KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 155 I

1117357

ספר

דברי ימי ישראל

(מיום היות ישראל לעם עד ימי הדור האחרון)

מאת ד"ר **צבי גרעטץ**.

פרופיסור במדר"ש החכמות וראש בית מדר"ש הרבנים בברעסלא.

מתורגם עברית בתוספת הערות והארות מאת

שאול פינחס ראבינאוויץ.

חלק ראשון

מיום היות ישראל לעם בארץ ירשתו עד סוף ימי הבית השני.

יוצא לאור בהשגחת ותגהת הרב המחבר והובא לדפוס ע"י המדפיס **ישראל אלאפין**

תרנ"א

ווארשא

Диврe Іеме Израиль т. е. Исторія Еврейскаго народа

Д-ра Греца

перевелъ Ш. П. Рабиновичъ

1890

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Дозволено Цензурою Варшава 5 Ноября 1890 года.

Типографія И. Алапина, Налевки № 47. Варшава

לאות תודה וברכה

אל ידידי ומעודדי, סוחר באמונה ושוחר תבונה, משכיל זך הרעיון והוגה דעות, מוקיר וחובב עמו, תורתו וספרתו.

הר"ר משה רייכלין נ"י.

אדם וישראל אחד מאלף מצאתיך, בלבך – לב־עברי – מלא אהבה טהורה אל עם־עולם ודעת דברי ימיו הנפלאים, ובאהבתך זאת חזקו עלי דבריך לגשת אל העבודה הגדולה, לטעת בכרם הספרות העברית לעברים

הספר היותר גדול ונכבד אשר נכתב בספרות היהדות בלשון גרמניה; לשום לפני אלפי רבבות אחינו, השומעים שפת אבותינו מעולם דברי ימי עולמים, הספר הגדול אשר כתב חכם עמנו וראש וראשון לסופרי דברי ימי עמנו בדור האחרון הזה. בפיך דברת ובידך מלאת לעודדני בצדק ולתת לי עֹז ישעך לגשת אל המלאכה הגדולה הזאת. על כן הנני מקדיש את ספרי זה לשמך, והיה כאשר תרבה הדעת ישראל את עצמו, קניני רוחו, חמודותיו וסגולותיו ובני נעורינו ידעו ויכירו, כי באלפי שנות הטלטול לא כהתה עין יעקב ולא נס לֵחַ ישראל סבא, ותבא גם אליהם הדעת, כי עוד ימים יבאו וישרש יעקב בארץ אבותיו ויציץ ופרח עם עולם במקום מוצאו מימי עולם, אז יברכוך גם אותך טובי עמנו בברכתם את הרב הגדול המחבר שליט"א וכאשר יברך אותך ידידך אסיר תודה לך.

שפ"ר

פתח דברי

עברי אנכי ושפת עבר ערבה לי מלשון עם ועם, כי היא מורשת אבותינו מעולם, שארית מחמדינו מימי קדם וגם לה יתר שאת ויתר יקר. לכן שמח לבי על תרגום ספרי „זכרונות דברי הימים לבני ישראל" אשר נטל עליו איש מהיר במלאכתו להעתיקו ללשון עברית הרגילה על לשונו כגמול עלי אמו, ובהריקו אותו מכלי אל כלי עמד טעמו בו וריח מקורו לא נמר.

התרגום הזה יודיע לאלפי רבבות אחינו אשר שפה העבריה עודנה בפיהם ובלבבם את מפעלות אבותינו אשר פעלו מיום צאתם מארץ מצרים עד היום הזה דור דור, מה קרה אותם ומה הגיע אליהם ונפלאות תמים דעים אשר שמרם כבבת עין ולא נתנם להשמידם ולאבדם מעל פני האדמה בקרב הגוים עד אשר מקצתם קראו להם דרור וחֻפְשָׁה נתן להם להיות כאזרחי הארץ ויש תקוה ליתר אחיהם אשר עודם תחת עול הברזל כי גם המה לא במחיר יִגָּאֵלו.

תרגום הזכרונות יודיע לבני ישראל במושבותם, כי לא אלמן ישראל מאלהיו וכי לא שָׁקְרוּ דברי המשורר מְשֹׁרֵי הקדש אשר שר זה שלשת אלפים שנים אחת דבר ושתים זו שמענו:

„רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל. גַּם לֹא יָכְלוּ לִי".

דברי

המחבר

ברעסלא חדש תמוז תרמ״ח

דברים אחדים מאת המתרגם

רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי
חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ׃ (דברים ד ט)

לְמַעַן יֵדְעוּ דּוֹר אַחֲרוֹן בָּנִים יִוָּלֵדוּ יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ לִבְנֵיהֶם׃

(תהלים עח ו׳)

מיום היות ישראל לעם חכם יודע ומשיג את תעודתו ועמדתו בין עמי התבל, היתה דעת־העתים ראש פנת החקירה וההגיון אל כל גדולי הָאֻמָּה וטובי בניה כדבר אחד מגדולי התנאים, זה „ספר תולדות אדם הוא העיקר הגדול בתורה" (מדרש רבה פרשה כ״ג). ביתר שאת ועז נשמע אמרת ה׳ צרופה במשנה התורה אשר שם משה לפני בני ישראל ודברי אסף המשורר „המספר תהלות ה׳ עזוזו ונפלאותיו אשר עשה". בשני הכתובים הבאים כאחד בפתח דברי: האזהרה הכפולה והמֻכְפֶּלת לבל „נשכח הדברים אשר ראו עינינו, כי לא נסירם מלבנו והצווי כי נודיעם לבנינו ולבני בנינו", חזון־לב המשורר כי „אב לבנים יודיע" חסדי ה׳ ואמתו „למען ידע דור אחרון בנים יִוָּלֵדוּ לספר לבניהם צדקת ה׳ ומשפטיו עם ישראל", מדברים בשפה ברורה, כי תורת־ההולדה תוֹרֶה דרך תבונה ואמונה לבני דור נולד ותפקח עיניהם לראות ולדעת את יד שופט כל הארץ השומר אמת לעולם, עושה משפט לעשוקים וחסד לאלפים, גם בהשירה הנשגבה אשר בה נשא אדון הנביאים משא־ישראל מן העולם ועד העולם, השירה אשר בדבר ה׳ לִמְּדָהּ את בני ישראל וישם אותה בפיהם היה דברו לאמר:

זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר וָדֹר
שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ׃ (דברים לב ז)

ומדעת שרי התורה וראשי אבות האֻמה בכל דור ודור את החמדה הגנוזה בדעת־העתים בישראל, היה להם החקר בדברי הימים לענין גדול וקדוש לענות בו, ומן ישעיהו בן אמוץ הנביא „כותב דברי ימי עזיהו הראשונים והאחרונים ודברי יחזקיהו וחסדיו" (דה״ב כ״ו, כ״ב; ל״ג י״ט) מעדו החוזה עם עזרא הסופר „אשר הכין לבו לדרוש את אלהים" עד רב שרירא גאון, הרמב״ם והראב״ד (בעל הקבלה) ואחריהם רבים ושלמים ממאורי הגולה הרבו חכמינו ומורינו לשום לבם לדור ראשון ולכונן לחקר אבות, תֹכן העלילות, השתלשלות הקורות ופעולתן על חיי העם והתפתחותו התורנית, המוסרית והמדינית. כי ידעו חכמינו אשר בדעת העתים יסוד ושרש קיום התורה ואהבת האמת בלב בני דור נולד, אשר יקראו מעל ספר דברי הימים וידעו, כי לא לריק חי ישראל ארבעת אלפים שנה חיי פלאים אשר אין בכל דברי ימי העולם משלם, כי היו ימים טובים גם להנודד הנצחי בשבתו על אדמתו בארצו הנבחרת ועיניו ולבו היו אל קצירו ונירו ולא אל הבצע, יכירו וידעו כי לא להבל ותהו שפכו אבותינו דמם כמים בעד עמם ואלהיהם, בעד ארץ חמדתם וקדושת דתם. כל זאת הכירו חכמינו ויציבו ציונים לדברי ימי ישראל וישיתו לבם למסלה ודרך הלכה בה כנסת ישראל מיום היותה לגוי ועד עתה.

ד״י.

במאה שנים האחרונות השתלמה דעת בינה לעתים בישראל על ידי אחינו שבמערב, בפנה זאת הניחו אבירי התורה וגבורי ההלכה בין בני ישראל יושבי ארצות הסלאווים מקום לגדולי עמנו וחכמיו באשכנז, אשר בלב מתנה, בשקידה נפלאה תקעו עצמם להמקצוע הגדול הזה בחכמת ישראל, בדעה והבדלה, בבחינה וחקירה את כל המקורים הרבים והשונים, עד כי התירו ספקות רבות ויגלו עמוקות מני חשך ותעלומה לאור הוציאו. מכל אחינו חכמי אשכנז הגדיל לעשות הרב החכם הגדול קורא הדורות בישראל רבי צבי דוקטור גראֶטץ נ"י ריש מתיבתא במדרש הרבנים בברעסלוי, בספרו הגדול „דברי ימי היהודים" ובספרים ומאמרים רבים בספרו הירחי אשר הוציא לאור כארבעים שנה. לעת זקנתו ראה החכם הזה, כי עוד נפלינו מכל העמים אשר ישימו לבם אל החנוך ההיסתורי, לחזק על ידו מוסדות הלאֹם והאהבה אל סגלות העם ורק אנחנו לא נשים לבנו לטעת בלב בני דור הולך, בני הנעורים חמדת העם ונֹעם תקותו, האהבה למורשת אבותם, ולגזע מחצבתם גזע ישישים וזקן לאֻמים, ויקם ויתעודד למנות החסרון הזה הרב הח' „דברי ימי ישראל" אשר ישים היום לכל בני ישראל למען ישוטטו רבים ותרבה הדעת וְהַהַכָּרָה את עַצמנו וערכנו.

אך תורת דברי הימים אשר שם החכם סופר דברי ימינו לפני בני עמנו חתומה נתנה למרבית אחינו יושבי ארצות הסלאווים אשר לא ישמעו אשכנזית והם רוב מנין ובנין הָאֻמָּה הישראלית, על כן ידמה כותב הטורים האלה כי תהיה פעולתו זאת מרוצָה לבני עמנו בארצנו, ורבים מבני הנעורים אשר שבו לבצרון ונפשם תשתוקק לדעת דברי ימי עמם וכל המוצאות אותו באלפי שנות נדודיו ומרודיו ועם זה גם לסַגֵּל להם גם את השפה הקדושה שארית מחמדינו ופליטת יְרֻשתנו מימי קדם קדמתה ימצאו חפץ בדברי הספר הזה, בתרגום הספר דברי ימי ישראל מאשכנזית לעברית הוצאתיו מרשות יחידים ומעטים בקרבנו השומעים אשכנזית והכנסתיו לרשות כל קהל עדת ישראל בכל ארצות פזורינו ויהי לספר-עם, ספר מקרא והגיון לב בכל בתי אבות בישראל. ע"ד התרגום לא אדבר דבר, דינו מסור אל דעת קהל המבינים בעם יודעי חן ובעלי טוב טעם ודעת העבודה הקשה הזאת, אך על דברים אחדים הנוגעים לעצם הספר אעיר במקום הזה:

א) הספר הזה לא נועד לילדי בני ישראל או תינוקות אשר מוחם עוד רופס, כי אם לבני הנעורים ולמודי ה' הרבים עוד ת"ל בקרבנו. הרב המחבר אומר בהקדמתו להוצאה האשכנזית, כי בכתבו את הספר שם לנגד עיניו התועלת הרבה שתצא ממנו לחניכי הגימנזיות מקשיבי לקח בישיבות של מעלה, כי הספר הזה עתיד להיות לעינים לתלמיד עם מבין, למורה דת ישראל ושוקד על מלאכת הקדש באמונה. התועלת הזאת היתה גם לנגד עיני המתרגם, בדעתו הנחיצות הרבה לספר כזה בינינו, ספר אשר יביא דעת דברי ימי עמנו ושפת קדש בלבות בני הנעורים מקשיבי לקח בבתי מדרש ותלמוד, בגלל הדבר הזה לא שמעתי לעצת רבים מדורשי טובתי אשר ייעצוני להתחיל את תורת דברי ימינו מתקופת החשמונאים, אחרי כי דעת כתבי הקדש נתפשטה בין בני עמנו, בחפצי לתת דבר שלם ומתֻקן, ובדעתי כי גם בהפרקים המדברים על קורות ישראל בימי בה"ק ימצאו הקוראים הנבונים דברים מאירים כספירים והלכות גדולות בבינה-לעתים ונפשם תשבע ענג בסדור הדברים

ד"י.

והערכתם, בחרתי לצאת בעקבות הרב המחבר ותקותי כי גם בין קוראי עברית ימצאו בטוב טעם ודעת לחוש את הגדולות אשר הראה הרב המחבר בספרו לדור את דברי ימי ישראל בימי קדם קדמתה, וידעו להאריך נפשם עד החוברת הרביעית (ראשית דברי ימי החשמונאים).

ב) בהיות כי הספר הזה הוא ספר מקרא והגיון למען ישוטטו רבים ותרבה הדעת ראיתי, כי טוב להסתלק מן הספקות בדבר סדר הזמנים הסבוך ומבולבל עד מאד, (ביחוד רבה המבוכה בסדה"ד של שעבוד מצרים, ימי הבית הראשון והתקופה מראשית בנין הבית השני עד דור החשמונאים) ההלכה אשר התחבטו בה רבים מחכמינו וכל אנשי חיל לא מצאו בה ידיהם. גם מטבע הזמן שטבע הרב המחבר (לפני המספר האזרחים הנהוג באירופא ואחריו) לא יתכן בספר כתוב עברית לעברים היושבים בכל ארצות התבל, על כן נטיתי – בהסכמת החכם המחבר – בדבר הזה ממקורו הראשון ובחרתי להציב ציוני הזמנים על פי הרגע אשר בו נשבר חסננו המדיני ועצמות לאֻמנו נפזרו אל ארבע רוחות השמים, רגע חרבן הבית השני אשר זכרו חי בקרבנו כחיי עם עולם על הארץ. חרבן הבית השני יהיה תוכן העלילות וגבול המעשים לפניו ולאחריו. כנודע היה חרבן הבית בשנת 70 למספר האזרחים הנהוג בינינו וע"כ הרוצה לעמוד על סדר הזמנים בדיוק יוסיף או יגרע שבעים שנה לפי זמן המעשים לפני חרבן הבית השני או לאחריו.

ג) בהוצאת החוברת הראשונה אמרתי כי מתרגם הנני את חבורו הקצר של הרב המחבר, אמנם לרגל מלאכתי בהגיעי להגליון החמישי, ראיתי כי לא תהיה תפארת הספר על הדרך הקצרה ובחרתי לצאת בארוכה בעקבות הספר הגדול; ובהחלק שאני נותן היום לפני הקוראים לא חסרתי דבר מכל ההלכות הגדולות ששנה הרב המחבר בספר תולדות ישראל הגדול בשלשת החלקים הראשונים.

ד) בגלל הדבר הזה ארכו דברי בהחלק הראשון, אשר חתמתיו בימי שררות נציבי רומא ביהודה כארבעים שנה לפני החרבן. הסבה האמתית, אשר בשבילה נטיתי מחפצי ראשונה, להשלים החלק הראשון עד החרבן, היא: התקופה מעטת הימים זאת – היא רבת העליליה מאד: צמיחת קרן הדת הנצרת, צאתה ממקור ישראל בראשית ימי התגלותה, וקבלה פנים חדשות אחרי כן עם התפשטותה והתרחבותה, עדי היותה לתורת עמי יון ורומא על ידי שליחיה העברים, אשר עברו ימים וארצות רחוקות ויעשו להם אלפי רבבות נפשות; מפעלות גבורי ישראל האחרונים והמלחמות הגדולות והעצומות, אשר נלחמו עם לגיוני רומא, ברגעים האחרונים, לפני אבדן החסן הלאומי ועצמות האומה נפזרו אל ירכתי ארצות הישוב בימים ההם, כל הדברים האלה המה רבי הענין הכוללים בקרבם נושאים שונים ומשונים, אשר לתתם לפני קהל הקוראים דרוש זמן רב, וע"כ בכדי שלא להשלות פש החותמים הראשונים החלטתי לחתום את החלק הראשון בתקופת העת שהזכרתי ואקוה, כי יחזיקו לי טובה בגלל הדבר הזה. והנה אצלי כבר נגמר כמעט כל הספר ואתאמץ לשית עליו נוספות בהחלקים האחרונים ולמלאותו גם בדברי חפץ מקורות היהודים בארצות הסלאווים, וה' יחייני ויזכני להשלים כל המלאכה ולספר לדור את כל פעל ה' לעם עולם מן העולם ועד העולם, ובני עמנו ירדפו לדעת את דברי ימיהם, ובדעתם זאת תשוב ותחיה רוח תקותם וישובו וייחלו לתשועת ה' ואל חסרו וטובו לקץ הימין . . .

ווארשא בחדש כסלו תתרנ"א. **שאול פינחס ראבינאוויץ**

הנשיאים לבית החשמונאים.

פרק א הנשיאים הראשונים: יונתן ושמעון (מן 230 עד 213 לפחב"ש), המצב אחרי מות יהודה המכבי. המפלגות המדיניות: החסידים, החשמונאים ומרשיעי ברית; יונתן וברית שלומו עם מלכי סוריא: דימיטריוס ואלכסנדר; מות יונתן על ידי טריפון; היהודים האלכסנדרונים, חוניו הרביעי שר צבא, כבודו ותקפו בחצר המלך, תלמי פילומיטר ובונה בית המקדש במצרים, הצלחת היהודים באלכסנדריא ועלילות פהיסקון. צד 378.

פרק ב הנשיאים שמעון ויוחנן־הורקנוס (מן 213 עד 176 לפחה"ב). נשיאות שמעון והיותו לכהן גדול, פעולתו נגד מרשיעי ברית והתבצרות ערי יהודה, שמעון היה לעוצר בעם והתיך מטבעות, המלחמה עם הסוריים על יד מודעים ועקרון, מות שמעון על ידי חתנו תלמי ויוחנן־הורקנוס היה לכהן גדול ונשיא ביהודה, המלאכות לרומא, הורקנוס עושה מלחמה בהשמרונים; כבש את בני אדום ויכניסם לברית היהדות. – המצב הרוחני, הפרושים, הצדוקים והאסיים, הסנהדרין הגדולה וחוג פעולתה, תקנות יוחנן כהן גדול, נטותו אל הצדוקים באחרית ימיו ומותו. 400.

פ"ק ג אריסתובול הראשון וינאי אלכסנדר (מן 176 עד 139 לפחה"ב). נשיאות אריסתובול ומעשה תקפו וגבורותיו בהרחיבו גבולות יהודה מצפון, מותו ומלכות אחיו ינאי־אלכסנדר, מלחמות ינאי בצפון יהודה, הליכותיו עם הצדוקים; גיסו שמעון בן שטח ראש הפרושים, מלחמות ינאי בעבר הירדן מזרחה, התקוממות הפרושים ועשות ינאי בהם שפטים, מות ינאי ושלומית־אלכסנדרה אשתו מלכה ביהודה לצדק ומשפט, מותה וראשית ימי הפרעות במלחמת האחים החשמונאים. 444.

פ ק ד המלכים האחרונים מבית החשמונאים (מן 139 עד 107 לפחה"ב). ריב האחים אריסתובול והורקנוס ע"ד המלוכה ביהודה, אריסתובול היה למלך, קשר אנטיפטר האדומי לטובת הורקנוס, מצור ירושלים ע"י אריטס מלך ערב. האחים החשמונאים שמים את פומפיוס הרומאי לשופט ביניהם, מצור ירושלים ע"י פומפיוס ובאו אל היכל ה', הורקנוס היה לנשיא ביהודה – היהודים ברומא, מרד אלכסנדר בן אריסתובול ואחריתו, גביניוס נציב רומא בירושלים, הסנהדרין הגדולה, שמעיה ואבטליון, יוליוס קיסר והיהודים, אנטיפטר האדומי ונכליו הרעים, בניו פזאל והורדוס, רצח יוליוס קיסר ופעולתו ביהודה, מרד אנטיגונוס בן אריסתובול, קץ נשיאות משפחת החשמונאים ביהודה. 459.

תקופת ימי המלכים מבית הורדוס.

פרק א הורדוס הראשון (מן 107 עד 74 לפחה"ב). פעולות הורדוס הראשונות להכרית שם ושארית ממשפחת החשמונאים, מות אנטגונוס גיסו, הורדוס ואנטוניוס אביר רומא, המהומות ברומא, מות הורקנוס

הזקן, ראשית פעולת הלל הבבלי או הזקן וחברו שמאי, תקנות הלל, מדותיו והנחת אבן פנה ליסוד התלמוד. הורדוס עומד לפני אגוסטוס אוקטבינוס ונושא חן בעיניו, הרעה על הורדוס מקרב ביתו, מות מרים החשמונאית ובניה מהורדוס, הורדוס בונה ערים רבות ביהודה לכבוד אבירי רומא, מקדש הורדוס, היהודים באסיה הקטנה; קשר הפרושים על הירדוס, אחרית ימיו ומותו. 486.

פרק ב ארכילאוס ונציבי רומא ביהודה (מן 74 עד 33 לפחה"ב). יהודה נקרעה לשלשה קרעים בין שלשת בני הורדוס, העם דורש מארכילאוס להקל על אביו מעליהם, המלחמה בין אנשי חילו, עם יהודה על הר הבית, הפרעות ביהודה, ארכילאוס הגלה לוויענא אשר במדינת גליא; סר שבט מיהודה, הארץ היתה למחוז ממחוזות רומא ונציבי רומא משלו בה. המפקחים הרומאים: קופוניוס, קוירינוס ואמביוויוס, בית הלל ובית שמאי, מחלקותיהם ותקנותיהם, האמונה הישראלית מוצאת מסלות בלב גדולי רומא, מות קיסר אגוסטוס, שלטון המפקחים הרומאים ועלילות המפקח הרומאי פולטוס, צמיחת קרן הדת הנוצרית. 511.

תקונים נחוצים.

צד	שורה	תחת	צ"ל
79	6	ירבעם	רחבעם.
146	17	כ"א הוכמוהולם	כסא המלוכה.
275	19	מפעלי	מפעלו.
932	22	הכניסה	הכנסיה.
306	14	אבוס במצרים?	בלי סמן השאלה.
323	22	שראי	שנאו.
350	26	ולא אמיץ	ולב אמיץ.
368	22	בערת	תבערת המלחמה.
460	4	לשבתו	לשבתה.

התקופה הראשונה

דברי ימי ישראל

בימי קדם קדמתה.

פרק א

התנחלות ישראל בארץ ירושתו וראשית ימי היותו לעם.

הארץ היושבת לחוף ים רועש בהמון גליו וצבא וחליפות מלאה במראה פני אדמתה, ארץ הררי אל וגבעות עולם, רמות ובקעות, כרים נרחבים וגאיות פריות, ארץ כזאת תרומם רוח הגוי היושב בה ותלבישהו עז וגבורה להיות לעם כביר העליליה ורב פעלים. ואם עוד נראה בהארץ הזאת סגלות הטבע ומשטרים וסדרים מיוחדים בכל חזיונותיה: במזג אוירה, עתותי השנה: אביב וסתיו, קיץ וחרף, קציר ובציר תשמורנה עת באנה, טללי ברכה וגשמי נדבה עם מטרות עז יורה ומלקוש, ירדו בה במועדם מימים ימימה, ומלבד ימי ענן וערפל המעטים שמים טהורים נטועים עליה תמיד ושמש צדקה תאיר לארץ ולדרים עליה ברוב ימי השנה, וגם אדמתה תתן יבולה למכביר ובשפע רב, אז תהיה הארץ הזאת לארץ חמדה, ארץ צבי לכל הארצות סביבותיה והדרה יראה על פני פעלי בני העם היושב בה בכל חיי רוחם, תכונת נפשם ותפארתם על הדרך העולה למעלה למשכיל ותכשירם ללכת מחיל אל חיל בהתפתחות דעתם ובינתם; ואם בעוד היות העם בטל ילדותו כבר זרעו על תלמי לבו זרע מוסר ודעת, עם אשר יחוש בנפשו את כחו וגבורתו לפעול גדולות ונצורות, כי עתיד הוא להיות עם סגלה מכל העמים ובעודו באבו כבר השכילו מוריו ומדריכיו לעורר בקרבו רגש־יה להבין ולדעת את תעודתו הנשגבה, אז יהיה העם הזה באמת לעם סגלה ואותות מקום מגורו יראו על תכונת נפשו בכל תקף עזם.

ארץ כזאת — היתה כנען (ובכתוב עמים היום — פלשתינא), הנשענת לגבול פיניקיא העתיקה מנגב ויושבת לחוף ים הגדול (ים התיכון); ובני העם אשר נאחזו בה — בני ישראל או הישראלים. עוד לפני התנחלם בארץ הנבחרת כבר ראו מפעלות ה' ... תמים דעים עֻזּוֹ וּמָעֻזּוֹ. בשבעים נפש ירדו אבותיהם מצרימה, כאשר כבד עליהם הרעב בארץ כנען, מושב אבותיהם מימי עולם. המצריים קדמו פניהם באותות אהבה ורצון ויתנו להם מקום לשבת במיטב הארץ וישבו בני ישראל בארץ גשן אשר במצרים התחתינה „וַיֵּאָחֲזוּ בה ויפרו וירבו מאד"; שבעים הנפשות היו

לשבעים משפחות או בתי אבות וכלם נחלקו לשנים עשר שבטים בני אב אחד וגוי אחד הנקרא בשם י ש ר א ל . בני ישראל היו נכונים לכונן להם על גדות היאור נילוס מקום לשבתם עולמים, להתערב ולהיות עמהם לעם אחד עם המצריים, לולא קם מלך חדש במצרים אשר נפל פחד האזרחים החדשים עליו ויאמר אל עמו : „הבה נתחכמה פן ירבו ממנו וכי תקראנה מלחמה ונוספו גם הם על הצר הצורר את הארץ", „וישימו עליהם שרי מסים ויעבידום בפרך . וימררו את חייהם בעבודת חמר ולבנים", בבנין ערי מסכנות, פארי-עמודים ומגדלי-עז וארץ מגוריהם היתה להם „לבית עבדים" . העבדות השפילה את חין ערכם וברבות הימים היו נכונים לרדת פלאים ולהיות עבדים פרועים לשמצה כחיתו שדה לולא הזקנים וראשי בתי אבות ונשיאי השבטים שקמו להם ; בחירי העם אלה שמרו זכרונות קדומים מדברי ימי האבות ועלילותם : הליכות אברהם העברי, גבר צדיק תמים בכל דרכיו אשר נסהו ה', בחנהו וימצא את לבבו נאמן לפניו, י צ ח ק בנו יחידו אשר אהב ועלילות איש תם, י ע ק ב — י ש ר א ל, אשר „שר עם אלהים ואנשים ויוכל", כי בטח באלהי ישעו „הרועה אותו מעודו וגואלו מכל רע", את י ו ס ף רב החסד ומרבה לסלוח גם לאחיו אשר גמלוהו רעה, הטוב והמטיב אשר הציל את עם מצרים בחכמתו, העם אשר לא זכר עתה חסדי אבות לבניהם אחריהם ואשר על כן נאנחו בני ישראל עוד יותר מן העבודה ונפשם ירעה להם על מציקיהם שולמי רעה תחת טובה.

להזכרונות האלה נלותה גם דעת אלהי אמת אשר היתה להעם לנחלה מהאבות, דעת ה' האחד, בורא שמים וארץ וכל צבאם, אוהב צדקה ומשפט, מגן ומעוז לצדק ומישרים לעמת אלהי המצרים, האליל „אוזירים" והאלילה „איזים" (השמש והירח), אשר בהם התהללו המצרים ויתהוללו לתת כבוד אלהים לתבנית שור אוכל עשב ולהשתחות לשעירים וחתולים . דעת אלהי אמת אמנם כמעט שנשכחה מלב המון העם מקצר רוח ועבודה קשה וברבות הימים למדו אל דרכי המצרים, תועבותיהם והבליהם, אבל לעמת זה הוסיפה דעת אלהים הצרופה להכות שרש בלב השרידים היחידים : זקני העם, ראשי בית אבותיו ונשיאי השבטים וביחוד היו בני שבט לוי, השומרים ברית אבות בטהרה, להם היתה תורת אבות מורשה וישמרוה לבל תשכח כלה מפי זרעם אחריהם. מהשבט הזה יצאו שני המאורות הגדולים — האחים בני עמרם ויוכבד — אשר נשאו בלבם תורת ה' ועדותו הצרופה, מורשת האבות התמימים אשר התהלכו לפני ה'. הצעיר בשני האחים הוא מ ש ה א י ש ה א ל ה י ם, ארון הנביאים וראשון להם במעלה וזמן, זה משה האיש היה גם אוֹמן לעם ורועה נאמן לעם מרעיתו וכמוהו לא קם בישראל מורה עמו ומדריכו, לפניו לא קם כמוהו נביא ואחריו לא היה רועה נאמן לישראל נושא סבל העם טרחו ומשאו, וזה האיש מ ש ה, אשר בקרני הודו האיר לארץ ולדרים עליה היה גם „עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה", ורעה נאמן לעם מרעיתו. אחיו הגדול ממנו בשנים, א ה ר ן, אשר „שפתיו שמרו דעת ותורת אמת היתה בפיהו" היה לאחיו לפה ולמליץ. שני האחים עמדו לפני אחד ממלכי מצרים אשר בשם פרעה נקראו וידרשו ממנו בשם ה' אלהי ישראל „אלהי העברים", כי ישלח את ישראל מארצו, וכאשר הכביד פרעה את לבבו היתה יד ה' בו ובעמו לנגעם בנגעים

גרולים „ומדוי מצרים הרעים", עד כי נכנע ערפו הקשה ויתן לישראל לצאת מארצו. כצאת ישראל ממצרים נהיה חבר העבדים לעם. אל הנסים האלה נלוו עוד נפלאות רבות ונצורות: קריעת ים סוף ועברם בתוכו בחרבה, לכתם במדבר ערבה ארבעים שנה עד „באם אל קצה ארץ כנען", ארץ אבותיהם מעולם, ועל כלם המעמד הגדול והנורא, ההופעה האלהית בכל הדר עוזה ותקף תפארתה, כאשר נגלה ה' על הר סיני להשמיע לעם סגלתו תורת אמת חקים ומשפטים צדיקים וידבר מתוך הענן והערפל את עשרת הדברים יסוד התורה הטהורה, דעת אלהים ומוסר שדי נשגב ונעלה, מפני העמים והשבטים העוינים את „העם היוצא ממצרים" נאלצו בני ישראל לאחוז דרכם — לא דרך ארץ פלשתים אף כי קרוב הוא, בארח ישר מנגבה צפונה — כי אם דרך מדבר סיני, לנסוע קדמה מזרחה, לנוע במדבר מ' שנה ולכבוש להם את הדרך אל ארץ כנען בחרבם ובקשתם. בימי מסע בני ישראל במדבר מ' שנה תמו לגוע כל בני הדור היוצא ממצרים ותחתם קמו בני דור חדש, אשר לא רבצו תחת עול העבדות ולא שחה לעפר נפשם בסבלות מצרים להיות כאבותיהם יראים ורכי הלבב. זכרון הנפלאות אשר עשה ה' להם ולאבותיהם הפיח רוח גבורה בקרב בני העם ונפשם דרכה עז לעלות להארץ הנבחרת ולרשתה.

אחרי מות משה אבי הנביאים, אשר לא ידע איש את קבורתו לבל יתנו לו בני עמו כבוד אלהים ויעריצוהו כבני אלים, כאשר כן עשו היונים והרומיים למחוקקיהם אנשי השם והגבורים אשר מעולם, העביר יהושע – אשר סמך משה את ידיו ויאצל מרוחו עליו – את העם דרך הירדן ביום צח באחד מימי האביב ורגלם דרכה על אדמת ארץ יְרֻשתם ומשאת נפשם. עוד בעבר הירדן מזרחה כבר היו מְלֻמדי נצחון ובחרבם וקשתם ירשו ארץ ממלכות שני מלכי האמרי סיחון ועוג ועל כן מצאו עתה און בנפשם גם להתיצב במערכת מלחמה נגד העמים היושבים מעבר לירדן מערבה ולגרשם מפניהם, כאשר כן עשו גם העמים האלה להשבטים יֹשבי הארץ לפניהם.

אמנם ההתנחלות בארץ וירשתה היתה כבדה לישראל מכבושה וְהָלְכָה בתנופת מלחמה מעם רב נגד גדודי' האמרי המעטים במספרם. בימי בא ישראל לארץ כנען היתה נפלגת לממשלות מלכים רבים (שלשים ואחד); ככר ארץ ממשלת המלכים הקטנים האלה היה גדול כמדת עיר מושבם עם מגרשיה ושדותיה ומקומות מרעה אשר במסבותיה. כנראה לא חברו המלכים האלה להיות כאיש אחד לעמוד על נפשם נגד העם הבא על ארצם "לכבשה, כי ריב ומשטמה היה ביניהם ולמצער לא נדע אם היתה ברית כרותה בין מלכי הארץ. השמועה על אדות העם היוצא ממצרים, „אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניהם", „אשר עשו לסיחון ועוג אשר החרימו אותם", השמועה הזאת הפילה חתת אלהים על בני ארץ כנען „ולא קם עוד רוח בהם מפני בני ישראל", ועד כה גבר הפחד על יושבי הארץ, עד כי בני ארבעת הערים: גבעון והכפירה, בארות וקרית יערים, הנקראים כלם בשם „גבעונים" עשו בערמה, עד כי כרתו בני ישראל עמהם ברית שלום והם נאותו להכנע מפניהם ולהיות להם כמעט לעבדים. הנה כן הכניעו בני ישראל בעזרת יהושע שר צבאם את רובי השבטים והמלכים הקטנים ותכבש לפניהם כל ארץ כנען התיכונה וגם חלק

הארץ וגבולותיה נגבה, אך לתקוע יתדם בצפון הארץ נבצרה מהם, כי העמים יושבי ארץ הצפון היו עזי נפש מלמדי מלחמה ורכב ברזל להם; ובכל זאת לו היו בני ישראל גם אז כאיש אחד חברים כבראשית ימי בואם אל הארץ, כי עתה גרשו גם את שבטי הצפון ויירשו את ארצם, אך כבר נראה פרץ רחב באחדות שבטי ישראל: אחרים מהם שאפו למנוחה, חדלו מחפוץ קרבות, הניחו את החרב מידם בחפצם להתנחל בארץ ירשתם החדשה ולהרגיע מכל עמלם מבלי שים לב לאחיהם אשר עוד לא באו אל המנוחה והנחלה. שר צבאם, מנהיגם ומפקדם יהושע, הוכיחם על פניהם באמרו: „עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת את הארץ אשר נתן לכם ה׳ אלהי אבותיכם״, אך דברי תוכחתו נשארו מעל וגם כאשר זקן יהושע ובא בימים, „עוד נשארה הארץ הרבה מאד לרשתה״.

האות הראשון להפרת ברית האחדות בין שבטי ישראל נתנו בני יוסף ומהם ראו וכן עשו עוד שבטים אחרים. שבט יוסף נפרד והיה לשני שבטים: אפרים ומנשה. בני יוסף התנשאו לכל לראש ויאמרו בלבם, כי יתר שאת להם על אחיהם בגלל יוסף אביהם שהיה נזיר אחיו ומרבה להיטיב עם כל בני בית יעקב ומקרבם יצא גם המצביא את ישראל יהושע בן נון מבני אפרים אשר נקרא להיות נגיד על עם ישראל ולמלא מקום משה על פי ה׳, אשר על כן מלא לבבם להיות כמתאוננים רע באזני יהושע בן שבטם לאמר: „מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב״, אף כי באמת היה להם להיות שמחים בחלקם, כי לשבט אפרים נפל חבל ארץ בנעימים, הארץ הברוכה והפוריה אשר היתה כלה משקה, בהר התיכון הנודע בשם הר אפרים, ככר הארץ אשר במסבי העיר שכם צפונה ונגבה הוא יפה נוף מלא חליפות הרים ובקעות עם מעינות מים יוצאים בבקעה ובהר; שכם העיר הראשה אשר בנחלת אפרים, יושבת בעמק בין ההרים (גרזים ועיבל) המובילים אליה מעינות מים חיים ועל פי תכונתה בטבור ארץ הצבי היתה נועדה להיות עיר הבירה בארץ ישראל. אך שבטי אפרים ומנשה לא אמרו די בנחלת שפרה עליהם, וידמו כי בן שבטם יהושע נגיד העם לא ימנע מהם כל חפצם ויוסיפו לדרוש עוד ארץ להרחיב את חבל נחלתם באמרם: „מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב?״ וידרשו בחזקה לתת להם את עמק-ברכה המשתרע לרגלי הר אפרים צפונה וכל חבל הארץ עד הר תבור. אך יהושע אשר צדק ומישרים אהב לא שעה אל דברי בני שבטו ויענם קשה לאמר: „אם עם רב אתה עלה לך היערה ובֵראתָ לך שם בארץ הפרזי״, וכאשר הוסיפו לדרוש אמר להם בהתול-מר לאמר: „עם רב אתה וכח גדול לך לא יהיה לך גורל אחד כי הר יהיה לך, כי יער הוא ובֵראתו״. בני יוסף ראו כי נכזבה תוחלתם ביהושע שופט צדק, אשר לא אבה, כי יתר השבטים ילחמו בהעמים שוכני נפות הצפון למען הרחב נחלת בני אפרים ומנשה ויפרדו גם הם מאחיהם ולא הוסיפו לצאת בצבאותיהם, כי הסתפקו בנחלתם הראשונה ולא היו עוד זרוע לבני יתר השבטים במלחמותיהם.

מעשה בני יוסף נתן אות ליתר השבטים להתחזק איש איש על נחלתו מבלי לצאת לעזרת אחיו. ארבעה שבטים שמו אז עיניהם בחבל הארץ מצפון וארגיזה

אחרים תקעו אהליהם בנפות הדרום והמערב. יששכר זבלון אשר ונפתלי הרהיבו בנפשם עז לתקוע יתדם בחבל הארץ, אשר גם בני יוסף לא מצאו את לבבם לרשת אותו בחרבם וקשתם. ארבעת השבטים האלה ירדו לעמק יזרעאל. מקצותם נאחזו בהעמק ומקצותם פלסו להם נתיב למקום שבתם בְּרָמָה, המתנשאת במסבי הררי הלבנון נגבה. לצאת במלחמת תנופה נגד הכנעני „אשר רכב ברזל לו" לא מצאו השבטים האלה און בנפשם כבני יוסף אחיהם. יששכר היה שמח בחבל נחלתו, במצאו מקום מרעה למקנהו, לא נסה את כחו לקרב. נגד הכנעני יושב הערים הבצורות „וירא מנוחה כי טוב וארץ העמק כי נעמה ויט שכמו לסבול עול הכנעני יושב הארץ ויהי לו למס עובד". נעלה מיששכר ברוח גבורה היה זבלון אחיו, אשר כנראה נלחם בהכנעני יושב הרמה אשר מצפון להר תבור, ואם כי לא הורישו הנה הכביד עליו אכפו, „ויהי לו הכנעני למס וישב בקרבו". יותר מזה כבדה ההתנחלות בארץ לבני אשר ונפתלי. העמים יושבי ירכתי צפון ארץ כנען היו עזי נפש ומלמדי מלחמה, אף התאחדו לעזור איש את אחיו ויבין מלך חצור (העיר הראשה בכל חבל הארץ) כרת ברית עם מלכי כנען במזרח, ים וצפון הארץ, „ויועדו כל המלכים האלה ויבואו ויחנו יחדו אל מי מרום להלחם עם ישראל". אז קראו שני השבטים אשר ונפתלי בחזקה לעזרת אחיהם, רוח האחדות התנערה שנית בלב בני ישראל וישמעו לקול יהושע מצביאם להחיש עזרה לאחיהם הנלחצים בצפון הארץ. עם אנשי הצבא אשר ברגליו התנפל יהושע על חיל מלכי הברית „על מי מרום פתאום ויכום וירדפום עד צידון רבה" ותהי תשועה גדולה להשבטים, אשר אוו למושב למו נאות הירדן מלמעלה במקום תוצאותיו מזרחה ומערבה עד חוף הים הגדול. שני השבטים אשר ונפתלי הרחיקו לשבת מכל השבטים בארץ ירושתם צפונה בין מעלה-הירדן מזרחה והים הגדול מערבה ויהיו שומרי גבול ישראל מול העמים שכניהם היושבים בארצות הצפון לארץ אחזתם.

בעצם העת ההיא נאחזו ארבעה שבטים אחרים בחבל הארץ לפאת דרום גם כן רק בכח ידם וזרועם אשר הושיעה למו בלי עזרת אחיהם בני יתר השבטים: לבנימין צעיר אחיו נפלה לנחלה, לפי הנראה מבני יוסף הקרובים אליו בקרבת ברית אחים, רצועת ארץ צרה וקטנה אשר לא תתן יבולה למכביר כיתר חלקי הארץ, רצועת הארץ בין יהודה מנגב ואפרים מצפון, כל ככר ארץ החוי יושבי גבעון והסביבה אשר נכנעו מפני בני ישראל ויעבדום עם עוד איזה נפות ימה וקדמה. לפרוץ הלאה לפאת נגב לא יכלו בני בנימין כאשר נבצרה מהם להרחיב נחלתם מול צפון דרך ארץ המישור הגדול, כי בלב הארץ תקע יתדו שבט היבוסי רבתי עם ומלומד מלחמה ויתבצר על רכסי ההרים במצודות סלעים אשר אחת מהנה מ צ ו ד ת צ י ו ן היתה משגבו ומָעֻזו. גם ליושבי המישור בגבול ים היה רכב ברזל אשר כנגדם לא מצאו בני ישראל און בנפשם בראשית ימי בואם לארץ להלחם בזרוע עז. אך למרות המעצורים האלה לא מצאו להם השבטים ידים להרחיב נחלתם די נפשות משפחותם לבית אבותם, כי אם בירושת הארץ אשר בפאת דרום וים. מהשבטים האלה הכי נכבד י ה ו ד ה בכחו וגבורתו ומספר בתי אבותיו. הוא היה מגן גם בעד שמעון אחיו ויקראהו „לעלות אתו בגורלו ולהלחם בהכנעני" ושמעון אחיו הלך עמו וימצא

ד"י.

מעוז לו בגבורת ימין יהודה הנאדרה בכח. מהשבטים האלה נגרע גורל השבט הדני בנחלתו המצערה, כי היה גם המעט מהם במספר נפשות בתי אבותיו וגם לא מצא לו שבט כביר כח אשר יהיה לו למגן ומחסה כיהודה לשמעון. כנראה נלוה אל שבט אפרים, אך בני אפרים חשו בכל עת רק לטובתם ולא שמו לב לגורל אחיהם ותצר עינם גם בבני דן ויתנו להם נחלה מצערה וצרה בקרן דרומית-מערבית אחזתם, עד כי לא נשא אותם הארץ הקטנה לשבת בה וגם לא יכלו להוריש את יושבי הארץ מלפנים. לבני דן נפלה לנחלה השפלה ועמק השרון עד הים הגדול מול יפו; אך בהערים האלה ישב מאז עם האמורי העצום והרב ולא נתן לבני דן גם לשבת בקרבו וילחץ אותם ההרה, וכאשר נסו לעלות מעמק השרון אל ההר עמדו בפניהם בני אפרים ובנימין אחיהם ויניאום מחפצם לתקוע יתדם גם במקום הזה. כה נלחצו בין המצרים ומאפס ידים לכונן להם מכון לשבתם ישבו באהלים ויהיו נעים ונדים זמן רב, עד כי אחרי מאות שנה אחר כבוש הארץ נאמר: „ושבט הדני מבקש לו נחלה לשבת, כי לא נפלה לו עד היום בתוך שבטי ישראל בנחלה" ורבים הרחיקו אז נדוד לתור להם אחוזת נחלה בירכתי צפון.

אמנם בכל זאת נכבש החלק היותר גדול מן הארץ לפני בני ישראל בימים לא כבירים ויהי הדבר לנס ולפלא לכל בני הדור ההוא ולבניהם אחריהם. עוד לא עברו חמשים שנה מן היום אשר נמס לב ישראל בקרבו, בשמעו מפי מרגלי הארץ „כי עז העם היושב בה והערים בצורות גדולות מאד ויושביהן המה ילידי הענק ואנשי מדות אשר היו כחגבים בעיניהם", שמעו אז בני ישראל לדברי המרגלים ויחלטו, כי „לא יוכלו לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו"; ועתה ראו בעיניהם, כי על כל בני העמים הנוראים האלה נפלה חתת אלהים „ולא היה בם עוד רוח מפני בנ"י". רבים מהם השליכו משכנותיהם בקרוב ישראל אל ארצם וינוסו מנוסת חרב מבלי לנסות דבר מלחמה. בני ישראל ראו את היד הגדולה אשר עשה ה' בעמי כנען ויאמינו בה' הנלחם להם ויוצא בצבאותיהם, ה' איש מלחמה אשר „מגערתו נרדמו רכב וסוס ואשתוללו כל אבירי לב", כי פני ה' הולכים עם ישראל בקרב נגד אויב ומתנקם, כי הוא שלח דברו ויהומם ויפיצם לכל עבר ופנה; דור לדור הביע תהלות אביר יעקב בשיר ותודה על נפלאות ה' בצאת ישראל ממצרים, לכתו במדבר הנורא ורשתו את הארץ הנבחרת, וגם השירה והמליצה, מתת-יה, היתה אז לנחלה מאת ה' לישראל עם סגלתו.

שני השבטים שמעון ודן אף כי לא שפרה עליהם נחלתם, אך בכל זאת מצאו להם מקום לשבתם בארץ מצער ומנוחה שאננה כמעט על אדמת נחלתם הקטנה ותהי להם תקוה להרחיב גבולם ברבות הימים; לא כן שבט לוי, לו לא היה כל חלק ונחלה בישראל, כי ה' הוא נחלתו, כאשר צוה משה. את לוי הבדיל משה על פי ה' לכהן בקדש וכל בניו נקראו משרתי עליון ועל כן לא נתן להם אחזת נחלה בקרב אחיהם ויהיו להפך מכהני מצרים, אשר התנשאו לכל לראש על כל בני העם ובשם אליליהם הרבו להם עשר ונכסים, לא כאלה חלק כהני בית ישראל ומורי האמונה באלהי אמת, כי אך ה' הוא נחלתם, למען אשר כל שיחם והגיונם יהיה קדש לה' להורות לבני עמם הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון, ומחיתם נמצאה להם ממנת

הלוים מאת העם, ממעשר בהמה ותבואת השדה. מקום מועד להכהנים והלוים היתה בראשונה התחנה ג ל ג ל אשר בין הירדן והעיר ירחו, שם עמד ארון האלהים עם שני לוחות הברית אשר בו ושם בנו במה לעולה וזבח בכל ימי יהושע אשר חנה שם עם אנשי המלחמה; אך לא לארך ימים היתה התחנה גלגל מקום מועד לשבטי ישראל, בהיותה רחוקה מנחלת רוב השבטים היושבים בלב הארץ ונבנתה בנוף הארץ אשר לא תוציא יבולה למכביר, ועל כן כמעט שקטה הארץ ממלחמה, וגם שבטי גד וראובן שבו לארץ אחוזתם מעבר לירדן מזרחה, ועיני כל העם היו נשואות לתור מנוחה לארון העדות במקום מועד נכון ונשא אשר אליו ינהרו כל שבטי ישראל, ועל פי מצב הארץ אז הכירו כלם וידעו כי אך בנחלת אפרים ימצא מקום הנבחר לחזק אחדות הלאום על ידי עבודת אלהים. אל העיר שילה אשר בנחלת אפרים הובא ארון העדות, שם נבנה מזבח לה׳ ושם נועדו באו שבטי ישרון אשר התנחלו בטבור הארץ: אפרים מנשה ובנימין. בשילה אוה למושב לו גם הכהן הגדול נין אהרן פינחס בן אלעזר, הוא ובניו אחריו הכהנים הגדולים גם רבים מהלוים שכנו בה, אך עוד רבים מהם „נתחלקו ביעקב ונפוצו בישראל" למצוא מחיתם ויהיו נעים ונדים בכל מרחבי הארץ.

ברשת ישראל את כנען, שנתה הארץ לא לבד את שמה, כי אם גם את תכונתה. הארץ נקראה עתה בשם „ארץ ישראל" ותהי לאדמת קדש, חלק ה׳ וחבל נחלתו, ארץ סגלה אשר תאציל מרוחה על העם היושב בה, לפלס דרכיו במעגלי צדק, למען אשר בלבבו יבין את תעודתו הנשגבה, להיות מופת לרבים וחותם תכנית הצדקה והמישרים, המדות הישרות ודרכי המוסר; ארצות העמים מסביב נחשבו אז לישראל לאדמה טמאה לעמת ארצו הנבחרת, יען כי רק בה צוה ה׳ את הברכה, וישפיע עליה שפע דעת אלוה אחד בשמים וארץ והיא הארץ אשר לא תשא לשבת בה גוי חוטא „ותקיא מקרבה את בני עם כבד עון": „עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים", „כי בגלל הדבר הזה קאה את הגוים אשר לפניהם". היא הארץ אשר היתה לארץ חמדה ואשר עיני ה׳ בה כל הימים לעשותה עליון על כל ארצות הגוים סביבה.

כן הדבר. א ר ץ י ש ר א ל –, כאשר כן נקראה כ נ ע ן מני אז והלאה– מְצֻיֶּנֶת היא בסגלותיה ותכונותיה מכל ארצות התבל, אשר דרכה שם רגל תָּרֵי הארצות. רצועת ארץ צרה, אשר מאתים חמשה ועשרים קִילוֹמֶטֶר ארכה ותשעים קילומתר רחבה (ביחד עם ארץ עבר הירדן) מלאה הפכים והמון חליפות בתאר פני אדמתה ובכל חזיונותיה, אוירה ותוצאות אדמתה. על גבולות הארץ צפונה מתנשאים בשיא חסנם הרי ל ב נ ו ן ו ח ר מ ו ן המכוסים בשלג עולמים ונשקפים על פני טורי ההרים ורכסי הסלעים עם הבקעות והעמקים המשתרעים עד ארץ הנגב או מדבר חול אשר בדרום הארץ, מקום שם אויר בוער בחום אפריקה המלהט באשו כל צמח ושיח השדה, עצי פרי השונים בטבעם ואשר לא יקרבו זה אל זה בכל הארצות, ישגו ויפרחו פה איש על יד רעהו, ועץ התמר אשר לא יצלח רק במקום שרב ושמש ארץ הנגב ישגה על יד האלון–עץ הצפון אשר לא יוכל עמוד בחום לוהט, אם מפאת נגב תצעד השמש בכחה ובגבורתה ובחומה תרתיח את דמי האדם ותעורר

בקרבה תאוה סוערה, הנה יפוח לעמתו רוח צפון משדמות שלג לבנון, רוח צח הממזג האויר, מקים סערת דמי האדם לדממה ומשביח שאון תאותיו, עד כי תשוב אליו רוח בינתו לשפוט מישרים במנוחת הלב. ים ונהר יְתָאו את גבולות הארץ ימה וקדמה: גבול הארץ למערבה הוא הים הגדול או הים התיכון אשר על שפתו ימצאו חופים טובים למעמד אניות, ולמזרחה שוטף ועובר במרוצתו נהר איתן הירדן, המגיח מבטן הר חרמון ועושה דרכו ישר מצפון לדרום בתוך כל הארץ מראשיתה עד אחריתה. במעלה הירדן נפגוש בים־מקוה־מים בפנים הארץ (ביננענזעע) הוא ים כנרת (או ים הגליל, ימה של טבריא) ובתחתיתו ישפוך הירדן את מימיו גם כן אל ים־מקוה־מים הנקרא ים המלח. שני הימים האלה אשר בראשית ואחרית מרוצת הירדן הם שני הֲפָכים ובתכונתם השונה תכלית שנוי יפליאו את עין המתבונן על הארץ: ים כנרת הוא מקוה מים מתוקים וערבים לשתיה ובמצולתו תדגה הדגה למיניה השונים והרבים, ועל חופיו הנאוים תשתרענה שדי תבואות ושדמות עצי פרי התאנה, הרמון והתמר עם כרמי גפנים וזיתים. מפני חם השמש השורר שם יבכרו הפירות שם כחדש ימים לפני עת הבכורים בהנפות אשר ברָמות הארץ. נהפוך ממנו בכל תכונותיו הוא הים המלח אשר לו יָאות באמת השם „ים המות”, יען בתוכו לא ידגה הדג ולא תחיה בו כל נפש חיה בעלת חוליות ופרקים (ווירבעל־טהיערע). המלח הרב עם האדמה המרה המלאה פתיתי כֹפר וחֵמר ימיתו כל נפש חיה במצולת הים וגם הרוח הנושב עליו והאדים העולים ממנו מלאים חלקי מלח וגפרית והאדמה מסביב לו המלאה בארות בארות מלח, היא תהו ילל ישימון ומדבר שממה. גם ההרים המגבילים את עמק הים בתמונת עֲגול־ארוך מסביב לו והמתנשאים על פני מימיו בגבה אלף ושלש מאות רגל, המה הררי־אימה חשופי צמח ושיח השדה, המעוררים תמהון ובעתה בלב כל המתבונן עליהם. ובכל זאת גם בקרבת ים המות הזה נמצאים נאות־שדה ושדמות פוריות אשר „חיי נשמות אוירם” ובהדר הטבע החופף עליהם הנן כאחת הנפות המבורכות בתבל ארצה ומבחר הנטע הנחמד הצרי הטוב יצלח שם. מנאות מדבר אלה הכי נחמד הוא עֵין גֶדי, אשר בשפת ים המלח לעברו המערבי. נעימה ונאוה ממנה היא נאות צוֹעַר אשר בקרן דרומית מזרחית לים המלח. ועל שם יערי התמרים הרבים בתוכה וסביבותיה נקראת גם כן: „עיר התמרים”, גם פה הצליח לפנים עץ הצרי הטוב והמובחר במינו. כמהלך שעה וחצי מים המלח לפאת קדמה צפונה הצליח הצרי המהֻלל בספרי כתבי הקדש בשם „צֳרִי גִלְעָד”, על יד העיר „בית הרן” ובקרבת נאות־חמד אלה נמצאות בארות חמר (אספאלט) המעלים אדים רעים משחיתים כל ירק וצמח השדה: בתכונה אחת נשתוו שני הימים מְקַוֵי־מים בארץ ישראל: ים המלח וים כנרת; על חופי שניהם נמצים מעינות מים חיים, מכילים בקרבם חלקי גפרית ומעלים ארוכה למחלות רבות: לֶשַׁע או קלרה (Kallrhoe) ממזרחה צפונה לים המלח. [לדברי יוסף פלאוויוס בספר המלחמות התרפא במעינות אלה המלך הורדוס מחליו ע״ש וע׳ ב״ר פ׳ ל״ז; המתרגם] ודיומסת בקרבת המקום חמתן או עמאום (Ammaus) הסמוכה להעיר טבריא על יד ים כנרת ועל שמה נקראו המעינות בשם „חמי טבריא” (ע׳ שבת קמ״ז:, מגילה ג: ומדרש קהלת פרשה קא. המתרגם.)

לברכה בקרב הארץ המה ההרים אשר בתוכה ומסביב לה. תאר פני אדמתה הוא הֲרָרִי

בגבול הארץ צפונה מתנשאים שני טורי הרים גבוהים, מקבילים איש אל אחיו וגיא עמוק עובר ביניהם– היא בקעת ארם. שני סעיפי ההרים אלה מגביהים שיאם למרומי שחקים, עומדים על גבולות הארץ כשני בני ענק עתיקי יומין וראשם מכוסה בלבנת שיבה. הסעיף האחד אשר מרום קצו מגיע עד לעשרת אלפים רגל מעל פני הים התיכון במקום שכבת שלג עולמים, הוא הַר הַלְּבָנוֹן הצופה פני הים מערבה; לעמתו מתנשא ההר הצופה פני קדם (הנקרא גם כן הַלְּבָנוֹן ,מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׳ : יהושע י״ג ה׳ המעתיק) הוא הר חרמון ובשפת העמים „מול־הַלְּבָנוֹן" (Antilibanon) ושיאו יגיע גם כן לתשעת אלפים ושלש מאות רגל מעל פני הים התיכון וכהלבנון מכוסה גם ראשו בשלג עולמים. הר הלבנון יָמָּה לא נחשב מעולם לגבול ישראל, כי היה לאחזת נחלה לבני צר וארם; אך יעריו הרבים המכסים את מעלותיו ומדרגותיו הרבים נתנו לבני ישראל ארזי אל ברוש ותדהר לפאר מקום מקדשם והיכלי חמדתם; גם השירה העברית הרבתה חזון ותרומם על לשונה הדר הלבנון, תועפות ארזיו, פרחיו נותני ריח ניחוח ויינו הטוב המשמח אלהים ואנשים. קרוב ממנו לגבול ישראל הוא מול־הַלְּבָנוֹן או הר חרמון אשר ירום ונשא וגבה מאד, עד כי בכל המקומות אשר לא יְסַכֵּהוּ ההרים המסתעפים ממנו יֵרָאֶה לעין המתבונן על יפעת תועפתו במרחק מאה וחמשים קִילוֹמֶתֶר .(Kilo-metrè) רגלי ההר בצלעו המצוק הַמְּפֻנָּה נגבה מתארות גבול ארץ ישראל לפאת צפון.

מהררי חרמון ולבנון מסתעפים וְכסי הרי ישראל בחלק הארץ צפונה. הרמות האלה שופעות ויורדות לאט לאט עד לעמק ברכה הוא עֵמֶק יִזְרְעֶאל". אדמת העמק הזה פֹּרִיָּה מאד ודמות מְשֻׁלָּשׁ לו. העמק הזה, עם טורי ההרים המגבילים אותו מסביב : הַכַּרְמֶל מים והגלבוע מקדם עם הר תבור הנפלא בדמותו כתבנית כרי אשר בראשו מישור, מחלק את כל הארץ לשני חלקים : החלק הצפוני והוא הקטן בשטחו, (שהוסב שמו אחרי כן בשם ,הַגָּלִיל") והחלק הדרומי הגדול מנגב לעמק יזרעאל. הארץ אשר מנגב להעמק תרום וגבנוני ההרים מגיעים עד לב׳ אלפים רגל מעל פני הים התיכון ולהם יקראו בשם „הָרֵי אֶפְרָיִם". מהם יסתעפו ההרים העוברים דרך ירושלים בארח ישר מצפון לדרום עד חברון והם „הָרֵי יְהוּדָה". מירושלים עד חברון יָרוֹמוּ הרי יהודה ושיאם יגיע לשלשת אלפים רגל, אך מחברון לדרום נגד המדבר או „אֶרֶץ הַנֶּגֶב" תשפל הָרָמָה ובעיר הגבול בְּאֵר שֶׁבַע לא תתנשא רק כשבע מאות רגל מעל פני הים.

הרי אפרים ויהודה שופעים ויורדים מול פני הים מערבה ומתחתיתם עד שפת ים התיכון ישתרע עמק גדול הוא „עֵמֶק הַשָּׁרוֹן וְהַשְּׁפֵלָה", לפאת קדמה הצופה פני הירדן שופעים ויורדים הרי אפרים ויהודה עד „בקעת הירדן" או „הָעֲרָבָה" משני עברי הנהר. ראשים אחדים מהרי אפרים ויהודה נָקְבוּ לנו בשמותם בכתבי הקֹדש על פי המקרים רבי העליליה אשר נקרו ויאתיו שם : שני ראשי ההרים על יד העיר שכם בגבול אפרים, „הר גרזים"– הר הברכה ו„הר עיבל"– הר הקללה, „בית אל" ו„המצפה" והכי נכבד הוא „הר ציון" (2610 רגל) בקרן דרומית מערבית ירושלים והר הזיתים (2720 רגל) במזרחה.

תמונת פני הארץ אשר תְּצַיֵּן אותה מכל הארצות סביבה תַּראה פעולתה לא

לבד על תוצאותיה ויבול אדמתה, כי אם גם על תכונת בני האדם היושבים בה. על פי מזג אוירה תֶחָלֵק הארץ לשלשה אֲזורים: אֱזור רְכסי ההרים העובר בתוך הארץ בַּתָּוֶךְ בין שני העמקים: השפלה במערב מול ים והערבה מקדם עד הירדן. אויר השפלה טוב וּמְמֻזָּג. בההרים האויר קר בימות הגשמים וּמְמֻזָג ונעים בימות החמה ובבקעת הירדן האויר חם ברוב עתותי השנה.

נהרים רחבי ידים אשר ישטפו מימיהם בכל עתותי השנה אין בכל הארץ מלבד הירדן אשר מימיו נ א מ נ ו, אך שוטפים במרוצה נמרצה על פני כפים וסלעי מגור ועל כן לא יהלכון גם בו אניות. הירדן משקה את נ א ו ת י ו בשפעת מימיו בימי הבציר כאשר יקוו אליו המים מהפשרת השלגים על הר חרמון. ביחוד ישא הירדן ברכה ויַפרה את האדמה על ככר הארץ בשפתו מזרחה. ליתר נחלי הארץ לא יסכון שם „נהר", כי בחרבוני קיץ ידללו ויחרבו, אך גם נחלי-סְתָו אלה ירבו יבול האדמה בכל ככר הארץ אשר יעברו דרך שם וכל שדמות-תבואה אשר בארץ תמצאנה על חֲפֵי הַנְּחָלִים האלה; גם „המעינות והתהומות היוצאים בהר ובבקעה" ישקו האדמה ויעשוה לגן רוה, ובמקומות אשר אין שם עינות מים יחצבו בני האדם בארות עמוקים, מצֻפים באבן להכיל מימי המטר לשתיה ברוב ימות השנה.

תאר פני האדמה, שפעת מימי הנחלים הנוזלים מן לבנון וחרמון וסעיפיהם, המעינות והתהומות היוצאים בבקעה ובהר, גשמי ברכה ומטרות עֹז: יורה ומלקוש בעתותי בציר ואביב יעשו ארץ ישראל לארץ חמדה טובה וברוכה ברוב תבואות. הארץ הזאת הִנֶּהָ עד היום בכל מקום אשר חלו בה ידי חרוצים לְפַתֵּחַ וּלְשַׂדֵּד אדמתה „א ר ץ ז ב ת ח ל ב ו ד ב ש" „א ר ץ נ ח ל י מ י ם ע י נ ו ת ו ת ה ו מ ו ת י ו צ א י ם ב ב ק ע ה ו ב ה ר, א ר ץ ח ט ה ו ש ע ו ר ה ו ג פ ן ו ת א נ ה ו ר מ ו ן א ר ץ ז י ת ש מ ן ו ד ב ש, א ר ץ א ש ר ל א ב מ ס כ נ ו ת*) ת א כ ל ב ה ל ח ם א ר ץ א ש ר ל א ת ח ס ר כ ל ב ה, א ר ץ א ש ר א ב נ י ה ב ר ז ל ו מ ה ר ר י ה ת ח צ ב נ ח ש ת". ביתר שאת נודעו לתהלה „העמקים העוטפים בר" בארץ ישראל, כי שם האדמה פוריה ושמנה ועבדיה החרוצים יקצרו תבואתה פעמים בשנה. אך גם הארץ אשר מצפון לעמק יזרעאל תתן יבולה למכביר ומלפנים היו שם עצי זית לרוב בכל גבול אָשֵׁר, אשר עליו נאמר „וטובל בשמן רגלו". הארץ התיכונה אשר מנגב לעמק יזרעאל, ארץ אפרים ומנשה, גם היא תתן את ברכתה להעובדים אותה בחפץ כפים; מעינות רבים יבקעו בה מראשי הסלעים ומימיהם יפרו והיו לנחלי איתן הסובבים רחים בשטף זרמתם ומשקים את כל הככר מסביב, ועל אדמת בני יוסף נאמר:

---

*) המחבר מבאר פה המלה „בְּמִסְכֵּנֻת" בהוראת „ערי מסכנות", כלומר שאינו נחוץ לאצור התבואה ולשמרה משנה לשנה. המעתיק

מְבֹרֶכֶת יְיָ אַרְצוֹ
מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל
וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת:
וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ
וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים:

לצלעות ההרים ומורדותיהם התנוססו מלפנים גני חמד וגפני אדרת, פני ההרים וגבותיהם מלאו יערים מעצי אלה ואלון ברוש תדהר ותאשור. במקומות המסֻגלים על פי תכונתם תפרח התמר רמת הקומה ותתן פריה מלא דבש ונפת אשר יזוב ארצה, רק לגבול דרום תמעט הארץ לתת פריה, כי רַבה מכסה בהרים חשופים משיח ודשא, אך גם שם נמצאים מקומות מרעה וכרים נרחבים מְעֻלָּפִים ירק דשא, אך בקצה ארץ הנגב מדרום לחברון תשנה האדמה את פניה וְתֵהָפֵך לישימון ומדבר שממה.

הרוחות הנושבות מראשי ההרים ומן הים הגדול ממזגות את האויר ועל כן אַקְלִים ארץ ישראל טוב ונעים וּמַבריא את הגוף. יושביה לא יְנֻגְּעו בחליים רעים רק לעתים רחוקות או על ידי חבלה והכאה בכלי משחית; אגמי רפש מעלים רקבון הַמְעַפְּשִׁים את האויר ומולידים מחלות מתדבקות ומתהלכות אינם בכל הארץ ודבר ומגפה לא יפרצו בה, רק בבא המחלות ההן לרגלי בני ארצות אחרות הבאים הנה עם רוח משחית אשר דבקה בם.

וכאשר טבע הארץ היא רפאות ל ב ש ר האדם כן תחזק את ר ו ח ו ותרומם נפשו, כי „חיי נשמות אויר ארצה". אמנם קטנה היא הארץ הזאת במדת שטחה לעמת הארצות רחבות ידים שהיו נודעות מימי קדם קדמתה ובתעופת עין יראה אותה המתבונן עליה מכל רוחותיה: מראשי ההרים אשר בטבור הארץ תשקיף העין את כל גבולותיה קדמה וימה צפונה ונגבה; מימינו יחזה הרואה, אשר פניו מְפֻנִּים נגבה, את הים הגדול עם גליו המתנוצצים לנגה השמש, לשמאלו– פני ים המלח השוקטים עם הירדן והרי הגלעד ולעיני הצופה ומביט מראש הר חרמון נשקפת כל הארץ עוד בּמרחק יתר רב, אך מה נהדר המראה לעינים ונשגב ונעלה לנפש מרגשת הוד ונעם! ממקומות רבים תלן עין הצופה ביפה נוף ומחזה הוד ככר נאוה להפליא. האויר צח ושקוף ברוב ימות השנה וכבעד אספקלריא מאירה המקרבת רחוקים ומקפלת את מרחבי הארץ במקום תעופת-העין יחזה הצופה את כל הארץ פרושה לפניו כשמלה ויתבונן אל חליפות חזיונותיה, יחזה–ונפשו תחוש, תתרגש ותתפעל למראה אצבע אלהים, אשר: „תבור וחרמון בשמו ירננו". גבנוני ההרים וראשי הסלעים, הגבעות הנחמדות אשר כגלי-ים יתנשאו ויתנוססו, מרהיבים עין ומרוממים את הנפש, אבל לא יביאו שממון ותמהון בלב המתבונן עליהם כהרי-אימה אשר כענקים יגביהו שיא חסנם עד גבהי

שחקים ולא יפיצו הוד נורא כהרי בתר אשר תהום רבה פתוח לרגלם. המחזה הזה ירומם את הנפש וימלאה הוד ונעימות אף יעוררו בקרבה רגשי אהבה, חן וחסד, ורוח השירה הנרדמת בלב המתבונן על הוד המחזה תתעורר למראה הארץ וחזיונותיה הנפלאים, תשיר ותרועע. בהארץ הזאת נולדה השירה האמתית, בת הטבע והבריאה ביפי הדרה ותקף תפארתה. גם הרעיון הנשגב והנעלה, אשר לא ידעוהו בני העמים מימי קדם ואשר לו עז ותעצומה לרומם רוח בני האדם מעל האדמה, הרעיון הנשגב מהאל הגדול שכחו וגבורתו מלא עולם, האל הנוטע שמים ויוסד ארץ, השם גבול לים ומשטר לכל כחות הטבע, וכי הוא גם האל הנוהג בחסדו כל דור, שובר חקו על גוי ואדם יחד וכתולדות השמים והארץ כן נתכנו לו עלילות בני האדם ודברי ימי עם ועם, הרעיון הזה הורה והוגה הנער ישראל אך בשבתו על אדמתו ומוצאו מהעם אשר דברי ימיו פקחו עיניו לראות ולהתבונן על מפלאות אדון הנפלאות ובנשאו עינו אל ההרים ויקרא „מ א י ן י ב ו א ע ז ר י ?" שמע קול אלהים מדבר בקרבו לאמר: „ע ז ר י מ ע ם ה׳ ע ו ש ה ש מ י ם ו א ר ץ"!

ארץ עבר הירדן או הגלעד הוא ארץ ממשלת מלכי האמרי סיחון ועוג מלפנים, אשר נפלה לנחלה לראובן וגד וחצי שבט המנשה, גם היא תִּצְטַיֵּן בתאר פני אדמתה ובחזיונותיה, גם היא ארץ הרים ובקעות ומתועפות הרריה יֵרָאוּ מראות גדולים עד למרחוק, אך עד הים הגדול וגליו לא תגיע עין המביט ושאון מים כבירים לא תשמענה אזניו, על כן לא התעוררה שם השירה העברית בכל תקף עזה להשמיע נעם זמרתה כבארץ ישראל לעבר הירדן מערבה. מארץ גלעד לא יצאו משוררי תהלות דוד וגם רוח הנבואה לא נחה על בני גלעד ולא קם נביא מקרבם לבד האחד, אשר קנא לאלהיו ומגערתו נחתו עובדי הבעל כמפני הוד נורא אשר יחוש כל מתבונן על הרי בתר ונחלי איתן אשר בארץ הגלעד. לא רק יד הטבע שמה את הירדן גבול לארץ, כי אם גם הרוח אשר תערה הארץ על יושביה רק עד הירדן תגיע ולא תוסיף. גם בזה יתרון לארץ כנען על הגלעד, בהמצא לתשעת המטות וחצי המטה ערים לשבת בם ובתים מלאים כל טוב הישוב וצרכי בני האדם אשר כבר הרגלו בחיים טובים ומתוקנים, כי העמים אשר ישבו כבר ידעו חקי חיים והבינו לכונן ערי מושב, לא כן בארץ הגלעד, שם היו הערים מעטות ורחוקות זו מזו ויושביה היו כֻּרְבם רועים נוסעים בעדר או אכרים יושבי כפרים.

אחרי המלחמות אשר עשה יהושע עוד לא נכבשה כל הארץ לפני בני ישראל ובנפות רבות היתה יד הכנעני והאמרי שלטת. ברכת ה׳ אשר חופפה על ראש בחירו משה אדון הנביאים, אשר עד יומו האחרון „לא כהתה עינו ולא נס לחו" לא נתנה למנה ליהושע, וכאשר זקן ובא בימים הרגיש רפיון כחו ויקרא לראשי העם, לזקניו ושופטיו ויאמר: „הנה אני זקנתי באתי בימים" ואולי זאת היתה הנסבה, אשר ירושת כל הארץ לגבולותיה לא יצאה לפעלה לא בחייו ולא זמן רב אחרי מותו, אבל זאת נדע נאמנה, כי יד בני אפרים ומנשה היתה לראשונה במעל, אשר לא מלא העם אחרי דבר ה׳ לכבוש את כל הארץ. חיש מהר חלף הלך לו רוח עז וגבורה אשר לבש את העם בימים הראשונים, ובראותם את הארץ כי נעמה שאפו להתענג

על רוב שלום, השיבו חרבם אל תערה וישלימו את יושבי הארץ מלפנים. מהם ראו וכן עשו יתר השבטים, השיבו חרבם אל תערה ויחדלו ללמד ידיהם לקרב, וילכו להם איש לאהלו לשבת תחת גפנו ותאנתו; מוסרות האחדות נתקו, איש את אחיו לא עזר על כן לא רמה ידם על הגוים הנשארים בארץ ולא יכלו עמוד בפניהם.

הנה כן לא הורישו בנ"י את כל ארץ החוף והשפלה במורד הים הגדול מן עזה או נחל מצרים (Rhinokolura) עד עכו, כל ארץ החוף עם כל רצועת הארץ מעבו עד צור וצידון לא היתה ירושה לבני ישראל גם אחרי כן, כי מפאת צפון היתה הארץ תחת ממשלת הצורים ובנגבה היתה יד הפלשתים רוממה, שבטים רבים ישבו „בתוך עמי האמורי והורש לא הורישום". שבטי יהודה ובנימין עוד היו נפרדים מעל אחיהם ובודדים במועדיהם יותר מכל השבטים, כי שבתם היה בתוך בני עם עז נפש, אשר עזבו משכנות הרועים לחיות על חרבם ועל שפיים עמדו בראש דרכים להתנפל על עוברי ארח ובמצודות סלעים נשגבו והיבוסי היושב בגבול בנימין היה ימים רבים לקיר מבדיל בין השבטים השוכנים צפונה ונגבה.

שמחת יהושע לעת זקנתו, בראותו בעיניו כי קמה ונהיתה הבטחת השם להאבות לתת את ארץ כנען לאחזת עולם לבניהם אחריהם. לא היתה שלמה, חקה אחת לאדם וגוי יחד, כי כל תקוה לא תקום ותהיה בִמְלוּאָהּ. הארץ היתה אמנם לנחלה לבני ישראל, אך לא כָּלָה כי אם חציה ועוד הגה לב יהושע פחד מהימים הבאים, לבל יעשו העמים יושבי הארץ מלפנים אגדה אחת להתנפל בחרב על ישראל, להכחידו מגוי ולכלותו מעל פני אדמת ארץ ירושתו. בלב מלא דאגה בימי חייו האחרונים נאנח בראותו כי עוד לא נשלם חפץ ה' ודברו על ידי האבות ועוד יותר ירעה לו נפשו בזכרו כי לא השאיר אחריו איש כלבבו לצאת ולבוא לפני העם ואשר כל השבטים ישמעו לקולו וביחוד בני אפרים המתנשאים לכל לראש. במות יהושע נשארו השבטים כיתומים ואין אב, אך בני ישראל לא ידעו והעם לא התבונן, כי יתומים הם ולא בכו את יהושע כאשר בכו את משה ולא נספד כהלכה, רק אחת השאיר יהושע לישראל-התקוה והתוחלת לעת רצון אשר תבוא והארץ כלה תפול בנחלה לעם ישראל. תקות עם כלו לא תעלה בתהו, כי אם תקום ותהיה אחרי עדן ועדנים, אך בעת ההיא היה חפצם מרום מנגדם ומלחמות רבות ועצומות היו נכונות להם ומבדילות בינם ובין משאת נפשם.

כי כמספר שכניהם-היו אויביהם בראשית בוא בני ישראל לארץ אחזתם. השכנים ההם עוד לא ידעו דבר מהתורה אשר שם משה לפני בני ישראל, להסיר אלהי הנכר מקרב הארץ, להרוס את מזבחותיהם ולנתוץ את עצביהם. עוד לא באה בינה בלבם לדעַת את ההֶפֶך אשר בינם ובין העם היוצא ממצרים הבא לשבת בארצם על פי אמונתו ורוחו ותורת חיים אשר נתנה לו, בכל זאת שנאו תכלית שנאה את ישראל וישטמו בלבם את הנכרים הבאים ממרחק אשר פרצו בארץ בחרבם וקשתם ויירשו חלק גדול ממנו. על פי הדברים האלה לא יכלו בני ישראל לעשות דבר נגד השנאה הגלויה או הכבושה הזאת, כי אם או להלחם בהאמרי והכנעני עד רדתם

ולבצור רוחם בחזק יד או להשלים עמהם למראה עין ולכרות עמהם ברית כתור שכנים דורשי שלום שכניהם. אפס להלחם בהאמרי אזלת ידם אחרי מות יהושע והעם נשאר בלי ראש ורועה נאמן וגבור חיל אשר יצא ויבא לפניהם, האחדות הופרה וכל השבטים שכנו איש בדד, ובהעדר האחדות סר מהם רוח עז וגבורה לעמוד במערכה נגד האויב, ולא היו עוד ששים לקראת נשק כבימים הראשונים ובאין עצה וגבורה למלחמה באין גם כלי נשק „ומגן ורמח לא נראה בארבעים אלף בישראל", על כן השיבו חרבם אל תערה וידרשו שלום העמים שכניהם, וגם הצורים והכנענים אשר עינם ולבם היו על מסחרם ומערבם היו שבעי רצון לשבות מריב, אחרי כי בני ישראל לא סגרו בעדם ארחות המסחר למסע הארחות, רק הפלשתים שוכני חבל הארץ על גבול ים בדרומית־מערבית, בני אדום יושבי ארץ הנגב והעמונים והמואבים מקדם לארץ הגלעד והבשן המה לא חדלו לחפוץ קרבות וירגיזו בכל עת מצוא את ישראל עם עברתם.

העם אשר יותר מחמשים שנה שבע נדודים ונפשו עיפה מהמון תלאותיו ומלחמותיו שאף עתה לשלום ושלות השקט אחרי רשתו את הארץ וימצא לו מנוחה כמעט וַיִּתְגֶה אהבים עם יושבי הארץ, עד כי פעמים רבות זנח ישראל טוב אחיו ומחיר השלום עם שכניו מסביב נתן שלום אחיו טובם ואשרם; למען תת עז ותעצומה להשלום בינם ובין האמרי התחתנו בני ישראל בגויי הארץ, „התערבו בגוים וילמדו מעשיהם"; בני ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי והאמרי" ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם". השבטים אשר התחתנו בעמי הארץ היו היושבים על הגבול אשר דבר היה להם עם שכניהם בכל עת ושעה. כמעט התערבו ישראל בגוים וילמדו גם את דרכיהם ויאכלו מזבחי אלהיהם ויעבדו אלהי הנכר, כי בבא ישראל לארץ כנען כבר נמצאו שם מקומות אשר קדשו להעמים השוכנים שם על פי אמונת הבל ומוסרות עתיקות, על כל ההרים הרמים והגבעות הנשאות, תחת כל עץ רענן ועמקי־ברכה כבר עמדו אלילים ועצבים ובני העם יושבי הכפרים בתמימותם לא ידעו להבדיל בין אלילי העמים ילדי שקר ותהו ולמודי אלהי האמת, כי עוד לא פִּתְּחָה רוח בינתם להבין ולהכיר יקרת האמונה באל אחד קונה שמים וארץ, וערב רב היו ביניהם אשר עוד לא הסירו שקוצי מצרים מבין עיניהם. ראו כי הצורים והכנענים יתר שאת להם בחרשת המעשה וכל מלאכת מחשבת ויט לבם גם אחרי דרכיהם ועבודת אליליהם. הנה כה זנה הנער ישראל אחרי אלהי נכר הארץ, כחק כל עם בטל ילדותו, אשר אחרי עיניו לבו הולך וישיג וידע רק את אשר יָחוּשׁ בְּחוּשָׁיו וההשגה השכלית עוד רחקה ממנו. ובימים ההם טרם תתכונן עבודת אלהי אמת בארץ, וגם מאות בשנים אחרי כן עוד לא ידע העם ערך עבודה שבלב זו תפלה וכל חפצי קרבת אלהים לא ידעו עבודה אחרת מלבד הקרבנות, ובהציק אותם רוחם לזבוח זבח ולשלם נדר לא מצאו מקדש לשפוך שיח ומזבח לעולה ויכוננו להם במֹות בארץ, או הלכו אל המקדש הקרוב אליו.

דבר ה' היה יקר אז וחזון התורה הנגלית בסיני עוד לא נפרץ ויהי העם ללא מורה וללא דעת אלהים הכלולה בתורת משה. להלוים אשר נתחלקו ביעקב ונפוצו בישראל ללמד לישראל חקים ומשפטים לא היה חלק ונחלה בקרב אחיהם ובהיותם

דלים ורשים היתה חכמתם כחכמת המסכן הבזויה ודבריהם לא היו נשמעים. סבות רבות נקבצו באו אז לְהָסֵב לב ישראל אחרנית מעל ה׳ אלהיו: ההרגל, החפץ לְחַקּוֹת את העמים שכניהם, חמדת החושים ותאות בשרים ועל כלם העדר מוכיח לעם ומתעורר בצדק לחזק לבם באמונת התורה שנתנה להם מסיני, על כן לא יפלא אם על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן בנו מזבחות, הציבו מצבות, וימלאו כל הארץ במות „הבעל״ (Adonis) סמל השמש „והעשתרות״ (Astarte) סמל הלבנה המַפְרָה את הארץ במגד גרש ירחים אלהי צידונים״, גם עשו להם אפוד ותרפים וצלמי חנוטים ויעמידום בבתיהם להיות מגן להם ולשפוך שיחה לפניהם בכל עת ועונה.

בעת רעה כזאת, אך בקשר אחד עוד חֻבְּרוּ כל השבטים לעם אחד גם בשבתם בדד והוא–זכר מעשי ה׳ ונפלאותיו מימי קדם, אשר „אבות לבנים הודיעו והם לבני בניהם״ וכאשר רעצום וירוצצום אויביהם מסביב שבו ושחרו פני אלהי אבותיהם ומשברון רוח קראו: „איה כל הנפלאות אשר ספרו לנו אבותינו לאמר, הלא ממצרים העלנו ה׳?״ זכרון המַעמד הנבחר והר סיני הבוער באש היה עודנו חי וקים בלבות המעטים מבני העליה וטובי העם, גם נמצאו אנשי לב אשר לאמת ואמונה גברו בארץ וירימו כשופר קולם להגיד לעמם פשעם ולהוכיחם על עון מעלם בה׳ צור מושיעם וגואלם ממצרים ועד הנה, המוכיחים האלה הכו בשבט פיהם את הזונים אחרי הבלי הגוים בקהל וסוד שבטי ישראל וירעימו עליהם בקול זעמם, אף דבריהם לא שבו ריקם ובשמוע בני העם „דברי מלאך ה׳ נשאו קולם ויבכו״ (שופטים ב א–ו), הכירו עֲוֹתָתם ויתודו על עונם, אך עד ארגיעה שבו לכסלה ויאחזו דרכיהם הנלוזים, כי לא יכלו למשול ברוחם ולהתגבר על תאות לבם ותשוקתם ללמוד אל דרכי הגוים שכניהם, לחקות את מעשיהם ולזנות אחרי אלהיהם.

הנה כן יצאו מרעה אל רעה, בני אפרים אשר היו עיניהם נשואות אך אל בצעם ונחלתם, נתנו ליתר השבטים אותות הפֵּרוּד, עד כי נרתק חבל האחדות ותרב העזובה בקרב הארץ, ובאפס עצור ועזוב, הותרו אגודות המשרה ולא נמצא איש אוחז במושכות הממשלה על כל העם, ובהיות כל שבט נעזב לנפשו מבלי לְהִוָּשע בישע ימין אחיו הכיר וידע, כי לא יוכל עמוד בפני העמים עובדי האלילים היושבים בקרבו או בקרבת נחלתו ועל כן נאלצו בני ישראל לכרות ברית ליושבי הארץ, להתחתן עמהם, לחג חגיהם, לאכול מזבחם ולאחוז בדרכיהם הנשחתות וילכו אחרי ההבל ויהבלו, הנה כן בהפרם ברית האחדות הפרו גם הברית הכרותה בין ה׳ וישראל עמו, אך גם בדבקו בדרכי הגוים עובדי האלילים לא הרגיע ישראל ולא מצא את המנוחה והשלום, אשר אליהם ערגה נפשו, כי עברת הגוים היתה שמורה להגוי הבא ממרחק לשדד רבצם ולרשת משכנותם וכמעט ראו אשר להם העז והתעצומה „הלכה ידם הלוך וקשה על ישראל״ וירעצום וירוצצום וילחצום בחזקה, לכלותם מעל פני האדמה או להכניעם ולהשפילם. כמעט מת יהושע ועת צרה היתה לישראל, שבט אחר שבט היה לבז ולמשסה „ובכל אשר יצאו היתה יד ה׳ בם לְהָמָם ולאבדם״, מעת לעת כאשר התגברה הצרה ותגיע עד נפשם קמו אנשי לב וגבורי הרוח הנקובים בשם שופטים או מושיעים „ויושיעו את ישראל מיד שוסיו״. על עת די״.

1 2

מעטה התאחדו איזה השבטים ויהיו לאגדה אחת ושופט או מושיע אחד נוהג בם, אך לאחד את כל השבטים ולכונן ממשלה בסדרים נכונים ומשטרים ישרים לארך ימים לא מצאה יד אחד השופטים; כן לא גברו לאמונה בארץ ולא צלחה בידם להעביר הגלולים מן הארץ ולהשיב לב ישראל אל תורת אלהיו, כי אחדים מהמה לא נקו גם הם מהבלי הגוים ולא ראו אור התורה המסורה מסיני בכל טהרתה ויפעתה. שנים עשר או שלשה עשר השופטים אשר עמדו לישראל התגברו על צורריהם ביום קרב ומלחמה ויושיעו את ישראל לעת רבה או מעטה, אבל להסיר עקת אויב, לשבור זרוע עזו לבל יעוז עוד לגשת אל גבול ישראל, או לכונן סדר ומשטר מדיני בארץ לא מצאה ידם; גם השופטים אשר נחה עליהם רוח גבורה ונפשם דרכה עז בשם ה׳ אלהי אבותיהם כברק, גדעון ויפתח, גם דבורה הנביאה שֶׁקַּמְתִּי אם בישראל ובשירת עזה הריחה ברוח גבורה את כל המתנדבים בעם, גם הם לא יכלו לעמוד בפני האחדות. אחד השופטים יאיר הגלעדי מבני מנשה הרחיב את נחלת שבטו ובראש בני משפחתו הגלעדים עשה מלחמה עם שבטי העמים סביבותיו וילכד ערים בצורות מעבר הירדן, אבל בהרחבת גבול ישראל מעבר הירדן מזרחה, לא רב כח העם ולא נתנה לו עז ותעצומה על העמים אשר מסביב לו. תשועת השופטים את ישראל לא היתה תשועת עולמים והארץ שקטה בכל עת רק זמן ידוע, כל שלטון וממשלה לא היו להם על בני העם אשר חלצו מצרה נפשם ולא אחד מהם הצליח בחפצו לחבר את כל השבטים לברית־עם, אשר יעמוד על נפשו ויהיה מגן בעדו. הפרץ בחומת אחדות ישראל התרחב מיום אל יום ורפיון רוח האומה הלך הלוך וגדול. גבורות שמשון המשיב נקמות להפלשתים ויהי להם „כנחש עלי דרך וכשפיפון עלי ארח" לא הפילו מחתה ובהלה עליהם, למען יסירו ידם הקשה מעל ישראל ויהודה, ונהפוך הוא, כי עוד הוסיפו להתעמר בם ויהיו להם לעבדים; בנצחונות יפתה לא נבצרה רוח העמונים ולא התיאשו גם אחרי כן מהשב להם ארצות הגלעד והבשן.

אך העזובה הרבה בהגיעה למרום קצה, רפיון כח העם וירידתו מטה מטה, היו רפואה למחלתו. ברבות הימים חָשו אחדים מראשי המטות בנפשם, כי רע ומר עזבם את אלהי אבותיהם ולכתם אחרי הבלי הגוים, כי בהתערבם בין העמים הועילו רק להותם, עד כי היו לגוי אין אונים אשר כל אוכליו לא יאשמו. אז עלה על לבם זכר ה׳ ונפלאותיו וחסדו ואמתו עם אבותיהם ויקטו בפניהם, נחמו על מעשיהם וישובו וינהו אחרי ה׳ ויתאספו כפעם בפעם אל משכן שילה, אשר באחרית ימי שפוט השופטים היה, כנראה, למקום מועד לכל מבקשי דבר ה׳ יותר מאשר בתחלה. פה נמצאו הלוים נוצרי תורת משה בטהרתה והשרידים האלה הרימו כשופר קולם להגיד לעמם פשעם, כי זנח ישראל עשהו, סר מה׳ עֻזוֹ וּמָעֻזוֹ וינזר לבשת לאסונו ולהותו.

בעת ההיא כִּהֵן לה׳ במשכן שילה כהן צדק נצר נאמן לאבותיו אהרן ופינחס כהנים לה׳, הכהן האחד במשכן שילה אשר שמו נשאר לזכרון לדור אחרון. הוא נשגב בשמו לבדו לאמר: „ע ל י ה כ ה ן" מבלי להקרא כשם אביו ועירו. כתבי הקדש יתארו אותו כזקן ונשוא פנים אשר על פני כל העם יִכָּבֵד, „כהן מורה צדק אשר תורת אמת

היתה בפיהו, בשלום ובמישור הלך עם כל אדם ורבים השיב מעון" ולא יכול דבר קשות גם בראותו בגד בוגדים וגם את בניו אשר לא הלכו בדרכיו לא הכה בשבט פיו רק דבר עמם רכות וישחרם מוסר באמרי נעם לאמר: „אל בני, לא טובה השמועה אשר אני שומע את דבריכם, אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם לה׳ יחטא איש מי יפלל לו?" כזאת כזאת הטיף הכהן גם אל ראשי בתי אבות בישראל, ראשי המטות מאפרים ומנשה, יהודה ובנימין וראובן וגד, אשר נהרו אל מקדש ה׳ בשילה לשפוך שיחם ולתנות על צרותם מפני עקת אויב ולחץ צורריהם ויזכור להם הכהן עלי ימי עולם עת רצון אהבה וחסד בימי עלותם ממצרים, וכי עתה עזבם ה׳ ולא יצא בצבאותיהם על סורם מדרכיו והמרותם עיני כבודו. דברי הכהן הנאמן לאלהיו ועמו לא שבו ריקם, הזקנים הטו אזנם ויכינו לבם ללכת בדרכי ה׳ ויאצילו מרוחם גם על המון העם אשר הסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את ה׳ (שופטים י טז).

בחבלי אהבה משך עלי את העם לתורת אבותיו, ובדרכו בקדש היה למופת לעם; הוא לא יצא למלחמה, כי היה אוהב שלום ורודף שלום, ככל כהני ישראל, אשר לא התהללו בכח הזרוע, לא נשאו חרב מלחמה ולא שאפו לשלטון ושררה. בכל זאת היה עלי שופט ומושיע את ישראל ולפני צאתם למלחמה שאלו אותו כבמשפט האורים וישחרו לעצתו ואז חִזֵּק לבם בשם ה׳ הנלחם לישראל בכל אויביו משנות דור ודור.

הנה כן כמעט היתה נְסִבָּה אשר אחרי ימי שפוט השופטים והגבורים תקום ותתכונן ממשלת כהנים בישראל, כמראה אשר נראה בדבר ימי יתר העמים הקדמונים, לו הנחיל עלי את מעלות רוחו לבניו אחריו, אך בניו לא אבו בדרכיו הלוך ובעת ההיא קרה אסון נורא את העם – וכל ישראל ראו בו יד ה׳ אשר יסרה אותם בתוכחות עלי עון פלילי אשר עשו בני עלי, לחלל קדש ומקדש בחטא זמה וזלזול הקרבנות ותהי התלונה רבה גם על עלי אביהם אשר לא כִהָה בם.

בימים ההם והפלשתים יצאו כפעם בפעם לפלס חמס ידיהם בא"י. השבטים, אשר בארץ אחוזתם התנפלו גדודי הפלשתים עליהם (אפרים, דן ובנימין) החזיקו מעמד הפעם נגד הפלשתים במערכה, בסדר ומשטר ערוכים לקרב ומלחמה, אך לא יכלו להתגבר על אויביהם הרבים והעצומים מהם ואשר גם „רכב ברזל" להם; אז היתה עצת הזקנים להביא את ארון האלהים אשר בו לוחות העדות אל המחנה, בהאמינם כי בנסוע הארון עמהם יהיו גם פני ה׳ הולכים עמם בקרב ויפיל שונאיהם לפניהם; אך תקותם היתה למפח נפש, כי נגף ישראל וכל אנשי החיל נסו מהמערכה מנוסת חרב ויפוצו לכל רוח; הפלשתים הפיצו זועה נוראה ואימת מות על כל מחנה בני ישראל ובחרב ודם נשפטו עמהם. בהרגעים האיומים האלה „ישב עלי על יד דרך מצפה" לשמוע תוצאות המלחמה, וינוע לבו בין תקוה ופחד, ביחוד „היה לבו חרד על ארון אלהים" אשר כנראה למרות חפצו הובא אל המחנה, ובעוד הוא וכל העם מחכים לשמוע פשר דבר והנה בא הפליט מהמערכה ובפיו השמועה הנוראה, כי „נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם וגם חפני ופינחס מתו וארון אלהים נלקחה", השמועה כי נשבה ארון אלהים הלמה ומחצה את ראש הכהן הזקן יותר

ממות שני בניו ביום אחד ויפול מעל כסאו וימת. הפלשתים שכורי נצחון פשטו בארץ לרחבה ממערב למזרח עד שילה ובהחריבם את העיר הרסו גם את משכן ה' אשר הקים משה במדבר ואשר היה עדות לישראל מהעת המאשרה עת רצון וחסד אל מוציאם ממצרים. שבר גדול הָשְׁבַּר העם בחרבן מקדש שילה ושבי ארון העדות ואחרי הרבה דורות עורר אסף המשורר קינים והגה על האסון האיום הזה לאמר:

וַיִּטֹּשׁ מִשְׁכַּן שִׁלוֹ
אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם:
וַיִּתֵּן לַשְּׁבִי עֻזּוֹ*)
וְתִפְאַרְתּוֹ בְיַד צָר: (תהלים עח, ס' ס"א)

הנה כן נשבר גאון העם ונגדע קרן תפארתו עד לאין מרפא, רוחו לעפר שחה וכמעט שאבדה תקותו, כי נשתה עתה גבורת השבטים, אשר היו בכל עת הראשונים על מרומי שדה מלחמה, ויותר מכל בני ישראל נגפו אז „בני אפרים נושקי רומי קשת", יען כי לא היה לבם רק אל נחלתם ולא נחלו על שבר אחיהם, על כן „הפכו ביום קרב, יען כי לא שמרו ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת". עם חרבן משכן שילה, אשר בימי עלי החל להיות מקום מועד לחיי הלאום, נראה כי הותרה האגודה הלאומית וכי מעתה התפרדו השבטים היושבים בצפון ונפלגו מעל אחיהם אשר בדרום הארץ לארך ימים.

כן האמינו גם הפלשתים, כי כאשר נלקחה ארון האלהים נגדעה קרן ישראל ובהרסם משכן שלו רמה ידם גם על „אלהי העברים" מגנם וצור ישעם, אך עוד מהרה שבו ראו הפלשתים כי תוחלתם הבל וחלומות שוא חלמו להם. כמעט הביאו את ארון העדות אשרודה, עיר פלשתים הקרובה אל גבול ארץ ישראל, והנה מחלות רבות ונאמנות פרצו בארץ פלשתים לשום שמות בכל יושביה ועל פי עצת הכהנים והקוסמים היה דבר הסרנים „לשלח את ארון אלהי ישראל וישוב למקומו ולהשיב לו אשם", ואחרי היות הארון בשדה פלשתים שבעה חדשים נשלח דרך גבול בית שמש ארצה ישראל „ויסבו אותו אל קרית יערים בבית אבינדב בגבעה"; שם שמרו משמרת ה' הלוים והעם לא זכר עוד את ארון האלהים וישכחהו שנים רבות, כי עוד היה שקוע בחשכת הבערות ולבבו טפש מהבין את התורה הכלולה בעשרת הדברים הכתובים על לחות העדות המונחים בארון ולהוקיר ערך השיבה החופפת על שרידי העת המאשרה כאשר נהיה ישראל לעם לה' אלהיו.

פרק שני

תחלת ימי מֶלֶךְ מלך בישראל. שמואל ושאול.

התלאות הנוראות אשר כתמן באו על בית ישראל, השבר הגדול אשר נשבר

*) זה הארון כמו שנאמר אתה וארון עזך, המעתיק
ד"י. 2 4

העם כלו בחרבן מקום מועדו והריסות אהל מקדשו עם העזובה הרבה אשר הגיעה עתה למרום קצה, עוררו את העם מתרדמתו הארוכה, צרפוהו ובחנוהו וישנוהו לטובה. המעטים אשר בינתם לא הסתתרה פקחו עיניהם לראות, כי כל הצרה באה להם מהעזובה הרבה בדברי האמונה והנהגת המדינה, והיא הנסבה לכל אסונית העם ושברו הנורא. הלוים, אחרי חרבן המקדש אשר בשילה, נפוצו עתה בכל שבטי ישראל וירבו לחזק את לב העם בשם ה׳ אלהיו ולמשכהו בחבלי אהבה אל תורתו ומורשת אבותיו. גם קרוב הדבר אשר בשוב ארון אלהים לגבול ישראל היה להם המעשה הזה לנס ופלא ולמשיב נפשם ולבם הנה עתה תקוה לימים טובים מאלה. לאט לאט הלך ורב קהל הדורשים את ה׳ אלהי ישראל „ומיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים וינהו כל בית ישראל אחרי ה׳״, לעתות כאלה חסר להעם רק איש כביר כח לב, איש תמים בדרכיו אשר רוח בו וחכמת אלהים בקרבו להאיר הדרך לפני בני העם ההולכים בחשך באור תורה ודעת עליון, לחזק דכאי רוח ולאמץ לבותם בתקוה על ה׳ אלהי אבותיהם. איש כזה קם אז ביעקב ועמו החלה תקופה חדשה בדברי ימי ישראל.

שמואל בן אלקנה הוא האיש הנועד לשובב נתיבות עם ישראל ולגדור פרצות האחדות, הוא האיש אשר נועד, לצרף ולטהר את עמו מחלאת המדות הנשחתות ולהתם חטאת מקרב ישראל. את תקף תהלתו נשמע מכתבי הקדש אשר יחשבוהו לשני במעלת הנבואה אחרי משה אדון הנביאים (תהלים צ״ט ו׳; ירמיה ט״ו א׳). שמואל היה גבר תמים ונבר, בעל רוח כביר ונפש זכה וטהורה ושופט צדיק על כל דרכיו ודרכי איש ואיש; הוא חי בקרב עמו וידע את שיחו והגיונו, דרכיו ועלילותיו, ובאהבתו את ה׳ יותר מכל בני דורו בטח בישועתו, ובכל דרכיו והליכותיו נראהו נקי מכל שמץ דופי באשר משפטו הנעלה על כל נטיה ומשוא פנים לעצמו ולאחרים. יותר מכל מעלות רוחו התרומם על כל העם בהכשר נפשו הזכה למעלת הנבואה, אשר בה ראה מבעד עב הענן הפרוש למסך על דברי הימים העתידים לבא וצופה ומביט על האותיות למרחוק ויקרא לו בישראל „הרֹאֶה״ „וה׳ היה עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה״.

שמואל בן אלקנה היה חטר מגזע משפחה יקרה, ממשפחת קרח מבני לוי, אשר בני אפרים ספחו אותם אל נחלתם ויתנום לשבת ברמה, אשר על גבול אפרים ובנימין ועל כן נקראו גם בשם אפרתים; מאמו חנה, אשר בתפלתה בלחש וכונת הלב היתה למופת לכל שופכי שיח לפני ה׳, נחל גם הוא את הגות הלב והשתפכות הנפש, ובעודנו נער כבר הביאתהו אמו אל עלי הכהן לשרת בקדש, לשמור משמרת ההיכל, לפתוח ולנעול שעריו ולהיות לעזר להכהנים בעת עבדת הקדש וגם בלילה שכב בחצר בית ה׳ לשמור משמרת הלוים. עודנו עלם רך נֵעורה בקרבו הנבואה, מבלי אשר ידע בנפשו, ובתנומות עלי משכבו שמע הקול הקורא אליו מעל ארון העדות: שמואל! זאת היתה נבואתו הראשונה, ע״ד בני עלי אשר נאצו את מזבח ה׳. בימים מעטים אחרי כן נגפו בני ישראל לפני פלשתים, שני בני עלי מתו במלחמה, ארון אלהים נלקח וגם משמרת שמואל בקדש חדלה כאשר נהרס ד״י.

המשכן בשילה ושמואל שב אל בית אביו ברמה סר וזעף ונפשו ירעה לו על שבר בת עמו.

בסוד הכהנים והלוים, אשר בו גדל הנער שמואל, הכתה שרש הדעה, כי כל הרעה באה על העם, עקב עזבו את ה׳ אלהי אבותיו. „אין עוד משכן לאלהי יעקב" מה אות כי הסתיר ה׳ פניו מעמו וישלחם ביד פשעם. מעט מעט שבה נפש שמואל למנוחתה ויסבול דומם את אשר נטל על העם כלו, יחיל ודומם לתשועת ה׳, אז חפש רוחו ולבבו הורה והוגה מחשבות חדשות לאמר: „אין מקדש וקדש, אין מזבח וזבח" אך האם נבצרה ממנו לעבוד ה׳ ולמלא אחרי מצותיו ופקודיו גם מבלעדי עולה וזבח? והאם לא נוכל ללכת בדרכי התורה ולקים מצות „קרשים תהיו" בטהרת המדות וישרת הלבבות גם באין מקדש והיכל? הדעה הזאת נתחזקה בלבו ולעתים הביע אותה בקהל רב ויאמר: „שמוע מזבח טוב, להקשיב בדבר ה׳ טוב מחלב אילים"; אך במה יזכה עברי את ארחו ומה ה׳ אלהי ישראל דורש מעם סגלתו? — כל הימים „אשר היה שמואל משרת את פני ה׳ במשכן שילה" קרא לא לבד את עשרת הדברים הכתובים על לחות הברית ונתונים בארון העדות, כי אם גם הגה בספר התורה הכתובה בידי משה, אשר עמדה בצד „ארון העדות", התורה הזאת באה בלבו, וממנה נוכח לדעת, כי מה ה׳ שואל מאת עמו? כי אם ליראה אותו להדבק בדרכיו, לעשות צדקה ומשפט, לחן דלים, לתת להם לחם ושמלה, שלא לענות יתום ואלמנה, לאהוב את הגר, כי תהיה חקה אחת לבני ישראל ולגר הגר בתוכם, להשוות קטן וגדול, כי כל בני ישראל בנים הם לה׳ אלהיהם ולא יִפָּלֵג העם למפלגות רמות ושפלות, אשר תמשול האחת ברעותה לרע לה כארחות העמים הקדמונים, אך מהקרבנות לא הרבתה לדבר ולאמר, כי אך בדבר הזה ירצה איש ישראל אל ה׳ אלהיו. שמואל, אשר מכל הנביאים היה קרוב בזמן לילדות האומה הישראלית וראשית מוצאה, היה כאחד מהם לפלס נתיב להמחשבה הגדולה לרומם מעלת התורה וקיום מצותיה על העבודה (הקרבנות), כי ה׳ הוציא את ישראל ממצרים לא למען אשר יעבדו רק אותו, רק למען אשר ישמרו לעשות את כל המצוה אשר בספר התורה, כי היא חייהם וארך ימיהם, וזאת התורה מלאה את לב שמואל ולכל בה חיי רוחו ונשמתו, עדי היה לה לכלי מבטאה, ומלתה היתה על לשונו בבשרו צדקה בקהל רב, כי זאת התורה תהיה נר לרגלי העם ואור לנתיבותיו לפלס כל ארחות חייו על פיה.

בהמחשבה הגדולה הזאת מצא שמואל את תעודת-חייו — תעודה רמה ונשגבה: להורות דעה את העם וללמרו חקי חיים ומשפט אלהיו, להזירו מהמדות הנשחתות, עבודת אלהי הנכר והבלי הגוים ותעתועיהם אשר הלכו אחריהם זה מאות שנים עדי היו גם הם לעם תועי לבב. הדרך אשר בו בחר שמואל להשיב לב העם אל אלהיו היה: דברי אלהים חיים, דברי הנבואה בלשון למודים ושפה לנאמנים, אשר הרעישו נפש כל שומעיהם ויכו שרש בלבבם, וכאשר לבשה אותו רוח החזון ראה האותיות מרחוק ויביע דברי נבואותיו לראשונה בקהל שומעיו בעיר מולדתו רמה.

„ודבר ה׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ״, ונבואותיו אלה הביע החוזה באמרים קצרים ונמרצים, שקולים וקצובים במשל ומליצה (כמו שנראה מתוכחתו את שאול, ש״א ט״ו, כ״ב כ״ג ל״ג. המעתיק). עוד לפני שובו אל בית אביו בהיותו עוד משרת את פני ה׳ במשכן שילה יצא שם תהלתו בארץ, „וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע, כי נאמן שמואל לנביא לה׳, ויוסף ה׳ להראה בשלה, כי נגלה ה׳ אל שמואל בדבר ה׳״ ודבר נשמע בכל גבול ישראל לאמר, כי רוח ה׳ אשר נחה על בן עמרם, בחיר הנביאים ורועה נאמן לעם מרעיתו נחה עתה על בן אלקנה ויהי הדבר לאות גאמן, כי עת רצון קרובה לבא מאת ה׳, כי שב לרחם עמו ובחר עוד בישראל וכימי עלותם ממצרים יראם נפלאות.

בראשית הימים שם שמואל כל מעיניו לשרש הבלי אלהי הנכר מלב העם, להסיר את הבעלים והעשתרות מקרבם לבל ישעו בדברי שקר און ותרפים לדרוש בהם ולבקש מאתם מזור ותרופה, כאשר עשו עד הנה.

והדבר אשר חלק גדול מן העם הכין לבו לדרוש באלהי ישראל ולעזוב תעתועי הגוים והבליהם עזר את הנביא בכל הליכותיו עזר לא מעט. כל דבריו המלאים רגש-יה ואש-דת קלעו אל המטרה, להוכיח את העם ולהורותו דעה, כי אלהי הגוים אלילים הם, „אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה״, „כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר״, „וכי לא יטוש ה׳ את עמו בעבור שמו הגדול, כי הואיל ה׳ לעשות אותם לו לעם״. והדברים האלה פעלו פעולה כבירה ונמרצה על מקשיביהם, או אלה אשר שמעום מפי שומעיהם. גם לא חכה שמואל עד בא העם אליו לשמוע בקול דברו, כי אם „סבב בכל שבטי ישראל״ וישמיע מדברותיו בסוד קהל ועדה ולב העם מלא רגשי-יה לשמע הדברים היוצאים מפי החוזה הנפלא וינער מתרדמת-המותה אשר נפלה עליו בימי עניו ותפקחנה עיניו לראות באור אלהים חיים ומלך עולם, לבטוח בישועתו ולישר ארחותיו על פי תורתו ופקודיו. העם מצא את האיש הנכון לתעודה רמה ונשגבה כזאת, להיות לו למושיע ורב ולחלצהו מרוב צרותיו.

ושמואל לבדו עוד לא הצליח להוציא לפעלו המפעל הכביר הזה להשיב לב העם אל אלהיו לולא מצא לו אנשי לב העוזרים על ידו ותומכים בימין צדקו. הלוים אשר לפנים ישבו בשילה ומסביה, כאשר נחרבה העיר ונהרס המשכן נפזרו לכל עבר ופאה ומנוחה לא מצאו. עד העת ההיא היה כל מעשיהם רק לסבוב את מזבח ה׳ ולעבוד עבודת הקדש והמקדש וכל משלח יד אחר לא ידעו ויהיו נעים ונדים בארץ מבלי מצוא מנוח לנפשם, כי בית מועד לעבודת אלהים טרם יבנה והיכל אחר במקום הנהרס עוד לא נוסד, אז נלוו אחדים מהמה אל „הרואה״ שמואל, אשר ידעו את רוב גדלו מימי היותו משרת בית ה׳ בשילה ויהיו לעזר לו בחפצו האדיר והנשגב, עוד מעט והנה נוספו עליהם מאחיהם הלוים ויהיו לאגדת חברים או חבל בני הנביאים.

בימים ההם בא ונהיה עוד דבר נכבד, אשר היה נכון לרומם את העם ולתת בו רוח חדשה. בכל ימי שפוט השופטים היה שבט יהודה בודד במועדיו ודבר לא היה לו עם יתר שבטי ישראל; בכל הימים האלה נהג יהודה את צאנו אחר המדבר ואותו ואת שמעון אחיו נמצא על משכנות הרועים, משית לבו לעדרים ונוסע ממקום מרעה אחד למשנהו. היבוסי אשר איתן מושבו במצודות סלעים בגבול בנימין בין הרי יהודה ואפרים היה כקיר מבדיל בין יהודה ושמעון ובין אחיהם יתר שבטי ישראל, ועל כן לא נראה את יהודה יוצא בצבאות ישראל ונלחם מלחמותיו ולא נמצא זכרו בכל ימי השופטים עד אשר החלו הפלשתים להתנפל בגבולות ישראל ויפרשו מצודות ממשלה על עת רבה או מעטה גם על בני יהודה (שופטים ט"ו י' י"ג). ובהתנפל גדודי הפלשתים על ארץ אחותם נתעוררו גם הם לקחת חבל בגורל העם כלו ולהתקרב אל אחיהם יושבי הארץ צפונה.

אם הדבר הזה או נסבה אחרת היתה, כי בני יהודה ושמעון אחיו חברו אל אחיהם, אך נכון הדבר כי בימי שמואל קם ונהיה הדבר הגדול הזה אשר בני יעקב— שמעון ויהודה— ובני ישראל— יתר השבטים— אשר לא קרבו זה אל זה שנות מאות רבות, התקרבו והתאחדו ויהיו לעם אחד בארץ אבותם ובהתחבר יהודה אל אחיו נראה כי עמו בא רוח גבורה, רוח עלומים בקרב האמה, הפועל גבורות ועושה חדשות ונצורות בדברי ימי ישראל. לשבט יהודה לא היו אז בארץ אחזתו ערי מושב ורוב בני השבט ישבו בחצרים וכפרים, ויהיו אנשי מקנה נוהגים עדרי צאן ולנים במשכנות הרועים. העיר האחת בנחלת יהודה היתה חברון. בגלל הדבר הזה לא נראה אז בשבט יהודה ושמעון את הנטיה לתפנוקי בשרים, ההתעדנות והשחתת המדות והמוסר תולדות הסלסול (פֶערפֵיינערונג) וְהַחִקּוּי ההולל ללכת בדרכי הכנענים (הפיניקים) רודפי תענוגות. בין השבטים האלה לא פשתה נגע הבעלים והעשתרות אשר עבודתם היתה בשקוצי אהבה וזמה ותאוה זוללה. בני השבטים האלה נשארו אנשים תמימים יושבי אהלים ורועים נוסעים בעדר האוהבים את החרות ונותנים נפשם עליה כאשר היו לפני מאות שנה בראשית ימי בואם להארץ הזאת. באהבתם את החרות לנפשם לא היו בכל זה חפצי קרבות עם העמים סביבותיהם, כל עוד לא התגרו בם. על פי הדברים האלה נשמרה מורשת אבותיהם— תורת משה— בטהרתה בין בני יהודה ושמעון לארך ימים יתר רב מכל שבטי ישראל.

אמנם בכל אלה לא קמה ונהיתה התמורה הגדולה הזאת, כי ישנה עם כלו את הלך רוחו וישוב אל אלהי אבותיו לולא קם אדיר-אמונה, ואיש כביר כח לב ורוח כשמואל הרואה. בן אלקנה לא היה גבור מלחמה ומפקד צבאות העם, אך בכל זאת נחשב לעמוד הימיני אשר כל כבוד בית ישראל נשען עליו. שנים רבות למד הוא וחבל נביאים מבני הלוים עמו דעת את העם וידריכם בארחות התורה ברוח כביר וחפץ נמרץ אדיר וחזק, והעם חשב אותו לנגיד עליהם ובדברי נגידים מלאים רוח גבורה הביא בקרבם רגשי עז לצאת למלחמת תנופה נגד הפלשתים אשר פשטו שנית בארץ, להתגבר על אויביהם, להכותם מכה רבה, וכאשר נגפו הפלשתים אז

במלחמה כן נכנעו „ולא יספו עוד לבא בגבול ישראל ותהי יד ה׳ בפלשתים כל ימי שמואל" (ש"א ז׳, ז׳ ט"ו). פעולת הנצחון הזה על יד „אבן העזר" במקום אשר לפני שנים מעטות היתה מגפה בעם ישראל וארון אלהים נשבה, היתה כבירה ונמרצה, „ותשובנה ערים רבות אשר לקחו הפלשתים מישראל" כי הנצחון הזה הועיל לבצור רוח הפלשתים עזי הנפש, ויפל חתת בני ישראל גם על יתר שבטי העמים סביבותיהם „ויהי שלום בין ישראל ובין האמרי".

וכעשר שנים התענג העם על רוב שלום תחת שבט מישור הרועה הנאמן שמואל הרואה, אשר דאג לאחריתם, לבל ישובו לכסלם ובימי טובה ושלות השקט לא ישכחו את הלקח הטוב אשר נחלו להם בימי ענים ומרודם. אדיר כל חפצו וקדם מפעליו היה: חזוק האחדות בין השבטים עדי יתלכדו ויהיו לעם אחד ולא יתפרדו למשפחות בודדות במועדיהן. מימים ימימה אסף שמואל אליו זקני עמו ויער למוסר לבותם ויזכור להם ימי עולם את כל הרעות והתלאות אשר מצאו אותם בעזבם את ה׳ אלהי אבותיהם, כאשר התערבו בעובדי האלילים וילכו בדרכיהם הנלוזים וארחות חייהם הנאלחות ויעד בהם לבל ישובו עוד לכסלה.

העיר הראשה לפעולת שמואל היתה העיר מצפה אשר בגבול בנימין ושם עמד מזבח ה׳ לעולה וזבח, וענין חדש רב העלילה בחיי הרוח להעם כלו ע"י שמואל אז, לרומם את עבודת אלהים בבית המקדש בכונת הלב והשתפכות הנפש על ידי שירי תהלות וזמר משכיל בפה ובכלי. שמואל היה אבי המשוררים ממשפחת הקרחי ובלי שפק היה גם הוא מנעים זמירות ישראל ויחבר שירי הללויה בעד בני הלוים לנצח בנגינות בעת הקרבת הקרבנות. נכד שמואל „הימן המשורר בן יואל" היה כבני משפחתו אסף וידותון, מזמר משכיל בשירי תהלה ומטיב נגן בכלי שיר וגם „חוזה המלך דוד בדבר אלהים להרים קרן" ישראל (דה"א ט"ו, ט"ז, כ"ה). חכמת השירה והמליצה עם מלאכת הזמרה והנגון, שתי אחיות תאומות הנה שחברו להן יחדו לרומם את הנפש ולעורר בקרבה רגשי קדש; אש-דת שלהבת-יה, שתי האחיות בנות הרוח אלה שם שמואל משכן כבודן בהיכל ה׳ ותהיינה כלי שרת לעבודת הקדש, להרהיב נפש העם, ומני אז היתה העבודה במקדש לעבודה שבלב והגות-רוח לכל אלה אשר קרבת אלהים יחפצון, עבודה שלמה נשגבה ונהדרה בקדש המרוממת את הנפש בפעולה כבירה ונמרצה.

כאשר הציג שמואל את להקות הלוים על משמרתם בקדש לנצח בנגינות ומזמור שיר ליושב תהלות ישראל ירדה מעלת הקרבנות מאליה. בימי שמואל לא שבו הכהנים לכבודם הראשון—בימי פינחס ועלי. אחיטוב נכד עלי הכהן נמלט בעת חרבן משכן שילה אל העיר נב בקרבת ירושלים ובנוסו לקח עמו בגדי הקדש והאפוד. אל העיר הזאת התאספו אחרי כן יתר אחיו הכהנים בני אהרן ותהי נב לעיר הכהנים ומקום מועד חדש לעבודת אלהים בזבח ומנחה; אבל שמואל לא שעה אל מקום מועד הכהנים והמשכן החדש בנב ויכונן כל פעולתו

בהערים אשר בטבור הארץ וגבולותיה מדרום. „וכאשר הלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל, גלגל והמצפה ושפט את ישראל בכל המקומות האלה, היתה תשובתו הרמתה ושם בנה מזבח לה׳״. ויהי כאשר זקן שמואל וכחותיו עזבוהו ולא יכול עוד לעצור בעם ויקם את בניו לשופטים בישראל, אך „בני שמואל לא הלכו בדרכי אביהם״, לא היו מרוצים לעם וישימו עליהם עון אשמה, כי נוטים הם אחרי הבצע, ואנשי לב כבירי-רוח אחרים לא נמצאו בין מתי-סודו, וכאשר רפו ידי הנביא מעצור בעם ולא הוסיף לסב בארץ ולנשוא מרבותיו באזני זקני העם החלה אחדות-העם, אשר נתחזקה כמעט, להתרופף. ובהעת ההיא וצוררי ישראל הרימו ראשם ויגברו חילים: שבטי הפלשתים, אשר היו עד העת ההיא נפרדים איש מעל אחיו וחמשה סרנים משלו בם, התאחדו עתה וישימו להם ראש אחד כעם אחד תחת שרביט מלך אחד, אשר הקימו עליהם ברצונם הטוב או כי אחד מסרניהם התנשא לכלם לראש ויתפוש את המלוכה על כל פלשתים בהעיר הראשה גת. הדבר הזה הוסיף אמץ להפלשתים ומלכם הראשון בחפצו לתת עוז למלכותו בהרחב את גבולותיה שם לבו לרשת משכנות לא לו וילטוש עיניו על ארצות כנען וישראל הקרובות. על פי אותות נאמנים בספרי דברי הימים נראה כי בעצם העת ההיא עלה מלך פלשתים על פיניקיא (כנען הצפונית לארץ ישראל) היא צידון הבצורה וילכדה ויחריבה ואז נמלטו הצידונים ויכוננו להם עיר מושב חדש על ראש המעוז או הצור ויקראו אותה בשם צר. על פי הדברים האלה היו הפלשתים לאדוני הארץ בכל חבל הים מצידון צפונה עד עזה בנגב ואז שמו עיניהם גם לפשט מלכותם בפנים הארץ קדמה מזרחה ויאמרו ללכוד את כל ארץ ישראל עד הירדן באפס יד ואז פרצו המלחמות הרבות והכבדות בין פלשתים וישראל ביתר שאת מאשר בתחלה.

גם העמונים, יושבי עבר הירדן מזרחה אשר נכנעו לפני בני ישראל מימי יפתח הגלעדי, הרימו עתה ראש ויתאזרו עז במלוך עליהם מלך חפץ קרבות ואיש מלחמה נחש. העמונים ומלכם בראשם התאמצו לרשת במלחמה את נחלת בני גד וחצי מנשה, וכאשר כשל כח השבטים האלה ולא יכלו עוד להחזיק מעמד נגד אויביהם שלחו מלאכים אל שמואל לדרוש ממנו, כי יחלצם מן המצר, בשלחו להם אנשי צבא להגן בעדם מפני הצר הצורר אותם, אז יצא מפי המלאכים דבר-מר אשר הכעים תמרורים את הנביא הזקן ותדאיב לבבו, אך הדבר הזה היה מתאים לרוח העם בהעת ההיא ודרוש לחפצם. הם בקשו מאת הנביא- לשים עליהם מלך.- המלך אשר יעצור בעד העם כלו, יאחד חלקיו ויחבר מפלגותיו עד כי יהיה ישראל לגוי אחד בארץ ממשלתו, המלך אשר יצא ויבוא לפניהם ילחם מלחמותיהם ויתגבר על אויביהם.- מלך בישראל, לשמע הדברים האלה התרגש שמואל לראשונה וירגז תחתיו, כי בימים ההם עוד לא נוסדה המלוכה על חקי צדק ומישרים כאשר בימינו ועל כן פחד לבבו ויהי חרד לשלום עמו אשר גורלו יוטל בחיק איש אחד וממנו יצא כל משפטו, להטות את לב העם אל כל אשר ישאהו רוחו. היסוד הנכבד שבתורת משה, המשוה קטן וגדול, הוא:-חקה אחת ומשפט אחד לכל בני העם לפני ה׳ ואדם. על פי התורה הזאת היה כל ראש בית אב העוצר והשליט במשפחתו,

בקדמוני העמים בראשית ימי הקבוץ המדיני והתורה הזאת הכתה שרש עמוק בלב בני העם מאז ומקדם עד כי לא יכול שמואל להבין דבריהם וכמו זר היה לו לראשונה חפצם כי איש אחד יהיה הנגיד והמצוה על כל העם כלו.

ויהי כשמוע שמואל דברי העם הדורשים ממנו בחזקה לאמר: „שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" ויספר לעם את פרשת מעשה המלוכה וידבר על לבם לַהֲנִיאָם מחפצם, אך זקני העם לא הטו אזן קשבת לדבריו ויוסיפו לדרוש בחזקה לאמר: „לא כי אם מלך יהיה עלינו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו". כי בעצם העת ההיא רבו צוררי ישראל מפנים ואחור וכאשר הציקו העמונים אותם מקדם פשטו בארץ הפלשתים מים, כי ראו אשר כשל כח ישראל מהתיצב בפניהם ויכבידו עוד יותר את עֻלם הקשה, ולא הסתפקו עוד בלכדם להם את ערי הגבול, כי אם שפכו רוח ממשלתם על כל מרחבי הארץ עד הירדן וישימו נציבים בערי יהודה ובנימין ויטילו מס כבד על הארץ במקנה ויבול הארץ, ועל כן חש העם בנפשו, כי אך במלוך על כל השבטים מלך אחד והיו כלם לגוי אחד יוכלו לגבר חילים על אויביהם ולשבור מוטות עֻלם הקשה ויוסף לדרוש משמואל למשוח עליו מלך. ושמואל אף כי מאן לראשונה למלא חפצם, אך דבר ה' היה אליו בחזון כי ימלא משאלותם וימשח עליהם מלך. הנה כן קמה תורת המדינה החדשה— תורת המלוכה— בישראל, אשר נתנה פנים חדשות גם להליכות דברי ימי העם מני אז והלאה— והחדשה הזאת באה ונהיתה על-פי מסבות הזמן כדבר אשר אין להשיב. שמואל אמנם מאן למלא אחר חפץ העם אך בדבר הנבואה קם ויהי.

המלך הראשון אשר מלך בישראל הראה לדעת, כי לא לשוא היתה מגורת שמואל ופחדו לבל יקח לו קרנים בחזקתו להראות קשה את העם. האיש אשר בו בחר שמואל לשום אותו לנגיד על עם ישראל היה כליל המעלות וגבר תמים ונבר, עניו ומצניע לכת ועד ימי המשחו למלך היה בורח מן הכבוד „ונחבא אל הכלים" ומעולם לא נסה ללכת בגדולות ונפלאות, כי „נהג בבקרים" ויעבוד אדמתו, אך כאשר הושמה המשרה על שכמו ויתנשא לכל לראש, לבש גם גאות כמדו ולא השיב ידו מכל מעשה אכזריות חמה ובחרב נוקמת אמר להתחזק על כסא ממלכתו ולהאריך ימי גדולתו. ולמען שים גבולות לממשלת המלוכה לבל תהיה למוקש-עם ולבל ירום לבב המלך החדש ילא יפרוץ גדר החק והמשפט לרדות באחיו ביד חזקה היה דבר הנבואה אל שמואל, לבחור את המלך לא משבט אפרים המתנשא ועודה גאה וגאון על כל שבטי ישראל, כי אם מבנימין צעיר אחיו וממשפחת המטרי הצעירה בכל משפחות בני בנימין ובשאול בן קיש איש עובד אדמתו, אשר לא גבה לבו ולא רמו עיניו. שאול בחיר ה' למושל על ישראל היה גבר תמים, בעל רוח נמוכה, שפל ברך ובורח מן השררה, ועל פי משפחתו ותכונותיו נתן ערובתו, כי לצדק ימלוך המלך הראשון לבית ישראל, כי לא ירום לבבו על אחיו, כי ישאל בכל עת בעצת הנביא, אשר הרימהו משפל מצבו ויתנהו לנגיד על העם, למשמעתו יסור וכל דבריו יהיו לו כדברי האורים.

שאול ובני בית אביו קיש נמצאו בסוד האספה אשר קרא שמואל המצפתה. טרם בחר בו יסר שמואל עוד הפעם את העם בשבט פיו על מאסם בה' הרועה אותם מעודם ומושיעם מכל צרותיהם, אך בכל זאת בדבר ה' הנהו נגש עתה אל בחירת המלך ויצו עליהם „להתיצב לפני ה' לשבטיהם ולאלפיהם", כי על פי הגורל יקום ויהיה המלך הראשון לבית ישראל, ויקרב שמואל את כל שבטי ישראל וילכד שבט בנימן, ויקרב את שבט בנימן למשפחותיו ותלכד משפחת המטרי ויעל הגורל על שאול בן קיש ויבקשוהו ולא נמצא, כי היה נחבא אל הכלים וירוצו ויקחוהו ויתיצב בתוך העם ויהי לפלא בעיניהם, כי היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם, ויאמר שמואל: הראיתם את האיש אשר בו בחר ה'? כי אין כמוהו בכל העם! ויריעו כל העם תרועה גדולה ויאמרו: יחי המלך!" — אחרי כן משח אותו שמואל שנית בשמן המשחה לפני העם ויקדשהו למשיח ה' ובחיר העם. הזקנים שמחו שמחה גדולה, כי תאות לבם נתנה להם ומלך היה בארץ. אשר יהיה לנגיד על ישראל ועוצר בעמו ויקוו לימי טובה, כי מעתה תרום קרן ישראל בכבוד ואז דבר שמואל את משפט המלוכה לפני העם ויכתוב בספר וינח לפני ה'. והיום ההוא אשר הוקם מלך בישראל היה רב העליליה וכביר התוצאות בדברי ימי ישראל. שמחת העם על בחירת המלך היתה מהולה בתוגה, כי כבר נשמע קול נרגנים — כפי הנראה מבני אפרים — אשר הביטו בשאט נפש על הבחירה הזאת ויאמרו: „מה יושיענו זה?" ויבזהו בלבם, ובעוד אשר יתר הזקנים ונכבדי העם הביאו לו מנחה ובשובו אל ביתו הגבעתה עלו עמו כל „בני החיל אשר נגע אלהים בלבם" לעמוד על ימינו במלחמתו נגד צוררי ישראל" עמון מקדם ופלשתים מים, עמדו הנרגנים המעטים מרחוק ולא קבלו עליהם את עול מלכותו.

וכאשר נבחר שאול למלך, לבשתהו רוח עז וגבורה מאת ה' ויכר וידע, כי בו בחר ה' להיות מגן ישועה לעמו ולהצילהו מידי שוסיו וימצא און בנפשו לעמוד בפני אויביו מחוץ ולשום קץ להפרעות בחיי העם מבית. מצב ישראל בימים הראשונים למלוכת שאול היה מורה מאד, ועת רעה כזאת כמעט שלא היתה להם גם בימי שפוט השופטים. הפלשתים עזי הנפש ולמודי נצחון משלו ממשל רב בארץ, הכניעו את העם תכלית הכנעה וישפילוהו עד עפר, עד כי נִצלו אותו מכלי נשקו, חציו קשתותיו וחרבותיו ולא הניחו חרש בכל ארץ ישראל לאמר, פן יעשו למו העברים חרב או חנית נִתְמְצָא חרב — אות לעוז מלך מן העולם ועד העולם — רק בידי שאול. נציבי פלשתים עברו בכל הארץ וישימו מסים כבדים מנשוא על הארץ. גם אספת העם לבחירת המלך היתה — כנראה — בלי שאון והמולה לבל יודע הדבר לנציבי פלשתים, אשר עיניהם היו פקוחות על דרכי בני ישראל לבל ינסו לפרוק את עֹלם הקשה מעל צואריהם. עד כמה הָשְׁפְּלָה רוח העם אז נראה מזה, כי רבים מבני ישראל נאלצו לצאת בצבא הפלשתים ולהיות להם לעזר במלחמתם נגד אחיהם, על כן הביטו הפלשתים על בני ישראל בשאט נפש בוז וקלס. רק בארח פלא יכלה לבוא תשועה לבני ישראל

והפלא ההוא קם ונהיה על ידי שאול ובנו עם בני משפחתו.

יהונתן בכור שאול על פי מעלות רוחו היה ראוי לנזר המלוכה יותר מאביו. כי היה בעל נפש עדינה ולב טהור מכל שמץ דופי, עניו ומצניע לכת, אמיץ לב בגבורים ומחרף נפשו למות על מרומי שדה. מלא רחמים, איש רֵעים ואוהב דבק מאח, שומר הברית והחסד לרעיו, צדיק בכל דרכיו, כביר ונאור בכל מעשיו ודבריו שיחו והגיונו. אמנם המגרעת האחת אשר נמצאה בו ואשר על פיה לא הצליח להיות למלך אשר במשפט יעמיד ארץ ומשאתו יגורו כל בני עולה, המגרעת האחת הנמצאת ביהונתן היתה היותו איש טוב וסלח, ומלא רחמים וחנינה. גם היה איש־אמת דובר נכוחה וכל אשר עם לבבו הגיד ולא כחד תחת שפתיו, אף אם גם ידע כי בדבריו אלה הנהו מושך עליו איבה ושנאה נצחת, אשר על ידה יאבד את עמדתו ואולי גם חייו. ומלבד יהונתן גבור החיל היה עוד זרוע לשאול דודו אבנר בן נר, איש גבור חיל ומר נפש במלחמה, אשר לא ישוב מפני כל ואליהם נלוו עוד הגבורים ממשפחת שאול ובני שבטו, אשר בכבודו התימרו עד כי מצא די און בנפשו לתגר מלחמה עם הפלשתים הרבים והעצומים.

ויצא הראשון למלחמת תנופה נגד הפלשתים צוררי ישראל מאז ומעולם—יהונתן אביר הגבורים. לפתע פתאום התנפל על „נציב פלשתים בגבע" ויכהו לפי חרב. הדבר הזה עשה יהונתן על פי פקודת אביו, או כי שמע שאול וידע וירצה את מעשהו, כי אחרי כן „תקע שאול בשופר בכל הארץ לאמר: ישמעו העברים!" לאות מלחמת תנופה לישראל נגד הפלשתים אויביהם ועוכריהם. קול השופר החריד את כל מוגי הלב הנוטים שכמם לסבול עול העבדות הנמבזה וישמח לב כבירי הרוח, כי קרא המלך מלחמה על עם עברתם ויהיו נכונים לצאת המערכה להדוך אויביהם תחתם ולגול חרפה מעל ישראל או למות מות גבורים על שדה קטל. מוגי הלב נסו לארץ עבר הירדן מזרחה או התחבאו „במערות ובַחֲוָחִים ובסלעים ובצריחים ובבורות". לב כל ישראל הגה אימה ויחרד על תוצאות המלחמה האיומה הזאת. העם התאסף בגלגל הרחוקה מגבול פלשתים, כי כן צוה שמואל, אשר שלח את שאול לפניו ויצוהו להוחיל עליו שם שבעת ימים עד בואו ויורהו את המעשה אשר יעשה. עד כה ועד כה והפלשתים התאזרו עז ויעמדו הכן להכות חרם את ישראל במלחמת הרג ואבדן. כי להשמועה אשר הכה יונתן את נציבם בגבעה חגרו חמות וישאפו נקמות, בחשבם זאת לעזות נמרצה מן בני העם אשר מאסו בו, עם מוגי לבב, נעדרי כלי מלחמה, הנועזים להרים יד במושליהם האדירים. בחיל גדול משלשים אלף רגלי וששת אלפים פרשים נסעו הפלשתים דרך העמקים אשר בנגב, בתחתית הרי אפרים בכל רחב הארץ עד מכמש, ותהי עת צרה ליעקב אשר כמוה עוד לא נהיתה עד היום ההוא!...

בעת אשר גדודי פלשתים הלכו הלוך וקרב אל מחנה ישראל, חנה שאול וגבורי החיל מבני בנימן אשר נאספו אליו בגלגל ובעינים כלות הוחיל לשמואל, כי בא יבוא למועד אשר יעד לו להגיד לו בשם ה' את המעשה אשר יעשה ובדבר

פיו יחולל רוח עז וגבורה בבני העם אשר בטח לבם בנביאם ובדבריו בשם ה׳; אך יום אחר יום עבר ושמואל לא בא, עד כי כמעט עברה השעה הנכונה לצאת למלחמה לחלץ את ישראל מכל צריו ואויביו, ובעוד שאול עושה הנה והנה והפלשתים נאספים במכמש ומחניהם הלכו הלוך ורב. רבים מהעם נפוצו מעליו, כי בראותם אשר לא בא שמואל למועד הימים היה הדבר הזה בעיניהם לאות כי רעה נגד פניהם, כי זנח ה׳ אותם ולא יצא בצבאותיהם. אז התגברה מבוכת שאול ותקצר נפשו מחכות עוד ויתחזק להחל את המלחמה לפני בא הנביא וכחק אז לישראל העלה עולה לפני צאתו לקרב; ו י ה י כ כ ל ו ת ו ל ה ע ל ו ת ה ע ו ל ה ו ה נ ה ש מ ו א ל ב א. אז דבר הנביא משפטים עם המלך ויקם ויעל מן הגלגל, ובעלותו נעלו מעם שאול גם שארית העם אשר היו עמו ויותרו רק מתי מספר מבני בנימין ועמם עלה גם שאול מהגלגל אל גבע בנימין „ו י פ ק ד א נ ש י ו ו י ה י ו כ ש ש מ א ו ת א י ש!". מה מאד התעצבו שאול ויהונתן בנו אל לבם ומה השתוחחה נפש שאול עליו, בהירחים הראשונים אשר לֻקח מאחרי הבקר להיות למלך בישראל. הנביא אשר אמר כי בצלו יחיה ובעצתו ינחהו עזבהו לנפשו; בני העם אשר בחרו בו גם הם סרו מאחריו וגלמוד ונעזב הנהו עומד עתה בראש מתי מספר אנשים נעדרי כלי נשק, באין מגן ורמח נגד חיל עם אזור בגבורת ימינו ומחנה עצום ורב ערוך למלחמה ובטוח בעזו וגבורתו. רע ומר היה גורל המלך האמלל, אשר זה כמעט נבחר להושיע את ישראל והנהו עתה כגבר אין איל ותושיה נדחה ממנו, ואשר הֵמַר לו ביותר, כי כאשר עזבהו שמואל נסתם ממנו ומכל העם כל חזון מאת ה׳ עד כי נִבצרה ממנו לדעת את הדרך ילך בה והמעשה אשר יעשה.

לעתות בצרה כאלה החיש פדות לעמו ויתן עז למלכו י ה ו נ ת ן ב ן ש א ו ל הגבור השש לקראת נשק ופועל ישועות בקרב עמו. העיר ג ב ע אשר שם ישבו שאול ואנשיו רחוקה כמהלך שעה מ מ כ מ ש ששמה נאספו מערכות פלשתים, בין ג ב ע ו מ כ מ ש עובר גיא הרים, אשר חיל צבא לא יעברוהו ברגל ומסביב להגיא סלעים גבוהים זקופים ומוצקים; לפאת מזרח ממלאים הסלעים האלה את כל הגיא מאפס מקום לעבור בו רק דרך מעבר צר אשר עשרה צעדים רחבו. הגיא הזה היה מבדיל בין מחנה ישראל ומחנה פלשתים ולא קרבו זה אל זה רק בסבותם את הגיא ולכתם בארחות עקלקלות. ויהי היום ורוח עז וגבורה נפלאה לבשה את י ה ו נ ת ן ויאמר אל נושא כליו: ל כ ה ו נ ע ב ר ה א ל מ צ ב ה ע ר ל י ם, א ו ל י י ע ש ה ה׳ ל נ ו פ ל א, כ י א י ן מ ע צ ו ר ל ה׳ ל ה ו ש י ע ב ר ב א ו ב מ ע ט. — ובמקום הצר אשר בגיא עלה יהונתן על ידיו ועל רגליו ונושא כליו אחריו על שן המצוק לְעֻמַת מכמש, ובעלותם היה תהום נורא פתוח לרגליהם ולו הטו הצדה כמלא השערה כי עתה התגלגלו מראש המעוז ועצמותיהם נפזרו לפי שאול, אך הם העפילו לעלות ורגלם עמדה במישור על ראש המצוק וכל רעה לא אֻנָה להם, ובהגלותם לעיני פלשתים השתוממו עליהם ולא האמינו למראה עיניהם, כי מצא יהונתן את הנתיב למחניהם דרך הסלע המצוק וידמו כי עיר אנשים רבים מבני ישראל מטפסים ועולים אחריו ויאמרו בלעגי שפה: „הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שמה", „עלו אלינו ונודיעה אתכם דבר". דברי הפלשתים היו לאות נאמן ליהונתן ונושא כליו כי ידם תגבר במלחמה ויחגרו עוז ויערכו

קרבות עם הפלשתים. עוד מעט ולעג השאננים האלה נהפך להם לבלהות מצוקה וחרדת מות. כאחד מבני בנימין היו גם יהונתן ונושא כליו מלֻמדים לקלע בקלע ולדרוך בקשת (ד"ה א', ח' מ') ויקלעו על הפלשתים באבני ומטילי קלע. הפלשתים לא יכלו לשוות בנפשם, כי אנשי המלחמה הם המעפילים לעלות על ראש המצוק וידמו כי מלאכי שחת נלחמים בהם ותהי חתת אלהים עליהם ויבהלו וַיֵּחָפְזוּ ותרב המהומה ביניהם ותהי חרב איש ברעהו ויפוצו לכל עבר. אז ראה הצופה אשר לשאול כי ההמון במחנה הפלשתים „נ מ ו ג ו י ל ך ה ל ו ך ו ה ל ו ם", ויזעק שאול וישש מאות איש אשר ברגליו ויבוא עד מקום המלחמה וירא את המהומה והמבוסה במחנה פלשתים ויכם מכה רבה. אז היתה תבוסת הפלשתים שלמה, כי במחניהם נמצאו עברים רבים, אשר בתגרת יד אדוניהם הקשים נאלצו לצאת בצבאותיהם ולהלחם נגד אחיהם, והם; בראותם, כי סרה הצלחת המלחמה מהפלשתים הרודים בם ויהפכו ביום קרב את נשקם נגד אדוניהם העריצים וגם מכל עיר ועיר בהרי אפרים, אשר דרך שם נסו הפלשתים להמלט אל ארצם, יצאו העברים לקראתם וירבו את חלליהם וישחיתו בם, ושאול ואנשיו אף כי היו עיפים ויגעים לא חשכו נפשם מעמל המלחמה וירדפו אחרי האויב בלי חשך דרך הרים ובקעות עד אשר הניסוהו מן הארץ ויעשו תשועה גדולה בישראל.

בעת ההיא והעמונים החלו לקצות בהשבטים יושבי עבר הירדן ו נ ח ש מלכם עלה ויחן על יבש גלעד. יושבי העיר ראו, כי תקצר ידם לעמוד בפני אויביהם הרבים והעצומים מהם במערכות מלחמה ויתעשתו לְהִכָּנַע מפניו, רק אם „יכרות להם ברית שלום ויעבדוהו", אך האכזר הזה לא אמר די בהכנע בני יבש גלעד מפניו וישחת רחמיו ובגבה אפו דרש מהם „נקור להם כל עין ימין", „למען שים חרפה על ישראל", אך האמללים האלה היו שדודים כל תושיה ולא ידעו מאין יבא עזרם ויבקשו ארוכה שבעת ימים וישלחו מלאכים בכל גבול ישראל להתחנן לפני אחיהם, כי יחלצום מצרותיהם. ויהי היום ו ש א ו ל ב א מ א ח ר י ה ב ק ר בשובו לעת ערב מעבודתו בשדה וירא את העם בוכים מנהמת לבם על שבר אחיהם בעבר הירדן וישאל: „מה לעם כי יבכו?" ויספרו המלאכים את כל החרפה אשר יאמר נחש העמוני להמיט על עם ישראל והאסון הנורא אשר בני גלעד צפוים אליו אם לא יחישו לחלצם מן המצר. לדברים האלה התעורר שאול בזעם אפו ובאש קנאתו לכבוד עמו המֻחלל ויחלוט להושיע את הגלעדים מיד העמונים האכזרים, מציקיהם ומעניהם. הקריאה הראשונה אשר קרא שאול אל עמו מיום המשחו למלך, לצאת לקראת נשק נגד אויב ומתנקם לא שבה ריקם, כי גם שמואל נתן תקף ועז לדבריו ויצא כל העם אחריו כאיש אחד חוצץ כלם למערכה, ואז נראה כי המלוכה שמה קץ לפלגות בישראל בימי שפוט השופטים. ובמלוך מלך בישראל, קרבו השבטים איש אל אחיהו התלכדו ולא התפרדו, כי יד ה א ח ד היתה בכל משלה ורצון אחד כביר ונאור עשה דברו בכל פנות העם. מחנה כבד מבני יהודה וישראל עבר את הירדן ויפרד לשלשה ראשים להתנפל על העמונים מסביב. העמונים הֻכו מכה רבה, נשבר גאון עזם ויפוצו וינוסו בשבעה דרכים. בני יבש גלעד נחלצו מצרה ובעד התשועה הגדולה אשר עשה להם שאול שמרו לו בני יבש גלעד את הברית

ואת החסד גם ביום רעה וישימו נפשם בכפם למען כבודו וכבוד ביתו אחרי מותו (ש"א ל"א) .

בשוב שאול מהמלחמה אשר בעבר הירדן ושמחת עולם ועטרת נצחון על ראשו קדמו כל ישראל את פניו בתרועת מלך והמון חוגג, אך שמואל „הרואה" ראה וידע, כי אין טוב לעם ומלכו, אשר ירום לבם בנצחונם ויחשבו לדעת, כי המלוכה לבדה תאזרם כח למלחמה ותדריכם על במתי ארץ, וישכחו את ה׳ הנותן עז למלכו וכח לעמו לעשות חיל, לכן קרא עצרה בגלגל „לחדש שם את המלוכה" ולהעיר שם למוסר את אזן המלך והעם. האספה בגלגל היתה ברוב עם, שם נמשח שאול שנית בידי שמואל ברוב עם והדרת מלך וכל ישראל קראו לפניו „יחי המלך!" ויזבחו זבחי שלמים וישמח שאול וכל ישראל עד מאד. בהאספה הזאת השמיע שמואל את דבריו הנמרצים והנעלים, אמרות טהורות, אשר מהן נשקפה נפשו העדינה, רוחו הנדיבה והנשגבה, רוח איש יודע דעת אלהים ונביא וחוזה הצופה ומביט מראשית אחרית והאותיות מרחוק.

בשני הנצחונות הגדולים על אויבי העם ובאספת עם בגלגל התחזק שאול על כסאו והשבטים כלם הכירו כבוד מלכותו עד כי הוכן בצדק כסאו ותורת המלוכה הכתה שרש בלב העם לארך ימים. שמואל אמנם לא חדל גם אז לתת היתרון בכל לימי שפוט השופטים כאשר לא היה מלך בישראל, אך העם שפט אחרת ויכר וידע, כי רק בעז משפט מלך ועוצר אחד בעם תמצא ידו לכל אויביו מחוץ, כי רק המלך יצא ויבוא לפניהם ויגן בעדם מכל צר ואויב ובחפץ לב נתן העם את חֵרותו כפר אחדותו וֶאֱיָלוּתו.

עם המלוכה נעשו שנוים נכבדים בשלטון הארץ והנהגתה. ראשית פעולת שאול היתה לבחור לו שלשת אלפים אנשי חיל לעמוד על ידו ויד יהונתן בנו, בתור אנשי צבא וחיל־תמיד בארץ תחת פקודת דודו גבור החיל אבנר בן נר „ויתר העם שִׁלח איש לאהליו", וישם פקידים וממונים בארץ, הפקיד שרי אלפים ושרי מאות, יועצים ורואי פניו אשר אכלו על שלחנו, ויכונן כיד המלך גם את כבוד ביתו, מושב עבדיו ומעמד משרתיו העומדים לפניו, עם רצים ושוטרים הרודים בעם ומחזיקים הסדרים והמשטרים הישרים בעם ובמדינה גם שרי הסף ואנשי חיל מחזיקי משמר בבית המלך היו לו. כל אלה סבבו את המלך ויהיו שומרים לראשו ונשמעים לקול דברו.

העיר גבע בנחלת בנימין אשר עד העת ההיא היתה עיר קטנה או כפר, נהיתה עתה לעיר הראשה בישראל ומקום מקדש מלך. בימים הראשונים היה המלך נשמע לפקודת הנביא ולא סר מדבריו ימין ושמאל, וכאשר דבר שמואל אל שאול בשם ה׳, כי ילך ויכה את עמלק ויחרים אותו עד בלי השאיר לו שם ושארית בארץ, מהר שאול למלא אחרי דבר ה׳ ביד הנביא וַיְשַׁמַּע את צבאות ישראל ויהודה למלחמה על עמלק. העמלקים היו שונאי ישראל תכלית שנאה משנות דור ודור וירגיזום בדרך

בעלותם ממצרים עד בואם לארץ כנען. בכל עת מצוא שת עמלק ידו עם צוררי ישראל ויתאמץ לעשות נקמות בעם עבדתו. העמלקים יושבי ארץ הנגב ומלכם העריץ א. ג. ג בראשם היו לרועץ לבני יהודה שכניהם, ומאשר כי היו העמלקים גבורי כח ועזי נפש לא היתה המלחמה הזאת – מלחמת הרג אבדן והשמד – דבר נקל לשאול וצבאות ישראל, אך הוא לא חת מפני תנופת יד הגבורים האלה ויערוך לקראתם מלחמה בעצה וגבורה דעת ומזמות הקרב וישם להם מארבים ויכם מכת הרג ואבדן וילכד את עיר הראשה אשר להם – עיר עמלק – ויחרם את כל העם לפי חרב ואת אגג הנורא והעריץ תפש חי כשבוי מלחמה. דבר שמואל היה להחרים גם את כל הרכוש מבלי השאיר כל שריד, זכר ושארית להאֻמה החטאה הזאת ולמען הכחיד גם את שמה מתחת שמי ה׳, אך אנשי המלחמה במצאם שלל רב ורכוש גדול חמדו אותם בלבם ושאול ראה זאת ולא כִהה בם ויתן להם לחלק השלל ביניהם ולעבור על פקודת הנביא בשם ה׳. על התשועה הגדולה הזאת גבה לב שאול ורמו עיניו, את אגג הנערץ אשר היה למחתה על כל סביביו הביא אסור באזיקים לאות תשועה כבירה ונצחון גדול; בההצלחה על שדה הקרב רם לבב שאול עד כי לבש גאות בנצחונו ובשובו ממערכת המלחמה סר אל נאות המדבר–הכרמל–להציב לו שם יד ומזכרת עולם לזכר גבורותיו ועצם ידו. בעת ההיא היה דבר הנבואה לשמואל בחזון לאמר: „לא הקים שאול את דבר ה׳" ויצר מאד לשמואל לצאת לקראת שאול השב עתה בהמון חוגג עליז נצחון, לדבר אתו קשות ולקדמהו בתוכחות עלי עון „ויזעק אל ה׳ כל הלילה". וישכם בבקר לקראת שאול, אז הוגד לו כי רם לבב המלך בנצחונו והנהו מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל, אך שאול בשמעו כי סר שמואל הגלגלה וימהר גם הוא לבא שמה, גם זקני בנימין ויתר השבטים באו לקדם פני שאול המנצח בתרועת מלך, אך תחת שמחת הנצחון ראו עיניהם אז מחזה־תוגה ראשית מדון בין מלך ישראל וחוזה ה׳. ויהי הדבר כאות עתידות לא טובות להעם כלו...

המלך לא חש בנפשו כל עון אשמה ויקדם פני שמואל בדברי אהבה ושמחה נצחת לאמר: „ברוך אתה לה׳, הקימותי את דבר ה׳" אך שמואל ענהו קשה לאמר: „ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע?", ויאמר שאול: מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבוח לה׳ אלהיך" ושמואל אשר מעודו ועד היום נשא בלבו הרעיון הנעלה, כי אין חפץ לה׳ כי אם בעבודה שבלב וטהרת המדות והדעות ומעולם לא הלך לבו אחרי הקרבנות, לא יכול עוד לשום מעצור לאפו ויוציא את כל רוחו בהשיבו את שאול באמרים קצרים ונמרצים לאמר:

„הַחֵפֶץ לַיְיָ בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְיָ?
הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב, לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים;
כִּי חַטַּאת קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר,

יען מאסת את דבר ה׳ וימאסך ממלך".

אז נפל לב שאול עליו ותשתוחח עליו נפשו ויקט בפניו ויאמר: „חטאתי! כי עברתי את פי ה׳ ואת דבריך, כי יראתי את העם" ויאחז בכנף בגד שמואל ויפצר בו לבל יעזבהו, אך שמואל לא שמע לדברי תחנוניו ובהקרע כנף מעילו חזה לו חזות קשה לאמר: „קרע ה׳ את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך", ורק אחרי אשר הרבה להפציר בו מאד התעשת הנביא לכבד את המלך לפני זקני עמו ויגש עמו אל המזבח וישתחו שאול לפני ה׳, אז אמר שמואל להגיש אליו את אגג העריץ והאכזר אשר היה עתה למוג לב ויהגה נכאים כאשה מצֵרה לאמר: אכן סר מר המות, ושמואל ענהו קשות לאמר:

כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ.

ויומת אגג בגלגל. שמואל הנביא שב אל ביתו הרמתה ושאול גם הוא עלה אל ביתו בגבעת בנימין.

מן יום המעשה בגלגל לא נפגשו עוד המלך והנביא. נצחון שאול על העמלקים נהפך לו למחתה וינחילהו קלון מכבוד וַהֲלָלָה תחת תְּהִלָּה. דברי שמואל והחזות הקשה אשר חזה לו לאמר: מאס ה׳ בו ויקרע ממלכות ישראל מעליו, העיבו שמי חייו, על נפשו שכנה עננה הרת יגון ועצב וברבות הימים תקפה עליו רוח עועים עד כי התהולל ויעש מעשהו זר מעשהו. דברי הנביא השלוח אליו קשה לאמר: קרע ה׳ את הממלכה מידך ויתנה לרעך הטוב ממך! צללו באזניו תמיד ונפשו נפעמה ונדהמה עד כי כמעט הסתתרה בינתו, וכאשר לפני שבתו על כסא המלוכה היה עניו ושפל ברך, „נחבא אל הכלים" ובורח מן הכבוד והשררה, כן בהיותו מלך על ישראל ובאחזו מושכות הממשלה הגה לבו אימה ויחרד לרגעים לבל יירש אחר ממשלתו, אך חש בנפשו כי אין עזרתה בו ותושיה נדחה ממנו, והדעת הזאת, כי הנהו כגבר אין אֱיָל עוד השיבתהו יותר עד דכא ותענה את נפשו הנמוגה. אז נסה שאול להטביע את עצמו בעמק המלחמה, למצוא מרגוע לנפשו הסוערה בשאון ורעש מלחמה ותשואות שדה הקרב, כי עוד חנו כדור סביב לגבולות ישראל אויבים רבים, אשר למען שלום הארץ ויושביה נדרש לתגר בם מלחמה ולשבור גאון עזם; שאול חפץ אז לרכוש לו אהבת העם ביתר שאת ולזכות את ארחו גם בעיני הנביא, בהכריתו מארץ ישראל את כל בני נכר הארץ, אשר עוד ישבו בין בני ישראל ויטו את לבבם אחרי עבודת האלילים וישיאו אותם להתמכר לתאות נמבזות והבלי אלהים אחרים. שאול שפט בצדק כי פעולתו זאת תֵּחָשֵׁב לו לצדקה, וילחם סביב בכל אויביו במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובא ופלשתים", „ויקנא לישראל ויהודה" לבל יתערבו בהם בני נכר הארץ, עד כי גם הגבעונים אשר מימי יהושע נתן להם לשבת בארץ באין מכלים דבר, כי אחרי השליכם את ישראל נִכְנְעוּ מפניהם, גם עליהם עברה כוס קנאתו ולא שם שאול את לבו להשבועה אשר נשבעו להגבעונים יהושע וכל נשיאי העדה ויגירם על ידי חרב ורק מעטים נמלטו ונשארו; וכאשר קנא שאול ללאום ישראל כן קנא גם לתורת אמת ויסר את עבודת הגלולים ויכרת ד״י.

את האובות והידענים מן הארץ. אך יותר מזה חרד חרדה גדולה על כסאו וכבוד מלכים אשר נפלו לו לחבל וישם כל מעינו לרומם את מעלת המלוכה בעיני העם, למען תהיה יראת המלך על פניהם ועל פני כל העם יִכָּבֵד וישם נזר זהב בראשו ובכל דרכיו ועלילותיו נראה חפצו, כי יכיר העם וידע, אשר מרום ונשגב הוא עתה על כל אחיו, ואלה אשר ידעוהו למן העת אשר היה נוהג בבקרים ועובד אדמתו בשדה, לא יזכרו לו ראשונות רק יביטו יראו בו משיח אלהי יעקב ונושא נזר הקדש על ראשו; גם עשה לו בית הנשים כארחות כל מלכי ארץ הקדם זירבה לו נשים ופילגשים כחק הקצוב במשפט המלך אשר במשנה התורה.

במלחמותיו הרבות, בקנאתו לישראל ויהודה, בהרבותו הדר כבוד ביתו ויקר תפארת גדולתו דמה שאול להשכיח מלבו החזות הקשה אשר חזה לו שמואל; אך בעוד הוא עושה הנה והנה ודבר הנביא נצב לנגד עיניו בתמונה חיה וקימה, בגויה ונפש; דבר הנביא קם ונהיה לפני שאול בתאר פני „עלם אדמוני ויפה עינים” אשר משך גם אותו כבחבלי קסם, הוא העלם אשר בדבר הנביא נצב כצר לעמתו וכשטן על דרכיו, ועל שאול עוד נָטַל לנטל ולנשא את איש חרמו, אשר נועד להצר צעדיו ולמלא את מקומו, לקרבהו אל כסא כבודו, לאמצהו כבן לו בקרב משפחתו ולהאציל עליו מהוד מלכותו, הנה כן נָטַל על שאול להוציא בידיו לפעלת אדם את המשפט אשר נחרץ עליו מאת ה׳ בדבר הנביא שמואל.

אחרי תגרות רבות בין ישראל ופלשתים פרצה עוד הפעם מלחמה כבדה בין שני העמים האלה ושאול אסף המון צבאותיו מחנה כבד מאד והפלשתים גם הם עמדו במערכה בחיל כבד ויתיצבו מערכה לקראת מערכה בין שוכה ועזקה באפס דמים על שני הרים אלה לנכח אלה „והגיא ביניהם”. כל אחד מהנלחמים כבר ידע תנופת יד רעהו ושני המחנות היו יראים לאסור את המלחמה ולא מצאו און בנפשם לצאת ראשונה לריב, עד אשר היה דבר הפלשתים, כי–כדרכי העמים בימים ההם–בחיק מלחמת-בינים (צוויי-קאמפף) יוטל גורל הריב וממנה יצא כל משפטו לדעת יד מי רוממה ומי הוא המנצח בקרב ויבחרו מקרבם „איש הבינים” גבור נערץ, ענק נורא אשר גבה ויראה לו ושמו גלית. מה מאד נכספה נפש שאול למצוא בין המון צבאותיו איש מדה וגבור חיל כגלית לנסות דבר אליו להכריעהו ולהפילו שדוד לפניו, אבל איש גבור חיל ואמיץ כח, או איש נלבב נאזר בגבורת רוחו הכביר לא נמצא בכל מערכות ישראל, גם אחרי אשר הבטיח שאול להעם, „כי האיש אשר יכה את גלית יעשרנו המלך עשר רב, יעשה משפחתו חפשי בישראל וגם–את בתו יתן לו לאשה”, כי נפל פחד גלית הענק הנורא עליהם ומפני גבה קומתו, שריונו וחליצתו נחתו המה וייראו מאד לעלות אל הפלשתי המחרף מערכות ישראל ויתנם ליראים ורכי לב ויבזם וילעג עליהם. בעת ההיא נקרה לבוא אל המערכה נער אחד מבית לחם יהודה הרועה בצאן אביו, אשר שלחו אביו לראות את שלום אחיו העומדים במערכה להביא להם מזון ומחיה. הדברים האלה הגיעו לאזני הנער הרך וטוב התאר ורוח עז וגבורה לבשתהו לעלות אל הפלשתי, להשיב חרפה אל חיק מחרף מערכות ישראל וישר אל גלית הגבור הענק ויוכל ויעש תשועה גדולה

בישראל. הנער הרועה מבית לחם יהודה הוא דוד בן ישי אשר ברוחו הכביר והנאור חדש פני דברי ימי ישראל וישנה פני המסבות כלן גם בתולדות בני האדם בתבל ארצה. השם דוד אשר עד העת ההיא לא נשמע לאיש מלבד יושבי העיר או הכפר בית לחם, נערץ אחרי כן במערכי תהלות בפי כל באי עולם מן העולם ועד העולם.

אחרי התוכחה אשר הוכיח שמואל את שאול ואחרי התגלע הריב ביניהם היה דבר ה' אל „הרואה" ללכת אל „ישי בית הלחמי" השב והישיש הנכבד, לבחור באחד מבניו „למלך על ישראל ולמשחהו בשמן הקדש. שמואל עשה דרכו בסתר מיראתו את שאול ומרגלו חרש אשר שלח אחריו להתחקות על כל שרשי רגליו צאתו ובואו. מכל שמונת בני ישי נבחר לאיש אשר יצלח למלוכה הצעיר בכלם „דוד הוא הקטן הרועה בצאן", „אדמוני יפה עינים וטוב ראי" אשר חוט חן וחסד היה משוך עליו וכל רואהו נמשך אחריו כבחבלי קסם ויקח את לבבו וגם לב שמואל לקח וירא וידע כי העלם דוד הוא בחיר ה' „ימשח אותו בקרב אחיו". המעשה כביר העליליה זה נעשה בסוד משפחה ולא נודע על פני חוץ, כי שמואל, אבי דוד ואחיו שמרו את הדבר כסוד כמוס וחתום.

ישי אבי דוד לא היה נצר מגזע רם ונשא במטה יהודה. ככל יושבי בית לחם היה גם ישי מן הצעירים באלפי מטהו ומשפחתו הדלה בכל שבט יהודה (ע' מיכה ה' א', המעתיק). בן שמנה עשרה שנה היה אז דוד ועוד לא ידע דבר בחיים ולא מצא ענין לפניו אשר בו יִגָלוּ ויראו כשרונותיו, כי שת לבו רק לעדרים, אשר רעה במרחב על הכרים הנרחבים במסבי בית לחם. אבל בהעלם הריעה הזה נצפנו כחות הנפש נשגבים ונעלים ורוח מרום ונשגב אשר מדי הגלותם בהגבר הוקם על על בני דורו ירום ונשא וגבה מאד ברוחו הכביר על כל בני העם כאשר היה שאול גבוה מהם בקומתו ותארו. נפש דוד חֻנְנָה ברגשי חן ונעימות להנעים שיר ומזמור, וברעותו את צאן אביו היה מנצח בנגינותיו והֵד ההרים ענה לעמתו; אך כאשר נוצר מבטן למשורר ומזמר משכיל כן היה גם חכם מחשב ארחותיו ולא רכב על כרוב דמיונו להיות חולם בהקיץ. כאשר פרצה המלחמה בין ישראל ופלשתים ושני המחנות נצבו במערכה לפני בית לחם, הָמָה לב דוד בקרבו ומנוחת נפשו נגזלה ולא יכול להשאר שָׁלֵו ושוקט בסֻכת הרועים על יד צאנו וישמח מאד בשלוח אותו אביו עם לחם וקלי להביא לאחיו העומדים במערכת המלחמה מול האויב, ובבואו אל המחנה וישמע את בני החיל מתלחשים איש אל אחיו על דבר גלית הפלשתי המחרף מערכות ישראל. העלם הרועה לא ידע עוד נפשו והכח הנעלה הטמון בחֻבּו, אך דובבו שפתיו כירא וחרד לאמר, כי מוצא הוא און בנפשו להלחם עם הפלשתי הערל המחרף מערכות אלהים חיים, והקול נשמע באהל המלך שאול, כי נמצא עלם נלבב, אשר נדבה רוחו אותו לשום נפשו בכפו ולהלחם במלחמת-בינים עם גבור פלשתים. כפלא וכשחוק היו דברי הנער הרך לשאול אחרי ראותו את תארו, ואך בשמעו מפיו הדברים הנמרצים לאמר: „עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה" נאות לחפצו ויתן לו גם את חליצתו, מדיו ושריונו.

האבן אשר זרק העלם דוד המהיר והמלֻמד לקלע בקלע נטבעה במצח הפלשתי; ומהגבור הענק, אשר כבע נחשת על ראשו, עם שריון קשקשים אשר היה לבוש ומצחת נחשת על רגליו שמו מועקה במתניו, נבצרה מרדוף אחרי הנער דוד המשוה רגליו כאילות וימהר דוד ויוציא חרב הפלשתי מִנְדָנָהּ ויכרת בה את ראש איש חרמו וימותתהו, „ופלשתים ראו כי מת גבורם" ויפול לבם עליהם וינוסו ממקום המערכה להמלט בעריהם ובני ישראל רדפו אחריהם וירבו חלליהם. וכבוא דוד לפני המלך שאול וראש הפלשתי בידו התפלא שאול וישתומם על עז ימין העלם הזה ורוח הגבורה הנפלאה אשר תתנוסס בו. ברגע ההוא עוד לא חש שאול קנאה אשר תפריש כצפעוני ולבו לא הגיד לו, כי העלם העומד לפניו עתיד להצר צעדיו ולקחת את המלוכה מידו; לב שאול שמח אז על התשועה הגדולה אשר נעשתה בישראל ובנו יהונתן, בעל רוח נדיבה ולב טהור, איש טוב ומטיב, מלא רגשי חנינה ואהבת רעים, נקשרה נפשו בנפש דוד העלם המנצח ו„נפלאה אהבתו לו מאהבת נשים". עוד מעט ותהלת דוד מלאה כל הארץ, אך הוא לא שת לבו לזה וישב אל בית אביו בית הלחמי לרעות בצאן ורק כאות נצחון, אות עז רוחו וגבורת ימינו הביא אתו את ראש גלית הפלשתי וחליצתו.

אך ימים מספר ישב דוד בבית ישי אביו. החזות הקשה אשר חזה שמואל על שאול קמה ונהיתה וברצון מסבב הסבות היה דוד לכלי חפץ בידי הנבואה להקים את המשא אשר נשא שמואל על שאול. רוח כהה אשר לבשה את המלך מיום תוכחת שמואל, התגברה עתה מיום אל יום, על בינתו שכנה עננה ותשת כליל צלה, חשך סביבותיו ושמה ושאיה בכל בתי נפשו, עוד מעט ורוח עצבת זאת היתה לרוח עועים, לרגעים הסתתרה בינתו וישתגע ויתהולל. אז התלחשו משרתיו איש אל רעהו לאמר: הנה רוח רעה תבעת את המלך, והיה כאשר ינגנו לפניו בכנור להרנין לבבו ורָוַח לו וסרה ממנו הרוח הרעה, וייעצוהו לקחת אל ביתו איש מטיב נגן בכנור, משורר נבון דבר וטוב טעם, אשר ירנין לבו במנגינותיו ויהיה לו למשיב נפש בשיחותיו, ואיש כזה מצאו עבדי שאול בבן ישי בית הלחמי. כן נקרא דוד לעמוד בהיכל המלך לפני שאול וכאשר התעצב אל לבו ורוח כהה תקפתהו, „לקח דוד את הכנור בידו ונגן, וירנין לבו ונפשו ורָוַח לו", אשר על כן אהבהו שאול וישימהו לנושא כליו. בחן הליכותיו, בטוב טעמו, במדברו הנאוה ונעימות מנגינותיו משך דוד אחריו את שאול וגם כל עבדיו אהבוהו, וישלח אל ישי אביו לאמר, כי יעמוד דוד לפניו כל הימים, כי מצא חן בעיניו, ועל כלם דבקה בדוד נפש יהונתן יורש העצר ומיכל בת שאול ראתה את העלם הגבור הנחמד ויפה העינים ותחמדהו בלבה.

בחצר המלך שאול למד דוד גם את ידו לקרב ואצבעותיו למלחמה ופעמים רבות עזב כלי שירו ויתלה כנורו על יתד אהלו למען קחת כלי הנשק בידו ולאחוז בחנית וחרב. לבו היה כלב האריה עשוי לבלי חת ויהי שש לקראת נשק, ובכל אשר ישלחנו שאול להשיב דבר מלחמה אל הפלשתים ויתר העמים מסביב בהתגרות הקטנות אשר לא חדלו בכל העת ההיא, יצא והשכיל למחוץ ראש אויב ולהרבות

חלליו. ויהי היום בשוב דוד מאחת התגרות האלה אחרי עשותו שמות במחנה הפלשתים ויכם שוק על ירך ויריעו כל העם לקראתו בתרועת שמחה בהמון חוגג וגם נשים ובתולות מחוללות יצאו לקראתו „בתפים, בשמחה ובשלישים" ותענינה בשיר לאמר: „הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו". קול המון הנשים המשחקות ודברי העם בְּרֵעָה אשר רוממו את עלילות הגבור הצעיר על מפעלות המלך רעמו באזני שאול כקול שדי בדברו על ידי שמואל לאמר: „קרע ה׳ את ממלכות ישראל מעליך ונתנה לרעך הטוב ממך". עיני שאול נפקחו עתה לפתע פתאום ובמראה ולא בחידות ראה לפניו את התמונה אשר הדריכתהו ומנוחה, מסכה עליו רוח עועים ותחשיך מאורות בינתו, בעיניו ראה עתה את תמונת האיש אשר הקים ה׳ למלך תחתיו בתאר פני העלם הנחמד הגבור הכביר והנאור, העלם האהוב והחביב לכל בני העם, לכל היושבים בשער המלך וגם לבנו יורש כסאו ולבתו מיכל הצעירה והנאוה. נוראה היתה הקנאה הזאת אשר התעוררה עתה בלב שאול וכצפעוני הפרישה בקרבו ותהי כרקב בעצמותיו. מנהמת לבו קרא: „לדוד נתנו הרבבות ולי האלפים" ועוד לו אך המלוכה". אהבתו לדוד נהפכה לשנאה עזה כמות, כשנאה בת הקנאה הקשה כשאול, היא הקנאה המוציאה את האדם מן העולם, אשר התגברה בלב שאול התגברה מיום אל יום ותבֹא שואה בקרבו ומהומה בכל בתי נפשו.

„ויהי היום ותצלח רוח אלהים רעה על שאול ודוד מנגן בכנור כפעם בפעם להרנין לבבו ויטל שאול את החנית על דוד להכותו ויפטר ממנו פעם ופעמים" — . גם הדבר הזה כי נמלט דוד ממוקשי מות היה לאות אל שאול, כי ה׳ הוא משגב ומעוז לצריו וממנו סר וימאס בו. מן היום ההוא חשב שאול תחבולות רבות ושונות להגות את דוד מהמסלה גם בשומו קץ לחייו, לבל יתיצב כצר לו. למראה עין הרים קרן דוד בכבוד וישימהו לשר אלף על בחירי אנשי החיל שומרי ראש המלך, מלא ידיו להתגרות במחנות האויב הרבים והעצומים למען ירד במלחמה ונספה, כי אמר: „אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים", אך דוד יצא ובא לפני העם ויהי משכיל לכל דרכיו ומצליח בכל מעשיו „וכל ישראל ויהודה אהבו את דוד", ויחר לשאול עוד יותר ויגר מפניו עד כי נאלץ לתת לו גם את מיכל בתו לאשה יען כי אהבה עזה כמות אהבה מיכל את העלם הגבור היפה והנחמד והיא ויהונתן אחיה היו כחומה על דוד ויעמדו לימינו בריבו עם אביהם. ושאול בראותו כי גם יד יוצאי חלציו תכון עם האיש אשר חשבו כצר נצב לעמתו להדפהו משאתו, התמרמר עוד יותר ותצת כאש חמתו עד להשחית ולבלע ויתנקש בנפש דוד לקחתה.

לראשונה שלח מרגלי חרש להמיתו ואחרי כן שלח גדודי חיל לחפשו בכל גבול ישראל ויהי דוד כאיש אשר חיב ראשו אל חרב המשפט עד כי אין משפט דמים לרוצחי נפשו וכל מוצאו יהרגהו. מצוקות נפשו גברו ויהי כאיש נדהם וכאובד עצות מבלי מצוא מפלט לו מרודפיו ואורביו. אך לאט לאט התלקטו אל

דוד אנשי חיל—ויתרועעו לו, אנשים צעירים ובאים בימים אשר רוח גבורה תפעמם וישאפו קרבות, כל איש מצוק ומר נפש, כל אשר לו נושה, כלם כבירי כח ובעלי זרוע וביניהם הכי נכבדו בני משפחת דוד שלשת האחים הגבורים בני צרויה: י ו א ב, א ב י ש י ו ע ש ה א ל. מהגדוד הזה אשר נאסף אל דוד בימי עניו ומרודו יצאו הגבורים אנשי השם, אשר עמדו על ידו אחרי כן ובישע ימין גבורתם עלה מעלה מעלה עד כי ישב על כסא כבוד מלכותו. בין בני לויתו נמצא לדוד גם אחד מבני הנביאים ממקשיבי לקח מפי שמואל הוא ג ד ה ח ו ז ה גם הנצר האחרון מגזע הכהנים בני ע ל י ה כ ה ן ה ג ד ו ל נלוה גם הוא אל גדוד דוד אחרי אשר נמלט מחרב שאול ודוד קדם פניו ויקבלהו באהבה ורצון. שאול אסף אליו את כל הכהנים אשר בנב יוצאי חלצי עלי ובני משפחתו וידבר אתם משפטים לאמר, כי ידם עם דוד אויב המלך ומבקש רעתו; בדבר פיו הומתו כל הכהנים ואת נב עיר הכהנים החריב וימלט רק א ב י ת ר ב ן א ח י מ ל ך בן אחיטוב אל דוד ויהי עמו ויתענה בכל אשר התענה הוא. השנאה להאיש אשר חשב אותו לצר ואויב לו עשתה את שאול לאכזר ושופך לדם. רבות נסה י ה ו נ ת ן להרגיע רוח אביו להשיב חמתו, לעשות שלום בין אביו ורעו ואהובו, אך כל דבריו לא הועילו והפרץ התרחב עוד יותר. בני העם הרשיעו את מעשי שאול בדעתם תמת נפש דוד ואף כי לא הרהיבו עז בנפשם לעמוד לימינו בגלוי, אך בסתר תמכו את ידיו ויגינו בעדו ובעזרתם מצאה ידו להנצל בכל פעם מכף רודפיו ואורבים לנפשו.

רע ומר היה גורל דוד המרדף בלי חשך, ובימי נדודו ומרודו בלכתו קודר בלחץ אויבו אשר צדה נפשו לקחתה אכף עליו קשי יומו לבקש ולמצוא מנוס לו בארץ אויבי עמו ולבא ב ד ב ר י ם עם ח נ ו ן מלך מואב, נ ח ש העמוני ו א כ י ש מלך גת. ה ד ב ר י ם אשר לקח דוד עם צוררי עמו, הכעיסו תמרורים רבים מישראל, אשר חשדוהו ויתנוהו לבוגד בעמו וארצו. דברי הברית והאמנה בין דוד ובין אכיש, אשר פעם אחת גרשהו מעל פניו והוא שב ויבקש שנית את קרבתו, היו נכונים להפיל אור פניו בעיני מכבדיו ולהשבית מטהרה את אהבת העם אל העלם הגבור; על פי דברי האמנה הזאת היה אכיש למעוז ומחסה לדוד ואנשיו והעיר צ ק ל ג נתן להם לשבת בה, ולעמת זה נטל על ד ו ד להפוך ערף לישראל ולמלכו ולהתיצב כצר לארץ מולדתו ובפרוץ מלחמה בין פלשתים ובין ישראל — לצאת הוא ואנשיו—אשר מספרם עלה אז לשש מאות — בצבאות פלשתים ולעמוד במערכת אויבי עמו ובעתותי השלום—לפשט כפעם בפעם בגבול יהודה לשלול שלל ולהביא חלק ממנו אל אדונו מגנו ומשגבו. אמנם ממעשי דוד ופעולותיו נראה, כי לא לבו הלך להקים את דברי האמנה הזאת ומחשבתו היתה בצאתו ביחד עם הפלשתים למלחמה להפוך את ידו מול אויבי ישראל ולכרות להם שוחה. אך בדבר הזה עזב דוד את דרכי תם וישר ומעגל צדק אשר בה הלך עד הנה ויבחר ללכת בארחות עקלקלות. בערמת דוד נתעה אכיש להאמין כי בגד דוד בעמו ויהפך לאויב לו, „כי הבאש הבאיש בישראל ויהי לו לעבד עולם", ויאסוף א כ י ש חיל גדול להלחם בישראל מלחמת תנופה ולהכותם מכה רבה פעם אחת ולא ישנה להם. רוח עועים אשר אחזה את שאול מאז התגברה עליו עתה ביתר שאת, כי מיום אשר התגלע הריב בינו

זבין חתנו הלכו גם כחות נפשו הלך ודלים , רוח עז ועצמה אשר נוססה בו מאז חלפה הלכה לה. יד דוד הנאדרת בכח ועז היא עתה לא לו כי אם לצריו, האיש אשר לו עצה וגבורה למלחמה עומד עתה במערכות אויביו. כל בחור בישראל מגבורי החיל הנלבבים וכבירי הכח עומדים לימין דוד ונשמעים לפקודותיו ומצותיו ; זאת ידע גם אכיש ויתאזר עז לאסוף מחנה רב ועצום , לערוך קרב למועד נכון כזה וידמה כי תמצא ידו עתה להכות את ישראל , לשבור חסנו ועזו עד אשר יפול ולא יוסיף קום.

על פי דברי האמנה אשר כרתו דוד ואכיש היתה הצדקה לאכיש לדרוש ממנו כי הוא ואנשיו יצאו במחנה פלשתים להיות זרוע להם במלחמתם עם ישראל. בשברון לב ונפש דאבה נשמע דוד לדברי אכיש לרדת אל מחנה פלשתים , כי לא יכול להשיב את דברו אחרי אשר בקש מנוס לו בארץ אויב ויתמכר לשונאי עמו וארצו ; אך סרני פלשתים בראותם את גבור ישראל עומד במערכותיהם התקצפו על אכיש מלכם וידרשו ממנו בחזקה כי ישיב את דוד ואנשיו ממערכות המלחמה , כי לא בטחו באמונתו ויפחדו פחד לבל יכרה להם שוחה בשיתו ידו עם ישראל, להתרצות אל אדונו מלך ישראל בראשי הפלשתים עם עברתו מלפנים. אכיש נאלץ למלא חפץ הסרנים להשיב את דוד מהמערכה ותהי זאת לו לישועה , כי נחלצה עתה מצרה נפשו להרים יד נגד עמו וארצו , ויצא למרחב מן המשעול הצר אשר עמד עליו להיות או בוגד בעמו ובית אבותיו או מפר ברית שלומו עם אכיש.

וסרני פלשתים עברו למאותיהם ולאלפיהם, וכאשר הגיעה השמועה אל שאול קרא גם הוא לצבאות ישראל וימהרו לבא ולעמוד במערכה בתחתית הרי ג ל ב ע ואחרי כן סבב את טור ההרים אשר לעמתו ויחן עם כל מחנהו בתחתית ההר בקרן צפונית מערבית על יד ע י ן ד ו ר. ובראות שאול את מחנה פלשתים , את הפרשים ואת הרכב „ויירא ויחרד לבו מאד".

העת הרעה אשר באשמתו באה על ישראל ועל בית המלוכה , עכרה רוח שאול, השיבתהו עד דכא ותרב מצוקת נפשו הנענה , עז רוחו עזבהו וידע כי ה' סר ממנו „ולא ענהו גם באורים גם בנביאים". ובהשתוחח עליו נפשו ויצר לו מאד , היה לאיש אובד עצות אשר תושיה נדחה ממנו ויחפוץ לגלות הלוט מעל פני גורל המלחמה ותוצאותיה וילך לדרוש בעצת אשה בעלת אוב בעין דור, האחת אשר נשארה לפלטה מן כל הקוסמים, האובות והידעונים אשר הכרית שאול מן הארץ ותעש את מעשה כשפיה בסתר. בדבר הזה אשר הלך שאול אחרי ההבל לדרוש בבעלת אוב ואשת כשפים אשר העביר מן הארץ , כבר נראה כי קרוב לבוא יומו ועתותיו לא תמשכנה.

בלב מלא רגשי פחד היום הבא ורוח נכאה אסר שאול את המלחמה ויראתו וחרדתו נחו גם על אנשי הצבא אשר ברגליו. צבאות ישראל אמנם נלחמו בגבורה וחמה שפוכה , כיום תמים ארך הקרב , אך בתחתית ההר „בעמק עין דור" לא יכלו להחזיק מעמד נגד האויב הרב והעצום מהם ברכבו ובפרשיו ויעפילו לעלות אל הרי

ג ל ב ע, גם שם הדביקום הפלשתים ויפילו מהם עם רב. אז נפל חלל י ה ו נ ת ן הנעים והנאהב ועמו גם אחיו בני שאול א ב י נ ד ב ו מ ל כ י ש ו ע. שאול ראה כי נשאר בדד לבדו ועוד מעט והפלשתים המורים בקשת ידביקוהו, מבלי יכלת לנוס וגם לא חפץ להתפש חי „מהפלשתים הערלים להתעלל בו" לא נשאר לפניו דרך אחרת, כי אם לנפול על חרבו, לשום קץ לחייו כיאות למלך כביר ונאור אמיץ לב בגבורים כמוהו. בראות נושא כליו כי מת אדוניו נפל גם הוא על חרבו וימת; בחורי ישראל ומבחר גבוריו נפלו בחרב על הרי גלבע ועמק יזרעאל. כיום תמים ארכה מלחמת הרג ואבדן וכבוא הפלשתים ממחרת לפשט את החללים, לשלול שלל ולבוז בז מצאו גויות שאול ובניו „נ פ ל י ם ב ה ר ג ל ב ע" ויכרתו את ראש המלך ויפשטו את כליו ואת חליצתו וישלחום כאותות גבורתם במלחמתם לארץ פלשתים „לבשר בית עצביהם ואת העם". את ראש שאול וכלי נשקו שמו בית דגון אלהיהם וגויתו וגויות בניו תקעו ב ח ו מ ת ב י ת ש ן לאות חרפה על ישראל. והפלשתים אשר רמה ידם במלחמה שקדו עתה לרדוף אחרי בני ישראל ויבואו וישבו בהערים אשר מנגב לבית שן והרי גלבע אחרי אשר עזבו אותו בני ישראל וינוסו לנפשם. חתת אלהים וחרדת מות נפלה על יושבי העיר הראשה ומקום מקדש מלך בעת ההיא ג ב ע א ש ר ב ב נ י מ י ן, „ובבוא שמועת שאול ויונתן" נשאה האומנת את בן יהונתן מ פ י ב ש ת נער בן חמש שנים ובהחפזה לנוס נפל הילד מחיקה וַיִּפָּסֵחַ. איום ונורא היה מצב ישראל וארצו במות שאול, תבוסת אנשי החיל היתה שלמה ומשנה שברון הָשֶּׁבֶר העם בנפול שאול ובניו בחרב הפלשתים ולא נמצא איש אשר יעמוד בפרץ ויתיצב בראש אנשי החיל הנותרים לעצור בעד האויבים אשר כנחל שוטף פשטו בכל הארץ לארכה ולרחבה. אז נמס כל לב ורפו כל ידים ולגבורה נמרצה נחשבה לבני יבש גלעד, כאשר זכרו חסדי שאול הנאמנים, אשר הציל אותם מכף העריץ והאכזר נחש העמוני, וישימו נפשם בכפם ויעברו את הירדן ויקחו גויות שאול ובניו מחומת בית שן ויביאו אותן לעירם „ו י ק ח ו א ת ע צ מ ו ת י ה ם ויקברו תחת האשל ביבשה ויצומו שבעת ימים". כן עשו בני הגלעד בעבר הירדן מזרחה, אך בני השבטים מעבר הירדן ימה לא מצאו און בנפשם לעשות כזאת ואולי מרה נפשם על שאול, אשר בקנאתו ההוללה ובשנאתו העזה לדוד הביא אסון נורא על הארץ ויושביה וימט רעה על ישראל ובית המלוכה. הנה זאת היתה אחרית המלך הראשון אשר בו בחר העם ועליו השליך כל יהבו ויבטח בזרוע עז גבורת ימינו.

פרק שלישי

מלוכת דוד.

(מן 1087— עד 1127 לפני חורבן בית שני)

גם דוד, אשר לפני שנים מעטות היה אהוב נפש העם ששון ישעו ונעם תקותו, גם הוא נשכח מלב העם ולא זכר אותו ביום צרה. ומה עשה דוד ברגע זה

אשר ארץ מולדתו כלה היתה עקבה בדם בניה וחללי גבוריה? אם נודע דבר מסעו למחנה הפלשתים עם בני הגדוד אשר ברגלו אם לא, הנה לפלא היה בעיני העם, כי ברגע האסון הנורא והאיום אשר כתמו בא על עמו וארצו דאג דוד רק לטובו ושלומו, ויעמוד מרחוק אף בקש ומצא מנוס לו בארץ הפלשתים, ויחזיק בדברי הברית אשר כרת עם אכיש. אמנם כן, בעת ההיא אפפו גם אותו חבלי צרה ומצוקה, אך כל המוצאות אותו לא נודעו רק אחרי כן ברבות הימים, אך בהרגעים האיומים האלה אשר כל בית ישראל התפוצץ לרסיסים, דאבה נפש הכואבים על שבר העם, לראות את דוד גבור ישראל ומשגבו כבעל ברית צוררי עמו ובעמוד אכיש וצבאיו במערכות המלחמה נגד ישראל עמד דוד בראש גדודו בארץ הפלשתים כמו החזיק משמר על גבולות פלשתים ויסוכך על ארצם. כאשר שב דוד ואנשיו ממערכות פלשתים, בדבר הסרנים אשר לא אבו לראותו יוצא בצבאותיהם, אל צקלג העיר אשר נתן למושב לו ולהעם אשר ברגליו, מצא את העיר שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנותיהם נשבו מהעמלקים, אשר ידעו את תנופת יד דוד וגדודו כאשר פשט בארצם, עד כי נאלצו להמלט המדברה. וכאשר נודע להם כי דוד וגדודו נוסעים למחנה פלשתים חשבו העמלקים מחשבת נקם עליו ויפשטו גם הם על צקלג ויבזו וישבו שבי. אנשי דוד התמרמרו מאד ונפשם ירעה להם במצאם את צקלג שרופה באש וכל אשר להם היה לבז ולמשסה ובמר נפשם אמרו לסקלו. ויהי ברדפם אחרי הגדוד אשר עשה שמות בעיר צקלג ויפגשו בנער מצרי עבד לאיש עמלקי אשר מצאוהו חולה על פני השדה, וממנו נודע להם המקום אשר העמלקים נחתים, ויבאו אל מחניהם ויראו את גדוד העמלקים נטושים על פני הארץ ויתנפלו עליהם דוד ואנשיו ויכום מכת הרג ואבדן, ולא נותרו מהם כי אם מעטים אשר רכבו על הגמלים וינוסו. שבעי שמחות ועליזי נצחון שבו דוד ואנשיו אל העיר צקלג וישובו ויבנו אותה וישבו בה ומהשלל והמלקוח אשר הרבה לקחת מהעמלקים שלח דוד לזקני יהודה ולכל אוהביו מבאר שבע עד חברון ולכל המקומות אשר התהלך שם דוד לאמר: „הנה לכם ברכה משלל אויבי ה'", בדבר הזה חפץ דוד להודיע כי כביר מצאה ידו לנצח אויביו במלחמה וגם לקנות לב זקני יהודה לנטות אחריו. אך יומים ישב דוד בצקלג וביום השלישי בא אליו הפליט ממחנה ישראל ושמועה נוראה בפיו, „כי נס העם מן המלחמה, כי חיל ישראל הוכה מכה נצחת על הרי גלבע, כי הרבה נפל מן העם וגם שאול ובניו נפלו בחרב הפלשתים". הרגש הראשון אשר מלא לב דוד לשמע השמועה המחרידה הזאת, היה רגש אבל, בכי ומספד „על שאול ויהונתן, על עם ה' ועל בית ישראל, כי נפלו בחרב". וירב תאניה ואניה על מות משיח ה' ועוד יותר על מות רעו ואוהב דבק מאח יהונתן אשר נפלאה לו אהבתו ונפשו היתה קשורה בנפשו. דוד קרא לצום, לבכי ולאבל-עם ויקונן את קינתו הנשגבה המלאה רגש יה ומעוררת את הלב לבכי ולמספד קהל עם.

דוד קשר מספד מר, על שאול ויהונתן ועל עם ה' ובית ישראל כי נפלו בחרב אך להשיב את הנעשה לא יכול ועל כן קם ויתעורר לעשות דבר נכון לפעולתו להקים דבר המלוכה בידו ככל אשר חזה שמואל הרואה. מן היום ההוא והלאה לא ידע עוד מנוחה בנפשו ולא יכול לשבת עוד ימים רבים בצקלג „ויקם ויעלה הוא ואנשיו איש

וביתו וישבו בערי חברון אשר ביהודה״. בהעיר העתיקה חברון ישבו אצילי יהודה וגדוליה ואותה אוה גם דוד למושב לו, אצילי חברון ואנשי יהודה לא קראו את דוד לבא אליהם, כי אם הוא נדרש ללא שאלוהו, הנה כן נפל אור פניו בעיני העם מיום בואו בברית עם בני הנכר צוררי עמו וארצו ולא היה עוד אהוב ומרוצה גם לבני שבטו כאשר בשכבר הימים. מצקלג לחברון עלה דוד באותה העת אשר הפלשתים עוד פלסו חמס ידיהם בצפון הארץ וידיהם עוד מלאו עבודה לשלול שלל ולבוז בז ולא שתו לב אל פעולת דוד ומעשהו. „ויהי כאשר ישב דוד בחברון״ עיר הראשה ביהודה וידע לרכוש לו אהבת רבים מאחיו בני שבטו בחן הליכותיו ונעם מדברו עד כי נטה לב העם אשר ביהודה אחריו ויבואו זקני יהודה חברונה וימשחו את דוד למלך על בית יהודה״. אז הגד לדוד את הגדולות אשר עשו אנשי יבש גלעד, כי שמו נפשם בכפם ויבקיעו אל עיר פלשתים למען הביא למקום קבר על אדמת ישראל את עצמות שאול ובניו, וירא ויבן כי טוב ונכון גם לפניו לקנות לב אנשי אמונים שומרי הברית והחסד למטיביהם כמוהם, וישלח מלאכים לאנשי יבש גלעד לדבר להם דברי שלום ואמת ולהביע להם את תודתו „על החסד אשר עשו עם אדוניהם עם שאול״, ויפץ אור גם על חפץ לבבו בדברו אליהם לאמר: „ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל כי מת אדוניכם שאול וגם אותי משחו בית יהודה למלך עליהם״.

כי בימים ההם עוד היתה יראת הפלשתים, אשר בכחם וגבורתם שפכו את ממשלתם על כל הארץ, על פני דוד ויהי עוד אסור בחבלי הברית הכרותה בינו ובין אכיש מלכם. מלחמה נוראה ועצומה התלקחה אז בקרבו, מלחמת ההרגשה והבינה הישרה. לבו המלא אהבה לעמו וארצו אמר לו, כי ינתק פעם אחת את העבותות אשר שם על ידו בהתחברו לאויבי עם ה׳ וכגבור מושיע יופיע עתה להושיע את העם ולחלצו מצרתו, ורוח מבינתו ענתהו, כי עת רצון כזאת עוד טרם הגיעה, כי עוד טוב לפניו לשאת דומם את אשר נטל על העם ולחכות על שעת הכשר לשוב ולפעול ישועות בקרב הארץ.

אכיש לא שת לבו לפעולת דוד בארץ יהודה ויהי כמחריש, גם אחרי אשר נמשח למלך על יהודה וגדודיו שטו בארץ הנגב אל הגשורי, הגזרי והעמלקי ויתר העמים לקחת מהם רוב שלל (ש״ב ג׳ כ״ב). אמנם רק עד פה נתן אכיש לדוד לפלס נתיב לחפצו ולא הוסיף. על יואב ראש הגבורים, אשר אז כבר נראו בו אותות הכשרון הנעלה, אשר לשר צבא נאזר בגבורה, נָטַל לעמוד בראש גדוד הנוסע במדבר לקחת שלל ומלקוח להביא למלכו. ידי דוד עוד היו אסורות בעבותות הברית עם הפלשתים ולא יכול להחיש פדות לעמו ולקרוא דרור לארצו מן הצר הצורר את יהודה וישראל, וע״כ נצפן המפעל הזה לגבר רב פעלים ואיש חיל אַבְנֵר בֶּן נֵר דוד שאול. ביום הרג רב על הרי גלבע נמלט אבנר ממערכת המלחמה ועמו מעטים מאנשי החיל, אך עז רוחו לא עזבהו ובמתי מספר אנשי הצבא אשר ברגליו גִבֵּר חילים ויאמץ כח להציל ולהושיע את השארית הנמצאה מבית שאול, לקומם הריסות בית המלוכה אחרי אשר הֻכָּה לרסיסים ונחרב עד היסוד. עם יתר הנסים משדה המלחמה נמלט גם אבנר

אל ארץ הגלעד בעבר הירדן, מקום לא תשיגהו יד הפלשתים עליזי נצחון ואשר ישב קוה בצדק למצוא את אוהבי שאול, אשר שמרו לו את הברית והחסד בהצילו איתם מכף העמונים. את העיר מ ח נ י ם בחר אבנר למקום מועד לכל אוהבי בית המלוכה, שם העביר את א י ש - ב ש ת ב ן ש א ו ל ואת כל יתר בני משפחת המלך האמלל, בדבריו ובפעולותיו הטה א ב נ ר את לב בני השבטים בעבר הירדן לחמליך עליהם את איש - ב ש ת. ימים רבים עברו על אבנר טרם הוציאו את הדבר הגדול הזה למענהו. לראשונה אסף גדוד אנשי החיל מבני בנימין והגלעד ויחל להתגרות בפלשתים בתגרות קטנות ומעט מעט גרשם גם מן הארץ אשר בעבר הירדן מערבה ויצל את ישראל מיד שוסיו. המלחמה הזאת ארכה כחמש שנים (מן 1127 עד 1122 לפני חֻרבן בית קדשנו השני). ביותר כבדה על אבנר לקרוא דרור לארץ בנימין ולהצילה מכל הפלשתים הקרובים אל נחלת השבט הזה ויהי להם הנקל להרבות שמה צבאותיהם ולהחזיק מעמד ברוב אונים. כל שבט או משפחה, כל עיר וחבל אשר בגבורת ימין אבנר פרק מעליו עול הפלשתים העריץ קבל עליו בשמחה ונפש חפצה את עול מלכות א י ש - ב ש ת ב ן ש א ו ל, ואחרי חמש שנים לפעולת אבנר עלתה בידו לא לבד לשבור מטות עול הפלשתים, כי אם גם לקרב רחוקים ולחבר נפרדים. גם השבטים אשר עוד בימי שמואל ושאול התבודדו במועדם, התפרדו ולא התלכדו במלכות ישראל חָברו עתה, ומן גלעד עד אשר בעמק יזרעאל, מבנימין אשר בנגב עד ירכתי צפון ארץ ישראל הכירו את בן שאול למלך עליהם „כִּי הִמְלִיכֵהוּ (אבנר) אֶל הַגִּלְעָד וְאֶל הָאֲשׁוּרִי (האשרי) וְאֶל יִזְרְעֶאל וְעַל אֶפְרַיִם וְעַל בִּנְיָמִן וְעַל יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה״; כן הגדיל אבנר לעשות! ידיו יסדו את מלכות ישראל או מלכות עשרת השבטים וכל אבריה וחלקיה היו לגוף וגויה אחת ויחֻברו אחד אל אחד במוסרות המלוכה. אבל התשועה הגדולה הזאת לא הביאה ללאום ישראל את האחדות המדינית ואחרי כל עבודת אבנר הנה חלק עתה העם לשני בתי ישראל: לבית יהודה ובית ישראל והגוי ה א ח ד בארץ אחזתו ה א ח ת היה לשתי ממלכות: ישראל ויהודה ושני מלכים משלו בהם; שבט יהודה אשר רק בפעולת שמואל ועז רוחו התעורר להתחבר אל יתר שבטי ישראל, נבדל עתה שנית מעל אחיו. על כן לא היתה פעולת אבנר הגדולה לתשועה שלמה לישראל ולא השיבה להעם ששון ישעו, אך הולידה והצמיחה פלגות בישראל ופרוד הדעות בין בני עם אחד ועבודתו הנמרצה לא נשאה פרי ישוה לה. אשר על כן גם לא נכבדה עבודת אבנר בעיני קורא הדורות בכתבי הקדש, ומהרשום בצפרן שמיר על לוח העתים לא נמצאו רק רשמים דקים מעלילותיו מבלי לבאר באר היטב את פעולת איש רב פעלים הזה.

על פי מצב הענינים אז נבצרה מידי כל איש לאחד את שני בתי המלוכה בית שאול ובית דוד לאחדים, כי שני המושלים א י ש - ב ש ת ו ד ו ד לא מצאו סבה נכונה אשר תמריצם להניח שבט מושלים מידם, איש לטובת רעהו, גם השרים העוטרים את שני המלכים עמדו כצר איש מול אחיו ויעמדו הכן להשיב מלחמה שערה, מלחמת אחים איש ברעהו. בין השרים האלה משני בתי המלוכה הכי נכבדו: י ו א ב ו א ב נ ר, שניהם היו אנשי חיל רבי הכשרון וכבירי כח לב, שניהם שאפו לכבוד גבורים על שדה הקרב ולב שניהם מלאה קנאה ותחרות איש ברעהו. לבני

יהודה נכבד מאד הדבר, כי מלכם מקרבם יצא, והוא גם גבור נערץ הנבחר על פי ה' ונמשח למלך בידי שמואל הרואה, בעוד אשר איש-בשת, אך שם המלך נקרא עליו, וכשהוא לעצמו היה איש אובד עצות וממעשי תקפו וגבורתו לא נדע מאומה. כי אך אבנר היה מתחזק על בית שאול והמוציא והמביא את כל דברי המלוכה. מלוכת איש-בשת לא נתאשרה ונתקימה במוצא פי ה' בידי הנביא ומושב הנהגת המלוכה היה בעיר קטנה בקצות הגלעד הרחק מאד מלב הארץ, בעוד אשר דוד ישב בתוך עמו בחברון העיר העתיקה והראשה ביהודה ומדי שבתו על כסא המלוכה הבין לאחז במושכות הממשלה להטותה לרוח חפצו. כן פרצה מלחמת-שערים (בירגערקריעג) בין אחים בני עם אחד „ותהי המלחמה אֲרֻכָּה בין בית שאול ובין בית דוד" כשתי שנים (1121–1119 לפני חב"ש). אך בית דוד היה הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים", בעת ההיא ואבנר אשר היה מתחזק בבית שאול חפץ לקחת לאשה את רצפה בת איה פלגש שאול היפה, אשת חיל וכבירת כח לב (ע' ש"ב כ"א י') אשר גם היא ושני בניה באו מחנימה, איש-בשת ראה רבות בשר צבאו אבנר ולא התבונן, אך הפעם לא יכול למשול ברוחו, כי לפי חקי הימים ההם לא יכלה אלמנת המלך להנשא אחרי מותו לאיש אחר, כי נחשב אז הדבר לחלול כבוד המלוכה. (ע' סנהדרין י"ח י"ט: המתרגם) ואולי ראה בזה איש-בשת גם אותות החפץ מאבנר להסב אליו את מלכות ישראל ויוכיחהו על פניו בדברים נמרצים, ושר הצבא אשר לא נסה לשמוע דברים כאלה מפי המלך אשר הקים הוא על ישראל, התעבר על איש-בשת, אשר נועז „לפקוד עליו עון האשה היום", וישלח בסתר מלאכים אל דוד לבא עמו בדברים ולהסב אליו את המלוכה על כל ישראל. כנראה היה דבר אבנר אל דוד, כי בעשותו מלוכה על כל ישראל יהיה הוא — אבנר — שר הצבא על כל החיל ודוד נאות בנפש חפצה למלא אחרי דבריו ויענה ביד המלאכים לאמר: „טוב אני אכרות אתך ברית, אך דבר אחד אני שואל מאתך, כי לא תראה פני בלתי אם הביאך את מיכל בת שאול". את אשת נעוריו זאת אהב דוד מכל נשיו והיא נתנה לאיש אחר ברצון שאול, לפלטי בן ליש משבט בנימין. גם איש-בשת הכיר צדקת דוד בחפצו זה ובתֻמתו צוה הוא על אבנר לקחת את מיכל מבית פלטי ולהביאה לדוד. אישה לא חפץ לתתה ללכת וילך אחריה הלוך ובכה, אך אבנר אמר לו בקול מושל: „לך ושוב" — וישב. כה מצא דוד שנית את אשת נעוריו אשר אהב אחרי הפרדו ממנה שנים רבות; ודבר אבנר עוד לפני לכתו אל דוד היה עם כל ראשי בתי אבות בישראל להטות לבם אל דוד ורבים מהם שמחו על הדבר הזה בראותם בו את הקץ למלחמת שערים בישראל, ודבריו ישרו גם בעיני אחדים מבני בנימין הקרובים אל בית שאול (ש"ב ג' י"ז. כ'). אבנר בא אל דוד ועשרים איש מזקני ישראל עמו; על כל הליכותיו שם אבנר סתר פנים וגם דוד אשר ידע כי קשה כשאול קנאת יואב ואבישי הגבורים מרי הנפש, מצא תואנה להרחיקם מחברון וישלחם לפשט בראש גדוד אחד בגבולות העמים מסביב כמעשיהם עד היום ההוא, ובהעת ההיא נדברו דוד ואבנר איך להוציא דבר גדול כזה למענהו: להסב בשלום את המלוכה מאיש בשת אל דוד. מחברון שלח אבנר קול קורא אל כל שבטי ישראל וזקניו להמליך את דוד למלך עליהם והנה „יואב ואנשיו באו מהגדוד ושלל רב הביאו אתם". וישתומם יואב על החרשה אשר נהיתה, כי בא אבנר אויב

מלכות יהודה ויתקבל מאת דוד בכל אותות הכבוד וישלחהו המלך וילך בשלום. ראה יואב ויבן, כי בא המלך בברית עם שר צבא ישראל והוא – יואב – יניח את מקומו לרגלי דברי הברית האלה ופקודתו – פקודת שר הצבא – יקח אחר. יואב, כאיש הגוזר ומקים, מהר וישלח מלאכים להשיב את אבנר מבור הסירה „ודוד לא ידע" ויחכה על אבנר על יד השער, שם הטהו „לדבר אתו בשלי ויכהו וימת..."

מות אבנר הרעיש לב דוד ונפשו נשברה עד מאד. האיש אשר בידו היה העז והתעצומה להסב לו בשלום את כל מלכות ישראל, האיש הזה נפל שדוד בידי מרצח-חרש לפני הקימו חפץ לבו ומחשבותיו הגדולות, וביותר דאג דוד לבל יאמרו שונאיו, כי ממנו היתה שומה לעשות המזמתה, לשום דמי מלחמה בשלום ולהמית שר וגדול בישראל אשר בא לחצרות מלכותו בתור מלאך השלום. דוד קרא לבכי ולמספד-מר לפני כל העם והלוית המת נעשתה ברוב כבוד למען ידע כל העם כי „שר וגדול נפל היום בישראל", „וילך אחר המטה, הוא וכל עבדיו ויבך אל קבר אבנר ויבכו כל העם". ובשברון רוחו על מות גבר רב פעלים כאבנר קרא מנהמת לבו בקינתו עליו, אשר רק ראשיתה נשארה בידינו לאמר:

„הַכְּמוֹת נָבָל יָמוּת אַבְנֵר ? ! יָדֶיךָ לֹא אֲסֻרוֹת. וְרַגְלֶיךָ
לֹא לִנְחֻשְׁתַּיִם הֻגָּשׁוּ. כִּנְפוֹל לִפְנֵי בְנֵי עַוְלָה נָפָלְתָּ!".

דברי הקינה הזאת הרעישו לבות השומעים וכל העם געו בבכי וידעו „כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר בן נר". בכל זאת נמנע דוד מהעמיד את יואב ואבישי בשער המשפט וגם מהוכיחם על פניהם, כי היו האנשים דרושים לו ובלעדיהם לא מצא און לו לבצע את כל פעולותיו ויתאונן עליהם רק בסוד אוהביו רואי פניו לאמר: „אנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני, ישלם ה' לעושי הרעה כרעתם".

„ויהי כשמוע בן-שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל ישראל נבהלו". איש-בשת היה גבר תמים ויאמן באבנר, כי הלך רק במלאכותו להשיב את מיכל אחותו לאיש נעוריה ולא ידע דבר מכל מחשבות-בגד והתחבולות אשר רקם אבנר בסתר, ועל כן נפל עליו לבו מאד, בראותו כי נלקח מעל ראשו האיש אשר עליו נשען כל כבוד בית מלכותו, אך עוד לא שבה נפשו למנוחתה גם הוא נפל שדוד לפני מרצחי חרש. שני אנשים רשעים שרי גדוד מבני בנימין המיתו את מלך ישראל בביתו על משכבו בחשבם להתרצות אל דוד במעשה המזמתה כזאת, החטאים האלה קוו למצוא די שכר ושלומים מדוד „חלף ראש מלך ישראל" אשר הביאו בידיהם אליו. אך דוד העיר עליהם את כל חמתו ויצו את הנערים השומרים לראשו וישימו כרגע קץ לחיי רוצחי נפש המלך. אחרי מות איש-בשת הסבה מלכות ישראל לדוד באפס יד. עוד בשכבר הימים היו לדוד אוהבים חפצים ביקרו גם בין שבטי ישראל, אשר זכרו את מעשה תקפו וגבורתו בצאתו בצבאות שאול ויכבדוהו ויעריצוהו כבחיר ה' הנמשח מאת הנביא שמואל למלך על ישראל, גם אבנר בקול הקורא

מחברון אשר שלח בישראל ימים מעטים לפני מותו רכש לו אוהבים רבים, גם אלה אשר שמו תְּהִלָּה בדוד על כרתו ברית עם הפלשתים, גם המה הכירו וידעו, כי רק הוא האיש האחד ואין זולתו אשר יצא ויבוא לפני העם ואך לו תאתה הממשלה. אז „באו כל זקני ישראל אל דוד חברונה" ויכרתו עמו ברית אמת ושלום „בחברון לפני ה' וימשחו אותו למלך על ישראל". בין ראשי שבטי ישראל נמצאו גם „בני בנימין אחי שאול ושומרי משמרת ביתו" אשר הגישו לו מנחה ויקבלו עליהם עול מלכותו (ע' דה"א י"ב כ"ד עד סוף הפרשה. המתרגם), אף כי לבם היה בל עמם ויחכו רק לעת מצוא לגלות את שנאתם לאיש עברתם. עתה הגיע דוד אל המטרה, אשר אליה נשא את נפשו, תאות לבו נתנה לו ומנשיא אחד השבטים היה למלך על כל ישראל, אחרי תלאות רבות ועצומות ואחרי הֲג'תו מן המסלה המון אבני נגף וצורי מכשול. עתה נסתם הפרץ בחומת בית ישראל, ולא נחצה עוד העם לשתי ממלכות, כי היה לגוי אחד ומלך אחד מושל בקרבו. גם הכהונה והנבואה, אשר לא מצאו נחת בפעולת שאול, גם הן הָשלמו אל דוד. אביתר החטר מגזע עלי הכהן הגדול היה עם דוד בברחו מכף שאול ויתענה בכל אשר התענה הוא וגם יהוידע הנגיד לאהרן ומספר רב מהכהנים וצדוק נער גבור חיל בימים ההם ואשר אחרי כן שמש הוא לבדו בהכהונה הגדולה, כלם היו אחרי דוד (ע' דה"א שם. המתרגם). גם בני הנביאים, אשר ידעו כי על ידי שמואל נמשח דוד למלך על ישראל החזיקו על ידו. הנביא גד מבני הנביאים אשר לשמואל היה בן לויתו של דוד בימי נדודו ומרודו ויועץ מורה דרך בכל הליכותיו והנביא נתן היה גם הוא יועצו אחרי שבתו על כסא המלוכה, מורהו לצדקה ומשחרהו למוסר בכל עת אשר ראה כי יטה מדרכי ישר. הנה כן מצא לו דוד עז ותושיה בהכהונה והנבואה, שני עמודי התוך אשר כל בית ישראל היה נשען עליהם בימים ההם. אמנם אם בהליכות המדינה פנימה לא נראה כל שטן ופגע רע אשר יהיה למפגע על דוד, הנה רבו המעשים והסכסוכים בדברי המדינות חוצה, עוד סביב שתו את ארץ ישראל לכל גבולותיה עמי הנכר, וידע דוד כי לא תכון מלכותו כל עוד לא יבצור רוח עריצים ולא יניח לישראל מכל אויביו מסביב. ראשית מעשהו היה להפר בריתו עם הפלשתים, הדבר הזה נָטַל על דוד לעשותו בחפצו לתמוך את בית מלכותו בכבוד, לשבור מטות עול זרים מעל צוארו למען קנות לו לב העם. ובעשותו כדבר הזה הנה היה עליו גם להִכּון לקראת מלחמה כבדה עם הפלשתים זעומי נפש העם. יד הפלשתים היתה אז רוממה ודוד ראה ראשית לו לגרש מנחלת ישראל את בני עם נכר אשר בקרבו ישבו עוד מימי כבוש הארץ ובמצודת סלעים אשר היתה משגבם תקעו להם יתדם בקרב בני בנימין כגוי בקרב גוי וממלכה בתוך ממלכה. (Enclave) הוא היבוסי — אשר נשגב בקרב הארץ וממצודת ציון פרש מצודת ממשלתו על כל חבל הארץ מסביב, ויפרד בין השבטים בנימין ויהודה עד כי כמעט לא קרבו זה אל זה.

הגבעה הנשאה ציון היתה מוקפת משלש רוחותיה בעמקים צרים ובסוללות עפר ומבנה דיק עד כי כל צר ואויב לא יכול לגשת אליה ללכדה ברעש מלחמה. מבצר הגבעה היה חזק מאד מפאת נגבה כי שם היה למעוז לה שן סלע מצוק אשר עמד זקוף כמו נד וחומה בצורה ובתחתיתו נקיק סלעים עמוק מאד. דוד ראה כי טוב ונכון לפניו ללכוד לראשונה את מצודת ציון לפני צאתו למלחמה על פלשתים

ויקרא לשלום אל היבוסי, אך היבוסים תחת לענותו שלום דברו בשחוק ושאט נפש לאמר: „לא תבוא הנה בלתי אם הסירך העורים והפסחים" כי נשגבו במצודתם ויהיו בטוחים כי לא תמצאם יד דוד אם גם בעלי מומים וידועי חולי יגינו בעדו, אז הזעיק דוד את צבאותיו ויאמר „כל מכה יבוסי ויעלה לראש המצודה דרך שן הסלע המצוק יהיה לראש ולשר הצבא בישראל"; כל הגבורים אשר לדוד התחרו איש ברעהו ומכלם עלה ראשונה יואב בן צרויה ויהי מני אז לשר הצבא בישראל ואחריו החזיקו יתר הגבורים ללכוד את מצודת היבוסי אשר על גבעת ציון ויקראו לה עיר דוד, אז התרפסו היבוסים לפני דוד וישחרו פניו כי יעשה שלום להם, ויענם שלום ויתן להם לשבת בעיר אך לא בהמצודה וישב היבוסי מני אז במזרח העיר על גבעת מֹרִיָּה.

אחרי אשר נלכדה מצודת ציון העתיק שם דוד את משכנו מחברון ותִקָּרֵא מני אז בשם עיר דוד ותהי מצודת ציון למקדש מלך ועיר היבוסי אשר הוסבה שמה ירושלים לעיר מלוכה. אל העיר החדשה ירושלים הביא דוד את גדודיו, כל רואי פניו ויושבי חצר המלך; המקום אשר עליו בנה בתים רבים למושב אנשי חילו נקרא אחרי כן בשם „בית הגבורים" (נחמיה ג׳ ט״ז). זאת היתה ראשית העיר הקדושה עד היום לכל העמים בתבל ארצה הנאורים באור אמונת אל אחד, העיר אשר עיני ולבות כל העמים בה מני אז ועד עתה. לפי מצב הדברים בימים הראשונים למלוכת דוד השכיל מאד לעשות בבחרו את ירושלים למקום מועד שבטי ישראל ועיר הראשה בכל הממלכה. אמנם כן להעיר שכם יתר שאת לה על פי תכונתה ושבתה בתוך עמק ברכה וארץ פוריה כגן ה׳ ובטבור הארץ במרחק שוה מכל השבטים גם בנויה בנאוה ויפה נוף, אך דוד לא יכול לשום משכנו בשכם אשר בנחלת אפרים, השבט אשר מאז ומעולם רם לבו על כל אחיו ויתנשא עליהם לכל לראש וגם עתה עוד היתה רוח בני אפרים זרה לדוד וירגנו בסתר אהלם, כי לא קם מושל מקרבם על ישראל והמלוכה נתנה לשבט יהודה היושב בנגב הארץ ורֻבי בניו היו עוד רועים נוסעים בעדר, על כן הגה לבם איבה ליהודה אשר מקרבו יצא מחוקק אשר ישפוך רוח ממשלתו עליהם; בגלל הדבר הזה נָטַל על דוד לשבת בתוך עמו, להשען על גבורת בני שבטו וישע ימינם, אך עם זה גם להיות קרוב ליתר השבטים ויבחר בירושלים היושבת על גבול יהודה ובנימין, ואשר מצודת ציון משגבה ושם תמצא ידו לאסוף אליו אנשי החיל המחזיקים במעוז ונאמנים בבריתו אם גם יתפרצו השבטים מפניו ויטו אזנם לקול מלחשים ונרגנים. אדמת המקום אשר עליו נבנתה ירושלים אם כי איננה ברוכה כשכם, אך פוריה ומי מעינות אשר בעמקיה מסביב לה יפרו את האדמה ויעשוה כלה משקה גם אם לא יהיה מטר על פני הארץ. במזרח העיר יתנשא טור גבעות הנודע בשם הר הזיתים על שם יער עצי זית אשר נמצא לפנים במקום הזה. מנגבה לעבר הפונה מזרחה תשתרע בקעה עמוקה היא הנודעת בשמה גיא־הִנֹּם או גיא־התפת על שם איש אחד או משפחה אחת בשם הִנֹּם ואשר על כי במקום הזה הקריבו זבחי אדם למלך היה השם הזה למעורר זועה והוסב אחרי כן על מקום מוסר ותוכחה לחטאים בעולם הגמול. למערב העיר תשפל הרמה ותהיה רק לגבעה נשאה ובצפון תשפל ותרד לארץ המישור. על פי ההרים והעמקים

אשר מסביב לה היתה ירושלים לעיר בצורה משלש רוחותיה: ממזרח מערב ונגב. בתוך חומת העיר בהככר המשתרע בין העמקים ממזרח, ממערב ומנגב תתנשאנה גבעות אחדות מעל פני המישור אשר גבעת ציון לפאת מערב היא הרמה והנשאה ביניהן ולפאת צפונה מזרחה תמצא הגבעה העומדת ממולה גבעת מריָה וממנה ימשכו טורי גבעות לפאת נגבה עם ההר עפל (Ohpla). הר המריה לא יגיע בגבהו להר מצודת ציון ובכל זאת נעלה ונשגב הוא ממנו ומכל ההרים על פני האדמה בזכרון המעשים שנקרו ויאתיו עליו מימי עולם ודורות קדומים.

כאשר נודע להפלשתים כי נבחר דוד למלך על כל ישראל, כבר ידעו והבינו כי לא תקום עוד ברית השלום אשר כרתו עמו, כי לא יארכו הימים ודוד יקום לאויב להם ובחרב יצאו לקראתם, אך עוד לא מצאו את העת נכונה לפניהם להתיר אגודת הברית, ורק בלכידת עיר – היבוסי – ירושלים ועשותו אותה לעיר הראשה ומקום מועד לכל שבטי ישראל וגדודי הצבא ראו הפלשתים אות מלחמה קרובה, וימהרו הם להשמיע את צבאותיהם ולהחלץ עליו בטרם תמצא יד דוד לאסוף גדודי שבטי ישראל הנפוצים בכל הארץ ורחוקים ממקום שבתו. מחנה עצום ורב מהפלשתים נטשו בעמק רפאים ויגיחו מול הרי יהודה וילכו בצעדי און הלוך וקרב אל ירושלים; אז יצא דוד וכל גדודי חילו עמו מאת פני העיר ויחן בקרבת המקום עדולם. צאת דוד מעיר ממלכתו החדשה דמתה למנוסת מלחמה, על כן התאזרו הפלשתים עז ויבטחו בגבורת ימינם ויפשטו בכל ערי יהודה עד באם לעיר מולדת דוד בית לחם ויתבצרו בה ויתקעו בה את אהלם ומשם שלחו גדודים לשוט בכל הארץ לשלול שלל ולבז בז. עם דוד היו אז רק מתי מספר מגבוריו ולא מצא עוד און בנפשו לצאת עמהם המערכה נגד הפלשתים הרבים והעצומים ממנו, ובהעת ההיא נסה ובחן את גבוריו לדעת היעמוד לבם במלחמה נגד עזי הנפש אלה ויאמר: „מי ישקני מים מבור בית לחם", לדבריו אלה התעוררו שלשת הגבורים: יָשָׁבְעָם, אֶלְעָזָר וְשַׁמָּה ויבקיעו אל בית לחם ובימינם הנאדרי בכח שמו להם ידים בתוך מחנה האויב וישאבו מים מבור בית לחם ויביאו למלכם השוכן במערת עדולם, ולא אבה דוד לשתותם, כי בדם נפשותם הביאום וכל מגמתו היתה לבחנם ולדעת את רוח עז וגבורה אשר תפעמם. אחר הדברים אסף דוד את כל צבאותיו ויערוך מלחמת תנופה נגד הפלשתים בבעל פרצים. שם היתה תבוסת פלשתים שלמה ומכתם נצחת והתשועה הזאת היתה גם זכרון לדור אחרון בפי הנביאים והמשוררים אשר דמוה להתשועה הגדולה אשר נעשתה לישראל בימי יהושע בן נון בהלחמו נגד מלכי האמורי על יד גבעון (ע' ישעיה כח כא. המתרגם). הפלשתים נסו מהמערכה מנוסת חרב „ויעזבו עצביהם וישאום (וישרפום) דוד ואנשיו". בכל זאת לא נכנעו בפעם הזה ועוד הוסיפו לגבר חילים בתקוה כי עוד לא יבצר מהם לכבוש את מלך ישראל ועמו תחת עלם הקשה וינטשו בעמק רפאים ובעמק האלה על יד אפס דַמים. אז נלחמו גדודי דוד בגבורה נמרצה וגבוריו הכו במלחמת-בינים את מבחר גבורי פלשתים וירבו חלליהם ויכום וירדפום עד גבולות ארצם. אחרי המלחמה הזאת ראה דוד ויבן, כי מנוחה שלמה לא תהיה בארצו ומלכותו לא תכון אם לא יבצור את רוח הפלשתים ויַדְבֵּר תחת רגליו את הגוי הקטן עז הנפש אשר זה מאות שנה קם למטה חובלים ולרועץ לעם ד"י.

ישראל ולמחתה ומגור לו מסביב. אז הפך דוד את ידו מול הפלשתים ויבא מלחמה בשערי ארצם ויך את צבאותיהם ויצר על גת העיר הראשה הקרובה ליהודה עם כל מגרשיה וערי השדה אשר בסביבותיה. אז נגדע קרן הפלשתים ואל העיר אשר לפני שנים מעטות בא דוד כנס ובורח על נפשו ומבקש מקום מנוס ומפלט לו, אל העיר הזאת בא עתה כמבוא עיר מבוקעה בראש שרי צבאותיו. הכנעת הפלשתים היה המפעל הגדול והנכבד, הראשון וכביר העליליה במפעלות דוד בראשית ימי שבתו על כסא מלכות ישראל, כי מלבדם לא היו עוד צוררי ישראל אשר העיזו לגשת אל גבולות הארץ ולהרגיזה. אז ידע דוד כי כסאו נכון לפניו „ויצא שמו בכל הארצות וה' נתן את פחדו על כל הגוים מסביב".

נצחון דוד על הפלשתים נתן עז למלכותו וכל בני העמים שכני ישראל הָשלמו לו. חירם המלך הראשון בצור, אחרי אשר נָסַבָּה אליה כל הגדולה והתפארת אשר לצידון שלח מלאכים לדוד לכרות עמו ברית שלום ואהבה עם „עצי ארזים וחרשי עץ וחרשי אבן קיר ויבנו בית לדוד", לכלל את עיר הבירה החדשה בארמוני תפארה והיכלי חמד. דוד שמח מאד על מלאכי השלום אלה וידע „כי הכינו ה' למלך על ישראל; וכי נִשֵּׂא ממלכתו בעבור עמו ישראל". הצורים והצידונים ומלכם חירם בראשם, אשר כבר ידעו את תנופת יד הפלשתים שמחו מאד, כי נשבר גאון עזם וכי מעתה לא יוסיפו עוד לפשט בארץ כנען הצפונית, עוד דבר אחד העיר את לבב חירם מלך צ"ר לכרות ברית עם מלכות ישראל ולדבר שלום אליה, כנען הצפונית או פיניקיא החלה אז להיות שרתי בים וסחר כל הגוים, הצורים שלחו ארחותיהם נושאות מערבן דרך ארץ ישראל למצרים ויתר ארצות אפריקה ויחפצו, כי לא יחסמו בני ישראל את דרך המסחר הזה בפניהם; הברית הזאת בין דוד וחירם היתה דרושה לחפץ שניהם ודוד לא אחר לכלל את עיר הראשה בישראל בבנינים נהדרים ונאוים בנוים בידי חכמי חרשים הצורים, אשר נודעו למשגב כיודעי חן ובעלי טוב טעם בחכמת הבניה. לראשונה בצרו את חומת העיר מפאת צפונה אשר שם היא פתוחה לארץ המישור לבא בשעריה בלי כל מעצור. גבעת ציון או עיר דוד הקטנה על פי שטחה הקטן לא נשאה את יושביה החדשים, כי רבו מאד העם המתישבים ועוד הרבו העם לבא לעיר המלוכה עד כי צר להם המקום לשבתם. ועל כן הכניסו בגבולות העיר גם הגבעה–השפלה אשר מצפון למצודת ציון ויקראו את שמה מלוא. או הַפַּרְוָר השני בעיר דוד. גבעת מריה והעפל אשר הסתעף ממנה ותשתרע על ידה לא נמצאו עוד בגבולות העיר ולא נחשבו על ירושלים, כי שם ישבו עוד היבוסים אשר השלים להם דוד וימשכם חסד. אז בנה לו דוד בית מעצי ארזים אשר הביאו עבדי חירם מהלבנון ואז עלה על לבו הרעיון הנכבד לעשות ירושלים למקדש מלכו של עולם ומקום מועד לכל חפצי קרבת אלהים, להעיר אשר עיני ולבות העם תהיינה בה, כי מציון תצא תורה ודבר ה' לכל בני ישראל מירושלים. אז הלך דוד והעם אשר אתו מבעלי יהודה אל קרית יערים להעלות משם את ארון האלהים, אשר נקרא שם ה' יושב הכרובים עליו" ואשר עמד שם מימי חרבן שילה, אחרי

שובו מארץ פלשתים בדרך פלא, להביאהו עתה באהל־יריעות אשר עשה לו המלך דוד, והמשורר בדברו על המפעל הזה יאמר:

„זְכוֹר יְיָ לְדָוִד אֵת כָּל עֻנּוֹתוֹ; אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיְיָ נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב:
אִם אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם אֶעֱלֶה עַל עֶרֶשׂ יְצוּעָי: אִם אֶתֵּן שְׁנַת
לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה: עַד אֶמְצָא מָקוֹם לַיְיָ מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב".

בהמון חוגג ובחבל לוים ובכלי מנגנים בפה ובכלי שיר נסע המחנה והמלך דוד בראשו לקרית יערים, אשר תמצא במרחק שלש שעות בקרן צפונית מערבית לירושלים, וירכיבו את ארון העדות אל עגלה חדשה רתומה בבקרים ושני לוים בגי נדב נוהגים אותה. אך בדרך קרה אסון לאחד הנוהגים את הארון ויחרד דוד ויירא מאד ולא אבה להסיר את ארון ה׳ עיר דוד ויטהו בית עובד אדום הגתי, ורק כאשר ישב הארון בית עובד אדום ויברך ה׳ אותו ואת ביתו הלך דוד שנית להעלות את ארון העדות ולהביאו ירושלימה אל מצודת ציון, אז נִשָּׂא הארון על כתף הלוים והעם שמח שמחה גדולה ויעלו הארון בתרועת מלך והמון חוגג משחק בכנורות, בתֻפים ומצלתים; שמחת עולם היתה על ראש דוד, אשר הקים את נדרו לבנות אהל לה׳ יושב הכרובים ולמצוא מכון לשבתו ויפזז ויכרכר כאחד העם בדברי שיר ושבחה הלל ותודה לה׳ הבוחר בציון. מיכל בת שאול אשת נעוריו נשקפה בעד החלון ובראותה את המלך מפזז ומכרכר ותדבר אליו דברי מהתלות ותבז לו בלבה.

בבוא ארון העדות לירושלים היתה לעיר הקדש ומקום מקדש לעבודת ה׳ כהעיר שילה מלפנים, למקדש ומזבח היו דרושים כהנים ומשרתי עליון, ועל כן כמעט בא ארון האלהים ירושלימה וישם דוד את אביתר הכהן בן אחיטוב, אשר רֵעה לו בימי עניו ומרודו ויתענה בכל אשר התענה הוא, לכהן הגדול לפני מזבח ה׳ אשר בנה לפני הארון לעולה וזבח. בעת ההיא נמצא עוד כהן גדול אשר שֵׁרֵת בקדש לפני מזבח ה׳ אשר בגבעון ואשר שאול מלא את ידו לכהן, אחרי הרגו את כל הכהנים יושבי עיר נוב. להדוף את הכהן הזה ממשמרתו לא חפץ דוד לבלי העיר ריב ומשטמה בין הכהנים משרתי בית אלהים, ויבחר יותר לתת לשניהם המשרה וכי שניהם יהיו משמשים בכהונה גדולה, האחד – צדוק בגבעון, והשני – אביתר בירושלים.

דוד היה לא לבד המיסד סדר עבודת אלהים בהדרת קדש לחזק רגש הדת ורוח האמונה בין העם, כי אם גם מחוקק חקי חיי המדינה בתורת חסד ואהבת צדק ומישרים; „ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו", ומוציא כאור משפט כל ריב ודין בין איש לאיש ובין שבט ומשפחה. עד כי היה לחזון לב כל מלכי ארץ אשר צדק ומשפט מכון כסאם ומלכותו היתה למופת לכל תופשי שבט מושלים. בו חזה כל העם מושל צדיק ביראת אלהים, אשר צדק ומשפט לו לקו וחסד ואמת למשקלת. דוד הרים קרן ירושלים בכבוד ותהי לעיר אלהים, עיר הקדש, מקום שם נגלתה דעת אלהים הטהורה והצרופה בארץ. בגלל כל הגדולות האלה: בשברו מוטות עול הפלשתים מעל צואר העם, בהניחו לישראל מכל שונאיו מסביב, בעשותו צדקה

ומשפט לכל בני עמו, שב לב העם אליו ויהי אהוב ויקר לכל ישראל, וחמודות לכל שבטי ישרון כאשר היה בימי נעוריו אהוב העם ומחמד נפשו. דוד לא רדף עתה אחרי אהבת העם, כי אם היא באה לו ותרדוף אחריו. את סדרי המדינה שִׁנָּה דוד לפי רוח העת והשנויים שנעשו בארץ. חלוקת הממלכה לשבטים והנהגת המדינה לבתי אבות השאיר כמקדם; אך הַחֵרוּת היתרה אשר היתה לכל שבט, לצאת למלחמה נגד הצר הצורר את הארץ אם לחדול, עד כי כל השבטים יצאו איש לעבר פניו התפרדו ולא התלכדו גם בימי קרב ומלחמה, להחרות הזאת שם דוד קץ ותכלית, וכל שבט הרים מקרבו מספר אנשי חיל מבן עשרים שנה ומעלה לעבוד במחנה הצבא בעתותי קרב ומלחמה. על כל אנשי המלחמה היה מפקד שר הצבא – המשרה הכבודה הזאת נתנה אז על שכם יואב בן צרויה לדוד היה גם כן גדוד־החיל שכירים, אשר שכר מבני העמים אשר לא מבני ישראל, הגדוד הזה היה שומר לראשו ונודע בשם כרתי משפחה ממשפחות הפלשתים ופלתי אשר לא נודע מקור מוצאו. מפקד הגדוד השומר לראש המלך היה הגבור הנערץ בניהו בן יהודע.

עוד בזאת האירה ההצלחה את פניה אל דוד בראשית ימי מלכותו, כי נמצא לו יועץ גבר חכם בעז, אשר ידע להיות לעזר לו בעצה נאמנה בכל דבר מלכות וסכסוכי המדינה הוא אחיתפל הגלוני, אשר עליו נאמר כי בעצתו היה בימים ההם כאשר „ישאל איש בדבר האלהים", אך היועץ החכם הזה נהפך לו אחרי כן לרועץ ופעולתו היתה כבירה ונמרצה בדברי ימי מלכות דוד וכל המוצאות אותו.

ויהי היום ולפני כסא המשפט אשר ישב עליו דוד בא ענין אחד כביר העליליה ורב הנסיון לדוד. בימים ההם ויהי רעב בארץ שלש שנים שנה אחר שנה ויפן העם אל מלכו לשחרהו ישועה בצרתה לו. בהאסון הנורא הזה ראה העם אצבע אלהים אשר תיסרהו בתוכחת עלי עונו ועל פשע רב, אשר חטא ופשע הגוי כלו, אז שאל דוד באורים מפי אביתר הכהן הגדול; „ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים אשר המית את הגבענים", ויקרא המלך לגבעונים אשר נשארו עוד בארץ אחרי אשר הכרית שאול אותם וישמידם מעל פני האדמה וישאל את פיהם לאמר: „מה אעשה לכם ובמה אכפר פניכם להסיר החטאה הזאת מעל נחלת ה'", הגבעונים הקשיחו לבם ולא אבו לקחת כל כפר ויתרצו רק בדמי בני שאול, להגבעונים היתה הצדקה לדרוש כדבר הזה, כי שאול עבר על דברי השבועה אשר נשבעו זקני העדה בימי כניסתם לארץ. לו הואיל דוד לחוס על בני שאול ולהשיב אחור את דבר הגבעונים, כי עתה העיר עליו חמת העם, באמרם כי במאנו לכפר חטאת שאול הנהו מביא שואה על הארץ. אך לעמת זה הנקל היה לשונאי דוד לאמר כי בהות נפשו וחפץ לבבו בחר לו את בני השארית הנמצאה עוד מבית שאול להגירם על ידי חרב למען הכרית לו שרש וענף בבית ישראל ותכון המלוכה בידו לבדו. בלב נשבר מלא דוד את חפץ הגבעונים אבירי הלב אשר קפצו באף רחמיהם לפקוד עון אב על בנים. את שני בני רצפה בת איה פלגש שאול וחמשת בני מרב בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחלתי

הוקיעו הגבעונים באכזריות נוראה בגבע בנימין העיר הראשה ומקום משכן שאול מלפנים, ויחמול המלך דוד על מפיבשת בן יהונתן, כי זכר את השבועה אשר נשבע לאוהבו הנכר והתמים לאמר: ה׳ יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם, ויקח דוד את מפיבשת מבית אחד מנכבדי העם בעבר הירדן אשר היה עצור שם ויביאהו ירושלימה ויושיבהו בחצרות מלכותו ויהי מאוכלי שלחנו כאחד מבני המלך; בכל זאת היו בני בנימין עוינים את דוד ועברתם לו היתה שמורה בלבם, באמרם, כי בזדון הכרית את כל בני בית שאול וישם לבו לחמלה רק על האחד — מפיבשת הפסח בשתי רגליו אשר לא יצלח למלוכה, וכאשר סרה ההצלחה מאת דוד היו בני בנימין הראשונים לעפר בעפר לעמתו ולקללו קללה נמרצת.

ויהי כאשר מלך דוד כעשרים שנה על הארץ ויאחז בסבך מלחמות רבות ועצומות עם העמים אשר מסביב, ואשר הניאוהו ממעשה הצדקה והמשפט אשר היה עושה בקרב עמו; בהמלחמות עם העמים האלה יצא דוד והשכיל וַיַּדְבֵּר אויביו תחתיו וירחב גבולות ממשלתו וירם קרן עמו בכבוד. העם הראשון אשר הביא דוד מלחמה בשערי ארצו היו המואבים, אשר בימי מנוסתו משאול גר בתוכם וימצא מנוס לנפשו ונפשות בית אביו. המלחמה הזאת היתה כפי הנראה מלחמת נקם ושלם על בגד בוגדים אשר עשו המואבים, אשר ע״כ הראם דוד קשה ויעש נקמות בם יותר מכל העמים אשר נלחם בם "ויהיו מואב עבדים לדוד נושאי מנחה". כבדה מזאת היתה מלחמתו בבני עמון, שוכני ארץ הגלעד מקדם צפונה, על דבר החרפה אשר שמו העמונים על עבדי דוד ומלאכי השלום אשר שלח אל חנון מלך עמו לנחמו על מות אביו ולברכו. העמונים שכרו חיל וצבא רב מהארמים מן רחוב עד צובא מצפון ללבנון ודמשק עד הנהר פרת ותהי המלחמה לדוד וחילו מפנים ואחור. גדודי דוד נלחמו בזרוע עוז וגבורתם הנפלאה והנצחון הופיע על דגלם, אויביהם תֻּכּוּ לרגליהם ויכניע דוד את ארם וישם נציבים בארם ודמשק ויהיו לו כל העמים אשר צררו ישראל מלפנים למס עובד ונושאי מנחה. שמו יצא לתהלה בכל הארץ ויתן חתיתו בארצות הגוים מסביב ורבים מבני הנכר מהרו לבוא אליו לצאת בצבאותיו ולהמנות במספר גבורי ישראל. במלוך דוד על ישראל היה גבול הארץ מדן ועד באר שבע ועתה רחבו ונסבו גבולותיה מנחל מצרים ועזה עד הנהר פרת; כל העמים אשר הכניע דוד היו למס עובד לישראל, נושאי מנחה ומקריבי אשכר, גם הרים מהם דוד אנשים לעבודת המלך והעם, לחצוב בהרים ולבנות מבצרים ובנינים דרושים לטובת המדינה וחפץ הממלכה —. בהמלחמות הרבות והעצומות, בעטרת הנצחון וזר התהלה אשר נשא על ראשו, לא גבה לב דוד ולא רמו עיניו. בימי טובה אלה נראתה נפש דוד היקרה והנשגבה בכל תקף תפארתה. כגבור מלחמה היה עשוי לבלי חת; היה לבו כלב האריה ורוחו כנחל שוטף בכל עת אשר ראה, כי באה עת לעשות להרים קרן עמו לנקום נקמת כבודו ולעשותו עליון על כל העמים מסביב; אך כמעט שב ממערכות המלחמה ועטרת הנצחון על ראשו לבש ענוה כמדו, התהלך בין העם כאחד מהם וישם כל מעינו לעשות משפט וצדקה בארץ, להציל עשוק מיד עושקו לחוס על דל ואביון ולחלץ עניים מענים (ע׳ מועד קטן ט״ז ע״ב ; המתרגם). דוד לא הקים לו יד ומצבת זכרון נצחונותיו הרבים, כי כמוהו כשר צבאו יואב הגבור הנערץ האמינו,

כי „לה' הישועה", כי אך הוא משגב לעמו ומגן לכל החוסים בו.

שתי דעות נעלות ונשגבות, אשר רוממו את הגוי כלו ואשר הרכיבוהו על במתי הכבוד והתפארת מצאו מסלות בלב העם על ידי דוד ובטחונו באלהיו הנותן לו כח לעשות חיל: האחת, כי ידי איש לא תעשינה חיל אם ה' לא יהיה למשען לו להופיע על עצתו ולתמכהו בימין צדקו, „כי

אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב חָיִל גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ":

„ה' הוא איש מלחמה ולו הנצח והגבורה ואין מעצר לו להושיע ברב או במעט". הדעה השניה: כי ה' הוא הנלחם לישראל ויוצא בצבאותיו וגבורת ישע ימינו הוא משגב לעמו וחסן ישועתו, מני אז והלאה נקרא אלהי ישראל בשם ה' צבאות; בשם הנכבד הזה הביע העם את עוצם בטחונו באלהי אבותיו, הנותן לו כח לעשות חיל ואשר לו הישועה, הבטחון הכביר הזה נתן עוז לצבאות ישראל; בשם ה' אלהי הצבאות יצאו חוצץ לקרב, טרפו זרע אף קדקד, מחצו ראש פרעות אויב במלחמת תנופה ואיש לא עמד בפניהם; בהבטחון הנעלה והנשגב הזה עשה ישראל חיל וימינו חוללה גבורות נפלאות במלחמותיו עם אויביו הרבים והעצומים.·

אך עד מהרה נשבתה מטהרה גם כל הטובה אשר עשה ה' לישראל. חק הוא לעם וגוי, למשפחה וממלכה, כי ימי הטובה לא יארכו וכצל עובר היא הצלחת איש ועם כלו. אחרי יום צח ונעים, אחרי ימי אורה ושמחה יבואו ימים אין חפץ בם, לנסות בם את רוח העם וכחות נפשו ולבבו אם יעמוד במלחמת החיים, ואם תהיה לו תקומה לדור אחרון כי יבוא. דוד חטא ואשם וחטאו זה היה לו ולעמו למקור כל אסון, תוגה ושברון לב. החטא הזה העיב את שמי חייו, הרעיש את מוסדות ממלכתו אשר כונן ברוב אונים וידים אמונות ויבֵא שואה ומשואה על העם כלו. בשוב דוד מהכות את הארמים וינוח מעמל המלחמה בעוד אשר יואב וגבוריו עם אנשי החיל צרו על רבת בני עמון ראה מעל גג ביתו בצאתו לשאוף רוח צח אשה רוחצת, אשה טובת מראה מאד. והאשה היתה בת שבע אשת אוריה החתי אחד מגבוריו ושרי צבאותיו. אש התאוה אחזה בכל בתי נפשו, עז רוחו עזבהו וישלח מלאכים ויביאה אל היכלו והיא האמינה, כי עליה למלא את מצות המלך לכל אשר יצוה עליה. ויהי מקץ ימים מספר ויודע לדוד, כי גמלה חטאתו ותעש פרי, כי עוד מעט ומעשה מזמתו יגלה בקהל רב ובחפצו לכסות עונו במשאון הוסיף חטא על פשע, וכפיו נגואלו גם בדם נקי וצדיק, כי קרא אליו את אוריה ממערכות המלחמה וידבר אתו טובות ויתן לו לשוב אל ביתו לחדות פני אשתו ולהתעלם אתה באהבים, אך אוריה, באמונתו לדוד לא ירד אל ביתו וירא דוד כי חרפת עונו לא תמחה ולא תכֻפה במשאון וילך מדחי אל דחי. וישלח דוד את אוריה אל יואב וספר שלח בידו להעמיד אותו מול פני המלחמה החזקה, לשוב מאחריו „ונִכָּה ומת בחרב בני עמון". דבר

דוד קם ונהיה. אוריה ירד במלחמה ונספה בפגוע בו חצים ומות מאנשי חיל בני עמון המורים מעל החומה, ותספוד אשת אוריה על אישה כחק וכמשפט ואחרי כן קרא אותה דוד ההרמונה ותהי לו לאשה ותלד בן אשר חי ימים אחדים ויחלה ויאנש וימת.

מקרים כאלה רבים הם בכל המקומות והזמנים, ובכל ממלכה אחרת היה נשאר הדבר מכוסה במשאון ואיש אחר מבלעדי רואי פני המלך לא ידע מזה וכל המעשה היה נשכח מלב ונטבע בים הנשיה, ועד אזני העם לא הגיע, ואם גם לקחה אזנם שמץ דבר ממנו, לא יכלו לדעת תכן הדבר. כי מה המעשה אשר נעשה? אוריה ירד במלחמה ונספה ומלבד יואב לא נודעה לאיש סבת מותו. אשת אוריה באה ההרמונה ותהי לאשה לדוד. דבר כזה לא משך עליו עיני העם וגם אם הבן יולד איזה ירחים לפני זמנו אחרי היות בת שבע לאשה לדוד, הנה מי ישים לבו לדברים קלי הערך כאלה, הבן הנולד נחשב ליתום נצר מגזע אוריה החתי, כן היה הדבר בכל ממלכות הגוים בימים ההם וגם בזמן הזה בארצות הקדם. אך לא כאלה היה חלק ממלכת ישראל החדשה, שם היתה עין צופיה גם על הליכות גבוה על גבוהים, עין צופיה במחשכים וחודרת אל תעלומות לב ויצרי מעללי איש ואיש, בממלכת ישראל ישב על כסא המשפט רוח אלהים, רוח-מוסר-שדי אשר שבר חקו על המלך ולא נשא פנים גם לנושאי הנזר והעטרה, הרוח הזה הוא—הנבואה, העין הצופיה ורוח אלהים אשר יוציא כאור משפט מלך כמשפט אחד העם. תעודת הנבואה והליכתה בקדש היתה, לשום אל חכה שופר לבל יכסה העם על פשעיו, להוציא כאור משפט החטאים בנפשותם ולגלות את עונם לעיני השמש, למען ידעו כל בני העם להזהר מכל שמץ דופי, להתם חטאת ולכלות פשע ביעקב. דוד התברך בלבבו כי רק בת שבע תדע את עון מזמתו ורק ליואב לבדו נגלה הרצח אשר נעשה באוריה. אך לפתע פתאום וירא כי שגה ברואה ויחרד חרדה גדולה ופלצות אחזתהו. ויהי היום ויבא נתן הנביא אל דוד וישחרהו מוסר בהתאוננו לפניו על העשק והמרוצה אשר עשה אחד העם עשיר ואיש אוצרות לאחיו האביון. ויפתח במשל פיו מהאיש העשיר אשר היה לו צאן ובקר הרבה מאד, ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח הבא אליו ויקח את כבשת הרש, הכבשה היחידה אשר מפתו תאכל ומכוסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת". לב דוד המלא אהבת חסד צדקה ומישרים התחמץ בקרבו לשמע הנבלה הזאת ובאפו כי עז קרא מנהמת לבו: „בן מות האיש העושה זאת ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה הדבר הזה ואשר לא חמל..." אז הרעים הנביא בקול עז כקול שדי לאמר: „אתה האיש!". מלך אחר במקום דוד, לא התמהמה אף רגע מעשות שפטים במוכיחו ומשחרו למוסר, כי על פי חקי העמים בעתים ההם בן מות הוא האיש המרהיב בנפשו עז להוכיח את המלך על פניו, כי כבוד אלהים נתנו העמים הקדמונים למלכיהם וכל בני אדם ראו בהם און ולא התבוננו, אך דוד שמע קול תוכחת הנביא ויקוט בפניו וכליותיו יסרוהו ויקרא מנהמת לבו: „חטאתי לה'!" וירבה תפלה ותחנונים לכבסהו מעונו ולטהרהו מחטאתו ויתחנן אל ה' לאמר:

לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי:
הָשִׁיבָה לִי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי:
אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ:

אמנם ה׳ העביר חטאתו ונסלח לו, אך לפני בני אדם נכתם עונו ויהי למכשול ולפוקה לו ולכל עמו, כי מן היום ההוא והלאה לא ידע שלו בנפשו וגם מנוחת עמו וארצו נגולה, בת שבע היתה בת אליעם אחד הגבורים אשר לדוד ונכדת אחיתפל הגלוני (ש״ב כ״ב, ל״ד), ואבי אביה זה חשב את מעשה דוד לחרפת עולם למשפחתו ומהיום ההוא והלאה היתה שנאה כבושה בלבו על המלך ויחרוש עליו רעה ויחכה לעת מצוא לנקום נקמת כבודו וכבוד משפחתו מדוד. דוד התאמץ בכל נפשו ומאדו למחות זכר חטאתו ולכסות על עונו, את בת שבע הרים על כל נשיו ופלגשיו וישם כתר מלכות בראשה גם הבטיחה, כי בנה השני הנולד לה בימים ההם יהיה יורש העצר ויושב על כסאו אחריו וישבע לה על הדבר הזה, אך אחיתפל הקשיח לבו ויחשוב מחשבת נקם באיש עברתו ולהגדיל המבוכה בביתו קרה מקרה לא טהור במשפחתו, אשר עכר שארו ורוחו ויגזול את שארית מנחתו לעת זקנתו ואשר כמעט ממנו יצאה הרעה על ביתו. בנו הבכור א מ נ ו ן, אשר האמין כי הוא יורש העצר ועל כן לא שם מעצור גם לרוח תאותו ההוללה, אהב אהבת־בשרים בתאוה עזה כמות את אחות אבשלום, בת מעכה אשת דוד, את ת מ ר היפה בבנות. הנקל היה לאמנון לארש לו את אחותו חורגתו כדין וכדת, אך לא באלה חפץ אמנון, כי נטה אז לקול אוהבו החכם להרע, ויפרוש רשת לרגלה ויביאה בצל קורתו ויענה וישת עליה חרפת עולם, ותקרע הנערה האמללה את כתנת הפסים אשר עליה, ותלך הלוך וזעקה ותפגוש את אחיה אבשלום, ובאותו הרגע חדר רעיון נורא בקרב לבו ויצוה על אחותו לשבת בביתו יחיל ודומם עד אשר ישיב נקמות לעוכר נפשה ומחלל כבודה. דוד שמע את התועבה אשר עשה אמנון, אך הוא ראה און בבניו ולא התבונן ויכסה על פשעיהם; אבשלום הסתיר את מחשבות לבו, „ולא דבר עם אמנון למרע ועד טוב" וישם ארבו בקרבו להשיב נקמות להאיש אשר ענה את אחותו. אבשלום היה ערום ובעל מזמות כאחיתפל, ואולי היו שניהם בעצה אחת ואחיתפל כבר היה אז יועץ אבשלום ומורהו בדרך ילך בה להגיע אל מטרתו וחפץ לבבו. ויהי היום ויהיו גוזזים לאבשלום בשדותיו ונחלותיו אשר בבעל חצור בהר רפאים , ויקרא את כל בני המלך אל גוזזי צאנו ועל פי פקודתו סבבו נעריו את אמנון כטוב לבו ביין ויכוהו וימת. בהרצח הזה דמה אבשלום להגיע גם אל המטרה אשר שם לפניו—להסב אליו מלכות ישראל, כי במות אמנון נקם אבשלום נקמת אחותו ועם זה היה ליורש העצר במקום אמנון הבכור. השמועה ממות אמנון בידי אבשלום הלמה כרעם את דוד. בנו היה רוצח נפש אחיו! ברגע הראשון חפץ לתפוש את הרוצח ולעשות לו כדין מכה נפש אדם בצדיה, אך אבשלום ברח וימלט אל אבי אמו תלמי מלך גשור בדרומית מערבית לארץ יהודה, ותכל נפש דוד לקחת את אבשלום ממקום מפלטו ולעשות בו שפטים על פי פעלו. אך בחצר דוד כבר נראו עקבות רוקמי התחבולות בסתר וחומסי מזמות למן יום המעשה עם בת שבע ויד נעלמה הניאה את דוד מעשות את חפצו זה. ליואב היה לטורת רוח הדבר כי חפץ המלך לעשות את שלמה בן בת שבע ליורש כסאו וכתרו,

וגם אחיתפל יועץ דוד בעת ההיא מצא נכון ודרוש לחפצו כי ישוב אבשלום אל בית המלך ויהיה לכלי זעם בידו להקים את הרעה אשר חרש בסתר לבו על דוד ועל ביתו.

כאשר ההליט דוד לדרוש בחזקה מאת מלך גשור להוציא אליו בנו למען עשות בו שפטים כמשפט רוצח נפש אחיו, ראה יואב שר צבאו הנאמן כי לא לכבוד יהיה הדבר הזה לבית המלוכה ויבקש וימצא אשה חכמה מִתְּקֹעַ ויערים סוד עמה, כי תבוא אל המלך עטופה בבגדי אבל, כאם שכולה מבניה ותפרוש אליה כפיה לעזרה מחמת בני משפחתה, החפצים לכבות גחלתה הנשארה למען נקום מאת בנה הנשאר נקמת דם אחיו המומת על ידו. המלך שמע ויבן כי במשל תדבר אליו האשה החכמה וכי „יד יואב אתה בכל זאת" ויכר גם הוא צדקת משפטו וישלח את יואב להביא את אבשלום ירושלימה, אך גזר אמר, כי „יִסֹּב אל ביתו ופניו לא יראה" וישב אבשלום בירושלים כנזוף ומנודה מבית המלך; ובעת ההיא מצא יד להיות צופה ומביט על הליכות בית המלוכה ולחרוש מזמות רשע, הנה כה הקים יואב — למרות חפצו — הרעה על בית דוד. שנתים ימים ישב אבשלום בירושלים ופני אביו לא ראה, ובאותה העת כבר גמלה רעתו ויחשוב מחשבות איך יקים את מזמות לבבו להרים יד באביו ולתפוש המלוכה על ישראל וידע כי לא יוכל עשות כזאת בלתי אם יכפר פני אביו ויגנוב את לבבו ויתגרה ביואב וידרוש ממנו בחזקה, כי יבצע את אשר החל להשיב לב האב אל בנו, עוד הפעם התעשת דוד לדברי יואב ויכפר לבנו את חטאתו בשנה השביעית אחרי מות אמנון בידי עבדי אבשלום.

מהרגע הזה החלה עצרת בוגדים אשר נאספו מסביב לאבשלום לחמום מזמות ולרקום התחבולות ואחיתפל יועץ המלך נהל את דבר המרד בעצתו וערמתו. מן היום ההוא והלאה שם אבשלום כל מעינו לתפוש לב העם בהוד ותפארת מלכים אשר שת סביבותיו ויבֵא לו סוסים ומרכבה ממצרים וחמשים איש רצים לפניו וכל מעמד ביתו והליכות משרתיו היו כיד המלך. בכל הארץ לא היה איש יפה להלל כאבשלום, קוצות שערותיו היפות והארוכות על ראשו היפה ירדו תלתלים כתלתלי האריה על ערפו ותתנינה לו לוית חן והדרת עז כגבור הודו ביום קרב. בחלקת לשונו וקסם על שפתיו ידע למשוך בחבלי אהבה את כל הקרב אליו. כל זאת עשה אבשלום ועיני דוד אביו טחו מראות את השוחה אשר יכרה לו בנו הסורר בהִסבּוֹ את לב העם אחרנית מעם מלכו, אבשלום חכה רק על העת הנכונה לפעולתו, וברגע בא העת ההיא נקרו ויאתיו עוד דברים אשר נתנו תקף לחפצו ואמץ לפעולתו.

בעשרת השנים האחרונות למלכותו, הורה והוגה דוד מחשבה גדולה, להחל מלחמה גדולה ועצומה, למען הרחיב את גבול ישראל מסביב. לחפצו זה היו דרושים לו אנשי צבא במספר רב ועצום, וכבר שכר לו דוד אנשי צבא מבני העמים אשר הָשלמו לישראל ואחד מנשיאיהם: אִתַּי הַגִּתִּי בא אל דוד מגת ושש מאות איש עמו להיות מיוצאי צבא המלך הגבור הכביר והנאור אשר גם בני נכר אהבוהו ויכבדוהו. דוד חפץ לדעת מספר האנשים יוצאי צבא בישראל, למען דעת אם יש בידו כח לעשות חיל

במלחמתו אשר הוא אומר לעשות „ויחזק דבר המלך על יואב ושרי החיל" לפקוד כל בחור בישראל וישוטו בכל הארץ ויביאו מספר הפקודים : כאלף אלפים ושלש מאות אלף מישראל ויהודה, כל אלה שולפי חרב ועומדים במערכת מלחמה. לפי זה היו מספר כל נפש אדם בישראל ויהודה כארבע מאות רבוא איש ואשה. הפקודים האלה היו לחטא ומכשול לב לדוד , ויעוררו תלונה בקרב העם , אשר ידע כי לבטח ישמיעו את בניהם לצאת למלחמה כבדה וארוכה ומלבד זה האמין העם , כי למרות רוח מצות ה' היא למנות את ישראל וכאשר פרץ אז הדבר בישראל ראו בזה את יד ה' אשר הויה בם בעון דוד ותרב המגפה לאכול בהעם היושב בעיר המלוכה ובראות דוד את „המלאך המשחית" אשר שת קציר לבני העם אשר בירושלים ויקרא מנהמת לבו אל ה' : „ה נ ה א נ כ י ח ט א ת י ו ה ע ו י ת י ו א ל ה ה צ א ן מ ה ח ט א ו ? ! ת ה י נ א י ד ך ב י ו ב ב י ת א ב י". בכל העיר עשתה המגפה שמות ורק על „גִבְעַת מֹרִיָה" אשר שם ישבו היבוסים אחרי השלימם עם דוד ויתן להם לשבת בי-ושלים, על הגבעה הזאת פסח המות והרוח המשחית לא בא שם לנגוף ויהי לנס ! ודבר ה' היה אל גד הנביא חוזה המלך , כי יקים מזבח בגרן א ר נ ן היבוסי אשר על גבעת מֹרִיָה ואז תעצר המגפה , וימהר דוד לעשות כדבר הנביא וילך דוד ועבדיו אל ג ר ן א ר נ ן ויהי כראות היבוסי את המלך האהוב הטוב והמטיב בא בגבול שדהו וישתחו אפים ארצה ויביע חדות לבו לתת את חלקת השדה למלך, אך דוד לא חפץ במתנת חנם ויקן את הגרן והשדה ויבן בה מזבח ויעל עולה לה' ובהעלות העולה ותעצר המגפה בירושלים. מהיום ההוא והלאה היתה גבעת מוריה לקדושה בעיני העם אשר ראו , כי עיני ה' במקום הזה להרחיק מקרבו כל רוח משחית ודבר הוות , ותשב הגבעה להיות למקום מסגל לכפר פני ה' בחסד ורחמים כאשר היתה ביום אשר עקד אברהם את יצחק בנו, כאשר נסהו אלהים בחנהו וימצא לבבו נאמן לפניו .

המגפה נעצרה , אך האיבה היתה שמורה בלב העם על דוד ובסתר אהליהם רבו הרוגנים עליו, כי חטא בנפשות האלפים אשר מתו מתגרת יד „המלאך המשחית" והאיבה הזאת היתה לכלי זעם בידי חֹרֵש מזמות כאחיתפל להקים את מחשבתו מחשבת נקם ושלם לדוד אשר גזל כבוד בת שבע נכדתו. אחרי אבשלום לא נטה אחיתפל ורק מצא אותו נכון לפניו ככלי זעם לכלות חמתו בדוד, ואם שמע אבשלום לעצתו, כי עתה קמה מחשבתו ונהיתה .

בחברון עיר הראשה ביהודה אחרי ירושלים נתנו הקושרים אותותם אותות המֶרֶד במלכם. זקני העיר ההיא כבר נטו אחרי אבשלום , את אביו הוליך שולל ויגנוב את לבבו ויבוא חברונה עם מאתים איש מירושלים „קרואים והולכים לתֻמם", כי חפץ אבשלום אשר זקני יהודה יראו , כי גם יד בני עיר הבירה תכון עמו וגם המה בקושרים על אביו, גם אחיתפל התפטר מאת המלך ויבא חברונה ושם הסיר המסוה מעל פניו ויהי אחרי אבשלום. העם ראה כי גם יועץ המלך „רעו אלופו ומיודעו" , איש ימינו וגבר עמיתו מראשית ימי שבתו על כסאו , כי גם הוא סר ממנו ויט לבו אחרי אבשלום ויהי הקשר אמיץ מאד . גם מבני משפחת דוד נלוו אל אבשלום וביניהם נמצא גם „עמשא בן יתרא ראש השלישים", אשר התברך בלבבו , כי לו יאתה להיות שר הצבא בישראל יותר מיואב

ובקנאתו בו התפרץ גם הוא מפני דוד. ומלאכים קלים שלחו הקושרים בכל הארץ לאמר: „בשמעכם את קול השופר ואמרתם: מלך אבשלום בחברון!" אז נסחפו מרוח הקשר והמרד כל אלה: אשר נפשם מרה להם על דוד אשר מנה את העם ובעקב חטאתו היתה מגפה בישראל, כל בני בנימין העוינים אותו מכבר על כוננו את כסא מלכותו על משואות בית המלוכה אשר לשאול, כל בני אפרים, אשר זה היה משוש דרכם לבקש תואנות ולהֵרָגֵן באהליהם ועליהם נלוו המון רב מאלה אשר דמו לבצע מזמתם בְּהֶמֵר ארץ את מלכה. כל הקושרים לא נטו אחרי אבשלום מאהבתם אותו, אך מדעתם אותו לנעדר הכשרון להיות עוצר בעם וגם בתפשו את המלוכה לא יוכל עמוד לארך ימים ואז ישובו הימים אשר היה ישראל אפס עצור ועזוב מאין מלך בקרבו ואיש הישר בעיניו יעשה. מערים רבות בשבטי ישראל באו מלאכים לברך את המלך החדש והעם אשר את אבשלום הלך הלוך ורב. הקושרים לא נתנו לאיש לצאת מחברון להגיד בירושלים מכל הנעשה, ובהודע לדוד מדבר המרד, כבר ראה למגנת לבו כי כל זקני יהודה וישראל נטו מאחריו ויהיו אחרי בנו הבוגד. הרגע הזה היה הרע והמר בכל חיי המלך הזה המְלֻמָּד בצרות אשר נִסָּה בנסיונות רבים, אך הוא הבליג על סערת רוחו ויחלוט לבלתי תת את העם אשר ברגלו לשפוך את דמי אחיהם במלחמת שערים בחוצות ירושלים, אף כי גבוריו האחים בגי צרויה וכל אוהביו הנאמנים יעצוהו להסגר בחומות העיר ולעמוד בפני חיל אבשלום בחרב מלחמה. דוד ידע כי ימים רבים לא יוכל לְהִשָּׂגֵב בחומות ירושלים ולב בנו ההולל והעריץ לא יכהו, אם גם ימלא את ירושלים פה לפה מדמי בניה, אשר ישפוך ברחובותיה. נפשו ירעה לו בהוָדעו כי ראש הקושרים הוא אחיתפל גבר עמיתו אשר חשבהו „לאנוש כערכו אלופו ומיודעו", כי גם הוא שת ידו עם הבן הסורר והמורה אשר קם באביו, ראה דוד, כי הקשר נעשה בעצה ומזמה ובדי ריק ייגע להתיצב כנגד הקושרים בחזקת היד ויאמר לכל עבדיו: „קומו ונברחה כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום". לתנחומות נפשו הנהלאה ראה דוד כי עוד רבים בין העם אשר נאמנה רוחם אתו וישליכו נפשם מנגד בעדו ובעד כסאו ובצאתו מארמונו ראה עם רב יוצא עמו מירושלים, מלבד יואב שר הצבא ואבישי אחיו נלוו אל דוד חיל השכירים: הכרתי והפלתי השומרים לראשו, עם אתי הגתי ושש מאות אשר באו לרגליו מגת, כי אהבה רבה אהבו הגרים האלה את דוד מושל גבור וצדיק, עד כי כאשר חפץ דוד להשיבו ירושלימה אמר: „חי ה' וחי אדני המלך, כי במקום אשר יהיה אדני המלך, אם למות אם לחיים, כי שם יהיה עבדך", וכעבור המלך דרך נחל קדרון לשום פניו המדבר אשר בערבות הירדן, כי ירא לסור אל אחת הערים לבל יפול הוא ואנשיו בידי הקושרים, בכה העם הרבה בכה, אחרי דוד מהרו לצאת גם שני הכהנים הגדולים צדוק ואביתר נושאי ארון הברית, אך דוד אמר להם לשוב ירושלימה וכגבר צדיק תמים נושא תוכחת אלהיו בלי תלונה אמר: „אם אמצא חן בעיני ה' והראני אותו ואת נוהו; ואם כה יאמר: לא חפצתי בך, הנני יעשה לי כטוב בעיניו", גם שפט דוד בצדק כי שני הכהנים הגדולים יהיו לעזר לו מירושלים לדעת על ידם מכל הנעשה אחרי צאתו מאת פני העיר. „ויהי כעלות דוד במעלה הר הזיתים עלה ובכה וראש לו חפוי והוא הולך יחף וכל העם אשר אתו עלו

עלה ובכה" , והנה אוהב נאמן משגב ומעוז לעתות בצרה בא לנגדו , ובחכמתו מלט האוהב הזה אותו ואת מלכותו מרעת אבשלום .

חושי הארכי היה מיועצי דוד הנאמנים וכאחיתפל היה גם הוא חכם ויודע ללכת נגד החיים , לראשונה חפץ גם הוא ללות את דוד בבקשו מנוס לו „בערבות הירדן", אך המלך הניאהו מחפצו , כי זקן האיש וכבד מנשוא עמל הדרך במנוסת דוד וישחרהו לשוב ירושלימה , לבוא בסוד אבשלום „ולסכל עצת אחיתפל" ודבר מה יקרה יודיע על ידי שני בני הכהנים אחימעץ ויונתן , ויִשמע חושי לדברי המלך וישב ירושלימה. העיר הראשונה אשר פגע דוד על דרך מנוסתו היתה „בַחֻרִים" בחלק בנימין , שמה מלאו פניו קלון בני משפחת שאול ויותר מכלם שמעי בן גרא אשר יצא לקראתו ויקללהו קללה נמרצת ובלכתו בצלע ההר לעמתו קרא לו : „צא צא איש הדמים ואיש הבליעל , השיב ה' עליך כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו" ויסקל עליו באבנים ויעפר בעפר .

בעת מנוסת דוד ואנשיו דרך המדבר בא אבשלום עם אחיתפל יועצי הערים עם כל הקושרים והבוגדים אשר ברגלם ירושלימה . פה היתה עצת אחיתפל לאבשלום לעשות מעשה זמה ונבלה נגד השמש לטמא נשי אביו אשר עזב לשמור את הבית וידע העם כי נבאש בדוד וחזקו ידי הבוגדים אשר אתו .

אחיתפל הערום כנחש ובעל מזמות העמיק עצה , כי יראה העם מעשה תבליתו ותבחל נפשו בו וימאס בדוד וזרעו ולא תהיה עוד תקומה לבית המלוכה מזרע דוד מעתה ועד עולם , ואבשלום הפותה וההולל , אשר עשה כל מעשהו רק בעצת אחיתפל , נפתה לדברי יועצו להרע ויעשה המזמתה הנוראה .

אך בעת אשר התמכר הבן הסורר לעון זמה נמצא בירושלים איש אשר סכל עצת אחיתפל וישם לאל כל פעולתו . חושי הארכי יצא לקראת אבשלום לקדם פניו בברכה כעבד נאמן למלכו החדש ויבטיחהו : „כי כאשר עבד לפני אביו כן יהיה לפניו". עם עקש התפתל ואת איש דמים ומרמה סבב חושי בכחש ומרמה ויצודהו למרחפות . באסוף אבשלום את יועציו ושריו לשמוע מה בפיהם על דבר המעשה אשר עליהם עתה לעשות היתה עצת אחיתפל לרדוף אחרי דוד מבלי התמהמה עוד בלילה ההוא , לתפשו חי או להכותו נפש , אותו לבדו ואז ישוב כל העם ירושלימה וקבלו עליהם עול מלכות אבשלום ברצון וחפץ לבב .

אך חושי הארכי סִכֵּל עצת אחיתפל ובדברים רבים חתר להראות דעת , כי טוב יותר לאסוף ראשונה מחנה גדול ולתגר מלחמה בדוד ואנשיו בכח גדול ויד חזקה . אבשלום נטה אחרי עצת חושי , וחיש מהרה הודיעו שני בני הכהנים אחימעץ ויהונתן הדבר הזה אל דוד וימהר לעבור את הירדן . אחיתפל ראה כי לא נעשתה עצתו וידע כי מרה תהיה אחרית המרד וחרב המשפט לא תנקה גם אותו ויקם וילך אל עירו ויצו אל ביתו ויֵחָנק וימת .

מות אחיתפל היה לאות נאמן כי רעה נגד פני הבוגדים והמורדים. בין כל האנשים אשר עטרו את הבן הסורר, חומס כסא אביו לא נמצא איש רב הכשרון ואבשלום לבדו לא היה לא גבור מלחמה ולא חכם לב היודע לחשוב ארחותיו לדעת מראשית אחרית. שר צבאו עמשא היה גם כן נעדר הכשרון לפקד צבא מלחמה, ובעודו עושה הנה והנה ודוד כבר עבר את הירדן ויגבר חילים, כי כל בני ישראל אשר בעבר הירדן דבקו במלכם, והעיר מחנים אשר מלפנים היתה למקום מנוס ומפלט לאיש־בשת בן שאול קבלה עתה באהבה וכבוד מלכים את דוד בברחו מפני אבשלום בנו. שני אנשים זקנים ונשואי פנים מבני גלעד קדמו פני דוד ואנשיו באהבה ורצון ויספיקו להם כל צרכיהם בימי חנותם במחנים. כאסוף עמשא ואבשלום מחנה רב עברו את הירדן ויחנו על פני מחנים, „ויצא העם אשר עם דוד השדה למלחמה לקראת מחנה אבשלום למלחמה" ותטוש המלחמה בהיער אשר במִסְבֵּי העיר. מספור דברי המלחמה נראה, כי צבאות אבשלום נלחמו בלי עצה וסדרים, בעוד אשר דוד חלק את אנשי מלחמתו לשלשה ראשים, ויתן האחד ביד יואב, האחד ביד אבישי והאחד ביד אתי הגתי, כלם גבורים מלמדי מלחמה, שרי הצבאות אלה הניאו את דוד מחפצו לצאת גם הוא בקרב, כי ידעו את רך לבבו גם נגד בנו הסורר. במלחמה ההיא נשפך דם רב, ואף כי העם אשר את אבשלום היה רב במספר מאשר עם דוד הוכו מכה רבה, כי תעו בסבכי היער ויהיו נבוכים ותועים „וירב אז היער לאכול בעם מאשר אכלה החרב", ויפול מישראל כעשרים אלף איש. עץ היער היה עץ משחית גם לאבשלום, כי בנוסו מהמערכה והוא רוכב על פרדו, עבר תחת שובך אלה גדולה ובשערות ראשו, אשר עליהן היתה גאותו, נאחז בסבך ענפי האלה וַיֻּתַּן בין השמים והארץ והפרד עבר תחתיו. בידי יואב, אשר היה מגנו ומשגבו מלפנים הומת הבן הסורר הזה וחמסו על קדקדו ירד.

ויהי כאשר הֻכָּה אבשלום וימת ויתקע יואב בשופר לשוב מרדוף אחרי ישראל, „כי השך יואב את העם" מהלחם איש באחיו בן עמו, הנה זאת היתה אחרית מלחמת־שערים השניה בימי מלוכת דוד, המלחמה אשר תעורר זועה עוד יותר בהיותה מלחמת אחים בני עם אחד על דברת בן סורר ומורה רודף אחרי הכבוד ושואף לשררה, אשר קם באביו הזקן מושל צדיק וגבור כביר ונאור, תוצאות מלחמת־אחים זאת היו רעות מאד: מאוהבי דוד לא נמצא איש מבשר תשועת חילו משמיע נצחון העם אשר נאמנה רוחם אתו, כי ידעו את לב דוד הטוב גם על הבן־ההולל והנבל הזה וכאשר הגיע אליו השמועה קרא מנהמת לבו: „בני אבשלום, מי יתן מותי אני תחתיך"!– שמים לרום וארץ לעמק וללב אב רחמן אין חקר! דוד חשב את אבשלום לנתעה בדרכי שוא על ידי מסיתים ומדיחים וישפוט בצדק כי היה רק לכלי זעם בידי אחיתפל ומתי סודו.

בני העם אשר עם דוד התגנבו לבא מחנימה וישובו נכלמים כנסים משדה המערכה אשר שם נצחו את אויביהם, „ותהי התשועה ביום ההוא לאבל, כשמע העם לאמר: נעצב המלך על בנו", אז התעורר יואב לדבר באזני המלך דברים נמרצים יורדים חדרי לב, כי „הוביש את פני עבדיו הממלטים נפשו" וכי הוא שוכח טובה „לאהוב את שונאיו ולשנוא את אוהביו", ויבינהו דעת כי במעשהו זה יסיר מעליו לב „כל אוהביו

ורעה זאת לו מרעת אבשלום , כה היו דברי שר הצבא אשר היה לבבו נאמן לדוד כל הימים ויקם דוד וישב בשער לקדם פני העם .

מאבשלום לא נשאר שם וזכר מלבד גל האבנים אשר הציבו על הפחת הגדול, אשר שם השליכו את גופתו . אמנם בעודנו חי כבר הציב לו מצבת־זכרון במעט הימים אשר מלך בעמק המלך אשר בקרבת ירושלים, כי שני בניו מתו ולא השאיר רק בת אחת יפה מאד . אך מלבד מצבת זכרון זאת עוד השאיר אחרת מצבת קלון וחרפה וזכרונו היה למכשול עון לבית ישראל ושלום הממלכה. דוד חשב לשוב ירושלימה, אך לא חפץ להמָצא לבני עמו טרם ידרשוהו ויחכה עד כי ישובו ונחמו את אשר עשו וירצו פניו . ורוח אחרת רוח רצון ואהבה אל מלכם עברה אז על השבטים יושבי צפון הארץ , „ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל לאמר; המלך הצילנו מכף אויבינו, מלטנו מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ מפני אבשלום!! ומדוע אתם מחרישים להשיב את המלך?״, לפלא היה הדבר כי בפעם הזאת היו בני יהודה האחרונים להשיב את המלך , כפי הנראה הניא עמשא בן משפחת דוד „עצמו ובשרו״ אשר היה ראש השלישים ביהודה, את לב בני שבטו מהשיב את מלכם. דוד חפץ להסיר המכשול הזה מלפניו וישלח את דברו אליו בלאט על ידי צדוק ואביתר הכהנים לאמר: „שר צבא תהיה לפני כל הימים , אז התעשתו בני יהודה לשלח מלאכי־שלום עם עמשא בראשם לברך את דוד ולהשיבו אל ממלכתו. בעם רב ובלוית אנשי בריתו הנאמנים שב דוד ירושלימה. בגלגל, התחנה הראשונה, בעבר הירדן מערבה מצא המלאכים משבטי ישראל מחכים לקראת באו לקדם פניו בברכת טוב וכבוד מלכים, ויחר להם מאד, כי הקדימו אותם אחיהם בני יהודה ויראו בזה אות ערמה להטות לב דוד, כי יותיר לטובה את יהודה על שבטי ישראל ואת תלונתם זאת לא הסתירו וידברו קשות בבני יהודה, ובני יהודה השיבו אותם גם כן דברים כמתלהמים ויקש דברם מדבר איש ישראל.

ובעוד רוח העם הומה ונפשו מרה על בני יהודה וימצא איש אשר הרים עוד הפעם נס המֶרד ושמו „שבע בן בכרי איש ימיני״ ויתקע בשופר ויקרא, לעמת דברי העם אשר אמרו: „עשר ידות לי במלך״, לאמר: „אין לנו חלק בדוד ונחלה בבן ישי איש לאהליו ישראל״. קול הקריאה הזאת מצאה אזן קשבת בין זקני השבטים יושבי צפון הארץ וילכו אחרי שבע בן בכרי, אך „בני יהודה דבקו במלכם״. כה נהפכה השמחה בשוב דוד אל קרית מלכותו לתוגה, עוד הפעם – פלגות בישראל ויהודה, עוד הפעם ומלחמת־שערים פרצה בארץ להיות יד איש באחיו בן עמו. בעת ההיא עשה דוד דבר אשר לא נדע שחרו וסבתו, כאשר נודע לדוד כי בידיו שם יואב קץ לחיי בנו אבשלום, הסיר את חסדו ממנו ויטור לו איבה ויחכה ליום אשר יוכל להסירהו מפקודת שר הצבא. מלבד זה חפץ גם לקים את הבטחתו לעמשא להקימהו לשר צבא בישראל, והנה עתה כאשר שבטי ישראל עזבוהו ורק בני יהודה דבקו בו ראה כי טוב לפניו לקרב אליו את עמשא אשר היה „ראש השלישים״ ונכבד מאד בין בני שבטו ויהיו נשמעים לקול דבריו. מבלי להודיע מזה דבר ליואב פקד דוד על עמשא להזעיק לו את איש יהודה בעוד שלשת ימים לרדוף אחרי הקושרים . אך עמשא אֵחר

המועד ויירא דוד מאד, כי לא בטח לבו גם בעמשא אשר היה שר צבא אבשלום, ובכן יוכל היות כי גם הפעם שת ידו עם המורדים והעת היתה יקרה מאד לבל יִשָּׂגֵב בן בכרי באחת מערי המבצר. ובצר לו פנה דוד עוד הפעם אל עבדיו הנאמנים האחים בני צרויה, אשר גם אחרי הדברים שעברו בינם ובין דוד, עוד היתה רוחם נאמנה עמו ובגבורתם בטח לבו. אך לא את יואב הפקיד דוד על הצבא כי אם אבישי אחיו; אכן יואב נלוה אל המחנה ויהי הוא המצביא על כל הגדודים והכרתי והפלתי. בגבעון פגש את עמשא עודנו עושה הנה והנה ומתמהמה למלא פקודת המלך ויתקע יואב החרב בבטנו בפעם אחת ולא שנה לו וימת. בני צרויה אשר רוחם היתה אמונה עם דוד, לא ידעו מנוחה וירדפו בלי חשך אחרי המורדים; אליהם נלוו כל בני יהודה אשר הזעיק עמשא ומכל הערים יצאו אליהם אוהבי דוד ונאמנים בבריתו. שבע בן בכרי לא מצא מחזיקים בידו ובמתי מספר העם אשר ברגליו עבר בכל שבטי ישראל ולא יכול להחזיק מעמד עד הגיעו אל קצה צפון וַיִּסָּגֵר בהעיר הבצורה „אָבֵל", ואחדים מאנשיו באו אל העיר „ד ן" אשר לרגלי הר ח ר מ ו ן וישבו בה. ויואב שקד להביא העיר במצור וישפוך סוללה ויקרב כלי משחית אל חומת העיר להפילה. מבלי אשר קרא לראשונה לשלום, אז קראה אליו אשה חכמה מעל החומה לאמר:

שָׁאוֹל יְשָׁאֲלוּ בְּאָבֵל . . . : אַתָּה מְבַקֵּשׁ לְהָמִית
עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל לָמָּה תְבַלַּע נַחֲלַת יְיָ ?

ויען יואב ויאמר; כי יבקש רק לתפוש את שבע בן בכרי המרים יד במלך, אז השליכו אליו את ראש ש ב ע בעד החומה ויואב תקע בשופר וַיָּפֻצוּ העם איש לאהליו וישב יואב אל המלך ירושלים ויהי כמאז לשר על כל צבאות ישראל, אף כי לא היה לב דוד טוב עליו (ע' ש"ב כ'. כ"ב כ"ג. המתרגם).

דוד שב אל קרית מלכותו נקי וטהור מעון אשמתו בדבר אוריה החתי, כי לקח מיד ה' כפלים בכל חטאתו. הוא עשה מעשה זמה את אשת רעהו בסתר ויכם במשאון את חטאתו וה' גלה על עונו ויקם הרעה עליו מביתו, ובנו, עצמו ובשרו, טמא את נשיו „נגד כל ישראל ונגד השמש". בחטאת דמי אוריה אשר שפך בחרב בני עמון, היתה יד בניו איש באחיו ודמים בדמים נגעו בביתו ובחומותיו וכמעט שנספה גם הוא בחרב ריב-משפחה. דוד נִתְנַסָּה עתה בנסיון קשה ומר, — וידע עתה כי אהבת העם הוא מבטח בגד גם למושל צדיק ועושה משפט וצדקה. מחשבתו הגדולה לצאת למלחמה כבדה למען הרחיב את גבול ישראל היתה לאַל, ועל כן שם לבו בשני האחרונות למלכותו אל דברי הממלכה בארץ פנימה, הרעיון הגדול והנכבד אשר הרה והגה זה שנים רבות — לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל, אל הרעיון הזה חזון לבו נשא את נפשו זה כמה ויאבה להוציאו לפעלו לפני מותו. אך לפני גשתו אל המפעל הזה דִּבֶּר דברים עם הנביא נתן. בימים ההם היו הנביאים עליונים על הכהנים ודבריהם היו אל המלכים כדברי האורים.

„רְאֵה נָא אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה !"
היו דבריו אל הנביא, אשר נתן גם כן תקף לחפצו ויאמר לו : „כל אשר בלבבך עשה, כי ה' עמך" אך עם זה היה דברו אליו בשם ה', כי לא נבחר הוא להיות הבונה היכל ומקום מועד לעבודת ה' אלהי ישראל, יען כי מלחמות רבות עשה ודם רב שפך והמפעל כביר העליליה הזה נצפן לבנו הנולד לו „אשר יהיה איש מנוחה ושלום ושקט יהיו בישראל בימיו", עם הדברים האלה הודיע הנביא בשם ה', כי „כסא דוד יהיה נכון לפניו לארך ימים וכי יעשה לו ה' שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ", כי מלכים רבים מחלציו יצאו ואם בדרכיו ילכו ויכין ה' את ממלכתם בארץ.

בכל אשר אִוְּתָה נפש דוד לבנות ההיכל בירושלים, אך בבא אליו דברי ה' ביד הנביא הקשיב וישמע דבר ה' בענוה ותם וימהר ויעלה בית ה' וישפוך שיחו בתפלה ותודה על כל הטוב והחסד אשר עשה עמו ה', „אשר לקח אותו מן הנוה מאחרי הצאן וישימהו לנגיד על עמו ויבטיחהו, כי יבנה לו בית מלוכה נאמן לפניו כל הימים. רגשי התודה אלה אשר הביע המלך במזמור אחד היו „דברי דוד האחרונים" (שמואל ב' כ"ג) לפני מותו. והנה אף כי על פי דבר ה' שב דוד מחפצו לבנות בחייו הבית לשם ה' בירושלים, אך בכל זאת לא חשך נפשו מעבודה רבה מהכין את כל צרכי הבנין, זהב כסף ונחשת ועצי ארזים לרוב. מכל השלל אשר לקח דוד במלחמותיו הרבות הקדיש הרבה מאד לבנין ההיכל על ידי בנו; וישם על לבו לסדר את עבודת אלהים בשום שכל וטוב טעם, להעמיד מחלקות הלוים על משמרתם ויהיה גם הממציא כלי שיר שונים לעבודת ה' בעת התפלה. בעת ההיא והמלך דוד זקן בא בימים וכחותיו הלכו הלוך ודלים עוד לפני הגיעו לשנת השבעים. העמל והתלאה אשר מצאוהו בימי נעוריו ובמלחמותיו הרבות והצרות אשר מצאו אותו ואת ביתו, מעשה המזמתה אשר עשה אמנון, מרידת אבשלום חמסו לשד חיתו מוח עצמותיו ושמן ראשו ויבואו עליו הימים שאין בהם חפץ עוד לפני הגיעו לימי הזקנה; צנה וקרה שלטו בכל בתי נפשו „ויכסוהו בבגדים ולא יִחַם לו". הזקנה אשר קפצה על דוד נתנה יד לַאֲדֹנִיָּהוּ בנו להתנשא ולאמר : „אני אמלוך", כי היה הגדול בשנים מכל אחיו אחרי מות אמנון ואבשלום. הוא לא קם באביו אך חפץ להסב אליו המלוכה בתור יורש העצר לבל תהיה לשלמה הצעיר ממנו בשנים רבות ועל כן „היו דבריו עם יואב ואביתר הכהן הגדול ויעזרו אחרי אדניהו". עוד הפעם החלו התחבולות בסתר והמזמות בין היושבים בחצר המלך דוד. אדניהו היה כמעט יפה תאר כאבשלום וכנראה כמוהו היה נבוב־לב ועד־ כי כשרון להיות מלך על ישראל. גם אותו לא עצב דוד מעודו בראותו כי יפזר הונו וירבה לו הוד ותפארת אשר לא יאותו רק ליורש הכסא; אשר על כן דמו רבים כי הכירהו דוד ליורש כסאו. ויהי היום ויעש אדניהו משתה וזבח משפחה בעין רגל במזרחית דרומית ירושלים, „ויקרא את כל אחיו בני המלך ואת כל עבדי המלך ואת שלמה אחיו לא קרא" ובעת המשתה ויזבחו זבחים ויקראו בקול לאמר : „יחי המלך אדֹנִיָּהו !" והשמועה באה עד ארמון המלך, אך דוד לא ידע מזה דבר, כי במחלתו היה בודד בחדר משכבו ולא ידע דבר מכל הנעשה בהעיר והממלכה.

הראשון אשר מצא דופי במעשה אדניהו היה נתן הנביא. הוא ידע את הסוד, כי דוד נשבע לבת שבע אשר בנה שלמה ישב על כסאו וידבר אל בת שבע, כי תבא לפני המלך ותספר לו את כל הנעשה וימתיקו סוד איך לסכל עצת אדניהו. בת שבע באה לפני המלך ותזכירהו את השבועה אשר נשבע לה ותעירהו בצדק כי במלוך אדניהו „והיתה היא ושלמה בנה חטאים" ואז יהיה מעשהו למזכיר עון חטאתו הנודעה וחרפתו לא תמחה. וכמעט כלתה לדבר ונתן הנביא בא וימלא אחרי דבריה. דוד לא פסח על שתי הסעפים וימהר לבצע את חפצו ולהקים את השבועה אשר נשבע, ויקרא לכל שרי המלך אשר לא הלכו אל אדניהו אל המשתה וישמיעם את רצונו למשוח את שלמה למלך בעודנו חי, וירד צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי וירכיבו את שלמה על הפרדה ויוליכו אותו אל גיחון" העמק אשר במערב ירושלים, וכאשר לקח צדוק הכהן את קרן השמן מן „האהל וימשח את שלמה, תקעו העם בשופר ויקראו בקול: „יחי המלך שלמה!"

ומכל עברים נשמע: „קול הקריה הומה": מההרים אשר לפאת מזרח ודרום נשמע קול הקורא „יחי המלך אדניהו!" והד ההרים ממערב ענה בקול אדיר וחזק לעמתו: „יחי המלך שלמה!". לו עמדו שני בני המלך על דעתם, הם והנוטים אחריהם, כי עתה פרץ הריב ביניהם ותהי חרב איש באחיו ודם רב נשפך בחוצות ירושלים, אך אדניהו לא היה כאבשלום ולא מצא את לבבו להרים יד באביו ובמלכו; כמעט נודע הדבר כי על פי אביו נמשח שלמה למלך ויירא מאד „וילך ויחזק בקרנות המזבח" אשר לפני ארון העדות בציון, למצוא מנוס לו במק״ש ה', ושלמה אשר עוד ביום ההוא אחז מושכות הממשלה בידו הודיעהו, כי אם יהיה לבו תמים עמו לא יפול משערת ראשו ארצה ויבא אדניהו וישתחו לאחיו המלך ויאמר לו שלמה: לך לביתך. הנה כן בא הקץ להריב על דבר ירושת המלוכה. וימי דוד קרבו למות וישכב עם אבותיו אחרי ארבעים שנה וששה חדשים למלכותו (1087 שנה לפני חרבן בית שני) ויהי הראשון אשר נקבר בקבורת המלכים לבית דוד אשר בנה במערת הסלעים על הר ציון במורד ההר נגבה.

מות דוד היה לאבל עם ויספדו לו כל ישראל, כי הוא שבר מטות עול זרים ויולך את בני ישראל קוממיות מחיל אל חיל, הרים קרנם בכבוד וירכיבם על במתי הנצח וההוד הגדולה והתפארת. הוא היה מגן ישועה לעמו, חסנו משגבו ומעזו. שגיאותיו וחטאתיו נמחו כעב וכענן כלו אחרי מותו ונשכחו מלב בני דור נולד, אשר ידע יותר מבני דורו וזמנו להוקיר פעולתו, כפעולת מושל צדיק ביראת אלהים, מושל כביר ונאור אשר צדק ומשפט מכון כסאו והחסד ואמת עמודי התָּוֶךְ בממשלתו, אשר על כן היה דוד ברבות הימים לחותם תכנית מלך אדיר-אמונה ומופת לכל מלכי יהודה אשר קמו אחריו; כי על כל אלה אשר בדרכיו הלכו נאמר „כי עשו הישר בעיני ה' כדוד אביהם", ועל כל אלה אשר נטו מדרכי ת"ם ויושר נאמר „כי לא היה לבבם שלם עם ה' כלבב דוד אביהם". במותו התעלה דוד במעלות קדושים וטהורים, ועיני כל בני ישראל מאז ועד הנה יביטו יראו בנפשו הזכה והטהורה את חזון לבם ומשאת נפשם ותהי מלכותו להם

במלכות שמים על הארץ, אשר צדק ומשפט, כח וגבורה עם ענות צדק ואהבת חסד בה יחדו נפגשו, ובכל דור ודור תוסיף זמות ד ו ד ה מ ל ך להתעלות ולהתקדש ותהי לחזון־לב עטוף שלמת אור המליצה והחזיון. הוא ד מ ו ת א ד י ר ב מ ל ו כ ה ק ד ו ש ה' ו נ ע י ם ז מ י ר ו ת י ש ר א ל ו..

פרק רביעי

מלוכת שלמה

(מן 1047— עד 1087 לפני חרבן בית שני)

ד ו ד יסד מלכות ישראל על מכוניה בל תמוט גם בימי בניו אשר יקומו אחריו, אם רק לא יהיו סרי טעם ודעת הנהגת הממשלה או יחטאו ואשמו בשפלות ידים וילכו שולל בעצת יועציהם להרע, א ך ש ל מ ה ב ן ד ו ד הגדיל לעשות, כי לא הסתפק בפעולת אביו הכביר והנאור כי אם גב שם לבו להוסיף עז ואמץ למלכותו, להרים קרן עמו וארצו בכבוד, להעלותם למעלה למשכיל, עד כי היתה מלכותו הזמן המאֻשר בדברי ימי ישראל בדורות קדומים ותקופתה תופיע נהרה באור שבעתים ומקרני הודה תאיר גם לבני דור אחרון.

כן הדבר. ידי המלך שלמה לא י ס ד ו את מלכות ישראל אך בחכמתו נתן לה עז ותעצומה, הרבה כבודה ותהלתה פנימה וחוצה מבלי להביא מלחמה בשעריה ומבלי להוציא בניה להורג לכבוש ארצות ולרשת משכנות לא לו. ש ל מ ה ה י ה מ ל ך ש ה ש ל ו ם ש ל ו, מלך משפיע שפע ברכות על ארצו פותח את ידו הנדיבה ומשביע לכל בני עמו – משוכני אהלי עני עד היושבים בהיכלי שן, רצון עשר וכבוד. המלך אשר ברוחו הכביר ידע לפתח לבני עמו שערי הדעת ולהוליכם בנתיבות חדשות בל ידעון ובל שערון מלפנים ובדבר פיו התיצבו על הדרך העולה למעלה למשכיל, לקנות להם יד ושם בכל דבר חכמת בינה; המלך המזַּה ארחות חיי העם, מרומם את נפשו ומצרף ומטהר דעותיו ומחשבותיו, למלך כזה יאתה כבוד ותהלה מכל יודעי בינה לעתים גם באחרית הימים. גם קוראי הדורות בכתבם עלי לוח בספר דברי ימי עולם פעולת מלך אדיר ונאור כזה ישאו לחטאתיו ולא יפקדו עליו עון המגרעות אשר תמצאנה בו כי יחשבו אותן לתוצאות מעשי ידי בן אדם וֶאֱנוש אֱנוש אשר פעלו לא יגיע לעולם אל תכלית השלמות. מלך אדיר ונאור כזה היה ה מ ל ך ש ל מ ה. הוא אהב את השלום ורדפהו, אף כי על פי תקף הממלכה אשר ירש מאביו הגבור לא נבצרה גם ממנו להרבות חילו ולהרחיב גבולותיו, אך כשמו כן היה: ש ל מ ה שמו „ו ש ל ו ם היה לו מכל עבריו מסביב" וישם כל מעיניו „לָדִין עַמּוֹ בְצֶדֶק וַעֲנִיָּיו בְמִשְׁפָּט, לְהוֹשִׁיעַ לִבְנֵי אֶבְיוֹן וּלְדַכֵּא עוֹשֵׁק". לפתח לב עמו אל רגשי הטוב והנשגב, הנעלה והנעים, להביא בקרבם

רוח נכון, רוח ששון תחת רוח כהה. בימיו ישב ישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו ותהי כל הארץ מלאה תשואות ערי מושב הומיות מרוב אדם אשר גבנו בדבר פי המלך החכם; חיים נעימים של שלוה ושלום אמת שררו בכל הארץ, הארחות הסוחרות אל ארצות ואיים רחוקים עברו דרך ארץ ישראל בהשקט ובטחה באין שטן ופגע רע „ואנשי התרים ומסחר הרוכלים" עשו דרכם בטח באין מכלים דבר בארץ. העיר ירושלים מלאה הוד והדר „והכסף והזהב נתן בה שלמה כאבנים". בימיו „היו יהודה וישראל רבים כחול הים אוכלים ושותים ושמחים". הוא בנה בית זבול לה' אלהי ישראל ומכון לשבתו עולמים ויגדל לעשר ולחכמה, גם השירה והחזיון, המשל והמליצה מצאו להם גואל בהמלך החכם, אשר שפך את רוחו הכביר על כל בני דורו ובמשל ומליצה התרוממה רוח בני עמו ויפקח עיניהם ויפתח לבם אל כל טוב ומועיל נעים ונשגב; על כל הגדולות האלה דור לדור יביע תהלתו ונשגב שמו וזכרו בספר תולדות אדם בשם מלך השלום והמלך החכם.

אך בכל אלה לא היתה מלוכת שלמה, כעין השמים לטהר. כי בדמים חללה בראשיתה ועננה הרת חזיזים, וסער מתחולל העיב את שמי ישראל באחריתה. אהבת ההוד והתפארת נהפכה לרועץ אל טהרת המדות והמוסר, שלמה התנהג בשררה והמלוכה היתה לו לאדנות קשה אשר על פיה כל בני עמו עם הפצם ומאויהם, שיחם והגיונם תכו לרגלי חפץ האחד בעם כלו. שלמה העמים משא כבד מנשוא על העם, אשר אמנם נשא וסבל כל עוד אשר המלך הכביר והנאור התהלך לפניו ובאור פניו ראה חיים וחסד, אך כמעט נסתר מנגד עיניו והעם התאוה להמיש את צוארו מעלו הקשה, כי בכל אשר היה שלמה השליט לבדו בארץ לא משל ברוח עריצים כמלכי מצרים שכניו ולא הכחיד מקרב לבות בני עמו את רוח החרות אשר היתה נטועה בקרבם מימי עולם ושנות דור ודור.

שלמה היה עוד נער בשבתו על כסא אביו, עוד לא מלאו לו עשרים שנה, אך בעודנו נער כבר נראה בו טעם זקנים ורחב לב מושל היודע ללכת נגד החיים לעלות ולהגיע אל מטרתו משאת נפשו, לתת כבוד לעמו ותהלה לארצו. בלכתו גבעונה לשפוך שם שיח לפני ה' על יד „הבמה הגדולה" לא שאל ימים רבים, עשר ותהלת גבורים להפיל שונאיו לפניו, כי אם לב שומע ומבין לשפוט את העם הכבד הזה". מימי נעוריו כבר הריחו רוח דעת לכלכל כל דבר משפט אנשים ומפלגות שונות ברוח משפט ולשקול כל ענין במאזני צדק ויהי גדל־דעה אשר יבין אל פעולת בני האדם ויבחון כליותם ולבם ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח. הכשרון היקר הזה נתן למנה רק למתי מספר בין היושבים על כסא המלוכה בכל העתים והארצות, והכשרון הזה נראה בהמלך שלמה ביום הראשון לשבתו על כסאו, כאשר השכיל להוציא כאור משפט שתי הנשים על פי חכמת הנפש ודעתו את רגשות אם וחמלתה על פרי בטנה. צדק ומשפט היו מכון כסאו ודברי פי חכם „חסד ואמת יצרו מלך וסעד בחסד כסאו" (משלי כ' כ"ח) הם הם הדברים אשר היו הגות לבו וחזון רוחו כל הימים. מחכמת שלמה יספרו לנו כתבי הקדש כי בשיר ומליצה חכם מכל בני קדם ומהמשוררים הנשגבים והנעלים

ד"י.

בימיו, כי יצא לו שם בכל הארצות כמלך מנעים שיר ומליצה, ממשל משלי מוסר ודעת, „וידבר על העצים מן הארז בלבנון עד האזוב בקיר, על הבהמה והעוף, הרֶמֶש והדגים״.

בכל זאת לא עמדה לו חכמתו ולא נקה משגיאות רבות וראשית חטאת היתה לו – „כי רם לבבו מאחיו״ וכמלכי מצרים צר וכנען דִמָה לתת את לבו כלב אלהים. הדברים הנכחים אשר דבר שמואל הנביא והעדות אשר העיד בעם בגשתם לבחור להם מלך נראו בכל תקף עזם בימי מלוכת המלך החכם במדה יתירה עוד מאשר בימי המלכים אשר היו לפניו.

לאסון המלוכה בישראל לא ישב שלמה על כסא אביו במשפט הירושה, כי אחיו אדניהו היה גדול ממנו ואותו הכירה מפלגה גדולה ונכבדה למלך על ישראל והעם חזה רק בו את יורש העצר כאשר היה עוד דוד חי, על פי הדברים האלה לא היתה הממלכה נכונה בידי שלמה, כל עוד התהלך אדניהו בארץ החיים ועל כן כּעט ראה שלמה, כי אחיו מתנשא עוד הפעם ללכת בגדולות, לסל לו דרך אל כסא המלוכה, „שלח המלך שלמה ביד בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימת״. במות אדניהו ידע שר הצבא יואב כי גם עליו תעבר כוס וגם אותו לא ינקו אחרי כי נטה אחרי אדניהו, ועל כן אחז בקרנות המזבח וכאחד הפושעים בקש שר הצבא אשר כל ימיו נלחם מלחמות ישראל לו מנוס ומפלט לפני מזבח ה׳, אך גם הוא מת בחרב בניהו. את אביתר הכהן הגדול, אשר רֵעָה לדוד בימי עניו ומרודו העביר שלמה מכהונתו בגלל נטותו אחרי אדניהו ומני אז היה צדוק לבדו הכהן הגדול בהיכל ה׳ הוא ובניו אחריו כל ימי הבית הראשון והשני במשך אלף שנה. אז הושם קץ גם לחיי שמעי בן גרא איש ימיני אשר קלל את דוד קללה נמרצת בברחו מפני אבשלום בנו. במות אלה השלשה ידע שלמה כי יושב הוא לבטח על כסא דוד אביו „וַתִּכֹּן מלכותו מאד״. פעולת שלמה הראשונה היתה להרבות עשר כבוד מלכותו ותפארת היכלו כיאות למלך אדיר „המושל בכל הארצות מנהר פרת עד גבול מצרים ורֹדֶה בכל מלכי עבר הנהר מתפסח ועד עזה״. בימים ההם ובארצות הקדם גם בזמן הזה, רק בזה יודע כבוד שער המלך, בהרבות לו נשים, לכונן להם היכל חמד – בית הנשים – והרמון מלא הוד ותפארת, על כן הרבה לו גם שלמה נשים ופילגשים, לא למלא שפק תאותו וחמדת בשרים, כי אם אשר ידמה וישוה בתפארת בית מלכותו אל מלכי צר ומצרים שכניו. שלמה התחתן עם המלכים סביבותיו ויקח בנותיהם לו לנשים בחפצו למצוא בזה ערובת השלום עם כל הגוים מסביב; אשתו הראשונה היתה „נעמה העמונית״ אשר נשא אותה בעוד דוד חי, אך מכל נשיו התהלל בקחתו את „בת מלך מצרים פְּזוּזֶנֶס–פרעה (המלך הכ״א ממשפחת המלוכה לבית הטַנִתים (Tanitische dynastie). בההתקשרות הזאת אשר נהפכה לרועץ למלכות ישראל ותהי ראשית חטאת לבית דוד–דמה שלמה להאדיר מלכותו לתמכה ולסעדה. אשתו הראשונה היתה נעמה העמונית וכנראה לקחה לו לאשה עוד בחיי דוד אביו אך בקחתו את בת פרעה הביא אותה אל עיר דוד ותהי היא הראשונה והגבֶרת בהמון המלכות והשרות אשר בהרמונו. את אשתו זאת לא חפץ להושיב „בבית ארזים״, אשר בנה דוד על הר ציון, כי כמוהו ד״י.

באין היה לעמת היכלי חמד, ארמוני תפארה אשר למלכי מצרים. ויאמר לבנות להמלכה „בית המלך" ברוב הוד והדר ארץ הקדם ובטעם הבנאים יודעי חן ותכמי חרשים מצור וצידון.

על ידי התחתנות שלמה בבת פרעה נעשו חדשות בארץ ישראל בארחות חיי העם, סוסים ומרכבות אשר כמעט לא נראו בארץ לפני זה יצאו עתה ממצרים וימלאו את כל ארץ יהודה וישראל, גם אל חירם מלך צר אשר עוד בימי דוד אביו היה בעל בריתו, התקרב שלמה באהבה יתרה וכנראה לקחת אחת מבנותיו לאשה (מ"א י"א א'). וכריתת הברית בין שני המלכים האלה נתנה לשניהם יד לגשת אל מפעלים כבירים ורבי העליליה. לבית הנשים ותפארת ההרמון היו דרושים המון משרתים ועבדים, גם לקבל פני המלכים מעבר הנהר אשר הביאו לו מנחה היה דרוש לשלמה לכונן כסאו ברוב הוד ותפארת ולהרבות כבודו בשרים ושרות ועל כן היה גם „מאכל שלחנו, מושב עבדיו ומעמד משרתיו ברוב פאר והדר אשר עוררו פלא ותמהון בלב כל המלכים והמלכות אשר באו לראותו" (מ"א י' ד'). לכל הדברים האלה היה דרוש הון עתק וכסף למכביר ומאין נמצא מוצא לכסף רב כזה? למשפחת המלוכה לא נפלו לנחלה עשר ונכסים ועל כן נשא העם וסבל את העל הקשה הזה.

ביותר נראה חפץ שלמה להקים בנינים גדולים ונהדרים למראה. ראשית פעולתו היתה לבצע את מחשבת דוד אביו לבנות בית לשם ה' אלהיו. מקום המקדש כבר היה נכון מימי דוד על הר המֹרִיָּה בצפונה-מזרחה לירושלים מקום שם הכין דוד מזבח לה' בגרן ארנן היבוסי ותעצר המגפה גם זהב וכסף הכין דוד אביו לרוב לבנין הבירה לבית אלהיו, אך חסרו עצי ארזים ואבני מוסדות לבנין המקדש. במסבי ירושלים אמנם נמצאו אבנים רבות וגדולות, אבל אבני גזית אבני מחצב וקורות ארזים מחטבות לא נמצאו ומאין יקח לו שלמה עבדים לחצוב בהרים ולהסיע אבנים ועצים אל מקום תעודתם? הדבר הזה איך ליסד בניני ענק למד שלמה מחותנו פרעה למצוא לו עבדים מבלי להוציא עליהם כסף תועפות. בארץ ישראל עוד ישבו שריד ושארית הכנענים ילידי הארץ מעולם. שאול כבר חפץ לנשלם מארץ ישראל, אך ברדפו אחרי דוד לא מצא עת לבצע את אשר יזם לעשות להם. דוד השלים עמהם ויתן להם לשבת בארץ כי היו שלמים עם בני ישראל, יצאו בצבאותיהם ויעזרום במלחמותיהם בפלשתים וביתר צוררי ישראל. במדה הזאת אשר מלכות ישראל עשתה חיל כן דל כח התושבים האלה שרידי העמים הקדמונים ולא יכלו גם לא חפצו להרע לישראל, אך שלמה הוציא דבר מלכות מלפניו, כי „כל העם הנותר מן האמורי, החתי, הפרזי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה; בניהם אשר נותרו בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם יהיו למס עובד כל הימים"! מספר האנשים הראוים לעבודה קשה כ„נושאי סבל וחֹצבי בהרים" עלה למאה וחמשים אלף איש ואותם עשה שלמה למס עובד ויותר משלשת אלפים מבני ישראל הפקיד לרדים בעם העושים במלאכה ואדֹנירם היה פקיד — נגיד ושר מסים על כל העם העושים במלאכה. העובדים במספר רב ועצום כזה עשו עבודתם הקשה

ביום ובלילה לפני אור הנרות „ויפסלו האבנים ויכינו העצים לבנות הבית", כפי אשר הורום חכמי הבניה „הגבלים" לחצוב אבנים. הי"ם מלך צר נתן לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים; מיערי „הלבנון, כרתו עצים להורידם אל צר או אל אחד החופים האחרים על יד ים התיכון בגבול צידון ויעשום לרפסודות ודוברות ויביאם אל „ים יפו" ושם נפצום ויסיעום ברוב עמל ויגיעה דרך הרים ובקעות מהלך עשר שעות ויותר מן יפו עד ירושלים.

אך בידי מי נעשתה העבודה הקשה הזאת: לכרות ארזים וברושים מהלבנון ולהמציאם למקום תעודתם? גם „בני העם הנותר מן עמי כנען" אשר עשה אותם שלמה למס עובד לא השפיקו די „אנשים למלאכה, כי היה עליהם להוציא אבני מחצב מההרים לפסלם ולסתתם ולהביאם ירושלימה ועל כן „העלה שלמה מס גם מכל ישראל", ויהי המס שלשים אלף איש", אשר עשרת אלפים מהם נשלחו לבנונה מדי חדש בחדשו חליפות ושני חדשים עשו בביתו וגם עליהם היה אדנירם הרודה ושר המסים. – שלמה לא יכול לדרוש מחירם, כי יתן לו לְבָרֵא את יערי הלבנון מארזיו וברושיו הרעננים ויתן לו חרשי עץ ואבן וחכמי הבניה בחנם, ויתן שלמה מחירם מדי שנה בשנה כל ימי הִבָּנוֹת בית ה' והמלך (עשרים שנה) מַכֹּלֶת לבית חירם ולממלכתו מיבול ארץ ישראל: חטים ושעורים, יין ושמן עשרים אלף כֹּרים במדת היבש ועשרים אלף בַּתִּים במדת הלח. וכל ההון העתק הזה המציא העם העובד אדמתו בזעת אפו; אך לא לבד בעצי ארזים וברושים כי אם גם בזהב „נִשָּׂא חירם מלך צֹר את שלמה לכל חפצו", לצפות את ההיכל וכל כליו אשר בירושלים, כי הזהב לא היה עוד נפרץ בארץ לפני רדת עבדי שלמה עם עבדי חירם באניות להביא הזהב מאפיר אשר בארץ הודו, ומחיר הזהב נתן שלמה לחירם עשרים עיר מנחלת השבט האשרי, אשר אמנם „לא ישרו בעיניו" ובכל זאת לא מאס בהן ויושב בם רבים מבני הנכר וַיִּקָּרֵא כל חבל הארץ ההיא בשם „גליל הגוים" או „ארץ הגליל" עד היום נֶהֱפַּךְ נחלת ישראל לזרים.

העבודה להסיע אבני הבנין ועצי ארזים וברושים מהרי הלבנון ויעריו ארכה שלש שנים ויחל הבנין, והמנצחים עליו היו חכמי חרשים טובי טעם מבני צֹר וצידון ועל כן נבנה הבית בטעם ותכנית חכמת הבניה אשר בצר וצידון. הבית נבנה כלו מאבני גזית וקירותיו מבית מצֻפים „בצלעות ארזים" „מקרקע הבית עד קירות הסִּפֻּן עם „מקלעות כרובים, תמורות ופטורי צצים", „הכל ארז אין אבן נראה מבית". אֹרֶךְ הבית היה ששים אמה, קומתו–עשרים ורחבו שלשים. „הדביר" או „קדש הקדשים" התנשא בקרקעיתו על פני ההיכל ויהי בנין רבוע אשר ארכו עשרים אמה ורחבו עשרים. בו עמדו שני כרובים מעצי שמן מצֻפים זהב, והכרובים עשר אמות קומתם ושתי כנפים להם, וכנפיהם פרושות אשה אל אחותה וחמש אמות רחב הכנף *). אין בדביר מלבד הכרובים רק ארון הברית עם שני לוחות העדות. בההיכל אשר לפני „קדש הקדשים" עמד מזבח מצֻפה זהב טהור – הוא

*) ע' בבא בתרא צ"ט ע"א. המתרגם.

„מזבח הקטרת" ומשני עבריו לימינו ולשמאלו עמדו חמש מנורות זהב לכל עבר עם שלחן הזהב ומערכת לחם הפנים עליו תמיד. במבוא ההיכל היה „האולם הגדול" לרחב הבית ובמבואו עמדו שני עמודי נחשת עם כֹתרת מֻצָּק נחשת עליהם מלמעלה ויקראו את שני העמודים האלה בשמות אשר לא נדע פתרונן עתה: יכין ובֹעז. לפני ההיכל נבנה חצר הכהנים או העזרה הגדולה עם „מזבח הנחשת" וברכת מים בשם „ים הנחשת", ויעשו את הים מוצק „וְעָגֹל ועל שפתו מלמעלה כמעשה „שפת כוס פרח שושן" מכל עבריו מסביב, בהכיור וכנו לרחצה להכהנים בבואם לעבוד „עבודה בהיכל ה׳ נעשו גלגלים וידות להוציא מהם מים ועשרה כיורות נחשת קטנים מעשה ידי אמן להפליא על מכונות וגלגלים עמדו בהעזרה. ויעש שלמה גם את הסירים, המחתות, היעים, המזרקות וכל כלי השרת בקדש מזהב ונחש מְמֹרָט ובבתי המלאכה ליציקת כלי מתכיות „במעבה האדמה אשר בככר הירדן בין סכות וצרתן" עשה אותם במספר עצום ורב „עד כי לא נחקר משקל הנחשת". העמודים והמכונות וים הנחשת היו נודעים „למעשה חכמי חרשים ומלאכת מחשבת „להפליא, עד כי חן וכבוד, הוד והדר היו שפוכים על פני הבית מבית ומחוץ. ובהִבָּנות המקדש שם שלמה אל לבו לכונן את סדר עבודת אלהים בהדרת קדש ויצא בעקבות שמואל הרואה ודוד אביו לתת יד ושם במקדש ה׳ מלבד הקרבנות גם להרנה והתפלה, לרומם את הנפש בשפך שיח והגיון לב, בשירי זמרה „ויעש מעצי אַלְמֻגים כנורות ונבלים לַשָּׁרים".

ככלות שלמה לבנות את המקדש חגג את חֲנֻכַּת הבית בהדרת קדש ורוב הוד ותפארת „בירח האיתנים" בתקופת השנה ועת הָאָסִף יבול האדמה והבציר הקהיל המלך שלמה את „זקני ישראל, ראשי המטות ונשיאי האבות ירושלים, ועמהם עלו המונים המונים מכל ערי ישראל אל ירושלים הבנויה לחזות בנעם ה׳ אשר הגביר חסדיו על עמו ולבקר בהיכלו. חג החֲנֻכּה החל „בהעלות ארון ברית ה׳ מעיר דוד היא ציון אל גבעת מֹרִיָּה מקום הדביר וההיכל הקדוש". הארון נִשָּׂא בכתף מהלוים עד שערי המקדש ובני אהרן הכהנים העמידו אותו בדביר הבית בקדש הקדשים. עם הארון היו גם הבדים עצי־שטים לשאת אותו בהם מימי לכת ישראל במדבר. ובשאת הכהנים את הארון אל הדביר על הבדים ראו כל העם בעיניהם את לוחות העדות הארון ובדיו, אשר בם כל חמדת ישראל וזכרון ימי חסד נעורי האֻמה אהבת כלולותיה לכתה אחרי ה׳ במדבר בארץ לא זרועה וירא העם וירונו שירי תהלה אשר נשאר לנו לפליטה עד היום לאמר:

שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד,
מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד? יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה.
שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד.
מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד? יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה.

ויהי בהבא הכהנים את ארון הברית אל דביר הבית אל קדש הקדשים תחת כנפי הכרובים והענן מלא את בית ה׳,

עד כי לא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן, וירא העם ויהי המראה הזה לנס ולאות נאמן כי בחר ה׳ בציון ואת המקדש וההיכל אִוָּה למושב לו, רוח ששון לבשה את כל בני העם וחדות ה׳ היה מעזם. „הלוים המשוררים לאסף, הימן וידותון עם בניהם ואחיהם מלֻבשים בוץ עמדו סביב למזבח במצלתים ובנבלים וכנורות ועם הכהנים המחצרים בחצצרות השמיעו המשוררים קול אחד בהלל ותודה לאמר:

„הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ!"

אז אמר שלמה הדברים המעטים והנמרצים לאמר:

„יְיָ אָמַר לִשְׁכּוֹן בָּעֲרָפֶל: בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים!"

מן הרגע ההוא והמעמד הנשגב הזה נתעלה ונתקדש הר המֹרִיָּה כמקום ההופעה האלהית לראשונה כסיני בקדש, כי גם על הר מריה נגלה עתה כבוד אלהים אל עם סגלתו מתוך הענן והערפל! ומני אז ועד היום יביטו בציון כל בני ישראל קרית מועדם ובהר המֹרִיָּה ראה העם את ההר חמד אלהים לשבתו, ושמה יִגָּלֶה וְיֵרָאֶה הדר כבוד האל הגדול אשר כבודו מלא עולם ובית המקדש למקום ממנו תצא אורה ותורה לכל בני ישראל במושבותם. בהמעמד ההוא נמצא נביא ה׳ אשר היה דברו אל המלך שלמה לאמר:

„אִם תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אָבִיךָ בְּתָם לֵבָב וּבְיֹשֶׁר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ, חֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמֹר וַהֲקִמֹתִי אֶת כִּסֵּא מַמְלַכְתְּךָ עַל יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל דָּוִד אָבִיךָ".

מראה המקדש הבנוי לתלפיות בכל הדר תפארתו, עוטה אור יקרות בוהר זהב פרוים וכתם פז, אשר בטעם בנינו מבלי כל תמונה וסמל אלהים היה כלו אמר כבוד לאלהי הכבוד, [עשה רשם אדיר וחזק על כל בעל נפש מתבוננת ומרגשת הוד ונעימת יה. — „בית אלהים" — הרכבת שני שמות אשר על פי טעמם ותוכנם הם שני הפכים, וכאשר הכירו וידעו זאת בני עמנו ברבות הימים — „בית אלהים" נתן ענין להרגשה הרוכבת על כרוב הדמיון ואך במראה עינים תמצא את הלך נפשה ודעתה את אלהים בארץ. המקדש היה לגאון ישראל, תפארת עזו, מחמד עינו ומחמל נפשו. בהבנות המקדש החלה פעולת הכהונה על פי מערכותיה וסדריה ביתר שאת מכל הימים אשר עבודת האלהים היתה מתהלכת באהל ומשכן. „כמשפט דוד אביו העמיד שלמה את מחלקות הכהנים על עבודתם והלוים על משמרותם: כמשרתי הכהנים; משוררים ושוערים". הכהן הגדול ופקיד-נגיד על כל הכהנים היה עזריה בן צדוק הכהן אשר מת בראשית ימי מלוכת שלמה *); על ידו עמדו כל הכהנים משרתי הקדש לשרת את בני אהרן בעבודתם,

*) החכם המחבר נשען על המקרא במלכים ד׳ ב׳: „ואלה השרים אשר לו, עזריהו בן צדוק הכהן", אך מדברי הכתובים בדברי הימים (ה׳ ל״ד, ל״ז) נראה מפורש שעזריהו השני „אשר כהן בבית ד״י.

לפתוח ולנעול שערי ההיכל והעזרה ולנצח על עבודת ה׳ בשירי זמרה בפה וכלי שיר.

רק אחרי הבנות המקדש היתה ירושלים לעיר הראשה בארץ ישראל. מדי שנה בשנה בחג האסיף עלה העם בהמון חוגג מכל ערי ישראל להראות פני ה׳ השוכן בציון ותהי ירושלים לעיר תשואות מלאה; וכאשר היתה לרבתי עם "כן נהיתה גם לשרתי במדינות מסביב, אליה נאספו המון עמים לסחר בקרבה וחיל גוים באו לה ותהי מקום האסף לכל כנעני ארץ אשר הביאו אליה סחורותיהם ומערביהם. ירושלים הצעירה בערי ישראל עשתה חיל ותעל על כל אחיותיה הבכירות ובהיותה עיר הבירה ומקום השלטון והממשלה עם החסן המדיני של הממלכה כלה בצר שלמה את חומותיה וגם „הר הבית והמקדש נכנסו בגבולות המבצר אשר מסביב" לירושלים. בנין בית המלך נמשך שלש עשרה שנה, אך לא בית אחד היה הארמון הזה, כי אם בתי-חמד והיכלי תפארה רבים וגדולים וחלק העיר כפרור בפני עצמו אשר נקרא בשם „המלוא". במבוא המלוא עמד „בית יער" "הלבנון" אשר נקרא כן על שם ארבעת „טורי-עמודי ארזים" אשר הבית היה נשען עליהם עם ספנו מעצי ארזים. „בבית יער הלבנון" עמד משמר הצבא אשר על יד המלך "עם הרצים השומרים לראשו שלש מאות איש עם מגיני זהב וצנים ורמחי זהב בידיהם אשר היו בני לויתו של המלך בעלותו בית ה׳. אחריו היה „אולם המשפט" ספון בארז „מהקרקע עד הקרקע" אשר בו עמד כסא המלוכה—כסא שן מצפה זהב נפלא במלאכתו ומעשהו. „באולם המשפט" ישב שלמה על כסא מלכותו ויעש משפט וצדקה בעמו, כי עשות משפט חשב להחובה הקדושה על כל מלך ועוצר בעם „ומלך רב במשפט יעמיד ארץ" „והוכן בצדק כסאו", פה קדם בכבוד והדר את פני צירי הממלכות אשר הביאו אליו מנחה או באו כמלאכי השלום מאת המלכים אשר חפצו קרבתו וידרשו לכרות עמו ברית שלום ואהבה. מלבד זה בנה המלך בית למשכנו, לעבדיו ובית הנשים לשרות ופילגשים ובית יעשה לבת פרעה גברת בית הנשים כתכנית אולם המשפט. גם התעלה המובילה מים חיים אל העיר מעין עיטם הרחוק כמהלך שתי שעות מירושלים עשה כנראה המלך שלמה. ומלבד בית המלך נבנו ארמנות תפארה בירושלים מהשרים רבי המדינה והמלוכה, בני משפחת המלך והשרים רואי פני המלך. העשר פרץ בישראל ויתן יד לרגעי ארץ למלא שפקם ואהבת חיים לראות טוב בהוד ותפארת; ירושלים היתה לסחר גוים והכנענים והצורים עשו בה מסחר בחלוף מטבעות „ואנשי התרים והרכלים" יסדו חברת המסחר „ומקוה הסוחרים"; הברית הכרותה בין חירם ושלמה היה להם למעוז ולמחסה עד כי לא שנו את ארחות חייהם בשבתם בירושלים ויקימו להם גם במות לעבודת אלהיהם ואיש לא כהה בם.

אשר בנה שלמה" היה דור ששי לצדוק ואם נאמר גם כן דבר שמתקבל יותר על הדעת שהכהן הגדול בימי שלמה היה עזריהו הראשון, מוכיחים הדברים שהית נכד צדוק ובן אחימעץ הנודע מימי דוד ולא בנו וע׳ פי׳ הרדק ודעתו בזה. המתרגם.

שלשה מוצאות לכסף ועשר הממלכה המציא המלך שלכה ובהם עשה חיל להשפיע שפע ברכת העשר על הארץ: ממלכת ישראל פרסה מצודת ממשלתה על כל הגוים סביביה ועל כן בא חיל גוים לישראל והמלכים אשר הכניע דוד היו מביאים איש מנחתו בכלי זהב וכסף ושמלות ונשק ובשמים וסוסים ופרדים מדי שנה בשנה. נכבד מזה היה המסחר אשר עלה כפרחת לרגלי הברית עם מצרים. הארץ הזאת הוציאה סוסים לרכבה ולמשא ואליה דרשו לסוסים ומרכבות כל העמים שוכני ארצות ההרים אשר לא נמצאו להם סוסים במקום משכנם. במצרים נמצאו בתי המלאכה לבנין „רכב ברזל" אות העז והגבורה בימים ההם. על פי ברית ישראל ומצרים היו רק בני ישראל המוציאים סוסים ממצרים והארמים והחתים וכל בני עבר הנהר פרת, אשר עד העת ההיא שמו עיניהם למצרים לסוסים ופרשים, לקחו היום את מקנת ידם מבני ישראל ויגדל ענף המסחר הזה ויפרץ מאד בארץ, ויבן שלמה את „ערי הרכב והפרשים" ויהיו לו שנים עשר אלף סוסים ואלף וארבע מאות רכב עם אורות סוסים במספר עצום מאד, כל אלה עשה לו המלך למען כבוד ביתו וממלכתו מלבד הסוסים והרכב למסחר אשר היה לענף גדול בענפי כלכלת העם והמדינה. יתר רב משני המקורים האלה נמצא מוצא לכסף וזהב ממסחריהם אל ארץ הודו. הצורים והצידונים שאפו מאד אל ארץ-חמדה, ארץ הפלאות הודו הברוכה כגן אלהים, אך הטבע שם מכשולים רבים על דרך מסעם, כל עוד אשר לא יכלו לעבור דרך ארץ אדום לבא אל הים-האדום*) מפני השבטים הפראים המפלסים חמס ידיהם בארץ ציה זאת. בברית שלמה עם חירם נפתחה להם הדרך הישרה והקצרה הזאת אל הודו המברכה. בני ישראל ישרו בערבות אדום מסלה לארחות המסחר מן באר שבע בקצה נגב יהודה עד עציון גבר אשר את אילת על שפת ים סוף בארץ אדום על יד החוף הצפוני אשר לים האדום. אז נסעו בטח ארחות תימן מירושלים עד הים עד חוף אילת ואנשי חירם יורדי הים ועושי מלאכה במים רבים ירדו אניות עם עבדי שלמה ובני ישראל משבטי אשר וזבלון היושבים לחוף ימים על גבול צידון, ויודעי דרך במים עזים ירדו באניות לבא ארצה הודו דרך הים עד אשר הנהר הגדול הוא נהר אינדוס.

מעיר החוף „אילת" הפליגו אניות-שיט אשר לישראל וצר בים-ערב או ים האדום ויסעו הלוך ונסועה נגבה אל ים אוקינוס ההודי עד באכה אשדות הנהר הגדול אינדוס לארץ אופיר מלפנים והיום „סינד" (sind) ותשובנה האניות אחרי שלש שנים לצאתן מלאות כל טוב ארץ הודו, ובני ישראל, אשר מיום שבתם על אדמת כנען לא ידעו כל ענין ומעשה מבלעדי עבודת האדמה בארצם הנבחרת, המה ראו כן תמהו, כי יֵהָפֵךְ עליהם המון ים וחיל גוים יבוא לירושלים על שפעת גמלים נושאים על דבשותיהם „ארבע מאות ועשרים ככר זהב כסף לאין מספר, שֵׁן ועצי הָבְנִים, קֹפִים וְתֻכִּיִּים עם אבן יקרה, אלְמֻגים ובשמים". המסעות האלה נעשו פעמים ושלש ובכל פעם הביאו אניות

*) הוא הנודע בשם ים סוף או לשון ים ערב.

בעלי הברית עשר רב והון עתק ואוצר כל כלי חמדה לארץ ישראל. העיר „אילת" עלתה כפרחת ותהי הגדולה והנכבדה מכל הערים היושבות על מבואות ים־ערב והעברים ישבו בה ויהיו גבולות ארץ ישראל מים־סוף עד הים הגדול – הוא ים התיכון ומנהר פרת עַד אפסי ארץ ערב ופלשתים באכה מצרים. למען הוציא סוסים ומרכבות ממצרים למלכי ארם ועבר הנהר והובלת הסחורות מחוף אילת דרך ארץ אדום עד ירושלים היו דרושים דרכים מתוקנים למסע מרכבות ועגלות, להגן בעד עוברי ארח לבל יהיו למשסה מהשודדים הנודדים החיים על חרבם הנוסעים בעדרים במדבר אדום. ועל כן פנו עבדי שלמה דרך במדבר ויישרו בערבה מסלה למסע ארחות צור וצידון בעלי בריתם; העבודה הזאת לא נעשתה באפס יד, כי הארץ הזאת היא ארץ הרים גבנונים ורכסים מוצקים, נקיקי סלעים ועמקי תהומות, אז בנה שלמה את תַדְמור במדבר, היא פלמירה (Palmyra) אשר נודעה בתקפה וגבורתה, עיר הומיה ומלאה תשואות החיים עוד בימי הרומיים.

הנה כן שכלל המלך שלמה את מלכות ישראל ויעש בה סדרים ישרים ומשטרים נכונים לתמכה ולסעדה ברוח משפט ודעת הליכות עולם וכלכלת המדינה. כל הגדולות האלה עשה שלמה הוא לבדו, על פי רוח מבינתו, כי יועץ־פלא גדל־דעה כאחיתפל יועץ דוד אביו לא עמד על ידו ורק חכמתו עמדה לו למצוא ממונים ופקידים, שרים ועבדים נאמני רוח ורבי פעלים לעשות את מצותיו ופקודותיו ולהוציא לאור כל מחשבותיו ביתרון הכשר דעת, הממונים והפקידים היו דרושים לשלמה עתה ביתר שאת, כאשר גבולות הארץ רחבו ונסבו, המסחר וחרשת המעשה ועם זה הדין והדברים בין איש ובין רעהו רבו למעלה ראש, וברבות ארץ רבו שריה ופקידיה וגם לכבוד בית המלך וארמונו, נדרש שר – הבית הנקרא בשמו אחישור להיות המוציא והמביא כל תהלוכות היושבים בשער המלך ולקדם בכבוד פני מלכי ארץ ומלאכי השלום מהממלכות הרבים בעלי ברית שלמה אשר באו לראות פניו, ואדנירם היה שר מסים „ורודה בהעם העושים במלאכה" בבנין המקדש, בית המלך ערי המסכנות, הדרכים והמבצרים עם עוזריהו שר פקיד־נגיד על הנציבים אשר הָפקדו לכלכל בית המלך.

מלכות ישראל הגיעה אל מרום קץ ההצלחה, בסדריה ומשטריה, בהונה ואונה היתה לממלכה אדירה ונאורה ותמצא און לה להתחרות בהממלכות האדירות בתבל ארצה בימים ההם: בבל ואשור מצרים וצור. לשלמה יצא שם בכל הארצות כמלך עמים בצדק ולְאֻמים במישרים ויגישו אליו מלכי ארץ ועמים רבים את דברי ריבותם, וייחלו לעצתו ובדבר פיו הוכיח לעמים רבים. ברכת השלום היתה חופפת על כל הארץ „וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה". כאשר פרץ המסחר בארץ וברית שלום ואהבה היתה בין שלמה וכל הממלכות מסביב באו רבים מבני הנכר אל ירושלים לגור בה ולסחור אל ארץ ישראל. בני עמון ומואב אדום ומצרים ישבו בירושלים בתוך בני ישראל. רבים מהם באו לשמע ה' אלהי ישראל ועבודת האל האחד בשמים ובארץ, עבודת אלהים חיים ומלך עולם, אלהי הרוחות אשר אין לו כל סמל ותמונה משכה בחבלי קסם את כל אנשי־לב מבני הנכר

ויבאו לחסות תחת כנפי ה׳ אלהי ישראל״ כי שם ה׳ וישראל עמו יצא אז בכל הארצות „ומקצוי ארץ ואיים רחוקים היה מֻקטר מֻגש לשם אלהי הצבאות. בני ישראל ירדו הים באניות אל ארצות רחוקות, סחרו אל איים וימים רחוקים ויספרו בגוים כבוד אלהיהם ויודיעו בעמים עלילותיו ונפלאותיו בעמים. ויהי היום ויושבי ירושלים ראו כן תמהו למראה אֹרחָה גדולה וכבודה באה בשערי עירם. המלכה החכמה מלכת שבא, שרתי ארץ־הבשם מקום שם יפרחו קדה וקנמון, ארץ שבא אשר בקצות תימן חצי האי־ערב היושבת על מבואות הים האדום באה ירושלימה בחיל כבד מאד, עם גמלים נושאים בשמים, זהב ואבן יקרה, ותבא לשמע שם ה׳ אלהי ישראל וחכמת שלמה וַתְּבַקֵּשׁ „לנסותו בחידות״, ותרא תפארת הבנינים אשר בנה, סדרי הממשלה, מושב עבדיו „ומעמד משרתיו״ וסדר העליה לבית ה׳ ותשתומם ותתפלא ולא היה בה עוד רוח, ותברך את ה׳ השוכן בציון ותביע תהלות המלך החכם, ותתן לו מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה עם בשמים הרבה מאד, אשר לא בא כבשם ההוא עוד בארץ ותשב לארצה.

ממשלת שלמה שָׁוְתָה הוד והדר על ישראל פנימה, אך המלך הזה אשר הרבה כבוד עמו ויעלהו למעלה למשכיל, לא היה שליט ברוחו לכלוא את רוח משחית אשר בא אל הארץ לרגלי השנוים אשר עשה. בעצם ימי האור והאֹשר עלתה עב קטנה על שמי ישראל הטהורים ותהי לעב הענן אשר הקדיר את שמש הצלחתו ויחשיך עליו היום בצהרים. בעצם ימי הגדולה והתפארת נראה פרץ נבעה נופל כחומת הלאֹם הישראלי, תעודת הבית אשר בנה שלמה לשם אלהי ישראל היתה לחזק את האחדות, לשום קץ לפלגות בישראל ופזורו וְהִפָּרדו לשבטים רבים. אך החפץ כי ישכון ישראל בדד לשבטיו עוד קנן בלב רבים, ולמרות כל תקף מעשי שלמה וקדם מפעליו לשום קץ אל התחלקות העם לשבטיו, למרות אדיר כל חפצו כי יהיה ישראל גוי אחד אדיר וחזק בארץ אבותיו ולא יִפָּלֵג עוד לשבטים ומשפחות, נשארה תקותו זאת מעל, רק שבט בנימין לבדו התלכד ולא התפרד עוד מעל שבט יהודה, כי ירושלים והמקדש היו בגבול בנימין ורבים מחורי השבט הזה וגדוליו ישבו בעיר הבירה ויהיו מבאי בית המלך; לעמת זה חלק לב בית ישראל מעל בית יהודה, השבטים אשר בצפון הארץ ויותר מכלם בני אפרים, אנשי ריב ומדון ושואפי ממשלה ושררה מאז ומעולם, נטו מאחרי אחיהם שבדרום ויהי בית ישראל עֹיֵן את בית יהודה כל ימי מלכות שלמה, למרות שפעת העשר ורוב הטובה אשר השפיע שלמה גם על שבטי הצפון.

הנרגנים האלה לא שמו לבם אל כל הגדולות אשר עשה המלך החכם ורק היו כמתאוננים על הכבידו את עֻלו עליהם במניות המלך ובהמסים והמכסים אשר העלה מיבול האדמה ותוצאות העֲבודה והמלאכה. על פי שלמה נתחלקה כל הארץ חלוקה חדשה לשנים עשר חלק, מאין פנות אל חלוקת השבטים והתחברות המשפחה והקשר ביניהם. החלוקה הזאת היתה על פי רוח המושל ומשטרי המדינה ויפקד נציבים בארץ להרים תרומת המסים מכל תוצאות הארץ לכלכל את בית המלך כל חבל ארץ חדש אחד בשנה. הנציבים היו רואי פני המלך ויושבים ראשונה במלכותו ומהם שנים גם

חתניו לוקחי בנותיו. בהמעשה הזה דמה שלמה לעשות קץ פעם אחת לפרוד העם לשבטיו, אך כאשר קרע נחלת שבט אחד לחלקים שונים, הפריד בין הדבקים בברית אחוה ומשפחה וירחק קרובים ויקרב רחוקים בזרוע ודבר מלך שלטון; לרגלי הדבר הזה והמסים אשר העלה מן העם להספיק צרכי ביתו, התהלכה רוח תלונה חרישית בין בני בית ישראל, רוח מרד ומעל אשר חכתה רק ליום עברות להתחולל כרוח סערה מפרק אֶבְרֵי האומה ומשבר משגב אחדותה וחֹסן ישועתה. בכל חכמת שלמה טחו עיניו מראות, כי במעשיו אלה יעורר תלונת העם וחותר חתירה תחת הממלכה. בין שרי הנציבים אשר למלך שלמה נמצא איש אחד מבני אפרים, איש חיל רב פעלים, כביר כח לב ושואף לכבוד ושררה ושמו ירבעם בן נבט מהצרדה, בן אשה אלמנה בקרבת הירדן, הנער היתום היה לאיש מבלי אשר שם אב ומורה עינו על עול הימים לבצור את רוחו ולשום מעצור למאוייו. המשרה אשר שם שלמה עליו היתה – כלכלת הבנינים הגדולים בירושלים, בנין המִלוא „וירא שלמה את הנער כי עושה מלאכה הוא ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף", להיות שר המסים בכל חבל הארץ נחלת מנשה ואפרים. במשרתו זאת הגיעו לאזניו התלונות אשר בני העם מלינים על שלמה, ראה את העול הקשה הרובץ על העם וישמע דברי הנרגנים מבני שבטו אפרים אנשי ריב ומדון וימצא את המצב הזה נכון לחפצו ויחכה לעת מצוא והעת ההיא לא אחרה לבוא. שלמה הסכיל לעשות בתתו לבני הנכר לבנות במות לאליליהם במסבי ירושלים. לא נודע אם נשיו הטו את לבבו לעת זקנתו, או כי הצורים והצידונים ויתר בני העמים יושבי ירושלים השיגו החֵרות לעבוד אלהיהם באין מפריע, אך על הר הזיתים נבנו במות לעשתרות אלהי צידונים ולמִלְכּוֹם וכמוש אלהי העמונים והמואבים. האמונה באל אחד עוד לא התחזקה בלבות בני העם ושלומי אמוני ישראל פחדו בצדק לבל ילמד העם אל דרך בני הנכר ויתור אחרי לבבו ואחרי עיניו; גם נמצא איש הרוח ונביא לה' אשר הוכיח את שלמה על פניו ויעד בו, כי בגלל „נטותו מעם ה' אלהי ישראל הנראה אליו פעמים יקרע ה' ממנו את „מלכות ישראל". שלמה לא שם לבו אל דברי הנביא ותוכחתו בימים ההם והנביא המקנא קנאת ה' צבאות ודעת אלהים הצרופה מצא את ירבעם יוצא מירושלים והוא כבר היה נודע לשואף כבוד והוגה מחשבות מרד ומעל בבית דוד ויגש אליו ויתפוש בשלמתו החדשה אשר היה מתכסה בה ויקרעה לשנים עשר קרעים ויאמר לו בדבר ה': „קח לך עשרה קרעים לאות כי קרע אקרע את הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים". דברי הנביא באו כשמן בעצמות ירבעם, כי אם הנביא דבר בשם ה' להקימו למלך על ישראל מה אות כי יעשה ויצליח, וימהר אל בני שבטו בני אפרים „וירם יד במלך" ויפיח אש המרד בין השבטים אשר בצפון הארץ והשמועה באה עד שלמה וישלח רצים אחריו להמיתו, אך הוא נס וימלט מצרימה.

בהארץ הזאת הגיע אז למלוכה משפחות-מושלים חדשה (עשרים ושתים במספר). המלך הראשון מבני המשפחה הזאת פִּתַח מוסרות הברית, שהיתה כרותה בין מצרים וישראל באשר נשא שלמה את בת פרעה – פְּסוּסֶנִים האחרון לבית מלכותו. שישק חשב רעה על ישראל כי קנא בלבו בכבוד הממלכה הזאת וכחה וגבורתה ועל כן האיר פניו

אל המורד אשר נס לארצו ויהי בידו לכלי זעם להביא מלחמת שערים בארץ ישראל „ולהקים אותו לשטן אל שלמה״. עוד אחד מאויבי מלכות ישראל ומבקשי רעתה, „הדד האדומי מזרע המלוכה באדום מצא מחסה ומשגב עז בשישק מלך מצרים אחרי הכנע דוד את אדום ויעשה אותה למס עובד, הוא היה נער קטן בהמלטו מחרב נוקמת אשר העביר יואב בארץ בני אדום כאשר פשעו בישראל וישב בארץ מדין ובמות דוד ויואב ידע והבין כי במות שני הגבורים האלה פַּסָּה גם רוח הגבורה והעז למלחמה, וינס מצרימה וַיְקֻבַּל באהבה יתרה מאת שישק, אשר קרבהו כמו נגיד ואת אחות אשתו נתן לו לאשה; אך נפש הדד נכספה לשוב אל ארצו ואל מולדתו להשיב אותה אליו ולעשות בה מלוכה ולא נח ולא שקט עד הקימו את מזמות לבו, כי ידע אשר מלחמת פְּרָצִים (Gueriallskrieg) בארץ מלאה הרים ונקיקי סלעים כאדום תוכל לשום שמות בארחות ישראל וצור הנושאות מערביהן ועזבוניהן ממפרצת־ים „אֵילוֹת״ עד גבול ישראל וידי אנשי שר הצבא אשר לשלמה לא השיגו את גדודי „האדומים, כי מצדות סלעים היתה משגבם ומעל שפיים וגבעות ארבו על עוברי ארח לבז בז ולשלול שלל.

ובעוד אשר התקשרו העבים מפאת נגב והנה עננה הרה סער מתחולל נראתה גם מירכתי צפון, אחד מעבדי הדדעזר מלך צובה, אשר הכניע דוד ויעשהו למס עובד, רזון בן אלידע ברח בימי המלחמה ויאסף גדודי הפליטים והנסים משדה המלחמה ויהי להם לראש ויפשטו בכל הארץ אשר בין נהר פרת ושְׁלֻחות הררי הלבנון. רצין הצליח במלחמותיו ומספר האנשים אשר ברגליו הלך ורב עד כי הלכו דמשקה וישבו בה ויעש מלוכה בדמשק, ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה, ויעש רעה רבה להשבטים אשר בקרבתו „ויקץ בישראל״ וימלוך על ארם אשר היתה שנות מאות אחרי כן לרועץ לעם ישראל ולאבן מכשול על כל דרכיו. כה חָברו יחד מְסִבות רבות ורעות להעיב שמי הצלחת האמה הישראלית ולהחשיך עליה השמש בצאתה. לאויבי ישראל מחוץ נוסף הפרץ בביתו ובחומתו, מאת ה׳ היתה זאת לבל יהיה ישראל ממלכה אדירה אשר על חרבה תחיה ותקף ועז ממשלה כבירת כח ורבת אונים לא נתנו לו למנה. אך עיני שלמה לא ראו את המוצאות את עמו כי עוד לפני הרעה נאסף אל עמיו וישכב עם אבותיו (בערך 1407 לפני חֻרבן הבה״ש) ויקבר בעיר דוד אביו בכבוד גדול. המסרת תאמר, כי כדוד אביו טמן גם הוא אוצרות כסף וזהב ואבן יקרה במערה אשר בקברות המלכים. אף כי נשים רבות היו לשלמה, בכל זאת לא נראה כי השאיר אחריו בנים רבים. יורש הכסא היה בנו רחבעם ולו היה נכון לראות בעיניו את הפרץ הנופל בחומת האמה. ההגדה הרכיבה את שלמה אלוף לראשי מלאכי מרום, ורוחות השמים עם שעירי שחת והאמים והרפאים אשר בשאול מתחת, וכל איתני ארץ ושמים שמה אותם לו לעבדים. בדבר פיו נקבצו באו כל שעיר למינו ופקודתו שמרה רוח כל בני שחץ, ברצונו עלו מעמקי שאול וברצונו שבו אל מחלות עפר ונקרות הצורים ולעמת שבאו כן הלכו, עד כי קסם היה על טבעתו אשר נשא על ידו בשמו לשבור חקה על שדי שחת ושערי שאול ואבדון. גם ממלכת ישראל אשר בגדלה ותפארתה, בהודה והדרה, דמתה לאחד מילדי הרוח אשר במרום ימריאו וכמחזה קסם יפזזו ויכרכרו בשלל צבעיו והדר תפארתם. במותו סר הקסם מעל די״י.

הממלכה , וטבעתו וחותמו – כח־לבבו – חכמת אלהים אשר בקרבו לא הנחיל לבניו אחריו .

פרק חמישי

חלוקת הארץ לשתי ממלכות.

(מן 1047 — עד 959 לפני חרבן בית שני)

אחרי מות ש ל מ ה נָסַבָּה המלוכה על פי חק ירושת הכסא לבנו ר ח ב ע ם. בפעם הראשונה מיום מלך מלך בישראל מצא יורש העצר את כסא המלוכה נכון לפניו לשבת עליו בשלום ושלוה, בהשקט ובטחה מריב מפלגות ומדנים בין אחים . בדבר הזה שפרה נחלת רחבעם מאביו ואבי אביו ובידו היה טובו לאחוז במושכות הממשלה על ארץ רבה וממלכה כבירה ורבת-אונים, תקוה נעימה מעוז ממשלתו ותקף תפארת מלכותו החדשה היתה משחקת להמושל הצעיר הזה . אך על ר ח ב ע ם לא נחה רוח א ב י ו ו א ב י א ב י ו רבי הפעלים וכבירי כח לב , ולא הוחן מאת הטבע בהכשר דעת ולב מתנה להיות עוצר בעם . כבן מלך אמון עלי תולע , אשר ראה אור עולם בהיכל מלך ומטל ילדותו נועד להיות נושא הנזר והמשרה עד לא נמצאה בו אף אחת ממעלות הרוח, אשר תעטרהו רצון ותמשוך לב העם לאהבהו נדבה. דעתו היתה קצרה מראות את הנולד, ויהי לובש גאות ונעדר הכשרון לעשות דבר כפי אשר תורהו רוח בינתו. לבו לא הלך אחרי גדולות ונצורות , לא שאף לכבוד גבורים על שדה הקרב כאבי אביו אף לא חפץ להרים קרן הממלכה בכבוד החכמה ועשר־העם כאביו . בחלומו ראה את המלוכה כמראה פני העז והמשרה, אשר תשקהו מנחל עדניה ותשביעהו מנעמי החיים . אך חלומו הנעים גז חיש קל וידד ואיננו, ובהקיצו משנתו המתוקה ראה איש צר ואויב מתקומם לו וחורש עליו רעה לגזול ממנו מנוחתו , הוד מלכותו ותפארת גדולתו . הוא האיש אשר היה נכון לפרוץ פרץ בחומת בית ישראל ולהכותו מכות נאמנות לא יוכל להרפא עוד .

י ר ב ע ם ה א פ ר ת י , הרים נס המרד עוד בימי שלמה , אך כאשר לא הצליח חפצו בידו נס וימלט מצרימה , בבא השמועה ממות שלמה שב לארצו לנסות כחו עוד במחשבות מרד ומעל אשר הורה והוגה מכבר למיום שמעו דברי הנביא אחיה השלוני . קרוב לשמוע , כי אוהבו ומגנו פרעה־שישק תמך ידיו בסתר ויתן לו יד לשוב לארצו . כמעט שב ה א פ ר ת י ע ז ה נ פ ש אל ארצו ועירו שכמה העיר הראשה באפרים ורוח מרד חרישית עברה בכל ארץ אפרים, בני השבט הזה אשר משוש דרכם היה בכל עת לעורר מחשבות מרד ומהומה בין אחיהם , וירבעם ידע בערמתו לְהָסֵב פני הדברים כי יקראו עצרה בשכם, העיר השניה לירושלים בכל הממלכה המלאה פרק ומרד מאז . בקהל־עם אשר בשכם היה י ר ב ע ם ראש המדברים וישם החליטו לבצור רוח המלך הצעיר ולהשפיל גאותו, לשום קץ לממשלת מושל־לבדו בקרב הארץ הרודה בעם כרוח חפצו , אך אחרי אשר יתעשת לְקַיֵּם ולאשר את

משפטי העם וחרותו ישאר דבר המלוכה על מכונו. בקהל־עם זה החליטו, כי לא י ל ך העם אחרי רחבעם להמליכו, רק כי יקָרֵא לבוא שכמה לקחת את עטרת המלוכה מידי העם. רחבעם הלך שכמה בלי חמדה, אך קִוָּה כי לא יעוז העם להרים יד במלכם היושב לבטח בקרבם. הרגע ההוא היה הנכבד בדברי ימי מלכות ישראל ורב העלילה והתוצאות בכל קורות העם והמוצאות אותו בשנות דורות רבים אחרי כן.

רחבעם הלך שכמה בלוית שריו ויועציו „הזקנים אשר היו עומדים את פני שלמה אביו בהיותו חי והילדים אשר גדלו אתו", ולמען תמצא ידו לבני המרי אשר יעיזו להרים יד בארונם, לקח עמו גם את שר המסים ארונירם, אשר ברוחו הקשה ידע לרדות בהעם העושים במלאכה כזעם אפו וגם במקל ורצועה. בבא רחבעם שכמה באו זקני השבטים להגיש לפניו את עצומותיהם ואת ירבעם בחרו לראש המדברים להם ויהיו דבריהם אליו קשה לאמר:

„אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת עֻלֵּנוּ וְאַתָּה עַתָּה הָקֵל מֵעֲבֹדַת אָבִיךָ
הַקָּשָׁה וּמֵעֻלּוֹ הַכָּבֵד אֲשֶׁר נָתַן עָלֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ".

רחבעם נבהל והשתומם לשמע דברים נמרצים כאלה מפֹּרש יוצאים מפי בני העם עבדי אביו ואבי אביו ובחמה כבושה ענה לאמר: „לכו עוד שלשה ימים ושובו אלי". באשר לא ידע בנפשו איך ישיב דבר את בני העם הנועזים לשום לפניו אָפנים ותנאים אשר על פיהם יקום דבר מלכותו בישראל, נועץ את שריו רואי פניו הזקנים והילדים. עצת הראשונים היתה לְהִדָּרֵשׁ למשאלות העם, למשוך לבבם בחבלי חסד ואהבה ואז יהיו לו עבדים נאמנים כל הימים, אך עצת הילדים היתה למלוך על העם ביד חזקה וזרוע נטויה. והמלך חסר הדעה עזב עצת הזקנים וידבר אל העם קשה כעצת הילדים לאמר:

„קָטָנִּי עָבָה מִמָּתְנֵי אָבִי. וְעַתָּה אָבִי הֶעְמִיס עֲלֵיכֶם עֹל כָּבֵד וַאֲנִי אֹסִיף
עַל עֻלְּכֶם; אָבִי יִסַּר אֶתְכֶם בַּשּׁוֹטִים וַאֲנִי אֲיַסֵּר אֶתְכֶם בָּעַקְרַבִּים".

למענה כזה חכה ירבעם, והאפרתי אשר מרד ומעל היו כל מזמתו הסב פניו אל כל קהל ישראל ויקרא בקול לאמר:

„מַה לָּנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה בְּבֶן יִשַׁי;
לְאֹהָלֶיךָ יִשְׂרָאֵל! עַתָּה רְאֵה בֵיתְךָ דָּוִד..."

ירבעם הרים נס המרד ואל דגלו התאספו בעלי שכם וכל בני אפרים העוינים את בית דוד ויהודה מאז ומקדם, עתה התעוררה השנאה אשר כמאה שנה היתה כבושה מלהשמע, קנאת בני אפרים ביהודה בכל ימי מלכות דוד ושלמה, על כבודם אשר—לפי מחשבתם—גלה מהם ונתן ליהודה כאשר חרב משכן ד"י.

שִׁלֹה ובית מקדש כמו רמים נבנה בירושלים ועיר דוד. בני אפרים התברכו בלבם כי תמצא ידם לְסַגֵר לארץ כסא דוד והם יהיו לכל לראש כבימי שפוט השופטים.

עֲצֶרֶת בוגדים מבעלי שכם וירבעם בראשם התפרצו אל מעון רחבעם והמלך שלח את אדנירם שר המסים „הרודה בעם" לעמוד בפני חבר בוגדים ולעשות בהם שפטים כבעבדים המתפרצים מפני אדנירם, אך כל ישראל רגמו את אדנירם באבן וימת ורחבעם ראה כי רעה נגד פניו „ויתאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלים ויפשעו ישראל בבית דוד". פרץ גדול נפל בחומת בית יהודה וישראל ואיש הרוח לעמוד בפרץ ולרפא שבר עמו אין.

בכל אשר הרעישו המעשים בשכם את לב רחבעם, אך טרם עשותו דבר להשיב אליו את המלוכה ולהשיב נקם ושלם להמורדים היה עליו לדעת את לב בני העם אשר נשארו נאמנים בבריתו. לבו הגה אימה לבל יצאו גם בני השבטים אשר במִסבּי עיר המלוכה בעקבות אחיהם בעלי שכם ואז יבא הקץ על מלוכת בית דוד. אך עוד מעט וירא כי הפחד הזה לא היה פחד: בני יהודה דבקו במלכם ויזכרו לרחבעם את חסדי דוד הנאמנים. עם יהודה נשארו נאמנים לבית דוד לא לבד בני השבט שמעון אשר יהודה היה למגן בעדו ובקרבו ישב, כי אם גם בני בנימין אשר בימי מלכות שלמה התלכד ולא התפרד עוד מעל יהודה ואיבתם לבית דוד עברה ואיננה. בירושלים ישבו חורי הארץ מבני בנימין. שלשת השבטים האלה עם הלוים והכהנים בני אהרן שמרו הברית והחסד לרחבעם. אז חשב המלך הצעיר מחשבת נקם ושלם לבני אפרים הפושעים במלכם, להראותם קשה בחרב מלחמה ולמלוך עליהם ביד חזקה, ומחשבתו זאת קמה, לולא הערים ירבעם מזמות לדבר על לב בני שבטם, כי אך המלך אשר מקרבם יצא תמצא ידו לעמוד בפני רחבעם במלחמת תנופה ובכח ידי המלך בן שבטם ישובו המה לכבודם הראשון, להיות עוד הפעם אלופים וראשי העם כבימים מקדם, ומכל בני ישראל לא היה איש נכון לתפוש המלוכה על העם כירבעם בעז רוחו וערמת ערומים אשר בקרבו, והוא גם אפרתי עצמם ובשרם. זקני אפרים המליכו את ירבעם וכמעשיהם עשו גם יתר השבטים בצפון הארץ. הנה כן מלך על רוב שבטי ישראל (מן 1047 עד 1025 לפני חב"ש) איש אחד „מן הצרדה בהר אפרים" אשר ממחשכים יצא לקרוע את בית ישראל לקרעים למען עשות לו מלוכה על העם. בית ישראל אשר כמאה שנה התלכד עם בית יהודה נפרד ממנו. ושני בתי ישראל אלה לא אבו אז להתאחד ולהתקרב איש אל אחיו כי באמת נפרדו ונבדלו איש מעל אחיו בכל דברי ימיהם מיום היות ישראל לגוי על אדמתו עד העת ההיא. בני אפרים לא שמו לב אל כל הטובה הצפונה באחדות האומה תחת שבט מושלים מבית דוד וישאפו רק לבלי היות עוד נכנעים ליהודה וסרים למשמעת המלך בירושלים. אין כל ספק כי נמצאו בישראל ויהודה שרידים־יחידים אשר עגמה נפשם לראות בשבר עמם ובסתר אהלם התאבלו על הדבר הזה, אך לדבריהם לא היה שומע מאת העם. אז היתה מלחמת שערים קרובה להתפרץ בין ישראל ויהודה, כי רחבעם „הקהיל את בית יהודה ובנימין עם

רב מאד בחור עושה מלחמה" לעלות על ישראל ולהשיב הממלכה לרחבעם, אך דברי הנביא שמעיה איש האלהים היו אל בני יהודה לאמר: "לא תעלו ולא תלחמו עם אחיכם; שובו איש לביתו, כי מאתי נהיה הדבר", ובני יהודה אשר רדו עם אל ועם קדושים נאמנו שמעו לדברי הנביא "וישובו מלכת אל ירבעם". אך תגרות קטנות פרצו מעת לעת בין שתי הממלכות, תגרות המצויות בכל עת על גבולות שתי ממלכות מבני עם אחד העוינים איש את אחיו, אך המלחמות הקטנות האלה לא השאירו אחריהם כל רושם ויד אחת הממלכות לא עלתה על רעותה להכניעה ולכבשה תחתיה.

שני המלכים הטיבו לראות, כי לא תמצא ידם להחזיק לארך ימים צבא וחיל רב ערוכים לקרב ומלחמה על גבולות הארץ ולמען הסר מעל שכם עמם סבל ומשא מלחמה בשלום, התאמצו לבקש להם בעלי ברית מלכיהם מסביב להיות להם לעזרה מצר ולשטן אל אויביהם. רחבעם כרת ברית עם ממלכת דמשק החדשה, למען תהיה יד ארם קשה על ירבעם מצפון ארצו ולא יהין לעלות על יהודה למלחמה על גבול נגב הממלכה, וכמעשהו עשה ירבעם להתנות אהבים עם מצרים למען תהיה יראת מלכה על רחבעם ולא ימצא את לבבו נכון לעלות על אפרים ולהשיב אליו את המלוכה על ישראל. למען הגן על יהודה מכל אויביו מסביב: אפרים מצפון ומצרים מנגב, בנה רחבעם "ערים מצורות ביהודה ובנימין ובכל עיר ועיר "נתן צנות ורמחים ויחזקם להרבה מאד", את ירושלים הקיף חומה ויבצרה במבצרים ויבנה עליה דיק מסביב, אך המבצרים אשר בנה רחבעם היו מבטח בוגד ביום צרה וביום קרב לא מנעו את האויב מבא בשערי ירושלים. בשנה החמישית למלכות רחבעם עלה שישק מלך מצרים (1042 לפני חב"ש) ברכב ופרשים וחיל רגלי עם רב מאד מעמי אפריקה הסרים למשמעת מצרים, "וילכוד שישק את ערי המצורות אשר ליהודה, ויבא עד ירושלים". כנראה לא יצא רחבעם בחרב לקראת שישק וירושלים פתחה שעריה לפני מלך מצרים בלי רעש מלחמה ועל כן הסתפק שישק בקחתו את אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך וכל שכיות החמדה אשר אסף שלמה וישיכם בבית ה' "ואת מגני הזהב עם השלטים וצנות הרצים", אך לא נגע לרעה במלכות יהודה ולא "מִגֵּר לארץ כסא רחבעם. וברית השלום והאהבה אשר כרת שלמה עם מצרים בהתחתנו את בת פרעה הופרה ומצרים נהפכה לרועץ אל מלכות יהודה, אשר כל אוהביה בגדו בה ויהיו לה לאויבים. ממלכות יהודה יצא כל הדרה וכבודה בימי דוד ושלמה גז חיש ויהי כלא היה, מרבית בניה פשעו בה והשארית הנמצאה היתה למס עובד נושאת מנחה למלך מצרים. ובראות העמים הסרים למשמעת ישראל: הפלשתים האדומים, כי כשל כח יהודה פרקו גם הם עלה מעל צואריהם; ובפשוע אדום ביהודה סגר הדרך לפני ארחות המסחר מיהודה וצור לבא דרך מדבר אדום עד מפרצת ים-ערב באילת ועציון גבר ונבצרה מרחבעם לשלוח אניות לארץ חמדה אופיר אשר שם הזהב ובהסתם מקור העשר ומוצא הזהב דללו וחרבו כל יתר מעינות המסחר ומשלח יד, בסחר הסוסים והרכב אשר הוציאה מִקְוֵה סוחרי המלך ממצרים להעמים הצפוניים והמזרחיים בני עבר הנהר (פרת), כי מלכות ישראל החדשה חסמה את הדרך בעד ארחות

יהודה ולא נתנה אותן לערוב מערבן בירכתי צפון. כה הועם זהר התהלה וברק הזהב אשר התנוצצו על מכות שלמה וכל כבודה כקסם־חן וחזון ליל גז חיש ואיננו.

גם ירבעם לא ישב בשלוה על כסא מלכותו החדשה כי מראשית הֻוסַד ממלכת אפרים אסף ה׳ ממנה את שלומו. מטה אפרים היה מטה־עז בממלכת עשרת השבטים אשר גם נקראה בשם אפרים או בית יוסף. אלופי אפרים היו גם בעלי שכם, אשר בעזרתם תפש ירבעם את המלוכה על ישראל. בעלי שכם אלה היו מאז ומעולם אנשי ריב, רועי רוח, ורודפי קדים ומבטח־בוגד לכל הבוטחים בהם. בהיות שואפים לתמורות ותאבי מהפכות התהפכו גם בתחבולותיהם וישובו וימרו רוח המושל אשר הקימו עליהם. כן עשו לפני שנוה מאות בימי שפוט השופטים, לאבימלך בן ירבעל בן שבטם ומשפחתם, אשר שמוהו לראש ולקצין עליהם באמרם: „אחינו הוא״. אך חיש קך בחלה נפשם בהאיש אשר למדו אותו אלוף לראשם ולא שמו לב לכל תועבותיו ומעלליו הרעים ואחרי כן בראותם, כי ידרוש מהם אשר יסורו למשמעתו מרדו בו. כנראה היה כן מעשיהם גם עם ירבעם. כי היתה רוח רעה בין בעלי שכם ובין האפרתי מן הצרדה, עד כי צר לו המקום לשבת בשכם ויצא משם ויבן את פנואל וגם שם לא הונח לו ויצא מן פנואל וישם משכנו בהעיר תרצה.

ויהי כראות ירבעם כי עוד לא נכונה בידו המלוכה ויחשוב מהשבות להתחזק על כסאו בהחדשה אשר יעשה בארץ. על פי החק משנות דור ודור עלו גם בני השבטים הצפוניים מימים ימימה אל בית ה׳ אשר בירושלים, להראות פני אלהי הרוחות, אשר לא יְתֹאַר בצלם ודמות. עת הֵרָאות פני האדון ה׳ היתה פעמים בשנה: בימי הקציר והאסיף. בדבר הזה ראה ירבעם את הרעה הנשקפה לכסאו ויחליט, כי כל עוד יחזה העם בציון קרית מועדו לא תכון ממלכתו על ישראל, כי בעלותם ירושלימה לעולה וזבח ושב לבם אחרי רחבעם ובית דוד. לקדם פני הרעה הזאת הרה והנה ירבעם מחשבת־און, להדיח את ישראל אחרי עבודת העצבים ולהסיר את לבו מאלהי־אמת, אז התגאל ישראל בעבודת אלילים, יצא מרעה אל רעה, ירד פלאים בדעת־אלהים ומוסר שדי וכבוד נפשו בעוף התעופף. בשבת ירבעם שנים רבות במצרים למד אל דרכם בעבודת אלילים–אלמים וידע, כי כאשר נואל העם לתת כבוד אלהים לשור אוכל עשב (Apis) הצליח למלכיהם לכבוש אותם תחתיהם ולרדות בהם ברוח עריצים; ידע ירבעם כי כאשר יֻוָאַל העם ודעתו הֻסְכַּל, כן תמצא יד מלך עריץ לשפוך רוח ממשלתו עליו, נוסף לזה חפץ ירבעם לעשות חֹנף למלכי מצרים אשר בצלם חסה וידע כי אם ילכו בני ישראל בדרכי מצרים ימשכוהו אהבה, כי כל מאוים היה, אשר אפרים יהיה חבור עצבים למצרים ואז התחזק האהבה בין שני העמים והיו כעם אחד; או־אז תנחת יד מצרים על יהודה וכאשר יהיה לבית דוד אפרים מצפון ומצרים מנגב ונפל ולא יוסיף קום. „ויִּוָּעַץ ירבעם ויעש שני עגלי זהב״ ויאמר אל העם הנבערים מדעת התורה: „רב לכם עלות ירושלימה לעבוד את האלהים אשר אין לו כל דמות ותמונה, האלהים אשר ברא שלמת

מלבו. אלה עגלי הזהב, תבנית שור סמל כח ורוב תבואות המה אלהיך אשר העלוך מארץ מצרים". ידע ירבעם, כי נשתרש ישראל בחטא עבודת העגלים. לעגל הזהב השתחוה העם במדבר בארבעים יום אחרי ההופעה האלהית בהר סיני, וגם בשבת ישראל על אדמתו לא פּסּה העבודה ההוללה והנבערה הזאת מקרב בני העם ההולכים בחשך ועל כן הצליחה מחשבת אונו, ויעמד שומרים על הדרכים להניא את העם מעלות ירושלימה ויצב שני עגלי זהב: האחד בבית אל בעד השבטים היושבים על טבור הארץ והשני בדן בירכתי צפון קרוב לנחלת שבטי אשר וזבלון; ויתר השבטים הצפונים, ירבעם הערים מזמות לתת יד לכל השבטים לעלות ולהשתחות אל במות אלהיו, לבל יאלצו להרחיק לכת בימי הקציר והאסיף מקצה הארץ עד קצה. בבית אל הקרובה ליהודה בנה היכל כמו רמים „בית במות" ועל המזבח אשר שם עלה הוא כפעם בפעם להקטיר למען תְּכֻבַּד עבודת העגלים על פני כל העם; כמעשה מלכי מצרים אשר היו מושלים וכהנים עשה גם ירבעם. ולמען הסר לב העם מעלות ירושלימה בימי חג האסיף דחה את החג מחדש השביעי אל השמיני „אשר בדא מלבו".

מחשבת ירבעם קמה ונהיתה. מרבית בני העם לא ראו און בפעולתו. אמנם כן, האמונה באל אחד כבר הכתה שרש עמוק עמוק בלבות כל בני העם, אבל כי ה' הוא אלהי הרוחות אשר כל יוצר פסל לא יערך לו דמות ותבנית כל סמל, כי רם ה' ונעלה על כל הגיון לב וחזון חכם חרשים, כי „אינו גוף ואין לו תמונת הגוף" להדעה הנשגבה הזאת עוד לא התרוממה נפש העם מלבד היחידים השרידים בדור ההוא. בעיני העם לא היתה עבודת העגלים כחדשה אשר עשה ירבעם בארץ, כי אם כעבודת אלהים אשר שכחוה וחזרו ויסדוה עתה. כי גם אלה אשר עלו להשתחוות להעגלים אשר הקים ירבעם בבית אל ודן כבדו בלבם את ה' האחד והמיוחד וה' היה להם לאלהים, אותו עבדו ובשמו נשבעו כל עוד לא זנו אחרי הבעל (בימי עמרי ואחאב). גם לא ראה העם עון וזִמָּה וְתֶבֶל בעבודת העגלים כבעבוד הבעלים והעשתרות אלילי הצרים והכנענים ובני העם אשר היו גדורים מן העריות וחרדים על טהרת המדות והמוסר לא מצאו דופי בעבודת העגלים. כן קמה עצת ירבעם וחטאתו אשר החטיא את ישראל להעבירם על אזהרת התורה בעשרת הדברים לבלי לעשות כל תמונה ופסל. העם שמעו לקול דבריו ויעלו לבית אל ודן להשתחוות לעגלי הזהב ולכבד את ה' אלהי ישראל בלבם „בחג בחדש השמיני אשר בדא מלבו" ובכל ימות השנה היו מזבחים ומקטרים בבמות אשר עשו להם על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן, בכל המקומות הקדושים להם על פי מָסֹרֶת ושמועות מני קדם. עתה השיג ירבעם את אדיר כל חפצו, להוליך את העם בדרכי חשך, לסך בעדם בעב הענן–הסכלות והבערות, לבל יראו אור הדעת את אלהי אמת עד כי יבערו ויכסלו לשאת את על סֻבֳּלו ושבט הנוגש.

„אֶפְרַיִם הָיָה כְּיוֹנָה פוֹתָה אֵין לֵב״. „נִדְמָה בְּלִי הַדָּעַת. וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּל. „עַד אֲשֶׁר בְּעֵצוֹ שָׁאַל וּמַקְלוֹ הִגִּיד לוֹ״.

כקוץ מונד בעיני ירבעם היה שבט הלוי לבו הגה אימה לבל יעמדו לשטן לו ולמחשבות אונו. זכר ירבעם את הקנאה לשם ה׳ ותורתו הצרופה אשר לבשה את הלוים; לקול הקורא מאת משה הרועה הנאמן „מי לה׳ אלי!״ נאספו אליו כל אחיו בני לוי ויעשו שפטים נוראים בכל בני העם המשתחוים לעגל מסכה. בני השבט הנבחר הזה לעבוד את ה׳ אלהי ישראל הוסיפו אמץ בהאמונה הצרופה למן העת אשר הרואה שמואל בן שבטם התהלך בקרבם ותורתו באה בלבם ומיום שבת ישראל על אדמתו שמרו הלוים אמרות אל ויורו משפטיו ליעקב ותורתו לישראל. שמרו אמרות אל ותורתו נצרו ויורו משפטיו ליעקב. מבני השבט שומר אמונים זה לא נמצא אף אחד אשר עשה מְדָחָה לְכַהֵן לעגלי הזהב בבית הבמות אשר בנה ירבעם „וכאשר הזניח ירבעם ובניו את הלוים מכהן לה׳ ויעזבו מגרשיהם נַאֲחֻזָּתָם וילכו ליהודה וירושלים״. הדבר הזה הביא את ירבעם בִּמבוּכָה. ידע כי הלוים ובני אהרן נכבדו על פני כל העם ככהני עליון ובחירי יה להיות בין אלהים ואדם מגישי מנחה בצדקה, ואם הלוים מאסו בו ובמעשהו וילכו אל ארץ יהודה והיה הוא ועבודת אלהים החדשה פרועים לשמצה בעיני העם. אז ראה כי אין דרך אחרת לפניו כי אם לעשות כהנים ללא־אלהים „מקצות העם אשר לא היו מבני לוי״, „וכל הבא למלא ידו ויהי כהן ללא־אלהים בבית במות עגלי הזהב „ויעל גם הוא על המזבח להקטיר״ למען יהיה לכהן הגדול כאשר עשו מלכי מצרים בארצם.

הנה כן קמה עצת ירבעם וחטאתו אשר החטיא את ישראל. בכל ימי מלכות עשרת השבטים, כי גם המלכים אשר השמידו את הבעל מישראל דבקו בחטאת ירבעם בן נבט ולא סרו ממנה (ע׳ מ״ב ג׳. י״ל) . גם בעשא אחד משרי החילים אשר התקשר על נדב בן ירבעם וימיתהו וימלוך תחתיו ובמלכו השמיד והכחיד כל בית ירבעם, גם הוא ובנו אֵלָה אשר ישב על כסאו לא נגעו לרעה בעבודת העגלים אשר הקים ירבעם. גם קנאת אפרים ביהודה עמדה בתקפה גם אחרי אשר נשמד בית ירבעם מן הארץ ובעשא ובנו אלה התגרו מלחמה באסא מלך יהודה „וישב ויבן את הרמה לבלי תת יוצא ובא למלך יהודה״. בכל הימים האלה לא חדלו המלחמות והתגרות בין שתי הממלכות כמלחמות אשר היו בין אֲבִיָּם בן רחבעם ובין ירבעם ונדב בנו מבלי השאר אחריהן רושם קים בדברי ימי העם, רק אחרי עבור מ׳ שנה למן היום אשר נקרע ישראל מעל יהודה נקרו ויאתיו מעשים כבירים מעשי דם ורצח אשר היו רבי התוצאות לשתי הממלכות. אלה בן בעשא מלך על ישראל בתרצה שנתים ימים, ויהי עצל רודף תענוגות ושותה שִׁכּור ויקשור עליו אחד מעבדיו זִמְרִי וימיתהו וישמיד את כל בית בעשא וישב על כסאו (בערך 1002 לפני חב״ש), אך לא האריך ימים על ממלכתו כי רק מלך בתרצה, כי בני חיל הצבא אשר צרו בעת ההיא על גבתון אשר לפלשתים, בשמעם, כי מת אלה וימליכו את עמרי שר הצבא על ישראל ויסע עמרי בראש צבאותיו על תרצה העיר הראשה ויצר על העיר ויעש פרץ בחומתה ובראות זמרי כי אבד מנום ממנו ולא חפץ לנפול בידי אנשי חרמו וישרוף עליו את בית המלך וימת. כה היתה מלכות אפרים עקובה מדם בארבעים שנה הראשונות לימי היותה.

מחמשת המלכים אשר מלכו בישראל מתו שלשה בידי מרצחים ; ומרצחי־חרש אלה בידים מגאלות בדם תפשו את שרביט המלוכה על העם ורק שנים מהחמשה שכבו עם אבותיהם בשלום ויקברו בקברות המלכים אשר בנה ירבעם. אך עוד לא אמרה החרב הון ועוד מלך אחד ממלכי ישראל היה נכון לנפול כנפול בני עולה. כאשר חפץ עמרי לשבת על כסא המלוכה בעזרת חיל הצבא אשר בחרו בו התקוממו האזרחים נגדו בני עיר הראשה נֶחֱלַק העם לחצי, חצי העם היה אחרי תבני בן גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי. ותפרץ מלחמת־שערים בין הצבא והאזרחים בעיר הראשה למלא סְאַת הרעות בממלכת אפרים החטאה ודמים בדמים נגעו. ארבע שנים ארכה מלחמת אחים זאת (מן 1002 עד 998 לפני חב"ש) עד אשר גברה יד בני הצבא ויומת תבני בן גינת ועמרי תפש את המלוכה על ישראל בתרצה (998 לפני חב"ש). עמרי ידע כי אל עקרבים הוא יושב בתרצה, כי רבים עוד בני העם אשר היו עם תבני בן גינת העוינים אותו וחורשים רעה עליו, גם ארמון המלך נשרף בידי זמרי וירא כי טוב לתור לו מנוחה ומקום לשבת באחת מערי ישראל. את שכם לא אוה למושב לו בדעתו כי בעלי שכם המה סרי סוררים אשר בכל עת יגורו מלחמות ולריב ומצה יקראו ועיר אחרת בנויה בנאוה אשר תהיה נכונה להיות מקדש מלך ועיר מלוכה בארץ לא היתה אז בכל גבול ישראל; וַיִּוָּעַץ ויבנה עיר חדשה מכון לשבתו על הגבעה הגדולה, אשר תשפל ותרד אל בקעת אפרים במרחק איזה שעות מעיר שכם ויקנה אותה מידו האיש „שָׁמֶר" ויבן בה היכל מלך וארמוני תפארה, ויקרא אותה שמרון ובכתוב־עמים (Samaria) עד היום הזה. עמרי יצא מתרצה וישב בשמרון עיר ממלכתו החדשה, אשר מאתים שנה היתה צרת הבת ירושלים אויבתה, ואחרי אשר נחרבה שמרון וַתֵּשַׁם כמאתים שנה שבה ונבנתה למען תהיה שנית לרועץ לירושלים ומקום מושב צוררי יהודה ושוטני עולי הגולה. שמרון ירשה מאת אחותה הגדולה שכם את השנאה לירושלים ויהודה ותוסף איבה ומשטמה עשרת מונים, למן היום ההוא נקראה כל מלכות אפרים בשם העיר הראשה „שמרון" ועל שמה נקרא גם כן בזמן מאוחר מאד כל חבל הארץ סביבה.

עמרי המלך הראשון בשמרון לא עשה לו שם בגבורה כאיש מלחמה, אך היה גבר רב פעלים ונבון דעת לכלכל דברי הממלכה ברוח משפט, וישם על לבו להרבות כבודה ותפארתה. ידע עמרי, כי לא בכחו ועצם ידו תפש המלוכה על ישראל, ורק על פי מסבות מהתהפכות אשר נקבצו באו להרימהו מקרב העם ולהעלותו לכל לראש ויחשוב מחשבה גדולה להשיב לישראל את כבודו הראשון, להרבות טובו ועשרו כבודו ותהלתו כימי עולם ושנות מלוכת שלמה, התקופה הצולחה והמאֻשרה בדברי ימי ישראל. ובחשבו המחשבה הגדולה הזאת וידע ויכיר כי לא נפלא הדבר ולא רחוק ממנו. אמנם חֻלַּק עתה ישראל לשתי ממלכות, אך מדוע זה תאכל לנצח חרב הריב והמשטמה במלחמת אחים בני עם אחד? האפסה כל תקוה לשום קץ לקנאת אפרים וצוררי יהודה, אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים? מדוע זה לא תכרתנה שתי הממלכות ברית־אחים להיות כאיש אחד חברים בעצה אחת נגד כל הקמים עליהם מבני העמים האחרים? ותהי ראשית פעולתו לנסות דברי שלום ואמת אל בני די"י.

בית דוד ויתקרב אליהם כקרבת משפחה בהתחתנו עם בית מלכי יהודה ויצליח להוכיח להם ולהראותם דעת, כי בהיות שלום וברית אהבה בין שתי הממלכות ותמצא ידם לכל אויביהם גם ישובו ופרשו את מצודת ממשלתם על כל העמים אשר מלפנים היו להם למס עובד ובהֵחָלֵק העם לשתי ממלכות פשעו בישראל ויהודה ויהיו להם לשִׂכִּים בצדיהם וצנינים בעיניהם. ובאמת נראה כי בימי עמרי ובניו אחריו היה שלום אמת בין ישראל ויהודה. יתר רב מאשר את יהודה בקש עמרי קרבת הצורים והצידונים וכמשאת נפשו היתה לחדש את ברית האהבה אשר היתה בין ישראל וצור בימי שלמה וחירם, למען אשר ילמדו בני ישראל אל ארחות העם הזה, וכמוהו יעשו להם שם במסחר ומַרְכֹּלֶת וכל משלח יד וכמוהו ישלחו מערבם עד קצוי ארץ ויַמִּים רחוקים; וכאשר תִּפָּתַח שנית מסלה לארחות המסחר דרך ארץ ישראל אל ים סוף ויתר מפרצות יַמֵּי הודו יִרֶב עֹשֶׁר עם ישראל וינוב חילו, בימים ההם וגם בצור הגיעו למלוכה המלכים אשר כפיהם נגאלו בדמי המושלים אשר היו לפניהם; ארץ צידון וצור היתה אז כלה מלאה מְטָּה ופרק ומלך אחר מלך נרצח בידי אחד עבדיו אשר ישב על כסאו עד אשר היתה המלוכה נכונה בידי אחד מכהני האשרה „אתבעל" (Jthobael) ויתחזק על כסאו אחרי רצחו נפש המושל שהיה לפניו. בימי המבוכות האלה סר כח צור ממנה ותרד פלאים. רבי המלוכה וגדולי העם עזבו את ארץ הדמים וינועו עד אפסי ארץ לתור להם מנוחה ויבואו עד מפרצות ים התיכון הסובב את חוף אפריקה מצפון וישבו שם ויבנו שם עיר חדשה וישגה חילם בים ויעשו ויצליחו ויעלו למעלה על אחיהם בני צור וצידון. כראות „אתבעל" כי סר צֵל צור מעליה וכי אלה אשר מקרבה יצאו יתיצבו כצר לה ויצרו צעדי" מסחרה בים וביבשה ויתעודד ויקרא לשלום את שכניו הקרובים בני ישראל וַיִּדְרֹשׁ לדורש שלומו ובריתו עמרי מלך ישראל, ויחזקו שניהם מוסרות הברית בתת אתבעל את איזבל בתו ליורש הכסא בשמרון. מברית-משפחה זאת נפתחה הרעה על בית אפרים וממנה יצאה חנֻפָּה לכל ישראל. בראות עמרי כי שלום לו עם כל שכניו וישם אל לבו לשוב ולהכריע תחתיו את כל העמים אשר פשעו בישראל ויחדלו להביא אליהם מנחה בכל ימי המהומות בארץ ויסע אל מואב וילכוד ערים רבות ברעש מלחמה וישם את מואב למס עובד *) נושא מנחה למלך ישראל בכרים ואילי צמר במספר רב מדי שנה בשנה וַיִּכָּנַע מואב לפני ישראל כל ימי עמרי ואחאב. אך מואב היה בעת ההיא בעל ברית ממלכת דמשק החדשה אשר צררה את ממלכת אפרים בנכליה ותקנא בגדלה. וימצא בן הדד הראשון תאנה בדבר מואב לעלות על ישראל ולהביא מלחמה בשערי אפרים ויקרע ערים רבות מישראל גם הכביד אכפו על עמרי כי ישים „לו חוצות בארץ שמרון" למען תת לארחות מסחר ארם אשר מצפון לארץ ישראל לעבור דרך ארץ עשרת השבטים באין מכלים דבר **).

---

*) הדבר הזה נמצא כתוב בהכתובת על גבי האבן - משע מלך מואב, אשר נמצאה במסבי ים המלח בשנת 1868 וע' ס' „דברי ימי היהודים". כי כל החדשה בעבודת הבעל ברית הידידות עם יהודה וצור וכל הליכות המדינה פנימה וחוצה בימי אחאב יצאה מאת עמרי אביו נראה מפורש מדברי הכתוב (מיכה ו. ט"ז). ועיין ספר „דברי ימי היהודים גרֶאטץ ח"ב ספר א' בהציונים № 2 בסוף הספר.

**) הדברים האלה נאמרו מפרש בדברי הכתוב במלכים א', כ, ל"ד. משם נראה כי מלחמת ד"י.

בראות עמרי כי אזלת ידו לעשות לו שם בגבורה ויאמר להרבות חיל העם ולעשות לו שם בעשר ומַרְכֹּלֶת כהצידונים, וישם כל מעינו לעשות את ישראל לעם אחד עם הצורים הצידונים והכנענים, להתערב בם ולעשות כמעשיהם. עמרי חפץ להכחיד את שם ישראל מהיות גוי אחד לבדד ישכון וכל מעשיו היו נכונים אל חפץ אחד ומטרה אחת כי „אפרים בעמים יתבולל" וכהצידונים יהיו בני ישראל עובדי הבעל והאשרה ו„משתחוים לַמֹּלֶךְ. ובְהִצָּמֵד בני ישראל לבעל הלא יהיו לגוי אחד עם צור וצידון אחרי אשר גם שפה אחת להם — שפת כנען; עמרי היה הראשון למלכי ישראל אשר סלל מסלה להתבוללות אפרים בעמים. בדבר פיו היתה עבודת הבעל וְהָעַשְׁתֹּרֶת לעבודת אלהי הארץ בישראל ויבן בית הבעל בשמרון העיר הראשה, מצידון קרא לכהני הבעל והאשרה לבא שמרונה ומפני הבעל הסיר גם את עבודת עגלי הזהב בדן ובית אל, כי ידע עמרי, אשר בעבודת העגלים עוד לא סר אפרים כלה מדרך אבותיו ובהשתחוו לעגלים כִּבֵּד בלבו את אלהי ישראל המעלה אותו מארץ מצרים ויזכור חסדי ה׳ ונפלאותיו גם בעברו חק התורה. עמרי כונן כל מעשהו כי יזנה ישראל אחרי הבעל, כי חשב על ידי הדבר הזה להפיק תועלת מבעלי בריתו הצורים והצידונים. מחשבתו זאת קמה, כי גדלה מלכות ישראל ותעשר בכסף וזהב ובנו אחאב בנה לו „בית השן" הדבר אשר לא השיגה גם יד שלמה לעשותו ובהגיעו גם למרום קץ עשרו וגדולתו עשה לו רק „כסא שן".

פעולת החדשה אשר עשה עמרי בארץ היתה כבירה ונמרצה מפעולת ירבעם בן נבט או כדברי הכתוב המעיד עליו „כי הֵרַע לעשות מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו". ירבעם בהציבו את עגלי הזהב נשא בכל זאת שם ה׳ על שפתיו, זכרונות האומה וימי עלותה מארץ מצרים, אך השיא את העם לראות בהעגלים את סמל אלהי ישראל, אך עמרי בקש להכחיד את ישראל מגוי ולא יזכר שם ה׳ עוד. הוא חשב מחשבות להשבית כלה עם ואלהיו. כל מגמתו היתה כי ישכח ישראל צור ילדו ואל מחוללו, יטוש ישראל עושהו וישכח כי אותו הבדיל ה׳ להיות לו לעם סגלה מכל העמים עובדי האלילים. אך תמורה גדולה ונמרצה כזאת בהלך רוח עם כלו לא תֵעָשה בשנות מספר ועמרי לא האריך ימים על ממלכתו כי מת בשנה הששית אחרי מלכו בשמרון (992 לפני חב"ש) ובעת מעטה כזאת לא יכול לבצע את כל אשר יזם לעשות לעם ישראל להכחיד עָצְמוֹ ולהבליעו בגוי צידון והמזמתה הזאת נצפנה לבנו אחאב אשר מלך תחתיו ויאריך ימים על ממלכתו עשרים ושתים שנה (992—970 לפני חב"ש).

אחאב יצא בעקבות אביו, **להזנות את ישראל אחרי אלהי צידונים** וַיִּתְעַתֵּד להוציא למענהו את כל מחשבת אונו. אך מעשה כביר העליליה כזה לשנות פני הגוי כלו, להכרית כל שרש וענף לאמונה עתיקה וטהורה הנוסדת על

גדולה היתה בין בן־הדד לעמרי וכי כשל כח ישראל במלחמה ועמרי מלא אחרי כל התנאים הקשים אשר הטיל עליו המנצח בן הדד. המתרגם.

מסרת אבות מימי קדם קדמתה, להוליך שולל את הלאם עדי ישים בידיו קץ לחייו, בהתערבו בעם אחר והיה כלא היה. דבר כזה לא על נקלה יוציא למעננו גם איש רב פעלים ורב מזמות. שתי מסבות נקרו ויאתיו בימים ההם אשר שמו לאל המחשבה הרעה, אשר חשבו עמרי ואחאב על בית ישראל. להשבית לאם ישראל והכחד אותו מגוי היה דרוש איש כביר כח בעל רצון אדיר ועז נפש אשר לא ישוב מפני כל, אך אחאב היה גבר אין־אונים, אוהב מנוחה נָעֳמָה, שואף מנעמי החיים ותענוגות בני אדם, כעצל ורפה כח בחר יותר ללכת מסביב לכל המכשולים אשר פגש על דרכו מהלחם בם והסירם מעל פניו בחזקת היד ולו היה הוא לבדו המושל בישראל, כי עתה בחר יותר לשבת בחבוק ידים מהוציא למענהו חפץ אביו ולכת על הדרך אשר הִתְוָה לפניו. אחאב לא חפץ קרבות ובהיותו איש מנוחה לא הלך לבו בגדולות לנחל לו תהלת גבורים, המלכים שכניו ידעו את רפיון רוחו וידברו אליו גבוהה ועתק יצא מפיהם, אשר לשמע עזות כזאת רגז תחתיו מלך אחר במקומו ויכפר את חרפתו בדמי המלך והעם המחרף מערכות ישראל, אך הוא שמע חרפתו מפי מלאכי בן־הדד ויענם דברי תחנונים להשיב אל מלכם לאמר: „כדברך אדוני המלך לך אני וכל אשר לי" (ע' מלכים א פ כ'), ורק כאשר הוסיף מלך ארם עזות התעוררו זקני העם וטובו לצאת בחרב לקראת מחרף מערכות ישראל ואחאב אסר המלחמה נגד ארם רק אחרי אשר חזקו עליו דברי ראשי העם וזקניו, כן קם כצר ואויב נגד לאם ישראל לא בחפצו כי אם על פי רוח המושל אשר עלה עליו, רוח איזבל אשתו, אשה אבירת לב ועזת נפש. את האשה הזאת נתן עמרי לבנו מוג־הלב ואין אונים, והאשה ההומיה הזאת ידעה לפלס נתיב לכל חפציה ברוחה הקשה ורצונה החזק, ולא נסוגה אחור מכל אכזריות חמה ועברת זדון. איזבל היתה בת אתבעל מלך צידונים וכהן הבעל והאשרה ומנעוריה בית אביה היתה נכונה לשפוך רוח זנונים על כל סביבה והיא לא שקטה במכונה עד אם בצעה אמרתה לעשות לישראל ככל אשר יזם עמרי חותנה, ברצונה העז ורוחה הקשה משכה אחריה את אישה ויהי לכלי־זעם בידה ולכל אשר חפצה הטתהו, היא תפשה בידיה את מושכות הממשלה והוא הלך אחריה בכל אשר תניחנו עד כי „התמכר לעון זמה רצח וגזל משפט ככל אשר הסתָה אותו איזבל אשתו". אך כחק לרוח עריצים ופעולת הרודים בעם בעברת זדונם להעיר את העם הנרדם בתרדמת האולת אשר מסכו עליו מאשרים מתעים ורעים אוילים, כן היה גם הפעם, כי נמצאו שרידים יחידים אנשי לב אשר עבר עליהם רוח טהור לעמוד בפרץ לשובב נתיבות העם ולרפא הריסותיו; עלילות איזבל הקימו שאון בעם ותתחולל תנועה אדירה וכבירה לקנא קנאת ה' צבאות ותורתו התמימה והטהורה והתנועה ההיא אחזה בכל פנות המלכה ותתן אחרי כן אותותיה אותות בדם וחרב נוקמת. התנועה הזאת היתה כסער מתחולל מפיץ חזיז ורעם, סער המטהר את האויר מאֲדֵי־מות ומשכלת ומעביר רוח משחית מן הארץ.

ראשית פעולת איזבל היתה להביא כהני הבעל והאשרה בהמון רבה מצידון שמרונה. ארבע מאות וחמשים נביאי הבעל וארבע מאות נביאי האשרה היו מאוכלי ר"י.

שלחנה ורומסי חצרה. מכל ההמון הזה בחרה מקצותם כהנים לקטר ולזבח בבית במת הבעל בעיר הראשה ומרביתם נפוצו על פני ערי הממלכה לעשות זר מעשיהם לעיני כל העם, להוליך ישראל שולל בהבליהם ותועבותיהם. הנביאים או הכהנים האלה לבשו שמלת אשה, שמו בפוך עיניהם ופניהם, חשפו זרועותיהם, נשאו חרבות ורמחים, קרדומות כשיל וכילפות עם חלילים, תפים ומצלתים, התהוללו במחולות וירוצו במעגל, כרעו על ברכיהם ויגעו במצחם על הארץ, התפלשו בטיט חוצות ויתגודדו בחרבות ורמחים עד שפך דם והדם הקריבו לאליליהם שואפי דמים ובהתהוללם גלו ערותם ויעשו מעשה זמה וְהָבֶל לעיני השמש. בעזרת כהני און אלה דמתה איזבל לבצע מזמתה, להסיר את ישראל מעל אלהיו ולהכחיד את דעתו והַכָּרַת לְאֻמו. אז נהרסו מזבחות ה׳ אשר עוד היו בארץ ותחתם הקימו מזבחות לבעל עם בתי במות, מזבחות ומצבות עם צלמי אדם ומפלצות כמער איש ולויות (Pha lus). ובאין מזבח ובמה לשם ה׳ אלהי ישראל, הלכו כל אלה אשר רוחם הציקתם לשפוך שיח לפני אלהים אל מצבות הבעל ויעבדוהו.

מה נקל הדבר למסוך רוח עועים על העם כלו אם רוח מושלים תעלה עליו ובמרמה ותחבולות און ידעו העוצרים בו להוליכהו אחרי ההבל עדי יבער ויכסל, ישכח מוסר אבות ותורת אמת, יתכחש בצור מחצבו וישתובב משובה נצחת, מוסר העם יושבי הערים כבר נשבת מטהרו לפני העת ההיא, שם הואילו הלכו בני ישראל אחרי תענוגות בני אדם ויתפנקו ויתעדנו ויזנו אחרי הבעל וַיִּצָּמְדוּ לאשרה ולמֹלֶך. בהערים הגדולות פלסה איזבל נתיבה למחשבת אונה, אך יושבי החצרים וערי השדה עוד היו „פוסחים על שתי הַסְּעִפִּים אם ה׳ הוא האלהים אם הבעל" ולא ידעו אחרי מי ללכת. מרביתם עבדו את ה׳ במקום אין רואה ויכבדוהו בלבם ולעיני השמש זנו אחרי הבעל ויעבדוהו. אז היתה עת מהומה ומבוכה, רוח עועים נסכה על כל בשר, בהעתים האלה אשר תהיינה לפני התחוללות סערת הרוחות ותמורות כבירות ונמרצות מתרגשות לבא בדברי ימי עם ואדם. לעתים כאלה אם יִגָּלֶה וְיֵרָאֶה איש דגול מאלפי רבבות בני עמו, עם תועי לבב, איש אשר עז ברוחו וכח ואון בלבבו להטות את כל המעשים והמסבות לרוח חפצו הכביר ורצונו האדיר. איש נאזר בגבורת הנפש ונאדר בכח רוחו הנעלה, איש אשר בקול דברו, יעודד ענוים, ישפיל גאים, יעורר נרדמים, יחזק ידים רפות ולעם אין־אונים עצמה ירבה, איש כזה ישפוך את רוחו, רוח עז וגבורה על השרידים היחידים שומעי קול דברו להתקומם לממשלת עריצים, למען הציל את העם ממבלעיו ומכחידיו, ממשנאיו ומשמידיו, ואיש־אלהים נערץ ונאדר בכח אל־אלים נגלה בימים ההם אל בני דור תהפוכות–דור אחאב ואיזבל–האיש ההוא היה הנביא אליהו מתושבי גלעד. (שנות פעולתו הנה בערך מן 990 עד 970 לפני חב"ש).

משפחת אליהו ומקור מחצבו נעלמו מאתנו, כי הוא לא היה מילידי גלעד כי אם מתושביה. רוחו היה כנחל שוטף כאחד מגבורי הרוח אשר ישחקו לחיים, המונם ושאונם וכל אשר להם יתנו בעד משאת נפשם וחזון לבם הנעלה והנשגב. אליהו הנביא עשה את דרכו בסופה וסערה וחפצו הכביר לא ידע מכשול ואבני

גנף עדי היה לחותם תכנית מקנא קנאה גדולה לאלהי האמת ואמרתו הצרופה (מלאכי ג׳ כ״ג). כמן הסערה נגלה אליהו אל בני עמו ודורו, בסופה וסערה עשה דרכו דרך הקדש בקנאתו לאלהיו, בסערה הלך אל כל המקום אשר נשאו שם רוח ה׳ ובעברו על פני אחאב המתמכר לכל תועבה „אשר הֵסַתָּה אותו איזבל אשתו המרשעת" הרעים עליו בקולו קול עז אדיר וחזק ויהלמהו וידכאהו ובסערה עלה אליהו מעל בני דורו חמק עבר וַיֵּעָלַם ואיננו... אך רעיון אחד נשגב ונעלה מלא את לב אליהו, להעיר ולעורר את העם לשוב ולקרוא בשם ה׳ אלהי ישראל אשר כמעט נשכח מלבם. בעד הרעיון הזה השליך נפשו מנגד, בו שם כל מעינו ועבודתו עבד כל ימי היותו מתהלך בין העם ויהי מורהו בצדק ומשחרו למוסר.

גם במלבושיו והליכותיו התנכר אליהו הנביא לה׳ מנביאי הבעל והאשרה: המה לבשו שמלות אשה, שמו בפוך עיניהם ופניהם, שגו בתאוה זוללה ויעשו זר מעשיהם והוא נשא אזור עור על מתניו עם אדרת שער למעיל על בגדיו, גדל פֶּרַע שער ראשו וינזר מיין ושכר כחק לנזירי אלהים. במלבושו זה והליכותיו אלה נִגְלָה נִגְלָה לראשונה בגלעד, ארץ עבר הירדן, בארץ הגלעד. מקום שם שם הירדן חק וגבול לפעולת נביאי הבעל והאשרה אשר שטו בכל ארץ אפרים, שם לא היתה יראת אחאב ואיזבל על פני כל העם ועל כן נמצאו שם אנשים אשר רדו עם אל ועם קדוש ישראל נאמנה רוחם, שם בשר אליהו התשבי צדק ואמונה בקהל רב ויביע בקהל עם את הרעיון הגדול הגיון לבו ורוחו בשלשת המלים האלה לאמר:

יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים!

והנביא אליהו מצא עד מהרה מקשיבים לקול דברו, אשר שפך רוחו עליהם, ובהתרוממם לדעת-אלהים אמת נסחפו מזרם אמרותיו הצרופות ונפשו הסוערה נְשָׂאוּ עמו ללכת אחריו אל כל המקום אשר נְשָׂאוֹ רוח ה׳ ללכת שם. עוד מעט וחבל נביאים ובני נביאים נאספו לדגלו וכמוהו התנדבו גם המה להשליך נפשם מנגד, לעמוד בפרץ, להתקומם לרוח עריצים, לפקוח עיני בני עם תועי לבב, לעמוד לפני ה׳ ולקרוא בשמו לאמר:

יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים!

בדרכי אליהו בחרו ללכת גם הנביאים ובני הנביאים ויהיו לנזירים (ע׳ עמוס ב׳ י״ב). כי שמו להם לחק לְהִנָּזֵר מכל מנעמי החיים, לבלי בנות בתים ושבת בערים, מקום חיים בתענוגים ותאוה נפרצה, להיות רועי צאן ואנשי מקנה כהאבות והשבטים בימי נעוריהם בראשית ימי שבתם בארץ כנען. יהונדב בן רֵכָב, אשר בלי ספק היה מבני הנביאים מקשיבי לקח מפי אליהו צוה על בניו ועל ביתו לאחוז בארחות חיים כאלה ודבר יונדב הוקם גם בדור אחרון בדור הנביא ירמיהו. זרע מוסר-צדק אשר זרע אליהו על תלמי לב בני דורו נשאו פרי תהלה באחרית הימים, נגד הרדיפה אחרי תענוגות בני אדם ורוח זנונים אשר יצא מאת נביאי הבעל והאשרה היה דבר אליהו הנביא לה׳ לְהִנָּזֵר מכל תאוה זולֵלה ולשום מתג ורסן לחמדת בשרים.

ובהאסף חבל בני הנביאים אל דגל א ל י ה ו ה ת ש ב י החל לעשות פעולתו בקנאתו לה׳ אלהי ישראל, התקומם בחזקת היד נגד נביאי הבעל והאשרה ויעבור בארץ עם חבל הנביאים אשר ברגליו ובכל מקום באו נהרו העם מכל עברים לשמוע אמרותיו הצרופות בהוכיחו דעת את העם לאמר :

יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים! וְהַבַּעַל וְהָאֲשֵׁרָה הֵמָּה אֱלִילִים אִלְּמִים וְכָל רוּחַ אֵין בָּם.

כנראה לא נמנע גם מעשות נקמות בנביאי הבעל והאשרה אשר התנגשו עם חבל נביאיו ויתיצבו כנגדו. האשה ההומיה א י ז ב ל לא יכלה להביט אל פעולת התשבי ברוח שוקטה; ידעה כי הנביא הגלעדי יפר כל עצותיה וישים לאַל כל מחשבותיה, אשר אפרים יתבולל בצידונים ויהיה לעם אחד עמהם, ותשלח את הרצים מבני החיל העומדים לפניה לתפוש את אליהו ובני הנביאים אשר אתו ובאלה אשר נפלו בידי הרודפים נעשו שפטים נוראים ויומתו באכזריות חמה. א ל ה ב נ י ה נ ב י א י ם ה י ו ה ר א ש ו נ י ם ב ד ב ר י י מ י י ש ר א ל א ש ר ה ע ר ו נ פ ש ם ל מ ו ת ע ל ק ד ו ש ת ש ם ה׳ ה מ י ו ח ד ו א י ז ב ל ב ת א ת ב ע ל מלך צידונים וכהן עשתרת היתה הראשונה לכל צוררי ישראל ה ר ב י ם רודפי האמונה ה ט ה ו ר ה א ש ר ק מ ו א ח ר י ה. רבות עמלו הרודפים אשר שלחה איזבל לתפוש את איש חרמה הנביא מגלעד, אך הוא נמלט כפעם בפעם מידי רודפיו ויתעלם ויסתתר מעין רואה; ומיום ליום רבו האנשים אשר דברי המקנא לה׳ אלהי ישראל נגעו עד לבם ובחצר המלך כבר נמצאו שרים גדולים ונכבדים אשר מאסו בלבבם את עבודת הבעל והאשרה ויחפצו קרבת אלהים, עד כי ע ו ב ד י ה השר אשר על הבית והארמון היה מ ה י ר א י ם א ת ה׳ בסתר לבבם, והוא, אשר אולי היה מאלה אשר דבר המלכה היה אליהם להכרית את כל בני הנביאים, הביא מאה נביאים מקשיבי לקח מפי אליהו, בשתי מערות ב ה ר ה כ ר מ ל ויכלכלם לחם ומים. איזבל ראתה כי אויב נורא התקומם לה, אויב אשר ברוחו הכביר ימשוך אבירים בכחו וימצא לו עוזרים ותומכים בימין חפצו בין בני ביתה ורואי פניה, ועמלה לתפוש ולעשות שפטים באויבה הנעלם והמסתתר היה בדי ריק וכל עצתה התבלעה.

ויהי היום „ואליהו ירד לקראת אחאב מלך שמרון" בהיותו שלוח אליו קשה בדבר ה׳. *) המלך אחאב אהב מאד לבנות לו היכלי חמד ומבצרים בערי ממלכתו,

*) הרב המחבר בחר לו דרך חדשה בסדור הספורים על פי הכלל שכללו לנו חז״ל „אין מוקדם ומאוחר בתורה". מדברי איזבל אל אחאב בספור נבות היזרעאלי: „אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל", (מ״א, כ״א ז) נראה שמעשה נבות היה בימים הראשונים לשבת אחאב על כסא מלכותו. על פי תרגום השבעים נראה שפרשה כ״ב מחוברת עם פרשה כ׳ ופרשה כ״א עם י״ט. הפרשיות כ׳ וכ״ב מספרות דברי ימי המלחמות בין ארם וישראל וממשמעות הכתובים נראה מפורש שזמן המעשים האלה הוא בארבע שנים האחרונות למלוכת אחאב, גם המעשים בהפרשיות י״ח וי״ט: מהתגלות על הר הכרמל, השפטים אשר עשה אליהו בנביאי הבעל והאשרה, מנוסת אליהו והסתתרו בהר חורב, החזון על הר סיני והצווי למשוח את י ה ו א ב ן נ מ ש י ל מ ל ך ע ל י ש ר א ל מתיחסים גם כן בלי ספק אל השנים האחרונות למלוכת אחאב ואחרי שלשת שני הרעב, גם לא יתכן הדבר כי אחרי אשר שלחה איזבל מלאך אל אליהו לאמר „כי תשים את נפשו כנפש אחד מהם (נביאי הבעל) והוא גם המדבר ישוב עוד הפעם ליזרעאל לחזות לאחאב וביתו חזות קשה. מכל זה הוציא הרב המחבר לאמת משפט, שערוב פרשיות יש כאן ומעשה נבות היה בראשית ימי מלוכת אחאב ושלשת שני ר״י.

למעת לו גנות ופרדסים. ויבנה לו „בית־השן" לארמון החרף בבקעת יזרעאל היפה והנחמדה ותהי שמרון היושבת בהר לנוה המלך בימי חרבוני קיץ ובימי החרף ישב המלך והמלכה עם עבדיהם ושריהם ביזרעאל (ע' עמוס ג' ט"ו). ובבנות לו אחאב ארמון־תפארה היה דרוש לו שטח ארץ סביבו „לגן ירק" וירא את כרם נבות היזרעאלי מנכבדי האזרחים בעירו ויחמדהו ויאבה לתת לנבות בכרמו „כרם אחר טוב ממנו או כסף מחירו", אך נבות מֵאֵן למכור נחלת אבותיו; אחאב בא אל ביתו סר וזעף וכשאלה אותו איזבל אשתו: „על מה זה רוחך סרה?" הגיד לה מענה נבות והצחק איזבל עליו ועל רפיון רוחו ותאמר: „אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל! אני אתן לך כרם נבות היזרעאלי". ותכתוב איזבל ספרים בשם המלך אל זקני העיר יזרעאל, אשר ידעה אותם, כי בשפלות רוחם ימלאו את כל חפצה ותצום לקרוא עצרה ולהושיב שופטים בשער. שם העידו לפניהם שני אנשים בני בליעל, כי שמעו את נבות „מברך אלהים ומלך" והזקנים והשופטים מוגי לב ובעלי רוח שפלה מלאו אחרי רצון האשה המבישה וישפטו את נבות משפט מות ויסקל באבנים הוא ובניו עמו. נכסי האיש אשר הומת במשפט מרים יד במלך נפלו לאוצר המדינה (ע' סנהדרין מ"ח ע"ב. המתרגם.), והאשה המבישה איזבל חשה אל אישה לבשרו בקול מצהלות כגבור מנצח שב משדה קרב לאמר: „קום רֵש את כרם נבות היזרעאלי אשר מֵאֵן לתת לך בכסף, כי אין נבות חי כי אם מת" וכשמוע אליהו המקנא לצדק ומישרים את מעשה המזמתה הזאת ולא יכול להשקיט במכונו, ורוח ה' נשאו אל אחאב אשר נמצא אז בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו ושני סריסים מרואי פניו רוכבים על סוסים כשומרים לראשו עמדו מאחריו— מאלה השנים היה אחד אשר בדבר ה' חגר אחרי כן חרב נוקמת לנקום מבית אחאב דם נבות ובניו השפוך — (עיין מ"ב ט, כ"ה). וירעם אליהו הנביא בקול עז על אחאב לאמר: „הרצחת וגם ירשת!!" „את דמי נבות ודמי בניו ראיתי אמש נְאֻם ה' ובמקום אשר לקקו הכלבים את דמו יָלֹקּוּ את דמך גם אתה!" אחאב נכנע מלפני ה', קָרַע בגדיו ויצם וישם שק על בשרו וילך אַט, אך מדרכו הרעה לא שב, כי יד איזבל אשתו ההומיה היתה עליו ותמשול בו לכל אַוַּת נפשה.

עוד הפעם נראה אליהו אל אחאב לחזות לו חזות קשה, כי יעצור ה' את השמים ולא יהיה טל ומטר על הארץ שלש שנים. ודברו קם ויהי, כי פרץ רעב נורא בכל ארץ עשרת השבטים **), עד כי יבש כל חציר נִכְּרַת אכל מהבהמה ובצר לאחאב של״ח מלאכים בכל הארץ והממלכות מסביב לבקש את אליהו ולשחרו כי יחלה פני ה' אלהי ישראל להשיב חמתו מהשחית, אך איש לא ידע מקום מחבואו, אחאב עם עובדיה השר אשר על הבית הלכו בדרך זה בכה וזה בכה לבקש את אליהו, ובהיות עובדיה

רעב עם המעשים על הר הכרמל ואחריהם דברי המלחמות בין ארם וישראל כלם מתיחסים אל השנים האחרונות בימי מלוכת אחאב. המתרגם.

**) על דבר הרעב בעצם העת ההיא בימי אתבעל המלך נמצאו זכרונות בספר דברי הימים לצורים וצידונים כעדות החוקר „מענאנדער" ועיין ביוסף פלאוויוס בספרו קדמוניות VIII, 13, 2 (הרב המחבר בהערה בספרו „דברי ימי היהודים 12 3, 32.)

בדרך וַיָּבֹא אליו אליהו ויאמר לו „לך אמור לאדניך: הנה אליהו" ובראות אותו אחאב קרא אליו בחמת רוחו: „האתה זה עוכר ישראל?" ויענה אותו קשה: „לא עכרתי את ישראל, כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מצות ה' ותלכו אחרי הבעלים", וזה האיש אשר כבן מות היה בעיני איזבל פקד בקול נגיד ומצוה על המלך לאמר: „ועתה שלח קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל" שם על הכרמל יראה העם בעיניו את מעשה ה' ולבבו יבין לדעת את הנביא באמת והמתנבאים לשקר וחנופה ושב ורפא לו.

פעולת המעשים על הר הכרמל, אשר שם נקבצו באו נביאי הבעל והאשרה לְהִנָּכַח לעיני כל העם עם אליהו הנביא לה', היתה בלי ספק כבירה ואדירה, אך כל הספור הזה מְעֻלָּף במעטה החזיון ואך קצתו נראה מכתבי הקדש וכֻלו לא נחזה. אחאב, בצר לו, שמע הפעם לדברי הנביא, שלח בכל ישראל ויקבץ את נביאיו אל הר הכרמל, מכל קצות הארץ נהרו העם אל המקום הזה לראות אחרית הדבר הנפלא הזה, האם ישוב להיות הגשם על הארץ ודבר מי יקום אם דבר נביאי הבעל אם דבר הנביא לה'. במערות הר הכרמל נמצאו מאה נביאים אשר החביא עובדיה בהכרית איזבל את נביאי ה' והם עם יתר בני הנביאים אשר הלכו אחרי אליהו נמצאו בתוך בני העם הנאספים. אז נגש אליהו אל כל ההמון הרב ההוא ויקרא אליהם לאמר: „עד מתי אתם פֹּסחים על שתי הַסְּעִפִּים? אם ה' הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו" וידרוש מנביאי הבעל להקים מזבח, להעלות עליו זבח וקרוא בשם אלהיהם, כי יעשו נפלאות נגדה נא לכל העם ויענום באש. ויעשו כדבריו ויתגודדו כמשפטם בחרבות ורמחים עד שפך דם עליהם ויקרא בקול גדול לאמר: „הבעל עננו!" ואין קול ואין עונה ואין קשב" ויהתל בם אליהו: „קראו בקול גדול כי אלהים הוא, כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו; אולי ישן הוא ויקץ" ויהי כאשר לבשו נביאי הבעל בשת וכלמה בסתה פניהם לעיני כל העם, נגש אליהו אל המזבח אשר בנה וישפוך שיח לפני ה' אלהיו בצקון לחש לאמר:

עֲנֵנִי יְיָ עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְיָ הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת לִבָּם אֲחֹרַנִּית.

ובדברו „ותפול אש מן השמים ותאכל את העלה ואת העצים גם את המים אשר בתעלה לִחֵכָה. האות הזה החריד את כל העם הנאספים ויראו את מעשה נביא ה' כי נורא הוא ויפלו על פניהם ויקראו לאמר:

„יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים!"

אז עשה אליהו נקמות בנביאי הבעל והאשרה המוליכים את העם בדרכי חשך ויצו לתפשם ולהמיתם ופגריהם השליכו אל נהר קישון השוטף בקרבת המקום ההוא.

ואחאב אשר נמצא במקום המעשה היה כהלום רעם ולא כָהָה בעם ה׳ שמע לדברי נביאו.

אך לא כראות אחאב ראתה איזבל המרשעת את מעשי אליהו. כמעט הגיעו לאזניה פעולות אליהו ונקמתו בנביאי הבעל והאשרה ותשלח אליו מלאך לאמר כי לא תשקוט במכונה עדי תמצא ידה לשום „את נפשו כנפש אחד מהם". אז ראה אליהו כי אבד מנום ממנו בכל גבול ישראל „ויקם וילך אל נפשו ויבא אל באר שבע אשר ליהודה". כנראה לא מצא מנוחה מרודפיו גם ביהודה, כי המלך יהושפט היה בעל ברית אחאב ויקם אליהו וילך דרך הנגב הרחק מבאר שבע. ובמצוקת לבו שאל נפשו למות. בחלום חזיון לילה היה אליו דבר האלהים, כי ישית אל המדבר פניו עד הר האלהים חֹרֵבָה. מן ההר ההוא אשר עליו נגלה ה׳ ללמד לעמו תורת חיים, אהבת חסד צדקה ומישרים, מסיני בקדש היה נכון אליהו לשמוע אמרת אלוה הצרופה, כי אין חפץ לה׳ רב החסד ומרבה לסלוח, בחרב נוקמת לתורתו; מסיני בקדש היה נכון לאליהו לראות ולשמוע, כי לא בחיל ולא בכח, לא בסופה ולא בסערה ואש קנאות יעשה אלהי הרוחות דרכו, כי אם בקול דממה דקה, ברוח חן וחסד, אהבה ורחמים גדולים. את החזון האדיר והנשגב הזה חזה אליהו במדבר ילל ישמון, בהתבודדו במערה בהר חֹרֵב, מקום תהו ודומית-עולם ולאזניו הגיע רק קול הֵד דברו בהשתוחח עליו נפשו ויקרא מנהמת לבו:

„קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ".

אז היה אליו דבר ה׳ במחזה לאמר: „לך שוב לדרכך ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך". מחֹרֵב היה דבר ה׳ אל אליהו כי לא חפץ אלהי ישראל אלהי הצדקה והחנינה בחרב נוקמת וקנאה נפרזה גם לשמו ולכבוד תורתו.

בכל ימי היות אליהו ביהודה ובמדבר סיני, שבתו הריבות בין הגוטים אחרי התשבי ובית מלוכת עמרי. אז רָבו הנביאים ובני הנביאים לה׳ ולא נרדפו עוד בשטף אף ואכזריות חמה כמקדם. מן הנביאים האלה היה אך מיכיהו בן יִמְלָא אשר נטר בלבו שנאת עולם אל אחאב ובכל עת אשר שאל אותו מלך שמרון בה׳ בחפצו לעשות דבר נכבד בממלכתו לא התנבא עליו טובה ויחזה רק אחרית רעה לכל מעשיו ועניניו. ובאמת מצאו רעות רבות וצרות את מלך שמרון, צרות, אשר מכך אחר במקומו ראה בהן אצבע אלהים ומוסר שדי בתוכחות עלי עונו הרב. בן־הדד השני מלך ארם התחזק בממלכתו ויוסף און ועצמה מיום אל יום, עד כי רם לבבו וישאף לרשת ארצות לא לו. בן הדד ידע, כי מלכות ישראל ירדה עשר מעלות אחרנית וכבחה אז אין כחה עתה, ידע כי אין שלום בעצמיה וריב ומדנים יגורו בתוכה בין היראים את דבר ה׳ וההולכים אחר הבעל, ויקבץ את כל חילו עם חיל הנסיכים הסרים למשמעתו ויעל ויצר על שומרון (בע׳ 974 לפני חבה"ש). בצר לו דרש אחאב

את השלום ויתרפס לפני בן־הדד ויהיה נכון לעשות לו כל חפצו; אך בן־הדד לא ידע חק וגבול לחמדת בצעו וחפצו להשפיל כבוד המלך והעם אשר בשמרון ואחאב בשפלת רוחו היה נכון למלא אחרי דבריו, אך אז התעוררו הזקנים וכל טובי העם לדבר אל אחאב, כי יחזיק מעמד נגד הצר הצורר ובחרב מלחמה יצא לקראתו יהי מה.

רק מתי מספר היו אנשי החיל אשר ברגלי אחאב כשבעת אלפים איש, והגדוד הזה עם „נערי שרי המדינות" בראשם השתערו מן העיר על מחנה בן-הדד ויכו בארם מכה גדולה ו„בן הדד נמלט על סוס ופרשים", אמנם אף כי נפלו הארמים עוד לא הוטלו, כי החליפו כח אחרי מפלתם לפני שערי שמרון ולתשובת השנה שבו עלו הארמים שנית על הארץ ויחנו באפקה בצפון הממלכה, אך גם בפעם הזאת נגפו במלחמה ותבוסתם היתה שְׁלֵמָה עד כי לא מצא בן־הדד ידים לנוס ויתחבא באפקה ויבא חדר בחדר. עטוים בגדי אבל, ובחבלים על ראש חפוי הלכו עבדי מלך ארם אל אחאב לבקש ממנו חנינה על מלכם, כי יתן לו את נפשו לשלל, אחאב, מרוב שמחתו לראות את אויבו אשר התגאה עליו וידבר אתו עזות מתרפס עתה לפניו ומתנפל לפני הדום כסאו, לא חשב מחשבות רבות ויבטיח למלא חפץ מלך ארם ויקראהו „אחי" ויעלהו אתו על המרכבה, ובראות בן־הדד, כי היתה הרוחה ולא חשך פיו מהבטחות בדברי אהבה וכבוד לאמר, כי ישיב לו את כל הערים אשר לקח אביו, בן־הדד הראשון, מידי עמרי במלחמה, וחוצות–דרכים למעבר אורחות–ישים למלך ישראל בארץ דמשק. עד ארגיעה נהפכו האויבים לאוהבים וישבעו איש לרעהו שבועת-אמונים ויכרתו ברית שלום למען הפר אותה ביום מחר. אחאב שלח את בן־הדד בשלום ובעיני טובי העם היה המעשה הזה רע מאד ואחד מהנביאים נגש אל המלך וידבר אתו קשות ויתנבא עליו רעה וישב אחאב שמרונה סר וזעף.

כמעט ראה בן־הדד כי נחלץ מצרה וינחם על כל דבריו ולא אבה להקים את דברי הברית אשר נשבע למלך ישראל. לא השיב את הערים אשר לקח אביו מישראל ויוסף עוד להחזיק מעמד ברמות גלעד אשר בגבול ישראל צפונה מזרחה, והעיר נכבדה מאד בתכונתה ובשבתה בין ההרים כעיר נצורה וכל התוקע יתדו בה ישלט בכל חבל הארץ סביבה, אחאב בשפלת רוחו ועצלותו לא שם לבו לדרוש את העיר הזאת בחזקה ועד כה וכה והארמים החליפו כח וישובו ויתחזקו עד כי נבצרה עתה מאחאב לגרש אותם מהעיר הזאת בחילו לבדו. בעת ההיא ויהושפט מלך יהודה ירד אל מלך ישראל, וידרוש אחאב מבעל בריתו, כי יחדו המה וצבאותיהם יגיחו יהדו על ארם לשום קץ לתעלולי העם הזה הרודף כאויב על גבול ישראל להשבית את שלומו ולהחריד את השבטים היושבים בארץ הצפון. אז היו אפרים ויהודה כאיש אחד חברים ויהי לפלא לראות את מלך ישראל ומלך יהודה יושבים צמודים, איש על יד רעהו, שני בתי המלוכה כרתו ברית משפחה ויהושפט, „אשר הלך בדרכי דוד אביו הראשונים ולא דרש לבעלים", נתן אשה ליהורם בנו את עתליה בת אחאב ואיזבל עובדי האלילים; בלי ספק דִּמָּה יהושפט למצוא און ועצמה בבריתו עם אחאב למען תמצא ידו לכל אויבי יהודה אשר בנגב ומזרח הארץ ועל כן נמצא

לחפץ אחאב לתת לו חיל וצבא רגלי עם רכב ופרשים להיות זרוע לאחאב במלחמתו עם הארמים ורק חפץ לשמוע דבר אחד הנביאים לה׳, למען דעת תוצאות המלחמה, ולכבוד ארחו הנכבד קבץ אחאב את הנביאים שמרונה. על שאלת אחאב: „האם אעלה על רמות גלעד למלחמה אם אחדל?״ היה דברם פה אחד: „עלה ויתן ה׳ ביד המלך״. מדבר הנביאים פה אחד הבין יהושפט, כי אך מלבם יוציאו מלים ולא חזון הנבואה ידבר בם וידרוש לשמוע דבר הנביא מיכיהו בן יִמְלָא העצור בדבר המלך אחאב בבית הכלא. בלי חמדה צוה אחאב להעלות את הנביא מבור שבי אשר היה אסור שם ולהביאהו לפני שני המלכים ובבואו וינסה לדבר גם הוא בשפת הנביאים כלם וישביעהו אחאב לדבר לו „רק אמת בשם ה׳״, אז בא הרוח על מיכיהו וישא המשא על אחאב לאמר: ראיתי את כל ישראל נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה; ויאמר ה׳ אין אדונים, ישובו איש לביתו בשלום״. מדברי הנביא בא פחד בלב אחאב ויפסח על שתי הסעפים אם לצאת למלחמה אם לחדל. אך הפעם הבליג על מרך לבו ויצו להשיב את הנביא אל בית הכלא ולתת לו לחם צר ומים לחץ עד שובו בשלום, וַיֵּחָלֵץ הוא ויהושפט עמו למלחמה ויעלו על רמות גלעד. אך לבו הגה אימה בזכרו את דברי הנביא ויתחפש וילבש בגדים אחרים לבל יכירוהו הארמים כי מלך ישראל הוא, אך עוד טרם החלה המלחמה ואיש אחד ממחנה ארם משך בקשת לְתֻמּו ויפגע באחאב בשבתו במרכבה ויכהו מכת מות; אך אחאב היה מתחזק במרכבה ויאמר לְרַכָּבו להוציאהו מן המחנה וימת לפנות ערב, וכאשר נודע הדבר כי מת מלך ישראל עברה הרנה במחנה: „איש אל עירו ואל ארצו״. צבאות ישראל ויהודה לעמת שבאו כן שבו ויעברו את הירדן והארמים החזיקו מעמד בשדה המלחמה ויהיו אדוני העיר רמות גלעד הבצורה. אחאב הובא שמרונה ויקבר שם „וישטף את הרכב על ברכת שמרון וילקו הכלבים את דמו״.

אחרי אחאב מלך אחזיה בנו. היא הפעם הראשונה מעת הוסד ממלכת אפרים אשר באה הממשלה עד הדור השלישי לראש המשפחה המושלת בישראל. ימי מלכות אחזיה ארכו רק שנתים ימים (בערך 970, לפני חב״ש). בהימים המעטים האלה לא עשה אחזיה דבר אשר על פיהו ישפוט סופר דברי הימים על תכונתו ורוחו, רק כי גם עליו נאמר, „כי הלך בדרך אביו ובדרך אמו, עבד את הבעלים וגם הלך בדרך ירבעם בן נבט״. ובנפלו מן השבכה ויחלה שלח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון אם יחיה מחליו זה. בעת ההיא והנביא אליהו התשבי שב ממסעו במדבר סיני אל ארץ ישראל ויזכור את דבר הנבואה אליו במחזה על הר ה׳, ויתבודד על הר הכרמל הרחק מתשואות החיים והמונם ושאונם ולמלא דבר ה׳ אליו בחֹרֵב משח את אלישע בן שפט אשר ישב בנאות הירדן תחתיו. בבחרו באלישע ובהליכותיו הראשונות עמו נראה כבמחזה את תכונת נפש אליהו ומעלות רוחו. הוא מצא את האיש הנועד להיות לנביא אחריו בישראל הולך אחרי הבקרים ועובד בשדה אביו ומדי עברו עליו השליך את אדרתו לפניו מבלי לדבר דבר. אלישע הבין מחשבת אליהו ויעזוב את בקריו וירץ אחרי אליהו לבקש ממנו, כי יחכה רק עד שובו לנשק לאביו ולאמו וקחתו מהם את ברכתו בטרם יפרד מהם לארך ימים. ויאמר לו אליהו: לך

שוב כי מה עשיתי לך ? וידע אלישע ויבן, כי האיש אשר בו בחר ה׳ להיות לנביא מקנא לכבודו וכבוד תורתו לעזוב אביו ואמו, להסיר מקרבו כל רגשי־לב אשר בחיי התבל יסודו, כי עליו לשום כל מעינו בדבר ה׳ ובתעודתו הרוממה להיות לאור גוי, לפקוח עיני העם ההולך אחרי ההבל, להשיב לבם אל ה׳ ותורתו הצרופה. כן הלך אלישע אחר אליהו ולא שב עוד אל אבותיו וישרתהו מהיום ההוא והלאה ויקשב וישמע מפיו דבר ה׳, או כדברת העם בעת ההיא, „יצק מים על ידו״.

עוד הפעם הרים אליהו קולו בכח ליסר בשבט פיו את תועי לבב ההולכים אחרי הבעלים. אל המלאכים אשר שלח אחזיה לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון היה דברו: „לכו שובו אל המלך אשר שלח אתכם ודברתם אליו לאמר המבלי אין אלהים בישראל אתה שֹלֵחַ לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון, לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי מות תמות״. וישובו המלאכים שמרונה ויספרו את כל אשר דבר אליהם הנביא אשר פגשו בדרך ומתארו בגדיו והליכותיו ידע אחזיה כי אליהו התשבי הוא, וישלח פקיד הרצים עם חמשים איש לדרוש מאת הנביא כי ירד ויבא לפני המלך: ובבאו אל המלך לא חת מפניו ויחזה לו חזות קשה כי ימות מחליו זה וימת אחזיה מבלי השאיר בן אחריו וימלוך יהורם אחיו תחתיו (ערך 969 לפני חב״ש).

ובעת ההיא וגם אליהו נעלה מעל עמו וילֻקח מעל ראש אלישע וכל בני הנביאים אשר יצקו מים על ידו. כל דברי ימי הנביא אדיר־אמונה מלאים נפלאות. אליהו היה לחותם תכנית איש אלהים נאזר בגבורת רוחו ונאדר בקדושת נפשו הזכה אשר השליך מנגד בקנאתו לתורת אלהיו ואמרתו הצרופה נְיָשַׁר אל חבר כהני און נביאי הבעל והאשרה ויוכל, בגלל הדבר הזה נשגב שמו כנושא דגל הקדושה והפרישות, הצניעות והטהרה בימי דור תהפֻכות אשר הזמה וְהַתֶּבֶל, חמדת בשרים ותאוה זוללה מלאה כל הארץ. להנביא הנפלא הזה עשו בני הנביאים תלמידיו ותלמידי תלמידיו זכר לנפלאות ימי חייו האחרונים על האדמה לאמר: הנביא אשר רוחו היתה כנחל שוטף ולבו אש אוכלה בקנאתו לה׳ והתורה הטהורה לא נפקד בפקודת כל האדם ובהלקחו מעל ראש בני דור עלה בסערה השמימה...

אך מכל הפלאות אשר עשה אליהו הכי גדול ונשגב: יסוד כנסת נביאים ובני נביאים למודי ה׳, אשר באש־דת ואור תורה צרופה האירו עיני העם להשיב לבם אל ה׳ אלהי אבותיהם. כנסת הנביאים אשר יסד אליהו היה לְסֶגֶל־חבורה חדשה (Orden) בממלכת שמרון, נִתְבַּדֵל בתכונתה מכנסת או להקת הנביאים בימי שמואל הרואה. אז היו בני הנביאים מנצחים בכלי שיר על מזמורי התהלות ורואים יותר ממורים ומוכיחים; מימי דוד ושלמה היו הנביאים האלה רואי פני המלך ויועציו בדברי המדינה ובשבתם בחצר המלך לא עמד טעמם בם כמלפנים, גם לא נמנעו מקחת מתנות כאשר שאל אותם איש בדבר ה׳ (עיין מ״א, י״ד ג׳); לא כן בני כנסת הנביאים אשר יסד אליהו ואחריו כאשר היה אלישע בן שפט לראש העליה, המה נערו כפיהם מִקַבל כל מַתַּת (עיין מ״ב, ה׳, ט״ו, כ״ז). ויבקשו אכל להם

להחיות נפשם רק מעמל ידיהם (עיין מ״ב, ד׳, ל״ח. מ״ד; ו א ח). אחרי הִלָּקַח אליהו מעל ראש בני הנביאים, שמו עיניהם באיש הרוח באלישע להיות להם לראש, כי כבר נשמע בכל הארץ, אשר „נחה רוח אליהו על אלישע", ובהשליכו אדרתו לפניו וירם אותה מעל הארץ היתה על״ אלישע פי שנים ברוח אליהו. בימים הראשונים יצא אלישע בעקבות מורהו אליהו, כי כמוהו התבודד גם הוא על הר הכרמל ויתרחק מהמון קריה ותשואות החיים, אך אחרי כן שב ויתערב בעניני העם, כאשר נמצא לו גבר רב פעלים, אשר נשאו לבו להשמיד את כל בית עמרי ולהכחיד את עבודת הבעלים מקרב ישראל.

יהורם, המלך הרביעי מבית עמרי (מָלַךְ מן 969 עד 837 לפני חב״ש) עשה הרע בעיני ה׳, רק לא היה כרוך אחרי הבעל כאביו וכאמו ויסר את מצבת הבעל באחד המקומות בית־אל או יזרעאל; בכל זאת גם הוא דבק בחטאת ירבעם והנביא אלישע לא יכול דברו לשלום ולהביט בפניו. אז יפשע מואב בישראל ומלכה מישע חדל מהעלות את המס אשר הביא מדי שנה בשנה למלך ישראל במאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר. יהורם פקד את עמו ויעל למלחמה על מואב ליסר את מישע על מרדו בישראל ולעשותו שנית למס עובד. אז דבר על לב יהושפט מלך יהודה, כי יהיה זרוע לו במלחמתו זאת ויהושפט שמר את הברית גם לבן אחאב ויעלו למלחמה שני המלכים האלה דרך ארץ יהודה מנגב לים המלח באכה מדבר אדום. בדרך מסעו אל מואב סר מלך ישראל גם אל ירושלים העיר הראשה ביהודה ויהושפט קדם פניו בכל אותות הכבוד ובאהבה גלויה *).

למן היום אשר נפלגה ארץ ישראל לשתי ממלכות נראה עתה בפעם הראשונה שלום־אמת ביניהן ובית ישראל עם בית יהודה חֻבְּרוּ עתה בברית אחים יתר רב מאשר בהימים הטובים אשר מלך אחד משל בישראל ויהודה, אך הברית הזאת לא היתה ברית עם, כי אם קשר משפחה באהבת המושלים איש את רעהו, בעוד אשר בני העם אשר באפרים ויהודה לא קרבו זה אל זה כאשר בתחלה. גם זאת הפעם דרש יהושפט לשאל ראשונה פי הנביא בדבר ה׳ וירדו שלשת המלכים – כי גם מלך אדום נלוה אל בעלי הברית ויחדו המה על מואב – אל אלישע הנביא לשאל לו בה׳, אז מצא אלישע מקום להוכיח את יהורם על פניו ומבלי לגור מפניו אמר לו דברים יורדים חדרי בטן: „לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך", אך לא נמנע בכל זאת מהתנבאות אחרית טובה להמלחמה אשר הם עושים עתה.

מישע מלך מואב אסף את כל חילו על גבול ארצו נגבה לצאת בחרב נגד צבאות מלכי הברית, אך הֻכָּה מכה נצחת מצבאות מלכי הברית הרבים והעצומים וינס ויסתר בעיר הבצורה במצודת סלעים – קיר חרשת. אז ראה יהורם כי נכונה העת לפניו ליסר את המואבים על פשעם בישראל להיות לבני מרי, ויהרום את כל הערים אשר

*) (עיין יוסף פלאוויוס בקדמוניות IX, 3, 1).

עבר עם צבאות מלכי הברית, הכאיב כל חלקה טובה, סתם מעינות המים, ויפל כל עצי פרי בארץ. אז הקיפו צבאות המלכים את ק י ר ח ר ש ת מכל עברים ויקלעו בה אבנים להשחית חומותיה ובתיה. מישע נסה בשבע מאות איש ל ה ב ק י ע א ל מ ל ך א ד ו ם לנסות עמו דבר, כי יבגוד בבריתו עם מלך ישראל, בדעתו את אדום החורש בלבו רעה על ישראל וממלכתו, ולא יכלו. כראות מישע כי חזק עליו האויב ויקח את בן בכורו ויעלהו עולה לכמוש אלהיו להשיב חמתו מהשחית. כנראה פרצה אז מגפה במחנה ישראל וצבאות מלכי הברית נסעו מעליו וישובו לארצם. ארץ מואב היתה לשממה, אך מישע החזיק מעמד ולא נכנע מפני בני ישראל.

בימים ההם פשע אדום ביהודה – אחרי מות יהושפט – עוד בימי המסע למלחמה על מואב כבר נודע כי אין לב אדום שלם עם מלך ישראל ובנסוע מלכי הברית מעל ק י ר ח ר ש ת בא בדברים עם מישע מלך מואב לפרוק על ישראל ויהודה מעל צואריהם. ברית־משפחה אשר כרתו שני בתי המלוכה בישראל ויהודה המיטה רעה על בית דוד. יהורם בן יהושפט חתן בית אחאב מלך ביהודה (מן 964 עד 958 לפני חב״ש) ויעשה הרע בעיני ה׳ ובהיותו כנצר מגזע עמרי ודבק בחטאת אחאב ואיזבל נתן לעבודת הבעל מהלכים ביהודה ועתליה אשתו, אשה מבישה ושואפת דם ורצח כאיזבל אמה שפכה רוח זמה על הארץ בעבודת הבעל והאשרה הנאלחה. אז נתמלאה סאת החטאים לבית עמרי ויום אידו קרב לבא, ובְהִכָּשְׁלוֹ כשל גם בית יהודה עמו, מאת הנביא אלישע היתה זאת להסיר המשפחה החטאה ממלוכת ישראל ויהודה, וממנו היתה שומה בדבר ה׳ להכחיד בית עמרי מקרב הארץ. א ל י ש ע בא דמשק בעת אשר ב ן ־ ה ד ד השני אשר עשה מלחמה עם אחאב חלה את חליו אשר מת בה. ח ז א ל אחד מסריסיו שם מחנק לנפש מלכו בימי מחלתו וישב על כסאו, ובני הנביאים ספרו אז, כי דבר אלישע החיש את התמורה הזאת במלכות דמשק. ח ז א ל היה גבר רב פעלים ובשבתו על כסא ממלכתו שם על לבו להשיב לארם שנית את כל הערים אשר לכדו הארמים מלפנים מישראל ובן־הדד השיבם בברית השלום אשר כרת עם אחאב. ראשית מפעלו היה לתגר מלחמה בשבטי ישראל אשר בארץ הגלעד מעבר לירדן מזרחה. אז עלה יורם מלך ישראל אל רמות גלעד למלחמה, להגן על המבצר, אשר חומה היה על כל ארץ הגלעד ומשגב בעדה. המלחמה על דבר מצודת סלע זאת היתה חזקה מאד ומלך ישראל הֻכה ונפצע אז מהארמים ויעזוב את שדה המלחמה להתרפא ממכותיו ביזרעאל ואת אחד משרי הרכב י ה ו א ב ן נ מ ש י השאיר במקומו להגן על רמות גלעד נגד צבאות ארם הצרים עליה. ויהי היום ואחד מבני הנביאים באו בדבר אלישע אל מחנה ישראל אשר ברמות גלעד ויקרא את יהוא מתוך שרי החיל לבא עמו חדר בחדר, וימשחהו למלך על ישראל ויצוהו בשם ה׳, כי בשבתו על כסא המלוכה בישראל יעשה לבית אחאב כדבר ה׳ על ביתו לבלי השאיר לו שרש וענף. ואחרי עשות ה נ ע ר ה נ ב י א את מעשהו ככל אשר פקד עליו אלישע פתח דלתות הבית וינס. בשוב י ה ו א אל פקידי החיל, הכירו הם בחוות פניו, כי שמע מפי הנביא דברים אשר הרעישו מורשי לבבו ויפצרו בו, כי יספר להם דברי הנביא ובשמעם מפיו כי נמשח ממנו בדבר ה׳ למלך על ישראל לקחו איש

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

איש את בגדי השרד אשר עליהם „וישימו תחתיו על גרם המעלות ויתקעו בשופר ויאמרו: מלך יהוא!".

כראות יהוא, כי יד שרי הצבא תִכּון עמו להמליכהו על ישראל, ויתחזק ויעש מעשהו בחריצות יתרה להוציא דבר הקשר למענהו ולתת לו אחרית טובה ודרושה לחפצו; העמיד משמר על רמות גלעד לבל יצא איש להגיד את המעשים האלה בחצר המלך יורם בשמרון או ביזרעאל, והוא בראש חלק גדול מהחיל שב ויעבור את הירדן ויקרב בשפעת רוכבים בשטף ומרוצה רבה וקול המולה גדולה עד שערי יזרעאל, מקום אשר יורם היה עצור שם להתרפאות מן המכים אשר הכוהו הארמים במלחמה לפני רמות גלעד. בראות יורם מרחוק את שפעת הרוכבים הכיר כי יהוא בן נמשי המתנהג בשגעון בא בראש המחנה וישתומם על המראה לראות צבאות חילו שבים אליו ממקום המלחמה, וישלח רצים לקראת המחנה לדעת פשר דבר וכאשר שלח רץ אחר רץ והמלאכים נלוו אל המחנה ולא שבו עוד אליו הכיר כי יהוא חורש עליו רעה ויאסור את מרכבתו ויסע לקראת יהוא. גם אחזיה מלך יהודה, אשר מלך תחת יהורם אביו (857, 858 לפני חב"ש), בא אז לבקר את דודו מלך ישראל החולה וישב גם הוא במרכבה ויסע על יד מלך ישראל ויפגשו את יהוא בחלקת נבות היזרעאלי, אשר נרצח ונספה בלא משפט על פי איזבל המבישה ובראות יורם את יהוא ויקרא אליו מרחוק: „השלום יהוא!" ויען לאמר: „מה השלום עד זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים?!". אז הפך יורם את ידו במרכבה ויקרא אל אחזיה לאמר: „מרמה אחזיה!" אך ברגע הזה עף חץ מות מקשת יהוא וישם קץ לחייו, ויאמר יהוא אל בִּדְקַר שלישו, כי ישליך את נבלת המלך המומת אל חלקת השדה אשר לנבות היזרעאלי ויזכירהו את המשא אשר נשא אליהו על בית אחאב, כאשר היו שניהם רוכבים צמדים אחרי המלך ברדתו לרשת את שדה נבות. בדבריו אלה חפץ יהוא לְהֵרָאות אל העם כנבחר מאת ה' לעשות נקמתו בבית המרי – בית עמרי ואחאב גם באחזיה מלך יהודה פגע חץ מות מעם יהוא ואנשיו וינס מְגִדּו וימת שם. כה באה ונהיתה תמורה נמרצה בממלכת אפרים, מבלי אשר נמצא בכל הארץ איש אחד להגן בעד בית המלוכה ולריב ריבו משר הצבא המתפרץ מפני אדוניו, כי גם עבדי המלך, משרתיו ושרי ארמונו עזבו את משמרתם וילכו באשר הלכו.

אז בא יהוא בשערי העיר יזרעאל. אם המלך איזבל כאשה אבירת לב מצאה און בנפשה להעמיד פניה ביום צרה ותיטב ראשה ותשם בפוך עיניה ותשקף בעד החלון ובעבור יהוא המתקשר על בית המלוכה קראה לו לאמר: „השלום זמרי הורג את אדוניו?" ויקרא יהוא לסריסי הארמון בקול נגיד ומצוה": „שמטוה!" וישמטוה ויעבור ברכבו על גוית המלכה מבנות צידון אשר המיטה רעות רבות וצרות על ישראל; ובצוות יהוא אחרי כן לקברה בכבוד בת מלך לא מצאו בה כי אם הַגֻּלְגֹּלֶת והרגלים וכפות הידים, כי אכלו הכלבים את נבלתה וַיָּלֹקּו את דמה וירא כל העם את יד ה' העושה נקמות ברוצחת נפש נבות ובניו וגוזלת משפטו. במות יורם ואיזבל אמו עוד לא נכרת לבית אחאב כל שרש וענף, כי עוד נמצאו

בשמרון שבעים איש מבני המלוכה וזקני העיר ונכבדיה היו אומנים אותם. ויכתוב יהוא ספרים אל גדולי העיר שמרון וידרוש מהם כי יושיבו לכסא את אחד מבני המלוכה במקום המלך יורם המומת על ידו. אזרחי שמרון הבינו כי בלב ולב ידבר עמם יהוא ורוחם זרה גם הם לבית המלוכה ולא מצאו נכון לפניהם להגן בעד בית אחאב ויענו את יהוא דבר לאמר: „לא נמליך איש והטוב בעיניך עשה". וימלאו חפץ המורד המנצח ויבאו יזרעאלה לקדם פניו נושאים בידיהם את ראשי בני המלך אשר שמו בדודים. כשמוע יהוא הדבר הזה צוה בלילה לשום את ראשי בני המלוכה שני צבורים פתח שער העיר ובבקר קרא לכל העם ויאמר: „הנה אני קשרתי רק על יורם ומי הכה את כל אלה? אין זאת כי אם מאת ה' היתה זאת למלא את דברו אשר דבר ביד עבדו אליהו הנביא". כן היה יהוא גבר חרוץ במעשיו, ערום בדעת וידע לכלכל דבריו כדרוש לחפצו. אז הכה יהוא „את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל וכל גדוליו ומידעיו וכהניו עד בלתי השאיר לו שריד" וישם פניו עם החיל אשר ברגלו שמרונה לתפוש את המלוכה על ישראל.

למען קנות לו אהבת כל איש אשר רוחם היתה נאמנה לה' אלהי ישראל שם על לבו להכחיד את עבודת הבעל בעיר הראשה שמרון אשר ממנה יצאה החנפה על כל הארץ. בדרכו לבא שמרונה פגש יהוא באחי אחזיה מלך יהודה, אשר נסעו ליזרעאל „לשאול לשלום בני המלך ובני הגבירה". לא רחוק הדבר כי עתליה שלחה אותם יזרעאלה למען תמצא ידה לעשות המזמתה הנוראה בבית המלוכה אשר ביהודה. אך דבר יצא מפי יהוא ואנשיו תפשו את הארבעים ושנים איש מבני המלך ביהודה וישחטום חיים אל „בור בית עקד" ולא נשאר מהם איש. לפני בואו שמרונה פגש יהוא ביהונדב בן רכב, אחד מיוצקי מים על ידי אליהו אשר היה נזיר לה' ויצו על בניו וביתו אחריו ללכת בתורת ה' ולהנזר מיין ושכר וכל מנעמי החיים. כראות יהוא את יהונדב שאל אותו לאמר: „היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך?" ; „יש ויש" היה מענה בן רכב אליו וישלח ידו ויעלהו אתו על המרכבה ויאמר לו: „לכה אתי וראה בקנאתי לה'". בבאו בשערי שמרון שלח יהוא לקבוץ את העם וכל „עובדי הבעל ויצו עליהם להועד ולהאסף בית הבעל איש מהם אל יפקד ויוליכם שולל בדבריו, עד כי דמו, כי גם ידו תכון עם עבודת הבעל וישמעו לקול פקודתו וילבשו איש איש מעובדי הבעל את בגדי השרד אשר להם בעמדם לשרת את אליליהם לעמוד על ידו בעשותו „זבח גדול לבעל". ויהוא צוה בלאט להרצים והשלישים אשר החזיקו משמר בתוך הבית ומחוצה לו, להכות את כל עובדי הבעל נושאי בגדי הכהנה מבלי השאיר להם שריד, ובכלותו להעלות העולה" למראה עין השתערו הרצים והשלישים על עובדי הבעל ויכום ארצה, אז הוציאו את מצבת הבעל וישרפוה „ויתצו את בית הבעל וישימוהו למחראות". כי חפץ יהוא להראות אל כל העם כאחד ההולכים אחרי הנביא אליהו וכמקנא קנאה גדולה לה' אלהי ישראל והוא הכחיד את עבודת הבעל בכל ישראל, אך ביהודה ובירושלים מקום מקדש ועיר דוד עמד עוד מזבח הבעל בחפץ אשה מבישה עתליה בת איזבל המרשעת.

מחזה מעורר פלא ותמהון הוא, כי הנשים הקרואות לשקוד על טהרת המדות והמוסר ודרכי הצניעות בחיי המשפחה, נצמדו ביותר אחרי עבודת הבעל והאשרה אשר היתה קשורה במעשה זמה ותֶבֶל. שלש הנה בנות הרשעה אשר טמאו את ישראל ויהודה בעבודת הבעל ותשפוכנה רוח זנונים על כל הארץ: מ ע כ ה אם המלך אסא ביהודה עשתה לראשונה תפלצת מנאצת לאשרה ותטמא את הארץ בְּקְדֵשִׁים וקְדֵשׁות, איזבל מְלְאָה את שמרון זמה ועבודת הבעל והאשרה ובתה המבישה שבה ותצב יד לעבודת הבעל והאשרה בירושלים. אך חטא זמה ועבודת אלהי נכר הארץ לא היה האחד אשר עשתה עתליה, כי עוד העמיקה סרה ותוסף חטא על פשע, כי כפיה עוד נגאלו בדם נקים וכשואפת רצח הרבתה הָרֶע גם מאיזבל אמה המרשעת. יד איזבל היתה בנביאי ה׳ וכל אלה אשר דרשו בשם ה׳ אלהי ישראל, כי חשבה אותם לאויבים לה ולבית המלוכה, אך ידי ע ת ל י ה שפכו דמי קרוביה שארי אישה המלך ובניה, טבחה ולא חמלה. כי כשמעה „כ י מ ת ב נ ה א ח ז י ה ו ת ק ם ו ת א ב ד א ת כ ל ז ר ע ה מ מ ל כ ה" כל בני יורם אישה מנשים אחרות אשר לקח וכל בני בית דוד ותבקש להמית הנצר האחרון הנשאר מבית דוד ה י ל ד ה ר ך י ו א ש ב ן א ח ז י ה וַיִּנָּצֵל בארח פלא בחסדי דודו ודודתו הכהן הגדול י ה ו י ד ע ואשתו י ה ו ש ב ע. בעברת זדון ואכזריות חמה תפשה ע ת ל י ה את המלוכה על יהודה ומפניה נחתו כל טובי העם עד כי לא עמד איש בפניה לנקום ממנה נקמת דם בני בית דוד השפוך. גם הכהן הגדול י ה ו י ד ע חתן המלך יורם לא מצא און בנפשו לשום קץ למעשי תבליתה ויהי כמחריש. אז בנתה עתליה בית במות לבעל ולאשרה ותעמיד מצבות ופסילים ותעש את עבודת הבעל לעבודת אלהי הארץ ביהודה באותה העת אשר הכחיד יהוא את עבודת הבעלים בכל גבול ממלכת שמרון, ותפקד את מַתָּן לכהן הראש בבית הבעל וחבר כהנים הביאה לירושלים ותמלא הארץ עון חרב ועבודת גלולים תֶבֶל וזמה. לא נודע הדבר אם שלחה עתליה יד במקדשי אל ותטמא בעבודת גלוליה גם את מקדש ה׳ על הר המֹּרִיָּה. מדברי הכתובים נראה, כי לא נועזה לעשות כדבר הרע הזה והמזמתה הזאת להעמיד צלם בהיכל ה׳, כמעשי מלכי יהודה הרשעים אשר קמו אחריה, ורק שמה משמר על המקדש להניא את העם מבוא שעריו בימי שבת ומועד, ואת חיל־השכירים אשר לה: הַכָּרִ י ם ו ה ר צ י ם העמידה על פתח הבית לבלי תת את העם לבא *).

כשש שנים היתה עתליה „מֹלֶכֶת על הארץ" (בערך 957–951 לפני חב"ש) וכנראה תמכו חורי יהודה ואציליה את ידה ורק הכהן הגדול יהוידע חתן המלך החזיק בתורת ה׳ בכל נפשו ומאדו ולבו ונפשו היו אמונים לבית דוד. יהושבע אשת יהוידע בת

---

*) לפי השערת הרב המחבר הכרים המה בני השבט הנודעים בשם (קאריער) ואשר מהם לקחו מלכי מצרים, צור וכרתים (Cypern) ־"שכירים לאנשי מלחמה ושומרים לראשם וקרוב הדבר כי מאת א ת ב ע ל מלך צידונים היתה שומה על נכדתו ע ת ל י ה להעמיד החיל הזה בירושלים להיות שומרים לראשה ולהגן בעדה אחרי אשר לא בטחה בהעם, בדעתם כי זרה רוחם לה ולמעשיה. ממשמעות הכתובים (מלכים י"א ד׳ י"ב) נראה, כי התאר לאנשי המשמר „באי השבת ויוצאי השבת" נתחדש בימי ע ת ל י ה ומזה הוציא המשפט. כי תעודת אנשי המשמר אלה היתה להניא את העם מבוא בית ה׳ בימי שבת ומקראי קדש ועיין בספר „דברי ימי היהודים" גרעטץ חלק שני ספר ראשון צד 53 בהערה. המתרגם.

יורם מאשה אחרת ואחות אחזיה לקחה את הילד הרך יואש בן אחזיה ותגנוב אותו מתוך בני המלך המומתים ותחביא אותו ואת מֵנִקְתּו בחדר המטות אשר להלוים בבית ה׳ ויהי מתחבא שם בבית ה׳. דודתו אשת הכהן הגדול בלכלה אותו ואת מנקתו והכהנים והלוים שומרי משמרת בית ה׳ ידעו להסתיר את הסוד הכמוס והמלכה האכזריה לא ידעה דבר. כה עלה כיונק החטר האחרון מגזע ישי והילד הרך הזה היה מחמל נפש השרידים היחידים אשר נאמנה רוחם עם ה׳ אלהי ישראל ובית דוד עבדו. בששת השנים אשר עתליה היתה רודה ביהודה בעברת זדונה ותתן חתיתה על כל בני עם הארץ לא חבק יהוידע את ידיו בחיק, כי היו דבריו עם אנשי החיל אשר בם בטח לבה, אל שרי המאיות הרצים והכרים ואחרי אשר תכן את רוחם וימצא את לבבם נאמן לפני בית המלוכה ורוחם זרה לעתליה המבישה חומסת הכסא והמשרה ויסר לפניהם את המסכה הנסוכה על בית המלוכה ויגלה אזנם לאמר, כי עוד לא אבד שם וזכר לבית דוד וכי עוד נמצא נטע נעמן מגזע המלוכה. גם שלח בארץ את בני בריתו הבאים בסודו „וַיָּסֹבּוּ ביהודה" וימצא את לבב כל העם נכון לחפצו, „כי בן המלך ימלוך כאשר דבר ה׳ על בני דוד (עיין דברי הימים ב׳, כ"ג, א׳ ג׳). אז קרא יהוידע את שרי המאיות וירא אותם את בן המלך ויכירו שרי החיל בחזות פניו כי הוא יורש הכסא ולו נאוה המלוכה וישביעם בשם ה׳ לעמוד לימין הילד הרך, לריב ריבו ולעבדהו באמת ואמונה. אחרי כל הדברים האלה ראה יהוידע כי באה העת לבצע כל מעשהו: למגר לארץ כסא עתליה ולהשיב את ממלכת „יהודה מעל בית דוד. ויהיו דבריו עם שרי המאיות הרצים והכרים, כי מחלקה אחת מהם תעמיד על עמדה ומשמרתה וחלק גדול מהם יחזיקו מעמד על יד בית ה׳ בפתח הבית והשרים וראשי החילים יקיפו את בן המלך איש וכליו בידו להגן בעדו ולהיות שומרים לראשו וכל איש מאויבי בית דוד אשר יהין לגשת אל החצר הפנימית „מבעד להשדרות" יומת. וכראות יהוידע כי בן המלך שאנן עתה מפחד רעה ומשוד פתאום ויקרא את כל הקהל מיושבי ירושלים אל חצר ההיכל „ויעמדו הרצים איש וכליו בידו מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית על המלך סביב" ושרי המאיות „מחזיקים בידיהם החניתים והשלטים אשר למלך דוד" ובהרגע הנאדר הזה הוציא יהוידע את בן המלך החטר האחרון מגזע ישי ממקום מחבואו וישם הנזר על ראשו והעדות על ידו ויעמידהו לעיני כל הקהל הגדול על העמוד הנכון למלכי יהודה בבית ה׳ וימשחהו למלך בהדרת קדש. ברגע הזה נשמע קול תרועת העם השמח על מלכו בחצצרות וקול שופר עם צלצול החרבות השליטים וכל כלי הנשק אשר בידי שרי החיל ובכל העיר נשמע קול העם ברעה לאמר: „יחי המלך יואש מבית דוד!!". והקול נשמע עד ארמון עתליה השאננה מפחד, כי בטח לבה בגבורת בני החיל שכיריה ותחרד ותתפלץ ותמהר לבא בלוית אחדים מרואי פניה אל בית ה׳ ותרא המחזה הנפלא: ילד רך ומשוח עומד נושא נזר המלוכה וכל העם ובני הצבא עוטרים אותו שמחים ותוקעים בחצצרות וקוראים: „יחי המלך" ותקרע את בגדיה ותקרא: „קשר! קשר!". כמעט יצא הגה מפיה ואחדים משרי החיל החזיקו דו"י.

בה ויוציאוה מחצר הקדש וימיתוה, כי דבר יהוידע היה לאמר: „לא תומת בית ה׳". כן נגדע לארץ הנצר האחרון לבית עמרי וכמות בת נבל–איזבל אמה–מתה גם בתה עתליה המרצחת. שתי נשות הזמה אלה: איזבל ועתליה, כאמה בתה דמו להאלילה אשר לפניה כרעו ברך, להאשרה תועבת צידונים, אשר ממנה יצאה רוח הטומאה השוד והשבר, מות ואבדון על כל הארץ, וביום צרתה לא נמצא לעתליה בכל יהודה איש עומד לימינה, כי גם יד כהני הבעל קצרה מהושיע לה אחרי אשר גם להם נכונו ימי חשך, „וישמח כל עם הארץ והעיר ירושלים שקטה".

התמורה הגדולה הזאת נעשתה בידי הגבר רב פעלים יהוידע ותהי ראשית מפעלו למצוא עתה עצה נכונה לבל יהיה עוד כדבר הרע הזה: לשום את הבעל בירושלים מקום מקדש אלהי ישראל. בהרגע הזה אשר לב המלך וכל העם היה כלא רהשי תודה לה׳ אלהיהם ולהכהן הגדול הנאמן לאלהיו „כרת יהוידע את הברית בין ה׳ ובין המלך ובין העם להיות לעם לה׳ ובין המלך ובין העם", הסיר מקרב העם והעיר ירושלים את כל מצבות הבעל ויכין את לבם אל ה׳ אלהי אבותיהם. בהיכל הקדש היה דבר המלך אל כל העם לעמוד בברית ה׳ אלהי ישראל. ולמען תת און ועצמה לדברי הברית הזאת עשה יהוידע דבר להגדיל תורה ולהאדירה לבל תסור עוד מלב העם כל הימים. זאת התורה אשר שם משה לפני העם היוצא ממצרים, עדות לישראל מיום היותו לעם, לא נמצאה רק בידי הכהנים והלוים אשר „הורו משפט ה׳ ליעקב ותורתו לישראל", גם עשרת הדברים אשר על לוחות העדות רחקו אז מלב העם בעת ההיא אשר עבודת אלהי הנכר מלאה כל הארץ. כי לוחות העדות היו גנוזים בארון הברית בקדש הקדשים והעם חזה בהארון ובהלוחות רק קדושת תשיבה החופפת על שרידי קדמוניות האמה, כה נבער העם מדעת התורה ודבר אלהים. כנראה קרא אז יהוידע מעל ספר תורת ה׳ את הדברים אשר היו אל משה בעלותו שנית על הר סיני לקבל תורת ה׳ עשרת הדברים הכתובים על הלוחות, אחרי אשר שחת העם ויעש עגל מסכה. יהוידע הכהן קרא באזני המלך והעם את הדברים אשר קרא ה׳ אל משה נביאו ובעברו על פניו לאמר: ה׳ אל רחום וחנון אפים ורב חסד: נוצר חסד לאלפים: נושא עון ופשע וחטאה; ונקה לא ינקה פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים": העדות אשר העיד ה׳ בעמו לבל יכרתו ברית עם עובדי האלילים מיושב הארץ „פן יהיה למוקש בקרבך", „כי בכרתם ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם, כי בהתערב ישראל בגוים ויקחו לבניהם מבנות הארץ וזנו בנותיו אחרי אלהים אחרים והזנו את בניהם אחריהם". העם הקשיב וישמע את דברי ספר התורה מפרש יוצאים מפי הכהן הגדול וישתומם ויתפלא על הדברים אשר ישמע באזניו כי ראה עין בעין אשר לא נפל דבר מדברי התורה ארצה. כל הרעה באה על ישראל ויהודה מברית – משפחה אשר כרת עמרי עם אתבעל מלך צדונים וכהן הבעל והאשרה, בנות אל נכר איזבל ועתליה שפרו רוח זנונים על ישראל ויהודה ותטמאנה את הארץ בעון חרב וגזל משפט, תֶּבֶל וזמה ותהיינה לפח ולמוקש לשני בתי ישראל. אז התעורר עם הארץ לעשות שפטים

במסיתיו ומדיחיו „ויבאו ביתהבעל ויתצו את מזבחתיו ואת צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן בית הבעל הרגו לפני המזבחות". אחרי כן כרת יהוידע את הברית בין ה' ובין המלך, „וישם פקדות בבית ה' וירידו את המך מבית ה' ויבאו דרך שער הרצים אל בית המלך וישב על כסא המלכים", שמחת עולם היתה אז על ראש העם אשר שב אל ה' אלהיו, עיר דוד וארץ יהודה כלה שקטה והשרים אשר ידם היתה במעל עם עתליהו המרשעת נחבאו בסתר אהלם ולא נועזו להתערב בשמחת העם במלכו הרך והמשוה מבית דוד.

נפלא הדבר, כי בכל התמורה הרבה אשר נהיתה בימים ההם בישראל ויהודה: בהליכות המדינה – בְּהָמֵר שתי המהלכות האלה את מושליהן – ובדת ועבודת אלהים – בְּהִכָּחֵד עבודת הבעל מקרב ישראל ויהודה, כי בהתמורה הגדולה והנפלאה ההיא לא נראה יד אלישע, כאלו לא נגעו המעשים הגדולים האלה עד לבו אף כי הוא משח בידי אחד מבני הנביאים את יהוא למלך על ישראל וידבר אליו בשם ה', כי נבחר להיות לשבט אלוה ועושה נקמות בבית עמרי. אלישע עמד מרחוק ולא בא שמרונה לראות בקנאת העם לאלהיו, השמידו את מזבחות הבעל. עוד מעט מזהה תערב אלישע בשמחת בני יהודה, כאשר הושיב את המלך הרך מבית דוד על כסאו והשיבו את לב העם אל ההורה הטהורה, תורת משה ומורשת אבות. בעת ההיא שם אלישע כל מעינו להעמיד תלמידים – בני־נביאים בישראל, להלהיב לבות שומעי לקול דברו בשלהבת־יה ורשפי אש־דת, אש קנאות לה' אלהי ישראל אשר הפיח אליהו התשבי בלב כל שומעי אמרותיו הצרופות. אך אלישע לא נחל כבוד כמורה ואב לכל בני הנביאים כאליהו, כי גם נמצאו השמים בו דופי, יען לא יצא בעקבות מורו, להיות נזיר לה' ולגדל פרע שער ראשו, כאשר עשה אליהו „איש־שער" ועל כן התקלסו בו הנערים מיריחו ויקראו אחריו לאמר: „עֲלֵה קֵרֵחַ! עֲלֵה קֵרֵחַ!" לאמר: „אתה לא תחזיק בחקי הנזירות כאליהו רבך". אלישע היה טוב הלבב, אהבתו לתלמידיו היתה בלי־מצרים וכאב רחום היה לבני הנביאים ומגן בעדם בכל עת צרה וצוקה: בהבא איש מבעל שלישה מנחה „לאיש אלהים" יאמר אלישע לגיחזי נערו: „תן לעם ויאכלו" (מ"ב ד' מ"ב); במות אחד מבני הנביאים והנושים באו לקחת את בניו לעבדים, פנתה האשה האלמנה הנדכאה לעזרה אל „איש אלהים", ויחלץ הנביא את העניה הזאת מָעָנְיָהּ ותהי לה הרוחה. אלישע לא דָמָה גם בזה אל אליהו התשבי, כי לא התבודד במועדיו ויהי איש באנשים, דעתו היתה מעורבת עם הבריות ולא נמנע גם מקחת טובה מעטה, למען השבע רצון את נפש מכבדיו ומעריציו, (ע' ברכות י' ע"ב. המתרגם). בכל ימי ממלכת המלכים מבית עמרי התגורר בהר הכרמל ולעתים התהלך הוא עם בני הנביאים שומעי לקחו גם בעברות הירדן ויחיו נפשם מעבודתם וילקטו פקועות שדה ויאכלו, אך בכל זאת לא השיב פני האשה השונמית ואישה הישר בארם, אשר שחרוהו כי בעברו עליהם יסור אל עלית קיר קטנה עם כסא מטה שלחן ומנורה אשר ערכו בעדו וישם משכנו כבוד בתוכם. בימי מלוכת המלכים מבית יהוא העתיק אלישע משכנו לעיר המלוכה ויקרא בפי כל בני עם הארץ בשם „הנביא אשר בשמרון" (ע' מ"ב ב' כ"ה מ"ב ה' ג'). בהיות אלישע איש נעים ודורש חברת בני האדם היתה פעולתו רבה עליהם, בעצתו שאלו ולדבריו נשמעו

עד כי מצאה ידו להביא את דעותיו ומחשבותיו בלב בני דורו. גדולי העם וזקניו שחרו עצתו וייחלו למוצא שפתיו (שם ו׳ ל״ב). אך בכל גבול ממלכת יהודה ובירושלים לא נשמע דבר מ א ל י ש ע ו ב נ י ה נ ב י א י ם ו ע ק ב ו ת י ה ם ש ם ל א נ ו ד ע ו.

לעמת זה גברה אז בירושלים ויהודה דעת התורה הטהורה, ככל אשר הורה את העם כהן מורה צדק י ה ו י ד ע, הכהן הגדול הזה גבר לתורה ולאמונה צרופה בארץ וישם על לבו גם לחדש פני המקדש ולהשיב את עבודת ה׳ אלהי ישראל על תלה. בימי מ ל ו כ ת „ע ת ל י ה ה מ ר ש ע ת״ נראו פרצים ובקיעים בבית ה׳, לא לבד קורות הארזים וצִפּוּיָם זהב נקרעו מעל קירות המקדש, כי אם גם חומת אבני הגזית נהרסה במקומות רבים וימלא הבית בדק ופרץ. „ע ת ל י ה ו ו ב נ י ה פ ר צ ו א ת ב י ת ה א ל ה י ם ו ג ם כ ל ק ד ש י ב י ת ה׳ ע ש ו ל ב ע ל י ם״ (דה״ב כ״ד ז׳). וימצא הרך ומשוח יואש את „חַ ו ק ב ד ק ה ב י ת״ לענין נכבד, אשר בעשותו זאת יקנה לו את לבב העם לאהבה אותו ויהוידע הכהן תמך בחפץ הנכבד הזה וימהר לעשותו. אך בעת ההיא לא היה מוצא לכסף הדרוש להוציא הדבר הגדול הזה למענהו, כי כל הכסף והזהב אשר אצרו מלכי יהודה וכל נדיבי לב באי היכל ה׳ עשתה עתליה לבעל. אז צוה המלך על הכהנים לקחת כסף נדבה איש מאת מַכָּרו לחזק את בדק הבית והיה הדבר הזה מסור להכהנים לאסוף ולכנוס תרומת הקדש כאדם העושה בדבר הנוגע לעצמו ולטובתו; אך דבר המלך לא השיג את תעודתו וכסף הנדבות לא היה די חַזֵּק את בית ה׳, אם מפני אשר עשו הכהנים את מעשיהם ברפיון ידים או כי לא המציאו הכהנים את הכסף למקום תעודתו, כה עברו רבות בשנים „ולא חזקו את בדק הבית. ויצו המלך י ו א ש לעשות ארון ולתתו בשער בית ה׳ חוצה״, לנקוב חור בדלתו, וכל הבא בית ה׳ לשפוך שיח או להביא עולה וזבח ונתן בארון כפי מסת ידו ונדבת לבו. למען העיר את לב העם לעמוד על נדיבות „ה ע ב י ר ו ק ו ל ב י ה ו ד ה ו י ר ו ש ל י ם ל ה ב י א ל ה׳ כ מ ש א ו ת מ ש ה ע ב ד ה א ל ה י ם ע ל י ש ר א ל ב מ ד ב ר״, אין ספק שיהוידע אשר דרש מעל ספר ה׳ ביד משה לפני העם קרא גם עתה באזני העם את הפרשיות שבתורה המכפרות דבר בנין המשכן, איך הרבו להתנדב אבותיהם במדבר „והאנשים באו על הנשים כל נדיב לב ותרומתם בידם תנופת זהב וכסף, תכלת וארגמן, תולעת שני ושש דים והותר, עד כי העביר מ״ש ה קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש״. „הקול, אשר העביר יהוידע ביהודה וירושלים להביא לה׳ משאת משה עבד האלהים על ישראל במדבר״, לא שב ריקם, כי באו הדברים בלב בני העם וירבו להתנדב, עד כי היה די בכסף הַמְתֻכָּן לקנות עצים ואבני מחצב, לשכור גודרים, חֹצבי אבן חרשי עץ ובונים. אז מצא י ה ו י ד ע ה כ ה ן ה ג ד ו ל את העת נכונה לפניו „לשום פְּקֻדּוֹת בבית ה׳״ לחדש את המשטרים בבית ה׳ במלבושי הכהנים וסדר העבודה, להעמיד את הלוים על משמרתם כשוערים ומשוררים (דברי הימים ב׳, כ״ו, י״ח, כ׳). כל הדברים אשר עשה יהוידע לא היו בכח נגיד ומצוה כי ס פ ר ת ו ר ת מ ש ה שם לו לקו ודבריו למשקלת וממנו קרא לפני העם, למען דעת כל בני ישראל את כל הכתוב בספר התורה לשמור ולעשות. י ה ו י ד ע ה כ ה ן ה ג ד ו ל הרים קרן הכהונה הגדולה בכבוד, עד כי דמתה במעלתה כמעט למעלת המלוכה, כי הכהן הגדול לבדו היה העומד בפרץ בעת אשר עתליה האכזריה תפשה המלוכה על יהודה, הוא לבדו הציל את משפחת המלוכה לבית דוד

מכליון חרוץ ולולא הוא שקם ביהודה כי עתה נקטף באבו גם החטר האחרון מגזע ישי; על כן דרש יהוידע בצדק כי יהיה המשפט להכהן הגדול להשמיע דעתו גם בדברי המדינה והנהגת המלוכה. הדבר הזה צרר בקרבו רוח מדנים ושנאה כבושה בין המלוכה והכהונה ביהודה, בהיותן שתיהן שני הֲפָכים ביסודתן ותכונתן: הראשונה נשענת על חפץ ורצון איש אחד המחליף דעותיו ומחשבותיו חדשות לבקרים והשניה יסודתה בתורה ודת אשר לא תשתנה ותתחלף גם בתמורת העתים. כל הימים אשר חי יהוידע לא פרצו מדנים בין הכהונה והמלוכה כי נשא המלך יואש פנים להכהן הגדול, אשר הושיב אותו על כסא המלוכה ומידו לו הנזר והמשרה על יהודה, גם הלך יואש בדרך ה׳ כל הימים אשר הורהו יהוידע. ובמות הכהן הגדול צוה המלך לקברו „בעיר דוד עם המלכים, כי עשה טובה בישראל ועם האלהים וביתו". אך לא ארכו הימים ותפרץ מריבה בין המלך ובין זכריהו הכהן בן יהוידע „ובמצות המלך" רגמו בני העם אבן בהכהן „וימת בחצר בית ה׳ ולא זכר יואש את החסד אשר עשה יהוידע אביו עמו ויהרוג את בנו ובמותו אמר זכריהו: „ירא ה׳ וידרוש" (דה"ב כ"ד, כ"ב).

אחרי הִכָּחֵד כל בני בית עָמרי, אשר היו לפוקה ולמכשול לישראל ויהודה, שבו השלום והמנוחה בקרב הארץ פנימה. מוסר העם לא היה עוד פרוע כבראשונה, רק כי „הבמות עוד לא סרו" ביהודה ובישראל עוד עמדו עגלי הזהב על מקומם, אך לב העם היה נאמן עם אלהי אבותיו ויתן כבוד אלהים רק לאלהי ישראל, אפס כי עוד כי לא התרוממה רוח העם לעבודת ה׳ מבלי כל סמל ותמונה. אך כאשר שקטה הארץ פנימה עוד לא הונח לישראל ויהודה מאויביהם חוצה. יהוא שר הרצים אשר היה כביר כח להתפרץ מפני אדוניו ולתפוש מלוכה על ישראל, לא היה בכל זה איש מלחמה וגדל כח להשיב מלחמה שערה מול פני אויבי העם מחוצה, להתת חתיתו עליהם לבל יהינו להרגיז את ישראל ולפשוט בגבולו. בימים ההם באה ונהיתה בממלכת דמשק תמורה רבה. חזאל, מרצח נפש אדונו ומלכו בן־הדד השני, אשר רבות נלחם עם מלכי ישראל לבית עמרי, תפש את המלוכה על ארם ובהתחזק חזאל על כסא מלכותו חשב מחשבות להרחיב גבולות דמשק ולעשותה לממלכה אדירה ורבת האונים, כי היה חזאל איש מלחמה, גבור עז נפש ושואף לרשת משכנות לא לו. ממלכת אפרים היא הקרובה לדמשק ועל כן היתה בה לראשונה יד חזאל ותחת אשר בימי המלך שלפניו היתה יד שמרון רוממה במלחמותיה עם ארם, ובן הדד בקש את השלום מאחאב בהכנעה גדולה ובהתרפסו לפניו, הלכה עתה יד חזאל, הלוך וקשה על ישראל וצבא הארמים שטף ועבר בגבול ישראל, הבקיע אליו את ערי המבצר וישלחם באש, הרג בחרב בחורי ישראל, רִטֵּש עולליהם, בִּקַּע הרותיהם וילכד את רַבֵּי הערים אשר בהגלעד וכל ארץ עבר הירדן נחלת ראובן וגד וחצי מנשה, וכנראה כרת אז ברית מגן ותגרה עם מישע מלך מואב, הנלחץ מפני בני ימי ישראל אחרי פשעו ביהורם בן אחאב. אז פשע מואב בישראל ויבנה מישע את כל הערים הנהרסות במלחמת שלשת מלכי הברית בארצו וזכר עשה לתשועתו, בשברו מטֹּת על יהודה, בהציבו מצבת זכרון עמוד־אבן גדול מאד עם כתבת המספרת לדור דברי הימים ההם והאבן הזאת נמצאה בימינו (בש׳ 1869 עיין לעיל בהערה 87) בככר ים המלח. חזאל החל לקצות בישראל אשר „בעבר הירדן" ויכבוש כל ערי ארץ הגלעד.

והבשן וחבל הנחל ארנון, הוליך שבי רבים מיושביהן וידש את בשרם בחרוצות הברזל (ע' מלכים ב' ח', י"ב. י' ל"ב, ל"ג ; עמוס א' ג' ד'). כל המעשים האלה נעשו בימי יהוא המלך והוא לא מצא און בנפשו לעמוד בפני הארמים הרבים והעצומים ממנו. עוד רב יותר הלחץ אשר לחצו מלכי ארם חזאל ובנו בן-הדד השלישי בימי יהואחז בן יהוא, כי לא השאירו הארמים לישראל כי אם עשרת אלפים רגלי, חמשים פרשים ועשרה רכב, כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש", אז פשטו גדודי ארם כפעם בפעם בממלכת ישראל וישבו נפש אדם לכבשם לעבדים (עיין מ"ב, ה' ב'). ותהי עת צרה ליעקב „וְעָנְיו מוּרָה מאד" כבימי שפוט השופטים, „יהואחז נכנע מלפני ה' ויחל פניו ויקם להם מושיע ויצאו בני ישראל מתחת ידי ארם וישבו באהליהם", אך כנראה קנה יהואחז את השלום במחיר יקר מאד לכבוד ממלכת ישראל, שלומה וטובה, כי כאשר עלה מלך ארם על גת בפלשתים וילכדה (מלכים ב' י"ב י"ח) עבר עם חילו דרך ארץ ישראל ומלך שומרון נתן לו לעבור דרך ארצו. רק ליואש בן יהואחז הצליח לשבור מטה עוז הארמים ולהמיש את צוארו מעֹלם הקשה. כי גם מלכי החתים ומלכי מצרים קנאו בגבורת הארמים וישיתו ידם עם ישראל לבצור רוחם הקשה ולשום גבול אל נצחונותיהם וגבורתם במלחמה ומני אז הלכה ממלכת ארם הלך ודלה.

הדבר הזה, כי אבדה מלכות ארם את כחה ואונה ולא יספה עוד לתת חתיתה על גוים וממלכות מסביב לה, היה לישועה גם לממלכת יהודה בימי אמציה בן יואש המומת בידי עבדיו אשר התקשרו עליו (בשנת 913 לפני חב"ש); כי כל הממלכות הקטנות: מואב, עמון ואדום נשגבו רק במעז ארם ובכל עת אשר פשעו בישראל ויהודה ויפלסו חמס ידיהם בארץ היתה דמשק למשען למו, היא נתנה להם כח לעשות חיל ותקם אותם לשטן על ישראל ויהודה. מן השבטים האלה התאזרו עז ביותר בימים ההם האדומים אשר פשעו ביהודה עוד בימי יהורם בן יהושפט. בני העָם הקטן הזה בנו להם עיר מלוכה חדשה -עיר אדום- במרומי הרי שעיר על שן סלע, המתנשא כארבעת אלפים רגל מעל פני הים ובמעלת עלו מן גי המלח בערבת הים עד עיר אדום היא עיר הסלע (Petra) ובשום אדום בסלע קנו התגאה מאד ויאמר: „מי יורידני ארץ". אז נחה רוח גבורה על אמציה מלך יהודה ויתאמץ לעלות על שן ההר אל עיר הסלע בראש עשרת אלפים צבאות חילו־ואדום יצא גם הוא לקראתו בעם כבד ויד חזקה ותטש המלחמה בגי המלח ויכה אמציה את האדומים מכת הרג ואבדן וילכד את עיר הסלע, אז רם לב אמציה בנצחונו וגאותו ורום לבו היו לו ולעמו למוקש.

בימי יהוא ויהואחז בנו היה שלום בין ישראל ויהודה, אך ברית האהבה והאחוה אשר היתה בין שני בתי המלוכה בימי המלכים לבית עמרי לא עמדה עוד בתקפה וגבורתה, אף כי באמת היתה טובת שתי הממלכות דורשת, כי תהיה עצת שלום ביניהן להגן על גבולות הארץ מחמס העמים עובדי האלילים שכניהם אשר סביב שתו עליהם. בשוב אמציה ממלחמתו באדום התגלע הריב בינו ובין יואש מלך ישראל, סבת הריב לא נודעה אל נכון, אך נראים הדברים, כי מֵאֵן יואש לתת את בתו לאשה לבן אמציה, ובשלח אמציה דברים אל יואש לאמר: „לכה נתראה פנים" ענהו

הוא בשפת לצון לאמר: „החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר: „תנה את בתך לבני לאשה", ותעבור חית השדה ותרמוס את החוח: הכה הכית את אדום ונשאך לבך; הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך". אך אמציה לא שעה לדברי יואש הנכחים כי חפץ קרבות ויאסוף חיל וצבא רב ותטוש המלחמה בין ישראל ויהודה על יד עיר הגבול בית־שמש; וצבאות יואש, למודי נצחון במלחמותיהם עם הארמים, הכו את חיל אמציה וינגף במלחמה ויפול שבוי בידי יואש מלך ישראל ויביאהו ירושלים. נפלא הדבר, כי זאת העיר ירושלים עיר הקדש לכל העמים בתבל ארצה, אשר בעלוה אדונים רבים וצבאות כל הגוים באו בשעריה הציתו אש בחומותיה ותהיה לעיים וחרבות מפלה פעמים אין מספר, נכבשה ונחרבה בפעם הראשונה בידי מלך ישראל וידי בני ישראל היו בה בראשונה לפרוץ חומותיה ויהי הדבר לפלא ולאות. בכל זאת היה יואש מלך רב חסד ומרבה לסלוח, כי היה בידו אז למגר לארץ כסא אמציה, לספח את כל יהודה לממלכת ישראל ולאבד ניר לבית דוד. אך הוא לא עשה כזאת, כי אם הסתפק בקחתו כסף ענושים מהעיר והמקדש ויפרוץ חומת ירושלים מצפון משער אפרים עד שער הפנה ארבע מאות אמה", את המלך אמציה הושיב שנית על כסא מלכותו ויקח ממנו בני התערובות לערובת השלום וישב שמרונה. אין ספק, כי החסד, אשר הפליא יואש מלך ישראל לעשות לאמציהו, איש ריב ומדון אשר התגרה ברעה למרות הדבר, אשר יואש העיד בו וידרוש ממנו כי „יִכָּבֵד וְיֵשֵׁב בְּבֵיתוֹ", כי החסד הזה עשה בעצת הנביא אלישע ותלמידיו בני הנביאים, כי יואש המלך כבד, „איש האלהים אשר בשמרון" ויהי לו לאב ולא סר מדבריו כל הימים.

אחרי מות יואש מלך ישראל (בע' 900 לפני חב"ש) מלך אמציה עוד חמש עשרה שנה, אך השלום וההצלחה נאספו מביתו וימת (בש' 884 לע' לפני חב"ש). בעת ההיא החליפה ממלכת ישראל כח ותוסיף עוז ועצמה בימי ירבעם השני בן יואש מלך ישראל הרביעי להמלכים מבית יהוא. המלך הזה היה גבור מלחמה וירם קרן עמו בכבוד יתר רב מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו מיום הִפָּלֵג הארץ לשתי ממלכות, וההצלחה עמדה לימין ירבעם כי האריך ימים על ממלכתו יותר מששים שנה *) ובשנות מלכותו הרגות

---

*) סדר הזמנים למלכי ישראל ויהודה היא ההלכה החמורה בספורי כתבי הקדש; בה נתחבטו כל גדולי המפרשים וכל יודעי העתים: רש"י והרד"ק, הרדי"א עם בעל סדר עולם, הראב"ד ובעל מאיר עינים, הריט"ל צייץ והרב רש"י פין (בספרו „שנות דור ודור") עם חכמי העמים אשר חתרו להביא לידי הסכמה חשבונות כתבי הקדש עם סדר השנים לשלשת - המלכים מאשור ובבל כפי שנמצא בכתב היתדות. אך בכל דבריהם לא נמצא פתרון נכון לפשט את עקמימות הכתובים עפ"י פשוטו של מקראות המכחישים זה את זה תכלית הכחשה. לדוגמא: עי' מלכים א' כ"ב, נ"א־נ"ב, שני כתובים המכחישים את השלישי מ"ב, א', י"ז; על הכתוב מלכים ב' י"ג י' יאמר רש"י: „מקרא זה מוכחש משני צדדין ולא מצאתי לו מתקן". אמנם ביותר רבו המבוכות והסתירות בפרשיות י"ד־ט"ו, שני הכתובים בפרשה ט"ו: א', ח', מכחישים את הכתוב בפר' י"ד כ"ג במספר שנות מלוכת ירבעם מבית יהוא עיי"ש, כל עמל המפרשים ליישב הסתירות, בלי תקון ושנוי, עלה בתהו, הרב המחבר סלל לו מסלה חדשה בישוב המקראות על פי דעת סרר המאורעות הבולטים ויוצאים מדברי כתבי הקדש להנביאים ונכחים לכל איש המבין דבר מתוך דבר בדברי ימי העמים הקדמונים; לראשונה יעיר, מלבד ההכחשות במספרים גם על איזה דברים שקשים להולמם במ"ב בפרשה י"ד, י"ט כ"ב, שם נאמר: א) חקושרים המיתו את אמציהו בלכיש. „וישאו אותו על הסוסים ויקבר בירושלים עם אבותיו בעיר דוד" דברים המורים על קבורה בכבוד גדול מה שלא עשו הקושרים בשום אופן. ב) בפסוק כ"ב: „הוא בנה את אילת... אחרי שכב המלך עם אבותיו" דברים שאין להם שחר ומיותרות הלא ט"ו שנה היה עזיהו במלכו ואיך יכל לבנות את אילת ולהשיבה ליהודה ד"י.

הרבה לעשות מלחמות וַיַּדְבֵּר עמים תחת רגליו ויכה אחור כל צוררי ישראל וביותר כבדה ידו על הארמים אשר הרבו הָרֵעַ לממלכת עשרת השבטים. מדברי מלחמותיו לא הגיעו לנו רק זכרונות ורשומים קטנים, אך גם מהם נראה את כל הגדולות אשר עשה, כי גדע קרן הארמים, שבר מטות עלם „וישב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה אשר בגבול מואב", מלחמותיו אלה עשה ירבעם על פי הנביא לה' יונה בן אמתי מגת החפר אשר בנחלת זבלון, כנראה הכניע גם את מואב ויספחה לגבול ישראל. בעת ההיא ומלכות יהודה ירדה פלאים באשמת מלכה אמציה, אשר למן העת אשר כשלה גבורתו במלחמתו עם יואש לא יכול עוד להרים ראש ולהחליף כח. חמת ירושלים היתה מְפֹרֶצֶת ותחדל מהיות עיר בצורה ויהיו שעריה פתוחים לכל צר ואויב אשר לטש עינו עליה. גם לבנות את הנהרסות לא מצאה יד אמציה כי בני התערובות אשר לקח יואש ממנו ויביאם שמרונה היו לערובה, לבל ישוב לבצר את חומת ירושלים, בכל הדברים האלה העלה עליו, כנראה, אמציה את חמת העם וביחוד מרה עליו נפש רבי המלוכה „שרי יהודה" ויקשרו עליו קשר בירושלים וינס לכישה וישלחו אחריו לכישה וימיתוהו", אמציה הוא המלך השלישי מבית דוד אשר הומת בחרב־אויב והשני אשר נפל לפני קושרים ובוגדים אמציה ויהואש אביו.

אחרי מות אמציהו בידי „שרי יהודה" הקושרים באו כתומם: השד והשבר, מקומה ומהפכה, בירושלים ויהודה. „השרים" מרצחי־חרש אחזו מושכות הממשלה בידיהם, הקושרים היו לעוצרים בעם ותמלא כל הארץ מְהוּמָה וָפֶרֶק. הילד הרך עזריהו בן המלך אמציהו המומת היה אז כבן ארבע שנים (ע' למטה בהערה) ואיש אין בארץ לשום

לפני שכב המלך עם אבותיו? ג) הלשון בפסוק כ"א: „ויקחו כל עם יהודה וימליכו את עזריה והוא בן שש עשרה שנה" תורה מפורש „שהעם" למרות עיני „שרי יהודה" הושיבו את בן המלך מבית דוד על כסא אבותיו. ד) מדברי הנביאים: יואל, עמוס ועובדיה נראה ברור שהאדומים השתרעו על גבולות יהודה, הגיעו עד שערי ירושלים וישבו שבי נפש אדם ויעשו נקמות נוראות בבני יהודה, אך על זמן המאורע הזה לא נמצא מקור מפורש. על פי כל הדברים האלה בא הרב המחבר לכלל ההחלטות האלה: א) אמציהו הומת בשנת ט"ו לירבעם בהיות עזיהו עוד נער קטן בן ד' שנה; ב) אז תפשו הקושרים „שרי יהודה" את מושכות הממשלה בידיהם כאשר יהיה הדבר „בין מלכא־למלכא" ותהי עת־מהומה וריב אזרחים ביהודה; ג) האדומים מצאו עת כזאת נכונה לפניהם לעלות ביהודה ולעשות נקמות על כל הרעה אשר עשה להם אמציהו בתפשו את עיר הסלע (ע' מ"ב י"ד, ז', דה"ב כ"ה, י"א־י"ב) והקושרים רוצחי־מלך לא מצאי אין בנפשם לעמוד בפני האויב מחוץ; ד) אחרי י"א־י"ב שנה לממשלת אצילים־עריצים (oligarchie) נלאה העם לשאת עלם ויקחו כל עם יהודה וימליכו את עזיהו והוא בן שש עשרה שנה. ה) בעת רצון כזאת כאשר דבקו בני העם במלכם מבית דוד זכרו את המלך המומת בידי הקושרים־האצילים וישאוהו על הסוסים ויקברהו בקברות אבותיו בכבוד מלכים בעיר דוד. ו) אז שם עזיהו את לבו לראשונה להשיב נקם ושלם להאדומים עוכרי ארץ יהודה ויקח מידם את אילת אשר כגבול אדום „אחרי שכב המלך עם אבותיו" כלומר אחרי הִקָּבֵר אמציהו בקברות המלכים. ז) לפי"ז היה שנות מלכות ירבעם השני: מסוף שנת ט"ו לאמציהו עד מותו־י"ד שנה; כי"א אויב שנה בין מלכא־למלכא וימי־המהומה ביהודה; מן מלכות עזיהו עד תחלת שנת ל"ח למלכותו־ל"ז שנה ובסך הכל קריב לס"ג שנה לשנות הלבנה שכן היו מונין ביהודה שהן ס"א שנות החמה למנין שהיו מונין בישראל. אלה הם תכן דברי הרב המחבר בקצור נמרץ, והרוצה לעמוד על עיקרי הדברים עם כל הראיות וההוכחות שמביא הרב המחבר להחלטותו ועיין בספרו הגדול דברי ימי היהודים חלק ראשון בציון 19 № בסוף הספר ופה אין מקום להאריך, והרוצה לדעת גם דעות חכמי העמים בזה יעיין בספר: לייפציג 1880 Chronolgie d Bibel וס' Geschichte d. Semitischen Alterthums לייפציג 1881 שניהם מאת הח Floigl

המתרגם.

מעצור ברוח תופשי הממשלה על העם ביד חזקה. אז זכרו האדומים את כל אשר עולל להם אמציהו אשר גדע לארץ קרנם ויחריב את מצודת משגבם–עיר הסלע–ויפשטו בגבול יהודה ויעשו נקמות ביושבי הארץ באכזריות נוראה ועברת זדון; וגם בפעם הזאת היתה יד מצרים עם אדום לרעוץ ולרוצץ את יהודה עם עברתה, כאשר היתה לפנים זרוע להדד האדומי להקימו לשטן על בית דוד (עיין לעיל צד 77). דברי מלחמת אדום ביהודה לא נודעו לנו בפרטיהם, אך כנראה מדברי הנביאים בני הדור ההוא שטפו ועברו האדומים בכל גבול יהודה ויגיעו עד שערי ירושלים אשר לא היתה עוד עיר בצורה וחומתה היתה מפֹרצת מימי מלחמת יואש מלך ישראל באמציהו, הוליכו שבי את בני יהודה וימכרום לעבדים ולשפחות אל גוים וממלכות רחוקות וידו גורל על „בני ציון היקרים", „את הילד נתנו בזונה והילדה ביין". ראו זאת שכני יהודה, עמי צור ופלשת וישחקו על משבתיהם. גם ירבעם השני מלך ישראל קפץ באף רחמיו, לא זכר ברית אחים ויעמוד מנגד ביום שבות זרים חיל יהודה וירושלים. ביתר שאת גברה אכזריות הפלשתים אשר „עמדו על הפרק להסגיר אל אדום" את פליטי יהודה המבקשים להמלט אל גבולות ארצם, ויושבי עזה ויתר ערי פלשתים התעמרו בילדי ישראל למכרם לעבדים ולשפחות „לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם", כי בעת ההיא כבר התחרו היונים בהצורים והצידונים בתמסחר בנפש אדם. גם צור וצידון בעלי ברית ישראל ויהודה מאז ומעולם לא זכרו ברית אחים „מימי שלמה וחירם" „ויסגירו גם המה את גולי יהודה אל אדום".

בימים ההם (מן 588 עד 875 לפני הב"ש) היתה עת צרה ליהודה אשר כמוה עוד לא נהיתה, הארץ רגזה תחתיה וממלכת בית דוד כמעט שנפלה ואין מקימה. בעת ובעונה ההיא החלה גלות בני יהודה אל ארצות רחוקות ארצות המערב אשר הובאו שמה על יד היונים שוביהם וקוניהם. עם השבוים ההם באו גם הדעות הנשגבות והנעלות, יסודות התורה הישראלית אל עמי המערב, כי השבוים האלה היו „בני ציון היקרים" בחורי חמד „ובנות ציון" טובות החן והשכל, אשר זכרו את עמם מרחוק וירושלים עלתה על לבם ובהיותם בארץ אויב זכרו את כל מחמדיהם מימי קדם שמו אל לבם לבשר צדק בקהל עמים, להשמיע דבר ה' בגוים ותורתו בקצוי ארץ ולאומים רחוקים.

פרק ששי

מלכי ישראל האחרונים וגלות עשרת השבטים.

(מן 957– עד 790 לפני חרבן בית שני)

אחרי מות אמציהו מלך יהודה בידי „שרי יהודה" הקושרים ירדה מלכות יהודה פלאים, מוסרות המשרה נתקו ותהינה אך זַוָעות ופרעות בקרב הארץ. המהומות פנימה ומלחמות העמים שכניה אשר סביב שתו עליה מחוצה הביאו את הממלכה עד עברי פי פחת ותהיה למשל בעמים ולשמצה וקלסה בכל הממלכות מסביב. אחד הנביאים מבני

הדור ההוא (עָמוֹס מִתְּקֹעַ) יקרא את מלכות יהוא בשם „סֻכַּת דָּוִד הַנֹּפֶלֶת" ומנהמת לבו יקרא: „מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא!" אך כאשר שחה לעפר נפש בת יהודה ונראה כי כבר קרב קצה וימיה לא ימשכו, שבה ותתנער מעפר, קמה ותתעודד ותתאזר עז לגדור פרצותיה ולהקים הריסותיה, ותתן שנית חתיתה בארצות הגוים סביביה. כל העם אשר ביהודה התעורר כאיש אחד לשום קץ לממשלת השרים המתפרצים מפני בית דוד, השרים אשר פעמַים נגאלו כפיהם בדמי מלך משוח וימלאו כל הארץ פרעות ומבוכות. בני העם שבו עד מלכם וידבקו בבית דוד „ויקחו את עֲזַרְיָהוּ–עֻזִּיָּהוּ וימליכו אותו תחת אמציהו אביו". כבן שש עשרה שנה היה עזיהו במלכו וכבן דורו ירבעם השני מלך ישראל האריך ימים על כסאו (מן 873 עד 823 לפני חב"ש) והרך המשוח הזה הצליח למלוכה, כי היה גבר רב פעלים ורב אונים ונבון דבר לדעת עת וחשבון למעשיו עד כי באמת כביר מצאה ידו „לְהָקִים אֶת סֻכַּת דָּוִד הַנֹּפֶלֶת".

ראשית מעשהו, בעלותו לשבת על כסא מלכותו, היתה, להעלות עצמות אביו מלכיש, מקום שם נרצח בידי „שרי יהודה", ירושלימה, לתת לאביו מקום קבר בקברות המלכים לבית דוד. אם הכה עזיהו את עבדי אביו המתקשרים עליו, לא נודע מספרי כתבי הקדש. אחרי הדברים האלה התעורר המלך הרך לרפא שבר עמו ומחץ מכותיו, אשר הכוהו המתקשרים והמתפרצים מבית, ושכניו העמים צורריו ומנדיו מחוץ. הדבר הגדול הזה היה אז כבד על המלך לעשותו, כי אל הפרעות במדינה וצרת צוררי יהודה נלוו גם אסונות הטבע ופגעיה הרעים, לשום ארץ יהודה לשממה ומשואות נצח. אז נראה כי מן השמים נלחמו ביהודה וגם הארץ התקוממה לה ומתגרת יד פגעי הטבע נמס כל לב ורפו כל ידים, וגם האמיץ בגבורים היה אז כאיש נדהם וכגבר לא יוכל להושיע. בשנים הראשונות למלוכת עזיהו היה הרעש בפעם הראשונה בכל ארץ יהודה, ותגעש ותרעש האדמה תחתיה בכל ארץ ישראל ויהודה, ואימה חשכה נפלה על יושביה, בראותם לראשונה המראה הנורא והאיום הזה. הבתים נפלו תחתיהם ונהרסו עד היסוד, ערים נושבות היו למעי מפלה וגלים נצים, ויושביהם נבהלו נחפזו וינוסו מן הרעש בלב נמס ופק ברכים וקול מר צורח, קוראים לעזרה ומבקשים מנוס ומפלט מן האדמה אשר רגזה תחתיהם והשאול אשר פערה פיה לבלעם חיים. אל הרעש נוספו עוד מחזות הטבע נוראים מאד „אותות בשמים ובארץ בדם „ואש ותמרות עשן. השמש נהפך לחשך והירח לדם. שמים „וארץ רעשו, שמש וירח קדרו, הכוכבים אספו נגהם, והקולות „והברקים באור חציהם הוליכו עוד יותר אימים על הארץ „ויושביה, הרעש הטיל סער גדול בים וירומו גליו והמית זעפו „חוללה תהומות, אז התפוצצו הררי עד ושחו גבעות עולם, „ותהי אך זועה נוראה, אימה חשכה וחתת אלהים על כל „בשר"... — הרעש הגדול הזה עוד הרעיש יותר את לב כל העם בראותם בו אצבע אלהים, ודבר ה' ביד הנביא עמוס מתקע, אשר עוד שנתים לפני הרעש נִבָּא ויאמר:

הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְיָ׃

וכאשר בא דבר ה׳ ביד נביאו נמס כל לב ביהודה ונראה להם כי קץ כל היקום קרוב לבא.

כמעט שעברה בהלת הרעש ואסון אחר איום ונורא כהראשון בא על יהודה. כי קרא ה׳ לרעב בארץ: היורה והמלקוש לא היו וגם טללים להרות את האדמה לא ירדו ויהי חֹרב בארץ, אז יבש כל חציר, נבל כל ציץ השדה, יבשו אפיקי מים ודללו והרבו כל נהר ופלג וכל יובל מים, אש השמש הלהטת אכלה נאות המדבר וכל מקומות מרעה לבהמת הארץ, לשון יושבי הערים בצמא נשתה „ו י נ ו ע ו יושבי שתים שלש ערים אל עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו"; אז נעורו הארבה, החגב והחסיל, אשר לא מצאו אֹכל במקום שבתם בעבר הירדן מזרחה, על שכבת האדמה מעפר הרי שרפה, ויטושו על פני א״י ויהודה ויכסו את עין השמש וישחיתו את כל יבול הארץ אשר השאיר החֹרב. הארץ היתה כמדבר שממה, כי לחכו הארבה והחסיל כל שיח וצמח האדמה, עד כי „ש ד ד ש ד ה, נ ב ל ה א ד מ ה, ה ו ב י ש ת י ר ו ש, אֻ מ ל ל י צ ה ר", ה ג פ ן ה ו ב י ש ה ו ה ת א נ ה אֻ מ ל ל ה, ג ם ת מ ר ו ת פ ו ח כ ל ע צ י ה ש ד ה י ב ש ו; ו א ז ה ו ב י ש ג ם ש ש ו ן מ ב נ י א ד ם". שנים אחדות זו אחר זו השחית הארבה את יבול האדמה ותרב צרת יהודה ויגדל אסונה מאד. בימים ההם נראה כי הסתיר ה׳ פניו מעל עמו וישלחם ביד פשעם, כי זנח מזבחו, נֵאַר מקדשו ויתן עמו לחרפה ונחלתו למשל ולשנינה. אז הרבה העם לצום ולהתפלל לפני ה׳, ובדבר הנביא י ו א ל ב ן פ ת ו א ל, אשר קם בעת ההיא לחזק לבם בה׳, בדבריו נמרצים ובוקעים ויורדים חדרי לב, התעוררו לשוב עד ה׳ אלהיהם, א ס פ ו ע ם, ק ד ש ו צ ו ם, ק ר א ו ע צ ר ה, ק ב צ ו ז ק נ י ם ע ם ע ו ל ל י ם ו י ו נ ק י ש ד י ם, ובין האולם ולמזבח בכו הכהנים ויאמרו: חוּסָה יְיָ עַל עַמֶּךָ וְאַל תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם.

אז בשר הנביא י ו א ל ב ן פ ת ו א ל ישועות בארץ, „כ י ק נ א ה׳ ל א ר צ ו ו י ח מ ו ל ע ל ע מ ו". ותרב מאד אמונת העם באלהיו בבא דבר הנביא: הגשם ירד בעתו, היורה והמלקוש בראשון לחדש, עד כי ד ש א ו נ א ו ת מ ד ב ר, האפיקים והפלגים מלאו מים, ע ץ ה ש ד ה נ ת ן פ ר י ו ו ה ת א נ ה ו ה ג פ ן א ת ח י ל ם, ואחרי עבור ירחים אחדים, מ ל א ו ה ג ר נ ו ת ב ר ו ה ש י ק ו ה י ק ב י ם ת י ר ו ש ו י צ ה ר".

אחר הדברים האלה, כאשר התרוממה רוח העם ותתגבר אמונתו באלהיו, מצא המלך הרך את העת נכונה לפניו להרים שנית קרן עמו בכבוד ולהכות צוררי יהודה אחור. פעֻלתו הראשונה היתה להשיב נקמות לאדום על הרעה הרבה אשר הרבה לעשות ליהודה זיכה את אדום ויקח ממנו את אילת על חוף ים סוף וישיבה ליהודה (מלכים ב י״ד, כ״ב).

וישב ויבן אותה מחדש, בבנות עזיהו את אילת מְפָרֶצֶת ים סוף מצאה ידו עוד הפעם לשלוח אניות סוחר נושאות תבואות ארץ יהודה, מביאות סחר גוים וחיל עמי ערב והודו (אופיר), למען הרבות את עשר הארץ, כבודה ותפארתה.

אז נטה עֻזִיָּהו ידו על הפלשתים, כי זכר את כל הרעה אשר עשו בני פלשת לבני יהודה בשנות המהומה, כאשר לא היה מלך בארץ, אשר הסגירו את גולי יהודה אל האדומים. ויפרוץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואשדוד, ויבן ערים באשדוד ובפלשתים" (דה"ב כ"ו ו') וכנראה קרע חבל ארץ גדול מן הפלשתים ויספחהו אל גבול יהודה. עזיהו שקד מאד להרבות חיל העם ולתת און ותעצומה לכל דברי הצבא, וביותר לשוב ולבַצֵּר את חומת ירושלים המפֹרֶצֶת מימי המלחמה בין אביו אמציה ויואש מלך ישראל, את החומה הזאת שב עזיהו וַיְבַצֵּר בעצה וגבורה, בדעת בנין המבצרים בימים ההם ובכלי תותח ומַפֵּץ לעשות מלחמה בתחבולות. משלשה רוחות בנה ויקף עזיהו את חומת ירושלים ויבצרה ויבן בה מגדלים ובירניות גבוהים מאה וחמשים אמה: מן שער הפנה מצפון, שער הגיא מדרום ועל המקצוע, כנראה בקרן מזרחית צפונית, — מגדל הננאל — ועל המגדלים והפנות העמיד עזיהו „חִשְּׁבֹונֹות מַחֲשֶׁבֶת חֹשֵׁב" או מכונות לירות בחצים ואבנים גדולות*), גם הרבה חיל וצבא וכלי נשק ויעש סדרים ומשטרים בפקודות אנשי הצבא ושרי החילים ויהי לעזיהו חיל עשה מלחמה יוצאי צבא לגדוד עם ראשי אבות לגבורי החיל; ויכן עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכבעים ושריונות וקשתות ואבני קלעים", ויצא שם עזיהו עד למרחוק, ורבים מהעמים צוררי יהודה נכנעו מפניו ויהיו לו עבדים נושאי מנחה ושם תקפו וגבורתו נשמע גם במצרים, אשר משם הוציא מרכבה וסוסים להרבות סחר הארץ, כאשר עשה המלך שלמה, ותעל יהודה מעלה מעלה בגבורה ובעשר, „ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרותיו ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבותיו". כי יותר שהיה עזיהו איש מלחמה, היה גם מלך השלום, השוקד להועיל להטיב את מצב בני עמו, מכלכל דברי המדינה ברוח משפט, וישם כל מעינו להרבות עשר הארץ במסחר, משלח יד ועבודת האדמה, בהשיבו ליהודה את העיר אילת על שפת ים סוף, נפתחו שנית לפני יהודה שערי המסחר עם ערב והודו (אופיר), ויבן עזיהו אניות גדולות „אניות תרשיש" אשר נתנו לתבואות ארץ יהודה תוצאות עד לקצוי ארץ ואיים רחוקים ומשם הביאו ליהודה כל טוב ארץ הודו הברוכה וכל „שכיות החמדה". גם על עבודת האדמה וגדול בהמות, כענפים היותר נכבדים בדעת כלכלת המדינה, שם עזיהו את עיניו: „ויבן מגדלים במדבר ויחצב ברות רבים כי מקנה רב היה לו, ובשפלה ובמישור אִכָּרִים וכורמים בהרים ובכרמל כי אוהב אדמה היה" (דה"ב כ"ו, י').

*) כל הדברים האלה לקוחים מדה"ב פרשה כ"ו א' י"ז. משם נראה כי עזיהו היה המלך הראשון ביהודה אשר עשה בתחבולות מלחמה ויכונן גדודי חיל מביני מכונות וכלי־קלע ועושי מלאכת מחשבת בבצרם המימה בהעלותם כלי־מפץ והבירניות לירות מהם על האויב הקרב אל העיר (Geniecorpus.)
המתרגם.

בעת ההיא וגם מלכות ישראל, הוסיפה אמץ וגבורה ותעל מעלה. ירבעם השני היה כביר כח לב ורב פעלים כעזיהו מלך יהודה, בימי ממלכתו הרבה לעשות מלחמה עם הארמים צוררי ישראל ויבצור את רוחם הקשה ויקח מהם את עיר הראשה ד מ ש ק וילכוד גם את העיר ח מ ת ויספחה אל גבול ישראל, ואז היו כל העמים יושבי חבל הארץ בין הרי הלבנון ונהר פרת, אשר עבדו לפני זה את הארמים, למס עובד לישראל. בעת ההיא וגם ממלכת צור וצידון מלאה מְטֶּה וָפֶרֶק, ותהי מהומה ומבוכה בין גדולי הממלכה על דבר ירושת הכסא, ורבים מרבי המדינה הוסיפו לעזוב את הארץ ויכוננו להם ערי מושב במבואות הים התיכון באפריקה הצפונית. המהומות האלה נתנו יד לירבעם להרחיב גבולות ממשלתו צפונה מערבה. בכל המעשים האלה רחבו ונסבו גם גבולות המסחר וחרשת המעשה, וַיֶּרֶב עשר הארץ ויפרוץ לרוב. אז גברו גם אהבת המותרות והרדיפה אחרי תענוגות בני האדם. בבתי קיץ וחרף ישבו, לא רק הכ̇לך, כי אם גם כל רגעי הארץ ה ש א נ נ י ם ו ה ב ט ח י ם בהרי שמרון, ש כ ב ו ע ל מ ט ו ת ש ן ו י ב נ ו ל ה ם ב ת י ג ז י ת (עיין עמוס ג׳ ט״ו, ה׳ י״א; ו׳ ד׳). האיש השופט למראה עיניו, אשר השקיף אז על ממלכת יהודה ושמרון, דִּמָּה, כי שבה עתה תקופת המלך שלמה המאשרה, וכי לא חלו כל שנוים בעם ישראל ויהודה, רק כי תחת המלך האחד על ישראל ויהודה בימי דוד ושלמה ימלכו עתה שנים בירושלים ושמרון. כה נראה לכל אלה אשר לא הטיבו ראות את חלי העם והרקב אשר בא בעצמותיו. אולם הנביאים חוזידיה המה צפו ברוח קדשם ויראו האותיות למרחוק; כצופים לעם ראו את העשר הנפרץ ותוצאותיו: רדיפת התענוגים ואהבת המותרות, כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה; הפרעות בדרכי המוסר התגברו במלכות שמרון ביתר שאת מאשר במלכות יהודה ועל כן קרב קצה לבא; הנביאים ראו את הסער אשר נעור מירכתי צפון ועל ראש מלכות ישראל יחול, ראו כי עוד מעט ו תמלא סאת העונות בממלכת שמרון החטאה; ראו את האסונות המתרגשים לבא וינבאו רעה על מלכות עשרת השבטים, כי קרובה לבא עִתָּהּ וימיה לא ימשכו.

בממלכת שמרון עוד עמדו עגלי הזהב בבית אל ובדן, ותוקף עבודת האלילים להתפשט ולהתרחב בארץ ישראל, וגם ב ש מ ר ו ן ו ג ל ג ל עמדו פסלי האלילים (ע׳ עמוס ד׳ ד׳; ח י״ד). בבית אל בנה אז ירבעם השני בית מקדש מלך ומזבח גדול לעגלים וכהן־גדול ללא־אלהים א מ צ י ה שמו כֹּהֵן בבית ההוא ויהי לו שדות וכרמים עשר ונכסים, לא ככהני צדק לה׳ ביהודה אשר לא היתה להם נחלה בקרב אחיהם וה׳ היה נחלתם (ע׳ עמוס ז׳ י׳ ט״ז); ע ב ו ד ת ה ב ע ל אשר הכחיד יהוא מקרב הארץ בחרב נקמת שבה ותהי שנית ל ע ב ד ת א ל ה י ה א ר ץ בימי ירבעם בן שִׁלֵּשִׁים ליהוא, והעבודה הנתעבה הזאת הוסיפה עוד הפעם לטמא את הארץ בעונות זִמָּה וְתֶבֶל כבימי אחאב ואיזבל אשת הזנונים. וַתֶּרֶב עוד חטאת שמרון בימי המלך ירבעם מבית יהוא, מאשר בימי המלכים מבית עמרי; כי אל עבודת אל נכר, חטאת זמה ותבל נלותה גם חטאת הבצע והמרמה, ותמלא הארץ משד עניים ואנקת אביונים; למען מלא תאות לבם הרבו רגעי הארץ לאסוף הון ולעשות עשר ולא במשפט, דכאו בשער עני ופני עניים טחנו, נתנו כספם בנשך כסף ונשך אכל, "ו י ט ו ע ל ב ג ד י ם

חבלים אצל כל מזבח וישתו יין ענושים בבית אלהיהם״. ויתעמרו בעניי העם אשר נשו בהם כסף ויכבשו אותם ואת בניהם להם לעבדים. ״מכרו בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים״ ויסחרו ללא־אמונה בארץ, ויאמרו:

״מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה שֶּׁבֶר וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר
לְהַקְטִין אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וּלְעַוֵּת מֹאזְנֵי מִרְמָה׃
לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל בַּר נַשְׁבִּיר״.

אז מלאה הארץ חמס ולהעניים והאביונים לא היה שומע גם בשער המשפט, כי השר שאל שחד והשופט שפט בשלום „ויהפכו ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו״. הרדיפה אחרי תענוגות בני אדם והתאוה הזוללה פרצו כל חק וגבול וירבו בין רגעי הארץ „ושרי ישראל״:

״הַשֹּׁכְבִים עַל מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים
מִתּוֹךְ מַרְבֵּק׃ הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר׃
הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֵׁבֶר יוֹסֵף.

ונשי אצילי ישראל הרבו עוד הָרַע ואלה פרות הבשן אשר „בהר שמרון״ השחיתו דרכן עוד יותר מבעליהן ותהיינה „עושקות דלים ורוצצות אביונים״ ותאמרנה לאדוניהן: הביאה ונשתה!... כן „רבו מהומות בשמרון ועשוקים בקרבה״, וירבו בה אלה אשר „לא ידעו עשות נכוחה האוצרים חמס ושד בארמנותיהם״.

אך בכל הפרעות האלה בדרכי המוסר לא היה עוד ישראל פרוע לשמצה כשכניו הגוים עובדי האלילים, כי הנבואה היתה ככרוב סוכך על רוח העם לבל יַעָשה כָּלה מָדְהָה. אהבת המישרים, הצדקה ודעת אלהי אמת כבר הכו שרש עמוק בלב העם, וגם בפרוע רוח שקר פרעות בישראל נמצאו אנשי רוח כבירי כח לב, מוכיחים בשער ורודפי צדק, אשר היו עשוים לבלי חת וירימו כשופר קולם להגיד גם למלך פשעו ולאצילי ישראל חטאתם, ותוכחתם לבקרים לא שבה ריקם, כי אם באה בלב כל הישרים והתמימים, ויקשב העם וישמע וישם לבו על דרכי גדוליו, מוריו ומאשריו המתעים אותו ויוליכהו בדרכי חשך ולא אור. כמאה שנה כבר עברו מיום הִגָּלות לעיניהם אליהו התשבי המקנא לאלהי ישראל, להרעים בקול גאונו על אחאב נעוה הלב ואשתו איזבל המרשעת, אך רוח אליהו עוד היתה מתהלכת בין בני הנביאים אשר יצקו מים על ידיו וידי אלישע תלמידו „אשר נחה עליו רוח אליהו״. מחֶבר בני הנביאים אשר יסדו אליהו ואלישע יצאו מוכיחים בשער ודברי תוכחתם מצאו מסלות בלב בני הנעורים – תקות כל עם וחסן ישועתו. לב בני הנעורים הֵעֵר והפתוח לכל צדק וישר, לכל הגיון נשגב ונעלה, התמרמר על דרך אבותיהם הנשחתה ותאותם הפרוצה והנמבזה. מיום

ליום רבו „הבחורים" אשר התאספו להקשיב אמרות בני הנביאים אשר בבית אל, גלגל ויריחו. בחורי ישראל אלה היו לנזירים, וכבני הנביאים גָדלו גם הם פרע שער ראשם ויזירו עצמם מן היין, ומעט מעט נחה רוח הנבואה גם עליהם ויחלו גם הם להשמיע תוכחתם לבקרים, ויקמו הבנים באבותיהם ליסרם בשבט פיהם בתוכחות עלי עונם; נערי בני ישראל היו לנזירים ואבותיהם היו שותים במזרקי יין וראשית שמנים משחו ולא נחלו על שבר יוסף; אז מצאו בני הנביאים את לבם לשאת מדברותיהם „במקום מקדש מלך ובמושב רגעי הארץ". בקהל־עם וסוד בחורים, פרשו בני הנביאים כשמלה את חטאת ראשי העם ותעתועיהם, עשיריו וגדוליו. אם עלה מספר בני הנביאים למעלה ראש, עד כי מצאה ידם להתיצב בפני כל הנוגע בם לרעה, או כי הבחורים אשר באו בסודם ויקימו אותם לנזירים ובני נביאים היו בני מרום עם הארץ, אשר גם המלך ושריו לא נועזו לנגוע בהם לרעה ולבער אחריהם בחרב נוקמת כבימי אחאב ואיזבל, אם כה ואם כה, נדע נאמנה כי בימים ההם לא נרדפו הנביאים לה' בחרב המשפט. האצילים רודפי תענוגות השותים במזרקי יין התאמצו להשקות את הנזירים יין ולאמר לבני הנביאים: „לא תנָבְאו"! שנאו את המוכיחים בשער וידברו אליהם מהתלות אך לא הזידו לנגוע בם לרעה.

החרות אשר שלטה אז בממלכת ישראל להביע איש איש הגיון לבו באין מעצור, נתנה יד לנביא ה', הראשון בזמן לגדולי הנביאים בדור ההוא לשאת משא ישראל בימים ההם. הנביא עמוס אשר היה בנקדים מִתְּקֹעַ היה הראשון בזמן להנביאים – החוזים מליצי־יה, אשר בדברות קדשם האירו את עיני העם באור האמת והתושיה. עמוס לא היה לא נביא ולא בן נביא, לא נזיר מן היין ולא גדל פרע שער ראשו, כי אם עובד אדמה „בוקר ובולס שקמים אשר יגדלו בשפלה לרוב", וגם בלכתו אחרי הבקר וישת לבו לעדרים, הנה לבו בעמו ותנח עליו רוח הנבואה בכל תקפה וגבורתה, ולא יכול עוד הרועה התמים לכלוא בקרבו את רוח ה', ויבוא בשערי העיר בית אל ויקרא מנהמת לבו: אַרְיֵה שָׁאָג מִי מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יֱיָ דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא!

רוח הנבואה צררה אותו בכנפיה ותביאהו העירה בית אל למקום מקדש מלך ומושב ירבעם השני, להגיד לגדולי העם פשעם, להעיד בם כי צרות רבות ורעות מתרגשות לבא מפני חטאתם הרבה, וישמע העם ויקשב לקול דברי הרועה־החוזה העשוי לבלי חת ויפול פחדו על אמציה הכהן ללא־אלהים בבית מקדש מלך אשר בבית אל. על פי הדברים האלה נראה כי עלה אז עם ישראל במעלות ההשכלה והדעת, עד כי דברי הנביא־הרועה הנאמרים באמרות טהורות צרופות ושקולות בפלס המליצה וההגיון באו בלב בני העם ויבינו לשכל מליו. הנביא עמוס היה הראשון אשר דבר אל עמו בלשון למודים ותפארת מליצה ושיר, בלשון הנביאים וחוזי־יה אשר קמו בימיו והבאים אחריו בכל עת היות הנבואה בישראל. כל דברי הנביאים משמואל הרמתי עד עמוס שהגיעו אלינו מכתבי הקדש נאמרו בשפה ברורה ופשוטה; לפעמים הביעו אמריהם במשל וחזון ויתנו במעשיהם

אותותיהם אותות המעשים המתרגשים ובאים, בחפצם לתת תקף ועז לדבר ה׳ הקרוב לבא; אך שפת עמוס ויתר הנביאים מדורו והלאה תִּבָּדֵל וְתִצְטַיֵּן בתארה ותכונתה. בהדבור הנבואי התלכדו כאחד נעם השירה עם מיטב ההגיון אשר לנואמי נְאֻם בקהל עם ומוכיחים בשער. המשל והחזון הוסיפו עוד יותר לרומם את מעלת הדבור הנבואי בחזון-יה ודברי אלהים חיים. המליצה הנבואית מֻרְכֶּבֶה מהדבור הפשוט עם החזיון והשירה בעצם תקפה והוד תפארתה. בדברי הנביא עמוס ומליצותיו וחזיונותיו נראה גם את מעבדו ומשלח ידו: כי מאחרי הנוה לקחהו ה׳ וישימהו לנביא בישראל: כאשר ישאג ה׳ מציון ואבלו נאות הרועים; בנהגו את צאנו אחרי המדבר הקשיב וישמע „שאגת אריה וקול כפיר ממעונתו״ וינסה להציל את השה „מפי האריה שתי כרעים או בדל אזן״; בשמרו עדריו בלילה נשא עינו השמימה על הירח יקר הולך והכוכבים במסלותם וירא וידע את שם ה׳ „עושה כסיל וכימה, והופך לבקר צלמות״, התמונות האלה אשר בהם יתנכר הנביא בנקדים מתקע עוד תוספנה לוית חן על מדברותיו.

נבואת עמוס בבית אל החלה „שנתים לפני הרעש״ וינבא גם הוא את האותיות אשר תבאנה; עמוס דמה כי הרעש ישיב לב העם אל אלהיו, אך כאשר הקשו בני ישראל את ערפם ולא שמו לבם גם לקול האות הזה, הוסיף הנביא ליסרם בשם ה׳ וינבא ימים רעים על ישראל לאמר: הָעִיר הַיֹּצֵאת אֶלֶף תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת מֵאָה תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל... לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי־חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם.

נגד אלה אשר בטחו בעשרם או התהללו בצדקתם ללא־צדק ויתאוו ליום ה׳ קרא עמוס לאמר: לָמָּה לָכֶם יוֹם יְיָ הוּא חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר.... אָפֵל וְלֹא נֹגַהּ לוֹ..

דברי עמוס, אשר כחצים שנונים היו ערוכים נגד המלך וביתו, נגד רבי המלוכה גדולי העם ועשיריו, עוררו את אמציה הכהן הגדול ללא_אלהים במקדש מלך ירבעם לשלוח דברים אל מלכו לאמר: „קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל; לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו״. וישלח אמציה — כנראה בשם המלך — את דברו קשה אל הנביא מְתֹקָע לאמר: „ברח לך אל ארץ יהודה ושם תנבא״, אך עמוס השיבהו רכות לראשונה — בענוה ונחת ככל נביאי יה מן ראש הנביאים לה׳ — לאמר: לא נביא ולא בן נביא אנכי, כי בוקר אנכי ובולס שקמים, ויאמר ה׳ אלי: לך הִנָּבֵא אל עמי ישראל״, ואחרי הדברים האלה חזה להכהן־ללא-אלהים זה חזות קשה. אך לא כהחזות הקשה אשר חזה עמוס על מלכות ישראל חזה על יהודה. אמנם גלה גם על עונה, „על שלשת פשעי יהודה ועל ארבעה״, אך לבו הגה אהבה וחמלה על „סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת״ ופעם ופעמים התחנן לפני ה׳ אלהיו על בת יהודה השדודה אז בידי האדומים האכזרים לאמר: „סְלַח נָא! חֲדַל נָא!! מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא.!!

וגם ברגז ושצף קצף כאשר ינבא קשה בשם ה׳ על ממלכת ישראל ויאמר: הִנֵּה עֵינֵי יְיָ בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אוֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׳.
רחם יזכור את יהודה ויאמר: אֶפֶס כִּי לֹא הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת בֵּית יַעֲקֹב.

עמוס נשא משא על ישראל ויהודה בימי המהומות בירושלים, במשל בה הקושרים העריצים תופשי מושכות הממשלה, אחרי המיתם את אמציה, ובשנים הראשונות לממלכת עזיהו, כאשר עוד לא נרפאה הממלכה מן המכות אשר הֻכתה בידי „שרי יהודה״ מבית והאדומים מחוץ; בצרת יהודה צר גם להנביא ויהמו מעיו אל ממלכת בית דוד, ובדבר ה׳ אשר בפיו בשר נחמות לבני ירושלים ויהודה ויחזק לבם בתקוה טובה לאמר: בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת פִּרְצֵיהֶן וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם... וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיהֶם: וּנְטַעְתִּים עַל אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ:

בדברי נחמה מבשרי טובה משמיעי ישועה לבית יהודה חתם הנביא הגדול מתקוע את דברי נבואתו האחרונים וכל יתר דברי חייו ואחריתו נעלמו ממנו ולא נמצא להם זכר בדברי ימי ישראל אשר בכתבי הקדש.

בימים ההם, כנראה, קם עוד נביא ליהודה, אשר מלבד נבואתו לא נדע דבר מדברי ימי חייו, הוא הנביא יואל בן פתואל. מרבית הנביאים נגלו אל העם כמן ערפל ועב הענן ואחרי מלאותם תעודתם שבו לעמת שבאו וַיִּעָלְמוּ ויסתרו ועקבותיהם לא נודעו. נבואת יואל היתה באותה העת אשר ארץ יהודה נאנחה בתגרת יד הפגעים הרעים: הרעב והארבה, חרב האדומים האכזרים ויתר העמים צוררי ישראל נחתה בה ותרד פלאים ומי הזידונים באו עד נפשה, עד כי רבים נואשו מתשועה: הַיֵאוּש התגבר בלב העם; אז רפו כל ידים ונמס כל לב והעם אשר בירושלים וארץ יהודה תקעו בשופר, קראו צום קדשו עצרה ויקראו אל אלהים בחזקה להשיב הרון אפו מעמו, ארצו ונחלתו; בימי רעה אלה היתה תעודת הנביא יואל לא ליסר את העם בשבט פיו, כי אם לחזק את לבו בה׳ אלהיו ולאמץ רוחו בתקוה לימים טובים מאלה, רק מדי דברו לא ימנע יואל מלגלות על חטאי בני דור תהפוכות: „השכורים שתי יין״. אשר בימי אסון נורא על האֻמה כלה „יבכו הם ויילילו על העסים כי נכרת מפיהם״; יעיר למוסר את השבים אל ה׳ רק בפיהם ושפתם בצום ומספד ולבם בל עמם ויקרא להם לאמר: „קרעו לבבכם ואל בגדיכם!!״ בדברי חן ותחנונים, ברחמים גדולים ובאמרי נעם ינחם הנביא יואל את עם יהודה וירושלים בה׳ אלהיו, כי „חנון ורחום הוא, ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה״, ויחזק את לבם בהבטיחם בשם ה כי עוד לא הכתיר פניו מהם, עוד לא הסיר חסדו ואמתו מיהודה ומציון הר קדשו „ולא יבושו עמו לעולם״. יואל חזה חזון תמורה גדולה ונפלאה בדברי העתים, כי בימים ההמה ובעת ההיא, ישיב ה׳ את שבות יהודה וירושלים. אז ישובו הבנים הנדחים מקצוי ארץ ואיים רחוקים לגבולם, ובני ציון אשר מכרו האדומים אל בני צור

וצידון „אל בני היונים" יעשו נקמות בשוביהם, כי „יקבץ ה׳ את כל העמים לעמק יהושפט „לשפוט אותם על כל הרעה אשר עשו לבני יהודה ואז מצרים שממה תהיה ואדום למדבר שממה.... „ויהודה לעולם תשב וירושלים לדור ודור", או־אז תעבור ממשלת זדון מן הארץ וצדקה ומשפט, חסד ורחמים ישורו בין עמי התבל ומשפחות האדמה, ואז:

אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר... זִקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיוֹנוֹת יִרְאוּ: וְגַם עַל הָעֲבָדִים וְעַל הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי:

הנביא השלישי בימי המלכים: ירבעם מלך ישראל ועזיהו מלך יהודה, אשר חזה חזות קשה על ישראל ועתידות טובות ישועות ונחמות על ממלכת יהודה, היה הושע בן בארי אשר כנראה נִבָּא בבית אלו בשמרון. עמום יסר בשבט פיו את בני הדור ההוא על השחיתם את דרכם על הארץ ויפרעו מוסר אבות ותורת שדי, הושע הרעים בקול גאונו על בני ממלכת שמרון ויגד להם פשעם, כי סרו מאחרי ה׳ אלהיהם ויזנו אחרי הבעל. את העם הזונה אחרי הבעל דִּמָּה הושע לאשת זנונים אשר תבגוד בבעל נעוריה, תפזר דרכיה לזרים ותלך אחרי מאהביה, מבלי דעת כי מידי בעל נעוריה לה לחמה ומימיה צמרה ופשתה שמנה ושקויה. אז ישוב ה׳ ולקח ממנה דגנו בעתו ותירושו במועדו והציל צמרה ופשתה לכסות את ערותה; ואחרי שנים רבות בצר לה כי תרדוף אחרי מאהביה ולא תשיגם, תשוב אליה הדעת את ה׳ אלהיה מוציאה ממצרים ותאמר: אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה.

הנביא הושע יְתָאֵר בחרט צַיָּר פלא תמונת האשה השבה מדרכה הרעה וזכרון מעשיה הרעים הוא לה למוסר כליות, עד כי תָקט בפניה והדע ותכיר כי רע ומר עזבה את ה׳ אלהיה ולכתה אחרי הבעלים, ואז תסיר את אלהי הנכר מקרבה:

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְיָ תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא תִקְרְאִי לִי עוֹד בַּעְלִי.

כי לא תוסיף עוד נשוא שם הבעל על שפתה; או־אז ישוב ה׳ לרחם את עמו ובחר עוד בישראל, ובחסד עולם ורחמים גדולים ישוב לשוש על עמו ונחלתו ויאמר:

וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם
וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט, וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים:
וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת יְיָ:

בכל אהבת הנביא את יהודה לא ימנע מהוכיח את עֻזיהו המלך, על שומו בשר זרועו וירבה בצבא, רכב ופרשים ולא ישען על ה׳ אלהיו הנותן כח לעשות חיל ויאמר: וְאֶת בֵּית יְהוּדָה אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בַּיְיָ אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת וּבְחֶרֶב וּבְמִלְחָמָה בְּסוּסִים וּבְפָרָשִׁים.

הושע חזה חזון אחרית הימים, כאשר ישוב ה׳ לרחם עמו לרפא את שברו, לְאַחֵד בית ישראל ובית יעקב ונשיא אחד מבני בית דוד ימלוך עליהם.

וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ.

הושע ינבא אחרית טובה לבני עשרת השבטים אשר „ישובו ובקשו את אלהיהם ובית דוד מלכם" אחרי חרבן מלכות שמרון „ובני ישראל ישבו ימים רבים באין מלך ושר, זבח ומצבה, אפוד ותרפים".

רוח שקר ותהפוכות אשר התהלכה אז בממלכת שמרון והאסון הנורא עם המהומות והמהפכות, אשר כתמם באו על יהודה, נגעו עד לב הנביאים והחוזים ויקראו לאור עולם את רגש־יה, רגש המליצה הנבואית, אשר בְתָכְנָה הנעלה, באמרותיה הצרופות ובאמרותיה השקולות והקצובות, פעלה פעולה עזה וכבירה על לב העם שומעי דברה. כאשר עלילות אחאב ואיזבל העירו את הנביא הגלעדי, המקנא לה' אלהי ישראל לְהִגָּלוֹת אל העם ולהפליאם הפלא ופלא עד כי השיב את לבם אל אלהי־אמת, כן קראו מעשי ירבעם השני ותעתועי שריו את עמוס מנאות הרועים על יד העיר תקע והושע בן בארי משבתו בדד בתוך עמו ויקומו ויתעוררו להגיד לעמם פשעו ולבית ישראל כל חטאתו. בצרת עמם וְהִתָּעוּתוֹ ולכתו אחרי ההבל היה צר להם, ואשרו, כבודו, מעלות רוחו ותהלתו היו ששון ישעם, נעם תקותם, רעיון לבם והגות רוחם בכל חזיונותיהם ומדברותיהם, ואת נעם אמריהם סִגְּלוּ להם בני הנביאים שומעי אמרותיהם הצרופות, הקשיבו וישמעו, למדו בפיהם ויכתבו אותם בספר לזכרון לדור אחרון. דברי חוזי־יה אלה אשר נכתבו בספר היו הראשונים אשר בדור אחרון היו לאור גוים, לפקוח עיני לְאֻמים ההולכים בדרכי חשך; בימים ההם נאמרו הדברים הנעלים והנשגבים על דבר השלום הנצחי בין בני האדם על האדמה, אשר מבעדם נחזה חזון־לב כל נביאי ישראל ומשאת נפשם הזכה. אלה הם הדברים אשר אלפי שנים הִנֵּה הִנָּם משאת־נפש כל אנשי־לב, חכמי אמת, רודפי צדקה ומשפט חסד ומישרים, אהבת אחים ושלום אמת בין בני האדם על האדמה, חזון־רוח והגיון־לב אשר כאז כן עתה הוא עודנו אך רעיון רוח טהור נשגב ונעלה ועוד לא נראה כי קרוב יום ה' אשר עליו נבאו הנביאים בחזון לאמר:

וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים
נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית יְיָ בְּרֹאשׁ הֶהָרִים
וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם:
וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ
לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר יְיָ אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב
וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו
כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָםִ
וְשָׁפַט בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצֻמִים עַד רָחוֹק
וְכִתְּתוּ חַרְבֹתֵיהֶם לְאִתִּים וַחֲנִיתֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת
לֹא יִשְׂאוּ גוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה:

(מיכה ד' א' ג'; ישעיה ב' ב' ד')

זאת היא התמונה הנאדרה בקדש, אשר תעט שלמת אור התורה אשר תצא מציון ודבר ה׳ אשר יִשָּׁמַע מירושלים, חזון נעלה ותמונה מופיעה נהרה לכל יושבי תבל כאלה לא נראו ולא נשמעו בכל מליצת עמי תבל מן העולם ועד העולם ואין בכל חזיונות חכמי חרשים משלם.

פְּעֻלַּת דברי הנביאים ותוכחתם לבקרים נראתה על פני דברי ימי ממלכת שמרון. כאשר בדבר אליהו ואלישע התעורר איש רב פעלים ושואף לכבוד מלכים להכחיד את בית עמרי מן הארץ, כן התעורר גם עתה, לשֵׁמַע דברי הנביאים המנבאים רעה על בית יהוא, אחד מן העם לקום בחרב על בית המלוכה אשר השחית את דרכו כבית עמרי מלפנים. ירבעם השני אמנם מת בשלום אחרי האריכו ימים על כסאו, אבל בנו זכריהו אשר מלך תחתיו (בע׳ שנת 859 לפני חב״ש) ישב על כסא המלוכה אך ירחים אחרים ויקשר עליו שלום בן יבש ויכהו וימיתהו וימלוך תחתיו, יש ידים להשערה, כי כמעשה יהוא עשה גם שלום לכלות חמתו באנשי עברתו בני משפחת המלוכה ובאכזריות חמה הכה וַיְרַטֵּשׁ אם על בנים, אך במעשיו אלה לא התחזק על כסאו ורק ירח ימים מלך בשמרון, ויפול גם הוא שדוד לרגלי הקשר אשר קשר עליו אחד מאזרחי תרצה מנחם בן גדי וימלוך תחתיו בשמרון. אך לא כל ערי ישראל פתחו שעריהן אל מנחם, כי העיר תפסח לא נתנתהו לבא בקרבה ויצר עליה עד רדתה, ואז כלה בה כל חמתו ויך את יושביה לפי חרב „וגם את ההרות בִּקֵּעַ״. אחרי עשותו שפטים בתפסח בעברת זדון ואכזריות שב מנחם לשמרון וישב על כסא המלוכה. מלך עריץ כזה לא קנה את לב העם לאהבה אותו. בכל זאת נראה כי את הבעל העביר מנחם מן הארץ ורק „מעל חטאת ירבעם לא סר כל ימיו״. בימיו הגיח מירכתי צפון גוי אדיר וחזק וממלכה כבירה ואדירה נטתה קוה על גוים רבים וממלכות. יד הממלכה הזאת היתה לראשונה בממלכת שמרון בימי מנחם ויהי הדבר לאות המעשים המתרגשים לבא, המעשים אשר נכונו לשום קץ לממלכת שמרון ולהגלות את עשרת השבטים גלות שלמה מארצם ונחלתם.

בימים ההם, כאשר חנפה כל ארץ עשרת השבטים תחת יושביה ותאשם שמרון כי מרתה באלהיה ועונה עד לשמים הגיע, נמצאו רבים אשר נקעה נפשם בממלכת אפרים החטאה וישאו עיניהם אל הר ציון ובית יהודה, אך למגנת לבם היתה גם ממלכת יהודה פרועה לשמצה בעת ההיא ותרב גם בה העזובה במדות ומוסר. גם בני יהודה היו בני דור תהפוכות ודברים רבים באו ונהיו בירושלים ויהודה בימי המלך עזיהו, אשר סופרי העתים בכתבי הקדש מצאו נכון לפרוש עליהם ענן למסך מבלי לשום אותם זכרון בספר. המלך עזיהו שם כל מעיניו לגבר חילים בצבא רכב ופרשים, הרבה לחזקאה עמו בקשתות ורמחים חצים ושלטים „ויפליא לְהֵעָזֵר עד כי חזק מאד״, אבל אל חפצי המוסר לרומם רוח העם בתורה, דעת ומוסר השכל לא שם את לבו, „וכחזקתו גבה לבו עד להשחית״ ויאמר לשום על ראשו מלבד נזר המלוכה גם כתר הכהונה הגדולה. אז חלק לב המלך מהכהנים והמלוכה והכהונה נעשו צרות זו לזו, כאשר היה בימי המלך יואש אחרי מות מורו ומדריכו יהוידע הכהן הגדול. ההתנגדות התגברה מיום אל יום ותגדל השנאה הכבושה בלב המלך עזיהו על הכהן עזריה, כשנאת המלך יואש את זכריה בן יהוידע. ויהי כעבור הרוח על המלך להתנשא.

לכל לראש גם על הכהנים בני אהרן „ויבא אל היכל ה להקטיר על מזבח הקטרת״, היא העבודה בקדש הקדשים אשר נועדה רק להכהן הגדול מכל אחיו הכהנים בני אהרן, מעשה המלך הכעים תמרורים את כל הכהנים וימהר אחריו עזריה הכהן הגדול עם „שמונים כהנים אנשי חיל״ וידבר אליו קשות לאמר: לא לך עזיהו להקטיר לה׳, כי לכהנים בני אהרן הַמְקֻדָּשִׁים להקטיר; צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מה׳ אלהים״.

מה היתה אחרית המעשה הזה: אם ענה המלך קשות את הכהן על הדברים הקשים אשר דבר אליו? אם שקעה תחתיה אש המריבה אשר התלקחה בין הכהונה והמלוכה או יצאה ללהב ותאכל את בית יעקב? סופר דברי הימים בכתבי הקדש העלים אחרית הדבר ויפרוש עליו ענן הסוד למסך, אך בעת ההיא נֻגַּע המלך בצרעת על מצחו וצרעתו מאנה להרפא, וישב בבית החפשית עד יום מותו וירא העם את אצבע אלהים וענשו הקשה את המלך אשר נועז לחלל ברית הכהונה. שתי המשרות העליונות בעם: המלוכה והכהונה; התקוממו אשה מול רעותה ותתגבר הכהונה על המלוכה ותכריע אותה תחתיה. אך אז קמה ותתעודד הנבואה לאור־עם ותיסר בשבט פיה גם את הכהנים אשר „סרו מדרך התורה וישחיתו את ברית הלוי״, גם את המלכים אשר רם לבם על אחיהם וישכחו את ה׳ הנותן להם כח לעשות חיל; הנבואה היתה שבט־אלוה ומוסר שדי להכהונה והמלוכה, בעת אשר סרו שתיהם מדרך הצדק והמישרים ותלכנה ארחות עקלקלות. כל הימים אשר ישב עזיהו מצורע בבית החפשית היה יותם בנו על בית המלך והשופט והעוצר בעם. בימים ההם מלך מנחם בן גדי חומס הכסא בשמרון ברוח עריצים ועברת זדון. שתי הממלכות הוסיפו ללכת על הדרך אשר התיצבו עליה, מבלי לחוש ולדעת, מבלי לראות ולהתבונן על ענגה הרת חזיז ורעם אשר התנשאה מירכתי צפון ותהי לענן כבד וסער מתחולל על ראש ישראל ויהודה.

מצפון — מארץ נהרות איתן — פרת וחדקל — נפתחה הרעה על שני בתי ישראל. פה נוסדו, בימי קדם קדמהה, עוד לפני אבות הָאֻמָה הישראלית, שתי ממלכות אדירות וכבירות, אשר ידן היתה בבניהם אחריהם. בעמק־המישור בבקעת שנער, מקום שם יגשו ויקרבו זה אל זה שני הנהרות פרת וחדקל אשר תואמים יגיחו מהרי ארמניא וילפתו ארחות דרכם מצפון נגבה — מי הנהר פרת ההולכים לאט והנהר חדקל החד והקל במרוצתו, במקום שם יגשו שני הנהרות האלה ויהי לנהר איתן אחד אשר ישתפך אל לשון־ים פרס, עמדה העיר בָּבֶל הגדולה ומסביב לה חבל הארץ והממלכה האדירה, אשר גם היא בשם בבל נקראה. מימי הנהר פרת אשר יעלו ויגאו וישטפו על גדותיהם בזמנים ידועים מדי שנה בשנה, יעשו את הארץ כלה משקה, ומלבד אשר תוציא הארץ לחם לעוברים עוד ישגה בה התמר וכל עצי פרי ותהי כגן־עדנים וארץ לא תחסר כל בה. וגם המסחר ינוב בה מהאניות אשר תלכנה על נהר פרת לים פרס ומשם לים אוקינוס ההודי. בבקעה הזאת נאספו המון לאומים שונים ממשפחות הגוים יוצאי חלצי שם חם ויפת, ויכוננו ערי מושב וממלכה אדירה והמלך הראשון אשר מלך בה היה נמרוד. העיר בבל היתה גדולה לאלהים והפליא את כל העמים

הקדמונים ברוב הודה ;ותפארתה וישתוממו על הדר ארמנותיה, על חומת בבל הגדולה והרחבה (כתשעה או שתים עשרה פרסא:ת בהקפה), שעריה הגדולים, מגדל־בבל הגבוה ומסחרה ומערבה עד קצוי ארץ וים רחוקים עוררו פלא ותמהון בלב כל העמים הקדמונים (עי' ירמיה נ"א י"ב מ"ד - נ"ח. המתרגם), מלבד העיר הגדולה בבל נודעו עוד לתהלה הערים אֶרֶךְ, אַכַּד וְכַלְנֵה היא נפור ובכתוב עמים היום: Niffor (עי' יומא י' ע"א). הבבליים הקדמונים עשו חיל בהרבה מלאכת מחשבת יותר מהמצריים והצידונים, והיריעות והמרבדים אשר מבבל היו נודעים לתהלה בכל ארצות הקדם ויהיו גם חכמי חרשים, יודעי חן וטובי טעם ויפליאו לעשות בבנותם היכלי תפארה וארמונות כלילי יופי. הבבליים או הכשדיים כאשר נקראו בפי הנביאים באחרית הימים, עשו להם שם עולם בהמציאם את חכמת הכוכבים או תכונת השמים. מבקעת שנער הגדולה והרחבה השקיפו על השמש והירח וכל צבא השמים אשר מקצה השמים מוצאם ותקופתם על קצותם, ויהיו הוברי שמים וחוזים בכוכבים מהלכם ומרוצתם, ויהיו סופרים ומונים עתות השנה וַיַּתְאִימוּ את עתותי שנת הלבנה אל שנת החמה במחזורים (Cyklen) מִלְּאִים וְעִבּוּרִים; הגבילו עת וקצב להלקויים, שמו קצב לחשבון החדשים על פי עת תְּנוּעַת הירח וְסִבּוּבוֹ עשרים ותשעה ימים ושתים עשרה שעות וחלקי השעה, ויפליאו עוד יותר לעשות בהמציאם מְכוֹנוֹת מְכֻוָּנוֹת השעות (צַל הַמַּעֲלוֹת ביום ומכונת מורה השעות המימית בלילה). הכשדים שמו פלס ומאזני צדק למדות ומשקלות, ויהיו לאבות החכמות: דעת תכונת הכוכבים והמזלות ומרוצתם עם חכמת המספר והשעור. את שתי החכמות העליונות האלה הנחילו הכשדים לעמי תבל ויאצילו מרוחם גם על היונים, אשר היו תלמידים מקשיבים לקול מוריהם אלה.

מבני בבל, מצרים וצידונים נראה, כי הדעת ומלאכת מחשבת לבדן לא ישמרו את העם לבל ינועו מעגלותיו מדרכי ישר, לא ירוממו את נפשו ודעתו לבל יתעה ללכת בדרכי שוא ונתיבות חשך. עם חכמת תכונות השמים וחשבון תקופות ומזלות, גואלו הכשדים להאמין גם בפעולת הכוכבים ועתותי השנה על מעשי בני האדם ותחבולותיהם ועל ברכם נולדה גם הידיעה ההוללה—דעת הוברי שמים החוזים בכוכבים ומודיעים לחדשים מאשר יבאו על בני האדם (ישעיה מ"ז, י"ג); היא דעת הַנִּחוּשׁ בכוכבים (Astrologie), אשר אלפי שנים הוליכה חכמים שולל ותסכל דעתם. עוד יותר הלכו בני בבל אחרי הבלי האלילים: כל עם ומשפחה אשר תקעו יתדם בבקעת שנער הביאו עמם את אליליהם ותהי בבל לארץ פסילים ובאימים התהוללה (עיין ירמיה נ' ל"ט. המתרגם). ויעבדו וישתחוו לחמש עשרה אלים ומספר רב בני־אלים אלילים ואלילות. אליל האלילים היה בֵּל וחברתו בֵּלָה ובכתוב עמים (Belti או Mylitta) ויעבדו לשמש ולירח ויתנו כבוד אלהים לכוכבים ומזלות: חמשת כוכבי לכת אשר נודעו בימים ההם: למרודך (Jupiter), לכיון (Saturn), לנרגל או מאדים (Mars), לאסתר או נגה (Venus) ולנבו (Merkur). עבודת הבֵּל והבֵּלָה היתה נאופים והֶבֶל, ותשפוך בבל רוח זנונים על כל הגוים והארצות אשר באו אתה בברית וילמדו אל דרכיה.

מבבל יצא בדורות קדומים איש גבור בארץ ושמו אשור ויבן את נינוה

ועוד ערי מושב רבות בחבל הארץ, אשר במעלה הנהר חדקל מצפון לבבל ונינוה היא העיר הגדולה מהלך שלשה ימים, אשר על חרבותיה ישתוממו ויתפלאו עד היום כל חוקרי קדומים ויודעי העתים. ממלכת אשור גדלה ותרחב גבולותיה ימה וקדמה וצפונה ובימי שפוט השופטים (בערך 1344 לפני חב״ש) המישה את צוארה מעול מלכות בבל ותחדל להיות סרה למשמעתה. בני אשור היו מְצֻיָּנִים מבני בבל בעז רוחם וגבורת ימינם, כי אויר הארץ בנינוה ומסבותיה מְמֻזָּג ובריא יותר מאויר ארץ העמקים בבקעת שנער, על כן היו בני אשור גבורי מלחמה ובכל אשר פנו הרשיעו וזרועם משלה להם להכריע עמים רבים תחתיהם: בני מדי וארם ויתר הגוים אשר באזיא המערבית, כי היו לבני אשור סוסים לרכבה לרוב וגם ידעו לרכב על סוסים קלים ובני חיל רגלי אשר להעמים בעת ההיא לא יכלו עמוד בפניהם. ברבות הימים שברו בני אשור את חקם גם על בבל הארץ אשר ממנה יצאו, ותהי אשור לראשית גוים והממלכה הכבירה והאדירה בתבל ארצה אחרי מצרים הגדולה והעתיקה. מלכי אשור שטפו בצבאותיהם הרבים והעצומים ועברו אז את כל ממלכות אזיא המערבית והנביא אשר יתאר לנו את מראה חיל אשור כבמחזה יאמר:

מְהֵרָה קַל יָבוֹא: אֵין עָיֵף וְאֵין כּוֹשֵׁל בּוֹ. לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן; לֹא נִפְתַּח אֵזוֹר חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו: אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל קַשְּׁתוֹתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגִּלָּיו כַּסּוּפָה; שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא יִשְׁאַג כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל: —

ככל העמים הקדמונים — מלבד היונים — היה גם אצל האשורים המלך מושל בלי־מצרים על בני העם הסרים למשמעתו, כל בני העם נחשבו לו לצאן־הרגה והוא לבדו משל בארץ באין פוצה פה ומצפצף. מלכי אשור היו הראשונים אשר נקראו בשם „מלך מלכים", ויתהללו ברוב כחם וגבורתם, כי „כל שריהם יחד מלכים"; אחרי אשר הרחיבו מלכי אשור את גבולותיהם לעמת ים וקדם וצפון, שמו על לבם גם לרשת משכנות העמים השוכנים על גבולות ארצם נגבה, וילטשו עינם לראשונה על צור היושבת על מבואת ים לשבור חקם עליה, למען הסב להם סחר־גוים וחיל עמים רבים; אחרי צור נשאו מלכי אשור את עיניהם אל מצרים, ועשר הממלכה הזאת ותקף תפארתה העירו חשק גבורי אשור לעלות על הארץ הזאת וללכדה. אז בא ראשונה פול מלך אשור בחילו הכבד על ארץ שמרון ובני ישראל ראו אז לראשונה את הגוי־העז, הנועד להוליך אימים על בית ישראל ויהודה לתת חתיתו בארץ ולשום קץ לממלכת שמרון. מצפון בא חיל אשור ומחמת ודמשק הגיח דרך ארץ הגלעד ויולך שבי את בני ישראל יושבי עבר הירדן מזרחה ובכל מקום בא האשורים הרבו לשלול שלל ולבז בז. חיל אשור עבר את הירדן וישתער על גבולות זבלון ונפתלי ומנחם בן גדי לא מצא און בנפשו לצאת בחרב לקראתו בראש גדודיו וצבאותיו, בימי המלך העריץ הזה רבו המבוכות בארץ ותרבץ בו קללת אלהים כרוצח נפש מלך וגוזל משפט המלוכה.

ויהי כאשר באו צבאות אשור בגבול ישראל, ויתעוררו כל שונאי המלך

העריץ וכל רצוצי משפט אשר היתה בהם ידו הקשה, לדרוש מאת מלך אשור, כי ידו תכון עמהם למגר לארץ כסא האיש גוזל משפט המלוכה, אך מנחם בן גדי הפריע עצת משנאיו כי קדם לבא אל פול מלך אשור ויבטיחהו לכפר פניו בהון עתק „למען תהיה ידו אתו להחזיק הממלכה בידו”, ופול קבל כסף כפרו ויעל מעל ארץ ישראל, „ולא עמד עוד שם”, אך את הנפשות אשר הוליך והשלל והמלקוח אשר כבר לקח לא השיב ויביאם אל ארצו; כסף ענושים זה לא הוציא מנחם מאוצרו, כי שם מס על כל גבורי־החיל (עשירי העם) לתת איש כסף כפרו חמשים שקל.

הנה כן נראה את הכורת עולה על ממלכת שמרון וקצה הקרוב לבא, נבואת החוזה עמוס לפני חמשים שנה, „כי ישראל גלה יגלה מעל אדמתו מהלאה לדמשק” באה ונהיתה, את הגולים הראשונים מבני ישראל הושיבו מלכי אשור בחבל הארץ על יד הנהר חדקל או באחת המדינות האחרות אשר בממלכת אשור הגדולה, בכל זאת עוד לא נשברה זרוע ממלכת ישראל ועוד לא נגדע לארץ קרן עזה. עוד נמצאו בארץ ששים אלף ראשי בתי אבות בעלי רכוש אשר מצאה ידם לתת כפרם כסף ענושים חמשים שקל כל אחד או אלף ככר כסף *), גם חיל וצבא עם רכב ופרשים וערים בצורות עוד היו למנחם בימים ההם עד כי לא נבצרה ממנו להתאזר עז ולעמוד בפני גדודי חיל מלך אשור אשר השתערו על גבולות ארצו, אך כבר קרב קץ ממלכת אפרים ושמשה נטה לערוב. כבר נשמע בכל הארץ, כי קרב היום אשר בו יקום דבר הנביאים, כי „יחת אפרים מעם” „וכבודו כעוף יתעופף”, ממלכת שמרון באה עד משבר ומבלי משים נראו אותות הרקבון אשר עלה בעצמותיה והזקנה הקופצת עליה כדבר הנביא על אפרים: „אָכְלוּ זָרִים כֹּחוֹ וְהוּא לֹא יָדָע גַּם שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע”. אז רבו המריבות והמדנים בין אחים ומלחמת־שערים לא חדלה מעשות שמות בכל הממלכה ולמלאותה דמים עד יומה האחרון, עדי נפלה ולא הוסיפה עוד קום. אחרי מות העריץ מנחם בן גדי מלך תחתיו פקחיה בנו (827 לפני חב"ש) אך לא התחזק לשבת על כסא מלכותו יותר משנתים ימים ויתקשר עליו פקח בן רמליהו שלישו וימיתהו וימלוך תחתיו. דברי הקשר הזה ומעשה מרצחי־חרש את נפש המלך—בפעם השביעית מיום הוסד ממלכת שמרון— מְעֻלָּפִים במעטה ערפל, אך זאת נדע, כי הקושר העריץ אשר תפש אז את המלוכה על ישראל היה אביר לב, עז נפש ואיש זרוע, אשר הכביד עֻלו על ישראל וירעץ וירוצץ את העם עוד יותר רב מכל המלכים אשר היו לפניו. הנביא יקרא את המלך הזה בשם „רעה אוילי”, אשר הנכחדות לא יפקד, הנער לא יבקש והנשברה לא ירפא; הנצבה לא יכלכל ובשר הבריאה יאכל ופרסיהן יְפָרֵק. פקח בן רמליהו (מלך מן 825 עד 806 לפני חב"ש) חשב מחשבות לגבר חילים ולהתאזר עז לעמוד בפני צבאות אשור הרבים והעצומים. אז נוסדו יחדו מלכי ארם וישראל וגם צור וצידון שתו ידם עמם ויבאו בברית־מגן להיות זרוע איש לאחיו נגד מלכי אשור החולשים על גוים וישיאו

---

*) המספר ששים אלף בתי אבות יוצא מפוריש מהחשבון אלף ככר כסף והככר שלשת אלפים שקלים—ובסך הכל 3000,000 שקלים וחמשים שקלים לאיש אחד ראש בית אב, הרי ששים אלף ראשי בתי אבות „מגבורי החיל” כלומר עשירי־עם, וע' מלכים ב' ט"ו י"ט—כ'. המתרגם.

את נפשם בתקוה, כי תמצא ידם לשום מעצור לצבאות ממלכת נינוה האדירה והכבירה. כנראה היו דברי רצין מלך ארם ראש־נה אל המלכים שכניו לכרות ברית בין הממלכות הנמצאות מנגב ומערב לאשור לשום מעצור לשטף צבאותיו, כי על פי תכונתה היתה דמשק־ארם צפויה לראשונה אל חרב מלכי אשור אשר הגיחו מירכתי צפון לכבוש ארצות הנגב והמערב ולרשת משכנות לא להם. לא נודע הדבר אם גם מלך יהודה נלוה אז אל דברי הברית הזאת או כי אחרי כן שת ידו אל מלכי הברית ויהי עמם בעצה אחת. ביהודה מלך בעת ההיא יותם בן עזיהו (לערך 824 810 לפני חב"ש) אחרי אשר שנים רבות היה השופט את הארץ והעוצר בעם, בכל ימי היות עזיהו עצור בבית חחפשית מפני צרעתו. המלך יותם לא התרומם במעלות רוחו אל אביו כביר הכח ורב הפעלים, ממנו נדע רק כי „עשה הישר בעיני ה' ככל אשר עשה עזיהו אביו", בעקבות אביו יצא ומדרכו לא נטה, רק כי החזיק במעוז השלום בדברי הארץ פנימה, לא התחרה כאביו בהכהן הגדול „ולא בא אל היכל ה'" (דה"ב כ"ז. ב') גם בדברי הממלכה חוצה, תקפה וגבורתה נראה במפעלות יותם את רוח אביו, כי גם לו היו גדודי צבא רכב ופרשים ואניות תרשיש שלח מאילת לעשות דרכן מים סוף עד גבול הודו לחרבות עשר הממלכה כבודה ותפארתה, יותם הוסיף לְבַצֵּר את חומת ירושלים גם מפאת קדמה מקום המקדש והר המֹרִיָּה „ויבן את שער בית ה' העליון וגם בחומת העֹפל בנה לרוב", הרבה לבנות מבצרים בהרי יהודה ולתת בהם אנשי חיל וכלי נשק לרוב „ובחֹרשים בנה מגדלים ובירניות" (ע' דה"ב כ"ז ד') ויבא בברית עם פקח בן רמליהו ויתר המלכים אשר חָברו יחד להתיצב נגד מלכי אשור.

ברית האהבה בין אפרים ויהודה וצמיחת קרן „שרי יהודה וקציניה" הביאו רעה רבה על מלכות בית דוד ויורידו לארץ כבוד המוסר והמדות הטובות בירושלים ויתר ערי הממלכה. באלה הימים אשר עזיהו ישב בבית החפשית ויותם היה העוצר בעם לקחו „שרי יהודה" להם קרנים בחזקה עד כי גם המלך נָחת מפניהם ותמצא ידם לרדות בעם בחזקה. „שרי יהודה וקציניה" היו: „בני המלך" ממשפחת בית דוד ויוצאי ירך בניו אשר לא הגיעו למלוכה ובגלל זאת היתה גם עברתם שמורה נצח לבית המלוכה, „ראשי האבות" והמשפחות הגדולות הזקנים אשר ביהודה ובנימין ועבדי המלך, שרי המחוזות ובעלי הפקודות בארמון המלך, בראש בעלי הפקודות אלה עמד „הסוכן אשר על הבית", למשמרתו סרו כל משרתי הארמון והוא היה המכלכל כל דברי הממלכה, עד כי גבה לבו וידמה כי הוא המושל והעוצר בעם והמלך רק בכסא יגדל ממנו. יד „הסוכן אשר על הבית" בכל משלה, בחפצו גדל וינשא למעלה את אשר מצא חן בעיניו ובחפצו שם ענש על בני הארץ ואין אומר השב, עד כי האמינו גם העם כי לו העז והמשרה ולהמלך רק כבוד המלוכה. „הסוכן אשר על הבית עם „קציני בית יהודה" וראשי בית יעקב" תפשו הממשלה בידיהם, הושיבו כסאות למשפט ויתנו חתיתם בארץ החיים ומורא ופחדם נתנו על כל בני העם. „קציני יהודה" משכו ידם עם „הסוכן אשר על הבית" לשום לְאַל כל דבר־מלך ושלטונו בעם ויתפשו בידיהם את כל מושכות הממשלה. „שרי יהודה" היו כעש לבית דוד וכרקב לממלכת יהודה, דברי ריבות ומדנים, עון ומזמה, בצע מעשקות וגזל־משפט, תוצאות ממשלת

דיי. 8 16

אצילים עריצים בכל הארצות ובכל הזמנים, פרצו גם ביהודה. אפרתי ארץ יהודה וקציניה היו ככל האפרתים הגאיונים, אשר בכל ממלכות הארץ מאז ועד הנה, וכל התכונות הרעות אשר דבקו בבני המפלגה הזאת, השואפים להרכיב עצמם אלופים לראש העם ולתפוש בידיהם גם עז משפט מלך, כל התכונות האלה דבקו גם בשרי יהודה ויביאו את הממלכה הזאת לעברי פי פחת.

„השרים" האלה „זקני יהודה" דכאו עניים בשער וירדפו בצע מעשקות. המה היו נושכי נשך כסף ונשך אֹכל „ויעשקו איש וביתו גבר ונחלתו" למען הרחיב גבולם והרבות עשרם; עליהם נשאו הנביאים את משאם באמרם: „הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו", הם „בערו הכרם וגזלת העני נמצאה בבתיהם", „שרי יהודה" גדלו ויעשירו וקנינם ורכושם פרץ בארץ ובני העם נאנחו בתגרת יד העריצים האלה מעֹני ועצר רעה ויגון. שְׁנֵי הַהֲפָכִים בחיי שתי המפלגות בעם: העשר הגדול אשר הרבו להם „השרים והקצינים" והעֹני אשר פרץ בעם יהודה עד כי גלה מבלי דעת, „כבודו היה מתי רעב והמונו צחה צמא", הביאו בעקבותיהם תוצאות רעות. הראשונים לקחו להם קרנים לכבוש את האחרונים לעבדים ולשפחות לעבוד בשדותיהם ואחזותיהם הגדולות, עשירי עם אלה הלוו כסף לאחיהם האביונים בנשך ומרבית ואחרי כן באו הנושים—הנוגשים האלה לקחת את בניהם להם לעבדים. מעון בצע מעשקות והעשר הרב אשר עשו להם „שרי יהודה" היו תוצאות גם לעונות זמה ותאוה זוללה. שרי יהודה שמנו, עשרו עתקו ויגברו חיל ויחלו לנסך בשמחה את בשרם ולרדוף אחרי תענוגות בני אדם. אז רבו „בני השרים וקציניהם" „משכימי קום מאחרי בנשף על היין", בני הנעורים אלה בלו ימיהם בדבלי שמחה הוללה ותאוה פרוצה „וכנור ונבל תף וחליל ויין היו משתיהם"; ותעבור רוח זנונים על בני האצילים האלה וישאפו לפרוץ גדר המוסר וחקי הצניעות אשר בתורת משה מורשה לבית יעקב. לחפצם ההולל זה הועילה ברית־השלום בין שתי הממלכות ישראל ויהודה. חטאת זמה וְתֶבֶל לא נחשבה בשמרון לעון ופשע, והקְדֵשים והקְדֵשות נחשבו לעובדי עבודת אלהי הארץ. במלכות עשרת השבטים פרצה התאוה ההוללה כל חק וגבול. „זנות יין ותירוש לקחו לב", עד כי נואל העם לשאל בעצו ומקלו הגיד לו האותיות אשר תבאנה, „על ראשי ההרים זִבֵחו ועל הגבעות קִטֵרו תחת אלון לבנה ואלה", שם „זנו גם את בנותיהם ותנאפנה את כלותיהם"; ורוח זנונים „משכורי אפרים" נחה גם על קציני יהודה ובהכשל אפרים וישראל כשל גם יהודה עמם. שרי יהודה אלה היו כמסיגי גבול, כי פרצו הגבול המבדיל בין שמרון הממלכה החטאה ובית יעקב ויהודה, אשר עד היום ההוא לבו עוד נאמן לאלהי אבותיו ותורתו; „השרים" האלה למדו אל דרכי בני אפרים הסרים הסוררים, ויטשו עמם בני בית יעקב, מלאו ארצם אלילי כסף וזהב ובילדי נכרים השפיקו. עבודת אלהי האמת עמדה עוד על מכונה בהר ציון ובירושלים, המלך היה נאמן לה' והכהנים והלוים היו עובדי עבדת הקדש, אך שרי יהודה עשו להם אפוד ותרפים ויקימו במות בבתיהם וטירותיהם לבעל ואשרה. ההחברות

אפרים ויהודה היתה חבור עצבים ואז מלאו שתי הממלכות עונות עבודת אלילי הגוים זמה, זנות ויין, גבהות לב וגזל-משפט בארץ.

אמנם בכל אשר הרבו „אצילי בני ישראל ושרי יהודה" לפרוץ דרך התורה ולהסיג גבולות עולם, להשחית דרכם על פני הארץ ולעשוק דין דלים, הנה לא ישבה שמה הרשעה כסאות למשפט, וגזל עניים ועשק דלים לא היה לדבר הק ומשפט בארץ כאשר נראה בדברי ימי העמים האחרים בימים ההם. בעצם העת ההיא (בשנת 753 לפני ספירת הנוצרים — 823 לפני חב"ש) נבנתה רומא, אשר נועדה להיות פטיש כל הארץ ושוברת חקה על כל העמים בתבל ארצה. תורת הממלכה הזאת הָטְבְּעָה על יסודות שלטון האדם באדם לרעלו. בה לא נמצאה חקת־עולם אשר בתורת משה, כי משפט אחד לאזרח ולגר הגר בארץ. מראשית ימי הוסד הממלכה למדה תורת המדינה לבני רומא את האצילים אלופים לראשי בני העם ותחלק את העם היושב ברומא לשתי מפלגות: האצילים או האפרתים בני המשפחות האחדות בוני רומא ומיסדיה או אבות המדינה Patricier ובני דלת העם - כל יתר ההמון Plebier. והאיש אשר נועז לנגוע ביסוד התורה הזאת לרעה נחשב לבוגד וקושר וַיְחֻיַּב ראשו לממשלת הארץ. על כן ארכו שנות מאות אשר הרשעה ישבה על כסא המשפט ברומא והאצילים עשקו ורצצו את בני דלת העם ואין אומר השב. כן היה הדבר ברומא וכן בכל ממלכות הארץ בימי קדם קדמתה. לא כן נחלת ישראל על פי תורת אלהיו. בישראל וביהודה רבו הפורצים גדר החקים ועוברי תורה, אך הרשעה וגזל־משפט לא היה לחק ומשפט בארץ. פה נמצאו אנשי לב דורשי משפט, אשר רבו ריב דלים, עמדו לימין אביוני אדם וידכאו עושק ומְעַוֵּל בשבט פיהם ומוסר שפתם. בעצם העת ההיא, בימי יותם מלך יהודה ופקח מלך ישראל, כאשר גדלה אשמת שמרון ועון יהודה עד לשמים הגיע, הקים ה׳ נביאים אנשי הרוח מקנאים קנאו לה׳ ותורתו, הם הרימו כשופר להגיד לאפרים פשעו ולבית יהודה חטאתו; ומפני קולם, קול אדיר וחזק נחתו אלופי יהודה וקציני שמרון עושקי דלים רוצצי אביונים. בימים ההם קם הדור השלישי להנביאים המוכיחים: אליהו ואלישע, מיכה בן ימלא, עמוס, יואל והושע הדור הזה הוא דורו של הגדול בנביאים בימי הבית הראשון - ישעיהו בן אמוץ מירושלים.

כנביאי הדור ההוא: זכריהו בן יברכיהו (הנזכר גם בדברי הימים ב׳ כ"ו ה), הושע ומיכה המרשתי, היה גם ישעיהו בן אמוץ עשוי לבלי חת ובשבט פיו הכה רשע כסל, משובת בני דור תהפוכות ודרכיהם הנלוזים; בְּגֹבַהּ רעיוניו ושכל מליו, בנעם מליצתו הרוממה והנשגבה, בתמונותיו וחזיונותיו מרהיבי לב ונפש ובצחות הדבור הנבואי ומיטב הגיונו אין בנביאי דורו והקודמים לפניו משלו. אם היה ישעיהו איש דברים וקולו היה גם ערב כאשר מדברו נאוה ונעים, אז חזקה ואדירה היתה גם פְּעֻלַּת משאו וחזיוניו על כל שומעי דברו. ישעיהו היה בן מרום עם הארץ ומימי נעוריו ידע ארחות חיי „שרי העם וזקניו", אוהבי חיים לראות טובה בהשגת הקנינים העוברים ותענוגות בני אדם, וכאיש היודע את דרכי החיים ידע גם דרך „בנות ציון" המתהוללות בעדין והליתן, בבגדיהן ומחלצותיהן, הבנות הרודפות אחרי חמדת הפארים וְהַקִּשֻּׁרִים וכל מנעמי החיים. בהיותו לאיש לקח לו אשה, אשר גם עליה נחה רוח

הנבואה. כאליהו התשבי התנכר גם ישעיהו במלבושו, כי נשא תמיד אדרת שער או שק על מתניו (עיין ישעיה כ׳ ב׳) וכאליהו ראה גם הוא את הנבואה במנת חלקו מאלוה ממעל ותעודתו עלי ארץ, בדבר ה׳ הגה ולכל בה היו חיי רוחו. בכל מפעלו שִׁוָּה לנגד עיניו את המטרה האחת, להסיר את המסכה הנסוכה מעל פני חנפי לב ורשע כסל, לגלות על עון „ראשי העם ושרי יהודה״, להשיב לב העם אל אלהיו, להעיד בו כי ישוב מדרכו הרעה ובמראה וחזון יחזה על יהודה וירושלים חזון הזמן המאֻשר, העתיד לבא בהתיצב העם על דרך טובה, כאשר יסיר שקוציו מבין עיניו ואלהי הנכר מקרבו וְיִזַּכֶּה ארחו לשמור פקודי ה׳ אלהי אבותיו ועדותו. את בניו אשר ילדה לו אשתו הנביאה קרא ישעיהו בשמות מבשרים ואומרים דברי הימים הבאים: את האחד קרא בשם: שְׁאָר־יָשׁוּב לאמר, כי אך שְׁאָר־יַעֲקֹב יָשׁוּב אֶל אֵל גִּבּוֹר, והשני קרא לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ־בַּז, להגיד מראשית אחרית שתי הממלכות: שמרון וארם אשר עלו שתיהן על יהודה, כי שתיהן תהיינה לשלל אל עם אשור שבט אֱלוֹהַּ ומטה זעם בידו על גוי חנף וממלכה חטאה. יותר מארבעים שנה *) שקד ישעיהו על עבודת הקדש להיות נביא לה׳ וקורא בשמו בחרף־נפש, בלי חשך ובלי לֵאות, ברוח עז וגבורה, ברוח נכון ולב כביר כח העשוי לבלי חת. הוא חי בחיי עם יהודה, שש בשמחתו ובצרתו לו צר עד כי כאשר הגיעה הרעה עד נפשו וכגדול בקטן, מלך ועם נואשו מתשועה, לבשה רוח עז ותושיה את הנביא ישעיהו להשמיע תנחומות יה ולבשר ישועות בארץ; בעז מדברו חִזֵּק ידים רפות וישגבם ישע באלהי ישעם וצור מושיעם.

בשנת מות המלך עזיהו (825 לפני חב״ש) היה דבר ה׳ בתחלה אל ישעיהו, אשר כפי הנראה, היה אז כבן שלשים שנה. וישמיע לכל העם הנאספים על הר בית ה׳ את החזון אשר ראה במראה הנבואה וכי נבחר מאת ה׳ להיות לנביא בירושלים ויהודה ויאמר:

... וָאֶרְאֶה אֶת אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא
וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת הַהֵיכָל:
שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ......:
וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ
קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן:
וָאֹמַר אוֹי לִי כִּי נִדְמֵיתִי, כִּי אִישׁ טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי
וּבְתוֹךְ עַם טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב
כִּי אֶת הַמֶּלֶךְ יְיָ צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי:
וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ:

*) החשבון הזה יצא להרב המחבר מנבואת ישעיה הראשונה בשנת מות המלך עזיהו (ישעיה ו׳, א׳) היא שנת 825 לפני חב״ש ונבואתו ופעולתו בימי מצור סנחריב מלך אשור על ירושלים בש׳ 780 לפני חב״ש. המתרגם.

·וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר:
·וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי:
·וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ:
·הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ:
·וָאֹמַר עַד־מָתַי אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה:
·וְרִחַק יְיָ אֶת־הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:...

בחזון הראשון אשר חזה ישעיהו על העם אשר ביהודה וירושלים לא הרבה לדבר על תהפוכות גדולי העם ו„שריו" המוליכים אותו בדרכי תהו ומסירים את לבו מאחרי אלהי אמת, אמנם במשאו השני דבר ברב ענין ויוכיח בשבט פיו וזעם לשונו את רשעת „השרים הסוררים" על פניהם, וכבמחזה העביר לפני שומעי דבריו את כל תעלוליהם ודרכיהם הנלוזים, את לכתם אחרי הבלי האלילים, אהבם שחד להטות דין דלים ונטותם אחרי בצע מעשקות וירבה ליסר בשבט פיו את „נשי שרי יהודה", „הנשים השאננות" ועיניהם הרמות, שרירות לבם הרע ורדפן אחרי תאות בשרים זוללה ופרוצה ויאמר:

·יְיָ בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הֶעָנִי
·בְּבָתֵּיכֶם: מַה־לָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ נְאֻם אֲדֹנָי יְיָ צְבָאוֹת:

ישעיהו הערה את מקור הרעה והמשובה הנצחת אשר שובבה יהודה, עד כי חלפו חק הפרו תורה וידכאו בשער משפט: מקור הרעה הזאת היתה: אהבת התענוגים והחמדה הנמבזה אשר שלטוה בלב „בנות ציון" והן שפכו רוח זנונים ומעל בה' ותורתו על האנשים „שרי יהודה", אשר נאלצו לרדוף שלמונים ובצע מעשקות למען מלא ספקן של הנשים האלה „הרוצצות דלים ועושקות אביונים", ובמר נפשו יקרא הנביא על עם ישראל ויהודה בימים ההם, „כי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ". אך במה גדול כח הנשים לשפוך רוח ממשלהו על העם? — בְּהִתְיַפּוּתָן לבקש אהבה, בחפצן להפוש את הגברים בלבם ובשפכם רוח זנונים, הוללות ופריצות על כל הארץ: יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּיוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם הָלוֹךְ וְטָפוֹף תֵּלַכְנָה וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה: וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיְיָ פָּתְהֵן יְעָרֶה. ברוב ענין יְתָאֵר הנביא אהבת ההוד והתפארת וכל חמדת עינים אשר דבקו בם „בנות ציון", את תפארת העכסים והשביסים והשהרנים, הנטיפות והשרות והרעלות, הפארים והצעדות והקשרים ונזמי האף, המחלצות והמעטפות והמטפחות, הגליונות והסדינים והצניפות והרדידים. למען השב מעט את הנפש העגומה מהחזות הקשה והמראה המעורר מגנת לב כמראה העזובה בדרכי המדות והמוסר אשר יתאר לנו הנביא, יָסֵב את מדברו פתאום, להטיף נחם

ותקוה לימים טובים מאלה ויבשר שלום וישמיע ישועה לאמר, כי אחרי אשר ירחץ ה׳ את צאת בנות ציון ודמי ירושלים ידיח מקרבה ברוח משפט", ישוב לשוש על העם אשר בחר לנחלה לו ואז יִהְיֶה צֶמַח ה׳ לִצְבִי וּלְכָבוֹד וּפְרִי הָאָרֶץ לְגָאוֹן וּלְתִפְאֶרֶת לִפְלֵיטַת יִשְׂרָאֵל׃ וּבָרָא יְיָ עַל כָּל מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאֶהָ עָנָן יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ לֶהָבָה לָיְלָה כִּי עַל כָּל כָּבוֹד חֻפָּה׃ ואחרי הדברים הטובים והנחומים האלה ישוב הנביא שנית לתוכחתו וישא משאו במשל ומליצה נפלאה.

אם גם דברי תוכחה אלה, הנשגבים בתכונתם והרעיונות הנעלים הצפונים בהם והנפלאים במליצתם וְסִגְנוֹנָם, כרו אזן לבני העם ויבאו אל לבם, אך הפעולה הזאת היתה רק כענן בקר וכטל משכים הולך ועוד מעט חלפה ואיננה והעם ושריו וזקניו שבו לדרכם הרעה ומעשיהם הנלוזים. ישעיהו ויתר הנביאים בדורו לא חדלו גם אחרי כן להרבות תוכחה על "שרי יהודה" ודרכם הרעה של "המאשרים המתעים אשר בלעו דרך העם". בכל העתים והזמנים, בכל המקומות והממלכות לא על נקלה היתה להחזיר למוטב ולהיטיב דרכי האצילים־הגאיונים אשר למד אותם העם אלופים לראשו; כי בגאותם וזדונם ישחקו "אנשי לצון" אלה על המוכיחים בשער ולא ישימו אל לב גם אל דברי הנביא המודיע דברי האסונות המתרגשים לבא. אך לא לחנם נאמרו דברי הנבואה הנשגבה ולא לתהו הרבה הנביא הגדול הזה תוכחה ומוסר לבני עמו, כי הדברים האלה לא שבו ריקם, כי עשו את אשר חפץ הנביא ויצליחו להביא דעת־אלהים ודרכיו בלב אלה אשר היו טובי העם והשרידים היחידים אשר נגע דבר ה׳ אל לבם, אף כי לא אליהם כוננו דברי מוסרו. — המוסר הנעלה הַכָּלוּל בחזיונות ישעיהו הצליחו לפעול לטובה על רוח בני האדם גם בדור יבוא וקץ העתים, כי מוסר אֱלוֹהַּ הוא וקול ה׳ הקורא בכח לעורר ישני האולת ואסירי ההבל ורשע כסל. ישעיהו לא הסתפק בתוכחתו לבקרים את ראשי העם וזקניו על עונם, כי אם גם העביר לפניהם בחזון את טוב ה׳ וחסדו על העם המישר לכת בדרך טובים, כי בימים ההם ובעת ההיא "לצדק ימלך מלך, אשר לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח", כי יבוא יום "ושרי יהודה" הדורכים ברגל גאוה על העם בשפל ישבו, "ושח גבהות אדם ושפל רום אנשים" "לנבל וכילי לא יֵאָמֵר עוד נדיב ושוע" ואך הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד. אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע, הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן .... ביותר הרבה ישעיהו להוכיח את האנשים אשר ידמו לשום שקר מחסם וּלְכַבֵּד אֶת יְיָ בְּפִיהֶם וּשְׂפָתָם וְלִבָּם רִחַק מִמֶּנּוּ ויראתם את ה׳ היא רק "מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה" ועוד יותר הכה בשבט פיו את נעוי־לב מביאי מנחת שוא לה׳ וגזל בעולה ויאמר:

לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְיָ.
שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים.
וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃

„כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנָי,
„מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי:
„לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי,
חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה:
„חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא:

אך במה יזכה העם את ארחו? ובמה ישוב להיטיב דרכי חייו לטוב לו באחריתו? נגד בעליה הנאה „שרי יהודה ועשיריה", רודפי תענוגות ותאות בשרים, היה חזון לבו והגות רוחו: חיים ישרים בהסתפקות במשכנות הרועים, למופת היו לו דברי ימי האבות או בני רכב אשר התרחקו מכל תענוגות בני אדם ויהיו נזירים מן היין ובארחות חיים כאלה ראה את אֲשֶׁר העם וטובו באחרית הימים, כי „יחיה איש עגלת בקר ושתי־צאן וחמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ". ההשגה האלהית – דעת־ה' – היתה לו מקור כל מדה טובה ומוסר־לב נעלה, ולכל הנשארים בציון, הישרים בלבותם ומטיבי לכת, להם קדוש ונשגב יֵאָמֵר, להנביא ישעיהו ה' אלהי הצבאות הוא קדוש ישראל אשר נשגב שמו לבדו ומלא כל הארץ כבודו... –

אך לא לבד נביא ומוכיח היה ישעיהו ביהודה ובירושלים, כי אם גם שם לבו לרפא את שבר העם ולהעמידהו על הדרך הטובה העולה למעלה למשכיל, בבשרו צדק ולמדו דרך ה' בסוד בחיריו אנשי שלומו, ויצא בעקבות שמואל הרואה ואליהו התשבי להאציל מרוחו על מקשיבי לקחו ושומעים לקול דברו. מעט מעט נקבצו באו אל ישעיהו חבל־עֲנָוִים רֹדפי צדק אשר יד השרים והראשים היתה בהם לרעצם ולרוצצם ויהיו לקהל „עֲנָוִים שומעי דברי נביא ומפיצי דבריו ותוכחתו בין העם. מבני עניים, אשר נאנחו בתגרת יד „שרי יהודה" יצאה אז תורה ותעודה, והם הפיצו תורת אמת, תורת אלהי ישראל בכל פנות העם. התורה והמוסר אשר הטיף ישעיהו בסוד למודי־ה' המקשיבים לקחו וקהל ענוים, לא היתה תורת הקנאות, לקנא לה' אלהי ישראל בכח וחיל בסופה וסערה, כבני הנביאים בימי אליהו, כי אם תורת חיים ואהבת חסד, לבטוח „ולהשען על ה' קדוש ישראל באמת". כל הקהל אשר נאסף להקשיב לקח מפי החוזה ישעיהו היו עניי ארץ ועניי עמו אשר בהם חלו לראשונה ידי „השרים" אוכלי שאר עמם, ויהיו ידועים לעמם בשם „עֲנָוִים", ובהיותם לקהל גדול ועדה שלמה, אשר בהם ראה ישעיהו והנביאים שקמו אחריו את ראש הפנה לכל העם כלו נקראו בשם „קְהַל עֲנָוִים" „וסוד ישרים ועדה" וגם „אביוני אדם". את מקשיבי לקחו „מקהל הענוים" קרא ישעיהו באהבה רבה ובחמלה גדולה בשם "הילדים אשר נתן לי ה'". כל חפצו והגות לבו היה, כי יהיו „הילדים האלה" לאותות ולמופתים בישראל וכל העם יבחרו ללכת בדרכיהם, ואז, לא יבוש יעקב ופניו לא יחורו, בראותו בקרבו ילדיו מעשה ידי הנביא ישעיהו מקדישים שם קדוש יעקב ומעריצים את אלהי ישראל. בין הָעֲנָוִים נמצאו במספר רב הלוים שומרי משמרת הקדש בבית ה' ועובדים עבודתו. גם עליהם נחתה יד הכהנים, אשר ברבות הימים עזבו גם

המה דרכי תֹּם וישר ויקחו להם קרנים לרדות בהלוים ויהיו אלופים לראשיהם. בין הלוים האלה נמצאו רבים „מְלַמְּדֵי שִׁיר לה׳ וחוזים בדברי האלהים להרים קרן ישראל״, ובשיחם והגיונם בה׳ הרועה ישראל מעודו, השתפכה נפשם בשירי תהלה ותפלה וינזרו מכל חמודות החיים ויהיו הם ונעם זמרתם קדושים לה׳ „המדריך ענוים במשפט ומלמדם דרך אמת ואמונה״. שירי ענוים אלה מלאים השתפכות הנפש, רגשיה והגות לב שוגה באהבת ה׳ ברוח אמונה טהורה וצרופה, ואם גם לא נכתבו מישעיהו וקהל עדת ענויו, כי אם מאלה אשר היו בזמן מאוחר, אך גם הם בעקבותיו יצאו, כי רוח הנביא אדיר־אמונה זה דובר בם ומלתו על לשונם. שירי־ענוים אלה המה נחלת ישראל – ואך ברבות הימים נהפכה נחלתו לזרים לפאר העבודה בהיכלות ובתי־תפלה בני עם לועז. – שירי־ענוים אלה היו למקור נחמה לאלפי רבבות בני־עני ודכאי־רוח, לתנחומות־יה אל כל כושל וקשה יום לעתות בצרה, אשר בהם שלט האדם באדם לרע לו, באותה העת אשר רשע כסל וזדון עריצים ישבו לכסא־משפט, ורוח עריצים כזרם־קיר עבר בארץ לרעוץ ולרצץ משפט דלים ואביוני־אדם, היה חזון־לב המשוררים שירי ענוים מבני הלוים: „לחזות בנעם ה׳ ולבקר בהיכלו״ לְהִסָּתֵר בסתר אָהֳלוֹ ולשיר ולזמר לשם כבודו. כאשר דבקה נפש הענוים האלה בה׳ שמחו ויגילו רק בישועתו וישכחו את הארץ וּמְלֹאָהּ תבל ויושביה. חותם תכנית השירים האלה הוא: בטחון נפש זַכָּה ותמימה בה׳ אלהיה, נפש אשר תשליך על ה׳ יהבה ובשמו תִּשָּׂגֵב וְתִוָּשֵׁעַ*).

הנביא ישעיה נשא משאו לא לבד על יהודה וירושלים, כי אם גם חזה על עמים וממלכות מעל לגבולות ישראל ומרבית נבואותיו כוננו על שתי הממלכות האדירות אשר שברו אז חקן על פני כל העמים בתבל ארצה: אשור ומצרים. בימים ההם ירדה מלכות מצרים פלאים, תחת אשר מלפנים נתנה חתיתה בכל ארצות החיים ומתנופת ידה רגזו וחלו כל העמים תחת השמים. בימי מלך אין־אונים ורפה ידים בוקכוריס (Bok-i-choris) מעיר סָאִים Sais פרצו מהומות ומבוכות בקרב הארץ ותתפוצץ ותתפורר הארץ לממלכות קטנות ושפלות ועל העת ההיא נבא ישעיהו ויאמר: וְסִכְסַכְתִּי מִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְנִלְחֲמוּ אִישׁ בְּאָחִיו וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ עִיר בְּעִיר מַמְלָכָה בְּמַמְלָכָה. ויודיע את האותיות לאחור ויבשר כי יסגיר אותם ה׳ ביד אדונים קשה ומלך עזים משל בם.

ובאמה באו אז למצרים ימים אין חפץ וצרות רבות ורעות מצאו את מלכו ועמו, מקצות תימן מארץ כוש (Aethiopien) יצא מלך אדיר ונאזר בגבורה ושמו סַבָּקָה (Sabako) ובחיל כבד ויד חזקה השתער על מצרים לרשת עריו ולשומו למס

*) הרוצה לעמוד על עקרי הדברים ולמצוא סמוכים ממקראות מפורשים, כי ישעיה היה מיסד קהל־ענוים וכו׳ יעיין בציון № 5 ח״ש ספר I מספר „דברי ימי היהודים״ להרב המחבר. המתרגם ד״י.

עובד. המלך הכושי סַבָּקָה תפש חי את בוקכורים מלך מצרים ויולך אותו שבי וישב הוא על כסאו ויהי אבי משפחת המלוכה מבני הכושים אשר מלכו אחרי כן במצרים כחמשים שנה. המלך הכושי רדה באף בהמצריים ויראם קשה. ויהי כשבת המלך העז הזה על כסא המלכים הנקראים בשם פרעה מימי דורות עולמים, ויגבה לבו ותתעורר בקרבו התשוקה להוסיף עוד לרשת ארצות לא לו, וינסה דבר מלחמה אל הממלכות היושבות על מבואות הים הגדול (ים התיכון) צור ופלשת*), וישתער גם על יהודה וישם שמות בעריה ויתן את יושביה לבז ולמשסה ורבים הוליך שבי. כנראה נכנע מלפניו מלך יהודה יותם בן עזיהו ויתן כפרו כסף ענושים, ככסף הכפורים אשר נתן מ נ ח ם ב ן ג ד י מלך ישראל ל פ ו ל מלך אשור. הנה כה ירדו פלאים שני בתי ישראל ש מ ר ו ן ו י ה ו ד ה, ותחת אשר בימי המלכים רבי הפעלים י ר ב ע ם ה ש נ י ו ע ז י ה ו נפל פחדם ומוראם על כל העמים מסביב, היו עתה למשלח יד כל כובשי ארצות, למרמס כל רגל גאוה ולסלע המחלקת בין שני האיתנים עריצי הגוים ומצוקי ארץ בימים ההם: מצרים מנגב ואשור מצפון ושניהם אכלו את ישראל ויהודה בכל פה. בימים ההם קמו אנשי הרוח אשר הרבו חזון בעם וירבו להוכיח את בני ישראל ויהודה ויעירו אותם למוסר, להורותם דעת, כי רע ומר עזבם את ה' אלהיהם ולכתם אחרי ההבל, הוכיחו אותם לבל יהיו רועי רוח ורודפי קדים כל היום וכי את ה' הרועה את־ישראל מעודו ייראו, עליו יִשָּׁעֵנוּ ובשמו ידגלו; אך העם לא שָׁנָה דרכו לטובה ויוסף לשאול בתרפים וקוסמים, בהוברי שמים וחולמי־חלומות וכל חוזי משאות שוא ומדוחים, נגד תהפוכות־און ו ר ש ע כ ס ל כ ז ה ה ת ע ו ר ר הנביא ז כ ר י ה ו ב ן י ב ר כ י ה ו „ה מ ב י ן ב ר א ו ת ה א ל ה י ם"; הנביא הזה לא דמה אל ישעיהו במעלת רוחו, לא בכח משאיו וחזיוניו ולא באדיר משליו ומליצותיו עם כל נעם־הדבור הנבואי, שלהבתיה ורגש אדיר וכביר נמצאים רק בדברי י ש ע י ה ו. הנביא ז כ ר י ה ו ב ן י ב ר כ י ה ו יחזה דברי ימי הממלכות המתרגשים לבא בימיו, ישא משאו על ארם ודמשק, צור ופלשת, וירבה חזון על אשור ומצרים, כי גם חסנם לא לעולם וגבורתם עד דור דורים, כי ישבור ה' מטות עֻלָּם מעל בית יהודה ובית יוסף כי עוד יבא יום וְהוּרַד גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר. הנביא הזה יוסיף לנחם את ישראל ויהודה, ויאמר בשם ה': וְגִבַּרְתִּי אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יוֹסֵף אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רִחַמְתִּים וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא זְנַחְתִּים. אך גם חזות קשה יחזה הנביא על המלך אשר היה בימיו, על „הרועה האוילי" עוזב הצאן הרועה את עמו „ב מ ק ל ח ב ל י ם" „להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל". ודבר הנביא בא, כי באמת הופרה „האחוה" והברית הכרותה בין ישראל ויהודה בימי ע ז י ה ו ו י ו ת ם ואיבה ומשטמה התגברו בלב בני הדור ההוא. סבת השנוי הזה לא באה מפֹרשת בספרי כתבי הקדש, אך קרובה אל הדעת היא ההשערה, כי מות י ו ת ם ושבת א ח ז בנו על כסא מלכות יהודה (809 לפני חב"ש) היתה הנסבה אל השנוי הנמרץ הזה. בשבת אחז על כסא המלוכה עברו עליו יותר מעשרים שנה, אך דעתו היתה קצרה ולבו חסר מדעת את הליכות העתים בימיו ויהי אין אונים ונעדר־

---

*) עיין בספר העתי Frankel-Graetz Monatsschrift לשנת 1874 צד 484.

בינה לעמוד בראש העם בתקופה חרת גדולות ונצורות ותהפוכות הזמנים כהעת ההיא. אך המלך חסר־לב זה ומבלי משים, נאחז בסבך דברי הימים וַיִּסָּחֵף בשטף העלילות הכבירות בלי דעת־נפש ומבלי לתור ולמצוא חשבון המעשים הנעשים לעיניו. ימים מעטים אחרי אחזו מושכות הממשלה נטלו עליו דברי המדינה להחליט דבר מה יבחר ויקרב: הֶחָסוּת בצל מצרים, או כי יחזיק במעוז אשור, או יתן ידו אל ברית־מגן אשר כרתו ביניהן הממלכות הקטנות: ארם צור וישראל להחזיק מעמד נגד שני הממלכות האדירות והכבירות והמלכים העריצים: סַבַּקָה מלך מצרים מנגב ותגלת פלאסר מלך אשור מצפון, אשר שניהם לטשו את עיניהם אל העמים והממלכות האלה. המלך תגלת פלאסר יצא בימים ההם לרשת משכנות לא לו ואחרי אשר כבש ארץ ארם נהרים (Mesopotamien) ויתנה לבז ולמשסה, שם פניו אל הארצות אשר למערב נהר פרת וחבל ארץ הלבנון, אשר עוד בימי פול היו נושאי מנחה לאשור ויחפץ תגלת לשום קץ להן ולספחן לממלכת אשור. שני המלכים: רצין מלך ארם־דמשק ופקח בן רמליהו מלך ישראל כרתו ברית־מגן ביניהם לעמוד בפני האויב האדיר השואף לרשת ארצותיהם ויקראו גם לאחז מלך יהודה, כי ישית גם הוא ידו עמהם להיות זרוע להם בעמדם על נפשם נגד אשור, וכאשר מאן אחז למלא חפצם, עלו שניהם למלחמה על יהודה וירושלים. השמועה הזאת הרעישה את לבב בני בית דוד, כי לקחה אזנם דבר השמועה, אשר שני המלכים נועדו נוסדו יחד „לעלות ביהודה ולהבקיע אליהם ולהמליך בתוכה מלך את בן־טבאל", האיש „משרי יהודה" אשר היה בעצה אחת עם מלכי הברית ויבטיחם, כי יהודה תהיה שלישיה להברית הזאת אם ישב הוא על כסא המלוכה בירושלים. למרבה העזובה ביהודה נמצאה בירושלים מפלגת אנשים „משרי יהודה" אשר נטו אחרי מלכי הברית ויחשבו מחשבת מרד ומעל בבית" דוד. „שרי יהודה" אלה נתנו דופי באחז על פסחו על שתי הסעפים „וינע לבבו" בין החפץ לשבר מטות על אשור והפחד מתנופת ידו. „שרי יהודה" אלה „שָׂשׂוּ משוש את רצין ובן רמליהו", אך כל טובי העם, „כל נאמני־ארץ, הנביאים והחוזים וכל הירא את דבר ה' ונותני כבוד לתורתו נטו אחרי אחז. לא מאהבתם את המלך תועה לבב זה, כי אם מדבקם בבית דוד המלך, אשר שמו וזכרו האירו באור יקרות מחשכת עתים עברו לכל יראי ה' וחושבי שמו. גדודי רצין ופקח פשטו בגבולות יהודה ויפלסו חמס ידיהם על ארץ רבה ויכבשו ערים רבות „ויוליכו בשבי את בני יהודה", והארמים פשטו בארץ אדום ויקרעו אותה מיהודה „וינשלו את היהודים מאילת" וישיבו אותה להאדומים ומני אז היתה עיר החוף אילת לאדום ולא שבה עוד ליהודה. שני מלכי הברית הגיחו מול עיר הבירה ויגיעו עד שערי ירושלים. בצר לו עשה אחז דבר אשר היה לו ולעמו למוקש ויבא שואה נוראה על יהודה, כי שלח מלאכים חרש אל תגלת פלאסר מלך אשור וישחרהו בדברי הכנעה יתרה לאמר: „עבדך ובנך אני", כי יעלה ויושיעהו מכף שני המלכים ארם וישראל הקמים עליו ולכפר פני מלך אשור נתן לו שחד מהכסף והזהב הנמצא בבית ה' ובאוצרות המלך. אחז אמנם נושע בישע ימין מלך אשור, כי כשמוע המלכים אשר תגלת פלאסר מתעתד לבא בגבול ארצם עלו מעל ירושלים ומלך אשור בא על דמשק ויתפשה

ואת רצין המית בחרב, אך בהמעשה הזה למד אחז את אשור אלוף לראש יהודה. ממלכת אשור האדירה דמתה אז לרומא בימי תקפה וגבורתה, אשר בכרתה ברית והתנתה אהבים עם גוי וממלכה לפרוש כנפי חסותה עליה תחבקנה בזרועותיה עדי תשים מחנק לנפש הֱרותה, ועוד מעט ויחדל הגוי ההוא להיות לעם עומד בפניו אשר מושלו מקרבו יצא, או אז תבריע אותו תחתיה ותשימהו לעבד עולם. מלבד הרעה הזאת עוד היתה יהודה צפויה אלי חרב מלחמה מנגב ממצרים. הממלכה הזאת שבה ותתחזק ותוסף אמץ אחרי אשר קמה המלוכה בידי מלך הכושי סַבָּקָה. הוא הביט בעין קנאה על אשור, אשר הרחיב גבולות ממלכתו בהארצות היושבות על מבואות ים התיכון ותרע עוד יותר בעיני מלך מצרים לראות את יהודה הקרובה לגבולות ממלכתו חוסָה בצל אשור וסרה למשמעתו. מהרגע הזה היתה יהודה לסלע המחלקת בין אשור או בבל ובין מצרים וגיא חזיון למלחמת שני האיתנים עריצי גוים אלה, דבר אשר היה למקור כל האסונות הנוראים אשר מצאו את יהודה, עד כי נכחדה מהיות ממלכה בארץ. בינת א ח ז היתה קצרה מראות את הנולד, כי לא הבין לאחרית מעשהו, רק הנביא ישעיהו צפה ברוח נבואתו את דברי הימים העתידים לבא ויעד בו לאמר: הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל תִּירָא מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ, כי האסון הצפוי ליהודה אינו משני המלכים נעדרי כח ואין אונים אלה, כי אם מאשור, אשר אם יבוא ביהודה והיה מֻטּות כנפיו מְלֹא רחב הארץ; בחזון ראה ישעיהו את חיל אשור העצום עולה על יהודה כשבט אלוה ומטה זעם בידו להכות חרם את הארץ ויושביה, להפכה לשממת עולם ומשואות נצח, כי כל עמקי ברכה, שדות תבואה וכרמי חמד יהיו לשמיר ולשית ורק מקומות מרעה לבהמה עוד יהיו בארץ, ותחת היין והתירוש אשר רבו בארץ, יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן, כי רק חמאה ודבש יאכל כל הנותר בארץ.

איש תועה לבב כ א ח ז לא ישים לבו לדברי הנביא ישעיהו ולהאותות אשר נתן לו בשם ה׳, כי האמין בתגלת פלאסר ויבטח בזרוע עזו ולא בטח בישועת ה׳ ואל דברי הנביא לא שעה, אך דבר הנבואה לא אחר לבא. בבא השמועה למלך אשור כי כרתו ארם וישראל ברית ביניהם להמיש צוארותיהם מעלו הקשה וישתער עם צבאותיו בארצות הממלכות האלה, רצין ובן רמליהו עלו מעל ירושלים ולא יכלו להלחם עליה. תגלת פלאסר צר על דמשק, אשר יושביה הגינו על עירם ברוח גבורה נמרצה, אך לאחרונה גברה ידו ויתפשה ואת רצין המית בחרב ויושבי דמשק הגלה אל חבל ארץ הנהר „קירה" (Kiro) למערב ים הכספי. בעיר התהלה דמשק ובהארץ הברוכה אשר במסבותיה ישבו האשורים ותהי דמשק ברבות הימים לעיר הראשה באשור וגם שם הארץ ארם־דמשק לפנים הוסב אחרי כן לשם אשור או סוריא ובכתוב עמים: (Surien). מדמשק שטפו ועברו צבאות אשור אל גבולות ארץ עשרת השבטים וילכדו כל הערים הבצורות בכל ארץ ההרים ובכל חבל הים והירדן ויכבשו כל הארץ נחלת השבטים: נפתלי אשר וזבלון עם ככר הארץ במעלה הירדן בתחתית הר חרמון, אשר שם נאחזו בני דן בלכתם, לפני שנות מאות רבות, לבקש להם נחלה בירכתי צפון. פ ק ח ב ן ר מ ל י ה ו לא נסה לחסום הדרך בפני צבאות אשור בחרב מלחמה כי נפל פחד תגלת פלאסר ומוראו עליו ויכנע מפניו

ותהי לו נפשו לשלל, אך את יושבי ערי הצפון: חצור וקדש נפתלי עם ערי הגלעד בעבר הירדן מזרחה לקח תגלת ויגלם אשורה ויפיצם בארצות שונות אשר במלכותו הגדולה (בע' 808 לפני חב"ש), אז קמה ונהיתה נבואת עמוס ממתקע לפני חמשים שנה, כי „ישראל גלה יגלה מעל אדמתו". מני אז הלכה ממלכת ישראל הלוך ודלה, כחצי הממלכה נקרע ממנה, נחלתה נהפכה לזרים ותמעט ותשח מעצר רעה, גבולותיה הגיעו רק עד הר תבור ומלכה היה למס עובד ונושא מנחה למלך אשור, זאת באה לשמרון בגלל פקח גוזל המלוכה והרועה האוילי, על כן מרה נפש העם עליו ויתקשרו עליו ויומת בידי ראש הקושרים הושע בן אלה (801 לפני חב"ש), אחרי מלכו בישראל עשרים ושתים שנה לאסון העם ולהותו.

בימים ההם וגם ביהודה נעשו חדשות בארץ. אחז נטה שכמו לסבול על מלכות תגלת פלאסר ויוסף להכנע מפניו ויסע לדמשק להביא לו מנחה ולהשתחות להדום כסא „מלך־המלכים" – כאשר כן נקראו מלכי אשור – אמנם אחז היה בעל נפש שפלה ותחת לחוש את מרירות העבדות וההכנעה, רחש לבו כבוד ויקר להליכות מלכי אשור וארחות חיי העם הזה. ביותר מצא חן בעיניו המזבח אשר בנה תגלת פלאסר בדמשק ויצו אחז את הכהן הגדול אוריה לבנות מזבח בירושלים כתבנית המזבח אשר בדמשק ותכניתו. והכהן אוריה היה מהכהנים אשר במחיר הורו ולא דמה במעשיו להכהנים הגדולים יהוידע ועזריה וישמע לדברי אחז ויעש כן, אך מה השתומם בראותו בפעם הראשונה את אחז עולה על המזבח להקטיר את עולתו ומנחתו ולהסך את נסכו! אחז הואיל ללכת בדרכי מלכי אשור וכמוהם נתן גם הוא את לבו כלב בני־אלים ועל כן חשב, כי לו יאתה לשרת בקדש ככהן הגדול. תחת לְהִכָּנַע מפני ה' ולהֵעָנוֹת מפניו, לראות באשור שבט אלוה ומוסר שדי על מריו בה' אלהיו, הוסיף עוד אחז סרה וישב מדמשק לא בלב נשבר על שפלותו ושפלות עמו, כי אם בלב מלא גאון ועינים רמות, הליכות בני אשור מצאו חן בעיניו וללכת בדרכיהם נפשו חפצה, ויכונן בירושלים ומקדש ה' מקום לעבודת השמש וצבא השמים, ועל מבוא בית ה' שם תמונות חַמָּנִים וְכַוָּנִים למלכת השמים, מעלפות בקרני אור סביב, „ובלשכת נתן מלך הסרים" העמידו סוסים אשר השתחוו להם ויעבדום כסמל חמשת כוכבי־לכת הנבוכים עם „מרכבות השמש" (ע' מלכים ב' כ"ג י"א י"ב). הכוכבים האלה לא יֵרָאו רק בלילה על כן בנה אחז את בית עבודת צבא השמים אלה בעליה על גג ביתו כדרך בני בבל הוברי שמים וַתִּקָּרֵא בשם „עלית אחז" ויזבח ויקטר בבמות ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן. מלבד העבודה לאלהי אשור, החלו בני יהודה ללמוד אל דרכי העם הזה גם בכל דרכי החיים: בני מרום עם הארץ למדו שפת אשור הקרובה אל השפה הארמית למען ידעו לדבר עם המושלים החדשים וידעו לשונם (עי' מ"ב י"ח כ"ו), ולא לבד את הרעות למדו בני יהודה מבני אשור, כי אם גם את הטובות: „צל המעלות" או מכונה מוֹרָה שעות היום על פי נטיות הצל או קרני השמש, עמדה בירושלים על יד ארמון המלך וַתִּקָּרֵא בשם „מעלות אחז". מהאשורים למדו בני יהודה דעת חשבון העתים לשעות, ימים וחדשים; גם בחכמת חרשים ומלאכת מחשבת לציר במְחֻקֶּה על הקיר ולכלל ולפאר קירות היכלי חמד וארמוני תפארה בציורים וקשוטים עשוים בטוב טעם ודעת, אשר בם עשו האשורים חיל, עדי היו למורים להיונים, בני העם ורעי חן וטוב טעם מכל

העמים בדורות קדומים, גם הדעת הזאת למדו בני יהודה מבני אשור. בניני ירושלים היו בנוים אז בטעם בני אשור: בתי־מדות עם עליות מְרֻוָּחִים בחלונות עם סָפוּן בארז וקירות משוחים בששר (ע׳ ירמיה כ״ב י״ג), אך כל הַטוב הזה כאין ואפס הוא לעמת הרעה הרבה בדרכי המוסר אשר יצאה מחפץ המלך עם „שרי יהודה וקציניה״ לַשְׂפיק בילדי נכרים, לעבוד אלילי אשור, לְחַקּוֹת את בני הנכר ולהשכיח מלב העם צור ילדו, אל מחוללו, תורת אלהיו ומוסר אבותיו. הַחִקּוּי ההולל הוליך שולל את אחז ויצא מרעה אל רעה, עדי פרץ גם חקי הטבע ויקשיח לבו ורחמי אב על בנו ובבוא עליו אסון גדול ויקרב את בנו לַמֹּלֶךְ לכפר פני אלילי אשור אשר דרשו זבחי אדם. במסבי ירושלים בגיא בן־הנם בקצה קרן דרומית מזרחית לנחל קדרון, הוא עמק הברכה אשר מי השלוח ויתר מי מעינות הַמְפַכִּים שם ישקוהו עד כי יהיה לנחל עדנים המרהיב עין בירקרק דשאו וצמחי שדה, את עמק ברכה ונחל עדנים זה הפך אחז לִמקוֹם הַתָּפְתֶּה, כי שם עשו מקום לעבודת המֹּלֶךְ והעם העבירו את בניהם ובנותיהם באש אחרי אשר נתן א ח ז אות לכל העם להעביר את בנו לַמֹּלֶךְ. הבלי א ח ז ותעתועיו נתנו יד „לשרי יהודה״ לספות חטא על פשע ולהעמיק סרה וישחיתו דרכיהם עד לאין מרפא. השרים האלה כבר נטשו עמם זה כמה וישפיקו בילדי נכרים, ובראותם עתה את המלך מתהולל בהבלי האלילים ואוחז בדרכי עם נכר, וידעו כי מעתה לא יתיצב איש בפניהם בהוסיפם עוד הָרֵעַ, לרעוץ ולרוצץ את העם, וירדפו אחרי חטאת זמה ותבל וכל תענוגי בשרים. הם היו רָאשֵׁי בֵּית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט וּמַעַקְשִׁים הַיְשָׁרָה בֹּנִים צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלַיִם בְּעַוְלָה. בעת ההיא וגם הכהנים נוצרי התורה הטהורה נטו גם הם מדרך התורה ולא לאמונה גברו בארץ, כדבר הנביא: רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ, וישיתו בחקות להמלך וראשי העם, ראו און ולא התבוננו, ולא לבד כי לא הוכיחו על פניהם את „שרי יהודה וקציני ירושלים״ המטים דין דלים וגוזלים משפט עניי עמם, כי אם עוד הפכו למשחית הוד התורה הטהורה, עד כי למען עשות חנף לאחז המקריב את בנו למֹּלֶךְ נמצא כהן מורה שקר אשר אמר כי ה׳ ימצא חפץ בהקרב איש את בן בכורו*).

עד כה ועד כה והמעשים והמאורעות בדברי ימי ישראל ועמים מהרו לרוץ ארחם. בהממלכה החטאה שמרון, אשר אחרי הִקָּרֵעַ ממנה המדינות בצפון ומזרח הארץ לא נקראה עוד בשם „מ מ ל כ ת ע ש ר ת ה ש ב ט י ם״, רבתה הרעה מיום אל יום, עדי נתמלאה סאת עונותיה. בית אפרים בא עד משבר וכבודו לעפר נחת, לשוא הֻכָּה אפרים, מכת בלתי סרה מאשור הרודה באף גוים וממלכות, מוסר לא לקחו. ראשי העם וקציניו עוד בטחו בכחם וגבורת ידם, עוד לא הכניעו את ערפם הקשה ולבבם הזונה „ו ב ג א ו ה ו ג ד ל ל ב ב א מ ר ו ב נ י א פ ר י ם ו י ו ש ב ש מ ר ו ן: לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית נִבְנֶה שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף. „שכורי אפרים״ היו „הלומי יין״ התאוה הזוללה, אשר נסכה עליהם רוח עועים עד כי טחו עיניהם מראות בהאסונות אשר כבר מצאו את העם אותות כליון חרוץ, אבדן הממלכה וגלות ישראל מעל אדמתו. משובת ראשי העם וקציניו היתה נסבה לפרעות

*) ע׳ יהזקאל כ׳ כ״ו וכנראה מְכֻוָּנִים לזה גם דברי הנביא מיכה ו׳ ז׳. המתרגם.

בממשלה. כל הליכות המדינה וסדרי המשרה התעותו ותמלא הארץ פְּרָעוֹת וּזְוָעוֹת. תשע שנים עברו מיום מות המלך פקח בן רמליהו בידי מרצח־חרש הושע בן אלה ועוד לא נמצא איש מתחזק על כסא המלוכה בישראל, כי גם הושע בן אלה לא חמד לו עטרת־קוצים „בעטרת גאות שכורי אפרים", וידע כי כבוד המלוכה על ישראל ותפארתה היתה אז רק ציצת נובל, ומבלעדי הושע לא נמצא איש נכון לשבת על כסא המלוכה, מפחד „השרים הסוררים האלה" אשר לא נתנו לכל איש מקרבם להתנשא לכל לראש. אז נתקו כל מוסרות החברה, הזדון והרשעה הלכו קוממיות ואלה וכחש, גנב רצוח ונאוף פרצו בארץ ודמים בדמים נגעו. אצילי בני ישראל וקציניהם חָבְרוּ יחד לפלס חמס ידיהם בארץ לחבל ענוים, לרעוץ בני דלת העם ולרצצם. עדת־אבירים בממלכת שמרון היתה כעדת־אבירי־און (Raubrittertchum) בימי הבינים באירופה. חבר גדודי השרים האלה עמדו על דרכים לארוב על נוסעים בארחות והולכי נתיבות לשלול שלל ולרצוח נפשות. ההרים הרמים בפנים הארץ וצפונה ובעבר הירדן היו למערות פריצים ומקום מקלט לחבר מרצחים מבני מרום עם הארץ: הכהנים „ובני בית המלך", „המה היו פח למצפה ורשתם היתה פרושה על הר תבור"; גלעד היתה עֲקֻבָּה מדם וקרית פעלי און וכחכי איש גדודים עמד חבר כהנים — מרצחים על יד העיר שכם". וכגדל משובת שמרון בפנים הארץ כן הלכה וגדלה הרעה הנשקפה עליה מאויביה חוצה. שמרון היתה אז ממלכה שפלה ותעל מנחה לאשור מדי שנה בשנה. האשורים היו בני עם נבל, אשר רחם לא ידעו וברגל גאוה דרכו על העמים אשר תֻּכּוּ לרגליהם ורחמים וחנינה לא ידעו. ראשי ישראל חשבו מחשבת־הבל ועצה נבערה לפרוק עֹל אשור מעל צואריהם וירקמו תחבולות בסתר ויחמסו מזמות לבא בברית עם מלך הכושי סַבַּקָה המושל במצרים, ולמען הסב עיני מלך אשור מתחבולותיהם שתו לו בחלקות ויאמרו להוליך אותו שולל בהתרפסם לפניו בדברי חן ותחנונים ובמתנות ומנחה אשר העלו לו כפעם בפעם, אז היה אפרים לסלע המחלקת בין שתי הממלכות הכבירות והאדירות בתבל ארצה, שני האיתנים האלה בהשתרעם איש על רעהו היו נכונים לשום את ישראל כעפר לדוש. בגלל הדבר הזה נאלצו בני אפרים לסובב בכחש את אשור ובמרמה את מצרים, להתהפך בתחבולות און ונכלי שוא. נביא הדור ההוא יתאר בשפת־אמת את הליכות המדינות בימים ההם בין ישראל לעמים ויאמר: אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל: וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת חָלְיוֹ וַיִּשְׁלַח אֶל מֶלֶךְ יָרֵב וְהוּא לֹא יוּכַל לִרְפֹּא לָכֶם וְלֹא יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר: וַיְהִי אֶפְרַיִם כְּיוֹנָה פוֹתָה מִצְרַיִם קָרָאוּ אַשּׁוּר הָלָכוּ: הפרעות במדות ומוסר, השפלות בהחֹסן הלאומי והמדיני הורידו את הממלכה פלאים ובכל זאת לא שבו בני אפרים מדרכם הרעה ומשובתם הנצחת ועוד הוסיפו סרה ללכת אחרי הבלי האלילים. את שם ה' העלו על שפת לשון ויאמרו: חַי יְיָ! אך בבית אל, דן, שמרון וגלגל עמדו מזבחות לעגלים ומצבות אשרות וחמנים; על כל ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן אלה ואלון ולבנה זִבֵּחוּ ויקטרו לאלילים ובמות הבעל רבו בארץ כגלים על תלמי שדה, שם הזנו ויפרצו, עם הזונות פֵּרֵדוּ ועם הקדשות זִבֵּחוּ; כי אחזו בני אפרים

בדרכי בני אשור וַיִּנָּזְרו לבשת כמוהם, לתת לבנותיהם ונשותיהם לפזר דרכם לזרים פתח בית אלהיהם ואתנן זונה הביאו מנחה לאליליהם ועצביהם (מיכה א׳ ז׳), אז „העיד ה׳ בישראל ביד כל נביא וחזה" וירבו תוכחה לעם השכם ודבר. ראשי העם וקציניו חצבו בהנביאים האלה ודבר יצא מפי השרים הסוררים האלה לאמר: אִישׁ אַל יוֹכַח וְאַל יָרֵב, אמנם הנביאים לא חתו מקולם ומהמונם לא נענו; וכגדל הרעה והתגברות הרשעה עדי פרצה חקות עולם וגדרי המוסר הוסיפו הנביאים למלא פיהם תוכחות ויפרשו כשמלה לפני כל העם את פשעי הקצינים והראשים וחטאתם שאול אשר הרבו לעשות. הנביאים הרעימו נפלאות ונוראות, כאשר ירעה נפשם להם על כבוד עמם אשר ירד פלאים, חצבו להבות אש בדבריהם ויוכיחו את הראשים בשבט פיהם, אך הראשים והקצינים חצבו בנביאים ויהרגום באמרי פיהם... כה נשתנו העתים לרעה מימי ירבעם השני, אשר בכל היותו גם הוא דבק בחטאות ירבעם הראשון והולך אחרי הבלי האלילים לא נגע לרעה בהוזי־יה אף בהוכיחם אותו על פניו במקום מקדש מלך לעיני הכהנים והשרים. אך גם חרב המות אשר עופפה על ראשי הנביאים בימי הושע בן אלה לא שמה מעצור לרוחם. מדברי הנביאים בימים ההם ומוסר תוכחתם הקשה נשאר לנו שריד בספר הושע. בהתוכחות האלה נראה כבמחזה את העשק והמרוצה, רשעת בני דור תהפוכות ודרכי לבם הנלוז. בזעף אף ושטף קצף, כמן סערת חמה הרת חזיז ורעם, הרעים הנביא הזה את תוכחתו, וישלך נפשו מנגד בהביעו מוסריו להעם השכם ודבר. כאיש מלחמה יעיר הושע קנאה לה׳ ותורתו, ובאש קנאתו ידבר ויחזה חזות קשה על בני עדת אבירים עושקי דלים ורוצצי אביונים. באש קנאתו זאת לא יוכל כלכל את רוחו לתת לדבריו קצב ולשקלם בפלס הדבור המליצי; רוח בטנו תציקהו להגיד לעמו פשעו ולבית אפרים חטאתו. בכל דבריו נשמע: הגות לב דוי, אנחת נפש נכאה אשר תריד בשיחה על בת עמה הטבועה ביון החטאת ואין מעמד; הנביא הזה יעזוב לפעמים את חזותו הקשה ויחזה חזון הימים אשר בו ישוב ישראל אל ה׳, ואז יהיה יְיָ כטל לישראל ויאהבם נדבה, ירפא משובתם וישוב אפו מהם, אך תמונות משיבות נפש כאלה אך מעטות הנה ונאמרו רק למען שַׁוֵּה לעיני העם התמונה הנעלה והנאדרה בקדש חזון לב הנביא, נגד התמונה המֹראה והנגאלה, אשר לנגד עיניו היום תמונת גוי חוטא ועם כבד עון, אשר בא עד עברי פי פחת במשובתו הנצחת, מראה ראשי העם הַכֻּכּים בסנורים ולא ידעו במה יִכָּשֵׁלוּ, המראה הזה מלא לבב הנביא מצוקת נפש עד כי נבצרה ממנו לערוך דבריו בקצב המשקל ופלס המליצה הנבואית. כל תוכחותיו פרצים תצאנה ומוסרו הוא מוסר־שדי לעוזבי אלוה ורשעי ארץ. גם את הליכות הראשים והקצינים עם הנביאים־המוכיחים יְתָאֵר בשפת אמת לאמר: אֱוִיל הַנָּבִיא מְשֻׁגָּע אִישׁ הָרוּחַ ־עַל רֹב ־עֲוֹנְךָ וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה: צֹפֶה אֶפְרַיִם ־עִם אֱלֹהָי נָבִיא פַּח יָקוֹשׁ ־עַל כָּל דְּרָכָיו מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו.

האחרון בנביאים שעמדו לישראל בשמרון לא השיא נפשו בתקוה, כי דבריו יועילו לרפא שבר בת עמו, להשיב את „קציני־העם" מדרכם הרעה ויודע „בשבטי ישראל נאמנה", כי נכונו להעם ימי עֹני ותלאות רבות ורעות, כי יהיו „נודדים בגוים", כי עוד מעט וישראל גלה יגלה מעל אדמתו. את רֻבי תוכחתו השמיע הושע

לבני אפרים ואת יהודה חשב רק לעם תועה לבב, וכי „רק כפשע אפרים ומכשול ישראל כשל גם יהודה עמו" גם ידבר קשות נגד הקרבנות בלי טהרת המדות ויאמר: כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא זָבַח וְדַעַת אֱלֹהִים מֵעֹלוֹת ובזכרו את המלך הזכיר גם לעם דברי שמואל ועדותו בעם לבל ישאלו להם מלך ויאמר: אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים.

והיום אשר ראו הנביאים בחזון הגיע. השרים והראשים עמלו בדי ריק להציל הממלכה מכליון חרוץ. אחרי שנים רבות אשר לא היה מלך בארץ היה דבר השרים להמליך את הושע בן אלה מרצח נפש המלך פקח בן רמליהו. הושע בן אלה (מלך מש' 797—788 לפני חב"ש) היה טוב מהמלכים שהיו לפניו או כאשר יאמרו כתבי הקדש „כי עשה הרע בעיני ה' „אך לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו". הוא היה גם איש מלחמה ועומד בפרץ, אבל גם ידו קצרה להחזיק במעוז הממלכה אשר כבר מטו יסודותיה לנפול למשואות נצח. כנראה לקח הושע בן אלה דברים עם מלך מצרים לחזק את ידו נגד מלך אשור. בימים ההם עלה שלמנאסר מלך אשור על פיניקיה היא צור וצידון להלחם עם המלך אֱלוּלַי (E'u'ai) ויכריעהו תחתיו וישימהו למס עובד וכבוא שלמנאסר בקרבת שמרון לטש עיניו אל הממלכה הזאת להכחידה כלה ולהביאה בעֹל אשור. הושע בן אלה לא חִכָּה לבֹא שלמנאסר בגבולות ארצו כי מהר לצאת לקראת „מלך־המלכים" לְהִכָּנַע מפניו ויהי לו עבד נושא מנחה. אך כמעט עלו צבאות אשור מן הארץ, ויקומו המלכים אשר בהארצות האלה לפרוק עֹל אשור הקשה מעל צוארם. המלך צור וצידון „אֱלוּלַי" בקש לו אוהבים ורעים בין המלכים שכניו ואליו נלוה גם המלך האדיר „סוא מלך מצרים", הנקרא בכתב עמים Srichos, והוא המלך השני מבני הכושים אשר מלכו במצרים ושניהם הסיתו את הושע בן אלה להרים יד במלך המלכים שלמנאסר, עד כי נפתה לדבריהם וישלח מלאכים אל „סוא מלך מצרים" לכרות עמו ברית, לחזק את ידיו באנשי צבא או בסוסים לרכבה, אז פשעה צור בשלמנאסר מלך אשור וַתֶּחָלֵץ ותתאזר עז וחיל למלחמה; כל העמים היושבים מעבר לנהר פרת ימה ומבואות הים הגדול קדמה תקעו כף ויהיו כאיש אחד חברים לשבר מֹטות עֹל אשור. גם אל חזקיה המולך תחת אביו אחז שלחו מלכי הברית מלאכים לדבר על לבו כי ישית ידו עמהם. האות הראשון למרד נתן הושע בן אלה, בחדלו להביא מנחה לשלמנאסר כשנה בשנה. אז עלה מלך אשור בראש צבאותיו הרבים והעצומים וישטוף ויעבור בכל חבל נהר פרת והררי הלבנון; מתנופת ידו רגזו וחלו כל מלכי הארצות, פיניקיה נתנה ידה ועריה הגדולות: צידון, עכו וצור הבצורה פתחו שעריהן לפני מלך המלכים בארצות הקדם שלמנאסר מלך אשור פטיש כל הארץ ורודה באף גוים.

מֵעַכּוֹ עיר הגבול, בין צידון וארץ ישראל, הגיח שלמנאסר בהמון צבאותיו אל גבול ממלכת שמרון ויפשוט בקרב הארץ דרך עמק יזרעאל. גם יושבי ממלכת שמרון פתחו שערי עירם לפני שלמנאסר מלך־המלכים או עזבו משכנותיהם, נסו מנוסת חרב ויחישו מפלט למו בעיר הבירה; בכל זה לא נואש הושע בן אלה מתשועה ויחגור שארית כחו להחזיק מעמד נגד חיל האויב הרב והעצום ממנו אף כי

הקיתו לעזרה ממצרים לא באה ולא נהיתה. — העיר שמרון היושבת במעלה הוה״ר, אשר שמו נקרא עליה, היתה בצורה בחומה וחל מלבד מבצריה מידי הטבע ותוכל לשום מעצור בעד כל צר ואויב המתפרץ לבא בשעריה. זמן רב התקוממה שמרון נגד חיל אשור אשר שת מצור לה. המלך והשרים השיאו נפשם בתקוה כזבה, כי אם יארכו ימי המצור ותקרינה סבות שונות, אשר על פיהן יְאֻלַּץ שלמנאסר לעלות מעל העיר ולשוב לארצו, על כן מהרו לרפא את חומות העיר, חִזְקו המגדלים והבירניות ויבצרום, אף אספו אל העיר מַכֹּלֶת ומים די כלכלת העם בימי המצור הרבים וַיְכּוֹנוּ לעמוד על נפשם בעצה וגבורה למלחמת־מגן. אז חנה מלך אשור כדור על העיר וצבאות חילו הרבים סגרו אותה מכל עבריה מבלי תת יוצא ובא. האשורים כבר למדו ידיהם לקרב ומלחמה נגד ערים בצורות וידעו לעשות מלחמה בכל תחבולות המצור: שפכי סוללות בנו דָיֵק ומגדלים גבוהים ויעלו עליהם אילי הברזל וכל כלי מפץ ומכונות מעשה חושב לבלע ולהשחית את חומות העיר. האשורים התגרו מלחמה בזרוע נטויה ורוב אונים, ובני ישראל השיבו מלחמה שערה ברוח גבורה כאנשים העומדים על נפשם; מלחמת התגרה והמגן היתה בשטף קצף וחמה שפיכה כנואשים ותארך שלש שנים (מן קיץ 791 עד קיץ 789 לפני חב״ש), אך כל גבורת הנצורים ואמץ רוחם היו בדי־ריק, גבורתם נשתה ואמץ רוחם עזבם למראה האויב הרב והעצום אשר אין חקר למספר צְבאותיו. העיר הראשה בממלכת אפרים נלכדה ברעש מלחמה ומלכה הלך שבי לפני צר ותהי לו עוד חנינה מאת מלך אשור, כי לא הגירו על ידי חרב, כי אם הגלה אותו נינוה וישימהו בית הכלא ויהי בבית כלאו עד יום מותו. את מספר אנשי הצבא אשר מצאו המיתה על מרומי שדה קטל ומספר האלפים והרבבות אשר יצאו בגולה לא נמצא בספרי כתבי הקדש ולא נרשמו בעט ברזל מאת סופרי דברי הימים לזכרון לדור אחרון. אפרים נטש עמו צור מחצבו וישכח אל מחוללו על כן נשכח גם הוא מלב הנביאים והחוזים, הלוים והכהנים יודעי בינה לעתים בימים ההם, וכל דברי ימי ממלכת אפרים האחרונים נאמרו באמרים קצרים ומעטי הענין. מבין חרבות שמרון ועיי מפלתה לא נשמע קול אנחה חרישית יוצאת מלב דוי ונפש נכאה וקול נהי ושירי קינה, כאשר נשמע אחרי כן מחרבות ציון קינת חוזי יה, אשר הורידו כנחל דמעה על חרבותיה ושממות עיר דוד. מהדברים המעטים אשר ידברו הנביאים ויודעי העתים בימים ההם על חרבן שמרון נראה כמעט אשר לא נגעו המעשים עד לבם, רק אחד הנביאים עשה בדברו וחזונו זכר לחרבן שמרון וקץ ממלכת אפרים. בחזיונו יראה הנביא את אפרים מתנודד ובהיותו בארץ שביה יראה את שברו האנוש, יכיר וידע את חליו ומשובתו, ישוב עד ה׳ אלהיו ושב ורפא. הנביא ישמע קול בְּרָמָה נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ: אז יבשר הנביא טוב וישמיע ישועה לשארית ישראל ועל קול ברמה נשמע מרחל אם אפרים ויוסף יעננה ה׳ בקול ובדברי חן ורחמים גדולים לאמר: מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם יְיָ וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב: וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם יְיָ וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם:

זאת היא הנחמה והתקוה לתשועה אשר בשר הנביא כי תבא ותהיה באחרית הימים. אך בעת ההיא נראה, כי קם ונהיה דבר הנביאים אשר שלח ה׳ לישראל

השכם ושלוח, להעיד בם לפני שנות דור ודור, כִּי אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה, עגלות דן, שמרון ובית אל וכמריהם הגלו גם כן אשורה וכל בני ממלכת שמרון הָגלו גלות שלמה מארצם ועל פני כל ארצות אשור הרחוקות נפוצו המוניהם; משפחות משפחות הושיב מלך אשור בארצות ציה ושממה אשר באזיה התיכונה, בערי חלח וחבור על נהר גוזן וערי מדי הארץ הַהֲרָרִית ובעילם אשר ממערב לארץ פרס. בית ישראל, כאשר נקראה ממלכת שמרון בפי הנביאים, עמד על תלו מאתים וששים שנה ועשרים מלכים מלכו על הארץ מימי ירבעם בן נבט עד הושע בן אלה וביום אחד בא ונהיה דבר הנביא ישעיהו: כִּי יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם ויִכָּחֵד מהיות גוי ומשפחה בקרב הארץ, יען כי נהפך כקשת רמיה, נטש עמו, השפיק בילדי נכרים וינבל צור ישועתו. אפרים הואיל הלך אחרי הבלי אלילי העמים שכניו ויאשם בבעל וימת... הארץ הנבחרת, אשר לא תשא על אדמתה עם כבד עון, קָאָה גם עתה מקרבה את עשרת השבטים כאשר קאה מלפנים את הכנענים והאמורים, כי בני ישראל עשו ככל תועבותיהם ויוסיפו גם הם סרה לחטוא בעון עבודת גלולים, חטאת זמה ושפך דמי נקים. מה היתה אחרית עשרת השבטים? אנה נשא אותם הרוח אשר צרר אותם בכנפיו ויסערם מארץ מולדתם? להשאלה הזאת לא נמצאו פתרונים עד היום. אלה יתחקו על שרשי רגליהם בירכתי צפון ואלה ידמו למצוא עקבותיהם בחדרי תימן. עמים תועי לבב, גם בעלי דמיון והזיה או תועים ומתעים כאחד הפיחו כזבים לאמר: כי מחלציהם יצאו, אבל אין ספק כי נבלע ישראל בגוים ובני עשרת השבטים אבד זכרם המה ולא נודע עד היום מקומם איה. מעט מהם נשארו בארץ אבותם ויהיו לכורמים ויוגבים, אכרים ונוסעים בעדר, גם בני המשפחות הגדולות מראשי ישראל נמלטו ארצה יהודה ואלה ישבו בתוך אחיהם ויהיו כלם לגוי אחד עם בני יהודה שמעון ובנימין*).

בְּהִכָּחֵד ממלכת שמרון החטאה מן הארץ נכרת מגוף הָאֻמָּה הישראלית האבר המדולדל אשר העלה בו רקב וישלח רזון בכל עצמותיו, לכלות נפש ובשר, למֹץ לשד חיתו ושמן ראשו. מטה אפרים היה למטה זעם ופחד ולמוקש לכל בית ישראל מראשית ימי היות ישראל לעם על אדמתו. באמת בצעו, רמות רוחו נתן אפרים לראשונה האות לְהִפָּרֵד העם לשבטיו, ובגאותו וגאונו נקרע עם ישראל ובית יעקב לקרעים וירד מכבוד ממלכה אדירה כבירה ונאורה, כאשר התעתדה להיות בימי מלוכת שלמה. אפרים יצא בגולה ובהיותו בארץ שביה היה מתנודד ויתנחם על דרכו הרעה ויאמר: יִסַּרְתַּנִי וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד... בֹּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי. אחרי הִכָּרֵת האבר אשר עלה בו רקב, נראה כי שב רוח העם אל קרבו, החליף כח לבבו ויחש חיים חדשים בקרבו ושלום בעצמיו. השבטים יהודה ובנימין עם בני שמעון החוסה בצלם והכהנים והלוים נוצרי התורה הטהורה נקראו מיום גלות עשרת השבטים בשם „שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל״ „שארית ישראל לא יעשו עולה״, כי החזיקו במעוז התורה, וישגבו ישע, החליפו כח ויוסיפו און ועצמה. גלות שמרון הלמה ומחצה ראשי אלופי יהודה ותפקח את עיניהם לראות את הרעה הנשקפה גם עליהם

*) ממשמעות הכתובים בדברי הימים פרשה ל׳ י׳ י״א י״ח ופרשה ל״ד ט׳ נראה מפורש, כי שרידי עשרת השבטים התאחדו עם אחיהם בממלכת יהודה, ועיין תלמוד בבלי מגלה י״ד ע״ב וערכין ל״ג ע״א. המתרגם.

זיראו וישובו מדרכם הרעה ומעשיהם הנלוזים. המאורעות הנוראות כרו אזן העם „וקציני יהודה" לשמוע את תוכחת הנביאים ולשום לב לדבריהם. החזות הקשה אשר „חזה ישעיהו על „עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן", החזות הקשה הזאת אשר דבר מדבריה לא נפל ארצה, הביאה בינה גם בלב „שרי יהודה וקציני ירושלים" להקשיב רב קשב לתוכחת הנביא והמוסר אשר יטיף לעם. כאין וכאפס היו עתה דברי „אַנְשֵׁי לָצוֹן מֹשְׁלֵי הָעָם אשר בירושלים", אשר אמרו שוט שוטף כִּי יַעֲבוֹר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ, אנשי לצון אלה נתנו עתה בעפר פיהם ויאנקו דום בשמעם את הֵד־ההרים – מהרי אפרים – הֵד נאקת חללים, אנחת אמללים וצלצל אזיקים וכבלי ברזל אשר באה בהם נפש אלפי רבבות גולי ישראל. הלא עוד מעט וגורל שמרון היה נכון לבא גם על יהודה וירושלים, ורגע באף מלך אשור החולש על גוים היה הקץ לחיים גם לכל ממלכת יהודה. דברי הימים ההם הרעישו לב בני יהודה, ואז הוסיפו הענוים דעת ה׳ וכל העם דרשו דבר ה׳ ויחפצו קרבת אלהים.

פרק שביעי

שארית ישראל

(מן 789 עד 678 לפני חרבן בית שני)

להצלחת בית יעקב ואשרו ישב בעת ההיא על כסא הוכחו בירושלים, מלך צדיק מושל ביראת אלהים, מלך אדיר-אמונה אשר לא היה כמוהו במלכי יהודה מימי דוד. חזקיהו (מלך מן 7941 עד 766 לפני חב״ש) היה הַהֵפֶךְ מאביו אחז. את נפשו הַזַּכָּה וְהָרַכָּה נשא אל חזון־לב נשגב ונעלה, וחזון לבו זה היה – התורה הטהורה ומסרת־אבות, חקי חיים מורשה לקהלת יעקב מיום היותה לעם. כאשר שקד אחז להסב לב העם מאחרי אלהי אמת, וישעו וחפצו היה להכחיד מקרבו סגלות הָאֻמָּה ומעלות רוחה, להזנות את בני יהודה אחרי אלהי נכר הארץ ולהשפיק בילדי נכרים, כן קנא חזקיה בנו קנאה גדולה לַיי אלהי ישראל ותורתו התמימה וישקוד בכל לב לשובב נתיבות התורה והמצוה, לצרף דעות העם ולטהרהו מהבלי האלילים וחלאת המדות הרעות והנתעבות תולדות ההבלים האלה. התורה היתה לו לקו וחקי חיים אשר שם משה לפני בני ישראל היו למשקלת לכל פָּעֳלתו לו ולכל העם אשר שפך רוחו עליהם. אם נמצא מלך בעם אשר באור פניו ראו בני עמו חותם תָכנית שלמות הנפש והרוח, הנה חזקיה בן אחז הוא המלך הזה, כי בו חזה העם חזות־הכל, לא לבד איש אשר בו רוח דעת האמת ובעל משפט צדק, נפש נדיבה ולב טהור, כי אם גם תם-נפש וענות־צדק והצנע לכת שוו עטרת תפארת לראש כל מעלות רוחו, תמת נפש ויראת ה׳, אשר יקר חזיונם באנשי המעלה כיקר חכמת חרשים, ודעת חן ונעימות ועצה וגבורה לפקד צבא מלחמה, נפגשו במושל צדיק זה. אם בעודנו נער כבר נתן אותותיו אותות הרוח הכביר והנאור אשר התנוסס בקרבו ואז כבר חזו בו הנביאים את המלך המופלא לבני עמו בצדקתו וישרת לבבו:

או כי צפו ברוח נבואתם וישאו משא־ה׳, כי יקום מלך לעמו, צדיק ונושע, כביר ונאור, משמיע טוב מבשר שלום וישועה, אשר „המשרה תהיה על שכמו להכין כסא דוד ולסעדו במשפט וצדקה״? או כי מטל ילדותו התהלך המלך הזה את הנביאים ויאצילו הם מרוחם עליו וַיְאַמצוהו הם למלך, אשר יהיה למופת לכל תופשי שרביט מלוכה בצדקתו, בר לבבו ותֻמת נפשו? אם כה ואם כה אך בעודנו נער כבר בשרו הנביאים בקהל רב, כי עוד מעט ועל כסא דוד ישב צדיק מושיע כביר ונאור ויקראו שמו: פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם. אז בימים הרעים, בשבת על כסא מלכות בית דוד איש נעוה לב וגבר אין־אונים, המלך אחז אשר רשע־כסל ושפלות־ידים יחד נפגשו בו, השליכו כל הנביאים, בני עדת הָעֲנָוִים „ונאמני ארץ״, כל יהבם על בן־המלך הרך כי ייטיב הוא את הרעה אשר עשה אביו לעם יהודה וכאסירי התקוה חכו ליום, אשר בו ישב חזקיה על כסא דוד להשיב עד צדק משפט, „למרבה המשרה ולשלום אין קץ״; וכמעט שמת אחז, וחזקיה, אשר רבת שבעה לה נפשו יגון ומכאובים לראות את תהפוכות ברשע ותעתועי אביו ויתן אותותיו אותות גלוי לכל בני עמו, כי יאהב צדק וישנא רשע כסל ויתעב עלילות אביו. את גוית אחז לא נתן לקבור בקברות המלכים מבית דוד, כי אם בקבר אשר חצב לו לבדו (דה״ב כ״ח כ״ז), גם לא חלק לו כבוד מלכים להשכיבהו במטה כבודה ובארון עשוי בפאר והדרת מלך „ויגרר את עצמותיו על מטה של חבלים״ (תלמוד פסחים נ״ו, סנהדרין מ״ז); כל „ענוי ארץ״ „ועניי עם״ אשר לבם נמלא רגשי־יה ויהיו דורשי משפט רודפי צדק וגבורי אמונה בארץ, כל אלה הישרים בלבותם אשר בימי אחז שמו בעפר פיהם וחשך סתרם ונרדפו ממנו בחמה שפוכה ועברת זדון, כל אלה חכו בתאות נפש בעינים כלות להרגע, אשר בו ישב לכסא בן־המלך אשר בחנוהו וימצאו את לבבו נאמן לה׳ אלהיו, ואחד מהעם הביע את תקותו וחזון לבו בימי מלוכת חזקיה בשיר זמרה מאד נשגב ונעלה.

מלכות חזקיה, בהיותה רבת הפעלים והמפעלים לטוב וצדקה בארץ, עם רבת העליליה בדברי הימים ועם זה גם רבת הענין להמליצים והחוזים, המושלים והסופרים החכמים הנקראים בכתבי הקדש בשם „אנשי חזקיה״ ובפי חכמי המשנה בשם „חזקיה וסיעתו״ המה אנשי הרוח, אשר הדרם נראה על פני פעלם במשליהם ומליצותיהם, בכל הדברים האלה יאתה למלוכת חזקיה להקרא בשם „תֹר הזהב״ והמְאשר בכל דברי הימים למלכי בית דוד, לו באמת מצאה יד המלך „הצדיק לפלס נתיבה לרוח חפצו ולהוציא למענהו את כל המעשה הגדול אשר חשב לעשות בירושלים ויהודה. אך שוטנים רבים מסביב שתו להמלך חזקיה להפריע כל עצתו ולשום לאַל כל מחשבותיו הגדולות והרבות. עוד שנים רבות לפניו ירד כבוד־המלך ותקפו וגבורתו במשרה העליונה. „שרי יהודה וקציני ירושלים״ שמו חק וגבול לממשלת המלוכה בארץ. ככל אשר גזרו אֹמר כן קם ויהי והמלך היה אין־אונים ולא נועז לעשות קטנה או גדולה למרות חפצם. המלך חדל להיות העוצר בעמו ומושל בארצו, „שרי יהודה״ היו שופטי ארץ ועל ידם החזיקו בעלי הזרוע „השוטרים הרודים בעם״ ונותנים תקף ועז לפקודות השופטים. — עיני האזרחים: יושבי ערי השדה, האכרים, הכורמים והיוגבים עם הרועים ראו רק את השרים והשופטים ותהי רק יראתם על פניהם.

השרים האלה אכלו שאר עמם וירבו עשק ומרוצה בארץ, אך ידעו לסבב פני הדברים כי שד עניים ואנקת אביונים לא נשמעו בארמון המלך, וגם מושל צדיק ביראת אלהים, אשר כל משאת נפשו היתה „לדין עמו בצדק ועניו ברחמים, להושיע לבני אביון ולדכא עושק״, גם המלך הזה לא מצא ידים וכלי חפץ להוציא לפעלת אדם את כל חפצו. „הסוכן אשר על הבית״ תפש רסן ההנהגה בידו וכל השרים והעבדים בחצר המלך היו סרים למשמעתו ונשמעים לפקודותיו. למען הָסֵב לב המלך מאחרי המעשים הנעשים בקרב ממלכתו, היה דבר „שרי יהודה״ לאמר, כי לא יֵאות להמלך היושב על כסא מלכותו להשפיל ראות על „כל הדברים קלי הערך הנעשים בממלכתו, וכן הרבו הָרֵע מבלי אשר ידע מזה המלך קטנה או גדולה כי ממכון שבתו לא השגיח על כל יושבי הארץ, לא הביט און בשרי יהודה ולא ראה עמל בקציני ירושלים. הסוכן אשר על בית המלך בימי חזקיה היה שבנא אשר תפש בידו כל ענפי המשרה בממלכה ויתן לבו כלב המלך, עדי הצליח להתנשא לכל לראש ויחשוב מחשבות גם להסב אליו מלכות יהודה.

אמנם בימים הראשונים לשבת חזקיה על כסא מלכותו, נתנו שרי יהודה בעלי הפקודות ושופטי הארץ יד למלך לעשות ולפעול ככל העולה על רוחו, כי חפצם היה ללמד דעת את דרכיו ולתַכֵּן את רוחו והלך נפשו, ועל כן בראשית ימי מלכתו לא נבצרה ממנו להקים את כל המחשבות הטובות אשר הורה והוגה לבו הטוב ברוח אמונים לתורת ה׳ ומָסרת אבות: טִהֵר את הארץ מעצבי הגוים, „פתח דלתות בית ה׳ אשר היו סגורות בימי אחז אביו ויחזקם״, התאמץ להשיב על תלה את עבדת הקדש במקדש ה׳, גם הסיר מעל פניו את השרים והעבדים אשר נועזו למרות עיני כבודו ולהשפיל כבוד המלוכה ביהודה ויגרשם מהסתפח בארמון המלך. אז זכר גם את הברית והחסד להלוים שומרי משמרת הקדש עם אנשי עצתם: המליצים, „הענוים״, עניי ארץ ואביוני אדם. בפקודתו שב העם לתת את המעשר והתרומה, „ומניות הלוים והכהנים נתנו להם למועד נכון.

אך מה רבה העבודה למושל צדיק לרחץ צֹאת בני ציון ולהדיח דמי ירושלים מקרבה, ומה עצמה פְּעֻלָּתו לטהר את הארץ מחלאת עבדת אלילים ולהסיר את אלהי הנכר, הוללות הבלי השוא ולרפא משובת בני הדור אשר השחית דרכו על הארץ! מקדש ה׳ היה עזוב וגלמוד וכל הארץ מלאה עצבים וגלולים עם מצבות הבעל כגלים על תלמי שדה. הוא פתח דלתות המקדש „ויוציא את הַנִּדָּה מן המקדש״, נִיְכַּתֵּת נחש הנחשת סמל אלהי הרפואה. אך למען שים קץ ותכלה לעבודת האלילים ההוללה, אשר נצמד העם אליה ולא הרפה ממנה, הוציא פקודה נמרצה, לבל יזיד כל איש לבנות במה על כל הר גבוה וגבעה נשאה להעלות עליה עולה וזבח אף לשם יְיָ, כי אם אל המקום, אשר בחר ה׳ לשכן שמו שם בירושלים עיר קדשו ובבית מקדשו, שמה יביאו את זבחיהם כל איש אשר ידבנו לבו להביא קרבן לה׳. הפקודה הזאת היתה למורת רוח לרבים אשר ישבו הרחק מעיר הבירה ותהי בעיניהם כחק קשה להצר צעדי חרותם, כי למרות חק התורה לא נמנעו בני העם מהקריב זבחיהם לה׳ בבמות והבמות האלה לא סרו מקרב העם גם בימי המלכים

אשר עשו הישר בעיני ה׳; גם נמצאו ביהודה וישראל מקומות, אשר בעיני העם חופפה עליהם קדושה יתרה על פי מסרת אבות מימי קדם קדמתה. לבני שמעון ויהודה, אשר רעו עדרם במשכנות הרועים בנגב הארץ היה קשה מאד לעזוב את עדרי צאנם ובקרם במדבר למען הביא את עלותיהם וזבחיהם אל המקדש אשר בירושלים. אך חזקיה הכיר וידע, כי כל עוד אשר לא יסיר את הבמות מקרב הארץ לא תקום גם עצתו להעביר גלולים מן הארץ ועל כן גזר אֹמר ויקם דברו מבלי לשית לב להרוגנים בעם. ויהי כאשר הגיעו ימי חג האביב ויוציא חזקיה פקודה נמרצה גלוי לכל העם, להביא את קרבן הפסח לבית המקדש אשר בירושלים, תחת אשר עד היום ההוא הקריבו כל בתי אבות אשר ביהודה את קרבן הפסח בהבמות אשר היו בארץ. חזקיה עשה את הפסח בשנה ההיא בחדש השני בארבעה עשר יום לחדש, כי בחדש הראשון עוד לא הגיע מועד האביב ותקופת השנה אחרה מבוא לעמת חשבון השנה לשנים עשר ירחי הלבנה. ההשקפה הזאת, כי חדשי הלבנה לא יתאימו לחשבון שנת החמה לארבעת תקופותיה: אביב, קיץ, בציר, וחרף, נתנה יד לקביעת חדשים ועבור השנים אחת לשתים או לשלש שנים למען התאם שני החשבונות אחרי מספר שנים הנקרא בשם מחזור (Cyclis). הדבר הזה להשוות שני החשבונות לחמה וללבנה על ידי עבור השנה נעשה לראשונה בימי חזקיה *).

אמנם לא ארכו הימים ושרי יהודה החלו להצר צעדי המלך וירע בעיניהם מעשהו אשר עשה לשובב נתיבות התורה ולהשיב עבודת אלהי האמת על מכונה וכמה גם לעשות חדשות לא שערון הם בארץ. „שבנא אשר על הר הבית" רקם ההבולות בסתר ויתאמץ לטמון רשת ופח להמלך למען ילכד ונפל בעצומיו ואז ימשול הוא – שבנא – במושל הארץ לעשות בו כרצונו. חזקיה היה איש אשר רוח בו, רוח השיר והמליצה, ולבו הגה דעות נעלות, נפשו היתה זַכָּה וְרַכָּה, אך לא היה גבר כביר כח לב ועשוי לבלי חת; אנשים בעלי תכונה כזאת סרים בכל עת למשמעת האיש אשר ידע ויבין להטותם אל רוח הפצם, וגם מלכי ארץ יהיו לכלי חפץ בידי האיש אשר ימשול ברוחם וידע להטותם אל כל המקום אשר יהיה גם רוחו ללכת.

הדבר הזה, כי חלק לב „שרי יהודה" ממלכם, רפיון רוח חזקיה ואמץ לב סוכנו אשר על הבית „שבנא וסיעתו" המה השרים אשר הצרו צעדי המלך וישימו מכשולים על דרכיו, כל הדברים האלה היו נסבה גדולה לתוצאות רעות אל שלום מלכות יהודה ותקפה וקיומה בין ממלכות העמים שכניה. בימים ההם נלחצו העמים יושבי הארצות בעבר נהר פרת ימה בין שני האיתנים מצוקי ארצות הקדם: אשור ומצרים. שתי הממלכות הכבירות והאדירות האלה שפכו רוח

---

*) הרב המחבר בחלק הראשון בכפרו הגדול בציון 19 מצד 476 עד 481 מוכיח ממשמעות הכתובים וביותר ממה שנאמר במלכים ב׳ כג כב: „כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים וכו׳ וכל ימי מלכי ישראל" ועוד כמה ראיות אחרות שבמלכות יהודה היה נהוג רק החשבון לחדשי הלבנה וימות השנה היו שנ"ד ימים. וזוהי ג"כ דעת חז"ל באמרם שחזקיה עבר ניסן בניסן, כלומר שראת את זמן האביב מאחר לבא וחג הפסח יהיה לפני בא זמן האביב. הרוצה לעמוד על עיקרי הדברים בארוכה יעיין בהציון הנ"ל ועי׳ לעיל צד 108 בהערה ופה אין מקום להאריך. המתרגם.

ממשלתן על כל הארצות האלה וכל אלה העמים אשר נטו אחרי אחת משתיהן היו אנשי ריב ומלחמה להשנית ותהי הרעה נשקפת אליהן מאוהב ואויב. אחרי מות אחז שלחו הפלשתים מלאכים לירושלים לדרוש מיהודה, כי תשית ידה עמהם למרוד באשור ולכרות ברית שלום עם מצרים; אך חזקיה לא הטה אזן קשבת לדברי מלאכי פלשתים ויענם, כי יבטח בה' אלהי אבותיו ולא יִשָּׁעֵן על עזרת מצרים ויתר ממלכות העמים שכניו. מלאכי הפלשתים שבו לעמת שהלכו *) ויהודה היתה לממלכה נושאת מנחה לאשור וחוסה בצלה, כאשר היתה בימי אחז. על פי ספרי דברי הימים אשר לפנינו היום קשה מאד להוציא לאמת משפט: אם היטיבו לעשות מושלי העם אשר בירושלים, בעמדם מנגד ביום שבות זרים את ממלכת אפרים ותהי זאת להם לחכמה כי לא התגרו ברעה להלחם נגד האויב הרב והעצום מהם, או כי העוו הישרה, כאשר לא זכרו ברית אחים ולא חשו לעזרת אחיהם לקרוא להם דרור מצבאות אשור אשר שטפו ועברו בכל גבול ישראל. אך אם כה ואם כה המלך חזקיה נקי מהעון הזה, כי דבריו לא נשמעו בסוד הממלכה, כאשר נועדו נוסדו „שרי יהודה" לחרוץ משפט המלחמה או השלום עם אשור. אולם כאשר לא נדע היום פשר הדבר אשר חשך את „שרי יהודה" ממלחמה עם אשור בעת הגלותו גלות שלמה את אחיהם בני עשרת השבטים, כן יעוררו פלא ותמהון מעשיהם הזרים אחרי גלות שמרון. הסבה אשר עוררה את „שבנא וסיעתו" להתיצב כצר נגד צבאות אשור, אחרי אשר תקעו יתדם בארץ ישראל נעלמה מאתנו, אך זאת נראה ברור, כי תהפכותיהם ותחבולותיהם הביאו שואה נוראה על עם יהודה והממלכה כלה כמעט שבאה עד משבר. עתה כאשר ידי מלך אשור היו נטויות על ירושלים ותקפו וגבורתו הגיעו למרום קצו, עתה עבר הרוח על „שרי יהודה" לצאת בעקבות אחיהם מושלי שמרון האחרונים: להשליך יהבם על מצרים ולדרוש קרבתם ואהבתם, בתקותם לעזרת מצרים בסוסים ומרכבות. מחשבות מרד ומעל באשור לא עברו פתחי פיהם, כי „הָעֲמִיקוּ עֵצָה הַסְתִּירוּ מַחֲשֶׁבֶת־אוֹנָם וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יוֹדְעֵנוּ". אך ישעיהו הנביא צפה ברוח קדשו וידע תעלומות לבם, בעינו הָרֹאָה מראשית אחרית צפה והביט לסוף המעשים האלה וירא את הרעה הנוראה הנשקפת ליהודה ומלכה מחומסי מזמות אלה, ויעמוד בפרץ וישא משאו באזני העם בלשון למודים ושפה לנאמנים לפקוח עיניהם על דרכי השרים הסוררים: הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם ויגד להם מראשית אחרית פְּעֻלָּתָם: כִּי מָעוֹז פַּרְעֹה יִהְיֶה לָהֶם לְבֹשֶׁת וְהֶחָסוּת בְּצֵל מִצְרַיִם לִכְלִמָּה. כאשר קרבה הרעה כן הרבה ישעיה להרעים בקול גאונו על המאשרים המתעים את העם ויתאמץ להטות לבם לטובה בהעבירו לפניהם כל טוב ה' וחסדו ואמתו עם ישראל באחרית הימים, גם הרבה להטיף מוסר להעם לבל יצא בעקבות אשור, אשר גם אחריתו תהיה עדי אבד בגלל התהוללו באלילים וְהִנָּזְרוּ לבשת התאוה הנמבזה, חמדת בשרים וכל מדה נשחתה. אך „שרי יהודה" לא נתנו להנביא להוציא את כל רוחו בסוד קהל ועדה ויאמרו לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא תֶחֱזוּ לָנוּ נְכֹחוֹת. ביראתם לבל יפקחו

---

*) הדברים האלה יסודתם בישעיה יד לב וקורות עם כנען להחכם Morer כמבואר בהערת הרב המחבר בס׳ רו הגדול ח״ב I צד 218 המתרגם.

המלך והעם את עיניהם וישימו לבם אל הרעה הנוראה הנשקפת אליהם מתהפוכות השרים ומחשבותיהם הבל. ישעיה צפה ברוח קדשו ויבן וידע, כי התקוה על מצרים היא תקות־שוא, תקוה על עם לא יועיל, ועוד מעט וארץ יהודה הקטנה תהיה למרמס לרגלי צבאות אשור הרבים והעצומים. אך בכל חפצו להסיר הרעה הנוראה הזאת מעל עמו, הנה לא נתנו אותו השרים לדבר דברו בקהל עם; אז מצא ישעיה דרך אחרת להשמיע עצת עליון באזני כל העם. בימים ההם עלו צבאות אשור על ארץ פלשתים הקרובה ליהודה, אשר נסתה לשבור מֹטות על אשור מעליה, כל חבל הארץ אשר בפנים הממלכה הקטנה הזאת נכבש לפני האשורים כמעט באפס יד מלבד העיר אשדוד היושבת לחוף ים התיכון (ים־הגדול), אשר עמדה בפני הצר והאויב ולא נתנתהו לבא בשעריה. כשלש שנים ארכו ימי המצור וכל עיני „מושלי העם אשר בירושלים" היו נשואות אל מקום המלחמה לדעת תוצאות הדבר אשר נגע עד לבם. אז פִּתַּח ישעיה השק (אדרת־שער לבוש הנביאים) מעל מתניו, חלץ נעליו מעל רגליו וילך ערום (בלי לבוש הנביאים) ויחף בחוצות ירושלים, ובכלות ימי המצור ואשדוד נפלה שדודה לפני צבאות אשור, היה דבר הנביא לאמר: נפילת אשדוד היא אות וּמוֹפֵת גַּם עַל מִצְרַיִם וְעַל כּוּשׁ: כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת שְׁבִי מִצְרַיִם וְאֶת־גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף.

מפלת אשדוד וגלות פלשתים על ידי האשורים עוד לא יסרו למשפט את „שרי יהודה" עם שבנא הסוכן העומד בראשם, כי הוסיפו לרקום תחבולות בסתר למען הוציא לפעלת אדם מחשבת־אונם. אין ספק כי מלך מצרים הסית אותם באשור וישיאם בתקות כוזבות. במצרים ישב אז על כסא המלך המלך הכושי תרהקה (ובכתוב עמים Tahalka) השלישי למשפחת מושלים מבני הכושים אשר מלכו במצרים*). עוד הפעם היו בצען שרי יהודה ומלאכיהם הגיעו עד חָנֵס, ותצא מנחה מיהודה, מכל טוב הארץ, מנחה רבת האוצרות נשואה על כתף עירים וְדִבְשֶׁת גמלים להביא שי למלך מצרים, אשר הבטיח לתת ליהודה גדוד פרשים לעזרה נגד אשור כאשר יבוא בגבולות הארץ. כי מצרים היתה ממלכה שואפת הון ובצע, ותדרוש בצע כסף בעד עזרתה גם בעת אשר העזרה הזאת היתה דרושה לחפצה, ולא באה בברית עם כל ממלכה בלתי אם נשאו אליה מנחה ויקנו עזרתה במחיר לא מעט.

בעת ההיא כאשר נראה כי בחיק דברי המדינות הוטל גורל יהודה וממעשי „השרים מושלי העם בירושלים" יצא עתה כל משפטו, בהרגע ההוא רב העליליה בדברי ימי „שארית ישראל", נחה רוח הנבואה על בחיר הנביאים בזמנו ישעיהו בן אמוץ" בכל תקף עזה, ויגבר חילים וירבה אמרים בלשון למודים ושפה לנאמנים לשום לאַל דברי השרים ומחשבות אונם. כל נְאֻמיו ומדברותיו הנעלות והנמרצות, כל משאיו וחזיוניו המלאים דבר ה' במיטב הגיונם ונעם אמריהם נאמרו באותה

*) הרוצה לעמוד על מקור כל הדברים האלה יעיין בהמאמר הגדול על הנושא הזה כתוב מאת הרב המחבר במה"ע הירחי: פראנקל-גראטשע מאנאטסשריפט לשנת 1874 צד 489 המתרגם.

העת, אשר ממעשי השרים האלה יצא משפט יהודה לשבט או לחסד. במליצה נבואית נפלאה מאד יְתָאֵר בן-אמוץ את הרעה המתעתדת לבא על הארץ בעקבות מעשי השרים סרי טעם ודעת בהליכות המדינות, בדברי חן ושכל טוב ישחר למוסר את נעוי לב אלה, יֵרָאה לדעת כי טחו עיניהם מראות השוחה העמוקה אשר יכרו אל העם כלו במזמותיהם ותחבולות אונם. מליצות ישעיהו מן העת ההיא הנה המובחרות אשר בספרי הנביאים וכמעט שאין בכתבי הקדש משלם ליופי ונעימות, לחן והדר המליצה, אשר תשא מדברותיה בקהל עם לפקוח עיניו על דרכיו למען ידע את המעשה אשר יעשה ואשר יחדל. עצת הנביא ישעיהו בדבר אֲדֹנָי יֱיָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה לֵאמֹר: בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם: כי ממלכת יהודה תעמוד מנגד ולא תתערב בריב האיתנים אשור ומצרים. בנבואת ישעיה מהעת ההיא כמעט שלא נזכר דבר מהמלך ולעמת זה יוסיף להכות בשבט פיו את שרי יהודה ומושלי העם בירושלים, ויקראם בשם: בָּנִים סוֹרְרִים אֲשֶׁר יַחְפְּצוּ לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי וְלִנְסוֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל חַטָּאת...

שנים הם הדברים אשר צפה ישעיה בחזון הנבואה: כי מרד יהודה באשור יביא בעקבותיו אסון נורא על העם והממלכה וימים רעים יבואו על הארץ, אשר לא באו „מיום סור אפרים מעל יהודה", כי תרב העזובה בארץ: צבאות אשור „יחנו כדור סביב עיר דוד" (אריאל); יקימו עליה מְצֻרוֹת, הממלכה תבא עד משבר ויהודה תשפל והרד מטה מטה, עד כי „מארץ תדבר ומעפר תִּשַּׁח אמרתה", אך בהגיע הרעה עד הנפש, כאשר תאבד כל תקוה לצאת מן המצר בזרוע איש ובני יהודה יוכחו לדעת כי שוא תשועת אדם; אז „יוסיף אֲדֹנָי שנית ידו לקנות את שאר עמו" ויחשוף זרוע עזו „לעשות נפלאות בארץ; „כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְיָ עַל הָאָרֶץ וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ; ואז כאשר יראו בני ישראל את מעשי ה' ותשועתו בארח פלא ושבו לאשר העמיקו סרה, ימאסון איש אלילי כספו ואלילי זהבו, ובאפס עריץ יכלה גם לץ ואז לְצֶדֶק יִמְלָךְ מֶלֶךְ וְהַשָּׂרִים למשפט יָשׂרו – זה הוא החזון וזה המשא אשר נשא ישעיהו בן אמוץ עוד לפני בא צבאות אשור בגבול יהודה.

ובעת אשר הרבה ישעיה חזון לימים הבאים עשו גם דברי המדינות את דרכם. המלך חזקיה (או יותר נכון השרים אשר עשו דבריהם בשם המלך) פרק על מלכות אשור מעל יהודה ויחדל משלוח מנחה לנינוה כאשר עשה מימים ימימה. הנה כן בא ונהיה הדבר, אשר לשמו וזכרו פחדו ורעדו כל אוהבי העם ודורשי טובו ושלומו באמת ובתמים. חמת סנחריב מלך-המלכים עלתה עד להשחית ויאסוף המון צבאותיו ויחלץ למלחמה לא לבד על יהודה, כי אם גם על מצרים הממלכה האדירה, ויגזר אֹמר לבצור רוח הממלכה ההיא ולשום קץ לכל תקפה וגבורתה. על הארצות: ארם, צור וצידון, שמרון ופלשתים כבר פרש אשור את מצודת ממשלתו ותהיינה למדינות ממלכת נינוה הגדולה, על כן לא נבצרה עתה מסנחריב לגשת גם אל גבולות מצרים ולנסות דבר מלחמה גם עם הממלכה האדירה הזאת. במחנה סנחריב נמצאו כל צבאות המלכים אשר שבר סנחריב חקו

עליהם ויביאם בעֹל מלכותו ובצדק התהלל ברוב גבורתו באמרו: „כי כל שריו יחדו מלכים". גם בני יהודה אזרו חיל למלחמה „וַיֵּחָלְצוּ חֲשִׁים", אך שרי צבאות יהודה ידעו כי לא יעצרו כח לעמוד במערכת הקרב נגד חיל אשור הרבים והעצומים ויאמרו לבצר את חומות הערים ומצודות ההרים, להסגר בהמבצרים ולשום מכשולים על דרכי צבאות אשור אשר חדרו אל הארץ פנימה, לחסום הדרך עליהם עדי תבא תשועה ליהודה ברכב ופרשים ממצרים, אז רבתה העבודה והתכונה לבצר את ירושלים, בנו ויקיפו חומה חדשה מסביב להמבצרים אשר בעיר דוד (ציון) והעיר התחתונה (הַמִּלּוֹא) ויעלו על החומה מגדלים גבוהים לירות מהם על בני החיל הקרבים אל החומה, סתמו את מי הברכה אשר מימיה היו מְפַכִּים מן מעין גיחון העליון ואת כל המעינות והנחל השוטף בקרב הארץ לבל יבאו מלכי אשור ומצאו מים רבים, ויחפרו תעלה מתחת לארץ להביא מים להנצורים „בהמקוה אשר עשו בין החמתים" בתוך העיר, גם סתמו את התעלה אשר השפיקה מים ליושבי העיר מעין עיטם אשר בקצה ירושלים נגבה, ויביאו כלי מלחמה „שלח ומגנים לרוב" אל בית הנשק הוא בית יער הלבנון. כל העבודה הגדולה הזאת והתכונה הרבה ההיא נעשו על פי שבנא הסוכן אשר על הבית ומתי סודו שרי יהודה וקציני ירושלים ואחרי בלותם את מעשיהם „לבצר החומות" דמו כי מעתה אין פחד סנחריב לנגד עיניהם ותשב ירושלים שנית להיות „תשואות מלאה, עיר הומיה וקריה עליזה. שבנא ומתי סודו הוסיפו להשכים ולאחר בנשף על היין, „מושלי העם אשר בירושלים" נסכו רוח־שכרון על יושבי העיר, עד כי תחת לפחד פחד חיל סנחריב ההולך וקרב עלו לגגות להתבונן על החיל ולהשתעשע על מראה האויב הבא לשום קץ לממלכת יהודה *). אולם שבנא לא בטח בגבורת ימינו ויחש עתידות לו גם אם ירד במלחמה ונספה, לבל יאבד שמו כשם אחד העם, ויחצב לו קבר בקברות המלכים מבית דוד. וזרות ותהפוכות כאלה ראה ישעיה, ויתעורר על חנפי לב, „השרים" אשר טחו עיניהם מראות ויביאו שואה נוראה על העם. הנביא ישעיה עטה אז כמעיל קנאה לשם ה' ותורתו וישראל עמו ובדברים חוצבים להבות אש הוכיח להסוכן שבנא פשעו ולכל קציני יהודה חטאתם, העביר לפניהם כל מעשי תבליתם, את כל פעלם מאפע, מעשיהם הבל ומחשבותיהם ועצותיהם הנבערות וביותר הכה בשבט פיו וזעם לשונו את שבנא הסוכן אשר על הבית, אשר ממנו יצאה החנפה לכל שרי הארץ ובדברים פולחים כליות ולב, בנאמים מלאים הַתּוּל־מַר וחד יאמר: מַה־לְּךָ פֹה וּמִי־לְךָ פֹה כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר . . . : הִנֵּה יְיָ מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה: צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ: וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן חִלְקִיָּהוּ . . . — התוכחה המגולה הזאת לא שבה ריקם, כי מעתה קם המלך חזקיהו ויתעודד לעצור בעם בדבר מושל וימצא ידים לפלס נתיבה לרוח חפצו, וראשית מעשהו היתה להסיר מעל פניו את שבנא אשר על הבית ולהעבירהו ממשמרתו.

*) כל הדברים האלה ע' ישעיה כב, דה"ב ל"ב וישעיה ל, לא, לב

אך המעשים אשר כבר נעשו לא יכול חזקיה להשיב. סנחריב שמע את דבר המרד אשר מרדו בו בני יהודה וימלא חמה, אז הגיח בראש צבאותיו הרבים והעצומים, השתער על גבולות הארץ ויעל על ערי יהודה הבצורות ויתפשם וילכדם ברעש מלחמה ויושביהן נסו מנוסת חרב וימלטו לעיר הבירה, כי לא ידעו האשורים רחמים וחנינה ובאפם כי עז הרגו ולא חמלו מנער ועד זקן מאיש ועד אשה ויכו את כל הארץ חרם. אז נשמו מסלות, שבתו עוברי ארחות כי האויב לא חשב אנוש ויחצה פעמיו בדם בני יהודה עדי הקריב לבא אל העיר הראשה „וינופף ידו מול הרבת ציון גבעת ירושלים". אז נפל לב קציני יהודה עליהם וגם אנשי חיל לא מצאו ידיהם ותהי אך תאניה ואניה בחוצות ירושלים וכל איש לא חשב לעמוד בפני האויב האיום והנורא. אז, כאשר נואש כל איש מתשועה ותאבד להם כל תקוה להנצל מכף האויב שואף דמים וכליון חרוץ, היתה רוח ה' על בן־אמוץ ובדבריו הנעימים המלאים רצון את ה' השיב נפש נדכאים וינחמם מיגונם. במרומי הר ציון נשא ישעיה את משאו ויבשר טוב וישמיע ישועה לכל העם בדברו לאמר: אַל תִּירָא עַמִּי יוֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם כִּי עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה זַעַם וְאַפִּי עַל תַּבְלִיתָם.... וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבְּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ. ישעיה יעביר לפנינו דברי הימים הטובים העתידים לבא כבמחזה לָעֵת אֲשֶׁר יִשָּׂא יְיָ נֵס לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא יְקַנֵּא אֶת יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא יָצֹר אֶת אֶפְרָיִם: כִּי יָסֹל יְיָ מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ... כאשר היתה לישראל בְּיוֹם עֲלוֹתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. וכאשר יושיע ה' את ישראל עמו ויגאלהו מיד חָזָק ממנו ישירו שיר חדש לה' לאמר: צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל!

נפלא ומאד נהדר ונשגב הוא המראה אשר נראה בחזון ישעיהו בעת ההיא: עז הרוח, בטחון בה' הרועה ישראל מעודו, לב סמוך ובטוח בנצחון האמת על השקר, יש תקוה על יום ה' אשר בו עד צדק ישוב משפט, קרן השלום והאמת תרום בכבוד; חזון ישעיהו בעת ההיא הוא חזון אור השלום הזרוע על פני תבל ויושביה, החזון הזה חזה ישעיהו בעמדו בעמק עכור ושוזת אויב ומתנקם לנגד עיניו. החוזה הזה צפה ברוח הנבואה את תקופת השלום והאהבה, הצדק והמשפט בתבל ארצה בימים אשר בם שלט האדם באדם לרע לו בכל ארצות הגוים. הארץ היתה שממה, ערי יהודה שרופות אש ואדמתה לנגד בניה זרים אוכלים אותה ומהפכים אותה למדבר שממה. גם ירושלים היתה עיר נצורה, אשר בעוד ימים מספר תפתח שעריה לפני האויב הרב והעצום ואז תפול ממלכת יהודה ואין מקימה... זה היה מעמד ממלכת יהודה המֻרָה מאד, בעת אשר בשר ישעיה טוב וישמיע ישועה בארח פלא. סנחריב, אשר העביר את חילו הגדול לא לבד לכבוש את ארץ יהודה, כי אם להכריע תחתיו גם את ממלכת מצרים האדירה לא החזיק מעמד בצבאותיו סביב לחומת ירושלים, כי אם שטף ועבר דרך ערבות הים והשפלה אשר בארץ פלשתים ויסע הלוך ונסוע הנגבה לעמת מצרים. סנחריב שפט בצדק, כי אך למותר הוא לו לצור על חומות ירושלים הבצורה אחרי אשר כל הארץ נכבשה לפניו וצבאות חילו הגדול מלאו כל הארץ ועוד מעט וגם עיר הראשה תפתח שעריה גם

בלי חרב ורעש מלחמה. ובהלכד ירושלים לפני סנחריב מלך המלכים הלא תהיה אחרית יהודה עדי אֹבד כאחרית שמרון. שבטי יהודה, בנימין ושמעון עם הכהנים והלוים יצאו בגולה, הארץ תֵּשַׁם מיושביה וזרים יירשו אדמתה. אך ישעיה חזק תקוות „נאמני ארץ" בה׳, כי לא יתן למוט רגלי יהודה, אף כי נכונו להארץ ימי עני, כי הואיל ה׳ לצרף ולטהר את עמו בכור־ברזל הצרות למען ישוב אל ה׳ אלהיו באמת ובתמים, אפס כי לא תִכָּחֵד מלכות יהודה מגוי ולא יחת בית יעקב מעם יושב על אדמתו ויהי דברו אל העם לאמר: שְׁאָר יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר: כִּי אִם יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה:

אך כל נחמות ישעיה וחזיונו ומשאו לתשועה כי תבא לא יכלו להרגיע רוח העם למראה המעשים אשר נעשו אז בארץ. המלך חזקיה אשר נחת מפחד סנחריב וחילו העצום שלח מלאכים להתנפל לפני כסא כבודו ולהתחנן לפניו, כי יסלח לו עון מחשבתו – מחשבת מרד ומעל ולהכנע לפניו, וסנחריב דרש כסף ענושים עצום ורב מאד – שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב; במגנת לב ונפש דאבה שקל חזקיה את הכסף הרב על יד מלאכי מלך אשור, הוציא את כל הכסף הנמצא בית־ה׳ ובאוצרות בית המלך, וכאשר לא היה די גם בזה „קִצַּץ דלתות היכל ה׳ והאֹמנות עם צפוים זהב ויתנם למלך אשור". אך נפש סנחריב לא אמרה הון ואחרי קבלו את כסף הענושים הוסיף לדרוש, כי עיר הממלכה, המלך ושריו יִכָּנעו לפניו לעשות בם כטוב בעיניו, ולמען הכביד אכפו ותת אמץ לחפצו שלח לירושלים שלשת השרים מרואי פניו בראש מחנה כבד מצבאות חילו: את תרתן שר הצבא אשר נלחם באשדוד ויכניעה. רב־סריס ורבשקה אשר ידע לדבר עברית. חיל אשור חנה לפני ירושלים בקרן דרומית מזרחית על תעלת הברכה העליונה ויחל לצור על העיר. אך לפני החל מצור ירושלים דרשו שרי אשור לראות את פני חזקיה ולדבר עמו; המלך שלח את שריו ורואי פניו ובינהם את הסוכן אשר על הבית אליקים המְפֻקָּד במקום שבנא הבוגד, לקדם בכבוד את מלאכי מלך אשור, וידבר רבשקה אל שרי יהודה עזות, כאלו כבר בא בשערי ירושלים כמבוא עיר מבֻקעה והמלך ושריו כבר נפלו שבי בידי חיל אשור. בדבר רבשקה את דבריו עמדו אנשי המלחמה אשר ליהודה על החומה ויטו אזניהם לדברי שר צבא אשור, והוא בחפצו לתת מרך בלבם דבר בקול רם עברית ויהודית לאמר: „אמרו נא אל חזקיהו: כה אמר המלך הגדול מלך אשור: מה הבטחון הזה אשר בטחת? אמרתי אך דבר שפתים, עצה וגבורה למלחמה; עתה על מי בטחת כי מרדת בי? עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ הזה על־מצרים אשר יִסָּמֵךְ איש עליו ובא בכפו ונקבה, כן פרעה מלך מצרים לכל הבטחים עליו", ואף אם יתן מצרים רכב וסוסים הלא לא ימצאו בכל יהודה אַלְפַּיִם רוכבים עליהם, לשוא יבטח בה׳ אלהיו, אחרי אשר עשה חדשה בעבודת אלהים ויבער הבמות מן הארץ „ויאמר ליהודה וירושלים להשתחות רק לפני המזבח האחד בירושלים". כה היו דברי רבשקה אל שרי חזקיה, וכאשר הפצירו בו השרים לבל ידבר עברית באזני אנשי המלחמה העומדים על

החומה ענה הוא אותם קשות בעזות נפשו לאמר, כי לא אליהם ידבר, כי אם לאנשי המלחמה, אשר השיא אותם חזקיה בשקר לאמר: ה׳ אלהינו יצילנו מכף מלך אשור, ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור כי יציל יְיָ את ירושלים מידי: ורבשקה לא אמר די בדברי נאצה כאלה, כי אם גם פנה בדבריו אל אנשי המלחמה וידרוש מהם למרוד במלכם עמם וארצם ויאמר: כה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו, עד באי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם... וחיו ולא תמותו... עם המלחמה החרישו ולא ענו אותו דבר. אך כאשר נשמעו דברי רבשקה בירושלים נפלה אימה חשכה על כל העם ולא נותרה בהם עוד רוח מפחד היום הבא. אז קרא חזקיה צום ועצרה בבית ה׳, קרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית ה׳ לשפוך שיחו לפני ה׳ אלהיו.

בעת ההיא מצא ישעיה יד להוציא את כל רוחו לפני שרי יהודה, אשר למרות כל המוצאות אותם, עוד לא שבו מדרכיהם הרעים, וגם אלה אשר למראה עין כבדו את ה׳ אלהיהם, דמו כי ימצא ה׳ חפץ בעולה וזבח, בצום ותפלה לבד. אז הביע את תוכחתו הגדולה והנפלאה לפני קציני סדום ועם עמורה (כאשר יכנה את „שרי יהודה" „ומושלי העם אשר בירושלים") לאמר: לָמָּה לִּי רֹב זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְיָ: „שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי . . . חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא . . . גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ . . . . שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא יָבוֹא אֲלֵיהֶם . . . . וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל בְּדִילָיִךְ: וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה: צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה . . . התוכחה הנמרצה הזאת עשתה לבטח את פעולתה ותבא ללב „שרי יהודה" ותורם למוסר ותשיבם מדרכם הרעה; אז הכירו גם הם וידעו, כי רק בשובם מדרכם הרעה ישוב ורפא גם להם, אך במה יושעו היום מכף מלך אשור השואף לבלע את יהודה חיים? רבשקה דרש מחזקיה ושריו להשיב שלחו דבר וכל בני העם ואנשי המלחמה נמוגו מפחד ואימה, ומה תהיה אחרית בית המלוכה אם בנפול פחד רבשקה על עם המלחמה, יפתחו הם את שערי העיר הנצורה לפני סנחריב והיכו? אז היו כל העינים תלויות אל ישעיה הנביא ויחלו לשמוע ממנו דבר ה׳. המלך שלח אליו את השרים ראי פניו לבקשהו, כי ישא תפלה בעד „השארית הנמצאה" ויבשר דברי ישועה ונחמה לחזק לב העם בבטחונו על ה׳ אלהיו.

אז נחה רוח הנבואה על ישעיהו בן אמוץ ובדברים מעטים ונמרצים הרגיע רוח חזקיה ושריו באמרו בשם ה׳: „אל תירא מפני הדברים אשר שמעתי, אשר גדפו נערי מלך אשור אותי: הנני נותן בו

רוח ושמע שמועה ושב אל ארצו והפלתיו בחרב בארצו". נשען על דברי ה' ביד נביאו שלח חזקיה דבר אל רבשקה, כי לא יתן לצבאות אשור לבא בשערי ירושלים ובה' אשר אין לו מעצור להושיע ברב או במעט יבטח, כי לא יתן למוט רגלי יהודה והעיר הזאת לא תנתן בידי סנחריב. עוד לא הביא רבשקה את דברי חזקיה אל ארונו ומלכו וחרשה נעשתה בארץ, כי תרהקה מלך מצרים מבני הכושים אשר ישבו לכסא פרעה, יצא לקראת אשור בחיל כבד ויד חזקה ובהגיע השמועה לסנחריב עלה מעל ירושלים וישם פניו הוא וחילו העצום לקראת חיל מצרים ויסע במחנהו הכבד הלוך ונסוע הנגבה עד באכה עיר הגבול אשר למצרים, העיר „פילוזיום" (Pelusium)(*). ויהי כקרוא סנחריב מלך אשור את דברי הספר אשר שלח חזקיה ביד רבשקה ויחר אפו ותעל חמתו עד להשחית, כי לא דמה, אשר ממלכה קטנה ושפלה בעיניו כממלכת יהודה, אשר כל ארצה כבר נכבשה לפניו ונותרה רק עיר הראשה לבדה הנצורה מצבאותיו הרבים והעצומים, כי מלך הממלכה הזאת ימצא און בנפשו ודי אמץ בלבבו לדבר אליו כדברים האלה. בחרות אפו שלח סנחריב שנית מגלה עפה בידי שריו ומלאכיו, לקרוא באזני העם היושב בירושלים, מגלה מלאה בוז וחרפות על עם יהודה ומלכה ועל ה' אלהים אשר בשמו ידגול חזקיה ויעוז באהבתו. במכתבו יספר סנחריב לאחד אחד את שמות כל הממלכות אשר הכריע אשור תחתיו ויאמר: „ההצל הצילו אותם אלהי הגוים אשר השחיתו אבותי ואתה תִנָּצֵל"? אך דברי החוזה ישעיהו היו שנית למנוחה לחזקיה ועמו באמרו: „מלך אשור לא יבוא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סֹלְלָה. בדרך אשר בא בה ישוב וְגַנּוֹתִי עַל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי".

כמעט שבה התקוה לישועת ה' להחיות רוח המלך ושריו ויאמינו בה' ובישועתו ובישעיהו נביאו הנאמן, כי יצילם מכף מלך אשור ויראו ראשית־גאולה וישועה בעלות סנחריב מעל חומת ירושלים, והנה אסון אחר נקרה ויבא אשר הרעיש לב כל טובי העם ויעציב רוחם עד מאד. חזקיה חלה למות ודבר ישעיה היה אליו כי יצו לביתו, כי לא יחיה מחליו זה. מות חזקיה בעת אשר צר ואויב עצום ונורא עוד לא השיב ידו מבלע את בת ציון, היה נכון להביא עוד מהומה ומבוכה בקרב בני יהודה, להצית אש הריב והמשטמה בין השרים שואפי המשרה ולמלא את ירושלים בזועות ופרעות, מלחמת־שערים בקרב חומותיה למען תפול סֻכַּת דוד תחתיה ואין מקימה. עם יהודה דבק במלכו הטוב והישר באהבה נאמנה; חזקיה היה מחמל נפש העם, רוח אפו ונשמת חייו, ובהודע הדבר בחוצות ירושלים, כי קרבו ימי המלך האהוב לעמו ללכת בדרך כל הארץ, רבתה התאניה והאניה בין כל פנות העם ויתאספו בית ה' לערוך תפלה ותחנונים לאלהי מרום, ומהיכל ה' עלתה שועת העם השמימה לאמר:

*) מספר דברי הימים להסופר היוני המהולל הירודוט II 141

מִקְצֵה הָאָרֶץ אֵלֶיךָ אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי
בְּצוּר יָרוּם מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי
כִּי הָיִיתָ מַחְסֶה לִי
מִגְדַּל עֹז מִפְּנֵי אוֹיֵב....
יָמִים עַל יְמֵי מֶלֶךְ תּוֹסִיף
שְׁנוֹתָיו כְּמוֹ דֹר וָדֹר
יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים
חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ.

גם המלך החולה התחזק לשבת על מטתו ויסב פניו אל הקיר וישפוך שיחה ויתפלל תפלה זכה לה' מעזו ומשגבו, כי יזכור לו את כל „אשר התהלך לפניו באמת ותמים" ויבך בכי גדול. הנביא ישעיהו, המבשר טוב ומשמיע ישועות ונחמות לעתות בצרה, הופיע גם הפעם לבשר ישועה בשם ה' לאמר: „שמעתי את תפלתך, ראיתי את דמעתך, הִנְנִי יוֹסִיף עַל יָמֶיךָ חמש עשרה שנה". האות אשר נתן ישעיה לחזקיה, כי ביום השלישי יחיה מחליו ויקום ממשכבו לעלות בית ה', היה כי צל המעלות אשר העמיד אחז בחצר בית ה' ישוב עשר מעלות אחרנית ואז מרחו דבלת תאנה על השחין ויחי ויקם מחליו וישב לאיתנו, ובחלותו ויחי מחליו כתב מכתב או שירת־תודה לה' אשר הושרה בהיכל הקדש בסוד קהל ועדה. גם העם כלו שמח בשמחת המלך ויביע שמחתו בשירי תהלה, אשר האחד מהם עוד נשאר לנו לפליטה עד היום לאמר:

יְיָ בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח־מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ מַה יָּגֶל מְאֹד...
חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד...
כִּי הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ בַּייָ וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן בַּל יִמּוֹט
תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל אֹיְבֶיךָ יְמִינְךָ תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ....

בדברי שיר אלה נראה כבמחזה את השמחה אשר מלאה כל לב בני העם היושב בירושלים, אך גם התוגה המהולה בהשמחה הזאת ומצוקת לב חרד והוגה אימה, בזכרם, כי עוד לא השיב צר אחור ימינו מעל ירושלים, ולו התגבר סנחריב על תרהקה מלך מצרים וידו מצאה להכריע הממלכה הזאת תחתיו, כי עתה בא הקץ על שארית ישראל וכסא דוד נפל למשואות נצח. פתאום „נשמעו זמירות מכנף הארץ" ותעבור הרנה בירושלים, כי „סנחריב שב בבשת פנים לארצו", כי „ה' שלח בלילה אחד מלאך־משחית" לנגף את מחנהו „ולהכחיד מקרב מחנהו העצום כל גבורי החיל ונגיד ושר" ומאה ושמונים וחמשה אלף נפלו פגרים מתים". הסופר היוני „הירודוט" יספר בשם כהני מצרים על דבר תוצאות המלחמה הזאת, כי המון עכברים „עלו באהלי האשורים ויכרתו בשניהם החרות את כל הקשתות והאשפות, המיתרים וכל כלי הנשק והמשחית, ויראו כל אנשי החיל ויחרדו ויצא

לבם ולא מצאו און בנפשם לעמוד במערכת מלחמה. מפלת סנחריב ומנוסתו ממערכת המלחמה הפליאה את העם אשר ביהודה הפלא ופלא, כי עין בעין ראו יד ה׳ אשר השיב גמול על גאים, את „היד אשר תשבית מלחמות עד קצה הארץ, קשת תשבר, חנית תקצץ ועגלות תשרוף באש״; וירא העם את תשועת ה׳ הגדולה וירנו שירי תהלה ונצחון לאמר:

אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וָעֹז עֶזְרָה בְצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד.
עַל כֵּן לֹא נִירָא בְּהָמִיר אָרֶץ וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יַמִּים . . . .
נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ עִיר אֱלֹהִים קְדשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן.
אֱלֹהִים בְּקִרְבָּהּ בַּל תִּמּוֹט יַעְזְרֶהָ אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר . . .
יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה
לְכוּ חֲזוּ מִפְעֲלוֹת יְיָ אֲשֶׁר שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ . . .

אחד המשוררים מבני אסף הביע תודתו לה׳ על הישועה הגדולה הזאת בשיר תודה נשגב ונעלה לאמר:

נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ
וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן
שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵי קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה . . .
מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס . .
מִשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה
בְּקוּם לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהִים לְהוֹשִׁיעַ כָּל עַנְוֵי אֶרֶץ סֶלָה . . .
נִדְרוּ וְשַׁלְּמוּ לַייָ אֱלֹהֵיכֶם כָּל סְבִיבָיו יֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא
יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים נוֹרָא לְמַלְכֵי אָרֶץ.

הנה כן סר מעל יהודה פחד המלך העריץ אשר חרף את ה׳ ומערכות ישראל „העם ההולכים בחשך ראו עתה אור גדול״; בני יהודה, אשר עזבו ארצם השליכו משכנותיהם, שבו עתה איש לאחזתו לעבוד את אדמת ארץ חמדתם ולשמרה ויהי אך שלום בארץ ושמחת עולם על ראש יושביה.

בסור פחד אויב ומתנקם מעל יהודה, מצאו עת נכונה לפניהם להרחיב גבולות ארצם, אשר לא נשאה עוד את כל המון יושביה לשבת בקרבה ואשר הלך ורב משנה לשנה, ויתורו להם מנוחה גם בהארצות מסביב. הבטחון אשר בטחו אז בני יהודה בה׳ עזם ומעזם נתן להם כח לעשות חיל, גם בנסותם את כחם וגבורת ימינם במלחמה, אך לא לבם הלך לרשת משכנות לא להם, רק להשיב את נחלתם אשר נהפכה לזרים, בימי ממשלת מלך הסר־לב ואין אונים אחז בן יותם. בימי המלך הזה „פשטו הפלשתים בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו ערים רבות וישבו שם״. כמעט סר פחד אשור מעל חזקיה וישם לבו להשיב גמול להעם הקטן הזה הצר הצורר את ישראל ויהודה מדר דר ולהשיב ליהודה את נחלתו ואז „הכה חזקיה את הפלשתים עד עזה ואת

גבוריה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר"; אך, כנראה, לא סִפֵּח חזקיה את פלשתים אל גבול יהודה, רק השיב את הערים אשר לקחו מידי אחז אביו. בימים ההם וראשי בית אבות ממטה שמעון, אשר ישב בקרב יהודה אחיו בנגב הארץ, יצאו לתור להם מקום מנוחה בארץ אשר תשא אותם לשבת עם מקניהם הרב, וילכו הלוך ונסוע נגבה-מערבה בארץ פלשתים ויבאו עד „גרר אשר למזרח הגיא", וימצאו שם מרעה שמן וטוב וארץ רחבת ידים ושקטת ושְׁלֵוָה ויגרשו ממנה את הָרֹעִים מיוצאי ירך אחת המשפחות מבני חם, ויאחזו בארץ ההיא וישבו שם. אם פרש חזקיה את מצודת ממשלתו גם על מואב, או כי מואב קבל עליו על מלכות יהודה בשלום ורצונם הטוב? בדברי הימים לסופרי כתבי הקדש לא נמצאו דברים מפרשים על דבר המאורע הזה, אך זה נראה, כי ארץ מואב היתה סרה למשמעת חזקיה ונציב יהודה אשר ישב בה נקרא בשם „פחת מואב", והמשרה הנכבדה הזאת התנחלה בתוך אחת המשפחות היקרות בירושלים. כנראה, התנחלה המשרה הזאת במשפחת בני יואב שר הצבא הגדול בישראל ויהודה בימי המלך דוד, ושם המשפחה היקרה הזאת היה נודע עוד לתהלה שנות מאות אחרי כן בשוב הגולים מבבל בימי עזרא ונחמיה*).

אך לא בגבורת הקרב ובעשות מלחמות רבות רמה קרן חזקיהו, כי היה מלך השלום ושלום אמת היה לו עם כל שכניו מסביב. אך גם בלי עשות מלחמות רבות היתה יהודה אז לממלכה גדולה ורבת אונים וַתִּכָּבֵד על פני כל הממלכות שכניה מנהר פרת עד גבול מצרים, אלה הממלכות אשר פרקו גם הם על אשור מעל צואריהן אחרי מפלת סנחריב. מהמלכים האלה נמצא אחד אשר חפץ קרבת חזקיה ביתר שאת ועז וישחרהו אהבה וכבוד, למען יבא עמו בברית נגד מלך אשור, המלך הזה היה „מארץ רחוקה מבבל" ומרודך בלאדן שמו. לפני ימי דור אחד שברה בבל מטות על אשור ותהי לממלכה חפשה ובלתי סרה למשמעת אשור. כנראה, שבה בבל והיה שנית למס עובד לאשור בימי המלכים האדירים: שלמנאסר, תגלת פלאסר וסנחריב, ורק אחרי אשר נשתה גבורת זה האחרון ביהודה השב מרודך בלאדן - המלך החמישי אחרי מלך בבל הראשון נבו־נסר (Nabu-nassar) להמיש צוארו מעל אשור, וישלח מלאכים עם מנחה וספרים בידיהם להביא אל המלך חזקיה ולברכו בשמעו „כי חלה ויחזק". מטרת המלאכות היתה - כריתת ברית בין שתי הממלכות לעדור ביחד נגד מלך אשור השואף לרשת ארצות כל הגוים. על המלאכות הזאת, כאות כבוד אשר ירחש לו לב מלך ממלכה רחוקה, שמח מאד חזקיהו ויקדם את פני המלאכים בכל אותות אהבה כבוד ויקר „ויראם את כל בית נכתו" ואת הכסף ואת הזהב ואת הבשמים והצרי הטוב והמעלה ארוכה, תהלת ארץ יהודה וישראל בימים ההם, וכל חסן ויקר הנמצא באוצרותיו, לא היה דבר אשר לא הראם חזקיה בכל ביתו וממשלתו.

*) ע"ד כל הנאמר במקום הזה מדברי המדינות בימי חזקיהו אחרי מפלת סנחריב ע' מ"ב י"ח ודברי הימים א' פרשה ד' בפ' ל"ח מ"ג, עזרא ב' ו', ח' ד', י' ל'; נחמיה ג' י"א ז י"א, י' ט"ו והרב המחבר העמיק הרחיב בהחקירה הזאת בציוניו 7 № אשר בסוף ספרו הגדול ח"ב ספר I. המתרגם.

השמחה הזאת והגאות אשר לבש חזקיה בהראותו את יקר תפארת גדולתו, לא הפיקו רצון הנביא הצופה ומביט מראשית אחרית כל המעשים וישא משא ה׳ על יהודה לאמר: „הנה ימים באים וְנִשָּׂא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבותיך עד היום הזה בבל, לא יִוָּתֵר דבר אמר יְיָ, „ומבניך אשר יצאו ממך, אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל". המלך חזקיה, אשר השליך יהבו על ה׳ ויאמן במשפטו, הקשיב וישמע דברי הנביא בענות צדק ויאמר: „טוב דבר ה׳ אשר דברת, כי שלום ואמת יהיה בימי".

חמש עשרה שנה אשר מלך חזקיה אחרי מפלת סנחריב וחילו (780–766 לפני חב״ש) היו ימי אורה ושמחה „לשארית ישראל", ימי שלום מחוץ וימי התרוממות רוח העם התחדשות רוח נכון בקרבו ושלות השקט מבית „שארית ישראל" החליפה כח, הכתה שרש למטה, ותעש פרי תהלה בתור עם־המעלה עם חכם ונבון בכל דבר חכמת בינה. בימים ההם, כבימי שלמה, ישבו בני יהודה וישראל איש תחת גפנו ותחת תאנתו שלוים ושאננים, שוקטים ובוטחים מפחד רעה ושואת צרים. כבימי דוד ושלמה נהרו כל העמים אל הר בית ה׳ ובית המקדש היה בית תפלה גם אל בני הנכר הבאים לארץ יהודה הברוכה, אז רבו הגרים הנלוים על ה׳ לשמור משמרתו, חקיו ותורתו והעם קבל את הגרים האלה באהבה גדולה וחבה יתרה. המלך חזקיהו הקריב אל כסא כבוד מלכותו את כל „ענוי ארץ ואביוני אדם" וימשכם אהבה ורצון. הוא היה „מעודד ענוים" ועיניו היו „בנאמני ארץ" להעמיד במרחב רגלם, למען יוכלו להגיע אל משאת נפשם וחזון לבם ויהיו אנשי עצתו ורואי פניו. בעת רצון ומנוחה שלמה כזאת מצא חזקיה עת רצון לפניו להקים את נדרו אשר נדר לאביר יעקב ואלהי דוד אביו ביום שבתו על כסא מלכותו לאמר: „עֵינַי בְּנֶאֶמְנֵי אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי: לֹא יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי". בימים ההם בא הקץ לשלטון הסוכן אשר על הבית וכל שרי יהודה ויהי חזקיה למלך מושל לבדו בקרב הארץ. הפלא הגדול אשר עשה ה׳ ביהודה לעיני כל העם, להציל את המלך הצדיק וממלכתו מיד אויב אדיר וחזק נתן גם לו עזירות, להמיש את צוארו מעל שרי יהודה ומושלי העם אשר בירושלים, וימצא ידים להיות באמת העוצר בעמו ומפלס נתיבה לרוח חפצו. אמנם גם בהימים הטובים האלה עוד לא תמו רשעי ארץ, פועלי און, רודפי תענוגות המה השרים הגאיונים השאננים בהר ציון אשר נסכו בשמחה את בשרם וראשית שמנים משחו, אך ככחם אז לא היה כחם עתה כי נהדפו ממצבם האיתן, נדחו משאתם, גאותם הָשפלה וכל כבודם כעוף התעופף.

ימי מלוכת חזקיה אחרי מפלת סנחריב המה גם ימי תור הזהב להַספרה העברית ואור תורת חיים שיר ומליצה זרוע על התקופה המְאֻשָּׁרָה הזאת; בימיו עלתה כפרחת מליצת ישרון; שירת ישראל וחזיוני החוזים נשמעו בכל הארץ; הלוים „מְלַמְּדֵי שִׁיר לה׳", השמיעו בשיר קולם ואז נכתבו על ספר שירי הלל ותודה, שירי זמרה על מפלאות תמים דעים, „מפעלות יְיָ אשר שם שמות

בארץ" ויבצור רוח עריצים, רוח סנחריב את זדון לבו וגאותו בהקרא מלך המלכים ויתן לבו כלב אלהים. שָׁרֵי קדש אלה ספרו לדור נפלאות ה׳: אֵיךְ אֶשְׁתּוֹלְלוּ אַבִּירֵי לֵב נָמוּ שְׁנָתָם וְלֹא מָצְאוּ כָל אַנְשֵׁי חַיִל יְדֵיהֶם: מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס: כִּי יְיָ יִבְצוֹר רוּחַ נְגִידִים וְהוּא נוֹרָא לְמַלְכֵי אָרֶץ. שירי תהלים הם פניני המליצה והשירה העברית, מלאים הוד והדר ומפיקים חן ונעימות, כהחן השפוך על נְאֻמֵּי ישעיה וחזיוניו הנשגבים. „אנשי חזקיה" או בני „סיעתו" עוד הגדילו לעשות, כי המה „העתיקו" ויקבצו כל הנאֻמים והפתגמים העתיקים, אשר נאמרו במשל ומליצה ויהיו שגורים בפי העם ויוסיפו עוד עליהם דברי משל ומליצה ואמרי נעם קצרי המלים ורבי הענין. המה היו גם „יודעי בינה לעתים בישראל" ובעט סופר דברי הימים, ספרו לדור את כל מעשי ה׳ לעמו מימי השופטים גבורי העם ומושיעיו בעת צרה, עד מלך מלך בישראל ומעת הֶחָלֵק הארץ לשתי ממלכות עד גלות עשרת השבטים מעל אדמתם. הרוח החופף על כל דברי „אנשי חזקיה" אשר רשמו בספרי הקדש לזכר עולם הוא רוח אמונה בה׳ הרֹעה את ישראל מעודו וכל דברי „אנשי חזקיה" היו נכונים, להביא בלב בני עמם הדעת, כי היה ישראל מְאֻשָּׁר וצולח בארצו, בכל העת אשר ידיו ולבו היו אמונה לַיְיָ אלהי אבותיו, ובעת סר מאחרי יְיָ וילך אחרי עבודת אלהי נכר הארץ מצאוהו צרות רבות ורעות, כי ה׳ הוא משגב לעמו ומגן ומושיע לכל החוסים בו.

ע״ לכתו בדרך כל הארץ התענג חזקיה על רוב שלום ולצדק ומשפט משל בארץ. המגפה אשר נגף סנחריב היתה רבה ועצומה, עד כי אבדה ממלכת אשור את תקפה וגבורתה נִיְאָש המלך העריץ הזה את לבו מעלות שנית על יהודה למלחמה; בכל זאת עוד היתה יראת אשור על פני המלך ועם יהודה לבל יאזרו שנית כח למלחמה ולעשות שַׁמות בארץ ועל כן רבתה השמחה כאשר באה השמועה, כי סנחריב המחרף מערכות אלהי ישראל נפל בחרב אדרמלך ושראצר בניו בהשתחותו בית נסרך אלהיו. כנראה עוד היה חזקיה חי בעת בא הקץ לחיי המלך העריץ הזה, אשר נתן חתיתו בארצות החיים ומפני אימתו נחת גם הוא ימים רבים. המרד אשר פרץ בנינוה עיר הראשה באשור ומלחמת שערים אשר פרצה בקרבה בין בני סנחריב על דבר המלוכה, הסירו כל פחד מלחמה מלב בני יהודה כי ראו וידעו אשר לא יוסיפו עוד האשורים לצאת מארצם לרשת משכנות זרים. חזקיה היה האחרון במלכי יהודה אשר נקבר בקברות המלכים לבית דוד. העם אשר אהב את מלכו בחייו התאבל עליו במותו, ויקברוהו במעלה קברי בית דוד וכבוד עשו לו במותו כל יהודה ויושבי ירושלים. חזקיה השאיר אחריו, כנראה, רק בן אחד מנשה, אשר נולד לו שנים אחדות אחרי מלחמת אשור ביהודה.

אך שנות מספר ארכה התקופה המאֻשרה בדברי ימי „שארית ישראל", כל ימי מלוכת חזקיה האחרונים, ומעטים מאֹד היו הימים הטובים האלה, אשר בם צוה ה׳ את הברכה לעם יהודה. עוד מעט והחשך שב שנית לכסות ארץ עד כי נראה אשר מה׳ היתה שומה לנסות את „שאר עמו" במסה החיים, לבל יחיל

שובו ולא ינוב חילו בארץ חמדתו גם ימי דורות אחדים, לצרפו בכור התלאות ולבחנו בהמון תמורות וחליפות לאין קץ ותכלית. אחרי ימי אורה ותורה, התגברות רוח העם והתרוממות נפשו בדעת אלהים אמת ועלותו למעלה למשכיל בתורתו מורשה לקהלת יעקב, באו ימי החשך, הימים אשר בם שבו בני יהודה ללכת ארחות עקלקלות, נסוגו אחור מאחרי התורה הטהורה אשר הורו אותם חזקיה ואנשיו „נאמני ארץ האמונים לאלהי אבותיהם"; אחרי תקופת המנוחה ושלות השקט בקרב הארץ באה עת מהומה ומבוכה, אחרי אמונת אמן לה' אלהי ישראל ומלכו־מושל צדיק ביראת אלהים, ישבה שנית הרשעה כסאות למשפט וַתִּמָּלֵא הארץ בגד בוגדים וריב־מִפְלַגּוּת אשר נתנו את בני יהודה לשמצה בקמיהם; אחרי ימי דור דעה, דור „חזקיה וסיעתו", אשר הדרם נראה על פני פעלם, ללמד לבני ישראל כל דבר חכמת בינה בשיר וחזיון, להעיר לבם למוסר באמרי נעם, הגיון לב, משל ומליצה, בא חֹרב על הארץ, ורוח רעה, רוח זלעפות נושאת בכנפיה בנות השחת: הוללות ואולת, רשע כסל ומשאות שוא ומדוחים, עברה על הארץ ותך את יושביה בסנורים ותמהון לב ותשמיד מקרבם כל הגיון לב וחזון נשגב ונעלה, אז נדמו בנות השיר, העם כלו ירד פלאים במעלות הרוח ויהי פרוע לשמצה ולחרפת־עם לכל גויי הארצות שכניו. אמנם כן בימים ההם לא נראה כל פרץ בהליכות המדינות ודברי הממלכה מחוצה. רק מקצה הארץ נראה עב הענן העולה על שמי יהודה, אשר כענן כלתה חלפה הרעה הנשקפת אז על הארץ ותעבור ואיננה, אך בקרב הארץ קמו יועצי בליעל וחשבו רעה על עמם, אז נאסף השלום מיהודה, רבתה העזובה בארץ ותהי מלאה זְוָעות ופרעות מחמת „שריה הסוררים" בוגדיה ועוכריה.

האסון היותר איום ונורא אשר יקרה כל מדינה וממלכה הוא, כאשר תפרוץ בקרבה מלחמת־שערים וריב מפלגות רודפות אחרי העז והמשרה, אז תצאנה פרצות השנאה ההוללה, הקנאה בכל תקפה וחמת רוחה עם כל הרוחות הרעות לפלס חמס ידיהן בארץ ומלואה, למלאותה מהומה ומבוכה. בימים ההם יֵחָלֵק לב בני עם הארץ מאפרתי הממלכה, אצילי העם וקציני עיר הבירה. ככל החזיון הזה נחזה בשבת מלך־נער מנשה על כסא אביו חזקיה ולאסון עם יהודה ורעתו האריך המלך הזה ימים על ממלכתו יותר כיובל שנים (מן 765 עד 711 לפני חב"ש). מנשה היה נער בן שתים עשרה שנה, כאשר הושיבו אותו על כסא אביו ורסן הממשלה תפשו בידיהם סריסי בית המלך. אז נמצא כר נרחב לפעלת „השרים הסוררים", שואפי כבוד ושררה, לכל רדפי שלמונים, בצעים בצע רע לביתם וכל בעלי תאות נמבזות, המשרה והממשלה על העם לעת כזאת, כאשר על כסא המלוכה ישב רך ומשוח מלך תדרוש, מתופשי הממשלה, כי יהיו רודפי צדק ואוהבי עמם וארצם בחרף נפש ואהבה בלי־מְצָרִים. אך שרי יהודה אשר עמדו מסביב לכסא בית דוד היו רחקים ממעלות הרוח אלה, ונהפוך, המה שנאו בלבם את בית המלוכה ועברתם היתה שמורה לכל מפעלות המלך חזקיה, על כי באחרית ימיו התחזק לקחת מידם העז והמשרה ועד צדק השיב משפט, כאשר לא נתן להם להכביד אכפם על העם. כמעט מת חזקיה וימהרו השרים הסוררים האלה להביא בכפם את המלך הצעיר, להאציל מרוחם עליו, עדי תמצא ידם לשוב לחילם הראשון וכל כחם וגבורתם בשנים קדמוניות

לפני מלוך חזקיה בארץ. ראשית פְּעֻלָּתָם היתה להסיר מעל פני המלך הצעיר כל „נאמני ארץ" יועצי אביו וראי פניו. הסריסים וקציני יהודה אשר תפשי הממשלה על העם ויאצילו מרוחם על בן המלך, העמיקו עצה, לעקור משרש משטרי חזקיה, לבער אחריהם ולהשמידם כלה מן הארץ, ותהי ראשית פעלתם להכחיד את עבודת אלהי אמת, האחד בשמים וארץ אשר אין לו תמונה, היא התורה הטהורה מורשה קהלת יעקב, אשר השיב אותה חזקיה על כנה ויתן לה שנית מהלכים בארץ, אחרי אשר כמעט נכחדה בימי אביו המלך חסר־הלב ואיש תהפוכות. התורה הזאת וסדרי עבודת האלהים אשר הנהיג חזקיה היו כקוצים בעיני סריסי בית המלך תופשי הממשלה בימי הנער מנשה. אז קמה שנית בעם מִפְלַגָה מדינית מהנוטים אחרי עבודת־גלולים, מפלגת אנשים, אשר כל מגמתם וחפצם היו לְחַקּוֹת את העמים שכניהם ולהיות ככל הגוים עובדי אלילים, מהם היו אלה אשר היו באמת משמרים הבלי שוא ושוגים בדעות ואמונות הבל ומהם אלה אשר מאסו בכל תורה וחקי חיים אשר יסודתה במקור ישראל, כי מאסו בתורת ה' נחלת ישראל מיום היותו לעם וישפיקו בילדי נכרים ואחרי לא־יועילו הלכו.

בראש המפלגה הזאת עמדו „קציני יהודה" בני המלך אחז או שאריהם הנקראים בפי נביאי הזמן בשם „השרים בני המלך" (ע' צפניה א' א ט) אשר ראו במעשי חזקיה חדשות בארץ ופעלת בן הקם באביו לסור מדרכו ולהפר מחשבותיו, אך כל ימי המלך חזקיה נשאו שנאתם בקרבם ועברתם שמרה נצח לתורת ה' אשר היתה נר לרגלי המלך שנוא נפשם. את הנער מנשה תפשו בלבו ויאצילו מרוחם עליו ויהי גם הוא למנאץ זכר אביו הצדיק ומפר תורת ישראל הטהורה, כי מורו ומדריכו היה בלי ספק השר הסוכן אשר על הבית, אחד מבני משפחת המלוכה מאצילי יהודה. ימים מעטים אחרי מלך מנשה החלו השרים העוצרים בעם בשם המלך הנער להפיק את חפצם ההולל, להפוך את כל סדרי המשרה ועם זה דרכי עבודת אלהים בארץ. לראשונה הוציאו חק גלוי לכל העם, כי הבמות, אשר העביר חזקיה מן הארץ בחפצו לחזק את אחדות הדת, הלאום והממלכה, כי הבמות ישובו להיות למקום עבודת אלהים בכל הארץ כמקדם. העם קבל הפקודה הזאת ברצון, כי ההמון ראה במעשה חזקיה חק־מציר צעדי החפש בעבודת אלהים, כי הטיל עליהם אשר מקצות הארץ יביאו קרבנותיהם כפעם בפעם אל היכל הקדש בירושלים. בעיר הראשה ובהיכל הקדש התעיבו שרי יהודה עלילה בעבדת גלולי הגוים ושקוציהם. מלבד עבודת הבעל אלהי צידונים, אשר נתנו להם מהלכים אחאב ואיזבל בארץ עשרת השבטים ואחרי כן המלכה האכזריה עתליה ביהודה וירושלים אחרי מלחמות רבות ועצומות, ואשר נכחדה מן הארץ גם כן ביד חזקה, במלחמה וריב מפלגות. מלבד עבודת האליל הזה, הוסיפו לטמא מקום המקדש ולחרף מערכות אלהי ישראל, בהעמידם בחצרות קדשו גם עצבי בבל ואשור. „בנו מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית ה'" ובמות קטנות על הגגות לחמשת הכוכבים הנבוכים אלהי אשור ובבל, גם להאבות והידעונים ועבדת המֹלֶך האכזריה להעביר איש בנו ובתו באש נתנו השרים המושלים בשם הנער מנשה מהלכים בארץ. אלה הם האלילים אשר עבד גם אחז אבי אביו. השרים האלה המו את לבב הנער

היושב על כסא המלוכה, כי יאחז בדרכי אביו אחז ואותו הציגו לפניו למופת, וכמוהו הביאו שנית מרכבה וסוסים לעבודת השמש בצאתה על הארץ. מנשה שם בבית האלהים את פסל הסמל או האשרה תמונת האלילה האשורית הנודעת בשם „מִלִיטָה" (Mylitta) לנאץ את אלהי ישראל ולהכעיסו. רעה ומרה מעבודת האלילים והעצבים האלה היתה השחתת המדות והפרעות בדרכי המוסר לרגלי העבודה הנאלחה והנמאסה הזאת: כי לעבודת הסמל או האשרה נכונו בתי־קְדֵשִׁים בבית ה׳, אשר שם ישבו נשי הזמה לשפוך את תזונתן על כל באי הבית ולכל עובר לו היו, בעת ההיא רבו המביאים „אתנן זונה" בית ה׳ והיכל הקדש היה למקום זמה ותֶבֶל, אז קם שנית הַתֹּפֶת, להעביר איש איש את בניו ואת בנותיו לַמֹּלֶךְ בגיא בן־הִנֹּם; עד כי לא השיגו כל המעשים הרעים וכל התועבות הגדולות אשר עשו במלכות ישראל המלכים מבית עמרי את תועבות מנשה וחטאות יהודה בימים ההם. המקנאים המתהוללים באלילים התאמצו להשכיח שם ה׳ מיהודה ולהשבית זכרו מקרב הארץ. בראשית הימים מאנו הכהנים בני אהרן לשית ידם עם השרים הסוררים האלה ויבחרו לחפצם כהנים מבני עם נכר הארץ אשר קראו להם בשם „כמרים" כאשר עשו בנות הרשעה איזבל ועתליה וכהני און אלה עבדו עבודת אליליהם בבית ה׳ *) ברבות הימים עזבו גם הכהנים בני אהרן דרכי תֹם וָיֹשֶׁר ויהיו גם המה לעובדי עבודת האלילים, כי אכף עליהם פיהם ובאין זבח ומנחה בבית אלהים אבד להם כל מקור נאמן למחית וכלכלת ביתם; הכהנים אשר עבדו בבמות האלילים היו, כנראה, מבני אביתר, אשר לא נכבדו במעלת הכהונה כאחיהם בני צדוק אשר שמרו משמרת הכהונה מחללה **). בימים ההם קמו בעם נביאי שקר אשר חזו לעם „משאות שוא ומדוחים", אלה הנביאים אשר קציני יהודה נתנו על פיהם, וכבכל העתים נמצאו גם אז חנפי לב אשר שתו לאפרתי הארץ ורבי הממלכה בחלקות ויחזו למו מהתלות, שמו אור לחשך וחשך לאור ותורת אל חי המירו בהבלי האלילים. על פי המעמד הנורא ההוא, המעמד אשר ארכו ימיו כימי דור אחד, היה נראה, כי בא הקץ ללאום ישראל ותורתו הנצחית. „שארית ישראל" עמדה על עברי פי פחת ותורת משה הטהורה כמעט שנשכחה מלב בני הדור ההוא, עד כי עוד מעט וישראל היה נכון לְהִכָּחֵד מגוי ואחרית העם הנועד להיות לאור גוים, לנושא ברכת התורה ודעת אלהים בארץ תהיה להכרית ככל שבטי העמים שכניו מסביב. כי במה נחשב עם ישראל המעט בעמי הארץ בלי תורה ותעודה? ומה קצו כי יאריך ימים על האדמה בלי תורת חיים,

---

*) יוצא להרב המחבר מדברי יחזקאל פרשה מ״ד פסוק ז׳ ט׳: בהביאכם בני־נכר ערלי־לב וערלי בשר להיות במקדשי לחללו את ביתי וגו׳ — כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי וכו׳ וכו׳ עיי״ש. בדרך הזה יבאר ג״כ את המקרא בזכריה (י״ד כ״א) ולא יהיה כנעני עוד בבית ה׳. שהכונה על כהני אל נכר מבני הכנענים אשר מלכי יהודה הרשעים נתנו להם מהלכים בבית ה׳. המתרגם.

**) כי הכהנים בני אהרן היו ג״כ כהני האשרה ויתר עצבי הגוים נאמר מפרש במלכים ב כ״ג ה׳ ט׳ ובצפניה א׳ ד׳: „והכרתי וכו׳ את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים". כי הכהנים הנתעים אחרי הבעל היו מבני אביתר, הוציא הרב המחבר מהמקראות ביחזקאל מ״ד ט״ו: „והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי", עוד שם מ״ח י״א: „מבני צדוק" אשר לא תעו בתעות בני ישראל וכו׳ מזה נראה ברור כי הכהנים אשר תעו בתעות ישראל היו מבני אביתר ואכמ״ל. המתרגם.

אשר בה יחיה ובשמה ידגל? אחרית „שארית ישראל" היתה נכונה להיות עדי אבד כאחרית העמים הקרובים אליו בקרבת משפחה: מואב ועמון וכל בני קדם ודברי ימי העם הקטן־הגדול הזה היו נכונים לטבוע בים הנשיה ויאבד זכרם המה.

לאשר „שארית ישראל" והצלחת כל משפחות האדם על האדמה עוד לא פסו אמונים ביהודה גם בימים הרעים ההם ועוד נמצא בירושלים „נאמני ארץ", יראי ה' וחושבי שמו, אשר החזיקו בדגל התורה הטהורה, תורת אלהים אמת, אלהי הרוחות האחד בשמים ובארץ, האלהים קדוש ישראל, אשר אין לו דמות ותמונה, ויסוד ושרש תורתו היא אהבת חסד, טהרת הלב, לכת בדרכי יושר ועשות טוב, צדק ומשפט על הארץ. את שם ה' אלהיהם שמו היחידים השרידים האלה על נֵסָם, על תורתו נתנו את נפשם ויעשו זכר לכל נפלאותיו על טובו וחסדו לאבותיהם בימי קדם קדמתה. עדת ענוים זאת עמדה הרחק מ ק צ י נ י י ה ו ד ה וסריסי בית המלך הנצמדים לבעל ולאשרה וזונים אחרי דרכי העמים עובדי האלילים כי היו הַהֵפֶךְ מהם בכל דרכי לבם והלך רוחם, עד כי היו נכונים להשליך נפשם מנגד בעד ה' קדוש ישראל ושמו וזכרו, היחידים השרידים יראי ה' אלה המה „למודי יְיָ" „הילדים" ילדי־רוח הנביא ישעיה אשר חנן ה' אותו, אלה הם שָׁרֵי־קדש אשר השמיעו בשיר קולם להודות לה' על התשועות אשר עשה לעמו בימי ח ז ק י ה ולבשר צדקו בקהל רב, אלה הם „עניי עמו" „ואביוני אדם" אשר המלך הצדק הושיבם עם נדיבים וימשכם חסד אהבה ורצון, אליהם נספחו גם „הכהנים מבני צדוק" „אשר שמרו משמרת הקדש בתעות כל ישראל" מאחרי ה' וביותר הנביאים אשר ישעיה הנביא האציל מרוחו הכביר עליהם ובשפתו, שפה לנאמנים נשגבה ונעלה, ובלשונו, לשון למודים והדבור הנבואי בכל תקף עזו והגיונו הנשגב, העיר בקרבם רוח עז ותעצומה להטיף לעם בלשון אש אכלה ודברות קדש מלאים שלהבתיה, לספר תהלת תורת יְיָ מורשה לקהלת יעקב. כל האנשים האלה היו למפלגה שלמה וחבר־ענוים אשר התאספו כפעם בפעם ויועדו בסוד ישרים ועדה" שלמה בקרב יתר בני עמם, אשר הלכו אז בדרכי חשך. „בסוד ישרים ועדה" נתחזקה הדעה הנעלה, כי כל אלהי העמים אלילים אשר לא יועילו ולא יצילו את כל הקוראים בשמם, כי מאפס ותהו המה, כי ה' אלהי ישראל, הוא האלהים המעודד „ענוים" ומשפיל גאים, המביט על עני ונכה רוח, עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר וכל קשה יום, כי הוא המחלץ עניים מענים, תומך תמימים וזוקף כפופים, הוא האלהים השליט לבדו במערכות השמים והארץ ומלא כל העולם כבוד מלכותו עזו ותפארתו. אם בימים מקדם עוד מצאה מסלות גם בלב אחדים מטובי העם, כי ה' הוא אך אלהי האלהים וגבוה מעל גבוהים, ואלהי העמים המה גם כן אלהים אשר בידם מסר יְיָ חקות שמים וארץ וגורל האדם על האדמה, הנה בימים ההם נתחזקה הדעה הצרופה, דעת האלהים הנעלה והנצחי האחד בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד מלבדו. וכמעט שנתחזקה הדעה הנעלה והנשגבה הזאת בקרב חבר־ענוים „וסוד ישרים ועדה" הנה בטחו בכח האמת אשר תכון לעד לעולם, כי תגבר על השקר ותכריע אותה תחתיה.

לבני „חבר הענוים" באה אז עת רעה מאד ועתות בצרה לנסותם בנסיונות קשים ומרים. המעט מכל הרעות אשר היו צפוים אליהן היתה, כי הרחיקום מכל

משרה ומשמרת בעם ובמדינה, אשר נשאו על שכמם בימי המלך חזקיה, כי הכהנים מבני צדוק, אשר לא אבו להתגאל בעבודת העצבים גֹרשו מבית ה׳ ומניות הלוים והכהנים לא נתנו למו, כי הלוים עוזרי הכהנים ואנשי ימינם היו עתה כעבדי־עולם הנתינים או הגבעונים ויכבידו עליהם השרים את אכפם לעבוד עבודת העצבים והאלילים, כי עוד היו צפוים אל רעה יותר גדולה. „הענוים״ „ונאמני ארץ״ לא יכלו לראות בנפש שוקטה את התועבות הנעשות לנגד עינם, בטמא המלך ושריו את הקדש בצלמי־זנונים, נפשם ירעה להם ולבם כים נגרש למראה התועבות והנאצות האלה, ובלבשם קנאה כמדם לה׳ ותורת אמת לא החרישו, כי אם הוציאו כל רוחם. הנביאים יסרו את המלך ושריו בשבט פיהם וינבאו „רעה על יהודה וירושלים אשר כל שומעיו תצלנה שתי אזניו״ ויתר הענוים ויראי ה׳ גם הם לא חשכו פיהם מתוכחה ויגידו להעם פשע השרים ואלופי בית יהודה. אך המלך ושריו לא נסוגו אחור מכל תועבה וחטאת שאול. חצבו בנביאים ויהרגום באמרי פיהם וכאיזבל המרשעת מלפנים כן הגיר גם מנשה את הנביאים על ידי חרב וימלא את ירושלים עון רצח ושד, אנקת עניים ודמי נקים מפה לפה. שמות קדושי עליון אלה אשר מסרו נפשם על קדושת התורה הטהורה ואמונת אל הצרופה לא נרשמו בכתב דברי הימים ורק הגדה ישנה תספר, כי מנשה הרג את ישעיה זקן הנביאים ומורה ואב לכל ענוי ארץ בעת ההיא (ע׳ יבמות מ״ט ע״ב). אך כנראה מספר דברי הימים לא האריך ישעיה ימים עד העת ההיא ועוד לפני הרעה נאסף הצדיק אל עמיו, אך תלמידיו אשר מרוחו אצל עליהם, „הילדים״ אשר נתן לו ה׳, המה הומתו בחרב המלך ושריו הרשעים כדברי הכתוב לאמר: „וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד, עד אשר מלא את ירושלים פה לפה״, ולא את יראי ה׳ וחושבי שמו לבדם המית מנשה ושריו אנשי הדמים בחרב, כי אם גם את בניהם הכחיד מקרב הארץ באכזריות חמה ועברת זדון.

מהעת ההיא לא נשארו לנו לפליטה מדברות הנביאים ותוכחתם לבקרים מלבד נבואת מיכה המרשתי, למקנאי קנאת ה׳ הנביאים אנשי הרוח לא נתנו שופטי ארץ בימים ההם, עת נכונה לרשום על לוח את משאותיהם וחזיונותיהם, כי חרב נוקמת עשתה קץ לחייהם עוד טרם יתפשו עט סופר בידיהם או נאנסו להליט דבריהם במעטה המליצה להיות נשמעים לשני פנים. כאלו היתה מאת ה׳, אשר דברי ימי העת הרעה ההיא יטבעו בים הנשיה, נמנעו גם יודעי בינה לעתים מבני הדור ההוא מהעלות את זכרונותיהם על ספר, ודבר גדול מאד, אשר הרעיש גם את לב בני יהודה, קם ונהיה בימים ההם וסופרי דברי הימים בכתבי הקדש לא העלו זכרו על שפת לשון או כי דברו בו רק ברמזים וחידות: אחד מבני סנחריב אשר ברצוח נפש אחיו תפש את המלוכה וישב על כסא ממלכת אשור, היה אסר־חדן (אשר מלך בערך 750—738 לפני חב״ש). המלך הזה עלה על בבל, אשר היתה אז מלאה מלחמת שערים ומהומה ומבוכה בין כל יושביה וילכדה וישיבה שנית לממשלת אשור כאשר היתה לפני שנות מאות; בראות אסר־חדן עֹז בידו וגבורה בימינו ויעל גם על מצרים לנסות דבר מלחמה אל הממלכה הזאת, אחרי אשר לא הצליח לאביו לבצע את מזמתו וכל גבורתו התבלעה בבואו אל גבולות יהודה

ומצרים. כנראה, לא העביר אסר־חדן את חילו הגדול דרך צפון ארץ ישראל השוממה ויהודה, כי אם הושיב את צבאותיו באניות לבא דרך ים אל גבולות מצרים צפונה, אחדים משרי צבאותיו עלו, כנראה, מאניותיהם אל חופי ארץ יהודה למען הפיל אימה ופחד על מלך יהודה להכנע לפני מלך אשור ולהיות לו למס עובד. מנשה התרפס לפני שרי צבאות אשור וישחר מהם את השלום, אך הם תפשו אותו חי וילכדו את מנשה בחחים ויאסרֻהו בנחֻשתים ויוליכוהו בבלה*) הדבר הזה היה אות־רע ומר למלכי בית דוד אשר התכחשו לצור מחצבם ויטשו תורת אל מחוללם בזנותם אחרי אלהים אחרים וישפיקו בילדי נכר. אסר־חדן בן סנחריב הביא בעת ההיא משפחות הגוים מבבל ומכותה וספרַוים ויתר ממלכות העמים אשר הכניע ויושב בערי שמרון וכל גבול ישראל. המאורע הזה, אשר היה קל בערכו בזמן ההוא משך אחריו תוצאות רבות העליליה גם בדברי ימי יהודה וכל הקורות אותה מני אז והלאה. הגולים האלה אשר נקראו בפי הישראלים יושבי הארץ מעולם בשם „כותים" או על שם מקום שבתם „שמרונים", למדו אל דרכי בני ישראל אלה המעטים אשר נשארו בהארץ הנשמה אחרי גלות עשרת השבטים, „הכותים" עשו כמעשה בני ישראל ויעלו בית אל להשתחות שם לפני המזבח אשר בנו בני ישראל, ובכתבי הקדש נאמר, כי היו האריות אשר רבו אז בהארץ הנשמה למחתה להכותים המתישבים על אדמתה „ויהיו הורגים בהם", ויאמרו למלך אשור, כי יד ה׳ היה בם, על „כי לא ידעו משפט אלהי הארץ", ויצו מלך אשור לשלח להם אחד מכהני ישראל להורות אותם „משפט אלהי הארץ". אך „הכותים" ויתר העמים אשר נושבו מחדש בערי שמרון לא חדלו גם מעבוד את אלהיהם אשר הביאו עמם מארצות מושבם לפנים עם ואלהיו, ואחדים מהמה הקריבו גם זבחי־אדם לעצביהם, „את ה׳ היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים" גם בימים רבים אחרי כן. עד כה וכה ואסר־חדן הכריע תחתיו את ממלכת מצרים, הושיב נציבים בארץ הנילוס ויקח שם רוב שלל ולאות נצחון הביא אשורה את פסילי־ענק אשר בשם סְפִינְקס (Sphinx) נקראו. מנשה שב מארץ שביו וישב שנית על כסא אבותיו, אך עבודת האלילים לא עברה מן הארץ בכל ימי מלכותו וימת

*) על דבר אסר־חדן ומלחמתו במצרים ובפלשתים וכפי ההשערה גם בישראל ויהודה ע׳ בספר הירחי לפראנקל־גראֶטץ משנת 1874 במאמר גדול מהרב המחבר: על פי ההוכחות השוגות ובירור כל חלקי המחייב והסותר יבוא הרב המחבר לידי ההחלטה, כי בהלחם אסר־חדן במצרים ובמסעו דרך ארץ פלשתים פשטו אחדים משרי צבאותיו גם ביהודה והם הוליכו שבי את מנשה ועל כן נאמר בדברי הימים ב׳ ל״ג י״א „ויבא ה׳ עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה" דברים המורים שפני המלחמה לא היו כנגד יהודה, כי אם שרי צבא אחדים מדי עברם דרך פלשתים פשטו ביהודה. על יתר דבריו, כי אסר־חדן ולא שלמנאסר הושיב את הכותים בראשונה וישלח אליהם כהן מבני ישראל ללמדם חקי אלהי ישראל נסתייע הרב מהכתוב המפורש בעזרא ד׳ ב׳ בדבר הכותים אל זרבבל וראשי האבות לאמר: „כי ככם נדרוש לאלהיהם ולו אנחנו עובדים מימי אסר־חדן מלך אשור המעלה אותנו פה". מזה נראה שהספור מגרי האריות במלכים ב י״ז כ״ד מ״א מוסב על זמן מאוחר מן גלות עשרת השבטים ע״י שלמנאסר, או אם נאמר כי אחרי אשר הביא שלמנאסר שבטי העמים הרחוקים על אדמת ישראל שב אסר־חדן שנית להושיב עוד עמו ממלכתו בנחלת עשרת השבטים מלפנים. והנה אם נקבל ההנחה הזאת אז נראה כי למצער בצפון ארץ ישראל היתה יד אשור רוממה בימי מלכה אסר־חדן, גם דברי הנביא נחום, אשר ירגיע לב בני ישראל החרד מתנופת יד אשור ויאמר (נחום א׳ ט׳) מה תחשבון אל ה׳ כלה הוא עושה? לא תקום פעמים צרה · כמסייעים להדעה הזאת. והרוצה לדעת פרטי החקירה הזאת, יעיין בהמאמר הנ״ל ששם באו כל המקורים אשר לסופר דברי הימים בהמקצוע הזה. המתרגם.

(בשנת 711 לפני חב"ש). ובמותו לא נקבר בקברות המלכים לבית דוד כי אם בגן-ביתו בגן־עזא וימלוך אמון בנו תחתיו.

אמון היה כביר לימים מאביו בשבתו על כסא מלכותו (בן עשרים ושתים שנה) אבל כמוהו היה־חסר־לב ובעל בינה קצרה בימי מלכותו המעטים „וילך בכל הדרך אשר הלך אביו", גם בימיו שמה עבודת האלילים עם כל תוצאותיה „עונות דם זמה ותבל, את משטרה בארץ. בכלל לא נדע דבר נכון להוציא על פיהו משפט המלך הצעיר הזה, כי ימי מלכותו לא ארכו יותר משנתים ימים ולא היתה לו עת לתת ידים לפעלו ולפלס נתיבה לרוח חפצו.

הנסבה אשר בגללה חלק לב שריו ועבדיו מעל אמון עד כ קשרו עליו וימיתוהו בביתו (בש׳ 709 לפני חב"ש) לא נדע מספרי דברי הימים. אך כנראה היה אמון אהוב להעם, כי במותו התגודד העם על שריו וקציניו „ויך את כל הקשרים על המלך", „וימליכו עם הארץ את יאשיהו בנו תחתיו (מלך משנת 708 עד 678 לפני חב"ש). בהימים הראשונים לשבת יאשיהו על כסאו לא נראו כל שנוים לטובה בסדרי המשרה ועבודת האלהים, כי בשם המלך אשר היה נער קטן (בן שמונה שנה) משלו בארץ אלופי בית יהודה, שריו וקציניו והמה הוסיפו ללכת בדרכיהם הנלווים לספות חטאת על חטאת ותועבות על כל התועבות אשר עשו בימי מנשה ואמון. ויהי הנקל בעיניהם לעבוד לאלהי צור וצידון, בבל ואשור, להתגאל בחטאות זמה ולהקריב למלך זבחי אדם, כי עוד הוסיפו סרה לזנות גם אחרי אלהי מצרים. בעת ההיא שבה ממלכת מצרים לאיתנה בימי מלכה פזמטיך (Psametich) ויאמרו שרי יהודה גם לעגוב על מצרים, ללכת בדרכיהם ולעשות כמעשיהם ויבנו במות השעירים תועבת מצרים על יד שערי ירושלים ועם עבדת הגלולים רבו בירושלים חמס ושד עם שפך דמי נקיים, „שריה בקרבה היו פוחזים אנשי בוגדות" וגם „כהניה חללו קדש חמסו תורה" ובת יהודה שובבה משובה נצחת בכל הימים אשר היה המלך יאשיהו עודנו נער „והשרים" היו העוצרים בעם בשמו וימשלו ממשלה בלי מצרים.

תהפוכות הדור ההוא, העשק והמרוצה וגזל־משפט אשר גברו בארץ ותועבות קציני יהודה קראו לאור עולם חבל נביאים־מוכיחים, אשר קנאו לה׳ ותורת אמת וירבו תוכחה בשער. בין הנביאים האלה נמצאה גם אשה נביאה חולדה אשר לדבריה ייחלו בני ישראל כאל מוצא פי הנביאה דבורה שופטת ישראל בימים מקדם. זקן נביאי הדור האחרון ההוא היה צפניה. הנביא הזה היה בן משפחה יקרה בירושלים והכתוב מיחסו עד אבי אבי אביו, ארבעה דורות אשר מזה נראה שאבותיו היו אנשים ידועים בקרב עמו (צפניה א׳ א׳). מבלי פחד הוציא צפניה את כל רוחו על בני דור התהפוכות וייסר בשבט פיו את „השרים ובני המלך וכל הלובשים מלבוש נכרי", המה אלה אשר השפיקו בילדי נכרים וכל מאוים וחפצם היה ללכת בדרכי הגוים עובדי האלילים. כהנביאים עמוס ויואל ינבא גם צפניה על „יום ה׳ הגדול, יום עברה, צרה ומצוקה, שאה ומשאה, חשך ענן וערפל"; „כי כלה אך נבהלה יעשה ה׳ את

כל יושבי הארץ". גם על יתר הגוים שכני ישראל ויהודה ישא צפניה משאו ויחזה להם חזות קשה, בגלל „חרפם את ישראל והגדילם על עם ה' צבאות"; אך על יותר מכלם ינבא לרעה על אשור פטיש כל הארץ, ונינוה עיר היונה והעליזה האמרת בלבבה אני ואפסי עוד כי חרב תחרב ושממת עולם תהיה.

ובאמת החלה ממלכת אשור לרדת מטה מטה בימים ההם עד כי נראה אשר לא יארכו הימים ומלכות זדון זאת כליל תעבור מן הארץ. גם העמים אשר עוד לא פרקו על אשור מעליהם, פשעו אחד אחד בהממלכה הזאת בימי המלך אסר־חדן אשר מלך לפני המלך האחרון באשור „סרדנפל". מלך מדי השני פְרַאֹרְטֵס (Phraor es) הִדְבִּיר תחתיו עמים רבים ואחרי הכניעו גם את ממלכת פרס ויספחה למדי היה למלך פרס ומדי ויעל על נינוה למלחמה. אך ממלכת אשור עוד היתה כבירת כח גם אחרי אשר מרדו בה כל העמים אשר היו נתונים תחת ידה ויכה אסר־חדן את אויביו אחור וגם פראֹרטס ירד אז במלחמה ונספה בחרב בני אשור. אך בן מלך פרס ומדי הראשון „קְיַאקְסַרִיס" (Kyaxares) היה רב פעלים וגבור מלחמה עוד יותר מאביו וכאמיץ לב בגבורים חפץ לנקום נקמת אביו המת מחרב בני אשור ויאסף חיל עצום וכבד ויערוך את החיל לגדודי צבא על פי כלי הנשק השונים אשר בידם וישתער בחמה שפוכה על אשור ויך את כל אויביו אחור עדי נגש אל עיר הבירה נינוה. (704 לפני חב"ש). אך בעוד קיאק-סרים צר על נינוה והשמועה באה אליו, כי גוי מר ונמהר, גוי פרא ואכזרי הגיח מירכתי צפון מערבות הוואָלגא והדאָן, עבר הררי קַוּ־קַז ודרך ערבת הים-מקוה־מים ים הכספי, ילך הלוך וקרב אל פרס ומדי. הגוי הזה המה בני שבטי „הסקיתים" או „הַסַּקִים" (Scythen) עם המון שבטים אחרים אשר היו בצבאותיהם. השבטים הפראים אשר נתנו חתיתם בכל ארצות החיים, השתערו בארצות פרס ומדי על סוסיהם הקלים ויבאו על העמים היושבים לבטח על אדמתם לשדד רבצם, לשלול שלל ולבז בז ובאפם כי עז לא חסה עינם על עולל ויונק ואיש שיבה. אז עלה קיאק-סרים מעל חומות נינוה וימהר לשוב לארצו להציל אותה מכף הפראים האלה אשר רמסו וחמסו ואין מציל; אך גם הוא עם חילו לא עצר כח לעמוד בפני הפראים האלה וַיִּכָּנַע לפניהם ויכפר פניהם במנחה. מפרס ומדי עלו בני העם הפרא הזה על אשור להחרידה ולתפשה, ותתרפס גם ממלכת אשור לפניהם ותָשֶׁב להם מנחה, ויכו הסקיתים הלוך ונסוע הנגבה ומגמת פניהם מצרימה, הארץ רבת האוצרות לקחת שם רב שלל וירדו באניות צור וצידון לבא על מצרים דרך ים ויעלו אל חופי ארץ פלשתים ויכבשו אותה ודרך ארץ פלשתים אחזו דרכם אל מצרים. בבא השמועה למצרים, כי צבאות העם הנורא הזה עם הסקיתים הולכים וקרבים אליהם ויחרד פְּזַמְטִיך מלך מצרים מפני תנופת ידם ויצא לכפר את פניהם במנחה ובכסף ענושים והון עתק חשך אותם מבוא בגבולות ארצו, אז תקע שבט אחד משבטי הסקיתים את יתדו בארץ פלשתים ויחריבו שמה את מקדש אלילת הזמה מיליטה (Mylitta) אשר להאשורים. גדודי שבט הסקיתים אשר שכנו בארץ פלשתים פשטו גם בערי יהודה לשלול שלל וישלחו באש ערי מושב וכפרים ויתנו

את כל הארץ מסביב לבז ולמשסה, אך עד שערי ירושלים לא הגיעו. כנראה יצא המלך יאשיהו לקראתם ויכפר פניהם במנחה וכסף ענושים עד כי נאותו להשיב ידם מבלע את עיר הבירה.

השמועות על דבר „הגוי המר והנמהר אשר כשואה בא וכענן עלה לכסות הארץ", העם האיום והנורא" אשר כלו לחמס יבא ובכל אשר יעבור ישאיר עקבותיו בערים שרופות אש, והמון חללים בראש כל חוצות, השמועות האלה מלאו לב בני האדם אימה וחלחלה ותהי רק זועה הבין שמועה, מדברי האכזריות ואנקת חללים. אז ראו כל בני הדור ההוא עין בעין את דבר ה' ביד עבדיו הנביאים, ראו ונוכחו, כי אלהי העמים אלילים אלמים, אשר לא יועילו ולא יצילו, כי ההצל הצילו אלילי אשור ובבל צור ופלשת את העמים האלה מכף השבטים העזים והפראים, והעם אשר בירושלים ראה את היד הגדולה אשר עשה ה' בכל ממלכות הגוים להֻמם ולאבדם וייראו העם את יְיָ ויאמינו בה' ובעבדיו הנביאים. ביותר הרעישו המעשים האלה את לב המלך הצעיר י א ש י ה ו, כי היה המלך הרך הזה בעל רגשות עדינות בעל לב נוח להתפעל, איש צדיק תמים ודורש צדק על פי תכונתו והלך רוחו גם טרם השביתו עבודת האלילים מן הארץ, אשר היתה אז בארץ כמצות אנשים מלֻמדה משנות דור ודור. ה מ א ו ר ע ו ת הנוראות אשר נעשו אז בכל ארצות הגוים עוררו את המלך וטובי העם ביהודה לשום עיניהם על דרכיהם, ויראו ויתבוננו, ויכירו וידעו כי ילכו בדרכי חשך ולא אור. אמנם גם אחרי אשר באה בלב המלך הדעת את אלהי-אמת עוד לא מצא און בנפשו לבער אחרי הגלולים בירושלים וערי יהודה, כי עבודת הגלולים שָׁרְשָׁה אז בקרב הארץ ותמשול ממשל רב ברוח בני העם יותר מחמשים שנה מימי מלוכת אבי אביו. גם ירא י א ש י ה ו להעלות עליו חמת „ש ר י י ה ו ד ה ו ק צ י נ י י ר ו ש ל י ם, אשר עוד תפשו המשרה בידיהם וכמקדם היו נצמדים לבעל ודבקים באלהי נכר הארץ. יאשיהו היה עוד נער ירא ורך לבב ומפעל אדיר וכביר כזה להעביר גלולים מן הארץ היה דורש רצון כביר וחפץ אדיר וחזק. על יאשיהו היה אז לפלס נתיבה לרוח חפצו בכח ועז משפט מלך נגד השרים הסוררים העוצרים בעם. בני מפלגת ה נ ב י א י ם ו ה ע נ ו י ם התאמצו להאציל מרוחם על המלך ולחזק את לבו אל המפעל הזה, אמנם דברי יראי ה' וחושבי שמו אף כי מצאו להם מסלות בלב המלך עוד לא השיגו את כל חפצם, רק כי התעורר לחזק את חומות בית ה' הנוטות לנפול מרוב ימים ולחזק בו כל בדק. כי מעת אשר זנח יהודה אלהי אבותיו ויזנה אחרי גלולי הגוים שמם גם מקדש ה' וימעטו מאד באי שעריו, כי מלבד המקדש רבו הבמות בארץ וכמספר ערי יהודה היו אלהיהם ותמלא הארץ במות ומזבחות. אז רבה העזובה בהיכל ה', חומות הבית אולמיו ואילמיו מלאו בקיעים ופרצים וצפוייהם ופטורי ציצים וכל עדים ותפארתם נקרעו מעל הקירות והוד הבית נהפך למשחית. כי לא נמצא אז איש אשר ישים לבו על המקדש. רבים מהכהנים בני אהרן שומרי משמרת הקדש התמכרו לעבודת האלילים בעד בצע כסף, והכהנים מבני צדוק „א ש ר ל א ת ע ו ב ת ע ו ת י ש ר א ל מ א ח ר י ה'" גֹּרשו מהסתפח בנחלת ה'. על העזובה הזאת במקדש ה' שם יאשיהו את עיניו לראשונה; ויקרא את הכהנים והלוים שומרי משמרת

הקדש, ויצו עליהם לאסוף כסף לחזק בדק בית ה׳ (בש׳ 697 לפני חב״ש). בראש הכהנים האלה הפקיד המלך את חלקיהו בן משלם הכהן הגדול מבית צדוק. בעת ההיא והעם כבר שכח את מקדש ה׳ ויסירהו מלבו ותהי אך מעטה התקוה לאסוף כסף המובא בארון העומד בבית ה׳ מכל איש אשר ידבנו לבו להביא נדבתו אל בית ה׳, כאשר היה לפנים בימי יהוידע הכהן הגדול. על כן נטל יאשיהו על הלוים לעבור בערי יהודה, לדפוק על דלתות נדיבים לאסוף ולכנוס ולקרוא נדבות לחדש פני היכל ה׳ אשר בירושלים ולחזק את בדקיו.

אמנם בכל אשר הרבה המלך לחדש פני המקדש ולהשיבו לכבודו הראשון, עוד לא מצא את לבו לעשות חדשה בארץ, לבער אחרי עבודת הגלולים, לולא באו ונהיו אז שני דברים אשר פעלו פעֻלה עזה ונמרצה על יאשיהו ויהפכו את לבו לאהבה את ה׳ אלהי אבותיו ויאמצהו כח למפעלו הכביר והאדיר, לטהר את הארץ מחלאת אלילי הגוים. משתי רוחות בא רוח טהור בלב המלך יאשיהו, עד כי התחזק לבצע את מחשבותיו הטובות: נביא ה׳, אשר מאביב נעוריו הֻקדַש להיות „נביא לגוים״, ומנעוריו הרים קולו בכח בדבר הנבואה, אשר פעל וירד חדרי לב וכליות וספר אשר בו הגה המלך, ואשר למודיו הרמים והנשגבים פקחו עיניו וירא ויתבונן על כל סביביו ותנח עליו רוח קנאת האמת לשם ה׳ ותורתו הטהורה והנשגבה. הנביא הרך בשנים וכביר כח לב היה–ירמיהו בן חלקיהו הכהן, והספר–ספר הברית או „משנה התורה אשר צוה ה׳ את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב״.

ירמיהו בן חלקיהו הכהן (נולד בש׳ 710–715 מת 640–650 לפני חב״ש) היה מילידי העיר הקטנה „ענתות״ הרחוקה במהלך שעה וחצי מירושלים בנחלת בנימין. משפחתו לא היתה ממשפחות העשירים ובני מרום עם הארץ, אך גם לא עניה ודודו שלום ובנו חנַנאל היו בעלי אחֻזה בסביבות ענתות (ירמיה ל״ב ז׳). נפש ירמיהו היתה רַכָּה וְזַכָּה, טהורה ומלאה רגשות נעלות ונשגבות, כמים טהורים מְפַכִּים ממעין נובע רגשיה. בהגות רוחו היה נוטה לעצבות ובהיותו עוד נער כבר התמרמר על מעשי בני דורו, המשחיתים את דרכם על הארץ. שקר ותהפוכות, דברי תוך ומרמה היו תועבת נפשו. מי האציל מרוחו על הנביא ירמיה בימי נעוריו בימים הראשונים לפני היותו לנביא בישראל? מי נטע בקרבו הרגשות העדינות והנעלות מתת–אלהים רק ליחידי הדור? על השאלה הזאת לא נמצא תשובה נכונה, כי אחיו ובני משפחתו היו כהנים פשוטים ככל אחיהם בני אהרן, ולא התרוממו במעלות רוחם על כל אחיהם. הכהנים אנשי ענתות שנאו אותו תכלית שנאה ויקראו אחריו מלא מן היום אשר החל לבשר צדק בקהל רב, עד כי לא יִתָּכֵן אשר הם אצלו מרוחם על הנביא הנעלה הזה. כפי הנראה שגה בספרי הנביאים אשר היו לפניו, דבריהם באו בקרב לבו ורוחם נחה עליו, וכה הגה בספרי הנביאים, עד כי בנוח עליו רוח הנבואה בהלך נפשו ישא דבריהם בפיו ומלתם תמיד על לשונו. ההגיון בספרי הנביאים שהיו לפניו הביא אורה בכל בתי נפשו ורוחו התחזקה באמונת אלהי אבותיו ויהגה

ויתבונן על תבל ומלואה, על דרכי ההשגחה ועל מפלאות תמים דעים אשר עשה לעם סגלתו, ומדי הוסיפו להגות ולהתבונן, כן הוסיף לבו להתחמץ על מראה עיניו ועלילות בני דורו – דור תהפוכות וישנא תכלית שנאה, הוות ומרמה, רשע כסל הבלי דאלילים והוללות בני עמו השרים הסוררים, ותמלא נפשו רגש יה וקנאה־טהורה לה׳ ותורתו.

בהתהלך ירמיהו תפוש ברוב מחשבותיו ויחפש רוחו ולבו הורה יהוגה דעות על מפלאות תמים דעים היה בדד וגלמוד בעיר מושבו הקטנה בענתות. פתאום אחזה אותו רוח הנבואה ותנשאהו אל חביון עזה, אזניו שמעו קול אלהים דובר בו לאמר: בְּטֶרֶם אֶצָּרְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ. ביראת הכבוד וענות חן ענה הנביא ויאמר: אֲהָהּ אֲדֹנָי יְיָ הִנֵּה לֹא יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי נַעַר אָנֹכִי. והנה קול אלהים קורא אליו שנית לאמר: אַל תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ תְּדַבֵּר: הנביא הרגיש נגיעת יד על פיו ויקשב וישמע את דבר ה׳ אליו לאמר: הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיךָ: רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ הַיּוֹם הַזֶּה עַל הַגּוֹיִם וְעַל הַמַּמְלָכוֹת לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ. בתחלת דבר ה׳ עמו על הרעות המתרגשות לבוא ראה במחזה אותות ויבן במראה וימצא פתרונים לדבר ה׳ הקרוב לבא וישקף ויתבונן „וייטב ראות", כי „מצפון תפתח הרעה על ישבי יהודה וירושלים" ובכלות החזון היה דבר ה׳ אליו לחזק את לבו לקראת תעודתו הנשגבה לאמר: וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם: וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ: וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם יְיָ לְהַצִּילֶךָ.

הנה כן נקדש ירמיהו להיות „נביא לגוים", את חזיונו זה ספר הנביא הרך למיודעיו בענתות או בירושלים. בטוּב המליצה ויפי הדבור אין ערוך לנבואת ירמיהו אל חזיונו בן־אמוץ המלאים חן ונעם ומפיקים דעת וחכמת חרשים, אך בעד המגרעות אשר בנבואת ירמיה ביפי המליצה ותעופת הרעיון וההגיון נמצא די־שלומים במיטב הגיון ושפה ברורה, שפה הנשמעת ומובנת לכל בני העם. העתים מימות ישעיה נשתנו תכלית שנוי וחפצי הזמן אשר בו נבא ירמיהו דרשו לדבר דבר בשפת העם ונאמו. הפרעות במוסר והשחתת דרך בני יהודה על ארצם הכו שרש עמוק עמוק בחיי כל פנות העם, מחלת העם האנושה הגיעה למרום קצה ושברו הנורא רבץ לפתח בית יהודה ועל כן דרוש דרש לרפא את העם תכלית רפואה חיש מהר מבלי התמהמה. דברי ירמיה אינם ערוכים אל המלך והשרים לבדם כדברי יתר הנביאים אשר נשאו משאם לפני בני מרום עם הארץ, כי אם אל העם היושב בירושלים ויהודה, המה ההמון הרב אשר משל ומליצה כמו זר נחשבו להם, ולמען אשר יפעלו דבריו פעלתם הנרצה היה דרוש לדבר אליהם בשפה ברורה, שפת העם. בסגנון המרוצה לעם ערוכים רוב דברי ירמיה, ואך לפעמים נראה בדבריו שושני המשל ופרחי חמד הדבור המליצי, עוד בדבר אחד תִּצְטַיֵּן נבואת ירמיה

מנבואת הנביאים הקודמים לפניו. הם נבאו לימים רחוקים ודבריהם מְעֻלָּפִים במעטה המשל והחידה, נושא חזיונותיהם הוא – יום ה' הגדול והנורא, אשר בו ישיב גמול על גאים וישלם לאויביו אל פניו ואחרי היום ההוא יבקע שנית כשחר אור האֻמָּה הישראלית, כי תשוב לכבודה הראשון, כאשר יחדש ימיה כימי נעוריה; או–אז יבא תור האֹשֶׁר וההצלחה לעם ישראל ותקופה חדשה בדברי ימיו. על החזות הקשה אשר חזו הנביאים הראשונים – מלבד נבואות ישעיה – כעל הנחמות והתשועות אשר יבשרו, פרוש ענן המליצה למסך ורֹבי דבריהם נאמרים במשל וחידה על כן היו דבריהם למשל בפי „אנשי לצון אשר בירושלים" לאמר: יארכו הימים ואבד כל חזון", „כי לימים רבים ולעתים רחקות הוא נבא". על מהתלות אנשי לצון כאלה התעורר ירמיה וינבא נבואתו על המעשים המתרגשים לבא. ירמיה נשא משא „לא לקץ הימים", כי אם ידבר את „הדבר אשר ישקוד ה' עליו לעשותו" חיש מהר, כי יפקוד עון יושבי יהודה וירושלים על כל הרעה „אשר עזבו את ה' ויקטרו לבעלים וימירו כבודו בלא יועיל". הנביא ידבר משפטים את העם אשר ביהודה וירושלים ויודיעם את הרעה אשר תמצא אותם בימיהם ולעיניהם. והנביא הנפלא הזה חונַן מאת ה' במחזה הנבואה להיות צופה ומביט באספקלריא מאירה, לדעת מראשית אחרית כל המעשים שכם אחד על כל הנביאים אשר היו לפניו; כי הודיע את העתידות אשר תבאנה אחרי שנה ושנתים וכאשר רבתה הרעה ורגע אף ה' וגזרתו האיומה לתת את ציון לחרבה, ירושלים לשממה ויהודה גלה יגלה מעל אדמתו, לפני הרגע הנורא והאיום ההוא הודיע ירמיה האותיות אשר תבאנה מחדש לחדש ואחרי כן מיום ליום ודבר אחד מדבריו לא נפל ארצה, כי קמו ויהיו ככל החזיון אשר צפה וראה במראה הנבואה. ירמיה ראה את העתיד פרוש לפניו כשמלה, נבואתו לא באה אליו בחלום חזיון ליל, כי אם בדעה צלולה ורוח נכון כנכון היום; על כן לא בחידות ידבר, כי שפתיו ברור מללו ובשמות יקרא לכל הדברים העתידים לבא והמעשים אשר יֵעָשׂו.

על נשמת הנביא הזכה זרח אור הנבואה לראשונה בשנת השלש עשרה למלכות יאשיהו (696 לפני חב"ש). כשנה אחת אחרי התנער המלך הזה מתרדמתו ויתעורר ויתאזר עז כגבור אדיר ונאור למלא תעודתו הגדולה והכבדה: להשיב לב העם כלו אל אלהיו, אחרי אשר זנח אותו ויסירהו מלבו כימי דורות שנים, להאיר עיני העם ההולכים בחשך, הנתעים אחרי כל הוללות ואולת וזונים אחרי הבעל והאשרה ויתר האלילים, למען מלא תאותם ההוללה. כמעט היה דבר ה' אל ירמיהו, כי יתחזק בשמו, כי נתן ה' אותו „לעמוד ברזל וחומות נחשת על כל הארץ" וילבש הנביא הרך בשנים ורך הלבב – עז וגבורה כמרו. דבר ה' מלא את כל בתי נפשו, עד לבלי הכיל בקרבו ופרזות יצאו דבריו בקהל עם, כאשר יְתָאֵר את רוח הנבואה אשר בקרבו ויאמר: וְאָמַרְתִּי לֹא אֶזְכְּרֶנּוּ וְלֹא אֲדַבֵּר עוֹד בִּשְׁמוֹ וְהָיָה בְלִבִּי כְּאֵשׁ בֹּעֶרֶת עָצֻר בְּעַצְמֹתָי וְנִלְאֵיתִי כַּלְכֵל לֹא אוכל. את הדברים אשר דבר ירמיהו בשם ה' היו „כאש אוכלה וכפטיש יפוצץ סלע. תוכחתו הראשונה אשר יוכיח את העם אשר בירושלים ויהודה על עזבם את ה'

אלהי אבותיהם, הֶצְמְדָם לאלהי הנכר והשחיתם דרכם על הארץ, נאמרה בדברים מלאים כח וגבורה ומפיקים עז הדבור הנבואי בכל תקף תפארתו באמרו: מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ: וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְיָ הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם: וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה: הכהנים לא אמרו „איה ה׳" ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו... הַהֵימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל... ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר:.. וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה: כִּי אִם תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יְיָ:... מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ:... וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה.

ולא רק על עון עבודת גלולים הוכיח ירמיה את עם יהודה בשבט פיו כי אם גם על עונות חרב ושפיכות דם נקים – דם הנביאים והענוים אשר מסרו נפשם על קדושת השם בימי מנשה — כאשר יאמר לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי אֶת־בְּנֵיכֶם מוּסָר לֹא לָקָחוּ אָכְלָה חַרְבְּכֶם נְבִיאֵיכֶם כְּאַרְיֵה מַשְׁחִית... גַּם בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַּם נַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים נְקִיִּם ... דברי תוכחה כאלה, היוצאים מפי נביא רך לימים, מעֹמק לֵב עלם נקי וצדיק, לא ישובו ריקם, כי אם יכנסו ללב שומעיהם, לתת להם רוח חדשה, לפעל עליהם פעֻלה כבירה ומתמדת, פעלה עזה ונמרצה. בני משפחות אחדות ממשפחות קציני ירושלים הקשיבו וישמעו לדברי הנביא וישנו את דרכם לטובה וישובו אל אלהי אבותיהם. מן משפחות אלופי יהודה אשר נהפך לבם לאהבה את ה׳ ולהקשיב אל דברי נביאיו הכי נכבדה היתה משפחת שפן הסופר. הוא ובנו אחיקם ובן בנו גדליה הגינו בעד הנביא, כאשר נרדף על צוארו מחמת הכהנים ונביאי השקר ודבר ה׳ ביד נביאו היה יקר להם כל הימים. עד כה ועד כה והמלך יאשיהו הוסיף אמץ ללכת על הדרך הטוב אשר התיצב עליו זה כשנה, הוסיף להקים את חומות ההיכל אשר נטו לנפול ויחזק כל בדק בבית ה׳, ויפקד על שלשת השרים מרואי פניו ושפן הסופֵר בתוכם (בש׳ **691** לפני חב"ש) לעלות אל חלקיהו הכהן הגדול ולצוות עליו, כי „יַתֵּם את הכסף המובא בית ה׳ לתת על יד עשי המלאכה החרשים, הבונים והגֹדרים ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את־הבית". ויהי כאשר נתן הכהן הגדול את הכסף אשר אספו שומרי הסף מאת העם אל השרים מסר לידי שפן הסופר גם מגלת ספר בדברים האלה: „סֵפֶר הַתּוֹרָה מָצָאתִי בְּבֵית יְיָ". ויהי כקרוא שפן את דברי הספר וישתומם ויתפלא מאד על כל הכתוב בו וידבר אל המלך על דבר הספר הנפלא ההוא ויקראהו לפניו. הספר הנפלא הזה הפליא בפעֻלתו את המלך ושריו.

המגלה או ספר התורה אשר שלח חלקיהו הכהן הגדול אל המלך יאשיהו בידי שפן הסופר הם הדברים אשר דבר משה אדון הנביאים אל כל ישראל לפני

מותו *). התוכחה והמוסר אשר השמיע הרועה הנאמן באזני עם מרעיתו, לפני לכתו מהם בדרך כל הארץ. ראשית דברי הספר היא השקפה על דברי ימים עברו ובסופו גם כן רשומים בכתב אמת דברי ימי ישראל בהימים האחרונים לחיי משה איש האלהים והימים הראשונים אחרי מותו הוא הספר החמישי לתורת משה הנודע בשם משנה התורה.

ספר חֻקים ומשפטים בדברים מלאים אהבה ומפיקים חן וחסד, ספר חקים ומשפטים, אשר רוח החמלה והחנינה שפוך על פני כלו הוא חזון יקר מאד אשר לא נראה בכל העתים ובכל הגוים. — הדברים אשר בכל ספרי החקים לכל העמים נאמרים באימה ויראת־ענש לאמר: „כזה תעשה או תחדל ובעברך על אחת מן המצות או האזהרות הכתובות בספר וְתֵעָנֵש מרה". אך ספר משנה התורה אשר מצא חלקיהו בבית ה׳ לא כן ידבר, בספר הזה יוכיח המחוקק האלהי, יעיד ויבקש מקוראי דבריו לעשות או לחדול, וגם את המשפטים אשר יעשה ה׳ לעוברים על דבריו וממרים את פיו המה עונשים הכרוכים בעקב החטאים ומְסֻבבים מהם, המחוקק האלהי החפץ חיי בני עם סגלתו ישחרם באהבה ורצון למלא אחרי דבר ה׳ לטוב להם כל הימים לאמר: רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע: ... הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ. כל דברי התוכחה והמוסר הנמצאים במשנה התורה

*) ההשקפה העיונית מהרב המחבר על דבר תכונת ספר דברים, או כאשר יכנוהו חז״ל בשני התלמודים בשם „ספר הברית", היא יקרה ונכבדה גם כשהיא לעצמה מבלי קשר ויחס עם דברי ימי התקופה שאנו עוסקים בה עתה. אמנם גם להחלטה כי „ספר התורה ביד משה" אשר מצא חלקיהו הכהן וימסרה לשפן הסופר להראותה אל המלך יאשיהו היה ספר משנה התורה, גם לה ישנם סמוכים בדברי קדמונינו נוחי נפש: בירושלמי שקלים פ״ו אמרו חז״ל (ודבריהם נשנו מאת כל מפרשי המקרא הקדמונים) „ויהי כשמוע המלך את דברי התורה ויקרע את בגדיו: מה שמע? ראה המקרא שכתוב: יולך ה אותך ואת מלכך" וכו׳ ולפי שספר עזרא לתחלתו הוא נגלל על כן פגע בספר דברים לראשונה וישתומם על כל הכתוב שם. שני המפרשים הפשטנים הגדולים: הרד״ק והרלב״ג מפרשים המקרא בסגנון אחר ושפה אחת ודברים אחדים לשניהם בישוב הפליאה הגדולה הזאת באמרם: „יתכן שראה התוכחות עם כל הענינים הנמשכים אליהם במשנה תורה כי שם נרמז ענין גלות שמרון עם גלות יהודה ומלך יהודה" עיין שם. אמנם עוד יותר מהם העמיק הרחיב ליישב המקראות על הדרך הזת הפירוש על דברי הימים המיוחס לרש״י (אף שאיננו מרש״י, כי אם מאחד משלומי אמוני ישראל מחכמי התוספות מתלמידיו או מתלמידי תלמידיו של רש״י בנגב אשכנז במגנצא או ווירמיזא וחי בשנת תת״ק לערך, כאשר יוכיח בראיות מכריחות החכם צונץ בספרו תולדות רש״י). המבאר הקדמון הזה יאמר בדברי הימים ב׳ ל״ד י״ד) מפורש בדברים האלה: „את ספר תורת ה׳ ביד משה משנה תורה" ובפסוק ל׳ ישוב ויבאר בהרחבת דברים לאמר: ספר הברית הרי כל החרדה שחרד יאשיהו על שנמצא כתוב „יולך ה׳ אותך" וראה שקראה התורה אותה ברית" וכו׳ „וראה שכתוב ושמרתם את דברי וגו׳, אתם נצבים" וגו׳ עיי״ש כל הדבור עד סוף הפרשה, אמנם להנחה המחבר, כי למשנה התורה לא היו מהלכים בין העם עד העת ההיא ועל כן השתוממו הכהן והמלך וכל השרים על הספר נמצאה סתירת במלכים ב׳ י״ד ו׳ ובדה״י ב׳ כ״ה ג׳ ששם כתוב לאמר: „ואת בני המכים לא המית המלך אמציהו ככתוב בספר תורת משה (בדברי הימים: ככתוב בתורת בספר משה") אשר צוה ה׳ לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות וגו׳ אשר מזה נראה מפורש שגם בדברי המלוכה ועניני המדינה היו דברי משנה התורה לקו ומשקלת למלך אמציהו. והנה בהיות החקירה בפנה הזאת רחבה ועמוקה לא מצאתי לנכון להרבות בדברים במקום הזה, רק העירותי בקצרה לרגלי מלאכתי מלאכת מתרגם ספר תולדות עם ישראל למקרא והגיון לב ולא לחקירה ופלפול. והרוצה לעמוד על עיקר הענין יעיין בציון 6 לספרו הגדול של המחבר חלק ב׳ ספר א׳ ובספרי יתר החכמים בנושא הזה. המתרגם.

הכה כדברי האב המיסר את בנו, בהראותו אותו לדעת מה רמה ומה נשגבה התעודה והמטרה הנעלה אשר אליה ישא את נפשו ויעיד בו לבל יחטא ואשם ויאבד בידיו את כל הטוב הצפון לו באחרית הימים ויהיה לשמצה בקמיו. זה הוא הרוח המלא אהבה ורצון המנשב מבין דברי הספר הנשגב והנעלה ספר משנה התורה אשר שם משה לפני בני ישראל לפני מותו.

בספר משנה התורה יְסַפֵּר לדור גם מעשים מתולדות ימים עברו, אך זכרונות המעשים ההם לא יבאו על פי סדר הזמנים משנות דור אחר דור. כל דבר מדברי ימי ישראל במשנה התורה בא לתת תקף ותעצומה לעדות ותוכחה, למוסר ולקח אשר הטיף המחוקק האלהי והרועה הנאמן לעם מרעיתו לפני הלקחו מעל ראשו. זכרונות דברי הימים אשר במשנה התורה, המה עדות לישראל להבין בחזון עתים עברו להבין ולהשכיל מהם את כל אשר ימצא אותם באחרית הימים. — ארבעה המה הרעיונות, ראשי היסודות אשר עליהם הָטְבַּע ספר החקים והמשפטים ספר משנה התורה: רוממות יְיָ אלהי ישראל וגאון עזו ותפארתו, התעודה הנשגבה אשר חֵלֶק ה׳ להעם אשר בחר בו, לתתו לאור־גוים כי קטן העם הזה ודל חלקו במוסר ודעת אלהים לעמת התעודה הנשגבה אשר שמה עליו ההשגחה העליונה ותוצאות הרבות והרעות אשר תְּוַלֵּדְנָה לרגלי הַהֶפֶךְ הזה, רוממות התעודה ושפלות רוח ונושאיה, כאשר ישראל לא ידע והעם הנבחר לא יתבונן על מעשה ה׳ הגדול. — אלהי ישראל הוא „אלהי האלהים ואדוני האדונים״. אחרי אשר יעביר על פני העם את כל כבוד ההופעה האלהית מסיני בקדש, צאת בני ישראל ממצרים בבא „אלהים לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים״ יאמר: אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְבַדּוֹ *) וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד **). אחדות הבורא, רוממותו, האהבה ליוצר האדם, הדבקות בה׳ ולכת בדרכיו הם המה הצירים אשר עלהם יְסֻבּוּ רִבֵּי תורת המוסר הנמצאה במשנה התורה: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד! והאל האחד בחר גם בעם ישראל להיות גוי אחד בארץ, נושא דגל תורת חיים וחסד הוא הוציא את עם סגלתו מכור הברזל וינטלם וינשאם באהבתו ובחמלתו כל ימי עולם.

כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף
יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ:
יְיָ בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר:

התכלית הנשגבה, אשר להשגחה העליונה בבחרה את ישראל לעם חפצה בה, היתה כי יהיה העם הזה עַם סְגֻלָּה עַם קָדוֹשׁ לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ: אֶת יְיָ הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ: וַיְיָ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם

*) דברים ד׳ ל״ה. **) שם ד׳ ל״ט

לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָךְ *) פעמים רבות נאמרו ונשנו במשנה התורה הדברים, כי לא הגיע ישראל אל גבול השלמות הדרושה לעם-המעלה, אשר בו בחרה ההשגחה העליונה, כי יהיה לאור גוים ולברית-עם, כי כל עמי הארץ יביטו ידאו בו את שם ה׳ הנקרא עליו. פעמים רבות יֵאָמֵר וְיִשָּׁנֶה לאמר: מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם יְיָ מִיּוֹם דַּעְתִּי אֶתְכֶם. אחרי ארבעים שנה אשר ראה העם את מעשה ה׳ כי נורא הוא, היה דבר הרועה הנאמן אל עם מרעיתו לפני הִלָּקחו ממנו לאמר: וְלֹא נָתַן יְיָ לָכֶם לֵב לָדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה למען תת בינה לבני „דור עקש ופתלתל" בני עם „נבל ולא חכם", „הזכירם ימי עולם ויבינם שנות דור ודור", כל המוצאות את ישראל מיום היותו לגוי והאחרית והתקוה אשר נצפנו לו לקץ הימין, את כל הטובות והרעות אשר תבואנה עליו עקב מפעליו הטובים או הרעים: כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאֶלֶף דּוֹר: וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ:

לעיני כל איש אשר רוח בו לראות במראה הימים ולהבין בחזון העתים יֵרָאֶה וְיֵרָאֶה מחזה אדיר ונשגב, מחזה כביר ונפלא. הקורא בספר משנה התורה כספר יגלו לפניו כל דברי ימי עם-עולם מאז ועד הנה דבר לא נעדר: מן העת אשר שָׁמֵן ישרון ויבעט, וישכח אל מחוללו וצור ילדו, עד כי ראה ה׳ וינאץ וישליכהו אל ארץ אחרת כיום הזה, ובעזבם את ברית אלהיהם, הפיץ גם הוא אותם בעמים וישארו מתי מספר בגוים אשר ינהג ה׳ אותם שמה, וגם בגוים ההם לא ירגיעו, ובהיותם בארץ אויב ובצר להם או אז ישובו אל ה׳ ובקשוהו אשר יִמָּצֵא להם בעת צרתם וישוב לשוש עליהם כאשר שש על אבותיהם. חזון העתים נשגב ונעלה כזה הנושא דעו למרחוק מימי עולם עד העולם, מנשא ומרומם את הנפש כמראה סיני בקדש בְּהִגָּלוֹת אלהים ללמד לעמו חקים ומשפטים. אשר על כן בקץ דברי התוכחה והעדות לישראל את כל אשר ימצא אותו בסורו מאחרי ה׳ נאמר: אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב.

עשרת הדברים אשר שמעו בתחתית הר סיני כל העם היוצא ממצרים, המה חקי חיים ותורה המוסר לכל בני האדם, עד כי יבינום ויביאום אל לבם גם עבדים אשר זה מעט הסירו הכבלים מעל ידיהם ורגליהם, אם רק לא השפילה העבדות את מעלת רוחם, עד כי יִמָּשְׁלוּ כבהמות וידמו לחית השדה, לא כן למודי ה׳: כאהבת השם הגדול והנכבד, הדבקות בו, לכת בדרכי ה׳, בינה בשנות דור ודור, לראות יד ה׳ הגדולה, בכל דברי ימי האמה הישראלית. בינה גדולה ויתרה כזאת

*) דברים כ״ו י״ז, י״ח

נשגבה מני עבדי עולם בימים הראשונים לצאתם לחרות והדעת הזאת והלמודים האלה נצפנו לבניהם אשר קמו אחריהם. להם דבר משה לפני מותו את דברי משנה התורה באר היטב, כִּי יְיָ אֶחָד: וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ: לִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת יְיָ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ: החסידות והתמימות היו בימי דורות עולמים לכל העמים הקדמונים בת היראה והפחד מפני האל הגבור והנורא השוכן בחביון עזו, האל היושב בהר מועד וממכון שבתו ישגיח על כל הנעשה בתבל ארצה, ירעם נפלאות, יגער בים וייבשהו וכל הארץ כלה יהפך בעברתו לתהו ובהו; לאל נורא עלילה כזה כרעו ברך, בנו מזבח והיכל, הקריבו מנחה ונסך להשיב חמתו מהשחית ובַלֵּע. האלהים הגביה לשבת במרום חביון עזו והאדם השפיל שבת ולא קרב האדם אל יוצרו ומחוללו גם בהלך רוחו והגיון לבו. בספר משנה התורה נגלתה לראשונה הדעה הנשגבה מאהבת היצור ליוצרו, כי אהבת יְיָ היא יסוד ושרש כל עבודה שבלב והמעין הטהור אשר ממנו יצאו מים חיים: – עשות צדקה וחסד, אהבת הבריות וישרת הלב וכל נעם המדות המתֻקנות שהיתרון נפש האדם העולה למעלה למשכיל. בכח האהבה הזאת תתרומם נפש האדם, רוחו במרום ימריא עד כי יעלה בהר ה׳ ויקום במקום כבודו. ספר משנה התורה יעשה את לב העברי להיכל הקדש, אשר בו אִוָּה ה׳ למושב לו, כי זה כל האדם לאהוב את ה׳ כאהבת בן את אביו; כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ. בספר הזה לא נקראו עוד בני ישראל עבדים, ככל האמור בספר השלישי אשר בספר התורה כי אם: בָּנִים אַתֶּם לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם *) וכבן יכבד אב כן יכבדו וייראו יראת הכבוד כל בני ישראל את יְיָ אלהיהם, וכל איש מהם יתאמץ: לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ... **)

כאשר רבו בספר משנה התורה הַחֻקִּים וְהָאַזְהָרוֹת, לבער אחרי עבודת האלילים, לשבר את מצבותיהם ולגדע את אשריהם, כן ירבה לבאר היטב כל דרכי עבודת אלהי אמת; ונפלא הדבר, כי לא באו בו חקים ומצות רבות בדבר הקרבנות; אמנם גם ספר משנה התורה ישא דברו על עולה וזבח, כעל חלק גדול ונכבד מאד בעבודת אלהים. אך מכל הדברים האלה נראה ברור חפץ המחוקק האלהי להציב קצב וחק להעבודה הזאת לבל תפרוץ גבולה הנכון, לבל תעלה במעלה על העבודה שבלב – תפלה והגות רוח האדם ושפך שיחו לפני יוצרו: תחת אשר עד היום הרבה העם להביא את עולתו ואת מנחתו בבמה אשר בנה איש איש על יד ביתו, הזהיר במשנה התורה לאמר, כי בבואם אל הארץ הנבחרת: לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו... כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה... כִּי תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר: ... וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ: ... כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת הַצְּבִי וְאֶת הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו ***). כל

*) דברים י״ד א׳. **) שם ל׳ כ׳. ***) שם י״ב ח׳, ה׳ כ׳ כ״א כ״ב.

מצוֹת משנה התורה מכוונות אל החפץ, להמעיט בהעבודה המעשית ע"י הקרבנות ולהרבות בעבודה שבלב ומצות הזכרון, על כן נאמרה ונשנה פעמים רבות האזהרה לבל יטע העם את מקום מקדשו על כל ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן, לבלי להרבות בבמות ומזבחות כגלים על תלמי שדה גם לשם ה׳, כי אם לְאַחֵד וּלְיַחֵד את עבודה ה׳ הלאֻמית בהמקום האחד אשר יבחר ה׳ לשכן שמו שם. כי הבמות והמזבחות אשר יבנה כל איש על יד ביתו שרש פֹּרה ראש, ראשית אבדון להאמונה הטהורה ופלגות בישראל, גם הקרבנות המובאים בית ה׳ הנה רק מעשר הבהמה או בכורות בקר וצאן וכל נדר ונדבה, אשר על זה פרט הכתוב לאמר: וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא... מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר... מלבד מניות הכהנים באה בספר משנה התורה המצוה שנאמרה ונשנית גם כן איזה פעמים על דבר מתנות הלוים, כי אין להם חלק ונחלה בקרב אחיהם ורק ה׳ הוא נחלתם, ובימי אורה ושמחה בימי החגים והמועדים יבא הלוי הגר והיתום והאלמנה וגם העבד והאמה אשר לא מבני ישראל המה ואכלו ושבעו ביחד עם „בנך ובתך" וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה: הנה כן נגלה דבר התורה הנפלאה לקרב כל הלבבות, לאחד לאגדה אחת כל בני האדם עשיר ורש יחדו, בברכם את הזבח בימי חג ומועד למרבה גם אהבת בני האדם לאדם מבלי לשום פדות בין איש לאיש.

משנה התורה התן לראשונה מקום לעבודה שבלב — תפלה ושפך שיח בעבודת אלהים בבא העם לֵראות פני ה׳ שלש פעמים בשנה: בהבא איש איש מאדמת אחזתו את ראשית בכוריו מנחה לה׳ יקרא לפני ה׳ „מקרא בכורים" ויזכיר את כֹּל פֹּעַל ה׳ לעמו, מיום היותו לגוי ויביע תודה להמנחיל מנוחה שלמה לעם ישראל בארץ אחזתו. בכלות איש ישראל לעשר מעשר תבואותיו בשנה השלישית, לתת אותו ללוי, לגר, ליתום ולאלמנה יאמר לפני יְיָ אלהיו. בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת, ויעשה ככל המצוה הכתובה על ספר התורה, אז תעל תפלתו אל ה׳ אלהיו לא בעדו ובעד ביתו. כי אם בעד עמו וחבל נחלתו לאמר: הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ את עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ. המועדים לשמחה המה: שלשת הרגלים, אשר בם יעלו כל העם אל „המקום אשר יבחר ה׳ לשכן שמו שם": חג המצות, חג השבעות וחג הסכות ובשמחת ם האלה יְשַׂמְּחוּ גם את אחיהם האביון, הגר היתום והאלמנה, וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם.

סדרי המשפטים ומשטריהם, הושבת השופטים בכל עיר ופלך באו במשנה התורה ברב ענין: שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק *). השופטים דנו דין צדק והשוטרים הוציאו את דבריהם לפעלת ידים. על השופטים היה לשפוט בצדק עמיתם, שלא להכיר פנים, שלא יקחו שחד, לרדף

*) דברים ט"ז י"ח.

צדק צדק: „כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא״ *). עדות העדים, המעידים סרה באיש לכל עון ולכל חטאת דרושה להיות נחקרת ונדרשת „היטב״ ורק על פי שנים או שלשה עדים יקום דבר ולא על פי איש אחד תעודת השופטים היא „לבער הרע מקרב הארץ״. עליהם לשום לב לבל יִשָּׁפֵךְ דם נקי בהארץ אשר נתן ה׳ לנחלה אל ישראל עמו ולארץ לא יְכֻפַּר לדם אשר שֻׁפַּךְ בה, כי אם בדם שופכו, אך להורגים נפש בשגגה ובבלי דעת, להם נכונו שֵׁשׁ ערי מקלט לנוס שמה ולְהִשָּׂגֵב בהן מחמת גואלי הדם: ספר משנה התורה יחרוץ משפט מות לא לבד על עון רצח, עבודת אלילים, גנבת נפש ומכירתה לעבד או לשפחה כי אם גם על עונות זמה אשה תחת אישה, או נערה מאורשה „אשר תעשה נבלה בישראל לזנות בית אביה״ ובן סורר ומורה, זולל וסובא אשר ימרה פי אבותיו „ויסרו אותו ולא ישמע אליהם״ קשה מאד הענש אשר תעניש התורה את עדי השקר אשר יענו סרה באיש לשום עליו חטא משפט מות, כי בהודע אשר שקר ענו בו וַיַּעֲשֶׂה להם כאשר זממו לעשות לאחיהם, לא תחום עין השופטים עליהם „ויבערו הרע מקרב ישראל״. תורת־חסד אשר במשנה התורה תראה כבוד־אדם גם בהנפש החוטאת: „כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ לא תלין נבלתו על העץ, כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי״... בהרשיע השופטים את איש וידונו אותו לבן־הכות, לא יכו אותו יותר מארבעים „מלקות״ „לא יוסיף״! „פן יוסיף ונקלה אחיך לעיניך״. במשנה התורה בא משפט המלוכה בישראל „באר היטב וברב ענין: העם ישים עליו מלך „אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ״ לאמר: על מוצא פי הנביא אשר יהיה בימים ההם. „מקרב אחיך תשים עליך מלך, לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך״. המלך לא ירבה לו סוסים „לבל ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס״, המלך „לא ירבה לו נשים לבל יסור לבבו מחשוב מחשבות בעניני הממלכה וחפצי העם וגם כסף וזהב לא ירבה לביתו. ספר משנה התורה יהיה לו לקו ומשקלת בכל דרכיו בעניני הממלכה ובשבתו על כסא ממלכתו „וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלוים, והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו; למען ילמד ליראה את יְיָ אלהיו, לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשותם לְבִלְתִּי רום לְבָבוֹ מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סור מִן הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל״. מלבד משפט המלוכה נמצא במשנה תורה גם משפט המלחמה וחקי-הקרב בין עם לעם: את שבעת העמים היושבים על אדמת הארץ אשר נתנה לאבות הָאֻמָּה הישראלית, יחרימו כלה: לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם... לעמת זה בקרוב ישראל למלחמה אל העיר אשר מעל לגבולות ארץ שבעת העמים וקראו אליה לשלום, ואם שלום תענה והיה העם הנמצא בה למס עובד, ואם לא תשלים ויצורו על העיר עד הבקיעם אותה אליהם. ובלכדם את העיר יכו כל איש יוצא צבא בקרבה ולנשים ולטף לא יעשה דבר. במצור העיר

*) דברים א׳ י״ז.

לא ישחיתו עצי פרי אשר בסביבה, גם אם דרוש לבנות מהם דיק וסוללות, לסגור אותה מסביב. האיש הנושא אשה חדשה, נקי הוא לביתו שנה אחת מצאת בצבא ולא יעבור עליו כל על מלכות „וְשִׂמַּח את אשתו אשר לקח". בצאת העם למלחמה על אויביהם יקראו השוטרים אל העם העומדים במערכת המלחמה לאמר: מי האיש אשר בנה בית חדש, נטע כרם, או אֵרש אשה ילך וישב לביתו, פן ימות במלחמה ואיש אחר יירש ביתו וכרמו ויקח את אשתו. גם להיראים ורכי הלבב קראו לשוב לבתיהם „לבל יִמַּסו לבב אחיהם כלבבם". בצאת מחנה ישראל למלחמה על אויביו יִשָּׁמֵר מכל דבר רע, „כי יְיָ אלהיו מתהלך בקרב מחנהו", והיה מחנה ישראל קדוש, „לבל יראה יְיָ אלהיו בו ערות דבר ושב מאחריו".

אמנם מכל המצות והחקים הרבים הבאים במשנה התורה הכי רבו מצות החמלה והחנינה, לחוס על דל ואביון ולחלץ עניים מֵעָנְיָם. כל החקים אשר במשנה התורה בדברים שבין אדם לאדם מְכֻוָּנִים אל חפץ אחד, לנטוע בלב בני ישראל רגשות החמלה והחנינה, האחוה והרחמים על כל קשי יום ועל כל עני ונדכה. בצאת לחפשי העברי או העבריה אחרי עבדו שש שנים, לא ישלחהו אדוניו ריקם, כי העניק יעניק לו מצאנו מגרנו ומיקבו אשר ברכו יְיָ אלהיו. גם בדבר העבד אשר לא מבני ישראל הוא נאמרו חקים ומשפטים צדיקים בספר משנה התורה לאמר: לֹא תַסְגִּיר עֶבֶד אֶל אֲדֹנָיו אֲשֶׁר יִנָּצֵל אֵלֶיךָ מֵעִם אֲדֹנָיו: עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ *). בצאת איש ישראל למלחמה וראה בשביה אשת יפת תאר וחשק בה, יִקָּחֶהָ לאשה אחרי הסירה את שמלת שִׁבְיָהּ מעליה ואחרי אשר תתנחם על אביה ואמה וארץ מולדתה, ואם לא יקח אותה לאשה ושלחה לנפשה ולא יתעמר בה, כאשר עשו כל העמים בימים ההם. על קיום כל המצות האמורות במשנה התורה יזהיר משה את העם באזהרה נמרצה ויעיד בם לאמר: וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה... וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם. וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל היא תורת חיים וכל דרכיה דרכי נעם מבלי להעמים על בני העם על כבד מנשוא „לא בשמים היא", „לא מעבר לים", כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ:

בספר משנה התורה נמצא לראשונה גם מצות תלמוד תורה ברבים והפצת הדעת בין כל פנות העם, בהיותו פנוי מעבודתו בשדה: מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת: בְּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: הַקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. על כל מלך בישראל, „בשבתו על כסא ממלכתו"

*) דברים כ״ג ט״ז י״ז.

החובה לכתוב לו את משנה התורה עַל סֵפֶר וְהָיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו...
בצדק הרעישו דברי ספר הברית את לב כל השומעים וישתוממו ויתפלאו על מראה עיניהם ומשמע אזניהם בהופיע לעיניהם אור תורה מסיני בקדש, אשר עם משה לפני בני ישראל לפני מותו. ובהגלות תורת חיים זאת היתה לאור גוים ולנגה זרחה הלכו והולכים כל העמים הנאורים באור דעת אלהים אמת אשר בתבל ארצה. כל חקי־חיים הכלולים בספר התורה הזאת, החן והחסד השפוכים על תכניתה ותכונתה, סגנונה ולשונה, מוסר שדי האצור בקרבה והנאמר באמרי נעם, אמרות טהורות מה' המיסר את עמו „כאשר ייסר איש את בנו". המצוה לקרוא את דברי הספר הזה באזני כל" קהל ישראל בבואם לֵרָאוֹת את פני ה': האנשים, הנשים והטף כל אלה משכו את לבב כל אנשי־לב בחבלי אהבה אל אלהי ישראל ותורתו הצרופה והתמימה, והתורה הזאת איננה נחלת יחידים כהנים ואצילים, כי אם מורשה לכל קהלת יעקב. בספר משנה התורה הזה אמנם ימצאו גם חקים על דבר הקדש והמקדש, הקרבנות עם הטמאה והטהרה ויתר מצות המעשה בעבודת אלהים, אבל רֻבֵּי תורותיו המה תורת־חיים: לרדוף צדק צדק, לחוס על דל ואביון, להצנע לכת, להיות קדוש' לה' בכל הליכות החיים להשמר מהתגאל בחמדה נמבזה והעולה על כלם: — לְאַהֲבָה אֶת יְיָ וּלְדָבְקָה בוֹ...

המחוקק האלהי צפה ברוח נבואתו את אשר ימצא את העם „באחרית הימים", כי למרות כל העדות והאזהרות לא יהיה לבו אמונה לאלהיו ובבואו אל המנוחה והנחלה ואכל ושבע ודשן וזנה אחרי אלהי נכר הארץ יתנצל את עדיו מהר חורב, ישפיק בילדי נכרים, ישכח אל מחוללו וצור ילדו, או אז ימצאֻהו „צרות רבות ורעות", וכאשר תסקף אולתו את דרכו יזעף לבו על ה' הרועה אותו מעודו לאמר, כי הסתיר פניו ממנו, על כן מצאה אותו כל הרעה הזאת. למען העד בעם ולהראותם כי יְיָ הוא אל אמונה" אשר כל דרכיו צדק משפט ומישרים, שר משה את השירה הגדולה ללמדה לבני ישראל ולשומה בפיהם לזכרון לדור אחרון. כבספר נגלו כל דברי ימי עם עולם בהשירה הנשגבה הזאת: איך יגיע העם לראשונה למרומי האשר, יתענג על מנעמי החיים ומרב טובה ישמן ישרון ויבעט, יזנה אחרי לא־אלהים וילך אחרי ההבל; אז „יְקַנְיאֵם יְיָ בְּלֹא עָם וּבְגוֹי נָבָל יַכְעִיסֵם", ובצר להם ישובו ויראו, כי האלהים החדשים אשר בחרו לא יועילו ולא יצילו, יזכרו את ה' אלהי מעוזם וישחרו פניו, ישובו ויראו כי ה' אלהי אבותיהם הוא הממית והמחיה, המוחץ והמרפא והוא גם אל נקמות להשיב גמול על גאים ונקם לצריו וכפר אדמתו ועמו.

איומה ונוראה היא פעֻלת דברי התוכחות אשר במשנה התורה. הדברים האלה מרעישים את הלב מרגיזים את הרוח ומדאיבים נפש כל קוראיהם. דברי התוכחות האלה מסירים את הענן הפרוש למסך על עלילות דור יבא וכבמחזה אדיר ואיום יעבירו לפנינו את כל ההלאה אשר תמצא את העם ומלכו בהיותו ממרה את פי ה' אלהיו. כל נגעי בני אדם, אשר יביאו אותם אל עברי פי פחת וימלאו את לבם תמהון

ושממון יעברו לפני הצופה ומביט את אשר תמצא אה האֻמה באחרית הימים: מארה, מהומה ומגערת, דבר ורעב וכל הרעות אשר בהנה יְיַסֵּר ה׳ העושה משפט את עם עברתו הממרה את פיו עם עבדות שמצה, קלסה ומנוד ראש בלאומים, שגעון ותמהון לבב ממראה עינים ומשמע אזנים: יִשָּׂא יְיָ עָלֶיךָ גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע לְשֹׁנוֹ: גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן... וְהֵצַר לְךָ בְּכָל שְׁעָרֶיךָ עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהוֹת וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן בְּכָל אַרְצֶךָ... וְאָכַלְתָּ פְרִי בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק... וֶהֱפִיצְךָ יְיָ בְּכָל הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ... וּבַגּוֹיִם הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף רַגְלֶךָ וְנָתַן יְיָ לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ... בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי יִתֵּן עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי יִתֵּן בֹּקֶר יוֹלֵךְ יְיָ אֹתְךָ וְאֶת מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל גּוֹי אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ.

ספר החקים הנפלא הזה עם אמרותיו הצרופות, מוסרו הנעים והנחמד והחזות הקשה אשר תמצא בו, הוא חזון הימים אשר יבאו על העם הסר מדרך הטובה, הספר הזה מצא חלקיהו הכהן הגדול ויקראהו לפני שפן הסופר, וכשמעו את דברי הספר וימהר ויתנהו להמלך יאשיהו ויקרא בספר לפניו. נבהל וחרד מתוכחות וקללות האמורות בספר משנה התורה, משתומם ומשתאה עמד המלך בלב נשבר ונדכה בשמעו דברי הספר הזה, בדעתו בנפשו, כי אמנם כן, חטא העם חטאה גדולה ויעבור בשאט נפש על כל דברי התורה בספר הברית והוא – המלך לא עשה דבר לבער את הרשעה מן הארץ, ויקרע את בגדיו. המלך יאשיהו שמע את דברי התוכחות אשר במשנה התורה וירגז תחתיו, פחד ורעדה אחזוהו ויירא לבל יפקוד ה׳ עליו ועל עמו את עונותיהם להביא עליהם הקללות האיומות, חלק אנשי רשע מפירי הברית, אשר כרת ה׳ עם ישראל במדבר. בהיות יאשיהו שוקד על דברו ועבודתו לטובת עמו, מהר לקרוא להכהן הגדול וישאל בעצתו „על דבר ספר התורה הנמצא בבית ה׳". בעצת חלקיהו שלח המלך אותו ושרים נכבדים מראי פניו אתו אל האשה חולדה הנביאה „לדרוש ממנה דבר ה׳ בעד המלך והעם". הנביא ירמיה עוד היה נער בעת ההיא וטרם יצא לו שם כנביא לה׳ גם בצפניה הנביא, הכביר לימים מירמיהו, לא שאל המלך, מסבה לא נודעה לנו: הנביאה חולדה היתה אשת שלום בן־תקוה השר שומר הבגדים אשר למלך בן משפחה יקרה בירושלים. ודבר חולדה הנביאה היה אל המלך לאמר: אמנם כן, יביא ה׳ את כל האלות הכתובות בספר הברית על המקום ועל יושביו, אך לא בימיו, יען כי רך לבבו וַיִּכָּנַע מפני ה׳, ובימיו יהיה שלום ואמת, אם רק ישקוד על דבר ה׳ לעשותו ויעביר גלולים מן הארץ, עד צדק ישיב משפט ויטהר את יהודה מכל העונות והחטאים אשר רבו בקרב העם בימי המלכים שהיו לפניו דברי הנביאה הרגיעו רוח המלך ומני אז והלאה קנא יאשיהו קנאה גדולה לה׳ ותורתו הצרופה וירפא את העם ממחלתו ומשובתו ומהרוח הרעה אשר דבקה בו בימי מנשה. יאשיהו העביר גלולים מן הארץ, השבית שקוץ משומם מבית ה׳ וישב את לב העם אל אלהיו ועבודת המקדש על כנה. מפעלו הראשון היה למלא אחרי

הדברים הכתובים במשנה התורה להקהיל את העם ולקרוא באזניהם דברי התורה ככתוב על הספר הנמצא בבית ה׳. את גדולי יהודה ושריו עם הכהנים והנביאים „וכל העם למקטן ועד גדול” קרא לבא ירושלימה, ובהיות כל העם עתה, כבימי משה, נצבים לפני ה׳ ראשיו וזקניו שוטריו כל איש ישראל מחטב עציו עד שאב מימיו, עמד המלך על העמוד הנבנה בעדו ויקרא באזני כל הנצבים עליו „את דברי ספר הברית הנמצא בבית ה׳” וַיָּבֵא המלך את העם שנית בברית ללכת אחרי יְיָ ולשמור מצותיו ואת עדותיו ואת חקותיו בכל לב ובכל נפש לְהָקִים אֶת דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת הַכְּתוּבִים עַל הַסֵּפֶר הַזֶּה. המלך יאשיהו קרא לפני העם מעל ספר משנה התורה ובהגיעו לדברי הברית אשר כרת משה עם בני ישראל בארץ מואב קרא בקול רם לאמר: אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם! ויענו כל העם פה אחד ויאמרו: אָמֵן!!

אהרי בא העם בברית־ה׳, התעורר המלך ברוב אונים ושקידה יתרה לבער אחרי רעת עבודת האלילים מן הארץ, ויצו על חלקיהו הכהן הגדול, כהני המשנה ושומרי הסף להוציא מהיכל הקדש את כל הכלים העשוים לבעל ולאשרה ולכל צבא השמים וישרפום בשדמות קדרון על פני ירושלים, גם מפלצת האשרה אשר העמיד מנשה בהיכל ה׳ עם השמש והמזבחות אשר על גג עלית אחז לעבודת הכוכבים והמזלות שרפו באש, וישבת את הסוסים לעבודת השמש עם החמנים ויתץ גם במות השעירים תועבת מצרים ויטמא את מקום התפת גי בן הנם, מקום העבירו שם מלכי יהודה הרשעים את בניהם למלך שקוץ צדונים. אז העביר יאשיהו גם את במות הכהנים מגבע עד באר שבע והכהנים אשר קטרו בבמות הביא המלך מערי יהודה ויהיו עצורים בירושלים, למען ישימו עיניהם עליהם לבל יעשו עוד מדחה, הכהנים האלה נגאלו מן הכהונה והעבודה בהיכל הקדש אך מְנָיוֹת הכהנים נתנו גם להם וישבו בתוך אחיהם, גם להכמרים כהני האלילים מבני הנכר לא עשה יאשיהו רעה, כי אם השבית אותם מן הארץ ויגרשם מעל גבולות ממלכתו, רק מכהני הבמה אשר בבית־אל השחית יאשיהו באף רחמיו ויעש בהם שְׁפָטִים נוראים בעברת חמה. בבית אל עוד עמדה הבמה אשר בנה ירבעם בן נבט לעבודת עגלי הזהב. מהעיר הזאת יצאה הַחֲנֻפָּה על כל הארץ ומאות בשנים היתה „חטאת ירבעם למוקש לבית ישראל וְהַנְּסִבָּה לכל אכונו עניו ומרודו, על כן ראה המלך יאשיהו, כי נכון לתת אות לבני הַמֶּרִי, לשום אות קלון על המקום אשר ממנו יצאה הרעה להתעות את ישראל מאחרי אלהים־אמת „ויזבח את כל כהני הבמות אשר בבית־אל על המזבח והבמה אשר עשה ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל” וישרוף עצמות אדם על המזבח ויטמאהו. יאשיהו פקד עון אבות על בני בניהם לאות זכרון מזכיר עון ירבעם בן נבט אשר הדיח את ישראל מאחרי אלהיו ואחרי טהר המלך את כל הארץ מחלאת גלוליה שב ירושלימה.

בשנה ההיא (691 לפני חב״ש) בחדש האביב קרא המלך יאשיהו שנית את כל בני יהודה וישראל לעלות ירושלימה לעשות הפסח לה׳ „ככתוב על ספר

הברית הזה". מכל קצוי ארץ יהודה נהרו בני העם אל הר בית ה׳ ומקום מקדשו בלב שלם ונפש חפצה, לא כבימי חזקיהו, „אשר שלח רצים עוברים מעיר לעיר להביא את העם ירושלימה" והעם לא נאספו לירושלים למועד נכון, כי בפעם הזאת עלו שבטים שבטי־יה בהמון חוגג ותרועת שמחה לעיר אלהים והפסח נעשה בהוד והדרת קדש, הלוים שָׂרי־קדש שרו שירי תודה וזמרה בפה ותף כנור נעים עם נבל: וַתִּכּוֹן הָעֲבוֹדָה וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים עַל עָמְדָם וְהַלְוִיִּם עַל מַחְלְקוֹתָם כְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ. המפעל הגדול אשר עשה יאשיהו, להשיב את לב העם אל אלהיו ולהעביר גלולים מן הארץ עשה רושם אדיר וחזק מאד על בני הדור ההוא והבאים אחריהם. להנביאים והיראים את דבר ה׳ היה המעשה הכביר הזה לאות ולנס, והשנה אשר בה נעשה הדבר הגדול הזה היתה לזכר עולם בדברי הימים למנות על פיה סדר הזמנים והמאורעות אשר באו ונהיו אחרי אשר הכין יאשיהו את לבו לדרוש את ה׳ אלהיו ולהשיב את עבודת הקדש על כנה *). אחרי העבר יאשיהו את הגלולים מן הארץ, ויתקן עולם במלכות שדי שם לבו גם לתורת האדם ותקון העולם המדיני ויעבר קול בארץ, כי כל איש מישראל יקרא דרור לעבדו או לשפחתו העברי או העבריה אשר עבדו שש שנים, ככל האמור בספר משנה התורה, אשר אותו שם המֶלך לקו ומשקלת בכל דברי מלכותו, העמיד שופטים בארץ, „לדון דין עני ואביון" להציל עשוק מיד עושקו ולעשות משפט וצדקה בארץ **). אחת מן התקנות הגדולות אשר תִּקֵּן המלך יאשיהו היתה, כי ארון־אלהים עם לוחות העדות, אשר עד היום ראו כל ישראל בו מחסה מצר בעתותי קרב ומלחמה ובנסוע הארון נשוא על כתף הלוים בתוך מחנה ישראל ידעו כי יְיָ מתהלך בקרבם, לארון העדות הזה נִתַּן עתה מקום רק בהיכל הקדש, שם יעמוד ויאמר יאשיהו ללוים: אֵין לָכֶם מַשָּׂא בַּכָּתֵף, כי ארון הברית יעמוד על עמדו וספר התורה בצדו והיתה תעודתו בקדש הקדשים להיות אבן הראשה ותל שכל פיות דורשי דבר ה׳ פונים אליו ***).

בימי נבואתו הראשונים חזה ירמיהו חזות קשה על האיתנים מצוקי ארצות הקדם בימים ההם, כי יום ה׳ קרוב לבא והממלכות האדירות והכבירות תרעשנה תחתיהן ותמלא הארץ הֶרֶס ואבדן, ועל משואות מפלתן יקום ויתכונן בנין עולם חדש. ראשית התמורה הכבירה הזאת כבר נראתה באחרית ימי המלך יאשיהו, קץ ימי ממלכת אשור הגדולה, אשר חבקה זרועות עולם בכחה וגבורתה וכל עמי אזיא המערבית תֻּכּו לרגליה, קרב לבא וימיה עוד לא נמשכו וממלכות אחרות נכונו לקום על משאתיה. המלכים: קְיַאק־סרים (Kyaxares) מלך מדי ונבו־פול־אסר

---

*) יוצא להרב המחבר ממקרא שכתוב ביחזקאל א׳ א׳ ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמישה לחדש וכו׳, שלא נתפרש מספר השלשים מאיזה זמן. אך הדבר הסתום במקרא זה מפורש בכקרא השני לאמר: בחמשה לחדש היא השנה החמישית לגלות יויכין צא וחשוב ה׳ שנה לגלות יויכין שמונה שנים שמלך בירושלים, ג׳ שנים מלכות יהויקים ג׳ חדשים מלכות יהואחז. יאשיהו מלך ל״א שנה ובשנת י״ח למלכו טהר את הארץ מעבודת הגלולים הרי כשלשים שנה ומזה הוציא גם בעל התרגום המיוחס ליב״ע לפרש המקרא „ויהי בשלשים שנה" מעת טהרת הארץ מעבודת אלילים ע״י יאשיהו וע׳ בספר הירחי לפראנקל וגראֶטץ ש׳ 1874 צד 517. המתרגם.

) כמו שנאמר בירמיה כ״ב ט״ו ט״ז. *) מבואר מהמקראות בדברי הימים ב׳ ג׳-ה׳ ועיין ספר הירחי הנ״ל צד 437. המתרגם.

(Nabopolas ar), מלך בבל פשעו באשור וינתקו מוסרות הברית האחרונה, אשר קשרה אותם אל הממלכה הגדולה, אשר פרסה מצודת ממשלתם עליהם. ראתה ממלכת מצרים, כי ככח ממלכת אשור אז אין כחה עתה ותבקש לקחת נקמתה ממנה בעד כל הרעה אשר עשרה לה מני אז ועד הנה. בימים ההם ובמצרים עלה לשבת על כסא מלכותו מלך אדיר ונאור פ ר ע ה נְכה ובכתוב עמים (Nekos) או (Ne'an) בן המלך האדיר פְּסַמְטִיךְ. המלך הזה שאף לכבוד גבורים וכל מאויו היה לשוב ולהעלות את ממלכת מצרים אל מעלתה מלפנים ולהשיב לה את כבודה הראשון להיות שרתי בכל ארצות הקדם, הוא פרעה נְכה אשר עבד עבודה גדולה לחבר בתעלה אשר אניות בה יהלכון את שני הימים הגדולים: ים התיכון וים סוף, לשונות שני ימי אוקינוס מירכתי צפון ועד קצות תימן, העבודה הגדולה אשר עבדו בה אלפי רבבות אנשים ושתים עשרה רבוא אדם מתו מרוב עבודה בערבות החול – הוא נְכה אשר שלח אנשיו לעבור בצי אדיר אשר לצור וצידון ארחות ימים ולָסב את כל אפריקא ממזרחה ומערבה עד באכה ארצה אספמיא ושובם לארצם דרך ים התיכון בשלש שנים למסעם. והמלך האדיר והכביר הזה חלץ צבאותיו ברוב אונים ותעצומות לעלות למלחמה על אשור, לכבוש את כל הארצות אשר בין הררי הלבנון ונהר פרת, לקרוא מלחמה על אשור בארצו ולהחרידו מרבצו. בעת ההיא נאחז מלך מדי קיאק־סרים בסבך מלחמה גדולה ועצומה נגד אַלְיַתֶּס (Alyattes) מלך לִידְיָא (Lydien) ועל כן חשב נְ כ ה כי על נקלה תמצא ידו לארצות הלבנון וארם ואולי גם לאשור לכבשם ולספחם אל ארצות ממשלת מצרים. אך חפץ נְכה היה מרום מנגדו ומחשבתו לא קמה עד מהרה, כי אז קמה ונהיתה הברית ה ש ל י ש י ה בין קיאק־סרים מלך מדי אַלְיַתֶּס מלך לידיא ו נ ב ו ־ פ ו ל ־ א ס ר מלך בבל, אשר הוסיפה עז ותעצומה, כאשר היתה בת מלך לידיא לאשה לבן ק י א ק־ס ר י ם ובתו נתן ק י א ק ס ר י ם לאשה לבן נבו-פול-אסר נ ב ו כ ד נ צ ר יורש העצר בממלכת בבל. הברית השלישיה הזאת נכרתה ביניהם לעלות על נ י נ ו ה העיר הגדולה וללכדה ולגרש מקרבה את מלך אשור האחרון ס ר ד ן־פ ו ל (Sardanapal). בעת אחת יצאו שלשת המלכים האדירים בתבל ארצה (בש' 678 לפני חב"ש) לרשת ארצות תבל, קיאק־סרים ובן בריתו נבו־פול־אסר עלו על נינוה ופ ר ע ה נְכה שם פניו אל ארצות הלבנון. בדרכו זה היה על פרעה נְכה לעבור דרך ארץ יהודה וישראל ויאשיהו נצב לשטן לו על דרכו. המלך יאשיהו בטח בה' אלהי אבותיו, אשר בתורתו החזיק בכל לבו ונפשו ויגזר אמר לבלי תת ל ח ר ב מ ל ח מ ה גם כי ת ע ב ו ר ביהודה. צבאות מצרים הגיחו מקצות תימן ויגיעו עד ע מ ק י ז ר ע א ל ובבקעת מְ גִ ד ו התנגשו עם צבאות יהודה ותטוש המלחמה ביניהם. תוצאות הקרב בבקעת מְגִד ו היו נוראות ואיומות לעם יהודה וישראל. בני יהודה הֻכּו אחור והמלך יאשיהו נפל חלל על מרומי שדה קטל (בש' 678 לפני חב"ש), כי ירו המורים בקשת למלך יאשיהו ויכוהו מכת מות, ועבדיו מהרו ויביאו את מלכם האהוב ירושלימה כל עוד נפשו בו, ובהגיעו לשערי עיר משושו השיב רוחו אל האלהים וימת ויקבר בקברות אבותיו בגן עֻזָא, מקום קברות המלכים החדש למלכי בית דוד וְכָל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם מִתְאַבְּלִים עַל יֹאשִׁיָּהוּ ותרב התאניה והאניה בחוצות ירושלים על המלך אהוב העם ומהמל נפשו, ויקונן עליו ירמיהו הנביא את הקינה על משיח ה' וצדיק

כביר אשר נפל שדוד במלחמתו בעד עמו וערי אלהיו ויקראו עליו כל הַשָּׁרִים וְהַשָּׁרוֹת בְּקִינוֹתֵיהֶם: הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הֹדֹה; ויתנום לחק על ישראל לתנות ולקשור מספד מר בקינת ירמיהו מדי שנה בשנה ביום המר אשר בו פגעו חצי מות את המלך הצדיק הישר והטוב, האחרון במלכי בית דוד במשפט וצדקה, תם לב וכל מעלות הרוח, וכמוהו לא היה מלך, אשר מותו היה לאבל־עם, משנה שברון השברה בת יהודה ביום המלחמה בבקעת מגדו. מות י א ש י ה ו היה נסבה לתמורה רבה כבירה ונמרצה בכל דברי ימי העם מאז ועד הנה.

פרק שמיני

מלכי יהודה האחרונים

(מן 678 עד 656 לפני הרבן הבית השני)

לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב דַּרְכּוֹ וַיְיָ יָכִין צַעֲדוֹ. מחשבות אדם קצר־ראי הנה הבל; רק את ההוֶה הפרוש כשמלה לפניו יראה ואך לשוא ישא נפשו לשאת דעו למרחוק, יחתור למצוא עצה ותחבולה לְהָסֵב פני המעשים בתבל ארצה לרוח חפצו בדורות יבאו, לתת משקל לרוח הַתּוֹלָדָה הכללית וגבול למפעלות תוכן עלילות גוי ואדם יחד. י א ש י ה ו חָשְׁבָהּ לטובה בהתיצבו כצר נגד מלך מצרים האדיר והכביר, לבלי תת מדרך כף רגל לצבאות עם זר על אדמת ישראל, לשום מעצור לגדל לבב מלך מצרים אשר התנשא גם הוא להיות חולש על גוים ושובר חקו על מלכי ארץ, אך במעשהו זה הביא י א ש י ה ו שׁאָה עליו ועל עמו: יהודה היתה למס עובד ותרד פלאים עדי נפלה ולא יספה קום. כנראה היתה תבוסת חיל יהודה שלמה ביום הרג רב על יד העיר מְ ג ד ו, כי מלבד אשר לא החזיקו בני יהודה מעמד בשדה המלחמה נגד חיל מצרים עוד לא נסו גם להרים נס הַמֶּרֶד נגד צבאות נְכה, אשר הרחיקו ללכת הלוך ונסוע צפונה, למען תהיה להם המלחמה מפנים ואחור. העם אשר בירושלים הגו אך נכאים ויקשרו מספד מר על מלכם האהוב, אשר מת מות גבורים על מרומי שדה קטל ומלבד זה לא עשו מאומה רק כי מהרו להושיב על כסא המלך המת את אחד מבניו אחריו. משתי הנשים אשר לקח לו י א ש י ה ו נולדו לו שלשה בנים: הבכור אליקים (יהויקים), שַׁלֻּם (יהואחז) ומתניהו (צדקיהו) *). כנראה ידע העם, אשר לב המלך המת היה טוב על בנו השני יותר מהבכור ובחפצם לתת

*) הדברים האלה נ ר א י ם כסותרים דברי הכתוב בדברי הימים א ג׳ ט״ו שׁ֯ם נאמר אשר ארבעה בנים היו ליאשיהו: יוחנן הבכור ואחריו יהויקים, צדקיהו ושלום, אך גם הז״ל חזו תיוהא בהמקרא הזה ותתרו לדרוש המקרא בפנים אחרות (עיין הוריות י״א ע״ב וכריתות ה׳ ע״א במאמר ר׳ יוחנן שם: הוא שלום וכו׳ וכו׳ אמנם דברי הרב המחבר ש ש ל ו ם הוא יהואחז מוכיח מהמקרא המפורש בירמיהו כ״ב י״א י״ב: אל שלום בן יאשיהו המולך תחת אביו יאשיהו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אותו שם ימות וכו׳; המלות: המולך תחת אביו אינן מוסבות רק על יהואחז שמלך תחת אביו, ואשר יצא מן המקום (ברצין הטוב) ואחרי כן הגלו אותו לא יוכלו להיות ג״כ נכונות רק על יהואחז אשר יצא לרבלה אל מלך מצרים והוא הגלה אותו מצרימה, והמשך הדברים בהפרשה הזאת מורה על סדר הנבואה מתחלת ליהואחז ואחרי כן על יהויקים (פסוק י״ח) ואח״כ על יהויכין (פ כ״ד) עיי״ש, המתרגם.

כבוד לרצון מלכם האהוב „לקח עם הארץ את שַׁלֻּם הוא יהואחז הצעיר מיהויקים וימליכו אותו תחת אביו *), ולמען יתר עז ותעצומה למלכותו נמשח בשמן משחת קֹדש אף שמלך בן מלך לא נמשח בשמן המשחה במלכו תחת אביו **).

אך בעת ההיא כבר גלה כבוד ממלכת יהודה ולא נחשבה עוד כממלכה עומדת ברשותה אשר מושלה מקרבה יצא על פי רצון העם או תורת ירושת הכסא. לא רצון העם כלו ולא שמן משחת קֹדש אשר נמשח בו שַׁלֻּם־יְהוֹאָחָז לא עמדו לו לחזק אותו על כסא המלוכה. פרעה נְכֹה, אשר פרש מצודת ממשלתו על יהודה אחרי נצחו את צבאות יאשיהו המלך בבקעת מְגִדוֹ, אחרת יעץ. למראה עין נדמה כי לא ישית נְכֹה את לבו להמעשים הנעשים ביהודה ואחרי אשר פרץ לו דרך בארץ ישראל השתער בראש צבאותיו על ארצות ארם היא סוריא ועל יתר המדינות על יד נהר פרת; אחרי כבשו נפות אחדות תקע אהלו בהעיר רבלה; אל רבלה יצא גם המלך המשוח יהואחז לקדם פני פרעה נכה הגבור המנצח ולשחרהו כבוד, כי יחזק בידו את המלוכה על יהודה, אך מלך יהודה לא הפיק רצון מלך מצרים המתנשא בנצחונו ויאסרהו בנחֻשתים וישלחהו מצרימה וימת שם, ואת אליקים, אשר הסב שמו בשבתו על כסא המלוכה ליהויקים המליך תחתיו ויהיו כל ימי מלכות יהואחז שלשה חדשים. בראשית ימי מלוכת יהויקים נתנו לו דברי הימים ההם ענין רע מאד לענות בו: למלך אשר זה עתה ישב על כסא המלוכה על עם אשר כבר ראה עני בשבט עברתו. פרעה נכה בחפצו להנקם מיהודה על כי לא נתנה לצבאותיו לעבור דרך ארצה, שם ענש על הארץ ויהי הענש הון עתק מאד בעתים ההם: מאה ככר כסף וככר זהב. באוצרות בית המלך ובית ה׳ לא נמצא אז די כסף לתת להמנצח את חפצו ועל כן „העריך יהויקים לתת את הכסף על פי פרעה; איש כערכו נָגַשׂ את הכסף ואת הזהב את עם הארץ לתת לפרעה נכה" (מלכים ב׳ כג לה). הכסף הזה העלה יהויקים בעזרת בעלי זרוע ושרי מסים אשר נגשו את העם בחזקה, ויהי הדבר הזה משנה שברון לעם יהודה, כי מלבד העשק והמרוצה עוד היתה זאת לחרפת־עבדות ואות הכנעה תחת סבלות מצרים.

אמנם אל חרפת ההכנעה והשפלות, רפיון כח ועשות חנף להמנצח איש הזרוע נְכֹה אשר לו נתנה אז ארץ יהודה נוספה רעה יותר גדולה — העם אבד את האמונה באלהיו וַיְנַעֵר שנית לבשת: כאשר שב יאשיהו אל ה׳ בכל לבו ויטהר את הארץ מכל אלהי הנכר ויכן לב העם להאמין בה׳ ודברי נביאיו, להחזיק במוסר שדי ויסודות התורה הטהורה, התעוררה התקוה בלב כל בני יהודה, כי מעתה יבאו ימים טובים ליהודה ושארית ישראל כֻּלָּהּ. בני העם הקשיבו וישמעו את דברי המלך בקראו מעל ספר משנה התורה דברים טובים, מלאים תקוה נאמנה לימים יבאו לאמר: ושבת עד יְיָ אלהיך בכל לבבך ובכל

---

*) ע׳ תלמוד הוריות י״א ע״ב וכריתות ה׳ ע״א. **) חז״ל בהוריות ובכריתות שם העירו בצדק כי המשיחה בשמן המשחה לא היתה רק כאשר פרצו מדנים על דבר ירושת הכסא עיי״ש. הרב המחבר בהערה בספרו הגדול ח״ב ס״א צד 328.

נפשך ... ושב יְיָ אלהיך וְרִחֲמֶךָ... „כי אם תשוב ושמעת בקול יְיָ ועשית את כל מצותיו ישוב יְיָ לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך"...; „ואם תשוב ושמעת בקול יְיָ וְהוֹתִירְךָ יְיָ אלהיך בכל מעשה ידך". ההבטחות והיִעוּדִים הטובים האלה חזקו לבב העם כַּיָי ובתקותם זאת שמעו לקול מלכם יאשיהו ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויחכו בלב סמוך ובטוח על ימים טובים, ימי אשר שלום והצלחה על יהודה ומלכה. התקוה הנעימה הזאת היתה להם למפח נפש —: המלך הצדיק, אשר הכין לבם לעבוד את ה', המלך התמים, אשר עליו העיד הכתוב: „כי לא היה לפניו מלך אשר שב אל יְיָ בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו ככל תורת משה" נפל שדוד על שדה קטל ומעמק המלחמה מכסה בשרו בפצעים נוראים מחצי מות אשר ירו בו המורים בקשת הובא לעיר הבירה כל עוד נפשו בו וימת במכאובים נוראים לעיני כל העם היושב בירושלים; בנו אשר מלך תחתיו ונמשח בשמן משחת קדש באה בברזל נפשו וכאסיר מלחמה שמו אזיקים על ידיו ורגליו וילך שבי בארץ אויב. בַּחֻרֵי ישראל ומבחר גבוריו נפלו חלל ביום הרג רב בבקעת מְגִדּו; וכל הארץ היתה לבז ולמשסה ואין אומר השב, ומלך עז וקשה אויב ומתנקם מלך מצרים משל ביהודה ממשלה בלי מצרים. — תקוה נעימה כזאת כי תהיה למפח נפש תכה את העם בשגעון והמהון לבב עדי ייאש את לבו מה' ומטובו. בני העם וגם הגדולים מתופשי התורה אשר התאמרו ליודעי דרך ה' החלו לשום דופי בה' אלהי ישראל או לפון בגדלו וכחו וגבורתו, אחרי אשר לא הקים — כפי מחשבתם — את דברו הטוב אשר דבר על ישראל. כמעט שבאה המחשבה ההוללה הזאת אל לבם ויצאו מרעה אל רעה עדי היו לתועי לבב ויחלטו, כי אלהי העמים אשר עבדו בימי מנשה היו להם למגן ישועה ומעוז וצור מחסה בצרות. אז הפרו את הברית אשר כרת יאשיהו אתם לפני ה' להקים את כל הדברים אשר בספר משנה התורה הנמצא בבית ה', העם חלף חק עבר תורות וַיִּנָּזֵר לַבֹּשֶׁת לבנות במות ומזבחות על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן, כמספר עריו היו אלהיו ומזבחותיו ובמותיו רבו כגלים על תלמי שדה. בני העם אשר ביהודה ראו, כי יד מצרים רוממה ויזנו אחרי אלילי הארץ ההיא אשר מאז ומעולם התהוללה באלילים ולכל לראש העריצו והקדישו את „מְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם" או (Neith), אשר אותה כבד גם המלך נְכֹה ויקרב לה קרבנות ויסך לה נסכים בההיכל אשר הקים לכבודה בעיר הבירה „סָאִים" (Sais). העם אשר ביהודה האמין כי האלילה הזאת הוליכה את פרעה נְכֹה מחיל אל חיל ותאזרהו חיל למלחמה ותתן לו הוד נצחון ותפארת גבורים ועל כן שמו גם הם את תקותם בה, כי תעמוד גם לימינם ולעם אין אונים עצמה תרבה. העם נצמד לעבודת האלילה הזאת: „הבנים היו מלקטים עצים והאבות מבערים את האש, והנשים היו לשות בצק לעשות כַּוָּנִים למלכת השמים והסך לה נסכים", עשו להם פסילים מזהב וכסף עץ ואבן ויוסיפו סרה „לשום אחרי הדלת והמזוזה זכרונם *). הם התמונות

*) לדעת הרב המחבר זכרונם נרדף עם צלמי זכר או מפלצת כמער איש ולויות. בהערה אשר בספרו הגדול ח"ב ס"א צד 330 הערה 5.

מעוררות תאוה זהומה ונאלחה צלמי זכר כמער איש ולויות (Pha lus · עוד הפעם שמו בני יהודה מקום היכל הקדש לנדה ובצלמי תועבותיהם טמאו את הבית אשר נקרא עליו שם ה׳ אלהי ישראל. ותגבר רעתם כאשר שבו להעביר בניהם באש כבימי א ח ז ו מ נ ש ה, וישובו ויבנו את במות התפת בגי בן־הנם ותעל השמימה שועת ילדים רכים על האבות ההוללים אשר שחתו באף רחמיהם מצאצאי מעיהם בהעבירם אותם לַמֹּלֶךְ. אם בכל העתים זנח ישראל את אלהיו וילך אחרי הבלי האלילים ויחטא מבלי הדעת או מחפצו לשפיק בילדי נכרים וללכת בדרכי העמים סביבותיו, הנה בימי מנשה ויהויקים ה ת א ו ה ה ע ם ת א ו ה לעבודת אל זר נִ ־ צְ מֶ ד לאלהים אחרים ויעבדם, אל עבודת האלילים הנאלחה והנתעבה, אל עון זמה ותבל, העברת בניהם לַמֹּלֶךְ נלוו גם חטאת האדם לאדם: הונאת גר, עשק יתום ואלמנה, גזל משפט, דַכּא עניים בשער, לשון שקר ושפת רמיה, בגד בוגדים, נתן כסף בנשך ומרבית ואכזריות נוראה על הנושים הנוגשים את העניים אשר נשו בם.

כן עלתה בתהו פְּעֻלת צדיק כביר יאשיהו והתורה הטהורה אשר הנחיל לעמו בימי שבתו על כסא המלוכה כמעט שנשכחה מלב בני הדור בשנים אחדות אחרי מותו. ה ע ם מ א ס ע ת ה ד ב ר ה׳, עזב תורת חיים וילך אחרי שרירות לבו ואחרי הבעלים אשר „ל מ ד ו ה ו א ב ו ת י ו״. בני יהודה חדלו להאמין בדברי העדות אשר שם משה לפני בני ישראל במשנה התורה ודבר ה׳ היה להם לחרפה. אף אמנם לא פסו אמונים מן הארץ ובני מפלגה גדולה ונכבדה החזיקה במעוז התורה והמצוה אשר בתורת משה, ידיהם היו אמונה להחזיק בדגל התורה ונפשם נאנחה על המשובה הנצחת אשר שובבה בת יהודה, אך קול מליהם נחבאו ושומע לא היה לדבריהם מאת בני העם אשר הלכו אחרי ההבל ויהבלו וירדו פלאים בכל דרכי החיים וארחות המוסר. מקצת הכהנים מבני אהרן שתו גם הם ידם אל עון עבודת האלילים וכל תועבות הזמה והתֶּבל ויחללו את כבוד הכהֻנה בהאצילם מהודם בעיני העם על עבודת האלילים הזוללה וההוללה. מכל הכהנים השחיתו דרכם בני העיר ענתות ממשפחת הנביא לה׳ י ר מ י ה ו ויצמדו לבעלים ויתעו את העם בפחזותם ומעשה תבליתם. אז רבו בארץ גם נ ב י א י ה ש ק ר, אשר הוסיפו למסוך רוח עועים על העם בנבאם דברי הבל זמה ותעתועים. נביאי השקר בימי הדור האחרון לממלכת יהודה לא היו כנביאי הבעל לפנים אשר נבאו ליין ושבר לעשות רצון כל איש אשר יתן על פיהם, כי המה היו ת ו ע י ם ו מ ת ע י ם וידברו תֹעה על ה׳ ותורתו כפי אשר הטה אותם לב הותל ויוליכו את העם שולל בהבלידם ופחזותם. ומה עשה אז המלך י ה ו י ק י ם? הוא אמנם לא היה מרשיע ומפר ברית כ מ נ ש ה להכביד אכפו על העם, כי יעזבו את אלהי אבותיהם ויעבדו את הבעלים, אך ראה און ולא התבונן, הוא לא נתק מוסרות הברית בין ה׳ וישראל עמו אך התיר מוסרות ולא כִהָה בעוברי חק ומפירי תורה ומעת לעת הלך גם הוא בדרכי העם ויעש הרע בעיני ה׳ ולא עמד בפרץ לרפא את משובת בת יהודה.

בעת הרעה ההיא כאשר שובבה יהודה מְשֻׁבָה נצחת היו רק נביאי יְיָ היחידים השרידים מדור יאשיהו, אשר שמרו משמרת התורה הצרופה ויחזיקו בדגל אמונת

ישראל הצרופה. המה בשרו צדק בקהל רב וירבו להעיר את אזן עם תועי לבב, כי התורה מורשת קהלת יעקב היא חייהם וארך ימיהם והפורשים ממנה כפירשים מן החיים. הנביאים אנשי הרוח עמדו בפרץ בימי דור תהפוכות ויחרפו נפשם למית בידי אנשי הזרוע בארץ אשר נצמדו לעבודת הגלולים ולא חשכו פניהם גם מכלמות ורֹק מאנשי לצון אשר בירושלים. אשר היו „מלעיבים במלאכי ה׳ בֹזים דבריו ומתעתעים בנביאיו״; „הצופים״ אשר הקים ה׳ אז לעמו ישראל לא ידעו נפשם, כאשר עבר עליהם רוח הקנאה לה׳ ותורתו; רוחם הציקתם „לְלַמֵּד את העם השכם וְלַמֵּד״. בכל הימים אשר היתה הנבואה בישראל לא רבו ביניהם נביאי־אמת וצדק כמספר הנביאים אשר עמדו להם בעשרים שנה האחרונות לפני שבר העם ואבדן תקומתו על אדמתו. הנביאים ראו תשועת ישראל, רק בלכתם בדרכי יְיָ אלהי אמת לאהבה אותו ולדבקה בו בשמרם לעשות את כל דברי התורה, הם נשאו משא וירבו חזון בכל עת מצוא: במושב המלך והשרים, באספות העם ויעידו ויזהירו בדברי תוכחה ויחזו חזות קשה, כליון חרוץ ואבדן הממלכה כלה, אם לא ישובו בני יהודה מדרכם הרעה ויכינו לבם שנית לעבוד את ה׳ אלהי ישראל מגן ישועתם מימי קדם קדמתה. מכל הנביאים הרבים בדור ההוא לא נשארו לנו שמותיהם לזכר עולם רק ארבעה: ירמיהו, אוריהו, חבקוק ויחזקאל. בין דברי החווים אשר נשארו לנו לפליטה נמצאו דברי נבואה גם מאלה אשר שמותיהם לא נודעו לנו עד היום, מאוריהו בן שמעיהו מקרית יערים לא נודעו דברי ימי חייו מלבד קצו הנורא, אשר יְסֻפר ברב ענין (ירמיה כ״ו, כ׳ כ״ג), כי נִבא בראשית ימי ממלכת יהויקים, אשר ירושלים לחרבה תהיה ויהודה גלה יגלה מעל אדמתו, אם לא ישובו המלך והעם מדרכיהם הרעים וישובו לדרוש את ה׳ ותורתו. בתוכחתו זאת העיר עליו חמת המלך ושריו וישלח יהויקים להפשו ויקם ויברח מצרימה, אך חמת המלך יהויקים לא שככה וישלח עריו למצרים ויעלוהו משם ויביאוהו ירושלימה, שם הכו אותו בחרב ונבלתו צוה יהויקים להשליך אל קבר בני העם.

ירמיה הרבה חזון בשנים הראשונות למלכות יהויקים, בשוב העם אל משובתו ודרכו הרעה בימי מנשה. בימים הרעים האלה הבין ירמיהו את כל התקף הדברים אשר שמע ביום הִגָלות לו דבר ה׳ לראשונה כאשר הֻקְדַש להיות „נביא לגוים״ לאמר: וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל כָּל הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ. עתה ידע וראה, כי באמת דרושה לו רוח גבורה ורצון כביר, להוכיח את המלך ושריו נעוי הלב, אשר רדפו באפס כל דובר דבר אמת בשם ה׳. כן הכין ירמיהו את לבו לעמוד בפרץ, להשמיע תוכחות נוראות, לחזות חזות קשה, כי קרב קץ החֹסֶן הלְאֻמי ומספר ימי תקומת האֻמה על אדמתה הֻצָּצו. את חזיונו השמיע הנביא בלב קרוע וּמְרֻתָּח, לב־רך ומלא רחמים על עמו אשר אהב, הנבואות הרעות אשר נבא ירמיהו העכירו את רוחו וישיבוהו עד דכא עד כי כמעט כרע רבץ תחת סבל יגונו ובראותו במחזה את הכליון החרוץ על ממלכת יהודה קרא כנהמת לבו: מִי יִתֵּן רֹאשִׁי מַיִם וְעֵינִי מְקוֹר דִּמְעָה וְאֶבְכֶּה יוֹמָם

וְלַיְלָה אֵת חַלְלֵי בַת־עַמִּי. מן העת אשר הֻקְדַּשׁ ירמיהו לנביא בשנת שלש עשרה לממלכת יאשיהו כבר עברו שנים רבות, והנביא אשר אמר אז: „לא ידעתי דבר כי נער אנכי”, כבר היה לאיש, אך בכל זאת לא בנה לו בית ולא נשא לו אשה, כי נגלה אליו דבר הנבואה, כי עוד מעט והארץ תהיה שממה ושוממה בצאת בניה בגולה (ירמיה ט"ז, ב׳ ג׳), גם לבו לא הלך אחרי ששון החיים ונעימותיהם בבית־חבר־משפחה, עין בעין ראה את החרב הנטושה על הארץ והשד והשבר המתעתדים לבא על העם אשר אהב גם בהשתובבו משובה נצחת. גלמוד, נעצב והוגה נכאים כל היום הלך ירמיהו קודר בחמת רוחו, „בסוד משחקים לא ישב” ואל עליזים לא בא, כי כְּאֵבוֹ עַל־עַמּוֹ הָיָה נֶצַח וּמַכָּתוֹ אֲנוּשָׁה; ובהשתוחח עליו נפשו שפך שיחו לפני ה׳ ויאמר: מִפְּנֵי יָדְךָ בָּדָד יָשַׁבְתִּי כִּי זַעַם מִלֵּאתָנִי. על פי רוחו הטובה ולבו הרך לא נועד ירמיה להיות „איש ריב ואיש מדון לכל הארץ”, בהשמיעו רק מוסר ותוכחה, חזות קשה וצרות רבות ורעות, עד כי בקש להרחיק נדוד מחברת בני האדם ויקרא: מִי יִתְּנֵנִי בַמִּדְבָּר מְלוֹן אֹרְחִים וְאֶעֶזְבָה אֶת עַמִּי וְאֵלְכָה מֵאִתָּם. „דבר ה׳ היה כאש עצור בעצמותיו מבלי יוכל כלכל” ויוכיח ויזהר, ויעד ויכה רשע כסל בשבט פיו, מבלי שום לב ישמע העם לדבריו ואם יחדל, רק למען ידעו לקץ הימים, כי נביא ה׳ היה בתוכם, אשר העיד בם מראש את כל הרעה אשר השיגתם. כפעם בפעם שפך שיחו לפני יְיָ אלהיו וירבה תפלה ותחנונים כי יחן ה׳ את עמו השובב וגם ברגז רחם יזכור, אך דבר הנבואה היה אליו לאמר: אַל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי וְאַל תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה כִּי אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֹתָךְ...

בהחזות הקָשָׁה, אשר חזה ירמיהו בראשית ממלכת יהויקים, העלה עליו חמת שרי יהודה מאלה אשר נצמדו לעבודת הבעלים ויתר אלהי הנכר מהכהנים ונביאי השקר; ויהי בהתאסף העם בבית ה׳ בימי חג ומועד להקריב קרבנות היום כמשפט ויתיצב ירמיהו בתוך העם ויוכיח משובתם על פניהם בדברים חודרים כליות ולב. ביותר התמרמר בתוכחתו על אלהים חדשים אשר בחר לו ישראל היא האלילה „מלכת השמים” (Neïth) והעברת בניהם ובנותיהם לַמֹּלֶךְ. כמעט כלה ירמיהו לדבר והכהנים ונביאי השקר התמלאו עליו ויקראו: „מוֹת תָּמוּת! מַדּוּעַ נִבֵּיתָ בְשֵׁם יְיָ לֵאמֹר כְּשִׁלוֹ יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה וְהָעִיר הַזֹּאת תֶּחֱרַב מֵאֵין יוֹשֵׁב”; העם נקהלו על הנביא אך בין השרים והעם נמצאו אנשים אשר עמדו לימין ירמיהו. אל הרעש אשר קם בבית ה׳, באו השרים מראי פני המלך ובתוכם נמצא גם אחיקם בן שפן הסופר ועוד אחרים ממפלגת נאמני ארץ, אשר האמינו בדברי ה׳ ביד הנביאים. השרים האלה ישבו כבאות למשפט בפתח שער יְיָ החדש וישמעו דברי המחייבים ודברי המזכים: הכהנים ונביאי השקר קראו: „משפט מות להאיש הזה, כי נִבָּא אל העיר הזאת, כאשר שמעתם באזניכם: אך ירמיהו הסיר אשמה מעליו, באמרו, כי בשם ה׳ יִנָּבֵא: „ידע תדעו, כי אם מְמִתִים אתם אותי כי דם נקי אתם נותנים עליכם ואל העיר הזאת ואל יושביה, כי באמת שלחני יְיָ עליכם לדבר באזניכם את כל הדברים

האלה". לדברים האלה חרצו השרים משפט צדק ויאמרו: „אין לאיש הזה משפט מות, כי בשם יְיָ אלהינו דִּבֶּר אלינו". גם יד השרים מיראי ה' אוהבי ירמיהו וביחוד אחיקם בן שפן היתה את ירמיה לבלתי תת אותו ביד מבקשי נפשו לספותה, אך הכהנים ונביאי השקר הוסיפו לשנוא אותו ויחכו לעת מצוא לקחת נקמות מאיש עברתם.

בימים ההם ומשפט ה' נהיה בממלכת אשור. הממלכה האדירה הזאת, אשר יותר משש מאות שנה היתה חולשת על גוים ושוברת חקה על העמים הרבים יושבי הארצות אשר בתחתית הררי כַּוּ־כָּז (Kaukasus) וחוף ים הכספי עד לשון ים פרס ומן מדי אשר בקצה המזרח עד אזיא הקטנה ומצרים, הממלכה אשר רָדְתָה באף גויי התבל ומלכיה נתנו לבם כלב אלהים וַיִּקָּרְאוּ בשם „מלכי המלכים", הממלכה האדירה והכבירה הזאת נפלה באין תקומה עוד, כאשר התקוממו למולה שני מלכי הברית: קיאקסרים מלך מדי ונבו־פול־אסר מלך בבל׳ נינוה העיר הגדולה נפלה בתגרת יד צבאות המלכים האלה (בש' 675 לפני הב"ש) אחרית נינוה ועם אשור נבאו שני הנביאים אשר ביהודה: נחום וצפניה. הנביאים אשר תִּכְּנוּ עלילות הזמן ויבינו בחזון העתים ראו באבדון אשור אצבע אלהים ואות נאמן, כי לה' מצוקי ארץ והוא מֵסֵב אופני המסבות בחיי העמים לתת להם כמעשיהם וכפרי מעלליהם. ממלכת אשור נפלה יען כי רבה רעתה „וממנה יצא חֹשֵׁב על ה' רעה יועץ בליעל" ונינוה היתה „עיר דמים, כֻּלָּהּ כַּחַשׁ וּפֶרֶק מלאה, „לא שמעה בקול לא לקחה מוסר", וכאחרית אשור כן תהיה אחרית כל הגוים והממלכות אשר עזבו דרכי תם וישר וירבו לעשות עשק ומרוצה, בנפל אשור שֻׁנוּ תכלית שנוי כל פני דברי המדינות והממלכות בכל הארצות, אשר היו בעת ההיא לגיא־החזיון אל דברי בני האדם. ארצות אשור נפלו לחבל בנחלה אל שני המלכים אשר שמו קץ לחייה ומהן לקח קיאק־סרים החלק היותר גדול ולנבו־פול־אסר נשארו רק בבל ועילם ועוד מצודת הממשלה אשר פרש אשור מלפנים על העמים והארצות מעבר לנהר פרת ימה, אשר ביניהם היתה גם ארץ יהודה.

במות מלך בבל נבו־פול־אסר האמין פרעה נכה מלך מצרים כי עתה באה לו העת הנכונה לעלות על בבל וללכדה באפס יד במלוך בה עתה מלך רך ומשוח. אך בן נבו־פול־אסר נבוכדנצר, אשר ישב על כסא המלוכה (מלך מש' 674 עד 631 לפני הב"ש), היה גבור מלחמה, הנועד להסיר גבולות כל העמים והממלכות אשר בין נהר פרת וממלכת מצרים. על יד העיר כרכמיש (בכתוב עמים (Circesium) במקום אֲשֶׁר הנחל חבר (Chaboras). אל נהר פרת התנגשו צבאות שני האיתנים מצוקי ארץ: מצרים ובבל. ביהודה וירושלים היו כל העינים צופיות אל מקום מערכות המלחמה הגדולה, רבת התוצאות והעליליה לכל עמי אזיא המערבית. עם יהודה חפץ לראות במפלת פרעה נכה, יען כי הכריע את ארץ יהודה תחתיו וַיֵּרֶד בה באף מושל אכזרי ועברת זדון. על תוצאות המלחמה על יד כרכמיש נבא ירמיהו (פרשה מ"ו א' י"ב) ברב ענין ומליצה נבואית מְתֹאֶרֶת הליכות הקרב הוה

בסגנון נפלא מאד, ודברי הנביא ירמיהו קמו ונהיו. פרעה נכה הֻכה מכת בלתי סרה במלחמה על יד העיר כ ר כ מ י ש (בש' 674 לפני חב"ש) *), תבוסת צבא מצרים היתה שלמה ופרעה נכה נס ממקום המערכה. מחשבתו לכבוש את ב ב ל עלתה בתהו ולא יכול גם להחזיק מעמד בהארצות הסרות למשמעתו עד היום כדברי הכתוב „ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו; כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר היתה למלך מצרים" (מלכים ב' כ"ד ז'). בהמצרים הנסים מנוסת חרב מעמק המלחמה ונמלטים אל ארצם דרך יהודה ופלשת, ראו בני ישראל את יד ה' הגדולה וכי דבר ה' היה אמת בפי נביאו ירמיהו. אחרי נצחון נבוכדנצר על פרעה נכה על יד כרכמיש סר סבל מצרים מעל יהודה, העם שאף רוח דרור ושמחתו על התשועה הגדולה היתה כפולה וגדולה במדת הפחד אשר פחדו לשֵׁמַע חזות הקשה אשר חזה להם ירמיה, כי בכל לבתם אחרי הבעלים, עוד היה פחד ה' לנגד עיניהם, ונבואת ירמיהו, אף כי לא עשתה פְעֻלתה לשנות לטובה את דרכי המלך ושריו, בכל זאת הציקה את רוח גדולי העם, ולבם היה חרד מיום עברות כי יבא, עתה ראו כי אויב ארצם מלך מצרים הֻכה במלחמה וגם ממלכת א ש ו ר שבט אלוהי על כל העמים אשר הכביד עֻלָהּ גם על יהודה, נפלה ותִכָּחד מעם, עתה דמו המלך יהויקים ושריו, כי סר כל פחד מיהודה, כי נכונו להם ימי שלום ואשר, יהיו טובים, שלֵוים ושאננים הולכים אחרי שרירות לבם ודבקים בתועבות הגוים אשר סביבותיהם.

י ה ו י ק י ם אהב מאד לכלל את הבירה בהיכלי כבוד וארמוני תפארה, כאלו היה חפצו, אשר העיר ירושלים תיף בגדלה ותפארתה ברגע חרבנה והריסותה בעון מזמותיו ותהפוכותיו ברשע כסל, כאשר יפארו את הקרבן לעֹלה לפני הקריבם אותו לטבח על המזבח. הוא בנה לו ארמון תפארה, „בית מדות ועליות מְרֻוָּחים, וקרע לו חלונות וספון בארז ומשוח בששר", (ע' ירמיה כ"ב י"ג כ"ד; חבקוק ב' ט' י"ג). ברום לבבו דמה להיות כהמלך ש ל מ ה ויצו להביא עצי בנין להיכל תפארתו מן ה ל ב נ ו ן, אך לא כ ש ל מ ה, א ש ר ל א נ ת ן מבני ישראל עבד וכל אנשי המלאכה היו מבני הכנענים אשר נשארו בארץ, עשה י ה ו י ק י ם, כי הכביד אכפו על העם ויכבוש את אזרחי הממלכה מבני יהודה לעבוד עבודתו ואלה אשר בקשו להמיש צוארם מעלו הקשה יֻסַּר קשה ובאכזריות נוראה עדי עיפה למות נפשם. על עונו זה התעורר הנביא (חבקוק) אשר היה בימיו ויקרא מנהמת לבו: אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה: הוי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה! בימי המנוחה המעטים אשר היו ליהודה בממלכת יהויקים התמכרו המלך והשרים לתענוגות בני אדם, תאוה זוללה ושמחה ומשתה תמיד.

את השאננים בציון — יהויקים ושריו — החריד ירמיהו ממנוחתם בנבואותיו

*) ע"ד זמן המלחמה הזאת, אשר עליה דברו רבות גם יודעי בינה לעתים בספרי העמים הקדמונים עי' במאמר הרב המחבר במאמרו הגדול בספר הירחי לפראנקל וגרעטץ מן שנת 1874. המתרגם.

ומשאיו. בצפיתו צפה ירמיהו אשר הקים אותו ה׳ לצופה לעם, כי עוד לא תם רומס ולא שבת נוגש, כי כמעט נפתחה הרעה מצפון והעמים השוכנים בהארצות אשר בין פרת וחדקל, החלו לשפוך רוח ממשלתם על העמים אשר בעבר הנהר פרת ימה, אז ירבו עוד יותר המהומות והמבוכות, השוד והשבר בארצות: יהודה „והגוים אשר מסביב״. ירמיהו הבין במראה וירא בחזון את הכשדים בני „עם לא היה״ משתרעים על כל הארצות המבדילות בינם ובין מצרים, הארץ חפצם בה, ואת מלכם הצעיר נבוכדנצר „כארי עולה מסבכו״, להרגיז גוים ולהרעיש ממלכות, להפיל למשואות „ממלכות גוים רבים ולכונן על עיי מפלתן ממלכה כבירה ואדירה, אשר החבק זרועות עולם ותשבור חקה על כל העמים הנודעים בתבל ארצה בימים ההם. אחרי נשמע דבר המלך נבוכדנצר ונצחונו הגדול על פרעה נכה במלחמתו על יד כרכמיש נבא ירמיה גדולות עליו, כי יפרוש מצודות ממשלתו על כל עמי אזיא המערבית ויראה קשה את בני יהודה. באחד מימי מקרא קדש בהתאסף אנשי יהודה וירושלים אל עיר הראשה ומקדש אל, חזה הנביא מענתות את חזותו הקשה, מבלי לגור מפני איש וידבר בשפה ברורה את כל הרעה המתעתדת לבא על העם והשרים. בהתוכחה הזאת, יקדים הנביא לספר, איך היה אליו דבר ה׳ עוד לפני עשרים ושלש שנה, וישלחהו ה׳ קשה אל עם יהודה, להעידם כי מצפון תפתח הרעה על ארצם, וכמוהו כן הרבו יתר הנביאים לדבר אל העם השכם ודבר ולא שמעו, ועתה יודיע בקהל רב, כי דבר ה׳ קרוב לבא בידי „משפחות צפניה״ ומלכם בראשם נבוכדנצר מלך בבל הנקרא עבד ה׳, כי בו בחרה ההשגחה לכלי חפץ, לכלות חמתה „ביהודה וכל הגוים סביב״. עם הכשדים המר והנמהר עם מלכם נבוכדנצר הוא כוס החמה אשר שלח ה׳ ביד ירמיה להשקות בו את כל הגוים אשר בסביבות ארץ יהודה. אך העדות והתוכחה בשער היתה גם בפעם הזאת ללא הועיל, העם הקשה ערפו ויאטם אזנו משמוע תוכחת הנביא, לב המלך ושריו היה קשה כסלע וכפתן חרש האטימו אזנם משמוע דבר ה׳. אך ירמיה לא נלאה מֵהָעֵד בעם וירבה חזון וישא כשאו על כל המעשים הגדולים והנוראים העתידים לבא בידי עם הכשדים ומלכם נבוכדנצר.

כירמיהו כן נִבָּא גם חבקוק בן דורו ימי רעה על הארץ „מהכשדים העם המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לו״ ומלכם האדיר והכביר אשר „במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו״. בתכונת נפשו דמה חבקוק לירמיה, כי גם נפשו היתה זַכָּה וְרַכָּה ולבבו התחמץ על הרעה אשר נשקפה לעמו. כל התוכחות האלה עם העדות והאזהרות אשר יצאו מפי הנביאים נָפְצוּ כבעל סלע מקשי ערף וחזקי לב מושלי העם אשר ביהודה. בדברי הנביאים אשר דברו השכם ודבר, השכם והעד הסכין העם עד כי לא שמו עוד לבם להם ויהיו שלוים ושקטים כהשרים רודפי תענוגות בני אדם חפצי חיים ואוהבי ימים לראות טובה; את מורא נבוכדנצר לא יראו ולדברי הנביאים בזו וילעיגו ויפמירו עליהם בשפת לצון לאמר: אַיֵּה דְבַר יְיָ יָבוֹא נָא, או כחשו בדבר ה׳ בידי נביאיו ויאמרו. „לא הוא״ וְלֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה

זָהָב וָזָהָב לֹא נִרְאָה׃ וְהַנְּבִאִים יִהְיוּ לָרוּחַ וְהַדִּבֵּר אֵין בָּהֶם כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם. גם אלה אשר האמינו בה׳ ובנביאיו הרגיעו את רוחם באמרם: „לְיָמִים רְחֹקִים הֵמָּה נִבָּאִים" או יַאַרְכוּ הַיָּמִים וְאָבַד כָּל חָזוֹן!. יותר מהם התאמצו לשום לאַל כל דברי הנביאים המוכיחים, נביאי השקר הרבים אשר קמו אז ביהודה ויחזו להעם משאות שוא ומדוחים וירפאו שבר העם על נקלה לאמר. שלום! שלום! ואין שלום. נביאי השקר אלה והכהנים נחרו ביותר בירמיה ויקראו אחריו מלא, כי היה להם הנביא המוכיח הזה איש ריב ואיש מדון כל הימים ולא חשך פיו ולשונו מהוכיח פחזותם על פניהם. בדבר ירמיה את דברי תוכחתו שלח רסן מעל לשונו ויוכיח בזעם שפתיו את השקר והחנפה רשע כסף ותהפוכות ומרמה אשר מלאו בהם את כל הארץ הכהנים והשרים ויותר מכלם נביאי השקר – רופאי האליל והמאשרים המתעים את העם. בגלל הדבר הזה רבו מאד השונאים את ירמיהו והחורשים עליו רעה; גם אנשי שלומו היו שומרי צלעו, גם אחיו ובני בית אביו בגדו בו ויקראו אחריו מלא". גם תלמידו הנאמן ברוך בן נֵרִיָּה אשר יצק מים על ידו כאלישע על ידי הנביא אליהו התשבי, גם הוא נרדף מחמת שונאי ירמיהו וגם הוא התאונן על דבת רבים ומגור מסביב מהחורשים עליו רעה.

יום ה׳, כדבר עבדיו הנביאים, קרב לבא ודבר אחד מדברי החוזים האלה לא נפל ארצה. הרעה אשר נפתחה מצפון, חיל הכשדים, עם לא היה עד העת ההיא, הקריב לבא אל גבולות ארץ יהודה. אחרי אשר התחזק נבוכדנצר על כסא ממלכתו, עשה סדרים בדברי הממשלה פנימה ויחל לבנות הבנינים הגדולים והנעימים בחומת בבל הרחבה, בנינים אשר לא היה על עפר משלם, גם חפר תעלות למעבר אניות על שני הנהרות פרת וחדקל, יצא בראש צבאותיו לרשת משכנות ולהסיר גבולות העמים אשר במערב אזיא. ארץ ארם או סוריא קבלה עליה על מלכות הכשדים מבלי לצאת בחרב כנגדם. מארם שם נבוכדנצר פניו אל ארץ צור וצידון (פיניקיא) אשר מלכה בעת ההיא אתבעל (Jthobal) השני היה גם כן סר למשמעת נבוכדנצר. אך הארץ מגמת פני הכשדים ואדיר כל חפצם היתה ממלכת מצרים. למען הגיע אל חפצם זה היה דרוש להם להכריע תחתם את העמים והארצות אשר בין סוריא ומצרים: יהודה, פלשתים ואדום. הממלכות האלה אף כי היו קטנות בערכן לעמת הממלכות האדירות בבל ומצרים, אך בהתקוממן נגד נבוכדנצר שמו מכשולים רבים ועצומים על דרכו למצרים ועזרתן בהשלימן עמו היתה לו לעזרה ותועלת גדולה ורבה במלחמתו על מצרים. חיל הכשדים הגיח מסוריא וילך הלוך ונסוע הנגבה מול מצרים דרך ארץ יהודה, ודבר המלך האדיר נבוכדנצר היה אל יהויקים להכָּנע מפניו, להשלים אתו, או כי תהיה אחרית ממלכתו להכרית. בעת ההיא וממלכת מצרים כאז כן עתה התאמצה לחזק את בני יהודה לקראת המלחמה ותבטיח על שקר, כדרכה בכל עת, כי תעזור להם ברכב ופרשים. עתה היתה יהודה שנית כבימי המלך חזקיהו בין שני איתנים מצוקי ארץ וסלע המחלקות בין שני הנלחמים הכבירים והאדירים. רגע כביר העליליה הגיע ועל מלך יהודה היה אז להחליט איזה הדרך יבחר לו בהליכות המדינה אם לנטות אחרי הכשדים או להשען על מצרים.

יהויקים ושריו, בתקוה כוזבה על מצרים או על תשועה בארח פלא, דחו את דבריהם מיום אל יום.

ויהי בשנה החמישית לממלכת יהויקים, כאשר ראו כל עם יהודה את חרב הכשדים מעופפת על פניהם, בחדש התשיעי (בחרף שנת 670 לפני חב"ש) קראו צום לפני ה' וכל בני עם הארץ מערי יהודה נקראו לבא ירושלימה לחלות פני יְיָ אשר שִׁכֵּן שמו בבית המקדש להסיר את הרעה הנשקפה על העם והממלכה כלה. בכל הִתָּעוּת העם אחרי אלהי הנכר וְהִצָּמְדוֹ לעבודת האלילים, עוד כבד את מקום המקדש ויאמינו בה' השוכן בהיכל הקדש, כי יהיה מעוז לעמו ומשגבם בעת צרה, אם ירבו להביא עולה וזבח, יקראו אל אלהים בחזקה ויזרקו עפר על ראשם. לב בני העם הגה אימה וינהרו אל היכל הקדש לחלות פני ה', כי יְחַלֵּץ נפשם מצרה ויסיר מעליהם רעת מלך בבל. ירמיה צוה על תלמידו הנאמן ברוך בן נריה לכתוב על ספר את המשא אשר נשא כמה שנים מלפנים ולקרוא הדברים באזני כל בני העם הנאספים בבית ה', למען ידעו כי דבר ה' היה אמת בפיו, כאשר נבא על הכשדים „בני עם לא היה" עוד בימים ההם, כי תמצא ידם לכל ממלכות הגוים אשר בסביבות יהודה. ירמיה היה אז עצור ולא יכול לקרוא את המגלה ועל כן בקש את ברוך בן נריה למלא מקומו. ברוך מאן לראשונה לקחת העבודה הזאת עליו ובלי חמדה לקח את המגלה מידי ירמיה. במגלה הזאת הֵעֵד הֵעִיד ירמיה בעם יהודה, כי אבד מנוס מהם אם לא יִכָּנְעוּ לפני נבוכדנצר וקבלו עליהם על מלכותו, בעוד אשר הם קראו צום ועצרה להלות פני ה' לקרוא להם דרור ולהושיעם ממצוקותיהם לבל יעבדו את מלך בבל. בחמת רוחו קרא ברוך בן נריה בקבלו את המגלה מאת רבו ירמיה לאמר: אוי נא לִי כִּי יָסַף יְיָ יָגוֹן עַל מַכְאוֹבִי יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי וּמְנוּחָה לֹא מָצָאתִי. ויהי דבר ה' אליו ביד ירמיהו ברחמים ותוכחה לאמר: הִנֵּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי אֲנִי הֹרֵס וַאֲשֶׁר נָטַעְתִּי אֲנִי נֹתֵשׁ... וְאַתָּה תְּבַקֶּשׁ־לְךָ גְדוֹלוֹת אַל־תְּבַקֵּשׁ... היחיד בקרב עמו לא יחוס על נפשו בעת מהומה ומבוכה, חרבן ואבדן האֻמה כלה. אז שמע ברוך לקול מורהו ויקח מידו את המגלה לקרוא בשער בית ה' באזני כל השרים ועם יהודה כלו, „אולי ישובו איש מדרכו הרעה כי גדול האף והחמה אשר דבר ה' אל העם". רבים כבר שמעו דברי התוכחה הגדולה והעדות אשר העיד בם הנביא ויראו שמו לבם אליה, אך עתה בעמוד נבוכדנצר והילו לפני שערי ירושלים היתה פעלת הקריאה הגדולה הזאת כבירה ונמרצה. הרעה אשר באה על הארץ חזה הנביא שנים רבות לפני באה: הוא אמר, כי מלך בבל יבא על הארץ וּלְכְדָהּ ויעשֶׂהָ חָרְבָּה וְשִׁמְמָה אם לא ישובו מדרכם הרעה וכאשר אמר הנביא כן קם ויהי. בני העם הנאספים שמעו וירגזו תחתם ואחד מהם מִכָיְהוּ בן גמריהו בן שפן בשמעו את דבר ה' מעל המגלה מהר ויודע הדבר להשרים ראי פני המלך אשר ישבו אז באחד השערים בבית ה'. גם לב השרים נמס בקרבם וישחרו את ברוך לקרוא גם באזניהם את דברי המגלה הנפלאה הגוללת כספר לפניהם את כל דברי הימים אשר היו ויהיו בארץ. כל דבר מדבריה ירד עמוק לחדרי לבם ואימה חשכה נפלה עליהם כאשר נגלה דבר ה'

ביד נביאו ובראותם עין בעין, כי ה׳ גזר אֹמר ויקם, „ויפחדו איש אל רעהו ויאמרו אל ברוך הגד נגיד למלך את כל הדברים האלה“, כי קוו אשר גם הוא יחרד לשְׁמע דבר ה׳ וְיִכָּנַע לפני מלך בבל ואולי גם בשמעו דברי התוכחה ישוב מדרכו הרעה וישחר את פני ה׳ כאשר עשה אביו יאשיהו בשמעו את דברי ספר משנה התורה. השרים מהרו להגיד הדבר להמלך והוא צוה להביא לפניו את המגלה לקראה באזניו. השרים היראים את דבר ה׳ קוו אז, כי ישנה המלך את דרכו לטובה. יהויקים ישב אז בבית החרף בחדש התשיעי והאח לפניו מבֹערת וכל שריו ובני המלך מסביב לו ואחד מרואי פניו קורא את דברי המגלה, אשר כתב ברוך מפי ירמיה. ויהי כקרוא לפניו את המגלה ויקח יהויקים במנוחת לב וקר רוח את דלתות הספר אחת אחת בתֹּם קריאתה ויקרעה בתער הסופר וישליכה על האש אשר על הָאָח עד הֲתֹם לשרוף את כל המגלה. במגנת לב פחד וחרדה ראו השרים היראים את דבר ה׳, כי תקותם, אשר דברי המגלה יפעלו על המלך לשוב מדרכו הרעה, עלתה בתהו ויפגיעו בו לבלתי שרוף המגלה ולא שמע. גם בני המלך ושרי בית מלכותו „לא פחדו ולא קרעו את בגדיהם“ ודברי המגלה לא הרעישו את לבבם. ויוסף עוד יהויקים לצות על עבדיו להביא את ירמיה וברוך ולהמיתם, אך השרים הקדימו בעד הרעה הזאת ויסתירום במקום לא תשיג אותם יד עבדי המלך וַיִּמָּלֵטוּ.

דברי היום ההוא הרעישו לב בני יהודה וירושלים, אך הצום והעצרה לא השיגו את מטרתם, בכל זאת היתה פְּעֻלת הקריאה מעל המגלה עזה ונמרצה. ממתי סוד יהויקים, יועציו ושריו נמצאו רבים אשר דברם היה, לְהִכָּנַע מפני נבוכדנצר, כי יראו את דבר ה׳ ביד נביאו. כל אוהבי ירמיה, אשר הגינו בעדו יעצו עצת־שלום ובין השרים האלה היה גם אלישמע הסופר המפקד כל דברי הצבא ועניני המלחמה. גם יהויקים לא מצא און בנפשו ללכת נגד דבר יועציו ושריו הגדולים, בדעתו כי ממעשהו זה תלוי דבר שבתו על כסא המלוכה, וימהר וישלֵם עם מלך בבל, ויתן לו כסף ענושים ויבטיחהו גם לתת לו חיל וצבא למלחמה וכל יתר הדברים אשר יתנו מושלי הארצות הסרים למשמעת מלך המלכים בימים ההם, הנה כן החלה ממשלת הכשדים על יהודה (כש׳ 670 לפני חב״ש). ירמיה יצא עתה ממחבואו, כי אף אם היה לב יהויקים רע עליו, לא נועז לעשות עמו רעה גדולה או קטנה. השרים אשר עמדו לימינו בקראם את דברי המגלה הגינו בעדו גם עתה, גם המלך האדיר מלך הכשדים נבוכדנאצר גם הוא שמע שֵׁמע הנביא מענתות ומשאו אשר נשא עליו, כי עתיד הוא לפרוש מצודת ממשלתו על עמים רבים וממלכות גדולות ויהי למגן בעדו אז וגם אחרי כן.

יהויקים נשא ויסבל עֹל הכשדים בנפש מרה וחמה כבושה בלבו, כי נבצרה ממנה עתה ללכת אחרי תאות לבו ההולל ולעשות זר מעשהו כאשר עד הנה, גם מלך מצרים לא חדל מֵהָסִת אותו במלך בבל ולהטות את לבבו למרד בו. בימים ההם פשע מלך צור וצידון אתבעל השני (Jthobal II) בבבל (כש׳ 668 לפני חב״ש) ויבצר אתהעיר צוה (Tyrus) בעז וגבורה, עד כי לא יכול נבוכדנצר

להבקיע אותה אליו, אז מצא גם יהויקים העת נכונה לפניו למרוד במלך בבל ויחדל מהביא לו מנחה אף כרת ברית עם אויביו מצרים וצור. אז נאלץ נבוכדנאצר לכונן את צבאותיו וכל כח ידו במלחמה מול פיניקיָה ויצר על צור ימים רבים – שלש עשרה שנה. בראשית ימי המצור, כאשר כונן נבוכדנאצר את כל כח ידו במלחמה נגד צור הבצורה וידי צבאותיו היו מלאות עבודה במצור העיר הגדולה הזאת נבצרה ממנו ליסר קשה את מלך יהודה אשר מרד בו, אז דמה יהויקים במשוגתו כי מעתה תמצא ידו להמיש צוארו מעל מלך בבל לארך ימים, אך שמחתו זאת היתה עד ארגיעה. נבוכדנאצר, לפני שלחו חיל כבד על יהודה, שִׁלַּח עליו את גדודיו הקטנים ואליהם נלוו גם גדודי אדום, מואב ובני עמון ויפשטו על הארץ ויעשו בה שמות ואת יושביה נתנו לבז ולמשסה; הרעה הזאת היתה רק כאות מלחמה אל העתים הרעות אשר התעתדו כְּחָמָן לבא על הארץ ויושביה. בעצם ימי מהומה ומבוכה אלה מת המלך יהויקים בגן עֻזָּא, מקום קברות המלכים אשר בנה מנשה. יהויקים היה המלך האחרון מבית דוד אשר מת בארצו ויקבר בקברות אבותיו.

תחתיו מלך בנו יְהוֹיָכִין (או יְכָנְיָהוּ – כָּנְיָהוּ). בן שמונה עשרה שנה היה יהויכין בשבתו על כסא המלוכה, כי העוצרת בעם היתה „אם המלך" „הגבירה" נְחֻשְׁתָּא בת איש ירושלים ושמו אלנתן. כאביו התנשא גם יהויכין להיות מלך מושל לבדו ועומד ברשות עצמו, מבלי קבל עליו על מלכות נבוכדנאצר וישב על כסא המלוכה ופיו לא שאל, כחק מושל הסר למשמעת מלך־מלכים. גם על יהויכין יעיד הכתוב: „כי עשה הרע ככל אשר עשה אביו וככל תועבותיו ורוע מעלליו"; אך לא ארכו ימי ממשלת יהויכין ואמו „הגבירה". מלך בבל שמע שמועה, כי מלך מצרים מתעתד לצאת לקראת מלחמה בעם כבד ויד חזקה וימהר הוא לקדם פניו במלחמה ומן צבאות חילו הגדול הצרים על צור העביר מחנה כבד דרך ארץ פלשתים ויהודה לעמת מצרים; בנטות יד ירשו צבאותיו את כל הארץ אשר לפניהם עד נחל־מצרים (Rhinokoruro) וגם כל ארץ יהודה נכבשה לפניהם מלבד ירושלים וערי הנגב לכיש ועזקה". בכל זאת הקשה יהויכין את ערפו וימאן הִכָּנַע מפני מלך בבל, כי נשען על קרית עזו ירושלים הבצורה וחומותיה הגבוהות והבצורות ואל עזרת מצרים כי תבא, אז חרה אף נבוכדנאצר עד להשחית וישלח את אחדים משרי צבאותיו בחיל כבד מול ירושלים לצור עליה ולהלחם עליה עד רדתה

ירמיה, אשר חדל משאת משא על העם והממלכה בימי יהויקים האחרונים שב שנית להרבות תוכחה בימי המצור ובשבט פיו הכה גם המלך והגבירה, ויחזה להם חזות קשה בתוכחתו לבקרים, השכם והוכח; עד כי מזה נראה, אשר באמת נטו אחרי הנביא רבים מהשרים ובני מרום העם והם תמכו בו ויהיו מגן בעדו לבלי יעשה לו המלך רעה. אך תוכחת ירמיה לא עשתה את פעֻלתה כי לא נשארה עוד עת ליהויכין לשנות דרכו לטובה: הרעות יצאו עתה דחופות ומבהלות, העיר ירושלים באה במצור ומלבד הצר הצורר את הארץ החל הרעב להציק את בני

עם הארץ ותהי שנת בַּצֹּרֶת בכל יהודה. נבוכדנאצר וחילו הקריבו לבא עד שערי ירושלים ובצר להם יצאו יהויכין ואמו הגבירה ושרי יהודה להתחנן לפני הגבור המנצח להשיב ידו מעל עיר הבירה, אך נ ב ו כ ד נ א צ ר לא ידע עתה חנות וישם לפני מלך יהודה אָפְנֵי השלום קשים מאד וַיֶּגֶל אֶת יְהוֹיָכִין בָּבֶלָה וְאֶת אֵם הַמֶּלֶךְ וְאֶת־נְשֵׁי הַמֶּלֶךְ וְאֶת סָרִיסָיו וְאֵת אֵילֵי הָאָרֶץ הוֹלִיךְ גּוֹלָה מִירוּשָׁלַיִם בָּבֶלָה. גם עשרת אלפים מ א נ ש י י ר ו ש ל י ם הגלה נבוכדנאצר בבלה ומהם היו שני אלפים מבני המשפחות היקרות שבירושלים, אפרתי יהודה ובנימין ומבני אהרן הכהנים והלוים ואלף איש „מ ה ח ר ש ו ה מ ס ג ר" אשר עשו במלאכת מחשבת להכין כלי נשק ולבצר חומות העיר. בפעם הראשונה הזאת לא העיר מלך בבל את כל חמתו ולא הפיל למשואות את סֻכַּת בית דוד. כי „ב ה ו צ י א ו א ת א ו צ ר ו ת ב י ת ה' ו ב י ת ה מ ל ך ו י ק צ ץ א ת כ ל י ה ז ה ב א ש ר ע ש ה ש ל מ ה מ ל ך י ש ר א ל ב ה י כ ל ה'" עשה כמעשה כל המלכים כובשי הארצות מְלֻמְּדֵי נצחון בכל העתים והזמנים, אך לא הרס את מקדש ה' ולא שלח ידו בחומת בת ציון. הראשון מבני הנכר אשר בא כצר ואויב בשערי ירושלים כחמש מאות שנה אחרי הבנותה, לא הרבה הרע ככל הרעות והאכזריות אשר עשו לוכדיה וכובשיה פעמים אין מספר בשנות מאות ואלפים אחריו.

כאמור, השאיר נבוכדנאצר את כסא דוד על מכונו וימלך מלך ביהודה את „מַ תַּ נְ יָ ה", הבן הצעיר אשר ליאשיהו ויסב שמו „צִ דְ קִ יָּ ה ו". גם המלך האחרון הזה לבית דוד היה רך בשנים בשבתו על כסא מלכותו, וגם בתכונת נפשו היה איש שלום, בעל לב רך וטוב ונוח להתפעל. תכונת רוחו זאת היתה לו לערובה אל מ ל ך ב ב ל, כי יהיה לו עבד נאמן כל הימים ולא ישית ידו עם שונאו הגדול מלך מצרים. נבוכדנאצר כרת ברית שלום עם צ ד ק י ה ו ויבא אותו בשבועת האלה, כי לא ישקר בבריתו. מלך בבל חשב אז מחשבה גדולה לרדת במחנה כבד מצרימה ולהכריע תחתיו הממלכה האחת בארצות הקדם, אשר עוד לא עלה עליה על נבוכדנצר: לחפצו זה היתה ארץ יהודה נכבדה בעיניו, בהיותה עלו הדרך אל הממלכה משאת נפשו. בגלל הדבר הזה הוקיר נבוכדנאצר מאד את ברית את יהודה ויקח את „א י ל י ה א ר ץ" ושרים רבים מזרע המלוכה ויביאם בבלה, כי ירא לבל יסיתו את צדקיהו למרד בו, נבוכדנאצר חפץ כדברי הנביא י ח ז ק א ל אשר „י ה ו ד ה ת ה י ה מ מ ל כ ה ש פ ל ה ל ב ל ת י ה ת נ ש א, ל ש מ ו ר ב ר י ת ו ל ע מ ד ה", כי תִּשָּׁעֵן יהודה על ממלכת בבל ובאמונתה תחיה ותקום. — „מאילי הארץ" ומשפחות האצילים השאיר נ ב ו כ ד נ א צ ר רק אלה, אשר ידע והאמין בם, כי לבם נאמן לפניו ולא יחשבו מחשבות מרד ומעל. השרים האלה היו ראשי המפלגה אשר נטתה אחרי ה כ ש ד י ם. בראשה עמד בית שפן הסופר א ח י ק ם בנו ו ג ד ל י ה ו בן בנו, וזה האחרון שמר בריתו ואמונתו להכשדים גם אחרי כן. הנביא י ר מ י ה אף כי לא נחשב אל המפלגה אשר נטתה אחרי הכשדים, אך גם פְּעֻלתו בעמו היתה לערבת השלום ל נ ב ו כ ד נ א צ ר, כי נגלו אליו דברי נבואותיו, אשר הרבה לשאת משא על יהודה והגוים מסביב, כי את מלך בבל בחר ה' לכלי חפץ, לְרַד לפניו גוים וממלכות וידו תמצא גם לממלכת מצרים, להשפיל

גאותה וגאונה. בגלל הדברים האלה חפץ נבוכדנאצר כי ממלכת יהודה לא תמוט, אך תקים והתעודד ותשוב לכחה ואיתנה בטוב הארץ ויושביה פנימה, רק כי לא תתנשא להיות מושלת לבדה ועומדת ברשות עצמה. חפץ נבוכדנאצר היה כמליצת הנביא אשר יהודה תהיה: לְגֶפֶן סֹרַחַת שִׁפְלַת הַקּוֹמָה. אֲשֶׁר תַּעַשׂ בַּדִּים וַתְּשַׁלַּח פֹּארוֹת. אַךְ כִּי תִפְנֶה דָלִיּוֹתֶיהָ אֵלָיו (אל מלך בבל) וְשָׁרָשָׁיו תַּחְתָּיו יִהְיוּ.

וכממלכה שפלה מבלי להתהלך בגדולות ומבלי להתערב בריב האיתנים: בבל ומצרים היתה ממלכת יהודה יכולה להתקים ימים רבים. בימים מעטים עלתה ארוכה לבת יהודה ממכותיה אשר הֻכְּתָה בשנים האחרונות וכמעט ששבה לאיתנה מימי עולם ושנים קדמוניות. בכל אשר רבתה התאניה והאניה בחוצות ירושלים בצאת ממנה כל הדרה: בני המשפחות היקרות, שרי החילים וגבורי הצבא, אילי הארץ וטובי העם, אשר הלכו שבי לפני צר, בכל אשר דאבה נפשה על כלי הקדש אשר לקח נבוכדנאצר ויביאם בבלה, הפליאה ירושלים את כל הארץ; כי אחרי הוציא מלך בבל את אוצרות בית ה׳ ובית המלך וגדולי העם ועשיריו עם כל הונם ורכושם הֻגלה בבלה, לא עברו שנים אחדות ותהי העיר הזאת שנית לקריה עליזה, מלאה תשואת החיים וכל חמדות העשר והכבוד. בני ציון היו „מסלאים בפז ואמונים עלי תולע" ועד יום חרבנה נחשבה ירושלים לעיר יפה, רבתי עם וקריה עליזה ויושביה קראו לה: „כלילת יופי, משוש כל הארץ רבתי בגוים ושרתי במדינות"; אל תכונת העיר הבנויה בנאוה ביפה נוף, על גבעות נשאות וזר־הרים סביב לה שתו אל יפיה נוספות הבנינים הנהדרים: „בתי הגדולים" מאבני גזית ארזים וברושים עם ארמנות חמד והיכלי תפארה. את „בית המלך אשר בנה שלמה כלל יהויקים את יפיו וירחיבהו ויפארהו. בית המקדש, אשר חזקו את בדקיו, חדשו פניו וירחיבו את חצרותיו וירבו כבודו כל מלכי בית יהודה הישרים, היה נכון בראש הר המוריה ויתגוסס ביפיו לחמדת עינים אל כל הבאים בשערי ירושלים.

עם ישראל ויהודה עשה חיל וינחל הון ועשר ובל קניני החיים. אך מה הוא הדבר אשר נתן לו כח לעשות חיל? מאין יִמָּצא רכוש העם וכבוד עשרו בהארץ המצערה אשר מהלך איזה ימים ארכה ורחבה וגבולותיה משתרעים על השטח הקטן אשר בין ירדן והים הגדול (התיכון) והארץ אשר בין העיר גבע בירכתי צפון עד באר שבע בנגב על יד מדבר אדום? איכה היתה הארץ המצערה הזאת למעין ברכה ומקור הון ורכוש אל העם היושב בה? — באדמת ארץ ישראל הפלא הזה כָּפון, האדמה הזאת נתנה לא לבד זרע לזורע ולחם לאוכל, כי אם גם פתחה את אוצרה הטוב ותשביע את כל עובדיה רצון ושפע ברכה למכביר. — הצֹּרים אשר מצודת מסחרם היתה פרושה על כל העמים בימים ההם וידעו לאסוף אליהם חיל גוים ותוצאות ארצות ואיים רחוקים בכסף או במחיר, הם באו לראשונה מדי שנה בשנה אל ארץ ישראל הקרובה להם להוציא ממנה את החטה המהללה, המֻבחרת והנודעת בשם „חִטֵּי־מִנִּית, דבש תמרים, שמן וצֳרִי, עם עוד אחת מתוצאות האדמה — פַּנַּג — אשר חוקרי הלשונות עוד לא מצאו לה פתרונים —.

אמנם נחלת ישראל מלפנים־גני המר אשר שם צמח עץ הצרי, אשר בקצה הגלעד בעבר הירדן – נהפכה עתה לזרים, וצרי־גלעד היקר המעלה ארוכה העשיר עתה בני עם נכר, אך די־שלומים מצאו בני יהודה ביתר תוצאות האדמה, אשר ענתה את יושביה ועובדיה – היוגבים, אשר הבינו להוציא ממנה רב תבואות והכורמים במטע ידיהם להתפאר בכרמי גפן וזית אשר היו עדות נאמנה על תבונת כפיהם ושקידת עבודתם. הגבעות הנשאות אשר בין ירושלים וחברון היו מְכֻסּות בעצי זית, אשר הצליחו שם מאד וכל הארץ בצפונה ודרומה היתה מטע כרמים, עד כי מצאו די יין ותירוש להוציא אל ארצות הגוים סביבותיהם. לא לבד העמקים עטפו בר, כי אם מתחתית ההרים עד ראשיהם הרמים היתה הארץ פוריה ומקום מרעה לפרים ובני בקר. בעבודת האדמה השכילו בני ישראל ויהיו כורמים ויוגבים, עובדי שדות התבואה ונטעי כרמים בתבונת כפיהם בשלמות רבה ושקידה יתרה; מורדות ההרים הרמים אשר במעדר יעדרון נתנו מקום זרע לעובד האדמה כהכרים הנרחבים והגאָיות הפוריות. במקום חֹרב וציה אשר לא ירד עליו הגשם, חפרו בארץ תעלית ופלגים יבלי מים *), להרוות את האדמה ולהוציא ממנה פרי תנובה, עבודת האדמה בתבונת כפים היתה למעין נובע כל חסן ויקר, מעין ברכה ומקור העשר לכל יושבי הארץ. גם במסחר וחרשת המעשה עשה ישראל והצליח. ירושלים היתה סחר גוים מסביב לה, הגוים האלה באו אליה לערוב מערבם בכל תוצאות הטבע והמלאכה אשר לא מצאו כארצם. כנראה פרץ מסחר ירושלים מאד בארץ, עד כי צור שרתי במדינות ורבתי בסחר הגוים צרה עינה בירושלים ותקנא בה קנאת־סוחרים, עד כי בנפול ירושלים שמחה צור על משבתיה והאמר: הֶאָח נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים נָסֵבָּה אֵלָי (יחזקאל כ״ו). מלאכת מחשבת ותבונת כפים היו נחלת בני העם אשר בירושלים בימים האחרונים לפני חרבנה. בינה בדעת בנין המבצרים הגיעה למדרגת השלמות על פי חקי הידיעה הזאת בימים ההם והחרש והמסגר היו חברות בעלי מלאכה כתכנית חברות כאלה בימינו. מאשור באה ליהודה חכמת חרשים ביצירת פסילים כאשר מלפנים לשמרון. בני יהודה עברו בזדון על מצות התורה ויעשו להם „מסכה כתבונתם עצבים מעשה חרשים״, פסילי אדם וכל החי בצלמם ודמותם בקומתם וצביונם. בבתי הגדולים היו הקירות מְחֻקות בתמונות מעשה חכם חרשים. הבתים היו משוחים בששר, ספונים בארז ומְרֻצָּפים באבני משכית משלל צבעים (Mosaik) *). ההשכלה היתה נפרצת בארץ ומגדולם ועד קטנם ידעו העם יושבי ירושלים קרא וכתב. הכתב היה במגלת ספר על עור בהמה (קלף, גויל) וזכרונות נכבדים מאד חקקו בעץ או באבן במעשה חרט אנוש למען יעמדו ימים רבים. בימים

---

*) הרב המחבר מבאר את המלה „פלג״ כי הוראתה היא על התעלות המשקות את האדמה אשר תפלג את מימיה, ומצא סמוכים לבאורו זה: בישעיה ל׳ כ״ה; תהלים ס״ה י׳, משלי ה׳, ט״ז כ״א א׳ (פלגי מים וכו׳ לכל אשר יחפץ יטנו), אשר משם מבואר שהפלגים נעשו בידי אדם ורק הנעשים בידי הטבע נקראו „פלג אלהים״. ע״ד פעלת העברים הקדמונים בבנין תעלות להשקות השדות עיין תלמוד בבא מציעא בפ׳ המקבל ועוד מקומות רבים · בפאה פ״ב, ב״ק ס״א ועוד ועוד. המתרגם.

*) הרב המחבר מבאר המלה „מאָזאיק״ כנגזרת מן שפת כנען ועברית „משכית״ וכן דעת כל גדולי החוקרים בשפות בני קדם. עי׳ בספרו הגדול ח״ב ס״א צד 207 בהערה · המתרגם:

ההם כבר היה הכתב והמכתב העברי לשני ראשים: האחד היה כתב־העם אשר ירוץ כל הקורא בו, והשני ידעו קרא רק יודעי ספר והמלֻמדים בעם *). חותם תכנית ההשכלה הלאֻמית בימים ההם היו: שירי הגיון ושפך שיח עם שירי התּול ושנינה, קינות ומשלי מוסר. הנביאים במליצותיהם הרמות והנשגבות, שרי קדש בשירי זמרה, רנה ותפלה, והחכמים במשליהם ופתגמיהם היו אֹמני העם וּמְפַתְּחֵי בינתו. מרוחם האצילו על העם כלו ורוח חן וחסד, רוח חזיון ומליצה שפוכה על כל בני העם הזה. מדבריהם הנאמרים בקצר מלים ועומק הרעיון למדו בני העם לשונם דבר במיטב הגיון, ומפתגמי העם ונאמיו, אשר כנגדם הביעו הנביאים את תוכחתם (ישעיה ט ט; כ"ח י"ד ט"ו; ירמיה ל"א כ"ח ויחזקאל י"ח ב), הננו רואים אשר שיחת בני ירושלים היתה נעימה ומדברם נאוה.

פעלת הנשים היתה רבה מאד בכל חיי החברה והעם, הן משלו בבעליהן ממשל רב ותטינה אותם לרוח חפצן לרעה או לטובה: הן הנה היו „פרות הבשן העושקות דלים הרוצצות אביונים ותאמרנה לבעליהן הביאה ונשתה". האנשים אשר ידעו כי נשיהם מקטרות לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם, מאנו לשמוע תוכחת ירמיה. על פעלת הנשים לרעה וממשלתן ברוח השרים והעם קרא ישעיה הנביא מנהמת לבו: עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ.

בספר „משלי שלמה" נמצאים המון פתגמים ואמרי בינה על חין ערכה של „אשת החיל", אשת החן אשר תתמוך כבוד אישה וביתה" „והאשה המבישה, אשת כסילות הומיה וסררת". אמרי בינה „אלה מדברים על האשה בתור גברת הבית, האשה האחת לאדון הבית ואבי המשפחה אשר מזה יש לשפוט, כי רב בני העם – מלבד החרים והסגנים או המלכים והקרובים אליהם – לקחו להם רק אשה אחת, על כן היתה האשה בעם יהודה, רבת־האונים ורבת הפעלים וכבת־חורין היה לה המשפט להתערב בכל עניני החיים בחברה ובמדינה. בחיי החברה והרֵעות לא נבדלו הנשים מהאנשים; בחורים ועלמות יצאו „במחול משחקים" „ובתולה שמחה במחול עם זקנים ובחורים יחדו". ירושלים היתה „קריה עליזה" מלאה „בתי משוש" ותשואות החיים. האנשים אוהבי ימים לראות טוב נועדו כפעם בפעם ויהיו „לסוד בחורים" או „סוד משחקים", אשר שתו בכוס עינם ותף וכנור היה משתיהם תמיד וישחקו ליום אחרון.

העם אשר בִּכְנִיה תבונתו ותתישב דעתו עליו, לבל יביט על המעשים מבעד צעיף עלטה, כי אם יהיה צופה ומביט לאחרית המעשים גלגולי המסבות ועתידותיהן, העם אשר כבר גָפה במסה החיים וידע לדון מהפֻעלה על פֹּעֲלָה, העם בהגיע למדרגה כזאת במעלת רוחו יפרד והיה לשני ראשים או מפלגות, אשר בהתרחקם איש מעל אחיו והיו כשני עמים רחוקים בהלך רוחם, ארחות חייהם, דרכי מחשבותיהם

---

*) יוצא מהכתובים: ישעיה כ"ט י"א; חבקוק ב' ב'; ישעיה ח' א', איוב י"ט כ"ג כ"ד ול"א ל"ה. המתרגם.

ומשאת נפשם, ורק בשפה אחת, בהגזע והלאם יהיו לגוי אחד בארצם. כמראה הזה נראה בממלכת יהודה, המפלגה אשר התהללה בחכמתה היתה מ י ו ש ב י י ר ו ש ל י ם. דברי ימי המדינות ורוח היום נתנו להם לב לחוש ולדעת את כל הנעשה בימים ההם בתבל ארצה ויתנשאו על מפלגת „בני יהודה" יושבי החצרים וערי השדה, אשר לא יצאו מקיר חצריהם וכפריהם החוצה ויעבדו בידי חרוצים את האדמה הברוכה או היו רועי מקנה ויהיו אכרים תמימים, נבערים מדעת, המה היו „ה ד ל י ם ב ע ם א ש ר נ ו א ל ו מ ב ל י ד ע ת ד ר ך ה׳ ו מ ש פ ט א ל ה י ם". בני מפלגת „אנשי ירושלים" התגאו בהשכלתם ו י ת ח כ מ ו וירם לבם עליהם ברעתם ובינתם. „הגדולים" האלה דמו בנפשם, כי יודעים המה „ד ר ך יְיָ ו מ ש פ ט א ל ה י ה ם", אף כי באמת היו רק „נבונים נגד פניהם וחכמים להרע". המה לבשו גאות ויאמרו: חֲכָמִים אֲנַחְנוּ וְתוֹרַת יְיָ אִתָּנוּ. אליהם קרא ירמיה בתוכחתו לאמר: אַל יִתְהַלֵּל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ וְאַל יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בִּגְבוּרָתוֹ אַל יִתְהַלֵּל עָשִׁיר בְּעָשְׁרוֹ *). גם קנאה ותחרות היו בין בני ירושלים ויהודה וכרחק אלה מעל אלה בהלך רוחם ובינתם כן חָלק לב בני יהודה יושבי ערי השדה מעל יושבי ירושלים עליזי קרית מלך, אשר התגאו ויתנשאו עליהם **). השנאה הישנה בין בני יהודה ובנימין שבה ותתנער ותקבל פנים חדשות. בני בנימין ישבו בערים ויתאמרו לטובי טעם ויודעי חן בחיי החברה, לעמת זה היו מרבית בני יהודה שוכני כפרים ויושבי החצרים וערי השדה. ש ר י י ר ו ש ל י ם היו כֻרֻבָּם משבט בנימין וכיושבי עיר הראשה, ידעו, אם בעשרם או בכבוד משפחתם, לעלות במעלות החברה והמדינה, הבינו לדרוך לשונם כקשת רמיה, לדבר חלקות ולקחת לב בהליכותיהם וניד שפתותיהם, ובדבר הזה תפשו את המון העם בלבם, ובזה רב כחם לקחת להם קרנים בתור מפלגה מדינית, שַׁלֶּטֶת ברוח העם. „לבני יהודה" יושבי החצרים וערי השדה עובדי האדמה והרועים התמימים היו דברי בני „ירושלים" ושפתם החלקה לשפת חָנף ולשון שקר על כן נפלגו שתי המפלגות האלה ותהיינה עוינות אשה את רעותה כל הימים. יד „ק צ י נ י י ר ו ש ל י ם" היתה רוממה גם במערכות הממשלה וחצר המלוכה. כבוד מלכות בית דוד ירד למן היום אשר החלו ללכת בדרכי מלכי הגוים בימים ההם. כמלכי אשור האחרונים, ישבו מלכי יהודה ספונים בהיכליהם ומרבית עתותיהם בִּלּו בבית הנשים ולא קרב אליהם כל איש מן העם, רק למעטים מאד משרי המלוכה ובני משפחת בית דוד נתנה הרשות לבא אל שער המלך כפעם בפעם וַיִּקָּרְאוּ בשם „ראי פני המלך". מספר ראי פני המלך היה מחמשה עד שבעה. השומרים לראש המלך בארמונו היו „הכושים" ובעוד אשר בני העם לקחו להם איש אשה אחת לחיות חיי־משפחה אשר יסודתם באהבה ומוסר ושלום בית באמת הרבו להם המלכים נשים בהרמוניהם (עי׳ מלכים ב כ״ב ט״ו, ירמיה ל״ח כ״ב) המעשים האלה הורידו כבוד המלוכה בישראל ויהודה, ובמדה הזאת, אשר שמו המלכים את עיניהם על הליכות בתיהם, מצב משרתיהם והרמוניהם, כן היו לרפי כח ואין אונים בדברי המלוכה וחפצי העם באמת וכמעט שלא נשמע קולם בדברי המדינה הנכבדים להממלכה ועמדתה ותקומתה בימים ההם. גם השרים מבני בית המלך רדפו תענוגות וכל מעינם שמו רק לְהִתְיַפּוֹת וּלְהִתְנָאוֹת וזאת תהלתם, כי „זַכּוּ

*) עי׳ ירמיה ה׳, ד׳ ה׳; ד׳ כ״ד; ח׳, ח׳ ט׳; ט׳ כ״ב. **) עי׳ זכריה י״ב ד׳ ו וי״ד י״ד.

מְשֶּׁלֶג צַחוּ מֵחָלָב וְסַפִּיר הָיְתָה גִּזְרָתָם *). על כן לא היתה גם מהם תקוה להשיב את הממלכה לכבידה הראשון לתמכה ולסעדה למען תוכל עמוד לפני סערת הזמן.

הנה כן היו בימים ההם העז והמשרה המדינית רק בידי השרים והאלופים. „קציני ירושלים" בני המשפחות העתיקות ובידם נתנה כמעט הארץ למורשה, הם החליטו דבר השלום או המלחמה וכאשר גזרו אמר כן קם ונהיה. כח השרים „קציני ירושלים" אלה, עלה למעלה, בימי צ ד ק י ה ו המלך האחרון, אשר היה אין־אונים ורפה כח יותר מכל המלכים שהיו לפניו. המלך הזה ירא מאד מהשרים ולא נועז למרות פיהם וחפצם היה לו לחק (ע' ירמיה ל"ח ה'). צדקיהו היה בעל לב טוב וחפצו ורצונו היו לעשות טוב וישר בקרב עמו, לא דבק בעבודת הגלולים, גם היה ירא את דבר ה' ונפשו יו֫עה לו על העשק והמרוצה בקרב עמו ויטה אזנו לשמוע תוכחת הנביא ומוסרו לבקרים; אבל היה אין אונים ורפה כח ולא נועז לדבר דבר נגד השרים והקצינים. בימים הראשונים אחרי אשר גלו מן הארץ י ה ו י כ י ן, א י ל י ה א ר ץ ו ה ח ר ש ו ה מ ס ג ר נמוג לב השרים האלה בקרבם ולא קמה עוד רוח בהם להתקומם ולהתפרץ מפני ה כ ש ד י ם, על כן לא נשתנה דבר בדברי הממלכה בארבע השנים הראשונות למלכות צ ד ק י ה ו לטובה או לרעה. עבודת האלילים, עשק ומרוצה ושלטון האדם באדם לרע לו היו בימי צ ד ק י ה ו כבימי אחיו י ה ו י ק י ם. אך הנביאים לא נרדפו בימיו בעברה וזעם כבימי י ה ו י ק י ם, כי היה צ ד ק י ה ו איש טוב ובסתר לבבו האמין לדברי הנביא י ר מ י ה. הנביא הזה לא חדל מהעד בהמלך ושריו, כי יִכָּנְעוּ מפני ה כ ש ד י ם ולא יחשבו מחשבות מרד ואז תקום ממלכת יהודה על תלה והארץ לא תחרב ולא תֵשַׁם.

אך מעט מעט באה המשרה בידי „קציני ירושלים" אשר „א ה ב ו ל נ ו ע" וישא אותם לבם להרים יד בהכשדים ולפרוק עלם מעל צוארם „וקציני ירושלים" אלה הביאו שאה נוראה על המלך והעם. הקצינים האלה הֻכּו בשגעון ותמהון לבב ונסחפו מזוים תאות המרד. אז רבו המסיתים אותם למרוד בנבוכדנצר. הראשון במסיתים האלה היה מלך מצרים „פְּסַמְטִיךְ" השני בן פרעה נכה, הוא השיא את לבם בתקוה כּזָבָה, כי ישלח להם רכב ופרשים וכמאז ומעולם היה להם מצרים „משענת קנה רצוץ" ועזרתו – הבל וריק. בירושלים נמצאה אז מפלגה גדולה מקציני עיר הבירה אשר נטתה אחרי מצרים וכל חפצם וישעם היה לפשוע במלך בבל. השרים האלה הראו את אהבתם למצרים בכל עת מצוא ומיראתם את הכשדים לא הביעו מחשבתם בפיהם, כי אם בחרו ללכת בדרכי מצרים ויעבדו אליליהם ויתנו כבוד אלהים לבהמת הארץ. השרים האלה חקקו על הקירות אשר בחדרי משכית ההיכל „תבנית רמש ובהמה גלולי ארץ מצרים, וזקני יהודה הקטירו לתועבות מצרים בהיכל ה' (ע' יחזקאל ח').

---

*) את המקרא באיכה ד' ז' זכו נזיריה משלג וכו' יבאר הרב המחבר על בני משפחת המלוכה מלשון „נזיר אחיו" והדברים מתישבים מאד על פי המשך הענין, אחרי שלא מצאנו אשר „הנזירים" הפרושים מתמודת החיים ישתבחו ביופי והדרת הפנים. המתרגם.

בעת ההיא וגם אתבעל השני מלך צור וצידון ויתר המלכים בהארצות מסביב השיאו את יהודה להרים יד בנבוכדנצר. המלכים האחרים מבני אדום, עמון ומואב אשר מסביב ליהודה כבר נתנו ידם לצור וצידון ורק המלך צדקיהו עוד שמר את בריתו לנבוכדנצר. בעת ההיא עוד היתה העיר צור במצור מחיל הכשדים ועל כן התאמץ המלך אתבעל להסית את העמים מסביב לו בנבוכדנצר למען יעלה מצר, או כי יעביר חלק גדול מצבאותיו הצרים על איהים זה. גם הגולים אשר הָגלו בבלה עם יהויכין מלך יהודה שלחו ספרים וצירים אל אחיהם הנשארים בארץ, ויעתירו עליהם דבריהם, כי יחגרו שארית כחם להמיש צווארם מעל מלך בבל, כי נמצאו גם שמה חוזים משאות שוא ומדוחים, אשר הבטיחו את העם על שקר לאמר, כי עוד מעט וישבר גאון הכשדים וצבאות נבוכדנצר יהיו נגפים במלחמה, כי תהיינה נפלאות בארץ ובני הגולה עוד ישובו וראו את ארץ מולדתם, כי כלי בית ה׳ יושבו מבבל ירושלימה.

בשנה הרביעית לממלכת צדקיהו באו צירי המלכים מאדום, עמון ומואב מצור וצידון וכל יתר מלכי הגוים מסביב ירושלימה לדבר על לב המלך ולהסיתו כי ימרוד בנבוכדנצר. צירי הממלכות האלה הרבו להבטיח את המלך על שקר ויסובבוהו בכחש ומזמה למען הטות לבבו לחפצם. ממלכת יהודה היתה יכולה אז להתברך בלבבה, כי רמה קרנה בכבוד, עד כי עמים אליה ידרשו וכל הממלכות סביבותיה קרבתה תחפוצנה, אך לב ירמיה הנביא לא הלך לקראת ברק נוצץ ואור מתעה כזה, הוא צפה וראה הרעה הנשקפת לעמו וכצופה הזהיר את עמו והעיד במלכו לבל יעשה מרחה, לכרות ברית שלום עם העמים אויבי נבוכדנצר; עם זה התאמץ להוכיח דעת, כי תקות אלופי יהודה אשר גלו בבלה מהבל וכל מחשבותם תהו כחזון הבל ומקסם כזב אשר חזו לקציני ירושלים נביאי השקר אשר רבו אז בירושלים. אל מלאכי הגוים אשר נועדו נוסדו יחד בירושלים הגיש „כוס יין החמה“, לאות ומופת על כוס התרעלה ביד ה׳ להשקות את כל הגוים על ידי נבוכדנצר ואל בני הגולה עם המלך יכניה שלח ירמיה ספר לאמר: בְּנוּ בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת פִּרְיָן: קְחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָּנִים וּבָנוֹת וּקְחוּ לִבְנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם תְּנוּ לַאֲנָשִׁים וְתֵלַדְנָה בָּנִים וּבָנוֹת וּרְבוּ שָׁם וְאַל תִּמְעָטוּ: וְדִרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בַעֲדָהּ אֶל יְיָ כִּי בִשְׁלוֹמָהּ יִהְיֶה לָכֶם שָׁלוֹם: אַל יַשִּׁיאוּ לָכֶם נְבִיאֵיכֶם אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וְקֹסְמֵיכֶם . . . כִּי בְשֶׁקֶר הֵם נִבְּאִים לָכֶם בִּשְׁמִי . . . כִּי לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם . . .

ויהי כבא הספר הזה אל אלופי יהודה אשר בגולה עם יכניה ויתעורר אחד מקרבם: שמעיה הנחלמי וישלח ספרים אל השרים בירושלים לאמר, כי בגד ירמיה בעמו וארצו, כי ידבר אל בני יהודה אשר בגולה לְיָאֵשׁ את לבם משוב אל ארץ מולדתם ויסיתם לְהֵאָחֵז בארץ אויב. שמעיהו התאונן רע וישמיע תלונתו על פקיד בית ה׳ צפניה בן מעשיה הכהן, על כי לא יגער בירמיה על נבואותיו ועל דבריו, וכי נביאים כאלה היה נכון לתתם בית הכלא וליסרם קשה. מיום ליום

הכה העם בתמהון לב יותר ויותר. נביאי השקר הרבו למלא אחרי דבר הנותנים על פיהם ויחזו חזיונות שוא ותפל, כי נכונים ליהודה ימי אשר וכבוד, ימי דרור חפש מעל זרים, אם רק יפר צדקיהו את הברית אשר כרת עם מלך בבל. מקול המולה גדולה: נביאי השקר המגבירים לשונם בארץ ושאונם והמונם לא נשמעו עוד דברי ירמיה אשר יעץ עצת שלום. ירמיה ראה כי עצתו לא תקום ותשתוחח עליו נפשו ויאנח מרה ויאמר: לַנְּבִיאִים נִשְׁבַּר לִבִּי בְקִרְבִּי רָחֲפוּ כָּל־עַצְמוֹתַי הָיִיתִי כְּאִישׁ שִׁכּוֹר וּכְגֶבֶר עֲבָרוֹ יָיִן. כה סביב שתו רבים על צדקיהו להסיתו, כי ימרוד בנבוכדנצר: בעיר הבירה הנביאים ההוללים, תועים ומתעים את העם במשאת שוא ומדוחים ומחוצה לה: מצרים וצור וכל ממלכות הגוים מסביב העתירו דבריהם עליה לתת ידה להם במלחמתם עם מלך בבל ואלופי יהודה בני הגלות אשר בבבל הוסיפו עוד יותר להודיע, כי עת גאלה וישועה קרובה לבא אם רק יקומו כל בני יהודה כאיש אחד לפרוק על נבוכדנצר מעל צוארם. צדקיהו איש אין־אֱיָל ואין אונים לא יכול עוד עמוד בנסיון ויעשה מרחה ויחדל מהבא מנחה למלך בבל וימרד בו (בש' 661 לפני חב"ש).

בחיק המעשה כביר העליליה הזה הֻטַּל גורל עם ישראל ויהודה וממנו יצא משפטו עד לדור אחרון. — יושבי ירושלים השליכו כל יהבם על ה' עשה פלא, כי לא יתן למוט את מלכות יהודה ולא יתן לצר ואויב לבא בשערי העיר הקדושה אשר שמו נקרא עליה. גם העמים אשר מסביב לא האמינו „כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים". בימי הֵחָלֵץ העם למלחמה, והתעתדו לעמוד על נפשם, להגן על עיר האלהים ומקום מקדש מלך, לא הִטָּה איש אזן לדברי ירמיה, וקול מליו נחבא לקול המולת אנשי המלחמה ושאון בני יהודה המתאזרים עז לצאת בחרב נגד העז במלכי ארץ בימים ההם, נבוכדנצר המלך על כל מלכי ארצות הקדם. בימים הראשונים כמעט נראה, אשר נכונה היתה בפי נביאי השקר. נבוכדנצר לא מהר לשלח חילו ליהודה לענוש את המלך צדקיהו ושריו על חללם את שבועתם והפרם את בריתם אתו. שנה שלמה עברה מהעת ההיא עד הֵחָלוֹ להגיח בצבאותיו מול יהודה ואחרי כן עברה עוד שנה ויותר לפני מצור ירושלים.

בירושלים רבתה השמחה בכל השנים, אשר לא נראו בכל הארץ עקבות הכשדים, אשר מפחדם ושאתם רגזה לראשונה כל הארץ. הגולים בבבל עם המלך יכניה היו שכורי־ששון, אף כי שמחתם לא עברה פתחי פיהם. תשוקת לבם לעלות מארץ שביה אל ארץ חמדתם, לשוב אל כבודם הראשון, חזקה את תקותם אל תשועה קרובה לבא, ושני נביאי שקר אחאב וצדקיהו הרבו להתעות את בני הגולה בפחזותם ונכליהם. הבלי שוא ומקסם כזב התגברו בין בני יהודה גולי בבלה והגולים האלה חזקו בספריהם וציריהם את לב בני יהודה ויושבי ירושלים למרוד בנבוכדנצר עד כי הכה את כל העם בסנורים ויאטם אזנו משמוע דברים נכוחים ועצת שלום אשר יעץ ירמיה הנביא.

אז קם נביא לה' בין בני הגולה אשר בבבל, אשר אחרי מלחמות קשות ונוראות, נועד לפלס נתיבה למחשבות אמת וצדק ודעת אלהים הצרופה בין בני

העם אשר בגולה. הוא הנביא יחזקאל בן בוזי הכהן נולד בש' 690, כית 640 לפני חב"ש) • הנביא יחזקאל בעֹז מְדַבְּרוֹ, בנעם נָאֳמוֹ, ברמיונו האדיר והחזק, בקולו הערב והנעים אשר בו לקח לב שומעיו (עי' יחזקאל לג, ל"א-ל"ג). ברוחו הכביר וחזון לבו ומשאת נפשו על דבר התעודה הנעלה והנשגבה אשר חֵלֶק ה' לעם סגלתו בין כל הַלְאֻמִּים בתבל ארצה, היה אחד מבחירי הנביאים אשר עמדו לישראל בכל עת היות הנבואה בעם. הוא בא לבבל עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר בראשית ממלכת צדקיהו וישב בתל־אביב על נהר כבר, היא התעלה הגדולה, אשר חפר נבוכדנצר לחבר את שני נהרות איתן פרת וחדקל. במקום הזה שמו מושבם רבים מהגולים ויכוננו להם עדה גדולה, אשר התנהגה על פי משטריה וסדריה בארץ מולדתם באין מכלים דבר, כי היה להם החפש לחיות חיי החברה ככל העלה על רוחם ואיש לא כָהָה בם. יחזקאל ישב בתוך עמו בבית־חבר־משפחה עם אשתו ודבר לא היה לו עם איש. פתאום נפתחו עיניו וירא „מראות אלהים". בהופיע לעיניו מחזה שדי אדיר וחזק לראשונה לא דרכה נפשו עוד עז להתעלה ולהתקדש, כי אם השתומם ויפחד פחד אלהים והדר גאון חזיונו, וישב אל בני עמו בני הגולה „בְּתֵל אָבִיב" וישב שבעת ימים „משמים בתוכם". אחרי כן נשא משאו וירבה חזון לפני העם לאמר: צֹפֶה נתנו ה' לבית ישראל לדבר דבר ה' קשה אל האבות „הפושעים" והבנים „קשי הפנים וחזקי הלב" ולכל „בית המרי", אל „הסרבים והסלונים" אשר אתו. ויהי בהשמיעו את דברי תוכחתו לראשונה, ויקומו עליו בני עמו ויתנו עבותים על ידו ויאסרוהו כאיש אשר הסתתרה בינתו ואין ברוחו נכונה ויצוו עליו לבל יעיז להשמיע דברו עוד בקהל. בימים אשר היה עצור בבית כלאו ברצונו ושלא ברצונו ארבע מאות ושלשים יום (ארבעים יום ושלש מאות ותשעים יום) עשה מעשים זרים להפליא את הראים, מעשים אשר המה לאות ולמופת על כל אשר ימצא את עם יהודה והעיר ירושלים בימי מצור הכשדים עליה. בני עמו ראו מעשיו הזרים וישתוממו ויתפלאו וישאלוהו פשר דבר; ויהי דברו אליהם לאמר: „ירושלים תבא במצור ויושבי העיר יאכלו לחמם במשקל ובדאגה ומים במשורה ושממון ישתו... וְנָשַׁמּוּ וְנָמַקּוּ, כי שם ה' עינו על העם בירושלים לרעה ולא לטובה, השלישית בדבר ימותו וברעב יכלו בתוך העיר, השלישית בחרב יפלו, והשלישית לכל רוח יְזָרוּ וחרב ומלחמה יריק ה' אחריהם", הַמֶּלֶךְ יִתְאַבָּל וְנָשִׂיא יִלְבַּשׁ שְׁמָמָה וִידֵי עַם הָאָרֶץ תִּבָּהַלְנָה... ויהי כקרוא יחזקאל את הקריאה הגדולה הזאת בקרב בני עם יהודה גולי בבלה ויאמינו בו, וידעו, כי הקים להם ה' נביא בארץ גלותם. מהעת ההיא החלו זקני יהודה לְבַקְּרֵהוּ בביתו וישאלו אותו בדבר ה'. כמעט שבאו עמו זקני יהודה בדברים וַיְמַשֵּׁךְ לבם אחריו, כי במדברו הנאוה וקולו הערב לקח נפשות וימשכם אהבה ורצון. הנביא ירמיה היה למופת ליחזקאל וּמְדַבְּרוֹ הנבואי דומה בסגנונו ותכונתו לנבואת הנביא הענתותי, אך דמיונו היה כביר ואדיר מדמיון ירמיהו ובדמיונו זה רכב על כרוב הנבואה וירקיע שחקים ויעלה במעלת המליצה הרוממה על הנביא, אשר אותו שם למופת לפניו. חזיוני

י ח ז ק א ל המה רבי הענין, תמונותיו חַיות, משליו מלאים מוסר ודעת, וכל דבריו נאמרו בדעת חכם חרשים בחידה, ומשל, דמיון ומליצה, אשר קסם נעלה, הוד המליצה החזיונית ורוח ה׳ חופפים עליהם. דברי י ר מ י ה ו נאמרו בקֹצֶר מלים מבארים באר היטב את נושא הנבואה והענין אשר שם לפנת חזיונו, תמונותיו רכות ומעוררות את הלב, רעיוני תוגה ורוח כהה שפוכה עליהם, וכל דבריו כתובים בדמעות עיניו ודמי לבבו. אך יחזקאל אהב לדבר ברב ענין והרחבת הדבור; תמונותיו מפיקות חן ונעימות חכם חרשים וצַיָר פלא. התמונות האלה הן שלמות לא יחסר בהם קָו וָתָו ולא ימנע גם מדבר דברים קשים, למען השלם התמונה ובאור הרעיון לכל חלקיו ומשפטיו ומבלי להגות נכאים ולמוג בדמעות כירמיה הִנֵהו נוגע בידיו את המכות הטריות והפגעים האנושים.

בְּהִגָּלות הנביא כביר הרוח גְדָל־דֵעָה ורב־הַכִּשְׁרוֹן בין אחיו ב נ י ה ג ו ל ה, נראו אותות שנוי לטובה בהלך רוח בני עמו ומחשבות לבבם. במשאיו וחזיוניו הוציא את כל רוחו מבלי שאת פני גבר וחוס ורחם על בני עמו, אשר במעלליהם הביאו רעה על נפשותם; לשונו מלאה זעם ושפתיו נטפו מרורות ובלי חמלה וחנינה הכה בשבט פיו את חַטֹּאֵי בני עמו וכחץ ברור באו דבריהם אל לבו, בשומו לַאַל את כל תקותיהם הבל אשר ממלכת יהודה עוד תקום ותהיה כימי עולם, גם את דרכי התשובה הורה הנביא יחזקאל לבני הגולה כ יר מ י ה כן יחזקאל נבא גם הוא כי לא מציון תבא הפעם תשועת ישראל, כי אם מ א ח י ו ב נ י ה ג ו ל ה אשר בתוכם ישב. אחיו אלה המה „אַנְשֵׁי גְאֻלָּתוֹ״ וְלֹא יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם רַחֲקוּ מֵעַל יְיָ; כי כל אלה הנשארים על „אדמת ישראל״ המה בני עם תועי לבב ומהם לא תצאנה הטובות על בית ישראל, כי אם מבני הגולה אשר „הרחיק יְיָ בַּגוֹיִם וַיְפִיצֵם בארצות״. חזון הנביא, כי יחדש ה׳ רוח נכון בקרב עמו להשיב את לבבו אל אלהיו כלול בדברים מעטים ורבי הענין לאמר: לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה. בתוכחתו את בני הגולה לא לבד יעיר למוסר אזנם, כי יעשו להם „ל ב ח ד ש ו ר ו ח ח ד ש ה״ כי אם גם ישגבם בה׳ אלהיהם אשר „יָסִיר לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׂרָם וְנָתַן לָהֶם לֵב בָּשָׂר״. הנביא האחד אשר קם לישראל בארץ־גלותו היה גם הראשון אשר בשפה ברורה נשא חזון על ת ח י ת ר ו ח י ש ר א ל וְחִדֵּשׁ רוח נכון בקרבו, בזכרו את דרכיו ומעליליו הרעים ויקֹט בפניו, יכיר וידע עֲוֹנָתוֹ. וּמֵהַהַכָּרָה הזאת תצמח לו קרן אורה לְצָרֵף דעותיו ולזקק את מחשבותיו. במדברו הראשון אשר דבר לפני „ז ק נ י י ה ו ד ה״ היושבים לפניו כבר באר היטב את רעיונו זה וכמה פעמים הרבה לדבר, כי זנח יְיָ את יהודה ויטש את ירושלים קרית עזו ולאחיו אנשי גאלתו „וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם״, המה ישובו אל אדמת ישראל וְהֵסִירוּ אֶת כָּל שִׁקּוּצֶיהָ וְאֶת כָּל תּוֹעֲבוֹתֶיהָ מִמֶּנָּה. באותה העת אשר בני ירושלים, גם מהיראים את דבר ה׳ ביד עבדיו הנביאים, האמינו: „כי בהר ציון תהיה פליטה״ וכי „לא יבא צר ואויב בשערי י ר ו ש ל י ם״, היה דבר י ח ק א ל, כי ירושלים היא „עיר הדמים אשר מאס בה ה׳ ויבחר בבני הגולה להעלותם אל אדמת ישראל, להקים מקרבם עם חדש אשר ברוחו תהיה נכונה ולא יסור עוד מדרך ה׳, או־אז יזכור יְיָ להם את בריתו אותם בימי נעֻרי האֻמה ויקים להם ברית עולם.

אולם „שרי יהודה" אשר נמצאו בין הגולים עוד לא האמינו בדברי הנביא יחזקאל ולא שמו לבבם על דרכיהם, מרד יהודה בנבוכדנצר, עוד החזיק את תקותם כי קרבו הימים, אשר בני יהודה ישובו לגבולם. התקוה הזאת שם יחזקאל לְאַל במעשיו ובדבריו: כי עשה לו כלי גולה ויגלה לעיניהם יומם ממקומו אל מקום אחר; בערב חתר בקיר וישא כליו על כתפו לעיניהם בעלטה וכאשר אמרו אליו בני בית ישראל: מה אתה עושה? היה דברו לאמר: אֲנִי מוֹפֶתְכֶם: כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי כֵּן יֵעָשֶׂה לָהֶם בַּגּוֹלָה בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ. אלה המה הדברים אשר ימצאו את „הנשיא בירושלים וכל בית ישראל". מהעת ההיא גדל כבודו בין אחיו „בני הגולה". אלה מזקני ישראל אשר שמו עבותים על ידיו ויענו אותו וייסרוהו באו אליו לדרוש ממנו בדבר ה' על דבר תוצאות המלחמה הגדולה אשר לפני שערי העיר ירושלים. זקני ישראל אלה אשר באו לדרוש בדבר ה' „העלו את גלוליהם על לבם ומכשול עונם היה נכח פניהם". אז השמיעם יחזקאל דבר, כי לא יִדָּרֵשׁ לכל אלה, אשר עוד ידבקו בגלוליהם ותועבותיהם, ותוכחתו זאת, כנראה, לא שבה ריקם, כי מני אז שבו „זקני ישראל" לשחר כבוד את הנביא וישב להם דבר כפעם בפעם, אף כי דבריו לא נעמו לאזנם ולא השביעום רצון.

השעה אשר לשמה וזכרה פחדו בני יהודה פחד הנה באה. כארי מסבכו יצא נבוכדנצר בחיל כבד לבא על ארצות הגוים אשר נועזו להרים יד בממלכתו ולנסות דבר מרד ובֶגֶד בהכשדים, לענשם ולעשות בהם שפטים נוראים כבעבדים המתפרצים מפני אדוניהם. נבוכדנצר הגיח מצפון עם חילו הגדול ובהגיעו אל ארץ מול הלבנון מעבר הירדן מזרחה עמד על יד־דרך אשר תוביל אל שתי ערי המלוכה אשר להעמים הפושעים בו: לרבת בני עמון וירושלים אשר ביהודה: ובעמדו על אם הדרך קִלְקַל בַּחִצִּים שָׁאַל בַּתְּרָפִים רָאָה בַּכָּבֵד בימינו עלה הגורל על ירושלים. כנראה מהכתובים, נכנעו העמים „בסביבות יהודה" אשר שלחו מלאכיהם לצדקיהו להסית אותו, כי ימרוד בנבוכדנצר, כמעט שהקריב מלך בבל לבא בקרבת ארצם ומלכיהם השתחוו לפניו אפים ארץ. ממלכת אדום אשר מנגב ליהודה שחקה על משבתי יהודה ותעזור לרעה ותשת ידה עם צבאות נבוכדנצר. צור היתה חפצה לעזור את יהודה, אבל באה במצור ויד מלך בבל כבדה גם עליה. הנה כן היו כל עיני בני יהודה תלויות אך אל מצרים. אך הממלכה הזאת הובישה גם עתה את כל הבוטחים בעזרתה ותתמהמה מהחיש תשועה בעתה. אז נהיו דברי המקונן: עוֹדֵינוּ תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל־גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ. על כן היה הנקל לנבוכדנצר לכבוש את כל ערי יהודה הבצורות. חיל הכשדים הקריב אל חומת ירושלים וביום העשירי לחדש העשירי הוא חדש טבת (658 לפני חב"ש) סמך מלך בבל על העיר. ירושלים העיר הראשה התבצרה אז בעז וגבורה וגם אכל ומשקה לרב אספו אל העיר הנצורה למחיה אל העם אשר בקרבה בכל ימי המצור, אך יושבי ערי השדה והחצרים, אשר השליכו משכנותיהם בקרוב חיל הכשדים לבא ויבאו עם נשיהם וטפם אל ירושלים, הרבו את העם המבקשים לחם. כנראה קרא המלך והשרים אז דרור

לעבדיהם העברים. המעשה הזה עשו על פי דברי ירמיה ותוכחתו וחפצם היה להרבות בזה את חיל העם המגינים על העיר בעד הכשדים הצרים עליה. בני יהודה נלחמו בגבורה נמרצה ויגינו בעד עיר משושם ברב אונים כח ועז, כי ארכו ימי המצור כשנה וחצי (מן החדש העשירי לשנת 658 עד החדש הרביעי לש׳ 656 לפני חב״ש). שר הצבא המפקד את צבאות יהודה היה סריס אחד מעבדי המלך. צדקיהו לא היתה מצביא את עם המלחמה ולא התערב כמעט בדברי המדינה בימי התנועה בעת ההיא.

שנה שלמה כבר באה ירושלים במצור; בכל העת ההיא היו תגרות ומלחמות קטנות בין חיל כשדים הצרים על העיר וגדודי הנצורים, אשר יצאו כפעם בפעם לדבר את אויביהם בשער, והנצחון האיר את פניו חליפות להנלחמים מזה ומזה. אז קם מלך מצרים פרעה חָפְרַע (Apries) ויתעודד להקים את דברו והבטחתו לעזור את היהודים במלחמתם נגד נבוכדנצר וישלח מחנה כבד נגד נבוכדנצר. חיל מצרים היה עצום ורב עד כי כשמוע הכשדים את הדבר הזה ויעלו מעל חומות ירושלים לשום פניהם מול חיל מצרים. ויהי בְּהֵעָלוֹת חיל הכשדים מעל ירושלים רבתה השמחה בין יושביה הנצורים, כל איש רץ בחפזה אל שערי העיר לצאת החוצה לשאוף רוח הדרור אחרי ימי המצור הארוכים, לפקוד איש איש את אחזתו ושדהו, גפנו ותאנתו, גם להכין אכל להם אם יחדשו הכשדים את המצור על העיר. כמעט רגע סר פחד הכשדים מעל בני יהודה וקציני ירושלים שבו אל דרכם הרעה. את העבדים מאחיהם העברים, אשר לפני ירחים אחדים שלחו אותם חפשים לנפשם שבו ויכבשו עתה ויעבידום בפרך וישפילו כבודם במלאכות נמבזות ולא זכרו את דברי הברית והאלה, אשר כרתו שרי יהודה ושרי ירושלים, הסריסים והכהנים וכל עם הארץ לבל יהיו עוד עבדי־עולם מאחיהם העברים. על אכזריות השרים וקציני יהודה התחמץ לב הנביא ירמיה ויתמרמר מאד ויקנא קנאת אחיו האמללים וישא משא וירב תוכחה לפני המלך והשרים לאמר: הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם יְיָ אֶל הַחֶרֶב אֶל הַדֶּבֶר וְאֶל הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ; כִּי יָשֻׁבוּ הַכַּשְׂדִּים אֶל הָעִיר וְלָכְדוּהָ וּשְׂרָפוּהָ בָאֵשׁ, ואל המלך צדקיהו אשר שלח ביד צפניה בן מעשיה פקיד בית ה׳ לדרוש מירמיה, כי יפגע בעד העם וישא בעדם רנה ותפלה להצילם מן הכשדים, היה דבר ירמיה לאמר: „כי אם הכיתם את כל חיל הכשדים הנלחמים אתכם ונשארו בם אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ושרפו את העיר הזאת באש".

אם עד העת ההיא היה לב שרי יהודה רע על ירמיה, הנה מיום תוכחתו האחרונה עלתה חמתם עליו עד להשחית. ויהי בְּהֵעָלוֹת חיל הכשדים מעל ירושלים והנצורים יצאו מן העיר לתור איש איש את אחזתו ויצא גם ירמיה ארצה בנימין אל עיר אבותיו ענתות, ויהי בדרך ויתפוש אותו בעל פְּקִדֻת אחד ויאמר: „כי אל הכשדים הוא נופל" ומאין פנות אל דברי ירמיה ושבֻעותיו, כי רחקו ממנו מחשבות בגד או מנוסה הביאהו אל השרים, והמה,

בחפצם להנקם מאיש עברתם שפטו אותו משפט מרגל ובוגד בארץ מולדת, הכו אותו וישימוהו בבור בבית האסור אשר ליהונתן הסופר, איש אכזרי ואביר לב הרחוק מחנינה וחמלה, אשר עשוהו אז לשר בית הכלא (בחדש אדר שנת 656 לפני חב"ש). ימים רבים היה ירמיה אסור בבית כלאי המלא צחנה ובאשה. שר בית כלאו „הקיפהו ראש ותלאה", „הִכְבִּיד נְחָשְׁתּוֹ וַיּוֹשִׁיבֵהוּ בְּמַחֲשַׁכִּים כְּמֵתֵי עוֹלָם", גם הרחיק ממנו קרוביו ומיודעיו ויענהו באכזריות חמה לבצור רוחו או גם להורידהו דומה, אך לשלח יד בנפשו לא נועזו השרים. בבית כלאו זה קרא לאבל כנורו ויקונן ירמיה את קינת „אֲנִי הַגֶּבֶר" הקינה הנפלאה, אשר לקריאתה תדמע כל עין וכל לבב יִמַּס והיה למים *).

שמחת שרי יהודה בְּהֵעָלוֹת חיל כשדים מעל חומת ירושלים היתה עד ארגיעה. צבאות הכשדים אשר יצאו בחרב לקראת חיל פרעה חָפְרַע הכו את המצרים מכה נצחת ובהיות תבוסת חיל מצרים שלמה, היתה ממלכת יהודה עתה בלי עוזר ותומך ותעמוד לבדה במערכת מלחמה נגד הממלכה העצומה בתבל ארצה; גם „כל אוהביה בגדו בה" והממלכות מכל הגוים סביביה, אשר השיאו את צדקיהו למרוד במלך בבל „נהפכו לה לאויבים וישחקו על משבתיה". הכשדים שבו לצור על ירושלים, בנו עליה ויקיפוה בדיק וסוללות ולא נתנו לה יוצא ובא, למען עשות קץ להמלחמה הארוכה הזאת. אז נפל לב יושבי עיר הראשה בקרבם ולא קמה עוד רוח בהם. רבים מהתושבים התגנבו לצאת מן העיר ויפלו אל הכשדים או נמלטו ארצה מצרים. עתה בעבור המועד ראה גם צדקיהו וַיִּוָּכַח לדעת, כי אך אולת וסכלות היא לממלכה קטנה כיהודה להתיצב במערכת מלחמה עם אויב גדול ונורא כעם הכשדים בימים ההם, מבלי אשר יקום העם כלו כאיש אחד לחרף נפשו בעד ארץ מולדתו וְחֵרוּתוֹ, תקותו האחרונה היתה בהנביא ירמיה, כי יפגע בה' ויתפלל בעד העם אולי יתעשת ה' ולא יעשה כלה בהשארית הנמצאה, אז שלח המלך צדקיהו ויקח את הנביא אל ביתו וישאלהו בסתר אהלו לאמר: הֲיֵשׁ דָּבָר מֵאֵת יְיָ? וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ יֵשׁ וַיֹּאמֶר בְּיַד מֶלֶךְ בָּבֶל תִּנָּתֵן. במגנת לב, רוח נשברה ונפש נדכאה שמע צדקיהו דברי הנביא ולא דבר עמו קשות, גם התעשת לבקשתו לבלי השב אותו בית הכלא אל מְעֻנֵהוּ „יונתן הסופר", ויצו המלך ויפקידו את ירמיה בחצר המטרה אשר בארמון המלך ויתנו לו ככר לחם ליום מבית האפים אשר למלך, וישב ירמיהו בחצר המטרה ירחים אחדים. אף כי היה ירמיהו במשמר בחצר המטרה, אך איש לא נגע בו לרעה, ויהי חפשי לנפשו בימי שבתו שם לראות פני כל איש אשר בא אליו לבקרו ולדבר עמו כחפצו. ימי המצור ארכו ומיום ליום רבתה המצוקה והרעה בקרב העיר. הלחם כמעט אזל מן העיר וימכרוהו במשקל עד תם כל הלחם והרעב החל להציק את יושבי

*) בספרו הגדול ח"ב ס"א צד 395 בהערה מוכיח המחבר, כי קינת „אני הגבר" נתחברה לפני החרבן וכלה תסב על הקורות והמוצאות את ירמיה בעצמו, כי ישב בדד וידום, צוד צדוהו כצפור אויביו חנם ויצמיתו בבור חייו וידו אבן בו (עיין כל הפרשה) · המקרא האחד אשר בו יזכור צרת הכלל הוא פסוק מ"ח: פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי. אבל בהמליצה הזאת השתמש ירמיה גם לפני החרבן (ירמיה ח' ב"א) בדעתו נאמנה על פי דבר ה' כי תבא הרעה על ישראל ויהודה. המתרגם.

העיר הנצורה, עוד מעט ותפרוצנה זלעפות רעב, מחוץ שכלה חרב הכשדים ומחדרים אימת חללי רעב, אשר מלאו חוצות ירושלים ובתיה. המתים ממזי רעב רבו, עד כי היו משלכים ברחובות העיר מאין קובר ותעל צחנתם ובאשם בעתותי החם וחרבוני הקיץ ויעפשו האויר ויפרוץ גם דבר ומגפה בין יושבי העיר הבירה.

כל התוכחות וכל העדות אשר העידו הנביאים את עם יהודה השכם והעֵד, כל הרעות אשר נבאו כְּתָּמָן באו על העם האמלל, למען רפא אותו מאולתו הנוראה ומחלת נ פ ש ו האנושה. רחובות ירושלים היו עתה לבמת־חזיון אל מעשים נוראים, אשר אבות לבנים ספרו וישארו לזכרון לדור אחרון, מזכרת עון „א ב ו ת י ה ם א ש ר ח ט א ו ו א י נ ם" לבניהם אחריהם, לבל יתעו עוד ללכת אחרי אלהים אחרים. עוֹלֵל וְיוֹנֵק הִתְעַטְּפוּ בִּרְחֹבוֹת ִקרְיָה: לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל בִּרְחֹבוֹת ִעיר בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל חֵיק אִמֹּתָם . . . דָּבַק לְשׁוֹן יוֹנֵק אֶל חִכּוֹ בַּצָּמָא עוֹלָלִים שָׁאֲלוּ לֶחֶם פֹּרֵשׂ אֵין לָהֶם: הָאֹכְלִים לְמַעֲדַנִּים נָשַׁמּוּ בַּחוּצוֹת הָאֱמֻנִים ֲעלֵי תוֹלָע חִבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת. גם נבואת יחזקאל, כי גם „זהבם וכספם לא יחשבו" ויתנום בלחם להשיב נפשם באה ונהיתה, אך הדבר הנורא והאיום ביותר אשר החריד כל לב ורוח היה, כי יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ ַילְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת ַעמִּי. אז כהגיע הרעה אל מרום קצה שב ירמיה לדבר אל־כ ל ה ע ם לאמר: היושב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר; והיוצא אל הכשדים וְחָיָה, והיתה לו נפשו לשלל; כי הִנָּתֹן תִּנָּתֵן העיר הזאת ביד חיל מלך־בבל ולכדה. ויהי כשמוע ה ש ר י ם את דברי ירמיהו באזני כל העם ויעתירו דבריהם על המלך להסגיר את ירמיהו בידיהם למות, כי מרפה הוא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר, וצדקיהו כמלך אין אונים ובאין חפץ ורצון חזק לעשות או לחדול מעשות, ענה לאמר: ה נ ה ו ב י ד כ ם, כ י א י ן ה מ ל ך י ו כ ל א ת כ ם ד ב ר, אז לקחו את הנביא וישליכו אותו בבור הטיט אשר בחצר המטרה ו י ט ב ע י ר מ י ה ו ב ט י ט, גם אז לא נועזו השרים לשלוח יד בנפש ירמיהו הנביא, כי אם דמו אשר ימות תחתיו מבלי אשר תהיה ידם בו להמיתו. וירמיה היה אז נכון למות לולא חמל עליו אחד מסריסי צדקיהו עֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי; נפש העבד הזה מרה על השרים אשר צדו על נפש ירמיה לספותה ועל המלך אין־אונים אשר יראה און ולא יתבונן, ויאמר אל המלך, כי בהשליכם את ירמיהו אל בור הטיט ימות תחתיו ברעב, ויצו המלך על עבד מלך הכושי למשוך את ירמיהו בחבלים מן בור הטיט. הבור הזה היה עמוק מאד ונפש אנשי ירושלים עיפה מרעב ועצר רעה ויגון, עד כי להעלות איש אחד מן הבור נקראו שלשים איש. צדקיהו הציל את נפש ירמיה ממות אך חָפְשָׁה לא נִתַּן לו וישב בחצר המטרה עד יום הלכד ירושלים, אך לא נתן עוד להשרים לעשות לו רעה כאשר נשבע לו בשם ה׳. בסתר לבבו ידע צדקיהו, כי אבד מנוס ממנו ויחפוץ לצאת אל הכשדים ולהשלים עם מלך בבל, כי האמין בה׳ ובדברי נביאו, אך מחשבות רבות ודאגות שונות עצרו בעדו מהוציא את מחשבתו לפעלה. כן דָּאַג את ה י ה ו ד י ם א ש ר נ פ ל ו א ל ה כ ש ד י ם ל ב ל י ת נ ו א ו ת ו א ל ה כ ש ד י ם ל ה ת ע ו ל ל ב ו. הנביא הבטיחהו בשם ה׳, כי לא יפול משערת ראשו ארצה אם ישמע בקול ה׳ ויצא אל הכשדים וייטב לו ותחי נפשו

ויעד בו, כי אם מָאֵן הוא לצאת והיתה אחריתו רעה ומרה; גם יהיה לבוז וקלסה בעיני נשי הארמון, על אולתו הרבה וקשי לבבו להתגרות ברעה, אך המלך היה איש אין־אֱיָל, לא עשה מאומה לרוחתו לתשועתו. עד היום האחרון לא עזבוהו מֹרך לבבו ורפיון רוחו ובכל חפצו הטוב לא מצא און בנפשו לעשות דבר להציל נפשו ונפש עמו. מכך אין־אונים ואין־אֱיָל כזה היה המלך האחרון לבית דוד.

ימי המצור ארכו ומלאך המשחית הוסיף לשחת ביושבי העיר הנצורה בשלשת שפטיו הרעים: חרב, דבר ורעב. מספר אנשי המלחמה הלך הלוך וחסור עד כי מעטו מאד מהחזיק משמר על חומות העיר ולהגן בעדה. ימי המצור מלאו ַנִתְּבָּקַע העיר הבצורה אשר כל „מלכי ארץ ויושבי תבל לא האמינו, כי יבוא צר ואויב בשעריה״. ביום התשיעי לחדש הרביעי הוא חדש תמוז (בשנת **656** לפני חרבן הבית השני) חזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ, גם נפש אנשי המלחמה עיפה מרעב ומרב עבודה ועצר רעה ויגון. אז מצאה יד הכשדים לפרוץ בחומת ירושלים ויעלו חיל הכשדים בפרצות, ושרי הצבא אשר למלך בבל „באו וישבו בשער הַתָּוֶך״, המחבר את העיר התחתונה או „הַמִּלּוֹא״ עם „עֹפֶל בת ציון״ וידברו משפטים את עם הארץ. נבוכדנצר לא בא בשערי ירושלים, כי תקע את אהלו ברבלה אשר בארם, למען יוכל ממקום שבתו זה לכלכל דבר המצור על צור ועל ירושלים כאחד. אנשי חיל הכשדים שטו בכל העיר ויבאו בבתים ויהרגו כל זכר, אשר האמינו, כי כח בו לעמוד על נפשו ולא חסה עינם על נער וזקן. בני החיל הפראים וההוללים כחית השדה „עִנּוּ נָשִׁים בציון ובתולות בערי יהודה״, הביאו בברזל נפשן ויוליכו אותן שבי, „שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ״, גם באו בבית ה׳ ויתנו קול בהיכל הקדש כביום מועד, שם הכריעו לטבח את בני אהרן הכהנים, אשר דמו למצוא מנוס להם בהיכל הקדש. עם הכשדים באו שערי ירושלים גם „העמים מסביב״, אשר לראשונה הסיתו את יהודה למרוד בנבוכדנצר ועתה נתנו ידם לו: בני אדום עמון ומואב, הפריצים האלה באו אל היכל הקדש ויחללוהו ויפרשו ידם על כל מחמדי בת ציון ויטמאו את מקדש ה׳:

בעת המהומה והמבוסה בתוך העיר מצא לו צדקיהו ושארי אנשי המלחמה אשר ליהודה ידים לנוס ולהמלט בלילה „דרך גן המלך והשער אשר בין הַחֹמֹתַיִם״ במבוא נסתר במערה מתחת לארץ וינוסו דרך הערבה להגיע אל מעברות הירדן ולהמלט ארצה עבר הירדן, אך אנשי חיל הרוכבים אשר להכשדים היו „קלים כנשרים״ וצדקיהו עם אנשי חילו היו עיפים „וילכו בלא כח לפני רודף״ וישיגו אותם „בֵּין הַמְּצָרִים״. בעת המהומה בעיר לקח שר הצבא נבוזראדן רב טבחים אשר לנבוכדנצר את „שְׂרָיָה כהן הראש ואת צפניה כהן המשנה והסרים אשר היה פקיד על אנשי המלחמה, הסופר ושלשת שומרי הסף ושבעה (או חמשה) מראי פני המלך וששים איש מבני עם הארץ״ ויאסור אותם באזיקים ויביאם רָמָתָה, כי ברמה נאספו „כל בני גלות ירושלים ויהודה״ לחכות, עד אשר יפרוש

להם נבוכדנצר מה יֵעָשֶׂה להם *). להשאיר את הגולים בירושלים לא יכלו הכשדים, כי מצחנת החללים אשר היו מֻשלכים בראש כל חוצות פרץ שם דבר נורא ועל כן מהרו שרי החילים גם הם לצֵאת מן העיר. בין הגולים האסורים באזיקים אשר ברמה נמצא גם ירמיה הנביא, אשר אותו תפשו הכשדים בחצר המטרה ויחשבוהו לאחד ממשרתי הארמון, אך נבוכדנצר צוה על שר צבאו לשום עינו לטובה על ירמיה וימסרהו אל גדליה בן אחיקם בן שפן הספר איש נכבד ממשפחה יקרה בירושלים, אשר אותו הפקידו לראש על יהודה ומפקח על בני העם הגולים בבלה; בו בטח לב נבוכדנצר, כי, כנראה, ידע אותו מראשית ימי המלחמה, אשר לבו נוטה אחרי הכשדים.

את הקותם האחרונה אבדו שארית אנשי חיל המלחמה אשר ליהודה בבא אליהם השמועה, כי גם המלך צדקיהו נפל שבי בידי הכשדים. חיל הרוכבים השיגו אותו ואת אנשיו בעברות הירדן בערבות יריחו, בהרגע אשר היה נכון לעבור את הירדן ולהמלט על נפשו. כל בני חילו נפוצו מעליו, נסו וימלטו לעבר הירדן מזרחה או באו בכֵפים וְשִׁני הסלעים להחבא ולהסתר מפני הכשדים. המלך ובניו ואחרים משרי יהודה נתפשו ויביאו אותם הרחק מארץ מולדתם אל העיר רבלה אשר בארם, מקום שם תקע נבוכדנצר את אהלו. במקום הזה „דבר מלך בבל משפטים" עם צדקיהו, על הפרו את בריתו ויחלל את שבֻעת האלה אשר השביעהו ויער עליו כל חמתו. נבוכדנצר אחז במשפט ידו וברגז לא ידע רחם, אף כי מכל המלכים אשר נפלו שבי בידי מנצחיהם היה צדקיהו האיש אשר גורלו המר עורר חמלה וחנינה, כי היה גבר אין־אֱיָל ואין אונים ויהי ככלי חפץ בידי השרים הסוררים, אשר הביאו כל הרעה על ירושלים ויהודה, אך נבוכדנצר שחת באף רחמיו ויתאכזר על איש חרמו בעברה וזדון לב אבן ונחֻשה. את בני צדקיהו ואת שרי יהודה שחט לעיניו ואחרי כן עִוֵּר את עיני צדקיהו ויוליכהו שבי בבלה „ויתנהו בבית הפקודות" עד יום מותו, אשר לא אֻחר לבא לשום קץ לעניו ומרודו.

אך מה יֵעָשֶׂה לירושלים העיר המְבֻקָעה? היא היתה לחצר מות וחללים מלאה, „כל שעריה שוממין וכל דרכיה אבלות", אך עוד נותרה חומת בת ציון ועוד עמדה העיר על תלה, ולשרי החילים עוד לא פרש מה לעשות לירושלים העיר. נבוכדנצר עוד פסח על שתי הסעפים, הוא לא חפץ להפוך את יהודה למדבר שממה, כי חפץ למשול בהארץ הזאת ולהחזיק בה מעמד נגד מלך מצרים אויבו בנפש, אך הארץ לבדה מבלי להשגב בעיר הראשה לא היתה יכולה לעמוד בפני אויב אחר אשר יבוא בגבוליה, על כן היתה טובת מלך בבל דורשת, כי תקום העיר על תלה. אך לעמת זה ירא נבוכדנצר מהעיר ההומיה והסוררת, לבל

---

*) הכתוב בירמיה מ׳ א׳ אומר מפרש בי ברמה עמדה מחנה הגולים אשר היו נכונים להגלות בבלה וגם ירמיה הנביא בתוכם, וכראיה לדבר הוא המקרא בירמיה ל״א י״ד: קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים וגו׳ והמקרא שם פרשה נ״ב כ״ז האומר, כי הכה נבוכדנצר וימת את האנשים אשר לקח נבוזראדן מן העיר מוסב על זמן מאוחר. ועי׳ בספר הירחי לפראנקל וגרֶאטץ שנת 1872 צד 65 ובספרו הגדול ח״ב ס״א צד 401 בדבריו בהערה המישבים את כל הסתירות בין הכתובים ואכמ״ל. המתרגם.

ישוכו קציניה ושריה למרד בו, ואחרי הפר צדקיהו את בריתו עמו לא מצא עוד איש אשר יאמין בו ויערבנו, כי לא יוסיפו להרים יד במלכותו. הדבר האחרון הזה הטה לב נבוכדנצר להחריב את ירושלים ולהרוס אותה עד היסוד; וישלח את נבוזראדן רב טבחים לירושלים, עד מהרה התיצבו לפניו שרי אדום אשר עברתם היתה שמורה לעם יהודה ולמלכה ויעוררו אותו לנטות ידו על ישראל בלי חמלה וחנינה ויקראו בקול לאמר: „עָרוּ! עָרוּ! עַד הַיְסוֹד בָּהּ". „וישרף נבוזראדן את בית ה׳ ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש, ואת כל חומות ירושלים סביב נתצו כל חיל כשדים אשר את רב־טבחים ביום העשירי לחדש החמישי הוא חדש אב" (בש׳ 656 לפני חרבן הבית השני). גם את עמודי הנחשת, את המכֹנות ואת ים הנחשת והמזמרות וכל כלי השיר וכל כלי הזהב והכסף אשר בבית יי שברו הכשדים וישאו בבלה. יְרוּשָׁלַיִם עִיִּים תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר. ככל הרעה אשר נבא — מלבד ירמיה ויחזקאל — הנביא מיכה המֹרשתי מאה וארבעים שנה לפני חרבן ירושלים.

מן כל ערי־תהלה אשר שפכו רוח ממשלתן על תבל ויושביה בימים מקדם, אשר היו לערים נכחדות בתגרת יד אויב ומתנקם, אין גם אחת אשר במפלתה העירה ותעורר תוגה וחמלת לב כחרבן העיר ירושלים. השירה בת־יה שתה עליה זר תפארה ותקרא לאבל כנורה ולשמע שירי קינתה תדמע כל עין וימס כל לב גם היום אחרי אלפי שנה לחרבנה. השירה בת־יה ענדה עטרת־תהלה על ראש עיר התהלה, עיר־עולם מן העולם ועד העולם. האם היה ירמיה לבדו המעורר תנים הגה והי על ירושלים ויהודה ארץ חמדתו ועיר משושו? אם גם תלמידו הנאמן ברוך בן נריה? אם נמצאו שנים שלשה מהנביאים בני דורו אשר עם ירמיה המקונן הורידו גם הם כנחל דמעה על שבר בת עמם לא נודע הדבר? אך כל הקינות המיוחסות לירמיה תכונה אחת להם. כל המקראות מתחילים באותיות אלפא ביתא על הסדר. הפרשה הראשונה — פרשת „איכה ישבה" ערך המקונן בעת אשר הבקעה העיר, אך טרם הָחָרְבָה וגם המקדש עוד עמד על תלו *). אך כבר „יצא ממנה כל הדרה ושריה הלכו בלא כח לפני רודף". ביותר יתמרמר המקונן על בגד בוגדים מאוהביה, אשר הסיתו אותה למרוד במלך בבל ועתה ישחקו על משבתיה ובמר נפשו יריד בשיחו ויאמר:

פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ
צִוָּה יְיָ לְיַעֲקֹב סְבִיבָיו צָרָיו
הָיְתָה יְרוּשָׁלִַם לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם ∴
שִׁמְעוּ נָא כָל הָעַמִּים וּרְאוּ מַכְאֹבִי
בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי הָלְכוּ בַשֶּׁבִי

*) יוצא מפורש מהמקראות איכה א׳ ד׳ י׳.

קָרָאתִי לַמְאַהֲבַי הֵמָּה רִמּוּנִי
כֹּהֲנַי וּזְקֵנַי בָּעִיר גָּוָעוּ

בהקינה השניה יריד המקונן בשיחו ויעורר אבל על הרבן הבית, הריסת חומת בת ציון ושעריה אשר טבעו בארץ:

אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ אֲדֹנָי אֶת בַּת צִיּוֹן
הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל
וְלֹא זָכַר הֲדוֹם רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ

. . . .

הָיָה אֲדֹנָי כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל
בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו . . .
זָנַח אֲדֹנָי מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ
הִסְגִּיר בְּיַד אוֹיֵב חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ

בקינת „איכה יועם" *) יוריד המקונן כנחל דמעה על מות ואבדן כל נדיבי יהודה ושועי ירושלים, על עם ה' וכהניו ושריו כי נפלו בחרב ושביה והתקוה אשר אבדה להשארית הנמצאה בבא השמועה, כי גם משיח ה' המלך האחרון לבית דוד נלכד בשחיתותם, „כי קלים היו רודפינו מנשרי שמים ועל ההרים דלקונו" וישיגו את צדקיהו.

אֵיכָה יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם הַטּוֹב
תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת
בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז
אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי חֶרֶשׂ מַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹצֵר

את כל השבר אשר השברה בת ציון, כאבה האנוש ומכתה הנחלה הביע אחד הלוים ממשפחת המשוררים לבני אסף אשר היה גם הוא אסור באזיקים עם כל בני גלות ירושלים ויהודה, וישפך שיחו בשיר תוגה אחד אשר ממנו נשמעו כל אנחות בת יהודה השדודה וכל אנקות חלליה:

אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת הֵיכַל קָדְשֶׁךָ
שָׂמוּ אֶת יְרוּשָׁלַםִ לְעִיִּים . . .
שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָיִם וְאֵין קוֹבֵר
הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ

. . . .

*) דעת הרב המחבר שקינת „אני הגבר" נשא ירמיה על נפשו והמוצאות אותו מבוארת למעלה. המתרגם.

לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ
נִקְמַת דַּם עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ׃
תָּבֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ
הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה
וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל חֵיקָם
חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי
וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ.

העם אבד את כל טובו כבודו ויקרו, אך לא את התקוה כי יאיר ה׳ שנית את פניו אליו, ישיבהו לכבודו הראשון ויעלהו לארץ חמדתו אשר אהב.

אלף שנה עברו למן היום אשר בו עברו שבטי ישראל את הירדן. מלאים כח עלומים ותקות הנֹער ומפיקים עז וגבורה, בוטחים בישע ימין אלהי מעוזם ובגבורת מצביאם ומפקדם יהושע כביר כח לב ורוח, דרכה כף רגלם על הארץ הנבחרת ונפשם דרכה עז לעשות גדולות ונפלאות; כחמש מאות שנה עברו למן העת אשר שני המלכים הראשונים מגזע ישי הרכיבו את עם ישראל ויהודה על במתי ההוד והנצח, וירימו קרן ממלכתם בכבוד עדי היתה ממלכה כבירה ואדירה, רבת האונים אשר שפכה רוח ממשלתה על העמים מסביב; ואחרית כל הגדולות האלה? בני עשרת השבטים כֻּרְבּם הָגְלוּ אל קצוי ארץ ואיים רחוקים ויתערבו שם בגוים עד כי כמעט אבד זכרם המה ובני „שארית ישראל“ יהודה ובנימין, שמעון ושבט הלוי, עם שרידי עשרת השבטים אשר היו כלם לממלכת יהודה, גם המה נשארו עתה מעט מהרבה נִשָּׁחוּ מעצר רעה בשלשת השפטים הרעים חרב, רעב ודבר, אשר „נשפט בהם ה׳ את בית המרי והעם המכעיסים אותו על פניו תמיד“; מעטים ושרידים יצאו עם הגולה אשר הגלתה לבבל; מעטים בקשו להם מנוס ומפלט במצרים ועוד מעטים מהם נשארו „יושבים משמים על אדמתם מפחדים כל היום מחמת המציק. חמת ה׳ סמכה גם על „פליטת בית ישראל“ „והשארית הנמצאה“ וכתֻמה באה עליה החזות הקשה אשר חזה הנביא יחזקאל באמרו: שְׁלִשִׁיתֵךְ בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ וּבָרָעָב יִכְלוּ בְתוֹכֵךְ וְהַשְּׁלִשִׁית בַּחֶרֶב יִפְּלוּ סְבִיבוֹתָיִךְ וְהַשְּׁלִישִׁית לְכָל־רוּחַ אֱזָרֶה וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם... וְהָיְתָה חֶרְפָּה וּגְדוּפָה מוּסָר וּמְשַׁמָּה לַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָיִךְ בַּעֲשׂוֹתִי בָךְ שְׁפָטִים בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְתֹכְחוֹת חֵמָה... ובאמת נקבצו באו כל הפגעים הרעים וכל האויבים הנוראים להכחיד ולכלות גם את „השארית הנמצאה“ בחמה ועברה נוראה, למען לא ישאר איש מבית יהודה על אדמת הארץ השוממה.

שרידי אנשי המלחמה, אשר נסו עם המלך צדקיהו דרך מבוא המערות אשר מתחת לארץ נפוצו ממנו כאשר הדביקוהו חיל הרֹכבים אשר להכשדים. מתי מספר מהם תחת אחד משרי יהודה מזרע המלוכה ישמעאל בן נתניה עברו את הירדן וימצאו להם מחסה ומפלט אצל בעלים מלך בני עמון. אחרים בחרו לבא ארץ מצרים, כי שם באו עוד מכבר משפחות רבות מבני יהודה.

(עי' ירמיה כ"ד ח'), בתקוה לשבת שם לבטח תחת החסות בצל פרעה חָפרע בעל ברית יהודה, אך לבא מצרימה היה דרוש להם לעבור דרך ארץ אדום ושם ארבו להם בני השבט הזה, אשר איבת־עולם היתה שמורה בלבם על יהודה ויגירו אותם על ידי חרב. בשנאת עשו את יעקב אחיו לא אמר די־נקם בעמדו מרחוק „ביום שבות זרים חילו וכאשר באו נכרים שעריו ועל ירושלים ידו גורל היה כאחד מהם", כי אם גם „עמד עַל הַפֶּרֶק לְהַכְרִית פְּלִיטָיו וּלְהַסְגִּיר שְׂרִידָיו" אל הכשדים, ולא רק מאשר היתה שנאת־עולם נטורה בלבם על עם עברתם עשו בני אדום נקמות בפליטי יהודה, כי אם גם בחשבון ודעת, להרבות נחלתם וּלְהַמְלְאוֹת מחרבן ירושלים. זדון לב אדום השיאהו לחשוב מחשבות־און, כי כאשר תשם יהודה מיושביה ועם ישראל יִכָּחֵד מהיות לגוי שוכן על אדמתו, יירש הוא את הארץ אשר אין אדונים לה וגם נבוכדנצר יתן לבני אדום את ארץ יהודה כשלומים על ריבם את ריבו ועזרתם אותו לרעת עם יהודה; בגלל הדבר הזה היה דבר אֱדום אחרי אשר היתה ירושלים לחרבה לאמר: אֶת שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת שְׁתֵּי הָאֲרָצוֹת לִי תִהְיֶינָה וִירַשְׁנוּהָ*). אך מעטים מפליטי יהודה נמלטו ארצה כנען (פִינִיקְיָה) אל הצורים והצידונים בעלי ברית ישראל מימי עולם, כי היה הדרך רב להפליטים מיהודה עד כנען והרודפים הכשדים „היו קלים מנשרי שמים" ועל ההרים דלקו אחריהם וישיגום ויעשו בהם שפטים נוראים.

בגלל הדבר הזה בחרו רבים מהפליטים: „שרי החילים" ואנשיהם הנסים מירושלים עם צדקיהו, להשאר בארץ אבותיהם אשר אהבו. בראשם עמד יוחנן בן קרח אך הפליטים האלה, אשר אותם קרא יחזקאל „יוֹשְׁבֵי הֶחֳרָבוֹת עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל", באו בכפים, במערות ומנהרות, בנקיקי הסלעים וחרבות ערים נכחדות מפחד חרב הכשדים הנטושה בכל הארץ. מעת לעת יצאו ממחבאיהם לתור אכל לנפשם או להשתער על בני חיל הכשדים, אשר במתי מספר עברו בארץ. הפליטים ההם עוד השיאו נפשם בתקוה, כי כאשר תשקוט סערת המלחמה והיו הם לבדם אדוני הארץ הנשמה ושבו ובנו אותה, ודברם היה לאמר: „אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת הָאָרֶץ וַאֲנַחְנוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה" רע ומר היה גורל הפליטים האמללים האלה בנפלם בידי הכשדים, כי הגירו אותם על ידי חרב או התעללו בם וימכרו אותם לעבדי עולם: שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ. בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ וּנְעָרִים בָּעֵץ כָּשָׁלוּ. עליהם נשא המקונן קינים הגה והי בפרשה החמישית „לקינות ירמיהו" אשר בפסוקיה הקצרים והקצובים תַשְׁמַע לאזן כקול אנחות מְקֻטָּעוֹת יוצאת מנפש נענה; אנחות שוברות מתנים מקרב לב דוי באמרו:

זְכֹר יְיָ מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָה וּרְאֵה אֶת חֶרְפָּתֵנוּ:
נַחֲלָתֵנוּ נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים:
יְתוֹמִים הָיִינוּ וְאֵין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת:

*) עובדיה א כל הפרשה ויחזקאל כ"ה מן פסוק י"ב עד סוף הפרשה.

מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ:
עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח לָנוּ:...
בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר:
עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב:...
שָׁבַת מְשׂוֹשׂ לִבֵּנוּ נֶהְפַּךְ לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ...
עַל זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ:
עַל הַר צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ בוֹ....:

רגע קטן נראה כי תקום הרוָחה גם לבני „שארית יהודה" ויבא הקץ למלחמת הרג ואבדן נגד פליטים, נדחים ונהדפים, נדכים ונענים. נבוכדנצר לא חפץ לעשות את יהודה למדבר שממה, כי היתה לו ארץ חפץ להתחזק בה נגד מלכי מצרים ויגזר אֹמר להשאיד ניר וצל ממלכה ביהודה, ממלכה בלי מלך ומושל בקרבה, כי אם נציב־מלך יפקיד עליה. אחרי אשר פשעו בו שלשה מלכים מבית דוד לא נתן עוד אמון במלך יהודה, גם להושיב מלך בתוכה בן עם נכר הארץ לא מצא נבוכדנצר לנכון, כי כנכר הארץ לא יוכל המלך החדש אף לא יאבה לרפא את שבר ולחזק את החברה והישוב בהארץ העזובה והשוממה ועל כן שם עיניו בגדליה בן אחיקם למשפחת שפן הסופר להפקידהו לפקיד־נגיד על „שארית יהודה", כי מצא את לבבו נאמן לפניו וכאחד מאחיהם יקָבצו אליו „נדחי יהודה" ושבו ועבדו את האדמה ויאספו יין דגן ושמן והארץ לא תֵשָׁם. אז צוה נבוכדנצר לסריסו נבוזראדן רב־טבחים, להביא את כל הנופלים אל הכשדים וכל אלה אשר ידע בהם כי אין רוחם נאמנה להכשדים אל העיר רבלה בארם או להגלותם בבלה ומדלת עם הארץ ישאיר לכורמים ויוגבים ויתן להם נחלת שדה וכרם, כנחלה אשר יתנו כובשי ארצות לכל אלה הנכנעים מפניהם להיות להם לעבדים נאמנים כל הימים, ואת גדליה בן אחיקם עשה לפקיד־נגיד על בני שארית יהודה וישם את משכנו בהעיר „מצפה" הרחוקה מהלך שעה וחצי למזרחה צפונה מירושלים.

נבוכדנצר השכיל מאד לעשות בבחרו את גדליה לנציב הארץ השוממה, כי היה גדליה איש טוב ומטיב ולב מלא חמלה וחנינה לאחיו האמללים, כתלמיד ירמיה, אשר עוד אחיקם אביו היה מגן בעדו להצילהו מכל הקמים עליו לרעה להעלות ארוכה למכות הארץ ומחלתה האנושה היה דרוש איש רודף צדקה וחסד כגדליה, אשר רק בזה נמצאה בו מגרעת, כי האמין ברוח בני האדם ובהכרת טובה, אותו הפקיד המלך על השבוים, אשר ידע כי מהם לא תצא רעת המרד נגד הכשדים: בנות המלך צדקיהו אשר נשארו בארץ, הסריסים ומשרתי הארמון והכורמים והיוגבים כל אלה מעט יותר מאלף איש, גם על זאת פקח נבוכדנצר את עיניו לתת לגדליה יועץ נאמן את הנביא ירמיה ויצו על נבוזראדן לשום עינו לטוב עליו וככל אשר יאמר לו כן יעשה; כי ידע מלך בבל את כל הגדולות אשר חזה לו ירמיה מיום שבתו על כסא מלכותו. ויהי כאשר יצא נבוזראדן מירושלים אל הרמה אשר בקרבת קבר רחל, מקום

עמדה מחנה השבוים המְגֻלים בבלה, לבחור מהם את כל אלה אשר ישאיר בארץ וַיְּפַתַּח את ירמיה מן האזיקים, אשר היה אסור בהם ככל אחיו השבוים ויתן לו לבחור לו מקום לשבת כטוב בעיניו: אם לבא עמו בבלה או לשבת בארץ כטוב וכישר בעיניו, אך עצתו היתה לירמיה, כי ילך אל גדליה בן אחיקם המצפתה, „אשר הפקיד מלך בבל בערי יהודה".

הנביא ירמיה, אשר בצדק התאונן, כי הוא „הגבר ראה עני בשבט עברתו", עוד ראה בעיניו את המחזה האיום והנורא, מחזה קורע לבב ומרגיז את הנפש: בצאת ישראל ויהודה מארץ אבותם ללכת בגולה ובני ציון היקרים, אסורים באזיקים הלכו בלא כח לפני צר ואויב ומתנקם. בְּרָמָה על יד קבר רחל עמד קהל גדול אנשים ונשים וטף מחבקים עפר ארץ חמדתם, מקום קברות אבות העולם, מקול יללתם נבקעה הארץ ושועתם עלתה השמימה. אז נחה רוח הנביא על הנביא־המקונן, אשר „ראשו היה מים ועינו מקור דמעה על שבר בת עמו. וישמיע את קהל הגולים דברי נחמה להשיב נפשם ויאמר:

קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ
מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ:
כֹּה אָמַר יְיָ מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה
כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם־יְיָ וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב:
וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם־יְיָ וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם:

מה כבד היה הדבר על ירמיה לבחור לו דרך ילך בה: להשאר בארץ עם „שארית יהודה" או ללכת בגולה עם אחיו בצרה, אחרי כי לא נמצאה לו כל עבודה ופעלה נכונה בהארץ אשר יצא ממנה כל הדרה – בחירי בניה וטובי העם. זה כבר אשר היה אליו דבר ה' כי רק את הגולים בבלה יכיר ה' לטובה. „לתת להם אחרית ותקוה טובה ולהשיבם אל ארץ אבותיהם", אליהם היה דבר ה' בפיו לאמר: „ונתתי להם לב לדעת אותי, כי אני יְיָ והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלהים". את הגולים בבלה המשיל ירמיה לתאני הבכורות הטובות והנשארים בארץ או היורדים מצרים להתאנים הרעות, אשר יתן ה' אותם לזועה ולרעה. על כן היה על ירמיה לצאת עם הגולים בבלה. גם לא חפץ ירמיה ללכת אל גדליה לבל יאמרו בני „שארית יהודה", כי לבו הולך אחרי המנצח, אשר נאר מקדש ה', ויחרם את עם יהודה מעל אדמתו. גם נפש יוצאי הגולה היתה מרה על ירמיה בשמעם כי יעזוב אותם וישאר בארץ, כי קוו בצדק, אשר יהיה להם לעזרה בצרות להיות להם לפה ולמליץ לפני נבוכדנצר, אשר כבדוהו מאד, אז יריד ירמיה בשיחו ויתאונן במר נפשו: אוֹי לִי אִמִּי כִּי יְלִדְתִּנִי איש רִיב וְאִישׁ מָדוֹן לְכָל הָאָרֶץ... כֻּלֹּה מְקַלְלַוְנִי. אך דבר ה' היה אליו, כי ישאר בארץ השוממה ויהיה למורה ולאב לבני „שארית יהודה" בני דלת העם אשר השאיר נבוכדנצר: וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל כְּפִי תִהְיֶה יָשֻׁבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ וְאַתָּה

לא תָשׁוּב אֲלֵיהֶם. – בלב דוי ונפש נאנחה נפרד ירמיה מקהל הגולים וילך המצפתה אל גדליה הוא ותלמידו הנאמן בָּרוּךְ בֶּן נֵרִיָּה, כי לא קוה „יהוציא יקר מזולל“ וכי „משארית יהודה“ תצמח קרן ישועה לכל העם. אם בארבעים השנה, אשר הרבה וירבה מוסר ותוכחה השכם והוכח את „הגדולים אשר המה ידעו דרך יְיָ ומשפט אלהיהם“, לא הצליח להשיב את לב העם לאלהיו, מה היתה תקותו עתה „מהדלים“ מרבית בני „שארית יהודה“ הכורמים והיוגבים הנבערים מדעת. אך דבר ה' היה אליו לאמר: כי ישאר בארצו – ויקשב וישמע. בעיני נבוכדנצר היה ירמיה לערֻבת השלום ואמונת בני „שארית יהודה“ לממשלת הכשדים ועל כן צוה על נבוזראדן לתת לו מַשְׂאֵת וארוחה. באמת היתה במצפה למשיב נפש להשרידים והשארית הנמצאה תחת פקודת גדליה בן אחיקם לראות את הנביא ירמיה יושב בקרבם. הנציב גדליה העביר קול בכל הארץ להודיע גלוי לכל בני עם הארץ, כי רחוקים הכשדים ממחשבת נקם וכל בני „נדחי יהודה“ אשר יעבדו את מלך בבל יהיו בטוחים, כי לא יפול משערת ראשם ארצה, וישבו על אחזתם באין מפריע ומכלים דבר בארץ. „וישובו כל היהודים מכל המקומות אשר נדחו־שם ויבואו ארץ יהודה אל גדליה המצפתה“ ויעבדו את האדמה וימצאו בה מאה שערים דגן יין ושמן, כי נתנה את יבולה בשפע רב והארץ הריקה מאין יושב היתה רחבת ידים לפניהם. הערים הנשמות החלו לשוב ולהבנות מערמות עפרם וגם בית ה' בנה גדליה במצפה*). כי בית ה' אשר על הר ציון היה שָׁמֵם וְשֻׁעָלִים הִלְּכוּ בוֹ.

מימי קדם קדמתה נחשבה מצפה לעיר קדושה, למן העת אשר בנה בה שמואל הנביא מזבח לה' וישפוט שם את בני ישראל. יושבי ארץ אפרים מבני „שארית ישראל“ ובני הנכר הכותים היראים את ה' אלהי ישראל מערי „שכם שִׁלו ושמרון“ הביאו מנחה ולבונה אל בית ה' במצפה, ותהי העיר הזאת לעיר הראשה אל „שארית יהודה“. עין חיל המשמר מהכשדים היתה צופיה לא לבד על העם כי אם גם על נציב־מלך גדליה לבל יעשה מִדְחֶה וחיל המשמר הזה הזכיר לבני העם את שפלותם ודלותם, אבל למראה העֳני הנורא והאסון האיום היה גם הניר הזה אשר השאיר נבוכדנצר לממלכת יהודה לפליטה גדולה, כי נשאר חלק מהעם על אדמת ארצם האהובה.

גם „שרי החילים אשר בשדה“ ואנשיהם קצרה נפשם לגור מלחמות תמיד עם חיתו טרף והכשדים האורבים עליהם מכל עבר ופנה ויתנו גם הם ידם אל נציב מלך בבל מקרב אחיהם. יוחנן בן קרח ויתר השרים באו

---

*) יוצא להרב המחבר מירמיה מ"א ה' „ויבאו אנשים משכם ומשילו ומשמרון שמונים איש וכו' ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה'“. בית ה' הנזכר בזה איננו ביהמ"ק בירושלים אשר כבר היה שמם וחרב ולא יוכל להיות במקום אחר מלבד מצפה. גם נסתייע להשערתו מספר המכבים א' ד' ד' ששם נאמר, אשר בימים הקדמונים היה בית תפלה במצפה וזה לא יכול להיות רק בימי גדליה. עי' ספרו הגדול ח"ב ס"א צד 413 בהערה. המתרגם.

בברית עם גדליה, אחרי אשר נשבע להם בשם ה׳, כי לא יזכור להם נבוכדנצר ראשונות ואם יעבדוהו ייטב להם. בבא שרי החילים גבורים ומלמדי מלחמה אל גדליה המצפתה התחזקה „שארית יהודה" ותקוה טובה החיתה את כל אלה, אשר בשלום נפשם חפצה. אחרי כן בא המצפתה אחד משרי החילים ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה; בבא האיש נעוה הלב וחומס מזמות הזה נאסף השלום „משארית יהודה" אשר במצפה ויבא הקץ גם לצל הממלכה אשר השאיר נבוכדנצר. לא נודע הדבר אם מאשר קנא ישמעאל בגדליה, כי לא שמו המשרה על שכמו בהיות הוא השר „מזרע המלוכה" ויקש בעיניו להיות סר למשמעת פקיד־נגיד אשר הפקיד מלך בבל בארץ, אם משנאתו את הכשדים וקנאתו היתרה לעמו, אם יד שני הדברים: הקנאה והשנאה היתה בו להשיאהו, כי יעשה המזמתה הנוראה הזאת לרצח נפש גדליה. ישמעאל מצא מנוס לו לראשונה בצל בעלים מלך בני עמון; בעיני המלך הזה היה רע מעשה מלך בבל להשאיר אף צל־ממלכה בארץ יהודה ויסת את ישמעאל בן נתניה לעשות המזמתה הנוראה, אשר על ידה יבא הקץ גם „לשארית יהודה". שרי החילים ויוחנן בן קרח בראשם ידעו את דברי יומסי המזמות ותחבולות און אשר רקם ישמעאל בסתר ויגלו גם את אזן גדליה ויפצרו בו, כי יתן להם להכות את ישמעאל: „למה יככה נפש ונפוצו כל־יהודה הנקבצים אליך ואבדה שארית יהודה". אך גדליה בישרת לבבו ותֻמתו לא האמין גם לדברי יוחנן בן קרח ויאמר לו: „אל תעשה את הדבר הזה כי שקר אתה דֹבֵר אל ישמעאל".

צדקת גדליה ותֻמת לבו היתה לו ולשארית יהודה למוקש. כארבע שנים עברו מיום אשר היתה ירושלים לחרבה ונפוצות יהודה נקבצו באו המצפתה מסביב להנציב מקרב אחיהם אשר הושיב מלך בבל בארצם. האמללים האלה האמינו, כי עוד מעט ועלתה ארוכה לשבר בת יהודה. אז בא ישמעאל בן נתניה עם עשרת אנשים מרבי המלוכה אל גדליה המצפתה ביום מועד. הנציב קרא אותם לאכול אתו לחם על שלחנו ובמשתה היין קם ישמעאל ואנשיו וישלפו את חרבותיהם וירצחו נפש גדליה הנציב ועמו גם את כל היהודים והכשדים אשר נמצאו שם במצפה, ויעמידו שומרים מסביב לעיר לבלי תת יוצא ובא גם להנשים והטף להגיד את המעשים הנוראים אשר נעשו בעיר; וכאשר נודע לישמעאל, כי ביום השני יבאו שמונים איש משכם שלו ושמרון נושאים מנחה ולבונה לבית ה׳ ויצא לקראתם ויקראם אל גדליה ובבאם העירה שחט אותם לאחד אחד שבעים איש וישאר מהם אך עשרה אנשים אשר הבטיחו אותו לתת לו את „הַמַּטְמֹנִים אשר להם בשדה". אחרי עשותו המזמתה הנוראה הוליך ישמעאל שבי את כל שארית יהודה: בנות המלך צדקיהו וסריסי הארמון עם הנביא ירמיה ותלמידו ברוך בן נריה וימהר לשוב ארצה בני עמון מעבר לירדן מזרחה, שם האמין הנבל למצוא מנוס ומחסה בצל מָגִנּו מלך בני עמון ולהיות בטוח מחרב נוקמת אשר יריק אחריו מלך בבל.

אך לארך ימים לא יכול הנבל ההולל הזה להסתיר את מעשהו במחשכים.

יוחנן בן קרח ויתר שרי החילים שמעו את מעשה הרצח הנורא וישתוממו ויחרדו, כי ראו בהדבר הזה קץ תקותם האחרונה, כי מעתה הנם נתונים שנית לחיי־עמל, חיי גולים נהדפים ונרדפים, ויחגרו שארית כחם לרדוף אחרי המרצח ואנשיו, וימצאו אותו על יד הנהר אשר בקרבת „גבעון" ותטש המלחמה ביניהם. השבוים אשר הוליך ישמעאל שמחו לראות את פדיהם וישובו וילכו אל גדוד יוחנן, אך ישמעאל נמלט בשמונה אנשים ויעבור את הירדן וישב אל ארץ בני עמון. עצתו הרעה קמה ותאבד גם „שארית יהודה" ותגלה מעל אדמתה במות גדליה בן אחיקם.
האמללים הנשארים היו אובדי־עצות ולא ידעו מה לעשות: להשאר בארץ יראו מאד לנפשותם, כי ידעו אשר נבוכדנצר, אם לא ידרוש מהם דמי הנציב אשר הפקיד בארץ, הנה לא יחדל מנקום מהם נקמת דם הכשדים השפוך ובחמתו לא ישים פדות בין צדיק לרשע וגם אותם ישפוט משפט מרצחים ובוגדים. וגם מבלעדי הדבר הזה איכה ישבו בהארץ השוממה מבלי תומך וסועד, אפס עצור ועזוב? על כן היתה מחשבתם הראשונה לצאת גם הם בגולה ולרדת מצרימה, יוחנן בן קרח והעם אשר אתו שמו פניהם נגבה, אך בעבור הבהלה הראשונה הרגיעו גם את רוחם ויתנו מקום גם למחשבת אלה, אשר עוד נסו להחזיק בקרנות ארץ מולדתם מצאת בגולה אל ארץ נכריה. כפי הנראה מסגנון הכתובים היה ברוך בן נריה המעורר אותם לְהִשָּׁאֵר בארץ אבותיהם (עי׳ ירמיה מ״ג ג׳) ואחרים משרי החילים נטו אחריו. אז, כאשר חלקו בני העם לחצי, גמרו השרים אמר, לשאול את פי ה׳ ביד ירמיה, למען דעת את המעשה אשר יעשה, המעשה אשר בו תלואים חיי אלפי אחיהם, כי „יחלה ירמיה את פני ה׳ ויתפלל בעד כל־השארית הזאת, כי נשארו מעט מהרבה!!", וישבעו בה׳, כי ככל היוצא מפי הנביא ישמרו לעשות אם טוב ואם רע:

עשרה ימים היה ירמיה מתנפל לפני ה׳ וירב תפלה ותחנונים לאלהי מעזו, כי יאציל מרוחו עליו וינחהו בדרך אמת, להורות „לנדחי יהודה" הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו. הצרות הרבות אשר מצאוהו העיבו את נפשו ורוח הנבואה לא נגלתה עליו כפעם בפעם בימים הראשונים. בעשרת הימים האלה היתה רוח אחרת עם שרי החילים ויחלטו כלם לעזוב את הארץ. ויהי מקץ עשרת ימים, כאשר היה דבר ה׳ אל ירמיהו, ויקרא אליו את יוחנן בן קרח ושרי החילים וכל העם למקטן ועד גדול, להשמיעם את דבר ה׳, כי ישבו בארץ הזאת ולא ייראו מפני מלך בבל, כי יתן ה׳ להם רחמים ורחם אותם והשיבם אל אדמתם. ואם ישימו פניהם לבא מצרימה והיתה החרב, אשר הם יראים ממנה בארץ הזאת, תשיג אותם במצרים, והרעב, אשר הם דאגים ממנו, ידבק אותם שמה ואחריתם במצרים תהיה להכרית, ואיש מהם לא ישוב ויראה ארץ מולדתו. ויהי ככלות ירמיהו לדבר אל כל העם את הדברים האלה ויקראו אליו שרי החילים לאמר: שֶׁקֶר אַתָּה מְדַבֵּר, לֹא שְׁלָחֲךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ... כִּי בָרוּךְ בֶּן נֵרִיָּה מַסִּית אוֹתְךָ בָּנוּ לְמַעַן תֵּת אֹתָנוּ בְּיַד הַכַּשְׂדִּים לְהָמִית אוֹתָנוּ וּלְהַגְלוֹת אֹתָנוּ בָּבֶל׳ ומבלי לשנות עוד את דעתם שמו כל השרים פניהם מצרימה ועמם נסעו כל בני העם ברצונם או שלא ברצונם, גם ירמיהו וברוך ירדו עמהם מצרימה, כי לא יכלו להשאר לבדם בהארץ השוממה. מחנה הגולים נסע הלוך ונסוע הנגבה ויבאו עד עיר הגבול

ת ח פ נ ח ס (Taphnai) על יד אחת מזרעות הנילוס. פרעה חָפְרַע קבל את הגולים האלה במאור פנים, כי זכר להם את כל אשר נשאו וסבלו, על כי הסית אותם למרוד בבבל וכי כל הרעה אשר באה על יהודה היתה מידו. שמה מצאו משפחות רבות מהיהודים אשר באו עוד לפניהם וישבו במגדול, בתחפנחס, בנף (Memphis) ובפתרוס. כה שבו ב נ י י ע ק ב לגור במצרים שנית, אחרי בֹּא שמה בראשונה לגור שמה לפני אלף שנה ויותר. אך מה שונה היה מעמדם אז ממעמדם עתה! אלה העברים אשר באו עם י ע ק ב לגור במצרים, היו רֹעים אמיצי רוח וכבירי כח, מלאים תקות החיים ומפיקים עז וגבורה ונפשם עוד לא נשחתה בתשואות חיי הערים ושאונמ והמונם; האנשים האלה היו ש ל מ י ם ברוחם, דעתם וחפצם, והיום שבו שנית בני יעקב, צאצאי צאצאיהם של הרֹעים הקדמונים, לגור במצרים עדת גולים יסורים, דווים וסחופים בלב דוי קרוע ומרתח, בנפש נאנחה ורוח כהה, נואשים מתקוה ורצוצי משפט וכבוד אנשים בארץ. ביניהם היו רבים אשר עזבו מקור מים חיים מקור־ישראל ויתעו ללכת לרעות בשדה אחר, ויטשו עמם ונחלתם, עד כי לא מצאו עוד נחם וארוכה למכותיהם בתורת אלהיהם ומורשת אבותם, אך עוד לא נבלעו בגוים ועוד לא אבדו בארצות אויביהם. ככל הגולים על דברי מדינה התועים בארץ נכריה, הרבו גם הם לשמוע ולהקשיב את כל אשר קרה בימים ההם בדברי המדינות וישלו נפשם בתקות כֹּזבות, כי עוד מעט וישובו אל ארצם לחיות כחפצם כימי שבתם על אדמתם.

בימים ההם היתה ארץ יהודה למדבר שממה, כי „בָנֶיהָ יְצָאוּהָ". נ ב ו כ ד נ צ ר לא הביט בנפש שוקטה על מעשה הרצח, אשר נעשה להנציב מבני יהודה והכשדים אשר עמדו על ידו. מלך בבל הוציא עתה למשפט צדק, כי לא טוב עשה גם בהשאירו אף צל־ממלכה בארץ יהודה וישען על ערבת השלום אשר נתן לו איש אחד – גדליהו בן אחיקם – לבדו. אז שלח מלך בבל שנית את איש ימיני נ ב ו ז ר א ד ן רב טבחים ליהודה לעשות שפטים; את יוחנן בן קרח ושרי החילים לא מצא נבוזראדן בארץ, כי הקדימו לצאת מן הארץ מיראתם את הכשדים וישארו רק בני דלת עם הארץ מהכורמים והיוגבים ונשיהם ובניהם ואותם – שבע מאות וארבעים וחמש נפש – הגלה בבלה בגלות השלישית אחרי יְהוֹיָכִין מלך יהודה (בש' 652 לפני חב"ש). כאשר יקרה בכל עת ושעה כן היה גם הפעם: החפים מפשע נשאו וסבלו עון הזדים והמרעים. אחרית המרצח ישמעאל לא נודעה. אך שם ג ד ל י ה ו נשאר לזכר עולם בקרב הָאֻמָּה הישראלית ויום מותו, בשלישי לחדש השביעי הוא חדש תשרי, היה ליום צום, בכי ומספד ויקרא בשם „צ ו ם ה ש ב י ע י" לגולי בבל ולכל בני הגולה בארצות מושבותיהם עד היום הזה. ארץ יהודה היתה למדבר שממה „מִבְּלִי אִישׁ עֹבֵר וְלֹא נִשְׁמַע בָּהּ קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ"*). אחד מנביאי הזמן יקרא במרירות נפשו: עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה יְרוּשָׁלַיִם שְׁמָמָה. כל המשא וכל החזון אשר נשאו הנביאים על עם ישראל ויהודה וארצו מיום היותו לגוי עד אשר פסקה הנבואה מישראל קמו ונהיו ודבר אחד מדברי הנביאים לא נפל ארצה. האדמה נעזבה מעובדיה

---

*) מדברי התלמוד שבת קמ"ה ע"ב, יומא נ"ד ע"א: רבי יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה וכו' ופירש"י ותוספות שם שנראה שגם ארבעת השנים בימי גדליה היתה ארץ יהודה שממה כאין איש ובהמה עיי"ש ועי' בספרו הגדול של הרב המחבר ח"ב ס"א ובתלמוד מגלה י"א. המתרגם.

וַתִּרֶץ את שבתותיה כל ימי השמה, כאשר לא שבתה בימים אשר ישבו בני עמה עליה, ותהי ארץ אשר אין אדונים לה, מלבד בקצה גבול יהודה בארץ הנגב, אשר שם התנחלו האדומים ויירשו את הארץ ברצון הכשדים או למרות רצונם, וארץ ירושתם זאת הגיעה עד השפלה אשר על פני הים הגדול (התיכון) *). מכל שכני ממלכת יהודה, „רעיה אשר בגדו בה ויהיו לה לאויבים", זכרו בני יהודה את כל הרעה אשר עולל להם אדום, כי מלבד אשר האדומים שללו וחמסו ויהיו כאחד הנכרים אשר יַדּו גורל על ירושלים עוד עזרו לרעה ויעמדו על הפֶּרק להסגיר שרידי הפליטים ויירשו את נחלת ישראל. נביאי הזמן ההוא נבאו ימי רעה, חרב, הרג ואבדן ושממות עולם על הממלכה החטאה הזאת והעם „הקטן בגוים ובזוי מאד", כי „גם עליה תעבר כוס" וחרב אל נקמות תרד על אדום עם חרמו למשפט, כי עוד יבוא יום נקם לה ושנת שלומים לריב ציון, או־אז „תחרב אדום מדור לדור" ועד נצח לא תבנה עוד.

אף כי בני יהודה בכל ארצות גלותם פגשו רק איבת עולם ושנאה גלויה או כבושה, ארצם היתה שממה ושארית נחלתם נהפכה לזרים, בכל זאת לא נתיאשו הגולים היורדים מצרימה מתשועה קרובה לשוב אל ארצם ולהתנחל בה שנית. דברי המדינות בימים ההם והמלחמות אשר פרצו אז בארץ העירו בלבם תקות באלה ועוד הפעם היה מצרים „למבטח מזכיר עון לבית ישראל". פרעה חָפְרַע יצא עוד הפעם בחיל כבד למלחמה נגד נבוכדנצר. בעת ההיא בא הקץ למלחמת שלש עשרה שנה אשר נלחם מלך בבל על צור. בשנה אחת אחרי חרבן ירושלים השלים נבוכדנצר את צור אחרי „אשר העביד את חילו עבודה גדולה בשלש עשרה שנה, ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבודה אשר עבד", כי לא ספח את צור אל ממלכתו ותהי רק לו למס עובד ויטל עליה רק לעזור אותו באניות מלחמתה בעת מלחמתו עם אחד הממלכות. נבוכדנצר לא נגע לרעה בסחר צור ובעשרה וחמדת הגוים אשר בקרבה, רק את המלך אתבעל השני הגלה בבלה וַיַּמְלֵךְ מלך אחר בצור וצידון. אך בעת אשר השלים נבוכדנצר עם צור ויחזק את ממשלתו עם הממלכה שרתי בימים בעת ההיא יצא פרעה חָפְרַע למלחמה על האי קפריסין (Cypern) ובעזרת אנשי חיל מהיונים לכד את האי ומשם נטה ידו על צור וילכוד את צידון ויקח רב שלל מערי צור. המעשים האלה אשר נעשו בקרבת ארץ יהודה עוררו תקוה בלב היהודים היורדים מצרימה, כי עוד מעט ופרעה חפרע יפרוש מצודת ממשלתו גם על יהודה הקרובה לצור ויתן להם לשוב לארצם ולחדש את מלכותם תחת הָחָסוּת בצל פרעה **). אך דבר ה' ביד הנביא ירמיהו היה לבל ישלו נפשם בתקוה כזבה. הגולים היורדים מצרימה עוד הוסיפו סרה ולא לקחו מוסר גם אחרי כל הרעה אשר הפגיע ה' בהם, ויזנו אחרי אלהי ארץ גלותם ויעבדו להאלילה מְלֶכֶת־הַשָּׁמַיִם (Neith) ויעשו לה כַּוָּנִים ויסכו לה נסכים, ובעבדם אלהים אחרים

---

*) יוצא להרב המחבר מהמקראות בעובדיה א' י"ט-כ' ועדותו של החכם יודע בינה לעתים היוני „הירודוט" ועי' ספרו הגדול ח"ב ס"א צד 420 בהערה 3. המתרגם.

**) הדברים האלה לקוחים מספרי: יוסף פלאוויוס (נגד אפיון 1 2) הירודוט II 161 דיאדאר וספרו של הח' מאווער. על דבר הצורים. עי' בספרו הגדול של הרב המחבר ח"ב ס"ג צד 422 — 423.

לא חדלו בכל זאת מהעלות שם ה׳ על שפתם ובשמו נשבעו. בפעם האחרונה לעת זקנת ירמיהו, לפני לכתו בדרך כל הארץ, שלח הנביא המוכיח לקרוא אליו את כל אחיו בני הגולה אשר במצרים בערי מגדול נֹף ותחפנחס ויוכיחם וייסרם כאשר ייסר איש את בנו בדברים יוצאים מן הלב לאמר: „לָמָה אַתֶּם עֹשִׂים רָעָה גְדוֹלָה אֶל־נַפְשֹׁתֵיכֶם לְהַכְרִית לָכֶם אִישׁ וְאִשָּׁה עוֹלֵל וְיוֹנֵק מִתּוֹךְ יְהוּדָה לְבִלְתִּי הוֹתִיר לָכֶם שְׁאֵרִית: לְהַכְעִסֵנִי בְּמַעֲשֵׂי יְדֵיכֶם... לְמַעַן הַכְרִית לָכֶם וּלְמַעַן הֱיוֹתְכֶם לִקְלָלָה וּלְחֶרְפָּה בְּכֹל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. אך בני דורו אשר באזניהם דבר את דברי תוכחתו השחיתו התעיבו עלילה ויאטימו אזניהם משמע נכחה וגם בשת לא ידעו ויענו את ירמיה, כי החזיקו ברעה וימאנו לשוב, וביותר רבה מאד עזות הנשים המתהוללות בעבודת אלילי מצרים, באמרן: עָשׂה נַעֲשֶׂה אֶת כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יָצָא מִפִּינוּ לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּיךְ לָהּ נְסָכִים כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבֹתֵינוּ מְלָכֵינוּ וְשָׂרֵינוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלָםִ וַנִּשְׂבַּע לֶחֶם וַנִּהְיֶה טוֹבִים וְרָעָה לֹא רָאִינוּ: וּמִן אָז חָדַלְנוּ לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ לָהּ נְסָכִים חָסַרְנוּ כֹל: נגד דברי עזות, הוללות וסכלות כאלה היה דבר ירמיהו אל בני עם תעי לבב ונשותיהן עזות הלב לאמר: הָקֵים תָּקִימְנָה אֶת נִדְרֵיכֶם... וְתַמּוּ כָל אִישׁ יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֶרֶב וּבָרָעָב עַד כְּלוֹתָם: וּפְלִיטֵי חֶרֶב יְשֻׁבוּן מִן־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶרֶץ יְהוּדָה מְתֵי מִסְפָּר וְיָדְעוּ כָּל שְׁאֵרִית יְהוּדָה הַבָּאִים לְאֶרֶץ מִצְרַיִם לָגוּר שָׁם דְּבַר מִי יָקוּם מִמֶּנִּי וּמֵהֶם ויתן להם ירמיהו אות, כי גם אחרית פרעה חפרע, אשר הם בוטחים עליו, תהיה להכרית „כאחרית צדקיהו מלך יהודה אשר נפל ביד מלך בבל אויבו ומבקש נפשו".

שני נביאי הדור ההוא: יחזקאל בבבל וירמיהו במצרים חזו חזות קשה על פרעה חפרע, כי „זרועו תשבר בידי נבוכדנצר ובת מצרים תנתן ביד עם צפון", ובאמת היתה אחרית פרעה חפרע רעה ומרה: בהצותו את בני ארץ „קירני" (Kyrene) הֻכָּה חילו מכה רבה ואנשי המלחמה מהמצריים, אשר היו עוינים את פרעה חפרע, על הותירו לטובה את „השכירים" מבני הנכר אנשי החיל מבני הַיְּוָנִים וְהַכָּרִים, התקשרו עליו. אחד מבני דלת העם ושמו „אַמְסִיס (Amosis או Amsis) עמד בראש המֶרד ויכה את חיל פרעה חפרע בשדה מלחמה ויהדפהו מכסאו ויחנקהו וימלוך תחתיו. המלך החדש לא ידע עוד את בני יהודה המתגוררים במצרים ולא מצא בהם חפץ. היהודים הגולים נעזבו לנפשם וידעו אז, כי חלומות שוא חלמו להם לשוב ולהתנחל בארצם העזובה בישע ימין מלכי מצרים.

כאשר זקן ירמיהו ובא בשנים הוסיף עצבת וילך קדר כל היום ברוח נכאה ונפש נעצבה ממגנת לב, כי לא יכול למלא דבר יְיָ בידו „לְהוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל". היהודים היורדים מצרימה הקשו ערפם, החזיקו באולתם וימאנו לשוב אל עמם ואלהיהם, אך הזרע לצדקה, אשר זרע הנביא המוכיח בארץ תלאובות עלה כיונק בארץ שנער; דברי הנביא ירמיהו ואחיו הנביאים הכו שרש ויעשו פרי תהלה בגלות יהודה אשר בבבל. קרן אור־חדש עלתה לשארית יהודה מירכתי צפון ועל אדמת נכר נראתה פעלת „הנביא לגוים" ותעודתו הנשגבה לא לבד לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ, לְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס כִּי אִם גַּם לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ...

התקופה השניה

דברי ימי ישראל

בימי גלות בבל וראשית ימי הבית השני.

פרק ראשון

גלות בבל

(מן 656 עד 608 לפני חרבן הבית השני)

החזות הקשה אשר חזו הנביאים: ישעיה, ירמיה ויחזקאל, כי „יִדַּל כבוד יעקב" ומכל בית ישראל ישארו אך מתי מספר „פליטי חרב בגוים", החזות הקשה הזאת כתֻמה באה ונהיתה. מעט מהרבה נשארו בני יהודה „והשארית הנמצאה" היתה מצערה ודלה. מן ארבע מאות רבוא מספר בני ישראל בימי ממלכת דוד היו אז בני יהודה ובנימין לבדם כמאה רבוא איש ובארבע מאות השנים אחרי כן רבו ויעצמו ונוספו עליהם כהנה וכהנה; מכל ההמון הרב הזה נשארו רק מתי מספר ובני יהודה מעטו וישחו מעצר רעה ויגון: אלפים ורבבות אכלה חרב המלחמה, ואשר הותירה החרב ספו תמו לגוע ברעב ובדבר ושאריתם נפוצו בין הגוים מסביב נִזְרו בארצות רחוקות ומבני „השארית הנמצאה" נבלעו רבים בגוים ונשבת מאנוש זכרם. רב בני „שארית יהודה" גלו בבלה ואך המעטים היו „פליטי חרב" בארצות מצרים ופִינִיקְיָה מלבד שרידי עשרת השבטים, אשר נֶאחזו בארצות פרס ומדי, ומה רב היה מספר בני ציון היקרים, בני יהודה וירושלים, אשר נמכרו בלא־הון לעבדי עולם בשוקי הערים הגדולות לבני היונים הסוחרים בנפש אדם למען הרחיקם מעל גבולם. החזות הקשה כי בני יהודה נשארו „מעט מהרבה" קמה ונהיתה, אך היקום דבר ה׳ ביד עבדיו הנביאים, כי „זרע ישראל לא ישבתו מהיות גוי לפניו כל הימים"? איכה תשוב ותחיה שנית „השארית" הדלה והמצערה, גולה וסורה, רצוצת משפט ונושאת כלמת הגוים בארץ שביה? כראות עיני אנוש נראה אז, כי כלה ונחרצה על „פליטת בית יעקב", כי תאבד בארצות הגוים אשר באה שמה, אך ישראל לא נכחד מגוי ושארית יהודה יספה שנית להכות שרש למטה ותעש פרי תהלה למעלה, להפליא את כל יודעי בינה לעתים הפלא ופלא.

לבני „שארית יהודה" גולי בבל היתה לראשונה הָרְוָחָה בארץ גלותם בחסד שוביהם משביתי ממלכת יהודה נבוכדנצר ואנשי עצתו. המלך הזה לא דמה לעריצי העמים הקדמונים, הרודים באף גוים וכובשי ארצות, אשר היו לפניו ולאחריו. העריצים האלה שחתו באף רחמיהם ובחרב נוקמת הכריעו אויביהם תחתיהם ויעשו אותם כלה או ענום באכזריות חמה ועברת זדון. לא כדרכם היה דרך נבוכדנצר מלך בבל; לוכד ארצות וחולש על גוים זה לא היה רק מחריב ממלכות ויורש משכנות לא לו, כי אם גם בונה הנהרסות, יוסד ארץ ונוטע ממלכה אדירה, כבירה ונאורה, ויאסוף אליה את כל בחירי הגוים וטובי הלאומים אשר הדביר תחתיו. את העיר הגדולה ב ב ל הרחיב ויבנה עיר חדשה מפאת קדמה על יד הנהר פ ר ת ויקף אותה בחומה וחֵל סביב ששים וחמשה קילֻמֶיתֶר (Kilometer) מסביב, ובהעיר הגדולה הזאת הושיב את הלאומים אשר הגלה מארצם ויעש אותה לראשית־הגוים וְאֵם כל מדינות מלכותו, ועל כן נתן גם לבני גלות יהודה מקום לשבת בעיר מלכותו וביותר האיר פניו אל אלה, אשר נפלו אל הכשרים וישלימו עמם בימי המלחמה ומצור ירושלים. להיהודים האלה היתה תְחִנָּה מאת מלך בבל; רבים מאלופי יהודה ואפרתי בנימין ישבו בבבל הם ומשפחותיהם עם „עבדיהם ואמהותיהם" ויהיו לאגדה שלמה ועדה בפני עצמה, כשבתם על אדמת ארץ ממלכתם. „שרי יהודה מהפרתמים וזרע המלוכה מבני בית דוד" היו למשפחה גדולה אשר כל אנשיה חיו יחדו בקשר ואגדה מיוחדת. לבני המלוכה אלה היו עבדי־עולם אשר התנחלו להם משנות דור ודור ויקראו בשם „עבדי שלמה", כי היו העבדים האלה יוצאי ירך בני הכנענים אשר אותם העלה ש ל מ ה למס עובד ומלך בבל נתן ל ב נ י ־ד ו ד אלה להחזיק בעבדיהם גם בארץ גלותם. כן היו ה נ ת י נ י ם, יוצאי ירך ה ג ב ע ו נ י ם חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה', נתונים תחת ידי אדוניהם משפחת הכהנים הגדולים. כה חיו הגולים על אדמת נכר על פי דרכיהם וארחות חייהם בארצם ואיש לא נגע בם לרעה. לבני גלות יהודה נדמה כמעט כי יושבים המה בארצם מעולם, גם שפת הכשדים הקרובה לשפת כנען ערבה לאזן היהודים ומרבית אלופי יהודה למדו לשונם לדבר כשדית ולמצער הבינו השפה הזאת. משפחות א ל ו פ י י ה ו ד ה אשר ב ב ב ל חיו בקבוץ אחד ויהיו לחברה בפני עצמה, בתקותם, ככל הגולים לרגלי דברי המדינות, לשוב מארץ גלותם לראות שנית את ארץ מולדתם, להאחז בה ולהשיב שבות הממלכה. „זקני יהודה וקציני ירושלים" לא עזבו דרכיהם, מחשבותיהם ומעלות רוחם גם בהיותם בארץ שביה, המה עוד הוסיפו לחשוב מחשבות מרד גם בממלכת בבל, הם המה „בני בית המרי" אשר עליהם התמרמר הנביא יחזקאל, ואשר מתהפוכותיהם ומעלליהם נשקפה רעה רבה אל „ש א ר י ת ב י ת י ע ק ב" אשר בארץ שנער.

לאשר השארית הזאת ותקומתה לא מאלופי יהודה יצאה תשועתה ולא בידיהם היה טובה ועתידותיה. בין בני הגולה נמצאו טובי האמה, אשר פנו דרך לעמם ויסלו מסלה חדשה לשארית יהודה. הטובים והמעלים בין בני יהודה אשר השליכו כל יהבם על צור ישראל ומעזו, כי לא יעשה כלה את עמו בארצות אשר הדיח אותו וכי עוד ישוב לֵאור באור חיי עם ולאם על אדמת אבותיו וטובי בני יהודה

אלה היו גם נושאי התורה והַסִפְרָה העברית, ויהי להם דבר ה׳ ביד משה והנביאים ושרי קדש משנות דור ודור לאות ועדה, כי לא יִכָּחֵד ישראל מגוי וכימי השמים על הארץ כן יעמוד זרעם ושמם. נושאי דבר ה׳ אלה היו „הכהנים הלוים מבני צדוק אשר שמרו משמרת הקדש ולא נתעו בתעות בני ישראל מעל ה׳" ולא התגאלו בעבודת האלילים כאחיהם הכהנים מבני אהרן. הכהנים תופשי התורה אלה הביאו עמהם בגולה את ספר התורה: חמשת הספרים ביד משה אדון הנביאים, ומעל ספר ה׳ זה קראו בקהל עם ויהיו מורים לצדקה ודעת אלהי ישראל; מעל ספר התורה הזה קראו וִיזַכּוּ לדעת, כי אותם הבדיל ה׳ לעמוד לפניו, להיות קדושים וטהורים מכל שמץ דופי ולהורות לעם דבר ה׳ חקיו ומשפטיו. אל הכהנים בני צדוק נלוו גם הלוים, שרי־קדש אשר הביאו עמם בגולה שירי־תהלות לאלהי ישראל וצור ישועתו, הענוים ובני הנביאים, אשר עיניהם ראו את מוריהם הנביאים הזקנים ודבריהם שמו כחותם על לבם, חזיונם היה גם חזון לבם ומַאֲוַיִם היה גם משאת נפשם כל הימים. המה שמרו כבבת עינם את ספרי הנביאים וספרי דברי הימים, משלי מוסר ודברי חכמים וחידותם; ספרי־קדש אלה היו שעשועיהם ותנחומותיהם בארץ שביה, מעליהם דרשו ובם הגו ויפיצו דעת אלהים ותעודת עם ישראל בין אחיהם בני הגולה. הדבר כי יצא מציון כל הדרה ובת יהודה אבדה כל מחמדיה מימי קדם, כי באו כל הרעות אשר חזו הנביאים מראש, חִזֵּק האמונה בה׳ בלב כל התמימים האלה ויאמינו גם בדברי הנביאים, כי עוד ישיב ה׳ את שבות עמו, להעלות ארוכה לשברו להושיעו מרחוק ולהשיבהו מארץ שביה, והטובות והנחמות אשר בשרו הנביאים תבאנה ותהיינה כאשר באו ונהיו כל הרעות. עם יהודה אבד כל כבודו ותפארתו, אך מכל חמודותיו נשארה לו התורה הטהורה, אשר בה כל חיי רוחו והחמודה הזאת היתה שמורה בלב בני העדה הקטנה במספר אנשיה, אבל גדולה במעלות רוחה ובה נצפנו כל עתידות עם יהודה ואחרית תקותו.

מן כל פְּעֻלַּת בני הגולה הכי נכבדה עבודת הנביא יחזקאל. אל הגולים הראשונים אשר באו עם המלך יהויכין היו דברי הנביא הזה פעם בתוכחה וחזות קשה ופעם בדברי חפץ ורצון — להשיב את לבם אל ה׳ אלהיהם. בקנאתו לה׳ אלהי ישראל הוסיף לשאת משא לפני עם הגולה ובמדברו הנאוה והלוקח לב בשפתו הברורה עבד עבודתו הקדושה לְצָרֵף את מחשבות בני עמו, בני הגולה אשר בבבל. אלה אשר עד היום האטימו אזנם משמוע דבר ה׳ שבו אל הנביא יחזקאל לשמוע מפיו דבר ה׳ בגלותו את הענן הפרוש למסך מעל פני דברי הימים העתידים לבא. בכל ימי המלחמה בארץ יהודה, במסבי ירושלים ובתוך העיר לא דבר יחזקאל דבר עם זקני יהודה אשר בגלות בבל ורק בבא הפליט לאמר: הֻכְּתָה הָעִיר ודבר ה׳ קם ונהיה אז פתח פיו ולא נֶאֱלַם עוד ותורת פיהו היתה תורת חיים לשארית יהודה אשר בגלות בבל.

בתוכחתו שם הנביא יחזקאל את פניו ראשונה אל ראשי האבות „אלופי יהודה", אשר עתקו וגברו חיל בארץ שבים ובעשרם גבה לבם ורמה עינם וירמסו את אחיהם ברגל גאוה, וירדו בפרך בעבדיהם הגבעונים ועבדי

שלמה, המה הָרֹעִים המאבדים ומפיצים את צאן מרעיתם, הָרֹעִים אֲשֶׁר אֶת הַחֵלֶב יֹאכֵלוּ וְאֶת הַצֶּמֶר יִלְבָּשׁוּ... אַךְ אֶת הַנִּדַּחַת לֹא הֲשִׁיבוּ. אֶת הָאֹבֶדֶת לֹא בִקַּשְׁתֶּם וּבְחָזְקָה רְדוּ אֹתָם וּבְפָרֶךְ. זקני יהודה, אשר הוסיפו להתהולל באלילים ויעשו להם צלמי אלהי הנכר להשתחות להם „איש בחדרי משכיתו" וגם אחרי ראותם את כל הרעה אשר הביא ה' על ירושלים ויהודה עוד לא חדלו לזנות אחרי הבלי האלילים. אכן מלבד אשר הרבה יחזקאל תוכחה ויכה בשבט פיו את „המורדים והפושעים, בני בית הַמֶּרִי קשי־פנים וחזקי־לב, עוד רבה העבודה לפניו להסיר מחשבות־יאוש מן אלה אשר מרוב הצרות הרבות והרעות הֻכּוּ בתמהון לבב ויאמרו נואש לתקות ישראל ועתידותיו. ככל אחיו הנביאים היה גם יחזקאל מבשר טוב משמיע ישועה, כי עוד ישיב ה' שבות יהודה וַיְיָ יָקִים לָהֶם מַטָּע לְשֵׁם עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִשְׂאוּ עוֹד כְּלִמַּת הַגּוֹיִם. אחרי אשר ישובו הם עד ה' אלהיהם, „יסירו את לב האבן מקרבם", ויביאו אל קרבם „לב חדש ורוח חדשה" אך בין בני אחיו אשר בגולה רבו אלה אשר נואשו מתחית עמם ותקומתו ודברם היה לאמר: יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ. העם אשר יָוֹאֵשׁ מחיים אפסה באמת תקותו לשוב לאור באור חיי לאם וגוי על אדמתו. לרפא את עמו ממחלת היאוש ותמהון לבב, היתה תעודת יחזקאל משאת נפשו ושיחו והגיונו בכל עת. בחזון ובמראה תחית הָעֲצָמוֹת הַיְבֵשׁוֹת עורר תקוה גם בלב הנואשים מטובה להאמין בדבר ה' אשר דבר ביד יחזקאל: וְנָתַתִּי רוּחִי בָכֶם וִחְיִיתֶם וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל־אַדְמַתְכֶם. אבל מלבד „המורדים והפושעים" והנואשים נמצאה בין בני הגולה מפלגת אנשים, אשר לא האמין לבם בשובת עם יהודה ותקומתו שנית לתחיה, הם אלה אשר דברם היה לאמר. כִּי פְשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים". הנביא יחזקאל היה הפותח שערי תשובה לשבי פשע ונותן יד לפושעים לשוב אל עמם ואלהיהם. נגד הדעה אשר שָׁרְשָׁה אז בלב רבים, כי הענש קשור בעקב החטאת והנפש החוטאת תמות באפס תקוה לשוב אל ה' ולרחם אותה שנית. נגד הדעה הזאת הרבה יחזקאל לדבר ולהוכיח: כִּי בְּשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה כָּל חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר חָטָא לֹא תִזָּכַרְנָה עוֹד וְחָיֹה יִחְיֶה. בגאולת ישראל ותקומתו לחיים חדשים, בהתקוה הנעימה הזאת שגה הנביא יחזקאל וירבה חזון וישמיע נבואתו במשל ודמיון במראה וחידות, ועד כה היה דבר ה' אליו ואמונתו חזקה כי עוד מעט ובני יהודה ישובו ובנו הנשמות, כי ההיכל יְוֻסַּד וארמון על משפטו ישב, עד כי נתן לבני הגולה את תכנית הבית אשר יִבָּנֶה וסדר עבודת אלהים בקרבו לכל חקותיו ומשפטיו.

אך יחזקאל ראה תשועת ישראל ועתידותיו הטובות מרחוק וידע כי עוד לא יצאה הצפירה על הארץ והיום ההוא אשר בו תזרח שמש צדקה לשארית יהודה לטעת אותה על אדמתה עוד ירחק חק. הרוח אשר התהלך בקרב אחיו בני הגולה, כל מעשיהם ומחשבותיהם, שיחם והגיונם לא הניחו רוח הנביא ולא נתנו תקוה בלבו לגאולה קרובה, אך הוא ויתר הנביאים עם שרידים יחידים מבני פליטת יהודה החלו את המפעל הגדול הזה לחדש רוח האֻמה הישראלית ולהחיותה. מבלי משים נראו אותות

לטובה ברוח העם אחרי מות הנביאים ירמיה ויחזקאל בכל החסד אשר הטה נבוכדנצר אל השבוים והגולים, רבו מאד צרות לבבם בארץ נכריה וילכו קודר מעקת אויב והצרות האלה הסירו את לב האבן מקרבם ויחלו לדרוש את ה' ודברו ביד הנביאים מעל ספרי קדש אשר נמצאו בידם. רגע קטן זרחה שמש צדקה לבני הגולה בבבל במות המלך נבוכדנצר (בשנת 631 לפני חב"ש).

בן נבוכדנצר אֱוִיל מְרוֹדַךְ (בכתוב עמים Jllorodames) אשר מלך תחת אביו, לא דמה לאביו הגבור הנערץ; לא היה גבור מלחמה ולא שם לבו גם אל דברי הממלכה והליכות המדינות. בחצר המלך נמצאו אז „נערי בני ישראל" מזרע המלוכה ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל ויושבים בשער המלך. כל היודע הליכות החיים בארמוני המלכים בארצות הקדם, ידע כי פעמים רבות היו שלטוני הארצות האלה ככלי חפץ בידי הסריסים שרי בית הנשים, אשר ידעו למשול ברוח המושל העריץ ולהטותו לרוח חפצם. כנראה, נמצא גם מבני יהודה ומזרע המלוכה איש אחד מהיושבים בשער המלך, אשר ידע למצוא לו מסלות בלבב אויל־מרודך ולעורר בקרבו חסד ורחמים על מלך יהודה יְהוֹיָכִין בן יהויקים, העצור בבית כלאו. בשנה הראשונה למלכות אויל מרודך הטה כנהר חסדו ליהויכין מלך יהודה: הוציאהו מבית כלאו, אשר היה עצור בו זה שלשים ושבע שנים „וידבר אתו טובות", הלבישהו בגדי מלכות ויאכל לחם תמיד לפניו כל ימי חייו ויתן לו ארוחתו ארוחת־תמיד דבר יום ביומו כיד המלך. בכל עת האסף שרי הארמון ומלכי הארצות הסרים למשמעת מלך־המלכים בבבל, כִּבֵּד אויל מרודך את מלך יהודה לעיני השרים והמלכים „ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל", למען ידעו כל מלכי הארצות וכל הגוים העובדים את מלך בבל, כי נכבד מאד מלך יהודה בעיני אויל מרודך וחפץ ביקרו. אין ספק כי מאור פני מלך אויל מרודך אל מלך יהודה הגולה. היו קרנים גם לבני עמו ובשלום יְהוֹיָכִין היה בימים ההם שלום גם לבני הגולה אשר בבבל; אל חקי החרות אשר נִתַּן להם מאת נבוכדנצר נוספו עוד חקי־חיים להרחיב גבול משפטם בארץ שבים ואולי גם נקרא דרור להאסירים, אשר בבתי כלאים החבאו בימי נבוכדנצר, כי נודעו למחזיקים במרדם נגד הכשדים. לא רחוק הדבר, כי לולא הקדים המות את אויל־מרודך, כי עתה היה מוציא כתב הדת להשיב שבות יהודה ולהמליך על שבי הגולה את יהויכין מלכם מבית דוד. אך ימי הטובה גזו חיש ויעופו, כי אויל מרודך מת אחרי שנתים למלכו וימלך תחתיו בעל אחותו נרגל־אסר (Neriglissar) (בשנת 630 לפני חב"ש).

תקות הגולים על חסדי אויל מרודך וגאֻלה קרובה היתה למפח נפש, אך בכל זאת לא נואשו טובי העם מתשועת ה', ובני שארית יהודה אשר בגלות בבל התחזקו בהתקוה הנעימה הזאת ויחלו אל ה' ואל טובו כאשר דבר ביד הנביאים כי „כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ יַעֲמוֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם. אלה אשר ידעו לקרוא מעל ספר הגו בתורת ה' חמשת הספרים אשר היו להם למעין ישועות ומקור נחמה. ביותר הרבה העם לקרוא בחזיונות הנביא ירמיה והמשא אשר נשא על „שארית יהודה" בארצות

הגוים; חזיוניו ומליצותיו, אשר רוח התוגה שפוכה עליהם דברו אל לב בני הגולה בהשתפך נפשם אל חיק אמם – ארץ חמדתם, אשר היתה כל היום שיחם והגיונם. „מגלת ירמיהו" הובאה ממצרים בבלה בידי תלמידו ברוך בן נריה, אחרי מות מורהו. והמגלה הזאת היתה לספר־מקרא לכל בני עם יהודה בגלות בבל. את אשר לא פעלו דברי אלהים חיים בצאתם מפרש מפי הנביא, אותה עשו דבריו הכתובים על ספר. הקריאה בספרי הנביאים האצילה מרוחם על בני העם, – ותמלא את לבם בתקוה נעימה לתקומת ישראל אחרי נפלו ותתן להם „לב חדש ורוח חדשה".

בראות מורי העם ומאשריו באמת, כי רוח חדשה החלה להתנוסס בקרב בני הגולה ויוסיפו אמץ להעמידם על דרך אמונה, להבינם בדבר ה' וימצאו מסלות בלב בני העם בהורותם אותם דעת בינה לעתים בישראל. בימים ההם החלו בני הגולה „לדרוש מעל ספר יְיָ" ויתפשט בין העם הספר המאסף את ספרי כתבי הקדש, המספרים לדור, מה פעל ישראל וכל המוצאות אותו מיום היותו לעם היושב על אדמתו עד צאתו בגולה ועד אשר זרחה שנית שמש צדקה כמעט לבני העם ההולכים בחשך, כאשר הוציא מלך בבל את יהויכין מבית כלאו וידבר אתו טובות ויכבדהו כבוד גדול לעיני כל המלכים אשר אתו. כפי הנראה היה ברוך בן נריה*), אחרי באו ממצרים בבלה במות מורו ואלופו, המסדר את ספרי כתבי הקדש אלה: יהושע, שופטים שמואל ומלכים, וישפוך עליהם רוחו, עד כי נראו אשר מרעה אחד נתנו ויהיו הספרים האלה ביחד עם ספר התורה, אשר שם ה' לבני ישראל ביד משה, לספר אחד מאסף וכולל דברי ימי ישראל ויהודה באלף שנה. ספר יהושע הוא כהמשך מאת, ספר התורה, וספוריו אחוזים ודבוקים איש באחיו אל דברי ימי שפוט השופטים דברי שמואל הראה ומלוכת שאול ודוד ואחריהם כל דברי ימי מלכי יהודה וישראל מן שלמה עד יהויכין המלך, אשר שנוי גורלו לטוב ראו בני הדור ההוא בעיניהם. מן הספרים האלה נראָה אז ביותר מטרת הספר „מלכים" ואבן פנה אשר שם לו הסופר בכל ספוריו: כי כל הרעה באה ונהיתה על ישראל למן היום

*) בתלמוד בבלי בבא בתרא ט"ו ע"א נאמר: ירמיה כתב ספרו וספר קינות. אמנם במה שאמרו כ ת ב אין הכונה על הסדר והערך, כמו שאמרו: שמואל כתב ספרו והכתיב ושמואל מת? דאסקיה גד החוזה ונתן הנביא, כן הכונה באמרם: ירמיה כתב ספר מלכים, כלומר רשם בספר אך הסדור והערך הוא מעשה ידי אחד מתלמידיו, וכמעט שנעלה מעל כל ספק שבמלאכה הזאת עסק ברוך בן נריה, כי הוא חזר על כל ספרי דברי הימים. אשר נרשמו עד ימיו ויערוך אותם לסדר מאסף אחד. הדבר הזה יוצא לנו מסגנון הספרים הנקראים אצלנו בשם „נביאים ראשונים". כל הספורים אחוזים ודבוקים איש באחיו, גם ו י ו החבור והמהפך אשר גם הוא הוראת החבור הוא חותם תכנית האחדות הזאת. כי ברוך היה מסדר כתבי ירמיה נראה מפורש מכמה מקומות וביחוד מפרשה מ"ה בירמיה, שהיא כעין חתימה לכל נבואות ירמיה על ישראל ויהודה (הנבואות אשר מפרשה מ"ה עד סוף הספר המה רק על יתר העמים „שכני יהודה") כי ברוך שב ממצרים בבלה נראה מהפרשה הנ"ל פסוק ה' „על כל המקומות אשר תלך שם". אם נניח שברוך סדר גם ספר מלכים יתישב לנו גם הפליאה: מדוע לא באו בספר הזה דברי ימי הגלות ברחבה, כאשר בספר ירמיהו, ויבחר רק להזכיר את חסדי אויל מרודך ליהויכין כי כבר באו הדברים מפורשים לכל פרטיהם בירמיה ולא חפץ לשנותם, ופרטי הדרוש הנכבד הזה מבוארים בהערת הרב המחבר בספרו הגדול ח"ב ס"ב צד 14 וציוניו בסוף הספר. המתרגם.

אשר זנח את אלהי אבותיו אחרי מות המלך שלמה, כי הרעה אשר מצאה את שתי הממלכות באה בעקב חטאתם הרבה להפר את הברית אשר כרת ה׳ את עמו לזנות אחרי אלהים אחרים ולהשפיק בילדי נכרים.

המאסף הזה הנודע מני אז ועד הנה לנו בשם: „ספרי הנביאים הראשונים" הוא ספר תולדות־עם, אשר אין בכל ספרי דברי הימים לעם ועם משלו. במעט אֹמר ודברים ישמיענו רבות גדולות ונצורות, בקֹצר מלים אך במיטב הגיון, בנאֻמים פשוטים אך מלאים כח דבר אמת הנצב לעד ומפיקים חן ושכל, יספרו הספרים האלה את כל דברי ימי האֻמה, הליכותיה וארחותיה, כל נסבות עלותה ורדתה, תקומתה ומפלתה, וכל זה בשפה ברורה המדברת אל הלב ונכנסת ללב השומע והקורא. ספר־הספרים או המאסף הזה, היה לספר מקרא לבני הגולה, השני אחרי ספר ירמיהו וקינותיו, בו קראו ויראו את יד ה׳ הגדולה ועוֹשה פלא בתולדות עם ישראל ויאמינו בדבר ה׳ ובהבטחותיו ביד עבדיו הנביאים. בני הלוים היו המושכים בשבט סופר והמעתיקים ספרי כתבי הקדש ויתנום לקרא אותם אל כל יודעי ספר. הספרים האלה הסירו את לב האבן מקרב העם ויתנו לו לב בשר ויחדשו בקרבו רוח חדשה. הנביא יחזקאל היה הראשון לעבוד העבודה הגדולה לחדש נעורי בית ישראל ולהשיבהו עד ה׳ אלהיו ואחריו החרו החזיקו תלמידי הנביא ירמיהו לקרוא אל העם בשם ה׳ לאמר: שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם! — הדר ספרי הקדש נראה על פני פעֻלתם על העם. כמעט החלו בני הגולה „לדרוש מעל ספר ה׳" ויתבוננו עַל דרכיהם ודרכי אבותיהם וַיָּקֹטּוּ בפניהם ויתנודדו ולבם נמלא נחם וַחֲרָטָה, הכירו עֲוֺנָתָם ויתודו על חטאתם וישובו ויודו, כי רע ומר עזבם שנים רבות את ה׳ אלהיהם לזנות אחרי אלהי הנכר. בני הגולה שבו עד ה׳ אלהיהם בבכי ובתחנונים ומארץ שביה פרשו כפיהם אל האל המרבה לסלוח להסיר עון חטאתם „וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כַּאֲשֶׁר זָמַם יְיָ צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כִּדְרָכֵינוּ וּכְמַעֲלָלֵינוּ כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ". רבים מבני הגולה שבו מדרכיהם וינחמו על הרעה אשר עשו המה ואבותיהם. ארבעת ימי האסון בימי חרבן בית המקדש וגלות יהודה: היום אשר בו סמך מלך בבל על העיר (בחדש העשירי־טבת), ביום הָבְקְעָה העיר (בחדש הרביעי־תמוז), יום שרפת בית המקדש והריסת העיר ירושלים (בחדש החמישי — אב) ויום בו נהרג גדליה בן אחיקם „ושארית יהודה" נִטְּשָׁה מעל אדמתה (בחדש השביעי־תשרי), ארבעת הימים האלה היו ימי צום ובכי ומספד לראשונה למקצת בני הגולה ואחרי כן למרביתם. בימי הצומות האלה, קראו עצרה, כפפו כאגמון ראשם ויציעו שק ואפר. בימי צום ואבל אלה התנער העם ויתעורר מתרדמתו ויזכר ראשונות אשר מעולם וירא את עונו וידע את עותתו וישב אל אלהיו בכל לבו ובכל נפשו. ימי הצומות היו להלאֹם כְלו לימי זכרון, לזכור ימי עולם ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם ה׳ כרחמיו וכרוב חסדו, ימי הזכרון הראשונים להאֻמה אחרי גלות בבל. את רגשות הנֹחם על חטאות ראשונים הביעו בני הדור ההוא בתפלות ושירים אשר בספר התהלים, המה המזמורים אשר תֹּכְנם הוא זכרון עלילות יְיָ ונפלאותיו

מימי עולם, ימי משה רעה צאנו השם בעמו את רוח קדשו *). בצאת ישראל ממצרים אחרי תם כל בני הדור היוצא ממצרים, האציל הרֹעה הנאמן מרוחו על בני דור נולד במדבר להשליך יהבו על ה׳ וּלְהִשָּׂגֵב בישועתו וכן היה הדבר בקום שנית העם לתחיה בארץ גלותו, בני הדור הנולד׳ הכינו את לבם לשוב אל ה׳ אלהי אבותיהם. בלכתם במדבר היה אדון הנביאים מורה בני עמו ומדריכם ובגלות בבל דרשו בני הנעורים מעל ספר ה׳ ביד משה והנביאים אשר קמו אחריו ויביאו אל קרבם לב חדש ורוח חדשה. מספר „החרדים על דבר ה׳״ או „דורשי ה׳ מבקשי פניו״ הָלַך הָלוֹך ורב. יראי ה׳ אלה יצאו לראשונה מקרב עדת „הענוים״ או „אביוני אדם״; המה דרשו מעל ספר ה׳ ויזכרו את כל מחמדיהם מימי קדם, „דרשו את יְיָ מרחוק וירושלים עלתה על לבם״ וירבו להתאבל על כבוד עמם אשר גלה ועל ערי הקדש אשר היו מדבר שממה. המה הלכו קודר כל היום ברוח נשברה ונפש נאנחה, הם המה „אֲבֵלֵי צִיּוֹן״ אשר עליהם נכונו דברי הנביא המנחם את עמו באמרו... לִקְרוֹא שְׁנַת־רָצוֹן לַיְיָ: לְנַחֵם כָּל אֲבֵלִים: לָשׂוּם לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה תַּחַת רוּחַ כֵּהָה... הם אלה עבדי ה׳, אשר אותם הזכיר אחד הָעֲנָוִים הָעֲנִיִּים בעטוף נפשו ובשפכו שיחו בארץ שביו אל ה׳ אלהיו לאמר: אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי בָא מוֹעֵד: כִּי רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת אֲבָנֶיהָ וְאֶת עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ **) אחד הלוים המשוררים שִׁירֵי יְיָ הביע בשיר־תוגה אחד את הגות לב אחיו הלוים והשתפכות רוח אל חיק ארץ חמדתם וזכר ירושלים עיר תהלתם:

עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם בָּכִינוּ
בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן:
עַל עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ:
כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה
„שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן״!
אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר יְיָ עַל אַדְמַת נֵכָר?:
אִם אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָםִ תִּשְׁכַּח יְמִינִי!:
תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם לֹא אֶזְכְּרֵכִי
אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַםִ עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי.

אבלי ציון בשפכם שיחם לפני ה׳ לקומם שממות יהודה וחרבות ירושלים או בהתודם על חטאתם שמו פניהם מול עיר חמדתם ויתפללו מארץ שוביהם דרך ארצם ועירם אל מקום הבית אשר נבנה לשם יְיָ, אחרי כי בארץ גלותם נבצרה מאת „יראי יְיָ וְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ״ להקריב קרבנות למדו מעט מעט „לשלם פרים שפתיהם״

*) ע׳ ישעיה ס״ד ז׳—י״ט ותהלים ק״ו כל המזמור. המתרגם.
**) תהלים ק״ב כל המזמור. המתרגם.

ותהי להם התפלה במקום הקָרבן, שלש פעמים ביום התקבץ קהל „י ר א י יְיָ" לשאת רנה ותפלה ויהיו לעדה שלמה; בית התפלה היה עתה להעם את אשר היה להם המקדש וההיכל מלפנים.

הדבר אשר הוסיף עוד להלהיב באש־דת את לב בני הגולה אל ציון וירושלים, תקומת האֻמה ואהבת התורה הוא המראה הנפלא והנאדר, כי גם ב נ י ה נ כ ר עובדי האלילים עד היום, גם מהם „נ ל ו ו ע ל יְיָ ל ש ר ת ו ו ל א ה ב ה א ת ש ם ק ד ש ו" ותורת משה לקחה נפשות ותמשוך אהבה גם את העמים אשר לא ידעו עד היום ההוא את דבר ה' ונפלאותיו את ישראל. בני יהודה ה ע נ ו י ם והחרדים אל ה' ואל טובו האצילו מרוחם על ב נ י ה נ כ ר ויהי המראה הזה לכל בני הגולה לאות ולפלא, הגרים ההם היו „שֹׁמְרֵי שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ" ומחזיקים בברית ה' עם ישראל עמו למלא אחרי כל הכתוב בספר תורת משה. אלה הם הנפשות אשר עשו להם בני הגולה בבבל, ומבני הנכר אלה, אשר נ ל ו ו על־ה', לקחו מוסר רבים מבני יהודה לשוב אל אלהיהם ועמם. המה החלו עתה לאהבה את ה' ותורתו בראותם כי גדול שם ה' בגוים וביתו הוא „בית תפלה לכל העמים". כעשרים שנה עברו מן מות הנביאים ירמיה ויחזקאל ודבר ה' בידיהם קם ונהיה: עם ישראל ויהודה החל להחליף כח ולחדש כנשר נעוריו. „ס פ ר יְיָ", חמשת ספרי התורה והנביאים, היה למקור חיים חדשים ומעין ישועה לבני הגולה לחדש בקרבם רוח נכון ולחזק לבם ולשגבם ישע, אך התמורה הזאת לא על נקלה באה ונהיתה. הרוח החדשה אשר התנוססה בקרב טובי העם עוד טרם התחזקה, גם בין כל בני הגולה עוד רבו אבני הנגף והמכשולים על דרכי הדורשים את יְיָ ומבלי מלחמת־הרוח ומסות גדולות לא הגיעו אל משאת נפשם וחזון לבם, עוד מעט והנסיונות האלה באו ונהיו.

חלק גדול מבני גלות יהודה אשר בבבל, ומהם בני משפחות השרים והסגנים עוד שגו באולתם ובתהפוכותיהם הבל אשר מלפנים ויוסיפו עוד סרה ללמד אל דרכי הגוים אשר הם שוכנים בקרבם. בבל העיר הגדולה עם חומותיה ומגדליה וממלכת הכשדים אשר פרשה מצודתה על כל אפסי ארץ בימים ההם כקסם משכו אליהן את לבות „השרים" האלה, חוג חפצם והשקפתם התרחב וימצאו מקום להתפתחות כשרונותיהם ולנסות את כחם במלאכת מחשבת מסחר וכל דבר חכמת בינה. בני בבל סחרו אל ארצות רבות בתבואת הארץ, מרבדים וחטובות אֵטון שש ורקמה, ויביאו מערבם עד לקצוי ארץ ואיים רחוקים. גם היהודים לקחו חבל במסחר בבל ויסעו בדרך למרחוק עם צרור הכסף בידיהם וישובו לביתם מְסֻבָּלִים בכל טוב הגוים ועשר הארצות, אשר סחרו שם, ובעשרם שמנו ויתעדנו ויתפנקו ויאחזו בדרכי ה ב ב ל י ם „ובשקוציהם נפשם חפצה" לאכול ב ש ר ה ח ז י ר ו מ ר ק פ ג ו ל י ם ויזנו אחרי אלהי בני עם הארץ ויערכו ל ג ד (אלהי ההצלחה) ש ל ח ן ו ל מְ נ י (Meni אלילת הגורל על מקרה בני האדם) מְ מְ סָ ך, בהאמינם בהאלילים האלה, כי יופיעו על עצתם ויעמדו לימינם במשלח ידם ומעשיהם. שרי יהודה ועשיריו למדו אל דרכי בני בבל וישכחו עמם ואלהיהם, וישכחו את ארצם ואת ירושלים עיר חמדתם. מגמת פניהם ומשאת נפשם היו להיות בבליים לכל חקיהם

ומשפטיהם, לבל יכירום ראיהם, כי ממעי יהודה יצאו ומעיר הקדש נקראו; המה „בני עם סורר וגוי לא קרא בשם יי", אשר לעגו על אבלי ציון ועל כל המתאבלים על ירושלים*). כה היה מעמד העם והרוח אשר התהלך בקרב מחנה ישראל אשר בגלות בבל. האורות והצללים, ההפכים ברגשות-הלב באמונות ודעות התגברו לפני העת, אשר עוד מעט כלו ואינם. מעבר מזה: שלהבתיה ואש־דת, יראת יי, אהבת התורה הטהורה ושמירת הברית ורוח אמונים, אהבה רבה יחבה גדולה ויתרה אל ירושלים עיר הקדש וכל חמדת ישראל וסגלותיו מימי קדם קדמתה; ומעבר מזה: אהבת החיים בתענוגים, התשוקה להתבולל בעמים, למחות כל שם וזכר ישראל מעל פניהם ולהמית בקרבם כל רגש־קדש וכל זכרון מדור דור ימי העם ותולדותיו בשבתו על אדמתו ומושלו מקרבו יצא. הנה היו שתי מפלגות, אשר היו עוינות ושונאות אשה את רעותה תכלית שנאה, שתי מפלגות אשר רק גזע אחד להנה, ובמחשבותיהם ודעותיהם, הלך רוחם, חפץ לבם ומשאת נפשם נטו איש מעל אחיו ולא הבינו איש את שפת רעהו.

הפרץ בין שתי המפלגות בעם יהודה אשר בגלות בבל התרחב עוד יותר לרגלי המאורעות בדברי המדינות בימים ההם. שש שנים אחרי מות בידי מרצחיו המלך אויל־מרדך, הטוב והמטיב לבני הגולה אשר מיהודה, נהדף מכסאו גם נרגל אסר אשר מלך תחתיו, ויגיע למלוכה אחד מחורי הארץ נבונטים (Nabonnad Nabunaid) (בשנת 625 לפני חב"ש). שנים אחדות אחרי כן התנער מירכתי מזרח צפונה איש חיל גבור ונערץ כורש. הוא התגר מלחמה עם אבי אמו אסטיגם מלך מדי וינצחהו. פרק על מדי מעל פרס וישב על כסא ממלכה חדשה, כבירה ואדירה, ממלכת פרס ומדי בקרית ממלכתו אחמתא (בכתוב עמים Egbatana). הענוים, המאמינים בדבר ה' ביד הנביאים, כל אלה אשר אהבת הלאם היתה תקועה בלבם גם בשבתם על אדמת נכר, ראו בהמעשה רב העליליה הזה אות תשועה קרובה גם לבת יהודה וארצה השוממה. שני נביאי הדור ירמיה ויחזקאל נשאו משא כמעט בשפה אחת ודברים אחדים, כי מקץ ימים לא רבים יפקוד יי את גולי יהודה להשיבם אל אדמתם, כי ירושלים תבנה על תלה וארמון על משפטו ישב. קרוב לשמוע, כי בני יהודה, אשר תקות החרות התעוררה בלבם עוד מימי אויל־מרדך נסו דבר גם אל נבונטים. מעשי המלך הזה בימים ההם נתנו תקוה בלבם, כי יתעשת להם להשיבם אל אדמתם, לכונן להם ממלכה שפלה וקבוץ מדיני תחת ממשלת בבל, כי בימים ההם קרא נבונטים דרור ויוציא מבית כלאו את אחד מחורי צור מזרע המלוכה לבית מרבעל, אשר גם הם הגלו מארצם בבלה ויתן לו לעשות מלוכה בצור ובמותו נתן המלוכה לאחיו חירם (Eiromos). המעשה הזה היה לבני יהודה לאות, כי יקים המלך גם את חפצם. שאלתיאל בן יהויכין היה, כפי הנראה, המביא את דבר בני יהודה אל המלך והסריסים מבני יהודה אשר בחצר מלך בבל תמכו דבריו; אך כפרעה מלך מצרים מלפנים, כן מאן גם נבונטים לשלח את בני יהודה מארצו ותקותם עלתה בתהו**).

---

*) עי' ישעיה ס"ד ס"ה ס"ו. המתרגם.

**) יוצא מהכתוב בירמיה נ' ל"ג: עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדו וכל שוביהם החזיקו בם מאנו שלחם.

התקוה אשר היתה למפח נפש הַמָּרָה רוח בני הגולה ותגדל מגנת לבם בראותם כי נגרעו בעיני מלך בבל מבני עם אחר אשר הגלו עמם כמעט בזמן אחד לבבל. לב היהודים המקנאים קנאה גדולה לעמם וארצם ימלא אז שנאה נצחת, שנאה עזה כמות אל בבל ומלכה, עתה חשו בנפשם את כל המועקה והמצוקה בארץ שביה, פצעי לבבם, אשר במרוצת הימים כמעט שעלתה להם ארוכה שבו ונפתחו ויהיו למכות טריות מדם ודמעות עשוקים – שבוים ונואשים מתקוה לגאולה. סער גדול התחולל בקרב לב בני יהודה הנאמנים ללאמם ותלהט נפשם שנאה עזה כמות אל בבל וזכרה היה להם לחגא, והשנאה הזאת לא נשארה כבושה בלב, כי פרצה החוצה בדבר שפתים ואחרי כן – בפעל כפים. היהודים אוהבי לאמם וארצם האמונים לדתם שנאו את בבל בשנאתם את תועבות הגוים־האלילים והפסילים. ארץ כשדים היתה אז „ארץ פסילים ובאימים תִּתְהוֹלָלָה" ובני יהודה הנאמנים לַיְיָ ולאם ישראל לא נמנעו מהוציא את כל רוחם, לשפוך בוז על אלהי הכשדים גם בקהל רב וישמיעו דבריהם ארמית אל הכשדים לאמר: אֱלָהַיָּא דִּי־שְׁמַיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבַדוּ יֵאבַדוּ מֵאַרְעָא וּמִן תְּחוֹת שְׁמַיָּא אֵלֶּה. בני יהודה הרבו לְהָתֵל בגלולי הכשדים בזעם לשונם ובחץ ברור הַהִתּוּל הַמַּר לאמר: כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא, „על יוצרי פסל אשר כל מעשיהם תהו וחמודיהם בל יועילו, על אלה אשר לבול עץ יסגדו ובכסף וזהב יְיַפוהו ויחזקוהו במסמרים בל ימוט או כי יסבלוהו על כתף ונשוא ינשאוהו". אז הרבו הנביאים להעמיד חזון, כי קרב לבא קץ הממלכה החטאה והארץ אשר כלה מלאה פסילים הֶבֶל וזמה. עיני בני יהודה היו אז תלויות ונטויות אל מפעלות כורש מלך מדי ופרס, בלכתו, נאזר בגבורה ומלא כח עלומים, מחיל אל חיל וממזרח וצפון הגיח בראש צבאותיו לְרַד לפניו ממלכת לידְיָא (Lydien) אשר באזיא הקטנה, לַדְבֵּר תחתיו הממלכה הכבירה ורבת האוצרות הזאת, אשר מלכה קְרֶזוּס אסף אליה חיל העמים וסגלות המדינות וימלא אוצרו כסף וזהב הרבה מאד. המלך הזה קוה לעזרה מבבל ומצרים, ושתי הממלכות האלה, מדעתן כי לא ינקה אותן כורש ועוד יביא מלחמה בשעריהן, כרתו ברית מגן ותגרה עם קְרֶזוּס לעדור יחדו במערכה; אך תחת לפחוד מתנופת יד שלשת מלכי הברית אלה עלהה חמת כורש עד להשחית על בבל הקרובה לגבולות ממלכתו וישם על לבו ללחום בה עד רדתה. אז קרב לבא „יום יְיָ אַכְזָרִי וְעֶבְרָה וַחֲרוֹן אַף לָשׂוּם אֶרֶץ בָּבֶל לְשַׁמָּה וְתִפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כִּסְדֹם וַעֲמֹרָה" וכל הרעה אשר דבר הַנָּבִיא על מלך בבל הַמַּכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת בִּלְתִּי סָרָה וְרֹדֶה בְאַף גּוֹיִם: לִשְׁבֹּר מַטֵּה רְשָׁעִים וְשֵׁבֶט מֹשְׁלִים עָרִיצִים קמה ונהיתה. צבאות כורש הלכו הלוך וקרב אל בבל ושנאת בני יהודה הנאמנים לעמם ואלהיהם אל בבל הלכה הלוך וגדלה. המקנאים ללאמם העלו על לבם זכר הימים הראשונים, לבשו קנאה ונקמה ויוציאו כל מר נפשם וחמת רוחם בדברים האלה לאמר:

אֲכָלַנִי הֲמָמַנִי נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל הִצִּיגַנִי כְּלִי רִיק
בְּלָעַנִי כַּתַּנִּין מִלָּא כְרֵשׂוֹ מֵעֲדָנָי הֱדִיחָנִי:

חֲמָסִי וּשְׁאֵרִי עַל בָּבֶל תֹּאמַר יֹשֶׁבֶת צִיּוֹן
וְדָמִי אֶל יֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים תֹּאמַר יְרוּשָׁלָםִ...

שמע נְבוּזַרְאֲדָן דברי בני יהודה ויתעבר ותבער כאש חמתו ויחל לרעוץ ולרוצץ את בני הגולה ולרדפם בתוכחות חמה, עד כי נראה, אשר היתה מאת יי להראות קשה את בחירי האמה וטובי בניה ולצרפם בכור עני כאשר נסה ויבחן את לב איוב האיש התם והישר. מלך כשדים שחת באף רחמיו מאת בני יהודה ויעבידם בפרך „לא שם להם רחמים וגם על זקן הכביד עֻלו מאד". רבים מהמקנאים קנאה גדולה לעמם באה בברזל נפשם והמה היו „אסירי התקוה" אשר באו בַחוֹרִים ובבתי כלאים החבאו, רבים מאלה אשר שלחו רסן מפיהם ויביעו את תקותם על כורש, כי יחליף כליל את ממלכת האליל הֻמְתוּ באכזריות נוראה. בין הלקוחים למות היה גם נכד הכהן הגדול שְׂרָיָה, אשר הומת ברבלה בימי נבוכדנצר בעת חרבן ירושלים, יהושע בן יהוצדק ונחרץ משפטו להעלותו על המוקד, אך נצל בארח פלא ונקרא לו מני אז: אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ.

הנרדפים בחמה שפוכה מאת מלך כשדים היו הענוים, את גום נתנו למכים ולחייהם למורטים וישאו ויסבלו במנוחת נפש ורוח עז וגבורה את כל מצוקותיהם בקדושי עליון המחרפים נפשם למות על חזון לבם ואמונת רוחם. בנאֻמים מעטים אך כבירים ונמרצים יְתָאֵר הנביא את עני התמימים הנאמנים ליי וישראל עמו ומה הגיע אליהם בעת ההיא:

נִבְזֶה וַחֲדַל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי..
נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל
וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו.

כלפנים במצרים כן נאנחו עתה בני יהודה כל היום „מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית", אך תחת סבלות העבודה בחמר ולבנים וכל עבודה בשדה, היה עתה גורל בני יהודה ומנת חבלם: מות וְאֵסור עני וברזל, גם לא על כל בני יהודה עברה הרעה כאשר במצרים, כי כל אלה, אשר התכחשו לעמם לגזעם וצור מחצבתם ויסירו מלבם זכר ארצם ותקותם לשוב אליה, התערו בבבל כאזרח רענן, השגו ויעשו חיל. הרוח הכהה אשר קננה אז בלב הענוים ונאמני ארץ, עם התקוה לגאֻלה וישועה נשקפות בעד איזה מזמורי תהלים, אשר שרו הענוים היראים את דבר ה' בימים ההם.

אלה מהיהודים החורים והסגנים, אשר אהבו ימים לראות טוב, אשר אמרו, „היה נהיה ככל הגוים" ומשאת נפשם היתה להיות נבלע בגוים, חפצי החיים בתענוגיהם אלה, פחדו פחד לבל יפקדו הכשדים עליהם עון אחיהם בני עמם ויתכחשו ללאמם ויזורו אחור מהם וידבקו בבני בבל ובכל הליכותיהם וארחות חייהם. הנבדלים מעל עדת ישראל ויהודה אלה נוספו גם הם על שונאי עמם ובשנאה נצחת רדפו

את כל הנאמנים לעמם וירבו צרותיהם ומצוקותיהם. הם חשבו את הענוים ונאמני ארץ, לבעלי דמיון נלהב ויתאמצו להגות אותם מן המסלה לבל יהיו להם למוקש בעיני הכשדים. העם נפלג לשתי מפלגות: עֲנָוִים ורשעים, והרשעים הבוגדים בעמם, אלהיהם וארץ מולדתם עתקו גם גברו חיל ויחיו בשלות השקט ולא ראו רעה.

שלות הרשעים והבוגדים — כאשר נקראו בפי היראים את דבר ה׳ — ועשרם וכבודם והרעות והרדיפות אשר מצאו בימים ההם את התמימים, הענוים ונאמני ארץ, היו כחידה בלי פתרונים לכל אלה, אשר אם גם נאמנה את ה׳ רוחם ויהיו קרובים בדעותיהם אל הענוים, אך עוד לא באו למדרגתם, ואמונתם בה׳ לא חזקה כאמונת הענוים התמימים; האנשים האלה היו נגועים כל היום מהשפק אשר החל לפרוש כצפעוני בקרב לבם ולהרוס מוסדות אמונתם בצדקת ה׳ ומשפטיו עם בני האדם. במזמורי תהלים ובמשלי שלמה, נאמר ונשנה העיקר הגדול לחזק לב בני יהודה בה׳ כי פעל אדם ישלם לו, כי טוב ה׳ לקוין ונפש תדרשנו ואחרית רשעים נכרתה. המשורר הביע בטחונו בה׳ לאמר: בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און — להשמדם עדי עד. ובחפצו לאמר כי צדקת הצדיק לא תאבד ואחריתו לא תכרת יאמר: „נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם". במשלי שלמה נאמרו דברי החכמה כי: צִדְקַת תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל רָשָׁע: כִּי מְשׁוּבַת פְּתָיִם תַּהַרְגֵם וְשַׁלְוַת כְּסִילִים תְּאַבְּדֵם: כִּי יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ אָרֶץ וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ · וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה.

כל אלה אשר לא התחזקו באמונתם ובבטחונם בה׳ הרועה את ישראל מעודם לא הגיעו למעלת הענוים והנביאים. לא היתה ההבטחה, כי: „ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה" נחמה מספקת להניח דעתם. בכל אשר פנו ראו אך שלום „הרשעים" אשר בזו ליקהת אמם, בגדו בעמם ואלהיהם וידבקו בדרכי הכשדים. הבוגדים ההם עתקו וגם גברו חיל והענוים והישרים היו בכל רע, עשוקים ורצוצים ואין אומר השב. הצופים ומביטים על סדר העולם והנהגת ה׳ עם בני האדם ראו אך עמל ואון. השפק התגבר בלב רבים מבני העם ויחל להרוס את מוסדות האמונה בצדקת השופט כל הארץ ואמתת התורה, אשר היתה מורשה לקהלת יעקב מימי קדם קדמתה: דברת הנגועים במחלת השפק היתה: הִנֵּה אֵלֶּה רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם הִשְׂגּוּ חָיִל: אַךְ רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי המה ראו כי שוכחי עמם ואלהיהם מתערים כאזרח רענן וְהַהֶפֶךְ מדברי המשורר: לא ראיתי צדיק נעזב. על כן לא נשאר להם דרך אחרת, כי אם להטיל ספק בישר ההנהגה של אלהי עולם, או בצדקת הענוים והתמימים וכי דרכם לא יִתָּכֵן. ואם גם דרך התמימים האלה אשר הערו נפשם למות על חזון לבם ומשאת נפשם לא יתכן וגם הם לא זכו בעיני שופט עליון מי זה יצדק לפני אלהי המשפט? המחשבות האלה מצאו להן מסלות בלב בני הגולה אשר כרכם היו בכל זאת מחזיקים במעוז התורה ונשמעים להענוים והנביאים, ולהשקיט רוחם הסוערה היה

דרוש לשום לפניהם ספר מבאר תורת ההשגחה העליונה והנהגת אל עולם עם יצירי מטה. אז נתפרסם ספר החזיון א יו ב, אשר על דבר כותבו רבו הדעות מבלי להכריע בראיה ברורה וְנִצַּחַת. הספר־המליצי הזה הוא מעשה חכמת חרשים, כליל החן והנעם בין ספרי חזיון אשר כתבו בני האדם מני אז ועד הנה. המליץ־הנעלם יצר ספר־חזון זה לצרף דעות בני דורו. תעודתו להבינם דעת בחכמת הנהגת תמים דעים עם בריותיו בתמונת שיחה בין אוהבים – בתמונת חזיון, לא בְּוִכּוּחִים ושיחות יבשות, כי אם בלשון חכמים תיטיב דעת, במשל והגיון, בתכנית ספור ומליצה נעימה, למשוך לב הקורא בנעם מדברותיו וחן אמריו.

תכנית החזון – מעשה ידי חכמת חרשים, הלמודים והדעות, המשפטים הצדיקים והמעֻקָּלים שם בפי מדברים שונים. בין ספרי המליצה והחזיון אין כספר איוב מָשְׁלוֹ. תָּכנית הספר הזה בארח מליצותיו, הגיונו ונאמיו הוא יחיד במינו ואין שני לו. השם־חִזָּיוֹן (דראמא) לא נוה לו, כי איננו מרכב מחלקים פרקים ושונים המתאימים ומסכימים לחפץ. תכניתו פשוטה בלי רב ענין והרכבת מעשים רבים, כי אם שיחה חזיונית (Dramatisches Zwiegespräch) עם מבוא – ספורי וחתימה ספורית בראשיתו וסופו ותוכו – כלו שיחת רעים ע"ד ההשגחה והנהגת אל עולם עם יצוריו. המבוא יספר לנו, כי: „איש היה בארץ עוץ איוב שמו", והיה האיש „תם וישר ירא אלהים וסר מרע". במה נודעה תמתו וצדקתו? ובמה יזכה איש את ארחו להקרא בשם תם וישר על פי מושגי הדור ההוא? לא פֹרש לנו מדברי המבוא, אך במקום אחר יבאר האיש התם והישר נושא־החזון בעצמו את תכונתו ישרו ותֻמתו באמרו:

בִּרְכַּת אֹבֵד עָלַי תָּבֹא וְלֵב אַלְמָנָה אַרְנִן
עֵינַיִם הָיִיתִי לָעִוֵּר וְרַגְלַיִם לַפִּסֵּחַ אָנִי
אָב אָנֹכִי לָאֶבְיוֹנִים וְרִב לֹא יָדַעְתִּי אֶחְקְרֵהוּ
. . . .
אִם אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי
. . . .
אִם־אֶמְנַע מֵחֵפֶץ דַּלִּים וְעֵינֵי אַלְמָנָה אֲכַלֶּה
וְאֹכַל פִּתִּי לְבַדִּי וְלֹא־אָכַל יָתוֹם מִמֶּנָּה
. . . .
אִם שַׂמְתִּי זָהָב כִּסְלִי וְלַכֶּתֶם אָמַרְתִּי מִבְטַחִי
. . . .
אִם אֶשְׂמַח בְּפִיד מְשַׂנְאִי וְהִתְעֹרַרְתִּי כִּי מְצָאוֹ רָע
. . . .
בַּחוּץ לֹא יָלִין גֵּר דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּח.

במקום אחר ירמוז איוב גם על מצות התורה אשר שם ה' לפני ישראל ביד משה באמרו: בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט: מִצְוַת שְׂפָתָיו וְלֹא אָמִישׁ

מַחְקֵי צְפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו. בכל צדקתו ותמתו, מצא השטן, אשר בא בְּתוֹךְ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל יְיָ תאנה להטיל בו דפי כי רק מרוב טובה ימלא אחרי דבר ה׳ ופקודיו, לנסותו ולְתַכֵּן את רוחו, נתן ה׳ להשטן לפגוע בכל אשר לו, אך הזהירו לבל ישלח ידו גם אליו. עוד מעט וְהֹוָה על הֹוָה באה על איוב, שד ושבר, חרב ואש מן השמים עשו כלה בכל רכושו וגם שבעת בניו ושלשת בניו מצאו המותה בנפול הבית עליהם. אך אמונת איוב בַּיְיָ לא רוּפְּפָה ויעמוד בנסיון, לא נתן תִּפְלָה לאלהים ויקרא: עָרֹם יָצָאתִי מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָּה יְיָ נָתַן וַיְיָ לָקָח יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ. אך למען הוסיף בחון את איוב ולצרף כליותיו נתן יְיָ להשטן לָגַעַת גם אל עצמו ואל בשרו, להכותו בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו, ויקח איוב חרש להתגרד בו, כי גם ביתו אכלה אש וישב על האפר: גם הפעם עמד בנסיון ולא שמע לקול אשתו, אשר הֱסִתּוּ לברך אלהים ודברו אליה היה: „גם את הטוב נקבל מאת האלהים והרע לא נקבל?״. אמנם בשפתיו לא חטא איוב לאלהיו אך בלבו הגה שפק בישר הנהגתו ויערוך שאלותיו ותנואותיו „לשוכן מרומים״ „ונוצר האדם״, אשר כאויב יהדפהו וְיָרֶב בעשו עמדו.

שלשת הרֵעים אשר באו לנוד לאיוב ולנחמו לא יכלו לשמוע את תלונת איוב וזעקתו נגד משפט השופט כל הארץ. הם התאמצו לתת צדק לפעלת ההנהגה האלהית בתבל ומלאה ולהוכיח כי יְיָ תמים פעלו והוא אל אמונה ואין עול: כל עֹנֶשׁ בא בעקב החטאת. כי „חורשי און וזורעי עמל יקצרוהו״ וכל איש אשר תשיגהו רעה, אות היא כי עולתה בו ורעתו תיסרהו, כי „אֵל לא יְעַוֵּת משפט״ „לא ימאס תם ולא יחזיק בידי מרעים״. בדברים האלה „הרשיעו״ שלשת הרֵעים את איוב, ויתנו דפי בצדקתו ויוסיפו רק לנחמו כי כל „אנוש לא יזכה וכל ילוד אשה לא יצדק, כי גם בקדשיו לא יאמין ה׳ ושמים לא זַכּוּ בעיניו. הדעה השניה היא – החיים אחרי המות והתקומה לתחיה – כי עוד יבא יום ועד צדק ישוב משפט כי יש תקוה ואחרית צדיקים לא תכרת. אבל התשובה הזאת היא רפויה כל כך, עד אשר תחת להתנחם התעורר האמלל איוב עוד יותר להתלונן על מפעלות יוצר האדם. את צדקתו יוכיח בשפה לנאמנים ובהאמונה בתחית המתים יטיל ספק באמרו: אִם יָמוּת אִישׁ הֲיִחְיֶה?... כִּי שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא אָשׁוּב אֶהֱלֹךְ... כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ יֹרֵד שְׁאוֹל וְלֹא יַעֲלֶה...

אלה המה חרצֻבות הקשר הדרוש מאד להתירו; השאלה גדולה ונכבדה מאד: להוכיח צדקת אלהי המשפט, ישרת ההנהגה העליונה ואיזה דרך יבחר לו האדם בהליכותיו ומעשיו על פני האדמה. אם השופט כל הארץ חלילה לא יעשה משפט, הנה מה בצע לאיש כי יזכה ארחו, כי יתמם דרכו וירבה עשות צדק ונכֹחה? למען מצוא פתרון החידה הגדולה בהנהגת העולם ודרכי „ההשגחה העליונה, חידת־עולמים הכלולה בדברי חכמינו: „צדיק ורע לו רשע

וטוב לו", יקום, בדבר בעל החזון הנשגב. „מלבד שלשת הָרֵעִים הזקנים עוד איש צעיר לימים ומלא טעם זקנים, לב טהור" ובעל שפה לנאמנים, יקח חבל בשיחת הָרֵעִים, יחוה דעתו ויתקרב אל פתרון החידה כאשר שם לפניו הסופר הנעלה לאבן פנת חזיונו. איוב דרש בחזקה, כי יהיה שומע לו וכי ימצא לו איש מגיד עליו ישרו לעמת שלשת רעיו אשר הרשיעו אותו, כאשר לא יכלו לדבר אליו נכונה ולמצא מענה על תלונותיו ודבריו. לחפץ איוב נמצא לו איש צעיר לימים אֱלִיהוּא בֶּן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי. הוא התאמץ להוכיח, כי האל אדון כל היצורים, אשר בידו נפש כל חי, אל שדי ומלך העולם וכל היקום תבל ומלאה, לא יטה משפט, לא ישא פני איש ולא יעות אדם בריבו, כי „מעשה ידיו כלם"; גם הרעה אשר תמצא את בני האדם איננה אות, כי באה כענֶש בעקב החטאת, כי חטא ואשם האיש ההוא, כי אם כאות ועדה לשלוי־עולם אשר נפשם בטוב תלין לבל יבטחו בעשרם וישימו עיניהם על דרכיהם לבל יטו ממעגלות ישר ללכת ארחות עקלקלות. אמנם בכל אשר יתאמץ אליהוא למצוא מענה נכון על דברי איוב נבצרה גם ממנו להניח רוח אלה הרואים זרות ותהפכות במשטרי הבריאה והנהגת העולם ומלאו, עד כי יִגָּלֶה יְיָ לאיוב בהדר גאונו וירעים נפלאות מן הסערה, להפליא את בן־האדם בחכמת היצירה ומפלאות תמים דעים עם ברואיו. ה' לא יצדיק מעשיו לפני בן־תמותה הנועז לשום דפי במערכות ממשלתו, כי אם ירעים עליו נפלאות, ירבה שאלות משאלות שונות בטבע כל היצורים, בכל ממלכות הטבע, בתבל ומלאה, למען דעת כי רבו מעשי יְיָ וכלם בחכמה עשה ומהם נראה לא לבד את כחו וגבורתו, כי אם גם טובו, צדקתו ומשפטו, כי עיני יְיָ על כל יצוריו ורחמיו על כל מעשיו, לא לבד כי כלם בחכמה עשה, כי אם גם ברחמים גדולים ואהבה רבה ובאהבתו ובחמלתו ינטלם וינשאם וברוח פיו יעמדו ויחיו. וַיְיָ העושה נפלאות גדולות כאלה לבדו הוא לבטח גם צדיק וצדקות אהב. גם איוב אשר עליו נחתה יד אלוה הגבר ראה עני, גם הוא ישאה וישתומם. הנפלאות בכל חדרי ממלכת הטבע הרעישו את לבבו ויכיר עתה וידע, כי לא לבן־אדם קצר־דעה לבא עד חקר אלוה ולעמוד בסוד אל שדי, אשר פעל כל למענהו; לא לבן תמותה להבין את סוד ההנהגה העליונה ודעת דרכיה. לשמע מענה יְיָ מן הסערה יענה איוב ויאמר: הֵן קַלֹּתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ, יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ פִי: . . . הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע . . . עַל כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל עָפָר וָאֵפֶר. איוב האמלל ונגוע אלהים בשמעו מפלאות תמים דעים, אשר פעל כל למענהו וכאב רחמן ישים עיניו לטובה על כל יצוריו, הכיר וידע עתה, כי האל תמים דרכו, גם לא עזב את הארץ, ואין מקרה בתבל ומלאה, כי הכל צפוי ויד ה', יד צדקתו וטובו, רחמיו וחסדיו בכל משלה, אך האיש הוא דל כח, קצר בינה וחדל דעה להסיר את המסך הפרוש לענן על מערכת הבריאה והנהגת העולם אך החידה הזאת כבר מצאה לה פתרונים בראש הספר לאמר: יְיָ צדיק יבחן ולעבור נסות את יראיו לדעת הישנם חזקים באמונתם, היעמדו בנסיון תמצאנה אותם הרעות. איוב הנגוע ומענה אלהים עמד בנסיון ועל כן: הֵשִׁיב יְיָ אֶת שְׁבוּת אִיּוֹב וַיֹּסֶף אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְמִשְׁנֶה: וַיְבָרֶךְ יְיָ אֶת אַחֲרִית אִיּוֹב מֵרֵאשִׁיתוֹ והיה איוב למופת לכל נגועי אלהים, לחזק ידים רפות וכל הכושלים באמונתם, כי ישיב ה' גם את שבותם להיטיבם באחריתם.

בדברים האלה נשלם ספר־החזיון הנפלא ונגלה תעודתו הנשגבה לחזק באמונתם את הנלכדים במהמורות השפק בראותם ש ל ו ם ר ש ע י ם ושלות הבוגדים בעמם ואלהיהם. ספר־חזיון זה הוא הראשון לספרי הפילוסופיא הדתית המוציא לצדק משפט ההנהגה העליונה ומשטרי ה׳ בארץ, והוא שעמד לבני הגולה להיות נאמנים בבריתם את ה׳ אלהיהם, להתחזק בתקותם כי י ש י ב ה׳ א ת ש ב ו ת ם ו י ב ר ך א ח ר י ת ם מ ר א ש י ת ם. וכל הרעה אשר מצאתם היא רק לבעבור נסות אותם לדעת היעמדו באמונתם אם לא.

בעצם הימים ההם, כאשר נ ס ה ה׳ א ת ש א ר י ת י ע ק ב אשר בארץ שנער, בחנם וימצא לבבם נאמן לפניו, הגיע הרגע כביר העליליה אשר בחיקו הוטל גורל ממלכת בבל וממנו יצא גם משפט גולי יהודה. כ ו ר ש מלך פרס ומדי הגבור הנערץ הוסיף לְחַמֵּשׁ את צבאותיו ולהכינם למלחמה נוראה נגד הכשדים. נביאים רבים נבאו אבדן ממלכת־זדון, בבל ממלכת האליל וארץ הפסילים ותשועת ישראל הקרובה לבא. מכל הנביאים ההמה, לא היה אחד אשר ישא משא וירבה חזון על עז ימין כ ו ר ש ותנופת ידו על צבאות נַבּוֹגָטִים, על קבוץ נדחי ישראל, בנין הנשמות והנהרסות, כדברי הנביא ה מ ב ש ר ט ו ב, מ ש מ י ע י ש ו ע ה, הנביא ה מ נ ח ם את עמו בנבואותיו אשר בספר י ש ע י ה השני. מְדַבְּרוֹ הוא כליל יופי, רב החן והנעימות ובו נפגשו: תעופת הרעיון, תכנית הדבור, מלאה הוד והדר בתכלית השלמות אשר להמליצה החזיונית; כל דבריו נאמרו במיטב הגיון ובם ילינו עז וגבורה, רך, חן ונעימות, להיות למשיב נפש ולהחיות רוח נדכאים; כל מליצותיו שקולות בפלס וקצובות בחקי היופי והנשגב, בסגנון מלא תמונות נהדרות וחזיונות נעלים. המליצות האלה אשר נאמרו לשעתן, היו ותהיינה למקור ברכה לשאוב מהן תנחומות יה לכל נדכא וכושל, לכל עשוקים ורצוצי משפט בכל העתים והמקומות כדבר ה׳ נצב לעד לעולם. הנביא הנשגב והנעלה הזה חפץ לנחם את עמו, להפיח בקרבם רוח תקוה ולחזק ידיהם הרפות; הנביא יַרְאֶה לדעת לכל אנשי לב ויודעי בינה לעתים, כי חשף ה׳ את זרועו וַיִּגָּלֶה בכל הדר גאונו על עם קטן ודל. הוא ימצא את פתרון החידה הגדולה בדברי ימי האדם על האדמה לאמר: איכה יהיה עם קטן בגוים לאור גוים? איכה תהיה תולעת יעקב ומתי ישראל לגאון עולם ומשוש דור ודור? איכה יהיה העם בזה נפש, נגש ונענה, רצוץ משפט ועשוק כל הימים, לאור עולם וישועת ה׳ לדור דורים? בכל דברי הנביאים לא" נמצאו נחומים לבת ציון הגולה והסורה, להיות לה למשיב נפש בימי עניה ומרודה, כתנחומות הנביא הזה. כצרי גלעד על פצעי בת יהודה, כרוח צח להולכי במדבר ערבה, כן נעמו אמריו לאזני הגולים והנדכים וכטל של תחיה ירעיף דברי לקחו ותנחומותיו בפתח אמריו:

נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם:
דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַםִ וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ
כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ
כִּי לָקְחָה מִיַּד יְיָ כִּפְלַיִם בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ

את עדת־יהודה אשר בגולה, העשוקה והרצוצה, תאבת ישועה וצמאה נחמה יציב הנביא בתור אֵם שכולה וגלמודה, עניה סערה לא־נֻחָמָה, אשר עוד תקוה אל בעל נעוריה, כי עוד ישוב וישש עליה להשיב את שבותה. העניה הסֹערה היא ירושלים עיר חמדתו, אליה תשתפך נפש הנביא ולכל בה חיי רוחו ואל העניה הסערה הזאת יקרא הנביא:

הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַםִ!
אֲשֶׁר שָׁתִית מִיַּד יְיָ אֶת־כּוֹס חֲמָתוֹ
אֶת קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית:
אֵין מְנַהֵל לָהּ מִכָּל בָּנִים יָלָדָה
וְאֵין מַחֲזִיק בְּיָדָהּ מִכָּל בָּנִים גִּדֵּלָה...

הנחמה הזאת אשר הביע הנביא מנחם־ציון אל בני הגולה והתקוה אשר בה החיה רוח „אבלי ציון" לא היתה להוד מלוכה וגאון ממשלה; לא בחיל ולא בכח תשוב בת ציון לכבודה הראשון, כי אם ברוח וישועת ה׳ לעיני כל הגוים. בהנבואות האלה נמצאה עוד הפעם ברכת ה׳ את אברהם אוהבו, כי יתברכו בו כל משפחות האדמה כי נתן ה׳ את עמו „לעד לאומים, לאור עמים ולהיות ישועתו עד קצה־הארץ", והרעיון הזה יִשְׁנֶה וישלש, יבאר ויצרף פעמים רבות, כי קרובה צדקת ה׳ לבא וישועתו להגלות, כי ה׳ עושה שמים חדשים וארץ חדשה, להסיר מן הארץ מוטה ופרק, כי תורה מאתו תצא ומשפטו לאור עמים. ישועת ה׳ תהיה בעמים ואז יכירו כלם כבודו ותהלתו לאמר:

פְּנוּ אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל אַפְסֵי אָרֶץ
כִּי אֲנִי אֵל וְאֵין עוֹד...
בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב
כִּי לִי תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן:

למען בשר בעמים תהלת ה׳ וישועתו בקרב הגוים, בחר בזרע אברהם אוהבו וישראל מקֹראו. ישראל הוא עם ה׳, עבדו ומלאכו, להאיר לכל באי עולם באור עולם וברית עם, לפקוח עינים עורות ולהפיץ דעת ה׳ באיים רחוקים. זה היה חפץ ה׳ מראש ימות עולם, למען צדקו להגדיל תורה ולהאדירה. יְיָ הנוטע שמים ויוסד ארץ הוא גם אמר לציון עמי אתה.

על העם אשר בו בחר ה׳ להיות ציר בגוים לבשר כבודו ואמתו, תהלתו וישועתו בקרב העמים עד קצוי ארץ ואיים רחוקים, על העם הזה ישים הנביא הוד והדר עַם־עולם, עם קדוש לתעודתו הקדושה, אשר יראה בהדרו כחזון לב ומחזה שדי על הארץ, כי הישנה תעודה גבוהה נעלה ונשגבה מתעודת עד לאומים

ונושא דבר ה׳ על פני כל הארץ? הנביא יבשר גם כן איך ימלא העם הקטן – הזה את המלאכות הנשגבה, אשר חונן בה מאת ה׳ לאמר:

הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי
נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא:
לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ
קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה
לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט
לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט
וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵלוּ.

לאמר: לא בחיל ולא בכח, לא בזרוע בשר ויד חזקה, לא בחרב נוקמת ובתוכחות חמה יָסֹל העם – המלאך השלוח מאת ה׳ לבשר ישועתו בקרב הארץ מסלה לדבר אלהיו ותורת פיו. אך איכה יָסֹל העם ה ע ב ד י ל ר ב י ם מסלה לדבר ה׳? – בהיות הוא למופת אל כל עמי הארץ בעם־עולם נושא וסובל עניו ומרודו ומחרף נפשו בעד תורתו ואמונתו באלהיו. תעודת ישראל תהיה לאבן פנה לכל תקות ישראל ושיחו והגיונו כל הימים. הנביא המנחם ציון ישים את התעודה הזאת והַכָּרַת מַעֲלָתָהּ הנכבדה בפי העם לאמר:

שִׁמְעוּ אִיִּים אֵלַי וְהַקְשִׁיבוּ לְאֻמִּים מֵרָחוֹק
יְיָ מִבֶּטֶן קְרָאָנִי מִמְּעֵי אִמִּי הִזְכִּיר שְׁמִי:
— — — — — — — — — — — — — — — —
וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי־אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר:
וַאֲנִי אָמַרְתִּי לְרִיק יָגַעְתִּי לְתֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִלֵּיתִי
אָכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת יְיָ וּפְעֻלָּתִי אֶת אֱלֹהָי.

העם נועד להיות נושא דבר ה׳ ונותן נפשו עליו. ברוח עז וגבורה, ענוה והכנעה, ברצון כביר ואדיר, בחפץ־לב ודעת־נפש צדקו בו ישא ויסבול העם הזה, כי נטל עליו ה׳ לבשר דברו באפסי ארץ ואיים רחוקים, דבר הצדקה והמשפט, הצדק והמישרים ישא ישראל, בקרב הגוים אשר יבא שם, ואז ידע כי משפטו יהיה את ה׳ וכי יש שכר לפעֻלתו מאלהיו הרועה אותו מעודו.

הנביא יבשר ויאמר, כי באחרית הימים, יכירו וידעו כל העמים, צדקת ה׳ ומשפטיו עם ישראל; העמים כלם יתנו עדיהם ויצדיקו את העם בְּזֵה נפש ומתעב גוי. הוא העם אשר בידו יצליח חפץ ה׳ לקרב צדקתו ולגלות ישועתו בקרב הארץ; העם הנקלה הזה הוא ע ב ד ה׳ ולו יֵאָמֵר:

הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי יָרוּם וְנִשָּׂא וְגָבַהּ מְאֹד:
כַּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עָלֶיךָ רַבִּים כֵּן מִשְׁחַת מֵאִישׁ מַרְאֵהוּ וְתֹאֲרוֹ מִבְּנֵי אָדָם:
כֵּן יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים פִּיהֶם
כִּי אֲשֶׁר לֹא סֻפַּר לָהֶם רָאוּ וַאֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ:
„מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ וּזְרוֹעַ יְיָ עַל־מִי נִגְלָתָה
„וַיַּעַל כַּיּוֹנֵק לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר
„וְנִרְאֵהוּ וְלֹא מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ:
נִבְזֶה וַחֲדַל אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי

• :

אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם
וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֻהוּ נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה:
וְהוּא מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵינוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֹנֹתֵינוּ
מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא לָנוּ:

• •

וַיְיָ חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים
וְחֵפֶץ יְיָ בְּיָדוֹ יִצְלָח:...

הרעיון היסודי, אשר עליו יָסבו רב דברי הנביא, כי מישראל יצא דבר ה׳ מלא צדקה וישועה לכל הגוים והלשונות, הרעיון האדיר והנשגב הזה יביע הנביא במקום אחר באמרו: „כִּי בֵיתִי (בית אלהי ישראל) בֵּית תְּפִלָּה הוא לְכָל הָעַמִּים״.

זה הוא פתרון החידה הנפלאה מדורות עולמים עד היום הזה. חידת האֻמָּה הישראלית, קיומה, נצחיותה וכל המוצאות אותה: בהַפרד עליון גוים ויתן לאיש איש מהם את מנת חבלו וגורלו על פני הארץ, חֻלַּק להאמה הזאת התעודה להיות ציר שלוח בעמים, נושא הרעיון האלהי, רעיון הצדקה והישועה, לאור גוים, לברית עם – ברית שלום בין כל בני האדם על האדמה. זאת היא התעודה, אשר העם דל־כח ורב־תושיה, ימלא אותה בחרפו נפשו למות, על תורתו הטהורה והזכה. ישראל הוא עֵד־לְאֻמִּים*) ועל כן הִנֵּהו גם עם־עולם ובן אל־מות, העם הזה יצא בגולה גם כן למען המַטרה הקדושה הזאת, לצרפו בכור עני, לטהרו מחלאת העונות ולזקק דעותיו, **וכל זאת עשה ה׳ רק למען צדקו להגדיל תורתו ולהאדירה.**

הנביא יבשר, כי עוד לא ירחק חק יום ה׳, אשר בו תגלה ותראה צדקתו וישועתו על ידי עבדו, מלאכו וצירו – עם ישראל לאמר: „קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי. הנביא ידבר על נפילת בבל כעל דבר הנכון לבא בימיו ויהתל בבבל ובאלהיה ועצביה בהתול־מר על

*) ההוראה העצמית של המלה (Märtyrer) אשר מוצאה יונית הוא „עד״, ואולי זאת כונת הכתוב: הן עד לאמים נתתיו וגו׳ (ישעיה נה ד׳). המתרגם.

החזים בכוכבים והברי שמים המודיעים לחדשים את אשר יבאו עליה״. נצח כורש על הממלכה החטאה הזאת הוא השחר המבשר צאת שמש צדקה על הארץ, פדות הגולים ושובם אל ציון ברנה הוא האות המבשר טוב משמיע ישועה אל כל העמים. את גאלת ישראל ושיבת הנדחים אל ארצם יחזה הנביא באור שבעתים, בשלל צבעים ומחזות מרהיבי לב ורוח. בשוב ה׳ את שבות עמו יראם נפלאות כימי צאתם מארץ מצרים, יְפַנֶּה דֶרֶךְ בַּמִּדְבָּר וִיַשֵּׁר בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לִשְׁאָר עַמּוֹ. ישים כל הריו לדרך ומסלותיו ירומון, המדבר יהיה לאגם מים, ובארץ ציה וערבה יתן ה׳ ארז ושטה וכל עצי חמד והשבים מארץ שביה לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש; כִּי מְרַחֲמָם יְנַהֲגֵם וְעַל מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם. השבים מארץ שביה „פְּדוּיֵי יְיָ״ ישובו לציון ברנה ושמחת עולם תהיה על ראשם, כי יבנו הנשמות והנהרסות, ישובבו נתיבות הארץ השוממה ויהפכו מדבר ערבה לגן עדנים ושלות השקט ומנוחה שאננה תהיה בארצם, או־אז ישוב ישראל באמת ובצדקה עד ה׳ אלהיו, והרוח אשר שם ה׳ עליו ודברו אשר שם בפיו לא ימושו מפיו ומפי זרעו וזרע זרעו מעתה ועד עולם״.

הנביא המבשר טוב ומשמיע ישועה השמיע לעמו גם המחשבה הגדולה והנאדרה, אשר היתה ליסוד מוסד, אל הדת הטהורה, האמונה הצרופה ברבות הימים, היא מחשבת הרחקת הגשמיות. כי כבוד יְיָ מלא עולם וכל מקום לא יכילהו ולא יכלכלהו אף כי הבית וההיכל אשר יבנו לו בני האדם, כי ה׳ רואה אך לכבב ולב האדם הוא היכלו הקדש ומכון לשבתו עולמים: הלא כה דברו:

הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי
אֵי זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי?
וְאֶת כָּל אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם יְיָ
וְאֶל זֶה אַבִּיט אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ וְחָרֵד עַל דְּבָרִי.

על נצחונות כורש ידבר הנביא כעל דבר אשר קם ונהיה לפניו ולעיניו ולא כנבואה אשר תהיה באחרית הימים. הדבר אשר יְנַבֵּא הוא, כי כורש יאמר לירושלים: תִּבָּנֶה! ולהיכל כי - תִּוָּסֵד, „כי הוא (כורש) יבנה עירי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ״. הנביא יאמר להעם השומעים אותו לאמר: כי ישמעו חֲזֵה כֻלָּהּ למען ידעו כי השמיע האותיות לאחור ויכירו וידעו, כי מאת ה׳ היתה זאת לשלח להם גבור כביר ונאור „כורש משיחו״ להיות להם למושיע ורב את ריבם. החזון הזה יקום ויהיה ככל דבר ה׳ ביד עבדיו הנביאים אשר קם ויהי עד היום. נצחון „כורש״ על עמי מדי, פוטולוד וכל גויי אזיא הקטנה הוא רק כלי חפץ ביד ה׳ להחיש פדות לעמו ותשועת ה׳ בארץ.

אך לעמת האור החדש אשר יאיר נביא ה׳ בנחמותיו ובשורותיו בהימים הקרובים לבא, עוד רבו הצללים בהעת ההוה. החשך עוד כסה את מרבית בני הגולה וערפל הבערות והנטיה ללכת בדרכי הכשדים עוד העיב את שמי ישראל, מרבית בני

העם עוד לא הכינו לבם אל תורת ה׳ הטהורה ועוד לא הסירו מעליהם את „הבגדים הצואים״, חלאת הדעות הרעות אשר דבקו בהם מהכשדים. העם עבד ה׳ היה עוד עִוֵּר, העם עד־לאומים היה חֵרֵשׁ ויכבַּד אזנו משמוע דבר ה׳ ותורתו הצרופה. תחת לתת כבוד לשם ה׳ ותורתו, היה ישראל אז לבזה נפש ויחלל גם שם ה׳ בלְאֻמים. דבר הנביא על העם, אשר בו בחר ה׳ להיות נושא דברו בכל קצוי ארץ, היה אז לאמר:

הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃
מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח
מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְיָ׃
רָאוֹת רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃

יען כי רחוק לב העם באמת מהתעודה אשר שם לפניו צור ישועתו, נָטל ה׳ על הנביא מעבר מזה לשאת משא, להרבות חזון ותוכחה, לעורר ולהעיר את כל אלה אשר דבר ה׳ עוד היה קרוב אל לבם, כל אלה, אשר שגו עוד באהבתם את עמם ויקוו לתקומת הלאם, תקומת עם ישראל בארץ אחזתו, לבלי תת דמי לאבלי ציון, ומעבר מזה, להכות בשבט פיו את כל הנוטים אחרי הכשדים, החפצים להיות נבלעים בגוים, רודפי תענוגות, ולא יאבו לשמוע דבר מציון ושוב העם אל נחלת אבותיו. מחמת המציק נַבּוּנֻטִים, אשר כונן להשחית את „שארית יעקב״ בארץ בבל נפל לב הנאמנים בברית אלהיהם ועמם, ואֹמץ רוחם עזבם, עד כי לא מצאו און בנפשם להתעורר לעשות דבר לקרב קץ גלותם ולהחיש את גאלתם; בעת ההיא „ואחיהם מנדיהם״, הרשעים הבוגדים, אשר כל מזמתם היתה להתערב בגוים להיות עם אחד עם הכשדים, שנאו אותם, העיקו תחתיהם ויציקו אותם וידיחו רעה על כל בני עמם, אשר ידעי אותם, כי דבקים הם בלאמם, מחכים לתשועה, לשוב לארץ אבותם ולהיות שנית לעם וקבוץ מדיגי על אדמת ארצם מעולם. מרוב המצוקה החל רעיון היאוש להתגנב אל לב רבים אשר כלו עיניהם מיחל אל ה׳ אלהיהם וימצאו גם מבניהם, אשר דמו בלבבם כי עזב ה׳ את עמו וימאס את נחלתו; להם קרא הנביא בדברו לאמר: לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְיָ וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר; הבוגדים הסוררים בזו להם, הפטירו עליהם בשפה ולעגי מעוג ויאמרו: לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְיָ וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם. בעת ההיא היתה תכלית הנבואה: לחזק ידים רפות, לתת עז וגבורה בלב כל יודעי צדק אשר תורת יְיָ בלבם, לבל ייראו חרפת אנוש ומגדפותם אל יֵחָתּוּ, להפוך לטובה גם את לב בני „עם סורר ההולכים הדרך לא טוב אחר מחשבותיהם״; פעם בדברי מוסר ותוכחה ופעם בדברי אהבה ורצון. אל הבוגדים והסוררים ההם קרא הנביא להתבונן על אותות הזמן, למען יוכחו לדעת, כי קרובה צדקת ה׳ לבא וישועתו להגלות. הנביא יעירם ויעוררם לאמר, כי עת רצון קרובה לבא ועל כן ידרשו את יְיָ בְּהִמָּצְאוֹ ויקראהו בהיותו קרוב, כי יעזבו הרשעים ההם את דרכם ואנשי און מחשבותיהם וישובו אל אלהיהם ועמם באמת ואמונה. מדי יוסיף הנביא לשאת משא הגאלה הקרובה בהגיע אל

קץ נבואותיו וחזיונותיו, כן ירבה להכות בשבט פיו וזעם לשונו את הסוררים הסרים מאחרי דרכי ה׳ ומשפטי התורה, לזנות אחרי הבלי האלילים, להתמכר לעונות זמה ותֶבל ראשית חטאת בני בבל שטופי הזמה, להתגאל בכל תועבה ומאכל פגול, ויודע, כי יום הַשִׁלּוּם על כל חטאתיהם קרוב לבא, כי „יָמֹד ה׳ את פְּעֻלָּתָם אל חיקם" ואז תזרח שמש צדקה לאבלי ציון וירושלים, „לשוש אִתָּהּ משוש ולהתענג מזיז כבודה". בסוף דבריו יבשר הנביא טוב וישמיע ישועה ברב ענין ובחזיונות יקרים ונעימים, בשוב ה׳ את שיבת ציון לאמר: מִי שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי חָלָה גַּם יָלְדָה צִיּוֹן אֶת בָּנֶיהָ.

הנביא יבשר שוב בנים לגבולם, כי מכל אפסי ארץ ואיים רחוקים, יביאו העמים את פליטי יהודה ונדחי ישראל, בסוסים וברכב אל הר הקדש בירושלים, „ומדי חדש בחדשו ושבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות לה׳ אלהי ישראל" ולהודות לו על טובו ואמתו, ואז ישובו ויראו את מוסר אֱלֹהַּ אשר ימצא את האנשים הפשעים, כי יהיו לחרפת עולם ודראון לכל בשר...

לב המלך נַבּוֹנֶטִים ועם הכשדים לא היה חרד על דבר תוצאות המלחמה בינם ובין כורש מלך פרס ומדי, כלב בני „שארית יהודה" אשר בבבל. לב בני הגולה נע בין תקוה ופחד, כי ידעו, אשר בחיק המלחמה הזאת הוטל גורלם ומתוצאותיה יצא משפטם לשבט או לחסד; לְחֵרוּת וגְאֻלה או לעבדות עולמים, כי יקום או יְכָּחֵד ישראל מהיות לגוי יושב על אדמתו. בני בבל לא חרדו ולא פחדו וברוח שוקטה הביטו על מחנה כורש אשר הקריב לבא אל גבולם. מבלי משים ולפתע פתאום עמד צבא גדול ורב מבני פרס ומדי, צבא ערוך למלחמה וחפץ קרבות על יד שערי העיר בבל. הבבליים נשגבו בעיר מָעֻזם ויחֹגו חגיהם וישתו וישכרו ויצהלו כאבירים, אך כורש עם בני חיל המצור הרסו את דלתות הַשֶּׁכֶר העוצרות את מרוצת הנהר פרת ויוליכו את מימיו אל הים דרך התעלות והצנורות אשר חפר נבוכדנאצר מלפנים ויהפכהו ליבשה ויתפרץ בראש צבאותיו אל העיר דרך מצולת הנהר וילכו בחרבה בתוך הנהר וילכד את העיר וכל הארץ: כה נפלה בבל (בשנת 609 בערך לפני חב"ש) אחרי מלחמת שנתים ימים וכל דברי ה׳ ביד עבדיו הנביאים כֻּתמם באו על ממלכת האליל זאת ודבר מדבריהם לא נפל ארצה. ממלכת האליל חֻלפה כליל ויבא הקץ לשאונה והמונה, אך כורש היה מלך חסד ולא אץ לערות חומת בבל עד היסוד. תורת בני פרס ומדי היתה צרופה יותר מתורת בני בבל. תחת האלהים הרבים ובני האלהים, האלילים והאלילות הרבים אשר לבני בבל, היו להפרסים רק שנים או שלשה אלהים, גם לא עשו להם פסל וכל תמונה ויעבדו רק לכחות הטבע ופסילי בבל היו להם לתועבה.

כאשר נפלה בבל נרפאה „שארית יהודה" ממחלת החפץ ללכת אחרי עבודת האלילים. מני אז והלאה חדלה בת יהודה לזנות אחרי האלילים. עין בעין ראו בני הגולה אשר בבבל איך כרע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ, מרדך נפל תחתיו, בבל נפלה ועמה הֹבישו כל עצביה וְחֻתּוּ גלוליה. בנפול בבל שבו כל בני הגולה — גם

הפושעים והבונדים אל עמם ואלהיהם. לב האבן אשר בקרבם נהפך ללב בשר. כל בני הגולה, כלם כאחד, בני ישראל ובני יהודה יחד, הלכו הלוך ובכו ואת יְיָ אלהיהם בִּקֵשׁוּ. כל בני הגולה באו ונלוו אל ה׳, ויעמדו בברית עולם לא תִשָּׁכֵחַ. הענוים אבלי ציון לא היו עוד לחרפה ומנוד ראש לאחיהם מנדיהם, כי אם נתנו כבוד לשמם, נתנו צדק לפעלתם ויעמידום בראש שארית יעקב ועדת יהודה אשר בבבל. דבר הענוים, אשר שמו בה׳ מבטחם ויחכו ליום גאֻלה וישועה היה אז לאמר: „הוֹצִיא יְיָ אֶת צִדְקֹתֵינוּ בֹּאוּ וּנְסַפְּרָה בְצִיּוֹן אֶת מַעֲשֵׂה יְיָ אֱלֹהֵינוּ“ ויתעוררו לשוב אל ארצם השוממה, לבנות הנשמות ולהקים הנהרסות. כורש לכד את העיר והארמון וישב על כסא מלוכת בבל, את שנות מלכותו החל למנות מיום לכדו את בבל וימלך בתוכה (מן 608 לפני חב״ש) *). כל עבדי הארמון ומשרתי המלך בבל היו עתה לסריסי כורש ויושבים בשער המלוכה. ביניהם נמצאו גם הסריסים מבני ישראל מזרע המלוכה, אשר רוחם נאמנה לתורת ישראל ומורשת אבות. הסריסים האלה המחזיקים בברית ה׳ עם ישראל עמו ועל ידם החזיקו בני הנכר אשר נלוו על ה׳, וכפי הנראה, עם זְרֻבבל בן שאלתיאל נכד המלך יהויכין בראשם, התאמצו לפעול על לב הכובש המושל עתה בבבל, כי יטה חסדו אל גולי יהודה. דבריהם באו אל לבו וראשית מעשהו היתה לאמר לאסורים צאו, לגדע בריחי ברזל ולהוציא לחפשי את אלה מבני יהודה, אשר בבתי כלאים הָחְבָּאוּ, בגלל אמונתם לעמם ואלהיהם ותקותם לשוב אל ארץ אבותם. אך כורש הוסיף להראות את טובו וחסדו לבני הגולה, ויעבר קול ומכתב בכל מדינות מלכותו לאמר: מִי בָכֶם מִכָּל בְּנֵי עַם יְיָ וְיַעַל לִירוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיִּבֶן שָׁם אֶת בֵּית יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. בלכוד כורש את בבל וארץ הכשדים וישם קץ לממלכת נבוכדנאצר הגדול נפלו לו לנחלה גם כל ארצות ארם וכנען עד הים הגדול (התיכון) עד באכה מצרים. ארץ יהודה קמה לנחלת מלכי פרס. מה היה הדבר אשר הֵסֵב לב המלך המרגיז ארצות והרדד עמים תחתיו, להטות כנהר חסדו אל בני יהודה, לתת להם לשוב לארצם ולכונן שמה קבוץ מדיני כעין ממלכה קטנה? מה נפלא הדבר אשר מלא את לבו חמלה וחנינה אהבה ורצון לבת יהודה העניה הסֹערה? האם אמת הדבר אשר יספר יוסף פלאוויוס, כי הסריסים מבני המלוכה אשר ביהודה קראו לפני המלך את הנבואות הכתובות בספר ישעיה להוכיח, כי ה׳ העירהו בצדק לְרַד לפניו גוים וממלכות ויבחר בו לשובב נתיבות ולבנות הנשמות, לאמר לירושלים תִּבָּנֶה והיכל תִּוָּסֵד? או כי הֵעִרָה עליו רוח ממרום להכיר את ה׳ אלהי ישראל וכבוד מלכותו וישם אל לבו לקרוא דרור לעם ה׳ אלהי השמים והארץ, האל האחד היוצר אור ובורא חשך הנוטה שמים ויוסד ארץ? אם כה ואם כה, הדבר, כי כמעט לכד כורש את העיר והממלכה בבל ויעבר קול וגם במכתב בכל ארצות

*) בדברי הימים ב׳ ל״ו כ״ב ובעזרא א׳ א׳ נאמר מפורש: ובשנת אחת לכורש העיר ה׳ את רוח וגו׳, גם בסדר הזמנים לספרי תלמי נאמר, כי כורש מלך אחרי נבונטים בבבל וימלך תשע שנים, אף כי נודע הדבר אשר לפני לכדו את בבל כבר מלך עשרים שנה בפרס ומדי. לפי״ז נכבדה אצלו לכידת בבל ויחל למנות שנות מלכותו מהמאורע הנכבד הזה, כאשר היה הדבר נהוג אצל המלכים הקדמונים. הרב המחבר בספרו ח״ב ס״ב צד 72 בהערה.

ממשלתו: כי „כֹּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְיָ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקַד עָלַי לִבְנוֹת לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה. מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל לִירוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה... הדבר הזה לבדו היה לפלא מאין כמוהו. כורש נתן להנשארים לנשא את אחיהם העולים בכסף ובזהב ברכוש ובבהמה ויוציא את כל כלי הקדש, אשר הוציא נבוכדנצר מבית ה׳ ויתנם בהיכל בֵּל אלהיו, ויתן אותם על יד מִתְרְדָת הגזבר למסרם להעולים השבים לארץ אחוזתם.

כמעט שנתן הרשיון מאת כורש אל גולי יהודה לשוב לארצם ויתאספו אנשי שם ונשואי פנים לעשות סדר ומשטר בהעליה ולהסיר מעל דרכם כל מכשול ושטן. בראש העולים עמדו שני אנשים, אשר על פי גזעם ויחשם יאתה להם לעמוד בראש המעשה הכביר הזה: זְרֻבָּבֶל (ובכשדית שֵׁשְׁבַּצַּר) בן שאלתיאל בן המלך יהויכין, חטר מגזע ישי ונכד המלך האחרון ביהודה, ויהושע בן יהוצדק בן שריה נכד הכהן הגדול האחרון אשר הומת על פי נבוכדנאצר ברבלה. אל שני האנשים הגדולים האלה בני משפחות המלוכה והכהונה נלוו עוד עשרה אנשים מראשי האבות ויהיו מספר העומדים בראש עולי הגולה שנים עשר כמספר שבטי ישראל *). את זְרֻבָּבֶל נשא כורש למעלת פֶּחָה או הנשיא ביהודה ויהי המושל והעוצר בכל העם העולים ובכל חבל הארץ אשר יֵאָחֲזוּ בו עולי הגולה ויהי לאות כי חפץ כורש ביקרו ועוד מעט יְשַׁוֶּה גם הוד מלכות על נכד מלך יהודה. אל שנים עשר הראשים נקבצו באו כל אלה, אשר נשא לבם אותם לעזוב את בבל ארץ מגורם להתישב ולהתנהל שנית בארץ אבותם. מספר העולים עם זְרֻבָּבֶל ויהוצדק היה מצער ומעט ממספר בני ישראל יוצאי מצרים, אך רב מאשר דמו העולים לראשונה. כל קהל העולים היה ארבע רבוא שלש מאות וששים איש ואשה מבני שתים עשרה שנה ומעלה **). העולים היו רֻבם מבני יהודה ובנימין עם הכהנים בני אהרן (כארבעת אלפים איש) מארבע משפחות: בני יְדַעְיָה, פַּשְׁחוּר, אִמֵּר וְחָרִם ומעטים מהלוים משוררים ושערים (כשלש מאות איש) ואליהם נספחו גם בני יתר השבטים ובני הנכר מהגרים הנלוים על יְיָ אלהי ישראל ויעלו עמהם מבבל.

שמחת עולם היתה על ראש העולים ויהיו כחולמים מרוב עליצות נפשם וששון ישעם, בזכרם כי בם בחר ה׳ לדרוך ראשונה על אדמת ארצם השוממה מבלי בניה, כי הם המשובבים נתיבות הָאֻמָּה, כי הם הם בוני הנשמות, נוטעי מטע ה׳ על אדמת קדשו ומיסדי ההיכל הקדוש לשם ה׳ אלהי אבותיהם. גם בין כל העמים מסביב עשה לו שם המעשה הנפלא הזה ויהי לאות, כי שב ה׳ ורחם את יהודה ויבחר עוד בירושלים. אחד משירי תהלה אשר נשאר לנו לפליטה מהימים ההם יתן עדותו על הגות לב גולי יהודה בהיותם נכונים לשום לדרך פעמיהם והלך רוחם בהרגע הכביר והנאדר הזה:

---

*) בספר עזרא אשר בידינו (ב׳ ב׳) נמנו רק אחד עשר ראשים אך בנחמיה (פרשה ז׳ ז׳) נוסף חשם נחמני ושמות רבים באו בספר עזרא האפוקריפי בשנוי וחלוף וחדברים „מספר אנשי עם ישראל“ מעיד על מספר י״ב ראשי העולים, ע׳ בספרו הגדול ח״ב ס״ב צד 74 בהערה. המתרגם.

**) הדבר היה מבואר בספר עזרא האפוקריפי (היוני)׃ בהמספר הזה נכללו זכרים ונקבות כי במקומות אחרים בעזרא ונחמיה במספר המשפחות והעולים לא נמנע הסופר להגיד כפורש פעמים ובות „הזכרים“ ובעזרא ח׳ ג ובשארי מקומות׃

בְּשׁוּב יְיָ אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים:
אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה
אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם
„הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה":
הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים:

קול הדרור, משמיע גְאֻלה מבשר ישועה נשמע בארץ; מכל עבר ופנה התעוררו קמו ויתעודדו אנשי לֵב אשר באהבת עמם שגו לעלות אל ארץ אבותם ואז קרא אליהם אחד מהענוים שרי קדש לאמר, כי ישימו לבם לחפש דרכיהם ולחקור ולבחון כליותם ולבם וזכות ארחותם עדי יהיו נכונים וראוים לחסדי ה' וטובו. כי חפצו הגדול והקדוש: בנין ארצו ותשועת עמו בידם יצלח ויקרא אליהם לאמר:

מִי יַעֲלֶה בְהַר יְיָ וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ?
נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה:
יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ
זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁיו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה:

לדבר הזה נשאו נפשם כל הענוים נאמני ארץ ובהמלים האלה כלולה כל פָּרָשַׁת־חפצם (פְּרֹגְרַם) לאמר: בנין הָאֻמָּה והקמת בית יהודה מחדש יצאו לפעלם בידי דורשי ה', נקיי כפים וברי לבב, אשר לא נשאו לשוא (אלילי הכשדים ודרכיהם הַגְּלוּזִים) נפשם, המה יעלו בהר ה' והמה יניחו אבן פנה אבן למוסדות בית יהודה מחדש, אך מי ומי ישית ידו על העולים לָבֹר מקרבם את המורדים והפושעים עדי יהיו כלם רק מעדת הענוים ישרי הלב?...

פרק שני

שִׁיבַת צִיּוֹן וִיסֹד הַמַּעֲלָה

(מן 607 עד 490 לפני חרבן הבית השני)

בחדש האביב, למועד צאת צבאות בני ישראל מארץ מצרים לפני תשע מאות שנה יצאו גם בני בניהם מארץ שנער לְהֵאָחֵז שנית בארצם העזובה והשוממה וירושלים קרית משושם· רגע כביר העליליה הנושא בחיקו דברי ימי אלפי שנים הגיע· לא כעבדים נרעשים ונפחדים, אשר זה מעט הסירו על הַסֵּבֶל מעליהם והאזיקים מעל צואריהם וידיהם יצאו בני יהודה מארץ גלותם, כי אם כבני חורין, שמחים וטובי לב, מלאים רוח תקוה ובטחון בה' צור משגבם ומגן ישעם

יצאו בני „שארית יעקב" לבא אל ארצם ונחלתם. בראש המחנה הלכו מקהלות נוגנים בכנור ונבל תף ומצלתים ומשוררים בפה וישירו שיר חדש ויענו בקול לאמר: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ!!. אחיהם מבני יהודה אשר נשארו בבבל ומספרם היה לא מעט – עשירי עם וכנעני ארץ חזקו ידיהם באנשי חיל להיות שומרים לראשם ובכלי כסף וזהב ברכוש ובבהמות ובכל דברי־חפץ לבנות שנית את ארצם הנשמה ולקומם הריסותיה. גם המלך כורש נשא פניהם לתת להם אלף איש חיל ופרשים להיות למשמר עליהם, לבל ירגיזום בדרך השבטים השטים בארץ לשלול שלל ולבז בז ודבר הנביא: כִּי בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן קם ויהי. בשלום ושלוה בהשקט ובבטחה עשו העולים את דרכם הרחוקה – כמאה וחמשים פרסאות מבבל ליהודה – כי חיל מלך פרס היה למגן בעדם. על המסע הגדול הזה לא נפל דבר רב הענין ויודעי בינה לעתים לא מצאו ענין נכבד לרשום אותו בספר לזכרון. העשירים רכבו על סוסים ופרדים, גם העניים: הזקנים והטף רכבו על חמוריהם וגמליהם, כי גם מקנה ובהמות מושכות בעל העלו עמם מבבל: ששת אלפים שמונה מאות ועשרים חמורים, ארבע מאות ועשרים גמלים, שבע מאות שלשים וששה סוסים ופרדים מאתים וארבעים וחמשה. – אך רֹב בני המחנה עלו ברגליהם וכל הכבודה התנהלה לאטה ויארכו ימי המסע כארבעה או חמשה ירחים „וַיַּדְרִיכֵם ה' בדרך ישרה וַיַּנְחֵם אל מחוז חפצם". באחרית ארבעת או חמשת הירחים דרכו כפות רגלי העולים על אדמת ארצם האהובה ותרב שמחתם ויגדל ששון ישעם. הנבואות, התקות, חזון לב הענוים התמימים באו ונהיו לעיניהם, אך עד מהרה ותוגה חרישית התערבה בשמחתם: העיר הקדושה אשר לשמה וזכרה היתה תאות נפשם היא עתה לנגדם שרופת אש, חרבה ושוממה וכל חומותיה מפֹרצות, נחלתם נהפכה לזרים ובחלק גדול מהארץ התנחלו העמים: השמרונים או הכותים צפונה והאדומים נגבה, בימי דור אחד – בחמשים שנה שנות הגלות נאחזו העמים האלה בהארץ הנשמה, אך אחשדרפני פרס ופחות עבר הנהר קבלו פקודה במכתב מאת המלך כורש לְנַשֵּׁל מעל אדמתם את העמים אשר התנחלו שלא במשפט בארץ לא להם ולהושיב שמה את היהודים העולים להאחז בארץ יְרֻשתם אשר מעולם. שֵׁמַע שם כורש המלך האדיר והכביר הפיל אימה ופחד על העמים האלה ומבלי לנסות דבר מלחמה לעמוד בפני היהודים, עזבו – אם גם בלא חמדה – את הערים והכפרים ובני יהודה באו וישבו בהם. אך בני בנימין התנחלו שנית בכל חבל ארץ נחלתם מלפנים כי בני יהודה לא מצאו כ ל הארץ חבל נחלתם מלפנים נכונה להיות מכון לשבתם: בני יהודה ובנימין אשר מלפנים ישבו אבותיהם בערי השדה ישבו עתה בעריהם. כפי הנראה מצאו בתים בנוים ואהלים לשבתם, אך בני הֹרי יהודה ובנימין יושבי ירושלים ובני הכהנים והלוים בשובם אל העיר הראשה אל ירושלים, מצאו רק עִיֵּי מַפָּלָה וערמות עפר ועוד נשל עליהם לפנות את החרבות האלה ולבנות להם בתים מחדש. גם יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וזרבבל פחת יהודה ישבו ימים רבים באהלים.

ראשית בנין בית יהודה היתה מצער, ארבע רבוא איש לא היה די להושיב חבל ארץ רבה לעבוד את אדמתה ולשמרה, על כן נקבצו העולים ויתקרבו אחד אל אחד ויכוננו להם ערי מושבם בסביבות ירושלים וקרבתה ויחנו עליה ככדור

מסביב מן חברון נגבה עד בית־אל צפונה חמש פרסאות ומן יריחו קדמה עד לד ימה גם כן כחמש פרסאות ותהי ירושלים להם בַּתָּוֶךְ. בהדבר הזה, כי התישבו העולים הראשונים בקרבת עיר הראשה היתה צפונה גם טובה רבה, כי ידעו כל אשר נעשה בארץ וימהרו להודיע את כל אלה לנשואיהם וראשי בית אבותם.

אם הראשית המצערה הזאת היתה נכונה להמעיט מדת השמחה, אשר שמחו העולים על שיבת ציון וקבוץ נדחי יהודה ונפשם ירעה להם, כי לא באו כתֻמם כל יעודי הנביאים מבשרי ישועה ומשמיעי נחמה, הנה נקרו ויאתיו אז מעשים רבי העליליה, אשר חזקו לב העולים וירוממו את רוחם ותקוה טובה שחקה לפניהם להרים בכבוד קרן בית יהודה החדש. מארבע כנפות הארץ מים וקדם, מירכתי צפון וקצות תימן, ממצרים וכנען ומאיי יון ואלישה, מכל המקומות אשר שם גלו ונתפזרו בני יהודה או נמכרו לעבדי עולם, נהרו המונים המונים אל ארץ הצבי להתנחם בירושלים כאיש אשר אמו תנחמנו. ירושלים ראתה את בניה מרחוק יבאו ובנותיה מקצות הארץ. אך לא לבד נדחי ישראל מארבע כנפות הארץ נקבצו באו אל עולי הגולה, כי אם גם בני הנכר נלוו על ה' וינהרו אל ירושלים עיר הקדושה מבני העמים מסביב במספר לא מעט. המה יראי יְיָ הקטנים עם הגדולים *). הגרים האלה נתקבלו באהבה ורצון, כי דבקו בתורת ה' ולבם היה אמונה לישראל ואלהיו. הגרים האלה נתנו עז ותעצומה להקבוץ המדיני החדש ויעוררו בלב עולי הגולה בטחון ותקוה לעתידות טובות לעם ישראל

ויגע החדש השביעי, הוא החדש, אשר על פי חקי התורה יחלו בו מרבית חגי בני ישראל וימי הזכרון ויאספו כל יושבי הערים כאיש אחד אל ירושלים, אז קמו שני ראשי העם: יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול וּזְרֻבָּבֶל בן שאלתיאל פחת יהודה וראשי האבות מחורי יהודה ובנימין ויגשו אל המלאכה לתת אותותם האות הראשון לבנין בית יהודה וכי נטע ה' שנית את עמו על הר קדשו ויבנו להם „מזבח אבנים להעלות עליו עולות ככתוב בתורת משה איש האלהים". בנין המזבח היתה ההתחלה והצעד הראשון אל בנין בית ה', אשר יהיה לבריח התיכון להבריח כל חלקי הָאֻמָּה וראש אחד אל כל בני בית יעקב וישראל, עוד מראשית ימי עלותם היו לבם ועינם אל בנין הביה מחדש ונתאחרה המלאכה, רק מפני כי לא נאסף עוד די חמר: עצים

---

*) הדבר הזה, כי בימי גלות בבל רבו גרי הצדק אשר נלוו על ה' באמת ולב שלם ככר מבואר למעלה ויוצא מכמה כתובים בספרי הנביאים וספר תהלים. בעזרא ו' כ״א נאמר „וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ אלהם לדרוש לה' אלהי ישראל". דטעם להרחבת מקום המזבח נאמר בתלמוד זבחים ס״א ע״ב א״ר יוסף מאי טעמא דלא ספק, על פי הדרך הזה מבאר הרב (בספר הירחי פראנקל־גראֶטץ ש' 1876 מצד 6 והלאה המקרא „ויכינו המזבח על מכונותיו כי באימה עליהם מעמי הארצות", אשר המלות כי באימה וכו' המה קשי ההבנה ולפי מובנם הפשוט אין להם מקום במקרא הזה, ודעת הרב היא שהנוסחא היא כי באים עליהם ועל כן הוצרכו להרחיב מקום המזבח, להיות מקום להקרבת קרבנות גם בעד הגרים, וזאת גם כונת המקרא (תהלים מ״ז) „נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם", הנאמר מבני קרח או בני אסף המשוררים הנזכרים בספר עזרא. והם המה גם יראי ה' הקטנים עם הגדולים, אשר יזכיר המשורר אחרי הזכירו את בית ישראל ובית אהרן, והדברים ארוכים מאד. המתרגם.

ואבנים הדרושים לבנין גדול ונאדר כזה. בין הכהנים והלוים מעולי הגולה נמצאו זקנים אשר ראו את הבית הראשון בעמדו על תלו וידעו את תבניתו לכל מוצאיו ומבואיו ויכירו את מקום המזבח מלפנים עד כי לא נבצרה מאת עולי הגולה „להכין את המזבח על מכונותיו" *). ראשי העם היו חרדים ליסד המזבח, המקדש וההיכל כמתכנתם ותכניתם מלפנים מבלי לחדש מאומה, בכל זאת במדת המזבח עשו שנוי נמרץ, כי הרחיבו את מקום המערכה בארבע אמות מכל צד ויסוד המזבח היה מחזיק עתה ל"ב אמה על ל"ב אמה, ומאשר כי לא עלו במעלות עליו עשו לו גם כבש ל"ב אמה ארכו ושש עשרה אמה רחבו **). הסבה אשר המריצה אותם להרחיב את המזבח היתה, כי חכו אל מספר העולים לזבוח לה' יתר רב מאשר לפנים, כי רבו בני הנכר הנלוים על ה' אשר נהרו אל מקום מקדשו. ויהי ככלותם להקים את המזבח ויחלו להעלות עליו עולות התמיד דבר יום ביומו וקרבנות המוספים „לחדשים ומועדי ה' הַמְקֻדָּשִׁים, מיום אחד לחדש השביעי אף כי ההיכל עוד לא נוסד". אז שבו הכהנים לעבודתם והלוים לשירם ולזמרם ובהעלות העולה שרו שירי תהלה לאמר:

שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיְיָ כָּל הָאָרֶץ

. . . .

סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל הָעַמִּים נִפְלְאֹתָיו . . . .

יֵבֹשׁוּ כָּל עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים . . .

שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ כִּי נִפְלָאוֹת עָשָׂה . . . .

הוֹדִיעַ יְיָ יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ.

עוד מעט וראשי העם נגשו גם אל בנין בית ה'. מכסף אחיהם בני הגולה בבבל אשר הרבו להתנדב לבנין בית ה' נתנו לחוצבים ולחרשים וכבימי שלמה בן דוד נתנו גם הם להצידונים והצורים מאכל ומשתה ושמן להמציא להם ארזים מן הלבנון אל „ים יפו כרשיון כורש מלך פרס". את האבנים חצבו מאדמת הארץ אשר עפרות סיד לה ובהאסף די עצים ואבנים למלאכה: „בשנה השנית לבאם בחדש השני החלו זרבבל ויהושע בן יהוצדק ושאר אחיהם הכהנים והלוים וראשי האבות וכל הבאים משבי ירושלים" ליסד את היכל ה' ויניחו אבן הפנה בהדרת קדש וחדות ה'; הכהנים בני אהרן הופיעו בבגדי הקדש: „מלבשים בחצוצרות והלוים בני יוסף במצלתים להלל את יְיָ בזמירות דוד מלך ישראל וַיַּעֲנוּ בְּהַלֵּל וְהוֹדוֹת לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ עַל יִשְׂרָאֵל. כל העם הריעו תרועה גדולה, „על הוסד בית ה'" ויקראו: זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה

---

*) בזבחים ס"ב ע"א בברייתא נאמר: שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח ואחד שמקריבין אע"פ שאין בית ואחד שהעיד על התורה שתכתב אשורית עיי"ש ובחלוף הדברים במאמר ר' יוחנן ועי' בספר דברי הימים לבני ישראל להחכם רש"י פין צד 21 בפנים וצד 232 בהערה ובמאמר הרב המחבר בספר הירחי הנ"ל בשנה הנ"ל. המתרגם.

**) עי' מדות פ"ג מ"ד ותלמוד זבחים ס"א ע"ב וס"ב ע"א כל הסוגיא ובספרו הגדול של הרב המחבר מן 103 עד 106 המבאר תכנית הבית השני ברחבה.

בִּישׁוּעָתוֹ, – אך שמחת העם היתה גם הפעם מהולה בתוגה, כי בעיני רבים מהזקנים אשר ראו עוד את הבית הראשון בהודו ותפארתו היה הבית השני הזה „כמוהו כאין בעיניהם" וירבו לבכות, עד כי התלכד קול בכי הזקנים עם תרועת בני העם הצעירים והשמחים על תשועת ה' היום לקול גדול הנשמע למרחוק.

גם ימי השמחה והתרוממות הנפש בחדות ה' לא ארכו לעולי הגולה, כי צמחו עלו דאגות רבות ורעות ומכל עבר ופנה ראו אך מכשולים ופגעים רעים, אשר סביב שתו עליהם. על גבול יהודה ישב עם עֵרֶב רב מבני לְאֻמִּים ומשפחות שונות ונודעו בשם הכותים או השמרונים. בני השבט הזה קבלו את תורת היהודים, אך לא בכל טהרתה וְזַכּוּתָהּ, כהני בני ישראל אשר בבית אל למדו אותם דעת דרכי ה', אך בהיותם יראים את ה' עוד עבדו גם את פסיליהם וידבקו בדרכי עובדי האלילים ובמחשבותיהם הבל. אין ספק, כי בימי גלות בני יהודה ובנימין מעל אדמתם והכותים היו הם לבדם יושבי הארץ, כי אז התגברה ביניהם עבדת האלילים ביתר שאת. עולי הגולה חשבו את השמרונים לצרי יהודה ובנימין; אך לפתע פתאום נגשו ראשיהם אל זרבבל פחת יהודה וראשי האבות ויאמרו להם: „נִבְנֶה עִמָּכֶם, כִּי כָכֶם נִדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם". דבריהם הביאו את ראשי העם במבוכה ויתאספו להתיעץ מה להשיב להם דבר, וזרבבל הנשיא ביהודה השיב להם דבר: כי לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו, כי לא יבאו בקהל ישראל ובני בית לשם ה'.

המשפט אשר חרצו זרבבל וראשי האבות, להרחיק את השמרונים מבא בקהל ה' היה למוקש לעדת עולי הגולה וימשוך אחריו המון פגעים רעים להעדה הצעירה; כי מני אז החלו השמרונים לצרור להם בנכליהם, לחמום מזמות, להבאיש ריחם בעיני מלך פרס ויפרשו רשת ליד מעגלם. יוכל היות כי זרבבל וראשי העם לא ראו מראשית את האחרית הרעה הזאת, אבל אם גם ידעו את הרעה האחוזה בעקבות מעשיהם לא יכלו עשות אחרת מאשר עשו ברוח משפט ודעת נפש. לעיני זרבבל ויהושע בן יהוצדק, ראשי שתי המשרות בבית יעקב המלוכה והכהונה, היו כל דברי ימי עמם מראשית ימי היותו לגוי על אדמתו עד אשר נתש מעל ארצו, כי עשה מדחה ותבאנה עליו כל הרעות בהתערבו בגוים וילמד מעשיהם; ראשית און לבני ישראל בראשית ימי באם אל ארצם היתה, כי נתנו מבנותיהם לבני הכנענים ובניהם לקחו בנותיהם להם לנשים ויבאו בהוכם ויאכלו מזבחי אלהיהם ואחריתם היתה להכרית, להרג ואבדן, כי הוסיפו לזנות גם אחרי אלהי מצרים, צור וצידון, אשור ובבל וישפיקו בילדי נכרים, אז הוציאו ראשי הגולה לאמת משפט, כי גם הכותים אשר עוד לא הטהרו מחלאת עבודת העצבים והבלי האלילים יהיו להם למוקש ומכשול לב בראשית ימי בואם שנית אל הארץ, כי אז יקומו ובאו שנית המעשים בראשית ימי התנחלות העם בארץ בימי יהושע בן נון, ללכת עוד הפעם אחרי ההבל ולרדת פלאים. זרבבל ויהושע בן יהוצדק

שמרו מכל משמר את תורת ישראל בטהרתה וידעו כי רק בתוך קהלת יעקב מבלי התערב זר בנחלתם תוכל להיות התורה הזאת מורשה לבניהם אחריהם.

השמרונים החלו לצרור את היהודים בנכליהם, להעיק ולהציק את העדה הקטנה והמצערה ויחמסו מזמות להשבית את בנין הבית ולהיות לשטן על דרכי ראשי עם יהודה, „ויהיו מְרַפִּים את ידי בני עם יהודה ומבהלים אותם להניאם מבנין המקדש, גם הצליח בידם להפוך לב השרים והפחות אשר בעבר הנהר לרעה על היהודים. בעת ההיא וכורש נאחז בסבך מלחמות רבות ועצומות עם ההודים והסקיתים או הסַּקים (Mas-ager) בארצות רחוקות ולא יכול לשום לב אל הנעשה במדינות מלכותו אשר בעבר הנהר, בארצות האלה משלו האחשדרפנים והפחות כחפץ לבם ואותם הטו הכותים בדבריהם לאמר, כי יחשבו היהודים מחשבות און ומרד בממלכת פרס, גם במות כורש (599 לפני חב״ש) ומלוך קַמְבִּיזֶס בנו תחתיו לא עלתה ארוכה לבת יהודה, כי גם המלך החדש הזה קרבות חפץ ועינו ולבו היו כל הימים ללכוד את מצרים, כוש נוביה וקרתגא או קרתא־חדתא אשר באפריקה הצפונית, ולחפצו זה היה לו לסל מסלה לצבאותיו דרך רצועת הארץ על יד ים התיכון, לנסוע דרך ארץ פלשתים, ובני השבט הזה השוכן לגבולות יהודה מנגב מערבה, לבשו גאות בראותם את מלך פרס האדיר והכביר חפץ קרבתם ודורש ברית שלומם וימצאו את לבבם לצרור גם הם את בית יהודה. כה נראו עתה שנית המעשים שנעשו לישראל בימי עולם בראשית ימי התנחלו בארץ הצבי, העמים שכניו מסביב מים וקדם, מצפון ונגב צררום ויכרו שוחה לרגלם, המה „הגוים השאננים אשר עזרו לרעה והקרנות אשר זֵרוּ את יהודה״*). בני יהודה לא עצרו כח להתקומם בפני האויבים הרבים והעצומים בכח הזרוע ולצאת לקראתם בחרב מלחמה, על כן נשבתה עבודת הבנין כל ימי מלוכת קַמְבִּיזֶס עד השנה השנית למלכות דריוש בחמש עשרה שנה.

בעת ההיא והעם ירד עשר מעלות אחרנית במוסר ומדות. חורי העם והסגנים נטו איש לבצעו מקצהו ולא נחלו על שבר עמם. מהעצים והאבנים אשר הכינו לבנין בית ה׳ בנו להם בתי מדות וארמונים וישבו „בבתיהם ספונים והיכל ה׳ היה חרב״. להגדיל מדת הרעה ואיפת הצרות אשר מצאו את עדת יהודה הדלה והמצערה היה חֹרֶב על הארץ בשנים הראשונות לשוב בני הגולה אל ארצם. „השמים כלאו מטל והארץ כלאה את יבולה. זרעו הרבה והביאו מעט, שכר האדם והבהמה לא נהיה בארץ, אכלו ולא לשבעה, כסו בגד ואין לְחֹם לו והמשתכר משתכר אל צרור נקוב. גם שלום הארץ נשבת, ומהומת המלחמה רבתה בארץ, עד „כי לא היה שלום ליוצא ולבא ויד כל האדם היתה איש ברעהו״. החורים והסגנים התעיבו עלילה ויכבשו לעבדים את

*) עי׳ זכריה ב׳, א׳-ד׳.

אחיהם האביונים אשר נשו בהם גם „חשבו רעה איש על אחיו” וירבו לחטוא בשבועת שקר ובצע מעשקות *). רק בזאת נבדלו בני יהודה לטוב מאבותיהם כי לא נצמדו עוד לעבודת האלילים. ממחלת הנפש ללכת אחרי הבלי אלהי הנכר נרפאו בני יהודה תכלית רפואה ובכל מצבם הרע לא בקשו קרבת העמים שכניהם ואהבתם ללכת אחרי עבודת גלוליהם. כל בני יהודה מגדוליהם ועד קטניהם, מן השרים והחירים עד הנתינים ועבדי שלמה, דרשו אל יְיָ ותורתו ולא נמצא בכל גבול ישראל איש אשר יֹאֵל וְיִסְכֹּל לתת כבוד היוצר ליצירו, להשתחות לפסילים ולנטות אחרי עבודת אלהי הנכר ועונות תֶבֶל וזמה הקשורים בהם. אך מה שונה היה מראה העם עתה במצבו הדל וארח מוסרו השפל מחזון הנביאים שרי קדש והגות לב הענוים אשר קמו ויתעודדו לראשונה להשיב שבות העם. תחת מעטה תהלה לבשה רוח כֵּהה את כל טובי העם ולבם נפל בקרבם, בראותם כי מכל ההבטחות והיעודים הטובים אשר הרבו לחזות הנביאים לשבי פשע ביעקב לא קם עוד דבר אחד. וכימי הגלות בבבל עוד היתה מנת כוסם גם עתה: בזיון וכלמת הגוים מסביב והאֻמה כלה ירדה פלאים מיום אל יום...

במות מלך פרס קַמְבִּיזֶס ושבת דריוש השלישי על כסאו (מלך משנת 591 עד 555 לפני חב״ש) צמחה שנית קרן ישועה לבני יהודה. דריוש לא דָמָה בהליכותיו ומחשבותיו לקמביזס ויבחר ללכת בדרכי כורש האדיר והנאור וכמוהו היה גם הוא מושל צדיק ומושך חסדו אל העמים חוסי שבטו. אגדה ישנה תספר, כי הלך זרבבל פחת יהודה לפרס ויעמוד לפני המלך הזה וישא חן וחסד לפניו בגלל חכמת לבבו ולאות רצון נתן לו כתב הדת לשוב ולבנות את היכל ה׳ בירושלים מהכסף אשר יבא מגנזי המלך. לא על נקלה היתה העבודה הזאת לגשת שנית אל מלאכת הבנין אשר נשבת בימי חמש עשרה שנה, אך זרבבל ויהושע צדיקים ונושעים, אנשי לב ורבי פעלים שקדו על העבודה, אחרי אשר שקטה הארץ ממהומת המלחמה **). נגד אנשי לב אלה הוסיפו חורי יהודה והסגנים לשום עינם ולבם על בצעם ודברם היה: „לא עֵת בֵּית יְיָ לְהִבָּנוֹת”. אז קמו לבני הגולה הנביאים האחרונים: חגי וזכריה, אשר בדבריהם, תוכחותיהם וחזיונותיהם הפיחו שנית זיקי האהבה לתורת אבות ונחלת ישראל ויחזקו לב עולי הגולה בה׳ משגבם ומעֻזם. דבר שני הנביאים האלה אל העם היה: אֲנִי אִתְּכֶם נְאֻם יְיָ! תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם!!. דברי הנביאים לא שבו ריקם ובני העם קמו ויתעודדו שנית ויחלו לבנות את מקדש ה׳ ברוב אונים וחפץ כביר ונמרץ.

ימי בנין הבית ארכו ארבע שנים וכאשר נשלמה מלאכתו, אחרי רוב תלאות והמון פגעים רעים ומכשולים עצומים, לבשה רוח גיל ושמחה את כל העם וחדות יְיָ היה מָעֻזָם. אז נמלאו שבעים שנה למיום הָחֳרַב הבית הראשון ודבר ה׳ ביד עבדיו הנביאים לקומם הריסות בת ציון למלאות שבעים שנה בא ונהיה לעיני בני

---

*) עי׳ חגי א׳ כל הפרשה וזכריה ח׳ י׳, ט״ז-י״ז.

**) על זה יורה המחזה אשר חזה זכריה בשנת שתים לדריוש בחדש שבט ושם נאמר: „התהלכנו בארץ והנה כל הארץ ישבת ושקטת” (זכריה א׳, ז׳ י״א) נגד האמור בזכריה ח׳ י׳ עיי״ש.

הדור ההוא. כל העם בני הגולה נאספו באו לירושלים, אל חנכת המקדש הבנוי לתלפיות ותקן עינם בהיכל הקדש, אשר היה יהיה מן היום ההוא והלאה מקום מועד אל כל בני יהודה, מגדל עז משגב ומעוז לכל בני העם ובריח התיכון אל הקבוץ המדיני החדש. אז הקימו את הכהנים והלוים על מעמדיהם ומחלקותיהם, ואין ספק כי חנכת הבית חגגו לא רק בעולה וזבח, כי אם גם בשיר ושבחה ברנה ותפלה, ומני אז היתה הרנה והתפלה לעיקר גדול וחלק נכבד מעבדת האלהים במקדש השני *). שלשה שבועות אחרי חנכת הבית חגו כל בני ישראל השבים מהגולה את חג הפסח, הנכבד בחגי הזכרון לעם ישראל, החג הזכרון ליציאת בני ישראל מעבדות ושפלות, מאפלת הבערות, לחרות ואור גדול. את החג הזה חגו בהדרת קדש גם כל בני גויי הארצות אשר נלוו על בני ישראל „הנבדלים מטמאת הגוים לדרוש לה' אלהי ישראל, וירבו לשמוח כי הסב ה' את לב מושלי פרס עליהם לטובה „לחזק ידם במלאכת בית אלהי ישראל".

בימים ההם היתה התורה אשר צוה משה עם החקים מורשת אבות משנות דור ודור לקו ומשקלת לכל דברי קהלת יעקב הצעירה. זרבבל הנשיא ביהודה היה מושל צדיק, אשר לא סר מכל דברי התורה וישמור למלא גם אחרי המצות והפקודים התלוים בארץ ובימיו לא נגרע דבר ממניות הכהנים והלוים (נחמיה י"ב מ"ה). אך העדה הצעירה הזאת, עם כל היותה מלאה רוח התורה והנביאים ובכל החפץ האדיר אשר התנוסס בקרב בניה, לכונן את ראשית הקבוץ המדיני החדש על אדני האחדות בהמשרה, אדני „האמת והשלום", לא יכלה לקדם פני רעת הפלגות בקרבה עוד מעט וַתֵּרָא תַּחֲרוּת גלויה מקנאה מסתרת. המשרה בקהלת יעקב היתה אז נתונה על שכם שני ראשי בית ישראל, או כאשר יכנם הנביא זכריה שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב. הנשיא ביהודה או הפחה היה זְרֻבָּבֶל בן שְׁאַלְתִּיאֵל ממשפחת המלוכה לבית דוד והכהן הגדול יהושע בן יהוצדק מבני אהרן הכהנים. שני ראשי המשרה אלה השתמשו בשני כתרים כתר מלכות וכתר כהונה ובכל זאת לא נמלט הדבר, כי יכנם איש בגבול רעהו. נפש בני העם דבקו בזרבבל, באהבתם את בית דוד ובהחטר האחרון מגזע ישי ראו אות זכרון מזכיר לבית ישראל את גדלתו ותפארתו, הודו והדרו מימי קדם קדמתה ואות מבשר טוב, כי בא תבא הבטחת הנביאים אשר לא יסור שבט מיהודה וישראל עוד יהיה לגוי אחד על אדמתו אשר מושלו מקרבו יצא ולא ישא עוד על זרים. הנביא חגי קרא בדבר הנבואה את זרבבל בשם עבד ה', חותמו ובחירו רצתה נפשו בו (חגי ב' כ"ג). אך בהדבר הזה בעצמו, כי בו תלו כל הקות העם לשוב לגדלתו ולחסנו הלאומי, היה הוא הנסבה לעלילות ברשע אשר התעוללו שונאי יהודה על עולי הגולה, כי צרי יהודה ובנימין מצאו תאנה להבאיש ריח היהודים בעיני פחות פרס ומדי, לאמר, „כי הנשיא ביהודה נותן את לבו כלב מלך שליט לבדו וכחטר מגזע המלוכה הנהו מתנשא למלוך ביהודה; ודברם היה בכל עת: היהודים חושבים למרוד במלך פרס. גם ראשי האבות מעולי הגולה, אשר כבר היו רגילים

*) עי' תמיד פ"ה מ"א ופ"ז מ"ב; ברכות י"א ע"ב וסוטה ל"ז ע"ב.

בממשלת־העם לא מצאו נחת בפחת יהודה אשר התעתד לשום כתר מלוכה על ראשו. בעת ההיא רבו גם הנוטים אחרי יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. עיני יהודי בבל אשר נשארו בארץ גלותם היו תלויות אל כל הנעשה בארץ אבותם ולבם היה עד מאד אל כל דברי העדה הצעירה אשר בארץ יהודה וירבו לתמכה ולסעדה בכסף נדבות ביד רחבה. ויהי היום ושלשה עשירים ונשואי פנים מבני יהודה אשר בבבל: חֵלֶם טוֹבִיָּה וִידַעְיָה שלחו מתנת ידם לירושלים בכסף ובזהב על ידי גבר עמיתם יאשיה בן צפניה, ויהי דבר ה׳ אל הנביא זכריה לקחת מידי יאשיה את הכסף והזהב ולעשות ממנה עטרה לראש הכהן הגדול יהושע, לאות כי בו בחר ה׳ להיות אלוף עמו ונזיר אחיו ונועד לגדולות ונצורות בקרב עמו לאמר: הִנֵּה אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה אֶת הֵיכַל יְיָ: וְהוּא יִבְנֶה אֶת־הֵיכַל יְיָ וְהוּא יִשָּׂא הוֹד וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם. בדברים האלה שם זכריה את הכהנה לפני המלוכה ויכבר את בני אהרן על בני בית דוד במשפט המשרה על העם. אך נבואתו האחרונה, כי „עצת שלום תהיה בין שניהם" לא נתקימה, כי במקום שיש שני ראשים אשר לשניהם המשפט לעמוד בראש העם אין מקום לשלום כי אם לקנאה ותחרות. בקהלת יעקב קמו פלגות ואיבה מסתרת מקנאת איש ברעהו ושלום אמת לא היה בעצמיה, כל עוד אשר לא התעשת אחד משני הראשים לְהִדָּחוֹת מפני רעהו ולהסיר את המשרה מעל שכמו. משני ראשי בית יהודה בימים ההם נטל על זרבבל להניח מקומו וּמִשְׂרָתוֹ, כי לאחדות העם ותקומתו בימים ההם היתה משרת הכהנה יותר נחוצה ודרושה ממשרת הנשיא מזרע המלוכה, אשר על פי מצב הענינים בעתים ההם לא היתה לעזור ולהועיל לקהלת יעקב המצערה כי אם גם למכשול ולפוקה, בתתה פתחון פה לצורריה לעולל עליה עלילות ברשע, כי תהגה מחשבות מרד ומעל במלכי פרס, ובאמת פנה זרבבל את מקומו להכהן הגדול ויעזוב את משרתו. לדעת אחדים מיודעי בינה לעתים שב זרבבל בבלה *), אם מאשר מרה נפשו על כי פגעו בכבודו אם מרוח נדיבה ואהבה טהורה לעמו, באשר לא חפץ להיות סבת הפלגות בקהלת יעקב הצעירה. לזרבבל היו שני בנים משלם וחננאל ובת אחת שלמית ומבני השני עוד יצאו חמשה דורות הנקובים בשמותם בספר דברי הימים (א׳ ג׳, כ׳ כ"ד). יהודי בבל ופרס ידעו יותר להוקיר את בני בית המלוכה וצאצאי המלך דוד ומבני בניו של זרבבל היו באחרית הימים נושאי משרה בעמם, עוצרים ומושלים על כל בני הגולה בתור רָאשֵׁי גָלֻיוֹת. אך בארץ יהודה גלה כבוד מבית דוד ותשאר רק התקוה להבטחת הנביאים ויעודם, כי בית דוד יהיה נכון לפני ה׳ כימי השמים על הארץ ובאחרית הימים ישלח ה׳ את משיחו חטר מגזע ישי לבשר גאלה ולהשמיע ישועה לישראל ויהודה, או אז תושע יהודה וישראל תשועת עולמים ולא יוסיפו לדאבה עוד.

בצאת זרבבל מיהודה נשארה המשרה כלה בידי הכהן הגדול יהושע בן יהוצדק. אם הביאה התמורה הזאת ברכה אל העם לא ידענו. הכתובים לא

---

*) עי׳ עזרא ו׳ מפסוק י"ט והלאה.

יספרו לנו כל דבר רע ממפעלות שני הכהנים הגדולים הראשונים בעדת יהודה יהושע בן יהוצדק ובנו יהויקים. אך לא ישמיעו גם כן את הגדולות אשר פעלו לחזק מוסדות קהלת יעקב המצערה בראשיתה. כנראה, לא היה, גם אחרי צאת זרבבל מיהודה, משרה מדינית להכהן הגדול, והפחה או אחד האחשדרפנים אשר הפקיד מלך פרס בארצות צור וסוריה היה המושל גם ביהודה (עי' מלאכי א ח). הפחה לא ישב ביהודה, אך בא לירושלים לעתים מזומנים וישב על כסאו העשוי לדבר משפט בשער ולעשות שלום בדברי ריבות בין איש לאיש ולפעמים כאשר היה לב הפחה רע על היהודים הטיל גם סער ברוח העמים מסביב לאמר: היהודים „חשבים למרוד במלך"*). בין בני העם עוד נמצאו רבים, אשר הגו בלבם רחשי אהבה למלכות בית דוד וצוררי ישראל לא נמנעו מהמיט עליהם עון אשמה במרד ומעל ולכתוב עליהם שטנה אל מלכי פרס. שטנה כזאת כתבו פחות עבר הנהר על היהודים אחרי מות דריוש בתחלת מלכות אחשורוש (Xerxes) (מלך מן מרחשון **555** עד **434** לפני חב"ש). ביותר שקדו השמרנים צוררי יהודה להעיר את לב פחות פרס על רוח המרד השולטת — לפי דבריהם — בלב היהודים ועל ידי הדבר הזה יצאו חקים מעיקים תחת עולי הגולה מאת חצר מלך פרס. מלבד זה הכבידו הפחות את עלם על העם ובתור „לחם הפחה" לקחו מן העם מסים בתבואת הארץ וכסף ארבעים שקל ליום וגם נעריהם היו רודים בעם בחזקה **). כה הורע מאד מצב עולי הגולה וירדו פלאים מיום אל יום.

למען מלט נפשם מחמס מזמות ורוקמי תחבולות בסתר השמרונים אשר לא חדלו לכרות שוחה לפליטת יהודה, עשו החורים והסגנים, דבר, אשר הביא בעקבותיו עוד תלאות רבות ורעות מהראשונות. הם החלו להתקרב אל העמים שכניהם, כרתו להם ברית שלום ואהבה ויתחתנו עמהם להיות קרובים להם בקרבת משפחה, למען תהיה זאת להם לערבה, כי לא יוסיפו עוד לצרור את יהודה בנכליהם. כבימים הראשונים אחרי מות יהושע ושפוט השופטים, חפצו בני ישראל להפיק אהבת שכניהם בהתערבם בהם והתחתנם בעמי הארצות. אך פני הדברים שנו עתה מאשר היה אז כאלף שנים מלפנים תכלית שנוי. בני האמרי והחתי היו עובדי אלילים ובני ישראל למדו אל דרכם וישחיתו את מעשיהם ויזנו אחרי תועבותיהם, בעוד אשר שכני יהודה בימי עולי הגולה, כבר הסירו גם הם כרבם — ביחוד השמרונים — את אלהי הנכר מקרבם, ואם גם לא הטהרו מכל וכל ממחשבות הבל עובדי האלילים, אך בכל זאת כבר ידעו את שם ה' ויתנו כבוד לאלהי ישראל, וישעם וחפצם בימים הראשונים היה לקחת חבל בעבודת ה' בבית המקדש אשר בירושלים. בני העמים האלה וביותר השמרונים היו גרים ביהודה, אשר

*) יוצא להרב המחבר מדברי הכתוב בנחמיה ג' ז': „לכסא פחת עבר הנהר" ובתרגום השבעים: „עד לכסא פחת עבר הנהר". אשר מזה מוכח שהיה בירושלים מקום מוכן לישיבת הפחה המושל בארץ· בדבר „עבר הנהר" דעת הרב שאין הכונה כמו שהורגלו לפרש מעבר לנהר „פרת" וכמו שנאמר מפורש בעזרא האפוקריפי, כי אם מעבר לנהר הירדן ימה או ארץ עשרת השבטים מכבר ונסתייע לסברתו מהאמור בעזרא ח' י' וי"ז: „שמרין ושאר עבר נהרא" שמזה מוכח שהכונה על ארץ הגליל, שמרון ויהודה·

**) יוצא מדברי הכתוב בנחמיה ה' ט"ו.

חפצו להיות נלוים על ה׳ ולהדבק בעם ישראל ותורתו. אז עלתה המחשבה על לב רבים משרי יהודה, האם לא טוב הוא לקרב את הגרים האלה תחת לדחותם בשתי ידים. מרבית החורים והסגנים והכהן הגדול בימים ההם, יהויקים בן יהושע או אלישיב בן בנו חפץ גם הוא קרבת השמרונים ויתן ידו לכרות עמהם ברית משפחה **).

תוצאות החפץ הזה היה: כי רבו בני יהודה מהחורים והסגנים ובני משפחת הכהן הגדול, אשר התחתנו בהעמים שכניהם. היהודים והשמרונים היו קרובים להיות לעם אחד; גם העמונים והמואבים, אשר בגלל שנאתם הקדומה לישראל מיום עלותו מארץ מצרים באה עליהם האזהרה במשנה התורה לבל יבאו בקהל ה׳, גם הם בקשו וימצאו קרבת היהודים „ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה". רק האדומים בני עשו החזיקו בשנאתם הנצחת אל בני יעקב אחיהם אף כי בקרבם ישבו עתה ובגבול שמעון ויהודה כוננו להם מכון לשבתם. בימים ההם עלה אחד משבטי הערב בני נְבָיוֹת (Nabatäer) וישתער על האדומים ויירש את כל הר שעיר ושדה אדום וילכוד את עיר־הַסֶּלַע (בכתוב עמים: Petra) בעזוב בני עשו את משכנותיהם תקעו יתדם בחבל ארץ נחלת השבטים יהודה ושמעון בארץ הנגב על יד מדבר באר שבע וישבו גם בעיר הבצורה והנכבדה אז חברון ויקרא לחבל הארץ ההיא אשר בגבול יהודה גם כן בשם „ארץ אדום". אמנם גם אחרי אשר עברה הכוס על בני אדום ובשבתם בארץ יהודה עוד היתה שנאתם גדולה לעם עברתם בני יעקב ובגאוה וגדל לבב אמרו: „רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת". לעמת זה התאמצו השמרונים אז לדריש אהבת בני יהודה ויחפצו קרבתם באמת. נגיד השמרונים בעת ההיא היה איש רב פעלים ובעל רצון כביר

---

*) הרב המחבר בספרו הגדול ח"ב ס"ב צד 118 מעיר, כי בעזרא י׳, י"ח מ"ד נזכרו שמות מאה אנשים ממשפחת הכהן הגדול, בני הלוים, המשוררים והשוערים אשר לקחו נשים נכריות ועל פי רוח העת ההיא קשה לשפוט, אשר נושאי דגל הדת יזידו לעבור בראש גלי על האזהרה המפורשה בתורה — האיסור להתחתן בכל העמים עובדי האלילים פן יסירו את בני ישראל מאחרי ה׳, וכדרשת חז"ל: כי יסיר לרבות כל המסירים (קידושין ס"ח:) - על כן יחליט, כי כל הנשים הנכריות נתגירו וקבלו דת ישראל; ועזרא ונחמיה, בהיותם חרדים על טהרת האמה מתערובות זרים הרחיקו ללכת לעשות סיג ומשמרת למשמרת מפני הוראת השעה. על פי הדרך הזה יבאר הרב את כל דברי הימים ההם, כאשר יראה הקורא בהמשך הענין למטה. לדעה הזאת כוון גם הרב החכם רש"י פין בספרו דברי הימים ח"א צד 41 (שנדפס לפני צאת לאור הח"ב מספר המחבר) יעויי"ש. בדעה הזאת יחזיק גם הג׳ ר"צ חיות בספרו „מבוא התלמוד", וכן נראה משטחות כל הכתובים. אמנם מצד אחר קשה להבין, איך יאמר עזרא בתפלתו: „הנשוב להפר מצותיך" או „כי עזבנו מצותיך" (עזרא ט׳ י׳ י"ד) על דבר שאיסורו איננו מפורש בהחלט והוא בעצמו ראה בזה אך סיג וצורך שעה? ובנחמיה (י׳ י"ט) ראינו שהמגרשים נשים נכריות מבני יהוצדק הכהן הביאו אילי אשמות ככתוב בספר ויקרא (י"ט, כ׳ כ"ב) בשפחה חרופה, כן יחליט הרב ראה"ו בספרו דור דור ודורשיו (ח"א צד 52), כי עזרא לא להוסיף בא, כי אם לחזק באזהרה שבתורה אשר היתה רופפת בידם. ואולי יש להכריע בין שתי הדעות, כי מרבית הנשים היו בנות השמרונים, אשר ברובי מנהגיהם החזיקו במצות התורה, ואף כי עוד נדבקו בהם שמץ דופי מהבלי עבודת האלילים חשבו גדולי הדור והכהן הגדול בכללם, כי אין לחשבן בשביל זה לבנות עמי הנכר ואין בהן טעמא דקרא „כי יסיר", כי בהבדל קטן בדעות האשה נגררת אחרי האיש, על כן לא חשו לגייר אותן (וכה גם שטבילת גרים היא מהדברים שנתחדשו בזמן מאוחר כנראה משטחות הסוגיא ביבמות (מ"ז ע"ב) ע"ד סדר קבלת גרים) וגם היו הנושאים נשים נכריות כהנים, אשר על טהרת יחוסם הקפיד עזרא ביותר, ובהיות ההכרעה בזה תלויה בשקול הדעת, על כן נפלגו ראשי האבות מעזרא וסיעתו בדעותיהם. גם יתר העמים העמונים והערבים אשר בקרבת יהודה החזיקו במשפטי תורת משה או ברובם, כנראה מכמה כתובים וכאשר העיר ע"ז גם הרב המחבר בכמה מקומות והדבר צ"ע. המתרגם.

ואדיר ושמו סַנְבַלַּט. הוא ומרעיו חפצו לראשונה לְהִלָּוֹת על עם ה׳ באמת ולבב שלם, אך כאשר דחו אותו בני יהודה לראשונה לא ידע למשול ברוחו למען הפיק חפצו בשובה ונחת, כי אם נסה להפיל אימתו עליהם ולהוציא את המפעל הזה למענהו ביד חזקה ומוראים גדולים וירב גם כן לחמום מזמות, לחבל התחבולות ולרקום בסתר על קהלת יעקב הצעירה, ועל כן הופרה עצתו ומחשבתו לא קמה. על יד סנבלט עמד אחד מנגידי העמונים ושמו טוביה, „אשר רבים בבני יהודה היו בעלי־שבועה לו ויהי חתן לאחד החורים מבני יהודה שכניה בן אָרַח ובנו לקח לו לאשה בת שר יהודה מְשֻׁלָּם בן בֶּרֶכְיָה. נשואי תערובות אלה נעשו למרות האזהרה המפֹרשת בתורה כי „לא יבא עמוני ומואבי בקהל האלהים עד עולם" (עי׳ עזרא ט׳ ו׳ נחמיה י״ג כל הפרשה). הכהנים הגדולים וטובי העם אשר לא יכלו לעבור על מצות התורה לעיני כל העם בקשו וימצאו איזה טעם לְהַתִּיר להם את הָאִסּוּר הזה בפרשם ובארם את דברי התורה באופן נאות לחפצם. מלבד הֻפַּר חק התורה עוד נשקפה רעה אחרת מהמעשה הזה להלשון העברית, אשר נשבתה מטהרה ועוד מעט ונשכחה כלה מלב בני דור נולד, כי הבנים הנולדים מבנות עמי הנכר אשר נִשְּׂאוּ לבני יהודה היו „חצים מדברים אשדודית ולא הכירו לדבר יהודית". על זה דוה לב הדבקים בעמם, כי השפה העברית היתה אז כבר קדושה בקהלת יעקב החדשה, יען בה נכתבה התורה אשר שם משה לפני בני ישראל ובה השמיעו הנביאים את חזיונותיהם ותנחומותיהם. חורי יהודה לא שמו לב אל השפה סְגֻלַּת הָאֻמָּה וירבו במחיר האהבה, אשר אמרו לקנותה מאת העמים סביבותיהם. אז נמצאו גם ישרים ותמימים, אשר נפשם מרה להם על מעשי אחיהם החורים המתערבים בגוים, ויתאוננו רע על המשביתים את עם ישראל מטהרו. הם פחדו בצדק, כי בני ישראל המתבוללים בעמים יביאו אל קהלת יעקב דעות ומחשבות זרות לרוח התורה הישראלית. מקנאי קנאת האֻמה, התורה והשפה היו כרבם מן בני הלוים המשוררים והשוערים עם עובדי עבודת הקדש; המה הרימו קולם בכח נגד בעלי ההתבוללות וחפצי קרבת הגוים, אך שלומי אמוני קהלת יעקב היו המעטים וקולם היה בקול קורא במדבר ובצרה מהם לפלס נתיבה לחפצם, עדי נלוה להם איש כביר כח לב וּגְדָל־דֵּעָה, אשר בא מן הגולה בפרס ובבל ולדברי פיו רבים ייחלו; הוא עזרא הסופר, אשר עלה מבבל ובבאו נלוו עליו כל החרדים לדבר ה׳, חקי התורה וטהרת האמה והלשון ויגברו חילים על בעלי ההתבוללות ואז באה ונהיתה תמורה רבה ונמרצה, אשר היו תוצאותיה גדולות ועלילותיה רבות ועצומות בכל דברי בני עם ישראל מני אז ועד היום הזה.

המשקיף על תולדות עם ועם ומשפחת האדם כלה בדעת בינה לעתים, יכיר וידע, כי ברוב הפעמים, לא תבא תמורה נמרצה ומוחלטת ומהפכה רבה לפתע פתאום בארחות חיי העם או החברה כלה, בשיחם והגיונם הלך רוחם ומחשבות לבם, או גם בשנות מספר וימי דור אחד. ברוב הפעמים לא ידעו ולא יבינו בני הדור ההולך את התמורה והחליפה הַהִוָּה וְנַעֲשָׂה לפניהם ולעיניהם,

בקרבם וסביבותיהם. עינים להם ולא יראו את דרכי החיים, אשר בלו מִזֹּקֶן שוקעים ויורדים בים הנשיה ואת החיים החדשים והמחשבות החדשות, העולים תחתיהם לשבור חקם על עם ואדם יחד. אלה העומדים על הגבול והמעבר מתקופה לתקופה לא ידעו ולא ירגישו, כי בכח נסתר ונעלם כבר הֻנְּתְּקוּ כפות רגליהם מנתיבות עולם והנם דורכים במסלה חדשה לא שערוה המה ואבותיהם, ורק אחרי הרחיקם לכת יתבוננו יביטו לאחור, או אז יראו וְיִוָּכְחוּ כי ברא הזמן חדשה בארץ והראשונות ספו תמו ואינם. כתנועה הזאת, המתנהלת לראשונה לְאִטָּהּ ואחרי כן תתגבר ברוב אונים ותמשוך אבירים בכחה עדי תְּשַׁנֶּה בכחה וגבורתה פני העם כלו ותטביע חותמה על רוחו ותכונתו, הגיון לבו והלך נפשו, כתנועה הזאת היתה בימי הדורות הראשונים אחרי בנין הבית השני. בני הדור ההוא דמו כי מוסיפים הם לצאת בעקבות אבותיהם ולא חשו בנפשם את התמורה והשנוי שנעשו בקרב לבם ורוחם, איך היו הם בעצמם הפועלים והנפעלים מהרוח החדשה אשר נחה על בני בית יעקב.

התנועה הכבירה הזאת לא מארץ יהודה מוצאה, כי אם משנער ופרס בקרב בני הגולה אשר שם מוצאה, אך עוד מעט ותפלס לה נתיבה גם בארץ הצבי, משכה בכחה וגבורתה את כל קהלת יעקב ביהודה ותטביע עליה את חותם תכניתה. בצאת יהודה מבבל ארץ גלותו נשארו רבים מבני הגולה בחפצם ורצונם בארץ שביה, אם כי שפרה עליהם נחלתם בארץ מולדתם החדשה ותחס עינם על הונם וקנינם או מאהבתם את המנוחה. אך הרוח אשר לבשה את בני יהודה בקרוא כורש להם דרור נוזה על היהודים הנשארים בבבל ופרס כעל העולים, והנשארים האלה נשאו אותותיהם אותות אהבה ואחוה בפתחם ידם המלאה ויריקו גשם נדבות על אחיהם העולים ויברכום בברכות פיהם. גם אלה אשר בימי ממלכת בבל החטאה הלכו אחרי הבלי האלילים נהפך לבם עליהם ונפשם דבקה בעמם ואלהיהם.

לכל משפחה ממשפחות נפוצות יהודה אשר בפרס ובבל היו שארים וגואלים בין העולים, ורגש האהבה בכל משפחה, אל אחיהם הקרובים אשר הרחיקו ללכת אל ארץ אבותיהם, הוא אשר קשר ואגד בקשר אהבה ואחוה גם את כל בני המשפחות הנשארות ויתלכדו ויהיו לעדה שלמה וערוכה בדעה אחת וחפץ אחד. בין היהודים בני יְסֻד הַמַּעֲלָה ביהודה ואחיהם בפרס ובבל התחזק הקשר על ידי עוברים ושבים. האחרונים עלו כפעם בפעם לשחר פני ה׳ בהר קדשו ואנשי קהלת יעקב אשר ביהודה באו לפעמים לפרס ובבל לשפוך שיחם לפני אחיהם ולדרוש מהם עזרה בצרות (נחמיה פרשה א׳) וכאשר קרה אסון את בני יהודה ויהיו בצרה ובשביה, אז לא חשכו יהודי פרס ובבל כל הון ועבודה ויפדו את אחיהם מידי שֹׁבֵיהם הגוים *).

יהודי פרס ובבל התענגו אז על רוב שלום ויהיו שמחים במתנת חלקם. כאשר נפלה בבל והעיר שושן היתה לבירת ממלכת פרס הגדולה העתיקו גם רבים מהיהודים את משכנם אליה ושם היו לעדה יקרה ערוכה בבל. מלך פרס הרביעי אַרְתַּחְשַׁסְתְּא (Artaxerxes) (מלך מן 534 עד 493 לפני חב״ש) זכר להם את חסדי

*) כמו שנאמר מפורש בנחמיה ה׳ ח׳.

אבי אביו ד ר י ו ש הנאמנים ויאר פניו אליהם. איש יהודי ושמו נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה רכש את לבו לאהבה אותו בגלל חכמתו, טוב טעמו והדרת פניו וישימהו לשר המשקים. להמלך א ר ת ח ש ס ת א והגבירה הַשֵּׁגָל דַּמַסְפִּיָה (Damaspia) היה נחמיה אהוב וחביב מאד ולא מנעו ממנו כל משאלותיו, כי ידע לערוך דבריו בטוב טעם ודעת בכל עת מצוא ויחכם מאד להפוש את אדוניו בלבם ולהטותם לרוח חפצו. אך בטוב ליהודי פרס ובבל לא שכחו עמם ותורתם, כי אם הוסיפו עוד יותר אמץ לשמור מכל משמר את סְגֻלַּת עמם וחמודותיהם מימי קדם, כי ישראל עם אחד גם בארצות מגוריו וגוי לבדו גם בכל הארצות אשר ישב בהנה. בכל טובם ואשרם בקרב הפרסים לא נפתה לבם לבקש אהבת עם נכר, התחתנו רק איש באחיו ודברי התורה הטהורה היו להם לעינים בכל הליכותיהם וארחות חייהם. הם הוציאו לאמת משפט, כי בהיותם רחוקים ממקור ישראל – מציון וירושלים, עוד נטל עליהם יותר לשמור סגלת האמה לבל יהיו נבלעים בעמים ונכחדים מגוי. כל מַאֲוַיָּם היה להיות י ה ו ד י ם באמת ובתמים, לשמור את חקי התורה ובזה יתלכדו ולא יתפרדו מאחיהם בני קהלת יעקב אשר בארץ יהודה. ובמדה הזאת אשר נבצרה מהם למלא אחרי המצות התלויות בהמקדש וארץ אבותם כהקרבנות וחקי הארץ, כן הוסיפו אמץ לקים ולדקדק בכל המצות האחרות: שמירת השבת, המועדים, המילה והדינים והאזהרות במאכל ומשתה: אין ספק, כי בהעת ההיא כבר היו להם ב ת י כ נ ס ת או בתי מועד להתפלל במקהלות לעתים מזומנים. להיהודים בפרס ובבל היתה ה ל ש ו ן ה ע ב ר י ת השפה המתהלכת בקרבם בכל דרכי חייהם בינם לבין עצמם, אף כי ידעו גם לשון ארץ מגורם הארמית או הכשדית *). המקור אשר ממנו שאבו דעת לשון עברית היו כתבי הקדש, אשר בימים ההם נפרצה הקריאה בהם ויהיו לקו ומשקלת אל דרכי העם וארחות חייו הרוחנים. אז החלו לדרוש מעל ספר ה' – ספר תורת משה – הכולל כל דרכי המוסר וחובות האיש הישראלי אשר יעשה אותם וחי בהם. בימי הגלות שמו בני שארית יהודה כל מעינם בדברי הנביאים, כי מהם שאבו תנחומות לנפשם הנוגה והנאנחה; אך כאשר תחת הגות־הלב הגיעה עת לעשות, להוציא את ה מ ח ש ב ו ת לפעלת ידים ולעשות מ ע ש י ם, אשר יָשִׁוּו דמות ותכנית מיוחדת לחיי הָאֻמָּה הישראלית, היה להם לדרוש מעל ספר התורה ועל פיו כוננו צעדיהם. זאת התורה, אשר לא היה לה דורש ומבקש רק לעתים רחוקות, בשבת העם על אדמתו, זאת האבן אשר מאסו הבנים, היתה עתה לראש פנת בית יהודה בהתעורר העם לחיים חדשים בשבתו על אדמת נכר. כן נדע אשר בבבל ופרס נזהרו ביותר לשבות ביום השביעי מאשר ביהודה **). החפץ למלא אחרי כל מצות ה' ולהיות חרד על דבריו נראה בכל תקפו וגבורתו בהאיש המופת לעמו ע ז ר א הסופר. הוא האיש אשר האיר אור חדש על נתיבות עם עולם וַיַּנְחֵהוּ במסלה חדשה. בהגלות איש הרוח הזה נגלו לעמו דרכי

---

*) מוכח מזה, שנחמיה יליד פרס או בבל הוקיר שפת עברית ויתמרמר על גדולי בני יהודה, אשר בניהם חצי מדבר אשדודית ולא יכירו לדבר יהודית (י"ג כ"ד) וזכרונותיו ג"כ כתובים עברית. הרב המחבר בספרו הגדול ח"ב ס"ב צד 125 בהערה.

**) עי' נחמיה י', ל"ב וי"ג, ט"ו והלאה. נחמיה העולה מבבל הזהיר על קדושת השבת ויאיים על מחלליו מבני יהודה אשר ישבו בארץ אבותם מכבר. הנ"ל שם.

חיי הרוח חדשים לא שערום עד כה, אך גם זה האיש עזרא בכל היותו גדל־דעה וכביר כח לב ורצון אדיר, לא הוציא לבדו את כל התמורה למענהו כי נמצאו לו תומכים וסועדים אנשי עצתו תמימי דעים עמו, המה הסופרים והמבינים אשר קמו בישראל בימים ההם *).

על פי גזעו היה עזרא האיש הַמְסֻגָּל ובחור מעם להחיות את רוח הדת בקרב עמו ולסל מסלה חדשה בחיי התורה והאמונה. הוא היה נצר מגזע הכהן הגדול חלקיה אשר מצא את ספר משנה התורה בבית ה' ויהפוך את לב המלך יאשיהו ללכת בדרכי ה' ולשמר מצותיו ונכד הכהן הגדול האחרון שריה **), אשר הומת על ידי נבוכדנאצר ברבלה, ובניו הביאו עמהם את ספר התורה מיהודה בבלה. על פי הדברים האלה היתה התורה אֻמָּנְתּוֹ מאביב נעוריו, אך עוד יותר מאבותיו ובני משפחתו העמיק הרחיב עזרא את ידיעתו בספר התורה ועליו נאמר: „כי הכין לבו לדרוש את תורת ה'", לחקרה ולדרשה, לצרפה וללבנה ולמד על מנת לעשות, כאשר יעיד עליו הכתוב, „כי דרש בתורת לַעֲשׂות וללמד חק ומשפט" (עזרא ז' י"א). מובן הדבר, אשר לפני היותו „סופר דברי מצות ה' וחקיו על ישראל" שקד בעצמו למלא אחרי כל פְּקֻדֶיהָ לעשותם; אחרי כן היה למורה צדק ויקרא באזני העם את התורה „מְפֹרש ושום שכל להבין במקרא", לְפָרֵשׁ וּלְבָאֵר, להבין ולהשכיל את שומעיו בדברי התורה. ספר התורה אשר שם משה לפני בני ישראל היה לעזרא התגלות האלהים והשפעת חסדו וטובו להעם הישראלי וירם את מעלת קְדֻשָּׁתָהּ על קְדֻשַּׁת ספרי הנביאים. הדברים היוצאים מלב מורה צדק ושוקד לתת כבוד לתורת ה' נכנסו ללב שומעי דבריו אחיו בני עמו בפרס ובבל; הוא כרה להם אזנים להבין ולשמוע את דבר ה'. עזרא היה בחיר ההשגחה להסיר מלב בני הגולה את לב האבן ולהביא בקרבם לב בשר ובימיו לא היה עוד בית ישראל בית המרי ועם קשי פנים וחזקי לב.

אם הגיעה השמועה לאזני עזרא, כי בני קהלת יעקב אשר ביהודה נוטים מדרך התורה ולא ימלאו אחרי פקודיה וילבש רוח קנאה לעלות אל יהודה לחזק את התורה ולסעדה ולתמכה בכח דברו הנשמע אל העם, או כי נשאו לבו לעלות אל

---

*) בנחמיה (י"ג י"ג) נזכר ג"כ צדוק הסופר ובתחלת עלות עזרא הנהו מזכיר יויריב ואלנתן בשם „מבינים" אשר הוראתו „מורים" כמו מבין עם תלמיד (עזרא ח' ט"ז) ה"נל שם.

**) הרב המחבר (בסה"ג ח"ב ס"ב צד 128 בהערה) מחליט שעזרא לא היה בן שריה, כי אם נכדו או גם דור רביעי מבלי לבאר יסוד ההחלטה, ואולי לרוב פשיטותה: הן שריה הומת בעת חרבן הבית ומהעת ההיא עברו: שבעים שנה מחרבן הבית הראשון עד חנכת הבית השני (בש' 686 לפני הרבנו) ומחנכת הבית עד עלית עזרא ג"כ נ"ז שנים, ואם גם נניח שעזרא נולד בשנה שנהרג בה שריה היה אם כן זקן מופלג בן קכ"ז שנה בעליתו ליהודה וראשית פעלתו, דבר שאין הדעת סובלתו. מזה נראה שמה שנאמר בעזרא ז' א': „עזרא בן שריה" הוא בהשמטת הדורות שבינתים וכנהוג בכל רשימות היחס בסה"ק להשמיט הדורות שבינתים ולהזכיר רק אנשי השם.
המתרגם.

הר ה׳ ולקום במקום מקדשו, לשבת בירושלים לעשות את המצות אשר תעשינה רק בארץ ישראל ובבית המקדש, אם כה ואם כה, כמעט החליט לעלות מבבל ליהודה, לקח דברים עם כל אלה אשר ידע אותם, כי תמימי דעים המה עמו ודורשי תורת ה׳ כמוהו, כי יִלָּווּ אליו על דרכו דרך הקדש. וַיִּמָּצְאוּ לו אלף ושש מאות איש הגברים מלבד נשים וטף, כלם מבני המשפחות היקרות וביניהם נמצאו גם מבני בניו של זרבבל פחת יהודה הראשון מגזע משפחת המלוכה לבית דוד *). היהודים אשר לא עלו הרבו להביא נדבות בכסף וזהב וכלי חמודות וכל יקר להיכל ה׳ אשר בירושלים ויתנום על יד עזרא. נפלא הדבר, כי גם המלך אַרְתַּחְשַׁסְתְּא אֱרֶךְ הַיַּד (Artaxerxes Longimanns) עם „שריו ויועציו״ הרימו תרומת הקדש להיכל ה׳ אשר בירושלים. אם היה עזרא מראי פני המלך, או כי נמצאו יהודים אחרים מהיושבים בשער המלך ועומדים לפניו, אשר ידעו לנטוע בלבו אהבה לתורתם ועמם ? איך שיהיה, נכון הדבר ונאמן, כי בימים ההם נתנו בני פרס ויתר העמים כבוד לאלהי ישראל; כי „ממזרח שמש ועד מבואו היה גדול שמו בגוים ובכל מקום מקטר מֻגָּשׁ לשמו מנחה טהורה״ (מלאכי א׳ י״א). ארתחשסתא נתן לעזרא לא לבד מתנות לבית אלהים בירושלים כי אם גם ספרים להפחות והאחשדרפנים אשר בעבר הנהר, בכל המדינות אשר יעבור דרך שם ולהפחה אשר בארץ יהודה. גם היה נכון לתת לו אנשי צבא למשמר בדרך, לבל ירגיזו אותו ואת אנשיו כל אויב ואורב, לולא הבטיחוהו עזרא ואנשי עצתו, כי ה׳ משגב ומעוז להם ואין להם חפץ בתשועת אדם.

את כל המתנדבים לעלות עמו הועיד עזרא אל הנהר אַהֲוָא „לְהָבִין״ בהעם העולים ובספרי יחשם אשר דרש מאת ראשי האבות, למען דעת, כי המה באמת מבני יהודה או הכהנים והלוים, וירא וישתומם, כי לא נמצא בקרב עדתו איש מבני לוי. עזרא לא חפץ כי יפקד מקום שבט הלוי בעדת העולים וישלח צירים מהראשים והמבינים – המה החכמים והסופרים מתי סודו ואנשי עצתו – לאיש נכבד בעמו אִדּוֹ הָרֹאשׁ בְּכָסְפְיָא, כי יעורר את הלוים היושבים במקומו לתת ידם אל עזרא וילוו על מחנהו ותרב שמחתו, „כיד אלהים הטובה עליו״, כאשר הצליחה המלאכות, ושנים או שלשה אבות הלוים שֵׁרֵבְיָה וַחֲשַׁבְיָה וִישַׁעְיָה מבני מררי באו אליו ועמהם אחיהם ובניהם ומאה ועשרים איש מהנתינים עבדי המקדש וההיכל. כפי הנראה הורה והוגה עזרא לראשונה את הרעיון להרים בכבוד את קרן הלוים ולהשוותם למעלת הכהנים **), כי בבא אליו הלוים הבדיל משרי הכהנים וַעַד משנים עשר איש וּכְוַעַד הזה בחר גם כן שנים

*) מבואר בעזרא ח׳ ב׳: „מבני דויד חטוש״ וחטוש זה הוא דור רביעי לזרבבל כמבואר בדהי״א ג׳ י״ט כ״ב עיי״ש. המחבר בסה״ג ח״ב ס״ב צד 127 בהערה.

**) ההערה הזאת, כי עזרא שם עינו לטובה על הלוים להשוותם אל הכהנים, הוצאתי מסה״ג של הרב המחבר (כאשר הנני אוסף וכונס ענינים רבים וגדולים, אשר אכיר תועלתם ונחיצותם להקוראים המבינים בשפת עבר) ושמתי לה מקום בפנים הספר, מפני שהנני מוצא אותה מתישבת אל הכתובים וכל מבין בדברי הימים ימצא בה טעם לשבח: עזרא נבהל בהתבוננו, כי בקרב העדה אשר תעלה עמו נפקדו הכהנים וישמח „כיד אלהינו הטובה עליו״ כאשר הביאו לו מלאכיו לוים מתי מספר, וכל יתר הכתובים בהפרשה ח׳ יעלו יפה. והדבר מובן מאד, כי הכהנים התחתנו בעמי הארצות ויתנו יד להתבוללות ישראל בעמים וגם על יהושע בן יהוצדק שלבטח כבר מת לפני עלית עזרא אמרו: שהיו בניו נושאים נשים שאינן הגונות ולא מיחה בהם (סנהדרין

ד״י

עשר איש מהלוים וישקול על יד שני הועדים את תרומת הכסף והזהב וכלי היקר, תרומת המלך ויועציו וכל ישראל ויאמר אליהם: אַתֶּם קֹדֶשׁ לַיָי וְהַכֵּלִים קֹדֶשׁ וְהַכֶּסֶף וְהַזָּהָב נְדָבָה לַיָי אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם שִׁקְדוּ וְשִׁמְרוּ עַד תִּשְׁקְלוּ לִפְנֵי שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְשָׂרֵי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָם . . . וְקִבְּלוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מִשְׁקַל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וְהַכֵּלִים . . . לפני צאתו עם מחנהו וכל הכבודה על דרכו הרחוקה קרא עזרא צום לשחר פני ה' להוליכם דרך ישרה וילכו בדרך חמשה ירחים (מניסן ועד אב) ויבאו בשלום בלי פגע אל מחוז חפצם.

בֹּא עזרא עם כל עדתו – עדת עולי הגולה השניים (בש' 528 – 529 לפני חב"ש) פעל פעולה עזה וכבירה על עם יהודה וירושלים. בני העדה הזאת – אחיהם מרחוק – באו בלב טהור מלא אהבת ה' ותורתו הצרופה, נושאים בידיהם תרומת הקדש בכסף וזהב וכל חסן ויקר עם מכתבים ואגרות מהמלך אל האחשדרפנים והפחות „לְנַשֵּׂא את העם ובית האלהים"!! לפני בא עזרא כבר הלך שמו הטוב לפניו וביהודה נשמע לבטח דבר המורה הגדול „המבין" בתורת האלהים אשר קם לישראל בארץ גלותו וַיִּכָּבֵד גם על פני עם יהודה. עוד לא ידעו בני קהלת יעקב אשר ביהודה מה יהיה משפט המורה הזה ומעשהו, האם יקבלו הוא ועדתו את סדרי המשרה וההנהגה השולטים עד עתה, או יהפכם משרש לשום משטרים חדשים תחתיהם? המעשה הראשון אשר עשה עזרא היה – שִׂמְת דפי – בלי אמר ודברים – במעשי הכהן הגדול (כנראה כֹּהֵן אָז אלישיב בן יהויקים בן יהושע) כי הכסף והזהב לתרומת הקדש אשר הביא אתו לא נשקל על ידי הכהן הגדול, כי אם על ידי אַחַד הכהנים מְרֵמות בן־אוריה מבני הַקּוֹץ ועוד כהן אחד

צ"ג ע"א) ולבטח הגיעו הדברים לאזני עזרא ומעשה סנבלט ואלישיב יוכיח, בעוד אשר הלוים היו מבינים ומשכילים לעם את דברי התורה ביום הקהל הגדול (נחמיה ח') ובעת כריתת ברית האמנה, היו הם המתפללים ויעמדו על מעלה הלוים (שם ט') ויתודו לה' בשם כל העם. אף היו בני אסף המשוררים מבני אסף ידתון (עזרא ג' מ', נחמיה י"א י"ז). כל זה מורה שהלוים הפיסו דעת עזרא יותר מהכהנים. אמנם מה שצריך עיון גדול הוא, שההשערה הזאת בכל טובה ויפיה, בהיותה נסמכת על רוב דברי הפרשה ח' בעזרא ומתאמתת אל רוח האנשים וחמעשים נושאי עניננו, היא נראית לפום ריהטא כסותרת מן הקצה אל הקצה דברי חז"ל שעזרא קנס ללוים שלא יקחו מעשר ראשון (יבמות פ"ו:, חולין קל"א:, ב"ב פ"ג: כתובות כ"ו). אמנם בכל העמל שעמלו רש"י ותוספות למצוא להמסרת הזאת סמוכים במקרא לא מצאו ורש"י יודה ויאמר לא מצאתי מקרא מפורש וכו' יעויי"ש. יותר מזה נראה שאם גם קנסו בדורות הראשונים בימי בית שני את הלוים, אבל לא באה מסרת נאמנה ומוסכמת שעזרא היה הקונס והראיה לזה הוא חלוף הגרסאות מהברייתא, שבבבא בתרא, חולין וכתובות יחלוק ראב"ע על ר' עקיבא ויאמר „מעשר ראשון אף לכהן' וביבמות יאמר ר"א בן עזריה יאמר: מעשר ראשון לכהן והגמרא תפרש: אימא אף לכהן. אך לא נזכר שם שעזרא קנס או בכלל אם מטעם קנס הוא ואחרי כן ישנה מימרא ביבמות בשאלה: מפני מה קנסו וכו' וישנה בזה מחלוקת ר' יונתן (וסביא: חד אמר שלא עלו בימי עזרא וחד אמר כדי שיסמכו כהנים בשעת טמאתן עיי"ש. והנה גם הרב החכם רש"י פין העיר על הדבר הנפלא הזה ונתן טעם לשבח מפני מה נתרופפה מצות מתנות כהונה ולויה בכלל (דברי הימים ח"א סימן 29) יעו"ש, אך הטעם הכללי שיתן לא יספיק עוד להמעשה הזה לקחת את מתנת הלוים ולתתה לכהנים, ואם הכהנים והלוים כאחד התרשלו אז במלאכת שמים ואבדו חנם בעיני העם, מדוע זה נתך כל הקצף רק על הלוים לבדם? וקרוב לשמוע דעת הח' הערצפעלד שיביא רשי"פ (שם בהערות סי' 22 צד 241) שמפני שהיו הכהנים מרובים 2489 איש והלוים מעטים 341 בעלית זרבבל עם 38 בעלית עזרא הורו היתר לקחת את המעשר מהלוים ולתתה להכהנים. החכם רשי"פ בהערה הנ"ל ובסי' 59 בפנים הספר מתקרב לדעת הרב המחבר, כי על פי רוח עזרא ושיטתו היה להלוים משפט היתרון על הכהנים והדבר צ"ע. והארכתי בזה להעיר ע"ז את הקוראים המעינים ופה אין מקום להאריך. המתרגם.

ושני לוים. עוד הפעם נתן עורא משפט אחד להלוים והכהנים בתור בחירי ה׳ בקהלת יעקב ויסתר פניו מהכהן הגדול.

כמעט שישב עזרא על כסא ההוראה, ויאספו אליו כל החרדים לתורת ישראל בתלונה על בני העם: „ישראל הכהנים והלוים כי לא נבדלו מעמי הארצות״ „ויתחתנו בהעמים שכניהם״, „והתערבו זרע הקדש״ בבני הנכר „ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה״. השמועה הזאת הרעישה את לב עזרא עמוק. עזרא שפט, כי גם אלה מבני עם הארץ אשר באו בברית ויקבלו עליהם על מלכות אלהי ישראל ושמירת תורתו לא יוכלו לְהֵאָחֵד באחדות גמורה עם העם הישראלי להיות כעם אחד. הגרים האלה מתקבלים בקהל עדת ישראל כמחלקה ומפלגה בפני עצמה, כהגבעונים (הנקראים אחרי כן נתינים), אשר נספחו על בני ישראל, אך לא נחשבו כמוהם ולא באו עמהם בברית משפחה. עזרא היה רחוק מההתגאות בהגזע והיחש, אך חש בנפשו, כי הגרים האלה קשים לבית ישראל כספחת, כי עוד לא הבינו לבבם לדעת את אלהי ישראל ותורתו ועוד לא נצרפו „בכור עני״ וברבות בני הנכר אלה לבא בבני ישראל, יביאו עמהם גם דעותיהם ויטעו זמורת זר בכרם בית ישראל ויפעלו לרעה על תורת משה ביסודותיה. במצוקת לבו קרע עזרא את בגדיו וימרט שערות ראשו וזקנו וישב מְשֹׁמֵם עד מנחת הערב, ובערב הלך אל חצר המקדש ויפל על פניו ויכרע על ברכיו ויפרש כפיו בתפלה ותחנונים ויתודה על עונות עמו: כי כאבותיהם כן בניהם עודם באשמה גדולה, כי ה׳ נתן להם תחנה לפני מלכי פרס, השאיר להם פליטה ויתן להם יתד במקום קדשו, והם לא ידעו ולא יכירו חסדי ה׳ וכאבותיהם ימרו את פיו ולא יאבו ללכת בדרכיו. וכהתפלל עזרא והתודותו בכה ומתנפל לפני ה׳ נאסף העם מסביב למורהו הנמוג בדמעות ויהי לקהל גדול מאד אנשים, נשים וילדים ויבך העם הרבה בכה, כמו הפצו למחות בדמעותיהם את כל עונותיהם ועונות אבותיהם מאז ועד הנה. אז קם אחד מהנאספים שכניה בן־יחיאל ויען ויאמר לעזרא: אֲנַחְנוּ מָעַלְנוּ בֵאלֹהֵינוּ וַנֹּשֶׁב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת מֵעַמֵּי הָאָרֶץ וְעַתָּה יֵשׁ־מִקְוֶה לְיִשְׂרָאֵל עַל זֹאת: וְעַתָּה נִכְרָת בְּרִית לֵאלֹהֵינוּ לְהוֹצִיא כָל נָשִׁים וְהַנּוֹלָד מֵהֶם בַּעֲצַת יְיָ וְהַחֲרֵדִים בְּמִצְוַת אֱלֹהֵינוּ וְכַתּוֹרָה יֵעָשֶׂה: קוּם כִּי עָלֶיךָ הַדָּבָר וַאֲנַחְנוּ עִמָּךְ חֲזַק וַעֲשֵׂה. הדברים האלה פעלו פְּעֻלָּה כבירה וחזקה וכאשר קם עזרא מהתנפל לפני ה׳ דרש מראשי האבות בעם, כי יכרתו ברית ואמנה, כי כל אלה אשר נשאו נשים נכריות ויולידו בנים ישלחו את נשיהם ובניהם מביתם. הרגע הזה היה אדיר התוצאות, בחיקו הוטל גורל הלאם הישראלי וממנו יצא כל משפטו בשנות אלפים אחרי כן. תחת אשר עד העת ההיא עָגַב ישראל אחרי העמים שכניו וידרוש אהבתם וקרבתם, תחת אשר עד כה השפיק בילדי נכרים, עזב מקורו, זנח צור מחוללו ויצא מרעה אל רעה, היה חפץ עזרא וסיעתו, כי מעתה יהיה ישראל עם לבדד ישב ובגוים לא יתערב; בית ישראל יהיה נקי וטהור מכל שמץ עֶרֶב ילדי נכרים ודבר לא יהיה לו עם כל שכניו. עזרא וסיעתו

הקימו קיר ברזל, החוצץ ומבדיל בין ישראל לעמים לזמן ההוא ולימים הבאים. האזהרה אשר היתה קשורה בענש חמור מאד, כי כל הממרה פי עזרא יחרם כל רכושו „ויבדל מקהל הגולה" יצאה לפעלה בכל תקפה ועזה. לראשונה הוציאו הנשים הנכריות יושביות ירושלים ואחרי כן גם יושבות ערי השדה והחצרים, אחרי אשר נקבצו באו ירושלימה בחדש התשיעי ושם השיבו ועד מצרף ומטהר את משפחות עולי הגולה מתערובת ילדי נכרים, אלה אשר נשאו נשים נכריות התודו על חטאתם ויביאו איל אשם לכפר על הטאתם, אך נראה כי גם אז נמצאו רבים אשר מאנו לשמוע לפקודת עזרא, להבדל מנשותיהם ובניהם מאהבתם אותם ומהיותם עומדים בברית אהבה ומשפחה עם אבותיהם ושאריהם, אך אם נענשו אלה הממאנים בהענש הקשה הנזכר בספר עזרא, לא נודע הדבר.

פקֻדת עזרא בדבר הנשים הנכריות והבנים הנולדים מנשואי תערובות, אשר יצאה לפעלה בכל תקף עזה, הכעיסה תמרורים את כל העמים שכני יהודה ויותר מכלם, את אלה, אשר היו קרובים להם בדעת אלהי ישראל: הכותים או השמרונים. כי נמצאו ביניהם אלה, אשר נלוו על ה' באמת ולב שלם, ותהי נפשם מרה להם, כי גֹרשו מהסתפח בנחלת ה'. בספר הכריתות אשר נתן עזרא לבני העמים, אשר חפצו להסתפח על „קהלת יעקב" הֵמר רוחם ויהפכם מאוהבים לאויבים, למראה דמעות אחיותיהם ובנותיהם, אשר גֹרשו מבית תענוגיהן ותהיינה אלמנות חיות בבית אביהן. למראה הבנים אשר גלו מעל שלחן אביהם ונדחו מנחלתם, נמלא לב בני העמים האלה רגשי כעס ונקם ושנאה עזה כמות. לאסון היהודים נמצאו בין השמרונים ומרעיהם שני אנשים רבי הפעלים ובעלי רצון כביר ואדיר אשר לא שבו מפני כל: סנבלט החורני וטוביה העמוני; שני האנשים האלה היו אחרי כן ראשי האויבים אל בני קהלת יעקב אשר ביהודה ויתנכלו להרע להם במזמות רשע ובמלחמת תנופה. בכח הזרוע וביד חזקה דמו לפלס להם נתיבה אל בית יהודה, לתקוע יתדם בירושלים ולקחת חבל בעבדת הקדש אשר במקדש ה'. בעת ההיא נמצאו גם בקרב ישראל רבים אשר התלוננו על מעשה עזרא וסיעתו ויתאמצו להוכיח מדברי התורה והנביאים ומדברי בני ישראל מיום התנחלו בארץ כנען עד העת ההיא, כי רבו גם גרי הצדק, אשר שמו כבוד ותהלה על עם ישראל ושמם נשאר לברכה לדור דורים, כי גם משפחת המלוכה לבית דוד מוצאה מן בעז השופט ביהודה אשר לקח לאשה את רות המאביה, כי דבקה נפשה אחרי עם אלהי ישראל. אך כל התשובות, הטענות והתלונות לא שנו פני הדברים ברב או במעט, עזרא וסיעתו לא זזו מדעתם ודברם קם ויהי, להבדיל את כל בני הנכר „מזרע קדש". קרוב לשמוע, כי נמצאו אז בין טובי העם גם מתונים בדעותיהם אשר נסו להשלים בין בעלי הריב, להמתיק מעט את מרורות המפעל הזה, אך עמלם שב ריקם וחפצם לא הצליח בידם. אז פרצו התגרות והמריבות אשר ארכו שנים רבות (מן 527 עד 514 לפני חב"ש) והשמרונים הרעו והציקו להיהודים ותגבר יד משנאי עזרא ומתקוממיו על בעלי בריתו, כי עזרא היה אך סופר ומורה דברי התורה לעם, איש הרוח, אך לא איש מלחמה לדבר את אויביו בשער, בעוד אשר סנבלט ומרעיו היו בעלי זרוע, עזי נפש ומלאים רוח קנאה ושנאה עזה

עד להשחית וידעו למצוא בכל עת דרכים רבים ושונים להרע לבני עם עברתם. מה הוא הדבר אשר נתן עז ותעצומה להשמרונים לקום נגד עזרא, אשר המלך ארתחששתא היה מגן בעדו ולבו טוב עליו ועל בני בריתו בני יהודה הסריסים אשר בחצר המלך בשושן הבירה? האם שחקה אז השעה להשמרונים, בפרוץ אז מרד בארץ ואחד האחשדרפנים מֶגַבִּיצוּס (Megabyzus) המושל בסוריא הרים יד במלכו ויך אדוור פעמים ושלש את חיל פרס אשר שלח ארתחששתא לקראתו ויאמר לעשות לו מלוכה בסוריא עם יהודה ושמרון? האם האיר האחשדרפן המתקומם הזה את פניו אל צרי יהודה ובנימין ובעזרתו מצאו און בנפשם להשיב נקם לאויביהם? לא נודע הדבר אל נכון, אך חפץ סנבלט ומרעיו הצליח בידו, כי בחיל וצבא עלו על ירושלים למִלחמה, ובימים ההם עוד לא למדו בני יהודה ידיהם לקרב והזקנים וראשי האבות אשר בירושלים לא מצאו חיל לעמוד בפני השמרונים הרבים והעצומים מהם. תוצאות הדבר היו: כי נגשו השמרונים אל חומת העיר ויפרצו בה פרצות, את שעריה מעץ שלחו באש ובתיה וארמנותיה הרסו ויהפכום לערמות עפר *). סנבלט ומרעיו דמו להראות את ידם החזקה אל עזרא ועדת החרדים, עד כי מיראתם אותם ותנופת ידם יתעשתו להם, לתת להם לְהִלָּוות על בית יהודה ולהיות עמהם לגוי אחד. ירושלים היתה עוד הפעם לעי מפלה, אך אל המקדש לא נגעו השמרונים לרעה, כי עוד היה קדוש גם להם, אך היה שמם ונעזב, כי בני ירושלים פחדו מעתה לשבת בעיר פרוצה אין חומה ויעזבו אותה וילכו לגור אל ערי השדה **). אז היו ימים רעים לבני יהודה, אשר כמוהם לא נהיו למיום עלותם מבבל. רבים מבני החורים והסגנים שבו ושחרו שלום השמרונים, השיבו נשותיהם המגֹרשות ובניהם הנדחים ויכרתו ברית שלום עם סנבלט וטוביה העמוני נגידי השמרונים ויוסיפו להתחתן בעמי הארץ. נראה הדבר אשר למען חזק מוסרות האהבה נשבעו לבל יבגדו עוד איש באחיו ***). בעת ההיא נראה כי כל מחשבות עזרא עלו בתהו; עצותיו לחדש פני התורה לא קמו; הקבוץ המדיני, כמעט אשר התכונן מטה לנפול. כל עמודי בית יהודה התמוטטו ועוד מעט ונראה כי תפול קהלת יעקב החדשה אשר ביהודה ואין מקימה...

אכן רגש אש דת אשר הפיח עזרא בלב שמעי לקול דבריו היה אדיר וכביר ושלהבתיה אשר בערה בקרב לב החרדים אל דבר ה' לא כבתה גם מרוח עריצים והמון אויביהם אשר סביב שתו עליהם. כאשר נהרסה ירושלים ושאיה יֻכַּת שעריה נמלטו אחדים מהחרדים לדבר ה' מתוך המהפכה וילכו אל שושן הבירה בממלכת פרס לשפוך שיחם ולהתנות יגונם לפני אחיהם ולבקשם, כי יפילו בעדם תחנתם לפני ארתחששתא, למען תקום עוד הפעם תשועה לשארית יהודה מאת מלך פרס. את מבטחם שמו בהשר המשקים אשר להמלך ארתחששתא בִּנְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה, אשר היה אהוב ונחמד להמלך והמלכה עם כל רבי המלוכה. אחד מאחיו חֲנָנִי עם אנשים מיהודה אשר באו עמו אל שושן הבירה

*) יוצא מהמקראות בנחמיה א' ג' ב', ג' י"ז.
**) עי' נחמיה ז' ד', י"א א'.
***) בנחמיה ו' י"ח נאמר „כי רבים מבני יהודה בעלי שבועה לו" וגו' ע"ש.

הֵאֵרוּ לפניו את כל הרעה אשר מצאה את יהודה וירושלים. „כי היהודים הפלטים אשר נשארו מן השבי במדינה הם ברעה גדולה ובחרפה וחומת ירושלים מפֹרֶצֶת ושעריה נצתו באש". השמועה הזאת הרעישה את לב נחמיה וירגז תחתיו, כי היה „מהחרדים" על דבר ה' אשר ביהודי פרס והעיר ירושלים היתה קדושה לו ותהי לו העיר אשר כבוד ה' חופף עליה תמיד עיניו בה, ה' הוא צור משגבה וכחומת אש לה סביב, ואיככה תהיה עתה העיר הקדושה קרית מועדו לבז ולמשסה בידי אויב ומתנקם ואין אומר השב. אז בכה נחמיה תמרורים ויתאבל ויצם וישפוך שיחו לפני ה' הבוחר בירושלים. בתפלה זכה יוצאת מלב נדכה ונשבר על שבר עמו. אך נחמיה היה גבר רב פעלים כביר כח לב ולא הסתפק בבכי בתפלה ותחנונים, ידע להבליג על יגונו כאשר הגיעה עת לעשות ובהחליטו דבר היה שוקד עליו לעשותו. בשבתו בשער המלך היה לאיש אשר כח בידו לעמוד בהיכלי מלכים ושם למד דעת, איך לשפוך רוחו על אנשים רבים ולהטותם לרוח חפצו ברצון כביר וחפץ נמרץ. נחמיה החליט ללכת ירושלימה ולשום קץ אל כל הרעה. אך איכה יעזוב את מקומו והוא נושא משרה גדולה ונכבדה בחצר המלך? ובהיותו עוד אהוב המלך נבצרה ממנו עוד יותר למוש ממקומו ולעזוב משרתו. נחמיה ידע לכַוֵן שעת הרצון מאת מלכו לערוך אליו אז את בקשתו. ויהי היום ויגש את כוס היין על כף המלך והמלכה ויתבונן בו ארתחשסתא וישתומם לראות את פניו הרעים והזועפים, אשר מבעדם נראו מכאובי לבבו ודאבון נפשו וישאלהו: מדוע פניך רעים? ואתה אינך חולה?' ותהי תשובתו: מַדּוּעַ לֹא יֵרְעוּ פָנַי אֲשֶׁר הָעִיר בֵּית־קִבְרוֹת אֲבֹתַי חֲרֵבָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻכְּלוּ בָאֵשׁ. ויוסף לבקש מאת המלך לתת לו ללכת ירושלימה לשום קץ להעזובה הרבה ולהושיע את בני יהודה ממצוקתם. אז נחה רוח חסד וחנינה על המלך ולא מנע מאת שר משקהו את כל חפצו: לשוב ולכונן את חומת ירושלים, לבצרה ולחזקה, לחזק את קהלת יעקב המצערה ולעשות בה סדרים ומשטרים כפי אשר ימצא נכון לפניו, גם ספרים נתן לו אל הפחות והאחשדרפנים אשר בעבר הנהר להעבירהו עד באו אל יהודה, גם שרי חיל ופרשים להיות למשמר על נחמיה ואנשיו במסעם ומכתב אל „אסף שומר הפרדס" לתת לנחמיה לכרות עצים מן הלבנון „לְקָרוֹת את שערי הבירה וחומת העיר" וישימהו לפחה ומושל בארץ יהודה, הכל נתן המלך לאהוב נפשו היהודי, רק זאת דרש ממנו, כי לא ישתקע בירושלים ויתן לו זמן לשוב ולעמוד לפניו בהיכל מלכותו.

במסע נחמיה ירושלימה (כש' 514 לפני חב"ש) החלה תקופה חדשה בדברי ימי כנסת יהודה השבה מבבל, או כי העליה הזאת השלימה פעלת עזרא וטיעתו בהעבדה הגדולה לָסֹל מסלה חדשה בחיי הרוח אשר להאֻמה הישראלית. נחמיה הפחה החדש, אשר הפקיד המלך ארתחשסתא ביהודה, יצא משושן הבירה ומחנה גדול וכבד עמו מעבדיו ואחיו ונעריו עם גדוד חיל רגלי ופרשים אשר נתן לו המלך למשמר. על דרכו מפרס ליהודה עבר דרך ארץ עשרת השבטים מלפנים או שמרון וימסור להפחה אשר שם את האגרות אשר נתן המלך על ידו. אז שמעו סנבלט החורני וטוביה העמוני נגידי השמרונים, „כי בא אדם לבקש טובת

ל ישראל" והמלך ארתחשסתא הפקיד איש יהודי מראי פניו ומהחרדים על דבר ה' לפחה ביהודה „וירע להם רעה גדולה", כי ידעו אשר מעתה לא יוסיפו עוד לרעוץ ולרוצץ את היהודים ואין אומר השב. בבא נחמיה בשערי ירושלים שם סתר פניו בשלשת הימים הראשונים, כי חפץ להתחקות לבדו על שרשי המעשים כלם במקום־פעלתו החדש, למען הוציא לאמת משפט על פי השקפתו וללמד דעת טיב האנשים אשר יהיה לו דבר עמם ותכונתם. את מעמד ביתו, מצב משרתיו ומאכל שלחנו כונן נחמיה כיד נשיא הארץ, אך לחם־הפחה לא דרש מאת העם, כאשר עשו הפחות אשר היו לפניו ולא נהנה מאת משרתו הגבוהה, כי היה כבד בעשר נדיב וטוב עין*). את מחשבתו הגדולה הסתיר מכל איש וגם החורים והסגנים לא באו בסודו, כי לא האמין בהם ויטל דפי במעשיהם. בלילה אחד קם הוא ומעט אנשים מבני לויתו עמו וירכב מסביב לירושלים לראות בעיניו את מראה ההריסה והחרבן, למען דעת גם את תכן המלאכה הדרוש לבנות הנהרסות; אחרי כן קרא להשרים והסגנים ויגל את אזנם, כי בא ירושלימה נאזר בבטחונו בה' אלהיו וידו הטובה עליו, כי גם לב המלך ארתחשסתא טוב עליו והוא משגב בעדו וחפץ ביקרו והוא נתן לו העז והמשרה לקומם חומת ירושלים הַמְּפֹרָצֶת וישימהו למושל ועוצר בהעם אשר ביהודה, כי חפצו חזק עמדו ולבבו ישאהו להסיר כלמת הגוים וחרפת העמים השכנים מעל יהודה. דבריו הפליאו מאד את שרי יהודה וכל הנאספים ענו כלם פה אחד לאמר: „נָקוּם וּבָנִינוּ". גם אלה אשר התחתנו בעמי הארצות ויהיו בעלי בריתם נתנו ידם אל מפעלי הכביר והאדיר ויחזיקו על ידו**) כי משך נחמיה בכחו את כל בני העם ולא נמצא איש אשר ישיב פניו. ובאמת נגש נחמיה למפעל כביר ואדיר כגדל רוחו ונפשו הגדולה והנדיבה: להציל מכליון חרוץ את כנסת יהודה החדשה, אחרי אשר מטו יסודותיה והתפרקו כל אבריה מפחד אויב, ממֹרך לב, שפלות הרוח ואהבת הבצע, עד כי אפסו כל כחותיה ולא יכלה עוד עמוד בפני סערת הזמן ומצוקת אויביה.

כל חפץ נחמיה היה להשיב להעם את רגש הכבוד, למען דעת עצמו וכבדו את ערכו ודברו היה בכל עת: „וְלֹא נִהְיֶה עוֹד חֶרְפָּה". ידע נחמיה כי רבו אויביו האורבים לו מכל עבר ופנה, כי לב שוטני יהודה סנבלט ומרעיו כים נגרש והשקט לא יוכלו, עדי תמצא ידם לחבל ולהשחית את מעשהו, על כן היתה ראשית פעלו לשוב ולבנות את חומת ירושלים ולבצרה שנית, למען תתקע לה קהלת יעקב יתד במקום נאמן ולא תהיה עוד צפויה אל חרב צורריה כל היום. בראש המנצחים על מלאכת בנין החומה עמד נחמיה „ועל ידו החזיקו" ראשי האבות וחורי העם אשר התנדבו לרעות איש את ידו ולחזק חלק מחומת העיר. אכן מלאכת הבנין לא נעשתה על נקלה. הגרים או בני התערובות אשר הרחיקו מעל גבול ישראל עם נגידיהם סנבלט וטוביה בראשם, הרבו לחשוב

---

*) נחמיה ה' י"ז י"ח.

**) יוצא להרב המחבר מפורש מכתוב אחד בנחמיה ג' י"ד ששם נאמר: „ועל ידם החזיק משולם בן ברכיה" ובכתוב השני בפ' ו' י"ח נאמר, כי יהוחנן בן טוביה העמוני לקח לו לאשה את בת משולם בן ברכיה.

מחשבות נקם וחמתם עלתה עד להשחית, באמור להם נחמיה בדברים בוזרים ונמרצים לאמר: אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הוּא יַצְלִיחַ לָנוּ וַאֲנַחְנוּ עֲבָדָיו נָקוּם וּבָנִינוּ וְלָכֶם אֵין־חֵלֶק וּצְדָקָה וְזִכָּרוֹן בִּירוּשָׁלָםִ. ויבקשו עצות ותחבולות להפריע מלאכת הבנין. מתחלה שמו לו עלילות ברשע לאמר כי חפצו למרוד במלך ואחרי כן בקשו לרפות ידי העובדים בלעגם כל היום לאמר: „מה היהודים הָאֲמֵלָלִים עֹשִׂים?... הַיְחַיּוּ את האבנים מערמות העפר?... אם יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם...” כהנה וכהנה הרבו להכעים את לב בני יהודה ולהרעימם, אך בראותם כי דבריהם היו לרוח והמלאכה הגיעה עד חציה ויהי לב העם לעשות, כי עלתה ארוכה לחומות ירושלים והפְּרָצים החלו לְהִסָּתֵם, ויחר להם מאד ויערימו סוד להתנפל על הבֹּנים לפתע פתאום ולהשבית את המלאכה ביד חזקה וחרב מלחמה. אך לא ידעו להסתיר סודם וחפצם נודע לבני יהודה הקרובים להם בקרבת משפחה „היושבים אצלם”, ואלה האחרונים בכל היותם בעלי ברית השמרונים זכרו גם ברית אחים ויגלו אזן נחמיה וראשי האבות על דבר הרעה הנשקפת אליהם ויזהירום*). אך נחמיה עמד על משמרתו, לא מטו ידיו ולא נפל לבו בקרבו ויחזק לב אחיו בשם ה׳ ויאמר להם: הִלָּחֲמוּ עַל אֲחֵיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם נְשֵׁיכֶם וּבָתֵּיכֶם! את העם העמיד למשמר עם חרבותיהם, רמחיהם וקשתותיהם, ונעריו היו חצים עושים במלאכה וחצים מחזיקים משמר וגם הבֹּנים בחומה ועומסי סבל היתה ידם האחת עושה במלאכה והשניה מחזקת בשֶׁלַח, ולמען תֵּעָשֶׂה המלאכה מהרה היו עשים במלאכה מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ונחמיה עם כל העם העושים במלאכה לא היו פושטים את בגדיהם מעליהם כל ימי המלאכה, ויעמדו נכונים בכל רגע לדבר את אויביהם בשער. בכל העת ההיא לא מש נחמיה ממקום העבדה ועיניו היו פקוחות על כל הככר מסביב והתוקע בשופר אצלו...

סנבלט ומרעיו ראו כי הפר נחמיה עצתם להשבית המלאכה ביד חזקה וישימו אל הערמה פניהם. הפיצו השמועה בעם, כי נחמיה בֹּנה החומה בחפצו להיות מלך ביהודה, כי ישמע המלך ארתחשסתא הדבר הזה וירע לכל היהודים בגללו. במעשיהם אלה חפצו השמרונים לתת יראה בלב רכי הלבב אשר יפחדו לבל יפקדו הפרסים עליהם את עון המרד, גם שכרו עליו נביאים ליראו ולבהלו, הסיתו אותו לחלל את הקדש ובעת ההיא עוד נמצאו ראשי האבות וחורי העם אשר בסתר לבבם או גם בגלוי נטו אחרי סנבלט וטוביה ויהיו „בעלי שבועה” להם, מדברים טובות עליהם לפני נחמיה ומריצים להם אגרותיהם. אך כל כלי משחית יוצר על נחמיה לא הצליח ולא נלכד בהרשת והמוקשים אשר טמנו לו, כי היה רצונו חזק וחפצו כביר. „יד ה׳ היתה עליו לטובה” ובנין חומת ירושלים אשר נתן נפשו עליה נשלם בעשרים וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום!!.

אך בכלות המלאכה בבנין החומה עוד לא אפסו התלאות והתגרות אשר לנחמיה מבית בקרב מחנהו ובתוך עמו. מלבד אשר השרים והסגנים המרו את

*) נחמיה ד׳ ו׳.

רודו כאשר חמסו מזמות וישיתו ידם עם צוררי יהודה בנכליהם. עוד הדאיבו נפשו הנדיבה בעשקם דלים ורצצם את אחיהם האביונים. העשירים האלה הלוו כספם לאחיהם האביונים *) לשלם מנת המלך ולזרוע שדותיהם וכרמיהם אחרי שנות הבצרת והרעב אשר היו בארץ ויתנו להם את בתיהם, שדותיהם, כרמיהם וזיתיהם בערבון, ובהגיע יום השלום וידי העניים לא השיגה לפדות את נחלתסות קם לקנין הנושים הנוגשים וימצאו גם אלה אשר כבשו את בני הלוים ובנותיהם לעבדים ולשפחות. ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים (השרים והסגנים) לפני נחמיה, כי ראו האמללים האלה מעשיו הגדולים ופעלתו הטהורה וידעו, כי ידין דין עניי עמו וידכא עשק. הצעקה הזאת באה לפני נחמיה בעצם ימי העבודה, ואף כי ידע אשר אם ידבר קשות עם השרים וסרו ממנו ונוספו גם הם על צרי יהודה ובנימין, בכל זאת הציקתהו רוחו ולא יכול התאפק וַיִּמָּלֵךְ לִבּוֹ עָלָיו וָאָרִיב אֶת הַחֹרִים וְהַסְּגָנִים וָאֶתֵּן עֲלֵיהֶם קְהִלָּה גְדוֹלָה ולפני כל הקהל הגדול הזה מלא פיו תוכחות ויכה בשבט פיו את השרים העשירים אשר השחיתו באף רחמיהם מאחיהם האביונים ובדברו לא נמנע מהראות דעת, עד כמה עלו שרי יהודה אשר בפרס במעלות רוחם על אחיהם אשר בארץ ישראל ויאמר: אֲנַחְנוּ קָנִינוּ אֶת אַחֵינוּ הַיְּהוּדִים הַנִּמְכָּרִים לַגּוֹיִם כְּדֵי בָנוּ (כפי יְכָלְתֵּנוּ) וְגַם אַתֶּם תִּמְכְּרוּ אֶת־אֲחֵיכֶם וְנִמְכְּרוּ־לָנוּ, לאמר: כי יבוא יום ויהודי פרס עוד יפדו את אחיהם הנכבשים לעבדים מידי שביהם – כובשיהם – אחיהם היהודים. כה היה כביר נחמיה גדול בקהלת יעקב ודבריו נשמעים לכל פנות העם ועד כה הכו מצות התורה עמוק שרש גם בלבות החורים והסגנים, עד כי כמעט הוכיח נחמיה את אחיו בשם התורה שבו והודו לדבריו ונכלמו מדרכם הרעה ויאמרו פה אחד: נָשִׁיב וּמֵהֶם לֹא נְבַקֵּשׁ!! ונחמיה היודע לכַוֵּן עת רצון, ראה גם את הרגע הזה דרוש לחפץ ה' וַיַּשְׁבִּע את השרים והעשירים בעם לעזוב את המשא אשר הם נושים באחיהם האביונים והם קבלו דבריו בשמחה, ועל דברי האלה ענו כל הקהל פה אחד: אָמֵן!! וַיְהַלְלוּ אֶת יְיָ...

ברגע הזה חגגה התורה הטהורה – תורת חסד ואהבת אדם באמת – את נצחונה הגדול על אהבת הבצע והשאיפה להון. אכן פחת יהודה היה למופת במעשהו לכל השרים והסגנים בנדיבות רוחו ובשנאתו את הבצע, כי לא לבד אשר לא אכל „לחם הפחה" ולא נהנה ממשרתו הגבוהה, עוד היה חונן ומלוה לאחיו האביונים כסף ודגן, ובהגיע יום השלום וידם לא השיגה, עזב את המשא וישמט ידו ממנו, וגם אחיו ונעריו יצאו בעקבותיו ויהיו גם הם רודפי טוב וחסד וחונני דלים בכל עת מצא. המעשה הכביר הזה שָׁנָה עטרת לראש כל מפעליו הגדולים. בדבר הזה הפליא נחמיה לעשות לתת עז האחרות לקהלת יעקב הצעירה ולברך אותה

*) מדברי הכתוב איננו מוכרע בהשקפה ראשונה אם נתנו כספם בנשך אם לא. אך מכ־שמעות הכתובים נראה שהלוו כסף ברבית כאשר יבאר הרב החכם רש"י פין בס' דה"י ח"ר ויסתייע לזה מהכתוב: בנינו ובנותינו אנחנו רבים ונקחה דגן, שפירושו לוקחים ברבית וכהפעל ולא רִבִּית במחיריהם בבנין הכבד. ועיי"ש צד 47 בפנים וצד 235 בהערה 12. המתרגם.

בשלום החברה ותקון העולם המדיני. לב העם רחש תודה למיטיבו, למוצא פיו ייחרד ופקודתו שמרה רוחם, וגם החורים והסגנים שמעו לקול דבריו ולא המרו עצתו.

אך עוד לא תמו בזה תלאות נחמיה ועמלו הרב. כאשר נבנתה החומה וְהָעֳמְדוּ הדלתות נראה כִּי נפקדו הלוים המשוררים והשוערים, כי בעתותי המהומה והמבוכה, כאשר לא נתנו להם מניותיהם נפוצו לכל רוח לתור להם אֹכל באשר ימצאו. אז ראה ויתבונן, כי אם אמנם ירושלים היתה עתה עיר בצורה ומוקפת חומה, אך בתוכה שמה ושאיה, כי „העיר רחבת ידים וגדולה והעם מעט בתוכה ואין בתים בנוים". אז שקד לחזק את הישוב בעיר ולהעמיד משרתים בהיכל ה' ויקרא אל הלוים ויפקידם על משמרתם ויעבר גם קול קורא בארץ, כי כל אלה אשר עזבו את העיר בעתותי המבוכה וגם אלה אשר התישבו לראשונה בערי השדה ישובו ירושלימה. רבית מבני המשפחות הגדולות נענו לקול הקורא הזה ויבאו וישבו בירושלים החדשה. אך כאשר היה עוד העם מעט להושיב עיר גדולה ורחבת ידים כירושלים הבנויה מחדש, הפילו גורלות להביא אחד אחוז מעשרה אל עיר הקדושה ותשע הידות תשארנה בערי השדה. אכן נחמיה לא חשב כל בני העם לטובים ונכונים אל המעלה הגדולה לשבת בעיר הקדושה, ובשקדו על טהרת הקדש לא אבה בשום אופן לתת להיהודים הנולדים מנשואי־תערובות לשבת בירושלים ועל כן צוה להביא לפניו את „כתביהם המתיחשים" של כל עולי הגולה, לבחון ולבדוק את גזעם ומוצאם. ובדבר הזה לא נשא נחמיה פני איש „ויבדל מקהל המשפחות אשר התישבו בירושלים שלש משפחות משש מאות ארבעים ושנים איש אשר לא יכלו להגיד בית־אבותם וזרעם אם מישראל הם". גם הכהנים אשר „בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצא נגאלו מן הכהונה". להגן על היכל ה' מפחד פתאום ומשואת אויב — בני הָעֲרָב אשר נדחו מעל נחלת ישראל — בנה נחמיה בצפונו מבצר ויושב שם את אנשי החיל אשר נתן לו ארתחשסתא המלך למשמר. המבצר הזה, אשר היה ברבות הימים למקום מחוה מעשים כבירים, קרא בשם בִּירָה.

כאשר כלה נחמיה את בנין החומה ויבצר את ירושלים עיר חמדתו, גם הגדיל כבודה וירב יְשׁוּבָהּ, למען תשוב ותהיה לעיר תשואות החיים מלאה, עיר הראשה בכל הארץ ומקור חיי העם בחברה ומדינה; אחרי אשר ביד ה' הטובה עליו השכיל לתת להקבוץ החדש תפארת חברה מדינית עם און ועצמת גוף שלם וחסון אשר כח בו לעמוד בפני סערת העתים והמסבות, שם אל לבו לפחת גם נשמת חיים בהגוף הזה, לחזקו ולעודדו, להחכימו ולהשלימו — השתלמות רוחנית — בדעת התורה וחקיה, ולעזרתו נמצא לו עזרא הסופר, אשר בכל ימי בנין החומה ותקון העולם המדיני בקהלת יעקב לא התערב במעשי נחמיה, כי היה חכם מכיר את מקומו, בתור איש הרוח והוגה דעות, אך לא איש המעשה, אמנם עתה — בהגיע עת לעשות לה' ולתורתו, הופיע שנית לעיני כל הקהל.

ביום הראשון לחרש השביעי הוא חדש תשרי ביום מקרא קדש, „נאספו כל העם — גם יושבי ערי השדה — כאיש אחד אל הרחוב" אשר

לפני שער המים ויאמרו לעזרא הסופר להביא את ספר תורת משה אשר צוה יְיָ את בני ישראל". שם הכינו מגדל־עץ אשר עשו לדבר ויעמוד עזרא מעל כל העם „להשמיע את דברי התורה לפני כל הקהל מאיש ועד אשה וכל (ילד) מבין לשמוע". בפתחו את ספר התורה עמדו כל בני העם ביראת הכבוד והדרת קדש, אז פתח עזרא את פיו ויברך לראשונה את ברכת התורה בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהִים הַגָּדוֹל וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם אָמֵן!! אָמֵן!! בְּמֹעַל יְדֵיהֶם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ אַפַּיִם אָרְצָה. עזרא קרא מעל ספר התורה בקול רם מְפֹרָשׁ מן האור עד מחצית היום. דומיה שכנה על כל הככר והדרת קדש חופפה על כל הקהל הגדול, וישמע העם ויקשב רב קֶשֶׁב לדברי התורה היוצאים מפֹרש מפי עזרא הסופר ודברי „המבינים הלוים" העומדים על ימינו ועל שמאלו, לפרש ולבאר „בשום שכל" גם להמון העם והנשים והילדים, להבינם במקרא עדי ידעו והבינו בדברים אשר הודיעו להם. ויהי כשמוע העם את דברי התורה וידעו כי הרבו הָרַע המה ואבותיהם בעזבם את פקודיה ועברם על מצותיה ויבכו בכי גדול. קרוב לשמוע, כי במעמד הנאדר הזה קרא עזרא לפניהם את דברי התוכחה אשר במשנה התורה וישמעו וידעו, כי כתמה באה עליהם הרעה, כאשר העיד בם ה' אם יסורו מאחריו וילכו אחרי ההבל ואחרי התהו. אז נפקחו עיניהם ותבא בלבם הדעת, כי התורה היא חייהם וארך ימיהם על אדמת ארצם הנבחרת ויך לבם אותם על חטאתם ועל רעתם ויקֹטו בפניהם ויתאבלו וימוגו בדמעות... נחמיה ועזרא עם הלוים המבינים התאמצו להרגיע רוח העם ולנחמו מיגונו לאמר אַל תֵּעָצֵבוּ כִּי חֶדְוַת יְיָ (תורתו) היא מָעֻזְּכֶם; אז החליפו רוח כהה ברוח ששון וילכו לבתיהם לשמוח שמחה גדולה, כי „הבינו בדבר ה'"*). בפעם הראשונה שמע העם כלו את כל דברי התורה" ויקשב וישמע וידע ויכר – כי זאת התורה היא מתנת חלקו ונעם גורלו ואך ממנה לו תוצאות חיים ויגש אז את כל תקף תעודתו ותהלתו – להיות נושא דגלה ונוצר פקודיה... את אשר החלו הנביאים – להשיב לב העם אל ה' אלהיו, לתת בקרבם לב חדש ורוח חדשה – אותה השלימו הסופרים המבינים לעם בתורת אלהים. הדבר אשר יטביע חותם מיוחד על המעמד הנאדר הזה, כי לא נאסף העם בחצר המקדש ובכל פרשת הענין הגדול הזה לא נזכר דבר מפֹּעלת הכהן הגדול. עזרא הכהן, בן דור ישרים מבני צדוק אשר לא תעו בתעות ישראל מאחרי ה' וחטר מגזע פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, לא רדף אחרי כבוד הכהֻנה הגדולה ובמעשהו – מבלי משים וְכַוָּנָה – הרים קרן הדעת וישם את כתר התורה מעל כתר הכהונה**).

וזאת התורה, אשר עד העת ההיא היתה בסתר המדרגה והעם לא שת לבו אליה רק לעתים רחוקות, היתה עתה חמודות לו וכל שיחו והגיונו ויוסף לשגות

*) עי' נחמיה ח' כל הפרשה.

**) לדברים האלה נתכונו חז"ל במדרש שיר השירים בפסוק קמתי אני לפתוח לדודי: אמר ריש לקיש כקודש הבית וכו', עזרא ע"י שהיה אדם צדיק לא שמש בכהונה גדולה כמותו (כיהושע בן יהוצדק) ע"ש כל הדבור. המתרגם.

באהבתה ויתאיה לשמוע דבריה. ביום השני נאספו ראשי האבות שרי יהודה – בני חזקי הלב ועזי המצח, אשר מאסו בדבר ה׳ ביד עבדיו הנביאים – עם הכהנים והלוים ויוסיפו לבקש מ ע ז ר א לקרוא ולהשכיל בדברי התורה, למען דעת את המצות אשר עליהם לעשות במועדי ה׳ הבאים בחדש השביעי. אז קרא לפניהם את פרשת המועדים וַיִּמְצְאוּ כָּתוּב בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּסֻּכּוֹת בֶּחָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי. ויעבירו קול בכל ערי יהודה להביא עלי זית ועלי עץ שמן והדס ועלי תמרים ועץ עבות לעשות סכות, ויהי העם שש לעשות מצות התורה; „ו ת ה י ש מ ח ה ג ד ו ל ה מ א ד, כ י ל א ע ש ו כ ן ב נ י י ש ר א ל מ י מ י י ש ו ע ב ן נ ו ן ע ד ה י ו ם ו י ק ר א ע ז ר א ב ס פ ר ת ו ר ת א ל ה י ם י ו ם י ו ם מ ן ה י ו ם ה ר א ש ו ן ע ד ה י ו ם ה א ח ר ו ן״; ותהי מ נ י א ז ק ר י א ת ה ת ו ר ה ב צ ב ו ר ל ח ל ק ג ד ו ל ו נ כ ב ד ב ע ב ד ת א ל ה י ם ב ס ו ד ק ה ל ו ע ד ה; „ו י ע ש ו ח ג ש ב ע ת י מ י ם ו ב י ו ם ה ש מ י נ י ע צ ר ת כ מ ש פ ט״.

ע ז ר א ו נ ח מ י ה, שני הרועים תמימי דעים, ראו כי השעה הזאת היא שעת רצון ומלאה רוח טהורה אשר נחה על כל עדת ישראל ויאמרו גם לבצע את כל חפצם – ל ה ב ד י ל ב נ י ה נ כ ר מ ז ר ע ה ק ד ש –. אז קראו צום ביום השני אחרי החג, ביום עשרים וארבעה לחדש תשרי. ביום הזה „נ א ס פ ו ב נ י י ש ר א ל ב צ ו ם ו ש ק י ם ו א ד מ ה ע ל י ה ם ו י ע מ ד ו ו י ת ו ד ו ע ל ח ט א ת י ה ם ו ע ו נ ו ת א ב ו ת י ה ם״. טובי הלוים עמדו על מ ע ל ה הלוים ויקראו בספר תורת ה׳ ויתודו בשם כל הקהל על עונותיהם. אז קראו בספר התורה את פרשת „ל א י ב א ע מ ו נ י ו מ ו א ב י ב ק ה ל ה א ל ה י ם ע ד ע ו ל ם״ ויפרשו ויבינו במקרא לכל העם את דברי התורה וַ יִּ בָּ דְ לוּ זֶ רַ ע יִ שְׂ רָ אֵ ל מִ כֹּ ל בְּ נֵ י נֵ כָ ר״ השמרנים והעמים מסביב.

עזרא ונחמיה היטיבו לראות, כי רגעים כאלה נאדרים ונשגבים בחיי הָ אֲ מָ נָ ה ומהם תוצאות חיי רוחה לארך ימים ויאמרו לְעַלֵּה וּלְקַדֵּשׁ את המעמד הנשגב והנאדר הזה בהביאם את העם בברית הָ אֲ מָ נָ ה, כי מהיום והלאה לא ימוש ספר התורה מהיות קו ומשקלת לכל דרכי בני העם והליכותיהם, כי מעתה ישובו והאמינו בה׳ אמונה שלמה ברוח דעת צרופה, אמונה ישרה וברה, כי מעתה לא ישובו עוד לכסלה לעשות החטאים והעונות אשר היו למכשול ולמוקש לכל העם ואשר בגללן מאס ה׳ בהם ויתשם מעל אדמתם. כל בני העם „הֶחֱזִיקוּ עַל־אֲחֵיהֶם אַדִּירֵיהֶם״ לבא בשבועת האלה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה ויבאו בברית הָאֲמָנָה „כ ל ש א ר ה ע ם ה כ ה נ י ם ה ל ו י ם ה ש ו ע ר י ם ה מ ש ו ר ר י ם ה נ ת י נ י ם ו כ ל ה נ ב ד ל מ ע מ י ה א ר צ ו ת א ל־ת ו ר ת ה א ל ה י ם נ ש י ה ם ב נ י ה ם ו ב נ ו ת י ה ם כ ל י ו ד ע מ ב י ן״. הָ אֲ מָ נָ ה אשר נקראה מאת הלוים לפני העם היא כלה דברי זכרון מכל המוצאות את האמה הישראלית מימי אברהם העברי עד היום ההוא, ואחרי זכר כל המעשים הטובים והרעים, אשר מהם נראה כי רק התורה היא עץ חיים להעם ורק באורה יראה אור

על אדמת ארצו הנבחרת ואחרי פתח דבר תבא ראשיתה בכלל נדר גדול אשר ידור העם לָלֶכֶת בְּתוֹרַת אֱלֹהִים אֲשֶׁר נִתְּנָה בְּיַד מֹשֶׁה. ובפרט: להזהר מן העונות אשר היו להם למוקש עד היום, עד כי נכשלו בהם כל בני העם: א) אשר לא יתנו בנותיהם לעמי הארץ ובנותיהם לא יקחו לבניהם, הדבר הזה נגע ביותר אל לב עזרא ונחמיה ויתנו לו מקום בראש; ב) לשמור את השבת מחללו, לבל לעשות בו משא ומתן עם עמי הארצות אשר יביאו סחורתם ומערכם ירושלימה; ג) לשבות בהשנה השביעית מעבודה בשדה ולשמוט כל בעל משה ידו אשר ישה את רעהו. נוסף על זה תקנו תקנות גדולות ודרושות מאד לשעתן: „ויעמידו עליהם מצות": לחזק את בית ה' ועבדת אלהים בתוכו בתת כל איש שלישית השקל בשנה: להביא „קרבן העצים" למערכת המזבח לעתים מזמנים שנה בשנה, לתת כל מניות הכהנים והלוים, התרומה והמעשר והבכורים, לכלכל בכבוד את הכהנים הלוים שֹׁמרי משמרת הקדש ובכלל „וְלֹא נַעֲזוֹב אֶת בֵּית אֱלֹהֵינוּ". אלה הם דברי הברית וְהָאֲמָנָה אשר קימו וקבלו עליהם כל היהודים עולי הגולה בהמעמד הנשגב הזה בלב שלם ונפש חפצה ונכתב בספר ונחתם מכל ראשי האבות וקריאי העם „האדירים" וכל העם מקטניהם עד גדוליהם וישימו את סֵפֶר־הָאֲמָנָה למשמרת לדור אחרון. בראש החתומים היה נחמיה וגדולי העם, מוריו ומביניו שמנים וארבעה או שמנים וחמשה איש *). אך הַמָּסֹרֶת תאמר: כי מאה ועשרים זקני העם וחכמיו התמו על ספר הָאֲמָנָה. חבר אנשי־שם אלה, אשר מהם יצאה תורה לכל בני ישראל מאז ועד היום הזה, נודע בספר תולדות ישראל בשם: אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה.

נחמיה הגדיל לעשות ויוציא למעניהם מעשים כבירים ואדירים בימים מעטים. לא לבד כי רפא את בנין הקבוץ ההרוס, ויחזקהו ויעודדהו לארך ימים בבנותו את החומה ויבצר את ירושלים, עדי היתה לקרית עז, מגן ומשגב בעד בני עמו מפחד פתאום ומשואות צרי יהודה ובנימין, אשר התנכלו ללכדה ולשפוך על יהודה את רוח ממשלתם, כי עוד הפליא עצה הגדיל תושיה לחדש רוח נכון בקרב עמו ויהי לעושה שלום־אמת בין ישראל ותורתו והמשיב לב בנים אל מורשת אבות. בלב שלם ונפש חפצה הביאה האמה הישראלית את נפשה בעל התורה והחקים ובימיו קימו וקבלו עליהם היהודים את כל למודי תורת משה, מצותיה והחובות התלויות בה ומני אז היתה התורה להם לקו בכל דברי ימיהם ומכלכלת כל ארחות חייהם. עד העת ההיא הרגישה האמה את ערכה בתור „עם־יְיָ", אך לא השכילה לבא עד

*) ע"ד מספר אנשי כנסת הגדולה או החתומים על האמנה ישנם ספקות גדולות: בנחמיה י', א'־כ"ט, לא נמצא יותר מפ"ג או פ"ד שמות ואם נצרף להם גם את עזרא והיה מספרם פ"ה. אמנם חז"ל אמרו (בבבלי מגלה י"ז ע"ב וי"ח ע"א) מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תקנו י"ח ברכות וכו' עיי"ש. ובמדרש רות פ' והנה בעז וכן בירושלמי מגלה נאמר: פ"ה זקנים ומהם (או עמהם) שלשים נביאים הם אנשי כנסת הגדולה. ומדברי המשנה: שמעון הצדיק היה משירי אנשי כנה"ג יש לשפוט שלא היו כלם בדור אחד והרוצה לעמוד על עקרי השאלה הזאת יעיין בסה"ג להרב המחבר ח"ב ס"ד צד 155 בהערה ובמאמרו בספר העתי לפראנקל גרֶאטץ שנת 1863 ובכרם חמד חלק ה' צד 68 ובספר דה"י ח"א להחכם רשי"פ צד 143-145 שמסכים לדעת הרב המחבר, אשר ברבות הימים היו השמות: אנשי כנה"ג, סופרים וזקנים נרדפים ואכמ"ל. המתרגם.

חקר תכונת התאר הנשגב הזה ולא התבוננה אל החובות אשר חָיְבָה למלא אחריהם למען תהיה כשרה לשם תהלה כזה: טהר המדות, קדושת החיים, צניעות ופרישות. עד המעמד הגדול והנבחר מעמד הָאֲמָנָה פסח ישראל על שתי הסעפים: פעם דבק באלהיו וייטב דרכיו ופעם השפיק בילדי נכרים ויעגב זרים, ופסחו על שתי הסעפים היתה הנסבה אל כל האסונות אשר מצאוהו עד כה. אין ספק כי יד הבערות עשתה זאת. העם בכללו לא ידע כמעט דבר מתֹּכן המעשים אשר עליו לעשותם, למען הקם את דברי הברית הכתובים על ספר תורת משה. דברי הנביאים הגדולים עד ירמיה רמו ונשגבו ממנו, גם בדברי תוכחתם לא בארו מפרש מה המה חקי החיים אשר יעשה אותם האיש הישראלי וחי בהם. ובהעדר דעת התורה הטהורה לא השכיל העם לאמתת הדעות הכלולות בה ויהיו ימים רבים לישראל ללא אמונה טהורה וללא תורה ותושיה. לשני רֹעי ישראל עזרא ונחמיה נצפנה התעודה הרוממה והנשגבה להגדיל תורה ולהאדירה, לשום קץ להחשך והבערות אשר היו בני עמם משֻקעים בהם עד ימיהם, לצרף ולזקק דעות כל בני העם הקטנים עם הגדולים, עדי קימו וקבלו כלם עליהם את על מלכות שמים *). ביום הקהל – עשרים וארבעה לחדש תשרי – באו כל בני ישראל בברית וַאֲמָנָה. אז נפקחו עיני כל בני העם לראות באור האמת, חותם האמונה הצרופה: אז הגה לבם רחשי תודה אל המורים המאירים עיניהם באור תורה „וישמחו שמחה גדולה כאשר הבינו בדברים אשר הודיעו להם".

מחפצו לפעול על העם פֹּעלה כבירה ומַתְמֶדֶת, הרבה נחמיה להקהיל קהלות בהמון רבה. כן קרא עצרה בכלותו לבנות את החומה לחג חג הַחֲנֻכָּה בירושלים הבנויה על ידו. גם בפעם הזאת הקהיל את האנשים, הנשים והטף **). אז מצא את לבבו לחג חג החנכה בשמחה ושירים ויועד את כל הלוים המשוררים ירושלימה; ויעמֵד שתי מקהלות כהנים ולוים משוררים ***) משני עברי החומה וילכו בהמון חוגג אלה מול אלה מסביב לחומה, עד בא שתי התודות בחצר המקדש „ותעמודנה שתי התודות בבית האלהים". לפני התהלוכה צעדה מקהלת משוררים שירי תהלה „מעין המאורע" ואחריה חבל מנגנים בכנורות ונבלים ומצלתים. אחרי „התודה" האחת צעד עזרא ואחרי השניה – נחמיה – שני הרועים הנאמנים לקהלת יעקב החדשה. אחרי „התודות" הלכו השרים והסגנים ואחריהם כל העם ימשוך האנשים, הנשים והילדים, כה עברה בסך והמון חוגג „התודה" האחת על חומת העיר ממערב מול דרום ומזרח והשניה לעמתה ממערב־צפונה מזרחה, ויעברו בני העם וישמחו בכלי שיר, בזמרה וקול תודה, כִּי הָאֱלֹהִים שִׂמְּחָם שִׂמְחָה גְדוֹלָה וְגַם הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים שָׂמֵחוּ וַתִּשָּׁמַע שִׂמְחַת יְרוּשָׁלִַם עַד מֵרָחוֹק. אחרי ימי האבל

---

*) את הדברים האלה העטו חז"ל במעטה משל ומליצה באמרם: אנשי כנה"ג שהטו ליצרא דע"ז ביומא ס"ט ע"ב עיי"ש ועי' בס' דברי הימים להחכם הרשי"פ ח"ר צד 18. המתרגם.

**) נחמיה י"ב מ"ג.

***) לפירוש כל הפשטנים הוראת המלה „תודות" בנחמיה בספור חנכת החומה, היא מקהלה או קהלה ועי' דה"י א' לרשי"פ צד 52. המתרגם.

והתשובה בא להם „זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ". חג החנכה נמשך, לדעת אחרים, שמונה ימים*) כשתי שנים וארבעה ירחים אחרי הָחֵל המלאכה**).

לחזק את עדת יהודה המצערה, אשר נחמיה נפח בה רוח חיים ותת לה כח ועצמה לעמוד לארך ימים, חהר למצוא פקידי המדינה, אנשים ישרים, בעלי כשרון ונאמני רוח. נראה הדבר, אשר נחמיה היה המחלק ארץ ישראל לפלכים וישם שרי הפלך בארץ וירושלים היתה מתחלקת לשני פלכים. מצפון להבית, כנראה בנה נחמיה את הבירה או בית הנשק ויבצרה למען תהיה למגדל עז ותגן בעד הביה נגד כל צר ואויב ואת חנניה „איש אמת וירא אלהים מרבים" הפקיד לשר הבירה ועזרא הסופר היה „לנגיד בית אלהים***). אך יותר מזה שם נחמיה את לבו לתת סדר ומשטר להעבודה אשר במקדש. למען לא תשבת שנית עבדת הקרבנות היה דרוש מאד לדאג להכהנים והלוים, כי ימצאו פרנסתם ומחית ביתם. בעלי האחזות אמנם באו בברית נאמנה להביא מניות הכהנים והלוים התרומה והמעשר אל „הלשכות לבית האוצר". אך בזה עוד לא הסתפק נחמיה ויוסף לעשות משמרת והשגחה על בעלי השדות, כי יביאו מתנות כהונה ולויה במועדן, כי בעת הקציר יעברו הלוים בארץ „לעשר בכל ערי עבדתנו" והיה גם „הכהן בן אהרן בַּעְשֵׂר הלוים", למען דעת כי יביאו הלוים את מעשר המעשר אל „הלשכות לבית האוצר" בירושלים ושם תהיה החלוקה מכל התבואה ופרי העץ אשר יֵאָצֵר בבית ה'. גם הפקיד אנשים ממונים לדבר הזה להשגיח על עת כנוס מניות הכהנים והלוים והחלוקה הישרה. גם שם נחמיה אל לבו לבנות בתים ומעונות להעם אשר בירושלים, ולאלה אשר לא השיגה ידם לבנות בתים בנה הוא מכספו****). כה בנה נחמיה עיר חדשה ויכוננה להיות עליון לכל ערי יהודה בשמירת החקים וקריה נאמנה לה' אלהי ישראל ותורתו. שתים עשרה שנה עמד נחמיה בראש המשרה בארץ יהודה בתור פחת הארץ משנת העשרים עד השלשים ושתים לארתחשסתא (514—502 לפני חב"ש). אחרי כן שב שנית לחצר המלך, אשר לא חדל לשאת חן וחסד לפניו כבראשונה. נחמיה יצא מיהודה בדעת נפש ותקוה נאמנה, כי מפעלו הגדול — לתת לעמו

---

*) יוסף פלאוויוס בקדמוניות XI 5 8. הדבר הזה לא נאמר בנחמיה וכפי הנראה לקח אותו מעזרא האפוקריפי. הרב המחבר בסה"ג ח"ב ס"ב צד 157 בהערה.

**) ע"ד זמן בנין החומה ישנה כתירה בין המקרא בנחמיה (ו' ט"ו) האומר מפורש: „ותשלם החומה בעשרים וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום" ובין יוסף פלאוויוס האומר, כי מן בא נחמיה עד חנכת החומה עברו שנתים ימים וארבעה ירחים (בקדמוניות XI 5 8). הרב המחבר אומר לישב הסתירה באופן כזה, כי נ"ב יום הנאמר בנחמיה, הכונה מהעת אשר החלה המלאכה שנית אחרי אשר נשבתה ע"י צרי יהודה אשר התקשרו „לבא על ירושלים ולעשות לה תועה". כי גם אחרי אשר הופרה עצת הקושרים ראה נחמיה כי רבו צרי יהודה וישקד ביתר שאת על העבדה לכלותה כנראה מדברי הכתוב (ד' י') „ויהי מן היום ההוא" ועפ"י התרגום הסורי צ"ל „מן היום ההוא והלאה". ומהעת ההיא עברו נ"ב ימים עד גמר העבודה. גם קשה לשמוע, אשר תקנת נחמיה בדבר בני יהודה העניים, אשר נשו בהם החורים והסגנים, המעשה אשר היה בעת בנין החומה ויתר המאורעות כלן נהיו כלם בעת קצרה מנ"ב יום, ע"כ יחליט כי בנין החומה נמשך ב' שנים וד' ירחים כאמור למעלה. תמצית דברי הרב המחבר בהערה בסה"ג ח"ב ס"ב צד 157.

***) עי' בסה"ג ח"ב ס"ב צד 158 בהערות 4 5.

****) יוסף פלאוויוס בקדמוניות XI 5 8. וג"כ מספר עזרא האפוקריפי.

בכהן מפחד אויביו מחוץ ולחדש בקרבו רוח נכון בכל ארחות חייו פנימה – עומד הָכֵן על יסוד חזק וקים בל ימוט לארך ימים.

אך בכל מעשי בני האדם יד התמורה שלטת. כמעט הפנה נחמיה שכמו לשוב אל שושן הבירה ותמורה גדולה בדעות והלך רוח גדולי העם באה ונהיתה; רוח ההתנגדות ושנאה כבושה אל מפעלות שני הרועים עזרא ונחמיה עברה בארץ וכנראה יצאה מאת הכהן הגדול אלישיב. נחמיה התרשתא השוקד על דבר ה׳ פגע פעמים רבות בכבוד הכהן הגדול נושא המשרה העליונה בבית ה׳. אם היה הכהן הגדול בסוד אנשי עצתו לא נדע, אך זאת נראה מכל דברי הכתובים, כי לא הדר את פניו ולא נתן לו מקום בראש קרואיו בקראו עצרה כפעם בפעם. נראים הדברים, כי יוצאי ירך יהושע בן יהוצדק לא מצאו חן בעיני הפחה נחמיה ויקו, כי עוד יקום דור ישרים מבני משפחה אחרת מהכהנים, אשר לבם יהיה תמים לה׳ וטהרת האֻמה מכל תערובות זרים, הוא הכהן אשר יעמוד לאורים ותֻמים *). למרות הברית וְהָאֲמָנָה אשר כרתו גדולי העם ביום הקהל הגדול, התקרבו עתה אל השמרונים ובני הנכר, ולחזק הברית אשר בין היהודים ובני הָעֶרֶב לקח מנשה ממשפחת הכהן הגדול לאשה את נִיקַסָּה בת סנבלט. מבני הכהן הגדול ראו כל ראשי העם ויעשו כמעשיהם, כי עוד לפני זה לא היתה דעתם נוחה מפעלת עזרא ונחמיה להבדיל את העם מעמי הנכר שכניו מסביב. התמורה ברוח העם היתה מן הקצה אל הקצה. טוביה העמוני הצר ומשטין על יהודה בא בשערי ירושלים ויקדמו פניו בכבוד ויתנו לו מקום לשבת בבית הלשכה הגדולה, אשר נבנתה להת שמה כלי הקדש והמעשר והתרומה ויתר מניות הכהנה והלויה. הדבר הזה עשה הכהן אלישיב קרוב לטוביה העמוני והממונה על לשכת המעשר. הכהנים המתחתנים בבני הָעֶרֶב פֵרשו ויבארו את הכתובים בתורה באופן אחר מאשר בארו עזרא ונחמיה וימצאו פנים להיתר **).

תוצאות המעשים ההמה היו – ערבוב הדעות ומהומה בקרב בני העם, כי הותר הקשר הדתי ואשר היה אתמול לחק ואזהרה נעשה היום להיתר. אך נפש העם היתה מרה על הכהנים הסרים מדרך ה׳ ובוגדי ברית ועליהם אמר הנביא מלאכי: וְגַם אֲנִי נָתַתִּי אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים לְכָל הָעָם כְּפִי אֲשֶׁר אֵינְכֶם שֹׁמְרִים אֶת דְּרָכַי וְנֹשְׂאִים פָּנִים בַּתּוֹרָה. בעלי השדות חדלו מתת מניות הכהנים והלוים, וחטאת הבוגדים סבלו גם הכהנים הנאמנים בברית ה׳ ועמו, גם מניות הלוים לא נִתָּנָה ויברחו איש לשדהו ***) לבקש להם אֹכל באשר ימצאו. גם בית ה׳ היה שמם, כי חדלו בני העם מהביא נדריהם ונדבותיהם, והכהנים, אשר עליהם היה לשמור את

---

*) לדעת הרב המחבר כלולה בהמקרא (נחמיה ז׳ ס״ה) נתינת דופי בהכהן הגדול אשר היה בימים ההם. סה״ג ח״ב ס״ב צד 160.

**) יוצא להרב מהאמור במלאכי (נביא הדור ההוא) ב׳ ח׳: ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שחתם ברית הלוי׳ בסה״ג ח״ב ס״ב צד 161 בהערה.

***) נחמיה י״ב י׳.

קרבן התמיד במועדו הביאו עור ופסח, גזול ומשחת על מזבח ה׳ וילעיגו על עבדת הקדש ויאמרו: שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא. העזובה הזאת בבית ה׳ והשחתת דרכי הכהנים הסירו לב רבים מאחרי התורה וקהלת יעקב, כל איש נטה לבצעו וישליכו אחרי גום את תורת ה׳ ויבגדו בבריתו ושבֻעתו וכאשר היתה דרך הבוגדים האלה צלחה נבוכו גם התמימים בעם ויאמרו: שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹהִים וּמַה בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרַנִּית מִפְּנֵי יְיָ צְבָאוֹת: וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה...

הרעה הרבה והעצומה בעת ההיא היתה, כי נקרע בית יהודה לקרעים והעם נחלק לפלגות־הדעות בדבר חק ומשפט התורה. ריב הדעות קם גם בקרב חיי המשפחה, רוח הבנים זרה לאבותיהם *). הראשונים הואילו לכת בדרכי הכהנים והחורים אשר דרשו קרבת העמים שכניהם והאחרונים היו חרדים על טהרת הדת והאמה כעזרא וסיעתו. „אז נדברו יראי יְיָ איש אל רעהו" לעמוד בפרץ „ויכתבו בספר זכרון לפניהם" את הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו, למען שים קץ להפרץ והעזובה אשר בעם. „יִרְאֵי יְיָ וְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ" שמו כל תקותם בנחמיה, אשר עמד בעת ההיא לפני המלך ארתחשסתא, כי ישוב שנית ירושלימה, להשיב להתורה את כבודה הראשון. נחמיה היה להם מלאך הברית והאדון אשר המה מבקשים; הם התנחמו בתקותם, כי בבוא נחמיה תבוא לרגלו גם תשועה לכל קהלת יעקב כהרף עין. „כי פתאום יבוא אל היכלו האדון אשר המה מבקשים" ובבואו יטהר ויזקק שנית את בית יעקב ואת בית הלוי והכהנים ישובו אז להיות „מגישי מנחה בצדקה". אחד מיראי ה׳ וחשבי שמו, אשר התמרמר ביותר על השחתת המדות והמוסר בעם וביותר על הכהנים הגדולים, אשר „חללו ברית הלוי", האחד אשר קם לדבר תוכחה לפני עמו ולא כסה על עונם, היה האחרון שבנביאים מַלְאָכִי **). במלאכי נחתמה הנבואה בישראל והירא דבר ה׳ זה היה האחרון שבאנשי המעלה, אנשי אלהים הרמים והנשגבים במעלות הרוח, הם הנביאים המוכיחים אשר עמדו לישראל בכל דור ודור בימי ארבע מאות שנה.

מלאכי בשר טוב לכל התמימים והיראים, אשר התעצבו לראות את בני עמם שבים ללכת בדרכיהם מלפנים לפני הטהרם מערב בני הנכר, וישמיע ישועה, כי „פתאום יבוא אל היכלו האדון אשר המה מבקשים"

*) מלאכי ג׳ כ"ד.

**) מלאכי ג׳ מפסוק א׳ והלאה ע"ש. הרב המחבר מגביל זמן נבואת מלאכי באותן השנים אשר שב נחמיה מירושלים לשושן הבירה (עי׳ בסה"ג ח"ב ס"ב צד 163 בהערה 2) והנהו מסתייע בהשערתו זאת מכל דברי הכתובים במלאכי, ביחוד בדברו על החתון עם הנשים הנכריות; הנביא יאמר „וזאת שנית תעשו" המוסב על המקרא שלפניו: כי „חלל יהודה קדש (או זרע קדש כהלשון בעזרא) ובעל בת אל נכר" וגו׳ ומובן „שנית" אחרי צאת נחמיה מירושלים לבד הפעם הראשונה שנשאו נשים נכריות בימי עזרא. אין ספק כי אלה, אשר שבו ונשאו נשים נכריות גרשו את נשותיהם בנות ישראל ועל זה הרבה הנביא ליסרם בשבט פיו לאמר: כי „ה׳ העיד בינך ובין אשת נעוריך", „ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד". גם האדון אשר המה מבקשים ואשר יבא פתאום אל היכלו, המלאך אשר יפנה דרך לפני ה׳ ובבאו ישוב לצרף ולטהר את בני לוי יורה מפורש על נחמיה (לדברים האלה נתכון גם החכם רשי"פ בספרו דברי הימים ח"ר צד 58 עיי"ש) עיין בהערת הרב המחבר הנ"ל, כי נכבדות מדובר בה. המתרגם.

ומלאך הברית אשר המה חפצים בו"; ובבאו ישנה לטובה את כל חיי העם: וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת־יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאוֹתוֹ כִּי הוּא כְּאֵשׁ מְצָרֵף וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים. וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטִהַר אֶת בְּנֵי־לֵוִי וְזִקַּק אֹתָם כַּזָּהָב וְכַכָּסֶף וְהָיוּ לַיְיָ מַגִּישֵׁי מִנְחָה בִּצְדָקָה. הנביא מלאכי ידבר אל בני העם, כי לא יפקדו על כל הכהנים והלוים את חטאת אחדים מהמה אשר נתנו יד להדיח את בני עמם מאחרי ה׳, כי בכל זאת לא ימנעו הם את חקם מהם ויביאו את המעשר אל בית האוצר, אשר עשה נחמיה. אמנם בא נחמיה איננה הגאלה השלמה והאחרונה. ככל הנביאים שקדמוהו נבא גם מלאכי על היום האחרון, יום יְיָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, ביום ההוא ישוב העם וראה בין צדיק לרשע, בין עובד אלהים לאשר לא עבדו. ולפני בא היום האחרון ההוא ישלח יְיָ את אֵלִיָּה הנביא להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. כארח לחיי העם וקו ומשקלת לכל מחשבותיו ופעלותיו ישים הנביא את התורה ודברי הנבואה האחרונים המה: זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים. בדברים האלה נחתמה הנבואה בישראל. מהיום ההוא והלאה הָיה העמוד התוך אשר בית ישראל נשען עליו: התורה ותלמודה ברבים. העמוד הזה הקים איש המעלה עזרא הסופר בעזרת מקשיבי לקחו אנשי הסגלה הסופרים והמבינים לעם בתורת ה׳. ומאז היתה הנבואה אך למותר, כי תורת ה׳ היא נפש החיה, אשר תתגבר ותחליף כח בעצם הדת לטהר ותהי גם נשמת חיים להאֻמה מני אז ועד היום. הנבואה נחתמה; והחכם והסופר היה מעתה להעם נגד אלהים את אשר היה לו עד היום הנביא ואיש הרוח וקריאת התורה בצבור, בכל בתי־מועד בשבת וימי מקרא קדש ויתר ימי הכניסה, היתה עתה לכל בני בית ישראל את אשר היו לו דברי הנביאים בתוכחתם בקהל עם מלפנים.

אם הגיעו לאזני נחמיה השמועות על דבר הרוח אשר עברה ביהודה, הֲשָׁמַע וידע, כי יראי ה׳ וחשבי שמו יחכו בכליון עינים ותאות נפש עד יום באו? הֲשָׁמַע את נבואת מלאכי, כי בבאו ישוב לצרף ולזקק את יהודה ובני לוי? אם כה ואם כה, בעוד אשר נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו בא פתאום ירושלימה האדון אשר הם מבקשים. עוד הפעם נשאל מן המלך ארתחששתא לבא לעיר חמדתו ירושלימה (בין שנות 500—495 לפני חב״ש) ובבואו שב לפעול ברוח כביר ויהי באמת למצרף כאש ומטהר כברית מכבסים. כי הניף ידו על הקבוץ החדש ואגדת בני יהודה המצערה לנקותה מכל שמץ דפי אשר דבק בה מבני הנכר. פעלתו הראשונה היתה לגרש את טוביה העמוני מלשכת הקדש ולהשליך את כליו החוצה ואת קרובו אלישיב הכהן העביר מפקֻדתו בתֹר פקיד הלשכה ואחרי „טהרו הלשכות ואחרי השיבו שם כלי בית האלהים את המנחה והלבֹנה" קרא עצרה מראשי העם ושריו ויוכיחם בשבט פיו וידבר אליהם קשות וירב את הסגנים ויצעק עליהם חמס, כי בעבורם נעזב בית אלהים, כי לא שקדו להביא את מניות הלוים המעשר והתרומה ויפוצו שֹׁמרי משמרת הקדש אל כל עבר ופנה. כמעט יצא קול הקורא

מנחמיה ובעלי השדות מהרו להקים את דבריו: „וכל יהודה הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות", הלוים התאספו שנית לירושלים, כי קבצם נחמיה ויעמידם על עמדם בבית אלהים ובמשמריו וכל אלה, אשר לא שמרו משמרת הקדש באמונה גרש מהסתפח בהיכל הקדש. על אוצרות התרומה והמעשר הפקיד פקידים מבני הלוים אשר „נאמנים נחשבו" ועליהם היה לחלק לאחיהם. מן כל הקלקולים הרבים אשר מצא נחמיה בשובו ירושלימה נגע עד לבו ועד נפשו הדבר, כי שבו הכהנים והעם לבא בברית החתון עם בנות עמי הנכר ויחלוט לשוב ולטהר ולזקק את „זרע הקדש" מתערובות עמי הנכר. במעשהו זה בא בריב עם משפחת הכהן הגדול. מנשה בן או קרוב להכהן הגדול יהוידע מבני יהושע בן יהוצדק לא חפץ לגרש את אשתו השמרונית נִיקָסָה בת סנבלט ויגרש אותו נחמיה מארץ יהודה. עם מנשה בן משפחת הכהן הגדול גרשו מן הארץ גם יתר הכהנים ובני יהודה, אשר לא אבו לשלח את נשותיהם מבנות עם נכר. אחרי אשר טהר נחמיה את עיר הקדש והמקדש יצא למסעיו על פני ערי השדה להתבונן על דרכי אחיו בני עמו שם. גם בערי השדה ראה כי רבה העזובה בארחות חייהם ודרכיהם בתורת ה'. בהמקומות אשר על גבולות הארץ, בקרבת העמים שכניהם רבו היהודים אשר הושיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות, והבנים הנולדים מבנות עם נכר היו חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית. הדבר הזה, כי בני יהודה יתנכרו לגזע מחצבם הכעיס את נחמיה תמרורים ולבו נמלא קנאה לעמו ותורתו, עד כי רב עם אחיו היהודים ויקללם, והממרים את פיו הוכיח בשבט מוסר. במעשיו הנמרצים האלה עלתה בידו להתיר שנית אגֻדת נשואי התערובות, לטהר ולצרף את האֻמה ולקים את הלשון העברית לבל תשכח מבני דור נולד. נחמיה שם על לִבּו להשיב את קְדֻשת יום השבת, ולהסיר מעל ישראל עון חלול השבת, אשר נכשלו אז בו רבים מהיהודים, מהעלם דבר ומבלי דעת תכן המלאכות המותרות והאסורות ביום השבת. הדבר הזה לא נתפרש בההורה הכתובה והיהודים יושבי החצרים וערי השדה הורו היתר לעצמם לדרוך גתות, להביא ערמות ולעמוס על החמורים, להביא משא לירושלים בימי השוק ולעשות ממכר ומקנה ביום השבת. כל הדברים האלה לא נחשבו להעם למלאכת עבדה וינהגו בשבתם מנהג חֹל. בראות נחמיה כזאת קרא אליו את „הרֹכלים ומוכרי כל ממכר" אשר באו לימי השוק בירושלים ויבאר להם את פרשת דברי „המלאכות, אשר אין לעשותן ביום השבת *) והמה שמעו לדבריו ויעשו ככל אשר צוה עליהם. לא כן היו בני העם יושבי ירושלים, כי היו קשי ערף וימאנו לשמוע אל דברי נחמיה לקדש את יום השבת כהלכתו. הצֹרים אשר ישבו בירושלים הביאו דרך הים דגים וכל מֶכֶר ביום השבת ובני ירושלים עשו עמהם מסחר וקנין, אז רָב נחמיה את „חורי יהודה" וימטר עליהם תוכחות חמה ויצו לסגור שערי ירושלים ולא יפתחו עד אחר השבת ואת נעריו, אשר הביא אתו מפרס העמיד על

*) עיין שבת קכ"ג: בדברי רבי חנינא האומר: בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו. המתרגם.

השערים, לגרש מנגד החומה את הרכלים ויעד בהם, כי אם ישנו ישלח בהם יד ומני אז נפלה אימתו עליהם ולא יספו לבא ביום השבת. מן היום ההוא והלאה שקדו בני יהודה לשמור את השבת לכל חקותיו ומשפטיו. עזרא החל לסל מסלה חדשה בדרכי ה׳, להיות חרד על דברי התורה ולמלא אחרי כל פקודיה, ונחמיה השלים את חפצו ובזה הקימו קיר ברזל מבדיל בין ישראל לעמים וחומה נשגבה מסביב להדת והאומה אשר תעמוד לעד ולעולמי עולמים. כל אלה אשר לא אבו לקבל על עצמם על החקים והגדרים עם משמרת למשמרת הדת אשר עשו עזרא ונחמיה וסיעתם, נפלגו מקהל עדת יעקב, התירו אגֻדתם את בני יהודה ויבנו להם במה לעצמם. אז נוסדה לראשונה כתה אשר נפלגה מעל העם. לא רחוק הדבר, אשר נחמיה עוד ראה בעיניו ראשית התיסדות הכתות אשר נפלגו מעל עמם. בהמעשה הגדול והחדש הזה, אשר נעשה על ידי פעלתו, להרחיק ולדחות בשתי ידים רבים מבני ישראל ועוד רבים מהם בני הנכר, אשר חפצם היה להיות נלוים על עם ה׳, שמו בני דורו דפי ותרב עליו התלונה: כי מידו היה הדבר לקרוע יהודה לקרעים, ויחש בנפשו, כי דרוש לו לכתוב מגלת ספר רשום בכתב אמת כל הגדולות אשר פעל לחזק את אגֻדת יהודה הרפויה. אז כתב ספר זכרון מכל המוצאות אותו ועמו וכל אשר עשה לחזק מוסדות קהלת יעקב המצערה וליסדה על מכוניה בל תמוט. בספרו לדור את כל פעלו לעמו יאמַר פעמים רבות: זָכְרָה לִּי אֱלֹהַי לְטוֹבָה. וְאַל תֶּמַח חֲסָדַי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּבֵית אֱלֹהַי וּבְמִשְׁמָרָיו מזה נראה, כי הספר הזה כתב נחמיה למען הגן על עצמו מתלונות בני דורו לאמר: כי בחסידותו היתרה וחרדתו לטהרת האֻמה והדת פרץ בחומת העם ויפרֵד בין אחים בני עם אחד. הספר הזה להוכיח צדקתו כתב נחמיה לעת זקנתו. שם נחמיה והגדולות אשר עשה נשארו לזכרון בלב העם, ודור לדור הביע תהלתו וצדקתו בקרב עמו. כל התקנות הטובות והמועילות, כל החקים והמשפטים אשר נכונו להקים שם ישראל לבל יאבד נצחו ותוחלתו, יחסו בני הדורות הבאים אל שני הרועים הנאמנים עזרא ונחמיה, אשר אור תורתם זרוע על פני כל הדורות הבאים, המה היו יוצרי הרוח החדשה, אשר נוססה מני אז בקרב בני יהודה ותקפם וגבורתם ברוח בני עמם נראו עד לדור אחרון.

פרק שלישי

ימי הדור שאחרי נחמיה, זמן הסופרים.

(מן 490 עד 402 לפני חרבן הבית השני)

עזה כמות היא האיבה מולדת האהבה וקשה כשאול קנאה וחמת נקם האוהב אשר נהפך לאויב, אחרי הכלימו אותו וימאסו בו אלה, אשר קרבתם חפץ ולאהבתם דרש. סנבלט עם השמרונים ויתר בני העמים שכני יהודה חפצו לראשונה קרבת אלהים היושב בציון וכל מאוייהם היה להתאחד עם היהודים לגוי אחד, להיות נלוים

על בית יעקב אשר נבנה מחדש. כל הרעות אשר עשו לנחמיה בן חכליה, משובב נתיבות האמה, היו תוצאות החפץ האדיר אשר גבר בקרבם לבא בקהל ישראל, אך כאשר נדחו מדחי אל דחי, כאשר שמעו דברי נחמיה פעם אחר פעם לאמר: „אין לכם חלק וצדקה וזכרון בירושלים", נהפכה אהבתם לאיבה נצחת ומשטמה עזה ונוראה למדיחיהם ומנדיהם; ותמלא סאת השנאה, כאשר התחתן סנבלט פחת שמרון במשפחת הכהן הגדול ויקח לו לחתן את מנשה בן יוחנן מבני יהושע בן יהוצדק וידמה, כי מעתה הנהו קרוב אל משאת נפשו, ונחמיה הניא כל מחשבותיו ויפר כל עצתו, כי „הבריח" את מנשה ויתר הכהנים, אשר נשאו נשים נכריות, מן הארץ. סנבלט היה איש מזמות ויחשב מחשבה לחתור מחתרת תחת בנין בית יהודה בידי מהרסים ומחריבים אשר מקרבו יצאו, להקים מקרב היהודים שונאי קהלת יעקב החדשה. את מחשבתו זאת הקים, בבנותו בית אחר לשם אלהי ישראל במקום אשר יבחרו הם – סנבלט ומתי סודו –, למען הקם אותו לצר אל בית ה' אשר על הר ציון. גם כהנים מבני אהרן נדרשו לחפצו ותמצא ידו לכונן בית ככל הלכות התורה וחקותיה. חתנו מנשה היה נכון לשאת משרת הכהן הגדול ויתר הכהנים המגרשים מן הארץ עמדו לימינו. הנה כן נקבצו באו כל הדברים כפי מחשבת סנבלט ותאות לבו: להלות על עם ה' והוא יעמוד בראש עדה שלמה וקבוץ ערוך ומסדר, ומאוייו לאה קמו ויהי.

את המקדש החדש להיות נס להתנוסס אל העדה החדשה, בנה סנבלט על ראש הר גרזים אשר על יד העיר שכם העומדת בטבור הארץ. כנראה נבנה הבית הזה אחרי מות המלך ארתחשסתא (490 לפני חב"ש). הכהנים יודעי התורה אשר „הבריח" נחמיה מארץ יהודה בחרו במקום הזה, יען כי מן ההר גרזים צוה ה' את הברכה אל כל האיש אשר יקים דברי הברית לעשותם, ככל האמור במשנה התורה (דברים י"ד כ"ט; כ"ז י"ב). השמרונים יכנו ומכנים עד היום את הר גרזים בשם „הר הברכה", או טורא־מברכתא, או מור־בריך *) וגם את העיר שכם קראו בשם „מברכתא". אחרי אשר גמרו אמר, להיות לעם יושב לבדד מאת בני יהודה אשר מאסו בם חתרו גם כן לתלות כבוד יחשם על יתד תקועה במקום נאמן לאמר: כי השמרונים אינם יוצאי ירך עמי הנכר, אשר הושיב מלך אשור בממלכת שמרון, כי אם שרידי בני ישראל מימי קדם, בני בית יוסף נזיר אחיו וחטר מגזע אפרים **), אשר מיום עלות ישראל ממצרים התנשא לסגלת השבטים ולכל לראש. קרוב לשמוע, כי באמת לא הגלו מלכי אשור את ישראל גלות שלמה ועוד נשארו עוללות בארץ, אשר התערבו בעמי הנכר, אך דבר סנבלט ומרעיו, כי כל הכותים או השמרונים המה מזרע יוסף ואפרים היתה אחת ממזמות השקר, אשר לשמעה ישתוממו, יתפלאו בהן גם אלה היודעים תרמיתה. אך בכל אשר התאמרו השמרונים לבחירי הסגלה והיחידים השרידים מבית ישראל בימי קדם, הנה לא יכלו לנכר אותותיהם, כי

*) עי' מדרש רבה בראשית פל"ב ודברים פ"ג והערת הרב המחבר בסה"ג ח"ב ס"ב צד 171 בהערה. המתרגם.

**) עי' ב"ר ויגש פ' צ"ד. המתרגם.

פיהם הכשילם ושפתם הבלולה מארמית ויתר השפות המתהלכות בין שבטי הארצות הקרובות ענתה בם, כי בני אסף־עמים וְערב־לאֻמים הֵמּוֹ אף כי מרוב ימים נבצרה מיודעי העתים להודע על נכון את העם והשבט אשר ממנו יצאו.

אמנם מעשה ס נ ב ל ט הצליח בידו, עתה היה גם ל ה ש מ ר ו נ י ם מקדש בנוי כמו רמים ובית מועד לכל בני אֲגֻדָּתָם עם כהנים בני אהרן משרתים בו בקדש. את ה ר ג ר ז י ם הציבו כצר מול הַר הַמֹּרִיָּה, וַיַּשְׂגִּבוּ כדברי הכתובים המפרשים במשנה התורה, כי מן ההר הזה צוה ה׳ את הברכה לעמו ואותו יעד ה׳ לשכון כבוד בבית אשר יבנה לשמו ויעדו גאה וגאון גם להקרא בשם בני ישראל. ככל אלה הנפרדים מעל עמם וַיִּפָּלְגוּ מהם להיות לאֲגֻדָּה לבדה ולבנות במה לעצמם, כן התאמצו סנבלט ומרעיו לעשות נפשות לאגדתם וימשכו בכחם רבים מבני יהודה ויתנו גם נחלת שדהו וכרם לכל הבא להסתפח עליהם ויתמכו אותם לכל חפצם. כל אלה אשר עברו חק ביהודה ונענשו מאת נגידי העם החרדים על דבר התורה נלוו על השמרונים ויתקבלו באהבה רבה וחבה גדולה ויתרה. מן כל העם הזה קמה כִּתָּה או מִפְלַגָה חדשה כעם קטן היושב לבדד על אדמת ישראל — הוא עם או שבט השמרונים, אשר תקע את יתדו על ככר הארץ בסביבות ש כ ם ו ש מ ר ו ן. בני הכתה הדתית הזאת היו ברבות הימים לעם קטן, אך חרוץ, מהיר ובעל מזמות, מחזיק באמונתו וסגלותיו ואמיץ רוח לחתור בכל עז, למען הקם את חפצי החזק עמו, כאלו שפך ס נ ב ל ט את רוחו על הגוי הקטן והמצער הזה, ויהי לפלא, כי המשפחה הקטנה והמצערה הזאת לא נכחד קימה עד היום הזה ועוד נשאר לה שריד כמעט *). באמת היתה התיסדות הַכִּתָּה השמרונית לאות ומופת, כי רב כח לתורת ישראל למשוך רבים בכחה ולתפוש לב עמים זרים ושונים בלבם, עד כי גם בני אסף־עמים רבים ושונים החזיקו בכל עז בתורת ישראל ונפשם דבקה לאהבה אותה ותהי להם לקו ומשקלת בכל דברי חייהם, עד כי לא הרפו ממנה גם בימי צרה ומצוקה. את התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, הביאו הכהנים המגרשים מירושלים אל השמרונים, אשר קימו וקבלו אותה עליהם ועל זרעם ו י ח ז י ק ו ב ר ב י מ צ ו ת י ה כ י ש ר א ל י ם ג מ ו ר י ם לכונן על פי התורה אשר סגלו להם **) את כל ארחות חייהם בדת וחברה. אך למרות הדבר אשר תורת השמרונים היתה שוה בעקרה ושרשה אל תורת היהודים, היתה אגֻדת־אמונה או הכתה הדתית הראשונה אשר קמה בישראל קשה לעם יהודה כספחת וַתֵּהָפֵךְ לאויבתה וצרתה כהתורה הדתית אשר גם היא ממעי יהודה וממקום קדוש תתהלך. השמרונים לא לבד כי צררו את יהודה בנכליהם במשך שנות מאות ויהיו לעם ישראל לאבן נגף ויפרשו מוקשים לרגליו, כי אם גם חשבו מזמה להכחידו מגוי ולהשמידו מעל פני האדמה, ויהיו אבן נגף לעם ישראל בשנות מאות רבות. בני קהל־אמונה החדשה

---

*) עד היום ישנה עדה שמרונית קטנה בעיר שכם או נפלוס ממספר בתי אבות (מאה ושלשים בערך) ולהם בית הכנסת עם ספר התורה ישן נושן וגם עבודת הקרבנות עודה נהוגה ביניהם וכהן גדול, אשר יתאמר ליוצאי ירך אהרן הכהן, ישמש בו. עי׳ בספר כרמי שמרון להר״א קירכהיים ובס׳ הדביר להסופר רמא״ג ועוד רבים. המתרגם.

**) עי׳ קדושין ע״ו: חולין ד׳. המתרגם.

נשאו את נפשם לאמר, כי אך הם הם בני ישראל באמת *). הכחישו בקדושת המקדש וירושלים ויאמרו מפרש, כי כל אשר הביעו הנביאים ואנשי הרוח בישראל, כל הלמודים והמסרת אשר לחכמי האמה משנות דור ודור הם טיח שוא ותפל אשר טחו בני יהודה על תורת משה. אמנם לא נמנעו משאת עיניהם אל כל הנעשה מעל לגבול ארצם ביהודה, לראות מהיהודים ולעשות כמוהם, אך באפם הקשה היו נכונים בכל עת להשמיד ולאבד את בני העם אשר היה להם למופת בתורתו ודרכי דתו. ובמדת המשטמה הזאת מדדו גם היהודים לשכניהם השמרונים ואחד משלומי אמוני יהודה יהושע בן סירא איש ירושלים אמר: שְׁנֵי גוֹיִם שָׂנְאָה נַפְשִׁי וּשְׁלִשָׁה לֹא בְגוֹיִם יִתְחַשָּׁבוּ: יֹשְׁבֵי הַר שֹׁמְרוֹן וְעַם פְּלֶשֶׁת וְעַם סָכָל בִּשְׁכֶם (בן סירא נ׳, כ״ה כ״ו). המשטמה הישנה, בימי ממלכת עשרת השבטים, בין שמרון וירושלים התעוררה שנית, בעת ההיא לא היתה עוד קנאת אפרים ביהודה, קנאת ממלכה ברעותה, השנאה המדינית עברה וחלפה כליל, תחתיה התגברה אז המשטמה הדתית, אשר מוצאה מהלך רוח העם ועל כן תגדל ותחזק עוד ביתר שאת ועז.

בקום קהל־דת השמרונים קמה רוח חדשה בקרב בני יהודה ופעלת המעשה הזה נראה על פני התפתחות והשתלמות הַיַהֲדוּת: מפושעים למדו בני יהודה להשכיל אל דברי תורתם ולהתבונן בלמודיה; כי בשמעם משכניהם צורריהם דעות ולמודים, אשר היו להם לזרא, החרו החזיקו בתורה המצויה בידם, נדברו איש אל רעהו ויעמיקו חקור להבין את עָצְמַת למודיהם ולבא עד תכונתם. אז הורה והוגה לבם ויחפש רוחם לדעת מה הוא הדבר אשר יבדיל לא לבד בינם ובין העמים עובדי האלילים, כי אם גם ביניהם ובין אלה המכבדים את אלהי ישראל ותורתו כמוהם? ובהתבוננם צפו וראו בעיני בינתם את מושג היהדות הטהורה, סְגֻלָתה העצמית ותכונתה המיוחדת לה לבדה. ומני אז חדלו לקרוא בשם „יהודי" כשם בן משפחה ושבט ידוע, והוחל לקרוא בשם יהודי את כל המחזיק „בדת משה ויהודית", אם גם הוא בן שבט בנימין, כהן או לוי **).

יסוד ושרש „דת משה ויהודית" הוא להכיר ולדעת, כי אחד הוא ה׳ הבורא שמים וארץ הים וכל אשר בם. כי יד ה׳ בכל ממלכת הטבע משלה והוא גם בחר את ישראל לעם סגלתו, להיות לעבד לו ולהגיד לו חק ומשפט:

*) הרב המחבר מעיר בצדק בשם החכם ש. כהן, כי מה שכתוב במלכים פרשה י״ז פסוק כ״ד: „ויבא מלך אשור מבבל ומכותה וגו׳ וישב בערי שמרון תחת בני ישראל" ושנוי (שם פסוק ל״ב) לאמר: עד היום הזה אינם יראים את ה׳ וגו׳ וכתורה וכמצוה אשר צוה ה׳ את „בני יעקב אשר שם שמו ישראל" הוא כעין מחאה מכותב הספר נגד השמרונים לאמר, כי „בני יעקב" המה „בני יהודה" הם הנקראים בשם ישראל באמת.

**) השם יהדות (Judaismus) בא לראשונה בכמה מקומות בספרי המכבים, אך המושג בעצמו כבר נתפשט בעם מקודם לזה. בעברית ההוראה האמתית של המלה: יהדות (Judenthum) היא: „דת משה ויהודית" ושעל כן נאמר: „המיר דת" על הפורש עצמו מהיהדות ומקבל דת אחרת. השם „יהודים" על כללות העם נתפשט בהדורות הראשונים אחרי גלות בבל. הרב המחבר בסה״ג ח״ב ס״ב צד 174.

הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ׃
הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר׃
מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד׃
יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ מָיִם׃
מַגִּיד דְּבָרָיו לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל׃
לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם... *)

היסוד השני והנכבד כהראשון הוא: „ת ו ר ה מ ן ה ש מ י ם" להכיר ולדעת בדעת נפש, שזאת התורה המצויה בידינו נתנה מאת ה' אל משה עבדו בההופעת הנשגבה על הר סיני. במדה הזאת אשר היתה התורה רפויה בידי בני ישראל כל ימי שבתם על אדמתם ודעת דרכיה נסתרו מאת העם ולא שמו לבם אליה, גדול עתה כבודה ויעריצוה ויקדשוה כל בני העם בימי הדור אחרי ע ז ר א ו נ ח מ י ה. „ה ת ו ר ה ה י א גם עצם ה ח כ מ ה ה ט ה ו ר ה ו ל ב ח כ ם י ד ב ק ב ת ו ר ת ה' ו ה י א ת ד ב ק ב ו" (בן סירא ל"ג). להשירה העברית עוד היתה עֶדְנָה בימים ההם והיא ענדה עטרת החכמה והוד התבונה העליונה לראש התורה. מאליו מובן כי התורה היתה יסוד מוסד גם להההנהגה המדינית בהממלכה הקטנה או בכנסת יהודה החדשה. בכל החקים אשר חקקו אז לעשות או לחדל מעשות סמכו המחוקקים את דבריהם על דברי התורה אם הוא „כ כ ת ו ב" או „ל א כ כ ת ו ב" **). אז פסקה העבדות לכל בני ישראל וחדלו לעבוד איש באחיו, וכאשר חפץ איש יהודי להמכר ממכרת עבד לא מצא קונים בין אחיו היהודים. בעבור הדבר הזה, היתה ש נ ת ה י ו ב ל, אשר עקרה וטעמה היה „ל ק ר ו א ד ר ו ר ב כ ל ה א ר ץ" אך למותר ובהבטל עבדות „העבד העברי" בטלו ה י ו ב ל י ם בישראל ***). לעמת זה שמרו את שנת ה ש מ ט ה שמטת קרקע ושמטת כספים ככל האמור בהאמנה אשר כרתו עזרא ונחמיה (נחמיה י' ל"ב). כנראה, נתנו מלכי פרס חנינה להיהודים לבל יתנו מניות המלך מתבואת האדמה בשנת השמטה אשר אין בה חריש וקציר. כן כלכל העם את כל ארחות חייו בחברה ומדינה על פי חקי התורה ומשפטיה. ביותר שמו לב אל מצות ה צ ד ק ה, בכלכלת העניים והלבשתם, ככל האמור בספר משנה התורה „כ י ל א ת ק פ ו ץ י ד ך מ א ח י ך ה א ב י ו ן, ו ל א י ח ד ל ה א ב י ו ן מ ק ר ב ה א ר ץ". צ ד ק ה ל ע נ י י ם היה המפעל הטוב והרצוי מכל פעלות האזרחים בקהלת יעקב החדשה ובכל עיר ועיר נמנו טובי העדה להיות

---

*) הרב המחבר בסה"ג (שם צד 175 בהערה) מעיר, כי אין בכל המקרא מפורש יותר מבהכתובים בתהלים קמ"ז, כי ה' אלהי ישראל הוא מלך הטבע ומלכותו בכל משלה, כי המזמור הזה הוא מעולי הגולה מבואר מפורש באמרו: בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס וינחם את העולים לאמר: **הרופא** לשבורי לב וגו'. המתרגם.

) עי' דברי הימים ב': כ"ג י"ח; כ"ה ד'; ל' ה'; ל' י"ח. עזרא ג' ב'; ג' ד'. **נחמיה ח' ט"ו; י' ל"ה-ל"ז.

***) הרב המחבר משמיע לנו דבר גדול, אשר יועיל מאד ליישב הסוגיות בערכין כ"ט ע"א, ל"ב **ע"ב** ול"ג ע"א: שם ובספרא בהר פ"ב נאמר, כי משגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט המנשה בטלו היובלות ושם כ"ט ובקידושין ס"ט תנא אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג וכו' עיי"ש. **מזה נראה** לכאורה שתלה הרב המחבר הסבה בהמסובב, אמנם על פי ההגיון הישר נראה שכן **הוא הדבר** באמת: הסופרים ה ש כ י ל ו לדעת אל ר ו ח התורה ולא תקעו עצמם להאותיות **והמלות**

„גַבָּאֵי צדקה"*). מהעת ההיא והלאה עוד לא נשמע תלונות מוכיחי הדור כי יקשיחו בני העם את לבם מענייהם וכי רעה עינם באחיהם האביונים, דברי התוכחות הרבות לא שבו ריקם, העם השב לבצרון אל אחזת אבותיו הביא עמו לב בשר תחת ל ב ה א ב ן. ומני אז ועד היום התנחלה מדת החמלה והחנינה בעם ותהי מורשת אבות לבנים ותכונת ל ב־ה ע ב ר י עד היום. גם דברי המשפטים ועריכת הדינים והדַיָנים השתלמו שלמות גדולה ודין ישראל היה לדין אמת וצדק ומופת לכל עמי הארץ בימים ההם. חק ומשפט אחד לכל אזרחי הארץ לפני כסא הצדק והישר. „מ ש פ ט ה ש ו ה ל כ ל כ ם" היה נכון כנכון היום בעיני כל בני העם ודבר „המובן מאליו, עד כי למותר היה לבאר המשפט הזה כחק מיוחד. שתי פעמים בשבוע היו בתי דינים יושבים בערי ישראל הגדולות: ביום השני וביום החמישי**). הטעם: מדוע קבעו ימי השבוע אלה לימי הדין לא נודע בברור, ויש לשער שהימים האלה היו אז „יומי דשוקא" או „ימי הכניסה" לבני הכפרים להביא מערבם להעיר או מסבה אחרת.

אחרי אשר מאת ראשי העם היתה שומה, כי הנהגת המדינה והעדה בקהלת יעקב תִּכּוֹנֵן ותִוָּסֵד על יסודות התורה, הלא נראים הדברים, כי גם הם היו המעוררים הראשונים לקבוע „ב י ת ד י ן ה ג ד ו ל" אשר תעודתו תהיה: לפרש ולבאר דברי החקים הכתובים על ספר התורה, ליצור חקים ומשפטים ולתקן תקנות דרושות לחפצי האֻמה לשעה ולדורות. וכבר נמצא במשנה התורה זכר „לבית דין הגדול" בקרית מוֹעֵד לכל בני העם במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם (שופטים י"ז ח' ט') אשר יגיד דבר המשפט בין דם לדם ובין דין לדין. לבית המשפט הזה נתנה מטעם התורה העז והמשרה לדון ולהורות, והזהירה התורה לעשות ככל אשר יורו השופטים מבלי לסור מדבריהם ימין ושמאל, על כן אבות הכניסה הישראלית, הסופרים בני הדור שאחרי נ ח מ י ה, מלאי רוח התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, ראו כי הגיעה עת לעשות לקבוע בית דין הגדול, ולתת לו עז ותעצומה רוחנית על העם כלו, „בית דין גדול", אשר ממנו לבדו תצא תורה לכל בני ישראל וככל אשר יגזר אֹמר כן יקום ויהיה. כמה יהיה מספר השופטים בבית דין הגדול הזה? גם לפתרון השאלה הזאת מצאו אנשי הכנסיה סמך וסעד בדברים הכתובים בתורת משה. הרועה הראשון לעדת ישראל, מ ש ה, בחר לו „ש ב ע י ם ז ק נ י ם" „ל ש א ת א ת ו ב מ ש א ה ע ם". שבעים הזקנים האלה היו כנגד

ויראו, כי הכתוב ישנה וישלש לאמר, כי לי בני ישראל עבדים והקיף את דין העבד העברי בגדרים רבים ושונים, שנראה מהם, כי זרה רוח התורה אל העבדות וע"כ עמדו ובטלו את העבדות, שכבר נבטלה בימי צדקיהו על פי דברי ירמיהו ורק ה ש ר י ם הסוררים שבו ויחזיקו בעבדיהם העברים, ובהבטל העבדות, וגם השבטים נתערבו והעולים מבבל נאחזו בארץ כאשר מצאוה מבלתי יכלת גם לדעת אחזת מי היתה הארץ מלפנים, בטל היובל מאליו כתולדה מחויבת מבטול העבדות וערבוב הנחלות. פה אין מקום להאריך אמנם המעיין הישר יראה שעפ"י הדרך הזה יתישבו הסוגיות הנ"ל ועי' בספר דברי הימים להחכם הרשי"פ ח"א צד 178 שדבר דברים של טַעַם בהמקצוע הזה. המתרגם.

*) הרב המחבר משער שהתקון „גבאי צדקה" הנזכר פעמים רבות במשנה מוצאו לראשונה מימי הסופרים או דורו של נחמיה ואחריו.

**) עי' כתובות ב', ב"ק פ"ב, ירושלמי מגלה פ"ד.

שבעים המשפחות או ראשי בתי אבות אשר ירדו עם יעקב מצרימה. הדבר הזה היה למופת אל ראשי האֻמה ועל פיו יסדו גם המה את אספת מחקקי־עם או בית דין הגדול משבעים זקנים. אין ספק, כי בימי התקופה הזאת קראו ראשי העם לאור עולם את אספת־המחוקקים, „בת דין הגדול" או כשם אשר נקראה בו בזמן מאוחר: „הסנהדרין הגדולה", אשר ממנה היה יתד ופנה לכל חיי הדת והלאם בעם שנות מאות רבות, בכל העת אשר עוד היה ניר לבית ישראל על אדמת ארץ יהודה. מחיק הכנסת הגדולה בימי נחמיה, אשר נקראה רק פעם אחת לקבל עליה החובה להוציא למעניהם כל הדברים הכתובים בספר הברית והאמנה, יצאה עדת־זקנים או מחוקקים, אשר עמדה תמיד על משמרתה כצופה לעם בכל דברי דין ודת ופתרון שאלות המוסר ותקון העולם במדות מתֻקנות ונאותות לדרכי החיים. כנראה, נבחרו שבעים הזקנים היושבים כסאות למשפט בבית דין הגדול מהמשפחות המצוינות והיקרות בעם; לבטח היה הכהן הגדול – כנושא המשרה היותר גבוהה וכבודה בקבוץ המדיני אשר ביהודה – חבר לועד־הזקנים ואם היה ראוי וְכָשֵׁר למשרתו ואם לא, ישב בכל אופן בראש ועד־המחוקקים. על שכמו נתנה המשרה מטעם מלכי פרס לכלכל דברי הקהלה המדינית אשר ביהודה ויכבד בכבוד פקיד־נגיד על קבוץ מדיני. בגלל הדבר הזה נוסף עוד איש אחד אל וַעַד־השבעים והמספר הקבוע מני אז להַוַעַד היה: שבעים ואחד. היושב בראש הועד נקרא בשם הכבוד: „אַב־בֵּית־דִּין". רבי חברי הועד היו המבינים יודעי ספר או כשם אשר נתן להם מאז ועד העולם: סופרים.

ויהי כאשר נכנסו מתי סוד „הזקנים הראשונים" או בני „בית דין הגדול" לישיבה, ויחשבו מחשבות לתת אחרית ותקומה לנתיבות התורה והמסלה אשר סללו לפני העם רועיו הנאמנים עזרא ונחמיה, לנטוע את דת־היהודית או התורה על אדמת ישראל, לסעדה ולתמכה עדי תהיה לקו ומשקלת אל כל דרכי העם וחקי חייו. הועד הגדול תקן תקנות רבות וישוה פנים חדשות על היהדות. כל הדברים שנתחדשו והתקנות שנתקנו בחיי העם בימי מאתים שנה אחרי כן יצאו מחיק הועד הגדול הזה. כל התקנות והסדרים, אשר הקבלה תיחסם לעזרא הסופר או הנודעים בפי חכמי המָסֹרֶת בשם „דברי סופרים", כל אלה המה מעשה הועד או בית דין הגדול, או עדת „הזקנים הראשונים". המה – „הזקנים הראשונים" – הניחו אבן הפנה לבנין עדי עד, הבנין הנאדר אשר גם ידי „הזמן המבלה את הכל לא שלטו בו זה אלפים שנה. ראשית מפעלם היתה לקבוע הקריאה בספר התורה לעתים מזומנים. בכל שבתות השנה וימי מקרא קדש, נקבעה לחק הקריאה בקהל עם פרשה ידועה. אך לא לבד בימי השבת ומועדי השנה כי אם גם פעמים בשבוע בימי החֹל, „בימי הכניסה" – בשני וחמישי – בבוא בני הכפר אל העיר לערוב מערבם בימי השוק או לעמוד לפני השופטים על כל דין ודברי ריבות בין איש לרעהו, בימים האלה יקראו בצבור פרשיות קטנות או פסוקים אחדים מספר

התירה *). בימים הראשונים היו העולים לתורה רק יודעי ספר, ותֵחָשֵׁב העליה הזאת לכבוד גדול ונמצאו רבים אשר חפצו לזכות בהמצוה הזאת ומפני „דרכי־שלום" והחזקת הסדרים בבית הכנסת אמרו החכמים: „כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל" **).

אמנם למען תהיה התורה נחלת כל העם וכל איש מישראל יוכל לזכות במצות הקריאה מעל ספר ה׳ ברבים, היתה דרושה מאד, כי בהכתב שנכתבה בו אז התורה ירוץ כל קורא מבני העם; אך התורה היתה עד העת ההיא כתובה עברית או בציוני הכתב הצורי והבבלי ורק יודעי־ספר ידעו אותו. ביותר היה ספר התורה — ספר החתום להיהודים אשר בממלכת פרס ומדי ולמענם היה דרוש לשנות את הכתב העברי לכתב אחר אשר התפשט בין העם היושבים בארצות ארם נהרים בין פרת וחדקל. בהכתב החדש — או הנשתנה (כאשר נקרא „כתב הנשתון") השתמשו היהודים בארץ ישראל ועוד יותר במדינות פרס ומדי לְצָרְכֵי יום יום ובהכתב הזה החלו אז לכתוב את ספר התורה ויתר כתבי הקדש ויקראו לו, להבדילו מכתב עברי הישן בשם „כתב אשורית", כי ראשית מוצאו היתה מהמדינות אשר לפנים נחשבו על מלכות „אשור ***). השמרונים מהתנגדותם לכל הדברים שתקנו אנשי כנסת הגדולה ושנאתם להתורה אשר תצא מציון לא שָׁנו גם את הכתב ויכתבו ספר התורה בהכתב העברי הישן, אף כי רק מעטים מקרבם, ואולי רק הכהנים אשר באו אליהם מירושלים, ידעו לקרוא את הכתב הזה, ויעשו זאת בכדי שיוכלו להשיא על מנגדיהם היהודים עון אשמה, לאמר, כי זייפו היהודים את התורה ****). עד היום הזה כותבים השמרונים את ספרי תורתם בכתב עברי הקדמון ועל כן הוא כספר החתום גם לרבים מכהניהם. תוצאות הדבר הזה היו: כי התפשטה דעת התורה וכתבי הקדש בין היהודים ותהי להם התורה למאירת עינים ותשכילם שכל טוב עדי באה בלבם ותתיחד ותתכלל ברוחם ודרכי חייהם עדי היתה התורה וישראל לאחד, בעוד אשר הכותים או השמרונים הלכו הלוך ודל במעלות רוחם ושרידיהם המה דלי־בינה ועניים בדעת, נשמו מסלותיהם, אבלו דרכי בינתם ויבשו עצמותיהם, גם לשונם היא שפה בלולה ממבטאים שונים, ובעניות דעתם ושפל מצבם הרוחני, כאשר נעדר מהם המאור הגדול שבתורה, לא נמצאו ביניהם בתי מדרש ללמד בניהם דעת כתבי הקדש

---

*) בירושלמי מגלה פ״ד ופ״א הלכה א׳ ובבא קמא פ״ז נאמר בפשיטות שעזרא תקן הקריאה בב׳ וה׳ ובשבת במנחה, אכן בבבלי (ב״ק פ״ב:) נמצאה דעה המיחסת עיקר התקנה למנהג שהנהיגו הנביאים, אך משטחות הדברים בעזרא נראה ברור, כי הקריאה מספר התורה בהמון היה דבר חדש אשר לא היה עוד לעולמים. וע״כ נראה ברור, אשר המנהג הזה נולד בימי הדור שבין עזרא ונחמיה ובין מלכות היונים המוקדונים בסוריא ויהודה. הרב המחבר בסה״ג ח״ב ס״ב צד 180. בהערה.

**) עי׳ גיטין נ״ט ע״א וע״ב וירושלמי שם.

***) סנהדרין כ״ב ע״א: „למה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור" עיי״ש.

****) בסנהדרין כ״א ע״ב: אמר מר זוטרא ואיתימא מר עוקבא בתחלה נתנה התורה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמית, בירור להן לישראל כתב אשורית ולשון הקדש והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמית, מאן הדיוטות? א״ר חסדא כותאי וכו׳. והנה הנושא הזה — שנוי הכתב — הוא דרוש גדול ונכבד בקדמוניות עמנו וכבר בימי חכמינו בעלי המשנה והתלמוד נמצאו חלוקי דעות ור׳ אלעזר המודעי חלק על דברי ר׳ יוסי ורובי החכמים ויאמר: כתב זה לא נשתנה כל עיקר ומה עמודים לא נשתנו אף וו״ם לא

דויו

ותגבר הבערות ביניהם באותה העת אשר על ידי קריאת התורה בצבור ושנוי הכתב – נפרצה דעת התורה בין היהודים והמאור שבתורה האירה והעירה את בינתם ורוחם לתור בדעת ולחקור על כל דבר שרש והתכונה הזאת – לתור ולדעת – הטביע את חותמה על רוח השבט והעם כלו. התורה היתה להם למורשה, מתנת חלקם ונעם גורלם. עוד דבר גדול ונכבד מאד יצא לאור עולם בימים ההם: בתי־מדרש לדורשי דבר ה׳, אשר על דלתותיהם שקדו נערי בני ישראל שהגיעו לשנות בינה להבין בספר התורה למען השכל והורות לעם את דרכיה ולנטוע בלבם אהבתה והחפץ לשמור חקיה ופקודיה.

המטרה הראשית אשר לראשי האֻמה וזקניה בימים ההם היתה לְזָרֵז את בני הדור ההולך והבא להפיץ דעת התורה ברבים ודברם היה לאמר: „העמידו תלמידים הרבה״. ואין ספק כי השלמים האלה היו נאה מקימים כאשר היו נאה דורשים, ויכוננו בתי־תלמוד או „בתי־ועד לחכמים״ ולבטח כבר נוסד בית־ועד כזה בירושלים בדור הראשון להסופרים אחרי מות נחמיה. מורי בתי המדרש נקראו בשם „סופרים וחכמים״, ולמודי־ה׳ באי הבתים האלה להקשיב שם לקחם בשם – „תלמידי חכמים״. עבדת הסופרים היתה כפולה: לפרש ולבאר את המצות והאזהרות שבתורה ולהתאימם עם החיים של כלל האֻמה ואישיה הפרטיים. ביותר רבו הספקות בהמצות והאזהרות שלא נתפרשו כל צרכם, למען דעת גבול חיובם והיותם חָלות על כל העם או רק על מקצתו, דעת המצות שהנשים חיבות או פטורות מהן, זמן החיוב ואופן עשיית המצות, כהנה וכהנה רבו דברי התורה, אשר לְפָרשם ולבָארם, להשלימם ולהגבילם למען דעת שעוריהם ופרטיהם נטלו עליהם הסופרים והזקנים הראשונים. דרישת התורה הכתובה בהאופנים האלה נקראה: „מִדְרָשׁ״, והמדרש הזה לא היה ככל העולה על רוחם, כי אם על פי כללים מקֻבלים להם והמדות שהתורה היתה נדרשת אז על ידם. שני בתי ישראל: בית דין הגדול ובית המדרש לתורה ולתעודה היו תואמים איש אל אחיו ומשניהם יצאה דעת התורה והחקירה והחפוש בה אל כל העם: משניהם יצאה ההתעוררות הרוחנית, הכבירה והנמרצה אם גם סמויה מן הענין, אשר תפעם בלבות כל בני האֻמה הישראלית מאז ועד היום, היא התכונה הנפשית, המְצַיֶנֶת ומְסַמֶנֶת בני העם יוצאי ירך האבות מכל העמים אשר בקרבם ישבו עדי היתה סְגֻלָתָם וחיתם תכניתם וְעַצְמָם עד היום הזה: החשק הנטוע בלב בני העם הזה, לדרוש ולתור, לחדד השכל ולמצוא בכל ענין ומאמר פנים חדשות. מבית דין הגדול או כמו שנקרא בדורות המאוחרים סנהדרין יצאו ברבות הימים כל הענינים הגדולים והתקונים הנכבדים בעם, כי לא הגביל פעלתו רק בחקר דעת

נשתנו – אך דעתו היא דעת יחיד נגד רוב דעות חכמי התלמוד – והכתוב מאת הרב המחבר היא תמצית חקירתו (בספרו הגדול ח״ב ס״ב בהציון N 13 אשר בסוף הספר) ומאמריו בספרו העתי „פראנקל-גרעטץ מאנאטסשריפט״ ועי׳ בהקדמת התורה אור לנתיבה מהרמבמ״ן. ספרי החכמים הערצפעלד רש״י פין ועוד יעוד וגם רבים מחכמי העמים הרחיבו החקירה בהשאלה הנכבדה הזאת כהחכמים דורשי קדמוניות: Kopp, de Sauley Yogne ועוד רבים. בחז״ל נמצא הדרוש הזה: בתוספתא סנהדרין פ׳ כהן גדול, ובגמרא שם דף כ״א כ״ב. זבחים ס״ב ובירושלמי מגלה פ״א, ופה אין מקום להאריך בחקירות עיוניות כאלה. המתרגם.

דרכי התורה הכתובה, כי אם היה לעדת־מחוקקים וינצור תעודתו לָהֹק חקי חיים ולתַקֵּן תַּקָּנוֹת נכונות לסדר ולערוך את ההנהגה המוסרית והדתית, לרומם רוח העם ולחזק בקרבו את הרגש המוסרי, לעוררו ולעודדו, לתמכו ולסעדו. עוד מימים הראשונים כבר נשמע דברי חכמי הסופרים אל בני דורם ההולך והבא לאמר: „עֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה". בדבר הזה סללו להם מסלה חדשה, לעשות „משמרת למשמרת", „לקדש את העם גם במותר לו". אם המותר דומה באיזה צד להדבר האסור ומתחלף עמו. „הסיג לתורה" היה בימים ההם דבר בעתו. העם בכללו עוד לא השיג ידיעה שלמה בדרכי התורה ובהסיגים והגדרים ילמד להִזָּהֵר מעשות כל מצות ה' אשר לא תעשינה וישקוד למלא אחרי כל המצות והפקודים, אשר יעשה אותן כל איש ישראל שומר תורת משה וחי בהם. מהעיקר הזה – לשום משמרת על בני העם לבל יעברו על גופי תורה – נסתעפו סעיפים וענפים רבים המה הדינים והתקנות, אשר נהיו לחק לישראל מימי הסופרים והזקנים הראשונים והנכבדים שבהם המה: שניות לעריות או שניות מדברי סופרים לאסור ההתחתנות בין הקרובים במדרגות רבות למעלה ולמטה ולצדדין, המה מדרגות המשפחה אשר ההתחתנות ביניהם לא נאסרה בתורה כאם אביו ואם אמו ואשת בן בנו ובן בתו, אשת אחי אמו ועוד ועוד *). בהיותם חרדים לטהרת המדות וקדֻשת האישות, עשו גדר וסיג להרחיק את העם מיען זנות ויגזרו על היחוד, עם אשה נשואה לאיש במקום רחוק מדריסת רגלי זרים **). אחרי אשר בדורות הראשונים עד ימי עזרא ונחמיה הקילו היהודים בשמירת השבת בהלכתו וינהגו בו מנהג חֹל, שקדו הסופרים עתה להזהיר על קדֻשתו לעשות גדרים וסיגים לשביתתו. אז הגבילו את המושג מלאכת־עבודה למען דעת העבודות האסורות והמותרות בשבת ויתנו אותותם אותות אבות המלאכה ויהי מספרם – שלשים ותשע: המה כל המלאכות בשדה מן הזריעה והחרישה עד הקצירה והאספה מן השדה; העבודה להמיר את יבול הארץ אל כל מאכל אשר יֵאָכֵל, מן הדש והזורה עד האופה והמבשל; העבודה לעשות מן חמרים גְלָמִים כלי חפץ לתועלת האדם, כבוי והבערה; צידת חיות ושחיטתן ועבוד עורות והכתיבה והמחיקה, הבנין והסתירה, הקריעה והתפירה, טלטול והוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים ולהֶפֶך ודומיהן ***). אמנם מלבד אלה המלאכות אסרו הסופרים דברים רבים שאינם מלאכה רק מפני שראו בהם מנהג חֹל כמו: לעלות על האילן, לרכב על גבי בהמה, לשוט על פני המים, לשבת בדין, לעסוק במקח וממכר, לקדש אשה, כל אלה הדברים משום „שבות" או בכדי לעשות את יום השבת יום מנוחה ולהבדילו מימי המעשה, „וכל הדברים האלה אסרו לעשות גם בימי החגים ומקראי קדש ****) ומחרדתם לקְדֻשת

*) דיני השניות מדברי סופרים מבוארים ביבמות כ"א ע"א ובירושלמי שם פ"ב הלכה ג' ובמסכת דרך ארץ פ"א, מחלופי הנוסחאות והגרסאות בשלשת המקומות הנ"ל יוציא הרב המחבר (ח"ב ס"ב צד 184 בהערה) את משפטו שלא בימי דור אחד נאסרו כל מדרגות הקורבה עיי"ש.

**) קדושין פ' ע"ב, המשנה מדברת ע"ד איזה דינים יוצאים מן כלל איסור היחוד, אשר מזה נראה שאיסור היחוד היא גזרה קודמת ועל כן הדעת נותנת, אשר מוצאה מתקנת החכמים שעשו סיג לתורה. ומחפץ התלמוד למצוא לה סמך בתורה שבכתב (עיי"ש ובירושלמי) עוד יותר נראה שמקור האיסור היא תקנה עתיקה, הרהמ"ח בסה"ג ח"ב ס"ב צד 184 בהערה.

***) שבת פ' כלל גדול ע"ג.

****) ביצה לו: הרב המחבר מעיר שאיסור מקח וממכר לא נמצא מפורש בש"ס, רק שנראה

השבת אסרו גם טלטול כמה כלים המוקצים למלאכות האסורות בשבת *). לעשות משמרת למשמרת אל השבת מחללו תקנו לשבות משקיעת החמה בערב שבת עם צאת הכוכבים במוצאי שבת ויפקידו ממונה להת אות בתקיעת השופר „להבטיל את העם ממלאכה". קול התקיעה הראשונה היה לאות אל העובדים בשדה לשבות מעבודתם. השניה – לעושי מסחר וקנין ולבעלי המלאכה והשלישית לשבות גם מכל עבודה בבית. ויתקעו עוד הפעם „להבדיל בין קדש לחול, לתת אות, כי באה שבת ומנוחה לכל בני ישראל במושבותם **).

הסופרים אנשי הסגלה התאמצו לעשות את ימי השבת ומקראי קדש לימי ענג נפש ונפש רוחני. בימים האלה ישכח היהודי את עניו ומרודו בימי המעשה ינפשו תתרומם לקרוא לשבת ענג ולקדוש ה׳ מכבד, על כן תקנו לקדש את היום בכניסתו וביציאתו על כוס יין לברך על קדשת יום השבת, אשר גם ה׳ ברך אותו, בקדוש היום על הכוס בכניסת השבת ובברכת הבדלה על הכוס בינו ובין יום המעשה ביציאתו ***). כל התקונים האלה – אשר הקימו אותם כל בני העם וימלאו אחריהם – קראו לשבת ענג רוחני ואז קבל את תכונתו הנשגבה ורוח הקדשה והטהרה החופפת עליו, עד כי לא היתה שביתתו למשא על שומרי דת משה ויהודית כי בו שבתו וינפשו מכל עמלם ותלאותיהם בימי המעשה; ביום הזה היו בני יהודה לעם מדשני ענג ובו החליפו כח ויחזקו את רוחם לקראת מלחמת החיים בששת ימי המעשה הבאים לקראתם. גם הערב הראשון למועד חג האביב, ליל התקדש חג החרות זכר ליציאת מצרים, קבל אז תכונה רבת החן כחג־משפחה להתרוממות רוח העם; על פי התקנה או המנהג גם עני שבישראל לא היה פוחת בערב הזה מארבע כוסות של יין המשמח לבב אנוש, ולאין נכון לו נתנו מקופה של צדקה או מן „התמחוי". בערב הזה התאספו כמה בתי אבות וישבו יחד כשבת אחים חבורה שלמה מסביב לשלחן הערוך בקרבן הפסח על מצות ומררים, לספר ביציאת מצרים בקריאת ההלל וברכת השיר. מרוב האנשים בחבורה הנמנים על הפסח לא הגיע לאיש רק ככזית ויאכלו וישבעו וישתו יין לא לשכרה כי אם לשמח את הלב, וישירו שירי תהלות ותשבחות ויהי ליל התקדש הג הרות גם לזבח־משפחה לקרב לב בני העם איש אל אחיו ולחזק רגש הדת והאמה. למען דעת את ה׳, אשר מידו טובם, גם בעת הנאתם הגופנית,

---

כשטחות הדברים יוצא מפורש שהאיסור היה נודע לכל ישראל כחק התורה מימות עולם. וכבר מצאנו בדברי הנביא בימי גלות בבל הדורש להשיב משבת רגליך „וממצוא חפצך" ונחמיה הניא את הצורים מהביא מֶכֶר לבני יהודה וירושלים ביום השבת. המתרגם.

*) בשבת קכ״ג: בראשונה היו אומרים שלשה כלים נטלים בשבת וכו׳ עד: בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו.

**) שבת ל״ה: וקי״ד, סכה נ״ג ונ״ד וחולין כ״ו: הרב המחבר מעיר במקום הזה שהרמב״ם מבאר אשר גם במו״ש היו תוקעין להבדיל בין קדש לחול והוא ההפך מהאמור במשנה חולין (שם): „במו״ש מבדילין ולא תוקעין" וכבר השיגו ע״ז מפרשיו.

***) ברכות ל״ג. „אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות" וכבר מבוארה דעת הרב המחבר, שהתאר „כנסת הגדולה" מוסב על כל בני דורות הסופרים אחרי עזרא ונחמיה.

התקינו לברך ברכות ראשונות ואחרונות לפני המזון ואחריו, להודות לה' הפותח את ידו ומשביע לכל בְּרִיָּה רצון.

מלבד עבודת הקרבנות בבית המקדש נתקנה בימים ההם גם התפלה כעבודה שבלב, כאשר כבר הסכינו בה היהודים מימי גלות בבל. שלש פעמים ביום התפללו, בבקר - תפלת שחרית, צהרים – תפלת המנחה, ובערב – תפלת ערבית. אך בעוד אשר בימי הגלות היתה התפלה, הודוי על החטאים והתשובה והחרטה על דרכיהם הרעים, בעזבם את ה' אלהי ישראל ולכתם אחרי אלהי הנכר, קבלו בימי הסופרים התפלות תכונה אחרת. עוד לא נקבעו נוסחות התפלות, אך כבר נטו קו להרעיון העקרי הכלול בהן והרוח המרחפת עליהן. סדר התפלה בבתי כנסת שבגבולים היה ערוך על פי הסדר הנהוג במקדש. התפלה במקדש היתה בלשכת הגזית ונפתחה באחד או באיזה מזמורי תהלים. בחתימת שירי תהלה ענו כל הקהל ואמרו: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן!! אחרי כן „אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת" ויברכו ברכת הודאה לה' היוצר אור יום לכל באי עולם ונותן אור תורה לעמו ישראל; אחרי כן קראו „שמע, והיה אם שמע, ויאמר ועשרת הדברים". אלה הפרשיות שבתורה אשר עקרי הדת כלולים בהם: יחוד הבורא, האהבה אליו, שכר לעושי מצותיו וענש להנפתים בלבבם לסור ולעבוד אלהים אחרים, עם האזהרה שלא לתור אחרי תאות הלב והעינים. ובשעה שהיה החזן אומר בקריאת שמע: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד. ענו כל הקהל עוד הפעם: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. התפלה היתה משש ברכות - הידועות עתה אצלנו בשם: שלש ראשונות ושלש אחרונות ואז היו נקראות: אָבוֹת – זכר חסדי אבות הראשונים אברהם, יצחק ויעקב לבני בניהם; גבורות – ספור גבורת הבורא ונפלאותיו בכל מרחבי הטבע, הודאות לה' המכלכל חיים בחסד וגבורת גשמים והמחיה מתים ברחמים רבים; וקדֻשת השם: או ברכת „אתה קדוש"; עבודה – היא ברכת „רְצֵה" לתפלת ישראל ועבדתו; הודאה – תפלת „מודים" וברכת כהנים עם „שִׂים שָׁלוֹם". גם במנחה וערבית נאספו לבתי הכנסת להתפלל, אך תפלתם היתה קצרה כי לא אמרו עוד „פסוקי דזמרה" וגם לא קראו הפרשיות שבתורה. סדר התפלה בימי „שבת ומקרא קדש לא נשתנה משל חל, אלא שבשבת ויום טוב היו מוסיפים ברכה אחת בין שלש ראשונות לאחרונות, אשר בה נזכרה קדֻשת היום ומעין המאורע אשר לזכרו יחגו היום הזה. אך בדבר אחר קבל סדר התפלה בימי שבת ומועד תכונה יותר נעלה, כי בחתימת התפלה היו קוראין פרשה אחת או איזה פרשיות בתורה ובמרוצת העת נלותה לזה גם קריאת פרשה ידועה מספרי הנביאים, הקרובה בענינה אל דברי התורה הנקראת בימי השבתות והמועדים. הקריאה בנביאים יצאה מן הַהֶפֶךְ וההתנגדות אשר שררו בין השמרנים והיהודים במשפטי התורה ודעות הדת. כנודע נֵאֲרוּ השמרונים את מקדש אל אשר בירושלים וינאצו וימאסו גם ספרי הנביאים, אשר רבי דבריהם

נאמרו על ציון הר הקדש וירושלים הקריה הנאמנה וכביד ה׳ החופף על עיר־דוד. על פי הדברים האלה ראו הזקנים הראשונים או הסופרים אבות היהדות לקרוא את הנביאים לעדים על קדשת ציון וירושלים ולשנן לבני יהודה בכל ימי שבת ומקראי קדש דברי הנביאים, לנטוע בלבם אהבת ציון וחבת ירושלים. הנה כן נשמעו דברי הנביאים עתה בכל אהלי יעקב בתי־כנסת אשר בכל תפוצות ישראל, תחת אשר בחייהם לא מצאו להם אזנים קשובות בין בני עמם רק לעתים רחוקות. ומפני שבהקריאה בנביאים כלתה תפלת השחר בימי שבת ומועד נקראה הקריאה הזאת בשם: „הַפְטָרָה״ או אפטרתא. אחרי תקנת ההפטרה בנביאים היה דרוש מאד, לאסוף את ספרי הנביאים או יותר נכון לחרוץ משפט: איזה הם הספרים הקדושים הנכנסים בכלל כתבי הקדש והיוצאים מהם. בלי ספק יצאה ההכרעה וההחלטה בדבר הנכבד הזה מאת ועד הסופ־ים, אשר תעודתו היתה לחק חקי חיים ולהתקין תקנות חדשות ומועילות ברת. בהמאסף הזה הנודע בשם הכולל „נביאים״ נתקבלו: ארבעה ספרי דברי הימים: יהושע, שופטים, שמואל ומלכים; שלשת ספרי־הנבואה הגדולים: ישעיה, ירמיה ויחזקאל; שנים עשר נביאים קטנים: הושע, יואל, עמוס, עובדיה, יונה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה ומלאכי, אלה הם ספרי הנבואה, אשר נקרא להם בשם כתבי הקדש, אף כי במדרגת קדשתם הם עומדים למטה ממדרגת הקדשה אשר לחמשת ספרי התורה.

הנה כה נסדרה עבדת אלהים שבלב התפלה בימי הסופרים ותקבל תאר ותמונה מושכלת, מאירה ומעוררה את האדם להגות לב ושפך שיח לפני ה׳ אלהיו. התפלה היתה מְכֻוֶּנֶת לרומם את הנפש ולעורר הגות הלב ולא נמצא בה כל דבר אשר יַלְאֶה את המתפלל או ישבית טהרתה ברוב דברים או מושגים זרים ברעיון ודעה. ברוח ומחשבה היה סדר התפלה הזה מורשה העם מימי הנביאים הראשונים ושרי־קדש ורק יסוד אחד נכלל בה, אשר זכרו לא בא מפ׳רש בדברי הנביאים ההם: האמונה בתחית המתים בבא יום ה׳ הגדול והאחרון, העת רבת החסד והרחמים, עת רצון אשר בה יצמיח ה׳ ישועה לעמו. יושבי הערים הפרזות באו לעתים מזֻמנים ירושלימה, בימי הכניסה מלבד שבת ומועד וילמדו דעת את העבדה שבלב – התפלה ויקבלוה ויקימוה גם בבתי הכנסת אשר בנו להם בעיריהם. כה קמו בעם בתי כנסת או מוֹעֲדֵי אֵל עם תפלה בצבור אשר חלקה העקרי היא התפלה הנהוגה בעם עד היום הזה. נכבד מאד היה הדבר, כי סדור התפלה בצבור בגבולין ובכלל עניני עבדה שבלב לא נמסר להכהנים: כל עדה, אשר לה היה המשפט לסדר התפלה בצבור היתה מעשרה אנשים, ובכל מקום שנתאספו עשרה אנשים מישראל היו מסדרים התפלה בצבור*) והעובר לפני התבה לא היה כהן, כי אם המבין או יודע ספר, לקרוא מעל דברי הנביאים ושרי הקדש. אשר היו נשואים על שפתי המתפללים. בכלל נראה, כי הרחיקו את הכהנים מחיי העדה

---

*) רמז לעדה שהיא עשרה נמצא ברות ד׳ ״ עיי״ש. הרב המחבר בסה״ג ח״ב ס״ב צד 190.
די״י

בגבולין ולהדבר הזה נצפנו עתידות רבות ונכבדות במרוצת העת הבאה. בכל אלה העבדה העקרית בבית ה׳ היו הקרבנות, אשר הדינים והאזהרות על סדר ההקרבה וערך העבדה באו מפֹרשים בתורת ה׳. בסדר העבדה הזאת, החזיקו הסופרים בכל הכתוב בתורה מבלי להוסיף או לגרוע, וידקדקו מאד ב ס ד ר ה ע ב ד ה לכל חקותיו ומשפטיו. בכל זאת היו שני חלקי עבדת אלהים — התפלה והקרבנות — למרות שני ההפכים אשר בתכונתם — תואמים יחדו ומשלימים איש את אחיו בסדורם ומַתְכֻּנתם. התפלה נקבעה בזמני היום הנועדים להקרבת תמיד של שחר ושל בין הערבים, ובימי שבת וחדש ומקראי קדש, אשר הקריבו במקדש ק ר ב ן ־ ה מ ו ס ף מלבד ק ר ב ן ה ת מ י ד, נאספה העדה גם כן ארבע פעמים לתפלה בצבור: וכן היתה גם עבדת הקרבנות לעבדה שבלב, כי צרפו אליה גם רנה ותפלה ובעת העבדה ובין פרק לפרק היו משוררים שירים ומזמורים בפה ובכלי ובכח השירה העברית התרוממה עבדת המקדש ותהי לתפלה מרוממת את הרוח ומעוררת הגות לב והשתפכות הנפש אל חיק יוצרה.

אך בעבדת המקדש והקרבנות נמצאה פנה אחת, אשר ממנה יצאו המון דינים, הַשָּׁמִים מועקה על תעופת הרוח והתרוממות הנפש אשר תרקיע לשחקים בכח השירה האלהית הנשגבה — מליצת הנביאים והמשוררים וישימו כבליס על החזון הרוחני והגות לב לבל יגביהו עוף. בימים ההם הנהיגו דיני טֻמאה וטהרה רבים מאד בעבדת הקדש: המקדש והקרבנות. אמנם כן, גם בתורת משה נמצא מערכת־דינים בשמירת חקי הטֻמאה והטהרה: הטמא נבדל מקהל ישראל לבלי בֹא אל המקדש, מבלי לגשת להקריב קרבן ולגעת בכל קדש, גם נמצאו מדרגות שונות בטמאה — א ב ו ת ו ת ו ל ד ו ת. וחקים ואופנים רבים קבעה התורה, אשר על פיהם יטהר האיש מטמאתו ו י ב א א ל ה מ ח נ ה. מכל אופני הטהרה הכי נכבדה — הרחיצה במקוה או במעין מים חיים. אך כל דיני הטמאה והטהרה הנאמרים בתורה מתיחסים לרוב אל הכהונה והלויה ולא היה בכחם לפעל על חיי העם ברב עז ותעצומה, לולא נפגשו בדבר הזה נוחלי תורת יְיָ הטהורה עם בני פרס ויהיו עמם כימי שנות מאות. דיני הטמאה והטהרה אשר בתורת הפרסים המה רבים עוד יותר ויותר מאלה אשר היו נהוגים גם בדורות מאוחרים בין היהודים. — הולכי בתורת אֲנָסְתָּה (Aresta) ה א מ ג ו ש י ם א ו ה מ ה ג י ם (Magier) יצרו חקים ומנהגים שונים ומשֻׁנים, ולהיות תורת צאַראַסטער נעלה וצרופה מכל הורות עמי הקדם ומושגיה יותר בהירים וטהורים לעמת יתר התורות אשר בימים ההם ובני ישראל חיו ביניהם זמן רב, נפגשו ונשפעו גם בדעותיהם לפעמים. חכמי האֻמה וסופריה לא יכלו לעצום עיניהם מראות, כי תורת צאַראַסטער משכללת וקרובה בכמה עקרים ויסודות אחדים אל התורה אשר שם ה׳ ביד משה עבדו, וגם בדיניה ומנהגיה מצאו איזה צד השוה לדיני תורתם ועקבות הפגישה הזאת נראו בכמה ציורים חדשים בעצם היהדות.

אמנם כן, האמונה העקרית יסוד ושרש תורת ישראל, א מ ו נ ת ה י ח ו ד, בעצם רוהני טהור נשגב ונעלה, האמונה באל עולם, שלם בתכלית השלמות.

שליט לבדו בעולמו ומשגיח על כל יצוריו, שָׁרְשָׁה עמוק עמוק בלב בני יהודה, עד כי לא מצאו מסלות בלבבם מושגי הפרסים מאלהי האור — הורמיז או אורמוצד (Ormuzd). החוזים האלהיים ראו באספקלריא מאירה את כבוד ה׳ אלהי ישראל ויכירו וידעו את הדעה המוטעת והנפסדת שהיא יסוד תורת הפרסים — הדעה משתי רשויות: אלהי השמים, אלהי האור והטוב, אשר מלחמה לו מן העולם ועד העולם עם הורמין או אהרימון (Ahriman) אלהי החשך והרע, והנביא אשר נבא כי יקים ה׳ את דברו בבבל על ידי משיחו כורש, הוא גם הורה דעת־אלהים לבני עמו לבל יזכו אחרי תורת הפרסים ויאמר: יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְיָ עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה. להורות להם מושג העצם הנשגב, העושה שלום במרומיו, כי העולם והאדם אינם עומדים תחת ממשלות שני עצמים או כחות עליונים אשר יגורו מלחמות תמיד, וכי הרעות גם הטובות תצאנה רק מאת ה׳ האחד בשמים ובארץ. אנשי כנסת הגדולה — הסופרים שקדו להביא ההכרה הברורה מאחדות הבורא בלב בני עמם ולהוציא מלבם דעת בעלי השניות קבעו את הברכה הראשונה בתפלת השחר, למען דעה כי אלהי ישראל הוא יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת הַכֹּל. אך בכל התאמצותם להחזיק במעוז עִקְרֵי הדת הישראלית ויאדירו את אמונת האחדות המחלטת, הנה לא נמנעו מלקבל גם איזה ציורים ומושגים חדשים באמונה ואיזה מנהגים בדת, ולמצער לא הרחיקו את כל למודי הפרסים. עם אמונת האחדות הטהורה האמינו בני יהודה לתת יקר וכבוד למלך עולמים, אם רבוא רבון רוחות ומלאכים עושי דברו ישמשוהו. עוד בכתבי הקדש הראשונים כבר נמצא „מלאכי ה׳" ומשרתיו עושי רצונו, אמנם שם עוד לא נתן שם להמלאכים ולא הוצב חק וגבול לתעודתם ומשמרתם, למלאכותם ופעֻלתם בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, וגם בני האדם על האדמה — כהנביאים — נקראו בשם „מלאכים" אך בעת היו עם יהודה בארצות בבל ופרס לקחו מהם חזיונותיהם, כחזיונות הפרסים הנודעים בשם אֲמֶשַׁה־סְפֶּנְטַס וְיַצַּטַס (Amescha-Spentas u Yazatas) לתת את המלאכים לאישים בעלי תבונה ותַבנית ויתנו להם שמות עברים איש איש על פי תעודתו, כהמלאך רפאל לרפא חולים, וגבריאל על הגבורה והנצח, מיכאל השר הגדול הסוכך ומגין על עם ישראל ועוד רבים *).

מהאמונה במלאכי השרת מסתעפת גם האמונה והדעה על דבר מלאכי־חבלה או הרוחות הרעות. הפרסים נתנו לאלהי החשך אהורמין ששה מלאכי חבלה משרתים ורואי פניו, רוחות רעות טמאות ומזיקות (Dävas), האורבים לאדם ומתנקשים בנפשו לספותה. בספר איוב נמצא לראשונה תמונה חזיונית ומפליאה — תמונת השטן העומד עם בני האלהים על ה׳ בשבתו לכסא

---

*) ובירושלמי ראש השנה פ"א ה"ד נמצא הדברים האלה: רבי שמעון בן לקיש אומר: אף שמות המלאכים עלו עמהן מבבל, בראשונה נאמר „ויעף אלי אחד מן השרפים", שרפים עומדים ממעל לו ומכאן ואילך הוא אומר: והאיש גבריאל, כי אם מיכאל שרכם. והרוצה לעמוד על עקרי החקירה הנכבדה — השואת למודים צענרא־אוסתה או למודי היהודות, יעיין בסה"ג של הרב המחבר (ח"ב ס"ב צד 194 — 201 וספר דה"י להרשי"פ ח"א מן צד 73 והלאה. המתרגם.

המשפט, בתֹר מלאך מבקר אחרי מעשי בני האדם גם הטובים והישרים, לדעת אם לא נמצא כהם שמץ דפי, לחקור אחרי מעלליהם. ללמד עליהם חובה, למען המעט שכר צדקתם או גם לגלות על עונם, אך מהשטן שבאיוב, שאיננו בעצם פועל רע, כי אם חוקר לכל פעלת בני האדם ובוחן דרכיהם ומחשבותיהם, יצא אחרי כן מלאך משחית ומחבל, יורד ומסית עולה ומשטין ויהי השטן לאהורמין הפרסי; אפס כי ההגדה העברית לא נתנה להשטן כח וגבורת אלהים לבלע ולהשחית ככל חפצו, הוא לא היה כאהורמין אצל הפרסים להיות כאלוה המתיצב כצר נגד אלהי האור. מושג כזה לא יכול למצוא לו מסלות בלב בני יהודה, אשר כבר למדו לדעת יסודות התורה הצרופה ואמונת האחדות בעצם טהרה. כי יְיָ הגדול והקדוש אשר במאמרו ברא עולם ומלאו לא ישיב דברו מפני אחד יציריו כהשטן, והוא ברוב חסדו גוער בהשטן ולא יתנהו לבלע ולהשחית. אך בכל זאת לא חדל מושג השטן להתפתח וכאהרימון מצא לו גם הוא משרתים ועושי דבריו המזיקים ומלאכי חבלה אשר נודעו לנו בשמות: אשמדאי סמאל ומלאך המות המלא עינים ואורב לכל דרכי בני איש זורק בהם טפת מרה ברגע האחרון לחייהם ולוקח את נפשם. מהמושגים האלה נולדו ברבות הימים איזה דינים ומנהגים זרים, הזרים לרוח היהדות הצרופה ויכודתם בהדעה שיש להרוחות הרעות שליטה וממשלה על האדם בשעות מיוחדות כשעת השֵׁנָה וכדומה.

בימים ההם וההשקפה האמונית על דבר שכר ועונש התפתחה לרגלי קרוב הדעות באיזה פרטים בין היהודים והפרסים. על פי תורת המהגים הֶחלק הבריאה כלה לשתי ממלכות: ממלכת האור וממלכת החשך. בהראשונה ישימו משכנם כל ההולכים אחרי אהורמיז אלהי האור בעדן גן האלהים הזה, וכל הנוטים אחרי אהורמין אלהי החשך ירדו שאולה ותכס עליהם צלמות. אחרי מות האדם תרחף הנשמה על קברו, כי קשה עליה פרידתה מן הגוף ואחרי כן ילוו אותה מלאכי השרת (Yazatas) אל מקום עדן־הנפשות או מלאכי חבלה (Dävas) יורידוה דומה למקום התפתה או עמקי שאול, הכל כארחות האיש בחייו. הדעה הזאת מהגמול הנצחי והחיים אחרי המות מצאה מסלות בלב שלומי אמוני יהודה. למקום הגמול הטוב לנפשות הצדיקים היה גן העדן, מקום מושב האדם הראשון וחוה אשתו בראשית ימי היצירה, ומקום הענש לחוטאים ופושעים נקרא בהשאלה גי־הנם או התפתה אשר בקרבת ירושלים, מקום שם העביר אחז מלך יהודה את בניו באש לַמֹּלֶך. אז נתקבלה לעקר גדול בעקרי הדת האמונה בתחית המתים. מכל הדעות אשר שררו בין הפרסים מצאה הדעה הזאת ביותר מסלות בלבב בני יהודה, בהיותה דעה מרוממת את הנפש בתקוה לחיי עולמים, לקיום נצחי וקץ ותכלית לכל העמל והתלאה תחת השמש, ועל כן הכתה שרש עמוק בלב היהדות, כי באמת נמצאו סמוכים, הוראות ורמזים רבים לתחית המתים מן התורה ומן דברי הנביאים. „ביום יְיָ האחרון" ראו הסופרים עת התחיה ותהי מני אז ליסוד מוסד בדת ובסדר התפלות נקבעה ברכה מיוחדת לה' המחיה מתים ואחר החוזים, אשר צפה

וראה את בני עמו נלחמים עם מר המות ונאבקים עם צר ואויב, אשר חשב להכחיד אותם מגוי לבל יזכר שם ישראל עוד, הטיף להם נחומים לאמר: וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לַחֲרָפוֹת לְדִרְאוֹן עוֹלָם. מאמונת תחית המתים נסתעפה ונשתלמה האמונה בשכר וענש בעולם האמת עולם הבא, המלא חזון מרהיב לב ומרומם הנפש בהקסם השפוך על פני החיים הנצחיים בעולם שכלו טוב, עולם מלא אורה וחדות ה׳. העולם הבא הוא קץ ותכלית כל המעשים בהחיים אשר על פני האדמה, ופה ימצאו להם פתרונים כל הפליאות והשאלות על דרכי ה׳ תמים דעים ועושה לאיש איש כדרכיו וכפרי מעלליו. כל יראי ה׳ וחשבי שמו, כל הצדיקים החרדים על דבר התורה ויחרפו נפשם עליה בהיותם חיים על האדמה יקיצו משנתם, יקומו מקברותיהם לאור באור החיים הרוחניים. גם החוטאים אשר כאדם עברו חק מקלות דעתם או מרפיון רוחם גם הם אחרי אשר ימרקו את עונם בגיהנם וישובו ידעו את ה׳, גם להם צפון חלקם בחיים הנצחיים לעולם הבא. הדעת איך תהיה תחית המתים ותכונת החיים המאֻשרים לקץ הימים – חיי העולם הבא? על הדבר הזה לא באה תשובה ברורה, כי האמונה האדירה והתקוה הנעימה מעולם לא הוגיעו את עצמן בבקשת חשבונות רבים. בכח האמונה והתקוה ימצא האדם מרגוע לרוחו הנפעמה והנדכאה, בדעת־נפש, כי אם גם התמהמה אך בא תבוא עת התגמול והאלהים יביא במשפט צדק כל דרכי איש אם טוב ואם רע. דעת נפש זאת תרפא לשבורי לב ותחבש לעצבותם בחיי חלדם. אף כי צמיחת קרן הדעות האלה, אשר צדקה ומרפא לנפשות בני האדם, היתה בשדה אחר, אך היונק הרך הזה החליף כוז ויעש פרי הלולים רק על אדמת ישראל. בחיק היהדות נתעלו ונתקדשו הדעות ההנה ותגענה לכלל השלמות, עד כי היו למקור חיי הרוח ותורת המוסר והמדות לישראל ואדם, ותהי התורה הזאת למולדת בית היהדות ועצם מעצמיה; רק השמרונים כפרו באמונת התחיה ובעולם התגמול, כי האמונה הזאת נוסדה על דברים רבים מהכתובים בספרי הנביאים ושירי־קדש, והם – הכותים – מאסו בדברי הנביאים, אשר בכל דבריהם ירבו לדבר מקֻדשת ירושלים והמקדש אשר על הר ציון *).

מנוחה ודומיה פרושות על התקופה רבת השנים – כימי מאתים שנה – מן מות נחמיה עד בא הקץ על ממשלת פרס בארצות התבל: מימי הדורות ההם, אשר בהם התחזקה כנסת יהודה וישראל בתורת חיים והיהדות התכללה והשתלמה בחקים ומשפטים, אמונות ודעות עדי הגיעה לתכלית שכלולה וקץ שלמותה, מכל פרק הזמן הגדול ההוא אין מגיד ומשמיע זכר שם חכם אדיר־אמונה וגדל־דעה, אשר היה מבוני הארמון הנאדר, מכונני ומשכללי היהדות המקֻבלת, אשר אלפי שנה היא גם להתנוסס לעם־עולם ותעמוד הכן כסלע מוצק בלב ים, חרף כל הסערות והרוחות הרעות הסוערות עליה מעברים להפיצה ולהפכה משרש. על כל דברי ימי התקופה הגדולה הזאת הֻשלך הָס ואין מגיד ומשמיע דברי העת ההיא וכל המוצאות את האֻמה.

*) ובמסכת כותים (הוצאת החכם קירכהיים) נאמר: מאימתי מקבלים אותן (את הכותים) משיכפרו בהר גרזים והודו בירושלים ותחית המתים ועל כל האמור בזה עי׳ בסה״ג של הרב המחבר ח״ב ס״ב בסוף הספר ציון № 14. המתרגם.

התקופה הזאת היא העניה במאורעות הזמן מכל תקופות דברי הימים לבני ישראל. יודעי בינה לעתים לא מצאו מעשה כביר העליליה לרשום אותה על ספר לזכרון לדור אחרון. כל עבדת בית יעקב היתה פנימה, להתעלה ולהשתלם במעלות רוחה, ובהעבדה הזאת הנכבדה בכללות תוצאותיה, לא מצאו יודעי העתים דבר נכבד בפרטיה, השתלשלותה ופעלתה לרשום אותו לזכרון בספר דברי הימים. הסופרים משכללי התורה בימים ההם, היו פועלים ונפעלים ממעשיהם הכבירים, אך לא ראו כל מעשה וענין היוצא מגדר דברי יום ולא מצאו דבר בפעולתם אשר יהיה בעיניהם לאות ופלא, בעוד אשר האיש העומד מחוץ למחיצתם, יודע בינה לעתים המתבונן לאחרית מעשיהם יתפלא וישתומם ויתבונן וישתאה על מפעלות אנשי הרוח ההמה. עם יהודה לא הלך אז בגדולות ונפלאות, וישקד רק על עבדת ביתו ושדהו, כי חדל להיות לו ארח כעם החי על חרבו ומלמד ידיו לקרב, וגם להגן על גבולות ארצו נגד שכניו אשר התגרו בו מלחמה לא הוציא חרבו מנדנה. בימים ההם באה ונהיתה נבואת יחזקאל, אשר תֵאר את תמונת ממלכת יהודה בימים הראשונים אחרי שוב בניה אליה: כּאֶרֶץ מְשׁוֹבֶבֶת מֵחֶרֶב מְקֻבֶּצֶת מֵעַמִּים רַבִּים עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל. ארץ שְׁלֵוָה ושקטה ונושבת מעם דורש שלום ושואף מנוחה לא התן ענין רב לענות בו את קוראי הדורות לעם ועם.

עם ישראל לא התערב גם בריב העמים האיתנים אשר על גבולות ארצו. בימי המלכים: ארתחשסתא השני המכונה מְנֶמֶן (474—432 לפני חב"ש) וארתחשסתא השלישי המכונה אָכוּס (431—408 לפני חב"ש) נסו המצרים להתקומם נגד ממלכת פרס ולהמיש את צוארם מעל מלכותה, אז העבירו הפרסים את המון צבאותיהם דרך ארץ יהודה היושבת לחוף הים התיכון וילכו הלוך ונסוע הנגבה וחיל מצרים נסעו דרך הארץ לפיניקיה; גם חיל היונים השכירים, אשר יצאו בצבאות שני הנלחמים עברו בארץ יהודה לארכה ולרחבה ומעל ראשי ההרים ראו היהודים את חיל הגוים אשר עברו דרך ארצם. לבטח לא היו אז היהודים רק צופים ומביטים על ריב ממלכות ורגשת לאֻמים, כי המעשים אשר משכו אבירים בכחם נגעו גם אל עם יהודה השוקט ושואף מנוחה, ואם לא יצאו היהודים בצבאות הנלחמים לא נקו ממשא מלך ושרים וכלכלת אנשי הצבא העוברים והשבים דרך ארצם. גם מעמדם הטוב בממלכת פרס נשתנה אז לרעה ומלכי פרס עוד לא שמרו להם את הברית והחסד כאשר בתחלה. בעת ההיא החלו ימי הירידה לממלכת פרס הגדולה. המלכים עזבו תורת מוריהם הראשונים ויזנו אחרי אלהים אחרים וישתחוו לאלילים ופסילים, אשר לא כדת אַנֻסְתַּה. בלבד הפרסים את ארצות בבל וצור ויתר ארצות הקדם והמערב ראו את אלילת החמדה: בלתין (Beltis), או מיליטה (Mylitta) ואפרודיטי (Aphrodite) עם עבודתה הנאלחה במעשה זמה ונאופים ויחמדו אותה בלבם, ובעת אשר הדבירו עמים תחתיהם עשו להם הון עתק ויחלו לתור אחרי חמדת בשרים ויעבדו לאלילת האהבה ויזבחו לה. אז נתנו להאלילה הזאת שם פרסי: אֲנַהִיתַּה (Anahita) וַיִּפְּנוּ לה מקום בתורת האלהות אשר להם. ארתחשסתא השלישי נתן להאלילה הזאת מהלכים בכל מדינות מלכותו ובדבר מלך הקים את צלמה בכל הערים הגדולות אשר

בממלכתו הגדולה, בבבל, שושן ואחמתא היא עיר־הגנה וביתר ערי פרס ומדי. בהמעשה הזה היה המלך למפר תורת אבותיו, תורת האריים, כי זנה אחרי אלהים אחרים ויתן כבוד לצלמים ופסילים וישתחו להם, בעוד אשר לבני דת צרתוסתה היתה תועבה עבודת כל פסל ותמונה. אז הותר הקשר הרוחני אשר קשר וקרב לב הפרסים אל בני יהודה, כאשר לשני העמים נחשבה לחטאת עבודת פסל והמונה, מוסרות הברית בין בני ישראל ובני פרס ומדי נתקו, ולאלהי הרוחות אלהי השמים היא אלהי ישראל לא היה עוד יוקטר ויגש לשמו מנחה טהורה בכל מדינות ממלכת רם כאשר מלפנים. כנראה הכביד ארתחשׁשׁתא יָמִן את אכפו על העמים היושבים במדינות מלכותו ויאלצם לתת כבוד אלהים לאלילת החמדה וגם היהודים לא נקו משבט זעמו ויאלצם לתת כבוד אל ים להאלילה הזאת; סופרי דברי הימים מהעת ההיא יספרו אשר היהודים סבלו חרפה ומצוקה ממלכי פרס ואחשדרפניהם, אשר אלצום להפר ברית דתם והם נשאו וסבלו מצוקותיהם בחרף נפש וישארו אמונים לאלהיהם ותורתם. מהעת ההיא נמצאה ידיעה מפליאה לאמר: בהלחם ארתחשׁשׁתא ןְכוס במצרים ? (בש' 430–431 לפני חב"ש) הגלה יהודים רבים מארצם ויושיבם בהרקניה על יד ים הכספי, ואם יש יסוד להידיעה הזאת בדברי הימים, אז אין ספק כי רדף המלך הזה הנודע באכזריותו ורוע לבבו את היהודים רק על היותם אמונים לדת אבותם, כי לא יתכן הדבר, אשר גם היהודים היו בקושרים נגד מלכי פרס.

בירושלים הראו את היהודים קשה פחות הארץ הנקלים, אשר בימי ירידת הממלכה ורוח העם הפרסי עשר מעלות אחרנית מצאה ידם להתרומם ולהתנשא לכל ראש וסריסים כאלה דִמו להשים על כל גוי וכסא המלוכה גם יחד. לגדולה כזאת הגיע הסרים בַּגֹּיס, אשר הגה אחרי כן מן מסלת החיים את המלך ובני בית המלוכה ובידו היה להושיב מלך חכם בפרס ככל אשר יעלה על רוחו. אך לפני הגיעו לשלטון כזה היה פקיד נגיד על צבאות פרס, אשר עמדו בסוריה ופיניקיה, ואז מצאה ידו להרבות עשרו ולפלס נתיב לחמס ידו בארץ ההיא. אל הסרים בַּגֹּיס נציב סוריה פנה בן הכהן הגדול ישוע ויט את לבו אחריו בשחד, כי יחזק את ידיו ויאשרהו במשרת הכהונה הגדולה ולחסור ממנו את אחיו הבכור יוחנן. שניהם היו בני יוידע, אשר קרוביו ושאריו התחתנו בסנבלט השמרוני, וכאשר הבריחם (חמיה מן הארץ בנו את הבית על הר גרזים להיות לצר נגד בית ה' אשר על הר ציון. ויהי במות יוידע; וישוע הצעיר, אשר בטח על עזרת נציב פרס, דרש לשום על ראשו כתר הכהנה הגדולה, לדבר הזה מלא יוחנן חמה ויריבו שני האחים בבית המקדש ובחמת אפם קם יוחנן על ישוע אחיו האהוב לבגוס וירצחהו נפש בהיכל הזה. המעשה הנורא הזה היה אות רע בדברי ימי יהודה העתידים לבא. כשמוע בגֹּס את כל אשר נעשה מהר לבא ירושלימה, לא לנקום נקמת אוהבו אשר הבטיחהו להיות מגן בעדו, כי אם למלא זרוע טרף ורק לשום למשסה את מקדש ה', בשומו מסוה על פניו, כי חרה לו על התועבה הגדולה לשפוך דם נקי בהיכל הקדש, וייסר קשה את כל יהודה בשומו כסף

ענושים על העם לשלם חמשים אדרכמונים דבר יום ביומו לפני הקרב את קרבן התמיד. בגזם האיץ לבא אל קדש הקדשים, וכאשר הניאו אותו הכהנים מחפצו באמרם אליו דבר התורה: „והזר הקרב יומת", קרא בלעגי מעוג: האם טמא נפש הוא יותר מבן הכהן הגדול המומת בידי אחיו בהיכל ה' ויבא אל הקדש פנימה וירעץ וירוצץ את היהודים שבע שנה *) ויקח מידם כסף הענושים עדי היתה להם הרוחה מסבה בלתי מבארת בספרי דברי הימים. אין ספק, כי בעת הרעה ההיא התעוררו גם צרי יהודה השמרונים להצר ולהציק את עם עברתם ואז שבו ולקחו את הערים: רמתים, עפרים ולד, אשר גֹרשו לפני שנים רבות ועולי גולה הראשונים ישבו בהם**).

כן היו היהודים חרדים על נפשותיהם ונטל עליהם להלחם בעד מחיתם ותקומתם. בכלל מעטים מאד היו ימי האורה והטובה השלמה בכל מאתים שנה הראשונות לבנין הבית השני. בטובה ראו היהודים אך בעת: העליה הראשונה, בימים אשר הרבה המלך דריוש הראשון להטות להם כנהר חסד ובימי היות נחמיה פחת יהודה ושבתו בירושלים וכל תקף מפעליו הכבירים. מלבד הימים המעטים ההם היתה מנת חלקם: לחץ ועני, גורלם – רפיון כח ועמידתם – דלים וריקים. מעמד בני יהודה היה מעורר חמלה ומגנת לב והמבין בחזות העת ההיא יראה את בני יהודה נושאים עיניהם הדולפות מדמעה אל ההרים, לשמוע מענה על שאלתם ובקשתם: „מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי?" – עקבות הלחץ והמצוקה נראו גם על פני הספרים המעטים, אשר נגלו בעם בימים ההם. בימי הגלות כאשר המה לב העם אהבה לארץ חמדתו ומקום מקדשו, התרפק על זכרונות קדומים ונפשו נכספה לשוב לארצו ומולדתו. אז התרגשה נפשו ותוצא פרחי־חמד־המליצה הנבואית ושירת שרי־קדש. כאשר באה תקות העם ונהיתה שבה גם נפשו למנוחתה, חדלה לדרוך עז וישחו גם בנות השיר והמליצה. מזמורי תהלים ילידי התקופה האחרונה הזאת, המה נעדרי עזוז השירה הנשגבה והחן והיופי השפוכים על המזמורים מהעת הקדומה. סגנון דברי הימים בטוב טעם ודעת העתים גם כן כמעט נשכח. ספרי עזרא ונחמיה הם ספרי זכרון לרשום בקצר מלים זכר המעשים אשר קרו ויאתיו בימיהם, מבלי להשלימם ולהביאם למעלת ספרי דברי הימים. בסוף ימי התקופה הזאת נגלה ספר „דברי הימים", המתחיל סדר היחש מתולדות אדם ומְסַיֵם ביחש המשפחות עד ימי כותב הספר. בדברי הימים באו זכרונות רבים ונכבדים מימים עברו, אך מעטים מאד מדורות האחרונים לפני זמנו וימי דורו. בדברי הימים נכללו דברי הזכרונות מספרי עזרא ונחמיה במקומות רבים בתוספת באור והרחבת הענין.

בקץ התקופה הזאת, אשר בה נחתם ספר דברי הימים, יָחֵל פרק חדש גדול ונכבד מאד בדברי ימי עם ישראל, דברי ימי העת אשר בה נבחנו ונצרפו היהודים והיהדות ונֻסו במסה. הנסיונות ההם היו לכור מצרף ומטהר את תורת

---

*) עי' בסה"ג ח"ב ס"ב צד 211 בפנים ובהערה 1.
**) עי' שם צד 212 ולמעלה צד 79 בהערה 5.

ישראל ונושאי דגלה, לדעת את עצמנ וסגלתם הנפלאה. אכן בכל הארצות אשר באו שם היונים הביאו עמם גם רוחם הכביר ולרגלם באה תמורה כבירה ונמרצה במחשבות עמים רבים בהלך נפשם, מדותיהם וארחות חייהם. חברת־האדם שנתה פניה וכל בני העמים בעלי כשרון ולב־מתנה ברגש הנעלה ונשגב, טוב־טעם ודעת חן ונעם עלו במעלות אחדות העולות על דרך ההשכלה הרוחנית ויִזַּכּוּ ארחם ויוסיפו לקנות שלמות במדות מתוקנות; אך הרחבת המדות ודרכי החיים המתקנים והתפשטות רוח היונים בארצות רחוקות ועמים זרים בכח התפשטות החסן המדינית לכבוש ארצות וממלכות לא יצאה בעצם וראשונה מעם חכם ונבון, עם היונים, ראשית גוים משכילים בימי קדם, כי אם מהמוקדונים בני־עֵרב ואסף־עמים משבטים זרים ובני היונים לשבטיהם השונים.

פרק רביעי

היהודים תחת ממלכת מוקדוניא.

(מן 402 עד 245 לפני חרבן הבית השני)

אלכסנדר הגדול, אשר, בגלל גבורתו הנערצה ולכדו ארצות רבות והמון ממלכות בשנות מלכותו המעטות, נמשל בפי אחד החוזים *) לנמר אשר כנפי נשר לו, עשה פעם אחת קץ לממלכת פרס הגדולה, אחרי אשר כבר בא יום פקודתה, נהרסו יסודותיה, נמוטו מכוניה ונתפרקו כל אבריה. לרגלי הגבור הנערץ הזה תִּכּוּ ארצות אסיא הקטנה, סוריא ופיניקיה ומלכים ונסיכים השתחוו לו אפים ארץ ויביאו את צוארם בעל מלכותו. רק צֹר וְעַזָּה מֵאֲנוּ הִכָּנַע מפניו וימצאו און בנפשם לְהִשָּׂגֵב במבצריהם ולהשיב מלחמה שערה. אז שם הגבור החולש על גוים וממלכות מצור על צֹר שבעה ירחים ויצר גם על עזה שני ירחים ובימי חדשי אוגוסט ונובימבר (בש׳ 402 לפני חב״ש) הבקעו שתי הערים הבצורות האלה לפני גבורי מוקדוניא ואלכסנדר עשה ביושביהם שפטים נוראים—. מה היה גורל יהודה הקטנה והמצערה תחת תגרת יד מרגיז ארצות ומרעיש ממלכות, אשר בימים מעטים אחרי כן הוסיף לכת מחיל אל חיל וַיַּדְבֵּר תחת רגליו גם את ממלכת מצרים האדירה והכבירה? מזכרונות דברי הימים בעת ההיא לא נשארו לנו לפליטה רק הגדות מפליאות, אשר לא נוכל להציל מהן דבר אמת למצוא חזון הימים ההם. קשה להאמין, כי השיבו היהודים ריקם דברי אלכסנדר בידי מלאכיו אליהם וימאנו לקבל על מלכותו, יען כי נשבעו שבועת־אמונים לדריוש לבל ירימו בו יד. הם לא נשבעו לדריוש מעולם, גם לא יכלו לחשוב להם לעון, אם גם פרקו את על מלכי פרס מעליהם. המלכים אשר מלכו בימי ממלכת פרס האחרונים לא משכו חסד להיהודים ולא שמרו להם את הברית והאמנה אשר כרתו המלכים הראשונים עם בני יהודה. חותם האגדה טבוע על הספורים בדבר אלכסנדר

*) דניאל ז׳ ו׳

מוקדון ובואו בשערי ירושלים. על פי הדברים האלה בנסוע אלכסנדר אל צֹר ועזה סר גם אל ירושלים ובבאו בשעריה ראו עיניו מחזה אדיר ונשגב, אשר הרעיש את לבבו וירבה לתת אותותיו אותות חן וחסד להיהודים. ההגדה הזאת תספר, כי בקרוב אלכסנדר אל שערי ירושלים פגש את הכהן הגדול לבוש בגדי כהֻנה הלבנים לכבוד ולתפארת ומחנה כהנים ולוים מלֻבשים לבנים מסביב לו, ובראות הגבור הנערץ את ההמון הגדול הלבוש לבנים והכהן הגדול עם האפוד והחשן וציץ נזר הקדש על ראשו, נרעש לבו מהמחזה הנאדר בקדש ויֵהָפֵךְ מרגז לרחמים ומקצף וחמה לאהבה ורצון ויברך את ידוע הכהן הגדול בשלום ולבני לויתו מלכי סוריא ושרי מוקדוניא ענה אלכסנדר ואמר, כי בעודו במוקדוניא נגלתה לו תמונת הכהן הגדול הזה במראה וחלום חזיון לילה ויחזק את רוחו לכבוש ארצות אסיא וממלכת פרס. גם בדבר שם הכהן הגדול אשר היה בימי אלכסנדר לא נשתוו הדעות: על פי הגדה אחת (יוסף פלאוויוס בקדמוניות י״א ח׳) היה ידוע הכהן הגדול אשר יצא לקראת אלכסנדר והגדה אחרת (בבלי יומא ס״ט, מגלת תענית פ״ט ויקרא רבה פרשה י״ג) תאמר, כי נכדו הנקרא שמעון הצדיק הוא היה אשר למראהו נרעש הגבור אלכסנדר. בכל אופן ברור הדבר, כי אלכסנדר היה האדיר במלכים אשר לבו הגה נדיבות וכל חמתו סמכה רק על העמים אשר עמדו בפניו בזרוע חשופה והרב שלופה, אך להעמים אשר נכנעו לפניו הרבה להיטיב ויתן להם לעבוד אלהיהם, ללכת בדרכי דתם ואמונתם באין מפריע. הוא לא הכביד אכפו על העמים אשר הביא תחת שבטו להיות כהיונים ברוחם וארחות חייהם, והחרות אשר נתן אלכסנדר לכל העמים הנכבשים תחת ידו לא מנע לבטח גם מהיהודים ויהיו לו עבדים נושאי מנחה ומשא מלך ושרים מתבואות ארצם, כאשר היו מלפנים למלכי פרס ומדי וככל מניות המלך אשר הביאו לאחשדרפני פרס הביאו עתה לנציב מוקדוניא. גם זאת עשה אלכסנדר להיהודים, כי בשנה השביעית שנת השמטה אשר אין בה חריש וקציר להיהודים, קרא גם הוא להם דרור מתת מס מתבואות הארץ, ככל אשר עשו להם מלכי פרס *). הפגישה הראשונה, אשר נפגשו שני העמים הגדולים ברוחם מכל בני שם ויפת או נושאי דגל היהדות וחכמת יונית, היתה פגישת ידידות ורצון. למראה עין הופיע האחד בכל הדר גאונו, תפארת עזו ועצם תקפו וגבורתו והשני בתמונת עם נגש ונענה שפל ונכנע. יהודה היתה אז חלק מחבל־ארצות וממלכת־גוים, אשר השתרעה מן הררי טוירוס עם הרי הלבנון צפונה עד מצרים נגבה ותקרא בשם: סוריא החלולה, או חילת־סוריא או צֶאלֶסוריא (Cölesyrien) להבדילה מארץ סוריא העליונה. נציב הארץ הגדולה הזאת, אשר לפנים היתה נחלת ממלכות רבות, שם מושבו בשמרון, אשר מזה נראה כי היתה בימים ההם עיר בצורה ורבתי עם. שמרון נבחרה לעיר מושב הנציב, כי יושבת היא על טבור הארץ ביפה נוף וחבל ארץ פוריה. שם הנציב הראשון אשר הפקיד אלכסנדר בצֶאלֶסוריא היה אַנְדְרָמַכָס.

מדוע לא היתה דעת השמרונים נוחה מהכבוד אשר עשה להם אלכסנדר

*) יוסף פלאוויוס בקדמוניות י״א, ח-ה.

לשום מושב הנציב בעיר חמדתם? האם חרה אפם על אלכסנדר, כי הראה אותות אהבה ורצון להיהודים עם עברתם? מענה על השאלה הזאת לא נמצא, אך באפס כי עז לא שמו על לבם כי מרה תהיה אחריתם ויתפרצו מפני נציב אלכסנדר ויתקצפו עליו ויאחזוהו וישרפוהו באש, אותו ואת ביתו (בימי האביב לשנת 403 לפני חב"ש). ויהי בהשמע דבר הנבלה האכזריה הזאת לאלכסנדר ותבער בו חמתו עד להשחית ובצדק נשבע באפו לנקום נקמת עבדו ונציבו. ממלכת מצרים האדירה והכבירה בתבל ארצה נכנעה לפני הגבור הנערץ ותכרע לפני הדום רגליו ועם קטן ודל, עם השמרונים מצא את לבבו להתפרץ מפניו ולשפוך באכזריות חמה דם נציבו המושל בארץ בשמו. בשובו ממצרים סר שמרונה ויעש שפטים נוראים בהקושרים ויפגיע בכל עם שמרון את מדת דינו הקשה ויושב שם נציב אחר מְמְנֹן שמו ויושב בשמרון בני ארצות יון ומוקדוניא, ובדעתו, כי עברת השמרונים שמורה נצח לעם יהודה, חפץ להראותם קשה ולהכעיסם ולהרעימם ויקרע חבל ארץ מאדמת השמרונים ויתן אותו לבני יהודה, כי מצא את לבבם נאמן לפניו וגם ליושבי חבל הארץ ההוא קרא דרור ממשא מלך ושרים בשנת השמטה. החנינה הזאת, הקטנה לנותנה וגדולה ונכבדה למקבלה, אשר בה חונן א ל כ ס נ ד ר את ה י ה ו ד י ם עוררה עוד יותר קנאת אויביהם השמרונים. כה רבו המקרים והמסבות אשר נתנו יד להגדיל ולהרחיב מדורת השנאה ולהרבות משטמה. אך כל עוד אשר משל א ל כ ס נ ד ר בכחו וגבורתו על ארצות סוריא נשאו השמרונים בשרם בשניהם ולא נועזו להתקומם עוד הפעם; כי המושל הזה לא נתן לכל עם ומשפחה במדינות מלכותו להתקומם מול חפצו ולעשות דבר למרות רצון כבודו. הגבורות אשר עשה בימים מעטים בהארצות הרבות מן הררי קַו־קַז עד ארץ הודו והנהר הגדול נהר א י נ ד ו ס הפילו חתיתם על גוים וממלכות ולא נתנו לכל בני העמים לעשות גדולה וקטנה כאשר יעלה על רוחם. בכל ארצות ממלכתו, אשר לא עשה מלחמה — מ יָ וָ ן עד ה ו ד ו ו מ כ ו ש (Aethiopen) ע ד ג ד ו ת ה י ם ה כ ס פ י, שררה מנוחה ושלות השקט. א ל כ ס נ ד ר היה המלך הראשון במלכי קדם, אשר הכיר לטובה בחכמת המדינה, לתת לעם ועם לחיות על פי תורת אלהיו ולשמור סגלותיו ותכונתו הלאֻמית. בהיותו במצרים השתחוה לאלהי אַ פ י ס ו א מ ו ן ובבבל נתן כבוד אלהים לבֵל ויתר אלילי הארץ. ובעודנו חושב מחשבות גדולות לכונן ממלכה אחת גדולה ורוממה בתבל ארצה ומחלה עזה תקפתהו וימת הגבור הנערץ בדמי ימיו (בש' 393 לחב"ש) מבלי להשאיר יורש כסאו ונוחל רוחו הכביר וחכמת לבו הגדולה. הנשארים אחריו היו אובדי עצות ומהומה ומבוכה קמו בין העמים בכל ארצות התבל ובין צבאות אלכסנדר הרבים ותהי כל הארץ כמרקחה, כי נשתנו סדרי בראשית וחקי הטבע עבטו נתיבותם ולא הוסיפו לרוץ ארחם כדבר יום ביומו. שרי החילים אשר השאיר אלכסנדר אחריו היו למודי קרב ונצחון ושרי צבאות גדולים בעצה וגבורה למלחמה, וכחם הרב וגבורתם ודעתם העצומה כבר הראו לדעת על מרומי שדה מלחמות רבות, עד כי היה לאל ידם לחזק את מוסדות הממלכה הגדולה לבל יתפרקו חוליותיה ולא תתפורר ותתפוצץ לרסיסים. אך שרי צבאותיו אלה, אף כי לא היו מבני היונים האמתים ועוד התאמצו להשפיל את היונים, הנה ירשו מהם המדה והתכונה להיות ממרים את ראשיהם ונשיאיהם.

ולדחות תועלת הממלכה והאֻמה כלה מפני הות נפשם וטובת עצמם, ותהי להם המשרה רק לכלי חפץ להשׂגת התענוגים ולמלא תאותם. ורק בדבר הזה – הרדיפה אחר השררה והכבוד למלא תאותם הזוללה – דָמו להיונים. בגלל הדבר הזה נפלגה ממלכת אלכסנדר המוקדוני ותתפרץ לארבעה ראשים. שרי הצבאות היו נכונים לתגר מלחמה איש באחיו בימים הראשונים אחרי מות אלכסנדר, אך המתונים והנוחים שביניהם עשו שלום לפי שעה. המשרה הזמנית על כל הממלכה הושמה על שכם שומר חותם אלכסנדר ואיש ימינו פֶּרְדִקַס (Perdikkas) עד הַיֶּלֶד בן יורש עצר לאלכסנדר, כאשר קוו אז. פֶּרְדִקַס חלק את הממלכה הגדולה והרחבה בין שרי הצבא, לא כי יהיו מלכים ושליטים לבדם, כי אם יהיו עוצרים בעם בתור נציבים ופחות ושרי המדינות. הנציב אשר משל על צָ א לֶ ס ו ר י א (ח י ל ת ס ו ר י א) וארץ יהודה בכללה היה איש בלתי נודע במפעליו ושמו לַ א ָ מ ֶ ד א ן (Laomedon). עד מהרה נשבת השלום בין שרי צבאות אלכסנדר. מושל מצרים היה אז ת ל מ י (בטלמיום) ש ו ט ר בן לַגּוּס (Ptolemeus I Lagus Soter), הוא התעורר על פרדיקס המושל בשם אלכסנדר ויתגר בו מלחמה וכאשר גברה ידו על אנשי ריבו נפלה לחבל לו כל ארץ צ אָ ל ס ו ר י א עם יהודה, (בש' **390** לפני חב"ש) ובבאו ליהודה בא עמו רגז, כי כנראה היה לב היהודים והשמרונים נאמן עם פֶּרְדִקַס, ובבא תלמי ושוטר אל ירושלים וידרוש מהתושבים לפתוח לו שערי העיר מאנו להתו בא בשעריהם ויתפרץ לבא העירה ביום השבת, כי היהודים לא יצאו בחרב לקראתם ביום שבתם ויולך שבי המון יהודים ויגלם ארצה מצרימה. בעת ההיא הוליך שבי גם שמרונים רבים ויביאם לארץ מלכותו מצרימה.

היהודים והשמרונים היו יכולים אז לשבת בשלוה ובמנוחה, כפי האפשרות בימי מהומה ומבוכה, בימי ריב־איתנים איש באחיו, לו נשארו היהודים משעבדים למלכות ת ל מ י ש ו ט ר לארך ימים. הוא היה ת ל מ י ש ו ט ר הטוב והנוח להעמים אשר פרש מצודת ממשלתו עליהם, מכל שרי הצבא, אשר עשו להם מלוכה אחרי אלכסנדר. גם ידע להוקיר אדם ולא עשה להם רעה יותר מהדרוש לו לתועלתו וטובתו. אך ת ל מ י ש ו ט ר לא היה עוד מושל בעז מלך בצל סוריא, כי נושאי משרת העוצרים בהממלכה הגדולה ממלכת אלכסנדר עוד לא קימו בידו את הממשלה או כי צרה עין שרי הצבאות אשר היו עמו בקושרים בהצלחתו ויקנאו אותו ולא נתנוהו לעשות לו מלוכה גדולה בסוריא. ביניהם היה איש כביר כח ובעל עצה וגבורה למלחמה ושמו א נ ט י ג ו נ ו ס (Antigonos) אשר חשב מחשבה גדולה לעשות מלוכה גדולה כממלכת א ל כ ס נ ד ר לו לבדו. אחרי הכריעו את כל בני בריתו מלפנים ובידו החזקה יאחד את כל ארצות ממלכת מוקדוניא. אחרי אשר העביד עבדה רבה למלחמה השתער אנטיגונוס על ת ל מ י ש ו ט ר אך במלחמה ההיא על יד העיר ע ז ה נשתה גבורתו (בש' **382** לפני חב"ש **312** לפני ספירת הנוצרים) ותגבר יד צבאות תלמי בעזרת שר הצבא סֶלֶיקוס (Seleukos). המלחמה הזאת נשארה לזכר עולם גם בספר תולדות יהודה. כי סֶלֶיקוס החל לחשוב סדר ז מ נ י ם מימי תקפו וגבורתו משנת המלחמה ההיא וחשבון ס ד ר י הז מ נ י ם הזה נתקבל גם מהיהודים ותהי השנה ההיא ה ר א ש ו נ ה למנין

השטרות או מגין היונים מן העת אשר נתמוטטה ממלכת סיליקוס בבבל אשר היה נהוג בין סופרי דברי הימים לבני ישראל שנים רבות *).

אחרי המכה אשר הֻכה דימיטריוס בן אנטיגונוס על יד העיר עזה נאלץ לסגת אחור מול צפון והמנצחים בשדה המערכה היו לאדוני הארץ. אך עוד מעט שב ויתגבר ויתאחדו צבאות אנטיגונוס ובנו דימיטריוס ויהיו למחנה כבד. זאת ראה תלמי בן לַאגוס (בטלמיוס) וימהר לעשות כעצת מתי סודו ויעל מעל סוריא וכנען וישב מצרימה, ולפני עלותו מן הארץ הרס את המבצרים על חוף הים או בקרבתו: עַכּוֹ, יָפוֹ, עַזָּה, שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלַיִם, לְבַל יֵשְׁבוּ בהם בני חיל אנטיגונוס ודימיטריוס הצרים אותו. שנים רבות ארכו ימי המהומה והמבוכה המדינית בכל ימי ריב האיתנים ולא נודע למי הארץ הנקראת אז בשם „חילת סוריא" (Cö'esyrien) עדי נגדע קרן אנטיגונוס ונשבר זרוע עזו במלחמה הגדולה על יד העיר איפסוס (Jpsos) באַסְיָה הקטנה בהצותו נגד ארבעת שרי הצבא: תלמי (בטלמיוס), לִיזִימַכָס (Lysimachos), קַסַּנְדֶּר (Kasander) וסיליקוס (Seleukos). במלחמה ההיא ירד אנטיגונוס ונספה וארבעה אלה חלקו להם חבל בנחלה את כל ממלכת אלכסנדר הגדולה. תלמי בן לאגוס לקח לנחלה את מצרים עם העיר החדשה אלכסנדריא והארצות בנותיה: קירֶיני וחילת סוריא עם ארץ ישראל. לסיליקוס קמה לנחלה כל אַסְיָה עד הנהר הגדול הוא נהר הודו אינדוס*), אז נח שבט המלכים התלמיים (Ptolemäuer) לבית לַאגוס אשר במצרים על ארץ יהודה ויהודי בבל ופרס נמצאו תחת על מלכות המלכים הסיליקידים.

בשנוי העתים בימים ההם לא נשתנה המצב המדיני אשר להיהודים ברב או במעט מאשר היה לפנים. כאז – בימי ממשלת מלכי פרס בארץ – כן עתה – בימי ממשלת המלכים המוקדוניים אשר במצרים – נשאו היהודים במשא מלך ושרים, אך לא נדע, כי שמו המוקדונים מועקה במתניהם ויצרו צעדיהם יותר ממושלי פרס, ונראה הדבר, כי עוד הוטב מצבם מאשר בתחלה. מלכי פרס ישבו בשושן הבירה הרחק מאד מיהודה ועל כן משלו בה כרצונם הפחות והאחשדרפנים ואז נטלו על היהודים לתת מלבד מנת המלך גם לחם הפחה והפחות והנציבים האלה אהבו לפעמים בצע מעשקות; לא כן תלמי לַאגוס ישב באלכסנדריא של מצרים הקרובה לארץ ישראל ועיני המלך היו בהארץ הזאת והחזיק בה המשרה ברוח משפט. בימים ההם היה הכהן הגדול ביהודה פקיד־נגיד הארץ ובו נפגשו: מעלת הכהֻנה עם השררה המדינית, כי הוא היה גם המעלה המס על הארץ ומוסרו אל המלך. כאמור למעלה היה תלמי בן לַאגוס הראשון הנקרא בשם „מושיע" או „שוֹטֶר" (Soter) איש טוב ודורש בכל ענין ומעשה

---

*) שני שרי הצבא: קאסאנדער וליזימכוס לקחו איש חלקם; הראשון – ממלכת מוקדוניא והשני – כל ארץ תרציה וצפון אסיא הקטנה. אך לכותב דברי ימי ישראל מהזמן ד"ה"א אין עסק רק לדברי הימים בממלכות בני תלמי לאגוס במצרים והסיליוקיים במזרח סוריא, בבל ופרס.
המתרגם.

רק התועלת המדינית והצלחת העמים שוכני ארצות ממלכתו ועל כן לא מצא סבה לחוץ בגללה את היהודים העיר אלכסנדריא אשר נבנתה אז מחדש על ידי מיסדה אלכסנדר הגדול היתה עוד ריקה מיושבים חרוצים ואנשי מעשה, ולהרים קרנה בכבוד קִרית מלך ועיר הראשה בממלכה אדירה ולהרבות סחרה ואתננה היה דרוש מאד להרבות מספר יושביה, וינעם מאד לתלמי לראות את היהודים באים מארצם לאלכסנדריא לְהֵאָחֵז בה. בימי המלחמות עם אנטיגונוס יצאו יהודים מארצם ויאחזו באלכסנדריא ותלמי לַאגוס נתן להם חק ומשפט אחד בארץ כלבני מוקדוניא ואז נוסדה ותתכונן כנסת ישראל הראשה באלכסנדריא, אשר ברבות הימים היתה לרַבַּת פעלים בדברי ימי עם יהודה. אז נוסדו קהלות יעקב רבות ותהיינה כמוֹצָאוֹת (Colon:en) לעמת קהלת־יעקב הראשית אשר על אדמת ארץ ישראל. תלמי לַאגוס הראשון מצא לב היהודים נאמן לפניו וַיִּטָּעֵם בכל ערי מצרים וקירֵיני. בעת ההיא וגם סיליקוס מיסד ממלכת הסיליקידים התחרה במלך מצרים וירבה גם הוא לבנות ערים חדשות ויבנה לו קרית־מלך בממלכתו החדשה ויקרא את שמה אנטוֹיכיא (Antiochia) (בש' 370 לפני חב"ש) וימצא גם הוא חפץ ביהודי פרס ובבל ויושיבם בעיר מלכותו ויתן להם חק ומשפט־אזרח כאשר להיונים־המוקדונים.

וכאשר נבנו אז מושבות־יהודים בארצות ממלכות יון ומוקדוניא, כן נוסדו מוצאות היונים על אדמת יהודה. לארך החוף בארץ ישראל על יד הים התיכון נבנו ערים חדשות עם מבואות־הים למעמד אניות והישנות נבנו מחדש ביתר יפי והדר ויסבו את שמותם העבריים לשמות יְוָנִיִּים: העיר הישנה עַכּוֹ נקראה אז בשם יוני פְּטָלְמָאִים (Ptolemais), משם נגבה על יד הר הכרמל חוף הים המקום סִיָקְמִינָנס (Sy:ominons) על שם השקמים הרבים הגדלים שם, לא רחוק משם התכוננה ונבנתה עיר הצפרדעים אשר אחרי כן הוסב שמה חיפה (chaifa או Caifa). משם והלאה לדרום הארץ נבנתה מחדש ותתבצר העיר הנודעת מימי הכנענים ובני ישראל דור ותהי למבוא־הים ועיר גדולה והיונים קראו לה: דוֹרָא (Dora). אז נוסדה עיר החוף עם מבואים בשם מִגדל־סְרַתָּא או סטרתא (Sratanos-Pyrgos), אשר עלתה אחרי כן למעלה גדולה ותתחרה עם ירושלים. מנגב להעיר הזאת נוסדה עוד עיר החוף ותקרא בשם אפּלֹניה (Apollonia) והלאה לדרום הארץ העיר אֶנְתְהֶדָן (Anthedon). למערב ים כנרת או ים־טבריה נבנתה אז העיר היונית פְּהִילְטֶרְיָה (Philoteria) ועל יד היאר הנקרא מי־מרום – העיר סִילִיקִיא על שם המלך סיליקוס. את בקעת הלבנון הנחמדה והנאוה אשר במורד הר חרמון נגבה על יד אחד ממוצאי מימי הירדן בקרבת העיר דן אשר בקצה גבול ישראל צפונה, אשר נקראה מלפנים בשם־אליל: בעל־גד *) או בעל־חרמון, הקדישו היונים לאליל היער פַּן (Pan) ועל ראש הר חרמון בנו מקדש־אליל ויקראו לו פַּנְיָן (Panion). למערב הירדן שבה ונבנתה העיר בית שאן והיונים קראו לה סקיטהפולים

*) בעל־גד ביהושע י"א י"ז, ולדעת אחדים מסופרי העמים היא Baalbek המפוארה ויש משערים שבעל־בק היא „בעלות" הנזכרת במלכים (א' ד', ט"ז) ולדעת הרב המחבר בעל גד היא אחת עם „בעל־חרמון" אשר בשופטים ג' ג' ודברי הימים א' ה', כ"ג. המתרגם.

(Skythopolis), בעבר הירדן מזרחה, בנחלת ראובן, גד ומנשה, נבנתה העיר היפֹּס (Hippos), מנגב העיר גדרה עד יד מעין מים חיים ומשם נגבה העיר פֶּלָה (Pella) או דיון. בכל הערים האלה התישבו מוקדוניים או יונים. מחשבת אלכסנדר מוקדון לחבק זרועות שני עולמים – הקדמוני והמערבי לקרב אירופא לאַסְיָה למען תהיינה לאחדים, המחשבה הגדולה הזאת החלה לצאת לפעלה על ידי שרי צבאותיו, אשר ירשו ארצותיו. יהודה היתה לארץ מוקפת ממושבות היונים ולשון יונית היתה השפה המתהלכת בכל גבולות ארצה מסביב. עם השפה התנחלו בהמושבות ההמה גם דרכי החיים והמדות היוניות הטובות והרעות. זמן רב לא חדרו אל ארץ יהודה דרכי היונים והליכותיהם ולא נכרה שם פעלתם. קלות ראש ותאות החיים בתענוגיהם לא תאבה לשבת יחדו עם כֹּבד־ראש והתבוננות הנפש. אך לאט לאט נשמעו דברי יפת גם באהלי שם ולשון יונית פלסה לה נתיב גם ביהודה. גם התאוה למנעמי החיים מטוב לב משתה תמיד, לחקור ממסך לכבוד אליל היין ושחוק היונים העליזים שכורי־תענוג מצאו להם מסלות ביהודה וימשכו רבים אחריהם. בכח החן והנעם השפוכה עליהם למראה עין וחמדת חיי היונים החלו לתפוש את היהודים בלבבם.

מאה שנה ויותר – מן מות נחמיה בן חכליה – דָמָה עם יהודה בדרכי חייו בביתו פנימה לזבוב כרוך ומקֻפל בתכריכו ומהמיץ והלֵחַ אשר יוציא מקרבו יטוה קוריו לבגד ולבית לו מסביב; ומחוצה נראהו בתמונת נֹגַש ונענה, נושא וסובל כל יד עמל ופגעים רעים, מחריש ומשתאה ולא יפתח פיו. בכל ימי הדורות ההם לא קם בישראל איש הרוח רב הפעלים, אשר ממנו תִּגָּלֶה וְתֵרָאֶה לעיני העמים התכונה הנפשית אשר להאֻמה הישראלית, סגלות רוחה, הגות לבה, דרכיה ומחשבותיה; ולא נמצא איש גִּבּור ברוח עמו לנשאהו ולרוממהו למעלה למשכיל. מן ימי העליה הראשונה מבבל, לא נולד עוד איש בארץ יהודה, בעל מעלות הרוח ורב הכשרון לנשא את בני עמו בתעופת רעיון נשגב ומחשבה נעלה. בכל העת ההיא באה ההתעוררות לחיי הדת והעם, להתפתחות עצם היהדות וצרופה והסתעפותה רק מאנשי הרוח, בני יהודה יושבי ארץ נכריה – בבל ופרס. אך באחרית ימי התקופה הזאת נפרדו האחים ונתרחקו הקרובים; כי יהודי בבל ופרס חדלו כמעט לבא לאחיהם אשר ביהודה. על פי המעשים הגדולים והחרשות המדיניות אשר נעשו נִתַּק הקשר בין היהודים יושבי הארצות אשר על חוף הנהרות: פרת וחדקל מאחיהם ביהודה. כי מלכי הנגב (התלמיים בני לאגוס במצרים) ומלכי הצפון (הסיליקידים בסוריא הצפונית, בבל ופרס) היו עוינים איש את אחיו וצוררים זה את זה כל הימים ולו ראו שרי המלוכה באנטיוכיא ואלכסנדריא את היהודים עוברים ושבים ממדינות חממלכה האחת אל רעותה ויטו עליהם עיני חשד וקנאה. אז נראה, כי עם יהודה, אשר לא מצא די כח בנפשו להוציא מקרבו איש כביר כח לב ורב פעלים, מבלי אשר ייחל לעזרה ממרחק תבוא, יִקָּחֵד מגוי, כחק עם, אשר אין עזרתו בו ותשועה נדחה ממנו; עם כזה, אשר לא בידו טובו גורלו להיות שוקע ויורד במעלות רוחו, עדי ירד פלאים, יסור צלו מעליו ויהיה כלא

היה. אך אחרית רעה כזאת לא נכונה להאֻמה הישראלית ולעת נכונה נגלה ונראה האיש אשר בני דורו מבקשים אותו; איש צדיק במפעליו, כביר ונאור בחפציו, איש אשר עז ברוחו וחיים ברצונו, להחיות רוח עמו ולחזק מוסדות כנסת ישראל, לעודדה בצדק לבל תרד פלאים, כאשר נראה בתחלה. שם האיש הזה – שמעון הצדיק בן חוניו הראשון (ימי פעלתו – 370 – 340 לפני חב"ש) *). כארז אדיר בעליתו ורב הענפים העומד ערער בערבה ומשליך צלו מסביב לו על פני הישימון הגדול ומדבר נשיה אשר מכל עבריו, כן יתנוסס שם שמעון הצדיק מחשכת דור נשכח, דור־יתום באנשי הרוח ועני במעשים רבי העליליה בספר תולדות יהודה. האגדה שמה מהודה על האיש המופלא הזה ויהי לנושא הזיונותיה **) ותספר עליו נפלאות ונצורות, אות נאמן על כל איש רב פעלים, כי משל ממשל רב ברוח האֻמה, עדי היה לנושא שיחה והגיונה, רחשי לבו וחזיונו, לו גם לא הרבתה התולדה הנאמנה להציע פרשת מעשיו, עדים הם גם הרשמים המעטים אשר נשארו לנו עד היום, לדעת כי היה מְצֻיָן מכל בני הדורות בזמנו ולפניו. הוא היה הכהן הגדול האחד מבית יהושע בן יהוצדק, אשר זכרו נשאר לברכה בקרב העם כהכהן הגדול האחד, אשר השיב את הכהֻנה אל כבודה הראשון. הכהנים אשר היו לפניו לא נחלו על שבר עמם, לא דאגו לשלום עמם וטובו ועינם ולבם היה רק אחרי בצעם וטובת עצמם ועליו אמר אחד ממליצי ישרון בדור מאַחר מעט, „כִּי כְּגֶבֶר עָמַד בְּפֶרֶץ עַמּוֹ וַיַּחְשֹׂךְ אֹתוֹ מֵעֲשׂוֹת מִדְהֶה. ***), הוא „רב אחיו וכליל עמו" ****). עליו גם נאמר, „כִּי בִּצַּר הַקֶּרֶת ויחזק את הפרצות, אשר פרץ תלמי שוטר בחומת ישראל בעלותו מיהודה ביראתו מאיש מצותו – אנטיגונוס, ובטח בקש שמעון וישג ע"ז רשיון מאה המלך תלמי באלכסנדריא. – המקדש אשר נבנה בימי עלות בני הגולה מבבל כבר עמד על מכונו זה מאתים שנה וירבו בדקיו ובקיעיו ושמעון הצדיק שם על לבו „לְחַזֵּק בִּדְקֵי הַבַּיִת וְאֶת הַיכָל יָיֳ: כִּפְלַיִם הִגְבִּיהַּ יְסוֹדָם וְאֶת הַהֵיכָל הִקִּיף יָצִיעַ סָבִיב *****). שמעון הצדיק עוד הגדיל לעשות וישא דעו למרחוק לעשות טובה

---

*) בהגבלת זמנו של שמעון הצדיק וימי כהונתו נבוכו כל קוראי הדורות הגדולים מימות ר"ע מן האדומים עד היום · החכמים רנ"ק (בס' מונה"ז שער י"א צד 109) והערצפעלד מאחרים זמנו עד לימי תלמי פהילופטר ואנטיוכוס הגדול אשר באמת חי אז נכדו גם כן בשם שמעון. החכם המחבר באחד ממאמריו במה"ע פראנקל-גרעֶטץ מאנאטסשריפט לשנת 1857 משתדל להקדימו עד לימי אלכסנדר כדעת חז"ל, אולם בספרו הגדול ובספרו הנוכחי מגביל זמנו בימי ממלכת תלמי לאגוס הראשון (שוטר) ביהודה וכן יכריע ההכם רשי"פ בס' דה"י חלק ראשון בהערה 2 לפרק שני ובח"ש בהערה 2 לפרק שלישי. לדעת התלמוד (יומא ל"ט) שמש בכהונה גדולה מ' שנה ולדברי החוקרים מחכמי העמים וחכמי ישראל לא יעלו ימי שמושו בכהונה גדולה לא יותר מכ"ב שנה וע' בסה"ג להרב המחבר ח"ב ס"ב צד 236 בהערה שמביא כל הדעות ומברר דבריהם. המתרגם.

**) ע"ד נפלאות שמעון הצדיק עי' בבלי יומא ל"ט ע"א וע"ב, שם ס"ט ע"א, תוספתא סוטה פי"ג, מנחות ק"ט ע"ב, ירושלמי יומא פ"ו ה"ג ועוד בהרבה מקומות.

***) עי' בסה"ג להרב המחבר ח"ב ס"ב צד 237 בהערה ובס' בן סירא (קאפ' נ' ד') בהעתקת הח' פרענקעל מהתרגום היוני ואנכי העתקתי רק על פי הכונה ולא המלות. המתרגם.

****) בהתרגום הסורי לבן סירא בפסוק הראשון נ': „רב אחוהי וכלילא דעמא שמעון בר נחוניא כהנא רבא" ונשמטו הדברים בהתרגום היוני וע"כ לא העתיקם גם ה' פרענקעל לעברית וע' בסה"ג שם צד 238. המתרגם.

*****) בן סירא נ', ב' — ג'.

ליהודה ועיר הקדש, אשר תעמוד לדור דורים: בקרבת ירושלים אמנם נמצאים מעינות מים יפים לשתיה המה עֵין הַשִּׁלֹחַ וְעֵין רֹגֵל, אך בשנה שחונה בחרבוני קיץ ימעטו שם המים ולשון יושבי ירושלים תטוש בצמא מאין מים לשתות, גם לעבודת הקדש במקדש ה׳ היה דרוש שפע רב מים להכהנים אשר היו טעונים טבילה כמה פעמים ביום לפי חֹמר דיני הטֻמאה והטהרה אשר נתחדשו (עי׳ יומא פ״ג כ״ח) ואפילו „אדם מישראל שאיננו טהור לא היה נכנס לעזרה בלי טבילה״ (שם ל׳), זאת ראה שמעון הצדיק וישם על לבו למנות החסרון הזה ויחפור גֻלַּת מים תחת יסוד המקדש ויבא שם מים חיים בשפע רב מעין עיטם במרחק איזה שעות מירושלים דרך תעלה בצנורות נחשת *) ויהי די מים להעם והמקדש, גם כאשר באה העיר במצור ימים רבים **). המליץ יהושע בן סירא איש ירושלים, אשר חי איזה דורות אחרי שמעון הצדיק, ירבה לספר רוב גדלו ותפארתו, כי הוד החכמה, זיו הקדֻשה ואור תמת צדקתו אשר חופפו על פניו נתנו לו מורא־הכבוד לפני העם ויכבדוהו כמלאך אלהים ובסַפֵּר בן סירא את תפארת קדֻשתו ימשילהו ברוב חזיונות ודמיונות נפלאים לאמר:

מַה טוֹב מַרְאֵהוּ... בְּצֵאתוֹ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת:
כְּהֵילֵל בֶּן שַׁחַר מֵצִיץ מֵעָנָן וְכַיָּרֵחַ בִּמְלֹאת תִּפְאַרְתּוֹ:
כַּשֶּׁמֶשׁ זוֹרֵחַ עַל־הֵיכַל יְיָ עִם הַדְרַת צְבָעָיו בַּמָּרוֹם:
כְּשׁוֹשַׁנָּה בִּימֵי הָאָבִיב, כַּחֲבַצֶּלֶת עַל אֲפִיקֵי מַיִם וּכְאֶרֶז לְבָנוֹן בַּקָּיִץ:
כְּרֵיחַ לְבֹנָה בַּמַּחְתָּה וְכִכְלִי־יְקָר מוּסַב פָּז סֹחֶרֶת:
כַּהֲדַר זַיִת פֹּרִיָּה וְכִבְרוֹשׁ רַעֲנָן רָם־הַקּוֹמָה
בְּקָרְבוֹ לַמִּזְבֵּחַ לָבוּשׁ מְעִילוֹ... וַיְמַלֵּא הַבַּיִת תִּפְאַרְתּוֹ:
..... הִקִּיפֻהוּ הַכֹּהֲנִים כְּאֶרֶז לְבָנוֹן מוּקָף תְּמָרִים:

— — — — — — — — — — — — — — — — —

וּבְנֵי אַהֲרֹן נָשְׂאוּ אֶת־קוֹלָם וַיָּרִיעוּ בַּחֲצֹצְרוֹת תְּרוּעָה לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְיָ:
הַשָּׁרִים פָּצְחוּ בְּשִׁיר פִּיהֶם וְהַבַּיִת מָלֵא נֹעַם וְזִמְרוֹת: ***)

מלבד עבודת שמעון הצדיק בתור כהן גדול, נגיד העם ונשיא או ראש בית דין הגדול, היה גם כן מרביץ תורה ברבים ויעמוד בראש בית מדרש גדול והעמיד תלמידים בישראל. הוא היה אומר לתלמידיו: „על שלשה דברים העולם (עולם־היהדות) עומד: על התורה, על העבדה ועל גמילות חסדים״. ואולי יצא מפי הכהן הגדול הצדיק הזה גם הדבר אשר דבר אחרי כן

*) שם נ׳ ג׳. הרב המחבר (בסה״ג ח״ב ס״ב 238 בהערה) מעיר כי הגולה הזאת היתה ביסוד המקדש ממדות פ״ה מ״ו: „לשכת הגולה שם היה בור קבוע והגלגל נתון עליו וממנו מספיקים מים לכל העזרה״, הלשכה הזאת היתה בקרבת „שער המים״ אשר לדברי המשנה (מדות פ״ב מ״ו) שבו היו המים מפכים עיי״ש ומדברי הגמרא (יומא ל״א ע״א) נראה שהתעלה הובילה המים מעין עיטם בעזרת מכונות ועי׳ פירש״י שם. מזה נראה כי היא היא התעלה אשר עשה שמעון הצדיק וכנזכר בבן סירא.

**) כאשר יספר הסופר הרומי טאציטוס׳ בסה״ג שם בהערה.

***) בן סירא נ׳ ה׳ — י״ח בהעתקת ה׳ פרענקעל מהתרגום היוני. המתרגם.

אחד מטובי תלמידיו לאמר: „אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס; אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס".

אף כי עשה שמעון הצדיק את העבודה (במקדש) לעמוד הַתָּוֶך, בשלשת הדברים אשר עולם היהדות נשען עליהם, לא הלך לבו אחרי המפריזים על מדת הפרישות, המרבים לנדור ולהזיר עצמם ממה שההירה התורה. בימים ההם, כנראה, רבו הפרוצים בנדרים „וחסידים הראשונים היו מתנדבים בנזירות", כי במדה הזאת אשר דרכי היונים פלסו להם נתיבה בקרב עם יהודה ויקומו „מרשיעי ברית" ופורקי על התורה לזנות אחרי שעשועי היונים ומשתיהם „לכבוד אליל היין, כן הוסיפו יראי ה' החסידים הראשונים להתרחק אל הקצה האחרון להזיר עצמם מן היין. בהפרישות הזאת לא מצא שמעון הצדיק קרת רוח ויאמר: „מימי לא אכלתי אשם נזירות*) פעם אחת עלה אלי אדם אחד מן הדרום וראיתיו אדמוני עם יפה עינים, וטוב ראי, וקוצותיו סדורות לו תלתלים ואמרתי לו: בני! מה ראית להשחית שערך זה הנאוה? אמר לי: רועה הייתי לאבא בעירי, הלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בבבואה שלי בתוך המים ופחז עלי יצרי ובקש לטורדני מן העולם. אמרתי לו: רשע, למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה, העבודה שאגלחך לשמים. מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו ואמרתי לו כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל". שם שמעון הצדיק נשאר לברכה בפי בני הדורות הבאים ויספרו, כי במותו פנה זיו הכהנה ונחתמה פרשה נכבדה בדברי ימי עמו ויהי לאות – לפי דברי הַמָּסֹרֶת – כי גלה כבוד מישראל במות שמעון הצדיק, כאשר פסקו אותות גלוי השכינה וכבוד יְיָ החופף על מקדשו בירושלים**).

ובאמת נראה כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ואחרי מותו נשתנו העתים לרעה על עם יהודה ויתנסה בנסיונות קשים ומרים, לבחנו ולצרפו למען דעת אם ימצא די־אונים ברוחו לעמוד בפני האיתנים, אשר מכל עברים סערו עליו להפיצו. הרעה הזאת יצאה מאת בן שמעון הצדיק בניו ונכדיו אשר קמו אחריו. שמעון השאיר אחריו בן ובת. הבת היתה נשואה לאחד מנכבדי הכהנים ושמו „טוביה" ובנו נקרא בשם חוניו (Onias) על שם אבי אביו. מהבן הזה לא תדע התולדה לדבר דבר, רק כי לא היה כאביו, אך גם מבלי עשותו דבר היו ימי כהנתו רבי העליליה והתוצאות לעם יהודה ופרק חדש בתולדות יעקב. המלחמות אשר פרצו אז בין מלך הצפון (הסיליוצידים) והנגב (התלמיים במצרים) ואשר התמידו שנים רבות, בהצותם על דבר המדינה חילה סוריא או צאֶליסוריא; והמלחמות האלה פגעו לרעה גם

*) בבבלי (נדרים ט' ע"ב) נאמר: „מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא" ועי"ז מקשה ר' מני: מאי שנא אשם נזיר טמא דלא אכל כל אשמות נמי לא ליכול וכו' עיי"ש. אמנם בתוספתא נזיר פ"ד וספרי נשא וירושלמי נדרים נאמר בסתם „אשם נזירות" או „אשם נזיר" והרב החכם רשי"פ (דה"י ח"ב בהערה 8) העיר שעל פי ציוני רש"י ותוספות נזיר ד' נראה שגם לפניהם היתה הגירסא סתם אשם נזירות. המתרגם.

**) בבלי יומא ל"ט ע"א, ירושלמי פ"ד, תוספתא סוטה פ"ח.

בגורל יהודה ופעולותיהן נראו על דברי ימי העם בעת ההיא. חילת־סוריא אמנם נשארה בימי המלכים התלמיים במצרים; אך מלך הצפון ממשפחת הסיליקידים סיליקוס השני קַלִינִיקוֹס לא חדל לחבל מזמות, לרקום בסתר ולעורר את בני סוריא לפשוע במלכם. כנראה בקש וימצא קליניקוס את אהבת הכהן הגדול חוניו ויחדל מתת את מס הארץ — אשר עלה לעשרים ככר — אשר העלו היהודים למלכי מצרים מדי שנה בשנה. המעשה הזה הכעיס תמרורים את בני בית המלך במצרים. אף כי מכסת המס היה מעט מזער, בכל זאת היה נכבד הדבר בעיני מלכי מצרים, כי הוא היה אות ההכנעה ושעבוד יהודה תחת ממלכת מצרים. מלך מצרים בעת ההיא השלישי לבית התלמיים היה אֵיֶעֶרְגֶטֶס (Euergetes) והוא שלח דברו פעמים ושלש אל ראשי המשרה בירושלים לדרוש את המס ולאחרונה העיד בם על ידי מלאכו אַתְהֶנְיוֹן (Athenion), כי אם יוסיפו סרה, יעלה על יהודה ויחלק את הארץ לעובדי האדמה מבני הנכר אשר יושב בה. ויהי כאשר לא שת חוניו את לבו גם לזאת וימאן לשמוע את דבר המלך, ותהי העיר ירושלים נבוכה, ויקירי העיר פחדו פחד לבל יביא הכהן הגדול במעשיו הוָה על עם יהודה כלו, ויאיצו בהכהן הגדול, לחדול מהמרות פי המלך במצרים, אך הוא אטם אזנו משמע עצת יקירי ירושלים ותהי כל הארץ כמרקחה. בעת המצוקה הזאת נגלה איש רב פעלים ויעש מעשהו ברצון כביר ונמרץ, עד כי נראה כמעט, כי ברצונו היתה המבוכה בארץ, למען תמצא ידו להראות רוחו הכביר וחריצותו לעלות במדרגה עליונה במעלות המשרה. שם האיש אשר סלל מסלה חדשה לחיי בני עמו בארצו היה יוסף בן טוביה, בן אחות הכהן חוניו ובן בתו של שמעון הצדיק ושם מקום מושבו „פיכול" (Phichol). יוסף היה איש תאר ואיש מדה וידע לקחת נפשות בחן הליכותיו ומדברו הנאוה, גם היה ערום בדעת ובעל מזמות ולא נסוג אחור מכל מזמה ותחבולה בחפצו להשיג דבר וענין אשר נשא אליו נפשו. על פי תכונותיו אלה נראה כי נולד יוסף להיות נושא המשרה בעם, אך על פי המנהג אשר היה אז לחק בעם, היה הכהן הגדול גם נשיא הארץ והעוצר בעם ויהי דודו חוניו מבדיל בינו לבין המשרה העליונה, אשר אליה ערגה נפש יוסף השואפת לכבוד ושררה. עתה מצא יוסף את העת נכונה לפניו להגות את הכהן הגדול מהמסלה. ויהי כשמוע יוסף את כל הנעשה בירושלים ויבא אל דודו הכהן הגדול ויוכיחהו על פניו ויראהו לדעת, כי רעה גדולה הוא מביא על העם במנעו אותו מתת חק המלך במצרים ויאץ בו לרדת מצרימה להתיצב לפני המלך, לדבר אתו תחנונים למען הפק ממנו רצון, וכאשר הוסיף חוניו להכביד את לבו וימאן לשמוע לעצת בן אחותו, התאזר יוסף בן טוביה עז לדרוש, כי יתן לו לרדת מצרימה להתיצב לפני תלמי אֵיֶעֶרְגֶטֶס ולקחת עמו דברים. כמעט אשר נעתר חוניו לבן אחותו ויאסף יוסף את כל העם אשר בירושלים אל חצר בית המקדש ויגד להם חפצו ועצתו וידבר על לבם, כי ישימו מבטחם רק בו והוא יהיה להם לישועה, וישמעו העם את דברי יוסף ויאמינו בו וימלאו ידיו להתיצב לפני המלך ויקראוהו בשם נגיד העם (בערך 300 לפני חב"ש).

מהרגע הזה החל יוסף פָעלתו בעצה וגבורה, אשר מזה נראה, כי כבר הורה והוגה בלבו זה כמה את המחשבה לפני הוציאה לפעלת ידים. הוא

תכן את רוח היונים וידע, כי בשפת חלקות ומשתה במסבת מרעים יקח את לבם, ויעש משתה־שמנים למלאך המלך ממצרים אַתֶּנְיוֹן ויקן את לבבו לאהבה אותו בקסם על שפתיו, בנעימות הליכותיו ומֶתֶק מדברו ויֵאוֹת אַתֶּנְיוֹן לחפצו לשוב לאלכסנדריא ולהבטיח את המלך, כי נאמן לב היהודים לכסאו ועוד מעט ויוסף יבא אחריו להביא את המנחה לכפר פני המלך. כמעט שיצא אַתֶּנְיוֹן מירושלים ויוסף לקח דברים עם מַכָּרָיו השמרונים להלות לו כסף די צרכו. למען יתיצב לפני המלך במצרים בתֹר איש המעלה היה דרוש לו כסף רב לבגדי כבוד מסע ומרכבות עם סוסים ופרשים ברוב הדר ותפארת וליוסף לא היה אז כסף וגם בכל יהודה לא נמצאו עשירים גדולים; כי היה העם היושב ביהודה עם עובד אדמתו או כורמים ויוגבים ולא עסקו במסחר ועל כן לא עשו עשר, על כן שם יוסף את פניו אל עשירי השמרונים אשר היו כנעני ארץ ובעלי הון. וְאַתֶּנְיוֹן אשר בא מצרימה לפני יוסף, פִּנָּה לפניו הדרך לפני כסא כבוד המלוכה, כי הרבה לדבר טובות על יוסף ולדבר בו נכבדות לפני המלך והמלכה. ויוסף ידע למשוך את לב המלך בקסם על שפתיו ומדברו הנאוה, עד כי נקרא לבא אל שלחן המלך, וצירי הערים אשר בכנען וסוריא, אשר לעגו לראשונה על יוסף ויבזו לו בלבם, כי היה מסעו ומרכבתו דלים ושפלים לעמת מסע העשירים האלה, קנאו בו עתה בראותם את כבודו הגדול בחצר המלך. עוד מעט ויוסף נתן יד לבני הנכר שכני יהודה אשר התלו בו, לא לבד לקנא בגדולתו, כי אם גם לשנא אותו שנאה עזה כמות וקלל אותו בלבם.

בימי שבת יוסף בן טוביה במצרים בא יום המועד למסור מסי המדינות אשר בחילת סוריא ופיניקיה אל החוכרים, אשר העלו סכום כסף ידוע לאוצר המלכות מכל מדינה והם יעלו את המסים מן העם כחפצם. ויהי בְּהֵאָסף בעלי החכירה בעיר המלוכה להציע – במעמד המלך – איש איש את מכסת הכסף אשר יאמר, להביא אל גנזי המלך במחיר החכירה ממסי הממלכה במדינות חילת סוריא, פְּהִינִיקְיָה, יהודה ושמרון ויתאמצו להוריד מחיר החכירה איש איש כאשר יכול. אז מצא יוסף את לבבו להכלימם בפני המלך ולהוכיחם על פניהם, כי עינם ולבם אך אל בצעם ולא אל טוב הממלכה וחסן אוצרותיה, ויוכיח צדקת משפטו במופתים חותכים וחשבון צדק, כי נאות לתת כסף משנה על כל אשר יתנו הם. משתאים ומשתוממים עמדו כל החוכרים העשירים בני סוריא וכנען הנצבים על המלך ויביטו ויתפלאו ביהודי הרש, אשר אין לו כל, כי אם אמץ לב להתיצב לפני מלכים וחלקת לשון עם עֹז רוח להתחרות את נטילי כסף כמוהם. דברי יוסף להרבות מכסת הכסף הבא לגנזי המלך נכנסו ללב אֵיִעֶרְגֶטֶס, אך הוסיף לשאול את יוסף: מה הָעֲרֻבָּה, אשר יתן לו לבטחון, כי ישמור לשלם כסף המסים למועד נכון. יוסף אשר למד פיו ולשונו לדבר חלקות כאיש יוצא ובא בחצר המלוכה ענה גם הפעם בחלקת לשון ושפת חנף לאמר: כי נכון הוא להעמיד שני ערבים נאמנים אשר אין כמוהם לאמונה בארץ, והמה יערבוהו לטובה, כי ככל היוצא מפיו יעשה ומוצא שפתיו לא יחלל, ושני הערבים האלה המה: המלך והמלכה. התשובה החרוצה הזאת המתוכלת

בחנופה מצאה חן בעיני אֵייֶערְגֶטֶס וידע ויכר, כי אמץ הרוח, עזות נפש וחריצות נמרצה הם המה עורבים לטובה את היהודי הנצב עליו, כי הדבר אשר דבר להעשיר את אוצר הממלכה יקום ויהיה. הנה כן היה יוסף בן טוביה בן בתו של שמעון הצדיק חוכר המסים בכל הערים והמדינות, אשר בצאליסוריא (חילת סוריא) ופינִיקִיָה. המלך נתן ליוסף אלפים איש אנשי צבא מזוינים להיות שומרים לראשו ועוזרים על ידו לרדות בעם בהעלותו המסים מן הארץ והוא הוסיף עוד ללוות כסף מאת מַכריו ואנשי בריתו בחצר המלך אשר קנה את אהבתם בימי שבתו באלכסנדריא, למען כלכל את אנשי הצבא והנהגת ביתו בכבוד מלכים. מהיום ההוא היה יוסף השליט על כל ארץ ישראל ופלשת ויפול פחדו ומוראו על כל העמים אשר שם. באבירות לב בלי רחמים וחנינה הרים יוסף את תרומת המסים מיושבי הערים ההמה ולא נשא פנים גם להתושבים היונים. אז התקשרו כל חוכרי המסים הראשונים והמה עשירי העם וראשי כנסיות הערים אשר בסוריא ופהיניקיה ויסיתו את התושבים להתפרץ מפני המלך ולבלי תת המס ליוסף. הראשונה היתה העיר אשקלון, אשר יושביה הפלשתים והיונים שנאו את יוסף שנאה כפולה כיהודי וכאיש השואף לקחת עשרם ורכושם ולא נתנוהו לבא בשעריהם, אך הוא הראם קשה. ביד חזקה בא הוא ואנשי צבאותיו העירה ועשרים איש מגדולי העיר תפש וימיתם לפי חרב ואת רכושם החרים וישלח אל המלך והמעשה הזה מצא חן בעיני המלך ויודה לו על אמץ רוחו ואמונת לבבו אליו. אז נפלה אימתו על כל הערים מסביב, אך בעזה ובית שאן (Skythopolis) נסו התושבים להתפרץ מפניו וישפכו עליו בוז ומהתלות וייסרם יוסף קשה ורכושם החרים וישלח מתנות לחצר המלך באלכסנדריא.

עשרים ושתים שנה היה יוסף השליט בנציב־מלך ומושל בהנהגת תרומת המסים בכל חילת סוריא ופהיניקיה ובמעמדו זה ידע לאסוף ולכנוס הון עתק ורכוש גדול וילך יוסף הלוך וגדל ויגדל מאד. גם אחרי מות תלמי אֵייֶעֶרְגֶטֶס, כאשר מלך תחתיו תלמי פהילַפַּטֹר הרביעי (Ptolemäus IV Philipator) (מלך מן 292 עד 276 לפני חב"ש) נשאר יוסף על כנו ומשרתו, גם בימי המלך הזה לא נתן יוסף חנינה לכנסיות האזרחים בערי סוריא ופהיניקיה, אשר העלו מס לממלכת מצרים ובמעמד המלך פהיליפַּטֹר נשמעו דברי התלונה לאמר: „יוסף הפשיט את בשר יושבי סוריא מעליהם וישאר רק העצמות". פהיליפטר מצא קורת רוח במעשה יוסף לנצל את בני הארצות, אשר ידע כי לא לארך ימים תכון בהם מלכותו, כי היה המלך הזה אוהב בצע מעשקות, רודף תענוגות ומפזר כסף כאפר. הכנסות המדינות הלכו הלוך ורב ויוסף הרבה לקְנות חפצים וכלי יקר וישלח מתנות להמלך והמלכה והיושבים בשער המלך, למען חזק את עֶמְדָתו המדינית. לעת קצרה נראה כי כוכב הצלחתו הועם מעט, אך העת ההיא עברה וישב לגדולתו. בימים ההם ישב על כסא ממלכת הסיליקידים בסוריא אנטיוכוס הנקרא בפי מחניפיו בשם „הגדול" (מלך מש' 293 עד 257 לפני חב"ש) המלך הזה היה באמת גבור חיל, שואף קרבות ולבבו הורה והוגה מחשבות גדולות, אך היה קצר רוח ומהיר במעשיו, לא שם משקל לרוחו ולא התמיד במעשיו ופעלותיו ועל כן לא

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

נתקימו חפציו בידו ומחשבותיו לא יצאו לפֹעַלַת ידים. המלך הזה ראה והתבונן, כי מלוכת פהיליפטר („מלך הנגב") ההולל פרועה לשמצה, בהתמכרו להתענוגות בשרים ותאוה נמבזה ויאמר לקרוע את כל סוריא ממצרים. בראשית המלחמה (של מלך הצפון*) היתה יד אנטיוכוס רוממה, כי ידע להטות בשחד את שרי צבאות פהיליפטר וימסרו את גדודיהם וחיל המצב בערי סוריא ופהיניקיה בידי אנטיוכוס. שערי צֹר ועכו נפתחו לפני חיל אנטיוכוס אך יתר ערי החוף עוד נשארו נאמנים לממלכת מצרים. ואז „שטף ועבר" אנטיוכוס „מלך הצפון" אל הערים אשר בפנים הארץ וילכוד את „פהילוֹטֶרְיָה" על יד ים כנרת, את בית שאן ומבצר הר תבור (Atabyrien) ויחזק מעמד בטבור „ארץ הצבי" ורגלי צבאותיו עמדו בעמק יזרעאל וילכוד גם את הערים: פֶּלַה, קָמוֹן, עפרון וגדרה, בכל הערים האלה עזבו גדודי מצרים את דגל אדוניהם ויתמכרו אל אנטיוכוס, אך העיר רבת בני עמון, אשר הוסב שמה פהילַדֶלפהִיָה (Philadelphia) לא נתנה לראשונה לאנטיוכוס לבא בשעריה, אך גם היא נלכדה ברעש מלחמה. אז פרש אנטיוכוס מצודת ממשלתו גם על שמרון וישלח שני שרי צבאות להחזיק משמר בארץ כל ימי החרף (בש' 287 לפני חב"ש) ולחדש פני המלחמה בימי האביב. יהודה וירושלים עם הנגיד יוסף החזיקו במעוז מלך מצרים, אך לב בני יהודה נע ופחד מפחד היום הבא, כאשר תגבר יד אנטיוכוס ותהי נפשם מרחפת בין תקוה ופחד, והיום ההוא בא. בימי האביב התחמש אנטיוכוס בצבא גדול ומחנה כבד מחיל אירופה וְאַסְיָה וכלי משחית ויסע הלוך ונסוע הנגבה לארך חוף הים התיכון באכה מצרימה ויגיע עד עזה והמקום רַפְיָה (Raphia). ויהי כראות פהיליפטר, כי צרה קרובה ויתעורר מיינו ותאותו ההוללה ויקם ויתעודד ובראש צבא גדול פגש את אנטיוכוס ותטוש המלחמה בניהם על יד המקום רפיה. שמה כשלה גבורת אנטיוכוס ותבוסת חילו היתה שלמה עד כי נסוג אחור מול צפון ובברית השלום, אשר כרת אחרי כן, השיב לממלכת מצרים את כל הערים, אשר כבש בחילת סוריא, פיניקיה שמרון ויהודה; ויוסף בן טוביה התחזק עוד יותר ותכון עמדתו בתור אוהב ונאמן בבית המלך פהיליפטר מאד.

על ידי יוסף וקרבתו אל חצר המלוכה באלכסנדריא נראה שנוי ותמורה נמרצה בחיי עם יהודה. התמורה הזאת לא נִכּרה בראשיתה בערי השדה, אך לעמת זה רבתה פעלתה בעיר הראשה – בירושלים – בהעשר העצום אשר עשה יוסף בחכירת המסים בא גשם־זהב על הארץ. לדברי יודע העתים „הרים יוסף את עמו משפל העניות והמחסור אל מרומי העשר". ליהודה נתן חנינה בהעלאת המסים והפקידים והממונים הרבים אשר היו דרושים לחפצו לקח מקרב אחיו, כי בם בטח לבו, אשר לא יבגדו בבריתו ולא יתנקשו בנפשו. גם הפקידים ההם עשו עשר ובעשרם גבה לבם וילכו קוממיות. ההון אשר בשפע רב בא אל הארץ העניה כמעט בין לילה, הכבוד אשר נחל אחד מאחיהם בחצר המלוכה, חיל הצבא אשר נתן

*) רבי הדברים המובאים בזה לקוחים מספר קדמוניות ליוסף פלאוויוס XII 4. וע"ד ישוב המקראות בדניאל המורים על מלחמת שני האיתנים מלכי סוריא ומצרים עי' בסה"ג להרב המחבר בהערה ציון 18 בסוף ח"ב ס"ב ובספר דברי הימים להרב רשי"פ ח"ב מן פ"ג והלאה. המתרגם ד"י

ליוסף כעומרים לראשו ויתנו לו מורא וייראו אותו העמים שכני יהודה: הפלשתים, הכנענים והאדומים, אשר מאז ומעולם צררו אותם בנכליהם ופחדו נפל גם על היונים והמוקדונים היושבים בערי ארץ ישראל, כל אלה הרהיבו נפש בני העם אשר ביהודה ויתנו בלבם דעת־נפשם והכרת עָצְמָם; העם אשר היה עד כה שחוח ונענה ושפל בעיני כל שכניו התרומם עתה ברגש כבוד ואמץ לב. היהודים – ולמצער יושבי ירושלים – הרהיבו חוג דעתם ובינתם, ובהיותם קרובים להיונים ועומדים עמהם בקשר־תמידי נפקחו עיניהם לראות עולם חדש להם אשר לא שערום אבותיהם. השכלת בני יפת החלה לשלח קוי אורה אל אהלי שם ובני יהודה רכשו להם טוב טעם היונים יודעי־חן ויחלו לבנות בתיהם ולַקַשֵּׁט מעוניהם במעשה מלאכת מחשבת. ביהודה מצאה לה מהלכים חכמת חרשים כהציור, הַפִּתּוּחַ וְהַחִטּוּב *). היהודים יושבי אלכסנדריא ישבו זה כמאה שנה בקרב היונים ויהיו כמוהם בכל הליכותיהם ודרכי חייהם והמה באו בדברים עם אחיהם בני יהודה, אשר באו אלכסנדריאה לעתים מזומנים בדבר יוסף ועסקיו הגדולים בחצר המלך ובאופן כזה פלסו להם נתיבה ביהודה ארחות חיי היונים הַמְתֻקָּנִים בטוב טעמם וחן הליכותיהם. אך במדה הזאת הלכה הלוך וחסור גם תֻמַּת־צֶדֶק עם הצניעות וטהרת המדות שהיו בני ישראל מְצֻיָּנִים בהם עד העת ההיא. כמעט שהסירה האֻמה הישראלית מקרבה את המגרעות אשר דבקו בה מעמי אַסְיָה שכניה, אשר למרות חפצה ורצונה היתה קשורה עמהם בקשר מדיני וחברתי שנות מאות רבות וַתִּטַּהֵר מזוהמתם וחלאת חטאתם והנה רבו המסבות, אשר לרגליהן התקרבה אל היונים ותאלף ארחות בני יפת עם חִנָּם ויפיפיותם; אשר תכסה על מעשיהם המקולקלים ודרכיהם הנלוזים.

גשם זהב כי יריקו על ארץ וממלכה, לא יַפְרֶה צדק ולא יצמיח ישע ותהלה, כי אם עוד יכאיב כל חלקה טובה וישרש כל מדה נכונה וכל דבר טוב בעם. האביונים אשר הורמו מאשפתות, השגו ויעשו חיל, לא ידעו נפשם ולא הבינו לעמוד הָכֵן ברגל ישרה על המעלה העליונה אשר עלו עליה מבלי משים. הרעה, כי רדפו אחרי ההון וכל מעינם שמו רק לאסוף ולכנוס עשר ונכסים, לא גדלה כהמשובה האחרת, כי הוסיפו סרה, בְּחַקּוֹתָם את היונים כקופים לעשות כְּכל מעשיהם המקולקלים וירכשו להם את קלות־דעתם ודרכי חייהם הפרועים לשמצה, כי נטשו עמם וישכיחו מקרבם את כל ארחות המוסר ודרכי החיים הנובעים ממקור ישראל. היונים אהבו חיי החברה בהמון לרונן ולרועע על היין במסבות מרעים ומשתה תמיד. בהחקוי הזה לבדו עוד לא נמצא דבר רע. היהודים למדו אל דרכי היונים, כי במשתה היין תחת לשבת על כסאות סביב לשלחן, שכבו שלשה איש שלשה איש סרוחים על ערשותיהם, ויזמרו וישירו על היין מטוב לב. אולם בהשעשועים ההם עוד לא אמרה די תאות החיים עם אהבה בתענוגים. עוד מעט והפריצות וקלות־ראש אשר היו היונים מְצֻיָּנִים בהן התגברו גם בין היהודים ותמשכנה אותם בכחן, עד כי נסחפו בזרם התאוה ורדיפת התענוגים. בכל ימי שבת יוסף בן טוביה לרגלי עסקיו באלכסנדריא, היו לו מהלכים בחצר המלך

*) בן סירא ל״ח, כ״ז כ״ח.

תלמי פהיליפטר, שם פרצה משובת המדות כל חק וגבול. כל ימיהם עשו היונים האלכסנדריים כחגים ובלילה עשו תבל ומזמה, פהיליפטר התהלל באליל היין „דיאָניזוֹס" (Bacchus או Dionysos) ויאמר כי אבותיו המה יוצאי ירך האליל הזה ועל כן חשב לנפשו חובה קדושה לכבד את אלהיו במשתה ושמחה הוללה. כל איש החפץ למצוא חן בעיני המלך הזה היה עליו לבא בברית „סוד־עליזים" מכבדי האליל „דיאניזוס". יוסף בן טוביה בכל ימי שבתו באלכסנדריא היה קרוא אל הלחם בהיכל המלך ובסוד עליזים ומשחקים נטיו רגליו כמעט, כי נוקש בפח האהבה אל בת שובבה, אשה זונה ונצורת לב אשר יצאה במחולות בחצר המלך. אז גלה נגע לבבו לאחיו שלום ויבקשהו כי יעזרהו לעשות תועבה וזמה. אך אחיו שלום עשה בערמה ויבֵא אליו החדרה את בתו, ובעבור סערת החמדה נכלם יוסף ממעשהו ויקח את בת אחיו לאשה. מהמעשה הזה לבדו, כי נשיא בעמו, נכד שמעון הצדיק, ראש משפחה ואב לשבעה בנים, היה נכון לְהִנָּזֵר לבשת ולתור אחרי עיניו ותאותו הזוללה, נראה עד כמה פשה הנגע בין היהודים ועד כמה תפשה אותם חמדת בשרים בלבם. בחפץ יוסף לעשות חנף לאדונו ומלכו הביא עמו את המנהג לחֹג חג־היין מאלכסנדריא ליהודה. בקץ ימי החרף ותקופת ימי האביב, כאשר יפרח עץ הגפן ותחל התסיסה השניה להיין המשומר ביקביו, יחֹגו היונים חַג־הַשִּׁכָּרוֹן לכבוד האליל „דיאניזוס" ברוב שמחה והוללות. שני ימים ישגו כל בני העם ביין ויתחרו איש את רעהו בגבורתם לשתות יין ושכר, גם ישלחו מנות כדי־יין לכל אשר אין נכון לו. מנהג חג־השכרון הזה מצא לו אז מהלכים ביהודה. עם משתה היין פרצה בכל עת גם חמדת בשרים בין העם וחֹרי יהודה העשירים שלחו רסן, פרצו גדר ויעברו כל חק בְּהִתְמַכְּרָם לתאות נמבזות ויעשו ככל תעלולי היונים לשמוע בקול שרים ושרות, לעגוב על בנות תופפות ויוצאות במחולות המפזרות דרכיהן לכל עובר: אחד המושלים בימים ההם הוכיח בשבט פיו את משובת בני דורו הפרועים לשמצה וישא משלו ויאמר:

הַרְחֵק רַגְלֶיךָ מֵאִשָּׁה זוֹנָה פֶּן תִּלָּכֵד בִּמְצוּדָתָהּ
אַל תַּאֲזִין לְקוֹל מְשׁוֹרֶרֶת פֶּן־תַּדִּיחֲךָ בְּנִכְלֶיהָ
אַל תִּתֵּן לִקְדֵשׁוֹת נַפְשֶׁךָ כִּי תָבוֹזְנָה מַהֵר חֵילֶךָ *).

הטוב המדומה אשר הביא יוסף מאלכסנדריא ליהודה: חכמת חרשים, טוב טעם ודעת חן ונעימות, לא נשאו במאזנים יחד עם הרעה הגדולה אשר היתה כרוכה בעקבן, הפריצות ופריקת על הצניעות והתמימות בימים ההם, וגם הנבונים בעם החלו לדרוש ולתור, לחקור ולבקר אחרי דעותיהם והגיוניהם מכבר, וכאשר נפעלו גם הם מרוח היונים החלו להטיל ספק ולשום דופי בכמה עקרים והאמתיות של היהדות. אז מצאו רבים, כי אין חפץ לאלהים בחשוך האדם את נפשו מטובה והנאות גופניות, כי אין עיני ה' משוטטות על כל המעשים בהעולם הגדול – תבל ומלואה – ובהעולם הקטן – מעשי איש ותחבולותיו. למודי אפיקורוס (Epikur)

*) בן סירא ט' מן פסוק ב' והלאה בהעתקת פרענקעל מתרגום היוני · המתרגם.

נתפשטו אז מאתונא לאלכסנדריא והתקבל דעתו בין היונים, כי האלהים המה כצל נהלכים ודבר אין להם עם העולם החומרי, כי זה כל האדם למלא חמדתו ולרדוף אחרי תענוגות החיים על פי דעת החן והיופי; הדעה הזאת מצאה מסלות בלב בני מרום עם הארץ באלכסנדריא, בפרשם ובארם אותם על פי חפצם ונטיתם. הדעות והמחשבות האלה הראו את פעלתן לרעה גם על יהודי ירושלים וגם הם התחילו „לחקור במופלא מהם" ויחדלו מתת כבוד לה' אלהי ישראל *).

חשק החקירה היה נכון לפנות דרך אל פעלת העיון ההגיוני. לולא באה גם מריבה ומשטמה בין נטילי הכסף להוסיף רעה על רעת השחתת המדות ולהרבות הפרעות בישראל. בין בני בית יוסף בן טוביה, אשר עשו להם עשר והון מלכות פרצה מריבה אחרי מות אביהם, שבעת בניו הראשונים שטמו את הבן הצעיר הורקנוס, הנולד במחשבת חטא וזמה מבת אחיו שלום (עי' למעלה). הבן הצעיר הזה גבר על כל אחיו בכשרון ודעת, בחן ושכל טוב, אמץ הרוח וערמה ומזמה ואותו אהב אביו מכל בניו. בעת ההיא נולד בן זקונים להמלך פהיליפטר השטוף בזמה, אשר נודע אחרי כן בספר תולדות העמים בשם תלמי החמישי אֶפִּיפָנֶס (Pto'emaus V Epiphanes) וכל נשיאי הארצות, הערים והמדינות אשר בחילה־סוריא החישו לבא לקדם את המלך בברכת טוב ותשורות יקרות על הבן אשר נִתַּן לו ליורש העצר בימי זקנתו. בין הבאים האלה נטל גם על יוסף לרדת מצרימה ובאשר לא יכול לנסוע בעצמו ויבקש לשלח את אחד מבניו, אך כל בניו לא אבו ללכת באמרם כי לא נסו לעמוד בהיכלי מלך ותהי עצתם לאביו כי הורקנוס יהיה המביא ברכת אביו אל מלך מצרים, ומחשבתם היתה כי ילך הורקנוס ויפול ברעה; בלכת הורקנוס חשבו אחיו מחשבות־און להתנקש לנפשו, וישלחו מכתבים חרש לאלכסנדריא אל עושה דבר אביהם להגות אותו ממסלת החיים אך הורקנוס הצעיר באחיו היה ערום ובעל מזמות יותר מאחיו הגדולים וידע ללכת עם החיים ולתפוש את המלך ושריו בלבם בשפתי חן ובהמשאות היקרות אשר נשא, והאשכר היקר אשר הקריב הוא אל המלך פהיליפטר – מאה נערים נושאים בידיהם כל אחד ככר כסף מנחה להמלך ומאה נערות וככר כסף בידיהן מנחה להמלכה – עלה בערכו על כל התשורות אשר הביאו למלך שרי המדינות בכל ארצות מלכותו. הורקנוס נקרא אל שלחן המלך וברוחו האמיץ ומדברו הנאוה וחן הליכותיו ועוד יותר בשאתו משאות אל שרי המלך ומשרתיו, היה לאהוב פהיליפטר ונאמן בבית המלוכה. לָבֵש גאות ועוטה הוד והדר שב הורקנוס ירושלימה, אך אחיו הגדולים, אשר קנאו בהצלחתו, שמו לו אורבים על הדרך ויתנכלו או להמיתו; והורקנוס ידע כי אחיו חורשים עליו רעה וידע לְהִזָּהֵר והוא עם בני לויתו עמדו על נפשם ותטוש המלחמה ביניהם. ותגבר יד הורקנוס ויָּמָת שנים מאחיו והנשארים נסו על נפשם. אך בבאו ירושלימה ראה

---

*) בן סירא ג כ"א - כ"ה, לדעת הרב המחבר הנכונה בהעתקות מיונית היא הנמצאת בתלמוד (חגיגה בבלי י"ג ע"א, ירושלמי שם, בראשית רבה פ"ח): „בגדול ממך בל תדרוש, בחזק ממך בל תחקור, במופלא ממך בל תדע, במכוסה ממך בל תשאל, אין לך עסק בנסתרות" עי' בסה"ג ח"ב ס"ב צד 255 בהערה. המתרגם.

הורקנוס. כי יוסף אביו אסף ממנו את שלומו וטובו, כי מרה נפש יוסף על בנו, אשר בזבז אוצרותיו באלכסנדריא ויכלה את הונו בכל הימים אשר היה בחצר המלך. הורקנוס ראה כי לא תהיה לו תקומה בשבתו בירושלים ויצא מאת פני העיר וכנראה שם פניו לאלכסנדריא.

עוד לא פרצו ריב משפחה ומדנים בין אחים מעל לבית יוסף, ועוד לא נגעו דברי ריבות אלה אל העם היושב בירושלים. עוד לא חש איש את הרעות הגדולות והתלאות האיומות אשר התעתדו לבא על בית יהודה מהמשפחה הזאת אשר נטעה על אדמת יהודה את כל דרכי היונים הרעים ומעשיהם המקֻלקלים. מחוץ נראה, כי יתענג העם אשר ביהודה על רוב שלום ולעין רואה בלי התבוננות יתרה הפיקו פניו רצון, מנוחה וחיים טובים שלוים ושקטים, עשר והרוחה פרצו בארץ זלא נבצר מהם גם חפצם לשׂוּת חן על דרכי חייהם ולבלות ימיהם בנעימים. העמים שכני יהודה, אשר מאז ומעולם צררו אותם בנכליהם לא הוסיפו עוד להרגיזם, כי נפל פחד נגיד יהודה יוסף בן טוביה עליהם ילא נועזו עוד לשפוך בוז על היהודים וְעַמֵי נפשם, הנה כן התאוששה וַתִּוָּסֵד אֲגֻדַּת בני יהודה עלי ארץ ותכון עֶמְדָּתָם המדינית מאד. מעמד בטוח כזה לא היה עוד ביהודה מיום מות נחמיה בן חכליה, אך במדה הזאת, אשר התרומם העם ויתערה כאזרח רענן במצבו המדיני, כן החל לרדת במעלות רוחו, להתכחש למקורו, וסגלותיו וחמודות נפשו פנימה. מן כתבי הקדש אשר נתפשטו בימים ההם כבר נראה, כי בני מרום עם הארץ זנו אחרי התאות הגופניות וישגו באהבה בהמית על עלמות ופילגשים אין מספר, אֹהֲבֵי תֹּם ומצניעי לכת הכבינו לצאת אל הכפרים לבל תראינה עיניהם את הפריצות וקלות ראש, אשר התגברו בין יושבי הערים, ההולכים בדרכי היונים בימי ־קַלְקָלָתָם, וזנות תירוש ויין לקחו את לב היהודים הַמִּתְיַוְּנִים. מרחוק כבר נראו עקבות המשובה המתפרצת לבא בגבול יהודה, רוח־שקר־ההתכחשות למקור ישראל ולכת בדרכי יון כבר עברה בארץ ועתות אחז ומנשה היו נכונות לשוב, אם גם בפנים חדשות והמונה מְשֻׁנָּה, אך בחפץ אחד לְשָׁרֵשׁ מלב בני יהודה עקרי היהדות ויסודותיה, והסכנה אשר היתה מרחפת עתה על פני היהדות והאֻמה גדלה ורבה מאשר לפנים, כי מן הקדש יצא מחרף מערכות היהדות ומבית הכהן הגדול נושא האמונה ונגיד יהודה יצאה החנֻפה – הכחש והבגידה – על כל הארץ.

במות יוסף נכד שמעון הצדיק (בש׳ 278 לפני חב״ש) עוד רבה המשטמה והשנאה בין בניו ואל הפרעות האלה נלוו גם סכסוכי המדינות מחוץ. כנראה בחלו בני יוסף מאביהם את חכירת המסים במדינות חילת־סוריא ומִשְׂרָתו בתֹר נגיד ונשיא בעמו, ומאשר כי מכל בני יוסף היה הורקנוס הצעיר נודע בשער המלך תלמי פהיליפטר, יש לשער, כי מטעם המלך באלכסנדריא נתנה לו העז והמשרה במקום אביו הנשיא. אז רבתה המשטמה בין האחים ובבא הורקנוס ירושלימה לוהנהיג שררה על העם יצאו אחיו לקראתו ביד חזקה ויטו לב רבים להתקומם נגדו ולגרשו מן העיר. אך גם הוא מצא לו בני ברית ואוהבים אשר תמכו בידו וריב ומדון פרצו בקרב העם היושב בירושלים ומלחמת איש באחיו

היתה קרובה לפרוץ. אך הכהן הגדול שמעון בן חוניו השני*), בן הכהן הגדול, אשר בסִבָּתו התחזק יוסף ויעל לגדולתו – עמד אז בפרץ, וכאשר חזק הוא את ידי בני יוסף הגדולים הכריע את הכף לטובתם וכל העם נטה אחריהם. הורקנוס לא עצר אז כח לעמוד בפני מריביו ויצא מאת פני העיר. קרוב לשמוע כי הלך לאלכסנדריא להגיש שם עצֻמותיו, אך גם שם לא מצא עוד אזנים קשובות. מגנו ואוהבו המלך האוילי ושטוף בתענוגים תלמי פהיליפטור מת (276 לפני חב"ש) ובמותו רבתה המהומה והמהפכה בכל ממלכת מצרים, כי השאיר אחריו ילד בן חמש שנים ליורש כסאו הוא תלמי החמישי אֶפִּיפַנֶס (Ptolemaus V Epiphanes) (מלך מן 275 עד 251 לפני חב"ש) ומושכות הממשלה אחזו אנשים ריקים ופוחזים מיושבי שער המלך, אשר היו לאומני המלך הצעיר והמושלים בשמו: אַגַתְּהוֹקְלֶס (Agathokles) ואחותו אשת זנונים ונצורת לב ובני משפחתם הראו להעם צַוָּאַת המלך המת, כי אותם מִנָּה לאומני המלך הרך והעוצרים בעם עדי יגדל ויאחז המשרה בידו. אך בני העם אשר במצרים שנאו את האנשים האלה שנאת מות ויתקוממו כאיש אחד ותפרוץ מלחמת שערים ומהומה ומהפכה בכל מצרים. ויהי כאשר הפך הזמן בלהות על ממלכת היונים-המוקדונים במצרים ובית התלמיים הלך הלוך ודל ויתעוררו שני מלכים רבי פעלים וגבורי כח ושואפי כבוד לרשת ארצות ולכבוש ממלכות: אנטיוכוס הגדול מלך הסילֵיצידים בסוריא העליונה ופהיליפפ מלך מוקדוניא. זה הראשון עלה בחילת סוריא ויכבוש ערים ומדינות רבות וַיִּתְעַתֵּד גם להעביר צבאותיו אל ארץ מצרים ולהבקיענה אליו. עם המלך האדיר הזה החל גם פרק חדש בדברי ימי עם יהודה.

בעת מלחמת האיתנים מהרו ויחלטו בני יוסף הגדולים, או כאשר יכנו אותם יודעי העתים: בני טוביה, לתת יד לאנטיוכוס משנאתם את שרי המלוכה במצרים, אשר החזיקו בידי אחיהם הורקנוס זעום נפשם. בני טוביה דברו על לב רבים מבני עמם לפשוע במצרים ולתת יד אל „מלך הצפון", אשר בא ביהודה „בחיל גדול וברכוש רב". הכתובים יתארו את האחים ההם כבוגדים „ופריצי עם המתנשאים להעמיד חזון", ובאמת נראֶם במרוצת המעשים בתוֹר אנשים בעלי רוח שפלה ולב עקוב, אשר שאפו רק נקם וידרשו הות נפשם ולמען עשות נקמות באחיהם הורקנוס איש עברתם, לא שמו על לבם, כי מביאים הם אסון נורא על עמם וארץ מולדתם בכרתם ברית ידידות עם אויבי ממלכת מצרים. בני טוביה פתחו את שערי ערי יהודה לפני אנטיוכוס ויקבלו על מלכותו עליהם ובני המִפלָגָה, אשר נטתה אחרי הורקנוס וממלכת מצרים לא עצרה כח להתקומם נגד חפצם. כה בא הקץ על ממלכת בית תלמי לגוס בחילת-סוריא ויהודה אחרי ממשלת מאה שנה ומלכי סוריא לבית סיליקיה היו לאדוני הארצות האלה (כש' 272 – 273 לפני חב"ש).

אך בכל המהומה והמבוכה אשר מלאו את מצרים עוד נסתה הממשלה הרופפה באלכסנדריא עוד הפעם את כחה ותגבר חילים להשיב לה את הארצות

---

*) הנקרא גם בשם שמעון הצדיק בפי רבים מיודעי העתים. המתרגם.

אשר נקרעו ממנה. אוֹמֶן המלך הצעיר והעוצר בעם אַגַתְּוֹקְלֵס פזר הון עתק וַיְמַּצֵּא לחפצו שר צבא גבור, אשר היה המצביא על חיל שכירים ממדינת אֵטֹלְיָה (Aetolien) ושמו סְקֹּפַּס (Skopas) ואנשי חיל השכירים האלה הגיחו במדינות חילת סוריא ויהודה ובימים מעטים נכבש חלק גדול מן הארץ לפניהם ויתקעו יתדם בעבר הירדן מזרחה וימה. בני טוביה ובעלי בריתם בירושלים אשר נטו אחרי אנטיוכוס התאזרו עז לעמוד בפני אנשי חיל השכירים האכזרים והפראים, אך נשתה גבורתם וירושלים נלכדה ברעש מלחמה לפני סְקֹפַּס ואנשי חילו הרבו לשום שמות בהעיר והמקדש ויגירו על ידי חרב את כל אלה, אשר נודעו לנוטים אחרי מלך סוריא (271 לפני חב״ש). רבים מתושבי ירושלים נסו מנוסת חרב, אז שם סקפס משמר על התושבים, ולמען השגב בירושלים כבעיר בצורה הושיב את בני חילו בהבירה או במצודת אקרא בקרן צפונית מערבית להמקדש. אז גברה יד בעלי ברית מלכי מצרים התלמיים, אך סְקַפַּס לא בצע מעשהו לכבוש את כל יהודה וחילת סוריא ולהשיבם אל המלך הרך תלמי החמישי אֶפִּיפַנֶס. אנטיוכוס העמיד צבא רב עם שנהבים לקראת שר צבא חיל השכירים סקפס וישתער עליו בעם כבד ויד חזקה ותטוש מלחמה איומה והרג רב ביניהם בהעמק הנאוה המשתרע לרגלי הר חרמון בקרבת מצודת ההרים „פַּנְיָן" על יד מקורות הירדן. שם כשלה גבורת סקפס ותבוסת חילו היתה שלמה תחת להגן על הארצות, אשר בהם יעברו צבאות „מלך הצפון" אל מצרים, נס שר הצבא זה אל צידון הבצורה ויסגר שם. אך אנטיוכוס מהר אחריו „וישפוך סוללה וילכוד ערי מבצרות": צדון וצור, „ויעמוד בארץ הצבי" ויכבוש עיר אחר עיר בעברי הירדן מזרחה ומערבה. אז היתה עת צרה לעם יהודה, כי אנשי החיל משני המלכים הנלחמים עשו שמות בארץ וגם חלק לב בני יהודה לשתי מפלגות: להנוטים אחרי המלך הראשון והמצפים חיים וחסד וישועת ארצם מהמנצח החדש וינצו ויריבו ביניהם גם בעלי בריתם להגדיל המבוכה ולמרבה המהומה. בת יהודה דמתה אז לאניה סערה בלב ים, אשר תחג תנוע ממשברי מים וצנפה כדור תְּצַנֵף מחמת גלי הים השואפים לבלע ולהשחית. שני הנלחמים הכו את הארץ ויושביה מכות גדולות ונאמנות ורבים הלכו שבי ונמכרו לעבדים ולשפחות.

אחרי אשר הבקיע אנטיוכוס אליו את הערים בעבר הירדן מזרחה: בשן אבילה וגדרה ויבא גם בשערי שמרון" אשר במערב הארץ, הניח עם חילו לעמת ירושלים. שם כבר נמצאו ראשי המפלגה, אשר נטתה אחרי המלכים הסוריים לבית סיליקוס וירבו לדבר על לב התושבים לתת ידם לאנטיוכוס ולקדם פניו בכבוד בגשתו אל שערי העיר. אז יצאו לקראתו גדולי העם אשר בירושלים: חברי הועד הגדול והכהן הגדול בראשם ויקבלו את גדודיו באהבה ורצון ויכלכלו אותם ואת בעיריהם ושנהביהם במזון ומספוא. עוד נמצא בהבירה אקרא חיל המשמר אשר לשר הצבא סקפס, אך אנטיוכוס שם מצור על המצודה ויושבי ירושלים תמכו ידי אנשי חילו. אנטיוכוס ידע להוקיר את עזרת היהודים וישלח מכתב מלא אהבה ורצון אל שר צבאו תלמי (פְּטָאלֶעמָאאוס)

בן ארְפַּס להביע להיהודים את תודתו ולהבטיחם את חסדו ורצונו. בהמכתב הזה יצוה להושיב את הערים הנשמות ולהשיב שם את הנדחים והנפזרים, לחזק בדק בית המקדש ולחדשו ולפארו. ויצו לתת עצים לבנין עמודיו מיערי הלבנון, ולכל נדחי ישראל אשר ישובו ירושלימה עד חדש תשרי (Hyperberetaios) (ש' 270 לפני חב"ש) יקרא דרור ממשא מלך ושרים במשך שלש שנים. אנטיוכוס בכלל הקל על המסים מעל הארץ לחברי בית דין הגדול, הכהנים והלוים המשוררים קרא דרור ממניות המלך וכסף גלגלת מגנזי מלכותו נתן עשרים אלף אדרכמונים לקרבנות נסכים ולבונה בבית המקדש מלבד קמח, חטים ומלח במדה מרובה. נתן פקודה, כי כל בן נכר לא יפרוץ לבא אל הקדש מבלי רשות היהודים. גם לא יוזידו להביא ירושלימה בהמות וחיות טמאות או נבלות וכל דבר טמא והעובר על הפקודה יענש בכסף ענושים, להכהנים משרתי הקדש ולכל השבוים אשר נמכרו לעבדים קרא דרור ויתן להם לשוב איש אל ארצו ואחזתו. אנטיוכוס החזיק מעמד בחילת סוריא וארץ הצבי, כי נשברו זרועות „מלך הנגב ומבחריו מאין כח לעמוד". אך הוא לא אמר די בנצחונותיו וישם עיניו במצרים לעלות על הארץ הזאת וללכדה אותה ואת הארצות בנותיה, וחפצו היה נכון לקום בידו, כי ירדה אז ממלכת מצרים פלאים בימי ממלכת מלך נער ורך. אך הרומאים, אשר גברו אז חילים אחרי הכריעם תחתיהם את קרתהגא והגבור הנערץ הַנִּבָּל, ויחשבו מחשבות לרשת עוד משכנות לא להם, שמו חק וגבול לחפץ אנטיוכוס ובקול מושל קראו לו: עד פה תבא ולא תוסיף. אז הורה והוגה מחשבות גדולות להלחם ברומא ואחרי נצחו אותם במלחמה לספח אל ממלכתו כל ארץ יון ואסיה הקטנה. למען ידע כי לא יתקוממו למולו בני הערים אשר באסיה הקטנה הוציא אַלְפַּיִם משפחות יהודים מבבל וארם נהרים ויושיבם בלידיא ופריגיא (לערך 260 לפני חב"ש). כי בהיהודים בטח לבו, אשר ישמרו לו את הברית ואת החסד ולא יתנו להיונים תאבי תמורה ושואפי מרד ומהפכה להתקומם למולו. אנטיוכוס נתן להיהודים האלה חקי דרור ומשפט אזרחים, כלכל יושבי הארץ ויותירם עוד לטובה בחקים ומשפטים לטובתם על יושבי הארץ מעולם. בתי אבות אלה היו ראשי כנסיות יהודה בערי אסיה הקטנה: עֶפֶזוּס (Ephesus), סַרְדֵּס (Sardes) ופֶּרְגַמוּס (Pergamus). בני קהלת יעקב אלה היו אמונים לעמם וקשורים בעבותות אהבת הדת אל ירושלים והמקדש שנות מאות רבות אחרי כן.

הטובה הרבה אשר היתה צפונה לבני יהודה יושבי בבל אשר נטע אנטיוכוס על אדמת אסיה הקטנה היתה לאין ואפס בגדל לבב המלך הזה וקלות דעתו להתגרות ברעה, לכנסות דבר מלחמה עם הרומאים, אשר בימים ההם כבר עלה כוכב הצלחתם, עד כי לא עצר כח לעמוד נגדם ועל יד העיר מאגנעזיא (בימי החרף שנת 260 לפני חב"ש) נשברה זרוע עזו וחילו הרב והעצום הִכָּה מכה נצחת מהרומאים המעטים ממנו, עד כי נכנע לפניהם ויתן להם לרשת את המדינות אשר כבש בארץ יון וחלק גדול מארץ יְרֻשָּׁתוֹ באסיא הקטנה וימסור להם את כל אניות מלחמתו ושנהביו וַיֶּאֱנַס גם לשלם כסף ענושים הון עצום ורב במשך שנים רבות ולערבה נתן בידי זקני רומא את בנו השני אנטיוכוס אֶפִּיפַנֵס, אשר

שמו וזכרו נמצא כתוב בספר תולדות יהודה בדם בני העם הזה השפוך בידי הצורר הזה. הגאות אשר לבש אנטיוכוס הראשון הנקרא בפי רבים בשם הגדול היתה לו למכשול ולפח ולמוקש גם לכל בית מלכותו. למען תמצא ידו לשלם לזקני רומא את כסף הענושים שלח ידו במקדשי האלהים אשר להעמים היושבים בארצות ממשלתו ויבוא אל היכל בֵּל אשר בעֵילָם המדינה לקחת את האוצרות הספונות שם משנות דור ודור ובזה העלה עליו חמת יושבי הארץ על חללו את הקדש להם ואז „נכשל מלך הצפון" ויפול שדוד וימת בידי המתקוממים (בש' 257 לפני הב״ש). ויהי הדבר הזה לאות גם לבנו, אשר הניף ידו על קדושי עם ישראל ובזה נתעוררה האֻמה ותקם לחיים חדשים, בקנאה קנאתה לאלהים חיים, אלהי ישראל. ההתקוממות הזאת — באחריתה — היתה נסבה כי הלכה מלכות בית סיליקוס הלוך ודלה עד כי נפלה ולא הוסיפה קום.

אמנם עד כה וכה והפרץ אשר נפל בחומת בית יהודה, ההריסה בחיי הדת והמוסר בכנסת ישראל פנימה, אשר נראו מימי הנגיד יוסף בן טוביה חוכר המסים, התגברו עוד יותר ויותר בימי המלחמה הארוכה בין מלכי מצרים וסוריא על דבר חילת סוריא והארצות בנותיה, ויגדלו ויתרחבו בין כל פנות העם לרגלי ריב־מפלגות מהנוטים אחרי אחד משני המלכים הנלחמים. בני טוביה והנלוים עליהם לא שמו פדות בין מפעל טוב לרע וכל הדרכים היו ישרים לפניהם, אם רק דמו כי יוליכו אותם אל חפצם ומשאת נפשם — כי תגבר ידם במשפט עם אנשי ריבם — להסיר את המפלגה האחרת מעל פני ההנהגה המדינית ולהכחידה מן הארץ. ראשית מפעלם היתה לָעֹז במָעוז עם נכר — הם דרשו לְהֵעָזֵר, לא לבד בעזרת היונים המוקדונים אדוני הארץ ומושליה באנטיוכיא כי אם ששו משוש גם את העמים האחרים שכני יהודה, לבקש אהבתם ולְהִשָּׂגֵב בישועתם, לא לבד בני העם המושל היונים־המוקדונים תושבי הערים בארץ ישראל, כי אם גם בני השבטים יושבי הארץ מעולם שנאו תכלית שנאה את היהודים בחטאת נגידי יהודה; כי לא אבו סלוח להם, על כי זמן רב היו הם ורכושם נתונים תחת ידי היהודים חוכרי המסים אשר נגשום וירעצום. השנאה הקדומה ומשטמת ימות עולם ושנים קדמוניות חזרה ונעורה בימים ההם ביתר שאת ועז וגם שמות העמים צוררי יהודה בנכליהם לא נשתנו משכבר הימים וַהֲרָאָה תקופת העת הזאת כחזון העתים בימי שפוט השופטים: אדום ופלשת שבו שנית לחרוש רעה על ישראל ולהשחית נחלתו ובכל עת מצוא נתנו אותותיהם אותות משטמתם העזה ושנאתם הכבושה אל עם עברתם מאז ומעולם. בצפון הארץ הרבו הָרֵע השמרונים צרי יהודה ובנימין ומנדיו מלפנים. למען הסר מעליהם נגע השנאה הכללית, להקים עצת־שלום בינם ובין שכניהם, החליטו בני יהודה אוהבי ימים לראות טובה גופנית, להתקרב אל העמים שכניהם, בשפתם והליכותיהם, בארחות חייהם ומדותיהם וביותר שקדו לְחַקּוֹת אֶת הַיְוָנִים ולהתדמות אליהם. בזה דמו לרכוש אהבתם, למצוא חן בעיני אדוני הארץ שרי הצבא ופקידי המדינה ויהיו למגן בעדם וַיְכֻבְּדוּ בכבודם. קצינֵי ירושלים הזונים אחרי דרכי היונים עוד העמיקו סרה, כי החליטו לחנך את בני דור נולד על פי דרכי היונים. כי יקומו נערי ישראל וישחקו לפניהם

במרוצתם במעגלה במערכה להתהרות איש ברעהו, לבנות בית־משחק במרום העיר ללמד בני יהודה לְהֵאָבֵק ולהתרגל בתנועות הגוף, להחליץ עצמותיהם, ללמד ידיהם לקרב על ידי מהירות התנועה ורגלידם לעמוד ברגל ישרה על מקום המערכה — או אז יוכלו לדבר את אויביהם בשער ולא יוסיפו עוד לשאת כלמת הגוים. זאת השבו המעולים שבין היהודים אשר דרשו ללכת בדרכי היונים. ומנהג היונים היה, כי יבאו הנערים והבחורים על מקום המערכה והמשחק לרוץ במעגל ערום מבלי לבוש, לבל יפריעום בגדיהם ומסוה על פניהם. טובי היונים השבו מחשבות להעביר את המנהג הפרוע הזה, אשר משך אחרי חטאים ותועבות נאלחות ונמבזות ולשָׁרֵש אחריו, אך היהודים אשר חמדו ללכת בדרכי היונים החרו החזיקו לתת להמנהג הפרוע הזה מהלכים בקרב עמם ולעשות כהמקלקלים שבהיונים. היהודים המְחַקִּים כקפים את היונים, אשר נקראם בשם: הַמִּתְיַוְנִים (Griechenlinge) היו למפלגה גדולה ורבת המספר בעם, וכמובן מאליו היתה יד העשירים והאצילים ראשונה במעל. אל הַמִּתְיַוְנִים נמנה גם אחד מבני הכהן הגדול יֵשׁוּעַ אשר נקרא בשמו היוני יַזוֹן (Jason) ובדרכיו הלכו גם כהנים רבים, „אשר עזבו את עבודת המזבח ויבזו את הקדש ויחפזו ללכת אל בית המשחק"*). בני יוסף, אשר נשארו עוד בחיים ונכדיו, הנודעים כלם בשם „בני טוביה", היו ראשי העדה הרעה הזאת. ראו היהודים הזונים אחרי דרכי היונים, כי המשחקים והמנהגים החדשים זרים לרוח דעת משה ויהודית וביותר החשב לפריצות וחמאת זמה ותבל, כי יקך איש במקום רואה ערום מבלי לבוש, ויחמסו מזמות לפרק על התורה מעליהם ואז כמכה חמתם על כל המחזיקים בדת משה ומָסֹרֶת אבות. התבוללות, והתערבות בהיונים עובדי האלילים היתה כל מאוים וחפץ לבם, אל הדבר הזה נשאו נפשם כל אדירי יהודה המִתְיַוְנִים. אז היתה עת צרה לתקומת ישראל בתור אֻמה ולקיום התורה והדת. הגדרים וְהַסְיָגים אשר עשו לתורה עזרא ונחמיה ואנשי כנסת הגדולה היו ללא הועיל, כי „בני פריצי עמם" הרסו הסיגים, הפילו חיל וחומה ובגבה אפם אמרו לקצץ בנטיעות היהדות ולקעקע את כל הבירה.

כהחזון הנראה בכל דברי עם ועם, אשר לא נָסַע יְתֵרוֹ ממנו ולא נואל ונבער מדעת עצמו נראה גם בתולדות עם יהודה. נטיה יתרה לעבר האחד משכה אחריה הפרזה והפלגה לעבר השני. אלה, אשר בכאב נעכר ולב נשבר ראו את בני פריצי עמם פורצים גדר התורה ורומסים חקי ה' ברגל גאוה, נדברו איש אל רעהו ויהיו לעדה ואגדה אחת, לחבר אנשי אמונה מחזיקים בדת מורשה ושומריה כבבת עינם. מרבית החברים היו מקרב הנזירים ויהיו נקראים בשם „קהל חסידים" או „עדת צדיקים". הפרץ בין שתי המפלגות היה רחב מאד והשנאה ביניהם קשה ועזה; איש מהם לא הבין למחשבות רעהו, כאלו לא היו בני עם אחד וקרובים איש אל אחיו בקרבת משפחה. מאויי לב היהודים הַמִּתְיַוְנִים ומשאת נפשם, היתה תועבת נפש החסידים, כדבר בליעל, רֶשע ובגד בוגדים ויקראו

*) חשמונאים ב' ד' ט"ז׳

להם בשם: „מרשיעי ברית", „פריצי־עם" ו„עוזבי ברית קדש", ועל כל הקדוש הנערץ והנשגב בעיני ה„חסידים שפכו בוז ולעג מַרְבָּה לְהכיל כל הזונים אחרי דרכי היונים כאִוֶּלֶת וסכלות, אשר תשים מכשולים על דרכי העם ותהיה לו למוקש באגדתו המדינית ותקומתו. אל קהל החסידים נמנו בלי ספק גם שני המורים בעם: יוסי (יוסף) בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים. שני החכמים האלה היו ראשי בתי מדרש לתורה ונפלגו בדעותיהם על דבר התלמוד והמעשה. יוסי בן יועזר הגדיל מעלת התלמוד והעסק בתורה על המעשה והוא היה אומר: „יהי ביתך בית ועד לחכמים וֶהֱוֵי מתאבק בעפר רגליהם, וֶהֱוֵי שותה בצמא את דבריהם. לעמת זה רומם יוסי בן יוחנן תחת לשונו את מעשה הטוב והצדקה ולדעתו לא המדרש (התלמוד) העיקר כי אם מעשה הצדקה והצנע לכת והוא היה אומר: „יהי ביתך פתוח לרְוָחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה"*).

בין שתי הַמִּפְלָגוֹת הַקִּיצוֹנִיּוֹת – עָמד רוב מנין העם באמצע. העם אמנם מצא קֹרת רוח בדרכי היונים והליכותיהם, טוב טעמם וחין השכלתם; גם לא הביאו נפשם בעֹל הגדרים לקדש עצמם גם בהמותר להם על פי חקי התורה כמעשה החסידים והנזירים; אך גם לא נתנו צדק לעלילות הַמִּתְיַוְּנִים, פורצי חק ומרשיעי ברית. בְּרֻבּוֹ היה העם חרד על תורתו ומורשת אבותיו ולא לבו הלך להמיר כבוד התורה בההשכלה היונית וכשפיה הרבים, להוציא ישן מפני חדש. בהתלקח הריב בין החסידים ומרשיעי ברית, בהתלהב הרוחות במחנה הנלחמים מזה ומזה נמשכו גם העומדים בַּתָּוֶךְ בעמק המלחמה וַתְּאַלְּצֵם להוציא את כל רוחם לשית ידם אל החסידים או אל הזונים אחרי דרכי היונים, למען דעת בני שתי המפלגות אם להם המה או לצריהם. עוד נמצאו הנהגת המקדש והמשרות העליונות במדינה בידי הנאמנים בברית התורה. הכהן הגדול חוניו השלישי בן שמעון הצדיק השני עמד בראש העם ויהי נגיד־יהודה מטעם המלך. סופרי הזמן מתארים אותו, כאיש טוב ונוח לבריות, אך שומר תורה ומקנא לאלהיו ועמו. „בימיו היה שלום בקריה הקדושה וחקי יְיָ נשמרים ונעשׂים, כי לבב חוניו שלם עם יְיָ אלהיו ושונא לכל פעלי עול", עליו נאמר, כי „תמים היה בדרכיו, רדף צדקה וחסד מנעריו וחן הוצק בשפתותיו"**). על כן סמכה עליו כל חמת היהודים־הַמִּתְיַוְּנִים וישנאו אותו שנאה נצחת. הגדולים שבשונאיו היו שלשה אחים, בני משפחת אצילים משבט בנימין: שמעון, חוניו וביונית מֵינֶילָאוּס והשלישי לִיזִימָכוּס ועל ידיהם החזיקו האחים בני טוביה. אלה האחרונים שנאו את הכהן הגדול גם על עמדו

*) הרב החכם רשי"פ בס' דה"י ח"ש צד 160 מעיר, שהדברים האלה נאמרו כלפי „מרשיעי ברית", אשר נמשכו אחרי היונים להיות רועי נשי תענוגות ויקשיחו לבם מאחיהם האביונים, עד התנצלו את עדים מהר חורב ואותות זרע אברהם: בישנים רחמנים וגומלי חסדים.

**) חשמונאים ב' ג', א' ח'.

בבריתֿ־ידידות עם אחיהם איש עברתם הורקנוס שנוא נפש אחיו וכל בית אביו. כנראה ידע הורקנוס גם לרכוש אהבת מלך מצ"ים החדש תלמי החמישי אֶפִּיפָ"נס (Ptolemäus V Epiphanes) ויתן לו משרת פחה או חכירת המסים בארץ עבר הירדן מזרחה. שם בחר לו מקום לשבתו וגם שם התגלע גאון לבבו ושאיפתו לשׂררה והון, כי העלה מסים על כל שבטי הערבים ובני נביות השכוני באהלים, אשר במסבי הערים מידבא וחשבון, ככל אשר עשה יוסף אביו, בימי היות לו עז והעצומות מושל בחילת סוריא. הורקנוס אסף הון עצום מאד וכאשר נסו העמים להתקומם נגדו ויצא לקראתם בחרב מלחמה ויך בהם מכה רבה וישב מהם שבי, המית נגידיהם בחרב ואותם מכר ממכרת עבד. באספו עשר רב ועצום בנה לו מצודת־סלעים יפה ונחמד להלל במסבי העיר חשבון, וישם חומותיה אבני שיש לבן וימלא אותה בשכיות החמדה סגלת חכמת חרשים, תבנית כל חיה מחֻטבות מאבני שיש ויטע בה כרמי חמד ופרדסי תפארה עם בארות יורקי מים ויקרא להמצודה הזאת בשם „טירת" (Tyros). פה בלה הורקנוס ימיו בטוב בחברת רעיו ומידעיו; ומיראתו את אחיו, אשר לא חדלו להתנקש לנפשו, הקיף את מצודתו בתעלת מים רחבה ועמוקה ויבצר את חומת המצודה ויעש משמרת למשמרת לבל יחדור איש זר אל מכון שבתו. ימים רבים ישב הורקנוס במצודתו הרחק מירושלים מקום מושב אחיו ושונאיו בנפש. וברבות הונו ויאבה להפקיד אוצרותיו במקום לא תשיגם יד אויביו שלח את כספו אל הכהן הגדול חוניו להיות למשמרת באוצר בית ה׳, אשר גם בני הנכר נתנו כבוד לשמו ולא נועזו לחלל את הקדש. כה היתה ברית־ידידות כרותה בין הורקנוס והכהן הגדול. לרגלי הדבר הזה ומשנאת הכהן הגדול את תעלולי הזונים אחרי דרכי היונים, שראו אותו בני טוביה הגדולים וראש מפלגת היהודים המִּתְיַוְּנִים שמעון אשר על הבית למטה בנימין, שנאה נצחת, במשמרתו זאת המרה פי הכהן הגדול ולא סר למשמרתו. אז אמר חוניו לשום קץ להשערוריה הזאת וַיְגָל את שמעון הסורר וכנראה גם את אנשי עצתו בני טוביה מירושלים. במעשהו זה הֵמַר הכהן הגדול עוד יותר את לב אלופי יהודה אשר אמרו להיות לעם אחד עם היונים וחמתם עלתה עד להשחית עד כי אש המשטמה נשקה בבית יעקב ותאכל סביביו.

שמעון הבוגד ומתי סודו המִּתְיַוְּנִים הורו והוגו מחשבות און ועמל לנאץ כל קדש ולחלל את המקדש בחפצם לעשות נקמות באיש עברתם ויקם שמעון וילך אל אפלוניוס בן תַּרְשִׁי נציב ארם וצור, ויגל את אזנו, כי במקדש ה׳ נמצא אוצר כסף וזהב אשר לא יספר מרוב ובהאוצר הזה יש כסף רב מדי צרכי העבודה אשר הביאו אנשים רבים למשמרת ולמלך שָׁוֶה לקחתו, כי האוצר הזה איננו קנין ההיכל ולגנזי המלך יבא. אפלניוס לא אֵחר להודיע הדבר להמלך סֶליקוס הרביעי. אשר אוצרותיו דללו ונתרוקנו בעת ההיא, בהעלותו כסף ענושים הון עתק מדי שנה בשנה לזקני רומא, ככל אשר שמו על אביו אנטיוכוס הגדול בהכריעם אותו במלחמה; על כן שמח המלך למצוא מוצא לכסף וישלח את שר האוצרות הֵילִידוֹרוֹס ירושלימה להביא אנטיוכאה את כל הכסף

הנמצא בהיכל ה׳. ויעבור הילידורוס את ארצות ארם וצור לתומו ויבא ירושלימה ויצא הכהן הגדול לקראתו, ויהי כשמע הכהן את חפץ באו ומגמת פניו וירגז תחתיו ויתאמץ להתנגד אל המעשה הזה, אשר הוא חמס מעשקות לא במשפט ולא בצדק, גם הוכיח, כי לא רב הרכוש הספון בהיכל ה׳ ושקר ענה שמעון בהמקדש, כי כל רכוש האוצר לא יעלה ליותר מן ארבע מאות ככר כסף ומאתים ככרי זהב, ומקצתו הפקד פקדון למחית יתומים ואלמנות ומקצתו הוא רכוש הורקנוס*) „ומי זה יערב לבו לשלח יד באוצרות האנשים, אשר הפקידו רכושם למשמרת במקדש יְיָ הנכבד והנורא על פני כל הארץ״**). אך הילידורוס לא שעה לדברי הכהן ובהשענו על מצות המלך, היה נכון לפרוץ אל הקדש ביד חזקה, אז קם שאון בעיר וכל יושבי ירושלים אחזו שער וירגזו תחתיהם, כי לא היה עוד כדבר הזה, אשר יבוא איש נכרי מעובדי האלילים לחלל את הקדש למעול מעל בכסף התרומה המונח שם למשמרת, ותהום כל העיר ויקהלו אל בית ה׳ לצעוק אל ה׳ בצר להם, כי ראו את היכל הקדש נכון לשרקה וחרפת הגוים***). מצוקת העם הגיעה למרום קצה והילידורוס ואנשיו עמדו הכן לבצע את מזמתם הרעה והנה קרה פתאום מעשה אשר הרעיש לבב שר האוצרות ויניא אותו ממחשבתו הרעה. מסופרי העתים לא נוכל להציל דברים ברורים על אדות המעשה הזה וההגדה התמימה פרשה עליו את הענגה למסך והדבר נפלאות לאמר: בגשת הילידורוס לבצע מזמתו הרעה, נגלה לעיניו מראה אדיר ואיום, והנה סוס אביר חבוש בפארו ועליו רוכב איש אשר מראהו כמלאך אלהים איום ונורא לבוש שריון זהב, וירץ הסוס בכל כחו לקראת הילידורוס ויגפהו בשתי פרסות רגליו ויפל לארץ ויתעלף ובשוב רוחו אל קרבו ויקם ויחי; אחרי התפלל בעדו הכהן הגדול, שב אל אדונו ומלכו ויספר לו את מעשה ה׳ השוכן בירושלים הנורא אשר ראו עיניו וייעצהו לבל ינסה עוד לשלוח ידו בהיכל הקדש לה׳ אלהי ישראל****).

אם המלך ושריו לא הוסיפו עוד להרגיז את עיר הקדש וההיכל, אך לב איש רשע ואח נפשע כשמעון הבוגד הוא כים נגרש והשקט לא יוכל ויוסף לעולל עלילות ברשע על איש חרמו הכהן הגדול ויכהו שנית בשבט לשונו לפני אפולוניוס שר הצבא לאמר, כי בהתחבולות־און הפריע חוניו את שר האוצרות מהפיק זממו ויוסף עוד להרשין, כי ישאף חוניו לכבוד מושלים ויחשוב לעשות לו מלוכה בירושלים. מרעי שמעון נועזו לשלוח יד במידעי חוניו ויתנכלו גם אותו להמיתו, כה גדלה השערוריה בירושלים ואפולוניוס שר הצבא היוני עמד לימין שמעון וכל הזונים אחרי דרכי היונים, וירא חוניו כי לא יהיה שלום בארץ ועוד מעט ויצא הקצף על כל ישראל, ויקם וילך לאנטיוכיא לעמוד לפני המלך סילייקוס, להוכיח ולערוך לפניו

*) בההעתקה העברית לספר חשמונאים ב׳ ג׳ י״א נאמר: ומקצתו לטוביה בן הורקנוס איש ישר ותמים וכו׳ עיי״ש. המתרגם.

**) חשמונאים ב׳ ג׳.

***) חשמונאים ב׳ שם.

****) חשמונאים ספר ב׳ שם וכפר ד׳.

את כל פרשת המעשים הנעשים בירושלים, להוציא צדקתו לפניו ולבקש עזרתו ואת אחיו ישוע – הנקרא ביונית יזון – שם לסגנו וממלא מקומו כל ימי היותו עצור באנטיוכיא. ויהי בצאת חוניו מאת פני העיר וירימו „מרשיעי ברית״ המתיַוְנים את ראשם ויֵרעימו סוד ויחמסו מזמות לחתור חתירה תחת הכהן הגדול להדפהו משאתו ולשום משרת הכהֻנה הגדולה על שכם אחד מעדתם. אל הדבר הזה נשאו „מרשיעי ברית״ את נפשם זה כמה. ידעו כי בהיות הכהן הגדול אחד מקרב אחיהם „בדעות, אז מלבד היותו מושל ואדון האוצרות הספונים בהיכל ה׳, אך גם השליט ברוח העם וידו תמצא כסף מסלה לכל חפצם לבטל כל מנהגי עמם למַעַט דמות עמם ולהמיר את תורת ישראל בחקי חיים אשר להיונים, בכחו ושלטונו בתור נשיא־אלהים וראש האמונה. בימים ההם כבר הרחיקו המתיַוְנים ללכת בחפצם ההולל להתכחש לעמם ולדבקה בעם נכר; בשאט נפשם וזדון לבם, כבר נאצו כל קדש וברגל גאוה רמסו כל קדשי האומה, זכרונותיה וסגלותיה. אך בכל הסתירם סודם, נגלתה מזמתם בקהל וימצאו עוד בעם יראי־יְיָ וחשבי שמו, אנשי לב, אשר חשבו רעון פלילי, להפר תורה, להמיר חק ולמחות זכרונות קדומים מקרב חיי העם והחברה.

אחד ממוכיחי הדור גבר חכם וממשל משלי מוסר בי״ים ההם אשר עלילות „מרשיעי ברית״ נגעו עד לבו, העיד בבני עמו הפוסחים על שתי הסעפים „ונכונים למועדי רגל ויזהירם מלכת בעצת רשעים ודרך חטאים. החכם ממשל משלי מוסר הזה הוא יהושע בן סירא איש ירושלים. השערוריות בעיר מולדתו מרו ועצבו את רוחו ויתעורר לכתוב משלי־מוסר, להראות לבני עמו ודורו את כל מָשְׁחָתָם בם, להשיב לבם אל אלהיהם ותורתם, להורות להם דרכי חיי עולם ממקור ישראל. בן סירא היה מאחרוני הממשלים ומתולדותיו והמוצאות אותנו נדע רק מעט; כי מימי נעוריו בקש חכמה ותדבק נפשו בה כמו שנאמר בתפלתו (ב״ס נ״א, ס״ו): עוֹדֶנִּי נַעַר וּבְטֶרֶם תָּעִיתִי בִּקַּשְׁתִּי חָכְמָה בִּתְפִלָּתִי: בְּבֵית יְיָ שִׁחַרְתִּיהָ וְכַעַל בִּכּוּרֵי עֲנָבִים שָׂשְׂתִּי לִקְרָאתָהּ וְעוֹד נִשְׁמָתִי בִּי לֹא אֶעֶזְבֶנָּה. בן סירא נשא וסבל חמת רודפיו ונתנסה בנסיונות החיים, כאשר אמר: בְּאֵין מַסָּה מְעַט חָכְמָה וּבְרֹב מַסּוֹת חָכְמָה וּמְזִמָּה (שם ל״א, י׳ י״א). בן סירא „שם לבו לתורת יְיָ בשבת תחכמוני, התבונן בנביאים, „ועל כל זה הוסיף „להגות בדברי אנשי שם וירד לעמקי משליהם״. ביותר הרבה להגות בספר „משלי שלמה״ ולעשות כמתכנתם, אך חפצו זה לא הצליח בידו. משלי יהושע בן סירא המה אמרי־נעם טובים להשכיל ותוכם רצוף דעות נעלות והגיונות נשגבים, אך לא ישוו אל „משלי שלמה״ בטוב טעם, יופי ונעימות, בְּעֶרֶךְ וְהַקְבָּלָה, בחדוד וקצור, וכמו כן לא נמצא בהם את חן הפשטות השפוך על פני אמרי־נעם אשר בספר „משלי״. בן סירא כתב משליו בעמל־ארם וברוב עבדה והגיון, אבל לא נראה בהם „עקבות חכם חרשים וכשרון נפש מחוננת בחן המליצה והחזיון. בן סירא לא נמנה בקהל חסידים ולא לבו הלך אל הפרישות מדרכי העולם וההנאות המותרות. דעתו היה כי לא נכון להאדם להנזר מהתענוגים המותרים כיין ושכר עם שיר וזמר, ישים לפני קוראיו את דרכי החברה הישרה

במסבת רעים וְהִתְרַבּוּת בהליכות עולם, גם לא נמנע מהתל בהמתחסדים השמים דופי בכל ששוני וענג החיים או המלמדים המערבים כל שמחה בשיחם ושיגם על דברים נשגבים בשבתם בסוד עליזים ויאמר: אַם שַׁבְתָּ שִׂיחַ כִּי לְשֵׂיבָה יָאֲתָה שִׂיחָה אַךְ קוֹל הַשִּׁיר בַּל תָּפֵר. שִׂיחָה בְּלֹא עֵתָהּ כְּשִׁיר בְּלֵב זָעֵף. כְּחוֹתָם בָּרֶקֶת בְּמִשְׁבְּצוֹת זָהָב כֵּן קוֹל הַשִּׁיר בְּמִשְׁתֵּה וְשִׂמְחָה (ב"ס ל"ב, ד' ז'; כ"ב ו'). נגד המתחסדים ביותר, אשר בחלותם נמנעו משאול בעצת רופא באמרם כי שוא תשועת אדם וחובת כל איש רק להשליך יהבו על יי, הרבה בן סירא לדבר במעלת הרפואה בארח טבעי ותועלת החכמה בכלל, אשר אותה אָצַל יי לְילוּדֵי אִשָּׁה לְהִתְפָּאֵר בְּרֹב נִפְלְאֹתָיו וְכִי יֶחֱלֶה אִישׁ וְיֶעְתַּר אֶל יי וַיַּפְקִיד בְּיַד הָרוֹפֵא אֶת נַפְשׁוֹ (ב"ס ל"ח מן א' והלאה). בן סירא היה מחבב את תורת הסופרים הנאמנים ובכל לבו ונפשו חפץ לראות בטובת עמו הרוחנית והגופנית. לבו הגה נכאים וילבש עצבת בראותו את עמו יורד מטה מטה וערכו ישפל בעיני העמים מסביב, עדי היותו לחרפה בגוים ומנוד ראש בל מים ובהשתוחח עליו נפשו שפך שיחו בתפלתו לאלהי ישראל ויאמר:

אֱלֹהֵי אֲדוֹן כֹּל נוֹצֵר רַחֵם עָלֵינוּ וּרְאֵה בְעָנְיֵנוּ:
שְׁפוֹךְ חֲמָתְךָ עַל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ וְהָרֵם יָדְךָ עָלֵימוֹ לְמַעַן יֵדְעוּ עֹז גְּבוּרָתֶךָ:
– –
לְמַעַן יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּמוֹנוּ כִּי אֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ: ....
חַדֵּשׁ נָא אוֹתוֹתֶיךָ וְהַפְלֵא כָל נִפְלְאוֹתֶיךָ: ....
קַבֵּץ נְפוּצוֹת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב וְיִהְיוּ עַם נַחֲלָתְךָ כְּבָרִאשׁוֹנָה:
רַחֵם עַל עַמְּךָ אֲשֶׁר נִקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו עַל יִשְׂרָאֵל בִּנְךָ בְכוֹרֶךָ:
רַחֵם עַל יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ עַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ:
חַדֵּשׁ בְּרִיתְךָ לְעַם סְגֻלָּתֶךָ וְהָקֵם נְבִיאֶיךָ כְּקֶדֶם:
הָשֵׁב גְּמוּל לַמְיַחֲלִים לָךְ וְיֵאָמְנוּ דִּבְרֵי חוֹזֶיךָ: .... (ב"ס ל"ו, א' י"ז)

יתר רב מנפילת האֻמה במצבה המדיני, הדאיבה לב בן סירא התמוטטות עמודי המוסר ותתעטף עליו נפשו בראותו, כי עמו יורד פלאים במעלות רוחו וכבוד נפשו פנימה; בשבט פיו יוכיח את הגאוה והשקר, החנופה והתאוה אשר גברו בזמנו בין עשירי עמו: אַל תִּתְרַע אֶת נָגִיד וְעָשִׁיר. מַה לְּסִיר חֶרֶשׂ אֶת הַנְּחֹשֶׁת כִּי נִפְגְּשׁוּ זֶה יִשָּׁבֵר וְזֶה יִשְׁבֹּר: עָשִׁיר יְעַוֵּל וְעוֹד יִנְבָּל וְעָנִי יְעֻנֶּה וְעוֹד יְחַלֶּה.... כִּשְׁלוֹם שַׁחַל עִם כֶּלֶב כֵּן שְׁלוֹם עָשִׁיר עִם רָשׁ.... כַּנִשָּׂא מֵאֵס בַּשָּׁפָל כֵּן הֶעָשִׁיר בַּדָּל. עָשִׁיר כּוֹשֵׁל רַבִּים מוֹשִׁיעָיו ... עָנִי כּוֹשֵׁל רַבִּים מְרִיבָיו....: בן סירא ימלא פיו תוכחות על תזונות בני דורו אשר השחיתו דרכם וביותר „מרשיעי ברית" הַמִּתְיַוְּנִים, אשר הרבו לשפוך רוח תזונותם על הארץ ובארח תפלה לאלהיו יאמר:

אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲדוֹן חַיַּי פַּלְּטָה נַפְשִׁי מֵעֵינַיִם רָמוֹת וְתַאֲוַת לֵב הָסֵר מִמֶּנִּי: אַל תְּבוֹאֵנִי תַּאֲוַת מַעֲדַנִּים וְחֶמְדַּת נָשִׁים.... (ב"ס כ"ג). בראותו את דרכי בני הנערים

הזונים אחרי הבלי בני הנכר אמר: אַל תְּבַקֵּשׁ הֲמוֹן בָּנִים רֵיקִים וְאַל תִּתְפָּאֵר בָּם כִּי־רָבּוּ אִם נְלוֹזִים הֵם וְיִרְאַת יְיָ אֵין: טוֹב בֵּן אֶחָד וְתָמִים מֵאֶלֶף בָּנִים מְרֵעִים. את מקור הרעה יראה בן סירא בעזוב העם את דרכי ה׳ והתורה מורשה לקהלת יעקב ובמר נפשו יקרא: אוֹי לְפֹשְׁעִים עֹזְבֵי מִצְוַת יְיָ! (ב״ס מ״א ט׳). רפואת המחלה האנושה הזאת ראה רק בקיום חקי התורה ושמירת המצות ומסרת אבות. הדעת את התורה היתה אבן הראשה לכל חפציו ומאויו. התורה היא אצלו החכמה העליונה, שהיא חלק אלוה ממעל ואצולה מאלהי הרוחות. את דברו ישים בפיה ואמריה תאמר: מִפִּי אֵל עֶלְיוֹן יָצָאתִי וְכַעֲרָפֶל כִּסִּיתִי פְּנֵי תֵבֵל: שִׁבְתִּי בַּמְּרוֹמִים וְכִסְאִי עַמּוּדֵי שְׁחָקִים: גְּבוּלֵי רָקִיעַ סַבֹּתִי וּבְעִמְקֵי תְהוֹמוֹת יָרַדְתִּי: בִּמְצוּלוֹת וַאֲרָצוֹת שָׁם אָנִי רִחַפְתִּי עַל גּוֹיִם וּלְאֻמִּים: בְּכָל אֵלֶּה בִּקַּשְׁתִּי מָעוֹן וּמְנוּחָה בְּצֵל גְּבוּלָם: אָז פָּקַד עָלַי יוֹצֵר כֹּל וְאֵל עוֹשֵׂנִי אָמַר לִי: בַּעֲדַת יַעֲקֹב תִּשְׁכְּנִי בְּיִשְׂרָאֵל חֶבֶל נַחֲלָתֵךְ: בְּאֹהֶל קָדְשׁוֹ שָׁם מִשְׁמַרְתִּי וַיּוֹבִילֵנִי צִיּוֹן זְבוּל מְנוּחָתִי: בְּקִרְיָה אֲהוּבָה הֵכִין מִשְׁכָּנִי וְעַל יְרוּשָׁלַיִם הֵקִים מֶמְשַׁלְתִּי: בְּעַם סְגֻלָּתוֹ הִשְׁרִישׁ שָׁרָשַׁי בְּעַם בָּחַר לְחֵלֶק נַחֲלָתוֹ: כְּאַרְזֵי לְבָנוֹן שָׁם גָּדַלְתִּי כִּבְרוֹשִׁים עַל חֶרְמוֹן הַר יְיָ: רֹמַמְתִּי כְּתֹמֶר עֲלֵי נָהָר וּכְשׁוֹשַׁנָּה בְּבִקְעַת יְרִיחוֹ:.... כִּי זֶה סֵפֶר בְּרִית יְיָ תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: כְּפִישׁוֹן בְּאֵיתָנוֹ מְלֵאָה חָכְמָה וּכְמֵימֵי חִדֶּקֶל בְּעֵת הָאָבִיב: תַּזִּיל בִּינָה כְּשִׁפְעַת פְּרָת וּכְנוֹזְלֵי יַרְדֵּן בִּימֵי קָצִיר:... (ב״ס כ״ד מן א׳ והלאה). בן סירא נגע בשאלה אחת גדולה ונכבדה, אשר הרעישה אז את לבות העם ותהי ענין לאצילי ישראל בירושלים וביותר להיהודים המתיונים אשר חמסו מזמות נגד חוניו ויבקשו להדפו משאתו, ויוסיפו סרה לשום עליהם בהן גדול מקרב אחיהם, אשר לא מבני אהרן. בזנותם אחרי דרכי היונים אמרו לעשות כמעשיהם, אשר הכהֻנה לא היתה בירושה, כי אם נפלה לחבל בני המשפחות הגדולות בעם בבחירה או בגורל. נגד הדעה הזרה הזאת יאמר בן סירא: מַה יּוֹם מִיּוֹמַיִם הֲלֹא כֻלָּמוֹ מִן הַשֶּׁמֶשׁ יֵאוֹרוּ: אוּלָם בִּתְבוּנָתוֹ הִבְדִּילָם יְיָ לְמוֹעֲדִים וּתְקוּפַת הַשָּׁנָה: מֵהֶם בָּחַר וְקִדֵּשׁ וּמֵהֶם מִלֵּא יְמֵי הַשָּׁנָה: הֲלֹא כָּל־בְּנֵי־חָלוֹף מֵחֹמֶר קֹרְצוּ וְגַם אָדָם מֵעָפָר נוֹצָר: וּבְחָכְמָתוֹ הִפְרִידָם יְיָ וַיַּפְלֶה דְרָכֵימוֹ: מֵהֶם בֵּרַךְ וְקִדֵּשׁ וְהִגְדִּיל לְשָׁרְתוֹ מֵהֶם קִלֵּל וְהִשְׁפִּיל וְהִפִּיל לַחֲרָפוֹת. לאמר, כי ה׳ בחר בבני אהרן לעמוד לפניו ולשרתו, כאשר ברך את יום השבת ומקראי קדש מכל ימות השנה. העדות הזאת אשר העיד בעם לבל יסורו מדרכי התורה ולא יבגדו בברית אהרן היתה נכבדה מי עד כי שנה ושלש דבריו וישב לדבר בה ברוב ענין וישם לפני עמו תולדות ישראל וכל הקורות אותו מראש ימי עולם, למען דעת, כי אך בשמירת התורה יושע העם ורק בה ישגב וימצא מעוז ומחסה מהעמים השואפים למחות שמו מתחת שמי ה׳.

בדברי נגידים ומופתים נאמנים מדברי ימי עמו יתאמץ בן סירא להוכיח לבני דורו, כי אך טוב לישראל לשמור את מצות התורה מורשה לקהלת יעקב על פי רוח זקני האֻמה והסופרים הנאמנים; כי בכל עת אשר עזב ישראל את תורתו הסיר ה׳ ממנו את חסדו ואמתו ותיסרהו רעתו. למען תת תקף ועז לדבריו יקרא את אנשי השם כבירי המפעל ורבי העליליה הטובים והרעים ויספר וימנה מפעליהם

ועלילותיהם אם טוב ואם רע. לפני דברו על מפלאות תמים דעים בתולדות בית יעקב, ישא מדברותיו על נפלאותיו ועלילותיו במרחבי היצירה כלה, בתבל ומלאה ויד ה׳ הגדולה בכל ממלכת היקום. „יְיָ עֵינָיו תְּשׁוּרֶינָה עִמְקֵי תְהוֹמוֹת וְעַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ כִּלְיוֹת וָלֵב". הוא הצופה ומביט עד סוף כל הדורות; ראשית ואחרית גלויות לפניו וגם רעיוני לב וניב שפה לא נפלאו ממנו. כְּצִיר־פֶּלֶא וחכם חרשים יַרְוֶה נגד עינינו כבוד ה׳ וגאון עזו בכל מרחבי הבריאה: השמש עם רַהַב אִשּׁוֹ ואורו המתוק לעינים, הירח יקר הולך על חוג שחקים ולמועדים וימים הוא שב ללכת על תקופתו אל מקום זה יעד אבי הטבע, זהר גבהי שחקים וכוכבי אור אשר יפיצו נגהם ברקיע, את הקשת בענן, מפיץ אורו בשלל צבעיו והעננים המעופפים על כנפי רוח, הרעם אשר מקולו תָּנוּט הארץ ורוח צח כי יפוח להשיב נפש כל חי, ילכת הסער והסופה עם הכפור אשר יפזר ארץ כמלח עם רוח קרה מצפון תאהה ועל אשר על מקוה מים תכסה קרח ותלבישם שריון ויחתום אמריו בסוף דברו: „כי הכל הוא; הוא יוצר הכל ומחכמתו אצל ליראיו". אחרי פֶּתַח דברו זה: ישא מדברותיו על אנשי המעלה וכבירי המפעל מדורות עולמים עד דורו האחרון ויספר ברוב ענין דברי ימי האנשים רבי הפעלים הטובים או הרעים, להוציא מזה תורה ומוסר לבני עמו בני דורו ההולך; כן יזכיר את אלה „אשר בְּדִירוֹתָם נָחֲלוּ כָבוֹד וְזִכְרָם נִשְׁאַר לִבְרָכָה וְאֵלֶּה אֲשֶׁר בְּאֵי־כָבוֹד נָוָעוּ וְאֵין שֵׁם וּשְׁאֵרִית כָּמוֹ". מתחיל מאבות העולם: חנוך, נח, אברהם, יצחק, יעקב ומשה עֶבֶד יְיָ וּנְשׂוּא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם. פָּנִים אֶל פָּנִים הוֹדִיעָהוּ יְיָ תּוֹרַת הַחַיִּים וְחָכְמָה לְלַמֵּד עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפָּט לְיַעֲקֹב. בבאו לדבר על אהרן כהן יְיָ ירהיב בן סירא את דבריו יתר רב מדברו על משה אחיו ויאמר: אותו הקדיש אליו וברית כהנה ברית עולם, ברית כְּהֻנָּה לו ולזרעו עד עולם לכהן בקדש ולברך בשם יְיָ. בכונה מיוחדת נראה את בן סירא מרחיב הדברים בהגיעו לפרשת התקוממות קרח ועדתו למרות נגד הכהנה בישראל: וַיַּרְא יְיָ וַיִּנְאָץ . . . מוֹפֵת נוֹרָא שָׂם בָּמוֹ לְכַלֵּם בְּאֵשׁ עֶבְרָתוֹ – אות ומופת הוא גם לבני מרי, היהודים הזונים אחרי דרכי היונים וחורשים רעה על חוניו הכהן המורה לצדקה, כי תהיה אחריהם להכריה כאחרית קרח ועדתו הנועדים על יְיָ ומשיחו כהן צדק. כן ירבה לספר במעלת פינחס בן אלעזר, „השלישי ביקרו אשר בקנאתו לאלהיו השיב חמת ה׳ מעל ישראל", כי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְדָוִד בֶּן יִשַׁי לְבִלְתִּי הָסִיר שֵׁבֶט מִיהוּדָה כֵּן הִנְחִיל מִשְׁמֶרֶת הַכְּהֻנָּה לְאַהֲרֹן וּלְזַרְעוֹ . . . לְמַעַן יִשָּׁאֵר כְּבוֹדָם לְעוֹלָם וְתִפְאַרְתָּם לֹא תָסוּר מִזַּרְעָם. בספרי תהלות יהושע בן נון וכלב בן יפנה השנים אשר מששים רבוא יוצאי מצרים נבחרו לבדם לרשת נחלה בארץ זבת חלב ודבש יאמר: „למען דעת כל בית ישראל מה טוב לכת בדרכי יְיָ", ובהזכירו את השופטים יאמר: „אשר לא סרו מאחרי יי ולא זָנוּ אַחֲרֵי לְבָבָם. אחרי אשר ירומם על לשונו מפעלות הנביאים שמואל ונתן יספר ברב ענין דברי מלכות דוד ושלמה בנו ולא יכחיד תחת לשונו גם חטאת שלמה אשר ממנו יצאה הרעה על ישראל ויאמר: עַל נָשִׁים נִפְתָּה לִבְּךָ וּבִכְבוֹדְךָ נָתַתָּ דֹּפִי. בְּמִשְׁפַּחְתְּךָ שִׁמְּתָּ תִּפְלָה. . . לִשְׁתַּיִם נֶחֱצְתָה מַלְכוּתְךָ וְשֵׁבֶט

רֶשַׁע פֶּרַח מֵאֶפְרָיִם. ובכל זאת יביע תקותו, כי עוד תשוב המלוכה על ישראל לבית דוד באחרית הימים, כי לא יסיר ה׳ שבט מיהודה „וַיַּשְׁאֵר שָׂרִיד מִיַּעֲקֹב וְשֹׁרֶשׁ מִבֵּית דָּוִד בֶּן יִשַׁי״. מבלי הרבות דברים על מלכות ישראל ובני אפרים, אשר „טבעו ביון חטאת עדי הֻגלו מעל אדמתם״ יספר לדור פֻּעלת הנביאים: אליהו, „המשיב לב אבות על בנים״, אלישע, אשר „לא נשא פני מושל ואיש לא מָשַׁל ברוחו״, ישעיהו וירמיהו אשר „ברוח קדשם ראו קץ כל דבר וינחמו אבלי ציון״ ויחזקאל „החזה מחזה שדי ומבשר תנהומים להולכי בתמים״. ממלכי יהודה לא יזכיר לטובה רק את חזקיהו ויאשיהו. כה יעביר לפנינו את ראשי בית ישראל עד ימי עלות הגולה על ידי ראשי האומה: יהושע בן יהוצדק וזרבבל בן שאלתיאל עם נחמיה המרים החומות ומכין בתים לשבת בירושלים. את הזכרונות האלה יחתום בן־סירא בזכרון איש התהלה אשר חי קרוב לזמנו, הכהן הגדול שמעון הצדיק משירי אנשי כנסת הגדולה*) אבי משפחת הכהנים הגדולים וראש בית יוסף בן טוביה. בו בחר בן־סירא להציגהו למופת לבני עמו ובזכר שמו יעיד בהנועדים על בן בנו הכהן הגדול חוניו אלה הזונים אחרי דרכי היוָנים אשר חשבו מזמה להביא אליהם את הכהנה הגדולה, להפר ברית עולם אשר כרת ה׳ עם אהרן ובניו. ולמען דעת עדת קוראיו אל מי נכונו דבריו ישים דברים בפי המתפללים בחצרות בית ה׳ לאמר: תֵּן לָנוּ לֵב שָׂמֵחַ חַדֵּשׁ יָמֵינוּ בְּשָׁלוֹם כְּקֶדֶם וּפְדֵנוּ לְעֵת רָצוֹן כִּי בָא מוֹעֵד**). אך השלום כבר נאסף מעם יהודה ותחתיו באו משטמה ושנאה נצחת בין אחים בני עם אחד, תחת הפדות והדרור כבר צָץ מטה רשע, פרח הזדון ותתגבר הרשעה והעבדות. האֻמה הישראלית הובאה שנית בעל ברזל וימי צר ומצוקה הרגשו לבא. האסון הזה הביאו על האֻמה מהרסיה ומחריביה מקרבה, היהודים הכתיוָנים, פריצי ישראל „ומרשיעי ברית״ ובדרכיהם ועלילותיהם הביאוה עד עברי פי פחת.

פרק חמישי

פרעות בישראל, אנטיוכוס אפיפנס וגזרת השמד.

(מן 245 עד 238 לפני חרבן הבית השני)

על גיא החזיון אשר לתולדות ישראל נגלתה אז פֻעלת בן־מלך, אשר בהגיעו

---

*) עי׳ למעלה צד 316.

**) בדברי הרב המחבר על ספר בן סירא נמשכתי אחרי חבורו הגדול, בהיות הספר הזה האחד הנשאר לנו מכל סגלות חדורות ההם ודבריו יקרו מאד לכל קורא עברית ומתחקה על דברי חכמינו הקדמונים, בראשית ימי שלשלת הקבלה אחרי בעלי כנסת הגדולה. עם זה הנני להוסיף ולהעיר, כי בן־סירא היה מהמחזיקים במעוז היעוד הלאומי ויאמן בנצח ישראל ותקומת האומה לעד ולעולמי עולמים ועל כן יאמר: „מספר שנות אנוש חצצו ולמספר ימי ישראל אין ספרות״ (ב״ס ל״ז כ״ח); ומה יקרה הערת החו׳ רשי״פ, כי בן־סירא שם לו לקו דברי שמעון הצדיק אשר על שלשה דברים העולם עומד על התורה, העבודה וגמילות חסדים, והיסוד הזה כלול בדברי בן־סירא (ל״ה א ב): „נצור תורה זכת צדק וכו׳ גומל טובה מגיש מנחת״ וכו׳ ועי׳ בספר דה״י להרב החכם הנ״ל ח״ז כין צד 39 והלאה. המתרגם.

למלוכה, נראה כי שם לו למטרה ותעודת ממלכתו להרבות הפרעות ביהודה ולהביא ימי חשך צר ומצוקה על עם ישראל, אשר כמוהם עוד לא נהיו מיום היותו לגוי. שם האיש הזה וזכרו לדראון בספר תולדות עמים — אנטיוכוס אֶפִּיפַנֶס. הוא היה מהאנשים, אשר עליהם יֵאָמֵר, כי שתי פנים לרוחם והלך נפשם. בתכונת אנטיוכוס נראה עֵרֶב־תכונות שונות וּמְשֻׁנּוֹת וַהֲפָכִים רבים: רשעת־לב ורגש רוח נדיבה, ערמה ומזמה, רוח שפלה בענינים גדולים וכבירי הערך וגדל־נפש ורחב לב בדברים קטנים ונקלים. מרוב הזרות והתהפוכות אשר בקרבו לא יכלו גם בני דורו לְכַוֵּן את תכונתו ולמצוא ברוחו נכונה ויהיו נבוכים אם שגעוניו ותעלוליו המה תוצאות אולתו ועניות דעתו, או כי יערים סוד וישים מסוה על פניו להסתיר מזמה. הזמן והמקום אשר שם בִּלָּה אנטיוכוס ימי נעוריו שמו אותותם אותות על הלך נפשו בהיותו לאיש. בעודנו נער, נתן אותו אביו — אנטיוכוס הגדול — לערבון אל זקני רומא, כי יקים את דברי ברית השלום, אשר כרתו עמו, להעלות להם כסף הענושים, אחרי המלחמה על יד מאגנעזיא כמסֻפר למעלה. שם היה אנטיוכוס הצעיר עצור שתים עשרה שנה, ובעת ההיא ורומא כבר היתה לפטיש כל הארץ וחולשת על גוים, כי כבר הכריעה תחתיה את הממלכות האדירות: קרתגא, מוקדוניא וסוריא ותהי שרתי בגוים ועיר הראשה בתבל ארצה. להרומאים החלה אז תקופת המעברה וימי התמורה במעלות רוחם. דרכי אבותיהם הפשוטים, מוסרם, הצניעות והתמימות החלו ללכת הלוך וחסור, מן דור השר האביר והאוחז בדרכי אבותיו המבקר העז קאַטאָ וחבריו נזירי התאות עד ימי הדור הפרוע לשמצה דור קלודיוס ומרעיו. הימים אשר בהם היה אנטיוכוס עצור ברומא היו ימי בכורים לחיי היונים, הליכותיהם ומדותיהם, אשר מצאו להם מסלות בין הרומאים, אשר עד העת ההיא חיו על חרבם וזמה ותבל לא ידעו, אז כבר נראה כי שפכו היונים רוח תזנותם עליהם וברבות הימים שובבו גם המה משובה נצחת. אך לא את האהבה הַחָמְרִית לבדה למד אנטיוכוס לדעת בראשונה ברומא; למלא תאות נפשו הַבַּהֲמִית מצא די שפקו בין בני עמו וארצו היונים־המוקדוניים; ברומא קבל אנטיוכוס תורת השטה המדינית והדעת לעשות ממשלה על בני האדם: לבזות בלבו כל בני איש ודרכי חייהם עם כל הקדוש והנכבד בעיניהם, עזות נפש ואבירות לב מבלי דעת רחם, ורוח עריצים לצחק בהֻאמלל, אשר נפל בעצומיו לפני שומו מחנק לנפשו.

בימי שבתו ברומא ידע אנטיוכוס לעשות בחלקות ולתפוש את לב גדולי רומא בלבם, עד כי נתנו לו לשוב אל ארצו ותחתיו לקחו לערבון את בן אחיו דימיטריוס בן סיליקוס וכה שב לסוריא, ובלבו כבר דמה להדוף את אחיו משאתו, לולא הקדימהו איש אחר. אחד מרבי המלוכה באנטיוכיא הילידוריוס התקשר על סיליקוס ויהרגהו ויקח בידו את רסן הממשלה. בעת ההיא נמצא אנטיוכוס באתונא בשובו מרומא לסוריא. אז השלים את אויבי אביו, את איימֶנֶס (Eumenes) מלך פֶּרְגַּמוֹס ואחיו אַטַּלוּס (Attaluž) והמה היו אנשי עצתו בהערימם סוד על רומא זעומת נפשם ויתמכו בידיו ויעמדו לימינו להכות אחור את הילידוריוס המתקשר רוצח אביו ויהי אנטיוכוס

למלך בסוריא וכל האסיה. כה ישב אנטיוכוס על כסא הממלכה בגזל־משפט בן אחיו דימיטריוס, אשר על פי חק ירושת הכסא יאתה לו המלוכה. אך זקני רומא החזיקו אז בידי אנטיוכוס, כי עקר גדול היה להם לזרוע ריב ומשטמה בבתי המלוכה, בהארצות אשר עוד לא פרשו עליהם מצודת ממשלתם. את הערומים האלה דִמָה אנטיוכוס ללכיד בערמתו, להוליכם שולל ולפתותם בחלקת לשונו. אחד החוזים אשר לבני ישראל יְתָאֵר לנו תכונת נפש המלך העריץ הזה ואיך הגיע למלוכה אחרי מות אביו ואחיו לאמר: וְעָמַד עַל כַּנּוֹ נִבְזֶה וְלֹא נָתְנוּ עָלָיו הוֹד מַלְכוּת וּבָא בְשַׁלְוָה וְהֶחֱזִיק מַלְכוּת בַּחֲלַקְלַקּוֹת... וּמִן הִתְחַבְּרוּת אֵלָיו יַעֲשֶׂה מִרְמָה וְעָלָה וְעָצַם בִּמְעַט־גּוֹי: בְּשַׁלְוָה וּבְמִשְׁמַנֵּי מְדִינָה יָבוֹא וְעָשָׂה אֲשֶׁר לֹא עָשׂוּ אֲבֹתָיו וַאֲבוֹת אֲבֹתָיו בִּזָּה וְשָׁלָל וּרְכוּשׁ לָהֶם יִבְזוֹר.... (דניאל י"א, כ"א כ"ד). אנטיוכוס התאמץ לחקות את הרומאים וינהג באנטיוכיא את שחוק הקרב (Gladiatoren), כי שבויי מלחמה או עבדי עולם יערכו קרבות במערכה איש נגד רעהו לשעשע נפש אלפי הרואים בשחוק פרוע כזה. הוא דמה „להחזיק מלכות בחלקלקות" ולמען החנף את זקני רומא להוליכם תועה לבל יביטו יראו בו אותות מרד ובגד בוגדים, בנה היכלות ומקדש גדול לשם אליל רומא „יופיס (יופיטער) קַפִּיטָלִינוּס" ויצפהו זהב טהור; את אלהים חדשים אלה בחר לו אנטיוכוס למען תפוש את הרומאים בלבם, אך לו בעצמו כמו זר נחשב רגש הדת ואין אלהים כל מזמותיו. עליו אמר החוזה: וְעַל אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו לֹא יָבִין וְעַל־כָּל־אֱלוֹהַּ לֹא יָבִין כִּי עַל־כֹּל יִתְגַּדָּל: וְלֶאֱלֹהַּ מָעֻזִּים עַל־כַּנּוֹ יְכַבֵּד וְלֶאֱלוֹהַּ אֲשֶׁר לֹא־יְדָעֻהוּ אֲבֹתָיו יְכַבֵּד בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבְאֶבֶן יְקָרָה וּבַחֲמֻדוֹת (דניאל י"א, ל"ז ל"ח) *).

ויהי בשבת אנטיוכוס בגזל־משפט על כסא המלוכה באנטיוכיא ויהי גם המושל על יהודה ותהי עת צרה לבני ישראל, כי נתנו עתה בכף נתעב ונאלח, אשר לבו לב אבן, רשע עריץ אשר בוזה את כל בני אדם וישחק לכל חקי דעת ומוסר, צדק ומישרים. ובכל זאת לו היתה ארץ יהודה שוקטה ושלום־אמת היה בין יושביה, כי עתה אולי לא שם הצורר הזה את לבו עליה, אך באשמת מרשיעי ברית היהודים הַמִּתְיַוְּנִים, אשר הפיחו אש המשטמה בין יושבי הארץ, שם אנטיוכוס את עינו הרעה עליה מרשיעי ברית אלה קראו לאנטיוכוס כי יתערב בדברי עם יהודה פנימה. ראשית מעשיהם היתה להכות בשבט לשון את הורקנוס בן יוסף ממשפחת טוביה, אשר ידעו אותו, כי יתנגד להם ולתעלוליהם; על איש עברתם זה הביאו את דבתו לפני אנטיוכוס, כי ממכון שבתו במצודת סלעים אשר בעבר הירדן על יד העיר חשבון הוא מעלה מסים מהערבים ובני נביות בשם המלך תלמי ממצרים. כשמוע הורקנוס כי המלך העריץ הזה מתעתד לעלות עליו ויירא מאד לבל יפול בידו ויתעלל בו וישלח יד בנפשו, ואנטיוכוס לקח את כל אחוזותיו אוצרותיו ושביות חמדתו. אחרי הדברים האלה נגשו הפריצים מרשיעי ברית אל חפצם מכבר

*) הדברים האלה לקוחים מדברי הרב המחבר בספרו הגדול (ח"ב ס"ב צד 296 בפנים ובהערה). את המלים „ולאלוה מעזים" שאין להם מובן פשוטי כלל יפרש, שהמלה „מעזים" היא העתקת המלה Capitolia והכונה על האליל יופיס הקפיטוליני אשר לעבודתו נתן אנטיוכוס מהלכים בארצו. המתרגם.

להדוף את חוניו הכהן הגדול משאתו, ואחיו יֵשׁוּעַ־יָזוֹן, אשר הואיל ללכת בדרכי היונים, אמר לקנות את הכהנה מאת המלך במחיר כסף רב, אשר הוציא מאוצר בית ה׳ והמלך השואף בצע מעשקות לא אחר למלא חפץ ישוע ־יזון (כש׳ 244 לפני הב"ש), כי גם את חוניו הכו בשבט לשון אשר בסתר לבבו הנהו נוטה לממלכת התלמיים במצרים. ויהי אחרי עשותם את כל הדברים האלה שבו היהודים מרשיעי ברית הַמִּתְיַוְּנִים וישוע־יזון בראשם, לשחר את פני אנטיוכוס, כי לכל היהודים, אשר ילמדו ידם לקרב ויוכלו לקחת חבל בשעשועי היונים, תהיה חקה אחת בתורת האזרחים ככל היונים והמוקדונים, בקהלם יבאו ובסוד משחקים יחד גם כבודם כאזרחי אנטיוכיא ומוקדוניא. היונים לא אמרו לשחוק מהולל, ומשחקיהם ושעשועיהם היו להם לא לכלי חפץ אל החיים, כי אם מטרה ותכלית וענין לענות בו כדבר מדיני נכבד מאד. אלה אשר נתישבו בפיניקיה ויהודה הביאו עמם את שעשועי האלימפיה על אדמת־נכר. אחת לארבע שנים היו עורכים משחקיהם כחק היונים בארץ מולדתם ובזה החזיקו את ההתחברות והאחדות הלאומית בינם ובין אחיהם בארצות יון. כל אלה בני הנכר, אשר נתנו להם היונים לבא בקהלם ובסיד משחקים חשבו זאת להם לכבוד ולאות אצילות ויתימרו בכבודם. ישוע־יזון ומתי מודו חשבו, כי בְהַצְמְדָם לדרכי היונים ומשחקיהם, בבנותם בתי משחק ללמד בני הנערים תנועות הגוף וחלוץ עצמות (גימנאסטיק) בירושלים יִזְכּוּ ארחותם בעיני המושל והיונים אדוני הארץ, ואז יקרבום בימין צדקם לזכותם במשפט־אזרחים וישימו קץ להבוז והקלון, אשר נחלו עד היום. ויהי כאשר נתן אנטיוכוס להם את בקשתם וימהר ישוע־יזון להכין כל המלאכה לבנין בית המשחק וכל הדברים הדרושים להחפץ הזה, כי יקחו היהודים חבל במשחק היונים ותעלוליהם.

הכהן הגדול בנה ב„הבירה" או „מצודת אקרא" (Akropolis) בקרן צפונית מערבית להיכל ה׳ בית משחק ומקום מערכה לילדים ונערים, „וַיֵּצוּ לְכֹל בַּחוּרֵי־כֹחַ לְשַׂחֵק בּוֹ בְּמַסְוֶה עַל פְּנֵיהֶם וַיִּפְרְצוּ חֻקּוֹת הַיְּוָנִים בְּכָל הָעִיר וַיַּחְפְּזוּ לָלֶכֶת אֶל בֵּית הַמִּשְׂחָק לְהִתְפַּתֵּל וּלְהִתְנַגֵּחַ בַּחֲנִית וָרֹמַח לָרוּץ בַּמַּעְגָּל וּמַעֲרָכָה וְלִשְׂחֹק בִּשְׂחֹק הַכַּדּוּרִים" (חשמונאים א׳ א׳, מן פסוק 14 והלאה; חשמונאים ב׳ ד׳, מן פסוק י"ב והלאה). עוד מעט ונראה כי השחוק הזה אשר מוצאו מדרכי החיים לעם נכר לא יוכל לשבת יחדו עם תורת משה ויהודית. לפי משפטי המשחקים אצל היונים היו הולכים המתאבקים והנלחמים ערומים לעיני כל העם הראים בשחוק, אז גלו בני ישראל את ערותם לפני המקדש, הבית הגדול והקדוש והמזבח, אשר עליו אמר הכתוב: „ולא תעלה במעלות.... אשר לא תגלה ערותך עליו". אמנם נערי בני ישראל לא בושו לעשות גם המזמתה הזאת, אך כלמה כסתה פניהם לְהֵרָאוֹת על מקום המערכה עם אות ברית קדש החתום בבשר כל איש ישראל ולא אבו להיות נבדלים מכל רעיהם בני היונים אנשי לצון, ומחפצם לבא בסוד משחקים מבלי היות מטרה לחצי מהתלותם ולעגם משכו את ערלתם, לבל יכירום עוד, כי ממעי יהודה יצאו. גם הכהנים משרתי המקדש עזבו את עבדת הקדש ויבזוה בלבם ויחפזו ללכת אל בתי המשחק, „ויחשבו את דרכי אבותיהם להבל וריק וינשאו ויהללו את דרכי היונים". היהודים התמימים

ראו זאת ויתאבלו וישערו שער וירעמו פנים על התעתועים האלה, אשר הרחיקו בני הנעורים ממקור ישראל, אך עגד החשו ולא דברו דבר. כנראה, עוד נמצאו גם בין בני ברית ישוע־יזון אלה אשר לא היתה דעתם נוחה מכל מעשיו, ובכל היותם תמימי דעים עמו בחפצו לקרב את היהודים אל דרכי החיים אשר להיונים, מצאו דפי בפעלתו, אשר היתה נכונה להרוס שתות היהדות ולהרגיז יסודותיה. זה נראה מהספור, כי „בשנה החמישית (בכלות הרביעית) לשנות השחוק והמשחקים התאספו בצור וגם המלך בתוכם: וישלח ישוע הרשע מבחורי ישראל כדרך יושבי אנטויכיא לצור להתבונן על השחוק ומנחה בידם כסף רב (שלש מאות או שלשת אלפים אדרכמונים) לקנות בהם זבחים להרקולס" והם – נערי בני ישראל – לא אבו ללכת במלאכותם עדי הבטיחו אותם כי משאת־הכסף תהיה למבנה אניות ולא לעבודת האליל הרקולס (חשמונאים ב׳ ד׳, כ׳ כ״ד). מזה נראה כי עוד לא פסו אז אמונים מישראל ודעת אלהי אמת עוד שׁרָשׁה עמוק עמוק גם בלב היהודים אשר חמדו ללכת בדרכי היונים.

עד כה ועד כה והמשטמה והשערוריה בירושלים הלכו הלוך וגדול ולא אחרו להַראות כל התוצאות הרעות והמעשים המכאיבים מפעלת „מרשיעי ברית". לב הרשעים האלה פריצי בני עמם היה כים נגרש והשקט לא יכלו. להם נחשב גם יֵשוּע־יַזוֹן לשומר אמונים לעם ישראל או נרפה במעשיו לשָׁרש אחרי היהדות ולהפוך יסודותיה ויתאוו תאוה לשום משרת הכהֻנה הגדולה על אחד מעדתם: מֶיגֶילַאוּס אחי שמעון המכה בשוט לשון את חוניו ואשר בדבתו הרעה הביא שואה על היכל ה׳, זה האיש מֶיגֶילַאוּס היה רע ובליעל אשר לא נסוג אחור מכל תועבה ומזמה למלא חפץ לבבו ותאות נפשו. על ידו שלח יֵשוּע־יַזוֹן את מִנְת המלך מדי שנה בשנה, ויהי בהיותו באנטויכיא וימעל מעל בשולחו ויתאמץ למצוא חן בעיני אנטיוכוס ההולל, „כי החניף לו בחֵלֶק שפתיו". ויקנה את לבבו במחיר שלש מאות ככר כסף, אשר אמר להוסיף על המנחה אשר יעלה ישוע למלך מדי שנה בשנה, גם הבטיח את אנטיוכוס, כי נכבד הוא בעמו והוא ידע ויבין יותר לתת מהלכים לדרכי היונים בין ר״י עם יהודה. אנטיוכוס השואף בצע מעשקות לא אֵחַר לתת את משרת הכהֻנה הגדולה להמרבה במחירה (בש׳ **241 – 242** לפני חב״ש). מיניאוס יצא מלפני המלך וכתב הדת, הממלא את ידו לכהן תחת ישוע־יזון, בידו; עמו שלח אנטיוכוס גם את פקידו זָסְטְרַטֵּים וגדוד חיל צבא מבני האי קפריסין, למען שום מתג ורסן בפי כל המתקוממים לחפץ מינילאוס ולמען הביא בעזרתם את מכסת הכסף אשר הבטיח אל גנזי המלך. זָסְטְרָטֵּים חנה עם צבאותיו במצודת „אקרא" למען שים פחדו ומוראו על בני ירושלים ויודיעם, כי הוסר ישוע־יזון מעל כנו ומינילאוס יכהן תחתיו. ישוע יצא או גֹרַש מירושלים וישם אל ארץ בני עמון פניו למצוא מחסה בצל המלך הערבי מבני נביות, אַרֶטַס אשר קבלהו במאור פנים ויתן לו מקום לשבת בארצו.

עם התמורה החדשה הזאת רבתה השערוריה בירושלים ולב העם היה הולך

וסוער. רוב בני ירושלים מרה נפשם על המעשה הזה, כי הושמה המשרה העליונה בעם – משרת הכהֻנה הגדולה – על שכם איש מחרף מערכות ישראל ומנאץ כל קדשי האֻמה כמינילאוס והוא גם איש זר אשר לא מבני אהרן, כי אם למטה בנימין. גם השואפים ללכת בדרכי היונים לא שבעו רצון מהתמורה הזאת: ביניהם נמצאו אלה, אשר היו אוהבי ישוע־יזון המוסר מפקודתו, ואלה, אשר בכל שאפם לחדשות, עוד נגעה אהבת התורה ויסודי היהדות בלבם; אבל היהודים לא נועזו להעלות את תלונתם על שפת לשון, כי יראו חכמת פקידי סוריא ונקמת אנשי החיל, אשר החזיקו משמר עליהם במצודת אַקְרָא. אך בכל זאת לא הרגיעו רוחם ולעת מצוא פרצו רגשותם לצאת החוצה ומינילאוס הבוגד נתן יד להעם להתקומם נגד מעלליו הרעים. בשאפו לשררה, הרבה במחיר כתר הכהֻנה וַיְבַטַּח לאנטיוכוס מכסת כסף הרבה מאד מאשר השיגה ידו לאסוף ולכנוס מבני יהודה. ויהי כאשר לא מלא אחרי דבריו להביא את הכסף אל גנזי המלך למועד אשר יָעַד, ויחר אף אנטיוכוס ויועיד אותו ואת „זָסְטְרָטֵים נציב עיר דוד", אשר הָפְקַד להיות לו כנשה, לעמוד לפניו למשפט באנטוכיא. מינילאוס ראה כי כלתה אליו הרעה, אם לא ימלא חפץ אנטיוכוס השואף לבצע מעשקות, וימהר ויצא מירושלים וישאר שם את אחיו לִיזִימַכֹס – פוחז וריק כמוהו – לסגני ממלא מקומו, והוא הוציא רבים מכלי הקדש וממבחר הסגלות והחמודות אשר בהיכל ה' וימכרם בכסף מלא לכנעני צור ויבוא לאנטוכיא עם צרור הכסף אשר נשה בו המלך בידו. בעת ההיא לא נמצא אנטיוכוס בעיר מלכותו, כי הלך למסעיו אל ערי קִלִיקְיָא אשר באַסְיָה הקטנה והשר אַנְדְרָנִיקוס היה לעוצר בעם בעת ההיא. ויהי כאשר הֻגד דבר הנבלה, אשר עשה הבוגד מֶינֶלַאוס לעשוק את היכל ה' אל חוניו הכֹהן הגדול הנאמן לאלהיו ועמו, המוסר מפקודתו והוא עודנו עצור באנטוכיא, ולא יכול הבלג על רוחו ויצעק חמס על שד ההיכל ומעל בקדשי ה', מעשה הנחשב אז לעון פלילי גם להיונים; אך קנאת חוניו למקדשי אל היתה לו למחתה. הבוגד מינילאוס בא בברית עם נציב המלך אנדרניקוס ויט לבו בשחד, להמית את איש עברתו. ואנדרניקוס עשה בערמה לפתות את חוניו, כי יעזוב את מקום מקלטו – עיר המקלט להיכל האליל אַפֹּאֹללא דפני של אנטויכיא – אשר גם שמה יראתו את הבוגד מינילאוס המתנקש בנפשו, וישבע לו נציב המלך, כי לא יפול משערת ראשו ארצה ובצאתו ממקום מקלט פגע בו אנדרניקוס ויפול שדוד הכהן התמים הזה לפני בני עולה. הרצח הזה הרעיש לב היונים והיהודים ובשוב אנטיוכוס ממסעיו בְּקִלִיקְיָא צעקו היהודים והיונים חמס על אנדרניקוס אשר נגאלו כפיו בדם נקי וצדיק, והמלך אנטיוכוס הטה הפעם אזן לקול הצדקה והמישרים ויעש שפטים באנדרניקוס וימיתהו וינקום נקמת דם חוניו הצדיק בדמי שופכו.

אז ראה מֶינֶלַאוס ויבן, כי מרה תהיה גם אחריתו אם לא ידע להסב אליו לב המלך השואף לבצע מעשקות ולהשביעהו רצון בכל עת דרשו ממנו כסף. למלא נפשו הרחבה, צוה על אחיו ליזימכס סגנו אשר בירושלים „לבז את היכל ה' ולהוציא ממנו כל חמודותיו, עד כי כמעט לא נותר כלי

יקר בבית ה׳". הנבלה הזאת הטילה סער גדול בלב בני העם אשר בירושלים ויקם שאון בעיר על בזוי הקדש ומנאצי קדשי בני ישראל, גם כל הארץ היתה כמרקחה והמונים המונים מערי השדה באו ירושלימה ועם אחיהם יושבי העיר נקהלו על מרשיעי ברית קדש ויאמרו לעשות בהם שפטים. וירא ליזימכס את קצף העם, כי הלך הלוך וגדל, וירק שלשת אלפים איש ממתי סודו ויפקד עליהם איש־דמים זקן בא בימים ושמו חורן*). ויחלו להרים יד ולקצות בעם, אך גם הגדוד החמוש בכלי נשק לא נתן חתיתו על בני העם המקנאים לה׳ ולמקדשו ויתעוררו על מרשיעי ברית קדש וימטירו על ראשי בני החיל המכים בם אבנים ומוטות ברזל ויעפרום בעפר, מלאו חפניהם אפר וישליכו בעיני אנשי ליזימכס ויפילו מהם חללים והנשארים הניסו ואת הפריץ והבוגד ליזימכס תפשו חי וימיתוהו מות בן עולה לפני אוצר ההיכל, אשר בזז. שמועת השערוריה הזאת הגיעה עד אנטיוכיא ומינילאוס גמר אמר לנקום נקמתו בבני עם עברתו המתפרצים מפניו ויגש משפטו אל אנטיוכוס, אשר נמצא אז בצור. גם אנשי ירושלים שלחו מקרבם שלשה אנשים מזקני העדה לדבר דבריהם בשער המשפט ולהוכיח את רשעת האחים הבוגדים ותועבותיהם אשר עשו לשלוח יד בקדשי ההיכל ומועדי אל בארץ, וכי רק מאתם היתה הנסבה אל המהומה והשערוריה בחוצות ירושלים. כמעט נטיו רגלי הסורר מינילאוס, כי „נכשל באמרי פיו", אך ברוב נכליו ידע למצוא אנשים כגילו ויהיו דבריו עם אחד מראי פני המלך תלמי בן דרימינוס ויט לבו בשחד, והוא בערמתו וחלקת לשונו ידע להכריע את הכף לטובת מינילאום והצדיקהו בהשפטו. אנטיוכוס זכה את מינילאוס ויגל האשמה על ראש יושבי ירושלים ויצו להמית את שלשת הזקנים אשר הוכיחו חטאת מינילאום לעיני השמש, „ויהרגו את החרדים על דבר ה׳ ועל דבר עמו והיכלו בנקיון כפיהם". ובני צור הרואים ברצח הזה הנעשה בידי המשפט היטב חרה להם על תועבת אנטיוכוס ויביעו את רגשות לבבם בהוציאם כסף לקבור את התמימים הנהרגים בכבוד גדול. אז קם החמס למטה רשע, בגד בוגדים ורשעת פעלי־און הלכו קוממיות. „מינלאוס הקם על משמרתו בעזרת בצעי בצע וילך הלוך ורצוץ וירד בעם עברתו בפרך ויטרף טרף ככפיר יער".

ובכל אלה לא אמר בן פריץ ומרשיע ברית זה די. בשפתים נוטפות רעל ולשון צפעוני הביא מינילאוס את דבת שונאיו – עם יהודה כלו – רעה אל אנטיוכוס, הכה בשוט לשונו את היהודים וישם חרפה על היהדות. על היהודים הפיח כזב לאמר, כי אומרים הם למרוד באנטיוכוס והם מחזיקים בבריתם עם מלכי מצרים ועל כן יתיצבו לשטן אל כל מעשהו, בדעתם כי לבו אמונה לאנטיוכוס מלך סוריא, ועל היהדות שם – הכהן הגדול נושא משרת הדת והאמונה על שכמו – חרפה באמרו: זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל היא תורת־קנאות, מלאה שנאה ומשטמה אל כל משפחות הגוים, כי לא תתן להיהודים לאכל לחם

*) עי׳ בסה״ג להרב המחבר ח״ב ס״ב צד 303 הערה 3.

עם בני הנכר ולגמול חסד עמהם ולמלך אין שוָה לתת להתורה הזאת מהלכים בארצו. אנטיוכוס חשב אז מחשבות לרדת מצרימה ולהבקיעה אליו, וכאשר מצאו דברי מינילאוס מסלות בלבבו, הביט רק און ביהודה ויחשב את בני העם הזה לשונאיו, ויגמר אמר, להראותם תנופת ידו הקשה, למען תהיה יראתו על פניהם ולא יעיזו להרים נס המרידה להיות המלחמה עליו מאחור בהיות פני צבאותיו מועדות להבקיע אל מצרים. חפצי קרבות מצאו בכל הזמנים והמקומות תואנה לצאת לריב וגם אנטיוכוס מצא פתחון פה לקרוא מלחמה על ממלכת התלמיים במצרים. אחותו קליאופטרה, אשר היתה נשואה למלך מצרים תלמי החמישי (Ptolemäus V) מתה ותשאֵר אחריה שני בנים צעירים לימים: פְּהילוֹמֵיטֹר וּפְהִיסְקוֹן. משניהם נקרא הבכור בשם „מלך" אך העוצרים בעם והמושלים בשמו היו שני אומניו הסריסים: אייל אָאוּס (Eulaus) וְלֶאנָאוּס (Lenäus). אנטיוכוס שם כסות עינים על חפצו לרשת משכנות לא־לו ויאמר, כי יעמוד לימין המלך הצעיר נגד אומניו המושלים בשמו, כי ידע אשר רעה נגד פניהם ולבם יחשוב מחשבת מלחמה עליו להשיב למצרים את סוריא ויהודה ובכן עליו לקדם פני הרעה ולהביא ראשונה מלחמה בשערי מצרים. ימים רבים חכה אנטיוכוס מהוציא חפצו לפעל ידים, כי ירא את הרומאים אשר ידע את תנואתם, אך בראותו כי בני רומא נאחז בסבך מלחמה כבדה עם פֶּרְזֶאוּס (Perseus) מלך מוקדוניא מצא און בנפשו להעביר את צבאותיו אל גבול מצרים (בימי הבציר בש' 240 לפני חב"ש) ויגיח עם חילו בקרב הארץ פנימה. שני הסריסים עם המלך הצעיר והרך נסו ונמלטו וכל ארץ מצרים הצפונית – מלבד עיר הראשה אלכסנדריא – נכבשה לפני אנטיוכוס וגם אל אלכסנדריא הקריב עם חילו העצום לצור עליה עד רדתה, אז שמו יושבי העיר הנצורה את פהיסקון אחי פהילומיטר למלך עליהם וישגבו ישע להגן על העיר ברוח גבורה ואמץ לב, עד כי נואש אנטיוכוס מהבקיע אותה אליו ויעל מעל אלכסנדריא. אז נסה לקחת דברים עם הבן הבכור פהילומיטר ובשפתי חנף אמר לו, כי המלחמה היתה רק לטובתו. ברית השלום היתה רק למראה עין „ושני המלכים לבבם למרע ועל שלחן אחד כזב ידברו". אנטיוכוס לא שם קץ למלחמה בפעם הזאת מאהבתו את השלום כי אם מיראתו את הרומאים ותנופת ידם, כי ידע אשר יביטו עליו בעין רעה ולא ינקוהו, על כן לא שמח בנצחונו, כי לא השיג כל חפצו וגם לא נחל כבוד לבא כגבור מנצח בשערי אלכסנדריא המהֻללה.

בני יהודה חכו על תוצאות המלחמה הזאת בלב נרעש ונפעם, ידעו כי אם תגבר יד מצרים תקוה טובה משחקת לפניהם, כי יבא קץ לצרותיהם באשמת הבוגד מינילאוס. בצל ממלכת התלמיים במצרים חסו אז כל היהודים, אשר נאמנה רוחם לתורתם ולעמם וכל הנמלטים מחמת אנטיוכוס ומינילאוס הבוגד נתקבלו באהבה ורצון במצרים. פתאום עברה שמועת שקר בכל יהודה לאמר: אנטיוכוס ירד במלחמה ונספה. השמועה הזאת הרנינה לב רבים מבני יהודה ויַשוע־יזון מהר לעזוב את מקום מקלטו בארץ בני עמון, ויאסף אליו גדוד חיל מאלף איש לעלות על ירושלים וללכדה. מינילאוס מהר להסגר בדלתים ובריח

ויתבצר בעיר. אז פרצה מלחמת־שערים ביהודה ודמים בדמים נגעו באשמת שני אנשי־רשע שואפי שררה, אשר רבו על דבר הכהנה וחפצם למשול בעם בשאפם לבצע מעשקות. בירושלים נמצאו אך מעטים אשר נטו אחר מ י נ י ל א ו ס, ועל כן הצליח ל י ש ו ע להכות את שומרי החומות ולבא אל העיר ומינילאוס ברח וַיִּשָּׂגֵב במצודת אקרא. עד כה ועד כה ואנטיוכוס יצא ממצרים „ו י ש ב ל א ר צ ו ב ר כ ו ש ג ד ו ל" ויהי בשמעו את המעשים אשר נהיו בירושלים ויחר אפו וחמתו בערה בו. אז „ז ע ם ע ל ב ר י ת ק ד ש" ויוציא את כל רוחו הקשה ולבבו האכזר וירבה להראות את היהודים עני בשבט עברתו. פתאום השתער על י ר ו ש ל י ם וילכדה ביד חזקה ויכן מטבח ליושביה. שלשה ימים הרבו אנשי חילו חללים באנשי ירושלים, טבחו ולא חמלו על איש ואשה, זקן ונער, עולל ויונק, גם לא הבדילו בין אוהב לאויב וירבו לשפך דם עד אשר יגעה ידם אל חרבם ויעטו אל השלל וישבו שבי נפש רבים מבני יהודה למכרם ממכרת עבד; ובכל זה לא אמר העריץ אנטיוכוס די ועוד לא שככה חמתו, ויפרוץ לבא אל קדש הקדשים לחרף מערכות אלהי ישראל, אשר שִׁכֵּן שמו בבית הזה ויוציא משם את כלי הקדש וכל היקר והסגלה, אשר התנדבו המלכים הראשונים לפאר ולנשא את הבית, את מזבח הזהב, המנורה הטהורה, השלחן אשר לפני ה׳ וכל הכסף הנשאר באוצר ההיכל, הכל לקח, והבוגד מ י נ י ל א ו ס מנצח על ידו והולך לפניו לַנחותו הדרך. אז הרבה אנטיוכוס לדבר תועה „על אל־אלים" וינאץ את אלהי ישראל אשר לשמו מקטר מגש תהלה וכבוד מכל יודעי שמו ויאמר בגבה אפו: איה אלהי הצבאות! למען חפא על חטאתו, חטאת רצח ושפיכת דמי נקיים ולמען הַטְּהֵר לפני בני דורו מעון שד ההיכל וחלול הקדש, הרה אנטיוכוס עמל ואון ויולד שקר ויפץ בין העמים ספורי־בדים אשר בדו — הוא ומרשיעי ברית — מלבם להבזות את היהודים ודתם גם בעיני רבים ממשכילי הגוים בעת ההיא ובימים רבים אחרי כן: א נ ט י ו כ ו ס הפיץ השמועה לאמר: בבאו אל קדש הקדשים ראה פסל־תבנית איש בעל זקן מְגֻדָּל רוכב על חמור ואוחז בידו ספר כתוב עברית, כאשר ידמה, הפסל הזה הוא תבנית משה מחוקקם, אשר נתן לעמו משפטים לא טובים וחקים בל יחיו חיי אהבה ורעות עם כל עמי התבל ויצו עליהם לבל ידרשו שלומם וטובתם כל הימים; מהעת ההיא האמינו היונים והרומאים, כי היהודים בבית מקדשם נותנים כבוד־אלהים לתבנית חמור *). העלילה הנתעבה והנאלחה אשר מאת אנטיוכוס יצאה להשליך שקוצים על היהדות היא: בבאו אל הקדש מצא איש יוני שוכב במטה, אשר בכה ויתחנן לו, לחלצהו ולהוציאהו ממצוקתו, כי הובא הנה בידי היהודים, אשר יְפַטְּמוּהוּ למען הקרב זבחי אדם על מזבח אלהיהם, ויוסף היוני הזה לספר, כי הק הוא לישראל מדי שנה בשנה להביא יוני אחד לבית מקדשם ולפטמהו עדי יעשה חלב וישמן ואחרי כן יקריבו אותו ויוציאו ממנו בני מעיו ויאכלום, ואז ישבעו לנטור שנאת עולם להיונים ולהשמידם ולהכחידם. אם אנטיוכוס בעצמו בדה מלבו העקוב את העלילות

*) עי׳ בספר „לוית חן" הנספח אל הס׳ השנתי „כנסת ישראל" לשנת תרמ״ח במאמרו של הד״ר רשמ״ק: טאציטוס והיהודים. המתרגם.

הנוראות האלה, או כי דורשי שקר וּמְכַתְּבֵי עמל שמו הדברים בפיו; אין ספק, כי הוא היה הראשון והגדול בין צוררי ישראל, אשר עולל בעפר קרן דת משה ויהודית ויתן אותה לחרפה ולקלסה לאמר, כי היא תטיל חובה על כל המחזיקים בה לצרור כל בני משפחות העמים ולשנאם תכלית שנאה והדבה הרעה הזאת הביא הבוגד ומרשיע ברית מ י נ י ל א ו ס. זאת חטאת חפץ ההתבוללות עם היונים וזה פריה! זאת ההתבוללות, אשר מ ר ש י ע י־ ב ר י ת נתנו כַּפְּרָה כל נעם המדות הטהורות ודרכי תם וישר; ובעדה התנצלו את עדים מהר חורב: כל החמודות אשר ממקור ישראל מוֹצָאָן וסגלות האומה מימי קדם קדמתה!

צעיף־אֵבל עטה את פני ירושלים ואימה חשכה נפלה על כל יושביה. „כ ל מ ה כ ס ת ה ב נ י ב י ת י ע ק ב ו י ה י א ב ל ג ד ו ל ל כ ל ב נ י י ש ר א ל ב מ ו ש ב ו ת ם. ש ר י ם ו ז ק נ י ם נ א נ ח ו, ב ח ו ר י ם ו ב ת ו ל ו ת א מ ל ל ו ו פ נ י נ ש י ם י פ ו ת ח מ ר מ ר ו, י צ א ח ת ן מ ח ד ר ו מ ע ו ר ר ק י נ ה ת ח ת ק ו ל ר נ ה ו כ ל ה מ ח פ ת ה ע ט ו י ה ב ג ד י ־ א ב ל ו ב כ ל ב י ת י ע ק ב ת א נ י ה ו א נ י ה" (חשמונאים א׳, א׳) ובכל זאת לא שב אף הצר הצורר ועוד היתה ידו נטויה לבלע ולהשחית ועוד נכונו ליהודה מידו ימי חשך. עוד הפעם העביד א נ ט י ו כ ו ס את חילו עבודה גדולה אל מצרים ויבֹא מלחמה בשעריה, וכאשר לא הצליח במלחמתו ושכר לא היה לו ולחילו מעבדתו הגדולה, העיר כל חמתו על עם יהודה להוכיח אותו בשבט עברתו. שני האחים מלכי מצרים פ ה י ל ו מ י ט ר ו פ ה י ס ק י ו ן עשו שלום ביניהם בעזרת אחותם וזקני רומא, למרות חפץ א נ ט י ו כ ו ס, אשר היה שבע רצון בריבם, למען תחלש גבורת מצרים ופרש הוא את מצודת ממשלתו עליה. פהילומיטר נקרא למלך על בני העם היושב באלכסנדריא, על אף אנטיוכוס ולכעסו והותו. אז קרא שנית מלחמה על מצרים ויפרוץ בארץ בראש מחנה גדול וכבד. בעת ההיא היו עוד ידי הרומאים מלאות עבדה במלחמתם עם מ ו ק ד ו נ י א ועל כן הצליח בראשונה לכבוש את הארץ ויגיח עם חילו עד קרבת אלכסנדריא. אז שלחו מלכי מצרים מלאכים אל זקני הכנסיה הרומית להתחנן אליהם, כי ימהרו להושיע אותם מכף מלך סוריא השואף לרשת ארצות לא־לו. ויהי כאשר בא הקץ למלחמת הרומאים במוקדוניא ובהמלחמה על יד פ י נ ד א (Pynda) נשבר גאון המלך פֶּרְזֶאוּס וינס מנוסת חרב ממקום המערכה (12 יוני שנת 168 לפני סה״נ, 238 לפני חב״ש), וישלחו זקני רומא מקרבם שלשה צירים אל מחנה אנטיוכוס להעיד כי ישבות מריב ויצא עם צבאותיו ממצרים, וכאשר דרש הרחבת זמן להמלך מה ישיב ל ה ס י נ ט הרומי, קם ממקומו אחד הצירים, אשר לא ידע לבחור לשון ערומים ושפת חלקות זרה לו ושמו פָּ א פִּ י לְ י א ו ס לֶ א נַ ס (Popillius Länas) ויתו במטהו במעגל מסביב להורות לאנטיוכוס, כי לא ימוש ממקומו לצאת ממעגלו עדי יאמר בשפה ברורה, אם יבחר דרך המלחמה או השלום עם רומא. מפני גאון רומא נחת העריץ וישב בבשת פנים לארצו (בסוף יוני שנת הנ״ל). לבו הכה אותו על עצתו כי הופרה וכבודו אשר הֻשְׁפַּל וישב אנטיוכוס „הנאור" סר וזעף אל קרית מלכותו ועוד היה אנוס לשום על פניו מסוה הידידות ולדבר שלום עם הרומאים

שנואי נפשו, ואת חמתו הכבושה על הרומאים החזקים ממנו נתכה עתה על עם לא־עז:

בעצם השערוריה הזאת התהלך באשמיו האיש המתנשא בכח הזרוע להקָרֵא בשם הכהן הגדול הבוגד מינילאוס, אשר הביא שואה על עמו, הדומיה הנוראה והעזובה בהיכל ה' הוליכו אימים גם עליו. אמנם כן בשם כהן גדול נקרא אז, אך האם יש כהן בלא עם, מקדש ומזבח? מה יהיה משפטו עתה בבית השמם ודרכיו האבלות מבלי באי מועד? ממחשבות כאלה נפעמה רוחו בקרבו ונפשו נרעשה בהתהלכו בדד לבדו במרחבי חצרות ה' השוממים מאין אדם ולאזנו הגיע רק הֵד קול צעדיו. אך לב רשע כזה היה כים נגרש ועוד הורה והוגה מחשבות חדשות לנבל צור ישועתו ולעשות רעות ותועבות גדולות יתר רב מאשר הרבה לעשות עד הנה: לכבות נר אלהים נשמת האֻמה ולשום קץ לחיי הלאום ברוח – לעקור משרש את היהדות כֻּלה: הדת, החקים, התורה וארחות חיי העם ומנהגיו. לאנוס את כל המחזיקים בתורת משה להמיר כבוד אלהי ישראל בכבוד יופיס אלידיון. כמעט אשר הוציא הבוגד הזה את רוחו לפני מַכו העריץ ותמצא עצתו מסלות בלב אנטיוכוס „זועם ברית קדש" וימהר ויחלוט להוציאה לפעלה, כדרכו להיות נכון וממהר לעש‍ׂות את כל אשר יזם בלבו העקוב. עם יהודה ישנה טעמו, יטוש צור עושהו ואל מחוללו, ידבק בעם היונים, יכבד את אלהיהם ויהיה עמהם לעם אחד – ואשר ימאן וימרה את פי המלך – אחת דתו להמית. לא לבד על עם יהודה יצא קצף העריץ ההולל הזה, כי אם גם את אלהי ישראל חפץ קרבות. הדבר הזה, כי עוד לא פסו אמונים מבני יהודה, ועוד נמצאו רבים, אשר בטחו באלהי אבותיהם, כי עוד יתעורר אל־נקמות על אויב ומתנקם, הדבר הזה נחשב להעריץ, אשר אין אלהים כל מזמותיו, העריץ אשר „על אלהי אבותיו ועל כל אלוה לא יבין", לחטאת מרי ומרד; אנטיוכוס התנשא בגבה אפו על אל אלים ויאמר לכבוש את אלהי ישראל בבית מקדשו. „אז ישלח המלך אנטיוכוס ספרים ביד הרצים לכל ערי יהודה ויצום ללכת בדרכי הגוים; לבלתי הקריב עוד עולה ומנחה בקדש, לבלתי הסך נסך לַיָי ולהפר את השבתות והמועדים.... ויצו לבלי המול להם כל זכר ולשקץ נפשם בכל דבר פגול ולהקריב בשר חזיר וכל בהמה טמאה על גבי המזבח למען שים חרפה על ישראל. בחפץ אנטיוכוס להכחיד את ישראל מגוי כונן כל מחשבותיו להסיר מעליהם האותות אשר בהם היו מצֻיָנים מכל הגוים עובדי האלילים ויגזור על: המילה, השבת והנָזֶר ממאכלות אסורות. אלה הדברים העביר בכל מדינות מלכותו ויפקד פקידים על הארץ לעשותם ויסוגו רבים ממצות יָיָ וַיִצָמְדו לגוים ותשחת כל הארץ *).

ההתחלה נעשה מבית המקדש. אנטיוכוס שלח איש זקן מאנטיוכיא לטמא את המקדש ולהסב את שמו בשם בית־אל יופיס אולימפיוס.

---

*) תוכן דברי הספר חשמונאים א', א' מפסוק מ"א והלאה עפ"י העתקת פרענקעל. המתרגם.

הציר אשר שלח אנטיוכוס כונן צור חרבו על כל התמימים, או כל העם — אשר רק חלק קטן ממנו היו „מ ר ש י ע י ב ר י ת" וּמִתְיַוְּנִים. למען הדאיב נפשם הקו יבו חזיר על גבי המזבח ויזרקו מדמו עליו ועל ההיכל וקדש הקדשים ויבשלו את בשרו ומרק־פגולים זה שפכו על פני יריעות ספר התורה. את בשר החזיר נתנו למאכל אל מינילאוס ואחזת מרעיו מרשיעי ברית. עוד הוסיף הצר הצורר סרה להוציא את ספר התורה הנמצא בבית יְיָ ולשרפה — זאת היתה הפעם הראשונה לשרפת התורה בדברי ימי עם ישראל *). אנטיוכוס חפץ בזה להביע דעתו, כי זאת התורה — תורת חיים ואהבת חסד ומוסר ומדות טהורות וישרות — היא תורת־הקנאות המטפת לקחה לשנוא ולתעב את כל בני משפחות העמים. אז העמידו צ ל ם ב ה י כ ל, צ ל ם ה א ל י ל י ו פ י ם ו נ ת ן ש ק ו ץ מ ש ו מ ם ב ב י ת ה מ ק ד ש ב י ו ם ש ב ע ה ע ש ר ל ח ד ש ת מ ו ז (לשנת 238 לפני חב"ש). הנה כן באו פריצים ויחללו את מקום מקדש יְיָ אלהי ישראל. כבוד־אלהים־אמת נעלה מעל הבית אשר נקרא שמו עליו ומקומו לקח ל א ־ א ל ה י ם י ו פ י ם ה ה י ל י נ י. הבית הטהור והקדוש נהפך עתה למקום זמה ותבל מהגוים שטופי תאוה, אשר עשו מעשי תבליתם בחצר בית המקדש.

שני שרי קדש מעדת הלוים בני קרח עוררו קינים להביע הגות לב התמימים ב„ע ת צ ר ה ל י ע ק ב א ש ר כ מ ו ה ע ו ד ל א נ ה י ת ה". בראותם כי באו פריצים וחללו „הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז. הֵסִירוּ הַתָּמִיד וְנָתְנוּ שִׁקּוּץ מְשׁוֹמֵם" בבית ה'; אז נשפך לבם בקרבם ויקונן האחד מהם לאמר:

כָּל הַיּוֹם כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת פָּנַי כִּסָּתְנִי
מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם
כָּל זֹאת בָּאַתְנוּ וְלֹא שְׁכַחֲנוּךָ וְלֹא שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ...
כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים וַתְּכַס עָלֵינוּ בְצַלְמָוֶת
אִם שָׁכַחְנוּ שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וַנִּפְרֹשׂ כַּפֵּינוּ לְאֵל זָר
כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה
עוּרָה לָמָּה תִישַׁן אֲדֹנָי הָקִיצָה אַל תִּזְנַח לָנֶצַח.... **)

והשני שפך שיחו בקינתו ויאמר:

הָרִימָה פְּעָמֶיךָ לְמַשֻּׁאוֹת נֶצַח כָּל הֵרַע אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ
שָׁאֲגוּ צוֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת...
שִׁלְחוּ בָאֵשׁ מִקְדָּשֶׁךָ לָאָרֶץ חִלְּלוּ מִשְׁכַּן־שְׁמֶךָ

---

*) דבר שרפת התורה ע"י עושי דבר אנטיוכוס יוצא להרב מסופר דברי הימים (Diodor) ומהמשנה בתענית פ"ד לאמר: בשבעה עשר בתמוז... בטל התמיד והעמיד צלם בהיכל ושרף אפוסטמוס את התורה. בהשם אפוסטמוס יראה הרב שם משבש מן ציר אנטיוכוס, אשר נשלח מאנטויכיא לטמא את המקדש. ובזה יתישבו הרבה דברים הקשים להלמם עפ"י פירוש רש"י שהכונת והעמיד צלם בהיכל על מנשה וכו' עיי"ש. המתרגם.

**) תהלים מ"ד.

אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם יָחַד שָׂרְפוּ כָל־מוֹעֲדֵי־אֵל בָּאָרֶץ
אוֹתוֹתֵינוּ לֹא רָאִינוּ אֵין עוֹד נָבִיא וְלֹא אִתָּנוּ יוֹדֵעַ עַד־מָה
עַד מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר יְנָאֵץ אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח...

מה הָיתה פעלת המעשים, אשר עשה הצר הצורר, מְנָאֵר כל קדש ומְחָרֵף מועדי אל בארץ, על עם יהודה? מה עשו בני העם למראה הגזרות האיומות והקשות אשר גזר המלך העריץ והאכזר הזה עם עבדיו ופקידיו הפראים האכזרים, להכחיד שם ישראל מגוי ולעקר מקרב לבם את יְיָ אלהי העברים? עם ישראל נֻסָּה אז בנסיון קשה ומר, חרב שר מבחים עופפה על ראש כל איש, אשר נועז לתת אות לעין השמש כי עוד תמים לבו עם היהדות, „עד כי לא קם עוד רוח באיש לאמר: מזרע היהודים אני".

כאדיר־אמונה, נאזר בגבורתו וכחו לאלהיו עמד עם יהודה בנסיונו ויצא מהמלחמה כגבור מנצח וגוי נקי וצדיק אשר חתם בריתו עם אלהיו ותורתו בחותם דם, דמי תמימיו, גבורי־אמונה אשר הערו נפשם למות מבגד בעמם ודתם. אמנם כן היהודים המְפֻזָּרים בערי סוריא ופיניקיה, היושבים בקרבת היונים או בתוכם, קשתה עליהם יד הפְּקֻדָּה האכזריה אשר אמרה: „תורה אחת וחקה אחת – בעבדת אלהים – לכל יושבי ממלכת סוריא"; הם נאנסו לזבוח לאלילי יון ולהתכחש למראה עין אל דתם ואמתם, אך גם ביניהם נמצאו רבים, אשר נגע אלהי ישראל בלבבם, התמימים האלה בחרו במות מִשַּׁקֵּץ נפשם ומְחַלֵּל את שם יְיָ ובריתו. בעיר הבירה אנטויכיא לעיני המלך העריץ והאכזר ההולל נמצא איש זקן נשוא פנים, חכם ונבון הנכבד גם בעיני הפקידים היונים ושמו אלעזר. התמים הזה בחר להערות נפשו למות מות אכזרי ומשֻׁנה, משמוע בקול הפקידים לאכול בשר טהור על יד מזבח היונים למען ידמו הראים, כי יאכל מזבחי־האלילים, והזקן שהגיע לגבורות לא אבה ולא שמע להם, כי לא אבה תת אות בגד ומעל בה' להצעירים ממנו. בין היהודים יושבי ארצות הגוים בסוריא ספרו איש לרעהו את דבר האשה (חנה) ושבעת בניה הקטנים, אשר בחרו למות במיתה מְשֻׁנָּה, בענוים קשים ומרים, מבגד באלהיהם ועמם. איך ברוח נכון ולא אמיץ בגבורים פשטו צוארם לטבח ואם הבנים שמחה לראות בניה מוסרים נפשם על אמונתם ומתים מות־ישרים על קדוש השם, מות הזקן אלעזר ושבעת ילדי האשה חנה היה „לְמָשָׁל ומוּסָר לְנַעַר וְלְזָקֵן לְאַהֲבָה אֶת יְיָ וּלְיִרְאָה אותו.

וביהודה הרבו העריצים הָרַע מיום אל יום ודמי תמימים נשפכו כמים; הפקידים אשר שלח אנטיוכוס ליהודה שטו בארץ על פני הערים והכפרים אשר שם נמלטו יושבי ירושלים, ובכל מקום באם הקימו מזבחות ובמות לאלילי יון ויצוו להיהודים מטעם המלך אנטיוכוס לכרוע ברך לפני יופים, לזבוח לו חזירים ולאכול מבשרם ולחלל את „השבת" ויאלצום ביד חזקה לזבוח לאלילים מדי חדש בחדשו ביום הֻלֶּדֶת המלך, ויאלצום „גם בימי חג הַבַּכּוּס (Bacchus) לצאת

במקלעות פרחים על ראשם, להתהולל ביין ולרנן ולרועע לכבוד האליל הזה כמשפט הגוים". ויהי בבוא עבדי אנטיוכוס אל אחת מערי יהודה ויקראו לבני ישראל לסור מאחרי ה' ותורתו ולא מצאו שם איש, כי בדעתם עת בא הפקידים האכזרים קדמו לנוס ולהתחבא במערות ובמנהרות אשר בערי יהודה או נסתרו במדבר אשר בעברות הירדן בקרבת ים המלח, אנטיוכוס ראה כי יעיזו היהודים בני עם לא עז להתקומם כנגדו ולמרות פיו ויחר אפו עוד יותר, וישלח פְּקֻדָּה אחר פקדה אל פקידיו ומשרתיו אנשי־דמים כמוהו, ליסר קשה את הממרים ולענותם עוד יותר בענוים קשים ומרים, והאכזרים האלה הוסיפו לרדוף בעברות חמה את כל איש, אשר היה עוד לבו תמים לאלהיו ועמו, „ויקרעו ספרי תורת יְיָ לקרעים וישרפו אותם באש, וכל אשר נמצא אתו ספר ברית יְיָ הכו לפי חרב", גם כל בתי כנסת ובתי מדרש הרסו והנשים אשר ילדו בנים בעת אשר בעליהן נחבאו מחמת המציק ותמולנה את עולליהן, המיתו האכזרים הפראים אותן ואת עולליהן ויתלום על חומת העיר.

אך כל האכזריות הזאת, תחת לתת מרך בלב בני העם, עוד הוסיפה לתת בקרבה אמץ רוח לעמוד בפני הצר השואף להכחידו מגוי ולכלותו מעל פני האדמה. לרבים סר מר המות ויהיו נכונים להסגיר נפשם לַמְּמִתִים. רבים נפלו לפני בני עולה מאשר מאנו לשקץ נפשם במאכל פגול ומקהל חסידים היתה שומה על בני העם לחזק לבם בַּיְיָ ולתת עז ברוחם ואֹמֶץ-אמונה בלבבם. מהחורים אשר התחבאו שם יצאו אדירי־אמונה אלה בדרכים ונתיבות־סתר דרך יערים ומדברות ויבאו אל הכפרים והערים, הקהילו קהלות וידברו דבריהם המפיקים שלהבת־יה ואש־דת להלהיב את לב שומעיהם ולחזקם בשם יְיָ, ודבריהם לא שבו ריקם, כי ראה העם את השרידים אשר ה' קורא דורשים ומקימים, מחרפים נפשם למות ובוחרים במות־ישרים מחיי בגד ומעל בה' ומורשת אבותיהם.

לא ארכה העת ופקידי אנטיוכוס בעיר דוד (אקרא) אשר בירושלים שמעו כי מאת „מצדיקי הרבים" החסידים יצא ההתקוממות נגד מצות המלך, כי „משכילי הרבים" השכילו להאציל מרוחם על בני העם, עדי מצאו און בנפשם „לחרף מערכות אויב ומתנקם. כנראה, הודיעו מקום מחבוא החסידים לפקידי אנטיוכוס „מרשיעי ברית", אשר ארבו לאחיהם ויכום בשוט לשון, אז מהר שר צבא חיל המשמר אשר בירושלים פוליפוס (Philippos) מארץ פְּרִיגְיָא (Phrygia) עם אנשי גדודו, אל מקום התחבאו שם החסידים וכל איש אשר נגע יְיָ בלבבו. ביום השבת חנה פוליפוס על הככר מסביב להמערות והמנהרות אשר בהרים, אשר נמצאו שם נחבאים כאלף נפש אנשים ונשים וטף, ויקרא להם לצאת ממחבואם אליו לעשות את דבר המלך, ואז ישבו לבטח בארץ ואיש בל יעז להחרידם ולהכלימם ויענו כלם פה אחד לאמר: „לא נצא, את דבר המלך לא נעשה ואת יום השבת לא נחלל!". אז הגיח פוליפוס עם גדודיו על המערות לתפשם ולהשתער עליהם ברעש מלחמה. החסידים הביטו בפני מרצחיהם

באמץ־לב, לא עשו דבר לעמוד בפני אויביהם, לא הרימו יד לירות באבן או במוט לסכור פי המערה, כי לא אבו לחלל את השבת ויקראו בקול אל מרצחיהם: „נמותה הפעם בנקיון כפינו והשמים והארץ עדים בנו כי בזדון תהרגונו!". כה מתו כל החסידים גבורי־אמונה מות אכזרי בחרב גדודי מרצחים אשר הצביא פוליפוס, או נשרפו ונחנקו מהאש ועשן הלפידים, אשר השליכו הזדים האלה אל פי המערות*). לשמועת האסון האיום הזה נמס כל לב ויהי למים. נפש התמימים בעם ירעה להם וכאבם נעכר מאד, כי החסידים עיני עדת ה' אשר היו במעשיהם מופת לעמם נפלו לפני בני עולה זימותו במיתה משֻׁנָּה ואכזריה. אז כהתה כל רוח וגם אנשי חיל לא מצאו ידיהם לעמוד על נפשם. נפש התמימים השתוחחה עליהם ויד היאוש גברה בין בני העם וישאלו מתי קץ הפלאות? ויתמהו לראות כי לא יעשה ה' עוד נפלאות בארץ להרעים בקול גאונו ולהמטיר על רשעים פחים ומנהמת לב קראו: אֹתוֹתֵינוּ לֹא רָאִינוּ אֵין עוֹד נָבִיא וְלֹא־אִתָּנוּ יוֹדֵעַ עַד מָה: עַד מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר יְנָאֵץ אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח....

פרק ששי

התקוממות החשמונאים, תשועת ישראל בידי מתתיהו ובניו.

(מן 237 עד 230 לפני חרבן הבית השני)

כאשר גברו הצרות והרדיפות הגיעו למרום קצן, ונראה, אשר אפסה כל תקוה להאֻמה הישראלית ותאבד דרכה לצאת למרחב, כי אם בעשותה אחת משתי אלה להִכָּחֵד מגוי או לכֹף ראש תחת שבט הנוגש ולשום נפשה כעפר לדוש, כאשר חשך כסה ארץ ושמי ישראל לבשו קדרות – נראה קרן אורה כאילת השחר, נִתַּן אות מלחמה לַיָי באויביו והורם נֵס־ההתקוממות לעם שומר אמונים, לאלהיו ותורתו. נושאי דגל ההתקוממות היו בני המשפחה היקרה, אשר בם חֻבְּרוּ להם יחדו: תם וענות צדק, אמץ־לב ורוח גבורה, קנאה לַיָי ותורתו ומסירת נֶפש על קדושת שמו עם חכמה ודעת חשבון לכל מפעל ומעשה, דעת עת־לעשות ועת הזהר מהתגרות ברעה; בני משפחת החשמונאים או המכבים**). אב זקן וחמשת בניו כבירי־כח־לב וגבורי הרוח, הרימו קרן היהדות, השיבו לה כבודה והדרה ויתנו לה עז ועצמה לעד ולעולמי עולמים. שם האב הזקן: מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן בֶּן שִׁמְעוֹן הַחַשְׁמוֹנָאִי מהכהנים בני המשמר יְהוֹיָרִיב, והוא יושב בימי

*) חשמונאים א' ב' מפסוק ל"ב והלאה; חשמונאים ב' ו' י"א. הרב המחבר מחליט שזמן המעשה הזה הוא קודם התקוממות מתתיהו החשמונאי והוא כנתינת טעם להוראת מתתיהו שהתיר להלחם בשבת מלחמת-מגן ועל זה מורה המקרא בדניאל י"א ל"ג „ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה וגו'". המתרגם.

**) בהוראת השם הזה ובכתיבתו רבו הדעות: החכם הערצפעלד מחליט שראוי לכתוב „המקבים" ולדעתו הוא נגזר מן „מקבת" כמו „פטיש כל הארץ" „מפץ אתה לי". אך דעת רובי החכמים (צונץ והרשי"פ) שנקרא כן יהודה בן מתתיהו על שם מקומו, ואנכי בחרתי לכתוב „מכבים" כפי המצוי עתה ברוב ספרי עברית אשר בידינו. המתרגם.

גזרות השמד ושמם המקדש בעיר מוֹדָעִים (מודיעין) הרחוקה כשלש פרסאות מירושלים צפונה; ושם חמשת בניו, אשר כלם נלחמו מלחמות ה׳ ותורם ימינם נוראות ונפלאות לעשות תשועות גדולות בקרב עמם וכלם הפליאו לעשות בחייהם ובמותם על מרומי שדה מלחמה, לחלץ עניי עמם מְעֻנָּיִם, לשגבם ישע, לחזקם ולעודדם ולהלבישם רוח עז וגבורה, רוח דעת־נפש, כי הם בני עם אשר עזרתו בו וימינו תאמצהו: יוֹחָנָן הַקָּדְשִׁי (הַגַּדִּי), שִׁמְעוֹן הַתַּסִּי (הַתַּרְסִי)*). יְהוּדָה הַמַּכַּבִּי, אֶלְעָזָר הַחוֹרָנִי וְיוֹנָתָן הַוָּפְסִי. מתתיהו ובניו החשמונאים אשר כבודם היה גדול בעיני העם, הלכו קדרנית בשברון לבם, כאבם היה נעכר ונפשם נאנחה למראה התועבות הנעשות בירושלים וביהודה ויקונן מתתיהו ויאמר: „אוי לי כי נולדתי לראות בשבר עמי, מקדש אלוה בכף זרים, צבי תפארתנו לחבל שוסים, מיהודה חלפה כלתה כל הדרה ומשרתי בגוים נהפכה לשפחה ואיך לא אקוץ בחיים?“. כה הגה נכאים הזקן מתתיהו באזני בניו ובני ביתו ויחלטו, לבלי הסתר עוד במחבואם, לשבת שקטים במצודת ההרים, לשאת דומם את כל אשר נטל עליהם ולהסגיר נפשם להורגים כצאן טבחה; כי אם להתעורר ולקרא חרב ה׳ על הארץ, לקום לתשועת עמם ולהערות נפשם למות על אמתם ותורתם; ובעודם חושבים המחשבה הגדולה הזאת, והנה אחד מפקידי המלך, אשר שטו בארץ, ושמו אַפֶּלֶס סר אל מודעים להעביר את העם מתורת ה׳ לעבודת האלילים, וידבר הפקיד ההוא על לב מתתיהו ויאמר: „הן איש נגיד ונכבד בעמך הנך, מספר בניך רבים ומשפחתך גדולה בישראל, קרב נא אתה לראשונה לעשות את מצות המלך, כאשר עשו בכל מדינות מלכותו וגם כל אנשי יהודה וירושלים“, אז נשא מתתיהו את קולו ויקרא: „אם אמנם יסורו כל עבדי המלך גוי גוי מאלהיו וישמעו לקולו להמיר את חֻקות אבותיהם, אנכי ובני משפחתי לא נסוג אהור מאחרי אלהינו ולא נפר את בריתו אתנו“. עודנו מדבר ואחד מבני יהודה ממרשיעי־ברית נגש אל הבמה לזבוח ולהקטיר ליופים האליל לעיני כל הנצבים, ויחם לבב מתתיהו ולא יכול עוד התאפק, וירץ בחמת רוחו אל הבוגד וימיתהו על יד הבמה לעיני כל הנצבים עליו, וחמשת בני מתתיהו עופפו גם המה את חרבותם וישתערו בחמה שפוכה על אַפֶּלֶס ואנשיו וימיתום ויתצו את במת האליל יופים. בהדבר הזה נִתן אות־מלחמה, הורם נס־ההתקוממות ונפל כחץ — תשועה בישראל ויהודה. העם ראה כי באה עתו, לעמוד במערכות מלחמה נגד אויב ומתנקם, ויחדל לתת להורג נפשו כצאן טבחה.

ויהי אחרי עשות מתתיהו משפט־צדק בעבדי אנטיוכוס ויקרא בקול גדול אל בני עמו לאמר: „מי האיש החרד לתורת אלהיו ומחזיק בבריתו ילך אחרי!“ וַיֵּאָסְפוּ אליו בני עיר מודעים ומסבותיה, כל

---

*) בשמות לווי אשר לבני מתתיהו יש גם כן שנוי נוסחאות, בין נוסחת הרב המחבר בספרו הגדול והקצר והנוסחא העברית בהעתקת החשמונאים של פרענקעל המצויה בידי רוב קוראי עברית, ולהסתלק מן הספקות הצגתי שתי הנוסחאות. המתרגם.

אשר נגעה יראת ה׳ בלבבם וכל החסידים הממלטים נפשם מעוכריהם ביום הרג רב בהמערות אשר בהרי יהודה, ויברח הוא ובניו וכל הנלוים אליהם אל המחבואים אשר בהרי אפרים. מיום ליום רבו האנשים אשר נלוו אל מתתיהו ובניו, וירב מספר האנשים אשר נשא לבם אותם להערות נפשם למות בעד עמם ותורת אלהיהם. ומתתיהו לא כחד להם, כי עז אויבם ונורא מאד, אדיר מהררי טרף ומלחמות גדולות ונוראות צפונות להם, ויעד בהם, כי עליהם להשליך נפשם מנגד ביום קרב ומלחמה. ורוח דעת ביראת יְיָ נחה על מתתיהו ובניו ויביעו דעתם בקהל רב, כי לא טוב עשו החסידים לצדק הרבה ולא עמדו על נפשם להלחם באויביהם ביום השבת; כי יְיָ הוא אלהים חיים ותורתו היא תורת־חיים ואהבת חסד ויגמר אמר לעמוד על נפשם ולהלחם באויביהם גם ביום השבת. אז שם על לבו ללמד לבני יהודה קשת. החסידים והתמימים, הוגי תורה ומתהלכים־בחקר־שדי, אשר לא נסו לנגוע בחרב וחנית, למדו עתה ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה, ובראֹ'ת מתתיהו, כי מספר אנשי בריתו הולך ורב ויגמר אמר להתגרות באויב עם ה׳ ולקנא קנאת עדתו, עמו וארצו, וכשר צבא מלחמה וגבור חיל, אשר קֹרָא להיות נגיד ומצוה מצא לו אנשי חיל אשר האציל מרוחו עליהם. עוד הפעם נראה כהֹמו חזון־העתים כבימי שפוט השופטים בישראל: הארץ כלה נכבשה בידי אדונים קשה, רבים מהתושבים נחבאו בחורים ובמערות ומנהרות אשר בהרים, רבים בגדו בעמם ויהיו זרוע לאויבי ארצם ונחלתם ונשארה בה רק שארית קטנה ודלה, חלשה ומצערה, מתי מספר אנשי־לב הנכונים לתת נפשם כפר עמם וקדשי בית אבותם, אך גם להמעטים האלה לא היו כלי נשק ולא נמצא להם זרב וחנית ועוד טרם למדו ידיהם לקרב ומאין יבא עוזרם?

ומתתיהו עשה מלחמה בעצה וגבורה וידע עת לכל חפץ: ידע להזָהר מהתגרות ברעה לנסות דבר בתנופת מלחמה עם צבאות סוריא הרבים והעצומים, וידע להשתער פתאום על גדודיהם הקטנים השטים בארץ ולהכותם חרם. מעט מעט התחזק וימצאו הוא ואנשיו און בנפשם לצאת ממחבואיהם, ובדעתם את מוצאי הארץ ומבואיה, בא פתאום אל הערים הקרובות ויהרוס במות האלילים, עשה נקמות בהפושעים והבוגדים, רדף באף כל מרשיעי־ברית וימל את הילדים אשר לא נמולו בשר ערלתם עד העת ההיא. מעת לעת פגע גם בגדודי אנטיוכוס השטים בארץ ויכם אחור. בשלוח שר הצבא אשר על חיל המשמר גדודי חיל לעבור בארץ ארבו להם מתתיהו ואנשיו וישתערו עליהם ויכום ויפיצום לכל עבר ופאה. כה עשה מתתיהו מלחמת־פרצים, אשר תוכל להעשות רק בארץ מלאה הרי־בתר וחגוי־סלעים כיהודה. מלחמה כזאת, אף כי לא תשים שמות במחנה האויב על שדה קטל, אך תחרידהו ותרגיזהו, תדריכהו מנוחה, תוגיעהו ותחליש כחו.

ויהי כאשר זקן מתתיהו ומרוב ימים ושבעו עמל ונדודים במלחמות ה׳ אשר נלחם כשל כחו ויקרבו ימיו למות. בְּהִבּוֹן מתתיהו ללכת בדרך כל הארץ לא נפל לב בני גדודיו בקרבם לאמר: מי יהיה לראש ומפקד עליהם לצאת ולבא

לפניהם במקום הישיש הגבור ההולך למות; כי חמשת בניו כלם היו גבורים ולבם כלב האריה ביום מלחמה. אך מתהיהו דאג בכל זאת לאחרית המעשה הגדול אשר החל לעשות, ויצוה את בניו אחריו, כי שמעון בנו, איש נבון דבר לכלכל דברי מדינה במשפט, יהיה לאב ולמושל, ויהודה המכבי, איש גבור חיל מנעוריו, יהיה לשר צבא ומצביא את גדודי עמו הנלחמים מלחמות ה׳. בדבריו אשר דבר לפני מותו העיר רוח בניו לבצע את אשר החל וככלותו לקרוא את דבריו האחרונים לאמר: „שִׂימוּ נַפְשְׁכֶם עַל בְּרִית אֱלֹהֵינוּ וְהִלָּחֲמוּ מִלְחֲמוֹת יְיָ״ גוע ויאסף אל עמיו (237 לפני חב״ש) ויקברו אותו בניו בקברות אבותיו בהר המודעית ויבכו אותו כל ישראל ויעשו לו אבל כבד (חשמונאים א׳. ב׳ נ׳ — ע״ג)

יהודה המכבי קם תחת אביו ועמו באו חיים חדשים בקרב המורדים ותנח עליהם רוח עז וגבורה לדבר את אויביהם בשער. מימי הגבורים במלכות דוד ויואב שר צבאו לא קם בישראל גבור מלחמה אדיר־אמונה כיהודה המכבי, ויהודה עוד גבר באחיו בטהר־לבבו, זכות רוחו ואדיר מפעליו. וכמוהו לא היה לפניו ולאחריו גבור אמונה אדיר ונאור, טְהָר לב, אשר כבוד אלהיו, קדושת תורתו ואשר עמו היו לנגד עיניו, מבלי כל שמץ מחשבה זרה כשאיפת הכבוד ותאות השררה. מרוחו הכביר יצא נחל שוטף עז וגבורה, כח־לב ונדיבות־רוח ותנח רוחו על כל הקרב אליו, לרבשהו עז וגבורה, חרף־נפש ואמץ לב במלחמה. הוא היה שר צבא אשר לו עצה וגבורה לעשות מלחמה בהחבולות; ובדעת וחשבון ידע עת להתגר מלחמה ועת לשבות מריב; בעיני נשר צפה מרחוק את שגיאות איש ריבו וידע להפיק מהם תועלת לחפצו, להתעות את אויביו בערכו מלחמה רק למראה עין למען הוליכם שולל. דמיונו — בפי סופרי עמו — „לְלַיִשׁ בַּיַּעַר וַאֲרִי שׁוֹאֵג לַטֶּרֶף בְּרָדְפוֹ בְּזַעַם אֶת זוֹעֲמֵי עַמּוֹ וּלְיוֹנָה הַמָּה בִּנְדִיבוּת רוּחוֹ. רַךְ לְבָבוֹ. תֹּם דְּרָכוֹ וְחֵן הֲלִיכוֹתָיו בְּעִתּוֹתֵי הַשָּׁלוֹם״. את יהבו השליך על ה׳ אלהיו ככל שלומי אמוני ישראל בימי קדם קדמתה; בכל מעשה תקפו וגבורותיו לא גבה לבו ולא רמו עיניו וידע כי חרבו לא תושיעהו ובקשתו לא יירש ארץ וישען רק על יְיָ אלהיו, אשר בשמו קרא בכל עת צאתו לקרב להראות ידו קשה את אויבי עמו וארצו. יהודה המכבי היה גבור־ישראל באמת ותמים, אשר נמנע משפוך דם, כל עוד לא אִלְּצַתְהוּ לזה המטרה הקדושה, להוציא למרחב עמו, לחלצם מענים ולהרים קרנם בכבוד. יהודה המכבי הטביע חותם תכניתו על התקופה והדור אשר חי בו ויהי למופת גם אל גבורי הרוח בעמים רבים ותמונתו רחפה לפניהם, כאשר התעוררו לשבור מטות על עריצים ולהציל עשוקים מידי עשקיהם כח.

לראשונה יצא יהודה בעקבות אביו לארוב על משכנות היונים, לנפול פתאום בעריהם וחצריהם, להרגיזם ולשלחם באש, נפל פתאום בלילה על הגדודים השטים בארץ וירגיזם ויחרידם; גם עבר בערי יהודה ויעש שפטים בהודים הבוגדים, משך אליו לב כל הפסחים על שתי הסעפים ויעש חיל מיום אל יום. אז הלך

מספר גדודיו הלוך ורב ועליהם נוספו גם אלה שבי־פשע מהיהודים הַמִּתְיַוְּנִים, אשר בראותם את רעת היונים וענות עמם נרפאו ממשובתם ויראו גם הם כי רע ומר עזבם מקור ישראל לחצוב להם בארות נשברים ולזנות אחרי חמדת היונים ומעשה תבליתם. ויהי כאשר התלקטו אליו רבים ומספר אנשי חילו עלה למעלה וימצא יהודה און בנפשו לנסות דבר מלחמה את אפולוניוס נציב הארץ. כי כשמוע אפולוניוס את מעשה האחים המכבים, ומיראתו להוציא מירושלים ומצודת „אקרא" את חיל המשמר העומד שם ויזעק אנשי צבא משמרון ויתר ערי הארץ לצאת בחרב לקראת המתקוממים. בפעם הראשונה נסע יהודה במלחמה לקראת אויב נצב במערכה על שדה קטל ויגבר יהודה על אויביו ויך צריו אחור וגם אפולוניוס המית על חלליהם וישא את שללם ולא נשארו מהם רק פלטים אשר נפוצו לכל רוח. אם כי מספר היונים לא היה רב בפעם הזאת והנצחון הזה לבדו לא נכבד עוד להכריע גבורתם, בכל זאת נסך רוח עז וגבורה בלב הנלחמים מלחמות ה׳ ויראו בזה אות, כי עוד לא עזב ה׳ את ישראל ועודנו משגב ומעוז לעמו. את חרב אפולוניוס המומת במלחמה לקח יהודה ויחגרה ותהי לו חרב נוקמת באויבי עמו עד יומו האחרון.

אז התעורר שר הצבא בסוריא התחתונה הֶרוֹן (על פי החשמונאים א׳ בנוסחת הפשיטא — התרגום הסורי וכדעת הרב המחבר, וסירון לפי הנוסחא היונית ובהעתקה העברית לפרענקעל המצויה בידינו. המתרגם) לעלות ביהודה ולנקום מגדודי המכבים נקמת אפולוניוס „ויאסור את רכבו וחיל כבד מן הגוים באו אתו" ואליו נלוו גם פריצי עם ישראל הבוגדים לנחותו הדרך בין רכסי ההרים ושני הסלעים ויפשט ביהודה ויבא עד מעלה בית חרון. ויהי כראות אנשי יהודה את החיל הרב והעצום הזה וינע לבבם ויקראו: איך נעמוד במתי מספר אנשינו נגד החיל העצום הזה? אך יהודה הרגיע רוחם ויחזקם בשם ה׳ ויזכר נפלאותיו מימי קדם ויקרא להם: „חזקו ונתחזקה להלחם בעד עמנו, תורת אלהינו ובעד נשינו וטפנו!" וישתער פתאום על חיל האויב ויכהו מכה רבה, שמונה מאות חלל נפלו על מקום המערכה והנשארים נפוצו וינוסו מנוסת חרב ממורד בית חרון מול הערבה ימה וימלטו ארצה פלשתים. הנצחון הגדול הזה על חיל רב ועצום מהיונים הריח את היהודים ברוח עז ועצמה ותתחזק בלבם האמונה, כי יש תקוה לאחרית המרד. אז נפל פחד יהודה ואחיו על כל העמים מסביב ויספרו בגוים את כל מעשה תקפו וגבורתו.

ומה עשה אז אנטיוכוס העריץ ההולל אשר הביא שואה על ארצות ויושביהן? בראשונה לא שם לבו אל המעשים ביהודה וידמה, כי בכתב הדת ופקֻדותיו הנמרצות אשר הוציא יספיקו לבצור רוח היהודים ולהטותם אל חפצו להמיר דתם והתכחש לעמם; אך בבא אליו השמועה, כי מרדו בו היהודים, הרימו יד בשרי צבאותיו ויצאו בחרב לקראת היונים והסורים ויכו בהם מכה רבה וכשמער לראשונה את שם הגבור הנערץ יהודה המכבי, ראה ויבן כי שגה במשפטו ולא ידע כח היהודים ועז־רוחם להתקומם נגדו בזרוע נטויה. אז בערה כאש חמתו ובגבה אפו אמר לעלות ביהודה, להכחיד את עם ישראל מגוי, לרשת את ארצם

ולה׳קה כלה לחבל בנחלה אל בני עמים זרים אשר יביא להושיב בקרבה, אך בעת ההיא היה חפצו זה מרום מנגדו, כי למען הפק מזמתו היה דרוש לו כסף תועפות ואוצר מלכותו דלל וחרב. יהודה חדלה מהעלות המס מדי שנה בשנה כאשר פרצה המרידה בכל הארץ ולהגדיל מבוכתו נוספו לו עוד צרות ותלאות „ושמועות יבהלֻהו ממזרח וצפון״. ממזרח שמע שמועת־מרד, כי אַרְזָקֶס (Arsaces) האחשדרפן המושל בשמו בפרתהיא (פרס החדשה) פשע בממלכת סוריא ובבל וישבור מטות עֻלָּה מעל עמו, ומצפון שמע שמועה, כי המלך הסר למשמעתו עד הנה אַרְטַקְסְיַס (Artaxias) מושל ארמיניא התפרץ מפניו ולא ישית לבו אליו ואל דבריו, גם יושבי אָרָד (Aradus) ויתר ערי צור חדלו מֵהִכָּנַע תחת ידו. לרגלי המרידות האלה מעטו תרומות כסף המסים ואוצרו דלל וחרב ולעשות מלחמה בארצות רבות בארבע כנפות מלכותו היה דרוש לו כסף תועפות ובכן רבו דאגותיו ועצמו מבוכותיו.

ובכל זאת השיג אנטיוכוס ההולל לאסוף ולכנוס תרומות המסים מרוב מדינות מלכותו, עדי מצאה ידו לשלם לאנשי חיל השכירים את מנתם על שנה תמימה, ויצום להיות עתידים ליום המסע וערוכים לקרב, ויחץ את כל אנשי המלחמה אשר אתו: על מֶחֱצַת החיל היה הוא למפקד ומצביא ויעבור עמהם את נהר פרת וישם קדמה פניו לעלות על הנציבים הפושעים בו ולהראותם קשה, ומחצת החיל נתן בידי איש מזרע המלוכה ושמו לִיזִיאַשׁ (Lysias) וישימהו לפקיד־נגיד על כל הארצות מעבר לנהר פרת ימה עד גבול מצרים (ארם יהודה וכנען) וגם את בנו הפקיד על ידו לגדלו ולחנכו, כל ימי היות אנטיוכוס עם צבאותיו בארץ נכריה. בימים ההם שנה אנטיוכוס את מחשבתו אשר חשב על היהודים עד הנה, עתה התיאש מחפצו לסל מסלה בלב בני יהודה אל דרכי היונים ומחשבותיהם וארחות חייהם, ויחשבם לכפויי־טובה ונבערים מדעת את הָאֹשֶׁר השמור להם, לו הואילו לכת בדרכיו ולמלא אחרי מצותיו, עם תועה לבב אשר לא ידע להעריך ערך מחשבת אנטיוכוס הטובה להרימהו אל מעלת עם משכיל, לעשותו לעם אחד עם היונים, ועוד נועז למאוס בטובתו, להרים יד ולצאת בחרב נגד פקידיו ואנשי חיל, עם כזה – גמר אנטיוכוס אמר – הוא עם לא־יצלח ואין תקוה לאחריתו. ובכן החליט „להכרית את שארית יהודה וירושלים להכחידו מגוי, למחות זכרו מתחת השמים ולהושיב ביהודה גוים זרים ולחלק את כל הארץ חבל בגורל לבני הנכר״. את מחשבת־הַשְּׁמָד חשב אנטיוכוס גם על היהודים המתיַונים מרשיעי הברית, גם להם לא אבה תת חנינה, כי מה בצע במספר אנשים, הסרים למשמעתו כעבדים שפלים וגם עוד יחרו יחזיקו למלא אחרי פקֻדותיו, אם העבדים האלה הם בני העם אשר מאס בו ו״י בן אסף את שלומו גם מאת מרשיעי הברית בישראל.

ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ואימה חשכה נפלה על כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אנטיוכוס אפיפנס וביותר גדל הפחד אשר

נפל על היהודים היושבים בארצות הגוים מעל לגבולות יהודה. כי מרחוק לא ידעו את כל גבורות המכבים ולא האמינו כי תמצא ידם להתגבר במתי מספר הגבורים החונים על דגלם נגד צבאות אנטיוכוס הרבים והעצומים עם שְׁנְהַבֵּיהֶם ומזוינים בכל כלי משחית הרג ואבדן, ועל כן היה אבל גדול להיהודים וצום ובכי ומספד עם שק ואפר בכל מקום אשר דבר אנטיוכוס ודתו מגיע, אך הגזרה האיומה וההוללה להכרית ולאבד אֻמה שלמה מנער ועד זקן, טף ונשים, העירה ותעורר את כל בני יהודה בארצם למהר אל מחנה המכבים הגבורים וירב חיל המתנגדים בעם, אשר הערו נפשם למות בעד אלהיהם ועמם, גם הפֹסחים על שתי הסעפים, גם דורשי חמדות החיים והנוטים אחרי דרכי היונים וחפצים להוציא ישן מפני חדש, אם רק לא הפרו ברית עמם ואלהיהם, כל אלה בשמעם דבר המלך, אשר אמר „להכחיד את יהודה מגוי", ראו כי לא נשאר להם דבר לעשות, רק לתת ידם אל יהודה המכבי ואחיו הגבורים. ודבר יהודה היה אל כל העם לאמר: „הבה נעמוד בפרץ עמנו ונלחמה בעד נפשנו ומקום מקדשנו!".

עד כה ועד כה והצר הצורר הקריב לבא אל גבולות יהודה. בנסוע מֶחֱצַת החיל עם אנטיוכוס למסעיו קדמה־מזרחה לעבור את נהר פרת, בחר ליזיאש נציבו העוצר בעם בשמו לשר הצבא המצביא את כל אנשי החיל, אשר התעתדו לעלות ביהודה, את תלמי בן דירומון נציב ארם וצור, אשר מלפנים דבר טובה על מינילאוס הבוגד והמרשיע. תחת פקֻדת תלמי בן דירומון עמדו שני שרי הצבא: נקנור בן פטרוקלי מאוהבֵי המלך ונלוה לו גֹרגיאש. זה האחרון קבל פקֻדה לאסור את המלחמה ביהודה ולנפול בגבולות הארץ וינהג את צבאותיו — אשר כותבי דברי הימים העריכו מספרם כארבעים אלף איש חיל רגלי ופרשים — דרך הערבה על שפת הים הגדול אל לב ארץ יהודה. אל חיל היונים נלוו גם צרי יהודה וצורריו מימי קדם: הפלשתים והשמרונים ויעזרו לרעה. וגרגיאש דמה כי על נקלה יכריע את חיל יהודה המכבי ויהי נצחונו נכון בידו, עד כי העביר קול בארץ מסביב אל כל הסוחרים בנפש אדם לבא אל מחנהו עם צרור כספם בידם לקנות ממנו לעבדי עולם את כל היהודים אשר יקחו בשבי, ויערֹך מחיר תשעים נפש מבני ישראל בככר כסף אחד. המפקד חיל סוריא חשב למשפט, כי יותר שׁוֶה למלכו למכור את בני יהודה לעבדים ולשפחות מלהגירם על ידי חרב.

אך בעוד אשר חרץ האויב את משפטו על נפשות בני ישראל ויאמר בלבו למכרם בלי הון, הגיעה השמועה ליהודה ואנשיו כי צרה קרובה, ויתפקדו ויהי מספרם כששת אלפים איש, ולפני צאתם למלחמה ראה יהודה המכבי כי טוב לחזק לבם בְּיָיָ ולהריחם ברוח גבורה ויאסף את כל בני יהודה הנאמנים בבריתו אל העיר מצפה במרחק שתי שעות מירושלים. נפלאה מאד השְנות המעשה הזה בדברי ימי ישראל! לפני תשע מאות שנה קבץ שמואל הנביא את בני בית ישראל, אשר „הסירו את הבעלים ויעבדו את יְיָ לבדו", המצפתה לשום להם

ראש אחד להלחם בפלשתים צורריהם, אשר חשבו גם הם להשמידם ולהכחידם מגוי, גם הפעם בחר י ה ו ד ה ה מ כ ב י את מצפה למקום הַקָּהָל אל כל הנאמנים בברית עמם, „כי מצפה לפנים מקום תפלה לישראל" (חשמונאים שם מ"ו). בהעיר הזאת מצאו מפלט לָהם בני „שארית יהודה" אשר נקבצו אל ג ד ל י ה ב ן א ח י ק ם אחרי חרבן הבית הראשון ושם נמצא בימים ההם בית מקדש מעט לתפלה ולעולה וזבח *). מכל ערי יהודה נקהלו אל מ צ פ ה ויצומו ביום ההוא וילבשו שק ויקראו אל אלהים בחזקה מלב נשבר ונדכה למראה אויב ומתנקם, אשר אמר השמד וְכַלֵּה. אז פרשו לפני העם את ספרי התורה, אשר נשארו בידם לפלטה ואשר לא משו ממחנה המכבים הגבורים בנסעם למלחמה, וישמע העם ויאנחו ותעל שועתם אל האלהים על הצר הצורר, אשר בגבה אפו אמר לכבות אור חייהם ולהשמיד מקרבם את התורה הטהורה, אשר לכל בה חיי רוחם, למען יהיו ככל העמים עובדי אלילים. מראה פארי הכהונה: המעשרות והבכורים עם הנזירים, אשר מלאו ימי נזרם, הרעיש לב העם כלו ויצעקו אל יי ויבכו בכי גדול. ויהודה המכבי לא הסתפק בצום ובתפלה ותחנונים, כי אם התעורר כגבור מושיע ויריח את כל העם ברוח גבורתו ויכֹנו בלב אמיץ ובטוח בצדקת ה׳ ומשפטו נגד האויב; ויתן ראשים על העם שרי מאות, חמשים ועשרות ויחץ את כל המחנה לארבעה ראשים ושלשת אחיו הגדולים שם למפקדי מלחמה על שלשת הראשים והרביעי עמד תחת פקֻדתו. ולפני צאתו למלחמה עשה יהודה כמצות התורה ויעבר קול במחנה לאמר: מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו, או ארש אשה ולא לקחה, או נטע כרם ולא חללו או איש אשר ירך לבבו יקך וישוב לביתו, ואחרי כן יצאו המערכה ויתקעו את אהליהם מנגד לאַמָּה או עמאוס (Emmaus) **) הרחוקה מהלך שעות אחדות ממצפה. על הככר אשר לפני המקום הזה תקע גרגיאש את אהלו עם גדוד מחנהו – חמשת אלפים רגלי ואלף פרשים – כי מן המקום הזה דמה להגיח אל הארץ פנימה דרך הרי יהודה להכות פעם אחת את אנשי חיל המכבים ולא ישנה להם. אך גם י ה ו ד ה השכיל לעשות בתחבולות מלחמה וידע לסכל עצת שר צבא סוריא ולהפר כל מחשבותיו. כבוא השמש ויהי חשך הסיע י ה ו ד ה את מחנהו ממקום המערכה ובדרכים ונתיבות־סתר סבב את מערכות האויב ויעבור מערבה דרך הערבה ויעמוד אל האויב מאחריו. וגרגיאש בא עד המקום אשר ידע כי שם היהודים חֹנִים ולא מצא מהם איש וישתאה ויאמר: אך נסים הם מפנינו ויסוגו אחור אל הרי יהודה וירדוף אחריהם בהר. לזה חכה יהודה המכבי. כי ברדוף אותו גרגיאש בהר, הגיח הוא ואנשיו אל מקום מערכות הסוריים ויצת אש במחנם ותהי יד גבורי ישראל בערף אויביהם. וכמו השחר עלה וישא ג ר ג י א ש את עיניו וירא את גדודי ה מ כ ב י י ם, אשר דמה לרדוף אותם בהרים, נוסעים אחריו דרך הערבה זרודפים אותו ויצו עד מהרה למחלקה אחת מגדודיו לעצרם במרוצתם ולהפוך פני המלחמה אל היהודים הבאים מאחריו. עד כה ועד כה ויהודה פקד את גדודיו ויער אותם

*) עי׳ למעלה צד 206 בדברי הרב המחבר ובהערה, ועי׳ בס׳ דברי הימים למהרש"פ ח״ב צד 98 בהערה ובפירוש הרד"ק על יהושע י״ג ג׳. המתרגם.

**) הרב המחבר אומר שקריאת המקום ההוא הוא כמו ביוסף בן מתתיהו (קדמוניות) עמאוס וממנו נגזר שם הכנוי או התאר „שמעון העמסוני" וגם נקרא בשם „גמזו" ועי׳ בירושלמי שביעית פ"ט ג ובהערת המחבר בסה"ג ח"ב ס"ב צד 346 בהערה. המתרגם.

בדברים נמרצים להלחם בעד עמם ואלהיהם ויצוה על אלעזר אחיו לקרוא באזני אנשי המלחמה מעל ספר תורת יְיָ לחזק לבם בדברים משיבים נפש ומחיים רוח נכאה וישם בפיהם דבר (קול קריאת מלחמה) לאמר: „לַיְיָ הַיְשׁוּעָה!" בקול הקריאה הזאת השתערו גדודי המכביים על צבאות סוריא, ותטוש המלחמה ביניהם, ותגבר יד ישראל, וינגפו היונים וינוסו מנוסת חרב דרך הערבה ושרידיהם שרדו אל יבנה ואשדוד. אז העיר יהודה המכבי באנשיו לבל יעטו אל השלל, כי עוד לא כלתה המלחמה, ועוד היו רַבִּי גדודי גרגיאש, כל החיל הגדול אשר לו לפניהם. עודנו מדבר והנה גדודי האויבים נראו מראשי ההרים, יהודה וחילו עמדו במערכה ערוכים לקרב, אך בפעם הזאת לא התנגשו צבאות סוריא ביהודה; כי בראות גרגיאש את האש אשר הֻצַּת במחנהו והקיטור העולה השמימה וַיָּבֶן, כי השכיל יהודה המכבי בערמת המלחמה יותר ממנו ותקומה לא תהיה עוד לו ולחילו לפני גדודי יהודה וינס הוא וצבאותיו הנגבה ארצה פלשתים, וַתְּהִי בַּיּוֹם הַהוּא תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה לְיִשְׂרָאֵל! תוצאות הנצחון הגדול על יד אַמָּה או עמאוס היו רבות וגדולות: על אויביהם נפלה חתת אלהים והיהודים הנרעשים והנפחדים עד היום, לבשו עז וגבורה, ואחרי אשר גברה ידם במלחמת תנופה נגד חיל ערוך בקרב ומלמדי מלחמה לא ידעו עוד מרך־לב ולא פחדו גם מפרשים ואנשי חיל חֲמֻשים ומזוינים לבושי כובע ושריון קשקשים. כלי־נשק אשר לא נמצא להם די־צרכם בראשית ימי המלחמה היו להם עתה לרב, מאשר השליכו אויביהם בהחפזם לנוס ואשר לקחו שלל. גם השלל והמלקוח אשר מצאו בזהב וכסף ובגדי תכלת וארגמן, עם צרורות הכסף אשר מצאו אצל הסוחרים בנפש אדם, אשר נאספו באו למחנה הסוריים לקנות שבויי היהודים לעבדי עולם, בההון העצום הזה, מצאו היהודים און וכח, לעמוד בפני אויביהם ולהתגבר עליהם גם לימים הבאים. אחרי אשר שבו גדודי המכביים ויבֹזו את מחנה אויביהם וישובו אל מקום מועדם במודעים בקול שיר והלל לַיְיָ איש מלחמה וירא העם וירֹנו וישירו שיר תודה: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ!!

אך גם אחרי הנצחון הזה עוד היו בני יהודה רחוקים מבוא אל המנוחה ועוד היתה יד הצר הצורר נטויה להשמידם ולאבדם. יהודה המכבי ידע נאמנה, כי ליזיאש הנציב, אשר דבר המלך אנטיוכוס היה אליו, כי כל היהודים אחת דתם להמית, להכחידם מגוי ולהשמידם מתחת השמים, לא ישקוט במכונו ואם כשלה גבורת האחד משרי צבאותיו וישוב והרבה חיל וצבא רב יותר מאשר בתחלה לנקום מהיהודים נקמת דם הסוריים הנופלים במלחמה; ידע יהודה כי עוד לא בנונה המנוחה בידו ולא התנצל את כלי נשקו ויעמוד — הוא ואנשיו — וחרבם על ירכם הכן לקראת האויב ותרב שמחתם, לראות את מספר גדודיהם הולך ורב ויהי מספר אנשי המלחמה אשר ליהודה עשרת אלפים. ולתקופת השנה (כש׳ 235 לפני חב״ש), שב ליזיאש במחנה גדול ועצום מאשר בראשונה, בחיל רגלי ופרשים לכבוש את ירושלים ויהי הוא בעצמו למפקד צבא המלחמה, אך הוא מצא את גדודי יהודה מלאים רוח גבורה ואמץ לב למלחמה, ובזכרו את מפלת גרגיאש לא נועז עוד להשתער על היהודים דרך ערבת הים הגדול ויסב ויעבור הנגבה דרך

ארץ אדום אשר ביהודה ומשם דמה לנטות ידו על יהודה וירושלים ויחן עם מחנהו לפני בית צור הרחוקה מהלך חמש שעות מירושלים. ויהודה המכבי נסע לקראתו עם עשרת אלפים גבוריו ותטוש מלחמת תנופה ביניהם. המכביים הנאזרים בגבורה והנלחמים בחרף נפשם על עמם וקדושת תורתם גברו על הסוריים וינגף חיל ליזיאש. „וירא ליזיאש כי נסו אנשיו והעברים מרי נפש הם ונכונים למות ולחיים כבני חיל", ויחדל לחדש פני המלחמה וישב בפחי נפש לאנטוכיא, אף כי עוד לא נואש לעלות שנית ביהודה ולהבקיעה אליו באסוף עוד חיל גדול מבראשונה. בכל ארץ יהודה לא נמצאו אז אויבי־ישראל מלבד במצודת „אקרא" על יד המקדש אשר שם עוד עמדו אנשי חיל היונים למשמר עם מרשיעי הברית פושעי ישראל והבוגד מינילאוס בראשם.

שני הנצחונות הגדולים על יד אַמָּה (עמאום) ובית צור שִׁנּו את מצב עם יהודה תכלית שנוי. עתה לא היה עוד פחד אויב לנגד עינם, והסכנה במעט חלפה עברה. ידעו היהודים, כי לא במהרה ישוב ליזיאש להביא מלחמה בארצם, כי אפס כסף לו ולמלכו לאסוף חיל גדול ועצום מהראשון, מֵעֵת אשר הוסר הַתָּמִיד וְהֵת שִׁקּוּץ מְשׁוֹמֵם בְּבֵית יְיָ עברו שלש שנים ומחצה — חצי השמטה או בערך ימים אלף מאתים ותשעים כנבואת דניאל — (מן תמוז 238 עד מרחשון 235). אחרי ימי ההתעוררות ומהומות מלחמה באה עת מנוחה ושלות השקט, ואת המנוחה אשר שבה כמעט בארץ ראה יהודה המכבי כי טוב לדבר על לב אנשיו לעלות ירושלימה ולשום קץ אל חלול הקדש והמקדש, ויהי דבר יהודה הגבור אל עמו לאמר: „הן האויב נגף לפנינו ועתה עלה נעלה ונטהרנו את מקדש יְיָ", ויקהלו כל אנשי הצבא ויעלו יחדו על הר ציון. מראה העיר הקדושה הֵשַׁח לב בניה הנאמנים אשר חרפו נפשם בעד ה' ומקום מקדשו. העיר הקדש היתה לחרבה ופושעי ישראל מרשיעי הברית התהלכו בחוצותיה. מרחוק נראה לגבורי המכביים המקדש השמם ועזוב מבניו הנאמנים, המזבח המחֻלל בעבדת אל נכר, הדלתות שרופות באש, הלשכות נהרסות, בכל פנות הבית במות ומזבחות לאלילי הגוים ועל המזבח הגדול עומד לְרַאֲוָה שִׁקּוּץ מְשׁוֹמֵם תַּבְנִית הָאֱלִיל יופיס אשר העמיד הצר הצורר אנטיוכוס, ראו זאת הגבורים הנלחמים בעד דתם ועמם ונשבר לבם ויבכו בכי גדול ויקרעו את בגדיהם, ויתאבלו מאד ותעל שועתם השמימה, אך לא להנלחמים הנותנים נפשם על קדושת תורתם לריד בשיחם ולשפוך את נפשם לפני ה', כי להם היתה עת לעשות לכלות את העבודה הקדושה אשר החלו. ובקומם מעל הארץ צוה יהודה לצור על המצודה ולשום עליה משמר מסביב לבל יצאו ממנה מרשיעי ברית להפריע את מעשיהם בטהרם את הקדש והוא ואנשיו נגשו אל המקדש להוציא משם את שקוץ משומם פסל יופיס ולהרסו, „ויבחר מן הכהנים אשר לא הִטַּמְּאוּ ולא עזבו את ברית אלהיהם", ויצום גם להשליך את האבנים אשר נטמאו אל מקום טמא ויטהרו את המקדש מכל שקץ וטמא וגם את מזבח העולה אשר חלל בעבדת אלילים נתצו ותהי העצה הַיְעֻצָה מאת החכמים מורי התורה, להניח את אבני המזבח במקום־סתר על הר הבית, עד אשר יקום נביא בישראל להורותם את אשר יעשון. אז בנו מזבח

חדש כתבנית הראשון מאבנים שלמות, אשר לא עלה עליהן ברזל ככתוב בתורת יי, גם העמידו הדלתות ויחדשו את כלי הקדש: המנורה הטהורה, מזבח הקטרת ושלחן הזהב עם מערכת לחם הפנים אשר עליו, והַכֹּל כל התכונה בשלשה שבעות וביום עשרים וחמשה לחדש כסלו (כש׳ 235 לפני חרבן הבית השני) העלו עולות על המזבח החדש כמשפט ויחנכו אותו ויהללו לַיי בשירי תודה ויחגו את חֲנֻכַּת הבית שמנת ימים, כימי החֲנֻכָּה בימי המלך שלמה וימי זרבבל ויהושע בן יהוצדק. וכמו בשתי הפעמים הראשונות היתה חֲנֻכַּת הבית בימי החשמונאים בהדרת קדש, כוָנַת הלב ושפך שיח העם את לבם לנכח פני האדון יי צבאות. לב גבורי ישראל המכבים נמלא אז רגשות זכות וטהורות, כי „הפך אלהיהם אבלם למחול פִּתַּח שקם ויאזרם שמחה", עין בעין ראו כי „רוצה יי בעמו ויפאר ענוים בישועה". מגור מסביב ועקת אויב, אשר הציקו את לבבם בשלשת וחצי השנה כל ימי גזרת השמד על ידי אנטיוכוס חלפו כליל, ובמקומם באה בלבם תקוה לימים טובים לישראל ותגל נפשם בישועת יי. החֲנֻכָּה הזאת היתה לאות ועדה, לא לבד על הנפלאות והתשועות שנעשו בימים ההם, כי נתנו גבורים ביד חלשים, רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים, כי אם גם אות-נצחון להיהדות והרעיון האלהי הצפון בקרבה על הבלי עבדת האלילים, המשוחים בששר־השכלה וחכמת יונית, נצחון אלהי ישראל על לא־אלהים אשר לעמי הקדם. שמונת ימים נמשך חג החנכה והלוים ושרי קדש הרבו שיר ושבחה לַיי אלהיהם אשר נתן עז ותעצומות לעמו „לעשות נקמות בגוים ותוכחות בַּלְאֻמים", ותרב השמחה בעם, „כי גלל יי את חרפת הגוים מעליהם", ומכל ערי יהודה נקהלו אל ירושלים לחג את חג החנכה. ליהודים היתה אורה ושמחה ובכל בתי ירושלים העלו נרות לאות שמחה על התורה, אשר שבה להיות נר לרגלם ואור לנתיבתם. זאת התורה אשר לה יֵאָמֵר בפי המליץ, כי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה־אוֹר. האחים החשמונאים שקדו לעשות זכר־עולם להנפלאות והתשועות אשר נעשו לעם יהודה בימים ההם וביחד עם שָׂרֵי אנשי הועד הגדול שמו לחק לעשות את שמונת ימי החֲנֻכָּה לימים טובים ימי הלל שיר ושבחה לַיי אלהי ישראל. ויקרא שם החג בישראל חג האורים וקימו וקבלו עליהם כל היהודים לעשותם מדי שנה בשנה. והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור ובכל מדינה ומדינה, מקום שם יבאו היהודים זה יותר משני אלפים שנה, ומני אז ועד הנה יאירו הנרות הללו לזכר עולם על התשועות הגדולות שנעשו לישראל בימים ההם בידי אדירי־אמונה וכבירי־הרוח גבורי החשמונאים.

אחרי הֵעָשׂוֹת כל זאת נקל להבין, כי לא אֵחַר יהודה המכבי להשיב על מכונו את סדר העבדה בבית המקדש, להעמיד את הכהנים והלוים על משמרתם בקדש, אך לעבדת הקדש בחר יהודה המכבי רק „בהכהנים אשר לא הִטַּמְּאוּ ואשר לא עזבו ברית אלהיהם" (חשמונאים א׳ ד׳ מ״ב) ואלה אשר התגאלו בעבדת אלהי נכר גֹּאֲלוּ מן הכהֻנה ולא נִתְּנוּ לבא אל הקדש פנימה. המעשה הזה, לענוש

קשה את הכהנים אשר הרשיעו ברית, אף כי נעשה בצדק ומשפט, משך אחריו תוצאות רעות ומרות, כי הוסיף אש על מדורת הקנאה והמשטמה ואש השנאה נשקה עוד יותר ביעקב. הכהנים מרשיעי הברית אשר נטו אחרי הבוגד מינילאוס בימי גזרת השמד, בראותם כי אין תקוה להם לכרות ברית שלום עם ראשי העם, הוסיפו לשטום את בני עמם ולהצר להם בכל אשר יכלו. בימי הָטֳּהַר הבית וַחֲנֻכַּת המזבח צוה יהודה המכבי על גדוד אחד לצור על „מצודת אקרא" לבלי תת צאת לפושעי ישראל והיונים המעטים היושבים בה, להפריע את המלאכה והעבודה, ואחרי עבור ימי הַחֲנֻכָּה, בנה חומות ומגדלים בצורים מסביב להר הבית, למען לא יוסיפו עוד הגוים לשחתו וישם בהם מַצָּב לעמוד על המשמר מפני פושעי ישראל והיונים החונים „במצודת אקרא" הקרובה. ידע יהודה כי גם בנצחונו על חיל הסוריים עוד לא הונח לישראל מכל אויביו מסביב וישם על לבו לבצר את גבולותיה, אז בצר ויחזק את בית־צור מנגב לירושלים, מן המקום, אשר משם אמר ליזיאש לחדור אל ארץ יהודה פנימה. יהודה המכבי חפץ כי תהיה בית־צור למבצר ומשגב לעמו נגד בני אדום, אשר כאז כן עתה לא חדלו לצרור את עם ישראל ולהצר ולהציק לו בכל עת מצוא.

נצחון גבורי יהודה המעטים על צבאות מלך סוריא הרבים והעצומים, החמשים בכל כלי נשק ודעת תורת הקרב, עוררה קנאה בלב בני השבטים הרבים, השכנים הרעים אשר ליהודה מסביב וזדון לבם השיאם לעשות נקמות בעם ישראל מיראתם אותו לבל תחזק ידו ונשאו לבבו להשיב צור חרבו גם עליהם, או כי היתה עינם צרה בהצלחת בני יהודה ותקפם וגבורתם. הפלשתים מימה נגבה ובני צור וצידון מקרן מערבית צפונית, העמונים בעבר הירדן מזרחה והסוריים והמוקדוניים בכל הארץ מסביב להם ובתוכם, כל העמים האלה חשבו מחשבת־שנאה ומשטמה על בית ישראל ומרחוק ומקרוב נראו אותות סערות גדולות המתחוללות מעברים להפוך משרש את כל מעשי הגבורים המכביים. מכל העמים האלה הרבו הָרֵע בני אדום. כבימי נבוכדנצר כן עזרו הארומים לרעה בימי רדיפות אנטיוכוס אפיפנס, ויעמדו על הפרק להסגיר את פליטי יהודה בכף אויביהם מבקשי נפשם, ועל כן נכבד הדבר מאד לגדע קרנות רשעים ולשבור זרוע עזם. החשמונאים יצאו לראשונה לקרב נגד שונאיהם הקרובים להם במקום, המה בני עשו צוררי בית יעקב משנות דור ודור ויצורו על מבצריהם בְּמַעֲלֵה עַקְרַבִּים ויכו מהם עם רב ויגרשו אותם ממקומות מושבם אשר בארץ יהודה. אחרי כן עבר יהודה המכבי עם גדודיו את הירדן ויגיח ארצה בני עמון וימצאם חמשים ושם שר צבאם אחד מהיונים הסוריים טִימוֹטֵיוּס ויעש אתם מלחמות רבות וילכד את יעזר ובנותיה וישב אל ארץ יהודה, אחרי הניחו לישראל מאויביו מסביב, כי נפל פחד גדודי היהודים עליהם.

ימי המנוחה לא ארכו לגדודי יהודה המכבי ושמועות רעות הבהילוהו עוד הפעם מן היהודים יושבי עבר הירדן מזרחה בארץ הגלעד והבשן, כי כל

הגוים עובדי האלילים סביב שתו עליהם לכלותם. כבראשית ימי מלוכת שאול כן פנו עתה כל היהודים אל יהודה המכבי משגבם ומעזם לחלצם מצרתם, כי קמו עליהם אויביהם הרבים והעצומים וטמוטיוס, הנגף זה עתה לפני המכבים, בראשם; גם הודיעו במכתב, כי גם על אחיהם היושבים בארץ־טוב (Tobiene) השתרעו הצוררים וימיתו מהם אלף איש ונשיהם וטפם הוליכו בשבי ויבזו את כל רכושם. עוד הם קוראים את המכתב ומלאכים באו מארץ הגליל ומדיהם קרועים ויגידו לאמר: „הנה הגוים מערי הצפון: מעכו צור וצידון וכל יושבי הגליל קמו עלינו להשמידנו". מכל עבר ופנה הפילו היהודים את תחנתם לפני אחיהם יהודה המכבי גבור מושיע ורָב ריב עמו לחלצם ממצוקותם. אך בפעם הזאת לא שלח יהודה מלאכים בכל גבול ישראל לאסוף את העם למלחמה, כאשר עשה שאול. כי טרם יקראו נאספו אליו באלפיהם, כל אלה, אשר הריחם יהודה המכבי ברוח גבורה ואמונה אמן בְּיְיָ אלהי ישראל, כלם נאספו כאיש אחד חברים ואנשי מחנהו היו – כל היהודים היודעים להחזיק בחרב וחנית, אשר בלב שלם ונפש חפצה הלכו אל כל המקום אשר היה יהודה המכבי מפקדם ומצביאם ללכת. ויחץ המכבי את עם המלחמה ויצו את אחיו את שמעון ללכת ארצה הגליל ויתן לו שלשת אלפים איש גבורי כח ואמיצי לב, והוא עם יונתן אחיו עברו את הירדן ויסעו ארצה הגלעדה, ואת יתר אנשי המלחמה הפקיד על ידי שני שריי־גדוד, אשר שם לנציבים בירושלים, את יוסף בן זכריה ואת עזריה ויצוה עליהם לשמור גבולות ארץ יהודה מערבה נגד ארץ פלשתים אשר שם תקע אהלו גרגיאש, ויצו אותם יהודה לאמר: „שפטו את העם אך השמרו לכם מצאת למלחמה על הגוים עד שובי אליכם", ושמעון החשמונאי בא אל הגליל ויעש מעשהו בחריצות ובהשכל ודעת וילחם מלחמות רבות את הגוים בצפון ארץ ישראל ותעז ידו עליהם. לראשונה נלחם על עכו, אשר יושביה היהודים נלחצו ונרדפו מהמוקדוניים והיונים אשר שם ויכם שמעון וימת מהם רבים וירדפם עד שערי העיר הזאת. במפעל־גבורה הזה הֵניחַ שמעון לאחיו אשר בגליל מאויביהם מסביב והמוקדוניים היושבים בערים אחרות אשר בגליל לא הרהיבו עֹז לעמוד בפניו. אז נסע שמעון באין מכשול ומפריע בכל הערים אשר בארץ הגליל ובארבל *) אשר על יד ים כנרת ויקח משם את אחיו בני עמו „וינהג אותם ואת נשיהם וטפם ואת כל רכושם וילכו לארץ יהודה"; כי ראה אשר אין עוד מנוחה שלמה לאחיו היהודים בקרב שכניהם הרעים, הירחק מאד מאחיהם ביהודה וירא כי טוב לבני עמו לשבת יחדו ולא להיות מפוזרים ומפורדים על

---

*) המקום השני נזכר בסה"ג מהרב המחבר והבאתיו פה מפני דבר שנתחדש. בהחשמונאים אשר לפנינו כההעתקה העברית מהח' פרענקעל (וכן בספר דה"י ח"ב למהרשי"פ) נאמר „ואת אחיו אשר בגליל וארפד לקח" י כנודע העיר ארפד היא בצור ובספרי העמים נקראה בשם (Aradus) עי' ארץ קדומים ערך ארפד אמנם כנראה מצא הרב המחבר יותר נכון הגירסא „ארבל" מקום שהוא יותר בתחומה של ארץ ישראל מארפד והוא בגליל על שפת ים כנרת ונקרא עד היום בשם „ארבל" ועל שמו נקרא התנא נתאי הארבלי, ובירושלמי תענית פ"ד ה"י נקרא המקום „בקעת ארבלא".
המתרגם.

פני ארץ רבה ועזובים לנפשם בין שונאיהם בנפשם. אין ספק כי הדבר הזה עשה שמעון בעצת יהודה אחיו ורצונו, ובעוד אשר עשה שמעון חיל בארץ הגליל היו לאחיו הגבור יהודה מלחמות כבדות בארץ הגלעד וכל עבר הירדן. בארץ ההיא נמצאו מצודות רבות ובצורות, בנויות על ראשי הסלעים, אשר ללכדם היה לאנשי חיל יהודה לצור עליהן עד רדתן. על דרכו זאת פגש יהודה המכבי עוד הפעם את שר הצבא טימוטיוס, אשר לא חדל מהלחם בעם עברתו היהודים. אך יהודה הכה את כל אויביו אחור וילכד ברעש מלחמה את המבצרים: בצרה, קרנים ועפרון ועוד ערי בצורות כאלה ויהרוס את חומותיהן ויחלוש יושביהן, עד כי לא יכלו עוד להרים ראשם נגד היהודים, ויוסף יהודה להחיש פדות ורוחה להיהודים הנסגרים במבצר „דימון" (Dathema) „ויקבוץ אחרי כן כל איש ישראל אשר בגלעד למקטן ועד גדול עם נשיהם וטפם וכל רכושם להעבירם את הירדן ולהביאם ארצה יהודה" ויבאו בערבה מול בית שאן (Scythopolis), אשר יושביה מהגוים היו שלמים עם היהודים ולא עשו להם כל רעה. והמקום הזה ראה יהודה כי טוב להושיב בו את אחיו היהודים וישב הוא ואנשיו ירושלימה לפני חג השבועות (בע' 234 לפני חב"ש) ויעלו כלם בשמחה על הר ציון ומכל ערי יהודה נקהלו אל ירושלים לתת יקר וגדולה אל יהודה המכבי ואחיו הגבורים ולהג את החג בשמחה ובשירים, בהלל ותודה לאל „הָעוֹשֶׂה נִפְלָאוֹת גְדוֹלוֹת לְכַבְּדוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ". ומהיכל הקדש נשמע אז קול הלוים משוררים שירי תהלה:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחַב־יָהּ:
יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם:...
כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם:...
סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם:
דָּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיְיָ עֲזָרָנִי...
קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל...
יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי:...

ויהי כי עבר החג ויהודה ואנשיו החישו עוד הפעם אל מרומי שדה מלחמה, להראות עוד הפעם נחת ימינו את גרגיאש שר צבא סוריא, אשר הכה את גדודי היהודים, באשמת הפקידים אשר הפקיד יהודה על הארץ והמרותם את מצותו אשר צוה לבלתי התגרות מלחמה בהסוריים. בימי היות יהודה בארץ הגלעד, שאפה גם נפש יוסף בן זכריה ועזריה לכבוד גבורים „ויחפצו לעשות להם שם בארץ כאחיהם" ויעברו על מצות יהודה המכבי, אשר הזהירם לבל יקראו הם לראשונה מלחמה על הגוים אשר סביבותיהם ויריקו את אנשי חילם ויחלצו למלחמה על יבנה, אשר שם חנה גרגיאש, ויצא הוא וחילו לקראתם ויך בהיהודים מכה רבה ויניסם

עד גבולי ארץ יהודה ותהי מהומה ומבוכה בישראל. שר צבא סוריא תקע אהלו באדום אשר ביהודה ועל כן החליט יהודה המכבי לפשט באדום ולהלחם ראשונה בבני עשו שונאי בית יעקב מאז ומעולם ותגבר ידו עליהם וילכד את חברון העיר העתיקה ואת בנותיה עם כל חבל הארץ, אשר ירשו האדומים מאת יהודה, ויהרוס את המבצרים ואת כל המגדלים מסביב שרף באש. גם היהודים יושבי ארץ הגלעד אשר העבירם יהודה המכבי את הירדן גם המה נלחמו בין צבאות המכבים ויתנו אותותם אותות גבורה ואמץ־לב. וגרגיאש העתיק את מחנהו מיבנה ויסע הנגבה ויחן במָרֵשָׁה וגם יהודה רדף אחריו וילחם בו, אך כנראה לא הכריעה כף הנצחון לטובת אחד מהנלחמים. משם נסעו גדודי המכבים אל העיר אשדוד אשר בארץ פלשתים ושם, כנראה, נכנעו התושבים לפניהם כי לא עשה להם יהודה המכבי רעה כי רק נתץ את המזבחות ואת פסילי אלהיהם שרף באש. בעת ההיא, כנראה, עשה יהודה נקמות גם ביונים יושבי יפו על הנבלה אשר עשו לפתות את היהודים השלמים אתם לרדת אליהם אל האניות העומדות על החוף, וַיֵּאוֹתוּ היהודים לתמם לשבת באניותיהם עם נשיהם וטפם לשוט מעט על פני הים, כי לא ידעו את הרעה אשר נגד פני היונים, ובהיותם בלב ים השקיעום היונים במצולה וימותו כמאתים נפש. יהודה לבש בגדי נקם בעד אחיו ויתעורר על מרצחי בני עמו ויצו להצית באש את החוף וישרפו את האניות וכל הנמלטים שם הכו לפי חרב, וגם את אנשי יבנה לא נקה יהודה המכבי, כי הֻגד לו אשר היונים היושבים שם חורשים רעה על ישראל ויצת את החוף עם כל סחרו ומערבו באש *).

בכל העת ההיא, כאשר שם יהודה המכבי ורעם גבורותיו נשמעו בכל ארצות הגוים אשר בקרבת ארץ ישראל, כי הגדיל לעשות להפיח רוח גבורה וללמד לקרב ידי אחיו הנרעשים ונפחדים, את העברים המתחבאים בחורים ומנהרות ההרים אשר באו בכפים וסלעים להסתר מחמת אויביהם, ואת המון מוגי־לב וקצרי־רוח מעצר רעה ויגון הפך יהודה המכבי לחיל־גבורים אשר לבם כלב האריה, ויריחם ברוח גבורה, תקוה ובטחון בְּיַד איש מלחמה. בעת נעשו כל המעשים הגדולים והכבירים האלה בארץ, לא נשמע דבר מפעלת הממשלה הסורית אשר באנטויכיא, מה היא הסבה אשר המריצה את ליזיאש העוצר בעם, כל ימי היות אנטיוכוס בפרס, להביט ברוח שוקטה על מפעלות היהודים המתקוממים והמתפרצים מפניו? האם לא נמצא בידו די כסף לכלכל צרכי המלחמה וירא קשר ומרד ולא התבונן? או כי ראה ליזיאש את קצר ידו להכניע את היהודים הנאזרים בגבורת גבוריהם המכביים ונלחמים בחרף נפש בעד קדשי עמם וסגלת חמדתם? סופרי דברי הימים יזכירו שם שר גדול ונכבד בחצר המלוכה בבירת סוריא ושמו תַּלְמַי מַקְרָן (Ptolemaios Makron) אשר הרבה לדבר טוב על היהודים ויצדיקם, כי לא כמורדים ומרימים יד במלך התפרצו היהודים מפני אנטיוכוס רק כאנשי אמונים

*) כל הדברים האלה לקוחים מספר חשמונאים א׳ ה׳ ב׳ י״ב ובהיות מלחמות המכביים דברי-חפץ האהוב וחביב לכל קוראי עברית הארכתי מעט בפרטיהם ויצאתי בזה בעקבות הרב המחבר בספרו הגדול (ח״ב ס״ב 356-359) עיי״ש המתרגם.

שומרים חקי תורתם ודתם, ולא טוב הדבר אשר עשה המלך לנגוע בהם לרעה בחפצו להעבירם על דתם. פתאום מכנף הארץ מאסיה נשמעו שמועות כבירות העליליה על דבר אנטיוכוס אפיפנס. אחרי בצרו רוח נציב ארמיניא אַרטַיַקס המתפרץ מפניו ויכניעהו, שם פניו אל ארץ הפרתים להביאם גם כן שנית תחת עֻלו, אך שם לא עשו ידיו תושיה, כשלה גבורתו ותקותו למצוא שלל רב למלא אוצרו הריק היתה לו למפח נפש. ויהי כאשר הציקהו מחסור־הכסף לכלכל את אנשי חילו השכירים וישם פניו אל העיר שושן אשר בעילם (Elymais) המדינה לבֹז את האוצרות וסגלות מלכים הספונים שם בהיכל האלילה אנַיתִּים (Anaitis), אך יושבי העיר התקוממו לחפצו ההולל לחלל מקדשם ויגרשוהו מעליהם ביד חזקה ויאלצוהו לעלות מעל עירם וישב משם בבשת פנים ומשברון לב חלה מחלה אכזריה ויִכה בשגעון וימת במכאובים רעים בעיר טַבָּה (Tabä (בש׳ 234 לפני חב״ש). כאשר התנהג בשגעון כל ימי חייו ומשובה והוללות נראו בכל מעשיו, כן היה מפעלו האחרון בשגעון. אחרי אשר לפני צאתו למלחמה בארצות רחוקות שם את העז והמשרה בידי ליזיאש ויתנהו לעוצר בממלכה ואמן את בנו יורש העצר, קרא לפני מותו את פוליפוס אחד השרים הגדולים ויצוהו לפקיד־נגיד על כל מלכותו ויתן בידו כתר המלוכה וטבעתו להביאם אל אנטיוכוס בנו והוא יהיה למושל הארץ ואֹמן המלך הצעיר עד אשר יגדל. במעשהו זה הטיל אנטיוכוס אפיפנס סער בקרב ממלכתו ובידו הצית אש המשטמה בין גדולי הממלכה למלא אותה ריב ומדנים ומלחמת שערים בקרבה עדי תחרב ממשלת סוריא־מוקדוניא ותפול למשואות נצח. נבואת דניאל, כי „קרן אחת מצעירה״, „אשר תשלך אמת ארצה״, הוא „המלך עז פנים״ – אנטיוכוס – „באפס יד ישבר״, הנבואה הזאת כתֻמה באה; מגפת צבאותיו לפני גבורי החשמונאים ומותו בתחלואים קשים ומרים, נגוע במכשול לב בארץ נכריה – היו אותות־אבדון וכליון חרוץ אל „המלכות הרביעית״ – ממלפת סוריא־מוקדוניא.

מות אנטיוכוס לא משך אחריו בימים הראשונים שנוי־ניכר במצב ארץ יהודה. ליזיאש היה עוד העוצר בממלכה והשליט בשם המלך הצעיר בן אנטיוכוס אפיפנס, אנטיוכוס החמישי אֶאופַטר (Antiochos V Eupator), והוא שבת אז מריב ומלחמה ביהודה, כי היו ידיו אסורות בעניני המדינות בימים ההם ויחשוך את אנשי חילו לעת מצוא נגד שני אויבים אשר ארבו לו: נגד פוליפוס, אשר היה נכון לבא לאנטיוכיא לקחת בידו את העז והמשרה בתור אֹמן המלך הצעיר, בכח הצַוָאה, אשר עשה אנטיוכוס לפני מותו, ונגד דימטריוס בן המלך סיליקוס העצור ברומא לערבון, אשר בשמעו כי מת דודו הרבה להטות אליו את לב זקני רומא ושריה, לתתו ללכת לאנטיוכיא, להדיח את אֶאופַטר משאתו ולשבת על כסא אביו כחק ירושת המלוכה בצדק ומשפט. ידע ליזיאש כי אם אך יאותו זקני רומא לחפץ בן־המלך דימיטריוס והיתה גם אחריתו להכרית. על פי הדברים האלה נשאר ליזיאש שקט במכונו ולא הרגיז את היהודים מיראתו למשוך עליו עיני גדולי רומא. אך גם בנוח ליהודה המכבי מאויביו, עוד היתה הארץ רחוקה משלות השקט ומנוחה שלמה ומעמד

המדינה היה עוד רע כאשר בתחלה. בעלי שתי מפלגות עמדו בירושלים כשני מחנות האויב, עומדים במערכה ויחנו אלה מול אלה במבצרים חזקים ויהיו נכונים בכל עת ועונה להלחם איש נגד רעהו מלחמת הרג ואבדן. במצודת אקרא או – כאשר הקרא בפי סופרי החשמונאים – עיר דוד ישבו מרשיעי־ברית היהודים המתיַוְנים עם הבוגד וכהן מורה שקר מינילאוס בראשם והמה, עם הגוים המוקדוניים, אשר עוד נמצאו שם, הצרו מאד להתמימים אוהבי עמם וירעו ויציקו מאד את כל הנאמנים לַיְיָ ולמקדשו. בחפץ יהודה המכבי לְהַשְׂגב מפניהם הקיף את המקדש חומות וָחֵל ויבצר אותו במגדלי־עז מסביב, אך המנוחה בין שתי מחנות האויבים הקרובים איש מול פני רעהו, היתה עד ארגיעה; יהודה המכבי ראה ויבן, כי לא תשוב המנוחה אל הארץ, כל עוד, אשר ישבו פושעי ישראל ובני הגוים בהמצודה, „ויתן את לבו לצור עליהם ולהחרימם עד כַּלֵּה", ויבן דיק וישפוך סוללה ויעמֵד כלי מפץ לזרוק אבני קלע על המצודה להרסה. ויהי בעת המצור ואחדים מהיהודים הזדים מרשיעי־ברית והנלוים אליהם נמלטו מן המצודה ויבאו עד הַמלך הצעיר החדש ויצעקו לפניו על אחיהם היהודים התמימים הצרים אותם על כי היתה רוחם אמונה לממלכת סוריא וידרשו ממנו, כי יעמוד לימינם. ויוסיפו לאמר אל אאופטר או ליזיאש אמְנו, כי אם ילכדו החשמונאים גם את המצודה יגבה רוחם לפרוק מכל וכל את עֹל מלכות סוריא מעליהם עד כי לא יוכל להם עוד. אז החליטו בסוד־השרים היושבים ראשונה במלכות סוריא לעלות ביהודה וליסר קשה את החשמונאים וכל היהודים המתפרצים מפני מלך סוריא. השר תלמי מקרון נסה לדבר טוב על היהודים, אך דבריו לא נשמעו ויתנוהו לבוגד בארצו וחומס מזמות ומעצר־רעה שלח יד בנפשו וימת. אז התלקחה שנית בערת המלחמה וכל ארץ יהודה היתה עוד הפעם כמדורת אש (באביב שנת 232 לפני חב"ש). ותהי אז עת צרה ליהודה. כי היתה השנה ההיא שנת השמטה, אשר אין בה חריש וקציר, ומצות שביתת האדמה בשנה השביעית היתה יקרה מאד בעיני התמימים, אשר מסרו נפשם על שמירת התורה, ותהי מחית כל העם בשנה ההיא רק מפרי העץ או ספיח השדה, ואשר נשאר מן אבל השנים הראשונות, ובכן לא הצטידו גם בני חיל יהודה העומדים למשמר בהמבצרים בכל מאכל לכלכלת אנשי המלחמה בכל ימי המצור.

לִיזִיאַש עלה ביהודה בעם רב ועצום וגם פני המלך הצעיר אֶאוּפַּטֶר הלכו בקרב וגם שנהבים רבים עם כלי משחית הרבה מאד לקח עמו ויפר בגבולות הארץ מנגב, כאשר עשה במלחמתו הראשונה. נגד כל החיל הרב והעצום הזה לא יכול יהודה המכבי להעמיד במערכה רק איזה אלפים אנשי מלחמה, כי בעת ההיא היה עליו להשאיר אנשי חיל להחזיק משמר בהמבצר ולהגן על המקדש ובית־צור היושבת על גבול הארץ נגבה. על חיל המשמר בבית צור נטל לעמוד בפני האויב ולעצרו על דרכו. והיהודים אשר בבית צור נלחמו כגבורי חיל ויהרסו לפרוץ מן המבצר וישלחו את כלי המשחית אשר להאויב באש. אך ימים רבים לא יכלו אנשי בית צור לעמוד בפני חיל סוריא הצרים אותם, כי אזל הלחם בעיר ויחזק בה הרעב, אחרי אשר איש עברי אחד רודוקס שמו בגד בעמו ויגל

לצבאות הסוריים את הנתיבה הנסתרת, אשר דרך בה המציאו היהודים מזון ומחיה לאחיהם הנצורים. אז נשתה גבורתם ויפתחו בני חיל המשמר את שערי העיר ויקראו לשלום ויענם המלך גם כן שלום ויתן להם לצאת מן העיר בטח. אז היתה הדרך אל ירושלים כבושה לפני צבאות סוריא וימהר ל י ז י א ש להגיח עם מחנהו הגדול מול ירושלים. אז לא נשאר ליהודה המכבי דרך אחרת, כי אם להלחם מלחמת תנופה באויבו הרב והעצום ממנו, ויסר מעל המצודה וַיַסַע את גדודיו לקראת ב י ת ז כ ר י ה *) נכח מחנה המלך. במלחמה הזאת הראו היהודים המכביים את גבורתם וחרב ימינם עשתה נפלאות. אחד החשמונאים א ל ע ז ר ה ח ו ר נ י אחי י ה ו ד ה ה מ כ ב י נשא עיניו וירא שנהב אחד חגור בעדי עדיים ויאמר בלבו: אכן זה שנהב המלך, וישלך נפשו מנגד למען הציל עמו לעשות לו שם עולם; וירץ כגבור בתוך גדודי האויב וחרבו אכלה בשר על ימין ועל שמאל; ויבא עד הַפִּיל וידקרהו ויפל הפיל עליו וימת ובנפלו מָעַך גם אותו בכבד משאו וימת. אך כל גבורות היהודים במלחמה היו בדי ריק, כי גברו מהם אנשי חיל מלך סוריא במספרם הרב והעצום ויסוגו אחור ויטו מפניהם ירושלימה ויבצר עמדתו במצודת בית המקדש. עוד מעט ו ל י ז י א ש הקריב לבא עם אנשי חילו ויתקעו אהליהם מול הר ציון ויצורו על המקדש ימים רבים, ויערוך כלי משחית מסביב לו להשחיתו באש ובחצים ובאבני קלע. גם י ה ו ד ה ה מ כ ב י כונן מול מחנה הסוריים כלי משחית וימים רבים התיצבו היהודים לפני אויביהם, אך ימי המצור ארכו ורגלי שנת השמטה אזל כל לחם מכלי ויחזק הרעב בעיר מיום אל יום, והעברים הנמלטים מן הגוים אל ארץ יהודה אכלו כל יתר המחיה. אז נשמטו אנשי המלחמה מן העיר אחד אחד דרך מבואות נסתרים וימעט העם מיום אל יום, ויפוצו מעל י ה ו ד ה ה מ כ ב י. רק האחים החשמונאים הגבורים ומתי מספר מאנשיהם עוד החזיקו מעמד. עוד מעט ובא המקדש בידי צר ואויב בתגרת יד ה ר ע ב האכזרי, אשר הציק את הנצורים כבימי נ ב ו כ ד נ צ ר ואולי היה נחרב גם כן כבימים ההם. תשועת ישראל הנפלאה בידי הגבורים בני החשמונאים חשבה לחלוף כחלום מהקיץ ואימה חשכה נפלה על כל שלומי אמוני בית ישראל. אך פתאום זרחה להם שמש צדקה ותשועה ותהי להם הרוחה. זה האיש פ י ל י פ ו ס, אשר אותו צוה א נ ט י ו כ ו ס א פ י פ נ ס לפני מותו לפקיד־נגיד בממלכת סוריא ולאמן המלך עדי יגדל בנו אנטיוכוס אאופטר, ואשר לא נתנו ליזיאש להחזיק מעמד ולקחת המשרה על שכמו, התחזק עתה ויאסוף עם וצבא רב בארץ פרס ומדי ויקנה את לבם וילך הלוך וקרב אל עיר המלוכה אנטוכיא. ויהי בבוא השמועה אל מחנה הסוריים הצרים על ירושלים ויירא ל י ז י א ש פן תגבר יד אויבו ויחשוב מחשבות לחשוך את צבאותיו הנלחמים ביהודה אל המלחמה אשר לו עם איש חרמו, ויהי דברו אל המלך הצעיר לעזוב את דבר המלחמה עם בני יהודה ולהשלים עמהם וַיֵאוֹת לו המלך וכל השרים ויקראו לשלום אל י ה ו ד ה ה מ כ ב י, והנכבד אשר בתנאי השלום היה, כי יתנו מהיום ההוא להיהודים לעבוד את אלהיהם באין מפריע ומבלי לנגוע לרעה במצודת ציון הבצורה

*) בס׳ החשמונאים בההעתקה העברית נאמר „בית סוחרה״. המתרגם.

וחומותיה, אשר בנה יהודה המכבי, ואחרי כי נשבעו המלך והשרים להקים את דברי ברית השלום נפתחו לפניהם שערי חומת המקדש ויבאו בהם. כמעט בא המלך על הר ציון וירא את המבצר כי חזק הוא ויפר את בריתו ושבועתו ויצו על אנשי החיל להרוס את חומות ציון מסביב, אך לא הוסיף להרע עוד יותר בקדש לחלל את קדושת הבית, כי היה ליזיאש נחפז לשוב אל ארצו, להלחם נגד פוליפוס אשר החזיק מעמד בעיר הבירה אנטיוכיא. כה הונח לגבורי החשמונאים אחרי שנות עמל ומלחמות רבות וכבדות ותהי תוצאות מעשה גבורתם: כי שב העם לעבוד את אלהי אמת באין מפריע ומכלים דבר, ואיש לא העז עוד לאנסם, להקריב קרבן־תועבה ליופים לא־אלהים וכי סר צל מלכי סוריא מעל מרשיעי ברית הבוגדים והזדים ויֵאָנְסו לעזוב את מצודת אקרא או עיר דוד. אז באו ימי הַשָׁלום גם אל הבוגד מינילאוס, אשר בשלו נעשו כל השערוריות והרעות בארץ יהודה, כי ליזיאש שחת רחמיו ממנו ויגד אל המלך הצעיר, כי הוא היה בעוכרי השלום עם ארץ יהודה ומסבב כל העמל והתלאה וימיתהו בעיר בֵּירָאָה (Aleppo). כן בלע המות את הפושע הבוגד הזה, אחרי חללו כתר הכהֻנה הגדולה בתועבותיו אשר עשה זה עשר שנים.

בכרות ממלכת סוריא ברית שלום עִם עַם יהודה שקטה הארץ שנים אחדות. עם השלום הושבו על מכונם גם סדרי עבדת־אלהים בבית המקדש ככל חקות התורה הכתובה והמסורה והגיעה העת למנות כהן גדול מחדש. ולמי מכל בני אהרן בימים ההם יאתה כתר הכהֻנה הגדולה עם העז והמשרה בעם ובמדינה אם לא ליהודה המכבי גבור אדיר־אמונה וצדיק כביר? יהודה נשא עתה המשרה הגדולה הזאת על שכמו, מבלי להפר בזה את המנהג, אשר היה כמעט לחק בישראל, כי תעבור הכהֻנה הגדולה בירושה מאב לבן מבני משפחת צדוק הכהן. בן הכהן הגדול חוניו השלישי ישב במצרים ובאין כהן גדול היה המשפט — על פי התורה המסורה — למשוח־מלחמה למלא מקומו. יהודה המכבי לא סר ימין ושמאל מכל הכתוב בספר התורה ולא נטה מחקיה אף כמלא השערה *). השלום אשר נאסף מן הארץ שנים רבות שב עתה אל בני עם יהודה. אנשי המלחמה התנצלו כלי נשקם, עובד האדמה שב לשקוד על מעשהו והחכמים ותופשי התורה שבו להעמיק חקר בחקותיה ולפרשה ולבארה, המכות, אשר הֻכתה קהלת־יעקב אשר בארץ יהודה החלו להרפא וכמעט שעלתה לה ארוכה ותוסיף און ועצמה, אולם גם המנוחה הזאת היתה עד ארגיעה.

*) יוסף בן מתתיהו (בקדמוניות XII. י"א, ב') אומר, כי יהודה המכבי שמש שלש שנה בכהונה גדולה. בכל זאת לא מנה אותו בין כל שלשלת הכהנים הגדולים (שם XX, י') ובסתירה אל דבריו הראשונים יתן מקום בסדר הדורות לאליקים (יקום (Alkimos) הכהן אחרי הבוגד מינילאוס, ויאמר כי היה לכהן גדול לפני מלכות דימיטריוס באנטיוכיא ואת יהודה המכבי לא יזכיר כלל, בעוד אשר שני ספרי החשמונאים מעידים כאחד, כי אליקים היה לכהן גדול אחרי מלוך דימיטריוס. מחנכת הבית, אשר היתה בקמ"ח לשטרות עד כהונת אליקים בש' הנ"א לשטרות עברו ג' שנים, ואחרי שאי אפשר לשפוט אשר בשלשת שנות המנוחה אלה היה בית המקדש בלא כהן גדול לעבודת יום הכפורים על כן נכונה ההשערה, כי במשך העת ההיא שמש יהודה בכהונה גדולה בתור משוח מלחמה הממלא מקום הכהן הגדול. הרב המחבר בסה"ג ח"ב ס"ב צד 365 בהערה.

עוד מעט ונהפכו שנית על עם יהודה בלהות מלחמות רבות ועצומות והארץ רגזה שנית תחתיה. ריב המפלגות עוד לא שבת ועוד היו הרוחות סוערות ממלחמת שערים ומדנים בין אחים, אשר הרעישו כל לב בני הכתות השונות בשנים האחרונות. חמת הרוחות עוד לא שככה וכח המעשים שנעשו זה עתה עוד היה חדש עמהם. עוד לא תמו חטאים מן הארץ וירבו המתיונים מרשיעי ברית הגלוים והנסתרים, אשר שנאתם היתה שמורה בלבם אל יהודה המכבי וקהל־חסידים אנשי חרמם, והם ידעו לפלס נתיב לחפצם בשנות דברי המדינות והליכותיהם ותהי חדשה בארץ׳ דימיטריוס בן המלך סיליקוס, אשר אנטיוכוס אפיפנס גזל את כסאו בראשית ימי מלכותו ויושב אותו במקומו להיות לערבון בידי זקני רומא לבל ימרדו בהם, זכר עתה במות אנטיוכוס את דבר המלוכה, כי לו משפט הירושה לשבת על כסא אביו, וימצא שעה נכונה לצאת מרומא ולבא ארצה סוריא להדוף משאתם את אנטיוכוס אֵאוּפַּטָר הצעיר לימים ואמנו ליזיאש המושל בארץ בשמו, ובימים ההם וזקני רומא היה לבם רע על מושלי סוריא, כי לא מלאו אחרי כל דברי ברית השלום אשר בינם ובין כנסית רומא ובכן עלה ביד דימיטריוס הנושא עיניו ולבו אל המלוכה לבצע את מזמתו ופתאום בא (בש׳ 162 לפסה״נ 232 לפני הב״ש) באניה אל חוף סוריא. אל חוף העיר טריפולים ויתלקטו אליו רבים מבני עם הארץ וגם גדודי החיל שתו ידם עמו ויבא בעיר הבירה אנטוכיא וימת את המלך אאופטר ואמנו ליזיאש נציב הארץ יושב על כסא המלוכה ותכון המלוכה בידי דימיטריוס.

השנוי הנמרץ הזה נתן יד למרשיעי ברית פריצי בני יהודה לנסות עוד הפעם את כחם בעלילות רשע ויתאמצו להביא דבת האחים החשמונאים והחסידים עם כל שלומי אמוני ישראל רעה אל המלך החדש. עוד הפעם עמד כהן מבני אהרן בראש הבוגדים בעמם ומביאים שואה על יהודה וירושלים. הוא אליקים (Alkimos) „אשר פשע בעבודתו בעתותי המבוכה״, ולא נודע אם נטה בכלו או במקצתו אחרי המתיונים מרשיעי הברית. כנראה, הוא גם יקים איש צרדה בן אחותו של התנא מורה העם יוסי בן יועזר איש צרדה*), אך הוא לא הלך בדרכי אחי אמו ויהי מפורצי גדר ועוברי חקות התורה המסורה, כי דמה להגיע בעזרת פריצי יהודה אל מעלת הכהנה הגדולה, אשר אליה נשא את נפשו. לב אליקים הגה איבה אל החשמונאים וכל התמימים, על כי דברם היה לבלי תת להכהנים אשר הטמאו בעבדת אלהי נכר לגשת אל מזבח ה׳, ובכן רחק גם הוא מעבדת המקדש וממשרת הכהנה הגדולה, אשר היה ראוי לה על פי יחוסו. הכהן אליקים ומתי סודו מפריצי העם באו אל המלך דימיטריוס לברכו – וכאשר יספר – הגישו לו מנחה עטרת זהב וכפות תמרים וענפי זית מזהב טהור. ויהי כאשר שאלהו המלך על דבר היהודים, ויָרֶב הכהן־הבוגד הזה להלשין על עמו וביותר על החסידים ויהודה המכבי, כי הם מעוררי מדנים ומפיחי מֶרֶד ומפניהם נאסף השלום ושבתה המנוחה מן הארץ. הדבה הרעה הזאת היתה נכונה ביותר נגד האחים

---

*) עי׳ בראשית רבה פרשה ס״ה ולהלן בהמשך הדברים ע״ד הכהן אליקים.

החשמונאים ו יהודה בראשם, ויוסף לאמר, כי כל עוד יהודה המכבי חי לא תשקט הארץ. שונאי החשמונאים, פריצי יהודה תמכו את דבת הכהן מרשיע הברית ולדימיטריוס היתה כדבר בעתו, כי חפץ אז להראות את ידו הקשה וממשלתו על ארץ יהודה, אשר כמעט שברה מטות על סוריא ותהי כמעט למדינה עומדת ברשות עצמה, ויירא לבל יראו יתר הגוים הנתונים תחת על ממשלת סוריא וכן יעשו. אמנם כן, דימיטריוס חפץ לחזק שנית את ממשלת סוריא על יהודה, אך לא לבו הלך לצאת בעקבות דודו אַפּיפָנֵס להעביר את עם יהודה מדת אלהיו. בהושיבו את אליקים על כסא הכְּהֻנה הגדולה, אשר היתה אז המשרה העליונה במדינה, חפץ רק להראות את בני יהודה, כי עודם עומדים תחת ממשלת סוריא וסרים למשמעתה. ולמען תת אֹמץ לדבריו ופקודתו צוה על אחד משרי צבאיו איש מלחמה אכזר ואביר לב ושמו בַּכְּחִידֵס הרודה בעבר הנהר ללכת בחיל גדול ירושלימה להושיב את אליקים על כנו. וישלח שר הצבא הזה מלאכים לפניו לדבר שלום אל החשמונאים וראשי העם ביהודה, אך יהודה המכבי ואחיו ראו כי חיל גדול בעקבם וידעו כי מרמה בפיהם ולא האמינו בְּבַכְּחִידֵס ומתי סודו מפריצי יהודה. יהודה המכבי וידע והכיר, כי כל מזמתם אך להתנקש לנפשו ולהביא שנית את הארץ בעל סוריא ויצא מאת העיר וישב במצודות הרי יהודה לחכות משם על הרגע הנכון להיות מושיע ורב את ריב עמו. אך החסידים ועדת הסופרים מראשי בני ישראל לא היטיבו לראות את אשר לפניהם כיהודה המכבי ויצאו לקראת בכחידס ואליקים לשאל להם לשלום; „כי אמרו בלבם הלא אליקים כהן הוא מזרע אהרן ובגד לא יבגד באחיו", וגם הוא — אליקים — דבר שלום בפיו וישבע להם לאמר, כי אך לשלום פניו מועדות. ויהי כי האמינו לו ויפתחו את שערי העיר והמקדש לפניו, ויצו הוא — או בכחידס על פי עצתו — לתפוש ששים איש מגדולי החסידים והסופרים, אשר יצאו לקראתם ובתוכם גם אח' אמו יוסי בן יועזר וישחטם ביום אחד. התועבה הזאת עם שבועת שקר אשר נשבע הכהן הזה עוררה פחד וזועה בכל הארץ וכל בני יהודה שערו שער ויבכו ויתאבלו. עין בעין ראו את הגזרות האיומות והרדיפות הנוראות מימי אנטיוכוס אפיפנס באות שנית אל ארץ יהודה. עוד הפעם נשאו בני העם את עיניהם אל גבורי־אמונה האחים החשמונאים וכל הלבבות אליהם דרשו. רבים אשר לפני זה היו מהנוטים אחרי אליקים סרו ממנו וילכו אל מודעים מקום אשר שם האחים החשמונאים נחתים.

ויהי בתפוש בכחידס, אשר שט בארץ עם אנשי חילו מסביב לירושלים, מספר אנשים, אשר סרו מאת הבוגד אליקים וימיתם וישלך את נבלותיהם בבור ותתלקח אש המלחמה — מלחמת שערים ומדנים בין אחים — בכל הארץ. אז התלקטו אל יהודה המכבי המונים המונים זקנים ונערים מכל אלה אשר הֵרוּת עמם וארץ מולדתם נגעה עד לבם והאחים החשמונאים עמדו שנית בראש כל שלומי אמוני ישראל. ואל אליקים נאספו כל שואפי הכבוד והשררה, בעלי ההנאה, פריצי עמם ועוברי תורה. עוד הפעם יחלק העם לחצי ותהי חרב בני יהודה איש באחיו. לראשונה גברה יד המתיַוְנים מרשיעי הברית, כי גדודי חיל

סוריא תמכו בידם ואליקים עבר עמהם בכל הארץ להכביד ידו על התושבים, כי יקבלו עליהם על מלכות דימיטריוס ויכירו כבוד כהנתו; אך מעט מעט גדל ורב מספר האנשים אשר היו אחרי החשמונאים, עד כי מצא יהודה המכבי את לבבו לאסוף את הנאמנים בבריתו ויעבור בכל ערי יהודה וילחם בעוכרי ישראל „ובכל עדת אליקים אשר הרעו לעשות עוד מן הגוים", ויער את רוח העם במוסר שדי ויראת ה' וינקום נקם בכל הפושעים ויעש בהם שפטים, עד כי לא הרהיבו עוד עז בנפשם לשוט בארץ להטות לב העם אל אליקים. הכהן הזה ואנשי בריתו יכלו רק לעשות מעשיהם בירושלים, וככל פריצי יהודה והכהנים מרשיעי־ברית, אשר לפניו, לא נסה אליקים למשוך אליו את לבבות בני העם בחבלי אהבה כי אם חפץ לתת יראתו על פניהם בעזרת חיל הגוים החונה בעיר, ובראותו כי שגבו ממנו יהודה ואנשי בריתו בכל ערי השדה ואין לאל ידו להתיצב לפניהם, הלך שנית לאנטויכיא אל המלך דימיטריוס לצעוק חמס על החשמונאים ועל כל שלומי אמוני יהודה הנוטים אחריהם ועוד הפעם מצא אזנים קשובות לדבתו הרעה.

ודימיטריוס, אשר דִמָה כי על נקלה תמצא ידו להמתקוממים היהודים, לבצור רוחם ולהראותם קשה, וישלח את אחד משרי צבאותיו הנאמנים, את נקנור, אשר היה עם המלך בעת ברחו מרומא והאיש גבור חיל ואביר לב, שונא ישראל ואכזרי והוא היה המצביא את גדודי בני החיל הרוכבים על שנהבים; ודבר המלך היה חזק מאד אל שר צבאו לשום קץ אל המרד ביהודה בכח גדול ויד חזקה. בכל שרי הצבא שקדמוהו מצא גם נקנור טוב לפניו לפתוח בשלום, כי ידע מה רבה פעלת יהודה החשמונאי להאציל מרוחו על אנשיו, להלבישם עז וגבורה ולתת לבם כלב האריה העשוי לבלי חת, ויירא נקנור פן תכבד עליו המלחמה נגד מרי נפש המחרפים נפשם למות על קדֻשת שם אלהיהם ודתם; גם בזה חפץ נקנור, למצוא עת לחפצו, עדי יאספו כל גדודיו, אשר נתן המלך על ידו להלחם ביהודה. השמועה תאמר, כי אחרי אשר נגלו לנקנור שר צבא סוריא כל מעלות הרוח אשר שוו הוד והדר על יהודה המכבי וירא אותו בתפארת אדם המעלה וגבור־אמונה אדיר ונאור, נהפך לבו עליו ויכבד את יהודה ויקדם פניו בברית שלום. וישלח נקנור שלשה אנשים מבני יהודה ממיודעיו ומקֹרָביו את פוֹזֵידֹנִיוֹס, את תֵיוֹדוֹתֵס ואת מַתִתְיָהוּ לדבר את יהודה החשמונאי וראשי העם דברי שלום ואמת. ויהודה הביא את דברי המלאכים אשר שלח נקנור אליו אל ראשי הועד הגדול וזקני ישראל ויהי דבר כלם פה אחד לאמר: „נעשה נא שלום! וישימו מועד לְהִוָעֵד־בו". ובהועד נקנור ויהודה המכבי, נשא הגבור היהודי חן וחסד בעיני שר צבא סוריא ויפזר לו כבוד ותהלה, עד כי הוכיחהו על מעשהו, כי לא לקח לו אשה עד היום ויעוררהו לקחת אשה, לבנות לו בית נאמן ולהקים דור־גבורים בישראל. ברית השלום נכרתה ונקנור שלח מעל פניו את אנשי החיל אשר היו עמו ויבא לבדו ירושלימה והארץ שקטה ממלחמה. אך השלום הזה היה קוץ מכאיב אל הכהן אליקים וכרקב בעצמותיו, ויהי בראותו, כי לא נעשתה עצתו להרדוף את יהודה החשמונאי משאתו

וירגל בשר צבא סוריא לפני מלכו ואדונו ויבא דבת נקנור רעה אל המלך לאמר, כי מדבר הוא שלום אל אויביו, ישקר באמונת מלאכותו ויתן יד לפושעים ומורדים, עד כי הותיר לטובה את אויב המלך יהודה החשמונאי, גם יחשוב מחשבה לשום אותו לכהן גדול תחת אליקים, אשר קבל המשרה מידי המלך דימיטריוס. אז קצף המלך על נקנור וישלח אליו דברים קשים, לאמר כי את פי המלך הוא ממרה בדברו שלום את אויביו ויפקוד עליו להביא אליו את יהודה החשמונאי אסור באזיקים.

ויהודה ראה אותות הסער המתחולל על ראשו, כי אין פני נקנור אליו כתמול שלשום ויתבונן, כי יחשוב מחשבת־בגד לתפשו בערמה ויבחר לו גדוד אנשיו ויצא מאת פני ירושלים ויתקע את אהלו על ההרים. ויהי בראות נקנור כי נגלתה ערמתו ויסר את מסוה הידידות מעל פניו ויצא בחרב לקראת יהודה המכבי ואנשיו ותטוש המלחמה ביניהם על יד כפר־שלם, אשר על גבול שמרון *) וינגף חיל נקנור והנשארים נמלטו אל מצודת אקרא (חקרא). אחרי המכה הזאת מרה עוד יותר נפש נקנור עליו; כי מלבד חפצו לנקום נקמת חרפתו עוד ירא מאד לבל ישיאו עליו אשמת מרד ומעל לאמר, כי אך למראה עין ערך קרב עם יהודה החשמונאי ויתן לו ידים להתגבר על חיל הסוריים, ולמען הוכַח צדקתו ואמונתו את מלכו דימיטריוס, חפץ מאד לתפוש את יהודה חי ולהביאו אנטויכיאה ויהי יהודה החשמונאי שקול אצלו כנגד מחנה גדול וכבד, ויקם ויעל על הר הבית ויקרא בקול אל הכהנים וכל העם לאמר: הוציאו אלי את יהודה המכבי. וכאשר היה דברם, כי לא ידעו מקום תחנותו וירבו להראות אותות כבוד ואמן־רוחם אל מלכות סוריא בהקריבם קרבנות בעד שלום המלך דימיטריוס, ענם נקנור קשות ויתעלל בהם בשאט נפש וינף את ידו נכח ההיכל הקדוש וישבע באפו לאמר: „אם לא תסגירו בידי את יהודה המכבי ושרפתי את הבית הזה והמזבח הזה וההיכל אהפוך לשממות עולם ומשואות נצח". את כל היהודים שם נקנור ערבים בעד יהודה המכבי ויעד בהם, כי אם לא ימסרו בידו את איש חרמם והיתה נפשם תחת נפשו. נקנור הוסיף לרעוץ ולרוצץ את היהודים להוציא אליהם את יהודה הנבאש במלכו וישלח חמש מאות איש להפוש את אחד מגדולי החסידים וזקן שהגיע לגבורות ושמו רָצִיץ או רָגֶש, זקן נכבד ונשוא פנים בגלל צדקתו ותֻמתו וַיִּקָּרֵא בשם „אבי היהודים", אותו חפץ נקנור לקחת לערבון ולהציקהו עדי יגלה לו המקום אשר שם יהודה ואנשיו נחתים. כפי הַמְּסַפֵּר, בחר רציץ לשלח יד בנפשו מנפול ביד נקנור וכאשר נסבו אנשי חיל סוריא על הבית תקע החרב בבטנו ויעל על ביתו ויפל מן הגג וימת. אז יצא נקנור בחיל כבד לרדוף אחרי יהודה ואנשיו בהרים ויחן על בית חורון ויהודה עם שלשת אלפים איש מהנאמנים בבריתו תקע את מחנהו על

---

*) בחשמונאים א׳ ז׳ כ״ט נאמר כפר-שלמה והרב המחבר משער שזה הוא הכפר שלום או שלם הנזכר בברייתא דעבודה זרה ל״א ע״א ובירושלמי פ״ה עיי״ש.

יד העיר חדשה (אדרסה או אדסה) *) ותטוש המלחמה ביניהם ביום שלשה עשר לחדש אדר (שנת 230 לפני חב"ש). עוד הפעם עמד הנצחון לימין גבורי החשמונאים, עוד הפעם נמסרו רבים ביד מעטים; רוח הגבורה, אשר לבשה את המכביים הריחה שנית את גדודי יהודה וברוממות אל אלהי ישראל בגרונם וחרב פיפיות בידם השתרעו על גדודי נקנור ותורם ימינם נוראות להכות את הסוריים מכה נצחת ושר הצבא נקנור היה בנופלים הראשונים במערכה, ובראות גדודיו כי נפל שר צבאם ויהפכו ערף וינוסו מנוסת חרב וירדוף יהודה אחריהם דרך יום מאדרסה או חדשה עד גזר ומכל חוות ארץ יהודה וכפריה ועָרי השדה יצאו היושבים לרדוף אחרי האויב הנס ממקום המערכה ולעולל אחריו ויכום מכת הרג ואבדן עד כי לא נותר מהם איש להמלט אל העיר גזר. בהמלחמה הזאת היתה תשועה גדולה בישראל ולזכרה קימו וקבלו היהודים עליהם לעשות את יום שלשה עשר לחדש אדר ליום־זכרון ותודה והלל לה', לחג־עם ויום ששון כימי חנכת הבית ויקראו לו בשם יום נקנור**). את ראש נקנור ובהונות ידיו ורגליו כרתו ויתקעו על חומות ירושלים לאמר: ככה יעשה לאיש צר ואויב, אשר פיו דבר עתק והוות וידו הניף על הר בית ה' והעיר הקדש.

יהודה המכבי וכל בעלי ברית החשמונאים היו שנית לאדוני הארץ ועיר הבירה וישיבו את סדרי עבדת אלהים ומשטרי הארץ על מכונם. אך יהודה המכבי הכיר וידע את מצב עמו הרופף, כי אף אם היו היהודים דגולים ברוח גבורה וכחם לאלהיהם וילחמו באמץ לב כלב אריה, לא יכלו בכל זאת לעמוד בפני חיל הסוריים הרבים והעצומים מהם במספרם, וירא ויבן, כי לא יעצרו כח לעמוד מוצק תחתיהם באין עוזר ותומך בידם, ויגמר אמר לעשות דבר, אשר רבים הטילו בצדק ספק בתועלתו, אם היה כָשֵר ונכון לעם יהודה בתוצאותיו. ידע יהודה המכבי, כי גדולי רומא עוינים את דימיטריוס ומביטים עליו בעין רעה, כי מלכותו לא אֻשְרָה מטעם הסינט הרומי, ויבן כי ימצא לו ביניהם אזנים קשובות בהתאוננו־ רע על מלך סוריא ויחפוץ קרבתם. ואדירי רומא ידעו להיות נראים כאוהבים בשעת הנאתם ומחזיקים ידי החלשים העשוקים המתפרצים מפני אדוניהם הקשים ועושקיהם כח. וישלח יהודה מלאכים לרומא שני יהודים מדברים בשפת יון: את אֶאופולֶמוס בן יוחנן בן הקוץ ואת ישוע בן אלעזר לעמוד לפני הזקנים ורַבֵי הכנסיה הרומית או להתיצב לפני אחד מאדיריהם אשר עברו בארצות מצרים יון, סוריא ואסיה הקטנה לשפוך רוח ממשלת רומא עליהם, ולבקש מהם כי יכרתו עמהם ברית שלום וישגבו במעוזם. אולם עוד לא הגיעו המלאכים אל מקום

---

*) הרב המחבר בספרו הגדול (ח"ב ס"ב צד 372) בהערה יאמר, אשר שם העיר הזאת בחשמונאים בנוסחא היונית (Adasa) ובנוסחת הוואולגאטא היא אדרסא ובהסורית (פשיטא) נאמר ארסא. מדברי החשמונאים כי הסוריים נסו ממקום המערכה דרך יום עד גזר מוכיח שאדרסא היא מצפון לבית הרון. אמנם קרוב לשמוע שהגירסא הנכונה היא חדשה עיר קטנה בנחלת יהודה ונזכרת בעירובין (נ"ט ע"א) וגזר היא העיר הקרובה לבית חרון התחתון אשר בנחלת אפרים ובהחשמונאים בההעתקה העברית מאת פרענקעל נקראה העיר גם כן בשם „חדשה". המתרגם.

**) עי' מגלת תענית (פרק י"ב) וע' בבלי תענית (י"ח ע"ב) וירושלמי שם (פ"ב) הט"ו. המתרגם.

תעודתם ועוד הפעם נקרא יהודה המכבי לשלוף חרבו מתערה ואש המלחמה התלקחה שנית ביהודה עוד הפעם.

כאשר הגיעה לדימטריוס השמועה מתבוסת המחנה הגדולה אשר הצביא נקנור בארץ יהודה, מהר להתאזר עז ויאסוף חיל וצבא רב יותר מאשר בתחלה וישם למצביא החיל את האכזר ואביר הלב בַּכְּחִידֵס ויצוהו לעלות ביהודה ולהכניעה. אז הגיח בַּכְּחִידֵס עם חילו מצפון נגבה דרך הגליל אל עמק יזרעאל ויך את היהודים אשר פגש על דרכו והעיר כסלות, אשר לא חפצה לפתוח שעריה לפניו לכד ברעש מלחמה וישלהה באש. ויסע בכחידס דרך עמק יזרעאל הנגבה ובחדש ניסן עמד לפני שערי ירושלים. יהודה המכבי ואנשיו מהרו לצאת מירושלים, כי לא יכול להחזיק שם מעמד ולהשגב בקרבה, אחרי אשר היתה כאחת ערי הפרזות, באין חומה דלתים ובריח; וישלח דבר ביעקב קול קורא אל כל בני עמו זקנים ונערים להתעורר ולקום כאיש אחד חברים להלחם בעד התורה, ארץ מולדת וחרות עם יהודה. אך מכֹּבד המלחמות הרבות, כבר נלאה העם לשאת את העול הקשה, וכבה עתה שלהבת־יה, אשר התלקחה בקרבם בראשית ימי מלחמות החשמונאים, או כי ראו, אשר לא כאנטיוכוס אפיפנס המכך דימיטריוס, כי זה האחרון לא דרש להעבירם מעל דת קדשם, כי אם להכניעם לבל יתפרצו מפני ממלכת סוריא ויהיו סרים למשמעתו בדברי מדינה, או כי נמצאו רבים בין החסידים, אשר מעשה יהודה לבקש עזרה מהרומאים לא היה כָשֵׁר בעיניהם, כי דברם היה בכל עת לאמר, „ברוך הגבר אשר יבטח רק בַּיְיָ וארור הגבר אשר ישים בשר זרועו" *). אם כה ואם כה היה בפעם הזאת קול הקורא אל ישראל מאת הגבור החשמונאי כקול קורא במדבר נֶאֶסְפוּ אליו אך שלשת אלפים איש בחור, ובדעתו כי נִבְצרה ממנו הפעם להשגב במצודת ההרים אשר בצפון הארץ שם פניו הנגבה ויתקע את מחנהו על יד העיר לַיִשׁ. ויהי בראות העם אשר עם יהודה המכבי את מחנה האויב אשר תקע את אהלו על יד בארות או בירת מלכא, כי רב ועצום הוא — עשרים אלף רגלי ואלפים פרשים — ויבא מרך בלבם וייראו לנפשם מעמוד במערכה ויהי דברם אל יהודה המכבי לסגת אחור הפעם ולהאסף שנית, כאשר ירב מספר אנשי המלחמה ותחזקנה ידיהם לעמוד במערכה נגד חיל סוריא הרב והעצום. לשוא הרבה יהודה החשמונאי להעיר את רוחם, לחזקם ולעודדם, הם נשמטו אחד אחד ולא נשארו עמו רק שמונה מאות איש מגבורי יהודה, אשר לבם היה כלב האריה עשוי לבלי חת. עם הגבורים המעטים האלה מצא יהודה המכבי את לבבו לעמוד בפני אויביו ויהי דברו אל אנשי החיל המעטים: „חלילה לנו להפוך ערף ואם קרבה עִתֵּנוּ ומתנו כאנשי חיל ואל יהי כבודנו לכלמה" (חשמונאים א' ט' י"א). יהודה וגבוריו ראו את המות עין בעין ולא נפל פחדו עליהם וישתערו ברוב אונים וגבורה נמרצה על האגף הימיני אשר למחנה בכחידס ויכהו מכה נצחת ותהי תבוסת האגף הימיני שלמה וירדוף יהודה ואנשיו

*) מדרש הנכה בבית המדרש להחכם יעלינעק ח"א צד 140.

אחרי חיל הסוריים עד אשדוד, אך בשובו מרדוף את האויב ראה, כי מעט היהודים אשר עמדו על שדה המערכה נהדפו ממקומם מן החיל אשר באגף השמאלי לחיל בכחידם, ותטוש שנית המלחמה בין יהודה החשמונאי ומתי מספר גבוריו והאגף השמאלי, אשר השתער עליהם ברוב אונים ותהי המלחמה חזקה עזה ונוראה מן הבקר עד הערב ומשני מחנות הנלחמים נפלו חללים רבים. יהודה המכבי וגבורי ישראל עשו גבורות גדולות ונפלאות וירב מספר הנפצעים והנהרגים; אנשי יהודה נלחמו עד כי יגעה ידם ואנשי חיל בכחידם הקיפו אותם מעברים, אז נפל יהודה המכבי חלל על מרומי שדה קטל על יד העיר ליש וחרבו בידו והנשארים נסו איש לנפשו. ויוחנן ושמעון אחיו לקחו את גופת אחיהם הגבור אשר חי ומת על קדושת שם אלהיו ועמו ויקברוהו בקברות אבותיו במודעית ויספדו לו כל ישראל ויקראו עליו: הוי מעוז ומשגב לעמו, חסן ישראל ומגנו!

כנראה אז, שמה המלחמה על יד העיר ליש (בימי ניסן שנת 230 לפני חב"ש) לְאַל את כל התוצאות הנכבדות והקנינים היקרים אשר קנה עם ישראל בשנות המלחמות הרבות והעצומות, גדודי החשמונאים, הגבורים אשר לבם היה כלב האריה התפרדו ונפוצו. הכהן אליקים היה שנית לאדון עיר הבירה והשליט בבית המקדש וברגל גאוה התהלך שנית בחצרות בית ה׳, ובכל זאת לא לריק והבל כלו גבורי ײ, יהודה המכבי וצבאות החשמונאים, את כחם ומלחמות ה׳ אשר נלחמו לא עלו בתהו. שומה היא בפי העמים לאמר: דם קדושים וטהורים מעלה ארוכה למלחמת העם ודמי הגבורים האלה העלו ארוכה לנשמת האֻמה הישראלית ועצמה ובשרה. בהמלחמות האלה נִגְלָה החרפה מעל ישראל ולא יֹספו עוד לשאת כלמת הגוים. היונים אנשי לצון לא הוסיפו עוד להפטיר בשפה ולמלא פיהם שחוק על גדודי בני יהודה, והיהודים לא מצאו עוד חפץ בתעלולי היונים ומשתקיהם, כי כבר הראום לדעת, אשר לא נופלים המה מהם בעז וגבורה ותפארת אדם, זבחיי בית ישראל פנימה נראה רוח נכון ונשא מריח את כל בני העם. עתה ידע ישראל את כחו וידע נפשו ותעודתו, עתה נהיה ישראל לעם נושא דגל תורתו וחקי המדות והמוסר, אשר היו לו למורשה, עם אשר זה כחו לאלהיו, לעמוד על נפשו וקניניו הרוחניים. התורה הטהורה, אשר בחרף נפש נלחם בעדה הנביא אליהו המקנא קנאה גדולה לאלהים־אמת, התורה הטהורה, אשר אליה נשאו נפשם הענוים דורשי דבר־ײ ועליה דברו במליצה, חזון תוכחה הנביאים והחוזים ישעיה בן אמוץ והנביא הבא אחריו ונקרא בשמו בימי גלות בבל, התורה הזאת קימו וקבלו עליהם עתה כל עם יהודה ולברית־עם ובדם בניו חתם אותה ויקימה לברית־עולם לעם־עולם!...

פרק הזמן בימי הנשיאים לבית החשמונאים.

פרק ראשון

הנשיאים הראשונים מבני משפחת החשמונאים: יונתן ושמעון.

(מן 230 עד 213 לפני חרבן הבית השני)

בנפול גבור־ישראל, צדיק כביר ונאור, יהודה המכבי חלל על מרומי שדה מלחמה אצל העיר ליש (Eleasa) לבש כל העם חרדות ויעשו לו אבל כבד, כי במותו נשבר מטה עֻזָּם ונגדעה קרן גאותם ויהיו כיתומים ואין אב. אז רבו הפרעות בכנסת ישראל, עד כי נראה, אשר קרב קצה לבא וימיה עוד לא יִמָּשֵׁכוּ. סופרי קורות העת ההיא יספרו לדור דברי הימים ההמה לאמר „וַתְּהִי שַׁעֲרוּרָה בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא נִהְיְתָה כָּמוֹהָ מִיּוֹם אֶפֶס נָבִיא מֵאָרֶץ" (חשמונאים א׳ ט׳ כ״ז). בעת ההיא כמעט שאבד ניר לקהלת יעקב בארץ נחלתה ואפס עצור ועזוב בישראל. לא נראה כל אות משרה הלאומית ומשטר מדיני ובכל גבול הארץ לא נמצא גבור־מושיע, אשר אל דגלו יאספו כל בני יהודה לעבוד שכם אחד עבדת העם כלו. באמת היתה עת מהומה ומבוכה ולא נראו בארץ אותות משרה מדינית. גם מאת הסוריים. אלה בני הנכר פרסו מצודת ממשלתם על הארץ בכח הזרוע ויחיו על חרבם, אך לא כוננו בתוכה סדרי החברה ומשטרי הישוב, כי שאפו רק אל בצע מעשקות, וישימו אל לבם רק לאסוף ולכנוס את המסים וכסף הענושים, אשר שמו על יושבי הארץ. באליקים הכהן אשר המלך דימיטריוס מלא ידו להיות כהן גדול בירושלים, מאסו בני העם, לא חשבוהו כפקיד־נגיד עליהם ולא היו סרים למשמעתו. הנאמנים בבריתו היו רק פושעי־ישראל ההילינים או המתיַוְּנים שנואי נפש כל אוהבי הלאם והם השיבו איבה ומשטמה אל חיק כל שלומי אמוני ישראל, ואל הפרעות בקהלת יעקב, מלחמת־שערים וריב מפלגות בקרבה, נלותה גם מצוקת הרעב הנורא אשר היה אז בארץ לרושש את העם ולהרבות עניו ומרודו.

אמנם כן הישרים בלבותם ומטיבי ראות את הסכנה הצפויה אל עמם ונחלתם מידי מלכי סוריא נאספו אל דגל הלאֹם הישראלי אשר נשאו האחים הגבורים לבית חשמונאי — יונתן, שמעון ויוחנן ובחרף נפש אמרו להשיב הסדרים על מכונם, להשיב לה את שלום־המדינה אשר נאסף ממנה זה ימים יֶגל שנה, לחדש את טובה ואשרה ולהלחם בזרוע נטויה נגד משביתי השלום: מרשיעי־ברית

מפושעי בני ישראל וגדודי בכחידם הצר הצורר. אך אנשי לב כאלה היו מתי־מספר ושרידים יחידים ורוב בני ישראל יושבי ערי השדה, חוות ארץ יהודה וכפריה שקטו במכונם ולא באו לעזרת הנלחמים מלחמות ה׳. אותות רפיון רוח ומֹרֶךְ לב נראו בכל הארץ. שלהבת־יה, אשר התלקחה בלב בני יהודה בימי המכבי ותריח ברוח גבורה בני עם שפלי רוח נדכה ונענה, עָמְמָה עתה; כבו זיקי החשק הגדול והאדיר להלהם מלחמות יְיָ, אשר למד ידי חסידים לקרב ואצבעות תמימים וענוים למלחמה; החשק האדיר והכביר, אשר פעל גדולות ונפלאות וברעם גבורתו עורר שרי־קדש וחסידי עליון לשיר שיר חדש לַיְיָ המפאר ענוים בישועה, חלף הלך לו עתה ורוח כהה ומֹרֶךְ־לב לקחו מקומו. מצב התרגשות הרוח לא יתמיד בעם ואחרי התעוררות עצומה וכבירה תבא ולא תאחר עמה הַלֵאות והַעֲיפות. העם אשר רק מפרי עמלו על אדמתו ישבע לחם לא יוכל לעמוד המוש בכלי נשקו מראשית השנה עד אחריתה במשך שנות מספר. בראשית ימי מלחמת המכביים, בקום עליהם צר ואויב לגזול מהם סגלותיהם ומחמדי נפשם, לְאָנְסָם, כי ימירו כבוד תורת אמת וחיי עולם בתורת אל נכר ותעלולי זרים, עזב הכהן את מקדשו, מורה העם את תורתו ומשנתו והאכר את עבדת אדמתו ותאחז ידם בחרב וחנית ויהיו לגבורי מלחמה אשר לבם כלב האריה. אמנם מצב כזה לא יוכל לְהִמָּשֵׁךְ זמן רב, כי גם הרעה, אשר בגללה התעוררו להלחם בחרף נפש, עברה עתה. לרוח ישראל ושמירת חקי הדת היתה עתה הרוחה, צרות האמונה שבתו ונוצרי התורה הטהורה לא נרדפו עוד; כי החֵפֶש לעבוד את ה׳ אלהי ישראל וללכת בדרכי התורה באין מפריע, אשר נמצא בדברי הברית אשר כרת יהודה המכבי עם אנטיוכוס אאופטר ואמנו שר הצבא ליזיאש, החפש הזה הכיר לטובה גם המלך דימיטריוס, התופש את המלוכה אחריו. דימיטריוס לא נלחם ביהודה מלחמת הדת, כי אם מלחמת אמונה ועברתו היתה שמורה להחשמונאים, בדעתו את אדיר כל חפצם, להמיש את צוארם מעֹל מלכי סוריא ובני יהודה יהיו עם עומד ברשותו ומושלו מקרבו יצא. אמנם כן, אליקים הכהן אשר דימיטריוס מלא ידיו להיות הכהן הגדול היה רע מעללים וימאסו בו כל בני יהודה, אך לא הרבה הרַע כהבוגד והפושע מינילאוס אשר לא היה מזרע הכהֻנה. הדבר הזה לבדו הרגיע רוח העם. גם החסידים, אשר בראשית ימי המלחמות היו הראשונים להתעורר על בני עולה וימינם עשתה נוראות ונפלאות במלחמתם את אויבי ה׳ לכלה פשע ולהָתֵם זדון, גם הם לא עמדו עוד לימין החשמונאים, עזבו שאון החיים וסערת מלחמה וישובו לשבת באהל התורה; כי לא לבם הלך בעצת החשמונאים ודעת דרכיהם לא חפצו. המה — החשמונאים — היטיבו לראות כי תקומה לא תהיה להאֻמה הישראלית לפני אויביה הרבים והעצומים, אם לא יבקשו להתחזק בעצה ותחבולות מדינה ולכלכל דבריהם לפי הליכות דברי הימים ההם, העצות והתחבולות האלה לא מצאו חן בעיני החסידים; דברם היה, כי ישראל נושע רק בה׳ תשועת עולמים ושוא תשועת אדם, כי ככתוב בכתבי הקדש, ירעץ ה׳ קמיו בארח פלא. ממרום קדשו ירעם על אויביו ויכריע מתקוממיו ובימי עולם יראם נפלאות. מעשה החשמונאים לבקש עזר ותשועה מעם זר נחשב להם לאין־אֵמון בה׳ ונפלאותיו ודברם היה: טוב לַחֲסות בַּיְיָ מִבְּטֹחַ

בְּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיָי מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים. יש לשער, כי זאת היתה הַנְּסִבָּה אשר נפרדו החסידים מהחשמונאים, וכאשר חלק לבם מהם נעלה העם אשר ליהודה המכבי וכשלה גבורתו עד כי ירד במלחמה ונספה.

הנה כן בתור מִפְלָגוֹת מְדִינִיּוֹת נראה רק שתים: את החשמונאים ומרשיעי ברית המתיַוְנִים; אלה מול אלה עמדו חֲמֻשִׁים בכלי נשקם ואיבה נוראה ומשטמה עזה כמות בלבבם ויתנגשו ויפגשו איש באחיו ודמים בדמים נגעו. החשמונאים לא הסתפקו בהָתֵם חטאת והָסֵר חרפת הטֻמאה ושקוץ משומם מבית ה', עם בטול הגזרות להעביר את העם על דתו, כי אם היו מנשאים את נפשם לכלות הרשעה כלה ולחבל עַל מלכות הסוריים, המקור המשחת, אשר ממנו יצאה הרעה על עם יהודה. את תכונת החשמונאים הנלחמים מלחמות ה' ברוח אמונה ודעת תֵּאֵר המשורר באמרו: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם. הם לא שקטו במכונם ולא השיבו חרבם אל נדנה, עדי מצאה ידם לעשות נקמות בגויי סוריא ותוכחות בלאמים הצרים את יהודה. נפשם מאנה, כי תוסיף עוד יהודה נשוא עֹל היוָנים וקיום דת משה ויהודית יהיה תלוי ברצון מלכי סוריא ונטות לבם העקוב או מישור בידי פושעי ישראל, מרשיעי ברית וחומסי מזמות בגד ומעל בה' ועמם. ומקנאת החשמונאים לתורתם ואמתם, היתה גם שנאתם את מרשיעי ברית כפולה, כי הם – המתיַוְנים היו עוברי חֹק התורה ומפירי ברית־עם. לרגלי דברי ריבות אלה התגברו הפרעות והזְוָעות והרב העזובה מיום אל יום ומצוקת הרעב מלאה את סאת הרעות עד לבלי הכיל. בצר להם שמו כל טובי עם יהודה עיניהם ביונתן הַנְּפְסִי (חפוס או אַפפוס) אחי יהודה המכבי ויאמרו אליו: אחרי מות אחיך יהודה אין כמוהו בארץ לצאת ולבא לפנינו ולהצילנו מכף בכחידס ומכף כל דורשי רעתנו, לכן בחרנו בך להיות לנו לראש ולנגיד תחת יהודה אחיך ולהלחם את מלחמותינו. אך יונתן לא היה גבור חיל כיהודה המכבי אחיו, וגם לא כל בני העם תמכו בידיו; אך לעמת זה היה גבר חכם בעז לכלכל דברי מדינה ברוח משפט ועצה ותחבולה, וידע עת נבונה לכל פעולותיו ודעת וחשבון לכל מעשיו. ראה כי לא יעצר כח לעמוד בפני בכחידס וחילו במלחמת תנופה ויעמוד על משמרתו להגן בעד אנשי גדודיו. בהיותו מֻרדף בלי חשך מאת בכחידס וחילו תקעו הוא ואנשיו את אהליהם במדבר תקוע ויחנו בַּחֹרְשָׁה אשר בעברות הירדן בקרבת ים המלח, אך גם במקום הזה לא היה בטוח משואת פתאום כי תבוא, ויקח יונתן את הנשים והטף וכל רכושם וקנינם ויתן על יד יוחנן אחיו להביאם אל ארץ עבר הירדן אל בני נביות – שבט הערבים, אשר שלום־אמת היה בינו ובין החשמונאים – אך בהיותם בדרך ויפגשו אותם בני־אמרי (או יַמְבְּרִי) היושבים בְּמֵידְבָא והם בעלי ברית בכחידס ויפלו עליהם ויהרגום ולא חִיו בהם כל נשמה. ולא אַחַר יונתן לנקום נקמת דם אחיו השפוך ובהיות לב בני השבט הזה טוב עליהם, ביום חתֻנת אחד מהם עם בת נשיא מארץ כנען, השתער יונתן עליהם פתאום ויך בהם מַכָּה גדולה וירב חלליהם והנשארים נסו לנפשם.

הארץ שקטה, אך יונתן ושמעון אחיו לא שקטו במכונם וירבו התכונה ויעבדו בחריצות יתרה להרבות הלוצים, להתאזר עז וללמד בני יהודה מלחמה ויבצרו את בית חגלה בערבות ירחו בקרבת הירדן. שם מצאו נאות־דשא עם יער מֵצַל ומעין מים חיים, והירדן היה להם למבטח עז, לבל יפול עליהם האויב פתאום לשדד רבצם. יונתן אמנם דָמָה בעת ההיא לנגיד בני־ערב השכונים במדבר ופושטים ידיהם בגדוד, אשר ידע לתת חתיתו גם על שר צבא מפקד גדודים ערוכים בכל, עד כי תשבות ידו מריב בזמן ידוע. אך כאשר נודע, כי נטה לב כל בני העם אחריו וכי נלחם הוא מלחמת האמונה והעם, על כן נכבד שמו ויהיו סרים למשמעתו. אין ספק כי ממכון שבתו הרבה להציק את מרשיעי־ברית המתיַוְנים או ההילינים, עד כי התעוררו עוד הפעם לצעוק עליו חמס באזני מלך סוריא דימיטריוס ושר צבאו בכחידס, אבל דימיטריוס היה עצל ורודף תענוגות ולא שת לבו לדברי צעקתם ובכחידס כבר נִסה במסה וידע, כי דבר קשה הוא מאד, להלחם בעם מרי נפש בארץ הרים וגבעות, מלחמת פרצים בחיל וצבא ערוך ומסודר נגד חיל־פרצים האורבים לאויביהם מבין סלעי מגור, להרגיזם ולהדריכם מנוחה. על כן נוסדו יחד ההילינים מרשיעי־ברית לתפוש את יונתן ושמעון ולהסגירם אל הסוריים לעשות בהם שפטים כמורדים במלכות. אך נגלתה מזמתם והחשמונאים הקדימו בעד פני הרעה ויסכלו עצתם וחמשים איש ממרשיעי־ברית נפלו בידם ויגירום על ידי חרב. ובכחידס אשר חשב, כי בנכלי הפושעים האלה תמצא ידו לגדודי החשמונאים ראה עתה, כי מלחמה חרשה וחזקה לו ביהודה ויזעק חיל גדול ויצר על בית־חגלה. אך להחשמונאים כבר היה עם־מלחמה די עמוד בפני האויב ויחצו את אנשי המלחמה לשני ראשים: יונתן עם מחנהו נשאר בעיר להגן על המבצר ושמעון וגדודיו יצא מהעיר בנתיבות־סתר וישתער על האויב מאחריו וירבה חללי חיל הסוריים וישלח באש את כלי משחיתם. וירא בכחידס כי היתה לו המלחמה מפנים ואחור, וכי נגף במלחמה ויִּתַּם לריק כחו ויעל מעל מבצר החשמונאים וכאשר חרה לו על הרעה אשר מצאתהו הניח חמתו בההילינים, אשר הסיתוהו לצאת לקרב ויהרוג מהם רבים.

ויונתן ידע לְכַוֵּן את השעה, ובראותו, כי נעצב שר צבא סוריא ורוח גבורתו נבקה בקרבו וימצא את העת נכונה לפניו לקרוא לו לשלום ובכחידס ענהו שלום ויכרתו ברית מנוחה ושקט מריב ומלחמה. תְּנָאֵי השלום היו: כי תהיה כל הארץ לפני יונתן להתהלך בה כאות נפש, אך לא ישים מושבו בירושלים. על פי הדברים האלה ועוד על תנאים רבים אשר התנו ביניהם ואיש מבלעדם לא ידע מהם דבר, נתן יונתן עֲרֻבָּתוֹ, כי לא יַחֵל את דברו, וישיבו להם איש איש את השבוים אשר שבו בימי המלחמה ויפן בכחידס וישב אל ארצו ואת מרשיעי־ברית היהודים המתיַוְנים, אשר בגדו בעמם ואלהיהם, עזב שר צבא סוריא לנפשם ויסר צל חסותו מעליהם. יונתן ישב עתה בעיר הבצורה מכמש, אשר מלפנים חנה שם גם שאול המלך הראשון לישראל, וַיְכֻבַּד מאד על פני כל העם וכל איש חוזה בו נגיד־יהודה וראש האֻמה, מבלי אשר השמיע בחוץ קולו לאמר: כי נשיא הוא

בישראל. אז שם יונתן פניו במרשיעי־ברית ויראם קשה. ימי־השלום כאשר „שבתה המלחמה בישראל", ארכו בערך חמש שנים (226 — 222 לפני חב"ש). אין איש יודע מה היתה אחרית המעמד הזה, מעמד הממוצע בין עבדות לחרות ומה הגיע אל החשמונאים ותקותם לראות את יהודה כממלכה עומדת ברשות עצמה ומושלה מקרבה יצא, אם לא היתה תקותם זאת לחלום בהקיץ ודמיון־מתעה, לולא היתה חדשה בממלכת סוריא, חדשה רבת העליליה, אשר שנתה את העתים ותחלף דברי ימי המדינות, חדשה אשר הֵסֵבָּה פני הדברים במלכות סוריא לטובת החשמונאים להעלותם לכל לראש באפס יד ותתן עז ותעצומות לבני יהודה לצאת מעבדות לחרות ומשעבוד לגאֻלה.

איש צעיר לימים היה בעיר סמירנה ושמו אלכסנדר, איש יושב בקרב עמו ושמו לא נודע על פני חוץ, והאיש הזה הסב בהחדשה אשר נהיתה בממלכת־סוריא, ואשר ממנה צמחה קרן ישועה ליהודה ובית החשמונאים. אַטַּלוּס מלך פֶּרְגַּמוּס, אשר בעצת מלכי מצרים חפץ להקים שטן לדימיטריוס המולך באנטיוכיא, ראה את הנער הזה, כי איש מזמות הוא ודומה בדמותו וצלמו לאנטיוכוס אאופטר ויעמידהו לשטן אל דימיטריוס לאמר, כי לו משפט המלוכה. ודימיטריוס, אשר לא שם לבו להליכות המדינות ודרכי המלוכה, רק הלך שובב אחרי תאותיו נבאש בחילו ובעמו, גם שכניו המלכים שנאו אותו שנאה נצחת ועל כן לא מצא לו אוהבים ביום צר לו בארץ ומחוצה לה. ויהי כאשר חזקו ידי הנער אלכסנדר בָּלַס בכסף ואנשי מלחמה ובעזרת איש בריתו אטלוס עלה היבשה אצל העיר עַכּוֹ (Ptolemais) ורגליו דרכו על אדמת סוריא ויתנו אנשי חיל המשמר אשר במבצר את ידם אליו; וגם זקני־רומא ואדיריה, אשר שמחו לראות בקום שאון בסוריא לסכסך הארץ תמכו ידי אלכסנדר בלס ויכירוהו למלך סוריא. אז התעורר דימיטריוס מעצלותו ויין תאותיו ויתבונן לבקש לו בעלי ברית באשר ימצאם וראשית מעשהו היתה לקנות לו את לב יונתן החשמונאי, ויכתוב מכתב מלא דברי אהבה וחן וישימהו לאיש בריתו וַיַּתֵּר ידו לאסוף ולכנוס אנשי חיל וכלי נשק ויוצא לחפשי את בני התערובות אשר נתן יונתן ויהיו עצורים באנטיוכיא ויתנהו לשום מושבו בירושלים ויונתן לא אֵחַר לקבל הטובה אשר נִתַּן לו מאת דימיטריוס שלא בטובתו וימהר לעלות ירושלימה וַיִּקחה, וישקוד לבצר חומותיה ולרפא את בדקיה ויתחזק בקרבה ברוב אונים, ומרשיעי־ברית היהודים המתיונים ראו, כי חזקה יד יונתן וכי איתן מושבו בעיר הבירה וייראו מפני תנופת ידו החזקה ויצאו מירושלים וישבו במבצר בית־צור, אך גם אלכסנדר בלס בקש לו בעלי ברית ותומכים בידו וירב גם הוא לבקש אהבת יונתן וידע לקנות את לבבו ויעש יקר וגדולה ליונתן וינשאהו לכהן גדול וישלח לו מעיל־ארגמן ועטרת זהב ויתנהו למושל ביהודה הסר למשמעת מלכי סוריא ובשם רֵעַ המלך יִקָּרֵא. ויהי ביום חג הסכות (שנת 222 לפני חב"ש) וילבש יונתן את בגדי הכהֻנה וישרת בקדש בבית ה', ויהי הוא הכהן הגדול הראשון מבית החשמונאים, אשר נשא המשרה הזאת לא לימים מעטים ושעה עוברת, כי אם בקביעות ועד יום מותו.

הנה כן הורמה קרן יהודה בכבוד, אחרי עמ״ה על עברי פי פחת ותהי נכונה לנפול למשואות נצח, עתה קמה עמדה תחתיה בעזרת מתי מספר אנשי־לב ואמיצי כח, אשר חרפו נפשם בעד עמם וארצם ואחרי עשרים שנות מלחמה ורעות רבות ועצומות. עם יהודה, אשר עד היום רק נשא וסבל חמת המציק וענות מעניו, התעורר עתה ויעמוד בעצומיו ובכחו כי רב בקשו שני בעלי הריב קרבתו ותהי ידו רוממה ופעלתו רבה על דברי המדינות והליכות הממלכות בכל יתר עמי הארצות בימים ההם.

בתשעת השנים אשר משל יונתן בארץ יהודה (מן 222 עד 214 לפני חב״ש) ידע לתת עז ותעצומה לעמו, כי היטיב לראות למי, משני המלכים הנצים על דבר כתר מלוכה בסוריא, ישת הוא את ידו, ויטה אחרי אלכסנדר בלס ויחזקהו, ואף כי דימיטריוס, כאיש אֹבד עצות, אשר בצר לו יחנן קולו והכל יתן בעד נפשו, הרבה להבטיח את היהודים ויפקדם בפקודת־ישועה במכתב אשר ערך אל עם יהודה, מבלי להזכיר שם נגיד העם יונתן הכהן הגדול לאמר: כי יעשה הנחה ליהודים מכל המסים ותרומות המלך; כי שלשת הנפות, אשר נקרעו מיהודה ותהיינה לשמרון תשובנה עתה לירושלים; כי מעתה תהי ירושלים עיר חפשית ומקום מקלט לכל באי שעריה; כי המצודה אקרא או עיר דוד, משגב ומעוז לחיל משמר הסוריים ומרשיעי ברית מבני ישראל, תנתן מעתה בידי היהודים. ויוסף דימיטריוס להבטיח, כי מגנזי מלכותו יכלכל את עבדת המקדש והעיר עכו ומגרשיה – אשר נמצאה אז בידי אויבו בלס – נתן מתנה להיכל הקדש לכלכל מהכנסותיה כל צרכי עבדת אלהים, גם נתן להיהודים לאסוף אנשי צבא אשר יְכָלְכְּלוּ מאוצר הממלכה ויעלו במעלת פקידי הצבא כאנשי חיל סוריא, אנשי צבא מהיהודים – שלשים אלף במספר – יהיו לחיל עזרה אל דימיטריוס ויצאו בצבאותיו במלחמתו נגד אויביו; ומלבד יהודי ארץ ישראל עוד פקד דימיטריוס לטוב היהודים היושבים בארצות הגוים, כי יָסֵךְ להם באברתו ויגן בעדם נגד כל צר ומשטין ובימי שבת ומועד לא יעוז איש להפריעם ממנוחתם; שלשה ימים לפני המועד ואחריו יהיה היהודי נקי לביתו ולא יוכל להיות נתבע לדין. אך תקות דימיטריוס, להסיר לב העם מאחרי יונתן, נשארה מעל. עם יהודה שמר אמונתו לבית החשמונאים ולא נפתה לדברי דימיטריוס, ויונתן אשר תִּכֵּן רוח המלך הזה וידע, כי אין ברוחו נכונה, וכי אך מחליק לשון הוא בעת צר לו ולבו בל עמו, ובעבור ימי הרעה תעבורנה עמהם כל הבטחותיו הטובות. וכה משך יהונתן ידו את אלכסנדר בלס, עד אשר הכריע זה האיש אלכסנדר את אויבו תחתיו ותכון מלכות סוריא בידו, ואמנם כן לא נִחם יונתן על מעשהו, כי זה האיש בלס, אף כי היה בן אחד העם ומשפל מצבו הורם לשבת על כסא ממלכה אדירה, נראה בו אותות רוח נדיבה והכרת טובה ויזכור ליונתן את הברית והחסד וכל הטוב אשר עשה לו בעת צר לו ויכבדהו וינשאהו בכבוד נשיאים ומושלי ארץ, ולא הטה אזן לקול מלחשים מרשיעי־ברית אשר באו אל עכו להביא דבתם רעה על יונתן ומתי סודו ויגרשם מעל פניו. ויהי בבא אלכסנדר בלס לעכו, להִוָעד עם תלמי הששי פילומיטר מלך מצרים, אשר הביא שם את בתו לתתה לאלכסנדר

לאשה, נשא מלך סוריא את ראש יונתן נגיד יהודה וינשאהו בכבוד מלכים וינחל כבוד כאחד מבעלי בריתם. מה שמח ורחב לב הכהן הגדול החשמונאי בשבתו בסוד שני המלכים האדירים ראשי הממלכות, אשר משלו ביהודה וישפילו את כבודה, ועתה יחפצו קרבתה וידרשו לכרות עמה ברית שלום ואהבה. בהימים אשר מלך אלכסנדר בלס בסוריא (מן 222 עד 216 לפני חב״ש) התרפאה יהודה ממכותיה אשר הֻכתה בידי בוגדים ומרשיעי ברית מבית ושבט ממשלת זדון וחמת עריצים מחוץ ותקם ותתעודד כממלכה עומדת בפני עצמה ותעמֵד חיל וצבא ערוכים למלחמה עשרת אלפים איש.

ויונתן ידע לגמול טובה למטיבו ורוחו היתה נאמנה לאלכסנדר בכל לבו ונפשו. בימים ההם התעורר דימיטריוס השני המכונה נִקַטור בן דימיטריוס הראשון, אשר אלכסנדר מִגֵר לארץ כסאו, לעלות לארץ סוריא ולעשות מלחמה עם חומס כסא ממלכתו ולהסב את ממלכת סוריא לו – בן המלך ויורש כסא אביו במשפט וצדקה. גם אז כאשר מטה יד אלכסנדר וכסא ממלכתו נטה לנפול שמר לו יונתן את בריתו ואמונתו ולא בגד במלכו, כאשר עשו יתר הנציבים ונגידי העמים האחרים, אחרי אשר גם רומא ומצרים עזבוהו לנפשו ולא עמדו לו ביום צרתו. נגיד־יהודה התיצב בפני אפולוניוס דָאָס (Apollonios Daos) שר צבא דימיטריוס השני על חוף הים הגדול ויצר על יָפוֹ והיהודים יושבי העיר פתחו לו את שעריה וילכדה ויושב בקרבה את אנשי חילו וילך משם אל אשדוד עיר פלשתים מלפנים ויכה אותה חרם, על כי נטו יושביה אחרי אפולוניוס וישרוף את בית־אליל דגון ומשם פנה ויחן על אשקלון וילכדה באפס יד ובלי שפך דם. וכשמוע אלכסנדר את כל הגדולות אשר עשה יונתן החשמונאי ויתן לו לנחלה את העיר עקרון ומסבותיה ותהי עקרון ובנותיה ליהודה מני אז והלאה (בש׳ 217). משאון המבוכות האלה רעשה ארץ סוריא תחתיה ומוסדות הממלכה התפלצו, כי נחלק העם וחיל הצבא לשתי מפלגות: החצי היו אחרי דימיטריוס השני והחצי שמרו אמונתם לאלכסנדר בלס. בעתותי המהומה והמבוסה בסוריא ראה יונתן עת לעשות לעם יהודה ולארצו, להוציא ממנה מהרסיה ומחריביה ויתן אל לבו לכבוש מצודת אקרא בירושלים, אשר עוד נשגבו בה מרשיעי־ברית ומשם חרשו רעה ויחמסו מזמות על שלומי אמוני ישראל אוהבי־הלאום. בצר להם פנו היהודים מרשיעי־ברית אל דימיטריוס השני מלך סוריא החדש ובראשונה מצאו דבריהם מסלות בלבבו ויאסור את חילו ללכת אל עכו ומכתב שלח אל יונתן ויצוהו בקול־מושל לאמר: השמר לך מהלחם על המצודה ומהר רדה עלי. אך יונתן לא נבעת מפניו, וישם משמר על המצודה מסביב והוא עם זקני העם והכהנים וכסף וזהב ושמלות לתשורה לקח בידו וילך אל עכו ובבאו נשא חן וחסד בעיני דימיטריוס וישנה את טעמו ויהפך לבו לטוב על יונתן, וידע ויבן כי אך טוב לו לקנות לב הכהן הגדול למען יתמוך בידו לעתות בצרה ויקם בידו את משרת הכהֻנה הגדולה ונשיאות ארץ יהודה. ויונתן ידע כי אין כסף לאדון סוריא ואוצר מלכותו ריק וימצא עצה לקנות במחיר שלש מאות ככר כסף חרות עם יהודה ממסים ומניות המלך ולהרחיב,

גבולות ארצו בשלשת הנפות: לוד, רָמָה ואפרימה, אשר היו עד כה לשמרון. ויכתבו כל הדברים האלה בספר וישימו אותו למשמרת בבית ה׳. אך לא ארכו הימים ודימיטריוס שב ונחם על מעשהו לעשות את ארץ יהודה חפשית כלה מעל מלכות סוריא וביותר התעצב על קראו דרור ליהודה מעול המסים הרבים. גם האחרונים שבמלכי סוריא לא היו טובים מאבותיהם, וכמוהם פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר, והדבר אשר יצא מפיהם בעת צר להם שבו ממנו בצאתם למרחב. אך עוד מעט ויראו צבאות יהודה בשונאיהם ויחגו חג נצחם, בהגיע יום נקם ושלם לאנטיוכיא ככל הרעה אשר עשתה לירושלים פעמים רבות. דימיטריוס השני נבאש בעמו ותושבי עיר מלכותו התקוממו לנגדו ויצורו על ארמונו להפשו וכספותו, אז עזבוהו גם אנשי חילו השכירים, כי מאסו בו גם הם, כאשר עשק את שכרם, בצר לו פנה אל יונתן ויחנן קולו אליו כי יחלצהו מצרתו וישלח לו אנשי צבא יהודים להלחם בעדו. שלשת אלפים אנשי חיל יהודים אשר שלח אליו יונתן נפלו באנטויכיא ויעשו בה שמות נוראות, חלק גדול מהעיר שלחו באש ובחרבם הקשה הכריעו את אויבי המלך ויאלצו את התושבים ואנשי החיל המתפרצים להכָּנע לפני מלכם ולבקש סליחתו. אולם כמעט ראה דימיטריוס, כי היתה הרוחה ויכבד את לבו וישכח את כל הטובה, אשר עשה לו יונתן החשמונאי ויאמר לעשות רעה עמו ועם יהודה כלו. אך עצתו הרעה אשר יעץ על יהודה ונגידה היתה לו למוקש ותבא עליו צרה אשר עוד לא נחלץ ממנה. סער גדול נעור הפעם מקצה ממלכתו למגר כסאו לארץ. דיודוטוס טריפון (Diodotos Tryph ,n) אשר רֵעָה להמלך אלכסנדר בלס, בראותו את שנאת העם ובני הצבא אל דימיטריוס התקשר עליו ובשם אנטיוכוס בן אלכסנדר, אשר היה עוד נער קטן הרים דגל המרידה ,ותעז ידו על חיל דימיטריוס ויושב את בן אוהבו ומלכו על כסא ממלכת סוריא ויקרא לו בשם אנטיוכוס החמישי וטריפון היה העוצר בממלכה ואמן המלך. אז זכר יונתן את כל הטובות אשר עשה עמו אלכסנדר בלס ויט אחר בנו ויתאמץ להקים המלוכה בידו; והנער המלך ואמנו טריפון ידעו להעריך את מפעלות יונתן ויקימו בידו את הכהֻנה הגדולה ואת הנפות אשר הושבו ליהודה; נתן לו רשיון ללבוש ארגמן ולחגור אזור זהב על מתניו לאות הוד נשיאות ומושל חפשי, גם שמעון החשמונאי אחי יונתן היה לשר צבא סוריא ופקיד נגיד בשם המלך מחבל צור עד קצה גבול מצרים, חבל הארץ על יד ים הגדול (ים התיכון). ברוב אונים ורב כח לחמו שני האחים החשמונאים בעד אנטיוכוס הנער בן בעל בריתם מלפנים בלס, בדעתם, כי בשלומו שלום גם להם ובתקומתו תקום ותתחזק גם יהודה; כי בעת ההיא אסף דימיטריוס הפליט חיל רב להשיב אליו את המלוכה ויאמר לפקוד על יונתן עון מעלו בו ויבקיע עם גדודיו אל צפון הארץ ויחן בקדש אשר בגליל וישם מארבים על הגבעות אשר בהררי הגליל וכאשר נטשה המלחמה בין האויב וחיל יונתן „על יד ים כנרת לפני ערבות חצור" ויגיחו האורבים ממקומם ויכו את מחנה היהודים מכה רבה וינוסו ולא נשארו בהם רק שני שרי צבאות: מתתיהו בן אבשלום ויהודה בן חלפי, אך יונתן התאזר שנית עז ויקבוץ את הנסים וישב להלחם את האויב

ויכם מכה רבה וירדפם עד קדש נפתלי. והצלחת הקרב שבה להאיר פניה אל החשמונאים, ויעש יונתן מלחמה את שבטי הערביים למטה זבדי וילך מחיל אל חיל ויעש מלחמה ויצליח להגיח צפונה ויכבוש ערים רבות עד באו בשערי דמשק כמבוא עיר מבוקעה. ויצר שמעון על מבצר בית־צור, מקום נשגבו שם המתיַוְנים מרשיעי הברית, וילכדה ויגרשם וישם בה מצב משלומי אמוני ישראל*). ושמעון נתן אז את חתיתו על הערים היושבות על מבואות ים ההיכון ויתן בְּיָפוֹ מצב חזק משלומי אמוני היהודים מיראתו את היונים היושבים בה לבל יסגירו אותו בידי דימיטריוס אויבו והעיר הזאת היא כמבוא לירושלים ויבנה את חדידה אשר בשפלה, מבצר ישן מימי עולי הגולה, ויבצרה ויחזקה, אבל ביתר שאת ועז שקדו האחים החשמונאים לבצר חומות ירושלים ברוב אונים, עד כי לא תוכל לְהִכָּבֵשׁ ויגביהו את החומות ויבנו דיק מול מצודת אקרא, אשר שם היו עוד מרשיעי הברית נחתים, לבלי תת להם יוצא ובא. כנראה, לא מצא עוד יונתן אז שעת הכשר לצוד על מצודת אקרא וללכדה, ומספר אנשי החיל אשר בצבא יהודה עלה בעת ההיא לארבעים אלף איש בחור ושולפי חרב.

והמעשים אשר התרגשו אז לבא על יהודה הראו לדעת, כי לא לשוא שקדו החשמונאים, בהיות לאל ידם, לבצר את מבצרי הארץ ולכלכל חיל וצבא ערוך בכל עת ושעה למלחמת תנופה נגד כל צר ואויב, וכי השכילו לעשות, כאשר לא האמינו בדברי אהבה וידידות היוצאים מפי מלכי סוריא ושריה. נגידי יהודה למדו דעת כי אין אמון במלכי סוריא וגם אם יחננו קולם ויחניפו בחלקת שפתם בעת צר להם, הנה כמעט יצאו למרחב יעשו מדחה ויפרו בריתם, וכן היה הדבר גם הפעם. כמעט ראה שר הצבא המתפרץ מפני מלכו דיודוטוס טריפון, כי הצליח חפצו בידו להתחזק בסוריא ולהיות הוא המושל בארץ בשם מלכו הנער, והנה החל לחמוס מזמות רשע ויאמר בלבו להסיר מן הארץ גם את צלם דמות המלך אשר בשמו ימשול עתה לכל חפצו, ויושט את ידו גם אל שרביט המלוכה ויואל לשום גם כתר מלכות בראשו ולהגות מן המסלה את הנער נושא הנזר, אשר בשמו פנה לו דרך אל העז והמשרה. ויהי בעלות מחשבת בגד ורצח בלב טריפון ויהגה אימה מיונתן נגיד יהודה, ידע טריפון, כי לב יונתן תמים עם אנטיוכוס החמישי הנער, עקב חסדי אביו אלכסנדר הנאמנים החשמונאי נאמן הרוח לא ישקוט במכונו למראה מעשה רשע כזה: על כן כמעט צץ הזדון והגמול עצת טריפון הרעה, ויאמר להרים מעל דרכו לראשונה את המכשול הזה ויתנקש בנפש הכהן הגדול לספותה, בשפטו, כי במותו יפול פחדו על היהודים וכל אוהבי המלך הצעיר ולא תקום עוד רוח בהם להתקומם נגד מעשה המזומתה. אולם בכל זאת ירא טריפון לעשות מעשהו לעיני השמש ויערים למשוך את יונתן בחבלי

---

*) לדעת רובי החכמים בית-צור הוא מגדל-צור או מגדל שור או קסרי בת אדום היושבת בין החולות והיא היתה לישראל יתר רעה בימי יונים וכשגברה יד החשמונאים וכבשוה והושיבו בני ישראל בתוכה עשאוהו (אותו היום — י"ז ניסן) יום טוב (מגילה ו ומגלת תענית) הרב המחבר (בסה"ג ח"ג ציון א' 6) והרשי"פ בדה"י ח"ב צד 157 ויתר חכמי עמנו מחליטים שהמלות קסרי בת אדום היא הוספה מאוחרת ומגדל-שור הוא אחר עם בית צור עיי"ש. המתרגם.

הרמיתו וערמתו עמדה לו להוליך שולל את יונתן, החכם והערום מכל בני החשמונאים לשמועה כי בא טריפון אל בית שאן (Scythopolis) עם צבא חילו מהר יונתן לצאת לקראתו בראש ארבעים אלף חלוצי צבא בישראל, למען יראה שר צבא סוריא וידע, כי לכח אמיץ הנהו. אך טריפון דבר עמו שלום ויפזר לו מלא חפנים ההלה וכבוד וישא משאוה מאת פניו, עד כי נוקש יונתן ונלכד במצודתו ויאמר לו מדוע תיגע את כל העם הזה אשר ברגליך, הנה כבר הכרעת את דימיטריוס תחתיך ובינינו הלא שלום וברית ידידות וחפצי רק לתת בידך את עַכּוֹ ולצותך לנגיד ושר על העם ואנשי הצבא, על כן צוה את העם וישובו למקומם ואתה עם מתי מספר מאנשיך בא עמי אל עכו. ויאמן יונתן לדברי מרצח־חרש ומשלשת אלפים איש אשר נשארו אתו, לקח רק אלף ללכת עמם לעכו ואלפים השאיר בערי הגליל. וטריפון כונן תחבולותיו, אשר בבא יונתן בשערי המבצר עכו יתפש חי וכל אנשי לויתו יגירם על ידי חרב. ואחרי צבא היהודים, אשר חנו בעמק יזרעאל וארץ הגליל שלח טריפון חיל סוריא להלחם בם. אבל הם כבר שמעו את כל רעת הנוכל והצר הערום הזה ויעמדו במערכת מלחמה ויהיו נכונים לנקום נקם מהסוריים הבוגדים והנוכלים ויראו אנשי חיל טריפון, כי תכבד עליהם המלחמה עם גבורי ישראל מרי נפש ואמיצי כח וישובו מעליהם.

והשמועה הרעה והנוראה הזאת באה עד ירושלים ויחרדו כל בני העם ויתאבלו ויהגו אימה, כי האמינו אשר כבר מת יונתן מות נבל בחמס ידי מרצח־חרש ובוגד־נוכל. וזעקת שבר הקיפה את כל יהודה וינע לבבם, כי ראו שנית אשר אפס עצור ועזוב ואין גבור מושיע להצילם מרעת המציק, אשר כונן להשחית את כנסת ישראל ויהודה; כי כבר ראו רעת העבדות ועל סוריא נגד פניהם ויחשבו למשפט צדק, כי יד מרשיעי־ברית פושעי ישראל היתה בהשערוריה הזאת, ובאמת היתה יד שארית היהודים ההילינים או המתיַונים עם טריפון הבוגד ויבטיחוהו לתת ידם אליו מבית ממצודת אקרא כאשר יצר על ירושלים מחוץ. כה נטה האויב המעול ומרצח קו להשחית את יהודה. ראה זאת שמעון האחרון לבני החשמונאים הנשאר בחיים אחרי כל אחיו אשר נתנו נפשם בעד אומתם ואמונתם, ונפשו דרכה עז ותשגב ישע לבני עמו; ואף כי כבר קרבה לו עת הזקנה מצא און בנפשו ועצמת עלומים בלבבו ויאסוף את כל העם אשר בירושלים ויאמר להם: „אתם ידעתם את המלחמות אשר נלחמנו וכל התלאות אשר מצאונו; ראו כי כל אחי שכלה החרב בעבור ישראל וָאִוָּתֵר רק אני לבדי; ועתה חלילה לי משמר את נפשי לעת צרה, כי לא טוב אנכי מאחי!“ (חשמונאים א׳ י״ג ג׳ ה׳). ויענו כל הקהל פה אחד ויאמרו: היה אתה לנגיד עלינו תחת יהודה ויונתן אחיך! וירא שמעון, כי לב העם סמוך בטוח בו ותצלח עליו רוח גבורה. ותהי ראשית מעשהו לאסוף את אנשי החיל ולבצר חומות ירושלים לבל יקרב אליה טריפון להשחיתה ולהבקיענה אליו, וגם שם משמר מסביב על צוררי יהודה אשר במצודה לבל יתנו ידם אל האויב מחוץ ואת פקידו

יונתן בן אבשלום שלח במחנה כבד אל יפו היישבת על מבואות הים להחזיק שם משמר, לבלי תת לחיל האויב לעלות היבשה ולגרש משם את כל האנשים הנוטים אל הסוריים, ויתקע גם הוא את מחנהו על חדידה, לבלי תת ידים להאויב לפרוץ בארץ דרך השפלה אשר על שפת הים.

ובאמת יצא אז טריפון מעכו ומחשבת־און בלבו לנטות ידו הקשה על היהודים, להכריעם תחתיו טרם תשוב רוחם אליהם וטרם ימצא און להם לעמוד כנגדם בזרוע רמה. את יונתן ידיד עם יהודה ומחמל נפשו, נהג הַמְעַוֵּל אסור בכבלי ברזל, כי חשב להפיק זממו ביותר בהיות חיי נגיד העם מסורים בידו ובני יהודה יראו את נשיאם צפוי אלי חרב נוקמת, כאשר יחפצו לצאת בחרב נגד טריפון; לא כן אם ימית את הכהן הגדול, אז תעלה חמת העם עד להשחית ובחמה שפוכה ילחמו בכל מאמצי כחם לנקום נקמת דם הכהן הגדול השפוך. ויהי כשמוע טריפון, כי הִתְפַּקְּדוּ היהודים לצאת חלוצים למלחמה ושמעון החשמונאי היה לשר צבאות ישראל וישנה את טעמו עוד הפעם ויוסף תרמית וישם שקר נסכו לדבר שלום אל שמעון לאמר; כי לא למלחמה על יהודה פניו מועדות, וכי לקח את יונתן שבי, רק למען ישיב לו את מאת ככר הכסף בעד המס אשר היה על עם יהודה להעלות למלך סוריא, ויבטיח, כי אם ישלחו לו את הכסף ויתנו בידו שני בני יונתן לערבון אז יוציאהו לחפשי וישיבהו על כנו, ואף כי ידע שמעון את עָרמת טריפון ונכליו הרעים, נֵאות בכל זאת לעשות ככל אשר דרש ממנו, מיראתו פן ימית את אחיו ואז יכהו לבו וגם יעיר עליו תלונת העם לאמר: כי הֵסֵב בנפש אחיו, במאנו לתת כפר פדיון נפשו. ויקח טריפון את הנפש – שני בני יונתן – והרכוש – כסף הענושים – ואת דברו לא הקים, כאשר חזה שמעון מראש, את יונתן לא שלח חפשי וגם לא שבת מריב ויוסף לעלות בחיל כבד על ארץ יהודה; אך באשר לא יכול ללכת עם מחנהו בדרך ישרה, כי היהודים חסמו בעדו את כל הדרכים העולים לירושלים מימה וצפונה, הֵסֵב את מחנהו דרך מדבר אדום לנפול בירושלים מפאת נגב. אך בפעם הזאת הסתירה ההצלחה את פניה ותקותו, להבקיע את ירושלים באפס יד, נוחלה אבדה, כי שלג רב, אשר לא נראה בארץ נגב כזאת, ירד משמים ויקלקל את הדרכים בהרי יהודה וגדוריו עם הכבודה אשר ברגליהם לא יכלו לעבור, וירא טריפון, כי לא יעצר כח להלחם ביהודה ותוחלתו נכזבה ויפן ויעבור את הירדן לשוב אל סוריא דרך ארץ הגלעד, ובחרות אפו, כי לא נעשתה עצתו כלה כל חמתו ביונתן החשמונאי ויהרגהו בְּבַסְקָמָה *), מקום מצער, אשר לא נודע שמו עד מעשה הרצח הזה (212 לפני חב״ש). ושמעון שלח ויקח את עצמות אחיו ויקבור אותם בקבורת אבותיו החשמונאים במודעית, ויספדו לו כל ישראל ויעשו לו אבל כבד מאד. זאת היתה אחרית האח הרביעי מחמשת האחים הגבורים בני מתתיהו החשמונאי, אחרית יונתן אשר הגדיל לעשות

---

*) בחשמונאים (א׳ י״ג ב״ד) עפ״י התרגום העברי להח׳ פרענקעל נאמר בית שאן והרב המחבר (בסה״ג ח״ג 24 לא פירש לנו את המקור להשם בסקמה והבוחר יבחר. המתרגם.

מכל אחיו לפניו ולאחריו, כי בחכמתו ודעתו הרים כנסת יהודה החפשית משפל מצבה וייסד אותה על מכונה לבל תמוט, גם במצאה מנוחה כמעט, ועל ידו התה להכנסיה הצעירה הזאת תקומה וְעָמְדָה עדי היתה באחריתה לממשלה כבירה חפשה מעל זרים.

יהודה המכבי גבר מכל אחיו בזרוע עזו ותושע לו ימינו לעשות גדולות ונפלאות יותר מיונתן אחיו, אך לזה האחרון היה הכשר דעת לפלס נתיב לחפצו בהליכות המדינות ויתן עז לעמו להשמיע קול דברו בסוד גויי אסיה, באשר יאתה לעם כביר ונאור, הוא שם כבוד ותהלה על משפחתו ובית אביו בהיותו לכהן גדול בעמו, ובדעת בינה לעתים הניח אבן פנה ויסוד מוסד לבנין בית יהודה ומיסד חסנו המדיני ותקפו וגבורתו וייסד את כנסת האומה על מכוניה לבל תמוט גם במוט רגלי מיסדיה. ובעצם העת, אשר כנסית יהודה התאזרה עז וברוב אונים התגברה על צריה ומצוקותיה עדי עמדה קוממיות בתפארת ממלכה רבת־און ועצמה, התפתחה דת משה ויהודית ותגדל כבודה והדרה על ארץ נכריה בהוד הדעת ותפארת חקר־אלוה, עד כי היתה לאור גוים והדרה נראה על פני פעלה בהשכלת בני האדם והשתלמותם. ארץ יהודה גדלה את היהדות ותאמץ כחה בעז ועצמת כנסיה מדינית ובמצרים התעלתה והשתכללה בתבונה ודעת וחקר אלוה.

ארץ הפלאות היושבת על גדות היאור (נילוס), ארץ מצרים, כור־עני לעם ישראל וערש אומתו ואמונתו, היתה בימי התקופה הזאת לבית מדרש החכמה אל האמה הישראלית. כבימי פרעה מלכי מצרים, בימי קדם קדמתה, כן פתחו עתה מושלי הארץ מבני היונים את שעריה לפני בני יהודה. ויהי מושב בני ישראל בארץ מצרים היונית ממדבר לוב צפונה עד קצה ארץ כוש נגבה. כאבותיהם מלפנים כן פרו ורבו גם עתה בני ישראל יושבי מצרים וירבו ויעצמו מיום אל יום, וירב מספרם מאחיהם פליטי ארץ יהודה, אשר נמלטו בימי המצוקות והרדיפות האיומות, ויהי מספרם אחרי מאת שנה לבאם מצרימה — מאה רבוא נפש. בחבל הארץ קִירֶנַיקָה (Kyrenaika) ובכל הארץ מדבר לוב ישבו היהודים בהערים מימות המלך תלמי לגוס הראשון (Ptolemäus I) אשר נטעם שם ויכונן להם מקומות לשבתם. במצרים וקיריני היה משפט אחד וחקת־אזרח אחת להיונים והיהודים הגרים בתוכם, והיהודים הוקירו מאד את משפטם במדינה וישמרוה כבבת עינם. ימים רבים ישבו יהודי מצרים שוקטים במכונם ובדברי המדינות לא התערבו עד אשר החלו להתמרמר ולהשתער אשה אל אחותה שתי הממלכות האדירות בארצות הקדם — ממלכת הצפון — סוריא — וממלכת הנגב — מצרים — בחמה שפוכה ומלחמות תנופה. מושלי שתי הממלכות מזה ומזה התחרו ויתאמצו לתקוע להם יתד ביהודה ולהכניס את בני העם הזה בחוג חפציהם. ולב יהודי מצרים היה תמיד שלם ואמונה אל מלכיהם מבית התלמיים ויתסמו

אותם בימין חפצם בכל אשר יכלו. והמלך פ י ל י מ י ט ר או תלמי החמישי אסף בחמלה גדולה ורחמים רבים את פליטי יהודה אשר נמלטו מחמת המציק, אנטיוכוס אפיפנס, אשר כינן להשחית ולעקור את הכל; בימים ההם עזבו המונים המונים את יהודה ארץ מולדתם ויבאו לגור ארצה מצרים. בין הפלטים היה גם חוניו בן הכהן הגדול ח ו נ י ו ה ש ל י ש י ועוד רבים ונכבדים מאצילי עם יהודה ושועיו. וכיד דעת בינה לעתים הטובה על היושבים ראשונה בממלכת מצרים ראו והבינו, כי טוב לפניהם לקבל באהבה ורצון את היהודים, אשר היתה בם יד מלך סוריא העריץ וקרבם בשתי ידים, למען אשר יתמכו בימין חפצם להשיב את ארץ יהודה שנית למצרים, אחרי אשר נקרעה ממנה ותהי לסוריא בימי אנטיוכוס הגדול. אמנם כן מושלי סיריא ומצרים גם יחד לא דמו ולא עלתה על לבם, כי מהתקוממות שלומי אמוני יהודה ומלחמתם עם עריצי סוריא יעמוד רוח והצלה לעם יהודה, עדי תמצא ידו לשבור מטות על זרים ויהיה לעם עומד בפניו ומושלו מקרבו יצא.

הקבוץ הראשי וראש פנת הישוב הישראלי במצרים היה ב א ל כ ס נ ד ר י א המהללה, אשר בסחר הגוים ובדברי הממלכות והמדינות היתה משנה ל ר ו מ א אחותה הגדולה, ובחכמה, מלאכת מחשבת חן ונעם היתה השניה ל א ת ו נ א רבתי בחכמה ודעת. מן חמשת חלקי העיר ההומיה, אשר נקראו בשמות חמשת האותיות הראשונות באלפא־ביתא היונית, ישבו היהודים בשני חלקים וביותר רבה ישיבתם בחלק העיר ד ֶ ל ְ ת ַ א, אשר על חוף הים הגדול (התיכון) וישבו בו הם לבדם. והם ידעו להפיק תועלת משבתם לחוף ימים ויעשו להם יד ושם במסחר וחיל ימים על אניות־סוחר להוציא יבול מצרים אל קצוי ארץ ואיים רחוקים. וכל יבול הארץ ותבואותיה אשר הצטידה בהם רומא לכלכלת לגיונותיה הרבים, היו עמוסים — כנראה — על אניות סוחר אשר להיהודים והמה האדירו את המסחר ויביאו מערבם על שוקי המסחר בארצות המערב. וכאשר רב עשרם וירבה חילם כן נתרחבה דעתם והליכותיהם בטוב טעם ודעת דרכי החיים המתוקנים. אמנם כאשר דבר מסע האניות וסחר הארץ לא נתנו להם לבדם, כן לא מלאו שני המעשים האלה לבדם את כל חפציהם ועסקיהם, ולא על המסחר ומשלח יד לבדו חיו אז בני יהודה במצרים; בכשרונם ושקידתם וחפצם להשכיל להיטיב דרכיהם למדו מהיונים דעה מלאכת מחשבת ויהיו גם הם ליודעי חן ועושים בכל מלאכה בתבונות כפיהם להלל מאד, ויהיו אמנים רבים, חרשים וחושבים נפלאים. האמנים העברים באלכסנדריא היו לאגודות וחברות על פי משלח ידם כתכנית חברות בעלי המלאכה בימינו *). כאשר דרשו בבית המקדש אשר בירושלים אמנים וחכמי חרשים בכל מלאכת מחשבת שלחו והביאו מאלכסנדריא של מצרים *), כאשר קראו מלפנים חכמי חרשים מצור הקרובה. היהודים במצרים וקירינֵי למדו לדבר צחות גם בלשון יון הנעימה בצלצל כליה, הרבו להתהלך בחקר־דעת ספריה וישכילו להבין בחכמת יונית בשום שכל ודעת ספרי החכמים והמליצים הרבים בהשפה הזאת כדעתם את

*) מפורש במס' סכה בבלי נ"א, ירושלמי שם פ"ה ובתוספתא שם פ"ד ובס' ידידיה האלכסנדרוני.

*) יומא ל"ח ע"א וערכין י' ע"ב י

ספרי עמם ומשל ומליצה אשר בכתבי הקדש. ויהי כאשר נחלו להם יהודי מצרים עשר חכמת לב ותבונת כפים ויתערו בארץ ותגבר ביניהם דעת־נפשם והכרת ערכם ומעלות רוחם על יתר אחיהם הנפוצים בארצות נכריות, כאשר ראינו באחרית הימים את יהודי ספרד מצינים בדעת־נפש יקר ערכם ומעלות רוחם על כל אחיהם שבגולה. עדת ישראל באלכסנדריא היתה האבן־הראשה לכל ישובי היהודים במצרים, וכל היהודים הפזורים בארצות הגוים נשאו אליה עיניהם וגם בני ארץ יהודה לא נמנעו מהשען עליה כעל עמוד חזק לישראל ויהודה, אשר ממנו פנה ויתד נאמן לעצמת היהדות ותקף תפארתה.

וברוב מספרם והטבת מעמדם בעשר וחכמה הטיבו דרכם המוסרי וירוממו כבוד הדת הישראלית בבנין בתי־תפלה נהדרים בקדש בבל חלקי העיר, אשר קרא להם בשמות פרוזיכים או פרוזיקטיריים (Proseuchen od. roseuktcri) *) ומכל בתי מקדש ותפלה התנוסס בהדרת קדש ויקר תפארת בית הכנסת הגדול (ובלשון חכמי התלמוד [בסוכה בבלי נ"א ע"ב ובירושלמי שם פ"ה בשנוי קצת] דיופלוסטין של אלכסנדריא. המתרגם), אשר עליו אמרו „שכל מי שלא ראהו לא ראה בכבודם של ישראל"; „הבית הזה היה בנוי כמין בסיליקי" (Basi ika) על שני טורי עמודי פאר (סטיו לפנים מסטיו) ויגדל מאד בארכו ורחבו, עד כי הפקידו איש להניף בסודרין לאות אל באי הבית לענות אמן אחרי היורד לפני התבה, כי מפני המרחק הרב לא נשמע קול החזן בדברו ובאלכסנדריא וכל מצרים היו, כפי הנראה, מלבד בתי כנסת כאלה גם בתי מדרש להורת ישראל, ובימי שבת ומקראי קדש קראו שם מעל ספר התורה והנביאים, ואחרי קריאת סדר השבוע, פרשו אותה מפרש ושום שכל בתרגום יוני למען דעת כל הקהל את הכתוב בספר תורת משה ודברי הנביאים.

ואל מרום גדולתה הגיע עדת־יהודה באלכסנדריא בהמלט אליה פליטי יהודה וטובי העם, אשר נסו ונמלטו מלחץ אויב ומתנקם, כאשר כלו עריצי סוריא את חמתם ביהודה. מהפליטים האלה הכי נכבד הוא חוניו הרביעי, הבן הצעיר להכהן הגדול חוניו האחרון להכהנים הגדולים ממשפחת יהושע בן יהוצדק ונין שמעון הצדיק. כמספר למעלה, נטה חוניו השלישי עם שארו הורקנוס בן טוביה אחרי בית המלוכה במצרים. בעת אשר בני יוסף בן טוביה האחרים וכל מרשיעי ברית עמהם משכו ידם עם ממלכת סוריא, על כן נתקבל בן הכהן הגדול הזה, בבאו למצרים לגור שמה, באהבה ורצון מאת המלך תלמי פילומיטר במצרים. אולם כאשר נעשו ישועות בארץ יהודה, במות אנטיוכוס הצר הצורר וכאשר ישב דימיטריוס על כסא ממלכת סוריא והבוגד מינילאום מת מות נבל, התנחם חוניו הרביעי בתקוה טובה, כי עוד ישוב לארץ

*) וגם בתי דינים גדולים וקבועים כתבנית בית דין הגדול בירושלים היו ליהודי אלכסנדריא כאמור: (כתובות כ"ה ע"א) חזקה לכהונה נשיאות כפים וחלוק גרנות בארץ ישראל וסוריא; רשב"ג אומר אף אלכסנדריא של מצרים מפני שבתי דינים קבועים בה ועי' תוספתא פאה פ"ד. המתרגם.

יהודה וישים על ראשו כתר כהונה במשפט הירושה אשר לו. אך התקוה הזאת היתה כצל עובר, עוד מעט וגם דימיטריוס נתן יד לפושעים ועל אליקים אשר מאסו בו היהודים שם משרת הכהנה הגדולה בכח הזרוע, וישב צור חרבו על החשמונאים. אז אמר חוניו נואש לתקותו לשוב אל ארצו לנחול את כבוד הכהנה הגדולה בבית המקדש אשר בירושלים ויחלוט להשתקע במצרים. עם חוניו הרביעי בא מצרימה עוד איש יהודי גדול ונכבד ונשוא פנים בעמו ושמו דוזיתוס (Do itheos), שניהם היו חכמים יודעי בינה לעתים והליכות המדינות וכח להם לעמוד בהיכלי מלך ושרים ולפלס נתיב לרוחם בדברי המלוכה. ובימים ההם פרץ ריב בין האחים הנצים על דבר המלוכה במצרים בין פילומיטר ופהיסקון, בני אביהם איערגֶטס השני, והאח השני היה איש אשר משחת מראהו, וכרוע תארו כן רעה נפשו ורוחו השתובבה משובה נצחת. שני האחים אשר רבו ונצו על דבר המלוכה הגישו עצומותיהם אל זקני רומא, והמה, כמשוש דרכם מאז, הרבו לסכסך את שני הנלחמים איש באחיו, למען החליש כח מצרים ומצוא יד לפרוש מצודת ממשלתם על הארץ הזאת.

ופהילומיטר מצא את לבבו גם למרות עיני זקני רומא, אשר תמכו ידי אחיו, בחפצם כי ינוח שבט הרשע — „פעראון" (akergetes..) — שם הקלון אשר נקרא בו פהיסקון — על מלוכת מצרים, למען יקל להם להביא אותה בעֹל מלכות רומא. אך לפהילומיטר חסרו בעת ההיא אנשי צבא ומצביאים בעלי כשרון וינשא המלך את שני שועי יהודה: חוניו ודוזיתוס לשרי צבא, והם עשו מלחמה במועצות ודעת, עד כי כשלה גבורת פהיסקון ולא עצר כח לעמוד בפני אחיו. מהעת ההיא נשאו שני שועי יהודה אלה חן וחסד בעיני המלך פהילומיטר ויהיו שרי צבאותיו כל ימי מלכותו. גם בין אחיו היהודים נחל חוניו כבוד וגדולה. בהיות היהודים מצינים במצרים ומבדלים מיושבי הארץ מעולם ומהיונים היושבים בארץ באמונתם, חקי חייהם וכל הליכותיהם היה דרוש להם ראש ופרנס, עם העז והמשרה לאחד ולקבץ את העדות הנפרדות לקהלת יעקב אחת ערוכה וסדורה בכל דרכי ההנהגה; איש אשר מפיו תצא תורה לכל בית ישראל אשר במצרים ודבריו יהיו נשמעים לכל בני עמו. והמלך גדל את חוניו וינשאהו להיות נגיד ומצוה לבני עמו וירוממהו למעלת גביר־אחיו — אֶתְנַרְךְ (Ethnarch) וימלא ידו להיות שר ושופט לעמו ולעמוד להם מול ממלכת מצרים. בהמשך העת היתה המשרה הזאת לרבת הענין, וירב כבוד האֶתְנַרְךְ בעדת ישראל ובמערכות הממשלה הוא היה המכלכל דברי הקהלות, שפט את העם ועל פיו נעשו ונשמרו כל דברי ברית וחוזה בין איש לאיש, ויהי לכל עם יהודה מול ממלכת מצרים, ולבני ישראל אשר ישבו במצרים היה נשיא ועומד בראשם — כנשיאות ראש גלותא בבבל — ויהיו לגוי־אחד בארץ מגורם, והאחדות הזאת הוסיפה אמץ ביתר שאת ועז במשרת הכהנה.

כל הכבוד אשר נחל חוניו במצרים בחצר המלך ובין אחיו בני עמו לא היה לו די שלומים על כל הכבוד הגדול אשר גלה ממנו וממשפחתו, על ידי המעשים

בארץ יהודה, כבוד הכהנה הגדולה, אשר היתה מורשה לו מאבותיו ואבות אבותיו – מימי צדוק הכהן עד אביו המומת אשר הוסר ממשמרתו בזדון עריצי סוריא – . בימי הבלהות ביהודה תחת שבט מושלים עריצים, בימי מהומות מלחמות החשמונאים כאשר טמאו היונים את המקדש ויחללו כל קדש, נתן חוניו אל לבו לבנות מקדש לשם יְיָ במצרים והוא – נין ונכד צדוק הכהן, יהושע בן יהוצדק ושמעון הצדיק – יהיה בו לכהן גדול. אם התעורר לעשות המעשה הגדול הזה בקנאתו לשם ה׳, או כי שאף להכבוד אשר גלה מבית אבותיו, דברי הימים לא ידעו השב נכוחה על מחשבות אדם והגות רוחו. למען קרב את לב בני יהודה אל מחשבתו נשען חוניו על נבואת ישעיה: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיְיָ בְּמִצְרָיִם (ישעיה י״ט י״ט). ופהילומיטר נשא פניו בדבר הזה ויתן לו חבל ארץ רחב ידים בארץ גֹּשֶׁן במסבי העיר (העליפאלים) ממזרח צפונה לעיר מֹף (Memphis) בהארץ אשר שם ישבו בני יעקב לפני צאתם ממצרים, על הככר מקום חרבות היכל אליל מצרים בּוּבַּסְטִים, בעיר מצער לֶאנְטָפָּלִים, אשר שם נתנו המצריים כבוד אלהים לחיתו ארץ נבנה עתה מקדש לאלהי אמת, לאלהי ישראל.

במראהו מחוץ לא דמה המקדש הזה למקדש יְיָ אשר בירושלים, כי נבנה מלבנים שרופות באש בתבנית מגדל־עז, אך סדריו פנימה וכלי השרת נעשו כמתכנת כלי הקדש בהמקדש אשר בירושלים, רק כי מנורת הזהב לא עמדה על ירכה על הרצפה, אך היתה תלויה בשרשרת על התקרה. הכהנים והלוים אשר נסו מיהודה בימי גזרת השמד כהנו במקדש חוניו בזבח ועולה וכל העבדות שבמקדש, והמלך נתן את תרומות המסים וכל תבואת חבל הֶלִיפּוֹלִים נדבה לכלכל את המקדש ומשרתיו, והוסב אז שם החבל הזה, אשר נוסדה שם ממלכת־כהנים קטנה לשם „חוֹנְיוֹן״ (Onion) והנשיאות הקטנה הזאת היה לחבל־אהבה מקשר ואוגד את כל קהלות יהודה על אדמת מצרים.

אם כי חשבו יהודי מצרים את „בית חוניו״ למקום מועדם ובו ראו הברית התיכון המבריח את כל נפוצות יהודה בארצות מרחק – במצרים ומסבותיה – ומאחדם בקשר דת ואמונה ושלש פעמים בשנה עלו לֵרָאות את פני ה׳ אלהיהם, היו רחוקים ממחשבת עמל ואון כהשמרונים, למנוע כבוד מהמקדש אשר בירושלים, או גם להשוות לו במעלת הקדש את מקדשם אשר במצרים, אף כי לְכַבֵּר אותו על פניו; ותהי לְהֶפֶך, כי כבדו את ירושלים כעיר קדושה ואבן הראשה לכל בית ישראל והמקדש אשר בתוכה היה להם לבית־אלהים קדוש ונשגב; ואך היתה הרוחה ליהודי ארץ ישראל והנושעים השיבו כבוד המקדש על מכונו ויטהרוהו משקוצי היונים, לא חשכו יהודי מצרים משלח את נדבותיהם לאוצר המקדש ולהביא שם קרבנותיהם לכל נדריהם ונדבותיהם. אך בכל זאת עלץ לבם ויתברכו במקדשם בקום דבר הנביא ישעיה, „כי יהיה מזבח לַיְיָ במצרים״ ויקראו לְהֶלִיפָּלִים בשם עיר־הצדק*). והנה לו נבנה בית־חוניו בעת אשר היתה ארץ יהודה

*) בהעתקת השבעים נאמר „עיר הצדק״ במקום „עיר ההרס״ ועי׳ בסה״ג להרב המחבר ח״ג צד 35. המתרגם,

שְׁלֵוָה ושוקטה ומקדש ה׳ אשר בירושלים על מכונו, כי עתה הֵמַר המעשה הזה רוח שלומי אמוני יהודה ויתעוררו עליו בחמת קנאה לכבוד ה׳ השוכן בציון ויתנו לחרם את המקדש, אשר נבנה על אדמת נכר, ככל אשר עשו למקדש השמרונים על הר גרזים, אבל בבא השמועה ליהודה, היתה אז כל הארץ כמרקחה ותרבינה השערוריות ביהודה ווירושלים וגם אל המקדש באו פריצים וחללוהו, ועל כן לא מצאו ערות דבר במעשה חוניו ויהודי מצרים, אשר עשו בלב אמונה לה׳, תורתו ועמו, ומיסד המקדש הזה היה נצר משפחת הכהנים הגדולים בישראל מימי קדם קדמתה – מימי דוד ושלמה. ועל חוניו נין ונכד ליהושע בן יהוצדק ושמעון הצדיק לא יכלו לשום עון בגד וחרפת מעל ומרד בעמו ודתו. ואף כי בקום הכהנים הגדולים מבית החשמונאים וַיְחַטְּאוּ את מקדש ה׳ וישיבו את עבדת אלהי ישראל על כנה, החלו בני יהודה להתעצב אל לבם, כי נבנה מקדש על אדמת נכר ונעשה דבר, אשר יש בכחו להפשיט אדר־הקדש מארץ ישראל ובית הבחירה אשר בירושלים; אבל אז כבר הכה מקדש חוניו שרש בקרב בני יהודה אשר במצרים והכהן הגדול אשר כִּהֵן בו זכה לשם ולתהלה, בגלל צדקותיו הגדולות והטובות אשר עשה לעמו ולא מצאו גם טובי העם אשר ביהודה את לבבם לתתו לחרם. בכל זאת לא יכלו להבליג על רוחם ונפשם דאבה מאד על בנין בית המקדש בארץ מצרים, אשר לא כדת הכתובה על ספר התורה. עקבות ההשקפה הזאת על מקדש חוניו להימין ולהשמאיל לדון דינו לזכות ולחובה, נראו גם כן בתורת החקים השונים, אשר שמו עליו מורי התורה ונושאי הקבלה: „הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש שבירושלים״, אך לא נגאלו מן הכהנה והם „כבעלי מומין שחולקין ואוכלין ואין מקריבים״; האומר: הרי עלי עולה שאקריבנו בבית חוניו יקריבנה במקדש ואם הקריבה בבית חוניו, יצא, וגם „נזיר שנדר לגלח בבית חוניו וגלח והביא קרבנותיו לבית חוניו יצא (עי׳ מנחות ק״ט ע״א). ברבות הימים, כאשר שכחו הסבות אשר הסבו בבנין המקדש אשר במצרים, נולדו בעם הגדות רבות, אשר בהם נראו ערבובי דברים מילידי הדמיון ומעשים שהיו בעתות וזמנים ואנשים שונים בימי מרשיעי ברית ומינילאוס הבוגד *).

ובחבל הארץ אשר בו נבנה המקדש במצרים נתן המלך פהילומיטר את רשיונו לחוניו שר צבאו לבנות מבצר ומגדל עז ולהושיב בו גדודי־היהודים למשמר, אשר יעמדו תחת פקדתו ויהי חוניו נציב ומושל פלך הליפוליס או פלך־ערב אשר במצרים, והשם אשר נתנה למשרת חוניו החדשה היה ערברך (Arabarch) (או מושל גליל־ערב אשר בגבול מצרים). באלכסנדריא היה חוניו לשופט וראש עדת ישראל ובחבל ארץ חוניון או גליל ערב אשר במצרים היה

---

*) ע׳ עכ״ז בספרו הגדול של הרב המחבר ח״ג מצד 35 והלאה ובדבריו שיאמר (בספרו הגדול) כי יהודי מצרים לא נמנעו משלח נדבותיהם לאוצר המקדש בירושלים יש להעיר, כי המשפט הזה מוטל בספק והחכם רש״י פין מתאמץ להוכיח (בדברי הימים ח״ב צד 78) שבני אלכסנדריא לא היו שולחים שקליהם להמקדש אשר בירושלים ועי׳ בספר העתי „פראנקל-גרעטץ מאנאטסשריפט״ לשנת 1852 במאמר הרב ר׳ זכריה פרענקעל ז״ל ע״ד בית חוניו. המתרגם.

הוא הנציב והמושל בעז מלכו ומצביא גדודי היהודים החונים שם למשמר. וכה גדלה אמונת פ ה י ל ו מ י ט ר ובטחונו בשר צבאו חוניו והיהודים, כי נשאו ויפקידהו בפקודה רמה ונשאה. חופי הים ואשדות הנהר נילוס היו נכבדים מאד בהכנסת הממשלה מתרומת המכסים והסחורות אשר הביאו שם מארצות אחרות והיוצאות ממצרים לארצות רחוקות. פה עמדו בתי תרומות המכס מכל הסחורות — תוצאות הטבע וחרשת המעשה, וירימו מכס מתוצאות הטבע וחרשת המעשה, מהסחורות המוצאות והמובאות ארצה מצרים, ובתרומת המכס הזה היתה מצרים העשירה בארצות תבל בכל ימי ממלכת התלמיים ואחרי כן בימי ממשלת רומא, וכלכלת המכסים מאניות סוחר הבאות והיוצאות דרך מבואות הים והיאור נילוס מסר המלך פהילומיטר לחוניו היהודי.

בימים ההם ובמקום הזה — במצרים — נעשה ענין כביר הערך יתר רב מבנין בית מקדש חוניו וגם עליו נמצאו משפטים שונים, ורבו הדורשים אותו לשבח ולגנאי המלמדים עליו חובה והמהפכים בזכותו. פליטי יהודה אשר נמלטו מחמת אויב ומתנקם אנטיוכוס זועם ברית קדש, ומאהבתם לתורת קדשם, עזבו ארץ אבותיהם ודרכי חייהם עד כה לנוע אל ארץ נכריה, המה כנראה, העירו חפץ המלך פהילומיטר, אוהב חכמה ומשתוקק למדעים, ללמד דעת את תורת ישראל הנכבדה, ותכל נפשו לקראה בהעתקה לשפת יון. והנה אף כי לא נודע לנו ידיעה ברורה, איך קם ויהי מפעל גדול כתרגום התורה לראשונה בלשון יונית, אך כנראה, נמסרה מלאכת התרגום לחמשה מתרגמים מבינים בתורת ה׳ ולמודי־דעת שפת יון, וכל אחד מהם בחר לעבודת תרגומו ספר אחד מחמשת ספרי התורה. תרגום התורה ליונית היה מפעל אדיר וכביר כבנין מקדש־אל, כדבר מרום ונשגב, אשר כלו אומר כבוד ותהלה לשם יְיָ אלהי ישראל על אדמת נכר ובלשון החכמה וההשכלה בעת ההיא. ויהי כאשר כלתה מלאכת התרגום ותהי אורה ושמחה ליהודי אלכסנדריא וכל מצרים ויתרוממו ויתהללו בה; כי מעתה יראו היונים המשתבחים בחכמתם, כי חכמת־דת ישראל נעלה ורוממה ועתיקה לימים מהפילוסופיה היונית ותקוה טובה סמכתם, כי התרגום הזה יישר דרך ויפנה מסלה לדעת אלהי אמת אלהי העברים ואמתיות אמונת ישראל בין היונים. והיום אשר בו נמסרה התורה בתרגום יוני אל המלך היה ליהודי אלכסנדריא מימים ימימה ליום משתה ושמחה ויום מועד, וקימו וקבלו עליהם לחג אותו בכל שנה ושנה, אשר בו יעברו בסך והמון חוגג אל האי פהאַראָס וישירו שירי הלל ותודה לה׳ וייטיבו לבם בזבח משפחה ומסבות מרעים באהלים או על פני השדה. ויהי יום הזכרון הזה ליום חג לכל העם וגם היונים הנכרים מיושבי אלכסנדריא באו בתוך היהודים וישמחו בשמחתם *).

*) הפרשה הזאת התהות התרגום היוני הראשון מספר התורה היא אחת מהיותר נכבדות בספר דברי הימים, אך כל דברי יודעי העתים במקצוע זה מוטלים בספק, ורק זאת מצאתי נחוץ להעיר שהרב המחבר נוטה בעקרי הדברים מדעות כל החכמים שקדמוהו בזמן קום התרגום ואופן התגלותו בקהל. ואלה הן החלטותיו בקצור: א) הספר המיוחס לא ר י ס ט י א ו הוא רבו הגדה ורק קורטוב של אמת נמצא בו, כי נעשה התרגום בדבר פי מלך מצרים לבית התלמיים שלא כדעת הרב ר״ז

אך לא כשמחת יהודי אלכסנדריא על התרגום היוני, שמחו גם חסידי יהודה בארץ ישראל. להם היה המעשה הזה „קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל". דרכי היונים וטעמם ועמהם גם לשונם היו להם לזרא וישנאו אותם תכלית שנאה על הרעות הרבות אשר עשו בני העם הזה לעם ישראל ותורת קדשו, ועל כן פתחו לבם אל הדאגה, כי בהריק את דברי התורה מכלי אל כלי יפוג טעמה והודה יהפך למשחית; המה אמרו „שאין התורה יכולה להתרגם כל צרכה", כי רק השפה העברית, אשר בה דבר אלהים בקדשו בהופיעו על הר סיני, תוכל להיות כלי שרת בקדש ורק בה ישתמרו דברי אלהים חיים בעצם טהרם וזהרם, ובלבש התורה מלבוש זר, תתנצל מאת כבוד אלהים חיים החופף עליה, והיום הזה (ח׳ טבת), אשר אותו קימו וקבלו יהודי אלכסנדריא של מצרים ליום משתה ושמחה, נחשב ליהודי ארץ ישראל וביותר להחסידים החרדים על קדושת התורה ליום צרה ותוכחה „כיום שנעשה בו העגל" במדבר ויאמרו „אלה אלהיך ישראל" למסכה ותבנית שור אוכל עשב ויהי להם ליום צום ותענית. כה שפטו על המעשה הזה לזכות וחובה, להצדיק ולהרשיע, משפטים שונים ומתנגדים מן הקצה אל הקצה. ואם נשקיף על תוצאות המעשה רב העליליה זה אז נראה, כי שני המשפטים האלה הנראים כשני הפכים צדקו יחדו, ויהודי אלכסנדריא בשמחתם כיהודי ארץ ישראל באבלם הוציאו לאמת משפט.

בתרגום התורה יונית למדו לדעת את טובה ויפיה גם היונים, משפיעי החכמה ושופכי רוח ההשכלה על פני עמי הקדם בימים ההם: ואף כי בראשונה מנעו כבוד ממנה ולא הכירוה לטובה; אך עוד לא עברו איזה מאות שנה ועקרי היהדות ותכן תורת משה נודעו בכל ממלכות הגוים אשר נחה עליהם רוח ההשכלה היונית. התרגום היוני, היה הציר אשר שלחה תורת משה אל הגוים עובדי האלילים לרפאותם ממשובתם ולהביא בלבם דעת אלהי אמת. התרגום הזה היה המליץ בין שתי ההשקפות על חקר־אלוה, ההשקפה העברית וההשקפה היונית ויקרב רחוקים ויצרף הדעות האלהיות מזה ומזה. ובעת קם הציר השני לאור הגוים ההולכים חשכה, בצאת הברית החדשה בארצות הגוים עובדי האלילים ונפרץ תרגום התורה ליונית הכו יסודי היהדות ועקריה, שרש עמוק עמוק בקרב מחשבות העמים, הלך רוחם וחקר לבם, עד כי היום לא נמצא לשון מתהלכת בארצות הגוים המתוקנים, אשר לא קבלה בתוכה משגים ומבטאים מספרי היהודים הקדמונים ותהי תורת ישראל לסגלת כל העמים על ידי תרגום התורה ליונית. אולם עם הטובה הזאת עזר התרגום הזה, מבלי חפץ וכונה, גם לרעת היהדות, נתן יד לפשעים המגלים פנים בתורת משה שלא כהלכה, ויהי דמיונו לנביא מורה שקר,

---

פראַנקעל בספרו פאָרשטודיען שהתרגום היוני, נתהוה מן המתרגמים את התורה בצבור בימי הקריאה בקהל וכלו מלאת המתורגמנים הרבים והשונים אשר מפני זה עלו בו חלופים ושנוים רבים. ב) כי התרגום נעשתה בדבר פי מלך מבית תלמי אך לא ע״י פהילדלפוס השני, כי אם ע״י תלמי פהילומיטר הששי בזמן מאוחר יותר ממאה שנה. ג) כי לא ע״י ע״ב זקנים כי אם ע״י חמשה זקנים נעשתה ההעתקה והמשנה במסכת סופרים (פ״א הלכה ז׳) נשענת על יסוד היסתוריי והדרוש על הענין הזה רחב מאד ועי׳ בסה״ג בח״ג ציון 2. ובספרו של הרב ר״ז פראַנקעל „פארשטודיען צור סעפטואגינטא" ובס׳ הח׳ הערצפעלד ודה״י לרשי״פ ח״ב הערה 3 לסימן 5. המתרגם.

אשר יהפוך דברי אלהים חיים לדבר תועה בשם ה׳ אשר לא צוה ולא עלתה על לבו ועליו נשענו אלה החדשים, אשר מגמת פניהם היתה לקצץ בנטיעות היהדות ולהוציא ישן מפני חדש. תרגום התורה מעברית ליונית מבלי להשחית הכונה וההבנה, היה דבר קשה מאד, כי רחקו שתי הלשונות אשה מרעותה מרחק רב, וגם רוח השפה העברית ודעת נתיבותיה עוד לא נגלו בימים ההם ולא נחקרו ונדרשו גם עקרי היהדות ויסודותיה, ועל כן נבצרה מאת המתרגמים למסוך רוח התורה העברית בהתרגום היוני להביע את הגיוניה הצרופים ורצופים במבטאיה העבריים. גם לא שמו משמר על התרגום לבלי יגעו בו לרעה להוסיף או לגרוע בהשחת הכונה. גם קרוב לשמוע, אשר בהיות התרגום לעזר בידי המתורגמנים בסדר קריאת היום בשבתות וימים טובים, עשו בה שנויים רבים, בתוספת וגרעון ויכניסו בתורת ה׳ הגות לבם וילדי רוחם וברבות הימים כִּסו פניה בתקונים ושנוים, אשר הלכו הלוך ורב ביתר שאת בדורות הראשונים אחרי יסוד הדת הנוצרית בארץ. ובכל המשחתות והמגרעות אשר בהתרגום היוני, לא חדלו יהודי אלכסנדריא מהאמין בתמתו וטהרו, עד כי חשבו להסיר מפניו את ספרי הקדש במקורם העברי להשען רק על התרגום היוני. כל הטעיות, אשר יסודתן בחסרון־הבנה, כל ההוספות בכונה זרה וזדון לב וכל המגרעות אשר נספחו אל תורת ישראל בהתרגום היוני, אותן חשבו היהודים האלכסנדרונים לדברי התורה במקורה ויכבדום בכבודה על כן הורו בשם היהדות למודים זרים לרוחה ומתנגדים ליסודותיה. הנה כן נאמנו שני המשפטים — שני ההפכים — כי הוד הנצחון והתפארת, אשר נחלה תורת ישראל על חכמת דת עובדי האלילים, בזמנים ובמקומות רבים ושונים, וכן החרפה אשר נשאו עליה מנאציה ומנדיה, שתי אלה: הַתְּהִלָּה וְהַתְּהָלָה באו על יד התרגום היוני ויהי בעוזריה ועוכריה.

כמאה שנה אחרי הִגָּלות התרגום היוני, נמצא סופר יהודי בשפת יון, אשר בחפצו להגן על היהדות ולבשר כבודה ותהלתה, בדה מקור אכזב להתרגום הזה לאמר, כי נעשה על ידי שבעים ושנים זקנים במשך שבעים ושנים ימים ולמען שים לוית חן לו עטר את ספורו במעשי נפלאות ומופתים, הקדים זמנה אל הימים, אשר עוד לא היו פלגות ביהודה ועוד רבות כהנה וכהנה. ועל פי הספורים האלה, אשר ריח הגדה בת הדמיון נודף מהם וכל רוח ספור אשר יסודתו בדברי הימים לא נמצא בם נקרא התרגום הזה בשם: „תרגום השבעים ושנים זקנים״ או „הרגום השבעים״ (Septuaginta).

כמעט שנעשתה ההתחלה לפתוח שערי תורה, יסודות היהדות ומצבות זכרונה מימות עולם, לפני בני עם יון, ותתעורר התשוקה בלב רבים מיהודי אלכסנדריא לתרגם יונית בהמשך העת גם ספרי דברי הימים והנביאים להראות להעמים את כל כבוד היהדות העתיקה: סגנון התרגום הזה מעיד עליו, כי נעשה במשך זמן רב ובידי אנשים שונים. תרגום הנביאים והכתובים במשל ומליצה היה קשה עוד יותר מהתורה, כי שונה היא השפה היונית בחקי נאֻמיה בטעמה ומבטאיה מהעברית תכלית שנוי ויֻקַשׁ מאד להמתרגמים להתאים ולכוֵן את התרגום

היוני אל מקורו העברי בטעם ועניו. תרגום התורה ליונית בקהלות ישראל אשר במצרים היה המחולל ומוליד את חכמת הדבור במקהלות או הדרשה ברבים, אשר היתה לחכמת חרשים ואחת מידיעות התלויות בטוב טעם ודעת – החן והנעימות. אם בארץ ישראל או באלכסנדריא של מצרים היתה ראשית צמיחת המנהג לתרגם פרשיות התורה הנקראות בצבור להשפה השגורה בפי ההמון (ארמית) ולבאר ולהבין את תכן דברי התורה אל בני העם, אין להכריע בהחלט, אך בכל אופן הכה המנהג הזה שרש ביותר במצרים ושם נולדה ונתגדלה הדרשה ואבותיה־מחולליה היו המתרגמים המשמיעים דברי התורה, אשר בדברם יונית נמשכו אחרי טעם השפה הזאת, הלך רוחה ותמונת מבטאה ונאמיה, וכה יצאו מרעיון לרעיון ומענין לענין וירחיבו באוריהם וינסו לבנות על יסודות התורה בנינים לפי רוח בינתם, להוציא ממנה לקח טוב בעולם המעשה ולהקיש מספוריה ודבריה גם על המעשים הנעשים בימיהם וללמוד ולדעת את דרך החיים אשר לפניהם. כה נשתלמה ונתכללה הדרשה, אשר נשאה מדברותיה על כל ענין ומקצוע שבתורת החיים המוסריים, הטביעה חותמה עליהם ותיטב פניהם בחן ונעם וַתְּתָאֲרֵם במראה נחמד ונעים המושך את הלבבות ולוקח נפשות. הדרשנות היא בת קהלת יעקב באלכסנדריא של מצרים, על ברכה נולדה, פה נתגדלה ונשתלמה ותהי למופת לרבים לעשות כמתכנתה וטוב טעמה. כמעט שמצאו יהודי אלכסנדריא המדברים יונית טוב טעם בתרגום התורה ותתעורר גם התשוקה בלב המשכילים שביניהם לנסות כחם במיטב הגיון וללכת בחקר אלוה, ויתאמצו לפתור כל הדברים קשי־ההבנה, אשר במקרא ומשלי הנביאים, התחרו לפשט את העקמומיות הנראות בהם בהשקפה ראשונה, להרחיק ההגשמות, אשר בדברי הכתובים שנאמרו רק לשבר את האזן, לישב הסתירות והזרות המפליאות ולהתאימן עם דרכי ההגיון היוני. כה קמה סִפְרַת היהדות־ההילינית ויפיפיותו של יפת שכנה באהלי שם; ותגדל הסִפְרָה הזאת, ותתרחב ותתפשט ותמשוך בכחה ובחִנָה רבים ושלמים. צמיחת הספְרָה הזאת, היחידה במינה, אשר ממנה נשקפו נשמות שני לאומים־תואמים, הצרים איש את אחיו בהליכות החיים ואחוזים וקשורים בחקר אלוה וסוד שיח החכמה העליונה, נעלמה ממנו ודעת דרכיה בנעוריה בראשית ימי היותה נסתרה מעינינו, אך כנראה, התאמת גם בה המראה הנראה בצמיחת ספריות אחרות, כי הדבור המליצי והשקול בחרוזים קדם להדבור ההגיוני בסגנון פשוט וספורי. משרידי הספרות הזאת נתקימו עד היום רק ספורי תולדות עם העברים בדורות עולמים בחרוזים בשפת יונית. כנראה נולדו הספרים האלה לרגלי דברי ריבות אשר קמו אז עוד הפעם בין היהודים והשמרונים.

המשטמה הנושנה, אשר שרשה בלבות שני העמים – היהודים והשמרונים – הקרובים באמונתם בתורת משה, אחדות הבורא וכפירה בעבודה זרה, ורחוקים בכל יתר הליכות החיים, בהשקפותיהם ומשאת נפשם, המשטמה הנושנה הזאת לא רפתה גם במעט ברבות הימים וככחה אז – בימי עולי הגולה – היה כחה עתה בדורם של החשמונאים והיהודים האלכסנדריים. בימי גזרות השמד של הצורר אנטיוכוס אפיפנס נמלטו גם שמרונים רבים מארצם ארצה מצרים לחסות בצל מלכי וזסד התלמיים וילוו אל אחיהם, אשר ישבו במצרים מימות

אלכסנדר הגדול. כהיהודים כן סגלו להם השמרונים את השפה היונית, דרכי מחשבותיהם וארחות חייהם. השנאה בין מעריצי שם ה׳ השוכן בציון מכבדי מקום המקדש לאל עליון אשר בירושלים ובין בוני המקדש על הר גרזים יצאה בעקבותם לארץ אחרת ותרד עמהם מצרימה והרב המשטמה ביניהם בחמת רוחם וקנאה גדולה למסרות עתיקות אשר תגדל ביתר שאת ועז בין שתי כתות דתיות בארץ נבריה הרחק ממקום מוצאם משבתם על אדמתם. כנראה היה דבר התרגום התורה ליונית, אשר נעשה בדבר מלך פהילומיטר החפץ ביקר היהדות כאש לנערת ויכעים תמרורים את השמרונים, אשר ראו כי בתרגום התורה ליונית גלה כבוד מבית מקדשם, כי לא נמצא שם הכתוב אשר בדו מלבם והכניסוהו בספר התורה: ובנית מזבח על הר גרזים. בין השמרונים אשר באלכסנדריא נמצאו גם אלה אשר היו קרובים למלכות ויוצאים ונכנסים בחצר המלך, והמה עוררו את הריב ויתנאצו ויחרפו את התרגום היוני לאמר כי מְזֻיָּף הוא, ויטו את לב המלך הטוב פהילומיטר, כי יצוה לבעלי הריב להתוכח לפניו בדברי הדת וכתבי הקדש למען הוציא לאמת משפט אי זה המקום אשר בו בחר אלהי ישראל לשכן שמו שם, אם בית הבחירה אשר לבני יהודה בירושלים או המקדש אשר על הר גרזים. וִכּוּהַ־אמונה זה לפני מושלי ארץ, הוא הראשון אשר היה בין היהודים וצוררי אמונתם פעמים רבות אחרי כן במשך ימי פזוריהם ונדודיהם בארצות הגוים. אמנם המלך אשר לפניו התוכחו בפעם הראשונה היה מושל רודף צדק, לא נשא פנים לשני הצדדים ולא נתן יראתו על המתוכחים וכל חפצו היה רק להוציא לאמת משפט. שתי המפלגות הנלחמות אשה ברעותה בחרו מקרבם בחירי חכמיהם להגיש עצמותיהם לפני המלך. האנשים החכמים נודעים לנו בשמותיהם: מהיהודים החכם אנדרניקוס בן משלם ומהשמרונים היו ראשיהם: סבאי ותודסי (Sabbai u Theodosios) אשר יד ושם להם בדברי ימי השמרונים. על מה נדברו המתוכחים ובמה תמכו נתיבותיהם שני בעלי הריב לא נודע היום ואחרית כל הענין נסתרה מיודעי העתים; שתי המפלגות התהללו בנצחונן ושתיהן הפריזו על מדת האמת, בספרן דברי גוזמא והפלגה להתאמר בהם, כי גברה ידה על רעותה. אלה הן תולדות וכוחי האמונה בכל עת ועונה, מהם לא תצא תורת השלום והאחדות ועוד לא נראתה אחרית טובה מריב־שפתים והתוכחות בין שתי כתות ומפלגות על דברים שבלב. כנראה הוסיפו שני בעלי הריב גם אחרי כן להלחם מלחמת הלשון ושאלת הקדושה היתרה אשר להר המוריה או להר גרזים נתנה עוד ענין למאמרים כתובים בחרוזים בשפת יון.

בימים ההם לבשו קדרות שמי ההצלחה על יהודי אלכסנדריא, ותחשך להם שמש צדקה, אשר זרחה עליהם בימי מלוך פהילומיטר במצרים. כמו היתה עדת אלכסנדריא, אחוזה ודבוקה בקשר הרוח עם אמה עדת־ישראל ביהודה, היתה אז עת צרה לשתיהן אחרי ימי אורה ושמחת הפדות והרוחה אשר היתה בארץ. ביהודה כסה מעטה אבל את העם על מות יונתן תפארת עזם וצור משגבם ובאלכסנדריא היתה עת צרה ליהודים בהמר הארץ את מושליה. המלך תלמי השביעי פהיסקון, אשר מלך שנים רבות ביחד עם הבכור הטוב ממנו

פהילומיטר, ואשר חשב מחשבת און להדוף את אחיו משאתו, הבוגד בברית אחים והסורר הזה חשב מחשבות לשום על ראשו עטרת אחיו אחרי מותו. העם היושב באלכסנדריא אשר לא היה ברוחם נכונה, שאפו חדשות וישיתו ידם עם פהיסקון אשר היה מָשְׁחַת מאיש מראהו, וכרע תארו כן היו נפשו ולבבו. אך גם להמלכה קליאופטרה אשר משלה בארץ בשם בנה הרך בשנים נמצאו עומדים לימינה, ומהמחזיקים בידה היה גם חוניו שר הצבא והכהן הגדול. לאחרונה החליטו, כי יקח פהיסקון את אחותו לאשה ויחד יעשו מלוכה בארץ (בש' 145 לפסה"נ). הנשואים האלה – שהם מעשה תבל וזמה – לא הביאו את השלום אל הארץ. פהיסקון התועב גלה גם ערות בת אשתו וימלא אלכסנדריא דמים מפה אל פה וירבה תועבה וזמה עד לבלי הכיל, וכל התושבים הישרים בלבותם נדדו מן הארץ. נקל לדעת כי שטם המלך הזה את היהודים בדעתו, כי נוטים הם ביותר אחרי אשתו/אחותו המלכה, וכשמעו אשר חוניו יאסוף חיל וצבא להלחם בו, צוה הנתעב והנאלח הזה בחרונו על אנשי חילו לעבור באלכסנדריא ולתפוש את כל היהודים הנמצאים בעיר מאיש ועד אשה זקן ונער, לאסרם באזיקים ולהביאם על ככר אחד להיות שם למרמס לרגלי הפילים. ולפני זה צוה להשקות את הפילים יין, למען ישתגעו ויהולו ויניחו חמתם ביהודים האמללים. אך בהוציא ההולל הזה את מזמתו לפעלו נקרה דבר, אשר היה ליהודי אלכסנדריא לנס ופלא. הפילים השכורים מיין, תחת להשתער על היהודים הפכו פניהם אל אנשי מלך מצרים, אשר עמדו מרחוק להשתעשע במחזה הנורא הזה ויפלו בהם וימיתו רבים. היהודים נושעו ויעשו את היום ההוא ליום זכרון בשמחה והלל לה' עושה פלא, וכנראה חדל פהיסקון מני אז להצר ליהודים ולעדת ישראל באלכסנדריא של מצרים היתה הרוחה שנית.

פרק שני

הנשיאים מבית חשמונאי. שמעון ויוחנן הורקנוס.

(מן 213 עד 176 לפני חרבן הבית השני)

בימים ההם, בהתרומם קהלת יעקב יושבת אלכסנדריא של מצרים במעלות הרוח, בחסד מלכי מצרים וחכמת המושלים אשר בקרבם, התנשא גם עם יהודה על אדמת אבותיו וילך מחיל אל חיל ויוסף און ועצמה מדינית, עד היותו לגוי אדיר וכביר כח, אשר כבודו חדש עמדו ולא יירא עוד חרפת עבדות וסבלות ממשלה זרה. עד כמה גָבַר העם חילים ויגדל עצומיו בשנים מספר, בעת קצרה בימי נשיאות יונתן, נראה בהעריכנו מחזה החסן הלאומי אחרי מות יונתן מול מחזה העם ומצבו במות יהודה המכבי. אז לא השיגה יד יונתן המוציא והמביא את העם אחרי מות אחיו הגבור לאסוף ולכנוס רק מתי מספר אנשי חיל הנאמנים בבריתם לה' ולכהניו החשמונאים ויהי לפקיד־נגיד על אסף אנשי צבא

באין עז־משפט, באין משרה ושלטון, באין מבצרים ומצודות להשגב בהם ובאין כל ידים לפלה מדינית ובאין כח ואין יהגן על ארצו נגד צוריה ולהתגר בם מלחמה. כל הימים היה צפוי אלי חרב אויב וכהנקם מחוץ ותגרה זדים מרשיעי ברית מבית. במות י ו נ ת ן יבהסב הנשיאות על יהודה אל האחרון מבני מתתיהו החשמונאי – ש מ ע ו ן ה ת ר ס י היה זה האחרון למושל על עם אשר עזרתו בו ועָצמו לא נכחד ממנו, עם כביר כח החי על חרבו, מלא כח וגבורה לעמוד בקשרי מלחמה נגד כל הנוגעים בו לרעה, מחזיק בכל עז בהחיל אשר יָשה לו בגבורת ימינו ונכון גם להוסיף אמץ ולהרחיב גבולות ארצו. שמעון זכה לשם מושל בעז־משפט מלך מעל לגבולות ארצו ובקרב עמו היתה לו הכהֻנה הגדולה לכבוד ולתפארת. מראשי־ ימי נשיאותו מצא מבצרים בצורים להשגֵב בהם מני אויב, וגם אויבים לא היו לו אם האחד, אשר אחיו המת הכשיל כחו לבלי יוכל להשחית ולבלֵע, במות יונתן לא מת לב העם בקרבו וכל שלומי אמוני האמונה והאֻמה הוסיפו לעֹז במעֹז החשמונאים ותבער כאש קנאהם לבחיר העם, י ו נ ת ן הכֹהן הגדול הרצוי לרוב אחיו, אשר נפל לפני בן־עולה ומרצח־חרש ויאמרו לעשות נקמה בהצורר טריפון האכזר, ועַל ש מ ע ו ן היה עתה רק למלא מקום נגידם אשר אבד מהם.

בקחת שמעון בידו את רסן המשרה על יהודה, כבר היה זקן בא בימים אך עוד מלאו עצמותיו כח עלומים ובלבבו התנוססה רוח גבורה, ככח חכמתו אז – ביום תת אותו אביו מתתיהו לפני מותו ליועץ ולאב לכל בניו, בהצותם את ממשלת סוריה האכזריה והעריצה – כן היה כחו עתה לצאת ולבא לפני העם אשר יצא משעבוד לגאֻלה; ועל ידו עמדו ארבעת בניו גבורי כח ואמיצי לב: יוחנן, יהודה, מתתיהו ועוֹד רביעי אשר לא פרַש שמו. הבנים האלה גדלו בקרב וילמדו ידיהם למלחמה מנעוריהם, בהתגרם באויבי עמם. ויצא ש מ ע ו ן בכל דרכי המשרה והליכות המדינה בעקבות יונתן אחיו. כמוהו ידע להתחזק ברפיון אויביו, לבצר את הארץ, לרפא שבריה, לקומם הנהרסות ולהרחיב את גבולותיה. אך בזה עוד הגדיל לעשות מאחיו, כי הסיר כלה שבט סוריה מעם יהודה וישבור מֹטות עֹל זרים, ויכונן בארצו ממשלה מקרב עמו וכנסיה חפשית גם מצֵל עֹל עם נכר. בצדק נאמנו דברי סופר קרות הימים ההם לאמר: „ב י מ י ו – ב ת ש ע ת ה ש נ י ם א ש ר ה י ה ש מ ע ו ן ה ת ר ס י נ ש י א ב י ה ו ד ה – ח ר ש כ ל א י ש ח ר י ש ו ב ה ש ק ט ו ב ב ט ח ה, ה א ר ץ נ ת נ ה י ב ו ל ה ו ע ץ ה ש ד ה א ת פ ר י ו, ל ז ק נ י ם ה י ת ה מ נ ו ח ה ל ב ל ו ת ש א ר י ת י מ י ה ם ב ט ו ב ו ב נ ע י מ ו ת ו ל ב ח ו ר י ם ש מ ח ה ל ה ת ע ל ם ב ע ז ג ב ו ר ת ם ו ל ה ת ה ד ר ב ת פ א ר ת ע ו ז ם ב מ ל ח מ ה, ו כ ל ה ע ם י ש ב ו ב ש ל ו ם י ח ד ו א י ש ת ח ת ג פ נ ו ו ת ח ת ת א נ ת ו״.

במעשהו הראשון אשר עשה, בתפשו רסן הנשיאות בידו, נתן שמעון אות־חֵרות ופריקת על מַלכות סוריא, כי בהיותו לכהן גדול לא שחר פני מלך סוריא להקים המשרה הנכבדה הזאת בידו, כאשר עשה זאת גם אחיו י ו נ ת ן. ידע שמעון בי־ יעיר עליו בזה את חמת מושלי סוריא ויחש עתידות לו ולעמו ויבצר את ערי

יהודה ויצבור בהן אכל וכלי נשק לרוב ויכון למלחמת מגן ברוב אונים. אז ראה כי טוב לפניו לבא בדברי שלום ואהבה עם דימיטריוס השני ניקטר, אשר טריפון חמס ככאו ויקח את רוב ארצותיו מידו ולא זכר לו שמעון את רעתו הרבה, כאשר שלם רעה תחת טובה ליונתן מצילו ופודו מכף אויביו. ודימיטריוס, אשר כשל אז כחו במלחמתו נגד הפרתים ונגד טריפון חומס כסאו נאות לדבר שמעון אשר הציע לפניו, כי תהיה ידו עמו להשיב לו את נחלתו אשר נהפכה לזר, אם יניח ליהודה מעול המסים, ישמט ידו ממשא המולך על הארץ הזאת ויכירה לממשלה חפשית; ודימיטריוס נאות לחפצו, למען היות לו אוהב ובעל ברית בקרבת ארצו, בעוררו מלחמה על טריפון. ויכתוב דימיטריוס ספר אל הכהן הגדול „אוהב המלך" וכל זקני יהודה, כי סולח הוא להם על מרדם בו, כי ישיב ידו מקחת מהם כל תרומות המסים ומנת המלך, כי לא יזכרו ולא יפקדו עוד המעשים אשר עשו למרות עיני כבודו, וכל המבצרים אשר בנו להם יהיו ושלום אמת יהיה בינו — מלך סוריא — ובין יהודה. והיום ההוא — אשר בו הונח ליהודה מעל מלכות סוריא, היה ליום־זכרון וישועה כאחד הימים, אשר קימו וקבלו היהודים לשמוח בהם בכל שנה ושנה, כי ראה העם בזה ראשית־חפש זאת השועת עולמים. אז חדלו לספור מספר השנים למלכי יון (סוריא) ויחלו לספור מספר חדש מימי נשיאותו של שמעון החשמונאי *); וכה כתבו אז (212 לפחה"ב) בספרי הזכרון: „בשנה הראשונה לשמעון הכהן הגדול שר ונשיא ליהודים". העם עשה כעשהו זה מבלי התבונן, אם כמשפט יעשה להקים מושלו מקרבו בטרם הכירה סוריא את חָפְשָׁתוֹ המדינית בתור עם בן חורין, כי ידע והכיר את כחו ואונו ולא שם לבו להפץ זרים. שמעון היה למולך מעצמו בלי כח ורשות מממשלת סוריא ומבלי אשר בחר בו העם, אך בנפשו עוד לא נחשב למושל ויחל למנות שנות ממשלתו מן העת אשר קם לו גם משפט המטבעות לעשותן יהודיות.

וכה רבתה השמחה, אשר שמח העם היושב בירושלים על צאתו משעבוד לגאלה שלמה, אשר לא היתה כזאת מיום סר שבט מיהודה בימי המלך צדקיהו האחרון למלכי בית דוד, עד כי ראשי העם וזקניו — בני הועד הגדול — מצאו לבבם נכון לבשר את הישועה הגדולה הזאת לאחיהם אשר באלכסנדריא של מצרים (בשנת 211 — 212 לפחה"ב). אך בבשורתם זאת נזהרו ברוחם לבל יפגעו בכבוד חוניו, הנצר האחרון מגזע הכהנים בני צדוק, יהושע בן יהוצדק ושמעון הצדיק, מיסד המקדש במצרים, אשר על פי משפט הירושה היתה לו הצדקה לשאת נזר הכהנה הגדולה ועתה נסבה המשרה העליונה הזאת ממנו ונתנה להחשמונאים הכהנים מבית יהויריב. בגלל הדבר הזה נמנעו ראשי הועד הגדול מהזכיר את דבר הכהנה הגדולה במכתב־בשורה, אשר ערכו אל אחיהם אשר במצרים ויודיעו רק, כי ימים רבים נאנחו בתגרת אויביהם, עד אשר שמע ה' את תפלתם ויקשב לשועתם ויגאלם מיד צר, וכאשר נחלצו מצרה שבו ויטהרו את המקדש, אשר באו

*) חשמונאים א' י"ג מ"א מ"ב בהעתקה העברית לפרענקעל.

פריצים וחללוהו, וישובו להקריב בו קרבנות חובותיהם כהלכתם, להעלית נרות במנורה הטהורה ולתת את לחם הפנים על השלחן אשר לפני ה׳ *). הדברים האלה, עשו כנראה – פעלה טובה ורצויה על יהודי אלכסנדריא. גם הם שמחו שמחה שלמה על גאֻלת עמם ופדות ארצם ותהי להם השנה ההיא לשנת זכרון גאֻלה וישועה למנות ממנה מספר השנים **).

עוד הגדיל שמעון לעשות, כי גרש את שארית ההילניים מרשיעי ברית הבוגדים בעמם ותורתם ממצודת אקרא אשר בירושלים ומהמצודות גזר ובית צור ומכל יתר המקומות אשר הסתתרו שם וישדד רבצם ולא נתן להם תקומה בכל ארץ יהודה וישבֵּת פעלם מן הארץ. הנצורים ב ג ז ר נכנעו לפני שמעון ויפתחו לפניו את שערי המצודה ויִמְסרו בידו לעשות בהם כטוב בעיניו אם לחסד אם לשבט והוא נתן להם רחמים ויתנם ללכת באשר יוכלו ויצו לחַטֵּא את בתיהם מן הצלמים, ויבער את השקוצים ואת הגלולים וַיְשַׁכֵּן בהמצודה שלומי אמוני האומה והאמונה. אך מרשיעי ברית ההילניים או המתיַוְנים אשר בירושלים לא הכניעו ערפם הקשה ויתבצרו בהבירה או מצודת א ק ר א, ושמעון וצבאותיו חנו ויצורו עליה עד רדתה וילכדוה ברעש מלחמה ויבאו בה בקול רנה וישועה בהמון חוגג. והיום הזה אשר בו נגדעה זרע עז מרשיעי הברית ותלכד חקרא היה גם כן ליום זכרון וישועה (כ״ג אייר 211 לפני חב״ש) לחג אותו בכל שנה (בחשמונאים א׳ י״ג, נ׳ נ״ד); כי בנפול חקרא או הבירה מִשָּׁה היתר התקועה לפושעי ישראל וצרי יהודה בעיר הבירה, ומבצר משגבם, אשר היה לצור מכשול לבית ה׳ ואבן נגף למקדשו נפל, באין תקומה עוד. גם מבית צור גֹּרַשׁ שמעון את המתיַוְנים על נקלה וסופר דברי הימים יספר מהמעשה הזה בדברים מעטים ***). כן בא הקץ אל המפלגה הרעה, אשר כארבעים שנה היתה כשטן המשחית אל היהדות, להרגיז יסודותיה ולהרוס אשיותיה, המפלגה אשר מקרבה יצאו הבוגדים, אשר למען כחש באמונתם ואֻמתם הביאו מלחמה בשערי הארץ, הסיתו ביהודה את צורריה וירעו לאחיהם בני עמם בגלל דבקם באלהי חסדם. המפלגה אשר נתנה למוט את ארץ יהודה ותביאה עד עברי פי פחת. המפלגה הבוגדה הזאת ספה תמה ולא נותר לה כל זכר בדברי ימי האומה, רק קללה ונאצה בתקומתה וחרפה ובוז באחריתה הנכרתה.

את המצדות: א ק ר א, ב י ת צ ו ר ו ג ז ר, אשר לקח ש מ ע ו ן מידי מרשיעי ברית בִּצֵּר ויחזקם להיות למגן על הארץ בימי מלחמה. נכבדה מאד היתה

---

*) עיין חשמונאים ב׳ א׳ ז׳-י׳.

**) עי׳ כספרו הגדול של הרב המחבר ח״ג צד 59 ובציון אשר בסוף הספר N 3.

***) דבר גדול ישמיענו הרב המחבר (בסה״ג ח״ג ציון) בבאור המאמר במגלה ו׳ ע״א: א״ר אבהו עקרון תעקר זו קסרי בת אדום היושבת בין החולות והיא היתה י ת ד ת ק ו ע ה ל י ש ר א ל ב י מ י י ו נ י ם וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום היו קוראים אותה אחידת מגדל שור (ועפ״י גירסת העין יעקב — צור). והנה לא מצינו על העיר קסרי הבצורה אשר בגליל שנכבשה לפני היהודים, ואדרבה בהעיר הזאת ישבו תמיד רק יונים וסוריים ורק בימי ה ו ר ד ו ס נאחזו בה גם יהודים, ע״כ אין ספק שהכונה במגדל-שור או צור על בית צור ואוסיף על דבריו שדברי ר׳ אבהו קסרי בת אדום היושבת בין החולות, הם ליתר באור שלא להחליף את בית צור אשר בנגב יהודה בדרך העולה ארצה אדום עם ק ס ר י אשר בגליל בצפון הארץ. המתרגם.

אז ליהודה כבישת עיר החוף **יָ פ ו**; גם ·זותה בְּצַר שמעון וישגב חומותיה, למען **הפיל** חתיתו על בני אסף־עמים היונים וגויי הארץ אשר מעולם, ותהי יפו מבצר עז **למגן** בעד האויבים העולים מן הים, לבל יפלו בגבולות יהודה. בבא דוף **יָפ ו** אל ממשלת **יהודה** נָסַבּוּ אליה גם תרומות המכס, אשר שמו מלכי סוריא על הסחורות היוצאות ובאות ליהודה וסוריא דרך מבוא הים, להעשיר גנזי הממלכה הצעירה. ועם המבצר **א ק ר א** חשב שמעון מחשבות רבות מה לעשות בה, להשאיר אותה על תלה עם מגדליה ומבצר משגב חומותיה לא היה נכון הדבר, כי לב העם היה הולך וסוער למראה מצודת עריצים, אשר ממנה יצאה הרעה על יהודה. גם רגש הדת והאמונה התעורר בשנאה מול המבצר הזה, אשר היה בית מנוס לעבודת האלילים בימי דור אחד. המצודה הזאת, אשר הסוריים בנו אותה למשמר על העיר, התנשאה בשיא מגדליה הגבוהים על הר־הבית, למורת רוח שלומי אמוני העם, אשר נהגו כבוד לדברי הנביא ישעיה: „**והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות**" ויפרשו הדברים כמשמעם הפשוטי לאמר: כי לא ימצא בית נכון ונשא והר וגבעה גבוהה מהר בית ה'. על שמעון נטל לתת כבוד לרגש הדת המפעם בקרב העם, אך לעמת זה היתה **א ק ר א** גם למבצר בנוי ומצודה טובה למשמר אנשי החיל ובית הנשק ולבטחון הארץ ולא נכון הדבר להרכה – על כן נועץ שמעון עם ראשי הועד הגדול לצאת ידי כל הדעות. את המגדלים הגבוהים והמצודות הנשגבות הרס – ולדברת סופרי הקורות עבד העם שלש שנים בהעבודה הזאת, אך החומות והחצרות נשארו והשם **א ק ר א** הוסב שנית לשם **ב י ר ה**, אשר נתן לה מלפנים מבונה **נ ח מ יָ ה ב ן ח כ ל י ה**. ותהי **ה ב י ר ה** מני אז למקום משכן אנשי הצבא החונה בירושלים ובית **אוצר** הנשק, ושמעון שם משכנו בתוכה בקרב אנשי חילו וירא את בנו **י ו ח נ ן** **כי** גבור חיל הוא וישימהו לנציב ארץ חבל הים ופקיד נגיד על הצבא וישב **ב ג ז ר**.

בכל הגדולות אשר עשה **ש מ ע ו ן** עוד לא הגיע הר השלום אל בני יהודה להתנצל את נשקם, אף כי הבטחון בשלום המדינה התחזק לרגלי המריבות והמדנים בין שני מבקשי הנזר והמשרה **ב ס ו ר י א**, ובמדה הזאת אשר הכשילו את כחם במלחכתם, כן הונח ליהודה ממרגיזי שלומה. **ד י מ י ט ר י ו ס נ י קָ ט ר**, אשר היה אנוס להכיר לטובה את חפש יהודה, העביר את חילו למלחמה על פרס ושבט המלוכה על סוריא נתן בידי אחיו אנטיוכוס סידטס, ומלחמה גדולה היתה לזה האחרון עם עושק־הכסא **ד י ו ד ו ט ו ס ט ר י פ ו ן**, רוצח נפש **י ו נ ת ן** אשר הרכיב עצמו אלוף לסוריא. חכמת שמעון בהליכות המדינות הורתהו דעה, כי טוב ליהודה להכריע את הצר הצורר הערום ונעוה הלב **ט ר י פ ו ן**, ועל כן התמך בידי אנטיוכוס סִידְטָס, אשר קִים בידו את כל הזְכֻיות אשר זִכָּה בהן דימיטריוס אחיו את עם **יהודה** בעת צר לו (כשנת 210 לפני חב"ש) וימלא ידו להתיך מטבעות, לאות נאמן כי נקרא דרור ליהודה מעל זרים וישראל נהיה לעם אשר מושלו מקרבו יצא.

כדבר אשר נהיה ובא פעמים רבות בְּדִבְרֵי ימי העמים, נראה גם הפעם. **ידי** האיש אשר נטע עץ החיים – עץ הדרור והחפש מעל זרים – על אדמת יהודה,

הביאו אל קרבו גם צפעוני מפריש ותולעה, אשר ברבות הימים היתה כרקב בעצמות עם יהודה. שמעון החשמונאי, כלכל דבריו ברוח דעת בינה לעתים על פי חשבון המעשים אשר בימיו ולעיניו. עיניו היו נטויות רק על הטובה והתועלת אשר תצמחנה ממפעליו אל האמה, אך לא נחה עליו רוח הנביאים יודעי דעת עליון, אשר צפו וראו מראשית אחרית כל המעשים וגלגולי המסבות כלן. שמעון חפץ לחזק בידי העם את חרותו הלאומית, אשר השיג במחיר יקר מאד, בכפר דמי בניו ובמלחמות רבות ועצומות ותלאות גדולות עד אין קצה, ויאמר להקים שלום ארץ יהודה על מכונו לבל ימוט בבקשו הָחסות בצל העם, אשר מיום היותו הרחיב כשאול נפשו וכמות לא ידע שבעה, העם אשר בלע אל קרבו כל הממלכות והמדינות בתבל ארצה ויאשמו כל החוסים בו – עם רומא העריץ והנעריץ. למען חַלֵּץ עמו מְלַחֵץ עריצי סוריא הקטנים והחלשים, דִמה שמעון להיטיב לו במסרו את טוב ועתידותיו בידי העריצים הגדולים והעצומים זקני רומא, אשר חבקו את העמים חפצי קרבתם בזרועות אהבתם המדומה ויביאום בעצומיהם – עדי צאת נפשם בְהֶחָנְקָם. שמעון שלח מלאכים אל הרומאים, את נומיניוס בן אנטיוכוס ואנטיפטר בן ישוע לשחרם חסד, כי תאבה רומא האדירה להיות בעלת ברית יהודה; וזקני רומא, אף כי בעת ההיא כבר נתנו חתיתם בכל ארצות החיים ומפניהם חלו ורגזו כל עמי אירופא ואסיה המערבית, לא הכבידו את לבם ויאותו לבא בברית גם עַם עם לא עז; ידעו הרומאים, כי חסדם זה הוא רסן מתעה על לחיי העמים הקטנים, ועוד מעט ויכבשום לעבדי־עולם. רומא, אשר פרשה כנפי חסדה על העמים הקטנים בעלי בריתה, דָמְתָה לאפוטרופוס על נכסי יתומים, אשר יכלכל דבריהם ולא יתן לאיש זר לנגוע בגבולם, כי יחמוס מזמות ולבו יחשוב תועה להסב לו את נחלת אלה, אשר טובם בידו ובצלו יחסיון. זקני רומא הודיעו בכל ארצות בריתם ומדינות ממשלתם, כי ברית אהבה להם עם יהודה וכל הנוגע ביהודים לרעה ימרה עיני כבודו ולמושלי סוריא אין עוד כל משפט וממשלה ביהודה (210 לפחה"ב). לא עברו שתי מאות שנה מיום כריתת הברית ורומא, מרוב אהבתה את עם יהודה, אכלה את בשרו ותתרחץ בדמו. זהו מקסריה, איש דמים וְעָול אשר לא ידע בשת, בקש להעמיד צלמו בתוך המקדש ולאנוס את היהודים להשתחות לפניו ולתת לו כבוד אלהים; עברו עוד שלשים שנה ואהבת רומא ליהודה התגברה ותהי עזה כמות, כי גדעה בחרי אף כל קרן ישראל, זאת גבוריו הכריעה לטבח והנשארים רדפה באכזריות חמה למען השמידם. שמעון ובני דורו לא ראו מראשית האחרית הנוראה הזאת וישמחו בקרוא להם הרומאים: אוהבים, אחים ובעלי ברית. וכה רחש לב העם תודה אל נשיאו אשר ידע לקנות לו אהבת הרומאים איתני ארץ, עד כי בהתאסף ראשי עם בירושלים נשאו את שמעון בכל הדרת קדש לעיני כל ישראל וימלאו את ידיו להיות לכהן גדול ונשיא מושל בארץ, הוא ובניו אחריו ולא תמוש המשרה מביתו לארך ימים.

להמעשה הזה כמעט שאין בכל דברי ימי העמים בדורות קדומים משלו, כי בדעה צלולה, לב שלם ונפש חפצה ימסור העם את עז־משפט ממשלתו בידי איש

אשר ירחש לבו לו כבוד ותודה וירכיבהו אַלוּף לראשו. במנוחה נכונה, בלי רעש ומהפכה המיר העם את תורת ד־דינה ויחלף ממשלת כנסיה חפשית (רפובליק) בממשלת מושל. הכהנים הגדולים שלפני שמעון נחשבו גם כן כעומדים בראש המשרה, אך חוג משרתם היה צר מאד והעם לא נתן להם לעבור חק ולפרוץ את גבול השררה אשר גבלו להם; המשרה היתה על שכמם לאסוף ולכנוס תרומות המסים להעלות למלכי סוריא הרודים בהם והעם נשא אותם רק בעד יחשם וכבוד משפט ובכבוד מושלים לא נכבדו. תכונת משרתם דמתה ביותר אל השופטים הראשונים לפני מְלֹךְ מֶלֶךְ בישראל, והדר כבודם נראה על פני פעלם בעשותם תשועות בארץ. הכהֻנה הגדולה אמנם היתה בירושה למשפחת יהושע בן יהוצדק אך זה היה רק מקרה, מבלי להנחיל בזה להמשפחה הזאת יתר שאת ויתר עז ומשרה על העם. גם יהודה המכבי ויונתן אחיו כמושיעים את העם נחשבו ולא כמושלים; רק בימי שמעון החשמינאי המירה הארץ את תמונת ממשלתה ותהי לממלכת־כהנים, ירושה לבית החשמונאים לדורותם. דברי ימי שמעון החשמונאי נשתוו אל דברי ימי דוד המלך הראשון בישראל להוריש ממלכתו לבניו אחריו. כשאול היו גם יהודה המכבי ויונתן אחיו מושלי העם ומושיעיו וממשלתם נתנה להם מידי העם — להם לבדם מבלי להורישה לבניהם אחריהם.

דברי הברית והאמנה, אשר כרת עַם יהודה עם שמעון בהרכיבו אותו אלוף לראשו, כתובים בספר זכרון, אשר ממנו נראה מערכי לב העם ורחשי תודתו אשר הביע לפודו וגואלו לאמר: — ביום שמונה ועשרים לחדש אלול בשנת מאה ושבעים ושתים (למספר היונים בערך 140 לפסה״נ וכמאתים ועשר שנה לפני חה״ב) היא השנה השלישית לשמעון הכהן הגדול בישראל, בהתאסף מחלקות הכהנים, ראשי העם וזקניו, יחד כל בני בית ישראל (כנראה על הר הבית), אחרי ראותם את כל הטוב אשר עשה שמעון בן מתתיהו ממשפחת יהויריב הוא ואחיו החשמונאים לעמם ומקדש אלהיהם, נועצו לב יחדו להקים את שמעון לכהן גדול ונשיא בישראל כל ימיו, הוא ובניו אחריו עד יקום נביא אמת בישראל, ארגמן ילבש ואבנט זהב יחגור, כל ספר גלוי בשמו יכתב ועל פיו יקום דבר המלחמה או השלום; הוא יפקיד פקידים בכל הארץ, יבנה מבצרים ובתי נשק ועל פיו ישק כל דבר המקדש וקדשיו; למשפטו תיחל כל הארץ והממרה את פיו עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ. את דברי האמנה הזאת חרתו על לֻחות נחשת ויציבום בעזרת המקדש בין העמודים במקום נכון ונשא לעיני כל העם ופתשגן הכתב שמו באוצר הכתבים, אשר בבית ה׳. כה קם שנית נשיא מושל בעז־משפט מלך בעם יהודה, אחרי אשר שבתה ממנו המלוכה זה תשע יובלות שנים, מיום גלות צדקיהו המלך האחרון בסור שבט מיהודה. משמעון החלו גם סופרי העתים היהודים למנות ימי ממשלת החשמונאים (ק״ג שנה ועי׳ ע״ז ט׳ ע״א וסדר עולם רבא). אולם בכל זה יש לשום לב גם לדבר הזה, כי בכל העז והמשרה אשר נתן העם אל שמעון בחירו לא נקרא בשם־מלך, לו היה עתה שבט מושלים אך על כסא המלוכה לא ישב. אכן בזה לא נגרע כחו ומשפטו

ממשפט המלך, אפס כי חפץ העם להביע אמונת לבבו לבית דוד בן ישי מלך ישראל. האמונה בעם היתה הזקה מדורות קדומים, כי הגאלה השלמה תהיה רק בשבת על כסא ממלכת יהודה נצר מגזע ישי והמלך המשיח גואל צדק, אשר ישלח ה׳ לעמו לעת קץ הפלאות יהיה מזרע המלך דוד, על כן כתבו מפרש בספר הברית והאמנה, כי הממשלה נתונה לשמעון ובניו רק עד עמוד נביא אמת (אליהו) בישראל, לבשר בא המלך המשיח מבית דוד להושיע את עמו תשועת עולמים.

אחרי היות שמעון למושל בעם כמשפט, היה עם לבבו לצור מטבעות, ולהשתמש בהזכות אשר נתנה לו מאת אנטיוכוס סידטס. הוא היה הראשון אשר התיך מטבעות בישראל ואשר נשארו לנו לפליטה עד היום. המטבעות האלה כתובים משני עבריהם: מעבר מזה נמצאה הכתבת: „שקל ישראל" (והשקל כארבע דינרי רומא או בערך 3/4 2 מארק אשכנזיות) או מחצית, שלישית ורבע השקל. ומעבר מזה הכתבת: „ירושלים הקדושה" עם ציור־זכרון וממעל לו מספר השנה „לגאולת ציון" והציור היה סמל מזכיר משרת הכהנה, מקל שקד או מטה (אהרן) פורח, חצוצרה, בזיכי לבונה וצנצנת עם ציור־תכנית עם ישראל: ענבים וכפות תמרים וכדומה. על המטבעות האלה לא טבע שמעון את תמונתו ושמו ולא עשה זכר לכהנתו ונשיאותו. הכתובות הנה באותיות שפת עבר הקדומה או כתב השמרונים, כי אותו ידעו לקרוא גם העמים שכניהם, אשר עמדו במשא ומתן עם היהודים והכתב החדש (האשורי) עוד לא נודע בארץ. על המטבעות ההנה אשר נשארו לפליטה עד היום נמצא מספר השנים עד השנה החמישית לנשיאות שמעון *).

---

*) החקירה על דבר מטבעות יהודה בימי הבית השני, היא גדולה ורחבה וכבר הרבו לדבר בה חוקרי קדמוניות מעל מטבעות ישנות (נומיסמאַטיקער) וירבו לכתוב בה ספרים גדולים ורבי הענין מימי החוקר קדמוניות הצרפתי de Saulcy. בכלל נמצאים ארבעה מיני מטבעות־יהודה: 1) מטבעות הנשיא שמעון החשמונאי. 2) מטבעות הנשיאים או המלכים מבית חשמונאי שאחרי כן. 3) מטבעות שהתיכו היהודים בימי המרידה הראשונה נגד רומא בדורם של אספסינוס וטיטוס. 4) והמטבעות הכוזביות או שנתכו בהמרידה השניה אחר הרבן הבית בימי אנדרינוס קיסר ובר כוכבא. על המטבעות מסוג ג׳ וד׳ נמצאו רושמי ראשי הקיסרים הרומאים, אשר מזה נראה שממשלת המרידה חזרה והתיכה את המטבעות העוברות לסוחר מכבר ותטבע עליהן את חותמה ועצם אין לנו עסק עתה ותארם ותכונתם נבאר במקומם. ובמקום הזה נזכיר רק תמצית מן התמצית מדברי הרב המחבר בציון 30 בספרו הגדול ח"ג הוצאה חדשה בשנת 1888 בבאורו חותם תכנית המטבעות העתיקות מסוג א׳ ב׳. אשר תבניתן רצוף בזה. והנה על המטבעות המיוחסות לשמעון החשמונאי נמצאה על העבר האחד הכתבת „ירושלים הקדושה" (הקדשה) ומעבר השני כתוב עליה: „שקל ישראל" או „חצי השקל". על פי הסכמת כמעט כל המומחים המטבע הזאת מוצאה מן שמעון הכהן הגדול. על כל המטבעות מסוג הזה מהנמצאות היום נמצא ציור־זכרון מקל שקד או מטה אהרן לאות הכהונה ומעבר השני כלי קטן עם שני בתי יד משני עבריו ועל גביו מספר השנה באותיות המספר: ש"א - שנה ראשונה, ש"ב - שנה שניה וכו׳ עד ש"ה החמישית. ומאשר כי נדע אשר שמעון השיג הזכות לצור מטבעות מאנטיוכוס סידטס בשנת 173 לשטרות, הנה יש לשפוט אשר המאוחרות שבהנה הנה משנת 177 לשטרות או בערך 135 לספה"נ. בטיב המטבעות עם הכתבת „לגאולת ציון" עם הערך רביע וחצי השקל, אשר אותם יכיר החכם סולסי לאלה שהתיך שמעון החשמונאי, יטיל הרב המחבר ספקות גדולות ויעו"ש. המטבעות מנשיאי החשמונאים אחרי שמעון, מן יהוחנן (הורקנוס) עד מתתיה (אנטיגנוס) המה בכתובות עבריות או עבריות ויוניות. הכתבת על המטבעות מזמנו של הורקנוס היא בשתי נוסחאות; האחת: „יהוחנן הכהן הגדל ראש חבר היהודים".

ואנטיוכוס סידֶטֶס, אשר הראה אותות ידידות לשמעון, בעת רחקה הקותו להדיח משאתו את טריפון עושק המלוכה נהפך בקשת רמיה וככל אבותיו מלכי סוריא לא נאמנה רוחו את מוצא שפתיו והבטחותיו, אשר הבטיח בעת נעזר בגבורת היהודים, אך כאשר דמה כי קרובה ישועתו לבא, ותפג אהבתו אשר נשא לראשונה על שפתיו ובשלוח לו שמעון אַלְפַּיִם אנשי צבא ומשאת כסף נדבה לעזר לו במלחמתו נגד טריפון, אשר נסגר אז בעיר דאר, לא קבלם אנטיוכוס סידֶטֶס, מבשתו לקבל טובה מאת נשיא העם, אשר פנה לבבו ממנו ובלבו נטר לו איבה תחת אהבה. ויהי כאשר הגיע למלוכה וישלח את שארו ושלישו אתינוביוס לדבר תוכחות אל שמעון

(היהדים), והשניה: „יוחנן הכהן הגדול וחבר היהודים״. הכתובות ממין הזה נמצאות גם על המטבעות מזמנם של אלכסנדר ינאי (יונתן) ואריסטובולוס — מלבד על המטבעות ששם בזכר ינאי בעברית ויונית בשם „מלך״ לא נמצא עוד התאר „חבר היהודים״. על פי השערת הרב המחבר „ראש חבר היהודים״ משמעו ראש הסנהדרין או הנשיא או המופלא שבסנהדרין. הורקנוס לא היה נשיא הסנהדרין כל הימים אשר הפרושים היו אנשי סודו, אך מן העת אשר פרצה מריבה בינו וביניהם, הקים סנהדרין מקרב הצדוקים ויהי לנשיא בתוכם. בהמטבעות האחרות שהגיעו לנו ישילו המומחים ספקות רבות ועצונות. על מרביתן נמצאו שרידי״תמונה מראשי הקיסרים הרומאים, לאות כי המטבעות הרומיות חזרו ונתכו ע״י ממשלת העם אשר קם ביהודה בימי המרידה הראשונה (בימי אספסינוס וטיטוס) או האחרונה (בימי אנדדינוס ובר כוכבא), ומפני שאין המשא והמתן עליהם נוגע לענינגו עתה לא נרבה בדברים עליהם, ועוד נוסיף לדבר בהמקצוע הזה בהגיענו לפרשת דברי הימים האחרונים לחרבן הבית והדור שאחריו. פה רק נעיר, שעל כל המטבעות ממין הזה נמצאים ציורים, מכפות תמרים, עם עלי הדס וערבה ועל מקצתן גם כן הכתבת; „שנה כך וכך לגאולת ישראל״, או „להרות ישראל״. קרובה מאד ההשערה שהן הנה המטבעות הירושלמיות הנזכרות בתלמוד בבא קמא בפרק הגוזל עצים צ״ה ע״ב עיי״ש.

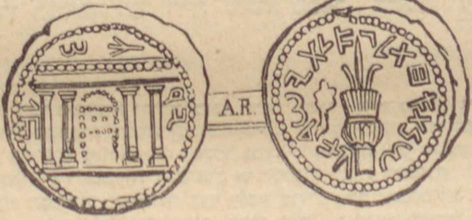

עתה נבאר במעט את שלשת ציורי המטבעות שהננו שמים פה לפני הקורא. מהציור הראשון נמצא רק עקו. אחד באוצר המטבעות בפאריז: על העבר הראשון ממטבע א׳: מטבעת כסף: לולב נמצא בטנא קטן ומסביב לו הכתבת בכתב שמרוני: „שנה אחת לגאלת ישראל״ ומהטנא מבצבץ מעט ונראה גם האתרוג. מעבר השני מימין להעמוד שתי האותיות „יר״, ממעל לו על מסעד התקרה (Architr) נמצאות האותיות „וש״ וע״י העמוד השמאלי האותיות „לם״ או בין

לאמר: אתם שלחתם יד באחזות סוריא ותלכדו את יפו וגזר עם מצודת אקרא בירושלים, השמותם את ערי מלכותי ותרעו לה רעה גדולה ועתה השיבו נא את הערים והמצודות לבעליהן, שקלו על יד מלך סוריא אלף ככר כסף בעד תרומות המסים אשר הרימותם שלא במשפט והשמות אשר שמתם בארץ ואם תמאנו — בחרב אצא לקראתכם. אך לב שמעון לא נפל בקרבו ויען גם הוא דברים נמרצים: לא ירשנו משכנות זרים, כי אם את אשר הורישו לנו אבותינו מאז ומקדם שבנו ולקחנו מיד עושקינו כח ויפו וגזר לכדנו במלחמה, כי יושבי הערים האלה הרעו והציקו לנו מאד ובכל זאת יש את נפשי לכפר פני מלך סוריא בעדן במאה ככר כסף, ולא ענה מלאך מלך סוריא את שמעון דבר ויצא בחרי אף. בני יהודה ראו, כי עוד הפעם תשפוט החרב בינם ובין אנשי ריבם ויכונו למלחמה. ואנטיוכוס שלח את שר צבאו קִינְדֵיבֵיּוֹס ההורקני (Kendebaios aus Hyrkanien) עם חיל רגלי ופרשים לעלות ביהודה, ללכדה ולהביאה שנית בעל סוריא. וירא שמעון את הרעה אשר נפתחה שנית על ארץ יהודה ויֵּחָלֵץ ויכונן ידו לקרב ברב כח ועצמה. לאשרו מצאה ידו להזעיק מספר עצום אנשי חיל רגלים ופרשים, תחת אשר מלפנים היה חסרון הפרשים למשחית בחיל יהודה. ומאשר כי זקן שמעון ולא יכול עוד לפקד את צבא המלחמה, הפקיד את שני בניו יוחנן ויהודה לשרי הצבא ויגיחו בראש מחניהם מגזר לקראת האויב. וקינדיביוס, אשר העלה את חילו מן הים ויתקע את ידו על יד העיר יבנה פשט עם חילו בארץ לשלול שלל ולבז בז ויקרב אל עקרון (בספר החשמונאים א׳ ט״ו מ״ב-מ״ג שם העיר עקרון וע׳ הערת הרב המחבר בטה״ג ח״ג צד 68) ורבים מיושבי החצרות וערי השדה הוליך שבי. המלחמה נטשה על הבקעה אשר בין העיר הזאת ובין העיר מודעים ובבקעה הזאת זרמו מים רבים אשר נקוו אליה מרוב הגשם בימי האביב. אך יוחנן ואחריו כל העם קפצו אל המים וישוטו ובעברם עמדו במערכה ויפשטו על חיל הסוריים,

---

בלם ירושלם. בפתח השער נמצא זר-טבעות ובתוכו חרוז מארבע טבעות, מתחתיתו חרוז שני טבעות וכהתחתיתו עוד חרוז בעל ארבע טבעות. על תקרת העמוד נמצא חרוז בעל עשרים טבעות.

מהציור השני (מטבע ב׳) נמצאים ששה עקז. באסף דברים עתיקים להחכם הצרפתי (Graf de Voguë), בספרו של הח׳ סולסי הנ״ל, אצל אחינו החכם חוקר קדמוניות דוקטור מערצבאכער במינכען, באוצר הרב המנוח וחובב ציון ר׳ שמריהו לוריא נ״ע במאהילוב אשר ברוססיא. מרגל הלולב ומסביבו נמצאה הכתבת: „שב לחר ירושלים״. הלולב יותר נראה מאשר במטבע א׳, אך האתרוג מבצבץ מעט מהטנא כבהציור הראשון. על העבר השני נמצאה במקצת המטבעות המלה: „ירושלם״ חציה לצד ימין וחציה לצד שמאל. על השער נמצא ציור קטן בתמונת צלב. השנוים בין העקז. מורים שלא נתכו בזמן אחד ועל אחד מהעקז. (N 4) נמצאו גם שרידי האותיות: (N 0) ביונית.

מציור ג׳ נמצאים רק שני עקז. האחד באסף־מטבעות בפאריז והשני בידי הח׳ וחובב ציון ר׳ ארי׳ ליב האמבורגער בפראנקפורט ע״נ מיין. גם עליה נמצא בעבר הלולב הכתבת: „שב לחר ירושלים״. האתרוג נמצא באמצע הסל או הטנא. בעבר השער נמצאות מימין האותיות השמרוניות „שמ״ ומשמאל האותיות „ען״ ומלמעלה נמצא כוכב קטן גם הציורים בתוך השער שונים הם מאשר במטבעות א׳ וב׳, ובהעקז. N 2 של המטבע הזאת (של הר״ר האמבורגער) נמצאו רושמי ראש קיסר עם עניבה (שלייף) של נזר מלוכה. החכמים אשר כתבו ספרים ע״ד חקירת המטבעות מיהודה הם: הראשון בחכמי עמנו שכתב ספר מיוחד במקצוע זה הוא הד״ר לעווי בספרו Die jüd. Münze, הד״ר מערצבאכער הנ״ל. החכמים מאומות העולם: הצרפתים: גראף וואגיע וסולסי, הבריטני פרידריך מאֶדדען והאשכנזי רייכענהארדט ועוד אחרים. ותמצית כל החקירות עם ההכרעה בין חלוקי דעות החכמים הנ״ל נמצאות בספרו הגדול של הרב המחבר ח״ג בההוצאה החדשה בשנה הזאת בציון N 30, והרוצה לעמוד על שרשי החקירה הגדולה הזאת יעיין שם ופה אין מקום יותר להאריך. המתרגם.

וינגפו צבאות סוריא לפני חיל יהודה וינוסו מהמעיכה וירדפי אחריהם עד אשדות וילכדוה, ויוחנן אשר על ידו נעשתה התשועה הגדולה הזאת נקרא מני אז בשם „הורקנוס", על התגברו על קינדיביוס. ההורקני ויהודה אחיו הצעיר נפצע במלחמה ההיא. המלחמה הזאת היתה האחרונה למלחמות שמעון, הסוריים לא הוסיפו עוד להרגיז מנוחת יהודה. התשועה הזאת מסכה רוח גבורה ותקוה טובה בלב שמעון, כי בניו ידעו לשמור גבולות ארצם ולהגן על עמם מתגרת עמי הנכר, כי יוסיפו אמץ להת ליהודה עז ועצמה נגד כל העמים.

מגפת חיל הסוריים הכעיסה תמרורים את אנטיוכוס סידֵטֶס, אך מבלי יכלת לצאת בחרב לקראת יהודה חמס מזמות לבצע מחשבתו הרעה בערמה, כי ראה ונוכח אשר קצרה ידו לקום נגד זרע גבורים מבית החשמונאים, אשר הלכו הלוך וחזק בעוד אשר בית מלוכת סוריא הלך הלוך ודל, ויחלוט בלבבו להכחידם מארץ החיים בתחבולות רצח, ובהכָחד מעם יהודה גבוריו ושרי צבאיו המלאים גבורה וחכמה תמוט יהודה ונפלה הממש/ה הצעירה באין מקימה. גם מצא מלך סוריא איש בליעל ומרצח־חרש כלבבו, אשר נאות להיות לכלי משחית בידו. אנטיוכוס סידטס הקים את הרעה על שמעון מביתו ולחפצו נמצא חתן הנשיא ביהודה, איש שואף בצע מעשקות ורודף אחרי הכבוד, הוא נאות לקום על שמעון החשמונאי ושלשת בניו ולרצחם נפש. שם הנבל, אשר לא הדר פני זקן בגבורות הקרב ומעשים כבירים, האיש אשר החרים מלבו רגשי אהבה לעמו ורגשי תודה למטיבו ואב משפחתו, תלמי בן חבוב (או אבובי). שמעון נתן לו את בתו לאשה ויעשרהו עשר רב אף צוהו לנגיד ושר על חבל ערבות יריחו, וכל זה לא שוה להבליעל הזה וישאף לכבוד מושלים ויתאוה לרשת ממשלת הותנו ביהודה וממשלתו תכון בידו בעזרת העמים בני הנכר צרי יהודה. תלמי הנבל פלס נתיב לאיש הדמים הורדוס בימים הבאים וכדוד מלך ישראל קמה הרעה על שמעון מתוך ביתו, ויהי הנקל לתלמי להפיק מזמת־רצח בהיותו כבן לנשיא ישראל ויודע צאתו ובאו. גם לעת זקנתו לא חדל שמעון מעשות משפט וצדקה בקרב עמו ויתהלך בארץ לשפוט על מעשי השופטים, לשמוע באזניו את אשר יבקש העם ממנו ולראות את כל מחסוריו, הוא בא עד המבצר הקטן אשר בקרבת ירחו דאך (דגון) מקום מושב חתנו בימים ההם. עמו נמצאו גם אשתו ושני בניו הצעירים יהודה ומתתיהו, ור״ק יוחנן בנו הגדול נעצר במקום משמרתו בגזר ולא הלך עם אביו. תלמי ראה, כי נלכד איש חרמו במצודתו ויעמֵד את פניו בְשש לקבל פני האורח, אשר עָתַד אותו למות ויעש משתה גדול לכבודו וכטוב לב שמעון בחברת בני משפחתו ויקם תלמי ושכיריו המרצחים על שמעון ושני בניו ויהרגום (בשבט ש׳ 205 לפחה״ב). אחרי עשותו הנבלה האיומה הזאת מהר לשלח דברו אל מלך סוריא, כי ישלח לו צבאותיו לרשת את הארץ וישכור עדת מרעים להכחיד גם את יוחנן מארץ החיים ומלאכי משחית יצאו אל ירושלים להבקיע אליו העיר והמקדש. אך שכר לא היה לו מרשעתו הנוראה, כי פליט אחד מאוהבי יוחנן נמלט ממבצר דאך בעת המהומה ויבא אליו להגיד את כל הרעה אשר עשה תלמי בעל אחותו ויזהירהו להשָמר

מפני המעול ומרצח הזה ולעמוד על נפשו. ויוחנן היה זריז במעשהו ויקדם את פני המרצחים ויתפשם וימיתם בעונם ויעל ירושלימה וימשוך לב העם אחריו. עזרת צבאות סוריא אשר אליה חכה תלמי המרצח בוששה לבא ועצתו הופרה; ובראותו, כי לא נעשתה עצתו וידע, כי נכונו לו שפטים רעים ומרים מאת יוחנן ויִסָגר במבצרו ואת חותנהו אם יוחנן, אשר לא המיתה עצר אצלו לערבון. כה היתה אחרית כל חמשת האחים החשמונאים. לא אחד מהם מת בשלום על מטתו, כלם נפלו חללים בעד אומתם ואמונתם: יהודה ואלעזר מתו מות גבורים בחרב מלחמה על מרומי שדה קטל, ויוחנן, יונתן ושמעון נגזרו מארץ החיים בידי בני עולה ורוצחי נפש בצדיה ובנכלי אנשי דמים צוררי עמם.

יוחנן הורקנוס ישב על כסא אביו שמעון לכהונה ונשיאות בישראל וינחל תפארת עזו וממשלתו, ונשיאותו בהגיעה למרום קצה היתה לתקופת המעברה בין שני פרקי הזמן בדברי ימי עם יהודה. יוחנן הורקנוס לא לבד כי שקד לשמור על פעל אביו האדיר והכביר, אך עוד הרבה עצה הפליא תושיה לכלות את הגדולות אשר החל אביו ולעטרן הוד והדר. בימי המושלים מבית חשמונאי, אשר היו לפניו, היתה יהודה קטנה ומצערה וצרה בין גבולותיה, וגם בארצה היו מקומות רבים כבושים בידי עמי הנכר צוררי יהודה ומשנאיו. אך הורקנוס הרחיב גבולות הארץ צפונה ונגבה ותהי פדות ורוָחה להממלכה, לְפַתְּחָה ממוסרותיה, המעיקות אותה מסביב. וכל הטובה הזאת השיג בדעת העתים וחשבון המעשים בהליכות המדינות וגבורת ידו וכביר כח לבו במלחמה, אם ממשלת יוחנן הורקנוס ביהודה דמתה למלוכת שלמה בהוד תפארתה והדר עזה, הנה נשתה למלוכת שלמה גם בזה, כי ראשית שתיהן ואחריתן היו מלאות רגז וסערת הרוחות וכל כבודן וצבי תפארהן נגלו בחצי ימיהן. כשבת שלמה על כסא המלוכה עוד נמצא כנגדו דורש משפט־מלך ויורש הכסא אדֹניהו, המתנשא למלוך, ויהי שלמה אנוס להשחית באף רחמי אחים ולהסיר השטן הזה מלפניו. מכשלות כאלה – ועוד רבות וגדולות מאלה – היו לפני הורקנוס ורבים התקוממו לו. אחד מהם היה בעל אחותו תלמי בן חבוב (אבוב) רוצח נפש אביו, אשר התנקש גם לחייו. אך לא מורא תלמי ירא הורקנוס, כי אם את ראשי מלכות סוריא, אשר עמדו לימין הנבל הזה, בתקותם כי תמצא ידם להשיב להם את יהודה, אחרי שברה מֹטות על סוריא. בהשמע דבר הרצח הנורא בירושלים היה לב כל העם אחרי יוחנן הורקנוס בן הנשיא והכהן הגדול הנרצח וינשאוהו ליורש משרת אביו וגדולתו; אך על פי חובת הדין והיושר ובמחת יושבי הארץ היה נחוץ לבער זֵד בוגד ולעשות נקמות ברוצח אביו, על כן מהר הורקנוס להשיב עליו צור חרבו לפני בא לעזרתו חיל אנטיוכוס סידטס ויצר על המבצר אשר נסגר בו תלמי. על דברי המצור הזה ואחריתו פרוש מעיל המליצה ודברים ברורים לא נדע אדותם. לדעת אחדים, כבשו רחמי יוחנן הורקנוס על אמו השבויה את כעסו על זעום נפשו ולא יכול להעיר עליו כל חמתו, כי תלמי העלה את אמו על החומה וַיְעַנֶּהָ באכזריות נוראה, למען תרפינה ידיו מהשחת, אמנם אמו כבירת כח לב כחשמונאית בכל נפשה ומאדה, לא נכנעה ברוב מכאוביה.

ותקרא לבנה, כי לא ירך לבו ולא ינוח עד אם כלה אשר החל לעשות שפטים בחרב נקמת בהרוצח עוכר ביתה ושופך דם אישה ובניה. נכון הדבר כי עלה הורקנוס מעל המבצר מבלי עשות תושיה, כי שמע אשר מלך סוריא הקריב לבא בחיל כבד וידמה להבקיע אליו את יהודה בימי מלחמת־שערים בין יושבי הארץ. בהעלות הורקנוס מעל המבצר המית תלמי את חותנתו ויברח וימלט להעיר פִילַדֶלְפִיַה (ומלפנים: רבת בני עמון), ומושל העיר ההיא היה לו למגן ומחסה. שם תלמי אבד מני אז ויכחד זכרו מן הארץ.

עתה התעוררה סכנה יותר עצומה על הורקנוס ועם יהודה. אנטיוכוס סידטס חשב מחשבת נקם על עם יהודה, על שברו מטות עלו וירבה חללי סוריא במלחמה האחרונה עם צבא החשמונאים, ויעל על ארץ יהודה בחיל כבד (בש׳ 205 לפחה״ב) ויעש שמות נוראות בכל מקום מעבר מטה צבאותיו ויקרב אל חומות ירושלים; ויוחנן הורקנוס לא התחזק לעמוד לפניו בקשרי מלחמה על שדה הקרב ויסגר בירושלים ויבטח בחומותיה הבצורות ומצודותיה החזקות מפני האויב. אז שם אנטיוכוס מצור על העיר בנה דיק וישפוך סוללות מכל עבריה מסביב, חפר תעלות עמוקות ויבן מגדלים גבוהים במסבי העיר ויעמד עליהם כלי מפץ להשחית את החומה. אך גם הנצורים יצאו מן העיר כפעם בפעם ויכו מכה רבה באויביהם וכאשר נסה חיל הסוריים לכוד את העיר ברעש מלחמה הכו הנצורים אותם אחור בגבורה נמרצה ומים לא היה לחיל המצור לשתות ויצמאו וייעפו. אך גם בירושלים חיק הרעב, אף כי לא חסרו להם המים, אך הלחם אזל מכליהם. כה עברו ימי הקיץ וידי הצרים והנצורים לא עשו תושיה. ימי חג הסכות ואחרי כן עתותי הסתיו וימי הגשמים קרבו לבא. אז פג רוח שני הנלחמים ובלבם נטו אל השלום, אך הורקנוס היה הראשון לפתוח בשלום וישלח מלאכים אל אנטיוכוס סידטס לשחרהו כי יחדל מריב בשמונת ימי החג. ורוח נדיבה נחה על אנטיוכוס ויתן לו את שאלתו וישלח בקר וצאן לקרבנות החג וקרניהם מצפות זהב וקערות זהב וכסף מלאות קטרת ומזון לאנשי חיל היהודים. יוחנן הורקנוס ראה בזה אות לטובה, כי אנטיוכוס נוטה בלבו אל השלום, כי לא יטה אנטיוכוס זה את אזנו לקול מלחשים ויועצי רע, אשר דברו על לבו, לצאת בעקבות ראש בית אבותיו אנטיוכוס אֶפִּיפָנֵס זועם ברית קדש, אשר חשב כי אין עצה להכחיד מלב היהודים את „שנאת־אדם" הנטועה בלבם, אך בהכרית את העם הזה מקרב הארץ או להעבירו על דת מורשת אבותיו. לו הטה סידטס אזנו לקול מלחשים, אשר עותו הישרה במשפטם המעֻקל באמרם, כי דתי היהודים המבדילים בינם לבין עמי הנכר יסודתן בשנאת העם הזה את כל בני האדם, לו שמע לעצתם הנמהרה, כי אז פרצה שנית מלחמה נוראה בעד שמירת קדשי האומה וסגלותיה. אך – להצלחת יהודה – לא היה מלך סוריא בימים ההם לא עריץ נעוה לב כראש בית אבותיו ולא כביר כח להשיא עליו משא מלחמה כבדה ונוראה מבלי דעת אחריתה. בגלל הדבר הזה לא הלך לבו אחרי עצת יועציו להרע, וישם לפני נשיא יהודה תנאי השלום הנוחים ביותר להתקבל אם גם קשים וכבדים: כי יתנצלו בני יהודה את נשקם, ישלמו כסף חלף הערים גזר ויפו אשר לקחו מסוריא וחיל משמר

מצבא סוריא יעמוד בירושלים. התנאי האחרון הזה נראה להורקנוס קשה מאד ויעב את אפני־השלום אחור. כי ראה עמל ואון בחפץ הסוריים לתקוע להם עוד הפעם יתדם בירושלים עיר הקדש, וידע כי סכנה עצומה צרורה בזה לשלום המדינה, כי לא יוזדל ריב ותגרה בין בני הנכר והיהודים למרבה המהומה והשערוריה בארץ. הורקנוס נאות רק לתת חמש מאות ככר כסף בעד הערים אשר לקח ולהת לאנטיוכוס בני גדולי העם (ובתוכם גם אחיו) לערבון, כי יקים דברי הברית. הכסף לקח את לב אנטיוכוס סידטס. אשר התעתד לקרוא מלחמה על הפרתים ויאות להתנאים אשר שם לפניו נשיא יהודה, ואחרי אשר שקל נשיא יהודה על כפיו שלש מאות ככר כסף מן החמש אשר הבטיח נתץ את מגדלי העיר לאות נצחון ויעל מעל ירושלים (בימי הבציר ש׳ 204 לפחה״ב). כה קמה לדממה הסערה אשר ההחולה בסוריא והשאה אשר כסתה את עין ארץ יהודה כלתה כענן ותלך, מבלי להשאיר אחריה פרעות ושמות גדולות.

אחרי כן שלח הורקנוס מלאכים לרומא, לשחר פני הזקנים מושלי הארץ, כי יחדשו את ברית האהבה בין יהודה ורומא ולהתאונן רע באזניהם על מלך סוריא, אשר העיז לקחת מיהודה שלא במשפט את המבצר יפו עם החוף והעיר גזר עם עוד מקומות רבים ביהודה, למרות הדבר אשר שלחה רומא אל מלכי ארצות בריתה וממשלתה, כי לא יגעו ביהודה לרעה. ודרך זקני רומא בהליכות המדינות בימים ההם לעמוד לימין החלשים בריבם עם התקיפים מהם. מלבד זה חפצו זקני רומא להטיל איכה על בני בית המלוכה למשפחת הסיליקידים בסוריא ולהכניע את גאונם, על כי נועזו למרות פי רומא או גם להרעים פנים כנגדה. בגלל הדבר הזה נתקבלו צירי יהודה ברומא באהבה וברצון; דבריהם מצאו מסלות בלב רבי הכנסיה הרומית, וימכרו להם דבר הסינט כתוב בספר גלוי אל סוריא: כי על אנטיוכוס להשיב את הערים, אשר שב ולקח מיהודה, כי אין לו המשפט להעביר צבאותיו דרך ארץ יהודה והיהודים לא יֵחָשבו עוד כנתונים תחת על מלכות סוריא (בערך ש׳ 203). כנראה קבל אנטיוכוס מוצא פי הסינט וימהר להקימו, כי היה אנוס להראות פנים שוחקות להורקנוס ולְהֵרָאות לו כאוהב, יען כי בימים ההם התעתד לעלות למלחמה על ממלכת הפרתים, אשר לפנים נחשבה לארץ ממלכת הסוריים־היונים לבית סילייקוס ואחרי כן פרקה על סוריא מעל צוארה. עוד לפני עשר שנים החל לעשות מלחמה עם הפרתים אחיו הגדול דימיטריוס ניקטר, אך כשלה גבורתו במלחמה ויפל שבי בידי אַרְנַצֵּס מלך הפרתים ויהי עמו במשמר עשר שנים, ובעת ההיא עשה אנטיוכוס סידטס מלוכה על סוריא. זה האחרון קִוָּה, כי יהיה מְאֻשָּׁר מאחיו וידו תמצא לחיל הפרתים, אבל גם ידע, כי לבצע דבר גדול כזה דרושה לו עזרת בעלי ברית נאמני רוח ויֵהָפך מאויב לאוהב הורקנוס ויבקש עזרתו. ואנטיוכוס נשא פני היהודים בני בריתו ברצון וכבוד, ואחרי אשר גבר על אויבו במלחמה על יד הנהר צָב (Lykos) העמיד את מחנהו וישבות שני ימים רצופים בעבור היהודים, אשר יצאו בצבאותיו, אשר בקשו לנוח ביום השבת ולמחרתו ביום הראשון שחל בו אז חג השבועות.

אך ההצלחה אשר סרה מבית הסילייקידים בסוריא לא שבה עוד להאיר את

פניה אליהם. אנטיוכוס נספה במלחמה הזאת ודימיטריוס ניקָטֹר אחיו, אשר היה שבוי שנים רבות בידי מלך הפרתים יצא מבית האסורים למלוך בסוריא ולשבת על כסא אחיו, אשר נפל חלל במלחמה; אך גם טובו לא הוחיל וגדולתו היתה עד ארגיעה, כי מאסו בו הסוריים, אחרי היותו אסיר עני שנים רבות בארץ אויב, ויקימו לו לשטן לנשל אותו ממלכותו את אלכסנדר צֶבִינַה בן אלכסנדר בלס ופהיזקון מלך מצרים עזרו. דימיטריוס נגף לפני צֶבִינה וימלט על נפשו אל אשתו קליאופטרה, אשר היתה נשואה גם לאחיו אנטיוכוס והיא יושבת בעכו, אך גם היא סגרה את ביתה לפניו וינס האֻמלל אל צור ושם נפל בידי מבקשי נפשו וימת מות נבל. גם בנו סיליקוס אשר התנשא למלוך מת בידי אמו קליאופטרה האשה המבישה. אז הגיעה המבוכה בסוריא למרום קצה, כי קליאופטרה הורגת בנה מבעלה הראשון קראה לבנה אשר ילדה מאנטיוכוס סידטס באתונה ותמליכהו על סוריא בשם אנטיוכוס השמיני גריפוס, אשר לו יאתה המלוכה על פי חק ומשפט ותחזק ידו על צבינה, אשר הֻכה ומת באנטיוכיא ותכון המלוכה בידו. אבל לא ארכו גם ימי ממלכתו, כי אחיו בן אמו אנטיוכוס קיזיקנוס (Antiochos IX Kyzikenos) קרא עליו מלחמה ויתאמץ להסב אליו את המלוכה. מדנים בין אחים, מעשי רצח וכל תועבה המה דברי ימי בני בית המלוכה להסילייקידים האחרונים. קליאופטרה המבישה אחרי הרגה את אחד מבניה, שמה מות בכוס אנטיוכוס גריפוס, אך הוא השקה אותה רוש ומות. שנים רבות לא שבה הארץ למנוחתה עד אשר נפלגה הממלכה והאחים חלקו ביניהם את נחלת אבותיהם.

בימים ההם מצא הורקנוס עז לו בתבוסת סוריא, להרחיב גבול יהודה, להרבות עזה ותפארתה ולהשיב לה את כבודה הראשון וגבולותיה בימי קדם. כמעט שב ממלחמות הפרתים, וַיְּתֵּר מוסרות השעבוד אל סוריא, אשר באה בו יהודה בימי מצור אנטיוכוס על ירושלים, ולא אבה עוד גם להיות בעל ברית סוריא אשר נמאסה בעיניו, אחרי כי סר כחה וגבורתה נשתה. בשנה ההיא (בש׳ 194 לפחה״ב) ערכו חברי בית דין הגדול אשר בירושלים ספר אל אחיהם בני קהלות יעקב אשר במצרים וביחוד אל הראש והראשון שבנכבדיהם השר יהודה אריסתובלוס, מזרע הכהנים הגדולים ואמן המלך, וידרשו כי גם הם יחֹגו את ימי חֲנֻכַּת הבית בהלל ותודה לה׳ על התשועה אשר עשה ה׳ לעמו, להצילם מידי מלכות יון הרשעה. בספר הזה יזכרו זקני ירושלים את פעל ה׳ ותשועתו, אשר עשה לעמו ישראל מיום היותו לגוי ויעמוד לו ביום צרה לשמור על סגלותיו וחמודותיו. בספר הזה רמזו זקני ירושלים אל אחיהם, אשר במצרים, כי נכון לפניהם, לקבל סדרי עבדת אלהים וחקי הדת אשר בירושלים, כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים, לְאַחֵד את עם ישראל בכל מקומות פזוריו לגוי אחד. אם עד העת ההיא הסתפק הורקנוס בהגן על גבולות יהודה, אך כאשר כשלה סוריא וגבורתה נשתה מצא און בנפשו גם להתגר בה למען הרחיב את גבול ארצו. משלש רוחות נפתחה אז הרעה על יהודה מהעמים בני הנכר היושבים על גבולותיה ושונאיה היושבים בקרב הארץ כצרים במעון: בני אדום בנגב

והשמרונים בצפון הארץ ישבו בקרב בני יהודה כאויבי איש אנשי ביתו והם היו כקיר מבדיל בין יהודה והגליל, עד כי לא נתנו השמרונים עזי הנפש את אנשי הגליל, אשר עלו רגל שלש פעמים בשנה לבקר בבית ה' בירושלים, לעבור בדרך הקרובה בגבול שמרון, ובעבר הירדן מזרחה תקעו יתדם היונים צוררי יהודה ונכונים לצלעה. יהורקנום חשב מחשבה גדולה להשיב את כל הנפות האלה אל יהודה, למען חזק את הממלכה ולהסיר כל שטן ומשחית מלפניה ומאחריה בתוכה ובכל גבולותיה מסביב. אבל למפעל כביר כזה דרוש און ועצמת צבא גדול. ובראותו כי אזלת יד העם להוציא מפעלו למענהו וימצא לו עצה להרבות צבאותיו באנשי חיל שכירים בכסף, ואת ההון העתק לכלכלת החיל הגדול הזה ותת שכרו, לקח הורקנום — כאשר ספרו אז — מהאוצר אשר מצא בקברי דוד המלך, אשר כנראה הטמינו שם אביו ואחיו משלל אויביהם להיות נכון לעזרת העם לעת מצוא. אחרי כבשו את העיר מדבא אשר בחבל הירדן מזרחה וכפר צמח (סַמֶנָה) על יד ים טבריה (ים כנרת) תקע הורקנוס את מחנהו בקרבת שמרון ויסיע את חילו מול ערי שמרון, ותתך חמתו על שכם ומקדש הכותים על הר גרזים, אשר היה כקוץ מכאיב וסלון ממאיר להיהודים ויהרסם ויחרימם עד היסוד (כ"א כסלו 190 לפחה"ב), והיום ההוא אשר בו חרב המקדש על הר גרזים, אשר עמד על תלו בחטאו שלש מאות שנה, היה ליום זכרון ויום טוב „דלא למספד ולהתענאה ביה" (מגלת תענית פרק ט').

אחרי עשות הורקנוס שפטים בהשמרונים שם פניו בהאדומים. קְטַן־גוים זה, אף כי דל מאד במצוקותיו אשר התהפכו עליו ויעבוד חליפות מלכי אסיה ומוקדוניא ופעמים רבות גרש מארצו ונהדף ממקום שבתו על ידי בני נביות, בכל זאת עוד עמד ברשעתו ושנאת בני עשו היתה עוד שמורה בלבם אל בני יעקב; ובהיות יהודה למשסה ביום שבות זרים חילה, שסו האדומים את נגב הארץ וירחיבו את גבולם עד מָרֵשָׁה ואדרה עד חברון. הורקנוס ידע, כי די כח לו להחלישם לבלי יוכלו עוד הָרֵעַ לבני יהודה וישם מצור על מבצריהם אדרה ומרשה ונבכ ויטל עליהם: אם לשאת את רגליהם לעזוב את הארץ או להתיהד ולהיות לעם אחד עם היהודים. וַיֵאותו האדומים להתיהד וימולו בשר ערלתם וַיִסָפְחוּ על בית ישראל למראה עין. כה כלתה שנאת עולם אשר היתה בין שני האחים עשו ויעקב. האחים התאחדו לגוי אחד ורב עבד צעיר.

החרשה הזאת אשר עשה הורקנוס בדת ישראל ולשנות את טעמה הטוב לספח בני נכר אל עם ישראל בחזק יד, היתה לבאר צרה ומקור רעה רבה באחרית הימים. יוחנן הורקנוס היה הראשון בנשיאי ישראל, אשר לא נשא פני בני דת אחרת בארצו ויאנסם לְהִקָּוֵה אל דת ישראל „והגרים האלה היו קשים לישראל כספחת". המעשה הזה אשר עשה הורקנוס, לא לפי רוח דת ישראל, להזניח בני עם אחר מאמונת אבותיהם אשר הסכינו בה מיום הִוָּלְדָם, היה רע ומר בתוצאותיו; בני עשו ויעקב לא חָבְרוּ לשבת בשבת אחים והשנאה הנושנה חזרה ונעורה

ברבות הימים. רומא ואדום תקעו כף לתת יהודה למשסה, ומאדום יצא יועץ בליעל הושב רעה על החשמונאים ועם יהודה כלו.

תוצאות כבוש ארץ אדום וְהִסָּפַּח האדומים על עם יהודה היתה מלחמה חדשה נגד העיר שמרון, אשר בעת ההיא ישבו בה ומסבותיה היונים מבני סוריא ומוקדוניא. הורקנוס הסיע את האדומים ממקום שבתם במרשה ויטעם על אדמת ישראל בקרבת שמרון. אך היונים התגרו בם ויצרו צעדיהם ומלכי סוריא: אנטיוכוס גריפוס וקיזיניקוס הסיתו אותם בהאדומים ויגורו מלחמות תמיד. קיזיניקוס הראה ביותר אותות שנאתו אל הורקנוס גדודיו פשטו כפעם בפעם ביהודה, לכדו ערים ומקומות על חוף הים ויעמידו מצב חילם ביפו.

ויהי כאשר שם הורקנוס מצור על שמרון בירת הכותים, אשר זדו להציק להאדומים מִמָּרֵשָׁה, אשר הביא נשיא יהודה ויושיבם במסבי העיר שמרון, ויארכו ימי המצור ויבנה דָיֵק וישפוך סוללה מסביב לעיר ויקף עליה ותהי מְסֻגֶּרֶת מאין יוצא ובא, עד כי תם כל אכל בעיר ולא יכלו הנצורים לעמוד מפני הרעב ויקראו אל המלך הצעיר אנטיוכוס קִיזִיקֶנוס להושיעם ממצוקותיהם, וישמע את תחנתם ויעל שמרונה בחיל כבד, אך קִיזִיקֶנוס נִגַּף במלחמת תנופה נגד אריסטובול בן הורקנוס הבכור, המצביא חיל המצור ביחד עם אחיו אנטיגונוס וינס מנוסת חרב עד בית שְׁאָן (Scythopo.is). ובראות מלך סוריא כי כשלה גבורתו במלחמתו נגד היהודים ויקרא לעזרה אל תלמי השמיני לַאטורוס (Ptolomäus VIII Lathyros) המושל במצרים יחד עם עמו המלכה קליאופטרה; ולאטורוס, משנאתו את יהודי מצרים, חשב מחשבת נקם על אחיהם ביהודה וישמע לקול מלך סוריא וישלח ששת אלפים חלוצי צבא לקצות ביהודה ולהשחיתה; המלכה קליאופטרה המושלת ביחד עם בנה העירה בו לבל ילָחם ביהודה ותעוררהו לצאת בעקבות אבותיו המלכים התלמיים, אשר הטו חסד אל היהודים ויאהבום מישרים. ובהיות המלחמה הזאת למורת רוח להמלכה חשבה מחשבות, איך להדיח את בנה משאתו ובידיה תמכו שני בני חוניו הרביעי: חלקיה וחנניה שרי המדינה בחבל ארץ חוניון.
עזרת מצרים היתה למלך סוריא ללא הועיל, כי גם בהחיל הזה עוד לא ערב לבו לעמוד בקשרי מלחמה על שדה המערכה נגד חיל יהודה ויבחר לשוט בארץ הנה והנה, לפשוט ידיו בגדודי יהודה ולעשות שמות בארץ וידמה, כי בזה יטיל אימתו על היהודים והשביתו את מצור שמרון ויעלו מעל העיר. אך גם עצתו זאת לא קמה; בני הורקנוס התאזרו עז ומבלי להרים את המצור מצאה ידם לארוב במסתרים על גדודי עם זר המחריב ארצם ויפלו עליהם פתאום ויחרידום ויכום מכה רבה ויבריחום ממקום המלחמה, ויגד בעם, כי נתבשר יוחנן הורקנוס, אשר בניו שגבו ישע במערכת המלחמה, בשרתו בקדש ביום הכפורים וישמע קול בקול שדי (בת קול) מן קדש הקדשים, קורא בלשון ארמית לאמר: „נצחו טליא דאזלי לאגחא קרבא לאנטוכיא" *) ויהי לנס, כי נודע הדבר,

*) יוסף פלאוויוס במלחמות היהודים I א׳ ז׳; תוספתא סוטה פרק יג ובבלי שם לג ע״א

אשר ברגע השמע הדברים האלה מבית לפרכת גבר ישראל על אויביו. אנטיוכוס קיזיקנוס עזב את ארץ יהודה ויפקד שני שרי צבא קַלִימַנְדְרוֹס וְאֶפִּיקְרַטֵּים על אנשי חילו להתגרות ביהודה, אך גם ידיהם לא עשו תושיה. קלימנדרוס נפל בחרב היהודים במלחמה ואפיקרטים ראה כי ייגע בדי ריק וַיָּפַת לבו לקחת מתן בסתר ויסגר אל היהודים את בית שאן ובנותיה וכל הערים. אשר בעמק יזרעאל עם כל הערים אשר על חבל הארץ עד הר הכרמל אשר עד היום ההוא משלו שם היונים או הסוריים, אז נתנה פקֻדה נמרצה אל בני הנכר יושבי חבל הארץ ההיא, כי יעשו כמעשה האדומים להתיהד ולהיות לעם אחד עם היהודים, כאשר עשו האדומים, או לעזוב משכנותיהם ולצאת מן הארץ. והימים האלה (ט"ו וט"ז בסיון בש' 180 לפחה"ב), אשר בהם „גלו אנשי בית שאן ואנשי בקעה (עמק יזרעאל)" ותשב הארץ ליהודה, נזכרים במגלת תענית (פ"ג) כימים טובים לזכר עולם.

ויהי כראות נצורי שמרון, כי בשו ממבטם על חיל סוריא ומצרים ותקותם לְהִוָּשַׁע בישע ימין עם זר עלתה בתהו. ומאין כח עוד לנשוא ולסבול חרפת רעב במצור, וַיִּכָּנְעוּ מפני היהודים ויפתחו שערי ע״ם, והורקנוס שחת הפעם באף רחמיו, ומחפצו לעשות נקמות בגוי שונא עמו משנות דור ודור או מיראתו לבל תוסיף שמרון להיות שנית לצור מכשול ליהודה, צוה לנתוש ולנתוץ את כל העיר מבלי להשאיר בה אבן על אבן ולאבד כל זכר לה, ויחפור בה ברכות מים עם חפירות ושוחות ויעות פניה וַתִּקָּרֵא מני אז בפי היהודים בשם: עיר נברכתא (עיר הברכות). וגם יום מפלת שמרון (כ"ה מרחשון 179 לפחה"ב) היה ליום זכרון ויום טוב (מגלת תענית פ"ח).

כה השלים יוחנן הורקנוס את כל חשק החשמונאים וחפץ לבם ביהודה ויכל את אשר החלו לעשות ברוחם הכביר וגבורת לבם וישת עטרת הוד ונצח על פעלם. יהודה שמה פדות לנפשה ותצא משעבוד לגְאֻלה שלמה, פרקה על זרים ותשב לבטח בגבולות ארצה באין מחריד, נשאה ראשה בעז וחיל ככל אדירי העמים שכניה, הכריעה תחתיה את צריה: הסוריים, האדומים והשמרונים ותהי הָרְוָחָה לעם ישראל מן המועקה אשר שמו במתניו ימים רבים ורעים. כמעט נראה אשר שבו לישראל הימים הטובים והמאֻשרים בימי דוד ושלמה בנו. ישועות נעשו בארץ וישראל עשה חיל ותהי ידו בערף אויביו. השנאה הקדומה בין ישראל ואדום, „המדנים בין אחים יעקב ועשו ספו תמו וישובו להיות אחים תואמים ויהיו לעם אחד. מואב בת ארנון שלחה כר אל מושל יהודה, אל הר בת ציון, עם יהודה שכן על גדות הירדן ועל מפרצות ים הגדול ויפרוש מטות כנפי ממשלתו על דרכים ונתיבות עולם, אשר שם תעבורנה ארחות כנעני ארץ, הנושאות מרכֻלתן ממצרים לסוריא ואסיא הקטנה. גם בזה האירה ההצלחה את פניה לנשיא יהודה, כי עיניו ראו ברעה אשר מצאה את אויבו תלמי לאטורוס מושל מצרים. אמו המלכה קליאופטרה המושלת עמו יחדו בארץ לא יכלה נשוא את תהפוכותיו ועלילותיו לטרות עיני

כבידה ותסת בו את עם מצרים, עד כי גֹרַש מאלכסנדריא (178 לפחה"ב) וינס באניה אל האי קפריסין (Cypern) ותשלח קליאופטרה אמו גדוד חיל אחריו לתפשו; אך אנשי החיל בגדו באמו וישיתו ידם עם הבן הקם באמו, אז גדודי היהודים באלכסנדריא עם מצביאיהם הכהנים בני חוניו חלקיה וחנניה שרי המדינה חוניון זכרו את הברית והחסד אשר שמרה המלכה ליהודי אלכסנדריא ויתגברו עד תלמי לאטורוס ויגרשוהו גם מהאי קפריסין. כה עשו חיל יהודי מצרים וירושלים ושכם אחד עבדו לחזק את האֻמה הישראלית ויצליחו ויעצמו מאד. מאליו מובן, כי כשמעון אביו, התיך גם יוחנן־הורקנוס מטבעות וגם כן בכתבת מאותיות עברית הקדומה או כתב שמרוני, אך לא הִצְטַיֵן במדת הענוה כאביו, אשר ברח מן הכבוד ולא התגדר בעטרה שעטרה לו אֻמתו ולא חקק גם את שמו על מטבעותיו; כי הוא – יוחנן־הורקנוס – טבע את שמו ומעלת נשיאותו על מטבעותיו בהכתבת: „יוחנן הכהן הגדול". על מטבעות אחדות נמצאי מלבד שמו גם המלות: „וחבר היהודים", לאמר, כי על פי חפץ העם והעז אשר נתן הוא בידו יטביע המטבעות האלה. ישנן גם מטבעות אחדות אשר עליהן נמצאה הכתבת: „יחנן כהן גדול וראש חבר היהודים". הציור על מטבעות אלינו חבצלת כעל מטבעות אביו שמעון, כי אם דמות קרן הפוך, כאשר עשו כן מלכי מוקדוניא.

בימי ממשלת הורקנוס האחרונים נראה חפצו ונטיתו להרבות כבוד מלכותו תקף עזו, בהרחיבו גבול ארצו והוסף אמץ וחסן מדיני. כנראה נתן גם הוא עיניו בקצות הארץ על הדרך העולה המשקה, לכבוש את יְטור (Ituäa) אשר בקרן מזרחית צפונית יהודה, המחשבה אשר יצאה לפֹעלת אדם על ידי בניו אחריו. אך לא לעולם חסן והמנוחה השלמה אשר דִמה הורקנוס לתת לעמו היתה עד ארגיעה. תנועה כבירה התחוללה בקרב הארץ פנימה והוא לא עצר כח להשביח שאונה והמונה עד כי קרב קצו וימת. התנועה הזאת, המצערה בראשיתה, התגברה בסערת חמה ותנוע ארץ יהודה תחתיה ותרעש ותתגעש, עד כי הבנין הגדול אשר עמלו ידי בוניו החשמונאים בו חשב לנפול תחתיו. עוד הפעם נראה החזיון אשר בדברי ימי ישראל בימי המלכים הראשונים לבית דוד, כי בהגיע העם אל מרום עֻזו, לא יעצר כח להחזיק מעמד בשיא חסנו בתקפו וגבורתו המדינית לארך ימים.

דברי ימי הדור של יוחנן הורקנוס והחשמונאים אשר לפניו, ושטף המאורעות המדיניים אשר כמים כבירים שטפו ועברו ביהודה, שפכו רוחם על אדירי יהודה ויתנו אותותם אותות על כל פנות עם, עוררו כחות בנתו ויפתחו את לבבו להתבונן על מעלות רוחו ורגשות נפשו. חמשים שנות עמל מנו להעם, חמשים שנות מלחמה ונפתולי־אלהים אשר נפתל עם עמים רבים; פעם כרע רבץ ופעם התגבר על אויביו ותורם ימינו נוראות, ובְהֵאָבְקוֹ עם העמים שכניו הכיר ערכו וידע נפשו וערך העמים אוהביו ואויביו עם ארחות חייהם ומעלות רוחם גם הם ויחדל עם

יהו־ה מהיות עם לבדד שוכן. בהחרות אשר קנה לו עם יהודה בדי עמל ושפך דם רב, קנה גם הדעת, לתכן רוח עמים אחרים וידע, כי טוב לאחוז בשלו מבלי להניח ידו מכל טוב ונעם המדות המתוקנות אשר לעמים אחרים, כי זה כל תהלתו להוציא יקר מזולל, למאוס ברע ולבחור בטיב ולקבל את הטיב והנאה המסכים ומתאים אל חיי היהודים והיהדות. אם לראשונה מאסו טובי העם וישקצו כל מעשה וכל מנהג אשר מהיונים מוצאו, נפקחו עתה עיניהם לראות. כי נמצאו גם בהם דברים טובים וילמדו דעת משכניהם, לא לבד כסיסי מלחמה, דעת דרכי הקרב ובנין מבצרים, כי אם גם כל מלאכת מחשבת ועבדת השלום עם העסק בישובו של עולם. החשמונאים טבעו מטבעותיהם ויבנו בניניהם כחותם תכנית מטבעות היונים ובניניהם ויוסיפו עליהם חן והוד, ככל אשר הורם טוב טעמם ודעתם חקי היופי והנעימות. בתבנית היכלי היונים בנו החשמונאים ארמון נהדר בירושלים על גבעה נשאה ממערב הר הבית ויחברו אותו אליו בגשר נטוי על הגיא אשר בינותם, ולפני הארמון ככר גדול עם טורי עמודים אשר נקרא בשם קְסִיסְתוֹס (Xystos) לאספות העם, בקרבת העמק המפריד את המקדש מה יר העליונה. מהככר קסיסתוס היה גשר נטוי דרך בו יעברו אל השער המערבי בקצה העזרה אשר בהמקדש *): גם בנין גדול לבית ועד יועצי העם היה בנוי בעיר העליונה בטעם חכמי חרשים היונים ושם נמצא אוצר הכתבים העתיקים אשר לממלכת יהודה. יוחנן־הורקנוס בנה בנין נאדר ונחמד למראה למצבת זכרון על קברות אבותיו במודעים ויבנהו בטוב טעם היונים מאבן שיש לבנה ומרוטה עד היות לה ברק, ומסביב להבנין המפואר ההוא עמדו טורי עמודי־פאר מעשה ידי אמן עם תבנית כל כלי נשק ואניות מלחמה מחֻקה עליהם ושמונה פארי־עמודים קצוצי פאה התנשאו על הבנין לאות שני ראשי בית החשמונאים: יוחנן ומתתיהו וחמשת האחים הגבורים. והארמון מצבת זכרון על קבורת החשמונאים התנוסס בשיא חכנו, עד כי נשקף אל פני הים מרחוק.

אך יתר רב מאשר קבלו היהודים מהעמים המשכילים שכניהם שקדו לשמור על רכושם הרוחני, ולנצור כבבת עינם מורשת אבותם מימי עולם. הלשון העברית, אשר כמעט נכרתה מפיהם, כאשר ירדו בבלה ואחרי כן בהיות להם שיח ושיג עם העמים שכניהם וידברו ארמית בביתם ובכל חפצי החיים, הלשון העברית חדשה נעוריה והשב שנית להיות שפה מדברת בפי עמה כבראשונה, ואף כי שֻׁנָּה תארה ברבות הימים, לא סר טעמה הטוב וריחה לא נמר. ותיקר מעלת השפה הזאת בעיני העם, בגלל ספרי־קדש הכתובים בה: אלה הספרים אשר בם מצאו תנחומות אלהי ישעם בימי צר ומצוקה ואשר חדשו בקרבם רוח נכון תחת רוח כהה, הספרים הקדושים נשמת העם וחמדת רוחו אשר הציל ממשחית בימי עֳני ורדיפות נוראות. כאמור למעלה נעשו המטבעות בכתובות עבריות וגם כתבי אמנה, שטרות יתעודות נכתבו בעברית **). כן היתה השפה הקדושה שגורה

*) יוסף פלאוויוס בקדמוניות XX, ח׳ י״א ובמלחמות היהודים II ט״ז ג׳; VI ו ב, ח א.

**) עיין בבלי ר״ה יח ע״ב נאמר: „וכך היו כותבים (בשטרות) בשנת כך וכך ליוחנן (הורקנוס) כהן גדול לאל עליון. בתענית ל״א ע״א. דברי העלמות אשר יצאו במחול בימים טובים שהיו

בפי העם וימהרו לדבר בה בכל העולה על רוחם. ואם גם אספה העברית אל קרבה מבטאים, מלות ונאמים מן הארמית והיונית, הראתה לדעת כי כחה חדש עמה להפרות ולהרבות אוצר מליה ומבטאיה בשרשים רבים, אשר מחדש באו אליה ותטביע את חותם תכניתה עליהם תעש את הבטויים הזרים האלה כתפארת שרשיה למראה פניהם, ותשוב ותחיה השפה העתיקה ותפרח ותגמול פרי חמד ותקרא מני אז בשם „לשון עברית החדשה" (לשון המשנה). רק בזה שנה טעמה מטעמה מלפנים, כי הסגנון העמוק והרם במליצותיו הנשגבות, לבש עתה טעם זקנים לדבר בשום שכל מפרש באין מעצור. אך ראשי העם, זקניו ונשיאיו ידעו גם לשון יונית; כי היתה השפה הזאת המתהלכת במקום גדולים, בה לקחו היהודים דברים עם מלכי סוריא ובה דברו מלאכיהם אשר שלחו לזקני רומא כפעם בפעם לחדש דברי הברית והשלום. בעת ההיא רבו גם היהודים אשר נקראו בשמות היונים וארחות עמים אחרים ויפיפיותו של יפת מצאו מסלות אל אהלי שם.

הרוח אשר לבש את העם בהתעוררו לחיים חדשים, צרר בכנפיו גם את סופרי הזמן, חכמיו ונושאי דגל היהדות ויטביע חותמו על ספרת הדור ההוא. חדלה נעימת המליצה הנבואית ונאלמו בנות־השיר: ובכל הדור ההוא והתקופות שלאחריו לא נמצא עוד מושכים בשבט סופר במשל ומליצה ומלבישים בחידות ילדי רוחם והגות לבם; תחת שירי ישועות ומזמורי תהלות, הכינו סופרי הדור את לבם לספר לדור נולד בשפה ברורה דברי ימי עמם, המאורעות והגבורות והתשועות אשר נעשו בארץ; דעת העתים אשר עברו על עמם היה הענין האחד אשר לקח לבות סופרי העם בימים ההם, ויותר שנראו אותות הזמן ורושמי המעשים בהליכות המדינות על שפת העם, ארחות חייו וילדי רוחו נראם ברגשות יבבו לדת ואמונה. אמנם בדרך אמונה הלכו החשמונאים הראשונים ובשם אלהיהם דגלו. האור החדש — אור תורה זכה וצרופה — אשר האירו הסופרים על ציון, האיר נתיב ליונתן החשמונאי והבאים אחריו, הוא היה חסן ישועתם ובו שגבו ישע לחרף מערכות אויב, להתגבר על הסוריים, להחרים מקרב ישראל את הבוגדים עוכרי שאר עמם מרשיעי ברית קדש; בשם הדת עשו מלחמה את האדומים ויהפכו צור חרבם על השמרונים לבצור רוח הקשה ולהחריב את מקדשם על הר גרזים. גם הימים אשר בהם נעשו התשועות בישראל נקדשו בקדושת הדת, וקימו וקבלו היהודים עליהם לעשותם לימי זכרון ותודה והלל לאלהים עושה נפלאות גדולות לבדו כימי חנכת הבית וטהרתו בזמנו של יהודה המכבי. כל המעשים האלה מעידים על התרוממות רוח העם והתגברית רגש הדת, התגברות היהדות על מציקיה וצריה. והקנאה הגדולה אשר קנאו לדת ואמונה הטתה אותם לפעמים ממעגלי ישר לעשות משגה ומרחה ומעשים זרים לרוח

לישראל. סוכה נ"א ע"ב במשנה: הפכו פניהם למזרח ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה וכו' עיי"ש ושם נ"ג ע"א בתארם את שמחת בית השואבה לאמר: יש מהם אומרים אשרי ילדותנו וכו' וכו' עיי"ש. מכל המקומות האלה (וע"ז יש להוסיף מכתב שמעון בן שטח אל יהושע בן פרחיה (עי' בבלי בסוף סוטה ד' בנבנשתי) מוכיח הרב המחבר שבימי החשמונאים היתה לשון המשנה או העברית בתכונתה החדשה שפת־העם. המתרגם.

היהדות הצרופה, כמעשה הורקנוס לעמוס תורת ישראל על הא־ומים וליהדם בחזקת היד. אבל לא ארכו הימים ועקבות הצרוף וְהַלִּבּון נראו בהלך רוח טובי העם ודעת עצם הדת לטהר התבכרה, במדה הזאת אשר נפקחו עיני העם ונתבשלה דעתו לשפוט ולהבין את המעשים בקרבו ומסביבו. זכר העם, כי גם הארץ נתן ה׳ לבני אדם ובדעתו את החיים בא לכלל דעה והבדלה, בקרת ובחינה בדברי אמונה ודעת אלהים בארץ.

מן כל בני העם, היו רק החסידים הראשונים אשר הרקיעו שחקים ויתחסדו עד למאד, נזורו אחור ממפעלות העם והמעשים הנעשים בימים ההם לבל ישעו בדברי חֹל – דברי בני האדם על האדמה; בחרו לשכון בדד רחוקים מתשואות קריה והמון ושאון החיים ויתבודדו במגורם, למען התהלך בחקר לבם וחזון רוחם. החסידים הראשונים האלה, אשר נבדלו מן העם ובמסתרים שמרו משמרת התורה והמצוה, נוסדו לאגדה אחת ויבנו אֲגֻדתם, בתקנם תקנות צדיקים ומי־הגים טובים וישרים מן מנהגי כל העם ויחיו על פי חזון לבם ויקראו לחבר־החסידים הזה בשם חרש: אַסִּיִּים (Essaer). אך גם לא כל החסידים היתה רוחם נוחה ממעשי הנבדלים האלה, הפורשים מן הצבור, ומונעים עצמם מעשות טוב לעמם וארץ נחלתם; רוב החסידים באמת שפטו מישרים: כי גם בהתהלך איש את האלהים ובהרבותו את צדקתו בדברים שבינו לבין קונו, עוד לא יצא ידי חובתו באמת ותמים, אם לא ישית ידו להיות עמל עם הצבור, לתת נפשו על עבודת עמו וארצו, ויעשה כל מה שבכחו ליסד שלום המדינה וטוב האזרחים בני אֻמתו ואמונתו. אז נפלגה מפלגת החסידים ויפרד ממנה חבר־אנשים, אשר עם חסידותם בדברים שבין אדם למקום הרבו לדאוג לשלום האֻמה ולהושיעה בכל נפשם ומאדם. ומספר אנשי המפלגה האחרונה הזאת עלה למעלה ראש ויִקָּראו בשם „פרושים״ (Pharisaer). אולם גם אלה, אשר היו בהמשך העת רוב מנין ובנין העם כלו, גם הם שגו בהפרזתם על מדת הקנאה לדת והאמונה. לבם ונפשם היו להנחיל לבני עמם בדור נולד את כל דברי היהדות כאשר נחלו הם מאבותיהם. את כל מעשי העם בקרבו, הליכותיו מבית ועליכותיו בדברי המדינות מחוץ, שקלו במשקלת הדת ובפלס התורה והמצוה ועל פיהם יהיו נחתכים כל מעשה וענין נכבד, כל רעיון והתעוררות לאומית בחיי האֻמה הישראלית. בההשקפה הזאת לא מצאו נחת ראשי העם, אצילי בני ישראל, שרי הצבא ומכלכלים במשפט דברי המדינה בעתותי השלום והמלחמה. המה ראו ונוכחו, כי לא בְאֱמֶת הרגש הדת והאמונה יְמַּדו דרכי המשרה ודברי המדינה. כי הדת היא יתד תקועה במקום נאמן מבלי למוש ממקומה, ודברי המדינות והנהגת האֻמה וכלכלתה וכל פעֻלותיה בדברים שבינה לבין אֻמות העולם, מתהפכים כחומר חותם, כרוח ישנו גם הם הליכותיהם ופניהם, אל כל המקום אשר משם נראה טובת העם ותועלתו בזמנים שונים. אז קמה בעם מִפְלַגָה שלישית בשם: „צַדּוּקִים״ (Saducaer). המה לא בגדו בדת ולא סרו מאחרי תורת משה, אך הותירו לטובה את חפצי האֻמה ומשאלות הזמן על דברי הדת ועניניה. משלשת המפלגות: אסיים, פרושים וצדוקים שפכו רוחם על עמם רק השתים האחרונות ורושמם ניכר על פני כל המעשים

בקרב עם יהודה בדורות ההם. בדברי ריבוח אשר בין הפרושים והצדוקים נקרעה ממלכת יהודה לקרעים ותרבינה בה הפרצות לאין מרפא. פעולת האסיים לא נראתה על פני העם ורק בסוף ימי פרק הזמן שאנו עוסקים בו עתה מצאה ידם לָסל מסלה לדעותיהם אל הקהל הגדול, כאשר נראה במרוצת דברי הימים ההם. העת אשר חוללה פלגות המפלגות האלה קשה מאד להגביל בצמצום, כי מי יודע דרך הרוח ואיזה עין תראה הִוָּלֵד ההגיון בלב הוגה דעות. ידעת אחד מיודעי העתים (יוסף בן מתתיהו בקדמוניות II י ה' ט') החלו לְהִגָּלוֹת וּלְהֵרָאוֹת הפלגות בעם בימי יונתן החשמונאי, חיש קל כאשר הונח להם מעט מאויביהם מסביב. אך אז היתה צמיחת ההתפלגות ותגדל ותגאה ותתפתח בימי יוחנן הורקנוס.

באמת לא נכון השם מִפְלָגָה להפרושים, כי אחריהם נטו רוב העם והמונו והמה היו רוב מנין ובנין בבית יהודה כאמור למעלה, ונקראו בשם מִפְלָגָה רק בערכם על הצדוקים והאסיים והתנגדותם להם. השם פרושים נתן להם על כי היו מְפָרְשִׁים וּמבארים את דברי התורה על פי שיטתם המיוחדת להם, לבדם ועל פי פֵּרוּשֵׁי התורה המְקֻבלים בָּאֻמה הוציאו חקים ודינים שונים. הפרושים היו יודעי התורה ועוסקיה ובשם חברים נקראו לעמת הנבערים מדעת התורה — בני עם הארץ. הפרושים הניחו יסוד מוסד לשיטתם בכל מעשיהם ועניניהם, הלך רוחם ומחשבותיהם, כי קיום היהדות — התורה ומנהגי העם מקדם קדמתה היה יהיו לקו ומשקלת אל מעשי הגוי כלו ופְעֻלות איש איש לבדו. כל הנוטים מדברי התורה והחקים כמלא השערה נחשבו להם כבוגדים וזועמי ברית קדש. על דברת הצדוקים, כי משקל אחר ומדה אחרת לדברי המדינות מאשר לדברי הדת והאמונה, כי אם תכלכל ממשלה את דבריה רק על פי משפט הדת אז ימוטו מוסדות הממשלה ותרב העזובה בארץ, ענו ואמרו הפרושים, כי לא בחיק איש יוטל גורל העם, ואך מה' יצא כל משפטו, כי שקר תשועת אדם לישועה ועתותי היחידים והאֻמה כלה ביד ה' המה. אך בכל אשר חרצו הפרושים את משפטם, כי רוח ה' נוהג בכל מעשה ופעל תחת השמים היה דברם לאמר: „כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים". ובחכמתו העליונה נתַן ה' לבני אדם חפש הבחירה, לבחור בטוב ולמאוס ברע וכל מעשי בני האדם מסורים בידי בחירתו החפשית לעשות או לחדל. ההשקפה השניה בדרכי ההשגחה העליונה ובלמודי השכר והענש, אשר החזיקו בה הפרושים, נכונה להשיב תשובה על שאלת הצדוקים: אם לא לפי מפעלו יראה אדם פרי עמלו ואם לא לפי מעשיה תכונן הצלחת האומה כלה איה אפוא צדקת ה' ומשפטיו עם תבל ויושבי בה? הלא עינינו הרואות צדיקים אובדים בצדקתם ורשעים מאריכים ברשעתם? התשובה על השאלה הזאת מצאו הפרושים באמונה: בהשארת הנפש — פדברי רעי איוב — ותחית המתים. צדקת ה' וישר משפטו יְגֻלו אחרי מות האדם בשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה, כי שם צוה ה' את הברכה שכר טוב לצדיק כצדקתו וענש רע לרשע כרשעתו; כי יש יום לה' בו יקיצו ישני עפר, יחיו מתי ארץ להביאם במשפט על מפעלות בני

האדם על האדמה, להנחיל טוב לצדיקים ולהשיא משא עונם על הרשעים: „אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ודראון עולם", ככל האמור בספר חזיונות דניאל.

אולם חלוקי הדעות וההשקפות בדברים המסורים אל הלב והמחשבה לא היה כחם גדול לחלק את העם לשתי מפלגות מתנגדות זו לזו מן הקצה אל הקצה. הדבר אשר הביא את ההתפלגות וההתנגדות אל מרום קצה היא דעת הפרושים בהתורה והמצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, בתכונת התורה ואופן קיום מצותיה. מלבד המצות הכתובות בתורה נמצאו בעם מנהגים ודינים נהוגים באומה מימות עולם ומקדם קדמתה באין צווי או אזהרה מפרש עליהם בדברי התורה על פי משמעות הכתובים. המנהגים והדינים הקדומים האלה נתיחסו אל המורים הגדולים הסופרים „ואנשי כנסת הגדולה", לאמר, כי עזרא הסופר עם ראשי אבות כנסת ישראל אִתּו, הקרו ויתקנו את דברי דת ודין האלה. החקים והמנהגים האלה היו נקראים בשם „דברי סופרים", נעשים מכל בני בית ישראל, נזכרים בלב העם כלו ויגדלו עמו ועל ידי הגזרות והשמדות, התשועות והנפלאות שָׁרשו עוד יותר עמוק מאד בלבות בני העם, ויתמו נפשם עליהם ולא חשך את רכושו וחייו מתת כפר בעדם. מסירת הנפש בעד קדשי הדת וחזון לבם, התקוממות והתנגדות זועמי ברית קדש נגד היהדות המְקֻבֶּלֶת באֻמה. לעג השאננים ובעלי הנאה, אשר חפצם היה לראות עולמם בחייהם, ולהתעדן על מנעמי החיים כל אלה עוד הוסיפו להחזיק את התמימים והחרדים במָעֻזם, כי יחזיקו בכל חק ומנהג אשר התנהלו בקרב העם מימות עולם ודורות עולמים. ביתר שאת ועז יראה, כי היו חרדים על קדושת היכל הקדש, אשר באו בו פריצים מבני עמם ויחללוהו, וזרים בני אל נכר ויטמאוהו בהמה וקצף גדול ועליו נגלתה זרוע ה' ונפלאותיו, לְהַטְּאו ולטהרו, לחנכו ולקדשו. המקדש היה יקר להעם כבבת עינם ואותו שמרו מהתת לנגוע בו דבר אשר לא טהור לְחַלְּלוֹ. בגלל הדבר הזה הרבו הפרושים בסייגים וגדרים בדיני הטֻמאה והטהרה להכהנים והלוים וירבו לעשות משמרת למשמרת הקדש והמקדש.

אכנם במעשי המצות ודקדוקיהן או התמימות החיצונית לא הסתפקו הפרושים ויקרו להם יתר רב תורת המדות וחובות הלבבות. הפרושים היו מְצֻיָּנים במדות: הצניעות, במוסר, היו רודפי צדק, ממעטים בתענוגי עולם הזה, מושלים ברוחם, כובשים את יצרם, עושי טוב בעמם, דוברי שלום לכל איש ורצוים לרוב אחיהם. הם לא מאסו את החיים וחמודותיהם, אך בעד אמונתם ואמתם היה הנקל להם לתת כל הון ביתם ונפשם. גם בשבתם על כסא דין לחרוץ משפט מות על רשע ופושע, זכרו רחמים בדין, לא דנו דין רשע אשר השחית דרכו ויפרע מוסר, כי אם ראו בו אדם אשר עשה חטא על פי יצרו הרע בהיותו בשר ולא רוח. אחד מראשי הפרושים בימים ההם, יהושע בן פרחיה, אשר הוא ורעהו נתאי הארבלי חיו בימי יוחנן הורקנוס הורה לתלמידיו הדעות היקרות הכלולות בהדברים אשר היו שגורים בפיו לאמר:

„עֲשֵׂה לְךָ רַב וּקְנֵה לְךָ חָבֵר וֶהֱוֵי דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת״ בגלל אשר היו הפרושים מחזיקים בדיני תורה וחקיה והיותם נוחים לבריות ומצֻיָנים במדות טובות דבק בם כל העם ויטו אזן לכל דבריהם וכל בני העם מקצה תמכו בידיהם בכל עת מצוא. באנשי המִפלָגָה הזאת נמנו הכהנים יראי ה׳, תופשי התורה, בעלי המשרה במדינה, במערכות בתי דין ובעלי פקֻדות הדת. כל ממשלת הארץ וכל פקֻדות העבדה בבית המקדש היו בידי הפרושים.

ומעלת הפרושים רמה ביותר ויגדל כבודם בעיני בני העם, כי הם לבדם היו למודי דת ודין, המורים לצדקה בקרב עמם ומפיהם יצאה תורת אמת לכל דורשי דבר ה׳. ללא־צדק חרפו אותם משנאיהם בשמות הקלון לאמר: „קורצי עין והנפי לב״, ושקר בזו להם, כי באמת היו הפרושים מיקירי יהודה ואנשי לב אשר נשאו נפשם אל כל טוב מרום ונשא בארחות חייהם ובהליכותיהם בדרכי היהדות הצרופה. העם כלו לא יֻכֶּה בסנורים לבל יראה את עלילות מוריו, וגם מושלי העם הפקידו בידי הפרושים משרות גדולות ונכבדות בשלטון המדינה ולא בשו כי בטחו בם. אולת היא לחרוץ משפט על מִפלַגָה, אשר עליה נשען כל בנין האֻמה, כי חבריה רֻבָּם ככלם היו חנפי לב וצבועים. באחרית הימים אמנם יצאו מקרבם מתי מספר אשר שמו צדקתם רמיה וישאוה למסוה על פניהם לכסות על הות רוחם. אך הם הלא כנגע בבית ישראל נראו להפרושים בעצמם „חסיד שוטה ומכות פרושין כרשע ערום נחשבו להם למבלי עולם״, נתנום לשמצה בקרב עמם ויקראו להם: „פרושים־צבועים, עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס״ ויהתלו בם ובמעשיהם לאמר, כי בשבעה דרכים נבדלו מן הפרושים באמת *). גם מתנגדיהם הצדוקים הגידו את תהלתם על היותם ממעטים בתענוגים, אך נדו להם ויאמרו: „הפרושים מענים נפשם ונושאים משא החקים לעיפה לשם ה׳ בעולם הזה; אבל מי יודע אם ימצאו גמול להם בעד עמלם בעולם הבא״.

המפלגה, אשר הִפרדה מעל הפרושים ותעמוד ממול פניהם כשן סלע מצוק, מפלגת הצדוקים, שמה כל מעינה לסל מסלה להפצי עמם בדברי המדינה, לאשר החברה בארץ, בבכל דברי הממלכה ברוח משפט. הצדוקים שמו עינם ולבם אל כל חפצי האֻמה בארץ מתחת ולא גברו לאמונה ודת וכל דברי הרוח בשמים ממעל. בני המפלגה הזאת היו בני מרום העם ואציליו: גבורי מלחמה. שרי הצבא, חכמי־מדינה ויודעי העתים יועצי הממשלה אשר עשו עשר ושם־תהלה. מקרב המפלגה הזאת יצאו כל אלה, אשר שֻׁלחו בתור מלאכי־גוי יהודה אל חצרות המלכים ואדירי המושלים בימים ההם. שם למדו דעת משפטי ארצות נכריות וגוייהן, דברי המדינות וחן ונעם השוררים במערכות חצרות המושלים ותערב להם חברת בני העמים ההם ויפתחו את לבם אל דעות והשקפות החיים, אשר התהלכו בקרב משכילי הגוים בימים ההם. לבטח היו בני המפלגה הזאת

*) עי׳ סוטה כ׳ ע״א וכ״א ע״א וע״ב.

הקרובים לבית החשמונאים והעמוד הימיני אשר עליו נשען כל כבוד ביתם, כי נאמנה רוחם אתם וילחמו מלחמותיהם והם לקחו דברים ויבאו במשא ומתן עם העמים בעלי ריבם להשבית מלחמות ולעשות שלום או לכרות ברית מגן ותגרה. ביניהם נמצאו גם שרידי הפריצים ממרשיעי ברית המתיַנים, אשר פסחו על שתי הסעפים, אשר מנטותם אחרי ההנאות העוברות ותאותם להתעדן בחיים נעימים בעולם הזה, מלאם לבם לבגוד בעמם ולשית יד עם מלכי סוריא העריצים. השם צדוקים בא להם מאחד מראשיהם אשר שמו היה „צדוק". האשר המדיני והצלחת העם ברכישת הקנינים החומריים היו נכבדים להצדוקים מדברי היהדות וחקי התורה האלהית. האהבה לעמם וארצם בערה בלבם כשלהבת יה, ואהבת התורה וחקותיה היתה שניה לה במעלה. כחכמים בעלי נסיון שפטו מישרים, כי בהבטחון על ה׳ לבד ובהעשות מצותיו, עוד לא יהיה טוב העם בידו ועוד לא יוכל להחזיק מעמד ולקום חפשי על אדמתו, מבלי להביא צוארו בעל זרים, אם ידיו תרפינה מעשות תושיה והוסף אמץ והסן מדיני לממלכת יהודה הצעירה. ויקימו להם הצדוקים יסוד מוסר לתורתם הדעות האלה: על כל בני האומה להיות שלמים בגופם ונפשם, לאמץ כחם ולהרבות כשרונם; לא נכון לכגת אחור מכל מפעל מדיני: מכרות ברית שלום או מעשות מלחמה רק בגלל הדבר, כי בהמפעל הזה קשור בטול או מניעה מעשות אחת ממצות הדת וחקותיה; לפי דעתם נתן ה׳ את הארץ לבני האדם, ובכל היותו יודע את כל המעשים במרחבי הבריאה כלה ומכלכלם כחפצו, הנה עזב את הארץ ביד האדם, לו מסר את הבחירה השלמה ומפרי מעלליו — הטובים או הרעים — יאכל ישבע כל איש, ואך אולת ורעה רבה היא, כי יאסוף איש ידיו אל חיקו וישליך כל יהבו על הגזרה העליונה ויאמר, כי האלהים לבדו יעשה כל למענהו יפה בעתו; המעשים הטובים והרעים אשר יעשו בני האדם המה מְסַבְּבֵי הַסִּבּוֹת — הטובות או הרעות אשר תמצאנה אותם, לכל מצוה - מפעל טוב - מתן שכרה בצדה ובעקב כל חטאת כרוך הענש, ולמותר היא האמונה בתחית המתים והמשפט החרוץ על כל איש בעולם הבא הוא עולם התחיה. אמנם לא כפרו הצדוקים בהשארת הנפש, אבל כפרו בדינו של עולם הנשמות ובשכר וענש אחר המות. — בהיות הצדוקים אוהבי חיים לראות טובם בעולמם, כבד עליהם כנשוא על חקי הדת הרבים; אלה החקים שמו מועקה במתניהם, וככבד אבן הכבידו עליהם מבלי צאת ובא ככל אשר נשא אותם רוח חפצם, ולמלט נפשם מהמשא הכבד הזה כחשו בקדושת החקים האלה ויפרקו עלם מעל צואריהם. למען תת גבול וערך אל המצות והאזהרות, להעריך ערכם, למען דעת מה לעשות ומה לחדל הציבו להם הכלל הגדול הזה: רק המצות והאזהרות אשר באו מפרשות בחמשת ספרי התורה על פי משה, הנה לבדן נחשבות לחובה על כל בן ישראל לקימן, ולשמרן, אך כל המצות והחקים שלא באו מפרש בשפה ברורה בספר התורה, כי אם יסודתם בקבלה ומסרת, במנהגי ימי קדם, בתקנות הכנסיות ובתי דין הגדולים, לכל אלה אין משפט קדש כחקי התורה ואיש ישראל העובר עליהם לא יאשם. ובכל אשר כפרו בקבלה ומסרת לא נמנעו גם הם לבאר

מצות וחקים על פי כללים מקֻבלים ומסורים להם בבאור דברי התורה שבכתב *).

מן הדברים הרבים, אשר נפלגו הצדוקים והפרושים, נראה כי כלם נסבו על שלשת הצירים האלה: בעצם המשפטים, החיוב והפטור וההלוכות המשפט בבתי הדינים; בקצב העונשים על פי המר מדת הדין; במצות המעשיות וביחוד בסדר עבדת אלהים בבית המקדש ודיני טומאה וטהרה. בקצב העונשים החמירו הצדוקים ובדיני חבלות לקחו את דברי התורה: „עין תחת עין", „שן תחת שן" ככתבם לאמר: „עין ושן ממש" וכאשר עשה איש כן יעשה לו, אשר על כן יצא עליהם דבת רבים, כי אכזרים הם בדין, בעוד אשר הפרושים נשענו על המסרת להמתיק מרורות הענשים וידעו לזכור רחמים בדין ויאמרו „עין תחת עין ממון". וההֵפך מזה הננו רואים במחלוקת הפרושים והצדוקים בעדים זוממים, שהראשונים דורשים את הכתוב כמשמעו לאמר: ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר עשה וע"כ יומתו העדים הזוממים בהִגמר הדין, והאחרונים אומרים שאינם חייבים מיתה רק אחרי אשר נהרג הנדון על מוצא פיהם. לדעת הצדוקים ישא האדון עון עבדו ואמתו לשלם את הנזק אשר יזיקו כאדם המשלם נזקי בהמתו, והפרושים פטרו את הבעלים מאחריות נזקי עבדיהם מפני הטעם החרוץ „שבעבדי ואמתי יש דעת ואם אקניטם וידליקו גדישו של חברו ויחייבו אותי מאה מנה בכל יום (משנה ידים פ"ד ז') **). ובמשפט הירושה נטו הצדוקים מן הפרושים וגם לא נסמכו על הכתוב אלא שהוציאו הדבר מדין קל וחמר לאמר: שתירש הבת עם בת הבן (עיין בבא בתרא קט"ו ע"ב ומגלת תענית פ"ח). רבו מאד דברי הריבות בין הצדוקים והפרושים בסדר העבדה במקדש וקביעות המועדים: את יום הנפת העמר ויום חג השבועות קבעו הצדוקים תמיד ביום הראשון בשבוע, בהשענם על המקראות: „וספרתם לכם ממחרת השבת" וכו', „עד ממחרת השבת השביעית" וכו', והפרושים היו מפרשים את המקרא ממחרת השבת ממחרת יום טוב הראשון של פסח. כן נחלקו על תקנת „נסוך המים" והקפת המזבח בערבי נחל בחג הסכות (סכה מ"ח); הצדוקים היו אומרים: „יחיד מנדב ומביא קרבן תמיד" (מנחות ס"ה ע"א מ"ח א') וסמכו עצמם על המקרא: „הכבש האחד תעשה בבקר" שנאמר בלשון יחיד, אך הפרושים הטילו

---

*) מן האמור במגלת תענית פ"ד ע"ד קביעות יום זכרון ושמחה בי"ז בתמוז שמענו, כי היה כתוב ומונח לצדוקים, ספר גזרות (לחייבי מיתות ב"ד) אלו שנסקלין ואלו שנשרפין וכו' ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה וכו', נראה ברור שהיו להצדוקים כללים והיקשים להוציא מהם דינים וגזרות כתובים בספר קבלה ויעל פיו דנו בכל העת אשר ישבו כסאות למשפט בסנהדרין במקום הפרושים כאשר יבואר להלן ומדברי המשנה (הוריות ד' ע"א) אנו יודעים, כי היו הלכות מקבלות שגם הצדוקים היו מודים בהם. ועי' בהערת הרב המחבר בסה"ג ציון ד' ובספר דברי הימים להרב רשי"פ ח"ש צד 204. המתרגם.

**) לא למותר אחשוב להביא פה דעת החכם רשי"פ בספרו דברי הימים ח"ב 205, לדבריו חלוק הדעות בהלכה הזאת יש קשר ויחס עם ההשקפה המוסרית על העבדות שנחלקו בה הפרושים מהצדוקים. להפרושים מצאנו דברים הרבה בחובות האדון לעבדיו, שלא לרדותם בפרך, שלא להטיל עליהם אימה יתרה רבן גמליאל קרב את טבי עבדו ויחשבהו כבן ביתו, ובכלל ראו את העבדים כבני דעת וכחירה ובעלי הרגש צער ושמחה, וע"כ אין מן הדין שתהיה אחריות בני אדם בעלי בחירה על בעליהם, אולם הצדוקים, האצילים גבהי הרוח סגלו להם השקפת היונים והרומאים על העבדים, רדו בהם בפרך, חשבום ככלי חפצם וכבהמות נדמו להם. המתרגם.

להוכה שיהיה לקרבן התמיד טיב לאומי כי יבא מתרומת הלשכה וכל העם יתנו את קרבנות התמיד לעבודת המקדש, כל איש מחצית השקל ובהיות התמיד לענין לאומי „היו מהדרים הפרושים לעשות פומבי לדבר". בסדר הקטרת קטרת על ידי הכהן הגדול בקדש הקדשים ביום הכפורים נחלקו, שהצדוקים היו משימים האש על המחתה בהיכל מחוץ לפרכת ונכנסים בעשן (בענן) לקדש הקדשים והפרושים עשו זאת מבית לפרכת בבית קדש הקדשים (ע' יומא י"ט ע"ב). כן לקחו הצדוקים את דברי התורה כמשמעם מבלי שמוע לבאורי הקבלה והמסרת. ומהחזיקם בכל דמר הדברים הכתובים מבלי שום לב אל רוח המצות והאזהרות ומבלי לנטות מכשמעות הכתובים בסברות והיקשים, ההמירו והכבידו על המצות יתר רב מהפרושים, אשר קראו להם מחמירים ביותר. אמנם בכל אלה נראה שהקילו מאד בדיני הטמאה והטהרה ולא נכ:נעו מנגוע באדם, אשר טמאתו בו, ובראות הצדוקים את הפרושים טובלים את המנורה לעגו להם ויאמרו: „ראו פרושים טובלים גלגל חמה" (תוספתא חגיגה ובירושלמי שם) *).

אולם בכל אשר התאמצו הצדוקים להקל על המצות וכבד החקים הרבים, לא הצליחו לקנות לבב העם ולרכוש אהבתו. כי רוח הימים ההם היה לנגדם, כי אז גבר העם לאמונה ודת בארץ, דברי המקילים על הדת והמחדשים הגורעים חק לא מצאו מסלות בלב אלה, אשר זה מקרוב הצילו ממשחית את קדשי דתם וכילת אמתם בדמי לבבם ונפשם וכל מאדם. גם לא קרבו הצדוקים אל העם, מהתנהגם באצילות, מגבה לבם, מרגז פניהם והיותם בעלי זרוע ועשירים העונים עזות ומותירים עצמם לטוב על כל בני ההמון. כל עמלם למשוך אחריהם לב בני העם, בהבינם אותם, כי טוב לבחור בהענוגי החיים ולנסך בשרם בשמחה, היה בדי ריק. הדת היתה אז השלטת לבדה בכל לב בני העם ורוחם, גם אהבת החפש, בטחון העם בגבולות ארצו ויתר הדברים הנוגעים אל נפשו וקיומו נחתכו על פי רגש הדת. ולרגלי הרגש הדתי הזה נולדה חבורה־דתית, אשר אנשיה הרחיקו ללכת בדרך הפרישות והנזירות, בצדקה ואמונה עוד יתר רב מהפרושים, חבורה־דתית, אשר במרום תמריא ותנזר מחלק בני האדם על האדמה, לבלי השחת – לפי דעתה – את נחלתה, נחלת עדי במרומים. היא המפלגה, אשר ממנה יצאו מניחי אבן פנה לחבר־אמונה וברית חדשה, ותעיר את כל הארץ וכל ממלכות הגוים ביום באה ותצא מן היהדות ולא שבה עוד. החבר הדתי הזה המצער בראשיתו אשר שגא באחריתו הוא חֶבֶר־האסיים.

מקור מוצא החֶבֶר הנפלא הזה, אשר עליו השתוממו ויתפלאו גם היונים והרומאים, החל להגלות בימי הרגש וההתעוררות העצומה, כאשר קם העם לעמוד

*) על דברי הרב המחבר יש להעיר שמצינו את הצדוקים מחמירים בדיני טומאה וטהרה יותר מהפרושים כבמעשה שרפת הפרה האדומה שהיו אומרים „במעורבי שמש היא נעשית" (פרה פ"ג ז'); הם היו מטמאים כל הדמים בנדה כנגד הוראות הפרושים שהיו מבחינים בין דם לדם ועוד רבים וכפר הרגיש בזה הרב המחבר (בהערה ד' בסוף הספר ח"ג) ויתאמץ ליישב הדברים עיי"ש. המתרגם.

על נפשו – תורתו התמימה – נגד צורריו עריצי סוריא ; מיום היותם מנעו ה א ס י י ם את עצמם מכל שיח ושיג בדברי מדינה והליכות עולם, כי התרחקו מתשואות החיים ויבחרו יותר להתבודד במועדיהם מהתערב במעשי העם. ה א ס י י ם יצאו מ ה ח ס י ד י ם וכל עקרה של האיסיות, אינה אלא כי אם חסידות ופרישות יתרה, להנזר מכל חמדת החיים ולקדש עצמם גם במותר להם על פי תורת הפרושים ויסודות הקבלה, גם בהזהירות בכבוד השבת ושמירתו היתרה הנם – האסיים – שוים להפרושים. טלטול כל חפץ ממקומו נחשב להם לחלול היום הקדוש הזה, וכה לא ידעו חק וגבול בשביתת השבת, עד כי מנעו את עצמם מהסך את רגליהם ביום הזה. בטהרת הגוף אמרו לקנות שלמות יתרה וקדושת הנפש ויטהרו ויתקדשו כבהנים, כל תאוה היתה להם לתועבה וכל מעשיהם היו נכונים לחפצם לְהָתֵם כל חפץ החיים ולהשמיד כל חמדת־בשרים מקרב לבם. אולם דיני הטֻמאה והטהרה עלו למעלה ראש, כי אל הדינים הכתובים והמסורים נוספו מנהגים ומסרות חדשים, עד כי לא יכול איש טהור להציג כף רגלו על הארץ מבלי אשר יִטַּמֵּא בנגיעה באיש או בכל דבר בלתי טהור וחלפה קדושתו ולא תשוב אליו עוד, כי אם בבאו במקוה מים ובהקריבו קרבן חטאת ואשם נזירות על המזבח לכפר עליו. בגלל הנזירות היתרה והפרישות לבלי חק צרו צעדי האסיים מלכת ברחבה בחברת בני האדם, וימנעו עצמם מהתקרב גם אל הפרושים, על כן נבדלו מכל הקהל ויתהלכו רק עם בני חברתם ויאכלו גם לחמם בחבר אחד, למען ישרתו איש את אנשי מפלגתו מבלי תת לאיש זר מהלכים בקרב אגֻדתם. ומפני חמר בקדש שהחמירו על עצמם בכל דיני טמאה וטהרה התרחקו מחברת ה נ ש י ם, כי יראו לבל תגע האשה בהם או בכסותם בטרם התקדשה מטמאתה, להפר בזה חקי הטהרה והקדושה אשר להכהנים והנזירים. ויוסיפו לצאת מגדר אל גדר ומפרישות אל פרישות, עד כי בזו לברית האישות ויבחרו ללכת בגפם כל ימי חייהם מבלי לגשת אל אשה. אמנם בכל חרדתם אל הטהרה, לא ידעו למצוא עצה לבלי הִטָּמֵא בנפש אדם לעת כי תעבור חרב בארץ ובני עמם ישובו מהמלחמה או בני עם זר יתהלכו בארץ, ובנגיעתם בהם יִטַּמְּאוּ ; בגלל הדבר הזה נועצו לעזוב מקומות הישוב ולהתבודד במקומות שוממים מאין יושב, הרחק משאון החיים ותשואות בני האדם וריבם ומלחמתם ובמקום הנעזב והשמם חיו ח ב ר־נ ז י ר י־ע ו ל ם או האסיים חיי מנוחה ויהיו נעזבים לנפשם באין כל מפריע ומחריד ; ויבחרו רבים מהם מקום לשבתם בנאות מדבר על י ד י ם ה מ ל ח מערבה אצל ע י ן ג ד י והתמרים הרבים הגְּדֵלים במקום הזה היו להם לכלכל את נפשם ולשבור רעבונם. אך לא כל החסידים סָגלו להם דרכי ה א ס י י ם. ה נ ז י ר י ם, ולא כל ה א ס י י ם שמו המדבר פניהם. רבים מהחסידים לא באו בסוד מפלגתם ולא יצאו אחריהם המדברה וישבו בתוך עמם ומשפחתם וישאו נשים ויולידו בנים כדרך כל הארץ, אך שמרו דרכי החסידות והפרישות המופלגת, אף כי היה קשה עליהם מאד למלא אחרי כל חפציהם ונדרי נזירותם בשבתם בחברת בני האדם הנבדלים מהם בכל דרכיהם וארחות חייהם.

כן נוצרה מפלגת האסיים, מְסֻמֶּנֶת וּמְצֻיֶּנֶת בטיבה ותכונתה על פי אותותיה, המעוררים השתוממות והתפלאות: לסעוד על שלחן אחד, פריצות דרך ארץ

לבלי קרוב אל אשה כל ימי חייהם. ובאשר כי כיס אחד ושלחן אחד היו לכלם, בזו את הקנינים, וכל החפץ לבא בבריתם הקדיש את כל רכושו והונו לכל החבורה ומאוצר החבורה לקחו כל החברים די צרכם ומחיתם. על כן היה דבר החסיד (האסיי) בכל עת לאמר: „שלי שלך ושלך שלך", ולא נמצא ביניהם לא עשיר ולא רש, כיס אחד היה לכלם ודאגה ומחסור לא ידעו. ובהיותם חפשי מכל דאגה, פנו לבם אל ההגיון בחקר־אלוה, אל ההתבוננות בפליאות היוצר והיצירה, וכל שיחם והגיונם היו: טהרת המחשבות, צרוף הדעות ויושר המדות. על פי אותותיהם מחוץ נכרו האסיים: בלבשם בגדי בד לבנים ואיש איש נשא יתדו, כבני ישראל בעת לכתם במדבר, את יתדו לחפר בה ולכסות צֵאָתו בצאתו החוצה להָסֵך רגליו. על מתניהם חגרו תמיד איזור עור ומטפחת לנגב בה את ידיהם ברחצם במים. בבקר בבקר רחצו את בשרם במים חיים, כאשר ירחצו הכהנים בבאם לשרת בקדש, מדאגה מדבר אולי מבלי משים נגעה ידם בדבר טמא והם לא ידעו. על שם הטבילות האלה שהיו נוהגים בהם בכל יום ויום נקראו גם בשם: „טובלי שחרית". והשם אסיים בא להם גם כן על שם רחיצתם וטבילתם שכן בלשון ארמי: קוראים לטובלים — אסחיים (מן סחא שפתרונו — טבל).

בכל המנהגים והמעשים האלה, דמו האסיים לסגל את עצמם ולהכין לבם אל שלמות הנפש, להיות תמים עם ה' ולדבקה בו, לרומם את נפשם עדי תתעלה ותתקדש להיות חלק אלוה ממעל ואצולה מהודו. גם בזה נפלאו האסיים, כי נזהרו מהשבע שבועה, הרבו תפלה ויהגו בלמודי הנסתר. לפני תפלת השחר לא ישמע על פיהם כל דבור חול; בעלות השחר קראו שמע ואחרי כן הכינו לבם ויתפללו בשפך שיח בכל אשר הגה לבם, כי בעת ההיא לא היו עוד התפלות שבחוץ למקדש ערוכות וסדורות. אכילתם נחשבה להם כעבודת אלהים, השלחן — כמזבח ולחם אכלם — כמנחת נדבה לרצון לפני ה'. בשבתם לאכול נשמרו מכל דבר רע ולרוב היו יושבים דומם בעת סעודתם והגה לא יצא מפיהם. הדומיה הזאת בעת סעודתם הפליאה מאד את רואיהם ותתן להם מורא, ביותר כאשר היה מסך הסוד וההעלם פרוש על פני החבר־הנפלא הזה וַיֵרָאֶה כדבר טמיר ונעלם בסוד שיח הנזירים הנבדלים מחברת בני האדם. אמנם מראש לא היתה כַּוָנת האסיים להעמיק חקר בלמודי הנסתר; אך פרישותם וענותם את נפשם החומרית והתבודדותם עשו אותם נוטים אל ההשתכלות וההתבוננות, פרישות דרך ארץ, אשר עשתה את לבם פנוי מדאגת החיים בעד משפחתם והעולה על כלם, הדבקות וההתפעלות המצויות ברוח האנשים בעלי חסידות פרוצה ואמונה במדה נפרזה, יד כל אלה היתה בם, לעשותם לבעלי חכמה נסתרה, לתור ולבקש בהיהדות המון אמתיות נסתרות מלבד הלמודים הישרים והנכוחים. הגלוים וידועים לכל בעלי בינה ישרה. ביחוד העמיקו חקר לדעת סוד השם בן ארבע אותיות, השם הזה — בן יו"ד ה"י — לא נקרא ככתיבתו כי אם באל"ף דל"ת ורק להכהן הגדול בברכו את העם, רק לו היה המשפט לפרוש את השם בן ארבע בברכו את העם ובוידוי הקרבנות; ידיעה אחת תאמר, כי „משמת שמעון הצדיק נמנעו אחיו הכהנים מלברך את העם

ב ש ם" *). הדבר הזה, - כי לא יוכלו בני ישראל לפרוש את השם - נתן להם יד להוציא משפט, כי בצרופי אותיות אלה נמצאים סודות נעלמים ונשגבים, והאנשים הושבי שם ה' ידעו עוד השמות: ב ן י"ב א ו ת י ו ת, ב ן מ"ב ו ב ן ע"ב א ו ת י ו ת. והשמות האלה הנסתרים מרבים, היו מגלים רק ל־נוע ועניו ומצוין במדות טובות **). ובדעה האסיים את השם הנכבד, הקדישוהו והעריצוהו, וימנעו מהשבע, לבל יפרשו את השם ותחת השבועה היה דברם אמת: הן או לאו! מסוד שיח האסיים בקדושת ה ש ם ה מ פ ר ש, אשר חשבו כי בדעתם אותו יזכו להשגת ר ו ח ה ק ד ש, הרחיקו ללכת בלמודי הנסתר ויקדישו גם שמות המלאכים הממונים על כחות הבריאה. לבם השיאם לבא עד חקר אלוה בארח נסתר ונעלם, בחקירות מ ה ל פ נ י ם ו מ ה ל א ח ו ר, מה שהיה והוה ויהיה, לגלות המון נסתרות שמבראשית, למצוא תעלומות־אל לא ידען לבב חכמה; כה נחלו להם למודים ילדי־חוץ, הלמודים אשר לא על ברכי היהדות נולדו ורק ע ל ו ע מ ה מ ב ב ל, למודי ה א מ ג ו ש י ם בפרס, והאסיים אחזו בהם ויפנו את לבם אליהם. אין ספק, כי ה א ס י י ם היו ראשי אבות החכמה הנסתרה, אשר באחרית הימים נתנה לה השם „ס ת ר י ת ו ר ה", הם המה הורו והגו את ה ח כ מ ה ה נ ס ת ר ה, אשר נאחזה בחיק היהדות ותורת בעלי הסוד (גנאסטיקער) אשר קמו בראשית ימי הברית החדשה. המה היו אבות כל השוגים באמונה ברוב דמיונות, ויחתרו למצוא בהיהדות למודים מְעֻלפים בעב הענן. האסיים נבדלו מדרכי החיים, ועל כן לא היתה גם היהדות להם לתורת חיים ותורת העם אשר בשלומו גם לה שלום; הם הוליכוה חשך ולא אור ויעמיסו עליה משא „סתרי תורה" והמון סודות משא לעיפה. יוצא מגדר היהדות הצרופה, אשר לא תעבר חק ולא תתן כבוד אלהים לבני תמותה, הוא גם הכבוד במדה יתרה ומופלגת, אשר נהגו האסיים בהנביאים וביותר במשה אדון הנביאים ומחוקק חקי אלוה. שם מ ש ה ר ב נ ו וזכרו היה יקר גם לכל היהודים בארצם ומעל לגבולות ארצם; אך ה א ס י י ם ה פ ר י ז ו ע ל מ ד ת הכבוד הזה, הנאות לבן תמותה ובכבודם ומוראם את מ ש ה ע ב ד ה' העלו אותו למעלת עצם אלהי, עד כי כל המנאץ שם מ ש ה היה בן מות בעיניהם כנוקב את השם וידינו את דינו כדין ה נ ו ק ב א ת ה ש ם.

המעלה הרוחנית, אשר אליה נשאו האסיים את נפשם, בפרישותם וחסידותם, בהתקדשם והטהרם היתה - ה נ ב ו א ה או ה ש ג ת ר ו ח ה ק ד ש. הנבואה חדלה מישראל ימים רבים ונסתם כל חזון; העם היה מגשש מבלי דעת את המעשים אשר יעשה ואשר יחדל מעשותם, ויאמינו ה א ס י י ם, כי בחסידותם וארחות חייהם, תבא עת רצון מה' לשפוך רוחו שנית על בחירי עמו, לְהִגָּלוֹת וּלְהֵרָאוֹת בהדר כבודו וזקנים ונערים יראו מחזה־שדי או־אז יֵדְעוּ עקבות המשיח ותור הזהב - עת מ ל כ ו ת ש מ י ם על הארץ - יגיע, לְהָתֵם חטאת, לכלות צרה ולהשבית

---

*) תוספתא סוטה פי"ג, בבלי יומא ל"ט ע"ב. ועיין [ידידיה האלכסנדרוני בספרו „חיי משה" IV י"א.

**) עי' קדושין ע"א ע"א. המתרגם.

צרה ומצוקה עד העולם. אין ספק כי הדעה הזאת היא יסוד היסודות ועמוד כל הלמודים, אשר סִגְלו להם האסיים לכל משפטיהם במנהגי חסידותם וארחות חייהם. אחד מאחרוני המפלגה האסיית, רבי פנחס בן יאיר המופלג בחסידות, בֵאֵר היטב בקֹצֶר מלים את משאת נפש האסיים וחזון לבם בחסידותם ופרישותם לאמר: „זריזות מביאה לידי נקיות; נקיות מביאה לידי פרישות; פרישות מביאה לידי טהרה; טהרה מביאה לידי קדושה; קדושה מביאה לידי ענוה; ענוה מביאה לידי יראת חטא; יראת חטא מביאה לידי רוח הקדש; רוח הקדש לידי חסידות; וחסידות לידי תחית המתים"*).

בדרכי חייהם הנפלאים בצניעות וטהרה ובהלך רוחם בהיותם שוגים במחשבות ודמיונות, הביטו בני העם עליהם, לא לבד כבעל קדושים וטהורים, כי אם גם כבעל עושי נפלאות; השתאו והשתוממו עליהם ויאמינו לכל דבר יצא מפיהם. על אחדים מהאסיים (יהודה מנחם וכו') התפשטה השמועה בקרב העם, כי חֻנְנו מאת ה' במתת הנבואה, להסיר המסכה הנסוכה על האותיות אשר תבאנה ולדעת את אשר יקרא באחרית הימים; המון עם הארץ הנבער מדעת כבד את האסיים, ברפאם בנפלאות מסתריהם, את כל אֲחֻזֵי רוחות רעות ושדים. כה חִברו בלבותם רוממות הנפש וישפלותה חקר והגיון עם כסל והזיה. והתהפיכה הזאת באה להם מהתרחקם מעל החיים והיותם בודדים במועדיהם ורחוקים מבני אדם אשר לא כדרכי מפלגתם דרכיהם. ראו הפרושים את סורי גפן נכריה וזמורת זר אשר עלו בכרם היהדות מזרע אמת, אשר זרעו האסיים בלי דעת משפט ובינה ישרה וימאסו בם ובלמודיהם, מנעו מהם כבוד ויקראו להם: „חסיד שוטה" והכניסום בכלל „מבלי עולם". ממקום אחד יצאו הפרושים והאסיים וכמעט שאל חפץ אחד ומטרה אחת נשאו נפשם, אבל דרכיהם היו שונים וברבות הימים נפרדו מהם גם במגמת פניהם. הפרושים היו מעורבים עם הבריות, יודעי דעת החיים ומחסורם, מבינים לכונן עלילות ברוח משפט וצדקה, לנהל את העם ולהשכילו בדרך אמונה ותורת חיים לטוב לו כל הימים; והאסיים ברחו משאון החיים, וישלחו רוחם להגביה מעלה ולהעמיק חקר, לצלול במצולות מחשבות ודמיונות באין מעמד. הפרושים נשאו את הנשואים וחיי המשפחה חשבו למביאים טובה רבה לעולם, והאסיים ראו בהנשואים מכשול לדרכי החסידות והפרישות; הפרושים היו מקימים את הגזרה העליונה וההשגחה האלהית בכל מרחבי הבריאה וה חירה החפשית אשר נתן ה' להאדם באמרם „הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים", והאסיים האמינו בגזרה קדומה, לשלול רצון האדם ממנו, לאמר כי גם כל פעל ידיו ומעשיו הרעים והטובים והאדם לא יבין דרכו אף מאומה. נראים הדברים שגם במשפטיהם על דבר השארת הנפש והענש והשבר היו **איזה**

---

*) במאמרו של רבי פנחס בן יאיר המפיץ אור על מחשבות האסיים ומשאת נפשם רבו חלופי הגירסאות (כבבלי ע"ז כ' ע"ב, בירושלמי שבת פ"א ה"ד ובמשנה סוף סוטה) והנוסחא שבפנים נראה העקרית והנכונה יעוי"ש · המתרגם.

חלוקי דעות בין האסיים והפרושים. הפרץ הזה התרחב אחרי כן, הפרושים התחזקו בתורת חיים ויעשו חיל בתורה ודרך ארץ וישבו בתוך עמם והאסיים נאספו אל גבולות אֲגֻדָּתָם המְגֻרֶּת וכמו נבא לבם להם, כי יבא יום ויהפכו היוצאים מקרבם לאויבים בנפש היהדות, על כן נמנעו מבא אל המקדש ובהביאם קרבן לה׳ שלחוהו בידי איש אחר. לב האסיים פנה תמיד אל טובת מפלגתם ומעט מעט רפתה אהבתם אל קהל ישראל. בחיק האסיות כבר הסתתרה ההתנגדות להיהדות הנוסדת ברוח האֻמה הישראלית, היהדות אשר יסודתה בתורת חיים אהבת הבריות רק היתה ההתנגדות הזאת סמויה מן העין ולא הכירוה אוהבי היהדות ושוטניה.

דבר לא היה להאסיים עם הליכות העולם ודברי המדינות. גם בראשי הסנהדרים לא נמצא רק אסיי אחד (מנחם) היה חבר הסנהדרין, אך חש בנפשו כי יכירו מקומו זה ויעזבוהו ולא שב עוד. מספר האסיים לא עלה ליותר מארבעת אלפים איש, ומאשר כי לא לקחו נשים והולידו בנים, היתה יראתם לבל תִּתַּם החבורה במות חבריה ויתאמצו לעשות להם נפשות ולקנות לב בני העם להִסָּפַח על חברתם; את הנספחים אספו במנהגים שונים להרבות חזון, ויהיו להם מעיל הלבן, אזור עור והיתד לאות וטוטפות (Symbole) תורת האסיות. אמנם גם הנספח לא נמנה עוד במספר החברים לעמוד בסוד החבורה, עד אשר הכין לבבו וילמד נפשו להִטָּהֵר ולהתקדש בכל תורת מוריו ולפני הִלָּוֵה הנספח על עדת האסיים השביעוהו לחיות חיים האסיים לכל משפטיהם ואשר לא יעמוד בנסיון הרחיקו מקרבם.

מכל האמור יוצא ברור, שללא־צדק נקראו שלשת המפלגות האלה בשם כִּתֵּי־דָת. הצדוקים לא הטביעו על מפלגתם חותם הדת והאמונה, לבם היה רק להעֹז המדיני והחֹסן הלאמי; כאנשי מעשה ותאבי חיים בעולמם בקשו להבדיל תורת הדת מתורת הממשלה ולא לקחו מהדת, רק במדה הדרושה להם בעבור הטות אליהם לב העם הנאמן לתורתו; הפרושים היו אנשי ריב להצדוקים, מיראתם לבל תמוט הדת על ידיהם; לפרושים לא יקרא כַּת־דתית, כי לא כמפלגה נחשבו בעם, כי אם רוב מנינו ובנינו; רק את האסיים נוכל לכנות בשם כַּת; אך גם הם לא עשו חדשה בתורת היהדות, כי אם נטו מהמסלה הישרה אשר סללה תורת היים לכל בני ישראל, וההפלגה והפרישות היתרה הרחיקו אותם מעל קהל עדת ישראל. הנה כן היו הפרושים לבדם עמודי התוך אשר בית ישראל נשען עליהם. ובזה יִוָּדַע, כי לא הצדוקים והאסיים היו עיני העדה ומורי העם ומאשריו, כי לא נשאר אחריהם שם וזכר סִפְרָה רבה להם לבדם כאשר עשו הפרושים. מן הצדוקים נשארו אך דברים קצרים ומעטי הענין, ומן האסיים רק מלאכת סופרים קטנה בשם „מגלת חסידים" וממנה באו לנו רק הדברים המעטים: „אם יום תעזוב יומים תעזבך".

בימי יוחנן־הורקנוס לא עמדו עוד הפרושים והצדוקים כצרים אלה מול אלה, ודעותיהם השונות בדת ודברים המסורים אל הלב לא מלא לבם ועם

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ראש קנאות. לבעלי שתי המפלגות נתן הורקנוס יד ושם במערכת השלטון איש איש מהם על פי כשרונו; מהצדוקים בחר אנשי חיל מְלֻמדי מלחמה ויודעי בינה לעתים, לכלכל דברי המלוכה עם עמים וממלכות אחרות, ומהפרושים לקח מורי הדת, שופטים ופקידים בשלטון הארץ פנימה. הצדוקים נתנו כבד להורקנוס, כי הוא נשיא בעמו ושר הצבא המפקד חיל בני יהודה והפרושים רוממוהו ויעריצוהו, כי היה הכהן הגדול החרד לדבר ה', נוצר תורתו ועדותו. ואמנם כן התאמץ הורקנוס לכונן תורת המדינה פנימה וחקי האזרחים על יסודות למודי הפרושים, וכל החקים אשר ממנו יצאו והתקנות אשר תקן מדברים בשפה ברורה, כי היה ברוחו נכונה לחזק את תורת הפרושים ודבריהם ודעותיהם היו לו לקו ומשקלת במשפטי הארץ והעם 1). בראש המשמרות בדברי דת ואמונה עמד בית דין הגדול או הסנהדרין של שבעים ואחד או שבעים זקנים ועל פיו נחתכו כל שאלות הדת. אף כי לא רחוק הדבר אשר הסנהדרין כבר נוסדה לפני הורקנוס, אך אין ספק, כי הוא חִדֵּש פניה ויתן לה תקף ועז ביתר שאת מאשר היה לפניו. מובן מאליו, כי הכהן הגדול, אשר מימות שמעון הצדיק היה נושא המשרה העליונה במשמרת הדת ומערכות השלטון המדיני עמד בראש הסנהדרין ויהי לנשיא או מופלא שבסנהדרין. מאשר כי משרתי העליונה בתור נשיא העם ומפקד הצבא לא נתנה ברוב הפעמים את הכהן הגדול להמצא בסוד הסנהדריה, על כן, נראה, בחרו בסגן וממלא מקומו ויקרא בשם „אב בית דין", הסנהדרין ישבה „כחצי גרן עגולה", כדי שיהיו רואים זה את זה. הנשיא יושב באמצע והזקנים יושבים מימינו ומשמאלו.

לא נודע בבירור ודיוק חוג פעולת הסנהדרין הגדולה והיכלת אשר נתנה בידה. דיני ענשים או דיני נפשות לא דנו, כי לחפץ זה נקבעו בתי דין בכל עיר ופלך אשר נקראו בשם סנהדרין קטנה מעשרים ושלש איש; וכנראה, נבחרו חברי הסנהדריה הקטנה על ידי חברי בית דין הגדול והם מלאו את ידיהם לעשות דין ומשפט. משפט הסנהדריה הגדולה ותעודתה היו: לבדוק יחוסי הכהנים והלוים על פי מגלות היוחסין, אשר נמצאו בבתי אסף הכתבים, ובמגלות יוחסין אלה נמצאו לפרקים זכרונות מדברי ימי המשפחות, אשר נגעו בכלל האומה ברב או במעט; עבור שנים וקביעות חדשים, להביא לידי ערך שוה שנות החמה עם שנות הלבנה על פי חשבון התקופות והמולדות. ברבות הימים הושם חק, למסור חשבון השנים וקביעות המועדים והערכתם אל ועד שלשה אנשים מקרב הסנהדריה ולא לִגַּ; בהם את כל החברים 2).

הסנהדריה הגדולה היתה מבארת דברי התורה, מפרשת כל סתום וחתום בהם וממנה יצאה „הלכה רווחת בישראל", היא היתה נושאת הַמָּסֹרֶת וחבריה היו המזכירים תמיד את התורות והמצות המקֻבלות באומה מדורות קדומים.

---

*) עי' מעשר שני פ"ה משנה טו וסוטה מז ע"א. המתרגם.

*) ע' סנהדרין ב' ע"א, פ"ח ע"ב; מדות פ"ה מ"ד; בן מתתיהו „נגד אפיון" II ד'. יבמות מ"ט ע"ב; סנהדרין י' ע"ב;.

די"י

לחפץ זה נבחרו מקרב הסנהדריה שתי חבורות או ועד מכ"ג (ולדעת קצת מג') איש 1) והנה „לשני בתי דינים, אחד יושב על פתח הר הבית ואחד על פתח עזרה", ובכל הדבר הקשה, כאשר נפלגו שני בתי הדינין במשפטיהם הקריבו משפטם אל בית דין הגדול. בגלל הדבר הזה היתה דרושה לחברי בית דין הגדול דעת יתרה וחכמה גדולה בפרושי התורה והדעת הזאת נמצא רק בהפרושים לבדם, ועל כן נבחרו כל בני הסנהדריה מקרבם.

הסנהדריה הגדולה ישבה בלשכת הגזית בצלע הבית נגבה בינו ובין האולם, ושני פתחים היו ללשכה אל הקדש פנימה ואל החצר החיצונה לעזרת ישראל, לאות, כי עומדים הם בין הקדש והעם. מהבית הזה יצאה תורה לכל ישראל ביהודה וכל ארצות פזוריהם 2). חברי הסנהדריה נועדו לשבתם בכל יום ובימי השבת ומועד למדו תורה ברבים בבית המדרש שבהר הבית 3). מספר הסנהדריה היה, כאמור, שבעים ואחד איש; אך גם בהתאסף רק כ"ג איש נכנסו לישיבה וישבו כסאות למשפט ונמנו וגמרו את הדין 4); עריכת המשפטים היתה נעשית בגלוי לעיני כל העם. בְהֵעדר איש בסנהדריה הגדולה היו מעלים למלא מקום הנעדרים מבתי הדין שבירושלים ולשם היו מביאים חברים מהסנהדראות הקטנות בערי המדינה ויעלו ממדרגה למדרגה במעלות החברים. בהכבוד וסדר המשפטים נשתוו הסנהדראות הקטנות והגדולה. מלבד דעת התורה, והיחס וההתילדות על משפחת בני ישראל בלי שמץ פסול ממזרות, היה דרוש, כי חבר הסנהדרין יהיה „חכם, שפל ברך, עניו, שפוי, ירא חטא ופרקו נאה ורוח הבריות נוחה הימנו" 5), גם בזקן וסרים לא בחרו להקימם לשופטים בישראל, כי האנשים האלה היו מוחזקים לבעלי מדת הדין ולא ידעו חמלה במשפט, ועל פי תורת הפרושים, על השופטים לזכור רחמים בדין ולהטות כלפי חסד. מהיסוד הזה יצאה ההלכה הנפלאה, שההכרעה לזכות די באחד – בשנים עשר איש נגד שלשה עשר מן כ"ג חברי הסנהדריה הקטנה – וההכרעה לחובה הוא רק על פי שנים 6). כמעט שישבו השופטים כסאות למשפט היה המופלא שבסנהדרין מדבר אל העדים, שהמה היו גם דורשי המשפט, דברי כבושים, לעורר לבם, מה יקרו חיי איש בעיני אלהים ואדם, וישיבו אל לבם אולי שגו בעדותם ויעידו „מאומד ומשמועה" 7). בדיני נפשות המלמד חובה היה יכול לחזור וללמד זכות, אבל המלמד זכות לא היה יכול לחזור וללמד חובה. „בדיני נפשות היו פותחין לזכות ואין פותחין לחובה", „ומתחילין מן הצד" לאמר בגמר הדין כאשר עמדו למנין חוה הצעיר בבית דין את דעתו ראשונה, לבל יחוה דעתו הזקן ראשונה וימשכו החברים אחרי דעתו ולא יחפצו „לענות על רב" 8). ואם נגמר דין איש למות „היו בוררים לו מיתה יפה" וישקוהו כוס של יין עם קורט לבונה כדי שתטרף דעתו ולא יחוש את מר המות. ונשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות היין הזה 9). „הרוגי בית

1) עפ"י חלופי גירסאות מסנהדרין פ"ח ע"ב ותוספתא שם פ"ו ותוספתא חגיגה פ"ב עיי"ש.
2) תוספתא סנהדרין פ"ז, חגיגה פ"ב; 3) תוספתא חגיגה פ"ב; 4) שם. 5) סנהדרין פ"ח ע"ב, תוספתא חגיגה פ"ב ותוספתא שקלים פ"ג. 6) סנהדרין פ' אחד דיני ממונות ועוד במקומות רבים. 7) סנהדרין ל"ז ע"א. 8) שם ל"ב 9) שם מ"ג).

דין היו נכסיהם ליורשיהם *). מות הנדון לא נחשב לענש או לבעור הרע מקרב הארץ, כי אם לכפרת עון המומת ומכיון שנעשה עליו המשפט היה נחשב לנקי מכל שמץ עון וחטאת והאלהים יכפר לו, אולם לחוטא אחד אבדו כל הטובות האלה ובמשפטו לא זכרו רחם, וכל רגשי החמלה והחנינה עליו התאפקו. החוטא הזה הוא המסית והמדיח את ישראל מאחרי אלהיו. על שונא האומה והאמונה תנחת יד המשפט הקשה ותיסרהו רשעתו, מבלי להת לו תְחנה. בכל זאת לא נעשה מעולם כמשפט אכזרי הזה ורק הושם לחק למען תת חתת בלב הפושעים ומרימים יד בתורת ה'. כל החקים אשר להסנהדרין ועריכת המשפטים ראשית מוצאם מימי החשמונאים הראשונים וברבות הימים נצרפו ונתלבנו לכל פרטיהם ודקדוקיהם.

בְּהִוָּסֵד עם יהודה על מכונו בארץ ממשלת ידו, בצאתו לחפשי משעבוד מלכיות זרות, שֻׁנו פני דברים רבים בסדרי החברה ודרכי החיים. כפנים החדשות אשר קבלו מערכות המשפט בסנהדרין הגדולה והקטנה והליכות המשפטים בכלל, כן נראתה חדשה בעבדת המקדש וסדריה. לב החשמונאים לא הלך לחדש דבר בעבדת אלהים, רק להשיב את העבדה לטהרתה כאשר היתה לפני בא הכוריים ופריצי בני יהודה אל המקדש ויחללוהו, אבל עקבות הרוח החדש אשר צלח על הגוי כלו ועל הלך נפשו כאשר נהיה לעם אשר מושלו מקרבו יצא, עקבות התמורה הזאת נראו גם בעבדת הקדש. שנים רבות היה המקדש מְחֻלָּל מְגֹאָל וּמְנֹאָץ; נטש ונעזב באין כהן דול, עדי בטל התמיד ושבתו סדרי העבדה התמידים כסדרם והעבודה במועדי השנה כהלכתם; אז נִתְקָה גם המסרת וחדלו אותות הזכרון, אשר תמכו את הקבלה ויחזקו את רגש אהבת האֻמה והדת. כמה וכמה חקים, כמה וכמה מנהגים בסדר העבודה ספו תמו ונשכחו מהעם בכל הימים, אשר בטל התמיד ושבתה העבדה במקדש. הנה כן נראה, אשר כל הדינים והתקנות, שהיו נהוגים בעבדת המקדש בשתי מאות שנה האחרונות לבית השני נסדרו ונתכוננו בימי שלשת הנשיאים הראשונים לבית החשמונאים על פי התורה והכתובה והקבלות שהיו להם מדורות קדומים. הכהן הגדול היה הראש והראשון לכל דבר שבקדושת המקדש ושומר משמרת הקדש הגדול מכל אחיו. אם מימי עלות בני הגולה היתה מעלת הכהֻנה הגדולה המשרה העליונה בעם, עוד גדל כבודה, בימי הכהנים החשמונאים; מִן כל הדר האֻמה ותפארתה מימי קדם לא נשאר לה שיור רק הכהֻנה לבדה, המעלות בעם, כראשי המטות וראשי בית אב, ובבלל נמחו רושמי חלוקת העם לשבטים. לכל בני ישראל נקרא מימי שוב בני הגולה אל ארצם בשם יהודים, גם בני בנימין נקראו יהודים **). אמנם עוד נמצאו משפחות אשר התיחשו על פי מטותם לבית אבותם: כבני פרעוש וְזַתּוּא, בני עדין ופחות מואב (יואב) מיהודה, בני סנאה (שנאב) מבנימין, ועוד נמצאו רבים מבני בניו של בית דוד מלך ישראל והמשפחה המתיחשת אל יואב בן צרויה שר

*) שם מ"ח ע"ב.

**) בספר אסתר נקרא מרדכי משבט בנימין בשם „איש יהודי".

הצבא בישראל 1). שלשת האחים הנפשעים, בני הפריצים: שמעון, ליזימכוס ומינילאאוס הבוגדים אשר הביאו שואה על יהודה התיחשו לשבט בנימין. אך בהשארית המצערה הזאת לא היתה יכולה כנסת ישראל לְהֵחָלֵק לשבטים כאשר בימים מקדם. גם עקבות הנתינים ועבדי שלמה לא נראו עוד, ונראים הדברים, שגם הם נלחמו מלחמות האֻמה והאמונה בימי החשמונאים ועל כן נאספו אל כל קהל ישראל ולא נבדלו עוד לרעה. מן כל משפחות ישראל ושבטי ישרון, מן כל חמודות העם וסגלותיו, נשארה שריד רק הכהֻנה לבדה כאות זכרון מזכיר דברי ימי האֻמה בימי קדם קדמתה; ובראש הכהֻנה הוקם על הכהן הגדול ממשפחת יהוֹיָרִיב, בני המשפחה אשר השיבו לעם יהודה את כבודו ותפארתו מימי קדם.

הכהן הגדול היה הראש והראשון לכל דבר שבקדושת העבדה במקדש. הוא לבדו היה משרת בקדש ביום הכפורים, היום הנבחר מכל ימות השנה, אך לו היה המשפט לבא ולשמש בקדש בכל עת ושעה אשר ידבנו לבו; ובבואו אל הקדש היו מקדמים פניו בכבוד וגדולה יתרה ואחיו הכהנים חרדו לקראתו בענוה ויראת־הכבוד. „ובזמן שכהן גדול נכנס להשתחות שלשה כהנים אוחזין בו: אחד בשמאלו ואחד באבנים טובות וכיון ששמע הממונה קול רגליו היה מגביה לפניו את הפרכת" 2). כשהיה הסגן או הממונה רוצה לדבר אליו היה מפתח שפתיו לאמר: „אישי כהן גדול"; ביום הכפורים כאשר הביאו ספר התורה לקריאה במקדש ברוב כבוד מסרוהו בהדרת קדש מיד איש לאיש כפי מעלת הכהֻנה עד הגיעו לידי הכהן הגדול 3) וכהתימו עבדת הקדש היו העם מלוים אותו עד פתח ביתו בכבוד גדול 4), בעברו בחוץ עבר פקיד אחד לפניו לפנות לו דרך; אם קרהו אבל והעם באו לנחמו, ישב הוא על הספסל ומנחמיו לפניו על הקרקע. כהנה וכהנה רבו אותות הכבוד והגדולה אשר נתן העם להכהן הגדול, בו ראה העם זקן בית אלהים וקדוש עליון, אך בכל הכבוד הזה ובכל הממשלה אשר תפשו אחרי כן הכהנים הגדולים לבית החשמונאים, לא נחשבו כבני חורין לעשות ככל אשר יעלה על רוחם „וכהן גדול דן ודנים אותו"; „כהן גדול שהרג את הנפש במזיד נהרג ובשוגג גולה, ועובר על עשה ולא תעשה והרי הוא כהדיוט לכל דבר" 5).

תחת פקדת הכהן הגדול נמצא „בית דין של כהנים" 6) „מזקני כהונה", לפקח על סדר העבדה אשר יהיה כחק. חברי בית דין זה היו, כנראה, הממונים והפקידים בבית המקדש (במשנה נמצאו ט"ו מיני משמרות. המתרגם). הראש המשגיח על משמרות הכהנים והלוים היה נקרא „איש הר הבית", הוא שמר על עשרים וארבעה השומרים, כי יעמדו על עָמְדָם ועינו היתה צופיה על באי הבית לבל יהרסו לבא למקום אשר לא יבאו. הוא היה מְפַקֵד כל הַפְּקֻדוֹת

---

1) עי' תענית במשנה פ"ד מ"ה ובגמרא שם כ"ח ע"א ודברי ר"א בן ר' צדוק: אני מבני בניו של שנאב (סנאה) בן בנימין.

2) עי' תמיד פ"ז משנה א־ד. 3) יומא ס"ח ע"ב. 4) שם ע' ע"ב. 5) סנהדרין יח ע"א.

6) עיי כתובות י"ב א'.

ושומר כל אנשי המשמר, ובלילה סבב הלך על כל ירכתי הר הבית לראות אם ערים השומרים על משמרתם ויענוש קשה את כל אשר עשה משמרתו רמיה. במרוצת העת היתה המשמרת הזאת נכבדה מאד וגדולה ונחוצה להעיר והמקדש, כי הר הבית היה למבצר ומחסה עז להעיר בעתותי מלחמה, ויהי לפקיד מצב (קאָמענדאנט) על המבצר הזה. על יד הפקיד הזה עמדו שני ממוני האוצר ונקראו בשם קתיליקון (Katoikon) ותחתיהם שבעה אמרכלים, אשר פקודתם היתה לעמוד על שבעת שערי המקדש בהִפָּתְחָם והִסָּגְרָם. ויהיו שומרי המפתחות במקדש. תחת שבעת האמרכלים היו שלשת הגזברים, לקבל את הקרבנות והמנחות מהבאים אל בית ה׳, לתת את הנדבות והכסף על יד פקידי האוצר. מלבד המשמרות הגבוהות האלה היו עוד בעלי פקודות צעירים מהם ותהיינה משפחות, אשר המשמרות בהמקדש היו להן בירושה מדור דור, פקיד אחד היה ממונה על המכבוש, והפקודה על מעשה הקטרת היתה ירושה לבית אבטינס, על מעשה לחם הפנים — לבית גרמו, פקידים על כלי הזמר ולמוד פרק בשיר — (על הדוכן, הצלצל, על השיר), פקידים על צנורות המים כי יעשו מלאכתם; גם רופא אמן הָפְקַד לפקח על בריאות הכהנים, אשר הלכו יחף על רצפת העזרה, ויקרירו את גַוָם ויחלו לפעמים 1).

על סדרי העבודה במקדש דבר יום ביומו נמצא פקיד־מפקח ונקרא בשם „הממונה" 2). פקודתו היתה להשגיח, כי כל מעשי העבודה במקדש יֵעָשו במועדם וכסדרם כמשפט־כתוב ולהעמיד את הכהנים אנשי המשמר איש איש על עבודתו ומשמרתו. בהגיע תר העבודה והכהנים היו נפוצים במרחבי העזרות נתן „הממונה" אות להאיש הקורא בקול עז (כרוז Herold) לקרוא: עִמדו כהנים לעבודתכם 3), והכהנים ששו לקראת העבודה ויתרוצצו וידחקו איש את אחיו ולפעמים היתה יד איש ברעהו ועל כן הושם לחק לזכות את הכהנים בעבדת הקדש בגורל על ידי פיסות 4).

והעבדה בבית המקדש כבר היתה אז לא רק בקרבנות ושירי תהלים, כי אם גם בתפלות, אשר ברבות הימים נתקבלו לתפלות קבועות תמידות בכל יום. אחרי הקרבת תמיד של שחר, נתאספו כהני המשמר — כפי הנראה — עם העם הבא להתפלל במקדש — אל „לשכת הגזית", מקום מושב הסנהדרין הגדולה ויתפללו שם. אחרי כן הקטירו הקטרת על מזבח הזהב ויהי בעלות ענן הקטרת וישמע בכל ירושלים קול רעש „המגרפה" (מין כלי שיר) ויקם המכריז ויקרא: עִמדו הלוים לדבר בשיר! וַיֵאָסְפוּ הלוים מכל קרנות המקדש והעזרה ויעמדו על דוכנם על חמש עשרה מעלות בין עזרת נשים לעזרת ישראל. ובהַסֵך הכהנים את נסך היין על

---

1) על כל אלה עי׳ מדות פ״א מ״ב, ירושלמי שקלים ה׳ ג׳, תוספתא שקלים פ״ב, פסחים נ״ז ע״א, ירושלמי שקלים פ״ה ה״ג, שם תוספתא פ״ב, תמיד פ״א מ״ב, פ״ב מ״א, פ״ג מ״א, יומא פ״ב מ״א.

2) תמיד פ״א מ״א; פ״ב מ״א; אם הממונה הוא גם סגן הכהנים עי׳ סנהדרין י״ט ע״א ותוס׳ מנחות ק׳ ע״א ותוספות סוטה מ״ב ע״א. 3) ירושלמי שקלים פ״ה ה״ה. 4) יומא כ״ב א׳; כ״ג א׳.

גבי המזבח „הניף הסגן בסודרין והקיש המנצח בצלצל" ואז פצחו הלוים „שיר לענות" וישוררו ממזמורי תהלים „שיר של יום" ואל השירה בפה ענתה הנגינה בשלשה מיני כלי שיר: נֵבל, כנור ומצלתים, ובימי מקראי קדש ובערבי פסחים בעת שחיטת הפסח נשמע גם קול ערב „מהחליל". להנעים זמירות בהתמזגות וְהִזְדווגות הקולות הרמים והעמוקים – הדקים והעבים, שרו גם נערי הלוים הקטנים עם הגדולים 1). כל שיר תהלה היה משלשה פרקים (Pausen). ברגעי הדומיה בין פרק לפרק תקעו הכהנים בשופרות „ועל כל תקיעה היתה השתחויה" וכל העם כרעו על ברכיהם ויתפללו 2). נראים הדברים, כי רק מימי החשמונאים קבעו מזמורי תהלים ידועים בתור „שיר של יום" ושיר מקראי קדש בימי חג ומועד לשיר על עבדת הקרבנות, אך לפניהם בחרו במזמורים בכל פעם לפי המאורע ולפי רוח העתים אשר עברו על העם. כאשר הלך העם קדר בלחץ אויב ונפשו השתוחחה עליו, אז שרו מקהלות הלוים שירי נהי וקינה וישאו תפלה ורנה במזמורים מעוררים שברון רוח ותפלה ותחנה לאלהיהם לחלצם מענים ולמלטם ממצוקת מציקיהם, וכאשר נחלץ העם מצרה ויכריע אויביו תחתיו, מלאו שפתי הלוים תרועה ורננות וישירו שירי עז וְנֵצח גדולה וגבורה, שירי הלל ותודה לה' הרב את ריבם ומפלטם מיד צר. נראה הדבר, שעד ימי יוחנן־הורקנוס שרו הלוים רק שירי יגון ונהי ויהי להם המזמור הארבעים וארבעה בספר תהלים: „אלהים באזנינו שמענו, אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם", לשיר נבחר במקהלות; כי הוא יספר כבוד עם ישראל מימי קדם, גאון בית יעקב מימות עולם, ואיך חלל כבודם בגוים בימי מלכות סוריא הרשעה, אשר עשתה את ישראל „למשל בגוים ומנוד ראש בלאמים". בימי עניו ומרודו הסכין העם בשירי קינה אלה ותשתפך נפשו בהם גם אחרי כן כאשר נעשו ישועות בארץ ותם נֹגש מן הארץ, אך יוחנן הורקנוס „בִטל את המעוררים" 3), המה המזמורים ממין הזה המשיבים את הנפש עד דכא, ויבחר בשירי זמרה לשמח בישועת ה'. יוחנן הורקנוס לא חפץ עוד להדאיב נפש העם בדברי שיר־קינה לאמר: „עוּרָה! לָמָּה תִישַׁן! אֲדֹנָי הָקִיצָה אַל תִּזְנַח לָנֶצַח... כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ". הנה כי כן קרוב לשמוע, כי כל המזמורים, אשר הושרו בבית המקדש עד חרבנו נקבעו בסדר העבדה בימי הורקנוס החשמונאי. עבדת אלהים ביום השבת ארכה יותר וַתֵּעָשֶׂה ביתר פאר והדרת קדש מאשר בימי החול. ביום הזה שרו, מלבד שיר של יום „מזמור שיר ליום השבת", מספר פסוקים משירת משה האחרונה (האזינו) אשר כתב אותה לפני מותו „ללמד את בני ישראל ולשומה בפיהם". השירה הזאת נחלקה לששה פרקים (הזי"ו ל"ך) וישירו בכל שבת פרק אחד 4) ואחרי הקרבת תמיד של בין הערבים בשבת שרו שירת הים (אז ישיר) כֻּלה. בימי חג ומועד שרו שירי תהלה לזכר הנפלאות בימי צאתם מארץ מצרים, איך הקים ה' מעפר דל ומאשפות הרים אביון (עַם ישראל) (הלל) וההלל היה נקרא גם בעת הקרבת קרבן הפסח בתרועת החליל.

---

1) ערכין י' ע"א. 2) תמיד פ"ז מ"ג. 3) סוטה מ"ח ע"א. 4) ע' ראש השנה ל"א ע"א.

אין ספק, כי גם עבודת ה׳ בגבולין או במדינה (בבתי תפלה, בתי־כנסת או מועדי־אל בארץ) נתפשטה, ונתרחבה ותגדל ביתר שאת בימי החשמונאים. העבדה בגבולין נעשתה כמתכנת עבדת האלהים במקדש וההפלה היתה להם במקום הקרבנות שבמקדש; וכאשר העמיקה הרחיבה בין העם ההכרה, כי מקרבו יקריבו את קרבנות התמיד בבית המקדש, כי כל איש מישראל משתתף בהעבדה הזאת, בתתו מחצית השקל כפר נפשו לקופת המקדש, — הדבר אשר עליו רבו הצדוקים ויאמרו: „יחיד מתנדב ומביא תמיד" כמבואר למעלה. — כן בקשו ויתאמצו, כי יעמדו קריאי העדה על הזבח בתור שלוחי העם וממלאי מקומו בעת הקרבת קרבנותיו וַיִּקָּרְאוּ שלוחי העם אלה בשם: „אנשי מעמד". וכאשר היתה מחלקת הכהנים והלוים לעשרים וארבע משמרות, וכל משמר עבד עבדת ה׳ שבוע ימים פעמים בשנה. כן נחלק כל העם לעשרים וארבעה מעמדות, וכל מעמד בחר מקרבו מספר אנשים בתור צירי־העם לעמוד במקדש שבוע ימים למלא פעמים בשבוע מקום העם בעת הקרבת קרבנות התמיד, ובימים ההם היו מתכנסין שאר אנשי המעמד אשר בגבולין לעריהם אל מועדי־אל בארץ לעבוד את ה׳ באשר הם שם ברנה ותפלה שלש פעמים ביום, כנגד תמיד של שחר ושל בין הערבים ונעילת השערים בבית המקדש. הקריאה בתורה היתה מְשֻׁנָּה בגבולין מאשר במקדש ותחת עשרת הדברים קראו פרשיות קטנות ממעשה בראשית 1). פליאה דעת ממנו את סדרי עבדת ה׳ בבתי כנסיות אשר בגבולין, אך זאת נדע כי בני הכפרים נקבצו באו אל הערים לעבדת ה׳ „בימי הכניסה" ביום השני והחמישי בכל שבוע ובימי חג ומועד 2) וחלקי העבודה היו: תפלה, קריאה בספר התורה ושמוע מוסר ודעת אלהים מפי המורים והמטיפים. „ימי הכניסה" בשני ובחמישי היו גם „יומי דשוקא" למקח וממכר בהערים וימי „משפט ודין לבעלי הריב אשר נגשו אל הדַּיָּנִים, היושבים כסאות למשפט בשערי העיר. הקריאה מעל ספר התורה היתה בפרשיות קטנות ובימי השבת והמועד היו מפטירין בנביא מעין פרשת השבוע או מענינו של יום. למען תֵּעָשה העתקת התורה בדיוק מבלי משגה וסלף וספרי התורה אשר בגבולין יהיו מוּגָהִים כדת וכהלכה, היה נמצא ספר אחד במקדש אשר היה למופת לכל ספרי התורה בגבולין לכתוב כמתכנתו ויקרא בשם „ספר עזרה" (וכפי נוסחאות אחרות „ספר עזרא"). בימי השמד ורדיפות אנטיוכוס אפיפנס ומלאכי זעמו אשר קרעו ספרי התורה רבו הספרים שנלקו בחסר או שחזרו ונכתבו בשגיאות רבות ולהסיר המכשלה הגדולה — התפשטות ספרים מְשֻׁבָּשִׁים בקרב העם — ראו להניח בעזרה ספר אחד מוגה על פי בית דין הגדול וממנו יראו וכן יעשו כל הסופרים ומגיהי ספרים שבירושלים היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה 3). המגיהים האלה מצאו ספרים בנוסחאות

---

1) בתענית כ״ו ע״א במשנה וגמרא שם, הדברים שאנשי מעמד היו מתענין ד׳ ימים בשבוע וכו׳ היא הוספה מאוחרת אל המשנה מברייתא אחרונה ובירושלמי לא גרסינן לה עיי״ש. הרב המחבר בסה״ג. 2) כגלה ב׳ ע״א.

3) בירושלמי שקלים פ״ד נאמר: מגיהי ספר העזרה וכו׳ ובבבלי כתובות ק״ו ע״א נאמר: מגיהי ספרים שבירושלים וכו והשערת הרב המחבר היא שצ״ל: מגיהי ספרים בירושלים מספר העזרה וכו׳ ועי׳ ספרי מדברים וירושלמי תענית פ״ד ומס׳ סופרים פ״ה מ״ד ע״פ ג׳ ספרים שנמצאו בעזרה וכו׳ ועי׳ הערת הרב המחבר בסה״ג ח״ג צד 122.

שונות ועליהם היה להבחין, ולבקר ולבחור ולקרב את הנוסחא הנכונה, ובתלמוד יסופר משלשה ספרים שנמצאו בעזרה מנוסחאות שונות „ובטלו את האחד וקימו „השנים".

כל קהלה בערי יהודה היתה מתנהגת על פי ראשי העדה מכלכלי כל עניניה, „ובני העיר בעצמם היו מַתְנִים על המדות והשערים ושכר הפועלים" 1). הרשות היתה נתונה לכל איש לנוע ממקום למקום ולשנות מקום שבתו כטוב בעיניו. בשבת איש בעיר שנה תמימה היה נחשב כבן עיר ואם קנה בה בית דירה הרי הוא כאנשי העיר מיד 2). מקרב אנשי העדה בחרו ועד משבעה אנשים לְפַקֵחַ על עניני בתי הכנסת, מעשי הצדקה וכל צרכי הצבור. הנבחרים היו הנכבדים בהקהלה וידועים לטובים ונאמנים ואשר על כן נקראו בשם „שבעה טובי העיר" 3).

משתי התקנות המיוחסות אל יוחנן־הורקנוס החשמונאי, הננו רואים, כי הפרעוה בישראל מימי המלחמות והמהומות בעת גזרות השמד של ממשלת סוריא, עוד לא ספו גם בשוב העם למנוחתו. למן העת אשר קימו וקבלו עליהם בני יהודה לשמור ולעשות ככל הכתוב בספר התורה במעמד הגדול כאשר כרתו עזרא ונחמיה אמנה וברית על דברי התורה ושמירת המצות התחזקה בעם על ידי הסופרים אשר קמו תחתם, היו זהירים ביותר לתת מניות הכהנים והלוים במועדן. בימי השערוריות, חדלה ממשלה מן הארץ, ובאין עוצר בעם עשה כל איש הישר בעיניו ובני עם הארץ התרפו מתת המעשר הראשון והשני, כי כבד הדבר הזה עליהם, ויהי כאשר „שלח יוחנן כהן גדול בכל ישראל וראה שאין מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד ומעשר ראשון ומעשר שני מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין", ואולם לא מרוע לב התרפה העם בהפרשת המעשרות, כי בעת ההיא כבר נקבעה להלכה, להפריש שלשה מיני מעשרות: מעשר ראשון ללוים, וממנו נתנה העשירית לכהנים בתור תרומת מעשר או מעשר מן המעשר, מעשר שני לבעלים לאכלו בירושלים ומעשר עני (בשנה השלישית והששית) לגר ליתום ולאלמנה וכו'; על פי הדברים האלה, היה על האִכָּר לתת מקצירו שתי עשיריות או החמישית וארץ יהודה היתה אז ארץ, אשר יושביה חיו רק על תוצאות אדמתה, לאכול לבתיהם ולמכור מחוץ לגבולות ארצם, על כן לא יפלא אם התרשלו אז בתרומות המניות האלה ויהיו „מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין". ויותר מזה רבה העזובה בפנה זאת בימי גזרות השמד. מן הכהנים יצאו אז פריצי־העם ומרשיעי ברית קדש ובני

---

1) בבא בתרא ח' ע"ב.

2) שם ז' וע"ש ח' ע"א.

3) הרב המחבר בסה"ג בח"ג צד 111 בהערה מוכיח שהחק לבחור ז' טובי העיר להנהגת העדה הוא קדום מאד, ומלבד שנזכר בגמרא בבלי מגילה כ"ז ע"א ע"ש יזכירהו גם יוסף בן מתתיהו במלחמות II כ' ה' ובקדמוניות IV ח' י"ד ול"ו, וגם בקורות השליחים לברית החדשה, יזכיר כי גם בקהלות הנוצרים נמצא שבעה אנשים מפקחים על מעשי הצדקה ע"ש.

עם הארץ לא חשבו להם לחובה להציל אכל מפיהם למען הכהנים מנאצי ברית ובוגדים בעמם. אז נמצאו כהנים בעלי זרוע ועזי נפש כבני פחורה אשר לקחו המעשר ביד חזקה ויגזלו משפט הבעלים לתת מעשרותיהם לטוב בעיניהם ויעשקו לחם אחיהם הכהנים והלוים, אז שלח יוחנן כהן גדול מלאכים בכל גבול ישראל ויעורר את העם לאמר: „בני כשם שתרומה גדולה יש בה עון מיתה כך תרומת „מעשר וטבל (תבואה שלא הורמו ממנה המעשרות) יש בהם עון מיתה. „ביטל את ודוי המעשר„ אשר התודו מקץ השנה השלישית, יען לא נעשה מעשה המעשר כמשפט־כתוב „וגזר על הדמאי„ שהלוקח פירות מן השוק (מעם הארץ) עליו להפריש את המעשרות„ בקריאת השם בלבד, ושני פקידים עברו בכל הארץ להפריש למצער את תרומת המעשר לכהנים, אך את תשע הידות מהמעשר הראשון והמעשר העני התיר לעכבם לעצמם לפי שהוא ספק והמוציא מחברו עליו הראיה 1). אמנם אף כי נמנע יוחנן־הורקנוס מלאנוס את בני עם הארץ להרים תרומת מעשרותיהם, אך מעשיו לבד הספיקו לעורר בקרב העם רגשי מוסר להיטיב דרכם וישובו להיות זהירים במתנות כהונה ולויה, ובהמשך העת הכו תקנותיו שרש בקרב העם, עד כי בימיו „אין אדם צריך לשאול על הדמאי„, כי שבו כל העם לקיים מצות התלויות בארץ בחק ומשפט הסופרים והקבלה. תמים היה לב יוחנן כהן גדול עם תורת הפרושים; וכאשר הורו אז ראשי חכמיהם בימים ההם – נתאי הארבלי ויהושע בן פרחיה לכבד את המועדות, לבלי עשות כל מלאכה שיש בה בחולו של מועד אסר גם הוא – יוחנן – להעושים במלאכות המשמיעות קול רעש כחרשי הברזל „להכות בפטיש„ בחול המועד 2). בימיו התפתחה והשתלמה תורת הפרושים – תורה שבעל פה, בבאורים ופרושים, בהרחבת באור את כל עניני המותר והאסור וההגבלה ע״י המדות שהתורה נדרשת בהן או תקנות הסופרים. בימיו נפסלו הנשים מעדות 3) וגזרו על הסרוס 4) ושאין ללקות את החוטא יותר משלשים ותשע מלקות 5). עלות העם שלש פעמים בשנה לבקר בבית ה׳. חזקה את אחדות האומה והאהבה והאחוה בין כל בני העם, ועל כן בימי הרגל היו מכריזים על האבדה ומקום מיוחד היה לזה בירושלים על אבן הטועין 6). כללו של דבר יוחנן הורקנוס היה מושל צדיק וכהן גדול שומר אמונים וזהיר ללכת בחקי היהדות ומשפטיה על דעת הפרושים.

אך מלבד היותו כהן מורה צדק שומר אמונים היה גם נשיא מושל ועוצר בעם ולא יכול להתעבר עם הצדוקים, כי המה היו אנשי מלחמתו שריו ויועציו. יונתן ראש מפלגת הצדוקים היה רעו ואיש סודו ויאצל גם הוא מרוחו

---

1) עי׳ סוטה מ״ח ע״א; דמאי פ״ב מ״ב ג׳; ירושלמי סוף דמאי וסוף סוטה; סוטה מ״ז ע״א.
2) סוטה שם.
3) יוסף בן מתתיהו בקדמוניות IV ח׳ ט״ו ועי׳ שבועות ריש פ״ד.
4) עי׳ יוסף בן מתתיהו שם ועי׳ ספרא ויקרא פרשה כ״ג כ״ד.
5) עי׳ יוסף בן מתתיהו שם, ומכות פ״ג משנה י׳ ובברית החדשה במכתב פוילוס אל הקורונתיים (מכתב שני י״א כ״ד).
6) עי׳ ב״מ כ״ח ע״ב.

על יוחנן־הורקנוס, כאשר אצלו עליו מרוחם ראשי הסנהדרין גדולי הפרושים. עד ימי שיבתו השכיל יוחנן למנוע את שתי המפלגות מבא בריב ומלחמת שערים, לבל תגבר יד האחת על רעותה; אך קשה מאד לעשות משקל לרוח שתי מפלגות, המצירות והרודפות אשה את רעותה ברוח קנאות ורוח־שפתים יאבד כרגע כל מועצות אנשי השלום. גם הפעם אך דבר אחד יצא מפי פושק שפתים ויהיה למחתה לכל בית ישראל. הנשיא והכהן הגדול האוהב הנאמן להפרושים נהפך להם לאויב ומתנקם ויסר מאחריהם ויט אחרי הצדוקים.

הדבר אשר הֵסֵב שַׁנוֹת הורקנוס את טעמו, היה נקל, אך דבר בלע אחד יצא ממחבואו ויבלע וישחת את אֲגֻדת האֻמה וידיח המון רעות ואסונות נוראים על האמה הישראלית; הדבר הזה אשר יצא מפי פושק שפתים היתה הַנְּסִבָּה להריסות הבנין הגדול אשר הקימו החשמונאים בשנות תלאות רבות ומלחמות כבדות ונוראות. הורקנוס שב עטור בזר נצחון ותפארת גבורים ממלחמתו את שכניו העמים אשר בארצות עבר הירדן במקצוע צפונית מזרחית (כוחלית שבמדבר" Peräa) ויעש משתה גדול לכל שריו ויועציו ויקרא לראשי הפרושים והצדוקים לבא אל המשתה, ויאכלו על שלחנות של זהב מַלוחים וחדרי הבית פֵּארו גם בקוצי המדבר, להזכיר לעליזי הנצחון את העת הרעה, כאשר יקירי העם ברחו אל המדבר להמלט מחמת המציקים בני יון בימי ממשלת סוריא הרשעה. וכטוב לב המסבים ביין קרא הורקנוס באזניהם לאמר: מי האיש אשר מצא שמץ דופי במעשי, כי נטיתי מארח צדקה ודרך אמונה, יענה נא בפני למען איטיב דרכי. אם שאל הורקנוס השאלה הזאת בתֻמת לב, או כי חשב התחבולה לחשוף תעלומות לב הפרושים ודעת את מחשבותיהם עליו? על פי מקור אחד (קידושין ס״ו ע״א) מסכו בו הצדוקים הקרובים אליו בקרבו רוח חשד כנגד אמונת הפרושים בבריתו ויסיתו אותו לחשוף מצפוני לבם. לדברים האלה קם איש אחד אלעזר בן פועירא (אולי הוא פחורה) ויאמר בשפה ברורה: „רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן", ויתן טעם לדבריו, כי בימי המלחמה עם אנטיוכוס אפיפנס היתה אמו שבויה במודעים וכבן שבויה הנהו חלל מהכהונה. — על פי מקור אחר, לא אלעזר בן פועירא אמר הדברים האלה, כי אם איש צדיק בתֻמתו, יהודה בן גדידיה, דבר הדברים האלה לְתֻמו להכלים את הנשיא והכהן הגדול. ואף כי היטב חרה להורקנוס על כי כסו קָלון על כבודו, בכל זאת משל ברוחו ויצו לחקור ולדרוש היטב אם כנים דברי הלעז הזה, וַיֵחָקר הדבר וימצא כי רק דבת רבים ושמועת שקר היא. אז נקעה נפש הורקנוס מהפרושים, והצדוקים עשו את שלהם ויוסיפו לפחת בקרבו אש קנאות בהוכיחם לו, כי מאת הפרושים היתה שומה להוציא לעז על טהרת יחושו למען השפיל כבודו בעיני העם. אמנם בכל זאת לא שלח רסן מפני זעמו ולא אבה להאמין, כי ידי כל הפרושים היו במעל הזה, וישאל מהסנהדרין הגדולה לחרוץ משפט המלשין כגדל עונו בחרפו נשיא ישראל והכהן הגדול. אבל בחקי הפרושים לא נמצא חק להעניש קשה את המבזה נשיא ישראל יותר ממבזה את אחד העם; ובמשפט התורה המסורה על פי דעת הפרושים לא נכר נשיא וגדול לפני קטן ואחד

העם. ועל פי הלקח הזה חרצו משפטו להלקותו מלקות ארבעים חסר אחת. זאת ראה יונתן ראש הצדוקים ויוסף להצית אש עברה בלב הורקנוס ובהענש הקל הזה אשר שמו הפרושים על מחרף שמו ומחלל כבוד משפחתו נתן לו אות, כי קטן כבודו בעיניהם, אז סר הורקנוס מעל הפרושים ויתחבר אל הצדוקים ויחזקם בכל תקף ממשלתו. אמנם כנראה תפריז על המדה השמועה, כי צוה הורקנוס להפר כל חקי הפרושים ויענוש קשה את כל הדבקים בם, כי לו עשה כדבר הזה, אז העיר עליו חמת כל העם למרד בו ולהרים יד בממשלתו. אך זאת נדע נאמנה: כי הדיח הורקנוס את הפרושים מהפקודות הגבוהות במדינה וגם את פקודות המקדש, וגם בהסנהדרין הגדולה ובתי המשפט הושיב את הצדוקים ויזניח את הפרושים מכל משמר ומשרה. ואולם אחרית המעשה, אשר עשה הורקנוס בחזקת יד הממשלה מבלי משפט ורצון העם, היתה מרה מאד, כי מלבד אשר הרכיב אלופים לראשי העם את הצדוקים ויתנם למורי הדת ומבארי התורה והמצוה נגד חפץ העם, אשר רָצָה את הפרושים, עוד בִּטֵּל את חרות בית דין הגדול ויסר את כחו ממנו לעמוד במקום כל קהל ישראל ולהיות לעם מול נשיאו ומלכו בכל דברי התורה והדת וכלכלת עניני המדינה ומשפטיה ויהי המעשה הזה לגזל משפט־העם וממשלת החשמונאים, אשר קמה בחפץ עם יהודה ורצונו החפשי היתה עתה לממשלת מושל לבדו בכח הזרוע. הועד הגדול – הסנהדרין – אשר עמד בין העם והמושל חדל ממלא תעודתו ויהי רק לכלי חפץ בידי המושל ותחת עשות חק עשו חבריו ככל אשר נחה רוח המושל עליהם. לא יפלא אפוא כי נהפך לב הפרושים ועמם כל העם לשנוא את בית החשמונאים, והמשטמה הזאת אורה זיקות ותבער בערת מלחמת שערים, מלחמת אחים בקרב הארץ, למלאותה דם נקיים, להחליש כח העם ולתתו לבז ולמשסה מחוץ. מפעל אחד כזה היה רב העליליה לבלע ולהשחית כל גאון בית החשמונאים וכבוד העם החופף עליהם. אחרית המפעל הזה כתֻמָּה באה בכל בלהותיה והוצאותיה הנוראות באין מעצור. שלום ישראל התמוטט, גבורתו כשלה ותרעש ארץ אחזתו תחת רגליו מרגז המאורעות הנוראות אשר התרגשו לבא... הורקנוס לא האריך ימים אחרי המקרה הזאת וימת בשנת השלשים לממשלתו (176 לפהה״ב) ויִשָּׁאֵר אחריו חמשה בנים ואלה שמותם: אריסתובול, אנטיגנוס, אלכסנדר ואבשלום ועוד חמישי אשר לא פרש בשמו. וידמה גם במותו לשלמה בן דוד, כי אחרי מותו החלו הפלגות בישראל והפרצות בהאֻמה לשום שמות בקרב הארץ ולהרגיז את ממלכת יהודה תחתיה.

פרק שלישי

יורשי הורקנוס, אריסתובול הראשון, ינאי אלכסנדר.

(מן 176 עד 139 לפני חרבן הבית השני)

יוחנן הורקנוס חשב לחזק מוסדות המלוכה לפני מותו וישם את אשתו למלכה ומושלת על יהודה, ואת בנו יהודה המכונה ביונית אריסתובול שם לכהן גדול; הוא – יהודה־אריסתובול – אחיו ובניהם אחריהם נקראו – מלבד שמותם העברים – עוד בשמות יְוָנִיים.

אולם עד מהרה נראה, כי מנהג היונים בני מוקדוניא, להעמיד אשה בראש העם, לא הכה שרש בלב עם יהודה. אריסתובול הסיר את אמו מגבירה וימלוך הוא תחתיה מבלי לעורר במעשהו זה את חמת העם עליו. הוא השתמש שנית בשני כתרים: כתר כהונה וכתר מלכות והוא היה הראשון מבית החשמונאים, אשר לקח לו קרנים לְהִקָּרֵא בשם „מלך יהודה"; אבל שם כבודו זה לא הגדיל תקפו וגבורתו ולא הרים קרנו בכבוד בקרב עמו, ולעמת זה הדאיב בזה את לב שלומי אמוני העם, אשר האמינו, כי המלוכה על ישראל ויהודה יאתה רק לחטר מגזע ישי ונצר מבית דוד, וכי רק המלך מבית דוד הוא המשיח והגואל את עמו גְאֻלה שלמה. כאשר שם אריסתובול כתר מלכות בראשו כמעט ששם לְאַל את תקות העם על „המלך המשיח". בכלל היה אריסתובול נוטה ביותר אל חמודות החיים והקנינים העוברים ויחבב את דרכי היונים וארחות חייהם ויקרא לו בשם „אוהב ההילינים" (Philhe ene), שם התהלה בעיני היונים ומשאת חרפה בעיני אחיו בני עמו. על מטבעותיו אשר צָר עוד לא יִקָרֵא בשם „מלך" כי אם בשם: „הכהן הגדול וחבר היהודים" ומחקות עליהן לסֵמֶל וציור־זכרון – כאשר על המטבעות אשר כָּתַּב אביו – קרן מְלֵאת לאות שפע ברכה ורוב שלום. אך הסֵמֶל הזה לא התאים עם כל הנעשה אז ביהודה. – זרע הריב והמשטמה, אשר זרע יוחנן־הורקנוס בשנותיו האחרונות, פרח כראש ולענה בימי בניו אחריו, להכאיב כל חלקה טובה ביהודה, להפריד בין אחים, להוריד עז העם מטה מטה ולהשיחהו עד עפר. לשוא עמלו החשמונאים לעשות להם תפארת מלוכה ולקחת להם קרנים ברוב און ועצמה, לשוא הקימו סביב להם שכירי חיל אחזי חרב שומרים לראשם, לשוא עשו גבורות גדולות במלחמה, בכל מעשיהם אלה לא הצליחו לרפא את שבר יהודה. העם נפרד מבית מושליו ויהי לו לזרא, הליכות המדינה נפרדו מדברי הדת וירב הפרץ ביניהם, שבר־העם היה לאין מרפא ובכל אשר הוסיפו לרפאותו ולהעלות ארוכתו עוד גדלה מחלתו וירבו מכאוביו.

ולא לבד כי הסיר אריסתובול את אמו מגבירה ויהדפה מכסא מלכותה, כי אם גם שם אותה ושלשת אחיו הנותרים בבית הסהר ותמת בבית כלאה; רק לאחיו

אנטיגונוס אשר אהב הטה חסד לראשונה, כי היה תמים דעים עמו ויחדו נלחמו במלחמותיהם, על כן נתן לו לראשונה, גם יד ושם בכלכלת דברי המלוכה, אם כי במעט הימים אשר ישב אריסתובול על כסא המלוכה לא נמצאו ממנו מעשים ומפעלים רבי הענין להכיר מהם תכונתו והלך נפשו, אבל גם ממעט הדברים אשר הגיעו אלינו, נראה כי יצא הוא בעקבות אביו ובדרכו בימים האחרונים לפני מותו לנטות אחרי הצדוקים מבלי תת להפרושים יד ושם בההנהגה המדינית פנימה וחוצה. אמנם כאשר אסף הזמן את שלומו מאריסתובול בביתו וקרב משפחתו, כן לא היה אהוב ורצוי לאחיו בני עמו, בגלל חשקו וחפצו לְחַקוֹת את היונים בדרכי חייהם וישימו אשם נפשו בהמון מעללים רעים ויתנוהו לאכזר, קשה לב עושה מזמות ומשחית באף רחמיו גם מאת אחיו ובני משפחתו: אמו מתה בבית כלאה, אולי מזקנתה כבוא עליה פקודת כל האדם, אך בשנאת העם אותו האמין לדבת רבים, כי בנה המלך הכרית אכל מפיה וימיתה ברעב. אחיו אנטיגנוס, אשר אהבו מאד, נרצח בסתר, אולי בנכלי אנשי דמים משונאי החשמונאים, ושנאת העם את אריסתובול השליכה עליו שקוצים לאמר, כי ידו היתה במעשה הרצח הזה, על כי קנא באחיו ויחפוץ להסירהו מעל פניו.

כאשר היה אריסתובול גבור מלחמה כאביו, כן שקד על עצותיו וימהר להקימם. הורקנוס חשב מחשבות גדולות להרחיב גבולות יהודה לפאת צפונית מזרחית; בכל הארץ מקצות הררי מול־הלבנון מזרחה, מההר הגדול הר חרמון עד שדמות דמשק, אשר היו כגן ה' הברוכות המלאות כל טוב, נסעו בני השבט יטור ובני עם אחר הנודעים בשם „טרכונים". את כל הארץ הזאת אשר לא הספיק הורקנוס לספחה אל יהודה, כי הקדימהו המות, חשב אריסתובול עתה לרשת אותה בחרבו וקשתו ויצא למלחמה ביחד עם אנטיגונוס אחיו, אשר מימי נעוריהם עשו להם שם בגבורים בהלחמם איש על יד אחיו את השמרונים והסוריים. והצלחת הקרב האירה פניה אל אריסתובול כאל הורקנוס אביו וירחב גבולות ארץ ממשלתו על כתף הארץ צפונה מזרחה, וכאשר עשה אביו להאדומים היושבים בנגב עשה הוא להשבטים הנוסעים במדבר סוריא מצפון, כי אנסם להתיהד, אם לא יחפצו לעזב את הארץ. ומהמלחמה הזאת וכבישת הארצות הברוכות האלה היתה נשקפת טובה רבה ליהודה באחרית הימים, ולו פרצו היהודים הלאה ללכוד כל הארץ אשר מצפונה מזרחה מול דמשק, כי אז הביאו בידיהם גם את אָרחות האוֹרְחות הנושאות מַרְכֻלְתָּן מארצות פרת למצרים וַיְיַשְּׁרוּ מסלה לסחר ארצות אסיה אלה עם ים הגדול (התיכון), ולו קמה עצת החשמונאים זאת, כי אז רמה קרן יהודה בכבוד ותהי ממלכה אדירה בקרב ממלכות ארצות הקדם. אך כמו צוה ה' ליהודה וישלח דבר ביעקב לבל יקח לו קרנים ואון ועצמה מדינית, כן לא בצע אריסתובול חפצו וחפץ אביו גם הפעם; כי בעודנו עושה חיל על שדה הקרב ומחלה עזה תקפתהו ותאלצהו לשוב ירושלימה; ואף כי אנטיגונוס לא השיב צור חרבו ולא חדל מהלחם והצליח, אך בהגיע חדש תשרי ויקרבו ימי החגים וגם ימי הגשמים קרבו לבא שב גם הוא ירושלימה ותשבות המלחמה ושני האחים לא זכו עוד לשוב ולצאת במלחמה. אנטיגונוס מת בנכלי רשע ממרצחי חרש אשר

התנקשו אל נפשו לספותה ואריסתובול מת בחליו אחרי מלכו שנה אחת וימים מספר (175 – 176 לפחה"ב).

אחרי אריסתובול מלך אחיו הצעיר יונתן או בקצור השם ינאי המכונה יונית – אלכסנדר. הוא נשא לאשה בתולה מקרב עמו שלומית אחות ראש הפרושים שמעון בן שטח אשר הֵסַבָּה את שמה יונית אחרי שבתה על כסא המלוכה לאלכסנדרה. כנראה שם אלכסנדר ינאי, בראשית ימי מלכותו, את לבו לבקש שלום ואהבה מאת העם וישא את ראש הפרושים שנואי בית המלוכה באחרית ימי אביו ואחיו ויתן להם להשמיע דעתם בסוד מועצת הממלכה ושמעון בן שטח אחי אשתו ראש הפרושים ומחזיר עטרת התורה ליושנה היה יוצא ובא בחצר המלוכה: אלכסנדר ינאי היה בן שלש ועשרים שנה במלכו ויהי שש לקראת נשק ושיאף מלחמה ככל בית אבותיו החשמונאים, אך לא נחה עליו רוח עצה וגבורה למלחמה, רוח דעת להיות שר צבא ומפקד גדודי הקרב ברוב תחבולות להשיג ישועות כאבותיו, גם לא ידע חשבון לכל מפעליו במועצות ודעת לכוננם לתכליתם ולהוציא מפעלים כבירים למעניהם, על כן הוביש את כח העם וישברהו לשברים ובמעשיו המבהלים הרגיז מוסדות הממלכה עד כי חשבה לנפול. כל שנות מלכותו – עשרים ושבע שנים – (מן 175 עד 149 לפחה"ב) כלו בריבות ומלחמות מבית ומחוץ ויהי גבר לא יצלח להצליח את העם, אשר טובו נתן בידו. אך הצלחתו היתה גדולה מחכמתו והיא שעמדה לו להמלט ממצוקותיו, ובה עשה חיל להרחיב גבולות יהודה ולבצע את אשר יזמו לעשות המושלים אשר לפניו. כאחיו עשה גם הוא מלחמה באנשי צבא שכירים בכסף מבני עמים אחרים מארצות פִּיזִידְיָה וְקִילִיקְיָה. אך לא ערב לבו לשכור אנשי סוריא לצאת בחילו מדעתו את השנאה העצומה הנטועה בלב שני העמים: סוריא ויהודה ולא האמין בם כי יעבדוהו בלב תמים ואמת ואמונה.

אלכסנדר ינאי לטש עיניו על ערי הים אשר בימי מלחמת האחים מלכי סוריא: גריפוס וקיזיניקוס המישו צוארן מעל סוריא ותהיינה ערים מושלות לבדן וכנסיות חפשיות בידי אדוניהן האזרחים הזרים – היונים. ביותר חפץ ינאי לספח אל נחלת יהודה את העיר רבתי עם עַכּוֹ (Ptolemaïs), אשר היה לה חוף אניות טוב מאד ויושביה היו מרביתם יהודים. ראשי העיר היונים פנו אל מלך מצרים תלמי לתורס (Pto emäeus Lathuros), אשר בא בימים ההם במלחמה עם אמו המלכה קליאופטרה מלכת מצרים, ויט ידו על אי קפריסין (Cypern) הקרוב ליהודה וילכדהו. לתורס שמע לתחנוני היונים ראשי כנסית עכו וישמח על דבריהם, כי ראה בזה סבה מוצאת לו להרחיב גבול ארץ ממשלתו ולמצוא דרכו דרך היבשה הקרוב למצרים ויקח שלשים אלף חלוצי צבא מחיל מצרים ויורידם באניות דרך הים לעלות היבשה בארץ יהודה. אבל בטרם הגיעו צבאות לתורס וימלך לב יושבי העיר עליהם ובעצת אחד מגדולי התושבים החליטו, כי טוב להם להכנע לפני מלך יהודה מהביא את צוארם בעל מלך מצרים הנלחם באמו המלכה. אולם לתורס אחרי צאתו למלחמה לא שב אחור ויעל עם צבא חילו היבשה ויחן על עכו ויאמר ללכדה ברעש מלחמה

ולהבקיענה אליו. ביום השבת נטשה המלחמה על יד המקום סוכו אשר בקרבת העיר צפורי והיהודים הוכו מכה רבה. אלפים חללים כסו את שדה המערכה, רבים נשבו חיים והנשארים נסו מנוסת חרב בשבעה דרכים. אז עבר לַתּוּרָס ביהודה וישם בה שמות ויעש בה שפטים נוראים וגם על נשים וטף לא חסה עינו; כי חפץ המלך הזה להעיר הפעם את כל חמתו על היהודים עם עברתו, בגלל יהודי אלכסנדריא, אשר סכלו את עצתו ויעמדו לימין אמו המלכה ויהיו ראשי יועציה ושרי צבאותיה. המגפה הגדולה הזאת היתה נכונה להביא על יהודה חרפת עבדות ושפלות לולא עמד אז רוח והצלה ליהודים ממקום אחר. מלכת מצרים קליאופטרה שמעה, כי גבר בנה ביהודה ותירא לבלי יתחזק שם ועלה עליה בתעצומות עזו ויחרד את כסא מלכותה במצרים ותמהר לקדם פני הרעה ותזעק חיל עצום ותשלחהו דרך היבשה, דרך ארץ יהודה, לעלות על צבאות לתורס בנה ולתגר בו מלחמה. שרי צבא מצרים היו שני היהודים האחים חלקיה וחנניה בני הכהן הגדול חוניו, אשר כבר תמכו בידי המלכה נגד בנה הסורר. חלקיה מת בעברות הירדן מזרחה בצאתו לרדוף אחרי לתורס, אך במותו לא רפו ידי חיל מצרים ואחיו חנניה היה למפקדם ומצביאם וכבודו היה גדול מאד כן בסוד מועצת הממלכה וכן במערכות הצבא. אז עבר הרוח על אחדים מיועצי המלכה קליאופטרה להשיא את לבה, כי לעת כזאת אשר יהודה תצפה לעזרתה ובלעדיה אין לה כח לעמוד על נפשה, תשית ממלכת מצרים ידה על יהודה לכבוש אותה ולמגר כסא אלכסנדר והיתה יהודה לארץ ממשלת מצרים. שמע שר הצבא חנניה את העצה הרעה הזאת ויתעבר על חנפי לב ויועצי רע אל המלכה ויקנא לעמו ויסכל עצת בוגדים; כי היה דברו אל המלכה, אשר אם תעשה כזאת וכל יהודי מצרים, אשר עמדו לימינה וישמרו על כתר מלכותה מרעת בנה הצורה לנפשה וכסאה, יֵהָפכו לה לאויבים ונוספו על שונאיה, וירזום לה בדבריו, כי גם הוא, ראש שרי צבאותיה, הנאמן בכל ביתה ובכחו הרב ברוב בינתו בדברי המדינות ורחב לבו בעצה וגבורה למלחמה, כי גם הוא לא יהיה עוד לה כי אם לצריה. והדברים האלה נכנסו ללב המלכה ותבן לאחריתם ותפר עצת היועצים רעה על יהודה ותכרות ברית מגן ותגרה עם אלכסנדר ינאי בבית שְׁאָן (בש' 168 לפחה״ב). כה נושעה יהודה תשועה גדולה על ידי איש יהודי נאמן לעמו, אשר יד ושם לו בממלכת עם אחר, בטרם ידע מלך יהודה את הרעה אשר חרשו עליו ועל ארצו. אז שבה המנוחה ליהודה, כי לתורס חרד מאד מתנופת יד חנניה ויעל מעל יהודה, ואלכסנדר ינאי מהר לעשות נקמות ביושבי הערים מבני הנכר, אשר תמכו בידי לתורס ויעש מלחמות רבות בחמת ועזה וערים רבות אחרות, פעם הוכה אחור ופעם השתער הוא על אויביו ויכריעם, עד הביאו את עזה תחת ממלכת יהודה.

בשעת השנים הראשונות למלכות אלכסנדר ינאי רבו מבוכות המלחמה ולא מצא את לבו להתערב בריב המפלגות הפרושים והצדוקים; על כן לא הפריע ינאי את מנוחת העם מבית ויהי כמחריש ויעמוד מנגד. אולי גם הועילה אשתו המלכה שלומית לכלא בעד רוחו לבל יתיצב כצר נגד הפרושים,

כי המלכה היתה, כאמור למעלה, בת פרושים ואחות שמעון בן שטח ותט אחריהם ותהי להם מחצר המלוכה לעזר, וכנראה מצא ינאי בשמעון אחי אשתו איש נכון לבצע חפצו לעשות שלום בין שתי המפלגות הצדוקים והפרושים, לבֹר דרך ישרה ביניהם לבל ירחקו איש רגלי רעהו. בימים ההם עוד ישבו הצדוקים בסאות למשפט בסוד הסנהדרין וכל מעלות הפקודות במדינה בידיהם נִתָּנו. אולי היה חפץ המלך להרגיע רוח הפרושים בצדק ומישרים ולשום קץ לדברי ריבות בין המפלגות, לחלק בין שתיהן את פקודות המשפט והמשרה. אך הפרושים מאסו להתהלך בקרב הצדוקים וימאנו לשבת בהסנהדרין עמהם. רק שמעון בן שטח, היה חכם רואה את הנולד וישם מושבו גם בהסנהדרין של הצדוקים וירע להתנקש להם ולהקיפם בשאלות רבות וקשות ובתשובותיהם הכשילם פיהם פעמים רבות נגד יסודות דעותיהם; פעמים רבות הודו על כרחם, כי בלי הקבלה והמסרת יבצר מהם פתרון דינים ומשפטים רבים, וכה סבבם בשאלות רבות בפני המלך והמלכה, עד כי לא יכלו לעמוד לפניו וישמטו אחד אחד ויפטרו מפני הסנהדרין ומקומם לקחו בדבר שמעון ראש הסנהדרין הפרושים חבריו, עד כי בא היום אשר מלאו הפרושים הם לבדם את מספר חברי הסנהדרין והיום הזה (כ"ח טבת בערך 170 לפחה"ב) נקבע במגלת תענית ליום טוב ויום זכרון בכל שנה ושנה.

אולם לא לארך ימים היה לב אלכסנדר ינאי תמים עם שתי המפלגות. כמעט שגב ישע וילכוד ערים רבות וירחֵב גבולות יהודה וישב ירושלימה נאזר בגבורה ונעטר בעטרת הוד ונצח ויתברך בלבבו, כי הוא השליט לבדו עתה בקרב הארץ ובידו לפלס נתיב לארחות חיי עמו ככל הטוב בעיניו. לא נוד׳ע הדבר אם כי הפרושים אשר החליפו כח נסו לעמוד לשטן אל חפציו, או כי חפץ להשביע רצון ולגמול טובה עם הצדוקים מפקדי צבאותיו. או כי הלך בעצת אוהבו ויועצו לרע לו הצדוקי דְיוֹגֶינִים (Diogenes); איך שיהיה מבלי משים נראה את אלכסנדר ינאי פורש עצמו מהפרושים ויעש מעשים למרות תורתם לעורר כעס ומשטמה. ויהי בחג הסכות בעמדו על המזבח לעבוד עבדה ויקח את המים בקיתון של כסף לנסך על המזבח וַיְעָרֵם לרגליו ארצה לאמר, כי „אין נסוך המים מן התורה" והחֹק הזה בדו הפרושים מלבם וה׳ לא צוה. המים אשר שפך אלכסנדר ינאי לפני רגליו היו כשמן על אש לא נֻפח וכל בני ההמון הרב אשר נאסף בחצרות המקדש התמרמרו עליו וירגמוהו באתרוגיהם ויקראו לו: כופר נכר אשה חללה מהכהנה השבויה ממודעים. כמעט היתה נפש אלכסנדר בכל רע, לולא הגיחו אנשי הצבא שומרי ראשו שכירי פיזידיה וקיליקיה, אשר עמדו ערוכי קרב בקרבת המקום ההוא וישתערו על העם ויריקו עליהם בחרבותם ויהרגו בהם בחצרות בית ה׳ כששת אלפים נפש, ולא היה עוד לפני זה כהמעשה הנורא הזה לְהִשָּׁפֵךְ דם רב בבית אלהים הקדוש. למען מנוע את העם ושומרי ראש המלך מבא בדמים עוד הפעם בנה ינאי חַיִץ בין עזרת ישראל לעזרת הכהנים לבלי יוכל העם לגשת אל המזבח ויעמדו מרחוק. מהמקרה המר והמעציב הזה, אשר המלך והעם אשמים בו יצאה משטמה גדולה ונוראה בין אלכסנדר ינאי

ובין הפרושים וכשער קטב התחולל ביהודה לכלה ולהשחית את תקומת עם ישראל בארץ אחֻזתו. המשטמה הזאת היתה הַנְסִבָּה לִשפוך דם בני יהודה לאפיקים ופלגים, עד כי רפה כח העם ולא יכול עוד התיצב בפני קמיו. מהר מאד הרעישו בני החשמונאים את מוסדות הבנין הגדול, אשר יסדו אבותיהם ביצר לבם הנמהר מבלי להבין מראשית אחרית. כמלפנים – בימי רחבעם וירבעם, נקרעה הארץ לשתים ותהפוצץ לרסיסים על ידי בני שתי הכפלגות, הפרושים והצדוקים, אשר כוננו להשחית איש את אחיו ויגדל שבר העם עד לאין מרפא.

ועיני אלכסנדר ינאי טחו מראות את הפרצות והבקיעים אשר הבקיע בחומת בית יהודה וימלא לבו לחשוב מחשבות גדולות ללכוד ערים וארצות רבות, להרחיב גבולות ממלכתו ולתת לה עז ועצמה מחוץ, מבלי הדעת, כי כל כבוד ממלכה וחזקתה הוא שלומה פנימה, במחשבה ועצה אחת בין המלך ועמו יכון שלום הארץ ובאפס השלום אז יעלה כל עמלו בתהו. אבל לדבר זה לא שת אלכסנדר לבו ויגבר חילים במלחמה וישם פניו לארצות עבר הירדן מזרחה לארץ הגלעד והגולן מול פני ים כנרת או ימה של טבריה. וילכוד ערים רבות בנפות עבר הירדן. אך בעודנו עובר מחיל אל חיל ומנופף ידו על ערי הבשן והגלעד ועובֵידָה (Obed.ו) מלך שבט הערבים מבני נביות יצא לקראתו בעם כבד ויד חזקה ויחסום את הדרך לפניו ובערמת מלחמה התיקהו אל מקום בצה לא־דרך וחתחתים וכל חילו נפלו בחרב וישאר הוא לבדו וימלט בעור בשרו וינס לנפשו ירושלימה. בבאו ירושלימה קדמה פניו המית רוח הפרושים וחמתם, כי צרו את בני העם עליו ויסיתו אותם למרד בו. ששת שנים תמימות התקומם למולו עם יהודה ודם רב נשפך. העם כלה שארית כחו במלחמת־שערים. אלכסנדר אמנם הכריע את מתקוממיו מאחיו בני עמו בעזרת חיל השכירים מבני הנכר, אבל ההרג הרב אשר עשה בהמורדים כפעם בפעם נפח עוד יותר רוח עברה ונקמה בקרב העם. לאחרונה קצרה נפש אלכסנדר בעמלו ועמל עמו וישפֵּל גאונו ויקרא להפרושים לשלום. בפעם הזאת השיבו הפרושים ריקם פני המלך דורש שלומם מעברתם וקנאתם העזה; תאות הנקמה הכתה אותם בסנורים, עד כי לא חשו אָוֶן בנפשם לתת חרב בידי אויבי ארץ יהודה ולהַגֵּר לארץ דמי בניה. אלכסנדר שאל אותם על דבר אָפְנֵי השלום והם נתנו מענה לאמר: התנאי הראשון לשלום הארץ הוא – מות המלך. אז עשו במחשך מעשיהם ויהיו דבריהם עם מלך סוריא דימיטריוס אֶאוּקֵרוֹס (Demetrios Eukäros) לעשות עמו חֹזֶה כי יבקיע ביהודה עם צבאות חילו. ובהשמע כי מלך סוריא מֵגִיח עם צבא רב פרשים ורגלי ביהודה ויצא אלכסנדר לקראתו ביד חזקה עד העיר שכם ותטוש מלחמה עצומה ביניהם. במלחמת דם רב זאת על אדמת ארץ שמרון היתה חרב יהודים ביהודים ויונים ביונים, כי הנלחמים בשני המחנות מזה ומזה דבקו במצביאיהם להלחם בחמה שפוכה מבלי עשות מלאכתם רמיה בבגד בוגדים. דם רב נשפך משני מחנות הנלחמים, אך לאחרונה גבר מלך סוריא ובנפול כל שבירי החיל אשר לאלכסנדר וירא כי כלתה אליו הרעה וינס על נפשו ויהי נע ונד בהרי אפרים.

בצר לאלכסנדר, בהיותו נודד בהרים כצבי מֻדח ורודפיו כתרוהו מסביב

ויבקשו נפשו לספותה, התעוררה עליו חמלת בני עמו וישובו וירחמוהו· ששת אלפים אנשי ריבו מהפרושים עזבו מחנה מלך סוריא ויפלו אליו ויחזקוהו, אז רפו ידי אַאוּקירוס ולא מצא ידים לעמוד ביהודה ויעזוב את הארץ על אפו ועל חמתו. רק קַנָּאֵי הפרושים עוד לא שבתו מריב ויוסיפו להלחם בעברת חמה באיש עברתם ובהנגפם לפניו נמלטו אל מבצר ע ֵי ט ֹם (Bethome) ויסגרו בו, אך אלכסנדר צר על המבצר וילכדו, בעברתו וקנאתו עשה נקמות בהפרושים ואוהבו ד י ו ג י נ י ם השיאהו לשחת באף רחמיו ויתלה על עץ (שתי וערב, קרייציגען) ש מ ו נ ה מ א ו ת פ ר ו ש י ם ביום אחד, השמועה על דבר אכזריותו הפריזה על המדה בספרה, כי שחט אלכסנדר את בני הפרושים ונשותיהם לעיניהם, והוא ישב אז אל המשתה עם נשות הזמה ויתענג למראה הרצח הנורא הזה. השמועה הזאת נראית כהפרזה על המדה, גם תלית שמונה מאות איש ביום אחד דַיָּה לכנהו בשם החרפה „טרסי" (Thracier) ולנקוב שמו „ריצח אכזרי" ותגמול הרעה הזאת פרי ראש ולענה גם להצדוקים. האיבה הנוראה הזאת הרבתה פצעי העם ותיסרהו מוסר אכזרי. יות־מחמשים אלף איש משתי המִפלגות מתו במלחמת ששת השנים אשר נלחמו בני יהודה איש באחיו. ביותר כבדה הרעה על הפרושים ובכל הארץ היה להם מגור מסביב; בליל התָּלות שמונה מאות איש מבני מפלגתם, נסו מעל לגבולות הארץ שמונת אלפים פרושים וימלטו מקצתם לסוריא ומקצתם למצרים.

אף כי פעמים רבות הוכה אלכסנדר מכות גדולות ונאמנות, בכל זאת הרחיב את גבולות הארץ וערים רבות וגלילות ספח על נחלת יהודה לכל עבריה מסביב: מרפיה אשר בנגב מערבה עד הר הכרמל מצפון ובארץ עבר הירדן מזרחה מסליקיה בצפון עד צער עיר התמרים בעבר הירדן מנגב מזרחה לים המלח. ולמען הגן בעד המדינות הנכבשות מפני כל צר ואויב בנה מבצרים גדולים וחזקים על גבולות הארץ, בקרבת הירדן בנה המבצר א ל כ ס נ ד ר י ו ן על שיא הר גבוה ס ר ט ב א ביפה נוף וארץ פריָה ועל יד ים המלח מזרחה בנה מ צ ו ד ת ה ר י מ כ ו ר, במקום נכון מאז לבנין מבצר ומוקפת חריצי הסלעים מכל עבריה. שתי מצודות הרים אלה עם עוד השלישית אשר בנה אביו ויקראה בשם „הורקנין" נחשבו למבצרים חזקים עד מאד ויהיו נקראים בשם „ט ו ר מ ל כ א". אלכסנדר מלך על ערים רבות, אשר מרבית יושביהם היו יונים, על כן היה הוא הראשון במלכי יהודה, לטבע מטבעות, אשר על העבר האחד נמצאה כהבת יונית ומהעבר השני כתבת עברית, ובשתי הכתֹבות הוא נקרא בשם „מלך". סמל המטבעות האלה – קרן־מְלֵאת עוגן (אנקער). העוגן יורה על שלטון אלכסנדר בהערים היושבות לחוף ימים. הכתבת, אשר על מטבעותיו שטבע עוד לפני כבשו ערים וארצות מבני היונים, היא רק עברית ככל המטבעות אשר טבעו נשיאי החשמונאים אשר לפניו – „י ו נ ת ן ה כ ה ן ה ג ד ו ל ו ח ב ר ה י ה ו ד י ם".

שלש שנה עשה אלכסנדר מלחמות רבות ועצומות בארצות עבר הירדן ובשובו ירושלימה, נאזר בגבורה ונעטר בזר תהלה ונצחון, קדם הָעם את פניו בשלום, כי שמח על תפארת הנֶצח על אויביו והרחבת גבול יהודה; בזה השכית

מעט את רע מפעליו מלב העם. עוד בשנה האחרונה למלכותו, כאשר הוכה במכאובו על ערש דוי ויחלה במחלת קדחת רביעית, לא חדל מהלחם מלחמותיו ויוסף לכבוש את הארצות בעבר הירדן ובצורו על המבצר אַרְגָב (Ragaba) חלה את חליו אשר ימות בו וידע כי בא קצו ויתעתד ללכת אל בית עולמו. אז נִחם על מעשיו הרעים ויתודה על מעלליו הרעים, כי הרע לעשות ויגמול רע לעמו ולביתו ולא מחכמה ולא מצדקה עשה נקמות בהפרושים ויהרוג במבחריהם ויהפוך לשנאה אותו את כל העם, אשר דבק בתורת הפרושים ובדרכיהם הלך. אז קרא לאשתו המלכה, אשר דאגתה לבניה שברה את רוחה, ויפקידה לעוצרת (רעגענטין) במלוכה עדי יגדלו בניה ויצוה עליה, כי תבחר ללכת בדרכי הפרושים ורק הם יהיו אנשי עצתה ומדבריהם לא תסור. גם צוה אותה להסתיר דבר מותו מאנשי החיל הצרים על המבצר עדי ילכדוהו לבל ירפו ידיהם וחדלו מהלחם באויביהם; ואחרי כן המסור גויתו להפרושים לעשות בה כטוב בעיניהם, אם יחפצו ויתעללו בה לקחת נקמתם מאיש עברתם ואם יחפצו ויעשו עמו החסד האחרון לקברו כדרך כל הארץ. וכה היו דבריו האחרונים אל אשתו המלכה: „אל תתיראי לא מן הפרושים ולא ממי שאינם פרושים, אלא מן הצבועים הדומים לפרושים, שעושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס" (סוטה כ"ב ע"ב). וימת אלכסנדר בן חמשים שנה בשנת השבע ועשרים למלכותו והפרושים נטרו לו איבה גם אחרי רדתו דומה ויום מותו היה להם ליום זכרון ושמחה. במעשיו עורר חמת הפרושים לא רק עליו, כי אם על כל בית החשמונאים ומהיום והלאה חדלו במנין השטרות לשנות נשיאי יהודה לכתוב הדברים „כהן לאל עליון". ובמותו ותמלוך על הארץ אשתו שלומית המלכה (מן 149 עד 140 לפני חה"ב).

לאשר עם יהודה וטובו ושלומו, אחזה אשה טובת לב ויראת ה' בכל לבה ונפשה רסן הממשלה על הארץ, אשר רגזה תחתיה וכמעט שנמוטו מוסדות ממשלתה מרגשת אישה ורוחו הקשה. כטל על עשב וכרביבים על ארץ עיפה למים, כצרי מרפא ללב דוי היתה מלכות המלכה שלומית ביהודה. בימיה נפוגה מעט השנאה הנוראה בין שתי המפלגות בעם ועברתן הקשה. העם אשר עד היום שת לבו רק למְדָנֵי המפלגות שב והכין את לבו לדעת את מכאוביו, לבקש רפואה למחלתו ולכונן את טובו אשר נפקד ממנו שנים רבות. המלכה שלומית – בשם המלוכה – אלכסנדרה – משכה ידה את הפרושים ותדבק בדרכיהם בכל לבה ותפקד בידיהם את המשרות הגבוהות בהממלכה: אך עצת קנאים ומתנקמים רחקה ממנה ולא רדפה את הצדוקים בחמה ועברה ותגן עליהם מעברת נקם ותסוכך על כל בני יהודה לבל תאֻנה להם רעה. כל מלכי הגוים מסביב הדרו פניה ויכבדוה כבוד גדול ואיש מהם לא התערב לתגר מלחמה ביהודה ולנפול בגבולות הארץ וחכמתה עמדה לה, להרחיק מעל גבולות ארצה מלך גבור שואף ללכוד ארצות ולרשת משכנות לא לו. וה' שלח את ברכתו מקדש ויופיע על עצת המלכה המושלת ביראת אלהים בכל תשעת שנות מלכותה, כי נתנה הארץ את יבולה למכביר

ויה שבע גדול ביהודה, גשמי ברכה ירדו בעתם „עד שנעשו חטים ככליות, שעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם דוגמא לדורות" (תענית כ"ג ע"א). עשר העם ואשרו וקנינו גדל בימיה ובני יהודה הרבו להשתמש בכלי זכוכית יקרה (ירושלמי שבת פ"ב ה"ב). גם היא טבעה מטבעות כתבנית המטבעות, אשר טבע אישה ינאי ובכתבת יונית: „המלכה אלכסנדרה". ותמלא יד בנה הורקנוס — גבר תמים וישר, אך חלש אין אונים, גבר אין אֱיָל ואיש לא בינות בדברי המדינה — לכהן גדול ותפרד בין המלוכה והכהנה בישראל. מאשר דבקה בדרכי הפרושים ותפליא חסדה ביתר שאת לאחיה שמעון בן שטח ותנחילהו כבוד להושיבהו בראש הסנהדרין, קראה דרור להפרושים הנרדפים בימי אלכסנדר אישה ותחנם חנינה גדולה, ותשב את נדחיהם. ופעלת אחיה שמעון בן שטח היתה רבה מאד, עד כי ימי מלוכת אלכסנדרה נקראו בימי סופרי הזמן ואחרי כן בשם „ימיו של שמעון בן שטח". הצדוקים עזבו מקומם — ברצונם או שלא ברצונם — בסוד הסנהדרין ולנשיא בית דין הגדול היה שמעון בן שטח. המורה הגדול הזה היה מורה לצדקה ולא רדף אחרי הכבוד להתגדל על חבריו ויקרא ליהודה בן טבאי, המתגורר באלכסנדריא של מצרים לשוב ירושלימה לשבת על כסא כבודו ויכתוב אליו מכתב מלא חן ואהבה במליצה נעימה לאמר: „מני ירושלים עיר הקדש לך אלכסנדריא אחותי! בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת שוממה וגלמודה"1). ובבואו היה יהודה בן טבאי לנשיא ויעבוד ביחד עם חברו שמעון בן שטח2) ושניהם שמו יד אחת לבאר ולצרף את דרכי הדת וחקיה ולהשיב להם את הכבוד אשר הפשיטו מעליהם הצדוקים. ויבטלו את „ספר הקנסות" אשר להצדוקים וישימו מהלכים לדיני התורה שבעל פה במערכות המשפט והשלטון. העם לא התאונן על התמורה הזאת, כי היה „ספר הקנסות" להצדוקים מלא ענשים קשים על כל חטא קל באין רחמים וחנינה. והיום הזה (י"ד תמוז) נקבע ליום זכרון ויום טוב. כאשר כן נקבעו לימים טובים כל הימים, אשר בהם נתבטלו חקי הצדוקים ותורת הפרושים שבה לכבודה הראשון. בני הזוג שמעון בן שטח ויהודה בן טבאי סללו מסלה להיהדות על פי דרכי הפרושים בכל פנות העם וישובבו נתיבותיה ועל כן נאמר עליהם „שהחזירו עטרת התורה ליושנה" 3).

הדר שני הרועים הנאמנים האלה נראה על פני פעלם הכביר לחדש נעורי היהדות ברוח צדקה ומשפט ותהי ראשית מעשיהם בסדרי דיני נפשות. הם הורו לחקור את העדים ולבדקם ברוב חקירות ובדיקות, לא לבד על מקום מעשה הרשע וזמן הֵעָשׂוֹתוֹ, כי אם גם על דברים וענינים שאין להם רק יחש רחוק אל עצם

1) הספור הזה נמצא בירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב בסוגית הזוגות, אך בסוף סוטה בתלמוד בבלי דפוס בנבנשתי נאמרו הדברים על יהושע בן פרחיה ולפי שזה האחרון היה קודם בזמן לשמעון בן שטח וגם ידענו שהפרושים נמלטו מחמת ינאי המלך לאלכסנדריא בהר הרב המחבר בנוסחת הירושלמי חגיגה (עי בסה"ג ובהערות). המתרגם.

2) עי' בבלי חגיגה ט"ז ע"א וע"ב ובירושלמי שם.

3) קדושין ס"ו ע"א.

המעשה, למען יצרפו השופטים את העדים וייטיבו ראות את הצפון בחביון לבם, ולמען יִתָּפשו בחבלי מזמתם אם לא ידעו השב נכונה 1). דרך־משפט זה הנהיגו הפרושים כפי ההשערה הנכונה, נגד המלשינים יוצרי עמל ואון ברשעתם בימים ההם, כאשר צררו בני המפלגות איש את רעהו בימי המהומות והמבוכות המדיניות. אז דרכו לשונם השונאים איש את רעהו על דברי מדינה ודת ובעברתם ענו בהם אשמת שקר למען הכשילם, על כן נטל שמעון בן שטח על השופטים להרבות בחקירות ובדיקות ולהיות זהיר מאד לפני הוציא משפט־מות על איש. ומה רבה בערכה תקנת שמעון בן שטח בחיי המשפחה, תקנת הכתובה לאשה. בימים ההם רבו הגרושין, ולפי דברי התורה ככתבם נקל מאד לאיש אשר שנא את אשתו לשלחה מעל פניו מבלי תת לה מאומה; הצדוקים לא שמו לבם להקלקלה הזאת ולא דאגו לריש הנשים המגורשות, כי אין לשנות מהדבר הכתוב בתורה – אך מכבר היה נהוג – על פי דעת הפרושים – חק הכתובה, וכי ישלח איש את אשתו לא ישלחנה ריקם ונתן לאשה, אשר בתולה לקחה מאתים זוזים (שני מנים) ואם אלמנה לקחה – מאה זוזים (מנה), ובמות איש ולקחה האלמנה הכסף מנכסי המת; אבל ברוב הפעמים הונו היורשים את האלמנה, עד שבא שמעון בן שטח ותקן שיהיה כותב לה: „כל נכסי א־ראין לכתובתך" 2) ובאשר כי כל רכוש העם היה שקוע בקרקע והכסף לא היה נפרץ בארץ, ולא השיגה יד רבים להשיב תכן כסף הכתובה מיד ליד, ובעוד הבעל עושה הנה והנה למצוא מוצא לכסף הכתובה וחמתו שככה וישוב וירצה את אשתו ושב השלום אל חיק המשפחה. עוד רב מזה ערך התקנה „שיהיו התינוקות הולכים לבית הספר" לטעת דעת התורה ולהשרישה בקרב כל העם. בתי ספר לעם עוד טרם יהיו ביהודה ולמוד התורה על פי הכתוב היא חובת „האב לשַנֵן לבנו ולדבר בה". בירושלים אמנם היה בית מדרש להעמיד מורים בישראל, אבל בהבית הזה הקשיבו לקח רק נערים גדולים והיה להועיל רק ליושבי ירושלים והעשירים אשר יכלו להחזיק בניהם בתוכה, על זה פקחו עיניהם חכמי הפרושים עדת „מחזירי עטרת התורה ליושנה", „ויתקינו שיהיו מושיבין בתי ספר בכל פלך ופלך" 3) לנערים בני שש עשרה שנה. למודי בתי הספר היו בלי ספק כתבי הקדש ותורת הפרושים. בהתקנה הזאת פעלה עדת „מחזירי התורה ליושנה" מכון לשבת היהדות, חדשו נעוריה ויתנו לה כח ואון לעמוד קוממיות לעד ולעולמי עולמים. התקנה הגדולה הזאת האריכה ימים כימי עם־עולם ורק בה מצאה היהדות כח ואון לעמוד איתן כסלע בלב ים, לבלי תספה בתמורת העתים ולבלי תעבור מן הארץ בסערת

---

1) עי' סנהדרין פרק היו בודקין ומדברי שמעון בן שטח (אבות פ"א מ"ט): הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר נראה ברור כי הוא ובית דינו הקימו את דבר החקירות והבדיקות הרבות.

2) כתובות בבלי פ"ב ע"ב וירושלמי שם סוף פ"ח ובשבת ט"ז ע"ב נאמר סתם: „שמעון בן שטח תקן כתובה לאשה" מזה מוציא הרב המחבר (בסה"ג ח"ג ציון 14) שעד שמעון בן שטח היו משלישים הס' הידוע לטובת האשה שתתגרש או תתאלמן, אך על זה לא יתכן השם „כתובה". וזה נתחדש באמת רק ע"י תקנתו שיהיה הבעל „כותב": „כל נכסי אחראין וערבאין לכתובתי" ועקבות הכתובה נמצאות גם בספר טוביה בהספור ע"ד שושנה עיי"ש.

3) עי' בסה"ג ח"ג ציון 14, בבא בתרא כ"א ע"א וירושלמי כתובות כ:ף פרק ח'.

הזמנים והמון חליפותיהם. כאשר חשו החכמים האלה עתידות להיהדות, שמו עיניהם ולבם גם על כל הדברים היגעים בזמניהם ויתאמצו לשוב ולהת מהלכים בעם לכל החקים אשר נשכחו או נשבתו מקרב היהודים בשמונת עשרה השנים אשר התנשאו הצדוקים להיות מורי העם. את החקים האלה השיבו על כנם ויתחרו „לעשות פומבי לדבר כדי להוציא מלבן של צדוקים"1) ויתאמצו לתתם לכבוד בעיני העם.

ביותר התאמצו הפרושים בכבוד המועדות ומצות הזכרון. במצות נסוך המים, אשר בעט בה אלכסנדר ינאי בבוזה גדולה ותהי לראשית מדון, החזיקו מאד והוקם לקימה בהמון חוגג „בשמחת בית השואבה" ותפארת עליזים בבית המקדש להפליא, „וכל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו".

בליל סכות הראשון האירו עזרת הנשים באור גדול, אשר הפיץ אור יקרות ונגה כאש על כל ירושלים, והמונים המונים נהרו אל הר בית ה' להתערב בשמחת השמחים בשם ה' ובמצותיו. מרחוק נשמע הֵד קול השרים בשירים ועושי הלולים לחַדֵּה בשמחה של מצוה, ויצאו במחולות וישחקו באבוקות אש ובהמית שמחתם הריעו לה' בזמירות ושירי תהלים והלוים נצחו וינגנו בכל כלי שיר, בנבלים, כנורות, מצלתים וחצוצרות וכל כלי תרועה. ובכל ירושלים נשמעו שירי הלוים בשירי המעלות (מן פרשה ק"כ עד קל"ו בתהלים) להזכיר חסדי ה' על אבותם בשובו את שיבת ציון וישיבם על אדמתם מגלות בבל. הלוים שרו לענות אל העם לאמר:

הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת יְיָ כָּל עַבְדֵי יְיָ,
הָעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בַּלֵּילוֹת

ויענה כל הקהל הגדול הנאסף בעזרת הנשים ועל הר הבית לאמר:

שִׁירוּ לַייָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ
כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ
יִשְׂרָאֵל חֶבֶל נַחֲלָתוֹ.

ובחתימת השירה אמרו:

שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ.

כה רבתה השמחה וישמע שאונה והמונה כל הלילה. הבקר אור ויתקעו הכהנים בשופרות לאות כי הגיעה העת לשאוב מים בששון. ויצא כל

---

1) מכות ה' ועוד במקומות רבים בשני התלמודים, עי' בסה"ג ח"ג בציון 14, 6.

העם בהמון חגג ובלכתם יעמודו והכהנים יתקעו בשופרות ויעברו בסך עדי הגיעם אל עין השלוח, אשר ממנו שאבו המים בכלי זהב ויביאום אל שער המים בחומת חצר המקדש מערבה ויריקום מכלי זהב לכלי כסף ויסיכו על המזבח; אז השמיע החליל מנגינות־נעימות, ושאר המזמרים בפה וכלי זמר ענו לְעֻמָּתו ותרב השמחה בירושלים עד למאד.

גם יום חמשה עשר באב היה ליום־שמחה לבני העם ויִקָרא בשם יום „קרבן העצים" ובו יצאו בנות ישראל במחולות בכרמים, עטופות לבנים ותשרות שירים בשפת קדש. הנערים אשר באו לראות במחולות בחרו להם מקרבן נשים, יפות, עשירות צנועות ומיוחשות לנשי בריהם, איש ככל הטוב בעיניו. גם השעשועים והפאר אשר שתו על החג הזה היו „להוציא מלבן של צדוקים" ולהכעיסם, כי המה התנגדו אל קרבן העצים, אשר לא בא מפֹרש בתורה. הזכות להקריב קרבן העצים נתנה לבני סלמי הנטופתי, גונבי עלי וקוצעי קציעות, מפני – כאשר יְסֻפַּר – שפעם אחת גזרה מלכות (של אלכסנדר ינאי) גזרה שלא יביאו עצים למערכה והושיבו שומרים על הדרכים ובני המשפחות הנזכרות עשו בערמה ויתחכמו לרמות את השוטרים, ויביאו את גזרי עציהם בתמונת סֻלָּמוֹת אל חצר המקדש, על כן זִכּו אותם החכמים במצית קרבן העצים אותם וזרעם אחריהם, כי רוח הדת נחה אז על העם והיא היתה לעינים בכל מעשיהם, וכבוד גדול נחשב לאיש או גם למשפחה ושבט, אם זִכּו אותם במצות־נדבה לבית המקדש. ראו חברי הסנהדרין הפרושים כי נחה רוח נדבה על העם ויאמרו למצוא בזה חפץ לחבר את אגֻדת עמם ולהפריד בינם ובין הצדוקים. כבר מבואר למעלה, שהצדוקים הורו לאמר „יחיד מתנדב ומביא קרבן תמיד". בימים אשר היו הם השליטים, נראה, כי עשו כדבר הזה ותרומת מחצית השקל אשר הרימו בני העם תרומה לקרבנות התמיד נפלה בכים השלטון, עתה שבו הפרושים ויחדשו את התרומה הזאת וישימוה לחוב על כל איש ישראל מבן עשרים שנה ומעלה, כגר כעבד מְשֻׁחרר, כאזרח הארץ לא ימעיט ממחצית השקל בכל שנה לאוצר בית המקדש. התרומה הזאת לא הכבידה על העם, כי רוב היהודים הרימוה בשמחת לב, בדעתם כי מכספם יקחו אשי ה' לכפר בעדם. יהודי חוצה לארץ הרבו עוד להתנדב יותר ממחצית השקל. „באחד באדר היו משמיעים על השקלים", ושלש פעמים היתה תרומת הכסף ממחצית השקל. בחמשה עשר באדר (בפרוס הפסח) החל העם להביא את תרומתו, אחרי כן באו הנדבות מהיהודים יושבי הארצות אשר מעל לגבול יהודה: מעבר הירדן, מצרים וסוריא ותהי להם עת התרומה באחד בסיון (בפרוס עצרת). ובני הארצות הרחוקות מיהודה: בבל, פרס ומדי ואסיה הקטנה התמהמהו במשלח נדבתם עד חדש תשרי (בפרוס החג) 1). נדבות יהודי חוצה לארץ הרחוקות מיהודה היו רבות מאד, כי היו שם בני יהודה עשירים גדולים, ותחת הכסף (מחצית השקל) הביאו אדרכמוני זהב 2). בכל מקום אשר נמצא בו קבוץ בני יהודה, קבעו להם מקום מיוחד לאסוף ולכנוס שם את תרומת הקדש

1) שקלים פ"א ופ"ג במשנה וירושלמי. 2) תוספתא שקלים פ"ב.

ומשם שלחו את הכספים ירושלימה בידי אנשים נאמנים ונכבדי העם אשר נקראו בשם: „שלוחי הקדש". בארם נהרים ובבל בחרו בשתי הערים נציבין ונהרדעא על נהר פרת לאסוף שמה תרומות הקדש, ואחרי כן נשאו את כל הנאסף ירושלימה בהמון אנשי חיל שומרים על נושאי התרומה מפני הפרתים ובני נביות השודדים השטים בארץ הזאת. מהערים באסיה הקטנה הביאו את התרומה אל בתי האוצר באפמיה ולודקיא, אשר במדינת פריגיה (Apamea u Laodicea in Phrygien) ובהערים: פֶּרְגַמוס וְאַנְדְרַאמִטִיום במדינת אֵיאוֹליס (Pergamum u Andramyttium in Aolis). מחבל הארץ הזאת לבדה בא הכסף אל בית אוצר בית ה׳ אשר בירושלים מעת נתנה הדת מהסנהדרין עד עשרים שנה אחרי כן כשתי מאות ליטרא זהב מדי שנה בשנה (סך בערכך 165,000 מארק אשכנזיות). מזה נראה עד כמה רב הכסף הבא מכל מושבות בני יהודה אל המקדש בירושלים. מכסת הכסף בשלשת הפרקים עצמה מאד ומקופת הלשכה לקחו: למקח הבהמות לקרבנות התמיד, לשכר המורים את פרחי הכהֻנה איך להתנהג בעבדה, לשכר רופאי בהמה אשר הָפְקדו להבחין בין מום קָבוּע ובין מום עובר, לשכר מגיהי הספרים ומעתיקי ספרי התורה מעל „ספר עזרה", לעושי לחם הפנים ומעשה הקטרת, לשכר הנשים האורגות מסכות ופרכות ולשכר בית דין הגדול (דיני גזרות שבירושלים) 1), ומהנותר שירי הלשכה הוציאו לצרכי העיר ירושלים, לבצר החומה, לחזק המגדלים ולתקן את הצנורות 2). אך כל ההוצאות היו מעטות מההכנסות וַיֵּאָצֵר הכסף הבא מדי שנה בשנה באוצר בית ה׳ וירב עשר ההיכל אשר בירושלים ויעורר רוח קנאה ותאות בזה ובצע מעשקות בלב העמים צוררי יהודה ויצפו ליום עברות לרשת את העיר והמקדש ולמלא נפשם בחמס המקדש.

עד כה הצליחו „מחזירי עטרת התורה ליושנה" — יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח — לעשות דרכם בשובה ונחת, להשיב את חקי המוסר על כנם ולִיצור עוד חדשים, לָחק את חקי התורה לזכרון בלב העם למען ישמרו לעשותם כל הימים. אמנם כלל גדול הוא בכל „מחזירי דברי חק ומשפט ליושנם", כי לא יוכלו להשוות מדותיהם ולהִזהר מבלי להפריז על מדת המתינות הדרושה לטובת העם; עד מהרה נהפכו הנרדפים לרודפים, והפרושים, אשר הביאו עתה במשפט את הצדוקים התקיפים מהם עד היום, הרשיעו אותם גם על חטא קל וידונו דינם למיתה, „לא מפני שראוים לכך אלא שהשעה צריכה לכך" 3) ויהודה בן טבאי הרג אחד משני עדים זוממים, „כדי להוציא מלבם של צדוקים, שהיו אומרים אין עדים זוממים נהרגים עד שיהרג הנדון ועבר בזה על דעת הפרושים בעצמם שהיו אומרים: „אין עדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם" וחברו שמעון בן שטח הרבה להוכיח אותו על פחזותו לשפוך דם. אז נָקוט יהודה בן טבאי בפניו ויגפהו לבו על מכשול עונו לעשות רצח במשפט ויחדל מהיות עוד נשיא הסנהדרין 4). אמנם בכל זאת היו שני ראשי הסנהדרין אלה יקירי־הרוח, אנשי חסד ומלאי רחמים בדין ויהודה בן טבאי היה אומר: „כשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים

---

1) עי׳ כתובות ק״ו ע״א ושקלים פ״ו מ״א ועוד במקומות רבים. 2) עי׳ בסה״ג ח״ג להרב המחבר בציון 14 בסוף הספר. 3) עי׳ סנהדרין מ״ו ויבמות צ״ב. 4) עי מכות ה׳ ע״ב.

וכשנפטרים מלפניך כזכאים כשקבלו עליהם את הדין". לעמת זה שמעון בן שטח אחז במשפט ידו וידן גם דין נשים מכשפות באשקלון, וחומר מדת הדין אשר מתח שמעון בן שטח על הצדוקים השריש משטמה גדולה בלב אויביו, עד כי הקימו עדות שקר לענות בבנו חטא משפט מות ויצא רשע למות בהשפטו, ובהיותו מוצא לֵהָרֵג הוסיף הנדון להצדיק נפשו והוכיח את צדקתו, עד כי נהיראו העדים ויתודו, כי שקר ענו בו והוא נקי וצדיק, אבל באמור השופטים לשלחנו לנפשו, הרים הנדון קולו בכח ויוכיחם על פניהם, כי לא כתורה יעשו ועל פי דין הפרושים „אין העדים מגידים וחוזרים ומגידים" ובפנותו אל אביו אמר: „אבא, אם בקשת לבא תשועה על ידך עשה אותי כאסקופה הנדרסת" (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ה). האב והבן הוכיחו לדעת, כי להם נאוה השם „שומרי הדת", הבן הקריב נפשו הטהורה והאב – כבש רחמיו מבנו מחמל נפשו בעד „שמירת פקודי הדת וחקיה".

ומדת דין הפרושים פגעה לראשונה את ראשי הצדוקים. כל הרעה אשר עשה אלכסנדר־ינאי להפרושים שמו אשמה על ראש הצדוקים, כי מהם היתה שומה על המלך לאבד ולכלות את הפרושים. הראשון אשר לֻקח למות היה דיוגינים אוהב אלכסנדר ואיש עצתו. הוא ועוד אֲחֻזת ממרעיו מֻתו ביום אחד. ראו נכבדי הצדוקים חרב המשפט הקשה מעופפת על ראשיהם ויחרדו מאד וביראתם לנפשם פנו אל אריסתובול בן המלכה אלכסנדרה ויבקשוהו כי יהיה למגן בעדם, ויהי אריסתובול מני אז להם למחסה ומגן וידבר עליהם טובה באזני המלכה כי תמשכם חסד, ובבא זקני הצדוקים לפניה ויזכירו את הברית והאמונה אשר שמרו לאישה המת וכל מעשה תקפם וגבורתם ויוסיפו גם לְיָרֵא אותה, כי אם תעזבם ברעתם ונתנו ידם אל צרי יהודה מלכי ערב וסוריא ויבקשו מאתה לתת להם מבצר בארץ לשבת שם בטח מחמת הפרושים ויבכו האנשים בדברם אליה. והמלכה טובת הלב בראותה את גבורי החיל אשר זקנו ושבו במלחמה בוכים לפניה וימס לבה ותמלא עליהם רחמים, ותבחר מהם את גבוריהם ותפקידם לפקידים על מבצר הארץ פנימה. מלבד שלשה מבצרים גדולים, אשר חדלה המלכה מפקד עליהם ראשים מהצדוקים: המבצר מְכוּר בעבר הירדן בקדמת ים המלח, והמבצרים הור־קניון ואלכסנדריון בהר המלך – (טור מלכא) כי בהמבצרים ההם נמצאו אוצרות מלכי בית חשמונאי ובתי נשקם והמלכה לא בטחה באמונת הצדוקים, וסוף המעשים הוכיח, כי אמנם לא מגורת־שוא היה פחדה – כי לא עמדו הצדוקים באמונתם.

בימי ממשלת המלכה אלכסנדרה לא נעשו חדשות בדברי המדינות ביהודה. טִיגְרָנֵס (Tigranes) מלך ארמניה משל אז על כל ארצות סוריא וילטוש עינו גם על הארצות והממלכות, אשר מלפנים נחשבו על סוריא, ובימים ההם היתה רוח רעה בין המלך הזה והמלכה סֶלֵינֵי – קליאופטרה מלכת מצרים ויצר על עכו. אז נבהלה המלכה אלכסנדרה מפחד מלך עז ועצום השואף לרשת ארצות הקרב אל גבולות יהודה, ותשלח מלאכי שלום אל טיגרנים ושי למורא בידיהם, ויקבל את פני מלאכי אלכסנדרה ומתנותיה במאור פניו וירצם. אך לא מטובת לב התאפק

מתת ידו ביהודה, כי אם מיראתו את הרומאים, אשר העידו בו לבל יפרוץ הלאה ויאלצוהו לעלות מעל עכו. כי בעודנו חושב מחשבות ללכוד ערים וארצות נכריות ושר צבא רומא לוקולוס (Luculus) פשט על ארצו וילכדה (139 לפחה״ב). כן חלף פחד מלחמה מעל עם יהודה ורחק מעל גבולו מחריד ארצו, אך מנוחתו היתה עד ארגיעה, עוד מעט ויבאו לו ימי מהומה ומבוכה, מגור ומחתה ומאורעות ואסונות רבים התרגשו לבא, אשר הפחידו כל עצמותיו, הרעישו לבבו וימלאוהו רגז ובלהות.

המלכה שלומית־אלכסנדרה חלתה את חליה אשר תמות בו, וחליה היה תוצאות למהומות רבות ורעות. אריסתובול בנה הצעיר, עז נפש ושואף שררה, ראה מראש, כי במית אמו תבא המלוכה לאחיו הבכור, הורקנוס החלש; ויתגנב לצאת מירושלים ויבא אל המבצר גַּבָּתוֹן (Gabbata), אשר בקרבת העיר צפורי בהגליל, כי נשען על פקיד המבצר הצדוקי גַלִיסְטֵיס, אשר באמת לא אחר למלא חפצו ויסגר את המבצר בידו. לא עברו חמשה עשר יום ואריסתובול היה לפקיד נגיד על עשרים ואחד מ צרים, כי פקידיהם כלם היו אנשי בריתו מהצדוקים. באוצרות אשר בהמבצרים השיגה ידו לְשַׂכֵּר לו אנשי חיל שבירים מבני הנכר עבדי המלכים הקטנים במדינות סוריא ועבר הירדן מזרחה. גם את השודדים הטרכנואים (Trachoniten) אסף אליו ויעש לו חיל במספר לא מעט. לשוא התחננו הורקנוס וראשי הסנהדרין אל המלכה למלא ידם, כי יעשו דבר חרוץ לקדם פני הרעה הגדולה — מלחמת אחים — בטרם גמלה לבל תתפרץ כאש אוכלה להביא שואה על עם יהודה וארצו, כי לא האזינה לקול תחנוניהם ותנחמם, כי עוד יתר עז להם על אויביהם, בצבא החיל באוצרות הכסף ובהמבצרים אשר פקידיהם נשארו נאמנים לבית המלוכה ותאמר להם, כי כפי דעתם וראות עיניהם יעשו לטובת ארץ יהודה ויושביה, והיא לא שתה לבה לכל הנעשה בממלכתה והכן נפשה לשוב אל בית עולמה. עוד מעט וימיה קרבו למות ותגוע ותמת (כ״ש׳ 139 לפחה״ב) והעזוב את עמה וארצה צפויים אלי חרב מלחמת־שערים בקרב הארץ, מלחמת אחים, אשר שמה קץ לחֹפֶש ישראל בארצו ותביאהו בעול אדונים קשים ואכזרים. רק תשע שנים מלכה שלומית אלכסנדרה ביהודה וכבת שבעים ושלש היתה במותה. באביב ימיה ראו עיניה ונהרו משמחה כצאת שמש הדרור בגבורתו, בקום העם כלו כאיש אחד לפרוק עול בני הנכר מעל צוארו, ובערב ימיה, בבא עתה ללכת בדרך כל הארץ אולי ראה לבה, את העבדות והשפלות, השד והשבר הלאומי אשר התעתדו לבא על יהודה להוריד לארץ כבודו ולשום קץ לתפארתו וחסנו בלְאֻמים. זאת חשה בנפשה ותתעטף רוחה בקרבה ברגע נשימתה האחרונה. כאשר היתה שלומית־אלכסנדרה המלכה האחת ביהודה, אשר שמה נשאר לזכרון בדברי ימי ישראל, כן היתה גם האחרונה במלכות יהודה, אשר שלטה לבדה בארץ מבלי להרכיב בני נכר אלופים לראשה ובמותה מת גם כבוד יהודה... בתור עם חפשי אשר מושלו מקרבו יצא עמה, כבוד עם חפשי בעוף התעופף מיהודה ועוד מעט ואיננו.

פרק רביעי

המלכים האחרונים מבית החשמונאים.

(מן 139 עד 107 לפני חרבן הבית)

אם דבר יצא מפי ההשגחה העליונה, על אחד מגויי הארץ כי יֵחַת מעם־חפשי מושל לבדו בקרב ארץ אחזתו, בהיות העם כלו צפוי אלי חרב הכליון המדיני, בכלות שארית כחו, אז אין דבר אשר יקרב קצו ויחיש אידו כריב משפחה על דבר המלוכה. ריב כזה ימסוך רוח עועים על נדיבי העם, יצודד בחרמו אילי הארץ ויסכסך איש באחיו ואב בבנו למלא כל הממלכה שואה ומשואה, ואחריתו — על מושלים זרים ואדונים קשים; בן הנכר ימתיק רעה בפיו ותורת חסד־חנף תהיה על לשונו, לאמר, כי מלאך־השלום הוא, הבא להשביח שאון מלחמה ולהשיב שלום הארץ על כנו. כאשר חקרו בני הדורות האחרונים למצוא דבר אמת, על מה חרבה ארץ יהודה ותתם מלכותה, מצאו, כי רק משנאת שני בני המלך אלכסנדר ינאי יצאה ותפול בממלכת יהודה והפילהו למשואות „ובית שני לא חרב אלא מפני שנאת חנם" (יומא ט' ע"ב). כן הדבר „שנאת חנם" יצקה את רוחה על כל המעשים בקץ ימי התקופה הזאת והיא נתנה כלי זעמה בידי חרשי משחית להאביד ניר מיהודה ותומך שבט מקרבו. השלום, אשר שׁרש בקרב פקודי הדת וזכרונות האֻמה, נאסף מיהודה „ושנאת חנם" הפרידה בין אחים בני עם אחד ותחלק לְבוּתם. העם אבד דרכו: קשר ובגד בוגדים, בצע מעשקות, חמס מזמות ונכלים, רשעה לב וכל העלילות הנתעבות, אשר תצמחנה בימי מהומה ומבוכה, היו עתה למעשים בכל יום. עם ישראל דָמָה אז לאחד הנפילים הגבורים אשר מעולם, המשיב צור חרבו על בשרו, לחבל כל עצמותיו, לשפוך דמי לבבו, לעורר מסביב בני עורב, הצמאים לדמו ומבשרו לא ישבעו. הימים הטובים לישראל בימי הבית השני חלפו ואינם. בהשנים המעטות מימי מלחמת שני האחים עד חרבן הבית, היו לפעמים גם עתים מעטות אשר ראה העם בטובה. אך הטובה הזאת דמתה לאור שמש בין הערבים, אשר תופיע בהדרה לפני שקיעתה, עוד מעט ותחשך שמש עם ישראל והחשך פרש כנפיו על יהודה ויהי לילה... בצדק השכיל אחד החכמים בדור האחרון למנות מספר לשנות ממשלת החשמונאים רק שבעים שנה – מיום לקח שמעון בן מתתיהו שבט הממשלה בידו עד מות המלכה שלומית אלכסנדרה – 1). אולם מבין הרעמים והרעשים אשר הרעישו עתה מוסדות בית יהודה, מרגשת המפלגות והמית רוח בני העם אוכלי איש בשר אחי', מבין המהומה האיומה הזאת התבוננו אנשי לב יקירי ישראל ויודעי נפשו, כי לא בחיל ולא בכח תגבר כנסת ישראל ותהיה לה תקומה לעד ולעולמי עולמים, כי אם ברוח דעת התורה והתפתחות האמתיות הצפונות בקרבה תוָסד היהדות על מכוניה כל

1) סנהדרין צ"ז ע"ב ועי' רש"י שם: ואע"ג דאמרינן בסדר עולם דמלכות בית חשמונאי מאה ושלש וכו' עיקר כבודם ופארם שלא שלטה בה אומה אחרת לא נתקיים כל כך... עיי"ש.

תמוט לעולם ועד. הם ידעו כי רק התורה היא עץ החיים להעם המדזיק בה ובה יִוָּשַׁע תשועת עולמים, על כן בעת עברות כזאת, בהלוך אֻמים על פני ארץ ומלואה קמו ויתעודדו חכמי האומה לבקש רוח והצלה להיהדות ממקום אחר, על משואות הבנין המדיני בנו חכמי האֻמה בית עולמים להיהדות ומכון לשבהו באהלה של תורה לדור דורים.

מות המלכה שלומית אלכסנדרה נתן אות למלחמת אחים, אשר חצתה את העם לשתי מחנות. במותה הורישה המלכה את כתר המלוכה לבנה הבכור הורקנוס השני. אבל הוא היה גבר תמים במעלות וצדקות אשר בם יְכֻבַּד כאחד העם היושב בביתו, אך לא לתפארת המה למלך אדיר גם בימי שלום ומנוחה. הוא היה רפה רוח, אובד עצות ונפשו ידעה, כי הוא גבר אין אֱיָל לעצור בעמו מבלי השען על חכמים יודעי דבר מלוכה; ובימי רגז ומהומה לא הצליח עוד יוהר למלוכה ומקומו על כסא אבותיו לא הכירהו. הורקנוס הרבה פרעות בארצו בטוב לבו יותר מאשר ישחת מלך עריץ בהַוַּת לבו. אחיו הצעיר אריסתובול היה ההפך ממנו בכל דרכיו ומחשבותיו. כאשר היה אחיו הבכור מוג לב נרעש ונפחד, כן היה אריסתובול עשוי לבלי חת ואמיץ לב, ובאמץ רוח השתולל ולא חשב נפשו וידמה בזה לאביו אלכסנדר ינאי. וכאמיצות רוחו כן רבה תאותו לשררה וכבוד; ותאותו זאת מלאה את כל לבבו כל ימי חייו ותוליכהו שולל ותכהו בסנורים עד בלי ראות נכֹחה ובלי הוציא משפט צדק על המעשים הנעשים אז בארץ. מגמת נפשו היתה להיות מלך אדיר ביהודה, להכניע ארצות הגוים סביביו ולשומם למס עובד ליהודה. אבל סערת רוחו ההומיה תקפתהו ולא נתנתהו לעשות מעשהו בחשבון ודעת והרחיקהו ממטרתו, אשר אליה נשא את נפשו, ותחת הוד ונצח, כבוד ותפארת, הנחיל לו ולעמו קלון וחרפת־עמים. כמעט סגרה המלכה עיניה והורקנוס ישב על כסא מלכותו ואריסתובול עם צבא חילו השכירים והצדוקים שרי החיל אשר שתו ידם עמו עלו לבא על ירושלים להסיר את אחיו ממלך. עם הורקנוס היו הפרושים, העם כלו וחיל השכירים, אשר החזיקה המלכה אלכסנדרה. ליתר בטחון לקחו בני ברית הורקנוס את אשת אריסתובול ובניו לערבון ויאספום אל מצודת ציון (הבירה) על יד הר הבית. בבקעת יריחו נפגשו מחנות שני האחים ותטוש המלחמה ביניהם. וינגף הורקנוס וינס ירושלימה, כי רוב בני השכירים עזבוהו ויפלו אל אריסתובול אחיו. וזה האחרון לא השיב ידו ויצר על בית המקדש, אשר שם נמלט איש חרמו וילכדו, ובהיות אריסתובול לאדוני המקדש ועיר המלוכה נכנע אחיו מלפניו ואז התרצו שני האחים ויעשו שלום ביניהם, כי אריסתובול ישים כתר מלכות בראשו והיתה לו המלוכה והורקנוס אחיו ישא נזר הכהֻנה הגדולה על מצחו ויקימו דבריהם בשבועה בחצר בית המקדש. כה ירד הורקנוס מעל כסא מלכותו אחרי שבתו עליו שלשה חדשים, ולמען תת תקף ועז לדברי הברית לקח אלכסנדר בן אריסתובול לאשה את אלכסנדרה בת דודו הורקנוס.

ואריסתובול, אשר על נקלה הגיע למלוכה, לא נסה לשנות דבר בהליכות הארץ וחקיה, ובכל היותו קשור בחבלי אהבה אל הצדוקים, אשר תמכו בידו

להביא המלוכה אליו, לא נועז לתת מהלכים ליסודות תורתם בארץ, מפחדו את העם הדבק ב־ורת הפרושים לבל יתקומם למולו, גם הצדוקים כלאו את רוחם ויעמדו מריב. המפלגות ביהודה שנו טעמם לטובה, חמת רוחם שככה וסערת לבם קמה לדממה וכמעט נראה, אשר שב השלום אל בית יעקב, לולא נועז איש זר להתערב ביניהם, איש עז נפש, גבה לב, שואף לכבוד ואוהב לעשוק למען הרבות כבוד ביתו, האיש הזה עם בניו באו בקרב עם יהודה ויהי לנכר שוקד וצפעוני מפריש לחבל עלילות, לחמוס מזמות, לשתות בצמא דמי עם יהודה ולמוץ לשד חיתו. האיש הזה הוא אנטיפטר בן משפחה נכבדה מבני האדומים, אשר כבדה עליהם יד יוחנן־הורקנוס להתיהד ולהיות לעם אחד עם היהודים. המעשה הנמהר אשר עשה מושל יהודה לפני ימי דור אחד מהר לגמול פרי כחש ולהביא תוצאות רעות ונוראות בעקבותיו. אנטיפס אבי אנטיפטר היה עשיר גדול ומבין בהליכות המדינות וינשאהו אלכסנדר ינאי וישימהו לנציב מלך באדום ויעמוד על משמרתו כל ימי אלכסנדר ואשתו המלכה שלומית־אלכסנדרה וידע לרכוש לו גם אהבת בני שבטי ערב, בני נביות ויושבי עזה ואשקלון וכל בני סלע ערב ויגדל שמו ביניהם. הורקנוס השני, אשר בקצר דעתו ורפיון רוחו לא מצא נתיבותיו לבדו בקש לו איש מבין הליכות המדינות להיות יועצו ומורה דרכו ויאיר פניו לאנטיפטר בן אנטיפס וישימהו לאיש עצתו. כאיש תככים ומרמה וחכם להרע ידע אנטיפטר לגנוב לב איש חסדו ויחבל אָון למען מלא נפשו הרחבה ומלא תאות השררה העצורה בלבו, איש מרמה זה מצא עתים נכונות להוכיח להורקנוס שפלותו, כי הוא בן המלך הבכור, אשר כבר תפש המשרה בידו הורד מעל כסא כבודו ואחיו הצעיר ירש את משפטו על מלוכת ישראל. כה ידע להצית להבת שלהבת הקנאה בלב הורקנוס ויוליכהו שולל לחלל שבועה ולהפר ברית אחים וללכת בעצת רשע, להקריב משפט מלוכת יהודה לפני ממלכת עם נכר ומלך זר ישפוט בינו ובין אחיו. אנטיפטר כלכל דברי סתר עם אריטס מלך ערב ויכן תחבולותיו ונכליו להקים עצתו, רק כי הורקנוס לא יתערב במעשהו ולא יעשה מאומה. ויהי כאשר עשי כל התכונה ויברח הורקנוס עם אנטיפטר איש ימינו מירושלים לילה וילכו בארחות עקלקלות עד הגיעם ביגיעה רבה אל העיר סלע (Petra) היושבת בראש הר גבוה ותלול כקן נשר במרום הרים. ואריטס מלך סלע ערב היה נכון לעזור להורקנוס ביד חזקה, כי כבר לקח אנטיפטר את לבו במתנות יקרות ויתן תקוה בלבו, כי בבוא הורקנוס להמלוכה ישיב לו את שתים עשרה הערים במסבי ים המלח אשר לקחו החשמונאים בחרבם וקשתם ובמלחמות גדולות ונוראות. אריטס עלה על ירושלים בחיל כבד (בחמשים אלף איש) ואל חילו נלוו רבים מבעלי ברית הורקנוס ויצא לקראתו אריסתובול ויערכו מלחמה, וינגף אריסתובול וינס הוא ושארית אנשי מלחמתו ירושלימה (כש׳ **136** לפחה״ב) להסגר שם ולהשגב בחומות ציון הבצורות. השלום אשר שרר ביהודה כשלש שנים נהפך לרגזה ודאגה בזדון לב אנטיפטר, גאותו ורשעת לבבו ומרך לב הורקנוס וסכלותו.

ואריטס הקריב אל ירושלים ויביאה במצור בתחלת ימי האביב. רבים מיקירי ירושלים ואציליה, וכנראה גם רבים מגדולי הפרושים, אשר לא יכלו לראות

ברעה אשר תמצא את עיר הקדש, עזבו את העיר ומרביתם יצאו ללכת מצרימה. ימי המצור ארכו מספר ירחים, והחיל המעט אשר לאריסתובול נשגבו בעד חומות העיר הנצורות, אך עוד מעט והלחם אזל מהעיר, ותרב עוד הרעה לחסידי העם וצדיקיו, כי ספו תמו הבהמות לקרבנות המקדש וימי הפסח ממשמשים ובאים. עצת אריסתובול היתה לדבר על לב היהודים הצרים על העיר, כי לא יהיו במשביתי העבודה בבית ה׳ וימכרו לו קרבנות כפעם בפעם בכסף מלא. בכל יום הורידו הנצורים מעל החומה סל קשור בחבל עם כסף מחיר הקרבן בתוכו ויעלו כבשים לקרבנות התמיד. אולם כאשר ארכו ימי המצור ויתנכל „זקן אחד מכיר בחכמת יונית״ — כנראה הוא אנטיפטר — ליעץ בשת ומזמה, כי במחסור הקרבנות יציקו להנצורים לפתוח שערי העיר, ועצת „ה ז ק ן״ נתקבלה; ויהי היום כאשר הורד הסל עם תכן הכסף מחיר הקרבנות ויתעיבו אנשי הורקנוס עלילה לבזות את הקדש, ותחת תת כבשים בסל נתנו בו חזיר. הנאצה הזאת האדיבה נפש העם כלו וחברי הסנהדרין גזרו לאמר: „ארור אדם שיגדל חזירים״ 1). עוד נבלה אחרת גדולה וכבדה מהראשונה עשו אנשי הורקנוס הצרים על ירושלים, כי נגאלו כפיהם בדם צדיק וחסיד, אשר בשם קדוש עליון נקרא בפי בני דורו. בבוא העיר במצור יצאו מקרבה רבים מיושביה ובתוכם גם חוני האסיי (חוני המעגל) ויבקש לו מקום להתבודד שם בחברת בני בריתו. שם תפשוהו אנשי הורקנוס ויאיצו בו, כי יקלל בה׳ את אריסתובול וכל המחזיקים בידו, כי תעה לבבם להאמין, אשר ישמע ה׳ לקללת חסידו כאשר הקשיב לקול תחנוניו ויתן גשם על הארץ אחר הַעֲצֶר השמים ולא היה מטר ימים רבים, אבל תחת לקלל היה דבר חוני המעגל חסד ואהבה בתפלתו אל ה׳ ויאמר: „רבונו של עולם, הצרים והנצורים המה בני עם סגלתך ועל כן הנני מפיל תחנתי לפניך, כי לא תאזין תפלתם בדרשם רעה איש על אחיו וקללם איש את רעהו״ ובצאת הדברים האלה מפיו וישתרעו עליו אנשי החיל עזי נפש ויהרגוהו כבן עולה 2). העם שמע את דבר התועבות האלה ויתעבר ויאמן, כי גמול אלוה הוא לעושי רשעה כרשעתם, כאשר התעוררה בימים ההם זְוָעה גדולה ויהי רעד הארץ בקצות אסיה וארץ ישראל נזדעזעה מכל גבולותיה מסביב 3) וסערה נוראה התחוללה ותשרש ממקומם את כל תבואות הארץ וצמח השדה, ויהי דבר כל העם פה אחד, כי יד ה׳ היתה בארץ לפקוד עליה עון ראשיה, אשר נאצו מקדש אל וירצחו נפש צדיק תמים.

אך כאין ואפס נחשבו הסערות והמהפכות האלה לעמת הרעה הנוראה אשר בעב הענן באה על יהודה להחריב ארץ ויושביה עד לאין תקומה. החיה (חיותא רביעיתא), אשר „מתלעותיה ברזל, פרסותיה נחושה ולבה חלמיש צור אשר תאכל ותדק והנשאר תרמוס ברגליה״ (דניאל ז׳ י״ט), חית טרף זאת נפלה בגבולות יהודה, לאכול בשר עמו, לשבר

---

1) סוטה מ״ט ע״ב ובבא קמא פ״ב ע״ב (במקום השני נמצא שבוש המעתיקים: כי שם נאמר ללא צדק „היה הורקנוס מבפנים ואריסתובלוס מבחוץ״ ועיין עוד בקדמוניות ליוסף בן מתתיהו XIV, א׳ כ׳.

2) יוסף בן מתתיהו בקדמוניות XIV א׳ ב׳.

3) עי׳ סוטה מ״ט ע״ב וב״ק פ״ב ע״ב.

מדמיהם ולמוץ מוח עצמותם, בא יום המר, אשר נשר רומא פרש כנפיו ויעופף כמלאך משחית על נחלת ישראל, ויטש על עם יהודה המתבוסס בדם פצעיו הנאמנים ויתקע צפרניו החדות בבשרו, קרע לבבו, הפחיד עצמותיו והחליש כחו עדי שכב כחלל ארצה לבלי יוכל קום. כשד משדי וממטה זו״ם בכף אלוה שטפה עברה אז רומא ארצות אסיה המערבית, ותעבור ותשלול שלל ותבז ותחרב, ותחרם ותהרוס גוים וממלכות ואין אומר השב, וגם ליהודה ח־קה חבלים באפה וגורל כל עמי אסיה היתה מנת כוסו. הנשר שואף לדם חש טרף לו ויֵרָאה לראשונה בתבנית סְקָוְרוס (Skaurus), איש צר ואויב, אשר בא בתור ציר פומפיוס (ompeius') שר צבא לרומא לארצות אסיה המערבית, לעשות לו שם תהלה ולעלות על גרם המעלות במרחקים, תחת הכבוד אשר מנעו ממנו ברומא כקטן ובלתי נחשב בסוד יועצי ארץ וזקני הממלכה. סקורוס בקש תואנה בסוריא למצוא עשר וכבוד לו ולאדוניו; אך אַחר לבא ובבאו כבר היתה כל הא״ץ ריקה ושדודה משד אנשי חמס אשר הקדימוהו וישם פניו למלא תאותו לבצע מעשקות ביהודה. האחים בני החשמונאים הנלחמים על דבר המלוכה שמחו לקראת באו ויהי בעיניהם כמלאך שלום ומבשר ישועה. שניהם שלחו את מלאכיהם לברכו ושניהם ידעו, כי הרומאים לא יבוזו את ברק הכסף ויתנו בידי ציריהם תשורות יקרות לקנות בהן אהבת הציר הרומי. אריסתובול הרבה הפעם במחירו והשחד אשר שלח עלה לארבע מאות ככר כסף, בעוד אשר בפי אנטיפטר מלאך הורקנוס היו רק הבטחות טובות ובכפו אין מאומה; על כן הצדיק סקורוס את ארים־ובול בריבו. בפעם הזאת נשאו חפצי רומא בד בבד עם אמת בצעו, כי צרה עין זקני רומא בגבורת מלך בני נביות, אשר הגביר חילים וימשול בארצות גדולות ורחבות מן דמשק עד ים סוף ולא אבו כי עוד יוסיף און ועצמה בהתערבו במלחמת־שערים מלחמת אחים ביהודה. כה צוה סקורוס על אריטס, כי יעלה מעל ירושלים ויצא מיהודה, ואם ימאן והעלה עליו חמת רומא ומרה תהיה אחריתו. מדברי ציר רומא נחת אריטס וַיִּסַע את חילו ויקח את הורקנוס עמו ויעבור את הירדן נכה רבת בני עמון ואז רדף אריסתובול אחרי חיל אריטס והורקנוס וידביקם ויכה בהם מכה גדולה (כש׳ 135 לפחה״ב). אריסתובול האמין כי עתה עברה רעתו ותכון מלכותו ביהודה. דרכי כלכלת דברי המדינות, אשר הלכה בהם רומא והמתינות והמנוחה, אשר הראה פומפיוס בהצותו את מתרדת, התעו לב אריסתובול לחשוב, כי לארך ימים ישב על כסא המלוכה ביהודה. כאביו אלכסנדר ינאי היה גם הוא שואף קרבות, וינסה גם הוא לפשוט בארצות הגוים שכניו ויחזק אניות מלחמה על הים, לשלול שלל־גוים עוברי ארחות ימים. כשנתים ימים ישב אריסתובול על כסא כבודו ויאמן, כי מצבו ביהודה איתן, ולמען הוכח, כי מושל הוא ביהודה מבלי הֶבֶּגַע תחת עֹל זרים, טבע מטבעות על שמו.

אך לב אנטיפטר החכם להרע היה כים נגרש ולא חדל לחמום מזמות, עוד מעט הוציא רוח סערה לסער את אריסתובול ולהחרידהו בעצם מנוחתו. במתת שחד, בחמס מזמות ותרמית תחבולות ברשע היה אנטיפטר אמיץ מאריסתובול וידע יותר ממנו להטות בנכליו לב בני רומא רודפי בצע מעשקות. אנטיפטר

הצליח ברוב נכליו להפוך לב סקורוס לטובה על הורקנוס וימלץ עליו לפני פומפיום, אשר עשה אז חיל בסוריא וינחל כבוד גבורים ומנצחים. קאיוס פומפיום מצא חפץ במלחמת האחים על דבר המלוכה ביהודה, וידע כי בה יבצע מזמתו לכבוש גם את הארץ הזאת לנחלה לרומא למען הגדיל כבודו ותהלתו. אף כי נתן אריסתובול לפומפיום תשורה רבת המחיר ורבת החן גפן עם אשכלות ענבים מזהב טהור, אשר עמדה לתפארת בהיכל הקדש 1) — בכל זאת רחק לבו מֵחֲנות את האיש אשר נתן אותה לו. כדרך מושלי רומא ענה עזות למלאכי שני האחים: לאנטיפטר מלאך הורקנוס ונקדימון מלאך אריסתובול וידבר אליהם בקול נגיד ומצוה לאמר: יבואו נא בעלי הריב לבדם ויגישו עצֻמותיהם לפניו בדמשק והוא ישית ידו בין שניהם ויחרוץ משפטו. האחים שמעו מוסר כלמתם ותאבל נפשם עליהם אך עשו כדבר מושל רומא ויבאו שניהם דמשקה ויערכו דבריהם בשפה לנאמנים: האחד נשען על משפט ירושת המלוכה כי הוא הבכור, והשני על יתרון הכשר דעת בהנהגת המדינה והממלכה. אז נמצא בעל דברים שלישי, אשר הגיש עצומותיו לפני פומפיום, לדבר בשם העם, אשר קצה נפשו בריב שני האחים, להסיר את שניהם ממלוך על יהודה. כי בימים ההם, כבר נמצאו רבים, אשר נקעה נפשם בממשלת מלך מבית החשמונאים ויאבו להעביר את ממשלת מלוכה מיהודה ולהשיב את ממשלת כנסיה חפשית, מתנהגת על פי דרכי התורה וחקיה. אלה האנשים (אשר היו נשואי פנים בעם וכנראה נמצאו ביניהם גם חברי הסנהדרין שבלשכת הגזית) החפצים בממשלת הרפובליק, התאוננו רע על החשמונאים האחרונים, כי שנו משפט המשרה ביהודה ומכהנים גדולים נהפכו להיות מושלים בעז מלך, למען העביד את העם ושום על קשה על צוארו.

אולם פומפיום לא שם לבו לא אל שני האחים בעלי הריב ולא אל תלונות החפצים בממשלת כנסיה חפשית, כי החליט להביא צואר יהודה בעל רומא הכבד וירא ויבן, כי גבר אין אונים כהורקנוס יוכל היות כלי חפץ למעשהו, בעוד אשר אריסתובול אמיץ הלב יהיה לשטן אל חפצו, ויחלוט לעמוד לימין הורקנוס ולנשאהו על אחיו; אך לא חפץ גם בהאריך ימי שבתו בסוריא, כי חש ל-וא רומאה להֵרָאות בכבוד גבור־מנצח ולוכד ארצות וידע, כי לא על נקלה ידיח את אריסתובול משאתו ובהתקוממו יעשו הרומאים מלחמה ביהודה בכבדות ויִּוָּעץ להוליך שולל את בני יהודה בדברי חלקות, למען מצוא עת נכון להוציא חפצו לפעלו. אריסתובול היטיב לראות את הרעה אשר יחרוש פומפיום על יהודה, והרשת אשר יטמון לרגליו, וימהר להתבצר בהמבצר אלכסנדריון לחסום הדרך בפני אנשי חיל רומא אשר יפלו ביהודה. בגלל הדבר הזה מלא לב פומפיום לקרוא אותו — מלך עם חפשי הנשען על משפט צדקו לשמור את גבולות ארצו מפני שר אויב מחוץ — בשם פושע ומורד. אז עלה פומפיום למלחמה על אריסתובול ויעבור את הירדן אצל בית שאן ויבא עד העיר קרֵחַ לרגלי הר אפרים ומשם שלח דבריו לאריסתובול להכָּנע לפניו ולצאת מהמבצר. אריסתובול בא במבוכה,

---

1) עי' יוסף בן מתתיהו בקדמוניות שם ובמשנה מדות פ"ג מ"ח.

ויהי אבד עצות, כי ירא את פומפיוס וגם לא האמין לחלקת לשונו ובמצוקתו אבד לבו ויסגר לפומפיוס את מבצרי „טור מלכא" החזקים. עד מהרה שב ונחם על אולתו וישב ירושלימה להסגר שם ולהשגב בחומותיה הבצורות, אך פומפיוס יצא בעקבותיו ובבאו יריחו באתהו השמועה הטובה, אשר דשנה כשמן עצמותיו, כי מתרדת (Mithridates), המושל באסיה הקטנה, אשר היה לשטן אל ממשלת רומא בגלילות אלה, שלח יד בנפשו, וירם לב פומפיוס ויוסף אמץ לבצע מזמתו גם ביהודה; ויתאוה תאוה רק להגות מפניו את המכשול האחד, את אריסתובול במעט כחו, לרמסהו תחת כפות רגליו, למען ישוב רומאה עטור בזר תפארה והוד נצח וגבור. גם נראה לו, כי על נקלה ישיג חפצו, יען כי הוסיף אריסתובול להכנע לפניו ויוסף לתת לו מתנות רבות ויבטיחהו להסגיר בידו גם את ירושלים. וישלח פומפיוס את פקידו גַבִּינִיוּס ללכת עם אריסתובול בשובו ירושלימה, לקחת את העיר והאוצרות הרבים הספונים בקרבה; אך בני יהודה ויושבי ירושלים מאנו לשמוע את דברי הנבלה הזאת ויאספו את אריסתובול אליהם העירה ואת גביניוס ציר רומא לא נתנו לבא בחומת ירושלים ויניחוהו בחוץ.

עוד הפעם – אחרי שלש שנים – באה ירושלים במצור. פומפיוס הקריב בחילו העצום אל חומת ירושלים ובעלי ברית הורקנוס פתחו לו שעריה. אך אוהבי ארצם והמקנאים לכבודה עלו אל מבצר הר הבית ויהרסו אחריהם את הגשר, אשר דרך בו יעלו מן העיר אל המקדש, ויעמדו על נפשם וילחמו משם בגבורה נמרצה. פומפיוס ראה כי לא על נקלה ילכוד את מבצר הר הבית ויגמור בלבבו, למרות חפצו ורצונו, לשום עליו מצור עד רדתו. אל הר הבית מצד צפון היו למשגב לו: צורי מעוז, נקיקים, שוחות וחפירות ומגדלים חזקים על ראשו, ומפאת דרום היה מעלה ההר מצוק כקיר זקוף. ויהי פומפיוס אנוס להביא מָצור כלי מצור וכלי משחית להשחית החומה ולהסיע עצים מיערות רחוקים למלאות את השוחות והחפירות. ימי המצור ארכו וימשכו עוד יותר, לולא אספו הנצורים את ידיהם מהגן בעד עיר משגבם בימי השבת ולא שבתו מהכות אחור את הצרים אותם בגשתם להשחית את החומה. על פי הלכה מסורה בידיהם – לא נודע אם מתורת הצדוקים או הפרושים – היה מֻתר להם להתיצב בפני האויב בכלי מלחמה, אם בא על נפשם, אך אם שלח ידו בחומה להרוס מבצריהם אז לא יכלו להלחם ויעמדו מרחוק. כמעט נודע הדבר להרומאים וימצאו בו חפץ להבקיע אל העיר. בכל יום השבת הניחו כלי נשקם, אך הוסיפו מעשיהם להשחית בחומה ולפרוץ בה פרצות, עדי צלחה בידם לעשות פרצה בחומה באחד מימי השבת (בחדש סיון 183 לפחה"ב) ויערו מגדל אחד במבצר המקדש ובנפלו וַתִּבָּקַע החומה ואז פרצו הרומאים אל המקדש, בזעף אף וחמה שפוכה, בהרג ואבדן, ויבאו לגיוני רומא ובני בריתה אל חצרות בית ה' ויגירו על ידי חרב את הכהנים העובדים עבדת הקדש וישפכו דמם על דם זבחי המזבח; כי הכהנים לא נבהלו משאון המלחמה; במנוחה ראו את להט החרב המתהפכת על ראשיהם ולא משו מעבדת הקדש. רבים התנפלו מעל ראשי המגדלים אל עמקי תחתיות ורבים הציתו מדורת אש ויקפצו בתוך הלהבה, כי בחרו למות בידם, מאשר יתעלו בם זרים אויבי עמם;

ויהיו חללי יהודה ביום ההוא כשנים עשר אלף איש. פומפיוס הרס לבא אל הקדש פנימה, כי חפץ לראות התמונה והתבנית הערוכה לאלהי ישראל בקדש הקדשים; אך שר צבא רומא השתאה וישתומם, כי אין כל סמל ותמונה לאלהי ישראל – אלהי עולם ומלך הכבוד, אין ראש חמיר ואין כל תמונה ותבנית, ויהי המעשה הרע הזה גם לטובה להיהדות, לָגֹל חרפת הגוים מעליה ולשום לאל את דבת הסופרים היונים, באלכסנדריא והצורר אנטיוכוס אפיפנס בזדון לבם, וידעו כל העמים כי נאצו אנשי שוא אלה את אלהי ישראל ויעשו עט שקר סופרים, למען שים חרפה על עם ישראל. לא נדע, אם באמת נחת פומפיוס מפני גאון המקדש וקדושת ה׳ החופפת עליו מבלי כל תמונה וסמל, או כי לא אבה, אשר יֵאָמֵר לו: בוזז מקדש אל, אך אם כה ואם כה נפלא הדבר, כי עצר פומפיוס בעד תאות לבו לבצע מעשקות ולא שלח ידו באוצר הבית, אשר היה אז מלא הון עצום – כאלפים ככרי זהב. בגלל המקרה הזה, כי שר צבא רומא אשר דרכו רגליו לראשונה על הר הבית בירושלים, לא היה איש מָשְׁחָת ברוחו ככל גדולי רומא לוכדי ארצות, לא חִלֵל כבוד המקדש בפעם הזאת ונותר עיד למראה עין צל־ממלכה ביהודה. אך מהיום הזה והלאה חדל ישראל מהיות עם מושל לו לבדו. מקץ מאה שנה, אשר שברו המכבים בני החשמונאים מטות על זרים – בני סוריא – מעל צואר עמם, ויסירו סֻבלם מעל שכמו, הביאו בני בניהם את עמם בעֹל ארונים קשים, הרומאים החולשים על גוים, עדי הֻבַּחד חסנו הלאומי ועל פני כל הארצות נפוצו המוניו.

ומה היתה הישועה אשר השיגה את הורקנוס בקראו את רומא לשופט, אשר ישית ידו בינו ובין אחיו? פומפיוס הפשיט ממנו אדרת־תפארת המלוכה, וישאר לו אך הכהֻנה הגדולה והתאר „נשיא העם" (Ethnarch), ואת אנטיפטר הפקיד עליו למנהל ומכלכל דברי הממלכה. להכחיד מכל וכל את נשיאות יהודה, לא יכול פומפיוס, למען תמצא יד הורקנוס להחזיק מעמד בקרב יהודה, נגד אוהבי־העם, אשר היה לבם הולך וסוער על הביאו את יהודה בעל זרים, כי בבוא השמועה, אשר באו עמים זרים בחומות ירושלים, נהרו מכל קצות הארץ המונים המונים, לתת אותותיהם אותות קנאתם וחמתם, על אלה אשר שמו עמים זרים זרועם ובחרב רומא יחפצו לעשות מלוכה ביהודה. על הורקנוס נטל עתה להשביח שאון אוהבי העם ולהשקיט המית רוחם. ירושלים וכל יהודה עמה היתה למס ותשב מנחה אל לוכדיה מנצחיה. ומה היה דבר המס אשר העלה עם יהודה? האם התנהג המנצח הרומי במדת הדין, אשר מתח על כל הארצות אשר לכד, לקחת לאחוזת־רומא שדות וכרמים ומקומות מרעה לבהמות אשר בארץ ובעליהם נחשבו מני אז רק לאריסים ושכירים וחלק מתבואות ארצם הביאו אל גנזי הממשלה הרומית? או כי נפלו לגנזי רומא נכסי אוהבי עמם, אשר חרפו נפשם בעד חרות עמם ונכסי אלה אשר הלכו שבי לפני צר ואויב מולדתם ויתנו הנכסים בידי שכירים־אכרים מבני נכר הארץ? כהנה וכהנה עשו הרומאים אוהבי בצע מעשקות בשברם חקם על עמים וארצות נכריות. מלבד המס הכבד מנשוא, הוסגו גבולות יהודה,

ויצערו גבולותיה בְּמְצָרֶיה מימים הראשונים לפני קום החשמונאים. כל ערי הים: עזה ואשדוד, יבנה ויפו, מגדל סטרטון ודור, אשר נמצאו בהם גם תושבים יונים, קרע פומפיוס מעל יהודה וַיַּעֲשֵׂן לערי־חפש ויתנן בידי היונים היושבים בהן. וערים רבות בארץ פנימה ובעבר הירדן מזרחה, אשר ירשו אותן יוחנן הורקנוס ואלכסנדר ינאי בחרבם וקשתם ובמלחמות רבות וכבדות, כהערים: שמרון ובית שאן (Scythopolis) ועוד ערים בעמק יזרעאל והערים פֶּלָה חִפּוֹס, גדרה ורבת בני עמון קרע מעל יהודה ויספחן אל ארץ ממשלת נציב רומא היושב בסוריא. רוב הערים האלה היו לכנסיות חפשיות מימי פומפיוס לוכר ירושלים ובעבר הירדן התאחדו עשר ערים (Deakapolis) ויכרתו יחד ברית מגן והגרה נגד כל הקמים עליהם. ומשבויי המלחמה לקח פומפיוס את ראשי הקושרים — אוהבי עמם וארצם מנפשם — ויגירם על ידי חרב והנותרים הוליך שבי רומאה. ומזרע המלוכה הגלה את אריסתובול ואנטיגנוס בנו ושתי בנותיו עם דוד המלך אבשלום וינהגם כעדר עם יתר מלכי אסיא המערבית ובניהם, אשר לכד ארצם ויכריעם תחתיו ויעבירם בחוצות רומא בבאו בשעריה בכבוד גבור מנצח יושב במרכבת ישועה (Triumphwagen). ציון היתה כעוטיה, הורידה לארץ ראשה ותבך בכי תמרורים ורומא צהלה ושמחה על משבתיה. אך היהודים, אשר כשבויי חרב הובאו רומאה הניחו אבן פנה ליסוד עדת ישראל בקרב עיר־עולם, והיא חרשה מלחמתה נגד רומא, לא בחיל ולא בתרועת מלחמה, כי אם ברוח־משפט ותורת חסד ופעמים לא מעטות עשתה והצליחה.

באין ספק כבר ישבו מלפנים יהודים ברומא וביתר ערי איטליא בנותיה. אולי באו הנה מאסיא הקטנה ומצרים לרגל מסחרם. היהודים הראשונים ברומא לא היו שבויי מלחמה, כי אם סוחרים, אשר עמדו בברית עסק ומסחר עם גדולי רומא ועשיריה, בהביאם להם אוצרות בר ומזון ויחכרו מהם את תבואת המסים והמכסים ממקומות ממשלתם בארצות המזרח. אך הסוחרים האלה לא יכלו ליסד קְהִלָּה ערוכה כמשפט, כי לא נמצאו ביניהם תופשי התורה להורות דת ומשפט, רק בין השבויים אשר הביא פומפיוס רומאה, נמצאו — באין ספק — יודעי דת ודין וחכמי תורה; אותם פדו אחיהם בני בריתם העשירים ויבקשום לשבת עמהם בתור מורי הדת. הבנים אשר נולדו להשבויים הנפדים נקראו על פי משפט רומא בשם: מְשֻׁחררים (Libertini) ומושב היהודים לראשונה ברומא היה על חוף נהר טִיבֶּר משמאלו במורד ההר (Vatican). בעת ההיא היה יהודי אחד יושב ברומא ושמו תודוס (Theodos) וינהג מנהג חדש בעדת היהודים לאכול „גדיים מקולסין (צלויים) בלילי פסחים" לזכר צלי הפסח. המנהג הזה היה רע בעיני המורים בירושלים, כי נראה להם הדבר כאכילת קדשים בחוץ וישלחו אליו מכתב־תוכחה לאמר: „אלמלא תודוס אתה גזרנו עליך נדוי" (פסחים נ"ג ע"א). ופעלת יהודי רומא נראתה גם על הליכות המדינה בהממשלה האדירה המחבקת זרועות עולם ושוברת חקה על כל העמים בתבל ארצה. להיהודים התושבים מכבר ולהשבויים שנשתחררו היה המשפט כאזרחי הארץ להשמיע קולם בקהל־עם, בקרוא עצרה לְהִוָּעֵץ על דבר ענין מדיני כדת מה לעשות. באחדותם איש עם אחיו

ובחריצותם, בארך רוח ובבינתם הישרה הכריעו פעמים רבות את הכף לרוח חפצם בשאלות רבות ונכבדות. וכה רב שלטון רוחם, עד כי אחד מגדולי רומא המליץ הנערץ צִיצֶרָא (Cicero), אשר למד שנאת היהודים מרבו אַפּוֹלוֹנִיוֹס מוֹלוֹ (Apollonius Molo), בקומו לדבר סרה ביהודים בשער בת רבים, חת מהשמיע דברו בקול רם לבל ישיא עליו אף היהודים וקנאתם. וזה הדבר: ציצערא נגש להצדיק רשע – אֶת השופט (Prätor) פְּלַקוּס, אשר שמו אשם נפשו, כי כפיו נגאלו בבצע מעשקות בימי היותו נציב אסיה הקטנה וילחץ את יושבי הארץ ההיא לעשות עשר לביתו, גם שלח ידו בתרומת הקדש – מחצית השקל – אשר הרימו היהודים יושבי אפמיה, לודקיא, אנדרמיטיום ופירגמום ויעבור עליו רוח חמס לקחת מכסף התרומה הזאת, בבא העת לשלחו למקדש־אל בירושלים, שתי מאות לטרות זהב. פְּלַקוּס מצא תואנה בעשקו את תרומת הקדש, בהשענו על החק, הנתן מזקני רומא, לבלתי הוציא כסף וזהב מעל לגבולות הממלכה, ויהודה, אף כי כבר שכבה לרגלי רומא, אך עוד לא נכבדה להקרא בשם גליל אחד מגלילות ממלכתה וכארץ נכריה נחשבה בעיני פְּלַקוּס. בעמדו עתה למשפט, התערבו יהודים רבים בתוך הבאים למקום המשפט, וציצערא מוג הלב, חת להשמיע דבריו בקול רם, וישפֵּל קולו, למען ישמעו רק השופטים ואזן היהודים לא תקח שמץ דבריו הרעים עליהם. דברי בלע, אשר דבר אז, אולי יכלו למצוא מסלות בלב זקני הרומאים, אשר משפטים קדומים העיבו בינתם, אך לא בלב בעלי בינה ישרה וחפשים מדעות נושנות. בתוך דברי־בלע הרבים אשר דבר אמר: רוח כביר ומשפט בכבד ראש, דרושים לאיש, אשר יעוז לקום נגד היהודים ולהוציא משפטו על הבלי אמונתם. והאות לרוח כביר ונפש ברכה בקרבה הוא חפץ איש לפתוח שפתיו באזני זקני רומא לשפוך בוז על פני היהודים החרוצים במעשיהם. אם פומפיוס משך להם חסד ולא עשה בהם משפט ממרים פי המנצח, גם לא נגע לרעה באוצרות מקדשם, הן לא מתתו יקר וכבוד לקדשי היהודים עשה כזאת כי אם מאשר לא חפץ לתת פתחון פה ליהודים לעורר תלונה ולהלשין על שר צבא רומא. עוד טרם תִּכָּבֵשׁ ירושלים והיהודים עוד ישבו לבטח על אדמתם, הראו לעין כל, כי לבבם פונה מגדולת רומא ותפארתה, מהדר שמה וכבוד ממלכתה וחקי אבותינו. עוד יותר נתן עם יהודה אותותיו אותות שנאתו העצומה לעם רומא בהמלחמה האחרונה, ובעינינו נראה, כי רעים וחטאים המה בני יהודה גם בעיני אלהים חיים, כי לכדנו ארצם ונחלק את אדמתה בחבלים ונשבירה לאריסים וחוכרים להעלות לנו מס. פעלת דברי השטנה הזאת ומוצא דבר המשפט על פלקוס לא נודעו, רק זאת נדע, כי בעבור שנה אחרי המעשה הזה הֻחרם ציצערא משבת ברומא ויגֹרש מקרבה לשבת שמונים פרסאות הרחק מן העיר לכל רוחותיה וארמונו בעיר ובתי תענוגיו במסבי רומא נהרסו עד היסוד.

וארץ יהודה חשה אז בכל עצמת מכאוביהם את העבדות והשפלות ועול הברזל, אשר שם עליה פומפיוס, בשנותו את פני ממשלתה ומעמדה המדיני היה מוטל בספק: למראה עין דמתה עוד לממלכה עומדת בפני עצמה, הממשלת לה כבדה ובאמת כבר היתה כבושה ומשעבדת לרומא פטיש כל ארצות התבל בימים

ההם. המעמד הזה, בין אור החרות לחשך העבדות, היה גרוע עוד משעבוד יהודה לרומא. כי לו נספחה לרומא, קבלה גם את הטוב מידה – חקי רומא, אשר נתנו לכל העמים בארצות ממשלתה –, אך עתה בהיותה, למראה עין, נחשבת כרעיה ולא כשפחה לרומא הגבירה, היתה יהודה צפויה אלי רשעת פקידי רומא וזדון לבם הרע ואיש מזקני רומא לא שם לב להנעשה ביהודה להביא במשפט מעללי הפקידים ההם, כאשר עשו בשבתם לדין עמים היושבים בכל מרחבי ממשלתם. גם יד אנטיפטר החכם להרע היתה ברעת יהודה, כי הערום הזה עמד בסוד גדולי רומא ולא מנע מהם כל חפצם, למען יהיו למשען לו, בחפצו להשתרר על בני יהודה, אשר בזו לו ויתנוהו לבוגד עוכר הארץ ורוצח נפש החרות הלאומית. ביגיע עם יהודה, ורכושו אשר רכש בעמל כפיו וזעת אפיו חֻזַק ידי סְקַוְרוס שר צבא רומא במלחמתו את אריטס מלך הערבים. בימים ההם ברח אלכסנדר השני בן אריסתובול מבית כלאו ויבא ליהודה ואליו נקבצו כל שלומי אמוני העם ויָּרֶק אותם ויעל מספר האנשים, אשר נתנו ידם אליו: עשרת אלפים רגלי ואלף וחמש מאות רוכבים. במחנהו זה נגש אלכסנדר אל שערי ירושלים, והורקנוס או איש ימינו אנטיפטר לא יכול להחזיק מעמד בעיר ויצא מעיר המלוכה ואלכסנדר בא וישב בקרבה ויבצר גם את המצודות: אלכסנדריון והורקניון מעבר הירדן מערבה ומָכור מעבר הירדן מזרחה (בערך 128 – 129 לפהה"ב). שרי רומא לקחו שחד ויחזקו ידי המפלגה האחת או השניה, כפי אשר הרבו במחיר אהבתם. אלכסנדר האמין, כי מלכותו תכון ביהודה ויתֵּךְ גם מטבעות ויצר עליהם כתובות בלשונות עברית ויונית לאמר: „המלך אלכסנדר והכהן הגדול יונתן".

אך אנטיפטר הנוכל לא השיב ידו מבלע ויקרא לגביניוס נציב רומא בסוריא, איש שואף לבצע מעשקות, אשר כמוהו לא היה בין שרי רומא בעת ההיא, לרוע לשום קץ לחפץ אלכסנדר המתנשא להשיב כבוד המלוכה החפשית מעול רומא ביהודה. נציב רומא חרץ משפט אלכסנדר למות בחרב רומא, אך אמו הרבתה להתחנן לפני גביניוס ובדי תחנונים ודמעות הִרבָּה את לבבו הקשה ותִּצל נפש בנה ממות. אז יעץ גביניוס רעה על עם יהודה, להכשיל כחו ולהסיע כעץ תקותו לשוב לכבודו הראשון בתור עם מושל לו לבדו. נציב רומא הרס בגבה אפו את האחדות הלאומית, רופפה מתגרת ידי המלכים האחרונים לבית חשמונאי, כי קרע אותו לקרעים, כמעשה הרומאים עם כל הגוים אשר העמיסו עליהם עולם הקשה. גביניוס מזמות יעץ, כי תחדל יהודה מהיות ארץ וממלכה אחת, המתנהגת על פי משטר אחד וחקים שוים בכל גבולותיה מסביב; את בית דין הגדול בירושלים, אשר ממנו יצאה תורה לכל העם הסיר והוריד ממעלתו ויחלק את הארץ לחמשה גלילות או חלקים לערים האלה: ירושלים עיר הראשה ביהודה המערבית, יריחו ביהודה המזרחית, ארץ הגליל עם עיר הראשה צפורי, גזרה בעבר הירדן וחמת או עמאוס בהגליל. שם כונן חמשה בתי דינין ובראשם הֶעמדו יהודים אשר נטו בלבם אחרי הרומאים, מרביתם מאצילי העם הצדוקים, אשר בקשו וימצאו תועלה לנפשם באהבתם את רומא וידרשו שלומה וטובתה כל הימים.

החלוקה הזאת עדות נאמנה, כי השכיל גביניום לדעת, אשר בית דין הגדול שבירושלים, הוא עמוד התוך אשר בנין האומה נשען עליו וממנו פנה ויתד לאחדות העם ותקפו וחסנו הלאמי. אך בכל זה לא הביט נכוחה ופעולתו היתה מאפע. בית דין הגדול, או כאשר נקרא אחרי כן הסנהדרין הגדולה, קם מקרב העם ולא בדבר מלך שלטון ומהעם היה לו חיים ובו נשגב, על כן עמד כחו בו וגם נציב רומא לא יכול להפיל אור פניו ולכלוא את רוחו הכביר אשר שפך על כל בני העם ויחברם כלם כאיש אחד חברים. כמעט עלה גביניוס מעל הארץ ותשב גם הסנהדריה הגדולה לכבודה הראשון וכל בני יהודה נשמעו רק לדברי התורה אשר יצאה מאת סוד המורים היושבים לפני בית ה׳ אשר בירושלים. הסנהדריה הגדולה שבה להיות לב העם המשפיע חיים אל כל חלקי האומה. אמנם צר כחה מאשר היה לפנים, כי באו עתה ימים רעים ליהודה בתהפוכות המדינות ומלחמות בשעריה. נראים הדברים, שאז נסב שם בית דין הגדול בירושלים „לסנהדרין גדולה״, להבדילו מבתי דינין שבגבולין, אשר נקראו בשם „סנהדרין קטנה״. להסנהדריה הגדולה לא היה כח ועז־שלטון מדיני, כי „כל העז והמשרה לקחו להם הרומאים בזרוע. ראשי הסנהדרין הגדולה אחרי מות שמעון בן שטח היו „הזוג״ – שמעיה ואבטליון. בדברי למודיהם, אשר היו שגורים בפיהם וישננום לבני דורם הננו רואים חזון העת ההיא כבמחזה: צרת בית יהודה ועקת אויב ועם זר אשר השתרגה עלתה על צוארה. שמעיה היה אומר: „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות (המשרה במדינה) ואל תתודע לָרָשות״ (שליטי רומא בהארצות אשר לכדו בחרבם ובקשתם). ואבטליון הזהיר את ראשי המורים לאמר: „חכמים הזהרו בדבריכם, שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל״. על פי איזה דברים שאינם מבוררים כל צרכם, היה דבר אחרוני הסופרים, כי שני החכמים האלה, לא מזרע יעקב יצאו וכי גרים היו ילדי עם נכר בקרב עם יהודה וההגדה שמה מהודה עליהם ותתנם ליוצאי חלצי מלך אשור. אמנם היודע דרכי העם בימים ההם, ידע כי אז לא נתנו עוד להגרים מבני הנכר לעלות מעלה מעלה ולהיות שופטים ופקידים ראשים בעם, וקרובה מאד ההשערה, כי היו ילידי אלכסנדריא ומדברים שפת יון, או כי ישבו ימים רבים באלכסנדריא עם רבם יהודה בן טבאי בברחו מחמת אלכסנדר ינאי צורר הפרושים 1). בעשרים וחמש שנה, אשר שמעיה ואבטליון עמדו בראש הסנהדרין כבר סר כחה ממנה ולא מסכה עוד רוחה בדברי המדינה ודרכי המשטר ויתנו החכמים האלה את לבם לרפא שבר ישראל מבית פנימה ולחזק את רוחו בקרבו. אספו אליהם תלמידים רבים מקשיבי לקחם וימסרו להם פרושי התורה והמצות, חקר דינים ומשפטים; הם העמיקו חקור בדברי דת ודין ובפעולתם זאת רב כבודם על פני כל העם וכי יפלא דבר במשפט התורה ודעת חקיה, אז על פי שני החכמים

1) עיין עדיות פ״א משנה א׳ „הין מלא מים שאובים פוסלים את המקוה אלא שחייב אדם לאמר בלשון רבו״ בבאור הראב״ד שם ובבלי יומא (ע״א ע״ב) וההערה הגדולה להרב המתחבר בסח״ג ציון 17.

האלה קם דבר, וגם אחרי כן, כאשר נשמע לאמר, כך הורו החכמים שמעיה ואבטליון ותתקבל ההוראה בישראל להלכה פסוקה ומוסכמת, כי הם היו מבארי הקבלה ומפיצי אור על נתיבותיה יותר מכל החכמים אשר לפניהם. והגדול והנכבד שבתלמידיהם (הלל הזקן) קרא להם „שני גדולי הדור" 1). המה היו ראשוני הפרושים, אשר הסיחו דעתם מדברי המדינות ותעלולי הפוליטיק ויסבו את לבם רק לדעת התורה ונתיבותיה, להגיונה בשכל טוב וברבות הימים היו רק מורי העם אלה מאשריו באמת ומנחמיו, להאריך נפשו ולחזק רוחו ביום שד ושבר. שמעיה ואבטליון נקראו לא לבד בשם „שני גדולי הדור" כי אם גם בשם חכמים ו„ד־שנים גדולים". כי הם היו הראשונים אשר עשו אזנים לתורה בדרשות יוצאות מהכתובים על פי לשון, ויש לשער, כי התורה הזאת הביאו עמהם מאלכסנדריא ליהודה, אשר שם נפרצה חכמת הלשון והדבר ביתר שאת ויתר עז.

ובתולדות עם יהודה בינו לבין העמים האחרים נראה בימים ההם רק שלשלת ארוכה מהתקוממות העם ומלחמות מרד בהרומאים ואחריתן הרעה: לחץ אויב, עשק ומרוצה וחלול המקדש. שלטוני רומא ואנשי ימינם שמו להם למעשים בכל יום לכלות כל חמתם ביהודה. ארסתובול הצליח עם אנטיגונוס בנו להמלט מרומא – כנראה היו היהודים תושבי רומא ורבי הממלכה וזקניה אויבי פומפיוס בתומכי ידו ויעזרוהו להמלט ירושלימה – וכה חש העם את לחץ רומא, עד כי אריסתובול אשר לא היה רצוי לרוב אחיו נתקבל עתה בששון לב ויחשבוהו לפודה ומציל את העם מידי עושקיו כח. איש ואיש מיהודה מהר לבא אליו וישימוהו לאדון ומושל עליהם וירב מספר המתנדבים לצאת בצבאותיו עד כי לא נמצא להם די כלי נשק ושר צבא יהודה פיטולַאוס אשר עבד עד כה את הורקנוס וילחם באריסתובול נהפך עתה לאוהב לו ויהי זרוע לו לחלץ עמו מעניו ולפרוק על רומא הקשה מעל צוארו. ויהי מספר המחנה אשר הצביא אריסתובול שמונת אלפים אנשי חיל ויתחזק בהם וידמה להתבצר במבצר אלכסנדריון, להציב לו שם יד ומשם ישלח גדודים קלים לשוט בארץ להחריד את הרומאים ולחלוף מפניהם, להוליכם שולל ולהתיקם ממקום למקום למען הלאותם. אבל הוא לא היה גבור מושל ברוח, חמת רוחו היתה כנחל שוטף ויהי נמהר בכל מעשיו וירהב עז לנסות דבר מלחמה אל הרומאים במערכה בשדה, על כן לא עצר כח וינגף לפניהם. מחצית מחנהו נפלו במלחמה ויתרם נפוצו מעליו וינוסו מנוסת חרב. אך עוד אמץ לבו ויסגר עם שארית חילו בהמבצר מכור ההרוס ויתבצר שם, אך בקרוב הרומאים עם כלי משחיתם ידע כי לא תהיה לו תקומה ואחרי שני ימי מצור נאנס להכנם מפניהם ויסגר נפשו ונפש בנו בשביה ויקחום שוביהם ויביאום שנית רומאה (בש 126 לפחה"ב). כמו כן היתה אחרית המרד השני לרעה: אלכסנדר בן אריסתובול הבכור אשר נקרא דרור לו על פי גביניוס נציב רומא או פומפיוס האדיר בממשלת רומא, התנשא גם הוא להרים נס המרד, אך גם הוא לא יכול לכלוא את רוחו הסוער ובסערת אפו שחת כו וללא עת נכון הוציא את צבאו שלשים אלף איש לערוך מלחמת נגד

1) עי' פסחים ס"ו ע"א אדם אחד יש ששמש „שני גדולי הדור" שמעיה ואבטליון וכו' ועוד שם: התחיל לקנטרם בדברים מי גרם לכם וכו' „שלא שמשתם שני גדולי הדור" וכו'.

הרומאים לרגלי הר תבור ויגבר עליו גביניוס שר צבא הרומאים ויכהו מכה נצחת ונוראה עד מאד.

עד כה ועד כה וחדשה נעשתה בכנסית רומא החפשית. שלשה אנשים מגדולי רומא ונכבדיה: יוליוס קיסר (Julius Cäsar) בחכמתו הגדולה, פומפיוס בגבורתו כמפקד צבא מלחמה וקְרַסוּס בעשרו העצום. שלשת האבירים האלה חברו יחד לשבור גאון מושב־זקנים (סֶינַט) ואצילי העם והמה השלשה יכלכלו דברי המדינות ברומא לפי דעתם ורוחם. שלשת האבירים האלה (Triumvirat) חלקו ביניהם את רומא וכל בנותיה מקצה הארץ ועד קצה לשלשה חלקים; וקְרַסוּס, אשר כעשרו כן רבה חמדת בצעו ותאותו לאסוף הון, בחר בארצות סוריא ויהודה ובעלותו למלחמה על הפרתים עבר גם ביהודה ויבא ירושלימה, למלא תאותו לבצע מעשקות מאוצר המקדש וכליו היקרים, ולא בוש להגיד מפֹרש, כי יש את נפשו להעלות מס על כלי המקדש אלפים ככר כסף, אשר פומפיוס לא שלח יד בהם. ולמען מלא תאות בצעו והפג חמדתו לרכוש המקדש הגיש אליו הצדיק אלעזר הכהן, שר האוצר בהמקדש, לשון זהב שלשת מנים משקלה, אז נשא קְרַסוּס באָלה נפשו, כי לא ישלח ידו באוצר המקדש. אבל במה נחשבה שבועת איש רומא ליהודה. בלי מכשול לב חלל שבועתו ויקח לשון הזהב ואלפים הככר וגם כלי שרת בקדש שמונת אלפים ככר משקלם (123 לפחה״ב) ובהריקו את אוצר המקדש נסע לדרכו להלחם את הפרתים. אך במלחמה הזאת כשלה גבורת הרומאים לפני הפרתים, עם עזי נפש, אשר עמדו בפני הרומאים ביד חזקה וזרוע רמה, קרסוס נגף וחילו העצום הֻכה מכה נצחת וחלליהם נפלו כדמן על פני השדה, עד כי לא הציל קאסיוס לונגינוס משנה שר הצבא הנופל במלחמה, גם העשירית מכל המחנה. הפרתים רדפו אחרי הרומאים והסורים תמכו ידיהם בסתר בחפצם גם הם לפרוק עול רומא מעל צואריהם. אז חשב גם עם יהודה להמיש צוארו מעול רומא הקשה ויאבה לנסות כחו במלחמה; אך לא נמצא אז איש מזרע המלוכה לעמוד בראש העם, כי הורקנוס נאחז במזמות אנטיפטר בעל ברית רומא ויהי גבר אין אֱיָל ועל כן התחזק שר הצבא פיטולאוס, אשר נמלט מהמבצר מָכור חיל רב להלחם בקאסיוס. אבל כבר אסף ה׳ את ברכת הנצחון מנשק בני יהודה וידיהם לא עשו תושיה מהיום והלאה בהתעודדם להציל נפשם מידי הרומאים עושקיהם ובוזזיהם. מחנה יהודה אשר סגר בטריכיא על יד ים כנרת (ימה של טבריה) נחלץ לְהִכָּנַע לפני קאסיוס אנטיפטר האיץ בשר רומא לדון דין פיטולאוס גבור יהודה למות בחרב עבדי רומא ושלשים אלף בני יהודה נמכרו ממכרת עבדי עולם (122 לפחה״ב).

עוד הפעם זרחה שמש תקוה לאריסתובול האסור ברומא לשוב לשבת על כסא מלוכת אבותיו, להדיח משאתו את אנטיפטר הבוגד, ולהשיבהו אל שפל מצבו ולמקום חשך אשר יצא משם. — יוליוס קיסר, האיש המופלא והמְצֻיָּן בחכמתו ורוחו הכביר הגדול מכל גדולי רומא, אשר הולידה וגדלה עד העת ההיא, הרים ידו בזקני הכנסיה ויסר מהם העז והמשרה, אף התעבר באיש בריתו, אשר היה עמו בקושרים, בפומפיוס וַיִּגְדַּל עליו ויהי לאויבו בנפש. ריב שני איתני

רומא הרעיש אפסי תבל ויבא מלחמה בקצות ארץ ממשלתם ותגעש ותרעש כל הארץ מקום שם נתפשטה מלכות רומא. למען הכשל כח פומפיוס, פִּתַּח יוליוס קיסר מוסרות אריסתובול וישא ראשו בין פקידי צבאותיו ויתן בידו שני לגיונות לעלות ביהודה ולשוב לְהֵאָחֵז בה בזרוע רמה בתור מלך נאזר בגבורת רומא, ועם יהודה יחזק ידי יוליוס קיסר נגד פומפיוס. אך בעוד אשר אריסתובול משעשע נפשו בתקוה טובה לשוב לכבוד מלוכה ויבן כמו רמים היכל הצלחתו בעולם דמיונו ואוהבי פומפיוס הקדימוהו וישימו ראש ומות בברותו ויאכל – וימת. ואוהבי אריסתובול שמו גוית אדונם המת בדבש ויביאוהו ירושלימה ויקברו אותו בקברות אבותיו החשמונאים. גזרת אלהים נוראה מאד רבצה על פני המשפחה הזאת, רק מעטים מבניה מתו בשלום על מטתם ומרביתם נספו בענין רע ומר וימותו בלא חמדה. בעת ההיא הומת גם אלכסנדר בן אריסתובול הבכור וסציפיא (Scipio) פקיד צבא פומפיוס הסיר את ראשו בגרזן, כי כן נחרץ עליו משפט פומפיוס איש הדמים (בש' 119 לפחה"ב). הנשארים מבית אריסתובול האמלל: אשתו אלכסנדרה ובנו אנטיגונוס מצאו מנוס ומחסה בצל תלמי (Ptolemäus) המושל בכַלקיס (Cha'cis) ובנו פיליפיון נשא את בת אריסתובול לאשה, אך אביו המלך נתן עיניו בכלתו וישחת רחמיו מבנו מאהבתו את אשתו וישם קץ לחייו ויקח אותה לו לאשה, בעשותו מעשה רצח וזמה. כה הורידו הצרות הרעות את כבוד בני בית החשמונאים וישפילום עד עפר, עד כי בת המלך אריסתובול חללה כבוד בית אביה לתת דודיה לערל בן עם נכר ותתמכר למעשה זמה ותבל ותהי אשה לחמיה הרוצח ומגלה ערות בנו.

והמלחמה העצומה, אשר פרצה בין שני האיתנים אבירי רומא (יוליוס קיסר ופומפיוס) על דבר העז והמשרה, נגעה עד היהודים יושבי יהודה ובכל מקומות מושבותיהם במרחבי ממלכת רומא. אך בכל תקפה וגבורתה לא רבתה רעת המלחמה, כאשר דמו מראש. בערי אסיה הקטנה ישבו היהודים במספר רב וביותר נמצאו רבים מהם בעֶפֶעְזוס (Ephesus), העיר הראשה באסיה בימים ההם וסַרְדֶס עיר הראשה בממלכת לִידְיָה מלפנים, בפֶּרְגַמוס. ויהי כאשר כבש יוליוס קיסר את העיר רומא (119 לפחה"ב) וימלא איש ריבו פומפיוס את ידי השר לֶנְטוּלוּס (Lentu'us) להרים תרומת אנשים לצבא וגם היהודים נאנסו לצאת בצבא פומפיוס והם לבשו שער ועבדת המלחמה במחנה פומפיוס היה להם לזְוָעָה, ויצר להם מאד לשפוך דמם בעד הצר הצורר את עמם ותורת אלהיהם, הצר אשר הביא יהודה בעֹל העבֹדות ויגר על ידי חרב שני מלכים מבית החשמונאים, גם מרה נפשם להם, לעבור על חקי התורה, לחלל את יום השבת ולאכול מאכלות אסורות; אך יהודי העיר עפעזוס ידעו להסב את הרעה הזאת מעליהם ומעל אחיהם בני בריתם. ויהי כאשר נגשו קריאי־העם (טריבונען) הרומאים אל עבודתם להרים תרומת אנשים לצבא ויאבו לקרוא לצבא גם את הגברים והנערים מיהודי עפעזוס, מקום אוה שם למושב לו הנגיד לנטולוס עם כל בני לויתו והכ:ודה אשר ברגליו, ויקם אחד ממליציי־העם בקהל רב ושמו דוֹסִתְאַי בן קְלֶאָפַּטְרִידַס מאלכסנדריא של מצרים, וכנראה מבני היהודים, ויבאר במיטב הגיון, כי היהודים אורחי רומא,

על פי חקי תורתם, הם כלם בני עם־סגלה וכהני עליון יקראו וכבהני הדת להם המשפט להיות חפשים ממשא עבדת הצבא. גם הציר הרומאי לקרוא אנשים לצבא השר טיטוס אַמְפְּיוּס בַּלְבּוּס (Titus Ampius Balbus) הרבה לדבר ולהפוך בזכות היהודים ויראה גם הוא לדעת, כי טוב ונכון לקרוא להם דרור מעבדת הצבא. כה הטו את לב הנגיד לנטולוס לקיים ולהודיע גלוי לכל העמים דבר חֹפֶש היהודים יושבי אסיה הקטנה מהעבדה בצבא הרומאים (ביום 19 ספטמבר 119 לפחה"ב). ואוהב ישראל זה לא נח ולא שקט עדי הקימו את כל מחשבתו הטובה על בני עם יהודה יושבי מדינת אסיה וישקוד על מעשהו להודיע דבר הפקודה הזאת ביום שלאחר זה בכל ערי המדינה. כן נקרא דרור מצאת בצבא רומא להיהודים יושבי סַרְדֶס והאי דֶלָס (Delos, (בחדש מאי שנת 118 לפחה"ב) ולעדת ישראל בסַרְדֶס עוד קִיֵם השר ופקיד־נגיד (Quästor u. Proconsul; לוּצִיוּס אַנְטָנְיוּס (Lucius Antonius) את כל זכיותיהם והמשפט למלא אחרי פקודי דתם באין כל מפריע ומכלים דבר ויהי להם המשפט להקים להם שופטים מקרבם לשפטם על פי דרכי תורתם.

כן עשו טובי רומא וגדוליה, אך לא כן היו מעשי הגר האדומי אנטיפטר יועץ מלך יהודה. האיש הזה אשר על ידי פומפיוס עלה לגדולת מושל לבדו בכל יהודה עמד באמונתו עמו ויקם כל חפצו וישלח גדודי בני יהודה מלֻמדי מלחמה להמוך ידו במערכת הקרב על יד פּרְזַלוּס (Pharzalus, בהמלחמה הגדולה הזאת (באויגוסט 48 לפסה"נ) הוטל גורל עמים רבים וממנה יצא כל משפט רומא המחבקת זרועות עולם מי יהיה ארון ומושל בכל ארצותיה יוליוס קיסר או פומפיוס. במעט סר צל ההצלחה מעל פומפיוס וימת מות נבל במצרים ויתהפך גם האדומי הנוכל והערום בתחבולותיו מאויב לאוהב יוליוס קיסר ויעזרהו נגד אנשי ברית איש בריתו פומפיוס המומת. ויוליוס קיסר היה אז במצוקה גדולה ותחוג ותנוע הארץ תחת רגליו ומעמדו מוט התמוטט, כי לא היה לו די חיל עצום ורב כח לדבר בשער את אויביו הרבים והעצומים. לא ידע דבר מכל הנעשה ברומא. התהלך בין בני עם הארץ, אשר התקוממו לו ויהיו שונאיו בנפש, ובצר לו נמצא לעזרתו אנטיפטר לחלץ נפשו מעצר רעה; כי אנטיפטר הכין צדה לכלכל את חיל העזר, אשר הביא מתרדת (Mithridates) מלך פירגמום וימלא את כל מחסורו וימשוך אחריו את שלשת אלפים מבני חיל יהודה ויספחם על חיל מתרדת ויחדו המה לכדו את העיר פֶּלוּסים (Pelusium), גם הסיר את לב היהודים במצרים אשר עמדו בתור חיל משמר בחוניון מאחרי מלכם האחרון מבית התלמיים, כי קרא לפניהם ספרים כתובים מהורקנוס הנשיא והכהן הגדול, אשר בקשם לחזק ידי יוליוס קיסר ואנשי עצתו ובעזרתו התגבר על אנשי ריבו. בעד כל הגדולות האלה השיב הקיסר האדיר לו די־תודה וגמול, בתתו לו משפט אזרח רומא, עשה אותו ואת ביתו חפשי מכל מניות הממלכה ומסי המדינה ויקם אותו לשר ומושל בארץ; אז רם לבבו ולא בקש עוד אהבת הורקנוס ויהי הוא גומל חסד לאדוניו מלפנים ומגין עליו בחסדו הגדול. לשוא בקש אנטיגונוס בן אריסתובול להטות לב יוליוס קיסר אליו ויתחנן אליו ויזכירהו את הברית והחסד, אשר עשו לו אביו ואחיו ועבדתם אתו באמונת

לבבם כל הימים, בכל העת אשר הורקנוס ואנטיפטר משכו ידם את פומפיוס שונאו ויעזורוהו. שומע לא היה מאת קיסר אל דברי אנטיגונוס, כי אנטיפטר הוכיח על פניו, אשר רחץ צֹאַת חטאוֹ בדמו והפצעים אשר נפצע בהלחמו עתה באויבי הקיסר. ויצא אנטיפטר צדיק בהשפטו ואנטיגונוס שב ריקם בפחי נפש, כי יוליוס קיסר החכם חוקר ובוחן לב איש ואיש ידע, כי תכון לפניו עבדת אנטיפטר המהיר והערום וכמוהו היה גם הוא שואף להתנשא לכל לראש ומתאוה לשררה. על כן לא מלא אחרי בקשת אנטיגונוס המדבר בצדקה ומשפט־מלך על פי חקי הירושה וישא את פני אנטיפטר להקים בידי הורקנוס את הכהֻנה הגדולה והנשיאות על יהודה (בש׳ 117 לפחה״ב). גם ליהודה עשה הנחה מעטה, חנן את ירושלים ויתן לשוב ולבנות חומותיה מסביב וישב ליהודה את אגפיה, אשר היו לה מימי קדם: את הגליל, הערים בעמק יזרעאל ואת לוד, גם פרק מעל העם על מסי המלחמה ותת מקום דירה ללגיונות רומא בימי החרף; אך לעמת זה הטיל על כל בעלי אחֻזה להרים תרומה רבע קצירם ובצירם פעם בשתי שנים לשלח לצידון לְמַכֹּלֶת צבאות רומא, כי בעיר הזאת היה מקום מועדם, רק בשנת השמטה נִקּוּ בעלי האחוזות ביהודה מתרומת המס הכבד הזה. אולם המס הזה לא היה האחד אשר הרימו בעלי האחֻזות ביהודה, כי גם העשירית מכל תבואות השדה הרימו לאוצר הנשיא הורקנוס והתרומה הזאת קִיֵּם יוליוס קיסר בידו ויתן לו גם את תבואת העיר יָפוֹ לכלכלת ביתו כיד הנשיא והכהן הגדול.

ואנטיפטר הערום ראה, כי אין טוב לפניו, אשר טובו גדלו ותפארתו יהיו תלוים ברוח פי יוליוס קיסר ואהבתו אותו, באשר גם הוא לצלע נכון ועל שבכה יתהלך ועל נקלה יוכל להלכד בפח טמנו לו כל בעלי ברית פומפיוס וכל הדבקים בממשלת הכנסיה החפשית ברומא, אשר כלם התנקשו בנפש יוליוס קיסר לקחתה. בגלל הדבר הזה חתר אנטיפטר בכל עז, כי דבר הנשיאות ביהודה להורקנוס וזרעו אחריו ושלטון המדינה בידו אנטיפטר יקום על פי הסינאט ומאֻשר ומקוים בקהל־עם ברומא לחק עולם ולא יעבור, ובקום חק כזה ימשול הוא — אנטיפטר — ביהודה ממשלה בכי מצרים. אנטיפטר ידע את רוח יוליוס קיסר הטובה עליו ועל יהודה, כי לא יבצר ממנו להטות לבבו גם להקים חק כזה, אבל איך יפנה לבו השליט לבדו ברומא להמעשים ביהודה, בעוד אשר ידיו מלאות עבדה, להשיב את רומא לאיתנה אחרי רעשה וכל אבריה וחוליותיה התפרקו מריב מפלגותיה ומלחמת שערים בכל מדינותיה, לשנות מעט מעט את פני המשרה ומשטרי המדינה מרפובליק לממשלת־מושל בעז משפט מלך. ובהיותו שקוע בדאגות כאלה ונאחז בסבך הענינים העומדים ברומו של עולם, איך ישא דעו למרחוק לשום לב ליהודה ועלילותיה? לחפצו זה נמצאו לאנטיפטר אוהבי קיסר ואנשי עצתו. הוא האיץ בהורקנוס לפזר כאפר כסף לגדולי רומא והם חפצו ומצאו להם סבות שונות, איך לקרב לב בני עמם אל יהודה. הסינאט הקים כל החקים אשר שמו לפניו יוליוס קיסר אשר וקִיֵּם את החקים האלה אשר על פיהם הכירה רומא את עם יהודה: לאוהבה ובעל בריתה, כי הורקנוס הרבה לעשות טובה לרומא ולהקיסר בעת צר לו, כי לו ולזרעו אחריו יאתה משרת הכהֻנה הגדולה והנשיאות ביהודה, ונשיאות הורקנוס וביתו ביהודה

תקום לעד וגם העמים היושבים מעל לגבולות יהודה יכירו כבוד כהנתו ונשיאותו, לו המשפט לעמוד לימין היהודים שוכני מדינות רומא ולריב ריבם אם יעשקום ויגזלום בני העמים אשר בקרבם ישבו; על פיו יקום כל דבר דת ודין בין היהודים בכל ארצות מגוריהם; להורקנוס הנשיא ביהודה, ובניו אחריו וציריהם אשר ישלחו רומאה יתנו אותות כבוד ויקר ויושיבו אותם ברמה בבאם לראות במחזה מלחמת החיות בבני אדם, מערכת־המרוץ וכל בתי משחק ומשוש; כי כל הגלילות אשר נספחו על יהודה יקומו בידי מושליה ודרור יקראו להארץ הזאת מתרומת אנשים לצבא, מתרומת המסים ומכסת הכסף לצרכי מלחמה ותת מעון ומחיה ללגיונות רומא בעתותי החרף, כי כל הזכיות האלה תהיינה נחקקות בצור ברזל על לוח נחשת בלשונות יון ורומא, אשר יקימו בארמון מָעֹז (Capitol) ברומא ובהיכל אלהיהם בצידון ולהעניק גם את צירי יהודה בבאם רומאה במשאות ותשורות, כאשר כן נתנו לצירי עם וממלכה העומדת בברית ואחוה עם רומא. אלה הם החקים והמשפטים, אשר קבלו זקני רומא עליהם על פי יוליוס קיסר המושל ברוחם ואל כל אשר יחפוץ יַטֵּם ואותם קימו וקבלו גם בקהל־גוי בהתאסף בני העם הרומי. אך כל הטובות האלה ליהודה והורקנוס נשיאה היו רק להרבות און ועצמה לאנטיפטר, אשר רוחו בכל משלה והוא היה הרודה בעם ובנשיאו ואוחז במושכות המשרה להטותה אל כל אשר יחפוץ, רק היהודים הנפוצים ביתר המדינות, אשר בממלכת רומא הגדולה הפיקו תועלת מחקי קיסר הטובים ויהיו להם לישועה.

ואמנם היה לב האיש הגדול יוליוס יוצר הקיסריות ברומא טוב להיהודים וירבה להיטיב להם על דבקם אחריו וגם הוא בקש להפוש אותם בלבם, בדעתו, כי נאמנים המה בברית אל כל אלה אשר משכום חסד, יותר מהיונים רועי רוח ואנשי תכבים ומרמה. בידי יהודי אלכסנדריא קִיֵּם וְאִשֵּׁר את כל זכיותיהם מימי קדם, התיר ידם לשלח נדבותיהם מימי שנה בשנה להיכל הקדש בירושלים ויקם להם עדות וחקים טובים, כי יהיו מתנהגים עתה כמאז על פי נשיאם מקרבם הנקרא בשם נגיד־עמו (Ethnarch Arabarch). גם על היהודים בכל מדינות אסיה הקטנה, אשר ישבו בקרב היונים העוינים אותם ויצררו אותם בנבליהם ויניאו אותם מלמלא אחרי מצות תורתם, גם עליהם פרש יוליוס קיסר את כנפי חסדו ויסך עליהם באברתו, עד כי לא נקראו לבא אל בתי המשפט ביום השבת, ויהי להם המשפט להקהל לאספות־עם ולְהִוָּעֵץ על כל הדברים הנוגעים להם ולדתם; להם היה המשפט לבנות בתי־מועד להתפלה ולעבוד אלהיהם באין כל מעצור ומפריע (116 — 117 לפחה"ב). ויהי כאשר הצרו היונים, צוררי יהודה מאז, את היהודים היושבים בקרבם וראשי השופטים (Prätoren) והפקידים־הנגידים (Prokonłulen) הרומאים העוו משפטם ויפנו אל הורקנוס הנשיא והכהן הגדול ביהודה והוא שלח את מלאכו ומכתב בידו אל נציב רומא, אשר יהיה בארץ ההיא להעיד בו ולהזהירו כי יקים דבר החק, אשר נתקים וְאֻשַּׁר מהקיסר ועם רומא כלו, לתת ליהודים לעבוד אלהיהם באין כל שטן ומפריע. תוצאות המלאכות הזאת בלודקיא, פריגיה וטראַלעס אשר במדינת קַרְיָה (Carien, היתה פקודת נציב רומא אל תושבי המקומות האלה לבל יזידו לנגוע בהיהודים לרעה. היונים במילעט (Milet) ובפריום (Parium) נועזו להעביר

את היהודים על דתם בחזק יד ויאלצום לחלל את השבת ולבטל את התפלה בצבור. אז דבר אתם נציב רומא קשות, כי ידע אשר לב יוליוס קיסר טוב מאד על כל היהודים, ויזהירם ויעד בהם לבל יזידו עוד לעשות כדבר הרע הזה ומגערתו נחתו היונים ולא הוסיפו להרע להם. ברוב הערים היה די רק להזכיר שם הקיסר וחפצו ורצונו להטיב את היהודים ובני עם הארץ השלימו אותם וישביעום רצון. הורקנוס, אשר היה כצל נהלך ואיש אין אונים בתוך בני עמו וארצו, היה לכרוב סוכך ומושיע ורב לאחיו בארצות רחוקות.

כנראה הגדיל יוליוס קיסר לעשות טובה גם עם בני עדת ישראל ברומא, יען כי גם אחרי מותו בכל אשר הזכירו שמו לא מנעו ממנו תהלה וברכה. כאשר פקד על כל בני רומא לבל יתגודדו בחוץ ולא יתאספו בהמון לאספת־עם, מפחדו ממרד והתקוממות, נתן להיהודים להתאסף ולהיות לאגֻדה דתית אחת. אולם בכל חסדו אשר עשה לבני יהודה לא נתן שמחה בלבם. ולא חדש בקרבם רוח נכון תחת רוח כהה, כי לא בחסד חפץ עם יהודה, וידע, כי רק במשפט תכון עמדתו. בפי היהודים הנפוצים בארצות מעל לגבולות ארץ ישראל היה מבֹרך שם הקיסר כפועל ישועות, אך היהודים יושבי יהודה ראו בו מושל רומא מושך חסדו ומשביע רצון את האדומי אנטיפטר שנוא נפשם ומרכיב אותו אלוף לראשם. ובהשמע דבר הקיסר לתת להיהודים את חרותם וזכיותיהם, לא נשמע קול ענות חדוה ותרועת שמחה. העם התאונן בסתר אהלו ויבט במר נפשו על כל הנעשה בארץ וידום כי נטל עליו, עדי התעורר אנטיפטר ויגער בבני יהודה המתאוננים רעה על דברי הימים ההם ויזהירם, כי אם לא יתנו אותותיהם, אותות שמחה ברנה ותודה, אז יעורר עליהם קצפו הוא, קצף הורקנוס נשיאם וקצף יוליוס קיסר. בימים ההם ומאנשי אריסתובול אשר נפוצו ביום רעה שבו והתקבצו ויהיו לגדוד אחד בהרי הגליל וימצא ביניהם איש חיל אחד ושמו חזקיה ויהי להם לראש. הגדוד הזה התחזק ויארוב על כל דרכים מקום יעברו הרומאים והסוריים, ויחרידו פליטי יהודה אלה את לב בני הנכר ויעשו להם רעות רבות וחפצם היה לעורר חרב־מֶרֶד נוקמת על הרומאים. ויבזו הרומאים להאנשים האלה וילעגו להם ויקראום „חבר־שודדים" והאיש הנלבב חזקיה היה נקרא בפיהם: „ראש השודדים". אך היהודים חשבו את חזקיה ואנשיו לנוקמי נקמת הדרור וכבוד עמם המחֻלל וגבורי החרות. ביותר חרה לכל שלומי אמוני האֻמה, כאשר חלק אנטיפטר את המשרה ביהודה בין בניו וישימם לפקידים־נגידים על הארץ וכל מעשיו היו רק נכונים להרבות כבוד ביתו ועצמו וגבורתו. מארבעת בניו, אשר ילדה לו אשתו קְפרוס בת מלך ערב, פקד את פזאל הבכור לפקיד על יהודה וירושלים, ואת הורדוס (Herodes), אשר היה אז בן חמש ועשרים שנה, לפקיד נגיד על כל ארץ הגליל.

האיש הצעיר לימים הזה היה כמלאך מחבל ושֵׁד משחית לעם יהודה, כאלו היה קרוא מבטן לעקור את העם יד ורגל ולהשליכו לפני ממשלת רומא לדרוך עליו ברגל גאוה ולשומו כטיט חוצות. כעננה הרת שאה פרש צלו על עם יהודה

ויחשך את שמיו ויקדר את שמש הצלחתו. כבן נאמן לאביו יצא בעקבותיו להרבות מרמה ולחמוס מזמות, להתרפס לפני הרומאים ולהחניפם בשפת חלקות, למען הָמֵר רוח היהודים ולהרעימם. למען מצוא חן בעיני אבירי רומא, מושלי ארץ מבני הנכר, התאזר עז לצאת בחרב לקראת חזקיה ותעז ידו עליו ויוליכהו שבי ומבלי חקור ודרוש, מבלי העמד עדים ושמוע מה בפי הנאשמים הוציא את חזקיה ואנשיו להורג ויסר את ראשם מעליהם. הסוריים והרומאים בני הנכר הביעו תודה רבה למכניע „השודדים״ — כאשר כן קראו לפליטי יהודה המקנאים לאֻמתם ותורתם — , סיקסטוס קיסר (Sextus Cäsar), שאר בשר קרוב ליוליוס קיסר המושל לבדו ברומא, הרבה נדיבות להורדוס וירומם פעלו, אך אמוני יהודה חתו נבהלו ורעדה אחזתם לראות, כי ביצי צפעוני — אנטיפטר — בָּקָעו ומשרש נחש יצא צפע, בניו משחיתי עם יהודה, אשר עוד ירבו לְהָרֵעַ מאביהם. בני יהודה הרגישו ויחושו בנפשם, כי כאשר לא יִבָּצֵר מבני אנטיפטר את כל אשר יזמו לעשות, אז אבד נֶצַח העם ואחריתו תהיה להכרית. משבר רוח על שפלות הורקנוס הנשיא בעמו ועם יהודה כלו, אשר ירדו מטה מטה בתחבולות מרמה בני האדומים, קמו ויתעודדו נכבדי היום לדבר באזני הורקנוס הנשיא העני בדעת ואין אונים, כי יתבונן על מצבו ומעמדו השפל, ויוכיחוהו; כי רק צל־מלך הוא ביהודה ורוח שפתים הוא שם כבוד והעוצרים בעם והמושלים בעז משפט־מלך המה אנטיפטר ובניו. גם הוכיחו לדעת כי הֲרֵגַת חזקיה ואנשיו שלא במשפט היא חרפה גדולה, אשר העטה הורדוס על היהדות והעוה משפטה, כי לא שאל פי הנשיא ולא דרש משפט הסנהדרין ובזדונו ורשעתו הוציא הוא לבדו משפט איש למות — ובהתוכחה הזאת לבדה לא היה עוד די לתת בינה בלב חסר דעה כהורקנוס לולא באו אִמּוֹת הנרצחים ותצעקנה מרה באזניו לפלח לבו, ובכל עת עלותו בית ה׳ נפלו הנשים השכולות לרגליו וישביעוהו בבכי ויללה, כי ינקום נקמת דם בניהן השפוך והשיב את גמול איש הדמים בראשו. ויהי כאשר הקיפה זעקת העם את כל הארץ ותפעם רוח הורקנוס ולא עצר עוד כח להתאפק וישלח דברו להסנהדרין לקרוא את הורדוס לפניהם ולהועידהו למשפט, ושופטי הסנהדרין מהרו לצוות על האדומי לעמוד לפניהם ביום מועד לתת דין וחשבון לפניהם על הרגו את חזקיה ואנשיו בלא־משפט וגם את הורקנוס הקדישו לשבת על כסא כבודו ביום המשפט. אולם אבי הנדון אנטיפטר חרש משחית הודיע לבנו, כי סער גדול מתחולל על ראשו וייעצהו, כי לא יבא ירושלימה רק בלוית שומרים לראשו, אך לא ירבה לקחת חיל רב, לבל יהן פחד בלב הורקנוס, כי חפץ הוא להתפרץ מפניו. הורדוס בא ליום הנועד כפקודת הסנהדרין, אך בלוית גבורים שומרים לראשו וסובבים לו לבל יעז איש לגעת בו לרעה, גם הביא בידו ספר מאת סיקסטוס קיסר נציב סוריא אל הורקנוס ובו הפיל עליו אימה לאמר, יְחַיֵּב אותו לערוב את ראש אהובו, אשר יגן עליו. יום המשפט הגיע ולב כל אנשי ירושלים היה הולך וסוער. ויהי בהתאסף ראשי הסנהדרין וישבו כסאות למשפט ויבא הנדון לבוש בגדי ארגמן, חרבו מצֻמדת על ירכו וגבורי חיל מגינים בעדו מימינו ומשמאלו ויתיצב לפני שופטי יהודה בעז פנים וצואר נטוי כמתקלס בשופטיו. למראה הזה נבעתו השופטים ולא קם עוד רוח בקרבם, וגם אלה אשר הרבו לשטנה אותי, כבשו פניהם בקרקע

וידומו. גם הירקנים השתומם ונבהל מאד מפני האדומי עז הפנים. דממה איומה שררה בכל הבית וכלם קפצו פיהם וייראו להוציא רוחם ומכל העדה לא נמצא רק איש נלבב אחד אשר מצא את לבבו לדבר דברים נמרצים ולקנא קנאת כבוד הסנהדרין המחלל. שם האיש הנלבב הזה הוא שמעיה ראש הסנהדרין, אשר היה דברו אל כל חבריו בנחת וכבד ראש לאמר: „האם לא זה הוא האיש העומד לפנינו לדין אותו על חטא משפט מות אשר נמצא בו ומדוע זה הוא נצב לפנינו בגאוה וגדל לבב, נכון להרגהו אם רק יצא דבר מפינו להרשיעהו בהִשָׁפְטו, ובכל זאת לא אזעום עליו יותר מאשר עליכם שופטי צדק והנשיא, אשר בתוכנו, כי תשאו ותסבלו במנוחת לב חלול כבוד משפט האלהים ותת אותו לחרפת עולם וקלסה ואתם רואים ומחרישים. לכן זאת אמר לכם, כי דנה ימים באים והאיש אשר יראים מפניו היום יסגיר כלכם לממיתים ופעמיו ירחץ בדמכם, כן משפטכם, אתם חרצתם!" —. הדברים האלה עוררו את לב חברי הסנהדרין ורוח הצדק והמישרים החלה לפעם בקרבם ובעוד רגע והעיר חמתם ותבער בם אש קנאתם, כאשר חרדו ונמוגו לראשונה, וירא הורקנוס וייגרא מאד לבל תצא עברתם כאש לא נֻפח ותפגע לרעה בהאיש, אשר על פי נציב רומא ערב בעד ראשו ויצו לדחות את יום המשפט עד מחר, ותהי עצתו להורדוס למלט נפשו מידי השופטים החושבים עליו רעה, ויקם ויברח בלילה ויקך דמשקה אל סיקסטוס קיסר, אשר קבלהו בזרועות פתוחות וישימהו לפקיד־נגיד על מדינת חילת־סוריא (116 לפחה"ב). עתה כאשר הגיע הורדוס לכבוד וכח ואון מדיני אמר לנקום נקמת כבודו מאת הורקנוס והסנהדרין, אשר נועצו להכלימו ולהביאו במשפט. אך אביו ואחיו פזאל, אשר לא היה אכזר וקשה לב כמוהו, מנעו אותו הפעם מבא בדמים וישביחו שאון רוחו, אך הוא נטר שנאתו בלבו ויחלוט לקחת נקם באנשי עברתו לעת מצוא.

הרעש הגדול והנורא, אשר פשט בכל ארצות רומא אחרי הֵרָצַח יוליוס קיסר בידי בעלי הזרוע, אשר בשם ממשלת־העם (רפובליק) לקחו להם קרנים, עז ומשרה (פ"ש 114 לפחה"ב), אשר מפניו רגזו גוים וממלכות, הרעש הנורא הזה הביא בעקבותיו המון תלאות ומצוקות גם על יהודה. בצדק התאבלו היהודים יושבי רומא על מות יוליוס קיסר מחסם ומגנם וימאנו להתנחם עליו ולילות מספר לַנו על קברו ויספדו ויעשו לו אבל כבד. המלחמות הגדולות ושפך דם רב ברומא, החירום אשר מלא את כל ארצותיה, הבֶּדֶל והגלות גדוליה ונכבדיה וכל האסונות והתלאות, אשר כתמם באו עליה בימים ההם, היו להממשלה האדירה הזאת חבלי לֵדה לסדרים ומשטרים חדשים בתורת המדינה ודרכי המשרה; אך ליהודה היו צירי מחלה נושנה, אשר החליפה כח לדכא תחת רגלה עם נדכה ונענה לכלות שארית כחו עד לאין מרפא. כאשר בכל מדינות רומא, כן קמו ביהודה אנשי הזרוע, אשר בשם ממשלת העם, הדפו משאתם את הנציבים והפחות אנשי ברית יוליוס קיסר. אך כחם וגבורתם היו למצער וממשלתם עד ארגיעה, כי עוד מעט נהפך עליהם הגלגל — הנציב הרפובליקני קסיוס לונגינוס (Cassius Longinus) בא לסוריא לאסוף צבאות חיל ולצבור כסף וישם מס כסף ענושים על יהודה שבע מאות ככר כסף. וקסיוס נחפז מאד לכלות דברו, כי לא האמין בעזו וגבורתו

לשלוט ברוב עמים וימהר לכלות חמתו בארבעת ערי הנגב: ג ו פ נ א, ע מ א ו ס, ל ו ד ו ת מ נ ה ויאסור את כל האנשים הנמצאים שם וימכרם ממכרת עבד, כי לא אבה חכות עדי יביאו אל אוצרותיו את כסף האנושים אשר שם על הארץ.

בימים ההם וגם עיני הנשיא הורקנוס נפקחו לראות, כי בכחש סבבו אותו האדומים הערומים וכל עבודתם אשר עבדוהו היתה רק מסכת שוא לכסות את תאות לבם לבצע מעשקות להגדיל כבוד ביתם ולקחת להם קרנים למשול על העם בחזקה. ויהי כאשר חדל מהאמין במתי סודו האדומים וברפיון רוח לא יכול עמוד באין יועץ ותומך ויהי לו מַ ל י ך השר ביהודה לאיש ימינו וגבר עמיתו, אשר זה כבר התבונן למחשבות האדומים וכל מזמותיהם. מכל בני יהודה אך הורקנוס לבדו עוד לא ידע דבר מכל התחבולות ברשע, אשר הורו והוגו בני משפחת האדומים הרעה, להדפהו משאתו ולמלוך על יהודה ביד חזקה וזרוע חשופה, רק מַ ל י ך חשב מחשבות לקדם פני רעתם טרם תצא. כי האדומים ו ק ס י ו ס כרתו ברית להוריד את הורקנוס מעל כסאו והורדוס ישב על כסאו בעזרת צבאות רומא. כל המזמה הרעה הזאת נגלתה למַ ל י ך ויבחר דרכו לעשות במחשך מעשהו למען סַכֵּל עצת הבוגדים. ויהי היום ויקרא הורקנוס לשריו ועבדיו אל המשתה ויבא גם א נ ט י פ ט ר בתוכם ויתן מ ל י ך מות בקערה, אשר שמו לפני אנטיפטר ויאכל — וימת. — לבב מ ל י ך תעה להאמין, כי במות אנטיפטר יסור צל בני המשפחה הרעה מעליהם ומשוגתו זאת היתה לו וליהודה למחתה. כי ה ו ר ד ו ס אשר עלה על אביו באמץ רוח, אכזריות לב ועז פנים, כן גם גדל ממנו במרמת חנפים וחלקת לשון. וכאשר התכחש מ ל י ך ויבך על מות אנטיפטר, למען ידמו בניו כי לא היתה שומה ממנו להמית את אביהם, שם גם ה ו ר ד ו ס סתר פנים לו, כאלו יאמין לדברי מ ל י ך ולא ארכו הימים והורדוס מצא תואנה למשוך את מליך ברשתו לבא אל המשתה אשר עשה לו, ויצו על בני לגיוני רומא לנפול עליו ולהמיתהו. רבות נסו אז להדיח את האחים האדומים משאתם ולשבור מטות עֻלם מעל יהודה, בעת אשר חלה הורדוס מחלה עזה, אבל כל המעשים האלה היו בדי ריק, ובימי מחלת הורדוס התגבר פזאל אחיו על כל אויביו ויכם ויגסם והאחים האדומים באו ירושלימה אחרי הכריעם את כל קמיהם תחתם.

בימים ההם נסה אנטיגונוס בן אריסתובול השני לשבור מטות על האדומים מעל יהודה ונשען על עזרת בעל אחותו ת ל מ י (Ptolomäus) מלך חלקית (Chalcis) נסה לתגר מלחמה בהאחים האדומים ולהדיחם משאתם. אך עמל א נ ט י ג ו נ ו ס היה בדי ריק ותקותו היתה לו למפח נפש, כמעט נרפא ה ו ר ד ו ס ממחלתו התגבר על כל אויביו ויסכל עצתם ובשובו לירושלים הדור בגבורתו עוד נטל על ה ו ר ק נ ו ס לשית לראשו עטרת־תהלה מכפות תמרים לאות כבוד ויקר על נצחו את אויביו וגבורתו במלחמה. אז נועץ ה ו ר ק נ ו ס לקנות לו לב איש הזרוע ולקשרהו בעבותות אהבה אל משפחת החשמונאים וַיְאָרֶשׂ לו את נכדתו בת בתו המהללה ברב יפיה וחין ערכה, ואשר הוצאה אחרי כן להורגים ואחריתה הנוראה הרגיזה כל לב, היא מ ר י ם ה ח ש מ ו נ א י ת, האמללה הזאת, העתידה לטבח, היתה השה לעולה, ועליה פקדו לתת דודיה למעַוֵל, עריץ ורוצח ואמה אלכסנדרה התאמצה לכרות את הברית הזאת, אשר היתה למקור דמעה ונחלי דמים לבית

החשמונאים. היא הקשיחה לבה ולא זכרה ראשונות, כי ראש אישה אבי בתה נכרת בגרזן בזדון לב אנטיפטר אבי הורדוס ונכליו הרעים. ההצלחה האירה פניה אל האחים האדומים וגם התמורות בדברי ימי המדינות, אשר קרו בימים ההם, אף כי נראו כנגע להם, ונכונו לשום קץ לגדולתם נהפכו פתאום להיטיב להם תחת הָרֶע. -- חיל הָרֶפֻּבְּליק הרומית הֻכה מכה נצחת על יד פִהיליפפי (Phili pi) בימי הבציר שנת 112 לפחה"ב), ראשי הרפבליקנים ברוטוס וקסיוס טרפו נפשם באפס וכל גויי רומא ואדיריה כרעו ברך לפני שלשת האבירים החדשים: אוֹקטביאַנוס שאר יוליוס קיסר הנרצח בידי הרפבליקנים, אנטניוס ולֶפִּידוס. התמורה הזאת נתנה חתיתה על האחים האדומים פזאל והורדוס, כי הם אמצו ידי הרפבליקנים ויחזקום לעמת שלשת האבירים וגם מהרו גדולי היהודים לצעוק חמס על עלילות האדומים באזני המנצח אנטניוס, אשר חנה אז בהעיר בִּיטִינְיָה (Bithynien); אולם עד מהרה ידע הורדוס להפיץ את העננים אשר הקדירו את שמי הצלחתו, כי מהר לקדם פני אנטניוס לצודו בחלקת לשונו ולהטות לבו באבן חן השחד בכסף תועפות ואז זכר אדיר רומא, כי לפני שנים רבות התארח בבית אנטיפטר אביו ויכבדהו מאד וימשוך חסד עם בנו; ויהי כאשר השיב אנטניוס ריקם את פני צירי העם שוטני הורדוס ולו פזר מלא חפנים כבוד ותהלה, ויוסיפו היהודים לשלח מלאכים שניים ושלישיים אל אנטניוס ולהתאונן רע לפניו על האדומים הרודים בם בחזקה, ויקצוף עליהם אנטניוס ויתנם בית הכלא וישלח בהם גדודי רוכביו להדיקם תחת רגלם וינשא ויגדל את האחים האדומים ויקרא להם בשם נשיאים: „טֶטְרַרכים" – לאמר: נסיך אחד מארבעת הנסיכים המושלים בארץ – (כשנת 111 לפני חה"ב).

עוד הפעם נראה כי זרחה שנית שמש צדקה למשפחת החשמונאים וכי פנתה ההצלחה ערף ולא פנים אל האחים האדומים. הפרתים, אשר פליטי הרפבליקנים מרומא הסיתום לתגר מלחמה עם שלשת האבירים מושלי רומא, נפלו בנחלות רומא אשר בארצות הקדם. ברוח עז וגבורה התפקדו לצבאותם ויתנו מצביאים עליהם את פַּקוֹרוּס (Pocorus) בן המלך ואת בַּרְזְפַרְנֵים (Barzopharnes) ויפשטו באסיה הקטנה וסוריא ויצליחו ויעשו חיל, בעוד אשר אחד משלשת האבירים מרקוס אנטניוס התעלם באהבת קליאופטרה מלכת מצרים, ותשפוך עליו רוח תזנותה ותשקהו כוס שכרון בעגבתה. והפרתים, אשר עברתם היתה שמורה בלבם על האחים האדומים, כאל בעלי ברית רומא, אשר התמכרו אל שלשת האבירים לעשות כל חפציהם בארצות הקדם, עוד הוסיפו שנֹא אותם על ידי לִיזָנְיָס (Lysanias) בן תלמי, אשר בת אריסתובול היתה לו לאשה, ויבטיח ליזניס לשרי צבאות הפרתים להעניקם הון רב אם תגבר ידם במלחמה ויכריתו את האחים האדומים מן הארץ והורידו את הורקנוס מעל כסאו למען הושב את אנטיגונוס בן אריסתובול על כסא ממלכת יהודה. וַיֵאותו הפרתים לדבריו וַיֵחָלְקוּ לשני ראשים לעלות על ירושלים וללכדה, הראש האחד הגיח מארץ החוף על יד הים הגדול והראש השני דרך ערי הארץ ומגמת פני שני הראשים האלה מול ירושלים. ובהגיע חיל הפרתים אל הר הכרמל נלוו אליהם יהודים רבים ויתנו

ידם אליהם להלחם יחד למען הצל הארץ מכף עריצים ועול זרים האחים האדומים. מחנה היהודים הלך ורב על דרכם וַיֵּרָא להם החלוץ כמתנהל לאטו ויקדמו לעבור לפניו ויעלו לפני חיל הפרתים ויבאו עד שערי ירושלים ומהעיר יצאו לקראתם רבים מאנשי עצתם, אשר בקשו לשבור מטות על זרים מעל צואר יהודה וישימו יחדו מצור על היכל החשמונאים וַיְכֹונו לכבוש את הר הבית והמונים המונים מדלת העיר גם באין נשק בידיהם תמכו בידי גדודי יהודה הנלחמים בהאדומים בעד אנטיגונוס החשמונאי. עד כה וכה וחג השבועות (בשנת 110 לפחה״ב) קרב לבא ומכל קצות הארץ נהרו המונים מבאי מועד אל ירושלים ויהיו גם המה עם אנשי אנטיגונוס, אשר הביאו בידם את כל העיר והאדומים ובעלי בריתם נסגרו בהיכל החשמונאים והמצודה־הבירה. ובעוד אשר נלחמו היהודים בבעלי ברית האדומים ופקורוס שר המשקים אשר למלך הפרתים עם חילו הכבד הקריב לבא אל העיר וידבר שלום אל הורקנוס ופזאל אחי הורדוס ויפתם לצאת כמלאכי השלום אל ברזפרנֵים לכלכל דבריהם במישרים והם שמעו לדבריו ויצאו אל שר צבא הפרתים; אך מהורדוס לא הסיר פקורוס את עיניו וישמור עקביו, ויהי כבוא הורקנוס ופזאל בכזיב (E aippa) מקום תחנות ברזפרנים ויאסרום בכבלי ברזל ויתנום בבית האסורים. פזאל קץ בחייו וישלח יד בנפשו והורקנוס נשאר בבית כלאו, אחרי אשר כרתו את שתי אזניו להטיל בו מום ולא יצלח עוד להיות כהן גדול ולשרת בקדש. גם על הורדוס סביב שתו לקחת אותו בשביה, אך בעלי בריתו הזהירוהו [illegible] מרעה וינס באישון לילה ויקח עמו את נשי ביתו ואת ארוסתו מרים וימהר לברח, וימלט אל המבצר מסדה והוא יצא ויעבור וינס לנפשו וכל העם הריעו אחריו ויקללוהו קללות נמרצות. עתה ישב אנטיגונוס בן אריסתובול על כסא ממלכת יהודה ואת הורקנוס צל־מלך ואיש אין אונים הוליכו הפרתים שבי ויביאוהו בבלה. אנטיגונוס, אשר נקרא בעברית: מתתיה מצא את לבבו להקרא בשם מלך יהודה ויַצר מטבעות בכתובות עבריות: „מתתיה הכהן הגדול" ויונית „אנטיגונוס המלך" ומסביב להכתובות „זר עם קנה רך פורח וקרן מלאת בתוכו לאות ומזכרת. צבאות הפרתים שבו מיהודה וחיל המצב אשר להרומיים. הנשאר באיזה מבצרים הבריח אנטיגונוס ויגרשם מן הארץ. כה היתה הָרְוָחָה ליהודה שבת נוגש וחדל על זרים מן הארץ. עם יהודה היה שנית לעם אשר מושלו מקרבו יצא וירגיע רוחו בתקוה נעימה וחלום בהקיץ, כי שב להיות עם חפשי מושל לו לבדו ומלכו מקרבו חופף עליו לשבת בארצו בטח.

כאשר היתה יהודה מלפנים לארץ חפשית מעל זרים והעם היושב בקרבה לעם מושל לו לבדו, לא לבד בגבורת לב החשמונאים הראשונים כי אם בחכמת לבם ודעתם עת וחשבון לכל מפעל ודבר חפץ בעניני המדינות, בהשכילם שכל טוב להפיק תועלת לעמם וארצם מקורות העתים ותמורותיהן, כן היתה יהודה עתה לחרפת־עם ותשג קלון ועבדות באשמת המלך החשמונאי האחרון ודעתו הקצרה להבין ולהשכיל אל המעשים אשר לפניו. בידי המלך קצר העינים הזה היה כל טובו וטוב עם יהודה וְאָשְׁרו נכון לפניו, אבל בקֹצר בינתו וחסרון דעתו לא הבין

לקחתו אליו. מסבות העתים היו טובות מאד לאנטיגנוס, להגדיל ישועת מלכותו ולהרבות כחו ועצמו. אדירי רומא נצו ויריבו בחזקה על דבר העז והמשרה בארצות הקדם, אשר לא נחשבו בעיני אוקטבינוס לשום לבו אליהן, יקרו לאנטניוס ההולל ורודף תענוגות למלא חמדת נפשו ותאותו הזוללה. בזרועות אשת הזנונים קליאופטרה המצרית ובחדרי משושה שכח האביר אנטניוס את צבאות רומא והמונם ושאונם. הפרתים, אשר גם על ארצותיהם, לטשו הרומאים את עיניהם, הכו אותם אחור, התגברו עליהם ויפרקו עלם מעל צואריהם. לו רק השכיל אנטיגנוס להחזיק ולהחרות את אף העם ושנאתו אל האחים האדומים ועריצי רומא, לו התאזר עז כמלכי החשמונאים אשר לפניו, כי עתה ראו ונוכחו גם מושלי רומא, כי תחת לעורר קנאה ולהקים את עם יהודה ומלכו לאויבים להם, טוב טוב יעשו אם יקנו לבם לאהבה אותם, להיות בעלי בריתם כמלפנים, למען תמצא ידם בעזרתם לתת חתיתם על הפרתים, כי רק בעבור זה היתה יד הרומאים עם האחים האדומים ולו מצאו לב אנטיגנוס נאמן לפניהם, כי עתה מאסו בהורדוס העבד האדומי, אשר הרימוהו מאשפתות וינחילוהו כבוד ועז, וישישו משוש את מלך יהודה. כבר בחרו יושבי ההרים בערי הגליל את אנטיגנוס למלך עליהם ויִוָּסדו יחד להיות נכונים להגן עליו ולהחזיק המלוכה בידו. העיר צפורי בהגליל היה למקום מועד ליוצאי צבא ואסיף נשק אל כל בעלי ברית אנטיגנוס. ואמוני־העם (פטריוטים) התגודדו לגדודים מְזֻיָּנִים ויסתתרו במערות אַרְבֵּאל לארוב לגדודי השונא בעברם; אבל אנטיגנוס היה נעור וריק מחכמת מדינה וגבורת גבור מלחמה. לא הבין לעשות חיל בידים העוזרות למלחמה ובתכונה הרבה אשר נמצאו לו למכביר, להכינן בתבונת כפיו ולהעריכן באופן נכון להביא טובה וישועה לו ולעמו. את כל כחו האביד במעשים נקלים אין הועל בם וכל תאות לבו היתה רק לעשות נקמות בהורדוס ואחיו. התאוה הזאת הכשילה כחו, עִוְּרָה עיני בינתו ותצודהו למדחפות. בימי גדולתו לא הכין לבו בעז מלך ורוממות רוח מושל משכיל על דבר אמת, אשר מרום כסאו יבוז לשפלת האדומים תחת לשנאם ולהנקם במו. בכל ימי מלכותו, שלש שנים ומחצה (מן 110 עד 107 לפחה״ב), לא מצא את לבבו לעשות גדולות לבצע מעשהו ביהודה, אף כי שרי צ א רומא המשנים תמכו בהורדוס ואחיו אך למראה עין וברוב הפעמים אספו ידיהם ממנו ולא התערבו בריב. גם את המבצר מְסָדָה, אשר בו נסגר יוסף אחי הורדוס עם מתי מספר – שמונה מאות איש – מאנשיו, לא עצר אנטיגנוס כח ללכדו, לבלי תת לאויביו לתקוע יתדם על אדמת יהודה. וכאשר לא השכיל המלך הצעיר הזה לדעת דברי המדינות, כן לא ידע לחשב דרכו בהליכות הארץ בקרבה ולא הבין לקנות לב מאשרי העם וחכמיו, אשר פעלתם היתה רבה ורוחם שפוכה על כל בני ההמון. ראשי הסנהדרין שמעיה ואבטליון, בכל שנאתם את הורדוס על גאונו וזדון לבו בהפריעו כל חק ומוסר, לא היה לבבם שלם גם עם אנטיגנוס, אף כי לא נודעה הסבה אשר הֵסֵבָּה את לב הפרושים מאחרי המלך האחרון לבית החשמונאים, אם לכהו בדרכי הצדוקים ונטיתו אל למודיהם או יד הקנאה היתה בין המלך ומאשרי העם. ממקרה קל בערכו אשר קרה בימים ההם נשפוט, כי רק הקנאה הפרידה ביניהם ותחלק לבותם: במוצאי יום הכפורים בכלות עבדת היום בבית ה׳, יצא המלך

והכהן הגדול אנטיגנוס לשוב לביתו וכל העם יצאו אחריו ללותו מבית ה׳ אל בית מלכותו; ובלכתם ויראו את ראשי הסנהדרין שמעיה ואבטליון עוברים עליהם ויעזבו את מלכם וכהנם וילכו אחרי מוריהם הנאהבים וילווּם עד פתח ביתם. על הדבר הזה חרה אף אנטיגנוס ויוציא את רוחו בדברי חדודים ולעגי שפה בשאלו לשלום שני החכמים ההם, והם לא היו כמחרישים וישיבו לו שלום גם כן בדברי לעג 1). כה רבתה המשטמה ובהלוָתה אל מגרעות המלך וחסרון דעתו בהליכות המדינות והנהגת הממשלה היתה לפח ולמוקש לבית המלוכה ולכל עם יהודה.

שונה ממנו ונבדל בתכונתו מנפש ועד רוח היה הורדוס. בו נפגשו כל התכונות, אשר חסרו לאיש ריבו אנטיגנוס. הוא רדף אחרי הצלחתו ובהסתירה פניה ממנו עד ארגיעה התאמץ להשיגה ולהשיבה אליו בחזק יד. בברחו מירושלים היה הורדוס בצרה גדולה, תלאותיו עצמו, כל הארץ התקוממה לו ובני יהודה התגרו בו בנוסו, עד כי כמעט עזבו רוחו ותקצר נפשו בעמלו ויחפץ לתקע חרב בבטנו. גם שב נכלם מתקותו אשר קוה אל מלך הערבים מבני נביות מַליכוס, כי לא נתנו לבא אל גבול ארצו. נדח ונענה עבר הורדוס מדבר יהודה ואדום, נודד ובדד, עיף וחסר כל, אך רוחו קמה בקרבו ובלבו הרה והגה מחשבות גדולות וכבירות ויבא ארצה מצרים. המלכה קליאופטרה חפצה להפקידהו לשר הצבא, אך הוא לא קבל את הפקודה הזאת, כי בגדולות הלך לבו וכתר מלכות יהודה היתה מגמת חפצו ואות נפשו. ממצרים ירד באניה לבא רומאה, ואחרי עמל מסעו דרך ים בסעָה וסער הגיע אל מחוז חפצו בעת רצון ושעה מְכֻוֶּנֶת לחפצו. כאשר שבו והשלימו אדירי רומא אוקטביגוס ואנטניוס ויכרתו ברית בהעיר ברונדיס על נקלה הוכיח לאנטניוס, כי רב טוב צפון לרומא בהגיעו הוא לעז ומשרה וידו המצא לרעוץ ולרוצץ את הפרתים, כי רק בעזרת שונאי רומא אלה הגיע אנטיגנוס למלכות יהודה ועל כן עברתו שמורה נצח לרומא. בגלל הדבר הזה דבר גם אנטניוס טוב עליו לפני אוקטביגוס ודבריו לא שבו ריקם. כה הצליח בידי הורדיס, כי בשבעת ימים אחרי באו נקרא במושב זקני רומא — בסוד הסינט, בשם מלך יהודה ואת אנטיגנוס נקבו בשם „אויב רומא ומבקש רעתה" ויתנוהו לחרם ויקרעו את המלוכה ממנו. עתה הביאה רומא שנית את חרבה בלב מלכות יהודה לקרב קצה, כי הרכיבה איש נכרי — גר אדומי — אלוף לראש עם יהודה — ותקם רומא מלך בישראל איש נכרי, אשר רק הנקמה היתה רוח אפו, וכל תאות לבו היתה רק לעשות נקמות באנשי עברתו אמוני־העם, אשר נִתנו עתה בידו אם לשבט ואם לחסד.

ויהי כאשר השיג הורדוס כל מַאֲוָיו וכל חשק לבו השואף לשררה, ולא יכול עוד לשבת ברומא וגם כל הכבוד והיקר אשר פזר לו אנטניוס לא לקחו את לבבו ורוחו נשאהו אל ארץ מרחק — אל יהודה, לבוא אליה ולקרוא בקול אל בניה: הנה מלכבם בא אליכם! ויעל היבשה מחוף עכו 109. אוהביו, אשר ידע לתפוש אותם

1) עיין תלמוד בבלי יומא ע״א ע״ב וביוסף פלאוויוס בקדמוניות טו א ובמלחמות טו ג.

בלבו, תמכו ידיו בכסף, די הרחב צעדיו והחזק מעמד לבא אל מרום חפצו לתפוש את המלוכה על יהודה ומכלם הרבה לפזר כסף רב להורדוס, למען תשיג ידו לבצע את חפצו, היהודי העשיר הגדול בכל יהודי סוריא שַׂרַמָּלָּה (Saramalla). בהכסף הזה שכר לו הורדוס אנשי צבא שכירים וילך עם גדודיו אל נגב יהודה לחלץ את אחיו יוסף ואנשיו אשר נסגרו בהמבצר מְסָדָה וחיל אנטיגנוס צרים אותם ומשם שם פניו גם אל ירושלים; אך ימי המלחמה ארכו, כי הרומאים לא עזרו את הורדוס ברוב אונים ויטמנו ידם מהחזיקו במלחמה עד כי נאלץ לעזוב את הנגב וילך אל צפון הארץ – הגליל וילכוד את צ פ ו ר י וישת ידו על גדודי האורבים אשר במערות א ר ב א ל. אך בכל אלה ראה הורדוס, כי ישיא נפשו בתקות שוא אם ידמה, כי תמצא ידו לו לבדו בלי עזרת לגיוני רומא להכריע יהודה תחתיו וילך אל מחנה אנטניוס, אשר צר אז על העיר סמוסטָה (Samosata) היושבת על חוף נהר פרת, לדבר עמו על דבר הבטחתו אשר הבטיחהו לתמכו ברב כח ולהושיבהו על כסא ממלכת יהודה. בהישועה הגדולה אשר עשה הורדוס אז לחיל המצור, הואיל אנטניוס לשלח את שר צבאו ס ו ס י ו ס (Sosius) ושני לגיונות רומא עמו לעשות מלחמה ברב כח באנטיגנוס מלך יהודה, למגר לארץ כסאו ולהושיב על כסא המלוכה את האיש אשר בו בחרה רומא להיות אלוף ביהודה.

ויהי כאשר התחזק הורדוס בישע ימין לגיוני רומא וילחם ביהודה באכזריות חמה ועברת נקם, חמש ערים קטנות במסבי יריחו הצית באש על יושביהן ואלפים נפש אדם עלו על המוקד יען כי היתה רוחם נאמנה לאנטיגנוס. בהגיע האביב הכין פעמיו לעלות על ירושלים, אך בטרם גשתו אל מצור העיר בא שמרונה לחג שמחה את חתֻנתו עם מ ר י ם ה ח ש מ ו נ א י ת, לפרוש עליה כנפיו החמוצות מדמי בני עַמה. ויהי כבוא ס ו ס י ו ס בראש חיל רומא העצום רגלים ופרשים וחיל סוריא העוזר על ידו אל גבולות יהודה ויחלו לגשת אל מצור ירושלים. חיל המצור עלה אז למאת אלף איש ויחן על העיר מצפון נכח הר הבית, כאשר חנה עליה פ ו מ פ י ו ס לפני עשרים ושש שנים, וישפכו הרומאים סללות וימלאו את הבורות והשוחות ויציבו אילי ברזל וכלי משחית להרוס החומה, ויוסיפו הרומאים הצרים על ירושלים עז ועצמה בהגיע תֹר האביב ותבואות השדה בשלו וימצא להם די מזון ומחיה לכל חפצם. והנצורים, אף כי חסר להם מזון להחיות נפשם, נלחמו כאריות, ויפרצו כפעם בפעם מהעיר לנפול על אויביהם ולשום שמות במחנותם וישאו עיניהם אל ה׳, כי יהיה בעזרם להציל את עיר קדשו ותפארת מקדשו מנפול בידי עם נכר ובעלי ברית הורדוס שנוא נפשם. פעמים רבות הניסו את הצרים מעל חומות העיר ויהרסו את כלי המשחית, אשר העמידו הרומאים מול חומת ירושלים, גם הקימו חומה חדשה מול הישנה להפריע את עבדת המצור, עד כי ארכה עת המצור יותר מחדש ימים. והנה היה דבר שני המורים ראשי הסנהדרין ש מ ע י ה ו א ב ט ל י ו ן אל העם, לשבת מריב ומלחמה את הורדוס ולפתוח לו את שערי העיר, ואנטיגנוס לא מצא את רוחו להעניש קשה את המחלקים לב העם ממנו ביום צרה. אמנם לא כל ה פ ר ו ש י ם הרכינו ראשם אל דברי ש מ ע י ה ו א ב ט ל י ו ן ויקבלו עצתם ו ב נ י ־ ב ב א, משפחת פרושים, המפורסמת

בצדקה וחסידות, דבקו באנטיגנוס ויקשו ערפם משמוע לעצת המשיאים את העם להסגיר העיר בידי האדומי השואף אל כסא ממלכת יהודה. עד כה ועד כה והפלגות הועילו להות אנטיגנוס ונצחון הצרים על ירושלים המשחיתים בחומותיה. ואחרי ארבעים ימי המצור נפלה החומה החיצונה ממכות אילי הברזל והכרים והצרים פרצו אל העיר התחתונה ומצדות הר הבית החיצונים. המלך והנצורים הנאמנים בבריתו התכנסו אל העיר העליונה ויתבצרו שם, אך אחרי עבור חמשה עשר יום ותִּבָּקע גם החומה השנית והרומאים פרצו אל העיר העליונה והמקדש כפריצי חיות צמאות לדם אדם וישתובבו ויתהוללו ויהרגו ולא חמלו על איש ועל אשה, על נער וזקן טף ונשים, ויגירו על ידי חרבם את הכהנים בעמדם על עבדתם. ביום השבת ובהחדש (סיון) אשר בו לכד פ ו מ פ י ו ס את ירושלים לפני עשרים ושבע שנים, לכד עתה הורדוס את העיר והמקדש. ברוב עמל הצליח הורדוס לבצור רוח הרומאים, להשיב ידם מבלע כלה את העיר ולבֹז את המקדש ולחללו, כי הרבת לתת מתנות לאנשי הצבא, לכלוא משובתם, לבל יהיה למלך על עיר שוממה וחרבה. א נ ט י ג ו נ ו ס נשבה ועמו אבד כל כבוד בית אבותיו לעולם ונשלח מאת שר הצבא ס ו ס י ו ס אל א נ ט נ י ו ס, ואדיר רומא זה, בשמעו לעצת הורדוס אוהבו, דש בשרו בשוטים ויסר ראשו מעליו בגרזן; לא במשפט ולא במנהג הכבוד למלך משוח עשה אנטניוס להמלך האחרון מבית החשמונאים, וגם להרומאים חרה היטב על הנבלה הזאת להמית כמות נבל כהן גדול ומלך לעם יהודה. זאת האחרית הנוראה, אשר מצאה את המלך האחרון משמונת הכהנים הגדולים והנשיאים אשר הקימה משפחת החשמונאים, בימי עשותה ממשלה ומלוכה על העם יותר ממאה שנים, המשפחה, אשר לראשונה – הביאה על יהודה רב כבוד ויקר, תהלה ותפארת – וחרפה ושפלות, עבדות ועני – באחרונה.

תקופת ימי המלכים מבית הורדוס

פרק ראשון

הורדוס הראשון

(מן 107 עד 74 לפני חרבן הבית)

ה ו ר ד ו ס או כאשר נקרא בפי העם – העבד האדומי, הגיע לתכלית חפצו – לתפוש מלוכה על יהודה וכל הגדולות אשר שאל לבו קמו ונהיו; אמנם כסאו הוכן על חרבות ארץ יהודה וחללי עמו, אך הוא מצא את לבבו נכון ליסד לו מלוכה על מכוניה אלה בל תמוט, ולו גם יוצק נהר דמים לרגליו וכהנה וכהנה תאכל חרב נוקמת בעם יהודה האמלל, שנאת עם יהודה אל המושל העריץ, אשר באין צדקה וישר, באין שם טוב ויחש אבות הרביב את עצמו אלוף לראשו, השנאה הזאת כאין

וכאפס נחשבה להורדוס נגד החן והרצון אשר השביעוהו גדולי רומא וצחוק־ידידות המרחף על שפתי האביר הרומאי א נ ט נ י ו ס. ומראשית ימי גדולתו חשב ארחותיו ויבן דרכו להאריך ימי תקפו וגבורתו בהתמכרו למושלי רומא ולהשען עליהם ועל עז גבורתם נגד בני העם אשר מאסו בו וישנאוהו, גם חשב מחשבות להחליש כח השנאה הזאת, בהגחות נקלות וקטני הערך, אשר לא יכבד עליו לעשותן, או לבצור רוח העם ביד חזקה וזרוע נטויה עד כי לא יוכל להמיש צוארו מעלו הכבד. זאת היתה השיטה המדינית, אשר על פיה כלכל כל דברי מלכותו וממנה לא סר בכל הארבע ושלשים שנה מיום שבתו על כסא מלכותו עד יום מותו. גם בימי המבוכה הראשונה, בהכבש הר הבית, לא רך לבו ובקר רוחו צוה על שלישו קוסטובר (Kostobar), שר הטבחים ואדומי כמוהו, לשום משמר על כל מוצאי ירושלים, להתפוש את כל הנסים והנמלטים; והמונים מבעלי ברית אנטיגונוס נשחטו כצאן טבחה וביניהם נמצאו ארבעים וחמשה מבני המשפחות הגדולות והנכבדות בעם יהודה. ולא שכח איש הדמים גם את אנשי עברתו מלפנים — ראשי הסנהדרין — אשר לפניהם עמד למשפט לפני שתים עשרה שנה ויתעוררו עליו בתוכחת ש מ ע י ה ויכנו להרשיעו במשפטו על דבר הרצח אשר רצח את חזקיהו ואנשיו ולחרוץ עליו משפט מות, עתה זכר אותם ויפקדם בחרב נוקמת וימיתם באכזריות חמה, ורק את שני המורים הראשים ש מ ע י ה ו א ב ט ל י ו ן השאיר בחיים, על כי הסירו את לב העם מאחרי אנטיגונוס, גם על ב נ י ב ב א לא השיב צור חרבו בעת ההיא, כי שר הטבחים ק ו ס ט ו ב ר היה להם למגן ומושיע, כי היה גם הוא שואף לשררה, וישם לבו כלב אדוניו ויתנשא להדיח ברבות הימים את הורדוס משאתו ולמלוך תחתיו ויקו למצוא ב ב נ י ב ב א אנשים, אשר יזכרו חסדו ויסלו לו מסלות בלב בני העם. ואת עיני איש אחד מגדולי המורים ו ב ב א ב ן ב ו ט א שמו — אולי גם הוא מבני בבא — עִוֵּר הורדוס 1). רכוש המומתים והנענשים נפל באוצר הורדוס וילמד אל דרכי מוריו ומדריכיו הרומאים, להמית בחרב המשפט או לחַיֵּב חובת גלות את זעומי נפשו למען עשקם ולמען בלוע חילם. ויהי כאשר מלאו אוצרותיו חמס עשוקים ותמצא ידו לקנות לו עוד יותר באבן־חן השחד את לב אנטניוס אביר רומא, אשר שאף לבצע מעשקות למען מלא תאותו בהתעלסו באהבים בחיק קליאופטרה המצרית אשת הזמה. עם יהודה נשא וסבל את כל העשק והמרוצה, אשר הרבה הורדוס לעשות בארץ, כי כבר עיפה נפשו ממרד ומלחמה זה שלשים ושלש שנה, מיום מות המלכה שלומית — א ל כ ס נ ד ר ה ויאבלו כל דרכי המחיה והכלכלה. העם ראה מנוחה כי טוב ויט שכמו לסבול על מלך, אשר בשם יהודי יכֻנֶּה, ואף כי איננו משומרי דת־מורשה, בכל זאת יהודי הוא ולא יגע לרעה להפר תורה ומעשה המצות, אשר מורשה הן לבני ישראל משנות דור ודור. גם נמצאו רבים, אשר התפלאו על גבורת הורדוס וכביר כח לבו להתגבר על כל המכשולים ובכחו זה נמשכו רבים אחריו מבלי משים ויהיו נאמנים עמו באמת ולבב שלם ואלה הותיר לטובה ויחוננם ברוח נדיבה. בכל זאת לא האמין ביהודים היושבים על אדמת יהודה; נפשו ידעה, כי השנאה אליו נטועה בלב

1) עיין; יוסף פלאוויוס במלחמות פרק ט"ו ובתלמוד בבלי בבא בתרא ד ע"א. דו"ו

אמוני־העם על תפשו את המלוכה ביד חזקה, מבלי דרש על חפץ העם, ועל כן בחר יותר להפקיד פקידים בממלכה מאת היהודים בחוצה לארץ וכל המשרות הגבוהות בידם נָתָנו.

ויפקד הורדוס לכהן גדול איש אחד ושמו ח נ נ א ל (חנמאל) וימלא ידו לכהן במקום הכהנים הגדולים ממשפחת החשמונאים, והוא לא היה גם ממשפחות הכהנים הנודעים בשם בארץ יהודה; אבל מחפץ הורדוס לבלי הדאב נפש העם החרד מאד על טהרת הקדש בכל דברי המקדש והכהנה הפיץ שמועה, כי הכהן הגדול הזה הוא בבלי, והכהנים בני בבל נחשבו ביהודה לבעלי יחש ממשפחות נקיות מכל שמץ דופי ופסול. אך שמועה אחרה ממקור יותר נאמן תאמר, כי הכהן הגדול הזה אשר היה כלי חפץ בידי הורדוס בא ממצרים 1). גם על מקור מוצאו בקש הורדוס לכסות במעטה כזב ויאמר, כי הוא חטר מגזע ישישים ומוצאו ממשפחת יהודה עתיקה היושבת בבבל ואבות אבותיו עלו מבבל לארץ ישראל ויאחזו בה, כי חפץ להטהר מחרפת משפחתו – משפחת האדומים, אשר נאנסו לבא בברית ישראל. ואף כי יהודי ארץ ישראל לא האמינו לדבריו, כי היו זכרון מעשיו ומעשי אביו חדש עמהם, אבל את יהודי חוצה לארץ ובני הנכר הוליך שולל להאמין לשמועתו ואיש ימינו ואוהבו סופר דברי הימים נִיקוֹלַאוֹס מדמשק ירחיב דברים על דבר שמועת־כזב זאת. ומדעת הורדוס, כי הנקל יהיה לגלות שקרו בקהל על ידי ספרי היחש השמורים בידי הסנהדרין, צוה להוציאם מבית גנזי הכתבים ולשרפם באש! וכאשר מִנָּה לכהן גדול בן ארץ אחרת, כן קרא גם לתופשי התורה אחרי מות ש מ ע י ה ו א ב ט ל י ו ן מבני ארץ נכריה – כפי הנראה גם כן מעולי בבל – את ב נ י ב ת י ר א 2). אותם אהב הורדוס ויחוננם ובמשך העת נתן להם אחֻזת נחלה חבל ארץ בפלך ה ב ש ן (Batanäa); שם ישבו עם ראש בית אבותם ויבנו עִיר ויקרא לה בשם ב ת י ר א ויהיו נאמנים להורדוס ולביתו כל הימים.

מן בני משפחת החשמונאים התהלכו אך שתי נפשות בין החיים, אשר יכלו להרגיז את כסא מלוכת הורדוס: איש שָׂב ועלם רך וצעיר. ה ו ר ק נ ו ס, אשר נשא על ראשו כתר מלוכה וכהֻנה גדולה ונכדו א ר י ס ת ו ב ו ל, אשר לו יאתו שני הכתרים האלה על פי משפט הירֻשה. כל עוד חיו שני האנשים האלה, לא היה הורדוס שָׁלֵו בהיכלו ולבבו לא ידע מנוחה בשבתו על כסא מלכותו. אמנם כן הורקנוס היה שבוי מלחמה בארץ אויב בידי הפרתים, גם נתן בו מום ולא יכול עוד יקרב אל הקדש כל ימיו; אבל רוח נדיבה נוססה בלב הפרתים שוביו ויוציאוהו מבית כלאו והיהודים הרבים יושבי בבל שמחו מאד לקראתו ויקדמו פניו באהבה רבה ויתאמצו לשַׁכֵּחַ מלבו את צרותיו הרבות ויתנו לו מקום לשבת – כפי הנראה בהעיר המלאה יהודים נ ה ר ד ע א. בכל זאת כלתה נפש הורקנוס לשוב אל ארצו ואל מולדתו וייָרא הורדוס לבל יסה הורקנוס או יהודי בבל את הפרתים לעלות שנית ביהודה ולהושיב את המלך הישיש הזה לכסא אבותיו, אשר נהדף ממנו. ותגדל עוד יותר

1) פלאוויוס בקדמוניות א' ד', פרה פרק ג מ"ה.
2) עיין ספר הירחי לפראנקל שנה א' צד 115.

דאגתו זאת, כאשר הֻכָּה אנטניוס אביר רומא לפני מלך הפרתים פְּרָאָטִים (Phraates) (בשנת 106 לפחה"ב) והנקל היה להפרתים לעלות עתה ביהודה ולהושיב את הורקנוס לכסא למען הִנָּקֵם מאת מלך היהודים החדש, אשר רומא בחרה בו ויהיה כלי חפץ למעשיה. ויתחכם הורדוס לקדם פני הרעה הגדולה הזאת ויחשוב מחשבה למשוך אליו את הורקנוס הזקן והחלש בחבלי אהבה כוזבה ושפת חנף כיד הצביעות הטובה עליו מאז. וישלח את אוהבו שרמלה היהודי העשיר והנכבד בכל ארץ סוריא אל הורקנוס מאנטוכיא לבבל לקרוא להורקנוס, כי בא יבא ירושלימה, אשר שם יחכה עליו הורדוס לחלק עמו חלק כחלק בכל כבוד המלוכה והממשלה לאות תודה על כל הטוב אשר גמל עליו. לשוא הזהירו יהודי בבל את הורקנוס קל הדעת, כי לא יוסיף עוד שנית להשליך נפשו בזרם ים זועף — דברי המדינות ועניניהם — כי מהר אל המשחית אשר פרש רשת לרגליו. ויהי כבא הורקנוס ירושלימה (106 לפחה"ב) ויקבלהו הורדוס באהבה גלויה ויכבדהו ויושיבהו בראש הקרואים אל שלחנו ובסוד היועצים, והכבוד הזה הוליך שולל את העני בדעת הזה מבלי התבונן על עיני האדומי אשר ארבו לו מבלי חשך.

הורקנוס חדל מתת חתיתו על הורדוס. הוא היה אסור בסוגר־זהב, יותר ממנו פחד מנכדו אריסתובול. העלם הזה, בכבוד יחשו, בחן עלומיו, בספיר גזרתו ויפי תארו הרהיב עיני כל רואיו ויקח את לבבם. אמנם הורדוס מנע ממנו את הכהֻנה הגדולה למען יבצר ממנו עשות מאומה, אבל תחבולתו זאת נכזבה. חמותו אלכסנדרה בת הורקנוס, היתה ערומה ורוקמת תחבולות כמוהו והיא ידעה להטות לב האביר הרומאי אנטניוס לחסד אל בנה. היא שלחה לו תמונות בנה אריסתובול ובתה מרים אשת הורדוס, אשר אין כמוהם בכל עם יהודה ליופי, בדעתה נאמנה, כי הגבור הנערץ הזה הוא גם מְפֻנָּק וּמְעֻנָּג ונוח להתפעל מיצר חושיו בו; ובראות אנטניוס את התמונות הנפלאות התרעשו חושיו בו ויבקש לראות את העלם הנחמד עין בעין וירא הורדוס ויתבונן וימהר וימשחהו לכהן גדול למען הרחיקו מעל אנטניוס וידח את חננאל ממשרתו בלי דין ומשפט. אך בהתנשאות בנה לכהן גדול לא אמרה אלכסנדרה החשמונאית די ותחשוב תחבולות גם להשיב לבנה את כתר המלוכה, אשר נשאו אבותיה על ראשם. למען מצוא חפצה זה התקשרה עם מלכת מצרים קליאופטרה, אשר קנאה גם היא בהורדוס ושתי הנשים האלה עשו במחשך מעשיהן להדיח את האדומי משאתו. אז הוסיף הורדוס לחשוב מחשבות במה יוכל להסיר מעל פניו את העלם, אשר היה כמוקש על דרכיו, כי כבר לקח לו אריסתובול את נפשות כל העם מדי הֵרָאותו בבית ה׳ בהדרת קדש וישם אל המרמה פניו. ויהי היום ויקרא הורדוס את אריסתובול לבא אליו אל עיר משושו ירחו ויתן אות לעבדיו, כי ברחוץ אריסתובול במי הברכה ישתעשעו עמו למראה עין ויטביעוהו במים. פקודת העריץ נמלאה והכהן הגדול הרך נטבע במים וימת (בשנת 105 לפחה"ב) ובמותו כֻּרַת הנזע האחרון לבית החשמונאים. חננאל נִשָּׂא שנית להיות כהן גדול. לשוא התחפש הורדוס בהתאבלו אבל כבד על מות אחי אשתו. לשוא הרבה לְפַזֵּר בשמים וקטרת לחנוט גוית המת. קרובי משפחת החשמונאים ואוהביהם השיאו עליו עון רצח נורא מאד, אך שמו מחסום לפיהם ואשר הגה לבם לא עבר על דל שפתם.

הנבלה הזאת נשאה להורדוס פרי ראש ולענה ותשביעהו רגז־לב, מכאוב נפש ומצרי שאול. לא ממכשול־לב ורגשי נחם, רגשי־לב כאלה זרו להעריץ אשר לבו היה חלמיש וקשה כאבן, כי אם במסכה רוח עועים בקרב ביתו והרוס שלום משפחתו, כל מחמדי עיניו נגזרו והצעידהו בלהות ואימתה עד יום מותו, וכמעט לא נראה עון־רצח, אשר יתנקם בעושהו, כנקמה אשר עשתה הנבלה הנוראה הזאת בהורדוס. אך הדבר, הנכון להפוך לטובה גם לב פועל עון רשע עריץ, אשר עוד רגשי טוב בקרבו לְהִנָּחֵם על פעלו ולשוב מדרכו הרעה, הדבר הזה היה לו למסית ומדיח לספות חטא על חטאתו ועונות נוראים על פשעיו, להשמיד את כל שאריו הקריבים אליו, להרוג בניו יוצאי ירכו, וידע כל העם, כי העריץ הזה הוא איש דמים מתהלך באשמיו, אשר ידו נטויה לדכא תחת רגליו כל צריו ומשנאיו ולתת חתיתו בארץ החיים עד יום מותו. ואלכסנדרה, אשר כל מחשבות גאותה נוסדו על ההנשאות בנה למלוכה, ראתה כי תקותה היתה לה למפח נפש ותשפוך מרי שיחה לפני קליאופטרה המצרית על הורדוס חותנה מרצח נפש בנה, והמלכה הזאת, אשר נתנה עיניה בארצות ממשלת הורדוס הבאישה את ריחו בעיני מאהבה אנטניוס. ויקרא הורדוס לעמוד לפני אדיר רומא זה בהיותו בלודקיא (Laodicea) להצדיק מפעלו בדבר מות אריסהובול. ירא וחרד על נפשו נסע המלך הנעבר רומא לעמוד לדין לפני אדון מלכותו, אך באבן חן השחד, בתשורות יקרות ושפתי חנף ידע הורדוס לגל מ ל ראשו את האשמה הזאת ואנטניוס השיב לו ששון ישעו ואור פניו וישא לו עון רצחו את נפש אריסתובול. אך מרגלית אחת טובה מנזר מלכותו אבדה מהורדוס במסע הזה, כי לקח ממנו אנטניוס את חבל ארץ במסבי יריחו, יפה נוף המבֹרך בהצרי הטוב המעלה רפאות ותעלה והתמרים הרבים הגדלים שם, ויתן אותו מתנה לקליאופטרה אהובתו אשת הזנונים, והורדוס נאנס להעלות לה מן הפלך הזה וכל נאות הים הגדול שתי מאות ככר כסף. אך הכפר הזה במה נחשב לעמת הסכנה הרבה אשר רחפה על פניו וישב ירושלימה שמח ועלז והמלוכה נכונה שנית בידו.

אמנם לפנים נראה, כי ההצלחה עומדת לימין הורדוס בכל עת צר לו למלטהו מרעתו. עוד לא עברה השנה הששית למלכו ועננֵי חשך העיבו את שָׁמָיו וסערה נוראה התחוללה על ראשו. עוד נשארה בחיים אחות להמלך אנטיגונוס החשמונאי המומת ותאמץ את רוחה ותגבר חילים ותאמר לנקום נקמת אחִיה וכל בית אביה ותאסוף צבא רב להלחם בהורדוס ותכבוש את המבצר „הורקניון". כמעט נִצַּל הורדוס מרעתה ויבריח את אנשי חילה, והנה באה עליו שואה נוראה ממקום אחר, אשר היתה נכונה לצרור אותה ברוח אפה העז ולצודהו למדחפות. מן העת אשר רומא וארצות ממשלתה מסוף העולם הנודע בימים ההם עד סופו תֻכו לרגלי שלשת נסיכי אדם האבירים: אוקטביינוס קֵיסָר מַרְקוּס אַנְטָנְיוּס וְאֶמִילִיוּס לֶפִּידוּס, ואלה השלשה רבו וינצו איש את אחיו על דבר העז והמשרה ויתנקשו איש בנפש רעהו להמיתה, למען יהיה הוא המושל לבדה בהממלכה המחבקת זרועות עולם והאדירה בהבל ארצה, מן העת ההיא היה אֲוִיר העולם המדיני מלא אֶדים ורוחות רעיות הנכונות להתפרץ בזעם אף ולמלא כל הארץ מהומה ומבוכה.

ולמלא סאת המבוכה הלך אחד משלשת האבירים – הגבור מרקוס אנטניוס – שבי, אסור בחבלי אהבה אחרי אשת הזנונים קליאופטרה המצרית ויתעלם בתענוגי נאפופיה, ברצונה הקימה מלכים לכסא וברצונה מגרה לארץ כסאותם, וברוח הזנותה אמרה להיות המושלת בממלכת רומא ולו גם הרעשנה איים וארצות החתיהן ונהרי דם ואש יוצק תחתיהן. בעת מלאה מהומה ומבוכה, בִּשֵּׂר אחר ממליצי ישראל, חֹזֶה חזיונות בהדר השירה היונית בתאר נבואת ההֹזָה הַסִּבָּלִית 1), כי יש יום לה׳ לפקוד עון הארץ ויושביה בבא מושל עריץ בֶּלְיַר (בליעל) להביא רעה על כל בני האדם על האדמה ויאמר:

אוּלָם לְיֵ״ת תָּעֹז יַד רוֹמָא גַּם עַל מִצְרָיִם
אַף תִּמְשֹׁל עָלֶיהָ יַחַד, אָז תָּקוּם גְּבֶרֶת
מַמְלְכוּת אֲדוֹן הַכֹּל לִבְנֵי הָאָדָם בָּאָרֶץ
וּבָא מוֹשֵׁל קָדוֹשׁ וְלָכַד כָּל אַרְצוֹת חֶלֶד
וְיֵרֶד מִדּוֹר לְדוֹר בִּתְקוּפוֹת הָעִתִּים כִּנְוֹת חֵלֶף.
אַחֲרָיו יַד לַטִּינִים בַּחֲמַת אַף תְּהִי שֹׁלֶטֶת:
שְׁלֹשָׁה יַכִּינוּ אָז לְרוֹמָא יְמֵי אֵיד וָשֶׁבֶר.
בְּחַדְרֵי בֵיתָם בְּנֵי אָדָם יִתַּמּוּ יִגְוָעוּ

— — — — — — — — — — — — — — —

יֵשׁ יוֹם וּבָא מִסְּבַסְתָּא הָאִישׁ בֶּלְיַר 1)
וְשָׂם מִמַּדֵּי מְרוֹם הָרִים וּשְׁאוֹן יָם יַשְׁבִּיחַ
אַגַּן סַהַר בְּהִלּוֹ יַצִּיב וּמְאוֹר אֵשׁ שָׁמֶשׁ;
אַף רְפָאִים יְעוֹרֵר וּמוֹפְתָיו לִבְנֵי אִישׁ יֶרֶב.
אוּלָם רָחוֹק מִיקָר הוּא וּכְבוֹדוֹ מֵאָפַע
כִּי אַךְ תַּעְתּוּעִים מַעֲשֵׂהוּ וְרַבִּים יַדִּיחַ
מֵעַם הָעִבְרִים בְּחִירֵי אֵל נֶאֱמְנֵי רוּחַ
גַּם מֵעַמִּים בְּלִי־חֹק, בְּלִי יָדְעוּ מִשְׁפַּט אֱלוֹהַּ.
אוּלָם יוֹם עֶבְרוֹת אֵל אַדִּיר כִּי יֵאָתֶה פֶּתַע
וּבְזֶרֶם כִּי־תִתַּךְ אִשּׁוֹ בְּעֻזָּהּ עֲלֵי־אָרֶץ
וְלִהֲטָה אֶת בֶּלְיַר עִם־קְהַל חֲבֵרָיו גַּם יָחַד
הַבּוֹטְחִים בְּזָדוֹן לֵב עָלָיו וְעַל זָר מַעֲשֵׂהוּ.
אָז תִּכָּנַע תֵּבֵל לִפְנֵי אִשָּׁה שַׁלֶּטֶת
אֶל דְּבָרֶיהָ תֶּחֱרַד, תִּנְצוֹר כָּל פִּקּוּדֶיהָ...

1) העתקת הסבלה לעברית היא מאת החכם שטיינבערג הנ״ל. אולם בדברי הרב המחבר נשמטה במקום הזה המלה „מסבסתא" ומכוונת בנקודות — לאות חשמטה — ואנכי הבאתי התבה הזאת במלואה, כי נראים לי מאד דבר החכם ש״ב, שהכונה בליר על הורדוס (מה שהעיר לפני זה הרב המחבר) אשר הקים הריסות שמרון (צרת ירושלים) ויסב שמה: „סבסתא". המתרגם.

דברי החוזה חזיונות – הַסִּבְלָה – באו, עת הרת רעה באה על פני תבל גם עקבות בְּלִיַּר (בליעל) נודעו, אך מושל קדוש לוכד ארצות ופועל ישועות בקרב הארץ לא נראה ולא נהיה, כי הרשעה מלאה כל הארץ והאדם הוסיף לשלוט באדם לרע לו. בפרוץ הריב הנורא בין אוֹקְטַבְיָנוּס קיסר ואנטניוס מרעו מלאו כל ארצות ממשלת רומא מים וממזרח דם ואש מלחמת־שערים איומה ונוראה עד מאד ותהי יד העמים איש באחיו בארצות המזרח והמערב בכל נאות אירופה ואסיה, אשר כמוה לא נראה מימי א ל כ ס נ ד ר ה ג ד ו ל, וקץ הריב הזה בא בהשָׁבר אנטניוס שבר לא יוכל להרפא ביום מלחמת והרג רב על יד אקציום (Actium) (ביום 2 ספטמבר 31 לפסה"נ) ובשבר אנטניוס נשבר גאון עז הורדוס וצור משגבו. כאויביו הרבים האמין גם הוא, כי קרב קץ מלכותו לבא וימי מלכו ביהודה לא יִמָּשֵׁכוּ, כי היה בעל ברית אנטניוס וסומך ידו במלחמה הזאת בהספיקו מזון ומחיה לצבאותיו. אולם בהתעתד הורדוס לכל רעה, לא נתנו לבו הרע להשאיר שריד לבית החשמונאים ולא אבה, כי הורקנוס הזקן בן שמונים שנה, אלכסנדרה חמותו ומרים אשת חיקו יראו ברעתו ויאריכו ימים אחריו. על הורקנוס השיא עון בגד ומרד לא בצדק ולא במשפט, לאמר כי שת ידו עם מלך הערבים לחרוש רעה על מלכות הורדוס ביהודה חברי הסנהדרין מוגי־לב – וכנראה היו שם ב נ י ב ת י ר ה ראשי המדברים – נבעתו מפניו ויהרצו משפט מות על השב והישיש, התם והזך מכל פשע, וכל חטאתו רק רפיון לבו נגד העריץ רוצח נפשות בית אבותיו; ולפני לכתו לעמוד לפני א ו ק ט ב י נ ו ס ק י ס ר לתת דין וחשבון על מפעליו אסף את מרים אשתו ואלכסנדרה חמותו אל המבצר א ל כ ס נ ד ר י ו ן ויפקד עליהן איש יְטוּרִי ויצו עליו להמית את שתי הנשים האלה בבא השמועה, כי הומת גם הוא על ידי אביר רומא. אך לפני צאתו לדרכו זאת, אשר לא ידע אם ישוב ממנה, נלחץ הורדוס, להסיר אחרים מראשי הסנהדרין ולהפקיד אחרים במקומם. והורדוס לבטח עשה כזאת לא מרצון לבו, כי אם היה אנוס על פי מסבות העת אשר לא נודעו לסופר דברי הימים. על ידי התמורה הזאת דרך כוכב חדש על שמי היהדות והוקם עָל גבר גבור ברוח עמו. ה ל ל ה ב ב ל י היה לנשיא הסנהדרין ויתן להיהדות עז ותעצומה בשרשיה וענפיה והשתלשלותה מאז ועד ימי דורנו האחרון. כשמש צדקה הופיע ה ל ל ה ב ב ל י, ברוחו הטובה, בנדיבות נפשו הזכה והטהורה והליכותיו ברצון ושלום בימי דור התהפוכות, כאשר מלאה כל הארץ שנאה ומדנים ומלחמת איש ברעהו.

הלל הבבלי או הזקן

(נולד בערך 140, מת בערך 65 לפסה"נ)

התיחש לתולדות אמו מזרע דוד בן ישי 1). אף כי היה בן משפחה גדולה בישראל, חי חייו עָני ואחיו העשיר ש ב נ א תמך בידו 2). קרוב לשער, כי נכוה

1) ירושלמי תענית פ"ד. 2) סוטה כ"א ומשטחות הגמרא שם נראה ש ל א הספיק שבנא להלל די צרכו ללמוד מתוך הרוחה עיי"ש בפירש"י. המתרגם.

אל הורקנוס, משוה מכך וכהן שעבר, בשובו מבבל לירושלים. פה שקד הרבה על התורה וישמש את „שני גדולי הדור" שמעיה ואבטליון וכל שמועה ששמע מפיהם היה מדקדק לאמרה בלשונם 1). ובימי שקדו על דלתות התורה היה עני וחסר כל „ויִשתכר בטרפעיק" ליום ומיגיע כפו הוציא החצי לכלכלת ביתו והחצי נתן לשומר פתח בית המדרש, ויהי היום ולא השיגה ידו לשלם לשומר הפתח את שכרו ויעל על הגג וישתטח על הארֻבה ויקשב רב קשב לתורת ראשי הסנהדרין, הימים היו ימי החרף ובהיותו שקוע בדבר ההלכה אשר שמע, לא התבונן, כי עוד מעט וכִסָהו משלג וכל אבריו נקפאו, עד כי ברוב עמל השיבוהו לתחיה 2). כה תְּצַיֵּר האגדה את אהבת הלל אל התורה ושקידתו אליה. בתכונת נפשו יֵרָאֶה לנו הלל, כסמל האהבה והרצון, תם נפש יונה ונעימות רוחה, פניו הפיקו בכל עת ידידות ורצון, איש כביר כח לב ומושל ברוחו ומעולם לא בא לידי כעס אף אם הקניטוהו 3), אוהב אדם באהבה נפלאה ובענות נפשו ויֹשֶר רוחו בקרבו „היה דן את כל האדם לכף זכות". הוא היה למופת בנפש ברכה מלאה ענות צדק אשר בקרבו ובבא אליו איש נכרי לְהִתְגַּיֵּר וידרוש ממנו ללמדהו „כל התורה בעמדו על רגל אחת" השיב לו בשפה נעימה: „מה דעלך סני לחברך לא תעביד, זו היא כל התורה ואידך פירושא היא זיל גמור" 4). הדברים האלה, אשר היו באחרית הימים לאור עמים רבים, יצאו לראשונה מפי בחיר הענוים והתמימים הלל הבבלי, על פיהם כלכל כל דברי ימי חייו וכל יֶתֶר דברי חכמה ומוסר אשר יצאו מפיו מסכימים ומתאימים אל הנאֹם הנעלה והנפלא הזה.

רוחו הטובה לא נתנתהו לבא בריב גם עם אנשים החולקים על דעתו בדברי התורה, ופעמים רבות נטה מפניהם ויבטל דעתו גם מפני דעת צעירים ממנו 5). הוא היה חונן דלים ועושה צדקה וחסד ובענות רוח ויקרת נפשו נזהר מאד שלא לבַיֵּש את המקבל, בתמכו בידי עני בן טובים נתן לו גם סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו 6). כל יהבו השליך על ה' מָעֻזו ומשגבו ובכח בטחונו זה הסיר כל פחד מלבו ויאצל מרוחו על כל בני ביתו לבטוח בה' כמוהו וכשנכנס לעיר ושמע קול צוחה בקרבה, ענה ואמר: „מובטח אני שאין זה בתוך ביתי" 7), רוח תורת חיים-תורת המדות נעלה ורוממה - שפוכה על כל משליו ואמרי דעת, אשר הורה לעם בקצור נפלא ומלאים דעת וחכמת הנפש עוד יתר מאשר עשו החכמים שלפניו, והוא היה אומר: „אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני", ויוסף לאמר: „הֱוֵי מתלמידיו של אהרן - אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" 8). הוא חזה עתידות האֻמה הישראלית ורוחו נמלא מתעודתה הנשגבה

---

1) עדיות פ"א מ"ג: „הלל אומר מלא הין וכו' אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו". ועיין פסחים ס"ו וירושלמי שם. 2) יומא ל"ה ע"ב. 3) שבת ל ע"א. 4) שבת שם ועיי"ש בסה"ג להרב המחבר בהערה שכוכיח כי הפתגם הזה הוא ישן נושן מאד ומסגנונו ביונית נראה כי העתק מלשון ארמית מהלל הבבלי ובכל אופן הוא קדום ליסוד הברית החדשה. 5) ביצה כ' ע"א ותוספתא חגיגה פ"ב. 6) כתובות ס"ז ע"ב ותוספתא פאה בסופה. 7) ברכות ס' ע"א. 8) אבות פ"א מי"ב-י"ד.

להיות לאור גוים בדעת אלהים אמת, ובעת נסוך המים בחג, בשמחו בקהל עליזים ב„שמחת בית השואבה" קרא בעליצות נפשו: „אם אני (האֻמה הישראלית) כאן, הכל כאן, ואם אין אני כאן, מי כאן?" 1). תורת היהדות רמה ונשגבה בעיניו, עד כי נפשו נרעשה ויזעף לבו על האיש העושה אותה לכלי חפץ בידו, להשיג על ידה שם תהלה וכבוד ותפארת בהחברה ויאמר: „נגיד שמא אבד שמיה, ודלא מוסיף יסף, ודלא יליף קטלא חיב ודאשתמש בתגא חלף". וכשם שהיה הלל הבבלי מופת לרבים עד לדור אחרון בצדקה ורוח־תֹּם וענות צדק, כן היה לנס אל הוגי תורה ודורשי דרכי היהדות בתורת חקיה ומשפטיה וכעזרא הסופר נחשב גם הוא למשובב נתיבות התורה המסורה ועושה אזנים לתורה שבעל פה 2), ובשנים עשה גדולות להחיות את רוח התורה וקימה בישראל: על השמועות אשר שמע מפי רבותיו שמעיה ואבטליון העלה עמו מכבל עוד מסורות וקבלות עתיקות, אך עוד יתר הרבה הגדיל לעשות, כאשר חָקַר והִקֵּן את יסודות הקבלה על פי דרכי ההגיון הלמודי ויכונן את המדות שהתורה נדרשת על פיהן; על פי המדות האלה חדלה ההלכה להיות פורחת באויר, אך נוסדה בהתורה הכתובה; התורה המסורה חדלה מעתה להשען רק על מוצא פי גדולי דור ודור, כי אם על דורשי התורה באמת על פי המדות אשר שם הלל. הוא הודה לדעת הצדוקים, כי יסוד ההלכות הוא בתורה שבכתב, אבל לא על אותיות המכתב, אותיות מֵתות, באין כל רוח בהן יֻסדו חקי התורה, כי אם על הרוח הצפונה בקרבן ובחקרי תבונות ודרכי הגיון ישר יצא משפט אמת ליסד חקי תורת חיים. יסודות החקירה הזאת המה „שבע מדות שהתורה נדרשת בהן" 3). המדות האלה נבחנו ונצרפו ועוד נוספו עליהן ברבות הימים, הן ירו אבן פנה למוסדות חקירת התורה, מוסדות הבנין הגדול, אשר אסף אל קרבו את כל תורת הקבלה, בנין עולם להאֻמה הישראלית, אשר בוניו עָמלו בו עדי הקימם אותו לשם־עולם ונודע בשם: התלמוד.

מן כל התקנות שתקן הלל בימי נשיאותו הכי נכבדה האחת, המעידה בשפה ברורה, כי ידע המורה לצדקה הזה את החיים וישׂכל אל דרכיהם. כפי הכתוב בתורה: בשנת השמטה יַשְׁמֵט כל בעל משה ידו את אשר יַשֶּׁה באחיו (דברים ט"ו ב-ג). אך החק הזה הטוב מאד בארץ ממשלת־העם, ממשלה טבועה על יסודות החברה, אשר בניה יחיו נפשם מעמל כפיהם בעבדת האדמה וגדול בהמות, חברה טהורה מחלאת המדות הנשחתות, תולדות המותרות והרדיפה אחרי התענוגים והתפנוקים, חק נכון לחלץ עניים מענים ומשבט הנוגש בם ולהביא לידי הַשְׁוָאָה ופשרה את מפלגות העניים והעשירים, החק הזה חרל להועיל להיטיב את דרכי החברה בימי מטלכת הורדוס, אשר בני הדור עזבו דרכי־תֹּם — הכסף ענה את הכל והעשירים קפצו ידם מֵהלות לעניים בשעת דחקם „ועברו על מה שכתוב בתורה (דברים ט"ו); השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך

---

1) סוכה נ"ג ע"א ועי' בפירש"י ותוספות שם ובירושלמי שם. 2) ע' בסה"ג ח"ג הוצאה ד' בציון 16 בסוף הספר. 3) ע"ד ז' מדות של הלל הזקן ע' תורת כהנים תוספתא סנהדרין פ"ז, אדר"נ פכ"ז וס' דרכי המשנה להחכם רבי זכריה פראנקל.

בליעל וגו׳, עמד הלל והתקין פרוסבול״; שיהיה אדם מוסר כל חובותיו לבית דין לגביה מבלי שיעבור הנשה על האזהרה שבתורה: לא יִגֹּשׂ את רעהו וגו׳, בכח התקנה הזאת הסיר הלל הבבלי מכשול גדול מעל דרכי החיים בימים ההם מבלי לעקור אזהרה מפורשת בתורה. ונקרא שם השטר, אשר בו ימסור הנשה את כל שטרותיו לבית דין בשם היוני „פרוסבול״ שהוראתו: מסירה 1). עוד תקנה שניה נמצאה מהלל, אשר ממנה נראה גם כן את רוחו הכביר ודעתו הגדולה בדברים שבין איש לאיש ויֹשֶר הגיונו בשאלות החברה וכלכלתה: על פי דברי התורה: „איש כי ימכור בית מושב בעיר חומה והיתה גאֻלתו עד״ תם שנת ממכרו וגו׳ ואם לא יגאל בשנה הראשונה וקם הבית לקנה אותו לדרתיו״ וגו׳. על פי החק הזה נמצאו קונים, אשר הונו את המוכרים החפצים לשוב ולגאול את אחזתם, כי התעלמו מהם עד עבור היום האחרון לגאֻלה, היום האחרון בשנה הראשונה אחרי מכירת השדה, „עמד הלל והתקין שיהא אדם חולש מעותיו ללשכה (שבמקדש) ויהא שובר את הדלת ונכנס״ 2).

המשנה להלל וממלא מקומו בסנהדרין היה מנחם האסיי 3). אין ספק כי מאת הורדוס היתה שומה להרים את מנחם למעלה גדולה כזאת, כי היה אוהבו ולבו טוב לו מאד. ועל שרש דבר נטות לב הורדוס למנחם האסיי סִפְּרוּ בדברים האלה. בהיות הורדוס עוד נער קטן נִבָּא לו מנחם גדולות — כי היו האסיים מוחזקים ליודעי עתידות ועושי פלא — כי יהיה מלך בירושלים ומלכותו תתגדל ותתנשא, אך ישחית דרכו ויחבל צדק ומישרים. ובהיות הנער לאיש־ומלך זכר את הרואה האותיות למרחוק ויקרא אליו וישאלהו להודיע לו מדת שנות ימי מלכותו, אך מנחם קפץ פיו ולא ענה דבר: וישאל הורדוס את מספר השנים וימנה: עשר, עשרים ושלשים, ויחרש האסיי ולא ענה דבר, וישפוט הורדוס כי שנות מלכותו תארכנה למצער שלשים שנה. אבל לא ארכו ימי שבת מנחם בסוד הסנהדרין ויצא — אם לעבדת המלך, או כי שב להיות בודד במועדו כדרך האסיים —. על מקום מנחם ישב לכסא משנה ראש הסנהדרין שמאי 4). בהכונתו, דרכיו ומחשבותיו היה שמאי הֵהָפֶך מהלל, אך גם כמֹשלים ומְכלל את תעודתו. אין ספק כי היה יליד ארץ ישראל ויתערב בכל הסכסוכים אשר קמו בימים ההם בדברי ימי החיים — בדת והנהגת המדינה. בדעותיו בכל דברי הדת ופקודי התורה היה נוטה להחמיר וירבה לדקדק בהם מבלי להפיל אף דקדוק אחד ארצה. אך גם לא צדקו אלה, אשר נתנו את שמאי לבעל מרה שחורה ושונא הבריות ומשפט מְעֻקָּל הוא לאמר עליו, כי היה רגזן ומתהלך בשבט מוסר את כל הקרב אליו, ונהפוך הדבר, כי הוא היה אומר: „עשה תורתך קבע, אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות״ 5). שני ראשי הסנהדרין הלל ושמאי הקימו שני בתים לתורת ישראל, אשר נחלקו בכמה

1) עי׳ שביעית פ״ט מ״ג ומ״ד וגטין ל״ו ע״א.
2) משנה בערכין פ״ט לא ע״ב, 3) עי׳ חגיגה ט״ז ע״א וע״ב וירושלמי שם. 4) חגיגה שם.
5) אבות פ״א משנה ט״ו.

וכמה שאלות נכבדות ועקריות בחיי הדת, מדות ומוסר. דרך ארץ ותקון העולם (סאציאלע פראגען) ובבא ימי המבוכה המדינית בארץ צלחה רוח שני הבתים האלה על בני העם למפלגותיהם. ויהי כל עם יהודה נדון אלה נטו אחרי בית שמאי ואלה אחרי בית הלל והרב פעלת הבהים האלה על הליכות העולם המדיני בימים ההם, והורדוס לא חש ולא הרגיש את האחרית הרעה הנשקפת אל ביתו אחריו בכותלי בית המדרש ואהלה של תורה.

בלב מלא פחד היום הבא נסע הורדוס אל האי רודוס (Rhodus) לעמוד לפני אוקטבינוס מנצח חיל אנטניוס על יד העיר אקציום. כי הוא — אוקטבינוס קיסר הנקרא אחרי כן בשם אגוסטוס — היה עתה השליט לבדו בכל ארצות רומא — והורדוס הפוסע ברגל גאוה על ראשי בני יהודה, עמד לפני המושל התקיף ממנו שח ושפל מבלי כתר מלוכה ומפשט מכל הוד ותפארת מלכותו, אך כאיש לב המתאושש לשמוע משפטו. ויהי בדבר הורדוס אל אוקטבינוס על דבריו ועלילותיו עד היום, ולא כחד ממנו, כי היה אוהב נאמן לאנטניוס ויחזקהו ויאמצהו בכח ידו בכל עת מצוא, אך גם הוכיח, כי ביום בא אליו השמועה מהמלחמה על יד אקציום סר ממני ויעזבהו לנפשו, ובמרוצת דברו התאמץ הורדוס לתת בינה בלב המושל האדיר, אשר יעמוד לפני כסא משפטו, כי מאד ייטב להמנצח אם איש זרוע כמוהו יקדיש מעתה את כחו, אמץ ידו ורוחו לו להאיש אשר גבר על אנטניוס אוהבו מלפנים, ואוקטבינוס לא היה טְהָר לב למאס באנשי כחש ומרמה כהורדוס, אם אך ידע, כי ימצא בם כלי חפץ למעשהו, גם לא היה בטוח בעֶמְדתו ולא בטח בכחו לבדו, כי יוכל עמוד בלי עזרת אנשי זרוע כמוהו, על כן נשא פני הורדוס ויחננו ויצוהו לשום כתר מלכות על ראשו ויכבדהו לפני כל שריו וישלחהו בכבוד ויקר אל ביתו ואל ארצו (בשנת 100 לפני חה״ב). והורדוס אשר ידע למצוא נתיבותיו בכל העתים והמסבות היה מהיום ההוא אוהב נאמן לאוקטבינוס, כאשר היה לאנטניוס מלפנים זה שתים עשרה שנה. ויהי בנסוע אוקטבינוס עם חילו למצרים להכות את שארית שונאיו ומתקוממיו ויצא הורדוס לקראתו עד עַכּו ויתן לו מתנות רבות וינהל את מחנהו בלחם ויין בעברו דרך מדבר וציה מקום אין מים לשתות. ואנטניוס כל עוד נפשו בו ראה כי אין ישועתה לו בהורדוס ואמונת לבבו איננה כצור מעוז ביום צרה. עוד חזה הורדוס נקם בקליאופטרה אשת הזנונים ואויבתו בנפש, כי נבצרה ממנה לאסור גם ידי אוקטבינוס בחבלי אהבה ונאופים ובקרוב הוא עליה למלחמה ותרא כי אבדה כל תקוה ותבחר מות מחיים ותטרוף נפשה באפה. גם היהודים באלכסנדריא של מצרים שמחו במות המרשעת הזאת, כי ידעו את רשעתה וגדל שנאתה לכל היהודים ועוד לפני מותה חפצה בזדון לבה להרוג כל יהודי אלכסנדריא בגלל נטות לבם אחרי אוקטבינוס קיסר, על כן נשאו היהודים במצרים חן וחסד בעיני אוקטבינוס וַיָּקָם בידם את כל זכיותיהם — משפט האזרחים כהיונים יושבי הארץ — ועוד הוסיף להותירם לטובה בחקים ומשפטים טובים וכה בטח באמונתם, עד כי הפקיד את נשיא היהודים באלכסנדריא הָאַרַבְּךָ (Arabarch) על כל תרומות (המסים מתבואות הארץ היוצאות דרך נהר נילוס וים התיכון ותהי זאת לאות אמונת ובטחון בדעתו איך יקרה להמושל הזה אלכסנדריא עם מבואות ים התיכון,

עד כי נתן דת לבל יעוז כל איש מגדולי רומא היושבים בסוד מושב־זקנים (סינט) להציג כף רגלו על אדמתה בלי רשיונו. בימים ההם מת הנשיא (אַרַבַּרְךְ) באלכסנדריא ויפקד אוקטבינוס־קיסר לממלא מקומו את היהודי נ ק נ ו ר זיותירהו לטובה בכל זכותי ה א ר ב ר כ י ם שהיו לפניו. לא כן היו דרכי הקיסר הזה עם היונים, כי ידע את לבם העקוב ורוח תהפוכות מלא מרד ומעל אשר בקרבם ולא נתנם להיות בעלי פקודות במדינה, אך העמידם תחת שררות שופטים אשר הקים עליהם מבני רומא, רק ליהודים הטה חסד ויכונן להם בית מועצה מקרב אחיהם והנשיא הָאַרברך היה לראש היועצים, וינהג את עדת היהודים הוא לבדו, וישפוט אותם ותהי פקודתו גם להשגיח, כי יקימו את כל מצות הקיסר הרומאי כפי הברית והאמנה.

ולמלך יהודה נתן א ו ק ט ב י נ ו ס ק י ס ר מתנות ארבע מאות אנשי צבא מבני־גַליא (Gallier) שומרי ראש המלכה קליאופטרה וישב לו כל ערי הים וחבל י ר י ח ו; גם את הערים: שמרון, גדרה וחפוס אשר בעבר הירדן השיב קיסר רומא ליהודה וגבולות הממלכה רחבו ונסבו, כאשר היו לפני ריב האחים והתערבות רומא בעניני ממלכת יהודה. אך מה שָׁנו פני הימים האלה מהימים הראשונים לממלכת יהודה! -- מהספור כי אוקטבינוס קיסר הרים תרומת נדבתו לקרבן התמיד בבית המקדש 1) נודף ריח הגדה ונראה כהפרזה על המדה. אך מהימים האלה החלו להקריב קרבנות במקדש למען שלום קיסרי רומא ואין ספק, כי מאת הורדוס, המשית בחלקות לאבירי רומא, היתה שומה לעשות זאת, בחפצו לתפוש את הרומאים בלבם ולהפיק רצונם. אז הגיע הורדוס אל מרום קץ גדולתו וכל מאויי לבו קמו ונהיו; הסער אשר התחולל על ראשו, לא לבד כי חלף הלך לו וישב לדממה, כי גם הועיל לחזקהו על עמדתו ולהוסיף לו און ועצמה. אך גם הצלחתו כצל הִפה והלכה ואיננה. מוסר עונו היה לו למחתה ומכשול לב, דבק בבשרו ויאחז בעקביו וישקהו כוס תרעלה להשביעהו תמרורים ולהגדיל שברון לבו עד לבלי הרפא. בקרב ביתו קמה עליו רעה נוראה, אשר דמיונה לא חזה ולא הגה גם מליץ וחוזה שוגה ברוב דמיונות. למרים אשתו ואמה אלכסנדרה החשמונאית, אשר היו סגורות כשבויות חרב בהמבצר אלכסנדריון, נודעה עתה, מפי הפקיד אשר שמו אותו למשמר עליהן, הפקודה אשר פקד העריץ עוד הפעם להרוג את אשת חיקו, אם הֻרַג גם הוא בעמדו לכסא דין אוקטבינוס קיסר, לבל תשאר אחריו בחיים. ויהי בשוב הורדוס לעירו והיכל מלכותו נִשא ביקר תפארת גדולתו, לא הסתירה מרים את כעסה ושנאתה בלבה ובדברו אליה דברי חן ואהבה הוציאה את כל רוחו לפניו ותזכירהו את כל ההועבות אשר עשה, כי אביה ואבי אביה, אחיה וכל קרוביה מידו נגזרו. אז הִכה לב הורדוס ויִקָרע לקרעים מאהבתו העזה את האשה היפה וחשקו ותשוקתו הגדולה אליה ומכעסו על שונאתו ואויבתו בנפש, וברגז לבו נפתה למרמת אשת המדנים ש ל מ י ת אחותו ויט אזנו להעלילה אשר שמה על מ ר י ם, כי שחדה בכסף את משקה המלך לשום מות בכוסו, ובעת החקירה והדרישה וַיִוָּדַע לו, כי גלה עבדו הנאמן את סודו למרים, גם בדבר פקודתו להרגה, אם לא ישוב בשלום.

1) ידידיה האלכסנדרני Philo בספרו: השליחות אל קסיוס.

המעל הזה אשר מעל בו אחד מעבדיו לגלות את סודו לאשתו הציתה בו אש הקנאה והנקמה. ראש העבד הפקיד הוסר מעליו וגם מרים הובאה במשפט על שתי עלילות שקר אשר שם לה: עון זמה ומזמת רצח. השופטים האמינו, כי יפיקו רצון הורדוס במהרם לחרוץ על המלכה משפט מות, ועצת המלך לאחר את מיתה בידי המשפט הפירה שלמית אחותו, כי נתנה מורא בלבו, אשר אם עוד תִּוָּהֵר מרים בבית הכלא ויקום כל עם יהודה כאיש אחד למרד בו ולמלט את נפשה — הנה כן הובלה לטבח היפה בבנות יהודה, מרים בת מלכי החשמונאים, חטר מגזע גבורים, הדרת יהודה הודו ותפארתו. מרים עלתה על במת־מטבח ברוח גבורה ולב אמיץ, לא בכתה ולא התמוגגה כדרך נשים ותראה לדעת, כי דם החשמונאים נוזל בעצביה ואמץ רוחם גם בקרבה ילין. כמות אבותיה הגבורים מתה גם הרכה והענוגה בְּהִכָּרֵת ראשה בידי משפט־רצח (בשנת 99 לפחה"ב). ותהי מרים החשמונאית לאות ומופת אל בת עמה, בת יהודה השדודה, אשר כמוה גם היא בנכלי מרמה ותאות־לב־עקוב הוצאה להורגים ויעל הכורת גם עליה...

במות מ ר י ם עוד לא כבה אֵש הנקמה בלב הורדוס ורוחות רעות, רוחות שואפות נקם, הרג ואבדן הוסיפו לענותו, רוחו חָבְלָה באין מרים אשת החן לנגדו, כל מזמותיו נתקו ויהי פרוע ובינתו הסתתרה. אז אמר להשביח שאון לבו בשפך דם ויצו להרוג את השופטים, אשר בחפצם להחניפו מהרו ויחלטו ויחרצו משפט מות על מרים; משבר רוח נפל בחלי קשה וכבד והרופאים לא האמינו כי ישוב ויחיה. זאת ראתה אלכסנדרה חמותה ותתברך בלבבה כי עת רצון היא עתה לפניה להביא את ירושלים בידה ולהדיח שונא נפשה משאתו ויהי הקשר הולך וחזק. לשמועה כי מחתה קרובה התחזק הורדוס ורוחו שב אל קרבו, עתה מצא תאנה להסיר גם את המוקש האחרון מעל פניו, אלכסנדרה האחרונה מבני משפחת החשמונאים, וגם משפט מותה נחרץ ונמלא מבלי התמהמה ובמותה אבד כל שריד להחשמונאים וְהֻכְחַד משפחת הגבורים מיהודה, כי גם בני בבא הקרובים להחשמונאים בקרבת משפחה נהרגו בחרב הורדוס העבד האדומי, ועל כן היה בצדק דבר החכמים אחרי כן, אשר כל האומר, כי ממשפחת החשמונאים הוא, אות הוא כי מזרע־עבדים הוא, וממקור הורדוס האדומי מוצאו.

כה עבר השליש הראשון מימי מלכות הורדוס. יתר שני השלישים הלכו בנתיבה אשר פלס לו העריץ מראשית ימי מלכותו מבלי נ.שים בבירי עלילה ומאורעות גדולים כבראשונה. בכל העת ההיא נראה רק שלשלת ארוכה ממעשים קלי הערך וזהתוצאות: דברי חנף ושפלות הנפש לפני א ו ק ט ב י נ ו ס א ג ו ס ט ו ס ק י ס ר ויתר גדולי רומא, חשק נמרץ לבנינים גדולים ונפלאים עם עריכת חזיונות למראה שעשועים אל העם, התפשטות המדות הנשחתות אל בני העם מאת היכל המלך ורואי פניו; בגד בוגדים, קשר ומרד כל היום בחצר המלוכה, שפך דם הקושרים אשר נלכדו בשחיתותם וכהנה וכהנה רעות רבות חדשות לבקרים. למען הפק רצון מאת א ג ו ס ט ו ס ק י ס ר אדיר רומא הנהיג הורדוס את חג הנלחמים באגרוף אחת לארבע שנים (Actioden), בנה בתי־משחק ומערכות הַמֵּרוּץ להתחרות, הכין

שעשועי מלחמה מגבורי־כח (Athleten) הנאבקים עם חיתו טרף ויִנאץ את רוח אמוני העם, אשר ראו בכל הדברים האלה מעשים זרים לרוח היהדות ונטות לב אל האלילים ותבליתם. וירא העם וינאץ וימצאו עשרה אנשי לב מקנאים להדת ורוח לאום ישראל, אשר חרפו נפשם למות בהתנקשם בנפש העריץ וחפצם לבער אחרי חטאתו. הקשר נגלה טרם גָמלו והקושרים נהרגו בענוים קשים, אך העם נקם נקמתו במגלה הסוד ויפלו עליו ויקרעוהו לגזרים. עוד הוסיף הורדוס להכעים תמרורים את עם יהודה כי שב ויבן את שֹׁמְרוֹן וירחיבה ויגדילה בהקף חצי פרסה מסביב ויכונן בה ארמנות הפארה והיכלי חמד ויחשוב מחשבות גם לרוממה על ירושלים ולהקים עליה עָל את שמרון צרתה, לתקוע בה יתדו ולעשותה לעיר הראשה בממלכתו, ונִמַר בזה לב בני עם יהודה, בראותם חפצו לפשוט מעל עיר האלהים את כבודה ותפארתה ולהוציא ממנה כל הדרה. את שם העיר שמרון החדשה קרא, לכבוד אגוסטוס קיסר: סֶבַּסְתְּה, כאשר קרא לפני זה את הבירה או מצודת דוד מלפנים בירושלים בשם שער אנטוניה לכבוד אנטוניוס אביר רומא בעודו בגבורתו. כל ארץ יהודה מִלֵּא הורדוס בערים ומצבות־זכרון לאנשי חסדו אדירי רומא או בני משפחתו ושאריו. על העיר מגדל סטרטון אשר על חוף ים ההיכון פזר הון עצום ותהי לאחת הערים היפות ערי משוש היושבות על מבואות הים ויקרא לה בשם הקיסר „קיסרין" (Casarea) ומגדל אחד בנה בחומת העיר ויקרא לו „דרוזוס" לכבוד בן אגוסטוס קיסר, ולא ידע הורדוס בשת ולא חש כל מכשול־לב ויבן גם היכל־ עם זר – בטעם רומא – על אדמת הקדש ביהודה. את העיר קיסרין פאר בשני פסילי־ענק (Colossen): האחד אַנדרטי של אגוסטוס קיסר גדול המדה כהאליל יופים (Jupiter) והארו והבניתו והשני סֵמֶל העיר רומא בדמות אחות יופים היא יונֹא (Juno); ותמלא יהידה אלילי רומא ועצביה, וכל הרואה את „קיסרין" בעת חֲנֻכַּת העיר, אחרי הבנותה בשתים עשרה שנה, דִמָה כי הובילוהו רגליו אל עיר אלהי העמים מלאה עצבים ואלילים וצדקו מאד כל אמוני עם יהודה בקראם לקיסרי בשם „רומא הקטנה" 1). ברבות הימים ישבו בה נציבי רומא ותהי צרת ירושלים „ותתמלא מחרבנה", וכאשר היתה קיסרין צהלה ושמחה התאבלה בת ציון ותבך מרה. ומבוא הים בקרבת קיסרין אשר בנה הורדוס ויהי ברבות הימים לעיר גדולה קרא בשם „סֶבַּסְטֹס". ויצב מצבת זכרון לנפשו הרחק מירושלים נגבה כשתי פרסאות במקום גברה ידו על בני העם ברדפם אחריו, על יד המבצר „הורדיום" (Herodium) ויבן שם ארמון נהדר והיכל תפארה עם מגדלים גבוהים ברוב הוד והדר על ראש הגבעה הגבוהה ובשתי מאות מעלות עשויות מאבני שיש עלו אל הארמון ותעלה גדולה עשה להביא מים אל „הורדיום" 2). אמנם כן, הורדוס יִפָּה את יהודה ויכללה ויפארה, אך דמיונו כהמעטרים את קרבנותיהם בהובילם אותם לטבח, כי כן הקריב גם הוא את יהודה עולה כלה למֹלך־רומא.

---

1) „קסרי בת אדום" ועיין מגלה ו' ע"א וע"ב. המתרגם.

2) יוסף פלאוויוס בקדמוניות טו–טז, לדעת הרב המחבר בית הורדו (בית חרודו בשבוש) הנזכר במשנה הוא הורדיום. עי' בסה"ג ה"ג צד 220 בהערה ובספר הירחי לגראֶטץ פראנקל משנת 1870 צד 227.

בבניניו אלה השביע תאות נפשו להוד ותפארת עינים, אבל עוד לא מלא את נפשו השואפת לכבוד ושררה. ידע הורדוס כי לשוא יְיַפֶּה דרכו לבקש אהבת עם יהודה ויתן לבו למצוא חן בעיני עמים אחרים ולהִכָּבֵד בפיהם. העלה מסים כבדים מנשוא על עם יהודה, נגש את העם ויבז את יגיעו ועמלו, הוציא אוצרות הטמונים בקברות המלכים הקדמונים, מכר את הענושים על דבר גנבה לעבדי עולם לארצות נכריות למען בצוע בצע, וכל זה למצוא הון ומוצא לכסף למען פַּזֵּר את ערי סוריא, יָוָן וכל משכנות הגוים באסיה הקטנה ויפזר לרוח כסף כאפר אשר גזל מעם יהודה לפאר ערי צריו ומשנאיו בגאותנוזדון לבו. כסף רב הוציא למבנה בתי־חנוך לחלוץ־עצמות (Gymnasien) בטְרִיפּוֹלִים ודמשק וסללות ומבצרים בהעיר בַּבְּלוֹס; בתי־משחק (תיאטראות), ובתי מועד ושוקים ורחובות רבים בצידון. בעד מפעליו אלה רצה אותו אגוסטוס קיסר וישבחהו ויאמר: "ראוי הוא הורדוס לשאת על ראשו נזר ממלכת יהודה ולו גם יאתה לשאת על ראשו כתר מלוכת סוריא ומצרים". ותועלת הפיק הורדוס מחִנו בעיני אגוסטוס, כי נתן לו את הגלילות: ארץ הבשן (Batanäa), הרי חַוְרָן (Auranitis) וטרכונא (T achonitis), כי גדודי שודדים פשטו בכל מרחבי הגלילות ההמה ומבלעדי הורדוס לא נמצא איש אשר יבצור רוחם ויכניעם תחת ידו. גם שנים רבות אחרי כן, לפני מותו נאנס הורדוס לחשוב מחשבות, במה יוכל לשום רסן בפי השודדים השטים בכל גבולות ארץ טרכונא ויטה לב נשיא אחד מנשיאי היהודים בבבל ושמו צמרית (Zamaris) ולו מאה מבני ביתו וחמש מאות איש רוכבים סרים למשמעתו, אשר עבר את נהר פרת ויתקע אהלו לצפון מי־מרום, כי ישב הוא ואנשיו בארץ הבשן למען נטות ידו על בני טרכונא השודדים מרגיזי הארץ. וכאשר כל מחשבות לבו היו רק למצוא חן בעיני העמים האחרים כן היו אנשי עצתו כרבם יונים ורומאים. לאוהב נאמן בכל ביתו קנה לו את היוני ניקולאוס מדמשק, מליץ מְהֻלָּל וסופר דברי הימים, והוא דבר עליו טובות כפעם בפעם באזני אגוסטוס קיסר, אחיו תלמי (Ptolemäus) היה יועצו ומנהיג ומושל במלכותו. היוני אנדרמכוס (Andromachos) והרומאי גֶמָּלוס היו אומני בניו, אשר ילדה לו מרים החשמונאית והם – בניו – האמינו באומניהם יותר רב מאשר באביהם.

הורדוס רכש לו חן ורצון היונים, הרומאים והיהודים היושבים מעל לגבולות יהודה וישתומֲמו ויתפלאו על מעשיו הכבירים, אך עם יהודה היושב בארצו הֵעַב אותו וימאס בהעבד, אשר התנשא למלוך, וברום לבבו וזדון רוחו יצר מחשבות און להסיר לב בני העם מדרכי אבותיהם – דרכי תם וישר–ללכת בארחות עקלקלות, דרכי בני הנכר ומעשיהם הזרים לרוח היהודי. אף כי בהיות רעב כבד בארץ (94 לפחה"ב) ולרגליו פרצו עוד מחלות רבות מתדבקות בארץ, החיש הורדוס תשועה לנדכאים ויעש טוב וחסד ברחמים רבים, אך גם מעשיו הטובים עשה בזרוע רמה ותקף ממשלת עריצים, והעם חזה בו רק חומס הכסא, רוצח נפש החשמונאים, משחית ישרי לב ואמוני העם, גוזל משפט העם ורומס חרותו ברגל גאוה. את שלשת הכתרים: כתר מלכות, כתר כהונה וכתר תורה (כח הסנהדרין ותקף פעלתו על העם) השליך לארץ ויחלל כבודם ותפארתם. את כתר המלוכה הסיר מעל ראש אלה אשר להם

יאתה בצדק ומשפט וישימהו על ראשו להרבות און ועמל; את כתר הכהֻנה הגדולה אשר היתה עד היום נחלת המשפחות הגדולות במשפחות הכהנים, השפיל לעשותו לסחורה עוברת לסוחר ויתנו לכל המרבה במחירו או לאלה האנשים, אשר היו לכלי חפץ בידו להפ׳ק בהם כל זממו; מהסנהדרין לקח את כל העז והמשרה אשר היו להם מימי קדם קדמתה: אחרי חנמאל המצרי הכהן הגדול נשא את ראש יהושע בן פאבי ויכהנהו, אך למצער היה ימי כהֻנתו, כי נתן הורדוס עיניו בבת כהן יפה־פיה, אשר גם היא בשם מרים נקראה ויחשק בה לקחתה לו לאשה ויקח את שמעון אביה – והוא איש בלתי נודע מתמול שלשם – וישימהו לכהן גדול תחת יהושע בן פאבי, למען הרים בכבוד את אבי האשה אשר יביא אל ביתו (בשנת 94 לפחה״ב). הכהן הגדול שמעון היה בנו של ביתוס, אשר הניח אבן פנה אל גדולת המשפחה ביתוס או הביתוסים, היא המשפחה אשר הקימה מקרבה איזה כהנים גדולים וכנראה היה מיוצאי אלכסנדריא של מצרים וראשי מפלגת הביתוסים, אשר היו קרובים בדעותיהם אל הצדוקים ועל פי הפילוסופיא האלכסנדרית אשר נחה עליהם ומשפטי־שוא נוסדים על חריצות־השכל (Sophismen) הבינו יותר מהצדוקים לתת ללמודיהם פנים מסבירות ומתקבלות אל הלב 1). כל המעשים האלה הֵסַבו לב בני העם אחרנית מאת הורדוס וַיְיָאֵש גם הוא את לבו מקנות אהבתם ויאמר למשול עליהם ביד חזקה ולבצור את רוחם לבל יוכלו הָרֵעַ לו. אז הוציא פקודה כי יִשָּׁבַע לו כל איש ביהודה שבועת אמונים וכל הממאנים להשָּׁבע יֻפַּר באכזריות חמה. רק מהאסיים אשר לא נשבעו לו הניח ידו ולא עשה להם רעה, כי ידע אשר לא ממרד וממעל לא יחפצו השָּׁבֵע, אך מאשר, כי על פי חקי המפלגה לא נכון להם להוציא שם ה׳ גם על שבועת אמת והם היו אנשים מתהלכים את אלהים תמיד ושלוים ושקטים ולא ירא אותם כי ימרדו בו. גם את הלל רצוי נפש העם ורעהו שמאי ותלמידיהם, אשר לא אבו השָּׁבֵע נקה הורדוס, כי בטח בם לבו וידע, כי המה לא ירימו בו יד. ואת כל יתר בני העם הממאנים להשָּׁבע יסר ויענשם קשה ורבים המית גם בחרב.

אך אחרי כל התחבולות האלה עוד לא ידע הורדוס שָׁלֵו בנפשו, לא בטח בעמו ויירא מרגשת המורדים המצפים ליום רע. וַיַּעֲמֵד לו מחנה מרגלי־חרש, אשר התערבו במקהלות עם ויקשיבו אל כל אשר ידברו בהורדוס לרגל אותם אל המלך; פעמים רבות התחפש גם הוא ויתגנב בסוד קהל ועדה, בהתיעצם על דברי המדינה, ואוי להאיש אשר התמלטו מפיו דברי תלונה על הורדוס וממשלתו; כי בעוד דברו בפיו נתפש ויושם במשמר במבצר הורקניון או נרצח חרש לבל יהיה לשטן על דרך המושל העריץ. אך מתוקה היא אהבת־העם גם למושל עריץ ואכזרי כהורדוס, מתוקה היתה לו אהבת עמו וישאף אליה גם לבעבור התהדר בה לפני מושלי רומא, וביותר לפני אגוסטוס קיסר, אשר חנה אז בסוריא (בשנת 90 לפחה״ב) ויתאוה, כי יאמין הקיסר, אשר חפץ בו עם יהודה והוא יושב על כסאו שָׁלֵו ושאנן ואין מחריד. למען תפוש את העם בלבו עשה הנחה שליש המסים, כי

1) עי׳ ציון י״ב בסה״ג של הרב המחבר ח״ג הוצאה רביעית.
ד׳׳י

היו השנים ההן שנות בצרת והארץ לא נתנה את יבולה כפעם בפעם. חפצו לרכוש לו אהבת העם ותשוקתו מאז להתעסק בבנין היכלי חמד הכינו את לבו אל מחשבה גדולה, לחדש את בית המקדש הנושן מעת הִבָּנותו זה חמש מאות שנה, כי היה צר מאד להכיל בקרבו את ההמונים, גם תארו וטעם בנינו התישנו ויאבדו חִנָּם וחמודם. טובי העם וזקניו בשמעם את מחשבת הורדוס ואשר את לבבו לעשות נבהלו ויפחדו, אולי דבר בליעל יצוק במחשבתו זאת, להרוס את המקדש ולשדד משכן ה׳ בקרב עמו ואחרי הרסו לא ישוב עוד לבנותו, או כי יאריך ימי הבנין בזדון לב ותשבת עבדת אלהים מישראל. אך הורדוס מהר להרגיע לבבם ויבטיח־ להם, כי לא הגע ידו במקדש הישן, עדי תֵעָשֶׂה כל התכונה לבנין בית המקדש החדש ובנאים וחרשים יֵעָמדו לרוב להחל הבנין ולכלותו בזמן קצר. עוד מעט ועגלות לאלפים, טעונות ועמוסות באבני גזית מהקצעות ומחֻטבות נראו על מקום הבנין ועשרת אלפים בונים אמנים וחכמי חרשים טובי טעם ומביני מלאכת הבניה עמדו הָכֵן למלא ידיהם במלאכה. בשנת שמונה עש ה למלכותו (בחרף בשנת 89 לפני חה״ב) החלה מלאכת הבנין ואחרי שנה ומחצה נשלמה כל המלאכה בתוך הבית פנומה והוקם בית המקדש החדש על מכונו; אך הבנינים החיצונים: החומות, האולמים, הע זרות, שדרות עמודים וכהנה עוד לא נשלמו ויארכו ימי הבנין עד שמונה שנים וגם ימים רבים אחרי כן עד קרוב לחרבן הבית עוד לא שבתו מתקונו והדורו.

מקדש הורדוס היה כליל הפארת ודבר בני דורו עליו היה: „כל מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין נאה מימיו" (סכה נ״א. בבא בתרא ד), ויעל על מקדש זרבבל, אשר נהרס מפניו, ברחבת ידים וביתרון הוד ותפארת. הר הבית עם החומה הגבוהה והבצורה אשר הקיפה אותו, עם מגדל אנטוניא שחבר אליו החזיק בהקיפו שש ריס (סטאדיען 1)) במדה. על פי תכונתו וגבה קומתו נשקף המקדש לכל הבאים בשערי ירושלים בעודם מרחוק וירחֵב עיניהם ויפליאם הפלא ופלא. על פני כל ארך החומה החיצונה מבית נמצאו אולמ:ת, מצפים ארז ומרצפים במרצפת אבנים משלל צבעים בעין מראיהן. בשלשת הצלעות היו האולמות ושתי שְׂדֵרות־עמודים ומפאת הדרום היה מקום רֶוח גדול לשלש שדרות. החצר הראשונה היתה מוסבָּה בשדרות־עמודים ושם נועדו כל פנות העם להתיעץ על כל דבר נכבד אשר נפל ביהודה וַתִּקָּרֵא א י ס ט ו נ י ת 2). רק אליה באו כל טמאים ובני הנכר עובדי האלילים ומהמקום הזה והלאה לא יכלו לעבור, ועל כן צוה הורדוס לָחֹק כְּתֹבות על העמודים ברומית ויוניות לאמר: „כל בן נכר אל יהרס לבא לפנים מן הסורג והחומה אל הקדש פנימה והעובר דמו בראשו". החצר הפנימית הגביל הורדוס מלבד הסורג גם בחומה נשגבה אך לא גבוהה. כבימי זרבבל נעשה גם עתה הבית משלש עֲזָרות בלי תקרה וגג מלמעלה והיכל הקדש עם קדש הקדשים מכֻסה בגג. העזרה נחלקה לעזרת נשים, לעזרת אנשים (ישראל) ועזרת כהנים.

---

1) הסטאדיא או הריס הוא 1125 מעטר.
2) פסחים י״ג ע״ב.

מקום הקדש היה: האולם, ההיכל וקדש הקדשים. בתבניתו ושטחו מבית לא נשתנה בנין הורדוס ממקדש זרבבל, ומדתו פנימה היתה כמדת המקדש הנהרס: מקום הקדש: להמנורה, שלחן הזהב עם מערכת לחם הפנים עם מזבח הזהב, היה ארבעים אמה ארכו ועשרים רחבו; וקדש הקדשים לפאת מערב היה רבוע – עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו. אך מחוץ היתה מדת הקיפו של בנין הורדוס גדולה מאד. ארך המקדש – ממזרח למערב – וקומתו היו – מאה אמה. בזה נחשב גם האולם במזרח המקדש – רחבו היה – שבעים אמה – מנגב לצפון. אל החומה המבדלת בין האולם והיכל נשענו תאים, חדרים ויציעים לצרכים שונים במשמרת הבית ואוצר המקדש. קירות המקדש נבנו מאבני שיש, מצהירות ובהירות. ומאשר כי הבית היה נשא על ראש ההר, על כן הרהיב במראהו את עין הרואה ויעיר בו השתוממות והתפלאות. על יד קירות המקדש והעזרות נמצאו שדרות־עמודים עם ספסלי־עץ למושב להכהנים, אשר מצאו שם מחסה בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, או בבאם שמה להנפש מעבודתם. עזרת נשים היתה נבדלת מהמקדש ויציעות עשויות לה מחוץ לשלש רוחותיה, ששם עמדו המון הבאים לראות בשמחת המקדש בימי חג ומועד.

ברוב תפארת נעשו פתחי המקדש ושעריו עם המשקוף והמזוזות. כל השערים היו מצֻפים זהב מלבד השער שבמזרח „שער נקנור", המבוא מעזרת נשים לעזרת ישראל, אשר היה כלו מֻצָק מנחשת קורינת. ממנו עלו בט"ו מעלות אל „השער הגבוה". האולם לא היה ננעל בשערים, – אך היה פתוח בפתח גדול ורחב – „פתחו של היכל" אשר דרך בו באו מהאולם אל ההיכל, ודלתות כפולות – בעלות־כנפים היו לפתח מבית ומחוץ, ונקראו גם בשם „שער הגדול". פתחי השער הזה היו כבדים, גבוהים וחזקים, עד כי נאספו לוים רבים לפתוח את השער ברי עמל ויגיעה. בין הקדש לקדש הקדשים לא נמצא שער, כי אם שתי הפרֹכות היו מבדילות ביניהם וביניהן אמה, והפרֹכות היו עשויות משש, תכלת וארגמן ברוב פאר והוד. גג המקדש היה מכֻסה בחניתות חדות, מצֻפות זהב (כליא עורב) למנוע את הצפרים, מעשות שם קִנָּן. על כן הצהירו והבהיקו ראשי המקדש מזהר קרני השמש הנופלות על ראשי החניתות. וכל הבית נראה מרחוק כנגה אש אוכלת מלמעלה; כליא עורב היתה גם כן נכונה, מבלי כונת הבונה – להגן על הבית מפחד הברקים, אשר לא יכו באשם להבעיר את גג הבית ולנפצו.

חֲנֻכַּת המקדש עשה הורדוס ברוב כבוד והדר יתר רב מחנכת הבית, אשר בנה שלמה. מאות על מאות קרבנות הקריב הורדוס ויעש משתה לעם ברחובות קריה. החֲנֻכָּה היתה בעצם היום, אשר בו לכד הורדוס את ירושלים לפני עשרים שנה, זכרון ליום רע ומר בדברי ימי יהודה; היד אשר בנתה את בית המקדש, הכינה גם לפיד בוער להעלותו על מוקדו ולכלותו בתמרות אש, עשן ודם. הורדוס הפקיד את הבית בצל כנפי רומא. כנפי נשר רומא היו פרושות על המקדש. הנשר הזה – סֵמֶל עצמת רומא פטיש כל הארץ ואוכלת עמים רבים, הֻעַל על השער הגדול, דרך בו יבאו כל העולים אל בית ה', לדאבון לב כל

התמימים ואמוני העם. על פי פקודת הורדוס הביאו קרבן תמיד מדי יום ביומו בעד הקיסר אגוסטוס. ברבות הימים היה הקרבן הזה לאות הכנעה ושעבוד אל רומא. ממגדל אנטוניא, אשר פקודתו היתה לשום ממנו משמר על המקדש, עשה הורדוס מְחִלּוֹת ומערות, לצאת ולבא אל המקדש, למען דעת את כל הנעשה בו, ולכלוא את רוח מרד והתקוממות נגדו מראשית צמיחתם ולבצור רוח העם הנלאה מנשוא עֻלו הכבד. כה היה לבו מלא קנאה וחשד על העם, אשר הדק תחת רגליו ויִמשול בו ביד חזקה ורוח עריצים.

בנין בית המקדש היה המפעל האחד, אשר בגללו הביעו לו בני העם תודה מִבלי להשיב את לבבם אליו לאהבהו, מלבד זאת היתה מלכותו לישועה רק להיהודים היושבים מעל לגבולות יהודה. היונים יושבי אסיה הקטנה לא חדלו מֵהָצֵר את היהודים בכל מקומות מושבותיהם, ולא שעו גם אל פקודות המושלים ברומא, אשר צוו לבל יזידו לנגוע לרעה בחפש היהודים לשמור חקי דתם. היונים שקדו על חפצם לקחת מהיהודים את זכיותיהם, להיות להם משפט אחד עם בני עם הארץ. ומכל היונים הרבו הָרֵע להיהודים יושבי העיר עֶפֶזוס (Ephesus) ויאנסום לבא למקום המשפט בימי שבת ומועד, לצאת בצבא, לעשות בכל עבדה בפקודות המדינה אשר למשא ולא לכבוד המה לפקידיהם; מנעום מאסוף ומשלוח את נדבותיהם כפי מסת־ידם לבית המקדש אשר בירושלים ויתנשאו גם לקחת מהם את תרומת הקדש והנדבות לצרכי העיר ובנין בתי משחק ומערכת שעשועים; לפלא הוא, כי יהודי אסיה הקטנה לא דרשו עזרה מאת הורדוס. — אולי לא בטח לבם בו, באשר ידעו מאהבתו את היונים ונטות לבם אליהם — אך הוא נמצא ללא דרשוהו ויהי להם לישועה. הורדוס היה אהוב נפש מרקוס (Marcus Agrippa) חתן אגוסטוס קיסר כאשר היה אהוב להקיסר: אז אז היתה לשיחה בפי גדולי רומא כי „מלבד מרקוס אגריפוס היה הורדוס האהוב ביותר להקיסר וחפץ ביקרו, וכן הוא האהוב ביותר לאגריפוס מלבד אגוסטוס״. ויהי בנסוע אגריפוס בכל הארצות מסביב וישא פני הורדוס לסור אל ירושלים ויכבדהו בכבוד גדול (בימי הבציר בשנת 85 לפחה״ב) וילוה אותו על דרכו אל ערי אסיה הקטנה. במקרה הזה השתמשו היהודים להתאונן באזני מושל רומא ומלך יהודי על רעת היונים. הורדוס היה להם למגן ומליץ ישר ואוהבו הסופר ניקולאוס מדמשק המליץ גם הוא בעדם. גם היונים לא הכחישו את היהודים ויודו, כי באמת יָצְרו צעדיהם בכל עת מצוא, יען כי גרים הם בארץ ולא להם המשפט להֵאָחֵז ביניהם, אף כי זה מאות בשנים אשר ישבו באסיה הקטנה וכהיונים נחשבו ליושבי הארץ מעולם. אז הודיע אגריפוס, כי מאהבתו את הורדוס יחשוב למשפט צדק, לעמוד לימין היהודים לבל יגעו בהם לרעה להניאם מלמלא פקודי דתם, לתת להם חֹפֶש־הדת ולצוות על היונים לבל יוסיפו להונותם ולהצר להם. גם שלח מכתב בפקודה נמרצה אל מערכות הממשלה והמשפט להזהיר את היונים לבל יזידו לשלוח יד בתרומת הנדבות, אשר יאספו היהודים לשלח ירושלימה והעובר ענוש יענש כחק מועל בקדש ומחלל המקדש ואל ראש השופטים (Prätor) צוה לבל יועיד את היהודים לבית המשפט ביום השבת.

כנראה, לא יצאה פקודת הקיסר לפעלת ידים ועמי יון יושבי אסיה

הקטנה לא שמו לבם אליה ויסיפו להרע להיהודים ולהציקם; אז שלחו היהודים את ציריהם רומאה להתיצב לפני הקיסר אגוסטוס ויצא שנית דבר מלכות ממנו לאמר: היהודם היו מני אז כצֻיָנים ברוח אמונה אל בית הקיסר ועל כן הואיל הסינאט והעם הרומי לתת להם חפש הדת, והזכיות האלה הַמְקֻיָמות ומאֻשָׁרות זה מכבר, תמלאנה עתה בכל תקף חקי הממלכה מאין נגרע דבר, על כן מוזהרים השופטים לבל להועיד למשפט כל איש יהודי בכל יום השבת ובערב שבת מחצות היום ולמעלה והרשות בידם לאסוף תרומת נדבה ולשלח כסף התרומה להיכל הקדש אשר בירושלים, וכל האיש אשר יזיד לשלוח יד בכסף התרומה הזה וכל הגונב ספר התורה מארון הקדש אחת דתו להענש כמועל בקדשים ושולח יד בכלי הקדש אשר בבית אלהים. ודבר מלכות זה צוה אגוסטוס קיסר לָחֹק על לחות־נחשת ולהציגו למראה בשְׁוָקים ורחובות העיר למען ידעו כל בני העם ולא יזידו עוד לעבור עליהם. גם על הנציב־המושל (פראקאנסול) באסיה הקטנה נורבנוס פְּלַאקקוס (Narbanus Flaccus) פקד, כי ישים עינו על פקודת הקיסר למלא אחריה וכי לא יגרע מזכיות היהודים דבר והוא -- הפראָקאָנסול - הוסיף להזהיר את היונים תושבי עפֶּזוס וסַרְדֶס, אך היונים האלה היו חזקי לב, עזי מצח ומלאו שנאה אל היהודים היושבים בקרבם ובעבור שנים אחדות התאוננו היהודים שנית רעה עליהם באזני הנציב המושל - יוליוס אנטניוס - בן אנטניוס אחד משלשת האדירים אשר אחיו כאחד מושכות הממשלה ברומא - וגם הוא צוה על היונים לבל יזידו להצר צעדי היהודים, אך האם הוקם דבר האזהרה הזאת? לא נודע הדבר. גם במדינת קירֶנאיקא אשר באפריקא, ששם התישבו היהודים עוד בימי התלמיים מלכי מצרים הראשונים, סבלו רבות מהיונים צורריהם ואויביהם בנפש. בהמדינה הזאת היה רב מספר היהודים ויתנהגו על פי תורת מדינה ואזרח מיוחדת בעם לבדד ישכון. ויהי כאשר פרשו הרומאים את מצודתם גם על המדינה הזאת ויקימו בידי היהודים את כל זכיותיהם במדינה וכל הזכיות אשר נחלו מאז. אך היונים התאמצו לשלול מהם את משפטיהם וגם פה הניאו את היהודים מאסוף כסף תרומה לבית המקדש ושלחו לבית ה׳ בירושלים ולמרות פקודת הקיסר, שלחו הגוים יד בכסף התרומה, הנועד לקופת המקדש אשר בירושלים. ויהי כבוא מלאכי היהודים אל אגריפוס ויתאוננו רע באזניו על מעשי התושבים היונים ויוציא פקודה נמרצה, להותיר את היהודים לטובה, לתת להם לעבוד את אלהיהם ככל אשר יעלה על רוחם ולהשיב להם גם את כסף התרומה הנלקח מידם בגזל־משפט. לרגלי פקודות הקיסר אגוסטוס וחתנו אגריפוס היטיב גם נציב המדינה קירֶנאיקא מרקוס טיטיוס (Marcus Tittius) עם היהודים וזקניהם (Archonten). בעיר הבירה בֶּרֶניקי התקינו לברכהו במקהלות עם בכל שבתות השנה וראשי חדשים ולתת לו עטרת־עלי זית לאות תודה על כל הטובה אשר יעשה עם עדת ישראל ולאיש ואיש מהיהודים תושבי העיר. את דבר התקנה הזאת חקקו על מצבת אבן־שיש ויציבו אותה בבית התיאטר לזכר עולם. ויהי כשוב הורדוס ירושלימה אחרי הִוָעֲדו עם אגריפוס ויספר במקהלת עם את פרשת מעשיו והתשועה אשר עשה להיהודים יושבי אסיה הקטנה ויעש הנחה לכל העם רביעית המסים וכסף גלגלת לכל אלה. אשר עוד לא שלמו מנת המלך משנה העברה. אז נראה כי שב

לב העם אליו ויריעו לקראתו תרועת שמחה. אך כמעט שקנה לב העם לאהבהו והנה קמה עליו הרעה מתוך ביתו, ומלאכי חבלה – מלאכי נקם עברה וזעם השליחו בו חצי רעל לפלח כבדו, למרר ימי חייו האחרונים ולהשיבהו עד דכא.

בהשליש האחרון לימי מלכותו באה עת הפקודה להעריץ ואיש הדמים, איש שיבה בן ששים שנה מהלך באשמיו, וצרת ביתו עברה נפשו ותכהו בשממון ותמהון לב; עין בינתו חשכה ויגיע עד הגבול, אשר עליו יחדל האדם מהיות בן־דעה, נר אלהים אשר בבתי נפשו יכבה והיה לחית השדה להשתובב משובה נצחת. כל ההרוגים, אשר כפיו נגאלו בדמיהם, קמו עמדו לנגד עיניו, הוליכו עליו אמים וירדפיהו בלהות ויחרידוהו ממנוחתו בהקיץ ובחלום, לבו נמלא רגז וחבלי מות ומצרי שאול סבהו. לשוא רדף לבקש אהבה, לב איש ונפש אמונה להשיב נפשו הנוגה, להניח רוחו ולנחמהו, עצמו ובשרו: אחותו שלומית ואחיו פירורס, אשר גדל ורומם, בניו יוצאי ירכו, כלם היו לו לאויבים בנפש ויתקשרו עליו לשום קץ לחייו. החיים הרעים והמרים האלה עוד הוסיפו להרגיז את רוחו וחמת אפו ויוסף להתאכזר ויגזור על ימין ועל שמאל ויטרוף ויחנק את כל הקרב אליו. סבת כל צרותיו ופגעיו היתה – מות מרים החשמונאים, ממנה נשארו לו שני בנים: אלכסנדר ואריסתובול, אשר בגדלם ויגיעו לשנות בינה וידעו את כל אשר נגזר על אמם ויתעצבו על מותה חפה מכל פשע ותקע נפשם מאביהם. בהבנים האלה, יען כי מזרע החשמונאים המה לבית אמם, בחר הורדוס לשומם ליורשי כסאו וישלחם רומאה ללמוד לשון וספר ולמען אשר יהיו מרואי פני הקיסר אגוסטוס למצוא חן בעיניו וישכילו וידעו דרכי בני רומא וארחות חייהם. בשובם ירושלימה נתן להם אביהם נשים: לאלכסנדר הבכור את גלפירה בת ארכילוס מלך קפוטקיא (Kappodocien) ולאריסתובול הצעיר את בירניקה בת שלומית אחותו. ויחשוב הורדוס בלבו, כי בברית משפחה זאת יעשה שלום בביתו וקרב משפחתו. אך שנאת אחותו שלומית ואחיה פירורס לבית החשמונאים הפרה מחשבת הורדוס. שני חרשי משחית אלה נטרו בלבם את שנאתם אל מרים גם אחרי מותה וגם את בניה אחריה צררו בחמת אפם, ויפתו את הורדוס כי ישיב אליו את בנו אנטיפטר הנולד לו מאשתו הראשונה דורים, אשר הדיח מפני מרים החשמונאית ויעמוד לפניו בכבוד בן־מלך. האיש הזה היה כליל הרעה והמרמה, וסמל האכזריות והכזב אשר מלאו לב בני המשפחה האדומית ואת רוע לבו הכין נגד אביו ואחיו. שלשת המרעים: שלומית, פירורס ואנטיפטר בכל שנאתם איש את רעהו, היו לברית נוכלים משלשת וחברו יחד בשנאתם את מרים ובניה. כאשר הותיר הורדוס לטובה את בני מרים ועיני העם היו נשואות באהבה ורצון אל בני החשמונאים לבית אמם, כן הוסיפו שלשת המרעים לירא מפניהם ולשנאם. אנטיפטר חפא דברים אשר לא כן על אלכסנדר ואריסתובול ויבא דבתם רעה אל אביהם, כי מתנחמים הם להרגו לנקום נקמת דם אמם השפוך, אולי לא ידעו הנערים לשמור פתחי פיהם ובכעס לבם נמלטו מהם דברים אשר לא כן. הורדוס, אשר חשד

וקנאה היו כל חיי רוחו, קִבֵּל את הדבה בחפץ לב ויחל לשנא את בניו. ולמען הרעימם נתן לאנטיפטר חלק בירושת הכסא כמוהם. הדבר הזה הוסיף להכעיסם המרורים, וישובו ויתאוננו רע וידברו סרה באביהם. מלשיניהם הוסיפו על דבריהם וישימו להם עלילות דברים, כי הכינו קשר בוגדים לשלוח יד במלך. ואנטיפטר הקים עדות לענות בם סרה, כי חשבו מחשבת און להוריד את אביהם בדם שאולה.

לשוא הרבו מלך קפוטקיא והקיסר אגוסטוס בכבודו ובעצמו לבקש רחמים מאת האב האכזר על בניו. אנטיפטר הערים מזמה וישכל פיו ולשונו לדבר טוב על אחיו ובמחשך חמס מזמות רשע, להעלות אף אביו וקנאתו עד לאין מרפא. את עבדי האחים בני המלך ואוהביהם באי ביתם הושיב הורדוס בית הכלא ויענם בענוים קשים ונוראים ומעצמת מכאוביהם העידו ככל אשר שאלו מהם. על פי העדים האלה הושיב הורדוס בעיר בֵּירְתּוּס (Berythus) ועד־שופטים מאה וחמשים איש מאוהביו והשופטים האלה חרצו משפט בניו אלכסנדר ואריסתובול למות. הורדוס מהר עשות משפטם, ויסחבום אל שמרון — העיר אשר שם בא אביהם האכזר בברית עם אמם מרים החשמונאית — ויסירו את ראשיהם מעליהם (7 לפהה"ב) ואת גויותיהם שמו בארון ויקברו אותם בהמבצר אלכסנדריון.

במות שני בניו לא חדלו חרשי־משחית — אויבי הורדוס בני ביתו — לפרוש רשת לרגליו. הורדוס בִּכֵּר את אנטיפטר על כל אחיו וישימהו אותו לבדו ליורש הכסא; אך אנטיפטר לא האמין בהטובה הצפונה לו, כל עוד אביו חי, והוא — אביו — האריך ימים יתר רב מאשר חפץ בנו יורש העצר. ויתקשר עם אחי המלך פירורס לשלוח יד באביו ואיש חפרו כי נבאש פירורס בהורדוס אחיו מן היום אשר נשא שפחה לו לאשה לבשת משפחתו וחרפת המלך. אך שלומית נפרדה מעמם ותזהר את הורדוס ממוקשי מות אשר פרשו לרגליו. אך כבר עִוְּרָה הזקנה את עיני הורדוס ובינתו הסתתרה ולא ראה את כל הקושרים והמורדים, אשר סביב שהו עליו. ארבע נשים מבית המלכות היו בקושרות עם אנטיפטר בן הורדוס ופֵירוֹרַס אחיו ויחשבו מחשבות לשום קץ לחייו: אשת הורדוס הראשונה דוֹרִיס, אם אנטיפטר, אשר השיב הורדוס שנית אל היכלו, אשת פֵירוֹרַס ואמה ואחותה. הנשים האלה נועדו לעתים מזומנים להתיעץ על צפונותיהן וגם סריס המלך בַּגְאָאס נתן ידו אליהן ונער אחד יפה תאר מאד, אשר הורדוס חמד אותו בלבו ויעש עמדו תועבה נוראה, תועבת תבל וזמה במשכב זכור, גם הוא נלוה אל הקשר. אך לא לבד אנשי בליעל ומתועבים כאדניהם נתנו ידם אל הקשר, כי אם גם את הפרושים החרדים לדבר ה' ותורתו בקשו הנשים הקושרות ותמצאנה אותם דרושים לחפצן, כי שנאו הפרושים תכלית שנאה את המלך, אשר חלל כל קדש ויתנכר אל היהדות הנוסדה על טהרת המדות והשלמות המוסרית. ויהי כאשר יצאה הפקודה מאת המלך אל אחדים מהפרושים כי ישבעו שבועה אמונים לו ולכסאו וימאנו למלא אחרי הפקודה וישימו עליהם כסף ענושים רב מאד, אך אשת פֵירוֹרַס נתנה את הכסף ותפדה אותם מידי עבדי הורדוס. יותר מששת אלפים פרושים נמצאו לחפצן —

וכפי הנראה היו כלם מתלמידי בית שמאי, אשר לבם הגה שנאה ואיבה נצחת אל המלך האדמי. למען מגֵר לארץ כסאו, נבאו אחדים מהמה אל אשת פֵירוֹרָס, כי שומה היא מאת ה׳ לאבד כל זכר בית הורדוס ולקרוע ממנו הממלכה ולתתה לזרעה ולהסרים בַּגוֹאַס נבאו לאמר: כי בו בחר ה׳ להיות לאב ולמושל ביהודה, לתת לו יד ושם בממלכת יהודה ולמרבה הפלא, יחיה הסרים זרע ויצלח למלוכה. ההבטחות האלה, אם היו תולדות דמיונם הז״ז, או כי נועדו למשוך אבירים ברשת הקשר, מצאו להן מאמינים ותחזקנה את התקוה בלבות אלה אשר חכו למות הורדוס העריץ וקץ מלכות זדון בארץ יהודה.

אך הורדוס לא ידע דבר ולא הרגיש מאומה מכל הנעשה סביביו ובביתו והיכלו עד אשר גלתה שלומית אחותו את אזנו. מובן מאליו, כי לא ידע האכזר רחם על הקושרים: הפרושים, אשר נתנו ידם אל הקשר. הסרים, הנער היפה, אשר אתו עשה המלך התועב מעשה תבל וזמה וכל שאריו וקרוביו, אשר הטו אזנם לנבואות הפרושים הומתו באכזריות חמה. גם את אשת פֵירוֹרָס חפץ הורדוס להמית, אך מאהבתו היתֵרה את אחיו לא המיתה וגם לא יכול לאלצהו לתת לה ספר כריתות. אך נגד האיש אשר עמד בראש הקושרים, נגד אנטיפטר בנו לא חש מאומה ויוסף לבטוח בו, אף כי הזהירו מלכת עם פירורס ועם „הנשים" ויגרשהו מעל פניו וישלחהו אל חבל ממשלתו — ארץ ממשלת־הארבעה (Tetrarchie) היא פֶּרָאָא (Peräa) אי ארץ עבר הירדן, אשר השיג בעדו מאת אגוסטוס קיסר. ויהי כאשר ירא אנטיפטר את שנאת בני יהודה אליו ולא בטח לשבת בתוך עמו ויפתה את אביו כי ישלחהו רומאה, ושם יתאמץ להשביע רצון את אגוסטוס ולבקשו כי יקים אותו ליורש המלוכה כמצות אביו בצוָאתו. אך גם ברומא היה לבו כים נגרש ומשם רקם בסתר תחבולות און נגד אחיו הנותרים עד כי נחשפו כל מזמותיו ומחשבתו הרעה נגלתה לעין השמש. פֵּירוֹרָס מת פתאם (75 לפחה״ב) ויאשימו את אשתו אשר לקח למרות רצון הורדוס, כי ידה היתה במותו ויעשו בַּקֹּרֶת, אשר הוציאה לאור תעלומה אחרת. האשה לא כחדה, כי מאת פירורס ואנטיפטר היתה שומה לשום מות בכוס המלך. סם המות היה מוכן, אך ברגע האחרון הכה לב פירורס אותו וינחם על מעשהו בגלל זכרו ברית אחים, בבוא אחיו לבקרו בחלותו ויצו לשפוך את הסם ארצה, ומהמעט הנותר עוד בכלי הוכיחה האשה כי כנים כל דבריה. גם עדות יתר העדים הוכיחו נאמנה, כי צדה אנטיפטר את נפש אביו לספותה. הדבר הזה אשר נגלה להורדוס מחץ את לבבו ויהי כהלום רעם: הבן האחד אשר הותיר לטובה על כל יתר בניו, אשר בו בחר להיות ליורש כסאו, אשר בשלו המית שני בניו הנולדים לו ממרים החשמונאית, אשר לא נשכחה עוד מלבו, הבן הזה היה אויבו בנפש! זעף נפשו היה נורא מאד ולבו הוכה בתמהון ושממון ובכל זאת היה אנוס לשום סתר פנים לשית בחלקות אל בנו ולדבר אליו אהבה, למען ישוב ירושלימה. ויהי בשובו מרומא ירושלימה ויביאהו אביו במשפט לפני ועד־שופטים, אשר בראשם ישב נציב רומא קְוִינְטִילִיוּס וַרוּס (Kuintilius Varus) ויאשימהו, כי מאתו יצאה הרעה להמית שני אחיו וכי הכין מות לשום בכוס אביו.

הבן הפריץ הצדיק נפשו ויתאמץ להוכיח כי חף הוא מכל פשע, אז התיצב לקראהו נִיקוֹלַאוּס הדמשקי, המליץ היוני והאוהב הנאמן להורדוס ויגלה עון הבן הכורר והמורה, עד כי נדמה אנטיפטר ויצא רשע בהִשָּׁפְטוֹ ויחיבו אותו למות בחרב המשפט והורדוס בקש מאת אגוסטוס לקים דבר המשפט. בחבלי המשפט הזה נלכדה גם מרים השנית, אחת משמות נשי הורדוס, אשר בנה יֻעַד הורדוס למלוך תחתיו אם ימות אנטיפטר על פניו. מרים נדחתה מארמון המלך ושם בנה נמחה מספר הַצַּוָּאָה אשר כתב הורדוס וגם אביה שמעון בן ביתוס הוסר מהיות לכהן גדול ותחתיו הוקם מתתיה בן תְּפֹל (Thophil) לכהן גדול. בימי הכהן הגדול הזה נפל דבר, כי שארו הקרוב לו יוסף בן עלם מצפורי, שֵׁרֵת תחתיו ביום הכִּפֻּרים, בהיות הכהן הגדול לא טהור ממקרה לילה. ומני אז הוקם לחק להעמיד לכהן גדול סגן או משנה למלא מקומו ביום הכִּפֻּרים ושבעת ימים קודם היו מפרישין את כהן גדול מביתו לאחד מלשכות המקדש, גם התאמצו כי יהיה הכהן הגדול נעור בליל יום הכִּפֻּרים 1).

שברון רוח ומכאובי לב רבים ועצומים דכאו לארץ נפש הורדוס כאשר זָקֵן ויגיע לשנת השבעים ויטילוהו על ערש דְוָי. תקותיו כלן עלו בתהו ומפעלו הגדול – המלוכה על יהודה – אשר הוציא למענהו בדי עמל ותלאה, בעונות חטאים ובשפך דמי נקיים רבים מאד, מפעלו זה נבזה עתה בעיניו נמאס ותצר עינו ביוצאי ירכו ולבו הרע לא נתנו לעזוב את המלוכה לבניו אחריו, כי חשבם לאויביו ומבקשי רעתו. שלש פעמים החליף את החלטתו למי מבניו ינחיל את כסא ממלכתו אחריו, עד כי בחר בבנו הצעיר אַנטיפַס. אך שברון לב ורוח, המעורר לחמלה וחנינה גם לב אכזרי ורשע עריץ, הוסיף להכביד לבבו ולעורר חמתו להשחית. חטא קל חטאו שני אנשים צעירים לימים אך כבירי הרוח ואנשי לב מקנאים לה' ותורתו וַיְיַסֵּר אותם מוסר אכזרי מורה מאד ובעמדו על פי פחת והחיים כבר היו עליו למשא התאכזר ויקשיח לבו מחמלה, כבימי עלומיו, בעודו הוגֶה מחשבות רבות לעשות לו שם ולנחול כבוד וממשלה רבה. הפרושים נטו מאחריו וישנאוהו וביותר רחקו ממנו המקנאים להתורה ורוח הַלְּאֹם הישראלי, תלמידיו של שמאי הזקן. הפרושים האלה ידעו לצרור את האדומי־הרומאי בנאמם נאם בסוד קהל עדתם ובדברם במליצת כתבי הקדש ומשא הנביאים על בית עשו ואדום. כל הקללות ושנאת יעקב את עשו יהעו הדורשים האלה להליט במסוה הגדה ולגל אותן על בית הורדוס ובני רומא המושלים ביהודה, מבלי אשר נכשלו בלשונם לדבר דברים בשפה ברורה נגד המושל העריץ ורומא הרוֹצָה ביהודה.

בין הפרושים שונאי הורדוס ורומא היו שני אנשים מְצֻיָּנִים בעברתם הקשה וקנאתם לעמם לבלי חק וגבול: יהודה בן צפורי ומתתיה בן מרגלית ועל כן היו מרוצים לעם, ויהי בשמעם, כי הורדוס חלה ומחלתו אנושה מאד

1) ע' במשנה יומא פ"א. בתוספתא שם. בירושלמי ובבבלי י"ב ע"ב ועוד במקומות רבים.

זיסיתו את שומעי לקחם להשליך לארץ נשר רומא החופף על המקדש ולהשבית החרפה הזאת מבית אלהים. השמועה כי מת הורדוס ויגוע בחליו אִמְצָה רוח הקושרים לקראת חפצם. אז התפרצו נערי בני ישראל בקרדומות וישתערו ויעפילו לעלות על שער הבית וינפצו את הנשר ויפילוהו ארצה. והשמועה באה אל אחד משרי החילים אשר להורדוס כי נזעק העם אל בית ה' ויצביא את אנשי חילו וישתרעו על צעירי יהודה בני עדת הקנאים מהרסי הנשר ויתפשו מהם ארבעים איש עם שני אנשים אשר פִקדו אותם. נפש הורדוס אשר באה עד שערי מות שבה לתחיה ותקם ותתעודד בהריחה דם, ויתחזק בראותו כי נמצאו לו בני מות למלא נפשו השוקקת לנקמה והרג רב. בעה הבקרת שמעה אזנו דברים יורדים חדרי בטן וידע, כי גם חמתו וחמסו לא עשו חיל להכריע כלה את רוח העם ועברתו הקשה עליו. כל הנאשמים הגידו ולא כחדו את חפצם ויתברכו ויתהללו במעשיהם ובשאלם אותם מי הסיתם לעשות כדבר הזה היה דברם: — התורה! — הורדוס האשימם בעון מחללי הקדש ויחרוץ משפטם להעלותם על המוקד ולשרפם חיים. גם חשב עוד להרבות חלליו, אך נחם ממחשבתו, לא מחמלה, כי אם מיראתו להוסיף עוד העלות עליו חרון אף העם וקנאתו. מתתיה הכהן הגדול, אשר ידו היתה גם היא בקושרים והורסי הנשר הוסר מפקודתו ובמקומו נתמנה יועזר בן שמעון מבית ביתוס, איש אשר נאמנה רוחו את הורדוס ורומא ויהי הוא הכהן הגדול הששי מראשית ימי מלכות הורדוס.

ויד אלהי המשפט היתה באיש הדמים הזה לפני מותו. וגם שמחת לבבו העקוב לעשות נקמות בבנו אנטיפטר, היתה לו למחתה ומצרי שאול. כאשר חלה את חליו הקשה, ומחלה עזה נתעבה ונאלחה דכאה לארץ חיתו, התאמץ לטרוף נפשו באפו בשכין לשים קץ למדוי לבבו, אך אחד מקרוביו גזל את השכין מידו. לקול הילָלה אשר הקיפה את היכלו יצא הקול בעיר כי גוע וימת והשמועה באה עד ירכתי בור מקום אשר בנו אנטיפטר אסור שם. וידבר אנטיפטר על לב שר בית הסהר לקרוא לו דרור ולשלחהו חפשי, למען אשר מבית הסורים יצא למלוך תחת אביו. אך שר בית הסהר לא אבה לחַיֵב את ראשו להמלך האכזר וימהר גם הוא אל היכל הורדוס לדעת העודנו חי. ויהי כשמוע הורדוס, כי אנטיפטר עוד נושא את נפשו אל המלוכה ועודנו הוגה תקוה לראות אור וחיים ויתן צַו אל טבחיו להמיתו. הדבר יצא מפי המלך ואנטיפטר בנו הומת כרגע. אף כי אנטיפטר היה שנוא להעם, בכל זאת מרה נפש כל בני יהודה על האכזר, אשר הכריע למות שלשת בניו וישחת רחמיו מפרי בטנו. הקיסר אגוסטוס אוקטבינוס בשמעו את מות אנטיפטר אמר כדברים האלה: „בחרתי היות חזיר הורדוס מהיות בנו". אכזריותו הנוראה נתנה יד להגדה מאֻחֶרֶת לְיַחֵס לו גם רצח ילדים רכים בבית לחם יהודה בהגיע אליו השמועה, כי במקום הזה נולד משיח בן דוד מלך יהודה.

מחשבתו האחרונה טרם נפחה נפשו היתה מזמת רצח ושפך דמי נקיים, כי צוה לקרוא אליו את כל גדולי יהודה אל היכלו אשר ביריחו ויאספם אל

מערכת המַרוֹץ וישם עליהם משמר אנשי חיל מְזֻיָּנים ואת שלמית אחותו ואישה השרישי אַלְיקְבָּס צוה, כי במותו ימיתו גם את קהל גדולי יהודה, למען הֵבֵר נפש כל בני העם ויבכו למשפחותיהם במותו ולא ירנו ויצהלו באבד רש׳ ומושל עריץ. במזמות רצח החל לרוץ ארח חייו ובמזמות רצח נפח נפשו העקבה מדם, וימת ביום הרביעי אחרי מות אנטיפטר בנו (בימי האביב, לשנת 74 לפחה״ב) בשנת הששים ותשע לחייו ושלשים ושבע למלכותו. חנפי לב אוהביו קראו לו „הורדוס הגדול” אך אמוני העם קראו לו בשם „עבד החשמונאים”. את גויתו חנטו ותובל לקברות אל מבצר הוֹרְדְיוֹם. אחרי מטתו צעדו גדודי החיל שומרים לראשו: הטרסיים, הגרמניים ובני גליא ובני חיל אגוסטוס הרומאי, אך עם יהודה שמח באבד רשע עריץ מן הארץ ויהי לו יום מותו כיום מועד „דלא למספד ביה” 1).

פרק שני

ארכילאוס ונציבי רומא הראשונים בארץ יהודה.

(מן 74 עד 33 לפני חרבן הבית)

בכל אשר היתה ממשלת הורדוס לאסון עם יהודה ורעתה, תְחֻיַּב בתקופת הא״ר לעמת הממשלות הבאות אחריה. מלכות הורדוס נראתה ביפיה ונגה זהרה להכהות עיני המתבונן על עם יהודה, הוד והדר היו לבושה ותגדל ותשגה ותרחב גבולותיה מעל לגבולות הארץ גם בימי מלכות החשמונאים. ערי יהודה נשאו ראשן ותרוממנה בהוד והפארת בנינים וארמונים בנוים בטוב טעם היונים יודעי־חן ונעם; אך ההוד וההדר שְׁוָתָה הממשלה הזאת על רומא ומשפחת הורדוס השלטת בארץ ולא על עם יהודה וחבל נחלתו. במבואות הים שטו אניות וביותר רבה תנועת המסחר והמון תשואות סחר הים במבוא אניות על יד עיר החוף קסרין; אך תבואת המסחר הנפרץ בארץ יהודה לא העשיר את העם היושב על ארמתו ולא הרבה את חיל־הלאום וחסנו. בית המקדש נשקף בהוד תפארתו כהמקדש בימי שלמה בן דוד ולמראה עין נרמה, כי שבה העת המְאֻשרה ההיא ליהודה, אך על הכהנים היה להקריב קרבנות לרצון לפני אלהים בעד אלה אשר שנאום בלבבם ויקללום. גם נראה כאלו היתה יהודה ממלכה חפשה עומדת בפני עצמה, כי הנחשתים ומוסרות העבדות אשר שתה עליה רומא לא נגלו רק לעין המתבונן עליה וחוקר לכל תכלית.

כל התפארת הזאת, היתה רק מַרְאָה וחזון מַתְעֶה, ועל כן כלתה כחלום חזיון לילה במות האיש, אשר בכחו וגבורתו, בנפשו ומאדו הקים את

1) עי׳ בכה״ג בציון א׳ בחקירת הרב המחבר על ספר מגלת תענית. דו״ו

המראה הזאת וכמעט סגר הורדוס את עיניו ורוח־זַרָגִ'ת עברה בארץ, בכל מערכות המשרה והחברה. רוח־פלגות זאת היתה כחלוץ העוברת לפני המון פגעים רעים המתרגשים לבא על יהודה. יסודות הממלכה מוט התמוטטו ועוד מעט ותפול תחתיה ותהי למעי מפלה ותחת משואותיה מצאה לה קבר שארית החפש, אשר נשארה לפליטה ליהודה עד העת ההיא.

מעשרת נשיו נשארו להורדוס בחיים ששה בנים (מלבד בנות רבות) ובצַוָּאָתוֹ הותיר אחדים מהם לטובה ומאחדים גרע נחלתם וימנע טובו מהם. עד כמה לא שם לבו אל טובת עם יהודה ואשרו בתֹר עם חפשי מושל לו לבדו נראה גם מספר הַצַּוָּאָה, אשר צוה לביתו אחריו ויפקידהו על יד פ ט ו ל ו מ א ו ס אחי ידידו סופר דברי הימים המהולל נ י ק ו לַ א ו ס ה ד מ ש ק י. תחת להותיר את יהודה בממלכה אחת גדולה וחזקה קרע אותה לקרעים ויחלקה בין שלשת בניו, לאיש איש את חבל נחלתו לבדו ואת יתר בניו לא זכר וישכחם. לבנו א ר כ י ל א ו ס אשר ילדה לו אשתו השמרונית מַלְתַּקָה הוריש את יהודה ושמרון והכבוד להִקָּרֵא בשם מלך; לבנו השני הורדוס אנטיפס הוריש את הַמִּשְׂרַבְיָה ארץ הגליל ועבר הירדן (Peräa) ולבנו פִּילִיפּוֹ (Philipp) אשר ילדה לו קליאופטרה הירושלמית נתן את גולן בבשן, חבל הארגב וכל הארץ אשר במעלה הירדן בעבר המזרחי מקום שם ישבו — או שטו ונסעו ממקום למקום — עמים פראים השכוני באהלים; גם את אחותו שלֹמִית פקד בצואתו ויתן לה את תבואות הערים: י ב נ ה, א ש ד ו ד ו פַ ז ָ א ֵ ל י ם. אך ספר הַצַּוָּאָה, אשר כתב הורדוס והמתנות, אשר חלק לפני מותו היו רק כגִלּוּי־דַעַת להודיע רצונו ולהוציא חפצו לפעֻלות ידים הפקיד בידי הקיסר א ג ו ס ט ו ס לעשות כטוב וכישר בעיניו, לְקַיֵּם את הַצַּוָּאָה או לשנותה ולשבר חקו על הארץ ומושליה אשר יקים עליה. והאחים בני הורדוס, כאשר נולדו ויגדלו בלי אהבת משפחה, כן לא חשו את רגשות אהבת אחים ולא נקשרו איש בנפש רעהו. כל איש מהם קִנֵּא ברעהו ולא שמחו־בחלקם; כן צרה עין אַ נ ט ִ י פַּ ס בארְכִיְלַאוס, על חבל נחלתו ארץ טובה ורחבה וכן, כי רק לו נתנה למורשה המלוכה. גם שלמית רבת העליליה צררה באפה את אַרְכִי אוס והחשוב מזמות להדפנו משאתו. ובדעת יורשי הורדוס, כי חפצו האחרון, אשר הביע בספר צַוָּאָתוֹ תלוי בחפץ אנשים אחרים על כן חשבו מחשבות לְהַסֵּב אליהם לב העם ולהפיק ממנו רצון ואהבה. ושְׁלֹמִית ואישה אַלֶיקְסַס לא מלאו אחרי הפקודה האכזריה, אשר נתן המלך שופך הדמים לפני מותו, להכות חלל את טובי בני יהודה הנאספים במעגלת הַמֵּרוֹץ. מחפצם למשוך להם את לב בני העם כלו.

עוד יותר מהם ראה א ר כ י ל א ו ס וַיָּבֶן, כי אך טוב לפניו לקנות לב העם לאהבה אותו; ואחרי עבור ימי האבל בא אל חצר המקדש ויעמוד על במת המטיפים העשוי כתבנית כסא מלוכה וידבר טובות אל העם ויבטח אותו להעביר כל הרעה אשר עשה אביו ולהפוך רגז לרחמים וחנינה. כשמוע העם את דבריו ויוסף עוד לדרוש ולהביע חפצו, כי מעט לו הבטחת פי מלך, אשר ברוח

M. T. AKADEMIA KÖNYVTÁRA

יסודה, בני העם נָקבִי בשמות את כל הרעות אשר עשה אביו וידרשו להעבירן ולתת תחתיהן חקים ומשפטים צדיקים, אשר יחיו בהם; ובחמשה דברים החזיקו וידרשו מאת המלך החדש: א) להקל מעט את על המסים הכבדים מנשוא; ב) לבַטֵּל את המכס משוקי הארץ, אשר הרימה הממשלה עד היום מכל דבר מקח וממכר; ג) לקרוא דרור לאסירי המלך, אשר בבתי כלאים הָחְבְאוּ ימים על שנים; ד) לעשות משפט בהשופטים, אשר דנו בשרפה את הנערים שוברי הנשר הרומאי; ה) וכי יסירו ממשרתו את יועזר הכהן הגדול השנוא להעם ולהפקיד במקומו כהן אחר טוב ממנו. בחמשת הדברים האלה כונן חפץ העם לשום גבול לממשלת המלך ושלטונו מהיום על מוצא פי טובי העם, לשום קץ לרשעת הורדוס ולהעביר ממשלת זדון מעל הארץ.

ויד ארכילאוס קצרה למלא משאלות העם, אף כי לא קנא לכבוד אביו ולא הוקיר שמו וזכרו; אך לבל הרגיז רוח העם הבטיחם לעשות ככל חפצם, אחרי אשר יקים הקיסר ברומא את מצות אביו לפני מותו ככל הכתוב בספר. אולם ההמונים באי־מועד, אשר נהרו מכל קצות הארץ אל ירושלים בערב חג הפסח, ברוחם הלוהטה באש קנאות אשר הפיחו בהם הפרושים הנלהבים, בהעלותם על לבבם דבר המומתים על קדוש השם יהודה ומתתיה, שוברי הנשר הרומי החופף על היכל ה׳, ההמונים האלה בלבם הסוער מֵאֲנוּ לשמוע קול דברים והבטחות ריקות מאת ארכילאוס וידרשו ממנו בחזקה למלא כרגע את חפצם. ארכילאוס ראה רעה וייִרא מאד לבל יפרץ מרד בעיר המלוכה וישלח גדוד אנשי צבא להחריד את המתגודדים הנועדים עליו ולגרשם, אבל כאשר הקריבו אנשי החיל קדמו ההמונים את פניהם באבנים ויניסום מפניהם. עד כה ועד כה וחצות היום הגיעה, הסערה קמה לדממה, העם נח מזעפו וכל הקהל באו אל המקדש להקריב קרבן הפסח במועדו, אז השליח ארכילאוס את חיל הרגלים בהעם הנמצאים על הר הבית להרגם לפי חרב, ובתחתית הר הבית במישור העמיד חיל פרשים למשמר, להשחית בבני העם הנמלטים מחרב חיל הרגלים ויפלו ביום ההוא שלשת אלפים איש על הר הבית והרחובות אשר על ידו והנשארים נפוצו וימלטו על נפשם. אחרי כן יצאו צירי ארכילאוס להעביר קול בכל חוצות ירושלים לאמר: מטעם המלך אין עוד חג הפסח בשנה הזאת ואיש לא יהין לעלות אל המקדש, והעובר דמו בראשו. זאת היתה ראשית מלוכת ארכילאוס וַחֲנֻכָּתָהּ!

וקרובי ארכילאוס, אף כי לא היו טובים ממנו וכמעשיו עשו גם הם לו היתה נפשם תחת נפשו, בכל זה נתנו בו דופי וירשיעוהו, על שפכו דם נקי, ויתקשרו להתאינן עליו רעה באזני הקיסר אגוסטוס, ויתאמצו להדיחו משאתו לבל ישב עוד על כסא יהודה. בני המשפחה הרעה הזאת הלכו לרומא להפיל את יהודה לפני הדום כסא הקיסר, להטיל גורלה בחיקו וממנה יצא כל משפטה, אם לקים צַוָּאַת הורדוס או לשנותה כטוב בעיניו. ובעוד הם רחוקים מיהודה והארץ היתה כמרקחה ולמערכת מלחמה, מלחמת־שערים, הרג ואבדן איש את אחיו פרצה ביהודה וכל הארץ מלאה מְטֶּה וָפֶרֶץ; רבים משואפי שררה התנשאו

למלכים וראשי העם, אלה לחמו בעד חפש העם וחרותו, ואלה קמו על עם יהודה להכחידו מגוי מושל בארצו. מאנקת חללים, מקול דמי נרצחים וממשאות הערים אשר אֻכלו באש רעשה כל הארץ וחרד כל לב אמוני העם, לבל תְּשַׁם הארץ ותהיה כמדבר. על פי המאורעות הנוראות בשנת המהומה הזאת, בשנה הראשונה למות הורדוס, נקראה העת בפי קוראי הדורות בשם „פולמוס של אסורוס"*), כי בעת ההיא היה נציב רומא בסוריא השליט וַרוּס, הוא וַרוּס הנודע אחרי כן במגפות אשר נגף לפני הגֶרמָנים. השליט הזה נותר בירושלים, אחרי צאת בני משפחת הורדוס לרומא, על פי דבר ארכילאוס, למען השבת סערת המרד מראשיתה עד שוב בני המלוכה אל עיר הבירה. הדבר הזה היה קל בעיניו, כי אמוני העם אשר נחרו בבני בית הורדוס, לא כוננו פעלם בעצה ותחבולות מלחמה ורק בעברתם הקשה נואלו להיות כממרים את בית המלוכה. בגלל זאת חשב ורוסא' שבתו בירושלים למותר וישב אל מקום משרתו לאנטויכיא; אך בצאתו השאיר גדודי צבא, לבצור רוח המתקוממים ביד חזקה וזרוע נטויה. כמעט יצא הנציב מירושלים והנה צר ואויב, מציק רומי אחר בא בשעריה, סבינֻס שר האוצרות להקיסר אגוסטוס, בא במלאכות אדוניו, לקחת את אוצרות הורדוס ואולי גם אוצרות המקדש, כמי היה הקיסר יורש הורדוס ולוקח חבל נחלתו. כנראה היתה רעה נגד פני סבינוס; כי גם אחרי הבטיחו וַרוס לשבת בקיסרין עד יפול דבר מאת הקיסר במשפט הספר אשר כתב הורדוס לפני מותו; לא שמר מוצא שפתיו ויבא ירושלימה. אך פקידי האוצרות, אשר הניח ארכילאוס לפני נסעו, מאנו לשמוע לקול סבינוס ולא נתנוהו לגעת באוצר בית ה'; אז חרה אפו ויתאמץ להתגרות בעם ולהפיח בו אש מרד, למען ימצא הוא תואנה לקום כנגדם בזרוע חשופה ואז תמצא יד צבאות רומא להראות נחת זרועם ולבצע את זממם.

ובעת ההיא וימי חג השבועות קרבו לבא ובאי מועד בהמון נהרו מנפות עבר הירדן אל עיר אלהים ובלב כלם היה לתגר מלחמה בהרומאים והנוטים אחרי בית הורדוס. המלחמה החלה, ואז נמצאו מפקדים ומצביאים את גדודי העם המתקוממים, אשר חנו על הר הבית ושער הסוסים (Hip odrom) ויתיצבו במערכה לעמת הרומאים, אשר תקעו יתדם בארמון הורדוס ובהעיר העליונה. סַבִינוס כמעט נואש מֵהמלֵט מהיהודים ויעל על ראש מגדל אחד, אשר חשב כי שמה לא תבואהו יד המתקוממים ויקרא אל הרומאים להתאזר עז ולתפוש את המקדש, גם שלח מלאכים אל הנציב וַרוּס לחזקהו בגדודי צבא, והיהודים הנלחמים ממרום הר הביה זרקו על הרומאים אבני קלע ויורו עליהם חצים ומות, וכמעט גברה ידם עליהם, לולא השליכו הרומאים לפידי אש בוערה על אולם הבית ועמודיו, והאש אחזה בהבית ותפרוץ להבה נוראה מסביב, עד כי לא מצאו הנלחמים יד להמלט וימותו, אלה בהשרפם חיים ואלה בחרב הרומאים ורבים טרפו נפשם בכפם, כמעט נעזב המקדש מהנלחמים בעדו והרומאים פשטו

———

1) ע' בסה"ג ח"ג בציון 20 בסוף הספר. די"י

זיעטו אל השלל לבז אוצרותיו כשודדים וחומסים; השמועה תאמר, כי ס ַ ב ִ י נ ו ּ ס דברו לקח לו ארבע מאות ככר. על דבר יתר החמס, אשר חמסו הרומאים ביום רעה, נמצאו בדברי הימים רק רשומים ודברים אחדים באותות, מובנות רק למבינים. — חמס היכל ה׳ וחלול הקדש והמקדש, כעשר שנים אחרי הִבָּנותו מחדש, הֵמַר מאד את רוח העם ולב בני יהודה היה הולך וסוער על ס ַ ב ִ י נ ו ּ ס וינסו עוד הפעם לתגר בו. גם רבים מצבאות הורדוס במר נפשם על מחללי הקדש, פשעו באדוניהם הרומאים ויתחברו אל צבאות המתקוממים. רק ג ְ ר ַ ט ו ּ ס, שר צבא חיל הרגלים, ו ר ו ּ פ ו ּ ס שר פקיד גדוד רוכבים עם שלשת אלפים איש אשר הצביאו נשארו נאמנים להרומאים ולא עזבום, והיהודים המתקוממים צרו על ארמון הורדוס ויחפרו חפירות תחת החומה ויבנו דיק וישפכו סוללות להפיל החומות ויעידו בהרומאים להמלט מן העיר כל עוד נפשם בם ואם לא מרה תהיה אחריתם. וסבינוס רחף בין תקוה ופחד, לבו הגה אימה מהיהודים המתקוממים, אך חכה אל חיל עוזר הבא מְוָרוּס לְרַוָּחָתוֹ לתשועתו ויקו להתגבר על היהודים ולעשות בהם נקמות ויותר במצודת הארמון ויסגר שם.

המעשים האלה התירו כל אגודות המשרה ויהודה מלאה פרעות וישבתו המשטרים וסדרי הממשלה מן הארץ, ולו נמצאו ראשים נבוני דבר לבני העם המתקוממים, אשר ידעו לנהג דבר מלחמה ולהטות לחפץ נכון את רוח העם הסוער, כי אז הֵסַבּוּ המעשים ההם את משפט יורשי בית הורדוס על דבר המלוכה אל תוצאות אחרות מאשר דמו היורשים האלה.

אך בפשוע ארץ ורגזה תחתיה יצאו המתקוממים פרצות, כל איש נגדו ולא כוננו פעלם אל חפץ אחד ומטרה ראשית, גם נמצאו פריצים, אשר התנשאו לכל לראש למען השג תאות לבם ולמלא נפשם השואפת לבצע מעשקות, על כן הרעו המבוכות האלה להעם יתר רב מאשר הרעו להם אויביהם מחוץ. אַלְפַּיִם אנשי צבא, אשר שלחם הורדוס מעל פניו ימים אחדים לפני מותו, וכנראה היו ארומים, התגודדו בנפת הנגב וירגיזו את התושבים וימלאו את הארץ מגור מסביב. ואיש אחד ושמו ש מ ע ו ן עבד להורדוס, איש תאר ויפה להלל, אסף אליו גדוד מרי נפש על הממשלה. וישימו אותו למלך עליהם ויעל על ארמון הורדוס ביריחו וישרפהו ויהרוס גם טירות אחרות, ואיש אחר אשר לא נודע שמו מארץ עבר הירדן עלה עם חבר סוררים ומתקוממים את היכל המלך בבית־רמה (Liwias) אשר בקרבת הירדן. ועוד פריץ אחד, רועה ושמו אַתְרוֹנְגֵיֵּס (Athronges), איש נאזר בגבורה ורם הקומה כענק, ועמו ארבעת אחיו, אשר דמו לו בגבורתו וגבה קומתו, התנשא למלוך וישם כתר מלכות בראשו ויתגר בהרומאים, ויחסום בעדם את הדרכים, מבלי תת בא להם מחיה וכלי מלחמה, עד כי רמה ידו על הרומאים ויתחזק במלחמתו עמהם ורק בדי עמל ותנופת מלחמה הכריעוהו תחתיהם, והוא ידע להחזיק מעמד יתר רב מראשי המתקוממים אשר לפניו. מכל ראשי הגדודים המתקוממים בימים ההם היה רק אחד, אשר לבו ידע את מטרתו ויעש מעשהו בהשכל ודעת ולו נמצא לו עוזרים בצדק

ומחזיקים בימין חפצו וההצלחה הופיעה על עצתו כי עתה שָׁחַת להרומאים והנוטים אחרי בית הורדוס וירע להם רעה גדולה. שם האיש הזה היה יהודה הגלילי מהעיר גמלא מגולן, האיש הזה היה בן לחזקיה, הנרצח מאת הורדוס בראשית ימי החלו להיות גבור מלחמה. יהודה הגלילי שנא תכלית שנאה את הרומאים ובית הורדוס כאהבתו הגדולה לעמו וארצו; האהבה והשנאה הזאת ינק מחלב אמו ותבאנה כשמן בקרבו וכמים בעצמותיו ואת רוחו אצל על אנשים רבים מקרב עמו וייסד אגודה גדולה אגודת־קנאים להלאום יהדת, אשר שפכה רוחה על כל העם ותוגיע את לגיוני רומא יותר רב מאשר הוגיעו אותם בני גליא וגרמניה. בקנאתו העזה לעמו ועברתו הקשה להרומאים, הפיח אש הקנאה בלב שומעי לקול דברו ויטו אחריו בני א־צו יושבי הגליל גבורי כח ויהי להם לראש ולקצין. בחבר אנשיו נפל על בית הנשק בצפורי, עיר הבירה בגליל בימים ההם, ויקח את כל הנשק הנמצא שם וירק בהם את אנשיו ומהכסף הנמצא נתן שכרם ותהי יראתו על פני כל הנוטים אחרי הרומאים.

יתר רב מאשר האיץ סביגוס השר, האיצו בהנציב הרומאי וַרוּס המהומות ההולכות וסוערות בסוריא, לנטות ידו החזקה על המתקוממים ולהוציא למרחב את צבאות רומא הצפויים אלי הרג ואבדן ביהודה וגליל. הפחד הזה עורר את וַרוּס להסיע לא לבד את כל חיל רומא הנמצא בסוריא (שני לגיונות רגלים וארבעה גדודים פרשים, כל אלה יותר מעשרים אלף איש), כי אם גם קרא לעזרה צבאות המלכים הקטנים שכני יהודה, וארימס מלך הערבים שמח שמחה גדולה, בהמצא לו עתה מקום להנקם מהיהודים, אשר נלחמו בו בימי הורדוס ויכריעוהו, ויתנדב להעמיד את צבאותיו הכן לפקודת נציב רומא וחילו היה ההלוץ למחנה נַרוּס, ויעברו ביהודה וַיָשם ארץ ומלואה וישלול ויבז ויעל כסף ענושים על העם, וראש אחד מלגיוניו שלח וַרוּס אל ארץ הגליל לתגר מלחמה בראש המתקוממים יהודה בן חזקיה. המלחמה בעד העיר צפורי היתה כבדה מאד, ובהלכד העיר לפני הרומאים, שפך וַרוּס עליה כל חמתו, הרס ולא חמל, את העיר שרף באש וכל יושביה מכר לעבדים, אך יהודה הגלילי נמלט בעור שניו. משם הגיח על עמאוס, אשר בה חנה ראש חבר מתקוממים אתרונגים, אך יושבי העיר קדמו לברוח וימלטו על נפשם טרם הדביקתם הרעה. בבא וַרוּס לפני ירושלים מצא מלאכה קלה לפניו, כי היהודים הצרים על סביגוס, בראותם את חיל וַרוּס מגיח וקרב אל העיר נבהלו ויסוגו אחור ויעלו מעל ירושלים; אז צוה נציב רומא לרדוף אחר ראשי הקושרים ולהראותם קשה, ואלפים שבויים הוקיע על עצים עשוים בתמונת שתי וערב. זאת היתה אחרית המרד, אשר פרץ בשאון והמולה ויעש מעשהו בלי חשבון ועצה וגבורה למלחמה. תוצאות המרד היו, כי ממלכת יהודה עוד הוסיפה להִכָּנע לפני הדום רגלי רומא וכבוד עמה ירד פלאים; לגיון רומא נשאר בירושלים למשמר וישראל כמעט שבת מגוי מושל בארצו.

בעת ההיא התנפלו יורשי הורדוס לפני הדום רגלי אגוסטוס קיסר ויבקשוהו לחוננם כעניים ודלים במהנת ידו – כתר מלכות יהודה, בשפלות רוחם ובהרשיעם

איש את אחיו הוכיחו לדעת, כי כלם לא יצלחו למלוכה ועוד לא החליט הקיסר דבר מי יהיה למלך על ישראל ומלאכים באו מיהודה, חמשים איש מטובי העם והנציב נַרוּם חזק את לבם, להביע חפצם אל הקיסר, כי נקעה נפש העם מבני בית הורדוס ולא יוכלו נשוא עֻלָּם הכבד ועל כן ידרשו לחַבֵּר את יהודה אל סוריא להיות עמה יחד כמדינה אחת ממדינות ממשלת רומא ורק בהנהגתה פנימה יהיו למדינת יהודה חקים בפני עצמה והיהודים יוכלו לעבוד את אלהיהם באין מפריע. שמונת אלפים יהודים אזרחי רומא המליצו בעד בקשתם ועל כן נתקבלו המלאכים ברצון מאת אגוסטוס קיסר ויט אזנו לדבריהם. המלאכים הרבו להתאונן רע על הורדוס, אשר הרבה תועבה ויוציא להורג את בחירי העם, ועשר הארץ וחילה וכל יגיע העם נתן מתנה לערי בני הנכר למען הגדילן על יהודה. אמנם גם אחרי שמוע אגוסטוס את כל העונות והפשעים, אשר השיאו המלאכים על הורדוס וביתו, קִיֵּם את צַוָּאָתוֹ, אשר כתב לפני מותו, רק כי לא נתן לארכילאום שם הכבוד „מֶלֶךְ" ורק בשם „נשיא העם" (Ethnarch) יִקָּרֵא; אך הבטיחהו, כי אם ידע לכלכל נשיאותו כמשפט מושל חרוץ ויפיק רצונו ונתן לו גם המלוכה. אמנם על אגוסטוס להקים דברי המלך רעו כאשר כתב בספר לפני מותו, אך ממנו לא נגרע דבר וגנזי ממלכת רומא לא אבדו מאומה בהיות יהודה לנשיאות בפני עצמה, מאשר היותה מדינה אחת ממדינות רומא באין בה נשיא מושל מקרבה.

וימי ממשלת ארכילאום היו מעטים (כתשע שנים) ורעים. מכל תכונות הורדוס נחלו בניו רק את שפלות רוחו לפני רומא לכף ראשם לפני הקיסר בעבדים לפני אדוניהם והחשק להרבות בבנין ארמונות והיכלי תפארה ולא נמצא בהם כשרון ויתר רוח לכלכל דברי המדינה כמוהו. בארכילאום נראה אך תהפוכות וזרות, לראשונה נראה כי התיצב על דרך טוב ויבקש להטות אליו לב בני העם ולכפר פניהם על הדם הרב אשר שפך בחצרות המקדש: העביר את יועזר הכהן הגדול מבית ביתוס ממשמרתו, כי ידע אשר שנוא הוא לאמוני העם ויפקד במקומו את אלעזר אחיו. אך גם הוא לא האריך ימים בכהֻנתו ומקומו לקח יהושע מבית שת, וגם הכהן הזה לא יכול עמוד וַיִּדָּחֶה מפני יועזר, אשר שב שנית לכהן במקדש; כה שמשו שלשה כהנים גדולים בתשעת השנים לממשלת ארכילאום. המלך הזה הוסיף עוד להכעים את כל שלומי אמוני התורה, בקחתו את גְּלַפִירָה אשת אחיו אלכסנדר המומת לאשה, והיא ילדה לאשה הראשון שני בנים ויגל ערות אחיו למרות רוח נוטרי הדת. מלבד המעשים הרעים האלה לא נודעו עלילות ארכילאום, רק כי היהודים והשמרונים הוסיפו לצעוק חמס על אכזריות לבבו, לפני הקיסר אגוסטוס, עד כי הזניחו ממלכותו ויגלהו אל גליא (Gallia) לשבת בתוך בני השבט „אלוברוגים" (Allobroger) בהעיר וִינָה (Vienna) (65 לפחה"ב) ויהודה ושֹׁמרון היו למחוזות ממלכת רומא הגדולות. אך חבל ארץ הנשיאים בני הורדוס: אנטיפס ופיליפפוֹ נשארו במעמדם מקודם. הערים אשר נתנו ירושה לשלומית אחות הורדוס, נסבו עתה והיינה נחלת בית הקיסר אגוסטוס, כי במותה נתנה שלומית את נחלתה יבנה ובנותיה מתנה לְלִיוְיָה (LiVia) אשת הקיסר.

הנה כן סר שבט מיהודה ויחדל מהיות גוי מושל בארצו, אחרי מאה וחמשים שנה, אשר מושלו מקרבו יצא ויהי חפשי לנפשו, ואם גם נשא בעול זרים לפעמים, בכל זאת למראה עין נדמה, כי שוכן הוא לבדד ולא ינוח עליו שבט עם נכר, עתה אבדה חרותו כלה וסר ממנו גם צל מלוכה. ארץ יהודה חֻבְּרָה עם סוריא הגדולה ותשאר במצבה זה כמעט כל ימי המרד האחרון (בימי חרבן ביהמ"ק). מטעם הקיסר שם משטרו בארץ פקיד־נגיד, אשר קָרָא לו השם מְפַקֵּחַ־עַל הָאָרֶץ (Prokurato) ויבחר למושב לו את העיר ק ס ר י ה היושבת לחוף ים, אשר היתה מהיום ההוא והלאה צרה לירושלים ותְּ־ֻנֶּה מַחְרְבָנָהּ. פקודת המפקח היתה, לשמור על יושבי הארץ לבל יתפרצו מפני ממלכת רומא, כי לא ירגיזו מנוחת המדינה וסדריה, לאסוף ולכנוס את המסים והמכסים השונים, לענוש גם ענש מות את כל פורע חקי המדינה, כפי ראות עיניו ושקול דעתו ולשום עין על הליכות הסנהדרין. בדבר האחרון הזה כשל כח הסנהדרין, אשר ירד ממעלתו עוד בימי הורדוס, ויחדל מהיות אספת־קריאי־עם רבת פעלים בחיי המדינה. וכאשר התערבו הרומאים בעניני הסנהדרין, כן נועזו להניח שבטם על משרת הכהֻנה הגדו־ה ויעמידו כהנים גדולים מן אלה אשר מצאו בהם כלי חפץ למעשיהם, ויקִימו ויורידו כהנים, כפי אשר תִכנו את רוחם ולבבם הנאמנים הם עם רומא אם לא. בגדי הקדש אשר לכהן הגדול היו צפונים באחד החדרים אשר בהבירה מצודת א נ ט ו נ י ה סגורים תחת בריח ומנעול ורק בערבי שלשת הרגלים וביום הכ־רים באו ממוני המקדש ולקחום והשיבום למקומם אחרי תם העבודה במעמד פָּקיד אחד מפקידי רומא, אשר השגיח, כי יעשו ככל אשר צוה מפקח המדינה. הראשון אשר נמנה מטעם אגוסטוס קיסר לנגיד ומפקח מדינת יהודה היה קופוניוס (Koponius) שר פרשים ועמו בא גם נציב סוריא קְוִירִינוּס, ציר שלוח מטעם הקיסר להחרים נכסי א ר כ י ל א ו ס, כדין איש גולה בפשע־מדינה ולהקים בארץ את חקי המסים החדשים ביהודה כבכל הנפות ארצות ממשלת רומא: למנות את העם למספר נפשות להעריך את אחזת איש ואיש ונכסיו, לְהִוָּדַע ולקצוב ערך רכוש המדינה, למען דעת, עד כמה יד העם מגעת לשאת משא מלך ושרים. על כל נפש אדם אי־נקי אף נשים ועבדים הושם כסף־גֻלְגֹּלֶת ולא היו חפשים מהמס הזה, רק נקבות פחותות מבנות שתים עשרה וזכרים פחותים מבני ארבע עשרה שנה. נוסף לזה הרימו מס מכל משלח יד ועדרי צאן ובקר, ומן הקרקעות נתנו תרומת־מס מקציר השדה שנה שנה, הזדון הזה הרגיז לב כל בני עם הארץ ויחשבו זאת לעריצות ובצע מעשקות, אשר תעשה רומא לקחת בזרוע רכוש איש ויגיע כפו, כמו היתה רומא לא רק השלטת בארץ, כי אם לגבירה ומושלת בלי־מְצָרִים על יגיע איש וקנינו. בני עם יהודה לא ידעו חקי רומא בדבר תרומת המסים ויראו בזה אותות עבדות, כי יהיו הם וקניניהם עבדי עולם לרומא ולבם חזה להם עתידות לא־טובות, כי צפויים הם אלי גלות שלמה מעל אדמתם כימי גלותם בבלה. והנה חק המסים, אף כי הפריזו על המדה, בכל זאת פחדו בני העם בצדק ויקם שאון נורא בקרב כל הארץ, ורגלו קמו מפלגות חדשות בעם, מפלגות מדיניות, אשר לא רק לאמונה הגבירו לשונם ונושא דבריהם לא היה עוד: אם לקדש בקדושת התורה את הקבלה ומסרת אבות, כי אם: האם

יתענו תחת ידי הרומאים ויכופו צוארם תחת עֻלָם הקשה, או כי יקומו ויתעודדו לחרץ נפשם מצרתם ולפרוק עֻלָם מעל צוארם. הפלגות האלה נולדו בחיק הסנהדרין וראשיתן נראה בהמחלוקות, אשר נשאו על דגלן את השמות: הלל ושמאי ויהודה הגלילי.

אמנם הלל ושמאי באו אל אבותם בשלום ונאספו אל עמם לפני הרעה אשר מצאה את יהודה ועינם לא ראו את בת עמם, כאשר הוסרה מגברה ותהי כשפחת רומא האדירה. האגדה, כי הלל ישב ראש בסוד הסנהדרין ארבעים שנה 1), איננה ברורה כל צרכה בספר דברי הימים. במות הלל ספדו לו כל ישראל וזעקת שבר הקיפה את כל הארץ לאמר: הוי חסיד! הוי עניו! תלמידו של עזרא! 2). את הנשיאות בסנהדרין ואהבת כל העם אותו הוריש לבני משפחתו, ותהי המשרה הכבודה הזאת על שכם בניו אחריו במשך ארבע מאות שנה. מעלילות בנו שמעון לא נדע דבר בלתי שמו ונקרא בשם שמעון הראשון 3), אבל גדול מאד היה כבוד הבית אשר יסד, בית־תלמוד אשר נקרא שמו עליו – בית הלל.

כאשר לא יבוא אסון ופגע על גוי מבלי הָוֶּה אליו עוד צרות רבות ורעות, כן מלבד רעת על זרים וקושי השעבוד אל הרומאים, קמו עוד לרעת האומה וְהַוָּהָ, פלגות בסוד הסנהדרין, אשר תעודתו היתה להיות אות ברית האחדות הלאומית בין כל פנות העם. אז קמו שתי שִׁטּוֹת ושני בתים בישראל, מלבד בית הלל, קם בית מדרשו של שמאי, והפרץ הזה התרחב בדור אחר דור, עד שרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן, ולא ירדו לסוף דעת מוריהם, ואז רבו המחלוקות בישראל והתורה האחת לגוי אחד בארצו „נעשתה כשתי תורות". כה נאנחו מרה טובי האומה בדורות האחרונים. התלמידים שלא שמשו כל צרכן הם אלה, אשר שנאתם לבית הורדוס קלקלה לפעמים שורת הדין לאמתה של תורה 4).

כאשר שמו להם בני בית הלל את תורת רבם לקו וענות רוחו וטוב לבו למשקֹלת, כן אִמְּצוּ להם בני בית שמאי את הַקַּפְּדָנוּת מורם במצות ודינים שונים להחמיר ולהכביד בכל הלכות התורה, ובקַּפְּדָנָה לעתים רחוקות, כי דנו בית שמאי להקל באחד הדינים, ויהי הדבר ליוצא מן הכלל וחדוש בלתי נפרץ 5). ביותר החמירו בית שמאי בדיני השבת ויאסרו גם להחל כל מלאכה בערב שבת הנעשית מאליה בשבת ולמסור עבודה לנכרי מערב שבת וכדומה 6), ויוסיפו עוד להחמיר לאמר; לאסור בשבת גם „חפצי שמים", „לשדך את התינוקות, למסור הבנים אל המורים, לפסוק צדקה ברבים, לבקר חולים ולנחם אבלים" 7). ביותר החמירו בדיני טומאה

---

1) סוף ספרי. 2) סוטה מ"ח, סנהדרין ט"ו. 3) שבת ט"ו ובסדר הדורות סדר תנאים. 4) ע' סנהדרין פ"ח ע"א וסוטה מ"ז ע"ב. 5) המשניות בעדיות פרק רביעי וחמישי. 6) שבת י"ז ע"ב. 7) שם י"ב ע"א ובתוספתא שם פי"ז.

וטהרה, במגע ובמשא הטמא בנפש אדם, בכלים, אוכלין ומשקין 1) ובדבר הזה היו קרובים להאסיים. ברית הנשואין היתה קדש לבני בית שמאי כברית עולם אשר לא תופר ויאמרו: „לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר" 2). ביראת חטאם וחרדתם אל הדינים והמצות המעשיות הרחיקו ללכת עד קצה האחרון. המה הרחיקו ללכת יותר רב מאנשי כנסת הגדולה, אשר אמרו „עשו סְיָג לתורה" והם הוסיפו לעשות סיג לסיגים, משמרת למשמרת וגדר לגדרים. יראת חטאם היתה קודמת לחכמתם, וכאמור, הרחיקו ללכת בתורת הפרושים ודקדוקיהם עד קצה האחרון. ומאשר כי רבו הנוטים אחריהם בסוד הסנהדרין, מצאה ידם לפלס נתיב להשקפותיהם נגד דעות בני בית הלל, וכאשר חם לבם בקרבם כי הִתְיַחֲסָם ע"ד דיני הדת לא חשכו פיהם גם כִּשִּׂים יְהֶהָה גם בהמורה הגדול הלל הזקן בכבודו ובעצמו 3). ויגערו בנזיפה בחבריהם בני בית הלל והם ענו אותם בענות חן ובנחת 4). מאת בני בית הלל רודפי שלום היתה זאת, כי לא פרץ הריב מעל כותלי בית המדרש החוצה ולא נהפך לריב־אחים ומלחמת־שערים, ואף על פי שאלה „היו פוסלין ואלה מכשירין, אלה אוסרין ואלה מתירין לא נמנעו מלישא נשים אלה מאלה ויקימו בעצמם: והאמת והשלום אֱהָבוּ 5). בני בית הלל היו „נוחין ועלובין" ויבפְּלו דעתם מפני דעת חבריהם „וחזרו להורות כדברי בית שמאי" 6). אך בית שמאי עמדו על דעתם תמיד ולא שבו מדבריהם מעולם. וכאשר היו בני בית שמאי יראי חטא ומחמירים בדיני התורה, כן חזו רק חזות קשה בחזיונות החיים והם אמרו אומרים: „נוח לאדם שלא נברא משנברא" 7). לבם הגה רק אימה ויביאו מורא בלב הגרים הבאים לחסות תחת כנפי דת יהודית וידחפום באמת הבנין שבידם" 8). בני בית שמאי לא קבלו ברצון את בני הנכר המתיהדים, כי זכר הורדוס הגר האדומי ובני משפחתו היה להם לחגא ויאחזו שער ויחרדו מאד, בזכרם כי הגרים האלה שמו להם את היהדות רק למסוה על פניהם למען תמצא ידם להכריע עם יהודה תחתיהם ולעשותו למס עובד להרומאים. ובכל קנאת שמאי הזקן ותלמידיו לדיני הדת ופקודיה, רבה מזה קנאתם לעמם ובפרוץ מלחמה בין יהודה ועמי הנכר, פרקו השמאיים את על המצות המעשיות מעל הנלחמים בעד עמם לא לבד מלחמת־חובה, מלחמת־מגן, כי אם גם במלחמת־רשות, מלחמת־תגרה; כאשר צרו בני יהודה על עיר מבני הנכר ללכדה. התירו לעשות מלחמה ביום השבת ולצור על עיירות של נכרים אם התחילו לפני השבת, וכן

---

1) שבת י"ג ע"א וע"ב ועוד במקומות רבים. 2) גיטין 3) ביצה כ' ע"א. 4) שם ע"ב. 5) יבמות י"ג. 6) בעדיות ועוד פעמים רבות בש"ס. 7) ערובין י"ג ע"ב. 8) שבת ל"א ע"א. דעת הרב המחבר היא שאין לקחת האגדה במקום הזה כמשמעה ושמאי שהיה אומר: והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, לא היה יכול לדחות את הגר באמת הבנין, ורק בזמן מאוחר יחסו המעשה הזה לשמאי הזקן באות על אי־הסבלנות, אשר שלטה בבית מדרשו.

היה שמאי אומר: „עד רדתה אפילו בשבת" 1). גם בהסנהדרין גם בין בני העם רבו מאד הנוטים אחרי בית שמאי, ושנאת בני יהודה את בני הנכר לקחה יותר את לבם מלמודי בני בית הלל הנוחים ועלובים ועל כן בכל עת שעמדו למנין „רבו בית שמאי על בית הלל".

קרובים מאד לבני בית שמאי היו בני מפלגת הקנאים, אשר נחלו שנאה נצחת להרומאים מאת מורם יהודה הגלילי. תורתו, תורת הקנאות, אשר למד לאנשי בריתו הוא ותלמידו צדוק היתה לאמר: עון פלילי הוא שמוע לקול מושלי רומא, ושומר מצותם מפר מצות ה׳ ופקודיו. לה׳ לבדו העז והמשרה ורק לפניו יִכָּנְעוּ בני האדם ויקשיבו לקול דברו. החובה על כל איש נאמן לאלהיו ודתו, לבלי לחוס על חייו וחיי אשתו ובני ביתו ולהלחם ברהבים וגאים, החפצים למשול ביהודה במקום ה׳ אשר רק לו המלוכה על עמו. כחותם תכנית הקנאה לה׳ ועמו נצב לפניהם פינחס בן אלעזר הכהן, אשר קנא לה׳ ויבא צור חרבו בלב זמרי נשיא בית אב לשמעוני במעלו מעל בה׳ ועמו לזנות את בנות מדין. ממשלת ישראל בארצו לא תוכל היות רק ממשלת כנסיה חפשית וה׳ צבאות מלך בתבל ומלואה הוא לבדו המושל בהם. התורה הזאת משכה בעבותות־חן לבות רבים בעת צרה ומצוקה מבני הנכר הרודים ביהודה. זכר שם החרות הלהיבה את לב בני העם, וכאשר יענו אותם הרומאים, כן הרבו להקשיב לקול דברם גם אלה, אשר לא נחשבו על בני בית שמאי וחלק מפלגת הקנאים הלך הלוך וגדל ויִנָּהוּ אחריהם רבים מכל קצות יהודה.

ויהי בתת קְוִירִינִיוּס הרומאי העוצר בעם יהודה פקודה בארץ, כי יביא כל איש כתוב בספר מכסת נפשות ביתו, מדת שטח האדמה אשר יעבוד, רכושו ומשלח ידו, אשר בם ימצא מחיתו, ויקומו שני הקנאים יהודה וצדוק ויסיתו את העם להתקומם נגד הרומאים, ובכמה מקומות הרים העם יד בפקידיהם. אך המתונים והמיושבים בדעה והכהן הגדול יועזר בראשם התאמצו להרגיע רוח העם הסוער ולהשביח שאונם ויבארו להם, כי לא גזל־משפט ועשק גבר ונחלתו יחפצו הרומאים, כי אם לשום ערך וקצב להמסים אשר הטילו על אזרחי המדינה. בכל זה היה הקנס" (Census) הזה או ההערכה לתועבה בעיני העם, עד כי קראו מני אז „ההאה לכל ענש כסף בשם „קנס"; וגם המתונים, אשר חשכו העם ממרד, גם להם חרה היטב על העשק והמרוצה אשר יעשו הרומאים בארץ, להרים כסף־גֻלְגֹּלֶת מכל בני העם ומכס מיבול הארץ, מס הבתים ומכס מהסחורות היוצאות לחוצה לארץ. גם בני בית הלל „הנוחים והעלובים" חשבו הרמת המסים והמכסים לשוד ועשק במדינה ויתירו להעביר המכס 2). וכה גדלה שנאת־העם אל המכסים אשר הרימה ממשלת רומא השואפת לבצע מעשקות, עד כי כל איש ישראל, אשר שכר המסים והמכסים מן הממשלה הרומאית שקצוהו בני

1) שבת י״ט ע״א.
2) נדרים כ״ז—כ״ח במשנה

עמו ונבדל מחברת אנשים ישרים ויהי פסול לעדות 1). עוד שנוי אחר נהיה בימים ההם לרגלי ממשלת רומא בארץ, בין מעשה ומפעל אשר בין אדם לחברו, כי התחילו למנות מספר השנים בשטרות ובגטין הכתובים על פי „דת משה וישראל" לשנות ממשלת הקיסר ברומא, בעוד אשר עד העת ההיא מנו רק למלכי ישראל. הדבר הזה המר מאד רוח הקנאים ויתלוננו על הפרושים המתונים וצדוקי (צדוק ?) הגלילי היה אומר „קובלני עליכם פרושים שאתם כותבים את המושל עם משה בגט" 2). למען הפיס דעת היֵּם ולהרגיע לבבם הסוער על מעשה „הקנס" ראה קִוירינוס, כי טוב לעשות להם איזה נחת רוח ויזניח את „יועזר" השנוא לעם מהכ־נה הגדולה, וימנה תחתיו לכהן גדול את ענן ממשפחת ...ת; המשפחה הזאת היתה מהמפוארות שבמשפחות הכהנים והקימה מקרבה חמשה כהנים גדולים.

הדבר, כי חדל עם יהודה מהיות גוי מושל בארצו אחרי מות הורדוס, הראה פ..לתו על דרכי החיים באומה. בימי המהומות יצאו רבים מאוהבי המנוחה מהארץ להארצות הסמוכות: סוריא, אסיה הקטנה ומשם הרחיקו לכת עד בבל היושבת על יד נהר פרת; היוצאים ראשונה משכו אחריהם את קְרוביהם ובני משפחתם, עוד מעט וארץ הקדושה היתה נכונה להִשָּׁ..ר שוממה ועזובה מבלי בניה. אבות הכנסיה הישראלית ראו את הרעה הצפויה אל האומה מתנועת היציאה לארצות נכריות ויחשבו מחשבה לקדם פניה. בימים ההם רק בדבר אחר יכלו לעמוד בפרץ למנוע את העם מעזוב את הארץ, להיות נבדל ומופרש מקהל ישראל בהקרבת קרבנות, גזרת טֻמאה על איש היה הענש היותר קשה ויטל אימה על כל העם. על כן נמנו וגמרו אז חכמי שני בתי ישראל תלמידי שמאי והלל לגזור טֻמאה על ארץ העמים 3). האיש היוצא מארץ לחוץ לארץ נחשב כטמא ונגאל מבוא אל המקדש עד הטהרו כדת. הגזרה הזאת, אשר כוננו החכמים ביחוד נגד הכהנים עוזבי הארץ, החלישה רק את היציאה לחוצה לארץ, אך לא שמה מעצור בעדה. אסיה הקטנה, אשר כבר נמצאו בה אז קבוצים גדולים מיהודים, ובהם גם בע..י עשר ונשואי פנים ויתערו כאזרחים בארץ ההיא לרגלי החקים הטובים אשר נתן להם אגוסטוס קיסר, משכה אליה רבים מהיהודים יושבי ארץ ישראל. היציאה „למדינת הים" (אסיה הקטנה) משכה אחריה שאלות שונות בחיי הדת והמשפחה. הגברים הרבו לצאת ויעזבו נשותיהם, אשר לא חפצו ללכת אחריהם, בארץ ישראל, ועל פי תקנת חכמים לא היה בכח הבעל לכוף את אשתו לצאת אחריו מארץ לחוצה לארץ 4). לרגלי הדבר הזה רבו הגרושין בישראל ובעת ההיא כבר רבו גם הדינים והדקדוקים בהלכות ספר כריתות ובני מדינת הים היו מוחזקים לאינם בקיאים בטיב גטין 5). על כן התקינו חכמי ירושלים „שהמביא

---

1) סנהדרין כ"ה ע"ב. 2) ידים פ"ד מ"ח. 3) שבת ט"ו ע"א ובהרבה מקומות בש"ס. סוף כתובות במשנה 4) גמרא שם. 5) דעת הירושלמי בריש מס' גטין.

ג ט ממדינת הם צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם". בעת ובעונה ההיא התפתחו דקדוקי דינים רבים מאד. לרגלי נטית בית שמאי להחמיר ובית הלל להקל על הדינים, רחב הפרץ בעם ואז „נחלקה התורה ונעשית כשתי תורות" לשני בתי ישראל: בית שמאי ובית הלל.

בימי המפקח על הארץ קֹופֹּנִיוּס (Coponius). אשר משל ביהודה אחרי קְוִירִינִיוּס נתעוררה לתחיה השנאה הישנה בין היהודים והשמרונים. למן היום אשר הרס הורקנוס החשמונאי את היכל הכותים על הר גרזים, נשכח מלב בני השבט הזה, הבלול מיהודים ובני הנכר וכמעט אשר אבד כל זכר למו ולמקדשם. אך הורדוס, אשר לא חשך כל רע ופגע מיהודה העיר את השמרונים משנתם ויאמץ כחם. הוא שב ובנה את שמרון וַיַּסֵּב שמה כַּבַסְתָּה ויגדל אותה על ירושלים צרתה. מַלְתַּכֶה השמרונית היתה לו לאשה ותלד לו את בנו ארכילאוס. בלי ספק דמו אז הכותים, כי השעה משחקת להם עתה להנקם בירושלים ויהודה ויקוו כי הרומאים גם בראותם און לא יתבוננו ולא ישימו לב להם. אז נועצו לעשות המזמתה ובקרוב חג המצות ובני יהודה נהרו אל המקדש להקריב קרבן פסח ודלתותיו נפתחו מקריאת הגבר, התגנבו הכותים אל העזרה וישליכו עצמות אדם בין העמודים לטמאו. לא נודע הדבר, אם נעשה אז הפסח בזמנו או נדחה. אך בכל אופן נתעוררה ביתר שאת השנאה הנושנה. ימים מעטים אחרי כן עזב ק'פ'ניוס את משמרתו ובמקומו בא להיות פקיד־נגיד ביהודה מַרקוס אַמְבִּיוִיוּס (Marcus Ambivius) ואחריו נתמנה אנניוס רופוס (Annius Rūfus) – שלשה מפקחים במשך שבע שנים –. לרעת העם והַיְתוֹ היו התמורות האלה, כי כל אחד מהנציבים החדשים התאמץ למלא חוריו טרף ולמצא עשר בבצע מעשקות, ויאכלו את יגיע העם ועמלו בכל פה.

מות אגוסטוס קיסר (56 לפחה"ב) לא הביא בעקבותיו כל שִׁנּוּי נכבד בהליכות ארץ יהודה. הארץ הזאת היתה ירושה לטבריוס (Tiberius) הקיסר החדש עם יתר המדינות ארצות ממשלת רומא המחבקת זרועות עולם. בני המדינות האלה לא חשו כל רעה וישבו בשלום תחת ממשלת טבריוס. הוא הקל על המסים מיהודה וישלח אליהם פקיד־נגיד טוב מאשר היו לפניו, את וַלֶרְיוּס גְּרַטוּס (Valerius Gratu), אשר עמד על משמרתו עשתי עשרה שנה (מן 55 עד 44 לפחה"ב). אולם בסתר לבבו היה טבריוס עוין את היהדות ושונאה יותר מאגוסטוס אשר היה לו לאב. כמו לבם הגיד למו – לקיסרי רומא – כי עתידה היהדות לפוצץ ברוחה הכביר את רומא העתיקה פטיש כל הארץ וממלכת האליל כליל תחלוף. המשטמה הזאת התגברה בלב הקיסר, בראותה כי רב כח היהדות למשוך בכחה אבירי רומא ולתפוש אותם בלבם וגם נשי רומא הפנו לבן אל דת ישראל. נפש היהודים דרכה עז באמונתם הטהורה ורוח האמונה לבשתם בכל תקף עזה יהרומאים אך ברוח קרה כמצות אנשים מְלֻמדה החזיקו, הם וכהניהם, בדת־לאומם בלי כל רגש לב והתעוררות הנפש. הרגש הנעלה הזה נגעה עד לב תאבי אמונה ושואפי חזון־לב וחיי אצילות וירבו בני הנכר המתיהדים

הַנִּזְיִים על עם ישראל. בחדול רומא להיות כנסיה חפשית אבדו רגשי הדרור וחזון לב בעלי הרגש הנעלה, החיים אבדו חמדתם והנפשות המשתוקקות לנשגב ונעלה תעו בלי־חמדה במדבר החיים כבעולם התהו ויתאוו למצוא ענין־רוחני למלא נפשם. בימי טבריוס נמצאו גרים רבים, אשר שלחו קרבנות להקריב לי״י השוכן בציון וצעיף הסוד הפרוש על האמונה הישראלית עוד משך בכחו ביתר שאת את הרומאים. הנטיה הזאת הכעיסה תמרורים את טבריוס קיסר וירע בעיניו לראות את הרומאים מתיהדים. ויהי כאשר נמצאו ארבעה יהודים נוכלים ברומא, אשר סבבו בכחש את אשה אחת גיורת ושמה פֿולוויא אשת רואה פני הקיסר, הסינטור סַטוּרְנִינוּס והמתנות, אשר שלחה בידם מנחה להמקדש בירושלים לקחו להם ויבא דבר הנבלה לפני הקיסר, ויחר אף טבריוס על כל היהודים ברומא ויציע חק לפני הסינט, וזקני רומא מהרו לקימו, כי כל היהודים והגרים היושבים ברומא אחת דתם לגרשם מן העיר מבלי שוב עוד אליה ואשר ימרה וישוב ימכר ממכרת עבד עולם, לבד מאשר ימיר דתו ויעבוד לאלהי רומא. בדבר הזה היתה יד יועץ־הקיסר, השר סֵיָנוּס (Sej n) אשר משל ברוח הקיסר ויטהו אל כל אשר יחפוץ. הוא הסית את הקיסר בהיהודים. בעת ההיא הגלו ארבעת אלפים בחורי ישראל ברומא אל הָאִי סַרְדִינְיָה, להלחם את גדודי השודדים, אשר הרגיזו את הארץ. מראש ידעו, כי יתמו הגולים למות בארץ גלותם ולא יכלו לשאת את תכונת הארץ ואוירה. אך אכזריות כזאת כאין נחשבה בעיני טבריוס וזקני רומא על כל היהודים באיטליא נגזרה גזרת גלות מן הארץ אם לא יבגדו בדתם. ביותר הרבו לאנוס את הבחורים והעומדים בשחרות ימיהם, לחלל את השבת ולצאת ביום הזה בצבא ואלה אשר לא מלאו אחרי דבריהם נענשו בענשים קשים מאד. הרדיפה הזאת ומצוקת היהודים בעד דת קדשם, היתה רדיפת־הדת הראשונה ברומא ובארצות המערב וכמבשרת רעה רדיפות רבות ועצומות, אשר התרגשו לבא בימים רבים ודורות הבאים. הפקיד החדש הנשלח אל יהודה מאת טבריוס, השליט גְרַטוּס התערב בדברי בני יהודה פנימה. בעשתי עשרה שנות שלטונו העביר והקים חמשה כהנים גדולים. הוא הדיח משאתם את הכהנים הגדולים בשרירות לבו הרע או משאפו לשחר ובצע מעשקות ויש אשר טהר לב הכהן ואהבת העם אותו היו לו למחתה. כן הסיר מפקודתו את הכהן הגדול ישמעאל בן פאבי, אשר היה יקר ונכבד בעמו ונצר נאמן מזרע פינחס בן אלעזר וישאו עליו משל וחזון, כי „צוחה העזרה ותאמר: שאו שערים ראשיכם ויבא ישמעאל בן פאבי תלמידו של פינחס וישמש בכהנה גדולה" 1). ובגלל אהבת העם אותו מאס בו השליט ויזניחו מהכהנה ויתננה לאלעזר בן ענן ממשפחת שת; אחרי עבור שנה אחת העביר גם אותו וימנה לכהן גדול את שמעון בן קמחית. לא עברה שנה ויעבר גם אותו ויקם תחתיו את יוסף קַיָּפָא. הוא האחד, אשר נשאר על משמרתו שנים אחדות. על הכהן הזה דברו סרה, אלה אשר נודעים לנוטים מאחרי הפרושים, ובפיהם היה לפרוש קפדן וקנאי שואף לדם ורודף כל איש אשר לא כלבבו וכרוחו.

1) פסחים נ״ז ע״א.

בעת ההיא כאשר ביהודה ובנותיה: שמרון ואדום שלטו פקידי רומא, היו יתר חלקי הממלכה מלפנים: הַמְּמֻבְרְבָה הגליל עם עבר הירדן (Peräa) ארץ ממשלת הורדוס אנטיפס והבשן (Batanäa) עם חבל ארץ אשר בבולה (טרכונים) עם מושלה פיליפו, לארצות, אשר מושליהן מקרבן יצאו ועומדות בפני עצמן. החקקים האלה נבדלו עתה מארץ יהודה, עד כי כזרות נחשבו לה וכחוצה לארץ נדמי בכל חקותיהן ומשפטיהן. בשנאת השמרנים ובהיות ארצם תקועה בין יהודה והגליל, רחקו קרעי הארץ, כי ברשעתם חסמו את הדרך בעד בני הגליל באי מועד עולי הרגל, ואלה בני הגליל אשר נשא לבם אותם, נאנסו לסב את שמרון לבל יחרו בם הכותים וַיָּצֵרוּ צעדם 1). משני הנשיאים האלה אנטיפס ופיליפו לא נראה כל דבר ומפעל נכבד, רק כי התעסקו בבנין ערים וארמונות ויהיו סרים למשמעת רומא כעבדים נאמנים. הורדוס אנטיפס בנה את צפורי וישימה לעיר הראשה במלכותו וישב בה, ובשבת הקיסר טבריוס על כסא מלכותו הוסיף אנטיפס לבנות עוד עיר על ככר ארץ מברכת ויפה נוף על יד ים כנרת ויקרא לה בשם טבריה וישב בה. אמוני הדת נמנעו לראשונה משבת בטבריה, כי חשבוה לבית הפרס, יען נמצאו באדמתה עצמות אדם — כנראה שרידי חללי מלחמה מימים קדמונים — והחרדים על דיני טומאה וטהרה הרחיקו מעל העיר, ויהי אנטיפס עסוק לאסוף אליה אנשים אם בהבטחות לעשות ליושביה טובה או בחזקת היד וכמאה שנה אחרי הבנותה עוד רבו החרדים על הדת אשר מנעו רגליהם מבוא בשעריה. גם פיליפו. אשר כל הכנסתו מארץ ממשלתו היתה מאה ככר, גם הוא בנה שתי ערים: האחת אצל מוצא מי הירדן ויקרא שמה קסריה־פיליפו — להבדילה מהעיר קסריה אשר בנה הורדוס על יד ים התיכון — והשנית בצפונית־מזרחית לים כנרת, העיר אשר לפנים היה שמה „בית צידה" ועתה קָרָא לה בשם יוליה" על שם בת הקיסר אגוסטוס. כה לא נמצאו גם ברומא בנינים וערים לזכרון אל בני משפחת הקיסרים יותר מאשר ביהודה, ופיליפו היה איש מנוחה ולא הלך בגדולות ונפלאות והאריך ימים על ממלכתו הקטנה שלשים ושבע שנה. אך באנטיפס נראו אותות תאוה הוללה ואכזריות לב מורשת אביו העריץ ואיש הדמים.

אחרי גרטוס היה לפקיד נגיד פונטיוס פילטוס (Pontius Pilatus) וימי שלטונו ארכו כעשר שנים (מן 44 עד 31 לפחה"ב). על פי הדבר כביר העליליה וגדול ההוצאות, אשר נפל בימיו ביהודה נשאר שמו לזכרון בספר הולדות אדם. מראשית ימי שלטונו הוכיח ברשעתו וזדונו, כי עוד לא נכנעו היהודים די־הכנעה לפני רומא ועוד עליהם לשתות כוס היגונים, כוס העבדות ולמצות שמריה. למען דעת הכונת פילטוס ונטות נפשו, די לדעת, כי הוא קבל את המשרה מידי השר סֵיָנוּס, אשר נתן חתיתו על הקיסר טבריוס והסינט הרומאי, והוא צרר באף את היהודים ואיש ימינו פילטוס לא עזה מלאכתו רמיה ויבצע עצת ארונו הצר

1) חגיגה כ"ה ע"א: אמר ר"ש לקיש מפני שרצועה של כותים מפסקת ביניהם וכו' ע"ש.

והאויב הזה, הוא נסה לעשות דבר בליעל, אשר לא נועזו לעשות הפקידים שהיו לפניו, כי נִאֵץ את קדשי בני ישראל ויתברך בלבבו לחלל את דת אלהיהם, הוא חשב להרגיל את היהודים לתת כבוד אלהים לפסלי הקיסר. עד העת ההיא נמנעו נגידי רומא מהכעיס את לב היהודים. אשר כל פסל ותמונה תועבה הם להם, ויסירו את צלמי הקיסר מעל נשק לגיונותיהם בבאם בשערי ירושלים. גם הורדוס ובניו לא נועזו להפר החק הזה ועל מטבעותיהם לא חרתו את ראשי אגוסטוס וטבריוס, אף כי מאד חפצו להחניף להם. כל זאת ידע פילטוס, אך הוא חשב אחרת וַיִתְיַצֵּב עלילה, כי צוה להביא בסתר את צלמי הקיסר, אשר על דגלי הלגיון ויעמידם במקום רואה בחוצות ירושלים. הדבר הזה, להעמיד פסילים ולכבדם בכבוד אלהים בירושלים, הרגיז רוח כל יושבי העיר ולב כל בני הארץ היה כים נגרש. מכל קצות העם נהרו מלאכים אל הפקיד פילטוס ויתחננו לפניו להסיר את הפסילים מירושלים וגם אשר נשארו מבית הורדוס הרבו לחלות פניו. חמשה ימים עמדו לפני היכלו וירבו לבקש רחמים ממנו וביום הששי פקד על לגיונותיו לבהלם ולגרשם וגם להמיתם בחרב אם לא יחדלו מהתחנן לפניו. אך כאשר ראה כי גם פחד המות לא יפחיד את היהודים וכי נכונים הם למסור נפשם על קדושת אמונתם, וגם מיראתו מפני הקיסר טבריוס אשר עשה דבר ופיו לא שאל נחם על הרעה ויצו להסיר את הצלמים סלמי הקנאה מעיני היהודים.

עוד הפעם הרגיז את יושבי ירושלים, כי בדא מלבו, אשר יחפוץ לעשות תעלת־מים ממעין רחוק מהעיר שתי מאות ריס (שטאדיען) ובזה מצא תֹּאֲנָה לשלוח יד באוצר המקדש. בהיותו אז בירושלים, התנגשו העם מסביב לו ויקללוהו קללות נמרצות; אך הוא לא מצא און בנפשו להשליח לגיונותיו על העם, רק צוה לאנשי צבאו להתחפש בבגדי יהודים ולשלחם בין ההמון להכותם בעת המהומה, אז הֻכו ונפצעו יהודים רבים ורבים הומתו ויתרם נסו על נפשם.

תכן הענינים.

התקופה הראשונה. דברי ימי ישראל בימי קדם קדמתה.

פרק א התנחלות ישראל בארצו וראשית ימי היותו לעם, כבוש הארץ וחלוקתה לשבטים, טבעה, תכונתה וסגלותיה, מות יהושע, הפלגות בישראל, ימי שפוט השופטים וחרבן משכן שילה. צד 3.

פרק ב תחלת ימי מֶלֶךְ מלך בישראל, שמואל ופעֻלתו בקרב העם, להקות הנביאים, זקנת שמואל, ראשית ימי המלכות בישראל, שאול ויהונתן, המלחמה בעמלק ותוצאותיה, דוד בן ישי הנער מבית לחם, שאול עוין את דוד, מות שאול ובניו בקרב המלחמה על הר הגלבע. 20.

פרק ג מלוכת דוד (מן 1127 עד 1087 לפני חרבן בית שני), דוד אבנר ואיש בשת, דוד מלך על כל ישראל, ירושלים עיר הראשה ביהודה וישראל, מלחמות דוד ופִעֻלותיו, חטאהו ותקומת הרעה מתוך ביהו, מרד אבשלום, זקנת דוד ומשיחת שלמה בנו למלך תחתיו. 41.

פרק ד מלוכת שלמה (מן שנת 1087 עד 1047 לפני חב"ש), ראשית ימי מלכותו, בנין הבית, חכמת שלמה והתרבות העשר בעם, קנאת אפרים ביהודה, מות שלמה. 66.

פרק ה חלוקת הארץ לשתי ממלכות (מן 1047 עד 959 לפחב"ש), רחבעם וירבעם; נרב, בעשא ואלה בנו, עמרי ואחאב ואיזבל, נביאי ה' ונביאי הבעל, אליהו והמעמד על הכרמל, הנביא אלישע, אחזיהו ויהורם, אסא ויהושפט מלכי יהודה, קשר יהוא על בית אחאב, קשר עתליה על בית דוד, יהוידע הכהן הגדול ויתר מלכי יהודה וישראל. 97.

פרק ו מלכי ישראל האחרונים וגלות שמרון (מן שנת 959 עד 790 לחב"ש), עזיהו מלך ביהודה וירבעם השני מלך בישראל. הנביאים: יואל בן פתואל, עמוס והושע בן בארי, המלכים האחרונים בישראל, אשור החל לקצות בישראל, תגלת פלאסר; יותם מלך יהודה והתגלות הנביא ישעיה בן אמוץ, הושע בן אלה המלך האחרון בישראל וגלות שמרון. 112.

פרק ז שארית ישראל (מן שנת 790 עד 678 לחב"ש), חזקיהו בן אחז אדיר־אמונה, קציני יהודה ושבנא בראשם, ישעיהו בן אמוץ ואנשי חזקיהו, מנשה בנו וחטאתיו, אמון בנו, הנביא מיכה המורשתי, יאשיהו בן אמון והכינו את לבו לדרוש את ה', מלחמתו עם פרעה נכה על יד מגדו ומותו. 146

פרק ח מלכי יהודה האחרונים (מן שנת 678 עד 656 לפני חב"ש), העם נפל פלאים במדות ומוסר, נפילת אשור וצמיחת קרן בבל פטיש כל הארץ. הנביאים ירמיהו וחבקוק ונבואתם על בבל הגוי המר והנמהר, המלך יהויקים ויכניה בנו, נבוכדנאצר, גלות יכניה עם החרש והמסגר, צדקיהו ומרידתו במלך בבל, מצור ירושלים וחרבן הבית הראשון, נבואת יחזקאל בבבל, מות גדליה וקינות ירמיהו 188.

תכן הענינים

התקופה השניה. דברי ימי ישראל בימי גלות בבל וראשית ימי הבית השני.

פרק א גלות בבל (מן 656 עד 608 לפחב"ש). שארית יהודה בבבל, הנביא יחזקאל ופ"להו להחיות העצמות היבשות, מות נבוכדנאצר ומלוכת אויל מרודך, אבלי ציון ונבואות ישעיה האחרון, נבונטים ורדיפותיו, מפלת בבל וכורש מעביר קול להשיב גולי יהודה לארצם. 229.

פרק ב שיבת ציון ויכד המעלה. (מן 607 עד 490 לפני חב"ש). עלית זרבבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצדק, בנין המזבח ובנין המקדש, צרי יהודה השמרונים, השרים והסגנים ביהודה והתערבותם בעמי הנכר. עלית עזרא הסופר ותוצאותיה–התמורה הדתית והמוסרית, הוצאת הנשים הנכריות, עלית נחמיה בן חכליה, כריתת הברית והאמנה וראשית ימי כנסת הגדולה. 254.

פרק ג ימי הדור שאחר נחמיה, הסופרים (מן 490 עד 402 לפני חב"ש), עלילות השמרונים, מקדשם על הר גרזים, המבינים והסופרים, בית דין הגדול או כנסת הגדולה ותקנותיה, השתרשות אמונות היחוד והשארת הנפש בקרב העם, אחריר ממלכת פרס ותקופת הדומיה בדברי ימי ישראל. 288.

פרק ד היהודים תחת ממלכת מוקדוניא (מן 402 עד 245 לפחה"ב). אלכסנדר מוקדון ויחוסו להיהודים, ממשלת התלמים במצרים או מלכי הנגב, היונים תוקעים יתדם בארץ ישראל ומאצילים מרוחם על היהודים, הכהנים הגדולים עוצרים בעם יהודה, שמעון הצדיק, בן בתו יוסף בן טוביה, מלחמות מלך הנגב ומלך הצפון, בן סירא. 308

פרק ה אנטיוכוס אפיפאנוס וגזרת השמד (מן 245 עד 238 לפחה"ב), אנטיוכוס אפיפאנוס. היהודים מרשיעי ברית, הכהן הגדול חניו ואחיו המרשיע ברית ישוע, הבוגד מינילאוס והיהודים הַמִּתְיַוְּנִים, גזרת שמד וחלול הקדש והמקדש, מצדיקי הרבים והתעוררות רוח הלאום. 338.

פרק ו תשועת ישראל בידי החשמונאים (מן 237 עד 230 לפחה"ב). מתתיהו בן יוחנן החשמונאי ובניו, קנאתו לאלהי ישראל בעיר מודעים והקריאה הגדולה אל הנאמנים בברית עם־ה׳, מות מתתיהו וראשית פעלת יהודה המכבי ואחיו הגבורים, ההתקוממות, מלחמת המכבים ונצחונם על חיל אפולוניוס, המלחמה והנצחון על יד מעלה בית חרון, אנטיוכוס גמר אמר להכרית כלה עם יהודה, נצחונות המכבים על יד עמאום ובית צור ונס חנכה, המלחמות בעבר הירדן ונגב יהודה, מות אנטיוכוס אפיפאנוס, מצודת אקרא ומלחמת יהודה נגד מרשיעי ברית, מלך סוריא אאפטר וליזיאש עלו ביהודה, דימיטריוס מלך באנטיוכיא, אליקים הכהן הגדול מרשיע ברית, המלחמה על יד חדשה עד גזר, מות נקנור, יהודה המכבי כרת ברית עם רומא, בכחידס שר צבא סוריא הגיח ביהודה, המלחמה על יד ליש ומות יהודה המכבי 352.

B 155/I

H. GRAETZ,
דברי ימי
ישראל

Übertragen
von
P. Rabinowitz.
I.